

**18.YÜZYIL SİYASİ HAYATININ
KLASİK TÜRK ŞİİRİNE ETKİLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Mesut Bayram DÜZENLİ

Kütahya-2009

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

XVIII. YÜZYIL SİYASİ HAYATININ
KLASİK TÜRK ŞİİRİNE ETKİLERİ

Danışman

Yrd. Doç.Dr. Atilla BATUR

Hazırlayan

Mesut Bayram DÜZENLİ

200691211011

Kütahya-2009

Kabul ve Onay

Mesut Bayram DÜZENLİ'nin hazırladığı “XVIII. Yüzyıl Siyasi Hayatının Klasik Türk Şiirine Yansıması” başlıklı Yüksek Lisans tezi çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip kabul edilmiştir.

...../...../2009

Tez Jürisi

Yrd. Doç.Dr. Atilla BATUR (Danışman)

Yrd.Doç.Dr. Kadir GÜLER

Yrd.Doç.Dr. Muvaffak EFLATUN

Prof. Dr. Ahmet KARAASLAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “18.Yüzyıl Siyasi Hayatının Klasik Türk Şiirine Etkileri” adlı çalışmamın tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçadan gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2009

Mesut Bayram DÜZENLİ

ÖZGEÇMİŞ

12.10.1973 tarihinde Manisa ilinin Akhisar ilçesinde dünyaya geldi. İlköğrenimini Kütahya Zafer İlkokulunda(1979-1984), orta ve lise öğrenimini Kütahya İmam Hatip Lisesinde(1984-1991) tamamladı. 1993-1994 öğretim yılında Kütahya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne kayıt yaptırdı. 1996-1997 öğretim yılında Lisans Programını tamamlayarak buradan mezun oldu. 1997 yılından itibaren, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı çeşitli okullarda Türkçe - Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yaptı. Halen Kütahya Kılıçarslan Anadolu Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği görevini devam ettirmektedir.

ÖZET

Edebî eserler, bir milletin geçmişini, medeniyet vasıflarını ortaya koyan çok önemli kaynaklardır. Bir milletin medeniyet vasfını, sanatkârlarına, yazar ve şairlerine, bestekârlarına; yani sanat eserlerine bağlı olarak değerlendirmek, yanlış bir tutum olmayacaktır.

Edebî eserin bizatihi kendisi, öznel olması yönüyle, tarih bilimine kaynaklık eden yazılı metinlerden ayrılmaktadır. Bunun içindir ki; bir olayın değerlendirilmesi, vakanüvislere göre farklı şair ve sanatkârlara göre farklı olacaktır. Zira sanatkârın arzu ve telaşı, dış dünyanın mutlak gerçekliğinden ziyade, onun kendisi zâviyesinden görünümü ve yansımadır. Dolayısıyla, tarihî bir metindeki doğruluk, divanlarda yer alan bir manzumede, şairin içinde bulunduğu cemiyet hayatı ve bu hayatın şartları; şairin görev yaptığı makam ve o anki hâlet-i ruhiyesine göre değişecek ve şekillenecektir.

Bu çalışmamızda, divan şairlerinin siyasi olay ve kişilere yaklaşımını, onlar karşısında tutum ve davranışlarını, içinde buldukları şartları da göz önünde tutarak değerlendirmeye çalışacağız. Zira divan edebiyatına isim veren ve şairlerin şiirlerinin toplu olarak bulunduğu divanlar, özellikle bu divanlardaki kasideler ve tarih kıt'aları, sadece edebiyat araştırmacısı için değil, tarih bilimcilerinin, sosyo-kültürel alanda çalışmalar yapan araştırmacıların da faydalanabileceği hususiyetleri ihtiva etmektedir.

18. yüzyıl siyasî hayatının divanlara yansımaları ve etkilerini konu alan tez çalışmamızda, 54 divan üzerinde yapılan çalışmaları (kitap, doktora tezi ve yüksek lisans tezi) inceledik. Bunların dışında, bu yüzyıla ait 44 divan daha tespit etmemize rağmen, bazıları üzerinde tenkitli metin çalışmasının yapılmaması ve bazılarının da çeşitli sebeplerden dolayı YÖK tarafından kısıtlanması sonucu, bu divanları inceleme şansımız olmadı. Tespit edebildiğimiz ve inceleyemediğimiz diğer divanlar, araştırmamızın problemleri bölümünde ayrıca gösterilmiştir.

Çalışmamız, dört ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler,

1. 18.Yüzyıl Divan Şairlerinin Dönemin Devlet Adamlarına Bakışı
2. 18.Yüzyıl Divanlarında Yer Alan Siyasi Olaylar
3. 18. Yüzyıl Sosyal Hayatında Meydana Gelen Bozulmaların Siyasete Yansımaları
4. Şair ve Siyaset İlişkisi

başlıklarını taşımaktadır.

Şairlerin devlet adamlarını ve siyasi gelişmeler karşısındaki tutumları, bir bütün halinde verilmiş, aynı şahıslara ve olaylara farklı şairlerin bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunların değerlendirmeleri gerek ilgili bölümde ele alınmıştır. Bu tutum ve davranışlarda, bakış açılarında bir edebî eser ile tarih belgesi arasında ne gibi farklılıklar olabileceği, olay ve kişilere bakışlardaki farklılıklardan yola çıkılarak genel değerlendirmenin yapıldığı sonuç kısmında ayrıca ele alınıp değerlendirilmiştir.

Sosyal Hayattaki Bozulmaların Siyasete Yansıması bölümünde ise, halkın yaşayış ve kültür özelliklerinden ziyade, konumuz gereği, siyasi gelişmelerin ve olayların halk tarafından algılanması yönü üzerinde durulmuş; bu meyanda, idarecilerin, halkın zihniyeti, tavırları şiirlerde aranmış ve ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Şair ve Siyaset ilişkisinin değerlendirildiği dördüncü bölümde ise, şairlerin hayatları ve buldukları mevkileri ile siyasi ilişkilerinin divanlara yansıması ele alınarak, şair-siyaset ilişkisinin manzumelerde nasıl ve niçin yer aldığı tespit edilmeye çalışılmış; her şairin, hâmesi ve diğer siyasî kişilere yönelik yazdığı manzumelerin, şiir ve beyit bazında sayısı grafiklerle gösterilmiştir. Bu durum, şair-hâmî ilişkisini ortaya koymakta şüphesiz daha yol gösterici olacaktır. Divan sahibi olup da, manzumelerinde siyasi kişilere veya olaylara yer vermeyen şairlerin durumları da, yine her şairinin ismi altında teker teker ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 18.yy Divanları, Siyasi Olaylar, Şair, Siyaset

ABSTRACT

Literary works are very important sources which puts forth the past of a nation and quality of nation's civilization. It isn't wrong to think if we evaluate the quality of a nation's civilization according to its artists, authors and poets in other words its work of art.

A literary work itself, being subjective, is apart from written texts which are the sources history. For this reason evaluation of an event for chroniclers is different than poets and artists. Since artist's desire and agitation is showing the outer world from his view rather than showing absolute reality of the world. So the truth in a historical text changes and shapes than in a piece of verse in divans (collected poems) according to the poet's social life and conditions of his social life, career and psychological condition.

In our research, we try to estimate divan poets' manners and behaviours considering their approaches to political events and people, situations which they are in. Because divans, giving name to classical Ottoman poetry and containing whole poems of poets, and especially kasidas and historical stanzas in these divans hold special features not only for literature researchers but also for historians and socio-cultural researchers who can benefit from.

In our thesis, whose subject is the reflection and effects of political life to divans, we have searched 54 studies, which are books, postgraduate or master thesis on divans. Apart from these; although we have determined 44 other divans belonging to this century, we couldn't have the opportunity to study them because there weren't any critical text studies on them or some of them were restricted to access by YÖK because of some reasons. The divans that we could determine and the studies are shown separately in the problems during the research section.

Our research consists of five main chapters:

1. 18th century Divan poets' view about statesman of the period.
2. The political events cited in the 18th century Divans.
3. The reflection of the corruption in the society in the 18th century to the politics
4. The relationship between the poets and politics.

The poets' attitudes towards the statesmen and political events are given totally and several poets' views about the same statesmen and events are tried to be given. Reviews of these are given in relevant chapters. In the last chapter it is appreciated

specially what differences can be between the views of a literary work and a historical document setting from the different thoughts about the same events and people.

While stating the reflection of social life to the Divan poetry, we emphasize the effects of political developments and events on public rather than public life and culture, among other things mentalities and manners of governors and people are searched in poems and tried to be put forth.

In the fourth chapter, which the relationships between poets and politics and their careers political relations whose reflections on divans were appraised, it is tried to be determined how and why poet and politics relations stated in poems and also patrons of each poet and the number of poems and couplets written against other politicians are shown on graphs. This state is undoubtedly more directive to show poet patron relation. The poets having a divan but not stating politicians or political events are also mentioned and evaluated under each poet name.

Keyword: 18th century Divans, political events, poet, politica

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	IX
KISALTMALAR	XIV
TEZ HAKKINDA	XV
GİRİŞ	
XVIII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİNİN SİYASİ DURUMU VE XVIII. YÜZYIL OSMANLI EDEBİYATININ GENEL VASIFLARI	
I. XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu	1
II. XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti Sahasında Edebî Durum	32

I. BÖLÜM

18.YÜZYIL DİVAN ŞAİRLERİNİN DÖNEMİN DEVLET ADAMLARINA BAKIŞI	39
I. 18.Yüzyıl Divan Şairlerinin Dönemin Devlet Adamlarına Bakışı	40
1.1.Osmanlı Sahasındaki Devlet Adamları	40
1.1.1.Saray Mensupları	40
1.1.1.1.Padişahlar	40
1.1.1.1.1.Padişahların Cülûsu	41
1.1.1.1.2. Padişahların Vasıfları ve Dönemlerinin Özellikleri	75
1.1.1.1.3. Sıhhatnâmeler	108
1.1.1.1.4. Padişahların Vefatı	111
1.1.1.2. Padişahların Çocukları	112
1.1.1.2.1. Padişahların Çocuklarının Doğumu	112
1.1.1.2.2. Padişahların Çocuklarının Düğün Merasimleri	136
1.1.1.2.3. Padişahların Çocuklarıyla İlgili Diğer Hususlar	141
1.1.1.2.4.Padişahların Çocuklarının Vefatı	142
1.1.1.3.Padişahların Anneleri (Vâlide Sultanlar)	143
1.1.1.4.Padişahların Eşleri (Kadın Efendiler)	145
1.1.1.5.Saraya Mensup Diğer Vazifeliler	146
1.1.1.5.1.Darü's-saâde Ağaları	146
1.1.1.5.2. Silahdâr(Ağa)lar	148
1.1.1.5.3. Hazinedârlar	151
1.1.1.5.4. Mirâhurlar	152

1.1.1.5.5. Saray Kethüdâları	153
1.1.1.5.6. Şehr-emînleri	155
1.1.1.5.7. Çukadârlar	156
1.1.1.5.8. Çavuşbaşılar	156
1.1.1.5.9. Kâtipler	157
1.1.2. Merkez Teşkilatında Bulunanlar	157
1.1.2.1. Sadrazamlar	158
1.1.2.2. Nişancılar (Tevki')	214
1.1.2.3. Reisü'l-Küttâblar	215
1.1.2.4. Merkez Teşkilatına Bağlı Diğer Memuriyetler	220
1.1.2.4.1. Sadâret Kethüdâları	220
1.1.2.4.2. Kaymakamlar (Kâim-makâmlar)	225
1.1.2.4.3. Yeniçeri Ağaları	228
1.1.2.4.4. Sadrazam Mühürdarları	229
1.1.3. İlmiye Sınıfına Mensup Olanlar	229
1.1.3.1. Şeyhülislamılar	229
1.1.3.2. Kadılar	263
1.1.3.2.1. Kazaskerler	264
1.1.3.2.1.1. Rumeli Kadı-askerleri	265
1.1.3.2.1.2. Anadolu Kadı-askerleri	272
1.1.3.2.1.3. Revân Kadı-askerleri	275
1.1.3.2.2. İstanbul Kadıları	276
1.1.3.2.3. Mekke ve Medine (ve Haremeyn) Kadıları	276
1.1.3.2.4. Diğer Kadılar	278
1.1.3.3. Müftüler	283
1.1.3.4. Nâibler	285
1.1.3.5. İlmiye Teşkilatına Mensup Diğer Memurlar	286
1.1.4. Bahriye Teşkilatı Mensup Olanlar	287
1.1.4.1. Kaptan-ı Deryâlar ve Diğer Deniz Komutanları	287
1.1.5. Maliye Teşkilatı Mensupları	298
1.1.5.1. Defterdârlar	298
1.1.5.2. Defter Emînleri	304
1.1.5.3. Ruznâmeciler	305
1.1.5.4. Şikk-ı Evveller	307
1.1.5.5. Mâliye Teşkilatına Bağlı Diğer Memuriyetler	308

1.1.6. Beylerbeyi (Mîr-i mîrân) ve Valiler	308
1.1.7. Diğer Vezirler ve Paşalar	329
1.1.8. Kale Muhâfızları	337
1.1.9. Diğer Memuriyetler	340
1.2. Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları	342

II. BÖLÜM

18.YY. DİVANLARINDA YER ALAN SİYASİ OLAYLAR	347
2. 18.yy. Divanlarında Yer Alan Siyasi Olaylar	348
2. 1. Ülke İçindeki Siyasi Olaylar	348
2.1.1. İç İsyanlar	348
2.1.2. Askeri Alandaki Gelişmeleri Anlatan Manzûmeler	360
2.1.3. Osmanlı Ekonomisi	375
2. 2. Dış Ülkelerle Siyasi İlişkiler	377
2.2.1. Savaşlar ve Fetihler	377
2.2.1. Antlaşmalar	417

III. BÖLÜM

18. YÜZYIL SOSYAL HAYATINDA MEYDANA GELEN BOZULMALARIN SİYASİ HAYATA YANSIMASI	428
III.18. Yüzyıl Sosyal Hayatında Meydana Gelen Bozulmaların Siyasi Hayata Yansıması	429

IV. BÖLÜM

ŞAİR VE SİYASET İLİŞKİSİ	448
IV. Şair ve Siyaset İlişkisi	449
4.1. Âgâh	450
4.2. Akovalı Hatem	451
4.3. Antakyalı Münîf	452
4.4. Arpaemini-zâde Sâmi	455
4.5. Ataulhâh Mehmed Efendi	459
4.6. Azbî Baba	461
4.7. Belîğ Mehmed Emin Efendi	461
4.8. Beylikçi İzzet	465
4.9. Cemalî	467

4.10. Dürrî	467
4.11. Ebubekir Sâmî Paşa	468
4.12. Edirneli Fâiz	470
4.13. Enis Receb Dede	472
4.14. Esrar Dede	472
4.15. Fâzıl Hacı Tâhir Efendi	473
4.16. Ferhad Paşa	473
4.17. Feyzî Efendi	474
4.18. (Zübeyde) Fıtnat Hanım	475
4.19. Garîbî	477
4.20. Hâkim Mehmed Efendi	478
4.21. Haşmet	479
4.22. Hâzık	486
4.23. Hevâyî (Abdurrahman Kubûrî-zâde)	488
4.24. Hoca Neş'et	489
4.25. İbrahim Hafîd Paşa	491
4.26. İbrahim Nazîrî	491
4.27. İzzet Ali Paşa	494
4.28. (Edirneli)Kâmî	496
4.29. (Tokatlı) Kânî	499
4.30. Keşanlı Zihnî	501
4.31. Koca Râgıb Paşa	501
4.32. Lebîb-i Âmidî	505
4.33. Mehmed Nasûhî Efendi	512
4.34. Mehmed Şerif Efendi	513
4.35. Muvakkit-zâde Mehmed Pertev	514
4.36. Müsellem	515
4.37. Nahîfî Süleyman Efendi	516
4.38. Nâşid İbrahim Beğ	517
4.39. Nedim	522
4.40. Nevres-i Kadîm	525
4.41. Neylî	532
4.42. Neyyir Abdülhalim Dede	535
4.43. Ömer Besim	535
4.44. (Kırımlı) Rahmî	537

4.45. Râsîh	540
4.46. Râtîb Ahmed Paşa	542
4.47. Sâlim	542
4.48. Senâî	546
4.49. Suphi-zâde Abdî	547
4.50. Surûrî	548
4.51. Şeyh Gâlib	553
4.52. Şeyhülislam Es'ad Efendi	556
4.53. Tayyar Mahmud Paşa	558
4.54. Vahîd Mahtûmî	560
SONUÇ	566
KAYNAKÇA	574
DİZİN	579

KISALTMALAR

ABD: Ana Bilim Dalı

a.g.e. : adı geçen eser

AKÜ: Afyon Kocatepe Üniversitesi

bkz: bakınız

bl: bölüm

c: cilt

E.Ü: Ege Üniversitesi

Ens: Enstitü

G:Gazel

H:Hicri

İst: İstanbul

İÜ: İstanbul Üniversitesi

K:Kasideler

KSÜ: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

M:Miladi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

s: sayfa

T:Tarihler

TTK: Türk Tarih Kurumu

Ünv: Üniversite

Yay: Yayınları

YÖK: Yüksek Öğretim Kurumu

TEZ HAKKINDA

1.Araştırmanın Problemi

Edebiyat, sanatkârların duygu ve düşüncelerini öznel bir şekilde ifade ettikleri bir sanat alanıdır. Dolayısıyla, bu alanda faaliyet gösteren bir sanatkârın, tarih biliminde olduğu gibi, olaylara objektif yaklaşması beklenemez. Sanatkâr, hisseder ve bu hissedişini şiire ve diğer türlere aktarır.

Divan şairleri de, yaşadıkları dönemlerin olaylarına kaygısız kalmamışlar; dönemlerinde şahit oldukları olaylara; devletin bilhassa üst kademelerinde görevi olan şahıslara karşı hissettiklerini manzumelerine aktarmışlardır. Bu ifade ediş, yukarıda da belirttiğimiz gibi nesnellikten tamamen uzaktır.

Divan şairleri, yaşadıkları dönemin siyasi olgularını bir bütün olarak ele alırken acaba tarihsel gerçeklikle ne kadar paralel hareket etmişlerdir veya bu tarihsel gerçekliğe ne kadar muhalif bir düşünce şekli ortaya koymuşlardır? Tarih bilimine kaynaklık eden birinci derecede önemli belgelerin ortaya koydukları ile manzumeler arasındaki münasebetin yakınlık ve uzaklık derecesi nedir? Divan şairlerinin varsa devlet işlerindeki görevleri, sürgün olmuşlarsa bu cezalandırma sonucu hissettikleri veya tam tersi herhangi bir mükâfatla taltif olunmuşlarsa hissettikleri yaşadıkları yüzyılı değerlendirirken ne derece etkili olmuştur? Şairlerin, bilhassa kaside ve tarih manzumelerini yazarken onları bu işe sevk eden âmillerin neler olduğunun tespit edilmesi bütün bu soruların cevabını da beraberinde getirecektir.

Farklı divan şairleri, aynı siyasi olayları veya siyasi kişileri değerlendirirken, benzer mi yoksa farklı mı düşünce ve tavır içindedirler?

Şair-Hâmi ilişkisi, şiirlerde kendini ne derece hissettirmiştir? Manzumelerdeki arz-ı hallerde hâmi olan kişiden şairler ne gibi isteklerde bulunmuşlardır?

Şairler, gerçekten saray çevresinde gelişen, okunan ve beğeni kazanan bir edebiyat anlayışı mı geliştirmişlerdir? İstanbul'un sanat ve edebiyat merkezi olması, Osmanlı Devletinin diğer bölgelerinde, divan şiirine olan ilgiyi azaltmış ve divan şairi yetişmesine mani mi olmuştur? Bu meyanda, divan şairleri sadece yüksek bir sanat arzusunda mıdır? Halktan ve sosyal hayattan kopuk mu yaşamışlardır?

Bütün bunlar, bu çalışmamızın temel soru ve sorunlarını oluşturmuş; yaptığımız araştırmalarla bu soru ve soruların cevaplandırılmasına çalışılmıştır.

2.Araştırmanın Amacı

Araştırmamız, yukarıda problem kısmında ortaya konulan sorunların çözümüne yöneliktir. Şairlerin yaşadıkları yüzyılın siyasi durumuna bakışları ve bu bakışın divanlara yansımalarının ortaya konulmaya çalışılması, bu araştırmamızın amacını teşkil etmektedir.

Divan Edebiyatı ; “Yüksek Zümre Edebiyatı, Saray Edebiyatı, Klasik Edebiyat...” gibi adlandırmalara muhatap olarak dışlanmaya çalışılmıştır. Oysa divan şairleri, içinde buldukları cemiyette olup bitene kayıtsız kalmamışlar ve manzumelerini yazarken dönemlerinden uzak bir poetika geliştirmemişlerdir. Son zamanlarda bu konuda yapılan çalışmalar da bu hayalî iddiaları çürütecek niteliktedir. Nitekim bu çalışmamızda da divan şairlerinin sosyal ve siyasi olaylara karşı ne kadar duyarlı oldukları, manzumelerin ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Divan şairleri ile olarak tartışılan bir diğer husus da Şair-Hâmi ilişkisidir. Basit bir genelleme ile bütün divan şairleri için küçültücü ifadeler ortaya atılarak onların ve dolayısıyla 600 seneden daha fazla bu topraklarda hüküm sürmüş Divan şiirinin bize ait bir şiir değilmiş gibi gösterilmesi, yine bu çalışmamızda ayrıntılı olarak değerlendirilmiş ve cevap bulmuştur.

3.Araştırmanın Önemi

Yaptığımız çalışma, siyasi olayların ve gelişmelerin o yüzyıla ait (ulaşılabilirdiği kadarıyla) divanlarda ele alınışını ortaya çıkarması yönüyle önemlidir. Ayrıca, incelediğimiz 54 tenkitli metin içinden aynı siyasi gelişmelere ait manzumeler bir araya getirilerek, edebiyat mahfillerinde bu gelişmelerin nasıl bir ma’kes bulduğu tespit edilip ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, Osmanlı Devletinin 18.yüzyılda durumunun ne olduğu, çöküşünün şairlerin ağzından nasıl açıklandığı verilmeye çalışılmıştır. Şairlerin, aynı zamanda halkın nabzını tutan kişiler olduğunu düşündüğümüzde, aslında siyasi gelişmelere siyasi iradenin dışında, halkın bakışı da ortaya çıkmış olacaktır. Nitekim pek çok şairin manzumesinde, halkı bunaltan savaşlar sonrası, bir mağlubiyet sayılması gereken çeşitli antlaşmaların, sevinçle karşılandığının şiirlerde ifade edilmesi, bunun en güzel örneğidir.

Ayrıca, sadece halkın değil bilhassa tarikat çevrelerinin olayları değerlendirişi, yazılan manzumelerde kendini ele vermektedir. Kısacası; yazılan manzumeler, koca bir

imparatorluğun çöküşünün çatırtıları ve bu kötü gidişi çaresizce seyreden halkın feryat sesleriyle doludur.

4.Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmamızda, şairlerin hayatlarını ve herhangi bir siyasi olay karşısında onların tavırlarını yansıtan manzumeleri ele aldığımız; ayrıca divanlarda bu yüzyıla ait siyasi gelişmeleri yansıtan şiirleri incelediğimiz için, herhangi bir hipotez ve varsayım ortaya atılması da mümkün olmamıştır. Zira, edebî metni görmeden bir değerlendirmenin yapılması imkansızdır. Bununla beraber; şairin o manzumeyi hangi şartlar altında kaleme aldığı; tezimizin son bölümünde değerlendirilmiştir.

5.Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmamız, 18.yy'a ait olduğu kabul edilen divanlar ile sınırlıdır. Dolayısıyla, bazı divanlarda şairlerin, 17. ve 19. yüzyıla ait olayları anlatan manzumelerine rastlamaktayız. Bu tür manzumeleri, şairin yaşadığı yüzyılı da dikkate alarak çalışmamıza dâhil ettik.

Pek çok şairin, aynı devlet adamına birden fazla kaside yazdığını; yine bazı şairlerin aynı olaya birden fazla tarih düştüklerine, çalışmamız sırasında rast geldik. Bu tür manzumelerde, eğer kişi veya olay ile ilgili benzer değerlendirmeler ve ifadelere yer verilmişse, bu şiirler çalışmamıza dâhil etmedik; ancak bu manzumeleri, şairlerin siyasetle olan ilişkisinin verildiği bölümde, grafiklerde belirttik.

Yukarıdakilerin dışında, tez içinde yeri geldikçe verilen grafiklere bina, köşk, saray, çeşme, kütüphane vs. yapılardan dolayı yazılmış nazım şekillerini siyasi yönleri olmadığı için dahil etmemize rağmen bu nazım şekillerinde, devlet adamlarına bakış ortaya konulmuş ise, nazım şekillerinin gerekli bölümlerinden bu bakış açısını ortaya çıkarması yönünden faydalandık.

6.Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamıza, öncelikle bu yüzyılda yaşamış divan sahibi olan şairlerin isim tespitleriyle başladık. İsimleri tespit ettikten sonra, söz konusu şairlerin divanlarını araştırdık. Bazı divanlara kitap olarak ulaştık; fakat pek çoğunu Yüksek Öğretim Kurumunun resmî internet sitesinin tez tarama kısmından ulaştık. Bazı divanlara,

YÖK'ün tez sahiplerinin isteği doğrultusunda kısıtlama getirmesinden dolayı, bazılarına ise divanlar Latin alfabesine transkribe edilmediği için ulaşamadık ve dolayısıyla onları inceleme imkânımız olmadı. Ulaşamadığımız 44 divanın şairleri şunlardır:

“Abbas Vesîm Efendi, Ârif Süleyman, Arif-zâde Âsım, Âtîf Efendi ,Câzım , Darendeli Bekâyî, Enderunlu Fâzıl ,Gurbî , Halepli Edib , Halil Nuri Beğ, Hâmi , Hanif İbrahim , Hasan Sezâyî ,İbrahim Zîver ,İsmail Hakkı Bursevî , Katip-zâde Sâkîp Mustafa Dede , Keşanlı Süleyman Zâtî Efendi, Küçük Çelebi-zâde İsmail Âsım , Manisalı Birrî Mehmed Dede, Mehmed Mekkî Efendi , Mehmed Nesib Dede, Mehmet Râsım, Mustafa Fennî, Natıkî, Nazirâ İbrahim Edirnevî, Neccar-zâde Rıza, Necib (Sultan III.Ahmed), Nüzûlî Mustafa, Osman-zâde Tâib, Şeyhülislam Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Efendi, Razi, Refi-i Âmidî, Sahib Dede, Sâlik Çelebî , Selâmî, Seyyid Vehbî, Sünbülzâde Vehbî, Şâkir, Tırsî İbrahim Efendi, Üçüncü Selim, Vakanüvist Mehmed Râşid, Yahya Nâzım, Zekayî, Zîver Ahmed Efendi.”

18.yy siyasi hayatının klasik şiire yansımaları üzerine yaptığımız çalışmayı şu şekilde gerçekleştirdik:

Divanların tespit edilmesinden sonra, öncelikle yüzyılın siyasi ve edebî hayatını belirlemeye çalıştık. Böylelikle siyasi olayları ve devlet adamlarının bu olaylardaki dahlini ortaya çıkartarak divanlardaki manzumelerde bunları tespit etmemiz kolaylaştı.

Siyasi yönü bulunan bir manzumenin tamamını değil, sadece önemli bölümlerini çalışmamıza aktardık. Ayrıca şair, memduh için benzer ifadelerle birden fazla şiir yazmışsa, bunların hepsini çalışmamızda göstermeye gerek duymadık; yalnız Şair ve Siyaset ilişkisi adlı bölümde yer alan grafiklerde bu manzumeleri adet ve beyit sayısı bakımından değerlendirdik.

Çalışmamız, daha önceden de belirtildiği gibi 4 ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümleri oluştururken, siyasi olayların ve kişilerin tarih kronolojisine dikkat ettik. Ayrıca, aynı olay ve kişilerle ilgili olarak, divanlarda yer alan manzumeleri bir araya getirerek, şairlerin bunlar karşısında duygu ve düşüncelerini, tutum ve davranışlarını da ortaya koymaya çalıştık.

Araştırmayı yaparken yaşadığımız en büyük sıkıntı, hiç şüphesiz bir asır içinde devlet idaresinde bulunmuş benzer adlar taşıyan kişilerin manzumelerde ayrı ayrı tespit edilmesi oldu. Şairlerin bazen sadece adını verdiği bazen de ad vermeden ele aldığı devlet adamlarının tespitinde, şairin hayatından ve şiirin eğer varsa ebced beyitindeki

tarihten yola çıkarak tahmini veya kesin sonuçlara vardık. Özellikle ikinci ve üçüncü derecede önem arz eden kişilerin sadece “Ahmed Paşa, Ali Paşa vs.” isimlerle verilmesi, bu kişilere yönelik yazılmış diğer divanlarda yer alan manzumelerin bir bütün olarak verilmesi hususunda bize sıkıntı yaşattı. Yine de, titiz bir araştırma ile aynı kişilere yönelik olarak yazılmış manzumeleri bir araya toplamaya çalıştık.

İncelediğimiz 54 divanda yer alan devlet adamlarının hayatlarını, dipnotlarla bulabildiğimiz kadarıyla belirttik. Bu tür bilgileri, daha çok, Sicill-i Osmanî ve İlmiye Salnâmesi gibi biyografik eserlerden aktardık. Bazı devlet görevlilerinin künyesine ise kaynaklarda adlarının geçmemesi veya manzumelerdeki isimlerin yetersiz olması sebebiyle ulaşamadık.

Divanlarda yer alan bilhassa bina, köşk, camii, çeşme, sahil-saray, kasr gibi yapılara dair yazılmış tarih manzumelerini, konumuzla ilgili olmadığı için grafiklerde göstermedik. Bazılarını dipnotlarla ifade ettik. Bu tür manzumelerden, şayet o imar çalışmasını yapandan farklı özelliklerle bahsedilmişse, kişi ile ilgili bölüme bu beyitleri aldık ve gerekli açıklamaları yaptık.

Divanlarda yer alan kişilere yönelik manzumelere dipnotlar düşerek farklı bir makamda iken kendisine yazılmış olan diğer manzumelerin bulunduğu sayfa veya dipnotlara da işaret ettik. Böylece, o kişiye karşı şairlerin tutumunu ortaya koymaya çalıştık.

Bir kişiyi veya olayı değerlendirirken, şairlerin nazım şekillerini bir bütün olarak değil de kişi veya olayı çarpıcı ve farklı olarak ele alan kısımlarını çalışmamıza dahil ettik. Nazım şekillerinin alıntı yapıldığı yerdeki sıra ve sayfa numarasını ve adlarını ayrıca belirttik. Beyitlerin orijinal numaralarını vererek kaynak kitaplardan veya tezlerden o bölüme daha kolay ulaşılabileceğini göz önünde bulundurduk.

TEZ METNİ

GİRİŞ

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİNİN SİYASİ DURUMU VE XVIII. YÜZYIL OSMANLI EDEBİYATININ GENEL VASIFLARI

I. XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu

18. yüzyıla Doğru Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

1300-1683 döneminin askeri ve siyasi başarılarının tam aksine,18.yüzyıl olarak adlandırılan bu dönemin özelliği, askerî yenilgiler ve toprak kayıpları olmuştur. Merkezi yönetim yeni bir biçim almıştır. Bu ortamda, Osmanlı bünyesindeki uyrukların itaati çoğunlukla buyruklarla değil müzakerelerle sağlanmıştır. Ekonomide de büyük değişiklikler olmuş, tüketim artmıştır.

Bu geriye gidiş, birden bire olmamıştır. Aslında bu “geriye gidiş” şeklindeki adlandırış, dünya devletleri ile Osmanlı Devleti'nin mukayesesi ile söylenebilecek bir sözdür. Zirâ, 16.yüzyılın ilk yarısında Yeni Dünya'nın zenginlikleri Avrupa'ya akarken,askerî dengeler Osmanlı Devleti'nin aleyhine döndü.Osmanlılar askerî teknoloji alanındaki üstünlüklerini yitirdikleri Avrupa devletleri karşısında ,önce aynı savaş teknoloji ve taktiklerini kullandırlarsa da daha sonra Avrupa devletlerinin daha da gerisinde kaldı.Zirâ Avrupa, yeni teknoloji ve savunma savaşlarının giderek yükselen maliyetlerini,Yeni Dünya'dan akan muazzam zenginliğin de yardımıyla rahatça karşılıyor;Osmanlı Devleti ise bozulan ekonomik ve siyasi yapı,artan tüketim nedeniyle bu teknolojileri üretemez hale geliyordu.18.yy.daki Osmanlı Devleti'nin askerî alandaki başarısızlıkları ve toprak kayıpları çok ağır ve korkunç olmakla birlikte,Avrupa devletleri arasındaki çatışmalar bu kayıpların büyümesini engellemiştir.Avrupalı diplomatlar, rakip oldukları devletlerin büyük tavizler almalarını engellemek için , Osmanlılarla yapılan savaş sonrası pazarlıklara pek çok kez müdahale etmişlerdir.Bütün bunların yanı sıra,bu yüzyılda askeri ve diplomatik alanda bazı başarılar da kazanılmıştır.

Askerî yenilgilerle dolu bu yüzyıl,1683'te Viyana kuşatması ile başladı.1664 yılında Avusturya ile Vasvar Antlaşması yapılmış ve 17.yy.da en çok savaşmak zorunda kaldığımız bu devletle ilişkiler bir müddet barış havası içinde devam etmişti. Ancak, “*Macaristan'ın Avusturya'da kalan bölgesinde yaşayan Macarlar, Avusturya İmparatoru I. Leopold'in baskısına uğramaları sonucu, mezhep özgürlüğünün kaldırılmasının yaptığı baskıyla, İmre Tökeli önderliğinde ayaklanarak Osmanlılardan yardım istediler. Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, bir asırdır ciddi zaferlere susamış ve eski devirlerdeki fütuhâtı özleyen ordu ve toplumun da etkisiyle, 1683 Temmuzunda Viyana'yı kuşattı. İşte bu kuşatmanın başlattığı savaşlar 16 yıl boyunca devam etti. 1683-1699 büyük savaşına Felaket Seneleri denir.*”¹ Bu yıllarda Osmanlı Devleti, tek başına kudretli bir haçlı ittifakıyla savaşmıştır. Almanya İmparatorluğu, Rusya imparatorluğu, Polonya krallığı ve Venedik Cumhuriyeti, bu koalisyonun büyük devletleridir. Bunlara, Osmanlı Devleti'nin hemen daimî denecek şekilde harp halinde bulunduğu İspanya krallığı ile bir sürü orta ve küçük boyda devlet de eklenebilir.

¹Alan Palmer ,Osmanlı İmparatorluğu, Bir Çöküşün Yeni Tarihi,Son Üç Yüz Yıl,Çeviren:Belkis Çorakçı Dişbudak,Sabah Yayınları,İst.1995,s.40

Osmanlı Devleti ile haçlı ittifakına mensup devletler, çeşitli defalar anlaşma yapmak için karşılıklı teşebbüslerde bulunmuş olsalar da, bu çeşitli sebeplerden dolayı 1698 tarihine kadar mümkün olmamıştır.²⁴ Nisan 1698 tarihinde, taraflara ait murahhaslar Viyana’da bir araya gelerek barış şartlarını görüşmeye başladılar. Bu ilk görüşmede Lehistan ve Rusya, ellerinde olmayan yerlerden de parçalar koparmak; Ruslar, zaptettikleri Azak kalesinden başka Kerç Kalesi’ni ve Lehler de senelerce hücum edip alamadıkları Kamaniçe’yi istiyorlardı. Taraflar arasında sulh görüşmelerinin yapılacağı yer hususunda da ihtilaf çıktıysa da Belgrad’a yakın Karlofça Kasabası sulh yeri olarak kabul edildi. *“1699 tarihinde başlayan görüşmeler, tam dört ay devam ederek otuz altı celse sürmüş ve Ruslar hariç diğer üç devletle (Avusturya, Lehistan, Venedik) yirmi beşer sene müddetle ayrı ayrı muâhede ve Rusya ile de üç sene süreli bir mütâreke imzalanmıştır.(26 Ocak 1699)”*² Avusturya ile yapılan anlaşmaya göre, Banat veyahut Temeşvar eyaleti bütün sancaklarıyla beraber (Tise,Tuna,Moroş köşesi) Osmanlılarda kalıp Erdel de dahil olmak üzere Macaristan’ın diğer yerleri Avusturya’ya terk ediliyordu.Lehistan’la yapılan antlaşmaya göre ise, Osmanlı Devleti Bucaş Antlaşmasıyla Lehlerden aldığı yerleri, yani Podolya eyaleti ve Kamaniçe ile Ukrayna’yı terk ediyordu.Venediklilerle de 16 madde üzerine anlaşılmış buna göre Korent şehri dışında Mora yarımadasıyla Ayamavra adası, Küçükada, Dalmaçya’da Knin, Sin, Gabela, Zadvarya,Vorgoraç, Çeklot kaleleriyle daha güneyde Nove ve Risen kaleleri muharebe esnasında Venedikliler tarafından elde edilmiş olmakla yine onlara kalıyordu.Buna mukabil,Venedikliler İnebahtı körfezinin kuzeyinde elde edildikleri bütün şehir ve kasabaları geri veriyorlardı.İnebahtı liman ve kalesi de bu suretle Osmanlılara iade ediliyordu.

Ruslar, Karlofça’da sulha yanaşmamışlar ve Rus Devletiyle 3 yıllığına mütareke imzalanmıştı. Rus Çarı Deli Petro, yalnız başına kalarak daha fazla bir şey koparamayacağını anlamış ve 1700 senesinde gönderdiği murassah ile Osmanlı murassahı Râmî Efendi arasında İstanbul’da on dört maddelik bir antlaşma imzalanmıştı. Bu antlaşmaya göre, Azak kalesi ile ona tâbî kale ve hisarlar Ruslara terk edilmiş; Koban taraflarında on saatlik bir yer gene Ruslara bırakılmıştır. Özi suyu üzerindeki Doğan, Gazi Kerman, Nusret, Kerman kaleleri yıkılmak sûretiyle buraları Osmanlılara bırakılmıştır. Gene bu antlaşmanın on üçüncü maddesine göre Ruslar İstanbul’da daimi bir elçi bulundurma hakkını elde etmişlerdir.

Viyana önündeki bozgunluk, devletin asırlardan beri elde ettiği yerleri uzun mücadelelerden sonra on altı senede elden çıkarmış; Macaristan, Erdel, Podolya, Ukrayna, Mora gibi geniş bölgeler ile Bosna havalisinden mühim yerler düşmanların eline geçmiştir. Bütün bu başarısızlıklarda, Avrupa Devletlerinin harp sistemlerinin yeni usullere uygun olmasının ve buna mukabil Osmanlı harp sisteminin bir buçuk asır evvelki sistemi muhafaza etmesinin rolü olduğu kadar, askerî nizamdaki başıbozukluğun da payı büyüktür. *“Karlofça Antlaşması ile neticelenen ve dört cephede ve bilhassa Avusturya ve Venedik cephelerinde en kıymetli toprakların terkini mucip olan muharebe Osmanlı ordusunun bundan böyle yeniden tertip ve tenkisiyle yeni usullere göre harp etmesini icap ettiriyordu. Bu antlaşma Osmanlıların askerî kudretinin mühim surette zaafa uğradığını meydana koymuş ve asırlarca süren düşman*

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.cilt,Ankara,1995,s.590

üzerindeki Türk kudret ve satvetini silmiştir.”³

Karlofça Antlaşması Sonrası Osmanlı Devletinin İç Durumu

Karlofça barışı, on altı sene sürmüş olan büyük harbi sona erdirmiş, fakat Osmanlı Devleti, bu savaştan maddi ve manevi büyük kayıplarla çıkmıştı. Kaybedilen toprakların yanı sıra, memleketin dâhilinde idarî, askerî, iktisadi, içtimaî bakımdan bozulmalar meydana gelmişti. Gerek savaş sebebiyle artan vergiler ve gerek angaryalar yüzünden ve gerekse yer yer soygunculuklardan usanan köylülerden bir kısmı yerlerini terk ederek şehir ve kasabalara sığınmışlar, bazıları da dağlara çıkıp eşkıyalığa başlamışlardı.

Karlofça Antlaşması sonrası Sadrazam Amca-zâde Hüseyin Paşa, ilk iş olarak memleketin düştüğü kötü ve acıklı durumun ıslahına yöneldi. Hudutların güvenliği, idarî, malî ve askerî ıslahatlarla donanmanın iyileştirilmesi hususunda çalışmalar yaptı. Hudutlardaki valilere gönderilen fermanlarla buralardaki kaleler tamir edildi ve askerler yerleştirilerek sınır güvenlikleri sağlanmaya çalışıldı. Antlaşma sonrası değişen bazı deniz ve kara sınırlarına da yeni kaleler inşa edildi.

Bundan başka idarî ıslahatlara da çalışmıştır. Savaş süresince memlekette asayiş kalmadığı için birtakım eşkıyalar türemiş, isyanlar baş göstermiş; meselâ Basra ve Korna tarafları elden çıkarak asi Urban eline geçmiştir. Bundan başka Kuzey Afrika'daki Garp Ocakları (Cezayir, Tunus, Trablusgarp) bağlı oldukları Osmanlı idaresine önem vermemeğe başlamışlardı. Ayrıca Rumeli'deki Anadolu'nun güneyinde ve Irak'taki isyanlar önemli bir hâl arz etmekte idi. Çöl Beyliği denilen ve Anadolu-Suriye hududu üzerinde bulunan Selimiye ve Deyrihabe sancağına sahip Arap beği, hükümeti dinlemiyor, isyana yelteniyordu. Bundan başka Avusturya hududu üzerindeki eşkıyalar da buralarda bulunan tebaayı rahatsız ediyordu.

Urban'ın eline düşmüş olan Korna ile Basra, Daltaban Mustafa Paşa kumandanlığında sevk edilen askerlerle kurtarıldı ve buraya Köprülü-zâde Fazıl Mustafa Paşa'nın damadı Vezir Ali Paşa tayin edildi. Urban isyanının tamamen bertaraf edilmesi için Bağdad valisine geniş salahiyetler verildi ve oralardaki birçok ocak ve sancak, Bağdad valisinin emrine dâhil edildi. Avrupa hudutlarındaki Müslüman halkın maneviyatını yüksek tutmak için oralara din adamları gönderilip Hıristiyan tebaanın devlete sadakatlerini sağlamak amacıyla incitilmemeleri hususunda valilere fermanlar gönderildi.

Garp Ocakları ile ilgili olarak ise, içlerinde en güçlü olan Cezayir Ocağı'na ait olan gemilerin Ege sahillerine gelip asker yazdırmaları yasaklanmıştır. Ayrıca üç ocak arasındaki mücadelenin men'i için II. Mustafa fermanlar gönderdiyse de bu tesirli olmamıştır.

“Hicaz kıtasında da Mekke emirleri, kendi aralarında Hicaz emirliğini elde etme mücadelesi yüzünden hükümetin tayin ettiği emiri dinlememişler; fakat uzun savaş yıllarında bunlarla meşgul olamayan hükümet içlerinden hangi emir galip gelirse onu Hicaz emiri tayin etmiş; dolayısıyla emir seçimini kendi tercihi dışında yapmak zorunda kalmıştır. Zevî Zeyd ailesinin, nüfusları ve hacıların emin bir şekilde hacca gidip gelmelerinde muvaffak olduğu için

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.cilt, Ankara, 1995, s.595

*Mekke emirliğinde bulunması hususunda mecburiyet hâsıl oldu.”*⁴

Sadrazam Amca-zâde Hüseyin Paşa, uzun süren savaşlar sebebiyle devletin bozulan malî ve iktisadî yapısını düzeltmek için de birtakım tedbirlere başvurdu. Antlaşmadan sonra harp masrafları ortadan kalktığı için, tedrici olarak fazla vergiler kaldırıldı, borcu olanlar affedildi ve kapıkulu ocaklarındaki harp sebebiyle artan asker sayısı önemli oranda azaltılarak devlet hazinesine bir hayli rahatlama getirildi.

Askerî alanda ve bahriye teşkilatıyla ilgili olarak da bazı düzenlemelere gidildi. Yeniçeri ocağı, XVI. yy sonlarından itibaren eski nizamını kaybederek bozulmuş ise de disiplin altına alınmaları yoluyla onlardan faydalanmak gene de mümkün oluyordu. On altı sene süren harp zamanında ocağa her sınıf halktan asker alınması, Yeniçeri ocağının nizamını bozmuştu. Antlaşmadan hemen sonra Temmuz 1701 tarihli bir ferman ile hariçten ocağa dahil olma yasaklanmış, hudut kalelerinde hizmet etmemiş olanlar da yeniçerilikten çıkarılmış ve daha başka bazı hükümlerle yeniçeri ocağı temizlenerek mevcudu azaltılmıştır. Bundan başka Kapıkulu Topçu ocağının harp sırasında artan asker sayısı, harpten sonra azaltılmıştır. Harplerin uzun sürmesi ve hükümetin yarım asırdan beri bu önemli sınıfı ihmal etmesi, devletin esaslı süvari kuvveti olan tımarlı süvari teşkilatını da bozmuştu. Tımarlar tamahkarlık ve hırs sebebiyle kolayca el değiştiriliyor, alınıp satılıyor ve hatta ölen süvarilerin tımar haklarını başkaları alabiliyordu. Ayrıca bazı tımar sahipleri, savaş zamanlarında harbe katılmamak gibi keyfi davranışlarda bulunuyorlardı. Bundan dolayı hükümet tımarlı sipahi teşkilatını ıslah etmek için bütün tımarlı beratlarını gözden geçirtmiş ve bunlara yeniden beratlarını vermiş ve sipahilerin mutlaka sancakta kalıp harp zamanında alay beyinin kumandası altında savaşa gitmeleri hususunda yeni düzenlemelere gitmiştir. Devletin bahriye teşkilatında da esaslı surette ıslah çalışması yapıldı. Donanmada çekdiri yani kürekli donanma usulü terk edilerek kalyon esası kabul edildi.

Kırım Meselesi ve Gazi Giray İsyanı

*“Lehlilerle yapılan Karlofça Antlaşması ve Ruslarla yapılan İstanbul Antlaşması, Kırım Hanlarının bundan sonra bu iki devlet topraklarına olan akınlarını önlemiş olduğundan bu hal, Tatarların yağmacılık ve esir alıp satmak hususundaki geçim kapılarını kapatmıştı; fakat buna rağmen Tatarlar, Lehlilerin ve Rusların nakzı ahdettikleri iddiasıyla taarruza vesile arıyorlardı.”*⁵ Bunun dışında Kırım Hanı Devlet Giray’ın kardeşi Gazi Giray, Karlofça Antlaşması şartlarından biri olan Bucak’taki Nogay tatarlarının Özi suyunun karşısındaki Kırım topraklarına yerleştirilmesi hususuna riâyet etmiyordu. Gazi Giray, Rodos kalesine sürgüne gönderilmiş; Kırım Hanı Devlet Giray da Nogay tatarlarını Kırım’a geçirmiştir. Fakat Rus topraklarını yağmalamak üzere fırsat kollayan Kırım Hanı Devlet Giray, Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa’nın da teşviki ile harekete geçerek Kalgay Saadet Giray’ı mühim bir kuvvetle Bucak’a yollayarak oradan Rusların Kırım’a yakın bir yerde kale yaparak buraya mühim miktarda asker yığıldığına ve Kırım’a göz diktiklerine dair haberleri hükümete göndermeye

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.cilt, Ankara, 1995, s.5

⁵ a.g.e., s.11

başladı.

Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa'nın azli ve katlinden sonra yerine geçen Râmî Mehmed Paşa, durumu Rus elçisi vasıtasıyla soruşturmuş; ancak Kırım Hanlığının keyfi davrandığı sonucuna ulaşmıştır. Saadet Giray'ın geri çağırılması hususunda Kırım Hanına emirler gönderildiyse de bunlara uyulmamış dahası Devlet Giray'ın Edirne'ye yürüyeceği haberi İstanbul'a ulaşmış ve hükümet Kırım Hanı Devlet Giray'ı azletmiştir. Kırım Hanı üzerine Özi Valisi Yusuf Paşa kumandanlığında asker sevk edilmiş, bu arada da Kırım Hanlığına Devlet Giray'ın babası Hacı Selim Giray tayin edilmiştir. Sabık Kırım Hanı Devlet Giray, babasının Kırım Hanı olduğunu ve kendisi üzerine kuvvet sevk edilip katline dair emir çıkartıldığı üzerine Çerkesistan'a kaçmıştır. Kırım meselesi de bu şekilde çözüme kavuşturulmuştur.

Gürcistan Seferi

1701(H.1113) yılında Açıkbaş, Göril ve Dadyan isimli Gürcü prensliklerinden Açıkbaş beyliğinin prensi Simon'un kendi teb'ası ve diğer beylerle geçinememesi ve kaçması üzerine yerine eski Açıkbaş Prensi Görgi tayin edildiyse de Dadyan Prensi Mamya'nın Simon'u katletmesi ve diğer Gürcü beyliklerini de kendine bağlama arzusu üzerine İshak Paşa kuvvetleri Mamya üzerine yürümüş,Mamya da Görgi'yi memleketine kadar götüreceğine dair İshak Paşa'ya bir kefaletname göndermiş,bunun üzerine yeni Açıkbaş Beyi Göril Mamya'ya teslim edilmişti.Ancak Mamya,sözünü tutmayarak Görgi'yi öldürmüş,bunun üzerine Dadyan prenslikten çıkarılarak sadrazama malikane olarak verilmişti.Dadyan halkının hoşnutsuzluğu ve oraya gidenleri taretmesi üzerine Köse Halil Paşa komutanlığında sefer düzenlenerek bölgede emniyet sağlandı;Görgi'nin yerine ise Yorgi tayin olundu.(M.1703)

Edirne Vak'ası (M.1703), Sultan II. Mustafa'nın Hal'i ve Sultan III. Ahmed'in Cülûsu

II. Mustafa, tahta çıkmasının ardından, hocası eski Şeyhülislam Feyzullah Efendi'yi, ailesi ile birlikte sürgünde bulunduğu Erzurum'dan getirterek tekrar şeyhülislam yapmıştı. Ancak Şeyhülislam Feyzullah Efendi, kısa zamanda padişahı tesirine almakla kalmamış; aile efradını ve akrabalarını kadılık ve kazaskerlik gibi en yüksek rütbelere getirterek, ulemanın tepkisini çekmişti. Padişah, hocasına büyük bir hürmet göstererek her dediğini yapmakta olup, kendisine bir mesele getirilmeden önce hocasının görüşünün alınması gerektiğini söylüyordu. Böylece Şeyhülislam Feyzullah Efendi 'nin mevkii, sadrazamın dahi üstünde oluyordu. Amca-zâde Hüseyin Paşa'nın zamanında başlayan Şeyhülislam Feyzullah Efendi 'nin tahakkümü, Daltaban Mustafa Paşa ve halefi Râmî Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı yıllarında da devam etti. Feyzullah Efendi'nin evlatları ve akrabalarının Râmî Paşa hakkında söyledikleri küçük düşürücü sözler, sadrazamın şerefine ve mevkiine haleb getiriyor, Râmî Paşa, şeyhülislamın nüfuz ve tahakkümünden kurtulmanın çaresini arıyordu.

İşte İstanbul bu gibi sebeplerle kaynamaktaydı ve bu memnuniyetsizlik 18 Temmuz 1703 tarihinde, basit bir olayla patlak verdi. Gürcistan'a yapılacak sefere katılacak iki yüz cebeci askeri, son ulûfelerini alamadıklarını ve bu sebeple sefere gitmeyeceklerini bildirerek bir araya geldi ve bir isyan hareketi başlattı. *“Bu kışkırtmalarda Şeyhülislam Feyzullah Efendi'den*

*kurtulmak isteyen Râmî Mehmed Paşa'nın da parmağı vardı. Fakat Râmî Mehmed Paşa, işin bir ihtilâle dönüşeceğini asla kestirememiştir.*⁶ Cebecilere bir miktar para verilmesi de meseleyi kapatmaya yetmedi. İsyana, Yeniçeriler ve ulemanın yanı sıra serbest bırakılan esirler ve halktan gönüllüler de katıldı. Sayıları elli beş bini bulan isyan grubu, Edirne'ye giderek padişahla görüşmeye karar verdiler. 9 Ağustos 1703 tarihinde İstanbul'dan hareket edildi. Şeyhülislamın azledilmesi ve ailesi ile birlikte Erzurum'a gönderilmesinin yanı sıra Eğridere'de hapsedilen asi temsilcilerinin serbest bırakılması da isyanın bitmesine yetmedi. Âsiler, önce beraber hareket ettikleri Râmî Mehmed Paşa'nın padişaha sadakatini öğrendikten sonra, sadrazamlığa Kavanoz Ahmed Paşa'yı getirdiler. Râmî Paşa, Edirne'den 80 bin kişilik bir kuvvet yollamasına rağmen, gerek kardeş kanı dökülmemesi yönündeki emirleri ve gerekse bu kuvvetlerin bir kısmının İstanbul'dan gelen isyan ordusuna katılmaları sebebiyle, Edirne'den çıkan bu kuvvet geri döndü. Âsi grubu, padişahın hal'i için fetva almışlardı.

II. Mustafa, padişahlığı kardeşi Şehzade Ahmed'e(III. Ahmed) bırakacağını söylediye de, Şehzâde Ahmed'in ağabeyi II. Mustafa ile olan iyi münasebeti, onları korkutmuş ve yeni sultanın kendilerinden intikam alacağını düşünmüşlerdir. Bu nedenle, tahta II. Ahmed'in oğlu on bir yaşındaki Şehzade İbrahim'i çıkarmak ve idareyi tamamen ele geçirmek istiyorlardı. Fakat bu düşünce, Baltacı Mehmed Paşa gibi dirayetli kişilerin engellemesiyle akamete uğradı. 22 Ağustos 1703 tarihinde, âsi grubunun istedikleri sadrazam, şeyhülislam ve diğer ileri gelenler yerlerinde kalmak şartıyla, III. Ahmed tahta çıktı.3 Eylül 1703 tarihinde bir hile ile ilmiye sınıfından çıkarılan Feyzullah Efendi, İstanbul'a getirilerek öldürüldü. Edirne vak'ası, II. Mustafa'nın saltanatını, Râmî Mehmed Paşa'nın sadaretini ve Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin hem makam ve hem de hayatını kaybetmesiyle sona erdi. Sultan III. Ahmed, ortalık yatıştıktan sonra asi güruhunu tamamen ortadan kaldırdı. Bu hadiseden sonra Edirne'nin(filen) taht durumu sona erdi.

Prut Savaşı ve Barışı (21 Temmuz 1711)

Osmanlı Devletinin kaybettiği topraklar dikkate alındığında, bu sulh döneminin uzun sürmeyeceği tahminlerden uzak değildir. Çünkü Azak kalesi Rusların eline geçmiş ve Karadeniz bu yüzden Rus tehdidi altına girmişti. Rus Çarı I.Petro,Baltık denizine açılabilmenin daha kolay olacağı düşüncesi ile Lehistan'ı nüfusuna almak için çalışmalara başladı.Ancak Rus nüfusunun Lehistan'a uzanmasından endişe eden İsveç Kralı XII.Şarl,ilk önce Danimarka'yı saf dışı bırakarak Lehistan üzerine yürüdü ve Rus nüfusunu kırdı.İsveç Kralının Lehistan'dan Rusları tamamen temizlemek için altı ay kadar meşgul olmasını fırsat bilen ve yeniden hazırlanan Rusya, 1708'deki Poltova muharebesinde İsveç'i mağlup etti ve Lehistan tekrar Rusların eline geçti.İsveç kralı Osmanlı Devletine sığındı.Bu durumda Rusya ile Osmanlı Devleti tekrar karşı karşıya geldi.Rusya , Osmanlı Devleti'nden İsveç kralını istediye de bu talep reddedildi.

Bu arada Ruslar boş durmayarak el altından Osmanlı Devleti'ndeki Buğdan, Eflak, Sırbistan ve daha sonra da Karadağ Hristiyanlarını isyan konusunda kışkırtmaktaydı. Rusya, İstanbul Antlaşmasının 1710 yılında yenilenen ve ilave edilen maddesi gereği İsveç kralının

⁶ Yılmaz Öztuna,**Büyük Osmanlı Tarihi** , Ötüken Neşriyat, İst.1994, c. 4-5, s.435

acilen ülkeden çıkartılması, aksi takdirde Lehistan ile birlikte Osmanlı Devletine savaş açılacağını ilan ediyordu. Tehlikenin büyüklüğünü fark eden Osmanlı Devleti, 20 Aralık 1710 tarihinde savaş kararı aldı.

Rus kralı, Boğdan ve Lehistan'a asker yığdıktan sonra, Yaş yoluyla Tuna'ya inerek Rumeli'deki Hıristiyan halkı ayaklandırıp karışıklık çıkararak hem Osmanlıyı burada meşgul etmek hem de savaşa gerekçe olarak gösterdiği Hıristiyanların kurtulmasını gerçekleştirmek istiyordu. Rus ordusu, Boğdan'a girdikten sonra Prut nehri boyunca ilerlerken Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusuyla karşılaştı ve geri çekilmek zorunda kaldı. Fakat Kırım Hanı Devlet Giray'ın tazyiki neticesinde 21 Temmuz 1711'de Prut bataklığında Rus ordusu çepeçevre kuşatıldı ve Ruslar barış teklifi yapmak zorunda kaldılar. Ruslardan gelen sulh teklifini değerlendiren Baltacı Mehmed Paşa barışa razı oldu. 21 Temmuz 1711'de yapılan barış Antlaşmasına göre Azak kalesi iade edilecek; İstanbul Antlaşmasına aykırı olarak yapılan Tabyan, Kamanke, Samara kaleleri yıkılacak; Ruslar Lehistan içişlerine karışmayacak, İstanbul'da artık Rus elçisi bulunmayacak, Ruslar Kırım Hanına yine vergi verecek, Rusya Osmanlıdaki gayrimüslim halkı kışkırtmayacaktı. Bu antlaşma sonrası, Rus ordusu imhadan kurtulmuş oldu. *"Prut barışı, askerlik bakımından Rusların büyük hezimetini, diplomasi açısından ise büyük bir zaferi olarak kabul edilmektedir."*⁷

I.Petro, imzaladığı antlaşmaya rağmen, Azak kalesini teslim etmediği gibi diğer hükümlerin de gereğini yapmadı. Bunun yanı sıra Rusya'nın Lehistan ve Kazak içişleriyle uğraşması ve askeri hazırlık yapmakta olduğu haberleri üzerine tekrar Rusya'ya savaş ilan edildi. Fakat İngiliz ve Felemenk elçilerinin araya girmeleriyle ve Rusya'nın Azak kalesini teslim, Taygan ve Kamanike kalelerini yıkmaları sonucu savaştan vazgeçildi. Ancak Rusların Lehistan meselesi ve İsveç kralının ülkesine dönmesi ile vaatlerini yerine getirmemesi, üstelik savaş hazırlıklarına girişmeleri üzerine tekrar harp ilan edildi. Bu sıralarda Baltacı Mehmed Paşa, Prut bataklığında sıkıştırılan Ruslarla savaşı devam ettirmemesi ve kolayca antlaşma yolunu tercih etmesi yüzünden azledilmiş ve onun yerine sadrazamlığa Damat Ali Paşa getirilmişti. Damat Ali Paşa, Ruslarla olan bu meseleyi kökten halletmek düşüncesiyle, araya İngiliz ve Felemenk elçilerinin de girmesiyle 1713 yılında Edirne'de bir antlaşma imzaladı. Lehistan meselesi geçici olarak çözümlenirken İsveç kralı da ülkesine döndü.

Karadağ İsyanı ve Venedik - Avusturya Seferleri

1711 senesinde Bosna valisi ve sancak beğleri Rus seferinde buldukları sırada Rus çarı, Karadağ halkını isyan ettirmek için Mihail adında bir şövalyeyi göndermişti. Bunlar Çetine kasabasına gelerek Karadağ ve İşkodra Hıristiyanlarını ayaklandırmışlardı. 7-8 bin kişi ile silaha sarılan âsiler, Hersek Sancağındaki Graçova, Koryenik ve diğer iki nahiyedeki Hıristiyanları da kendilerine dâhil ettikten sonra bazı yerleri zabdettelerse de Osmanlı kuvvetleri buraları geril almış, Mihail ve kuvvetleri de Çetine'ye sığınmışlardı. Ayrıca Mihail'in arkadaşlarından Çerçiçe kale Muhâfızı, kendisine uyan Hıristiyanlar ile çeşitli yerleri işgal etmişler ve buralarda bulunan halkı perişan etmişlerdi. Bunun üzerine Bosna valisi Ahmed Paşa'nın

⁷ Halil İnalcık ve Diğerleri, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c.1, s.540

kumandanlığındaki Osmanlı kuvvetleri, Karadağ üzerine yürümüş, Mihail ve Vlodka kaçmış, geride kalan âsiler de tekrar isyan etmeyeceklerine dair garanti verdikten sonra Osmanlı kuvvetleri geri dönmüştü. Ancak bu defa Venediklilerden yardım gören Karadağlılar, Vladika önderliğinde gene isyan çıkarmışlar, buralardaki Hıristiyan ve Müslüman halkı katl ve esir edip mallarını yağmalamışlardı. Mayıs 1714'te, Bosna Valisi Köprülü-zâde Nûman Paşa, asilerin üzerine yürümüş, asileri kısmen ortadan kaldırarak isyanı bastırmış; Vladika ve geride kalanlar da Venedik'e iltica etmişlerdi. Vladika'yı teslim etmeyen Venedik, kalyonlarının Akdeniz'de korsanlık yapmasına da göz yumuyordu. Akdeniz'de İslam gemilerinin, Venedikli korsanlar tarafından gasp edilmesi üzerine Venedik'e sefer düzenlenmesine karar verildi.

Venediklilerin denizci bir devlet olmaları sebebiyle, kara ordusundan ziyade donanmaya önem verilerek mükemmel bir donanma hazırlanmaya başlandı. Osmanlı donanması, Kaptan-ı derya Canımhoca Mehmed Paşa kumandanlığında denize çıktığı gibi, Sadrazam Damat (Şehid)Ali Paşa da kara ordusunu alarak hareket etti.

Mora'ya doğru giden Osmanlı donanması, öncelikle 6 Haziran 1715'te İstendil adasını ele geçirdi. Mora yarımadasında bulunan Gördös ve Korent kalelerinin ardından Mora'nın doğusunda deniz kenarında bulunan ve adanın idarî merkezi durumundaki Anapoli kalesi ele geçirildi. Mora'nın merkezî kalesinin düşmesi, diğer kalelerdeki Muhâfızların maneviyatlarını kırdı. Venedikliler Mora istilasını önlemek için 18 Temmuz 1715'te Preveze ve İnebahtı taraflarını istilaya teşebbüs ettilerse de bunda muvaffak olamadılar. Anapoli'den sonra Mora'nın en müstahkem kalelerinden Mudan , Koron ve Anavarin kaleleri ele geçirildi. Menekşe ve Ayamavra kalelerinin zabtından sonra Karlofça ile Venediklilere bırakılan Mora yarımadası tamamen Osmanlıların eline geçmiş oluyordu. (4 Eylül 1715)

Sadrazam Damat Ali Paşa, Mora seferinin ertesi senesinde (1716), Adriyatik denizinde Venediklilerin üssü olan Korfo adasını muhasara ettiyse de Avusturya'ya sefer açıp Varadin'de mağlubiyet yaşamasının ardından muhasaradan vazgeçmek zorunda kaldı.

Sadrazam Damat Ali Paşa, Venedik seferine çıktıktan sonra, Avusturya İmparatoruna, Venediklilerin antlaşmaya uygun davranmadığını, bu sebeple sefer açıldığını söyleyerek, imparatorun bu savaşta tarafsız kalmasını istemişti. Gönderilen elçi dört ay Avusturya'da kaldı. Avusturya, Ruslarla 1713'te Raştad Antlaşmasını imzalamış, dolayısıyla Osmanlıların vaziyetini tetkik halindeydi. Dört ay sonra, 8 Mart 1715 tarihinde Avusturya'dan Venedik'le Osmanlı arasında yapılacak barışa aralarındaki ittifaktan dolayı kendilerinin de girmesini teklif eden bir cevap geldi.

Mora seferinden sonra sıranın kendine gelmesinden ve Karlofça ile elde ettiği kazancı kaybetme ihtimalinin düşünen Avusturya 15 Nisan 1716 tarihinde Venediklilerin Osmanlılarla Antlaşmasından önce, Venediklilerle bir antlaşma imzalayarak, Osmanlı Devletinden, Venedik'e verilen zararların tazmini istedi. Hatta sadrazama şiddetli bir mektup gönderdi.⁸ Osmanlı devleti, bunun üzerine Avusturya'ya savaş ilan etti. Mora Seraskeri Kara Mustafa Paşa ile Kaptan-ı Deryayı Korfu kuşatmasına yollayan Sadrazam Damat Ali Paşa, kendisi de ordu ile

⁸ Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2005, s.284

Belgrad'a ilerledi. Karlofça mevkiinde iki tarafın öncü kuvvetleri karşılaştı. Sekiz bin civarındaki düşman askerinin çoğu kılıçtan geçirildi. Geride kalanlar da Varadin kalesine sığındılar.5 Ağustos 1716'da iki tarafın ordusu karşılaştı. Ancak, Osmanlı ordusu beş saat süren Varadin meydan muharebesini kaybetti. Bu savaşta Sadrazam Damat Ali Paşa ve pek çok önemli komutan şehit oldu.

Osmanlı ordusu seraskeri Sadrazam Ali Paşanın şahadeti ve mağlup ordunun Belgrad'a çekilmesi ile Avusturya harbinin birinci safhası bitmiş ve bundan sonra Pasarofça barışına kadar olan ikinci safha başlamıştır. Ordunun başına ve sadrazamlık makamına daha sonra İlbasanlı Halil Paşa getirildi. Avusturya Navarin muharebesinden sonra 25 Ağustos 1716 tarihinde Tameşvar'ı kuşattı ve 15 Ekim 1716'da da ele geçirdi. Tameşvar kalesinin elden çıkmasından sonra Avusturyalılar Eflâk'a kadar indiler. Osmanlı ordusu,29 Kasım 1716'da Edirne'ye geri döndü.

Avusturya'nın, ertesi sene Belgrad'a ilerlemekte olduğu haberini gelmesi üzerine Sadrazam Halil Paşa, ordu ile 12 Haziran 1717 tarihinde Edirne'den Belgrad'a doğru hareket etti. Ordu Belgrad'a geldiğinde, kale on beş gündür muhasara altına alınmış bulunmaktaydı. Avusturyalılar, Osmanlı ordusundan önce davranarak 17 Ağustosta sabaha karşı yaptıkları anî bir taarruzla Osmanlı ordusunu mağlup ettiler.19 Ağustos 1717'de ise Belgrad kalesi düştü. Osmanlı ordusu Niş'e çekilmek zorunda kaldı ve Sadrazam Halil Paşa azledildi. Yerine Nişancı Mehmed Paşa sadrazamlığa getirildi. Belgrad'ı ele geçiren düşman üç koldan istilaya devam ediyordu. Tuna ve Sava'yı geçen düşman hızla ilerledi. Rumeli'deki halkta büyük panik başladı. Bu arada, Şehirköy, Priştine ve Üsküp gibi yerlerdeki Hıristiyan tebaa, düşman teşvikiyle isyanlar çıkartmaya başladı. Araya İngiliz ve Felemenk(Hollanda) elçilerinin girmesiyle yeni sadrazam olan Nişancı Mehmed Paşa,19 Ekim 1717 tarihinde Belgrad'ın terki hususunu dile getirmeyerek Avusturya'ya barış teklifinde bulundu. Avusturya, Belgrad'ın terki şartıyla antlaşmaya razı oldu.21 Temmuz 1718'de Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında Pasarofça Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti, Eflak voyvodalığına ait Olt nehrinin batısındaki Küçük Eflak arazisi ile Banat da dâhil olmak üzere Macaristan'da son Osmanlı eyaleti olan Tameşvar'ı ve Kuzey Sırbistan'daki Belgrad ile Semendire'yi ve bundan başka Timok çayından Una nehrine kadar olan iki taraflı yerleri Avusturya'ya terk etmekte idi. Bu antlaşmada, Venediklilerle sulh yapılması hususunu içeren bir madde daha vardı ve yirmi dört seneliğine imzalanmıştı. Antlaşma yapılmasında 9 Mayıs 1718 tarihinde sadârete getirilen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın büyük gayretleri olmuştur. Bu antlaşma ile Osmanlı hududu Niş'e sınırlandırılıyor ve Osmanlı Devleti, Orta Avrupa'daki son topraklarından da böylece çekilmiş oluyordu.

Pasarofça Antlaşmasından sonra Venediklilerle de antlaşma yoluna gidildi. Venedikliler, bu görüşmelerde Mora yarımadası ile diğer adaların geri verilmesinden başka, iki yıl süren savaşta zarar ve ziyanlarının tazminini istiyorlardı. Yirmi altı madde üzerine yapılan antlaşmada, Osmanlı Devleti Venediklilerden Mora'yı alıyor; buna mukabil, Arnavutluk, Hersek ve Dalmaçya kıyılarını Venediklilere bırakıyorlardı.

Lâle Devri (1718-1730)

III. Ahmed'in, Pasarofça'ya kadar devam eden 14 yıllık birinci saltanat devresi, Rusya ve Venedik'e Karlofça ile verilen toprakların geri alınması; fakat Avusturya'ya Banat ile Belgrad'ın kaptırılmasıyla kapanır. "Lâle Devri" denen ikinci saltanat devresi, 12 yıl kadar sürmüş olup, bu dönemde İran savaşı dışında herhangi bir savaş olmamış; Osmanlılar bu dönemi sulh ve sükûnetle geçirmiştir.

*"Lâle Devri, savaşıardan, ihtilâllerden bunalan İstanbul'un ve onu taklit eden diğer şehirlerin, İbrahim Paşa'nın öncülüğünde hayatın maddî zevklerinden yararlanmak istemesiyle tarif edilebilir."*⁹ 1712 yılında büyük şair Nâbî'yi kaybeden Klasik Türk şiiri, Nedîm'le büyük dehalardan birini verdi. III. Ahmed, İbrahim Paşa ve ileri gelen devlet adamları tarafından himaye edilen şairler, artık zirveden inmeye başladığı sezilen klasik Türk şiirine yeni bir canlılık, yeni bir soluk ve İstanbul zarafeti kazandırarak, onu adeta yeniden canlandırdılar. Türk mimarisi, klasik azametini kaybetmiş olmakla birlikte, bu devirde de büyük şaheserler ortaya koymasını bildi. İstanbul başta olmak üzere bütün memleket sathında park, bahçe tanzimi, köşk, saray, çeşme, sebil, imaret, medrese, kütüphane ve camiler dâhil pek çok san'at eseri yapıldı. İnşa ve tamir edilen san'at eserlerinin süslenip, tezyini için İstanbul'a Çini fabrikası kuruldu. Bugünkü Nevşehir, bu devrin eseridir. Bahçe mimarisi, bilhassa çiçek ve lâle merakı padişahın sıradan halka kadar herkesi sarmıştı. Müspet ilimlerde de durum farklı değildi. Tarih, coğrafya ve bilhassa askerlikle alakalı alanlarda çalışmalar yapılıyordu.

Avrupa ile ilgiler, yapılan savaş ve mağlubiyetler sebebiyle daha da arttırılıp, Viyana'ya konsolos tayin edilerek, çeşitli başşehirlere dostluk nâmeleri ve elçiler gönderiliyordu. Batıdan iktibaslar başlamış, İbrahim Müteferrika ve Yirmisekiz Çelebi Said Efendi ilk matbaayı açmışlardı. İlmî encümen, heyet ve büroları kurularak, Arapça, Farsça, Yunanca pek çok kitap tercüme edildi. Yine bu dönemde kütüphaneler açıldı. (En önemlileri III. Ahmed tarafından Topkapı sarayında açılan Enderun kütüphanesi ile Yeni cami kütüphanesidir.) Doğu klasikleri Türkçe'ye çevrildi. Dolayısıyla, Lâle Devrinde ilk kez Avrupaî usullerde yenilikler yapıp devletin ve halkın kendine gelmesi için büyük bir fırsat yakalanmış oldu. Bu devirde, İran seferi dışında başka bir savaş olmamıştır.

İran Seferleri

1720'li yılların başında, İran'daki isyanlar, ülkeyi büyük bir buhrana sürükledi. Safevî hanedanı son zamanlarını yaşıyordu. Afganlı Üveysî hanedanı ile Safevîler arasındaki çetin mücadeleler sonucu, Üveysîler, İsfahan dâhil, İran'ın büyük kısmına sahip olmuşlar; ancak Safevî gücünü tam olarak ortadan kaldıramamışlardı. İran'a ait Kafkas eyaletlerinde çözümler başlamış ve 1722 senesinde Dağıstan Osmanlı tâbiyetine geçme kararı almıştı. Rusya, Osmanlı devletini aşarak Karadeniz'e, oradan sıcak denizlere inme hayalini gerçekleştiremeyeceğini anlayınca İran'ın bu karmaşık durumundan faydalanmak istedi. Böylece Hazar denizinin batı ve güney kısımlarına hâkim olarak farklı yollarla yüzyıllar boyu değıştirmedığı emelini gerçekleştirmek için yeni bir yol arıyordu. Bu amaçla, Rus Çarı Büyük Petro, Kafkasya'ya ordu

⁹ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İst.1994, c. 4-5, s.479

gönderdi. İran'ın Kuzeybatı eyaletlerinin Ruslarca ele geçirilmesi tehlikesine karşı Damat İbrahim Paşa, İran'a müdahale etmek zorunda kaldı ve Kafkas, Irak, Azerbaycan olmak üzere üç cepheden İran'a sefer düzenlendi.

Kafkas Kumandanı Silahdâr İbrahim Paşa,1723 yazında Gürcistan'a girdi. Tiflis ve Gori şehirleri başta olmak üzere Doğu Gürcistan'ı işgal etti.Van Beylerbeyi Köprülü-zâde Abdullah Paşa da Güney Azerbaycan'a girdi.Tebriz'i muhasara ettiyse de kışın şiddetli geçmesinden dolayı ordu, Tasuc taraflarına çekildi. Nitekim Tebriz, altı ay sonra, 28 Temmuz 1725 yılında, İran kuvvetleriyle yapılan şiddetli muharebe sonucunda ancak zabtedilebilmiştir. Güneyde Bağdad Beylerbeyi Vezir Hasan Paşa da “Luristan,Ardelan ve Hemedân'ı işgale başladı. “*Ancak; kuzeydeki İbrahim Paşanın Kuzey Azerbaycan'ı işgal etmekte geç davranması, Bakü'nün Rusların eline geçmesine sebep oldu.*”¹⁰ Güneyde Hasan Paşa,15 Ekim'de Kirmanşah'a girdi. Buradan harekete devam edilerek Ardelan ele geçirildi. Böylece İran'ın beş büyük eyaleti; Tiflis, Dağıstan, Luristan, Ardelan ve Kirmanşah Osmanlıların eline geçmiş oldu.”

Fetihlere bundan sonra da devam edildi. Azerbaycan, ardından Hemedân ve Nahçıvan, 3 Ekim'de de Revân ele geçirildi. Güneyde Nihâvent ve bir önceki sene alınamayan Tebriz zabtedildi. Gence ve Luristan'ın tamamen ele geçirilmesiyle, Güneyde Azerbaycan'ın büyük kısmı ile Kuzey Azerbaycan'ın Gence kesimi, Ermenistan, Nahçıvan ve Hemedân İran'dan koparılmış oldu. “*Bu fetihlerde İran'dan alınan toprakların büyüklüğü 290 bin km²'ye yakındır.*”¹¹

1723 yılında hükümdar olan ve İran devletinin başına geçen Eşref Şah'ın Hemedân, Kirmanşah, Tebriz, Erdelan, Gence, Revân ve Tebriz 'i geri istemesi üzerine İran'a Bağdad Valisi Ahmed Paşa kumandasında bir ordu gönderildiyse de Osmanlı devleti bu savaşta mağlup olmuştur. Osmanlıların tekrar savaş hazırlığı yaptığını haber alan Eşref Şah, sulhe razı oldu ve İran ile Osmanlılar arasında 4 Ekim 1727 yılında Hemedân Antlaşması imzalandı. Fakat İran'ın bir kısmına hâlâ Safevîlerin hâkim olması sebebiyle, yapılan anlaşmanın pek de hükmü yok gibiydi. Nitekim Safevîleri desteklemek bahanesiyle, Şah Hüseyin'in oğlu Tahmasb, Eşref Şah'ı yenip İran'ın büyük bir kısmına sahip olunca, Osmanlılara savaş açmış, 2 Temmuz 1730'da Nihavent'i alıp Hemedân'a yürümüş; Hemedân ve Kirmanşah eyaletlerini geri almıştır.

Şirvan Hanlığı'nın Davut Beye bırakılmasından sonra İran şahıyla Ruslar işbirliği yapmıştı. Ruslar da İran'a isyan eden Şirvan kuvvetleri üzerine Hazer denizi yoluyla sefer açmış ve Dağıstanlılar da Osmanlı himayesine girmişti. Bütün bunlardan dolayı, Rusya ile Osmanlı devleti karşı karşıya gelmiştir.

Osmanlı devleti, Şirvan'ı himayesine aldıktan sonra Ruslara bir elçi göndererek Kazak ve Çerkezleri tahrik etmemeleri hususunda onları uyararak, onların Kafkasya'ya inme niyetlerini berhava etmek istemiş ve uygun bir anlaşma yapma teklifinde bulundu. Ruslar, yapılan görüşmelerde, Şirvan üzerine seferden vazgeçtiklerini; ancak Osmanlıların İran harekâtını durdurmalarını istedi. Ruslarla 24 Haziran 1724'te altı maddelik bir antlaşma

¹⁰ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İst.1994, c. 4-5, s.482

¹¹ a.g.e.,s.483

imzalandı. Buna göre, Güney Şirvan'ın Osmanlılarca himayesini Ruslar kabul edecek; buna karşılık Kuzey Şirvan Ruslara kalacaktı. Antlaşmanın ikinci maddesine göre Şirvan'da Osmanlı himayesinde bir hanlık kurulacaktı. Rusya, Osmanlıların ele geçirdiği yerlerin gene onlarda kalması için İran şahını ikna edecek, Şah Tahmasb, Rusya ve Osmanlıların elinde yerleri isterse ona karşı beraber savaşılacaktı.

Patrona Halil İsyanı ve Lâle Devrinin Sonu

İran'a karşı türlü sebep ve vesilelerle yapılan seferler sonucu elde edilen başarılarla Sultan III. Ahmed ve Damat İbrahim Paşa, şairlerce göklere çıkarılmış ve bu hâl, 1723'ten 1730 yılına kadar devam etmiştir. İran seferi açılıp ilerlemeler ve başarılar kazanıldıkça, Tahmasb'ın gönderdiği elçiler geri çevrilmiş ve Kafkasya'daki İran toprakları, bir anlaşma ile Ruslarla paylaşılmıştı. Azerbaycan ve Irak-ı Acem gibi mühim yerler işgal olmuştu. Nihayet, Nâdir Han'ın önce Tahmasb'a katılması ve sonra da işleri ele alması üzerine durum değişti. Nâdir Han, önce Eşref Han'ı yenerek İsfahan'ı ele geçirdi. Ardından Osmanlıların işgal ettiği yerlerden Hemedân ve Tebriz'i ve o havâlideki bazı yerleri geri aldı. Bu durum, İbrahim Paşa'nın safahat hayatına karşı İstanbul'da beslenen kinin ortaya dökülmesi için bir vesile oldu. İbrahim Paşanın aleyhtarları, aslı olmayan sözlerle halkı hükümete karşı kışkırtmaya başladı. Durumun ciddiyetini gören İbrahim Paşa, Tahmasb'ın elçisiyle görüşüp anlaşma yapmak istedi. Buna göre Kirmanşah, Hemedân, Erdelan, Luristan, Tebriz ve Huzeyve İran'a terk edilecek; Revân, Kaht, Tiflis ile Şirvan Hanlığı Osmanlı devletine kalacaktı.(Haziran 1730) Ancak; İran, Osmanlıların anlaşma yapmak istediklerinden savaşmak istemedikleri sonucuna vardı ve anlaşmayı geciktirerek vakit kazandı. Arkasından taarruza geçti. Damat İbrahim Paşa da, Padişahın da bizzat katılacağı bir İran seferi başlattı. Fakat III. Ahmed'in sefer konusunda isteksizliği vardı ve bu durum halk içinde şüyu' buldu. İşte bu gelişmelerin olduğu sıralarda, Nâdir Han'ın Tebriz'i ele geçirdiği ve şehirdeki Sünnilerin kılıçtan geçirildiği haberinin İstanbul'a ulaşması, padişah ve sadrazam aleyhinde çalışanlar için beklenen bir fırsatın oluşması demekti.

Esasen İbrahim Paşanın daha önceden de aleyhinde olan gruplar vardı. Zirâ Damat İbrahim Paşa, bütün akraba ve yakınlarını büyük makamlara geçirmişti ki; bu, Paşanın bazı düşmanlarının ortaya çıkmasının sebeplerinden biriydi. Bunun dışında, son Avusturya seferinde Yeniçeri ocağı, Damat İbrahim Paşa'nın bütün itimadını sarsmış ve Paşa, yeni bir ordu kurmanın lüzumunu anlamıştı. Ancak bunu tatbik etmek için uygun bir fırsat arıyordu. Nihayet Üsküdar'da bir kışla yapıp yeni usûl üzerine talim ettirmeye başladı. Fransa'dan birkaç askerî mütehassıs getirmesi, çevresindeki düşmanları kızdırdığı gibi, yeniçerilerin de tepkini çekmeye yetmişti.

“Padişahın ziyade sadrazam aleyhine propagandalar başladı. Padişahın İran seferi konusundaki isteksizliği ardından da sefere katılmaktan vazgeçmesinin sorumlusu olarak İbrahim Paşa gösterildi. Hatta; İran seferi sonrası ele geçirilen toprakların İbrahim Paşa tarafından Nâdir Han'a satıldığı dahi iddia edildi. Zirâ, Tebriz Beylerbeyi Kara Mustafa Paşa, tek silah bile atmadan Tebriz'i Nâdir Han'a bırakıp kaçmıştı. Onlara göre, böyle bir

alçaklık,muhAkkâk sadrazamın gizli emriyle olabilirdi.”¹²

“İhtilâlin başında, yedi sekiz aydan beri aldığı teşviklerle hazırlıklar yapan Patrona Halil isimli bir hamam tellaği vardı. Aslında asi güruhu 25 Eylül 1730 tarihinde Mevlud alayı esnasında ihtilal çıkarmak istedilerse de, halkın kendilerine iltihak etmemesi korkusuyla bunu tehir etmişlerdi; son baharda ise devlet erkânı henüz sayfiyede olduklarından bu mevsim kendilerinin isyanını kolaylaştırmıştı.”¹³

28 Eylül tarihinde başlayan isyanı idare edenler Patrona Halil ve Muslubeşe, Küçük Muslu, Kutucu Hacı Hüseyin, Çınar Ahmed, Ali Usta, Karayılan, Emir Ali, Turşucu İsmail isimlerindeki şahıslardı. Asiler, yanlarına yeniçeri ve halkı aldıktan başka, mahpusları da serbest bırakarak isyan grubuna dahil etmişlerdi. Asiler rastladıkları konakları yağmaya başladılar.30 Eylül’de III. Ahmed’ten, başta sadrazam olmak üzere,37 kişinin başını istediler. Ertesi gün, Damad İbrahim Paşa, her ikisi de damadı olan Kaptan-ı Derya Vezir Mustafa Paşa ve Sadaret Kethüdası Vezir Mehmed Paşalarla beraber idam edildi. Asilerin padişaha dokunmayacakları sözü üzerine III. Ahmed, 2 Ekim 1730 tarihinde Veliht Şehzade Mahmud’a tahtını bırakarak padişahlıktan çekildi. Sultan I.Mahmud’un tahta çıkmasından sonra asi grubu işi daha da ileri götürmüş, yüz yirmiden fazla köşkün yakılmasını yeni padişahın istemiştir. Ancak padişah, Avrupa’ya ve düşmanlara karşı gülünç olacakları sebebiyle ancak yıkılmasına rıza göstermişse de, isyancılar köşk sahiplerinden önce davranarak ne kadar köşk varsa hepsini yıkmışlar ve hatta yetmişmiş ağaçları bile keserek üç gün içinde her yeri harabe haline getirmişlerdir. Asilerin şeyhülislamdan canlarının emniyetine dair bir fetva almaları ve çekilmelerinden sonra ortalık biraz yatışmış ve dükkân sahipleri tekrar dükkânlarını açar olmuşlardır.

Bu isyanda faaliyette bulunanların çoğu tellaklar ve kaldırımcı Arnavutlardı. Patrona Halil ve arkadaşları, çeşitli makamlara istedikleri kişileri getirmişlerdi. Hükümet tarafından bunların her dediklerinin yapılması, cüret ve cesaretlerini arttırmıştı. I.Mahmud, bu hale bir son vermek istedi. Bunları makamlarından uzaklaştırmak ve hükümet üzerindeki baskılarını ortadan kaldırmak amacıyla, daha önceden Mısır isyanlarını bastırmakta büyük başarıları olan İbrahim Ağa’yı kapıcılar Kethüdalığına getirdi. Gene bazı önemli yerlere kendi adamlarını getiren padişah, Patrona Halil ve adamlarına muhalif olan bazı ocak zabitlerine ve ocağın ileri gelenlerine altın dağıtılarak saray tarafına geçmeleri sağlandı. Daha sonra bir bahane ile saraya çağırılan Patrona ve adamları(on sekiz kişi) öldürülmek suretiyle isyanın ileri gelenleri cezalandırıldı. Fakat bu olaydan iki ay sonra, isyana katılanlardan geride kalanlar, Patrona ve arkadaşlarının intikamını almak için tekrar isyan teşebbüsünde bulundular ve 27 Ocak 1731(veya 24 Mart 1731) ve bu ikinci isyan Patrona isyanından daha geniş ve tehlikeli iken vezir-i azam İbrahim Paşa’nın çabuk davranması sonucu, fazla büyümeden bastırılmıştır.

İran Seferinin Devamı

İran Şahı, Osmanlı hükümeti ile antlaşma imzalama işini geciktirmiş ve nihayetinde de taarruza geçmişti. Bunun üzerine de III. Ahmed sefer emri vermiş, ancak Patrona isyanı

¹² Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İst.1994, c. 4-5, s.485

¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.cilt,Ankara,1995,s.204

yüzünden bu sefer gerçekleşmemiştir.

I.Mahmud'un cülûsunu tebrik için bir elçi gönderen Şah Tahmasb, daha önceki antlaşmaya aykırı bazı tekliflerde bulunmuş; hükümet de bunları müzakere etmek için İran şahından süre istemiştir. Ancak bu sırada Şahın Tebriz'den hareket ederek Revân üzerine yürüdüğü haberi geldi. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetlerinin Irak ve Azerbaycan taraflarından iki koldan taarruza geçmelerine karar verilerek Bağdad Valisi Ahmed Paşa ile Erzurum Valisi Ali Paşaya ayrı ayrı ferman gönderildi. Irak cephesinden harekete geçen Ahmed Paşanın karşısındaki İran kuvvetleri, mukavemet edemeyeceklerini anlayınca dağıldılar ve böylelikle Kirmanşah ele geçirilmiştir. Oradan Hemedân'a hareket eden Osmanlı ordusu, Kürican sahrasında İran ordusuyla karşılaşmış ve yapılan muharebede İran ordusunu büyük bir hezimete uğrattı. Daha sonra Hemedân 18 Eylül 1731 tarihinde zaptedildi. Azerbaycan tarafında ise Revân Seraskeri Hekimoğlu Ali Paşa bulunmaktaydı. Şah Tahmasb bir ara Revân'ı kuşatmış; ancak kaledekilerin taarruzu üzerine çıkan muharebede (Mart 1731) kaçmıştı. Tahmasb, birinci mağlubiyetten yılmayarak tekrar Revân üzerine geldiyse de daha büyük bir mağlubiyet yaşayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı ordusu, buradan Tebriz'e yürüyerek 4 Aralık tarihinde Tebriz'i ele geçirdi. Bundan sonra İranlılarla Şubat 1732 tarihinde bir antlaşma imzalanarak savaş sona erdirildi. Bu antlaşmaya göre, Revân, Gence, Nahçıvan, Tiflis, Şirvan, Şamahî, Dağıstan, Kaht, Karteli Osmanlılarda kalıyor ve Tebriz, Kirmanşah, Hemedân, Luristan, Erdelan eyaletleri ve Huzeyve aşireti İranlılara terk ediliyordu.

İranla yapılan bu antlaşma, Osmanlıları tatmin etmedi. Zirâ antlaşma maddeleri Osmanlıyı mağlup bir vaziyete sokmuştu. Çünkü Osmanlıların elinde bulunan pek çok yer, İran'a verilmişti. Ayrıca bu antlaşma sonrası şahı tahtından indirerek yerine şahın oğlu Abbas'ı çıkararak ve kendini de onun vekili tayin eden Nâdir Han, Bağdad Valisi Ahmed Paşaya şahla yapılan antlaşmayı tanımadığını ve taarruza geçeceğini bildirmişti.

Bundan sonra Nâdir Han, Kerkük ve Erbil taraflarına iki ayrı ordu sevketti. Erbil ve Kerkük'ü aldıktan sonra, Bağdad üzerine yürümek isteyen Nâdir Han'ın üzerine Osmanlılar acele bir şekilde kuvvet sevk etti. Nâdir Han, yüz bin kişilik ordusuyla Bağdad'ı muhasara etti. Topal Osman Paşa seraskerliğindeki Osmanlı ordusu ile Nâdir Han kumandanlığındaki İran ordusu, Bağdad'a on iki saat mesafede bulunan Duçum mevkiinde karşılaştı. Nâdir Han mağlup oldu ve Bağdad tehlikeden bu şekilde kurtulmuş oldu.(20 Temmuz 1733)

Mağlubiyetten sonra, Nâdir Han Hemedân'a çekilerek yeni bir taarruz için hazırlıklara başladı. Kerkük önlerinde yapılan meydan muharebesinde dağınık halde bulunan Osmanlı kuvvetleri mağlup oldu. Bu muharebede, serasker Topal Osman Paşa şehit olmuştur.(Kasım 1733)

Bu gâlibiyetten sonra, Şehrîzur, Kerkük ve Derne'yi işgal eden Nâdir Han, Osmanlıların kendinden sulh isteyeceğini ümit etmiş; fakat Osmanlı devleti, savaşa devam ederek Topal Osman Paşanın yerine Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşayı göndermiş, Anadolu Valiliğine de Abdullah Paşa tayin edilmiştir. Nâdir Han, Ocak 1734'te sulh ve isteklerini hâvî bir haber göndermiş, yapılan değerlendirmede Nâdir Han'ın isteklerinin kesin olarak reddedilmesi ve savaşa devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Nâdir Han, Musul taraflarına çekildikten bir müddet sonra Şirvan'ı ele geçirmiş, daha sonra Gence'yi alma gayesiyle muhasaraya başlamış,

muhasaranın ikinci ayında on bin kadar kuvveti Tiflis muhasarası için göndermiş ve bu durum Osmanlı devleti için bir tehlike arz eder hale gelmişti. Şark seraskeri Abdullah Paşa ile değer hudut komutanlarının gösterdiği gayret neticesi, Ekim 1734'te Gence kurtarılmıştır.25 Mayıs 1735 tarihinde, Nâdir Han'ın idare ettiği İran ordusu ile Abdullah Paşa idaresindeki Osmanlı ordusu karşılaşmış ve beş saat süren muharebe sonunda Nâdir Han mağlup olarak Kars suyunun ötesine çekilmeğe mecbur olmuştur. Serasker Abdullah Paşa, İran ordusunu takip ederek bu tehlikenin tamamen bertaraf edilmesi için emir almıştı. *“Ancak Abdullah Paşa, bu konuda çok çekingen davranmıştı, hatta Nâdir Han'ın harekete geçmesi beklenildi. Ordu disiplinden uzaktı. Bu ihtiyatsız durumu öğrenmiş olan Nâdir Han,14 Haziran 1735 tarihinde Bogaverd civarında Osmanlı ordusu ile karşılaştı. Bu Arpaçayı muharebesinde Osmanlı ordusu yenilerek Kars'a geri çekildi. Serasker Abdullah Paşa da şehit oldu.”*¹⁴

Revân ve Arpaçayı galibiyeti sonrasında Nâdir Han, Gence, Tiflis ve Erivan'ı işgal etmiş, bu arada, sulh arzusunda olduğunu Osmanlılara bildirmişti. Osmanlıların Revân ve Arpaçayı muharebelerindeki mağlubiyet ve Nâdir Han'ın İran'a iadesini istediği yerleri tamamen elde etmiş olması sonrasında sulh haberini göndermiş olması üzerine sulha razı olundu.24 Eylül 1736 tarihinde İranla yapılan antlaşmaya göre, IV. Murad zamanında yapılan antlaşmada geçerli olan sınırlar kabul edildi. Ancak, İran'ın Caferi ve hacca dair bazı isteklerinde anlaşmazlık çıkmış; Nâdir Han'ın Hind seferinde oluşu ve Osmanlıların da Ruslarla muharebe etmesi sebebiyle bu maddelerle ilgili hususlar yüzüstü kalmıştır.

Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı (1736)

Osmanlı devletinin İranla savaştığı esnada, Ruslar, Osmanlıların antlaşmaya aykırı davrandıkları bahanesiyle Azak kalesine saldırarak yeni bir savaş başlattı. Rusların bunun dışında Lehistan içişlerine müdahalesi, iki devletin ilişkilerini kopma noktasına getirmişti. Rusya ile savaş halinde olan Fransa, Osmanlıların da kendi yanlarında savaşa dâhil olmalarını istiyordu. Rusların savaş açmaları üzerine İran'la olan savaşa bir antlaşma ile son verilmiştir.

Rusya çaricesi, Osmanlı devletiyle yapacağı savaşta yalnız kalmayı göze alamadığı için, Avusturya İmparatoru ile bir antlaşma yaparak onu da savaşta kendi yanında yer alması konusunda ikna etti. Buna göre, Avusturya iki devletin arasını bulmak için çalışıyor görünecek, böylece Osmanlı devletini oyalayacak ve bir fırsatını bulur bulmaz Osmanlılara savaş açarak iki ateş arasında kalmasını sağlayacaktı.

Osmanlı hükümetinin antlaşmaya aykırı davrandığı iddiasında bulunan Rusya, Lehistan içişlerine müdahale ettikten başka, Kazak ve Ukrayna ile Podolya'yı işgal edip Azak kalesine yakın bir kaleye asker yığmakta ve bunlardan başka da Osmanlı himayesindeki gürcüleri kışkırtmaktaydı. Bütün bu durumlar karşısında Osmanlı devleti İran seferi sebebiyle yeni bir maceraya atılmak istemiyor ve bundan dolayı Rusya'nın bu tür antlaşmaya aykırı hareketlerine göz yumuyordu. Fakat, Rusların Kırım etrafında hazırlık yaptığı haberlerinin gelmesi üzerine Osmanlı devleti de İran savaşını bir an önce bitirerek hisarların tamiri ve donanmanın Karadeniz'e indirilmesi gibi hazırlıklara başladı.

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.cilt, Ankara, 1995, s.229

Avusturya ile Rusya arasında gerçekleşen ittifak sonrası(1733) her iki devlette Osmanlılara saldırmak için fırsat bekledi. Ruslar iyice hazırlandıktan sonra Azak kalesi ve Kırım yarımadası taraflarından taarruza geçtiler. Osmanlı hükümeti hazırlıksız yakalandığı bu taarruz sonrası, Ruslara harp ilanına mecbur oldu.(2 Mayıs 1736) Sadrazam serasker sıfatıyla ordunun başına geçmeden önce Fransa, Avusturya, İngiltere gibi devletlere mektup göndererek Rusya'nın antlaşmayı bozmasını protesto ile savaş sırasında kendi taraflarında olmalarını bu devletlerden istemiştir.

Ruslar, Lascy kumandasında büyük bir ordu ile Azak kalesini kara ve denizden muhasara ettiler. Osmanlı hükümeti, Rumeli ve Bosna taraflarından toplanan askerlerin Rus cephesine sevkini emrettiyse de süvari ve piyadeden oluşan bu birlik sayıca yetersizdi. Azak kalesi, yardım gelmemesine rağmen doksan altı gün direnmiş ve en sonunda da Rusların eline geçmiştir. Rus kuvvetleri Kırım'a da taarruzda bulundular. Kırım Hanı Kaplan Giray bunlara mukavemet ettiyse de ilerlemelerine mani olamayarak Kırım içlerine çekildi. Ruslar Kırım yarımadasının kilit noktası olan Urkapı kalesini ele geçirdikten sonra yarımadayı istilaya başladılar. Kılburun kalesini ele geçiren Rus ordusu, Bahçesaray, Akmescit, Gözöve'ye doğru ilerleyip buralardaki saray kütüphane vs.yerleri yakıp yıkmışlar; ancak Osmanlı ordusunun buralara ilerlemekte olduğu haberi gelince ve hastalık ortaya çıkınca daha fazla ileri gidememiş ve Temmuz 1736'da dönmeye mecbur olmuştur.

Rusların geri dönmesi üzerine ordu kışlaya çekildi. Bu sırada Avusturya, Ruslarla yaptıkları ittifak üzere, Osmanlı ile Rusya arasında ara bulucu rolü oynamak üzere elçiler gönderdi. Osmanlı devleti, Azak kalesinin iade edilmesi durumunda Ruslarla anlaşmaya razı oldu. Avusturya'nın asıl gayesi ise, sulh görüşmeleri ile Osmanlı devletini oyalamak ve onların sulh olacağına ikna olmaları suretiyle savaş hazırlıklarından vazgeçmelerini sağlamaktı. Sulh olacak diye bekleyen Osmanlıların hazırlıksız buldukları bir sırada, yani 9 Ocak 1737'de Avusturya ile Rusya arasında harbe birlikte iştiraklerine dair bir antlaşma yapıldı ve böylelikle Avusturya da savaşa katılmış oldu. Özi ve Bender kalelerinin yardım isteklerini hafife alan, Avusturya'nın mutlaka arabuluculuk görevini yerine getireceğini ve savaşı bitireceğine inanan Sadrazam, bu gafletinin neticesi azlonularak yerine Bender Muhafızı Muhsin-zâde Abdullah Paşa getirilmiş: sadrazamın Kethüdası Osman Halisane Efendi ise katlolunmuştur.

Ruslarla, savaşın birinci safhasında Azak ve Kırım işgal edilmişti.1737 yılının baharında muharebenin ikinci safhası başladı. Ruslar, uzun süren mukavemetle karşılaşılsa da Özi kalesini ele geçirdiler(13 Temmuz 1737). Bu sırada, Avusturya da Vidin, Niş, Eflak ve Boğdan taraflarından saldırıya geçmiştir. Sultan Mahmud,Özi ve Kılburun kalelerine kuvvetli birlikler gönderdi. Düşman bu durum karşısında kalelerin yıkık ve harap hallerini de dikkate alarak,kaleleri tamamen harap ederek geri çekildiler. Bu iki kale 1738 Ekim'inde harpsiz bir şekilde tekrar geri alındı.Bu iki kalenin geri alındığı sıralarda Avusturya cephesinde de bazı başarılar elde edildi.Yine bu sene içinde tekrar Kırım'a girmek isteyen Ruslar,Kırım Hanı Mengli Giray ve Kırım seraskeri Mehmed Paşa taraflarından mağlup edildiği gibi Azak denizi tarafından da bir hareket yapmış olan Ruslar kaptan-ı derya Süleyman Paşa tarafından mağlup edilmişlerdir.

Avusturyalılarla Muharebe

Mayıs 1737'de Avusturyalılar Niş üzerine yürümüş ve muhasara sonrası kaleyi ele geçirmişlerdir. Avusturyalılar, Niş'in düşmesinden sonra güneye doğru inerek Şehirköy ve Kosova taraflarına kadar gelmişlerdi; fakat Kosova önlerinde, Mehmed Paşa oğlu Hasan Bey tarafından mağlup edilmişler ve tekrar bir taarruza hazırlanır olmuşlardı. Taarruz öncesi Karadağlı ve Kelmentli denilen Arnavutların ve Priştine civarındaki Hıristiyan halk, isyan etmesi için teşvik ediliyor, böylece Gâlibiyet kolaylaştırmak isteniyordu. Niş, kalede altı bin kadar Avusturyalı kuvvet kaldığının öğrenilmesinden sonra muhasara edilerek Osmanlılar tarafından tekrar ele geçirilmiştir.

Eflak ve Boğdan'a giren Avusturya kuvvetleri, iki defa mağlup olarak Erdel'e kaçmak zorunda kalmışlardı. Avusturya ile en çetin mücadele Bosna'da yaşanmıştır.⁹ Temmuz 1737 tarihinde İzvornik tarafından taarruza geçen Avusturyalılar önce Usturumca kalesinin muhasara ettilerse de, şiddetli mukavemetle karşılaşmışlar ve daha sonra Hekimoğlu Ali Paşa'nın altı bin kişilik kuvvetiyle yaptığı mücadele sonrası perişan olarak kaçmak zorunda kalmışlardır. Bunun haricinde, yaklaşık yüz bin kişi olan Avusturya ordusu ile Hekimoğlu Ali Paşa kumandasındaki Osmanlı birliği tekrar karşılaşmış ve yapılan savaşta düşman pek çok ölü ve esir bırakarak perişan olup kaçmak zorunda kalmıştır. Bu başarı sonrası, Erdel ve Macaristan'da Avusturya aleyhine ayaklanmalar başladı. Böylece Bosna'nın istila edilmesi önlenmiş oldu. Bunun dışında, Hekimoğlu Ali Paşa, isyan edip Avusturyalılara yardım eden Karadağlıların üzerine giderek buralarda da sükûneti sağladı.

Fransızların iki devlet arasındaki arabuluculuk gayreti bir netice vermedi ve 1738 yılında, Yeğen Mehmed Paşa seraskerliğindeki Osmanlı ordusu, Avusturya üzerine tekrar sefere çıktı. Bu arada, İvaz Mehmed Paşa, Muhadiye taraflarındaki yüz bin kişilik Avusturya ordusu ile karşı karşıya gelmiş ve serasker daha gelmeden düşmanı mağlup ve perişan etmiştir. Düşmanın tekrar Muhadiye'ye gelmesi ve elde edilmiş olan kaleleri geri alması üzerine, Muhadiye'de düşmanla ikinci bir muharebe yapılmış ve düşman askerleri tekrar bozguna uğratılmıştır. Bu zaferden sonra Ada kalesi zabtedilmiş (Ağustos 1738) ordu da İstanbul'a geri dönmüştür. Rusların sulh isteği üzerine Avusturya ve Rusya ile yapılan görüşmeler ise bir netice vermemiştir. Ertesi sene (1739 senesi), Yeğen Mehmed Paşa, Belgrad'ı da almak düşüncesiyle daha mükemmel bir hazırlık yaptı. Fakat padişah üzerinde etkili olan grupların (bilhassa Kızlarağası Hacı Beşir Ağa) barıştan yana tavır takınmaları ve Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa'nın sulha razı olmaması, sadrazamın azline sebep olmuş ve yerine İvaz Mehmed Paşa sadrazam olmuştur. Yeni sadrazam da Edirne'de teslim aldığı orduyu, Avusturya cephesine hareket ettirmek zorunda kaldı. Zirâ daha önce yapılan planın bir anda değiştirilmesi mümkün değildi. Osmanlı ordusunun Niş'e gelmesinin ardından, Belgrad'a yürümesi kararı uygulandı. Bu arada, devlet erkânında, harp ve sulh hususunda tereddütler yaşanmaktaydı. Fakat; Avusturya ordusunun Ali Paşa kumandasındaki öncü birliklere baskınlar düzenlemesi, savaşı kaçınılmaz hale getirdi. Gecedен başlayan harp on yedi saat sürdü ve Avusturya ordusu büyük bir mağlubiyet yaşadı. Osmanlı ordusu 25 Temmuzda Belgrad'ı kuşattı. Bu sırada Avusturya'dan Küçük Eflak ve Sırbistan'ın teslim edilmesi ve fakat Belgrad'ın kendilerinde kalması şartıyla 23 Ağustos 1739 tarihinde sulh teklifi geldi. Yirmi üç madde üzerine ve yirmi

yedi senelik yapılan Belgrad Antlaşmasına göre 1718’de Avusturya eline geçen Belgrad, Bosna, Sırbistan ve Eflâk’ın bir bölümü Osmanlı Devletine geri verildi. Tuna ve Sava ırmakları iki devlet arasında hudut sayıldı. Antlaşmanın diğer maddeleri, Avusturyalıların inşa ettiği bazı askeri tesislerin yıkılması ile, esirler ve elçi teatilerini ihtiva etmekteydi. (18 Eylül 1739).

*“Belgrad Antlaşması, Avusturya imparatoru tarafından henüz tasdik edilmeden evvel, Rusların Hotin’i almaları ve Boğdan’a girip Yaş şehrini işgal eylemeleri üzerine İmparator VI. Şarl, muahedeyi tasdik etmek istemediyse de, muahedenin Fransa’nın kefaleti altında bulunmasından dolayı kabule mecbur olmuştur.”*¹⁵

Osmanlı ordusunun kuvvetlerinin çoğu, Avusturya seferinde olduğundan Rusya cephesinde daha az kuvvet bulunmakta ve Rusya kendi cephesinde bazı başarılar elde etmekteydi. Ruslar, Avusturya’nın kendilerinden ayrı bir antlaşma yapma isteklerini öğrenince, bunu önlemek için şiddetli taarruza geçip Lehlerle anlaştı ve Hotin yakınlarına kadar ilerledi. Burada Osmanlı birliklerinin mağlup olması üzerine Eylül 1739’da Hotin Rusların eline geçti. Diğer Rus kuvvetleri de Boğdan’a girmiş Yaş şehrini ele geçirmiş ve Tuna’ya doğru ilerlemeye başlamıştı.

Fransa’nın aracı olması ve Avusturya’nın kendilerinden ayrılıp barış yapması, yine Fransa’nın aracılığıyla Rusların da her ne kadar bazı başarılar elde ettilerse de, antlaşma yapmalarına sebep oldu. Çünkü Avusturya cephesindeki Osmanlı kuvvetlerinin tamamının Rus cephesine yüklenmeleri kaçılmazdı. On beş madde üzerine 18 Eylül 1739’ da yapılan antlaşmaya göre Azak kalesi yıkılarak arazisi iki devletin de tasarrufundan çıkarılacak ve tarafsız bir bölge haline gelecekti. Ruslar Azak Denizi’nde ve Karadeniz’de savaş ve ticaret gemileri bulunduramayacaklardı. Osmanlı devleti, bu antlaşma ile Karlofça ve Pasarofça antlaşmalarının zararlarını, bu antlaşma ile telafi etmiş oluyordu.

Bu antlaşmadan sonra 4 Ocak 1740 tarihinde Rusların tehlikesinde bulunan İsveç ile Osmanlı devleti arasında dokuz maddelik bir savunma Antlaşması imzalanmış olup, bu antlaşma tecavüz ve kan dökülmesinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

Osmanlıların Avusturya ve Rusya ile Antlaşmasında arabuluculuk yapan Fransa’ya Kanunî zamanında geçici olarak verilen ve o zamana kadar antlaşmalarla uzatılan kapitülasyonlar yapılan bir antlaşma ile kalıcı hale getirilmiştir. Bu antlaşma kırk yedi maddeden ibaret olup 30 Mayıs 1740 tarihinde imzalanmış ve bu antlaşma sonrası Osmanlı hükümeti Fransa’ya Yirmisekiz Çelebi Mehmed’i muvakkâat elçi olarak göndermiştir.

İran Seferinin Üçüncü Safhası

Osmanlı devleti ile İran arasında Caferî mezhebinin beşinci mezhep olarak kabulü ve Kabe’de bu mezhebe bir rükün tayini maddesi ihtilafı kalmış; Osmanlıların Rus seferi ve Nâdir Şah’ın Hindistan üzerine yürümesi dolayısıyla geçici bir antlaşma yapılarak savaşa son verilmiş; ama bu iki ülke arasındaki mesele tam olarak çözüme kavuşmamıştı. Nâdir Şah, dört sene süren Hindistan seferinden sonra elçi göndererek Osmanlıyı tehdide başladı. Bunun üzerine İran’la savaşa karar verildi. (23 Eylül 1743)

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.cilt, Ankara, 1995, s.291

Nâdir Şah kuvvetlerinden on bin kişilik bir grup, Bağdad taraflarından akına başladı. Buraların işgali ve yağmalanmasının ardından İran kuvvetleri Kerkük kalesini ele geçirerek halkın çoğunu katletti. Nâdir Şah daha sonra Musul üzerine yürüdüyse de burada şiddetli bir mukavemetle karşılaşması sonucu Bağdad'a çekilmek zorunda kaldı.

26 Haziran 1745'te,Erzurum'dan İran'a hareket eden Yeğen Mehmed Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu ile Nâdir Şah kuvvetleri arasındaki Revan'ın kuzeyindeki Yagorat sahrasında meydana gelen muharebe üç gün sürdü ve İran kuvvetleri bu muharebede iyice sıkışarak geri çekilmeye başladı. İran kuvvetlerinin üzerine katî bir hücum yapılacağı sırada Yeğen Mehmed Paşanın ölümü ve ardından ordudaki bazı kuvvetlerin(bilhassa levendlerin) savaş yapmak istememelerin ve muharebe meydanını terk etmeleri, kesin bir muzafferiyet elde etme şansını ortadan kaldırdı. Osmanlı ordusu,21 Ağustos 1745 tarihinde Kars'a geri döndü.

Nâdir Şah, bu sırada elçi göndererek daha önceki isteklerinden vazgeçtiğini, buna mukabil Şah İsmail zamanında alınmış olan Van,Basra ile Kerbelâ ve Necef taraflarının kendine verilmesi istemişti. 4 Eylül 1746 tarihinde yapılan antlaşma ile IV. Murad zamanındaki hudutların geçerli olması, İranlı hacılara emirü'l-hac tayini hususları karara bağlanarak sulha razı olundu.

18.yy Ortalarına Kadar Bazı İç Hadiseler

Levend Ocaklarının Kaldırılması (1742)

Damat İbrahim Paşanın on iki sene süren sadrazamlığı sırasında, memlekette bir huzur ve sükûnet sağlanmıştı. Fakat İran seferi ve uzun süren sava yılları, âsâyîşin bozulmasına ve bilhassa Anadolu'nun eşkıya ve asker kaçaklarının yağma ve talan sahası olmasına sebep olmuştu. İran savaşları sebebiyle, yeniden ihyasına lüzum görülen levendler ise, halkın ve hükümetin başına bela kesilmişti. Bunlar, herhangi bir valinin mahiyetinde buldukları zaman, maaşları verilmek suretiyle az çok kendilerinden yararlanan ve fakat zararları daha çok olan kuvvetlerdi. Vilayetlere levend ocaklarının kaldırılması yönünde fermanlar gönderildiyse de, bunların faaliyetleri önlenememiş değildi.

Avusturya savaşı sırasında(1715-1718), Çorum, Zile, Bozok taraflarında ve Bolu'dan itibaren Tokat'a kadar pek çok yerde, levendlerin eşkıyalığı bir hayli artmıştı. Bunların üzerine bazı kuvvetler gönderildiyse de, asıl kuvvetler muharebede olduğu için, asi ve eşkıya güruhunun haklarından gelinememekteydi. Bu durumdan rahatsız olan köylüler ise, buldukları yerleri terk ile kasaba ve şehirlere yerleşmekteydiler. İran savaşında, tam zaferin kazanılacağı sırada levendlerin muharebeyi terk etmeleri üzerine Padişah, Hekimoğlu Ali Paşaya verdiği bir emirle, bunların büyük bir kısmını katlederek ve Kasım 1742'de de ocaklarını tamamen kapatarak bu beladan kurtulmuş oldu.

Mütegalibe Âyanlar

Şehir, kasaba ve köylerdeki halka baskı yapan bir grup da âyan denilen mahallî mütegalibeler idi. Bunların bir kısmı, hükümete itaat görünerek halkı soyuyorlardı. Bilhassa

savaş zamanlarında, hükümet bunların yaptıklarına göz yumardı. Bunların bir kısmı da, bilhassa Trabzon civarında olup birbirleriyle çarpışan “derebeyi” denilen gruptu. Hekimoğlu Ali Paşa, Trabzon valiliği sırasında bunların isyanlarını bastırarak başkaldıranları sindirmişti.

Anadolu’daki mütegalibeler arasında, ayanlık ile hükümete hizmet eden ve bundan dolayı şımararak vaziyetten istifade ile ferman dinlemez olanlar da vardı. Bunların birisi de, on bin kadar kuvveti olan Sarı Beyoğlu idi. Sarı Beyoğlu, üzerine kuvvet gönderilerek yakalanıp katledilmiş ve mesele bu şekilde kapatılmıştır.(Mayıs 1739)

*“Hükümet, memleketteki mütegalibe ve isyan hareketlerini önlemek için zaman zaman valilere fermanlar göndererek halkı mütegalibe ve eşkıyadan korumak ve asayişini temin etmek istediysen de, bütün bunlar vali ve sancak beylerinin nüfuz ve kudretlerine ve hadiselerin ehemmiyetine bağlı idi.”*¹⁶

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı

Osmanlı devleti, imzalanan Belgrad Antlaşmasına riayet etmekteydi. Zirâ, Rusya ile savaştan sonra İran ile başlayan mücadele, devletin askeri ve mali yapısını bir hayli sarsmıştı. Avrupai tarzda askeri teşkilatta reformlar yapılmakta ve bunun için humbaracı ocağı kurulması gibi birtakım yenilikler getirilmekte idiyse de bütün bunlar, devletin dışarıdan gelebilecek bir tehlikeye mukavemet göstermesi için yeterli gelmemekteydi. Diğer taraftan Ruslar askeri ve ekonomik yönden güçleniyorlar ve Avrupa’da kalabilmek için Lehistan’ın kısmen veya tamamen ortadan kaldırabilmenin hesaplarını yapıyorlardı. Rusya bundan başka Gürcistan’daki yerli halkı isyana teşvik ederek kendine taraftan kazanmaya çalışıyordu. Bunun dışında sınır boylarındaki kalelerini tahkim ederek hazırlıklar yapıyordu.

Osmanlı devletini hedef alan bu gelişmelerden en önemlisi, Rusların Lehistan’ın içişlerine müdahalesidir. Lehistan kralının ölümünden sonra Rusların istediği kişinin kral seçilmesi ve ardından Rusya’nın Lehistan’a sokulması, Lehistan’da bir iç savaşın çıkmasına sebep oldu. Rusların seçtiği kralın Rusya’dan yardım istemesine karşılık muhalifleri de Osmanlı devletinden yardım istedi. Böylece, Rusya ile Osmanlı devleti karşı karşıya gelmiş oluyordu. Osmanlı devletinde iki görüş hâkimdi. İlki, uzun savaş yıllarında devletin yıprandığını, dolayısıyla savaşın yarardan çok zarar getireceğini söylüyordu. Diğer grup ise, savaş yapılmaması halinde Rusya’nın Lehistan dışında diğer balkan ülkelerinde de ayaklanmalar çıkaracağını ve durumun daha da kötü olacağını iddia ediyordu. Neticede 8 Ekim 1768’de Rusya’ya savaş ilan edildi.

Savaş, Kırım Hanı Kırım Giray’ın Rusya’ya akın etmesiyle başladı. Fakat, Osmanlı devleti, ekim ayında savaş ilan etmesiyle birlikte, devletin ve askerinin birtakım noksanlıkları yüzünden sefere çıkma konusunda aceleci davranmadı ve yaklaşık altı aylık bir tehir ile 22 Mart 1769 tarihinde ordu İstanbul’dan hareketle sefere çıkmış oldu. Ruslar, bu zaman zarfında çok iyi hazırlandılar ve Osmanlı ordusu hareket halindeyken Hotin kalesine saldırarak burayı aldılar. Osmanlı ordusunda ise erzak ve mühimmat noksanlığı vardı. Ayrıca daha savaş başlamadan ordudan firar olayları başlamış, bunun üzerine Sadrazam Mehmed Emin Paşa

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.cilt, Ankara, 1995, s.319

azledilerek yerine Moldovancı Ali Paşa tayin edilmişti. Ruslar, Tuna boylarında ilerlerken yerli Hıristiyan halkın da desteğini alarak Eflak-Boğdan'ı ele geçirdiler. *“Fakat asıl dönüm noktası Kartal'daki savaş oldu.1 Ağustos 1770'de Rus ordularının Osmanlı ordusunu mağlup etmesi savaşın bir dönüm noktası oldu. Askerin önemli bir kısmı bu savaşta ölümler, erzak ve mühimmatların tamamı Rusların eline geçti.”*¹⁷ Bundan sonra, Ruslar, Tuna nehrinin kıyılarına tamamen hâkim oldular. İsmail, Kili,Bender, Akkerman ve İbrail' işgal ettiler.Eflak ve Boğdan'da kara savaşları sürerken, Ruslar bir yandan da Mora halkını kışkırtmaya devam ediyordu.Baltık'ta hazırlanan Rus donanması,İngilizlerin de yardımıyla Akdeniz'e çıktı.Rusların Akdeniz'e çıkmalarıyla Mora'da isyan da başlamış oldu.Mora'nın sahil ve kalelerini kuşatan Ruslar çok sayıda Müslüman halkı kılıçtan geçirdi.Rusların asıl hedefi,Çanakkale Boğazını da kapatarak devletin Akdeniz ile olan ilişkisini tamamen kesmekti.Böylelikle isyan hareketi Selanik'e kadar olan bütün Balkanları kapsayacaktı.Fakat Mora seraskeri Muhsin-zâde Mehmed Paşanın gayretleri sonucu Mora'da isyan bastırıldı ve asayiş sağlandı.Ancak 6 Temmuz 1770 tarihinde tarihe Çeşme faciası diye geçen olay vuku buldu ve Osmanlı donanmasının tamamı Ruslar tarafından yakıldı.Bundan sonra Ruslar, Limni adasını muhasara ederek Çanakkale Boğazının kontrolünü ele geçirmeyi ve Osmanlı devletini barışa zorlamayı düşündüyse de bunda başarılı olamadı.Rusların işgal çabası Midilli,Rodos ve Eğriboz adaları üzerinde olduysa da bundan da bir netice çıkaramadılar.Rus donanması savaş sonuna kadar Akdeniz'de Sporat adalarında kaldı.

Ruslar,1770 yılının Mart ayında Kırım'a saldırmaya başladılar ve 8 Temmuz 1770 tarihinde Kırım'ın kilidi durumundaki Orkapı'yı ele geçirdiler. Kırım'ın işgali böylelikle başlamış oldu. Kırım Hanı Selim Giray İstanbul'a kaçtı ve halk perişan bir şekilde dağlara çıkarken Ruslar da geçici olarak Sahip Giray'ı Kırım Hanı olarak atadılar. Kırım idarecilerinden oluşan bir heyete Kırım'ın Rusya'ya bağlı olduğuna dair bir senet imzalatmak isteyen Ruslar, bunda başarılı olamadılar.

Ruslar, Bender kalesini ele geçirdikten sonra Osmanlı devletine elçi göndererek sulh teklifinde bulundular. Fakat bu teklif, Osmanlı devlet adamlarınca düşmanın zayıflığına yorumlanarak pek ciddiye alınmadı. Bu sırada İngiltere, Avusturya ve Prusya gibi devletler, Rusların bu işgalinin aleyhlerine olacağı düşüncesiyle arabuluculuk teklifinde bulundular. Ancak İngilizlerin Rusların Akdeniz'e donanma çıkarmasında yardımcı olduğu düşüncesiyle bu teklifleri Osmanlılar tarafından reddedildi. Fakat 12 Ağustos 1771'de Prusya ve Avusturya'nın teklifleri kabul edildi. Rusya, barış görüşmelerine başlayabilmek için Azak'ın ve Akdeniz'de bir ticaret üssünün kendilerine verilmesini, Kırım'ın bağımsızlığını şart koşuyordu. Bu teklif, Osmanlı devletince kabul edilmedi. Prusya, Lehistan'ın taksimi ile ilgili görüşmeler yapılırken, Rusya'yı Osmanlı devleti ile barış yapmaya ikna etti. Esasen Rus devleti de barış taraftarıydı.Zirâ, savaştan önce hedefledikleri gerçekleşmiş;Tuna'nın batı kısmını almışlar,bunun dışında Kırım'ın Osmanlı idaresinde çıkmasını sağlamışlardı.Nihayet 10 Mayıs 1772'de Yergögü Mütarekesi ve 12 Temmuz 1772 tarihinde de Bahr-i Sefid Mütarekesi imzalandı.Fakat Rusların barış görüşmelerinin yapılması için öne sürdükleri ağır şartlar

¹⁷ Halil İnalçık ve Diğerleri, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları,Ankara,1999, c.1,s.543

antlaşmanın imzalanmasına mani olmaktaydı. “*Ruslar, bu görüşmelerin akamete uğramasından sonra, Tuna boyunda Kırım ve Gürcistan’da taarruzlara başladılar. Rusçuk ve Silistre’de mağlup olmalarına rağmen, Totrakan ve Hacıoğlupazarı’na girerek Kozluca’da Osmanlı ordusunu mağlup ettiler.*”¹⁸ Bu başarıları müteakip Ruslar Osmanlı devletine tekrar elçi göndererek sulh teklifinde bulundular. Zor durumda kalan Muhsin-zâde Mehmed Paşa, barış görüşmelerine başlamak için Rusların öne sürdüğü şartları kabul ettiğini bildirerek antlaşmaya razı oldu.17 Temmuz 1774 tarihinde, Küçük Kaynarca Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Kırım, Bucak, Kuban, Yedibasan ve Yediçikül Tatarları siyasi yönden bağımsız olmakla birlikte, dinî yönden Osmanlı devletine bağlı olarak kalıyorlardı. Her iki devlet hudut boylarında istedikleri faaliyetlerde bulunabiliyorlar, Ruslar İstanbul’da daimi bir elçi bulundurma hakkını elde ediyordu. Rus ticaret gemileri, bütün denizlerde ticaret yapma hakkına sahip oluyorlar, Rusların işgal ettiği Akkerman, Kili, İsmail, Eflak-Boğdan ve Akdeniz adaları, Osmanlı devletine teslim ediliyordu. Bunun dışında, Kılburun hisarı ile Aksu ve Özi arasındaki arazi Kerç ve Yenikale ile Azak kalesi Rusya’ya veriliyor, Gürcistan tarafındaki Bağdadçık, Kutays ve Şehriban kaleleri de yine Osmanlılara teslim ediliyordu. Osmanlı devleti, bu savaşı Lehistan’ı kurtarmak için yapmakla beraber, bu ülke Rusya, Avusturya ve Prusya arasında paylaşılmıştır. Antlaşmanın en önemli maddesi ise, Kırım’ın Osmanlı devletinden ayrılarak Rusların tehdidine açık hale gelmesidir. Ayrıca bu antlaşma ile Fransız ve İngilizlere daha önceden verilen kapitülasyonlar Ruslara da verilmiş, Ruslar istedikleri yerde ticaret yapma hakkına sahip olmakla, Karadeniz bir Türk gölü olmaktan çıkmıştır.

Savaş ortamında Osmanlı devleti ile gizlice anlaşma yapan Avusturya’nın ansızın Bukovina’yi işgal ederek almasıyla, savaş yapılmadan önemli bir toprak parçası kaybedilmiştir. Antlaşma, gerçekte iki devlet arasındaki barışın çok da uzun sürmesine manidir. “*Zirâ Kırım gibi büyük bir eyaletin kaybedilmesi, Osmanlı devletinin razı olmayacağı bir hadisedir. Dolayısıyla Osmanlı devletinin tekrar savaşa karar vermesi şu durumda kayıpların geri alınması için tek çare olarak görünmektedir. Kırım halkı bağımsızlık talep etmediği halde, Rusların tasarladıkları işgali gerçekleştirmek için bir baskı sonucu Osmanlı devletine kabul ettirdiler. Kırım heyeti, elçi göndererek bağımsızlık istemediklerini Osmanlı devletine bildirdilerse de, antlaşma gereği bağımsızlıklarının geri alınması yönündeki isteklerinin kabul edilmesinin imkânı yoktu.*”¹⁹Ruslar, kendilerine yakın gördükleri Şahin Giray’ı han yapmayı başardılar. Böylece Kırım yavaş yavaş Rus işgaline hazır hale gelebilecekti. Halkın Şahin Giray’ı istememesi üzerine çıkan olayları bahane eden Rusya,1778 senesinde Kırım’ı işgal etti. Burada büyük katliamlara maruz kalan halk, deniz ve karayoluyla Anadolu’ya gelmeye başladı. Osmanlı devleti, Trabzon Valisi Canikli Ali Paşayı donanma ile Kırım’a gönderdiyse de, az sayıdaki Osmanlı kuvvetleri Rusya karşısında başarı kazanamadı. En sonunda, Fransızların da devreye girmesi ile 21 Mart 1779 tarihinde Rusya ile Osmanlı devleti arasında Aynalıkavak Tenkihnamesi imzalandı.

Buna göre, Kırım bağımsız oluyor ve Şahin Giray’ın hanlığı Osmanlı devleti tarafından

¹⁸ Halil İnalçık ve Diğerleri, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,1999, c.1,s.544

¹⁹ a.g.e. , c.1,s.545

kabul ediliyordu. Antlaşmanın beşinci maddesine göre Kırım'a ait olan Özurki arazisi Osmanlı devletine bırakılıyor, altıncı madde ile de ticaret gemilerinin durumu, yedinci madde ile Eflak ve Boğdan'daki savaş öncesi emlak durumuna açıklık getiriliyor ve bu düzenlemeler antlaşmanın bir şerhi kabul edilerek ebedi olarak yürürlükte kalacağı vurgulanıyordu. Kırım'ın Ruslarca işgal edilmesi geçici olarak önlendiyse de Rusya'nın isteği üzerine Şahin Giray Kırım hanlığına getirildi ve Osmanlı devleti Kırım'ın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kaldı. *“Aynalıkavak Tenkihnamesi'nden sonra,Rusya Kırım konusunda daha rahat hareket etmeye başladı. Zirâ, İngiltere ile Fransa'nın arası Kuzey Amerika'daki savaşlar yüzünden açılmış, Avusturya ise,Lehistan'ı Prusya ve Rusya arasında yeni paylaşmıştı.Bu nedenlerle Rusya uluslar arası arenada kendi emellerine uygun siyasi atmosferi yakalamış oldu ve Kırım'ın ilhakı için harekete geçti.Bu sırada Kırım halkı,Şahin Giray'a isyan etmişti.Rusya , bu isyanı bahane ederek ve Şahin Giray'ı makamına tekrar oturtmak için Kırım'a çok sayıda asker sokmaya çalıştı.Birçok Kırmılı, Ruslar tarafından öldürüldü.Rusya,işgal nedenlerini dünyaya duyurarak Kırım'ı işgal ve kendi topraklarına iltihak ettiklerini ilan ettiler.Osmanlı devleti,yeni bir savaşı göze alamadığı için 9 Ocak 1784 tarihinde Kırım'ın Rusya'ya iltihakını tanımak zorunda kaldı.”*²⁰

18.Asrın İkinci Yarısında Bazı İç Hadiseler

Mısır'da Bulutkapan Ali Bey İsyanı

Mısır'ın idaresi, görünüşte valilerin elinde olsa da, gerçekte bu iki grup arasında paylaşıldı. Bu iki gruptan Fıkariyye, Osmanlı devletine, Kasımiyye ise Mısır'a taraf idiler. Bu iki grup arasında kendi mahiyetlerini çoğaltmak için mücadele hiç eksik olmazdı.1766'da Mısır'da Bulutkapan Ali isimli birisi, rakiplerini bertaraf ederek Mısır'ın idaresini eline aldı ve bütün Mısır'a hâkim oldu.1768'deki Osmanlı-Rus savaşı, Mısır'ı Osmanlı hükümetinden ayırma düşüncesinde olan Ali Bey için iyi bir fırsat oldu. Ali Bey,1770'te Hicaz'ı ve hemen ardından da Suriye'yi işgale başladı. Ardından Şam'ı ele geçirdi. Ali Beyin bu derece ileri gitmesinde Rusların ona istiklal vaat etmesinin rolü büyüktür. Ali Bey, Şam'ın alınmasından sonra Halep'e doğru gidilmesini emretti. Bu sırada Osmanlı hükümeti, vezir Nûman Paşa idaresinde kuvvet gönderme hazırlığına girişti. Ali Beyin kumandanlarından Ebüzzehep Mehmed Beyin emre uymayıp Kahire'ye dönmesi, bu ikisinin arasını açtı.Ali Bey,Ebüzzehep Mehmed Beyi öldürmek için üzerine kuvvet gönderdiyse de bu kuvvetler Ebüzzehep Mehmed Beye iltihak edip Ali Beyin üzerine yürüdü.Ali Beye muhalif olan Kasımiyye kuvvetlerinin de bu kuvvetlere katılması sonucu Bulutkapan Ali Bey,Akkâ taraflarına kaçtı.Bu iki grup arasında çıkan savaşta,Ali Bey yenildi.Onun muhalifleri de durumu Osmanlı hükümetine bildirerek sadakatlerini beyan etmişler ve isyan hareketi de bu şekilde kapanmıştır.

Akkâ'da Zâhir Ömer İsyanı

1768 Osmanlı-Rus harbinde Osmanlı devletinin bu müşkül durumundan yararlanıp

²⁰ Halil İnalçık ve Diğerleri, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları,Ankara,1999, c.1,s.546

Akkâ'da hükümdarlığını ilan eden Zâhir Ömer, önceleri Ali Bey ile ittifak etmişti. Ali Beyin Mısır'da Ebüzzehep'ten kaçarak Akkâ'da bulunan Zâhir Ömer 'e sığınmasından sonra, Rus donanması Akkâ'ya gelip Ali Bey ile Mısır'a gitti. Bu sırada gerek Zâhir Ömer'le Ben-i Şihap arasındaki savaş ve gerekse Şam taraflarından Akkâ üzerine kuvvet gelmesi sebebiyle Mısır'a giden Rus donanması Akkâ'ya dönerek Zâhir Ömer'e aralarındaki anlaşma gereği yardım etmeye mecbur oldu. Osmanlı hükümeti, Dürzi emiri ile anlaşarak Zâhir Ömer üzerine kuvvet gönderdiyse de Sayda muharebesinde Zâhir Ömer galip gelmiş ve bozguna uğrayan Osmanlı kuvvetleri Şam'a ve Dürzi kuvvetleri de dağlara kaçmıştı. Bundan sonra, Zâhir Ömer ile Dürzi emiri Yusuf arasındaki düşmanlık dostluğa dönmüş ve Zâhir Ömer de devlete itaat ettiğinden bu mesele o zaman için böylece kapanmıştı.

Ancak Zâhir Ömer, çekindiği Ebüzzehep Mehmed Beyin vefatından sonra bildiği gibi hareket etmeğe başladı. Bu belanın ortadan kaldırılması görevi, Cezayirli Hasan Paşaya verildi. Hasan Paşa, Akkâ kalesini muhasara ederek bombardıman tutmuş, kale içindeki askerlerin sadakatlerini bildirmeleri ve Zâhir Ömer'in öldürülmesinin ardından bu mesele tamamen kapatılmıştır.

Mora İsyanı

Osmanlı-Rus harbinde devleti içişleriyle meşgul etmek isteyen Rusya, Balkanlar ile Mora'daki Ortodoks mezhebinde olan halkı isyan ettirmek için Makedonya asıllı Mavrumihal'i Mora'ya gönderdi. Papazoğlu Mavrumihal, burada bir hayli faaliyette bulundu ve Mora köylerinde isyan hazırlıkları yaptı. Buradaki Manyalılara isyan etmeleri halinde Rusya'nın kendilerine istiklal ve himaye vereceğini söyledi. Mora isyanı, 1770 yılı Mart ayında elli bin civarındaki Manyalının isyanı ile başladı ve yarımada'daki Müslümanlar katledilmeye başlandı. Ancak, Osmanlı devletinin Mora'ya doğru seferi, 27 Mayıs 1770 tarihinde Ruslarla Navarin kalesi civarında yapılan savaşta, Rus donanmasının yenmesi üzerine Moralıları isyana teşvik eden Mavrumihal ve Rusya'nın Mora'dan kaçması üzerine Mora'daki isyan bastırıldı ve asiler cezalandırıldı.

Mısır'daki Durum

1787 seferinin başlamasından evvel, Mısır'da kölemenlerden İbrahim ve Murad Beyler, Rusya'nın İskenderiye konsolosunun tahrikleriyle isyan etmişler, bu isyan üzerine giden Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa, asilerle epeyce uğraştıktan sonra bunları mağlup etmiş ve fakat Rus seferinin açılmasından dolayı meseleyi tam halledemeden İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır.

Bundan bir müddet sonra Sa'id mıntıkasında kendilerine gösterilen yerlerde oturarak buralardan dışarı çıkmaları yasaklanan ve bu surette affedilmiş olan İbrahim ve Murad Beyler, Kasım 1787'de tekrar isyan ederek hükümetten Mısır'ın kendilerine tahsis edilmesini istediler. Bu isteklerinin reddedilmesi üzerine her iki tarafın da yolları kapatmasıyla Kahire'de darlık baş göstermiştir. İbrahim ve Murad Beyler, bazı yabancı devletlerinde yardımıyla Kahire'yi işgal ettiler. Hükümet Ruslarla muharebe halinde olduklarından kan dökmeden gerçekleşen bu işgal olayını kabullenip bu iki beyi affetmiştir.

Hicaz'daki Olaylar

Osmanlı hükümetinin Rusya ve Avusturya ile muharebede olduğu sıralarda 1788'de Mekke Emiri Şerif Galip aleyhine diğer şerifler isyan etmişler,1789'da bu isyanın bastırılmasından sonra kardeşinin çocuğu Şerif Abdullah tekrar harekete geçerek Hicaz'daki sükûneti bozmuştur. Ekim 1789'da Mekke içerisinde dört gün süren çatışmalar sonrası, araya diğer şerifler de girerek çatışmanın Mekke dışında yapılması hususunda iki tarafı da ikna ettiler. Mekke dışında yapılan savaşta, Şerif Galip yeğenini mağlup ettiyse de Şerif Abdullah Taif'i zaptederek Mekke üzerine yürümüş; fakat gene mağlubiyet yaşamıştı. Abdullah ve Mehmed Şerif kardeşlerin yakalanmaları üzerine de bu mesele kapanmıştır.

Doğu Hicaz'daki bir başka mesele ise Vahhabilik olayıdır. Mekke Şerifleri arasındaki emirlik mücadelesinin olduğu sıralarda gittikçe güçlenen Vahhabilik, tehlikeli bir hale gelmiş; fakat hükümetçe bu olay dikkate alınmamıştı. Bundan dolayı Vahhabiler de Mekke'yi daha sonra işgal edeceklerdi.

Anadolu'daki Vali ve Ayanların Durumu

1768 Rus seferinde başarılarından dolayı Trabzon valiliği Hacı Ali Paşaya tevcih edilmişti. Çapanoğlu Mustafa Bey ile aralarındaki nüfuz ve hudut rekabeti dolayısıyla Hacı Ali Paşanın Çapanoğlu üzerine kuvvet sevketmesi, İstanbul tarafından isyan olarak kabul edilmiş ve Çapanoğlu Mustafa Beyin Hacı Ali Paşa üzerine yürütmesine izin verilmiştir. Bunun üzerine Hacı Ali Paşa, Kırım'a kaçmış ve Kırım Hanı Şahin Giray'a iltica etmiştir. Hacı Ali Paşa, devlet tarafından daha sonra affedilmiştir.

Anadolu'daki valilerden birisi de Abdi Paşa'dır. Abdi Paşanın da maiyetindekiler, Hacı Ali Paşada olduğu gibi halka eziyet ediyordu. Hükümet bir isyan çıkar endişesiyle Abdi Paşanın üzerine gitmemiş; o da bu durumdan şımarmış ve fakat 1787 Rusya-Avusturya seferinde Avusturya cephesi seraskerliğinde bulunmuş ise de Belgrad'ın işgal edilmesine mani olamamış, hatta bu konuda hiçbir işe yaramamış, Niş'e kaçmıştır. Daha sonra Silistre'ye naklolunan Abdi Paşa orada vefat etmiştir.

Bu tarihlerde Anadolu'daki âyanlardan bilhassa Çapanoğulları ile Karaosmanoğulları çok meşhurdur. Fakat bunların itaatinin aksine Payas eşrafından Küçükaliogulları namıyla meşhur âyan, hükümeti senelerce uğraştırmıştır. Bu ailenin mensubu Halil Bey,1788 seferinden evvel, Adana taraflarında hükümete muhalif hareketlere başlamış;1786'da üzerine gönderilen kuvvetlere mağlup olarak kaçmıştı. Daha sonra tekrar güçlenen Halil Bey,bir iki başarı neticesi Payas'ı tekrar ele geçirmiş;fakat Rus harbi dolayısıyla kendisi affedilerek beylerbeyi rütbesi verilmiştir.Halil Bey ,bir müddet sonra gene rahat durmamış,bundan dolayı hacı adayları Payas yolundan gidememişlerdir.Halil Bey,Mısır Valisi Keki Abdi Paşa emrindeki kuvvetlerin üzerine geleceğini öğrenince,III.Selim'in tahta çıkışını da fırsat bilip devletin ikinci defa affını talep etmiş ve kendisi bu surette affedilmiştir.(1789)

Rumeli'deki Bazı Paşaların ve Âyanların Durumu

1768 senesindeki Rus seferinden itibaren âyanlar, valilerin emirleriyle tayin edilmeye başladığından onlar da halka eziyet etmeğe ve verdikleri parayı fazlasıyla çıkarmaya başlamakla

kalmadılar, hükümete de mütehakim bir tavır takınmaya başladılar. Hükümet, seferberlik yıllarında bir isyan çıkması endişesiyle bunların serkeşliklerine göz yummuş; fakat daha sonra üzerlerine kuvvet göndererek bunları te'dip etmiştir.

1787 Osmanlı-Rus-Avusturya savaşı sırasında Batı Rumeli'de, İşkodra sancakbeyi Kara Mahmud Paşanın zulüm ve isyan hareketleri, Osmanlı için bir başka müşkül mesele olmuştur. Bu kişi,1779'da, İşkodra sancağına mutasarrıf olarak tayin edilmesinden altı sene sonra,1785 yılında hükümete karşı isyankâr bir tavır içine girdi. Karadan ve denizden üzerine gönderilen kuvvetlere mağlup olan Mahmud Paşa, affedildiyse de, bir müddet sonra tekrar isyanda bulundu. Bunun üzerine Adoslu Mehmed Paşa isyanı bastırmakla görevlendirildi. Mahmud Paşa, kaleden yaptığı hücumla Aydoslu kuvvetlerini bozguna uğrattı. III. Selim'in tahta çıkmasıyla Mahmud Paşanın af müracaatı kabul edilmiş ve gene İşkodra sancağı kendinde bırakılmak suretiyle kendisi affedilmiştir.

Mahmud Paşa, sefere katıldıktan sonra İşkodra'ya dönmüş ve kendisine muhalif olan Arnavut bey ve paşaları nüfuzuna almak için üzerlerine yürümüş ve muhaliflerinin bir kısmını katletmiştir. Üzerine kuvvet gönderildiyse de Mahmud Paşa Ebubekir Paşa komutasındaki bu kuvvetleri de mağlup etmiş(1793) ve Osmanlı devleti de isyan eden bu kişinin üzerine tekrar kuvvet göndermiştir.

Bu tarihlerde Mahmud Paşa dışında isyan eden bir başka ayan veya sancak mutasarrıfı yoktur. Yalnızca Serezli İsmail Beğ hakkında I.Abdülhamid zamanında şikâyetler çoğalmış ve kendisi de Limni adasına nefyolunarak katledilmesi emredilmiştir. Bunun üzerine İsmail Beğ, yanına beş yüz adamını alarak dağa çıkmış ve fakat Rus seferi dolayısıyla tatmin edici sözler ve vaatlerle isyanın önüne geçilmiş ve İsmail Beğ Vidin cephesine gönderilmiştir.

Pazvandoğlu İsyanı

Fransızların Mısır'a çıkarma yaptıkları bir sırada, Osmanlı devletinin başına gaile açan ayanlardan biri de Vidin'e yerleşen bir yeniçeri, Pazvandoğlu Osman Paşa idi. Etrafına âsî yeniçerileri de toplayan Osman Paşa, halkı koruyor gibi görünerek bir hayli tafaftar toplamıştı. Pazvandoğlu, Eflak ve Boğdan eyaletlerine saldırmak buradaki Romenleri yağmalamak suretiyle büyük bir servet ve güce sahip olmuştu. Vidin'den sonra Niğbolu ve Zıştovi'ye hakim olan ve Kuzey Bulgaristan'ın mühim bir kısmını ele geçiren Pazvandoğlu, üzerine sevk edilen güçleri yenmiş ve geçtiği yerleri talan edip yakıp yıkarak Edirne'ye kadar gelmişti. Nitekim bu kargaşa Sırp'ların 1806'daki bağımsızlık hareketinin başlaması için müsait bir ortam yaratmıştır.

Nizam-ı Cedid'in Kurulması (24 Şubat 1793)

Rus ve Avusturya savaşları sonrası alınan mağlubiyetler, ordu sisteminin kökten değiştirilmesini gerektiriyordu. Bu niyetle, III. Selim, Kapıkulu Ocaklarına dokunmaksızın yeni bir ordu teşekkül etmeği düşündü.24 Şubat 1793'te Nizam-ı Cedid ilan edildi. İlk hamlede 12 bin kişilik modern bir piyade birliği kurulacaktı.1794'te Levend'te büyük bir kışla inşa edildi. Bu ordu, ilk başarısını Fransızlar karşısında Akkâ'da kazanmıştır. Bunun dışında Rumeli'de eşkıya hareketlerinin ve Sırp isyanlarının bastırılması düşüncesiyle Rumeli'de de bu teşkilatın kurulması kararlaştırılmıştır. Fakat Nizam-ı Cedid hareketi, bazı kışkırtmalarla akamete uğramış

ve 1807'deki Kabakçı Mustafa isyanı ile III. Selim'in tahttan indirilmesine sebep olmuştur.

1787-1792 Osmanlı – Rus Savaşı ve Yaş Antlaşması

Rusya'nın Kırım'ı işgal ve ilhak etmesi, Küçük Kaynarca Antlaşmasının hükümlerinin ortadan kalkmasını da beraberinde getirmişti. Sadrazam Halil Hamid Paşa, Rusya ile er geç bir savaş yapılacağını muhtemel gördüğünden mali ve askeri açıdan hazırlıklar içine girmişti. Kırım'ın Rusya tarafından işgalinin vahametini sonradan anlayan Avrupa devletleri ise, Osmanlı devletini Rusya'ya karşı savaş yapması için kışkırtıyorlardı. Avusturya ile Rusya'nın İstanbul'u Türklerden almak ve Bizans'ı yeniden diriltmek için ittifak yapması, iki devlet arasındaki Eflak-Buğdan çekişmesi, Kafkas kabilelerinin Rus topraklarına akını, Osmanlı devletine bağlı Kazakların Tuna boylarında yağmalar yapması, Varna'ya konsolos tayini meselesi gibi konular, Osmanlı devleti ile Rusya arasındaki savaşı kaçınılmaz hale getirdi. Neticede, 19 Ağustos 1787 tarihinde Rusya'ya savaş ilan edildi. Avusturya, müttefiki Rusya'nın yanında yer almakta önceleri tereddüt ettiyse de, Rusya'nın tek başına girerek kazançlı çıkacağı bir savaş, Avrupa'da onun güçlü olması tehlikesini de barındırdığı için, sonunda o da, 9 Şubat 1788 tarihinde Osmanlı devletine savaş açtı.

Rusya'ya karşı savaş ilan edilmesine rağmen, yapılacak bir seferin alt yapısı hazır değildi. Rusya'nın durumu da aynı şekilde olduğundan iki devlet yaz aylarını savaşa hazırlıkla geçirdi. Savaş iki cephede olduğundan Sadrazam Koca Yusuf Paşa, Avusturya cephesine, eski sadrazam Şahin Ali Paşa Rus cephesine komutanlık yaptı ve Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa ise donanmanın başında savaşa katıldı.

Savaşın başlamasından sonra Yaş ve Hotin kalesi Rusların eline geçti ve Karadeniz'de de şiddetli çarpışmalar oldu.17 Aralık 1788 tarihinde Özi kalesinin Rusların eline geçmesi sonucu büyük teessüre kapılan Padişah 1.Abdülhamid 7 Nisan 1789 tarihinde öldü ve yerine III. Selim tahta geçti. Bu sırada Buğdan'a yerleşen Rusların Tuna nehrini geçerek Kalas'ı işgal etmeleri üzerine sadâret makamına Cenaze Hasan Paşa atandı. *“Rusların işgal edildikleri yerlerden geri püskürtülmeleri için yapılan mücadele sırasında 1 Ağustos 1789 tarihinde yaşanan Fokşani bozgunu üzerine ordunun tüm ağırlığı Rusların eline geçti.22 Eylül 1789'da yaşanan Boze bozgunundan sonra ise, Rusya, Akkerman, Basarabya ve Bender'i; Avusturya ise Belgrad ve Semendre'yi ele geçirdi”*.²¹

Osmanlı devleti, iki devletle savaşmak zorunda kalınca kendine siyasi ve askeri müttefik arayışı içine girdi. Rusların Baltık denizine yerleşme politikasına karşı olan İsveç'in Rusya'ya savaş açması neticesinde Osmanlı devleti Rusya ile Akdeniz'de meşgul olmak zorunda kalmadı.11 Temmuz 1789 tarihinde Osmanlı devleti ile ittifak Antlaşması imzalayan İsveç'in daha sonra Rusya ile Antlaşması üzerine yapılan ittifak bir işe yaramadı. Osmanlı devletinin ittifak yaptığı bir diğer devlet de, Rusya'nın Doğu Avrupa'da bir büyük güç olmasından endişe eden Prusya devleti idi. Prusya, Osmanlı devleti ile ittifak yapmayı, Osmanlı devletinin bu konuda bir senedin güvence olarak verilmesi şartına bağlıyordu. Böyle bir teklif, devlet adamları arasında uzun süre tartışıldıysa da, Rusya ve Avusturya karşısında yaşanan

²¹ Halil İnalçık ve Diğerleri, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, c.1, s.547

mağlubiyetler, bu teklifin kabul edilmesini mecbur kılmıştı.31 Ocak 1790 tarihinde iki devlet arasında beş maddelik bir ittifak imzalandı. Bu ittifaka göre, Rusya ve Avusturya, Tuna'yı geçecek olurlarsa, Prusya bu devletlere savaş ilan edecekti. Osmanlı devleti, barış zamanında Avusturya idaresine geçen Galiçya'nın Lehistan'a iadesi için çalışacaktı. Üçüncü maddeye göre ise, her iki devlet de birbirlerine göre aralarında ihtilaf bulunan devletlerle barış yapacaklardı. Dördüncü madde ile Prusya Osmanlı devletinin elinde kalan yerlerin korunması hususunda kefil olacak ve bu ittifaka İngiltere, Flemenk, İsveç ve Lehistan'ın katılması sağlanacaktı. Bu ittifak sonrası Osmanlı devleti ilkbaharda sefer hazırlıklarına başladı. Avusturya ise kazanılan zaferler sonrası savaştan çekilmek istiyordu. Çünkü iç isyanlar ve Fransa'da olan siyasi gelişmeler, Avusturya'da endişe yaratıyordu. Neticede Yergöğü'de büyük bir mağlubiyet yaşayan Avusturya 4 Ağustos 1791 tarihinde Zıştovi Antlaşması ile savaştan çekilmek zorunda kaldı.

*“Zıştovi Antlaşması gereği, savaş öncesi hudutlar muhafaza ediliyor; yani Avusturya savaş sırasında işgal ettiği Belgrad ve diğer yerleri Osmanlı devletine iade ediyor, yalnız Tuna'nın sol sahilindeki Banat kısmında bulunan Ursova ile Bosna vilayetinde Onna taraflarındaki arazide Avusturyalılar lehine bir miktar hudut tashihi yapıyordu. Gene anlaşma gereği Hotin kalesi Ruslarla anlaşmaya kadar Avusturyalılarda kalıp daha sonra Osmanlılara iade ediliyordu.”*²²

Osmanlı devletinin bütün gücünü Rusya cephesine aktaracağı sırada, İsveç Rusya ile antlaşma yaptı ve Rusya da bütün gücünü Osmanlı cephesine çevirdi. Bundan sonra Kili, İsmail, Tuna deltasındaki kaleleri ele geçiren Rusya, Kafkasya'da da Anapa ve Soğucak gibi önemli kaleleri ele geçirdiler. Osmanlı devlet adamları, bu gelişmeler sonrası barış yapma şeklinde bir karara vardı. Ruslar da Fransa'daki siyasi gelişmeler ve Avusturya'nın savaştan çekilmesi sonrası Avrupalıların da baskısıyla barış yapmağa razı oldu ve iki devlet arasında , 18 Ağustos 1791 tarihinde imzalanan Kalas Mütarekesinden sonra 10 Ocak 1792 tarihinde on üç maddelik Yaş Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, 1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi, 1783 Ticaret Antlaşması ve 1784 Kırım ile Taman'ın Rusya'ya bırakılması ile Kuban nehrinin sınır tayin edilmesi hakkındaki antlaşmalar eskisi gibi yürürlükte kalıyordu. Üçüncü madde ile Turla nehri iki devlet arasında sınır kabul edilerek, Özkırı ve Özi kalesi Rusya'ya bırakılıyor ve Rusya işgal ettiği şehir ve kaleleri Osmanlı devletine iade ediyordu. Dördüncü madde ile Eflak ve Boğdan'a verilen haklar devam ediyordu. Yedinci madde ile Garp ocakları korsanlarının saldırılarından Rus ticaret gemileri korunuyordu.

Bu antlaşma ile Küçük Kaynarca ve daha sonra Osmanlı devletine kabul ettirilen antlaşma ve şartnameler bir kere daha tasdik olunmuş oldu. Rusya bu savaşa Osmanlı devletini taksim niyetiyle girmişse de bunda başarılı olamamış ve fakat Osmanlı devletine karşı üstünlüğü kendini tam olarak belli etmiştir. Osmanlı devleti, bu savaşa Kırım'ı kurtarmak için girdiği halde, bunu başaramadığı gibi pek çok önemli toprağını kaybetmek suretiyle Rusların ve Avusturyalıların Balkanlara biraz daha sokulmalarına engel olamamıştır.

²² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.cilt, Ankara, 1995, s.572

Fransız İhtilâli ve Osmanlı Devleti

Osmanlı ordularının Rus ve Avusturya orduları karşısında devamlı yenilgilere uğramış olması, Osmanlı devlet adamlarında kökten bir ıslahat yapılması fikrini ortaya çıkarmıştı. Bunun için de yabancı devletlerden yardım alınması uygun görüldü. Bu sebeple, dış politikada barış prensibi ve Fransa ile iyi münasebetleri devam ettirme şeklinde bir siyasi yol izlendi. Bunda şüphesiz ki Fransa'nın Avrupa politikasında üstünlük göstermesinin ve Avusturya ile Rusya'ya karşı bir siyaset gütmesinin rolü büyüktür.

1789 Fransız ihtilalinin gelişmesi sırasında dahi Osmanlı devleti, askeri alanda yapılacak ıslahatlar için Fransızlardan yardım istemekten geri kalmadılar. Fransa devrimi, ilk yıllarda Avrupa devletlerince önemsenmeyip bir iç harp olarak kabul edildi. Fransa'nın bu iç harpten zayıf çıkacağı düşüncesi, bilhassa rakiplerini sevindirdi. Fakat Fransa'daki devrimi gerçekleştirenlerin yayınlamak istedikleri İnsan Hakları Beyanname, diğer Avrupa devletlerini de sarsacak nitelikteydi. 1792 yılından sonra devrim harpleri hızlandı. Osmanlılar bu savaşlarda tarafsızlıklarını bildirdiyse de, Fransa'nın Osmanlı'yı paylaşma düşüncesindeki Avusturya'yı yenmesi, İstanbul'da büyük bir sevinçle uyandırdı ve İstanbul'daki Fransızların devrim için gösteri yapmalarında bir sakınca görülmedi. Fransa, yeni rejimi Osmanlı devletine tanıtmak ve Avusturya ile Rusya'ya karşı birlikte harbe katılmak için elçiler gönderdiyse de, Osmanlı hükümeti ihtiyatlı davranarak buna yanaşmadı. Zirâ harpten yeni çıkmıştı ve Fransa'nın yeni rejimini hiçbir Avrupa devleti tanımamıştı. "Fakat Prusya'nın Fransa'nı yeni rejimini tanınması üzerine Osmanlı devleti de Fransa elçiliğini ve yeni rejimini tanıdığını bildirdi."

Bu önemli olay sonrasında, bir Fransa – Osmanlı Antlaşmasının esaslarının tespiti için görüşmeler başlatıldı. Fransa'nın isteği, içinde bulunduğu harbe Osmanlı devletini de dâhil etmekte. Hâlbuki Osmanlı devleti, Fransa'nın Avrupa devletleriyle yaptığı savaşta tarafsızlığını ilan etmişti. Dolayısıyla Fransa ile dayanışma Antlaşması yapılması şeklinde bir antlaşma teklifi yapıldı. Bu projeye göre, Fransa Osmanlı devleti, herhangi bir devletin saldırısına uğrarsa asker ve gemi yardımı yapacak; Osmanlı devleti de Fransa'yı imtiyazlı devlet olarak görecekti. Fakat bu proje, Napolyon Bonapart'ın tesiriyle akamete uğramıştır. "*Napolyon, 19 Mayıs 1798'de İngilizleri Akdeniz'deki müstemlekesinde yenmek için donanma ve kara ordusuyla sefere çıktı. Asıl niyeti ise, Fransa'ya yeni müstemlekeler kazandırmak ve Mısır'ı ele geçirmektir.*"²³

Osmanlı – Fransız Harbi

12 Haziran 1798'de Malta'yı ele geçiren Napolyon İskenderiye'ye vardığında burada bulunan halka Osmanlı devletine zarar veren asi kölemenleri cezalandıracağı için geldiğini, padişahın dostu olduğunu, başka bir niyeti olmadığını ilan etti. Napolyon, İskenderiye'den Kahire'ye hareket etti. 13 Temmuzda Kahire yolunu kapatmak isteyen Memlukları Rahmaniye'de ve 21 Temmuzda Mısır Beylerbeyi Vezir Ebubekir Paşanın yirmi bin kişilik ordusunu Ehramlar Muharebesi ile bozguna uğrattı. 25 Temmuz 1798 'de Kahire'ye giren Napolyon, kendilerini takip eden İngilizlerin Fransız donanmasını tamamen yakması üzerine

²³ Enver Ziya, Karal, *Osmanlı Tarihi*, **Nizam-ı Cedid Ve Tanzimat Devirleri, 1789-1856**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, 5. cilt, 5. baskı, s. 27

Mısır'da mahsur kaldı. Osmanlı devleti 25 Eylül 1798'de Fransa'ya harp ilan etti. Osmanlı hükümeti, Fransa'ya karşı tek başına bir zafer kazanamayacağından Fransızlarla düşman olan Rusya ve İngiltere ile antlaşma yoluna gitti.²³ Kasım 1798 tarihinde, Osmanlı-Rus Antlaşması gerçekleşti. 5 Ocak 1799 'da ise Osmanlı – İngiliz Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmalar savunma alanında olup toprak birliğini, herhangi bir devletin saldırılarına karşı birlikte korumak ve askerî yardımda bulunmak üzere yapılmıştır. Bu antlaşmaların akabinde, iki Sicilya devleti ile daha antlaşma yapılarak toplam dört devletle antlaşma imzalanmıştır.

“Osmanlı devletinin daha büyük bir ordu ile sefer hazırlıklarına başladığı sırada, Napolyon, Mısır'daki durumunu güçlendirmek ve oradan da Hindistan'ı ele geçirmek düşüncesiyle Suriye'ye doğru sefer düzenledi. Napolyon, 1799 yılı başlarında, Kahire'den hareket ederek önce Gazze'yi (25 Şubat 1799) ardından da Filistin'i ele geçirdi. 13 Mart'ta Yafta'yı işgal eden Napolyon, buradaki halkı kılıçtan geçirdi. Bunun sebebi, halkın gözünü korkutarak Filistin, Lübnan ve Suriye'ye hâkim olmaktı.”²⁴ 19 Mart'ta Filistin'in kuzeyinde bir liman olan Akkâ kalesi önlerine gelen Napolyon, kaleyi muhasara ettiyse de Nizam-ı Cedid birliklerinin şiddetli mukavemetiyle karşılaşarak geri çekilmek zorunda kaldı. Bundan sonra Fransızları Mısır'dan tamamen atmak için mücadele başlatıldı. Köse Bahir Mustafa Paşa, 25 Temmuz 1799 tarihinde 80 Türk gemisiyle İskenderiye yakınlarına 8000 asker çıkardıysa da, Fransızlara yenildi ve esir düştü.

Bu zafer, Fransızların Mısır'daki emniyetini bir müddet daha devam ettirdi. Napolyon, Avrupa'da Fransız ordularının Avusturya tarafından mağlup edilmekte olduğunu öğrendi ve yerine Kléber'i bırakarak 23 Ağustos 1799 tarihinde Fransa'ya döndü. Kléber, Osmanlı devletinin 60 bin kişilik bir ordu ile geldiğini haber alınca Mısır'ın boşaltılmasının da içinde yer aldığı şartnameyi imzalamak zorunda kaldı. (24 Ocak 1800) Fakat, İngiltere, Fransızların Mısır'da tamamen güçten düştüğü zannıyla onların esir edilmesini isteyince, harp yeniden başladı. 60 bin kişilik Osmanlı ordusu Helyopolis'te mağlup oldu. Fransızlar, Osmanlılara mütareke hükümlerince bıraktıkları yerleri tekrar geri aldı ve Mısır Fransızlar tarafından ikinci defa ele geçirilmiş oldu. Fransızları Mısır'dan atmak için Osmanlı ordusu yeniden düzene kondu. İngilizler İskenderiye'ye asker çıkararak 2 Mart 1801'de Fransız ordusunu mağlup ettiler. Bunun üzerine 30 Ağustos 1801'de mütareke imzalandı ve Fransızlar, Mısır'dan çekilmeyi kabul ettiler. Bu suretle Mısır, Osmanlı topraklarına tekrar katılmış oldu.

18.yy'da Ordunun Durumu ve Bu Alanda Yapılan Çalışmalar

Kapıkulu Ocakları

1699 Karlofça Antlaşması, on altı yıl süren savaşı sona erdirmiş ve antlaşma sonrası Osmanlı Devleti, idârî, askeri ve mülkî alanlarda pek çok islahat ve yeniliklere gitmiştir.

16.yy sonlarından itibaren yeniçeri ocağı bozulmuş ise de iyi ellerde bulunmak şartıyla kendisinden istifade edilmektedir. Fakat, on altı yıl süren savaş sırasında, ihtiyaç dolayısıyla “be-dergâh” adıyla ocağa her sınıf halktan asker yazıldığı için ocağa nizam kalmadığı gibi, bu

²⁴ Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İst.1994, c. 4-5, s.90

toplama talimsiz kuvvetler, çok defa kaçıktan ve yağmadan başka bir şey yapmadıklarından, savaşlarda mağlubiyetten başka bir netice almak hemen hemen mümkün olmuyordu. Dolayısıyla, Karlofça Antlaşması sonrası, yeniçeri ocağının ıslahına yönelik çalışmalarla işe başlanmıştır. Yayınlanan bir fermanla, hariçten kişilerin ocağa alınması yasaklanmış, ocağa kayıtlı olup da hizmet etmemiş olanlar ihraç edilmiş, bazıları da emekli edilerek yeniçeri ocağının sayısı azaltılmaya çalışılmıştır.²⁵

Bu kapıkulu ocaklarının dışında Humbara ocaklarında da durum farklı değildi. Bu ocakların da ıslahı için Fransa'dan humbaracıbaşı getirilerek, yeni bir humbaracı ocağı kurma vazifesi kendisine verilmiştir. H.1146 senesinde (1734) yeni bir humbaracı ocağı bu şekilde kurulmuş oldu.

18.yy'da, İran, Rusya ve Avusturya ile savaşlar ve bunlardaki başarısızlıklar, Avrupa devletleri tarzında düzenli ordular oluşturmayı gerekli kılıyordu. Kapıkulu ocakları (yeniçeriler) talim ve nizamı kabul etmedikleri için, padişah ve sadrazamlar, bir isyan neticesinde tahttan indirilmekten ve öldürülmekten korkuyorlardı. Bu yüzden, bu ocaklara bir türlü dokunulamıyor, yalnızca ıslahıyla yetiniliyordu. Nitekim, Kaynarca Antlaşması sonrasında Halil Hamid Paşa sadaretinde askeri ıstılah sırasında bir isyan korkusuyla yeniçeri ocağına dokunulamamıştır.²⁶ Yeniçeri ocağının nizamsız hâli, 1787 Rus seferinde kendini daha iyi belli etmiş, Osmanlı ordusunda, Avrupa sistemlerine uygun bir yaya kuvvetine ihtiyaç olduğunu meydana koymuştur. Daha önce, Sultan I. Osman'ın hal'ine ve şehit edilmesine sebep olan yeniçeri ordusunu kaldırmak yerine, onun yanı sıra yeni bir ordu kurmayı düşünen Sultan III. Selim de, bu akıbetten kurtulamamıştır.

Nizam-ı Cedid'in Kurulması (24 Şubat 1793)

Bu niyetle, III. Selim, Kapıkulu Ocaklarına dokunmaksızın yeni bir ordu teşekkül etmeği düşündü. 24 Şubat 1793'te Nizam-ı Cedit ilan edildi. İlk hamlede 12 bin kişilik modern bir piyade birliği kurulacaktı. 1794'te Levend'te büyük bir kışla inşa edildi. Bu ordu, ilk başarısını Fransızlar karşısında Akkâ'da kazanmıştır. Bunun dışında Rumeli'de eşkıya hareketlerinin ve Sırp isyanlarının bastırılması düşüncesiyle Rumeli'de de bu teşkilatın kurulması kararlaştırılmıştır. Fakat Nizam-ı Cedit hareketi, bazı kışkırtmalarla akâmete uğramış ve 1807'deki Kabakçı Mustafa isyanı ile III. Selim'in tahttan indirilmesine sebep olmuştur.

Tımarlı Sipahiler

Yeniçeri ocağının dışında, uzun süren harp sırasında (1683-1699), bozulan tımar sistemi de düzeltilmeye çalışılmıştır. Bütün tımarlıların beratları gözden geçirilerek bunlara yeniden berat verilmiş ve sipahilerin bağlı oldukları sancaklarda alay beyinin kumandasında savaşa hazır olmaları şartı getirilmiştir. Bu teşkilat da, III. Selim zamanındaki askerî ıstılahat esnasında, yeni bir kanunla tekrar gözden geçilmiştir.²⁷

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, c.4, bl.1, s.619

²⁶ a.g.e., c.4, bl.1, s.620

²⁷ a.g.e., c.4, bl.1, s.623

Osmanlı Donanması

Karlofça Antlaşmasından sonra, Amca-zâde Hüseyin Paşanın gayretleriyle ıslah edilen Osmanlı donanması, Akdeniz'in en güçlü donanmasına sahip Venedikliler karşısında üstün duruma geçerek Akdeniz'deki güvenliği yeniden sağlamıştır. Bu emniyet ortamı, 1769 senesinde, Rus donanmasının Akdeniz'de Osmanlı donanmasını tamamen yakmasına kadar devam etmiş(Çeşme Vak'ası), Cezayirli Hasan Paşanın kaptan-ı derya olması sayesinde Rusların taarruzu kısmen önlenmiştir. Bununla birlikte, Doğu Akdeniz ve adaları, Rus donanmasının nüfuzunda kalmıştı.

Çeşme Vak'asından sonra, yeni bir donanma meydana getirilmeye çalışıldı ise de, bu donanma Rusların donanması ile boy ölçüşecek güçte olmadığı için, savaş yıllarında idareten kendisinden faydalanılmıştır.

Donanmaya asıl ehemmiyet, Kaynarca Antlaşması sonrasında verilmiştir. 18.yy sonuna doğru, Osmanlı hükümeti, Karadeniz ve Akdeniz'de savaşacak kuvvette donanma yapımına mecbur olup bunun içinde III.Selim , Kaptan-ı deryalığa getirdiği Küçük Hüseyin Paşa ve İngiliz, İsveç uzmanlarının faaliyetleri sayesinde bu işi başarmaya kısmen muvaffak olmuş ve iyi bir donanma meydana getirmiştir.

18.yy.da Osmanlı Devletinin Ekonomik Durumu

Bu asırda, Osmanlı Devletindeki ekonomik durum, ithalat ve ihracat bakımından bir önceki yüzyıla göre çok farklı idi. XVII.yy.da memlekete giren yabancı eşyası daha az ve ihraç edilen eşya daha çoktu; fakat Avrupa'da sanayinin gelişmesi sebebiyle ucuz elde edilen eşyanın ucuz satılması ve buna karşılık Osmanlı imalatının eski tarzda devam etmesi, tabii olarak Osmanlı mallarının daha pahalıya mal olup satılmasını gerektirdiğinden ve memleket dışından gelen ucuz eşyaya karşı rekabet etmek mümkün olmadığından, Osmanlı sanayi yavaş yavaş sönmeğe yüz tutmuştur. Asıl önemlisi ise, dışarıdan gelen eşyanın ihtiyaç değil daha ziyade lüks eşya olması idi.²⁸

Osmanlı Devleti, varlığını korumak için askerine ve donanmasına lazım olan ve ocaklık olarak asırlardan beri devam edip gelen levazımat kaynakları ortadan kalkmağa başladığından, bu gibi zarurî ordu ve donanmaya ait eşyaları da (savaş araç ve gereçleri) Avrupa'dan getirmeğe başlamıştı. XVIII. asır sonlarına kadar Osmanlı sanayi günden güne yıkılmakta ve bir asır sonlarında son nefesini yaşamakta ve Avrupa mallarına tamamen kapısını açacak halde bulunmakta idi; ki bu XIX. asrın ilk yarısında gerçekleşmiştir.²⁹

II. XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti Sahasında Edebî Durum

XVIII. yüzyıl, Osmanlı Devletinin ve toplum yapısının hemen her alanda değişime uğradığı bir dönemdir. Bu yüzyılda sosyal, toplumsal ve ekonomik hayatta görülen gerilemeye karşılık; bilim, kültür ve edebiyat hayatı gelişmesini devam ettirmiştir. Yine bu yüzyılda klasik

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, c.4, bl.2, s.569

²⁹ a.g.e., s.576

edebiyat doruk noktasına ulaşmış, şair kadrosu bakımından edebiyat en zengin devresini yaşamıştır. Yapılan araştırmalara göre, bu yüzyılda 1322 şair yetişmiş ve bunlardan 168 tanesi divan tertip etmiştir. Buna rağmen, diğer yüzyıllara oranla üstad sayılacak şairlerin sayısı çok azdır.³⁰

Bu yüzyılda İran edebiyatının etkisi iyice azalmıştır. Zira; Divan edebiyatında sayıları her ne kadar az da olsa, İran edebiyatı eserleri ve şairleriyle boy ölçüşebilecek ve hatta onları aşabilecek mükemmeliyette eserler meydana getiren şairler, bu dönemde görülmüştür.³¹

XVIII. yy klasik edebiyatında dikkatleri en fazla çeken Mahallileşme Cereyanı'dır. Mahalli konular, günlük yaşayış, özellikle mesnevi ve kasidelerin nesiblerinde kendini göstermiş; klasik şiirin dışında söyleyişler, şiirin estetik yapısında da değişmelere yol açmıştır. Artık şiirde sevgilinin verdiği her tülü eziyeti sineye çekmeyen, tepki gösteren âşık tipi türemeye başlamış; siyah saçlı, kara gözlü dilberlerin yanında sarışın ve mavi gözlüler görülmeye başlamış; yani sevgili tipi ulaşılmazlıktan çıkartılarak dış dünyadaki gerçekliğe yakınlaştırılmıştır. Fakat özellikle bu yüzyılda görülen bu arayışlar, bir akıma dönüşmemiştir.³² Yine bu yüzyılda dil sadeleşmiş ve halk söyleyişlerine, halkın kullandığı atasözleri ve deyimlere düşkünlük daha da artmıştır. Bu akımın bu kadar hızlı yayılmasında Lâle Devrinin etkini de kuşkusuz göz ardı etmemek gerekir. Şairler, toplumsal hayatın içine bizzat girmişler ve halkın yaşayış ve beğenisini, duyuş ve düşünüşünü şiirlerine yansıtmışlardır. Nedim, aruz kalıplarının dışında hece vezniyle türkü ve koşma söylemiştir. 6+5=11'li hece kalıbıyla yazılan ve hem koşma hem de türkü sayılabilecek bu manzumenin ilk dördlüğü şöyledir:

Sevdigim cemâlin çünki göremem
Çıkmasun hayâlin dil-i şeydâdan
Hâk-i pâye çünki yüzler süremem
Alayım peyâmın bâd-ı sabâdan³³

Eskiden beri murabba olarak bilinen ve bestelenerek terennüm edilen nazım şekli türkü ve koşma etkisiyle değişerek şarkı adını almıştır ve bu nazım şekli bütün şairlerce benimsenmiştir. Hatta Şeyh Gâlib bile bu tarza uyarak şarkı söylemiştir. Ayrıca şair bir padişah olan III. Ahmed'in de âşık tarzı şiirlerinin olduğu bilinmektedir.

Lâle Devrinin etkisiyle artan imar ve eğlence faaliyetleri ve uzun yıllar süren bıktırıcı İran savaşları, devrin şiirlerinde bilhassa İstanbul'u ön plana çıkartmış; şairler İran'ı ve oranın güzelliklerini övmek yerine İstanbul'u şiirlerinde anlatmışlar ve övmüşlerdir. Artık İsfahan'ın Çarbağ'ı, Şiraz'ın Rükûnâbâd ve Musallâ mesireleri, yerlerini İstanbul'un Gökusu, Çubuklu, Sa'dâbâd gibi eğlence merkezlerine bırakmıştır. Nitekim Nedim, İstanbul'un bir taşına bütün Acem mülkünü feda etmektedir:

³⁰ Ahmet Mermer ve Diğerleri, *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s.510. Çalışmamızın bu bölümünün sonunda, divan sahibi şairlerin alfabetik bir listesi verilmiştir.

³¹ Atilla Batur, *Sürûrî Divanı*, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniv. SBE, Malatya, 2002, s.16

³² Ahmet Mermer ve Diğerleri, *a.g.e.*, s.511

³³ Hüseyin Akkaya, *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, s.12

Bu Şehr-i Sitanbul ki bî-misl-i bahâdır
Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedâdır.

Yine bu yüzyılda tasavvufî aşkın yine bu yüzyılda daha önceki yüzyıllara göre çok da fazla revaçta olmadığı görülmektedir. İncelediğimiz divanlardan bazıları(ki bunlar tekke şeyhlerine ait olan divanlardır) haricinde divanların beşeri aşkla süslediği görülmektedir. Şiirlerinde tasavvufa yer veren en önemli şair Şeyh Gâlib'dir. Onun bütün şiirleri tasavvufî aşkı anlatmaktadır. Ama bu düşünce, Sebk-i Hindî akımının da etkisiyle yüzeysel ve açıkta değil derinlerdedir.³⁴

XVII. yüzyılda Fehim-i Kadîm,Şehrî,Nâil-i Kadîm,Neşâtî ve Cevrî gibi Türk şairlerini etkileyen Sebk-i Hindî akımı, XVIII.yüzyılda da Türk şiiri üzerindeki etkisini sürdürmüştür.Şairlerimiz,özellikle Şevket-i Buhârî ve Saib-i Tebrîzî'nin etkisinde kalmışlardır.Sebk-i Hindî'nin anlamda derinlik,hayallerde incelik ve soyut kavramları ifade eden kelimelerinin şiirde fazlaca yer alması özellikleri bütün şairlerde görülmektedir.Yalnız,bu üslubun ıstırap ve tasavvuf gibi yanlarının şiirlerde yer alması,diğer özelliklerde olduğu kadar ön plana çıkmamıştır.Bu dönem şairlerinin dili, bir önceki yüzyıl şairlerine nazaran daha az süslü olmakla birlikte bu üslubun özellikleri gereği ince ve naziktir.³⁵

XVIII. yüzyılda Sultan III.Ahmed ve III.Selim,kültüre çok önem vermişler ve etraflarında kültür muhitleri oluşturmuşlardır.Devrin iki önemli şairi Nedim ve Şeyh Gâlib,bu iki padişahın döneminde yetişmiştir.Klasik şairler,bu yüzyılda, günlük hayatı ve konuşma dilinin kendine özgü kelimelerini ve tabirlerini bilinçli olarak şiire yansıtmışlardır.Şiirlerde Türkçe kelimelerde kafiye ve redif kullanma,şuurlu bir harekete dönüşmüştür.Bunun etkisiyle bu yüzyılda Şeyh Gâlib,Türkî-i Basîtle bir gazel ve hece vezniyle bir şarkı,Nedim ise heceyle iki koşma kaleme almıştır.³⁶

Yüzyılın başında henüz hayatta olan Nâbî,hikemî tarzda yazdığı şiirlerle dönemin şairlerini etkisi altında bırakmıştır.Nedim'in şuhane tarzını benimseyen şairlerin divanlarında bile Nâbî'ye yazılmış birçok nazire bulmak mümkündür.Hind üslubunun ağır diline,

Ey Şi'r miyânında satan lafz-ı garîbi
Dîvân-ı gazel nüsha-i kâmûs degüldür

diyerek, kendisi söylediğini uygulamasa bile tepki göstermiştir.

Dürri,Kâmî, Selim, Sâmi,Râşid, İzzet Ali Paşa,Seyyid Vehbî, Âtîf, Koca Râgıb Paşa, Nâbî etkisiyle şiir söyleyen şairlerdendir. Önceleri Nâbî etkisinde şiirler söyleyen Kâmî, Râşid, İzzet Ali Paşa gibi şairler, daha sonraları Nedim tarzını benimsemişlerdir. Bunda, Nedim'in bilhassa gazel vadisinde Nâbî'nin elli yıl süren egemenliğini kırmış, şuh, şen ve çoşkulu bir dille söylediği "Nedîmâne" denilen tarzının etkisi büyüktür.

Kasidede Nef'i çizgisi etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Nef'i,yaşadığı dönemde olduğu gibi bu yüzyılda da , kaside yazan şairlerin örnek aldığı ve ulaşmaya çalıştığı bir şair olmaya devam etmiştir.Bunun yanı sıra,Osman-zâde Taib, Nazim, Nedim, Kâmî, Mehmed

³⁴ Atilla Batur , **Sürûri Divanı** ,Basılmamış Doktora Tezi,İnönü Ün.v. SBE,Malatya,2002 ,s.17

³⁵ Fatma Sabiha Kutlar,**Arpaemîni-zâde Sâmi Divanı**,Basılmamış Doktora Tezi,Hacette Ün.v.SBE,Ankara, 1996, s.8

³⁶ Ahmet Mermer ve Diğerleri, **Eski Türk Edebiyatına Giriş**,Akçağ Yayınları,Ankara,2006,s.511

Nesib Dede, Dürrî, Selim, Vahid-i Mahtûmî, Rasih, Sâmî, Şeyhülislam İshak Efendi, Enis Receb Dede, Mustafa Sakıb Dede, İzzet Ali Paşa , Seyyid Vehbî, Âtîf Efendi, Râşid, Neylî Ahmed, Çelebi-zâde Âsım, Râgıb Paşa gibi şairler bu dönemin gazel ve kaside alanında tanınmış şairlerin ilk akla gelen isimleridir.

Manzum tarihçilik bu yüzyılda büyük gelişme gösteren edebî sahalardan biridir. Padişahların tahta çıkmasından, şehzade ve sultanların düğün merasimlerine kadar, yapılan savaş ve barışlardan, saray, kasır, çeşme, bina, köprü, cami gibi pek çok imar faaliyetlerine kadar çeşitli olaylara şairlerce tarihler düşürülmüştür. Bilhassa Sürûrî, Muvakkit-zâde Pertev, Sâlim, Lebîb-i Âmidî, Nevres-i Kadîm gibi şairlerin divanlarında ve diğer eserlerinde pek çok tarih manzumesi görmek mümkündür.

Mesnevî yazımı diğer yüzyıllara göre bu dönemde iyice azalmıştır. Dinî-tasavvufî, aşk ve macera konulu mesneviler eski dönemlerdeki kadar ilgi görmez olmuştur. Bununla birlikte, yerel ve farklı unsurlarla oluşturulmuş gerçekçi mesnevilerin sayısında gözle görülür bir artış gözlenmektedir. Ayrıca bu yüzyılın mesnevilerinde gözle görülür bir azalma olmuştur.

Dönemin en büyük mesnevî yazarı olarak Şeyh Gâlib akla gelmektedir. Gâlib Dedenin Hüsn ü Aşk adlı mesnevîsi, alegorik anlatımıyla Türk edebiyatının en büyük mesnevîsi olarak kabul edilmektedir. Bu yüzyılın mesnevî şairlerinden biri de Nahîfî'dir. Dini-tasavvufî şiirlerinin yanında Mesnevî tercümesiyle şöhret bulan şair, Mevlânâ'nın Mesnevî'sini aynı vezin ve şekilde tercüme etmiştir. Ayrıca, Şeyhülislam İshak Efendi (Bi'set-nâme), Na'tî Mustafa Beğ (Edhem-nâme), Enderunlu Fâzıl (Defter-i Aşk) Suphi-zâde Feyzî (Heft Seyyâre , Mir'at-i Âlem-nümâ , Safâ-nâme, Aşk-nâme) , Kâmî (Tuhfetü'z-Zevrâ , Behcetü'n-Nücemâ, Firuz-nâme) Sünbül-zâde Vehbî (Şevk-engîz) Râşid (Sihhat-âbâd) dönemin mesnevî yazan diğer önemli şairleri olarak zikredilir.³⁷

Bu yüzyılda, tarih içerikli mesnevîler de kaleme alınmıştır. Kâmî'nin Behcetü'l-Sayha'sı, Antakyalı Münîf'in Zafer-nâme'si, Bekâyî'nin Gazavât-ı Seyyid Battal Gazi'si, Hâsib'in Silkü'l-le'âl-i Âl-i Osman'ı bunlardandır.

Bu yüzyılda, miraciyeler yazılmaya devam etmiştir. Miraciyye yazan şairler arasında Abdülbâkî Ârif Efendi (Miraciyye) , Şeyh İsmail Hakkı Bursevî (Miraciyye) , Süleyman Nahîfî (Mi'râcü'n-Nebî) hemen akla gelen isimlerdir. Abdullah Salâhî-i Uşşâkî (Hilye-i Hasaneyni'l-Ahseneyn) ve Bursalı Ali Rıza (Hilye-i Hazret-i Mevlânâ) ise, hilye türünde eserler veren şairlerdendir.

Bu şairlerin dışında, Belîğ'in Gül-i Sad-berg isimli yüz hadis tercümesi dönemin dinî içerikli önemli eseridir. Sünbül-zâde Vehbî, Nâbî'nin Hayriyye'sini örnek olarak nasihat içerikli Lütfiyye adlı eseri inşa etmiştir. Zarîfî de, Pend-nâme adlı eseriyle dinî, ahlakî ve tasavvufî öğütleri içeren bir eser vücûda getirmiştir.³⁸

Bu yüzyılda manzum sözlüklerin sayısında da bir artış vardır. Bunlar içinde en çok ilgi göreni, Sünbül-zâde Vehbî'ye ait olan Tuhfe-i Vehbî adlı eserdir. Bu eser, Farsça-Türkçe bir sözlüktür.

³⁷ Ahmet Mermer ve Diğerleri, **Eski Türk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s.517-518

³⁸ a.g.e., s.519

XVIII. yüzyılda Klasik nesir gelişimi de sürmektedir. Eski nesir türlerinin yanında yeni nesir türleri de bu dönemde görülmeye başlamıştır. Bu, biraz devrin şartlarının ürünüdür. Özellikle Osmanlı tarafından dış ülkelere gönderilen elçiler, oralarla ilgili düşüncelerini sefâret-nâmelerde toplamışlar ve bu durum sefâret-nâme türünün yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Bu yüzyılın ilk yarısında Nergîsî ve Veysî'nin süslü nesri henüz yadırganmamakta ve hâlâ edebî nesrin modeli olarak kabul görmekteydi. Yüzyılın ikinci yarısında ise sade nesir değer kazanmaya başladı. Bu dönemde, anlatımı gölgeleyen gereksiz uzatmalar ve edebî sanatların yoğun olarak kullanımı azalmaya başlamıştır. Bu, biraz da şiirdeki sadeleşmenin tesiriyle olmuştur.

Bu asırda, şehir ve meslek gibi farklılıkları ana eksen alan tezkireler çokça yazılmıştır. İsmail Belîğ, Güldeste-i Riyâz-ı İrfan adlı eserinde Bursa'nın önemli şahsiyetlerini ele alır. Müstakim-zâde Süleyman Şemseddin ise Devhatü'l Meşâyih adlı eseriyle Osmanlı şeyhülislamlarının biyografisini çıkartır. Bu yüzyıldaki şuâra tezkirelerinin en önemlileri ise şunlardır:

Tezkire-i Mucib (Mucib), Nuhbetü'l-Âsar li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr, Âdâb-ı Zurefâ (Râmiz), Tezkire-i Şuâra (Silahdar-zâde Mehmed Emin) Nuhbetü'l-Âsar fî Fevâidi'l-Eş'âr (Mustafa Savfet Beğ), Tezkire-i Şuârâ-yı Mevleviyye (Esrar Dede) Mir'at-i Şi'r (Âkif).

Bu yüzyılda mensur surnâmeler de yazılmaya devam etmiştir. Türk edebiyatındaki 13 surnâmenin 8'i bu dönemde yazılmıştır. Surnâme türünün önemli yazarları arasında Seyyid Vehbî, Hâzık, Haşmet ve Melek İbrahim Paşa yer alır.

Tarihçi Râşid ise, Nâimâ'nın bıraktığı yerden 1660-1721 yılları arasındaki olayları eserinde ele almaktadır. Küçük Çelebi-zâde Âsım İsmail Efendi, Mehmed Şefik Efendi, Arpaemîni-zâde Sâmi Mustafa Efendi, Süleyman İzzî Efendi ve Vâsıf Ahmed, dönemin önemli tarih yazarlarıdır.

Bu yüzyılda, birçok sefâret-nâmeler yazılmıştır. En önemlilerinden biri de Yirmisekiz Çelebi Mehmed tarafından yazılan ve III. Ahmed ve Sadrazam İbrahim Paşaya sunulan Fransa Sefâret-nâmesi'dir.

Dinî-tasavvufî alanda eser veren iki ünlü isim Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Bursalı İsmail Hakkı'dır. İbrahim Hakkı'nın Marifet-nâmesi, çeşitli konuları ihtiva eden ansiklopedik bir eser hüviyetindedir.³⁹

Bu dönemde yaşayan Hoca Neş'et ise, divan edebiyatının daha ziyade şair yetiştiren bir siması olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem devlet adamı hem de edebiyat hâmisî ve şair bir şahsiyet olarak karşımıza çıkan Hoca Neş'et, XVIII. yüzyılın sanatkarları arasında yer almakla birlikte, bu yönüyle hiçbir zaman ilim ve devlet adamlığı vasıflarının önüne geçememiştir. O, daha çok çevresindeki kişileri yetiştirmeye kendisini adanmış biridir. Özellikle şiirle uğraşanlara mahlas-nâmeler yazarak onları yönlendirip, kendilerinin eksikliklerini gidermeye çalışmıştır. Hoca Neş'et, edebî sohbetlerin mahfili olmuş, bu mahfilin müdavimleri, onun öncülüğünde bir araya gelerek hem sanatları hem de diğer alanlardaki bilgi ve maharetlerini kendisine göstermek fırsatını bulmakla kalmamış Hoca Neş'et'in sayesinde

³⁹ Ahmet Mermer ve Diğerleri, **Eski Türk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s.521-522

devlet alanlarında görev alma fırsatını da bulmuşlardır. Hoca Neş'et'in bu tür toplantılarına katılanlar arasında dönemlerinin şair ve devlet adamları olarak tanınan Muvakkit-zâde Pertev, Beylikçi İzzet, Ârif, Hanîf, Şeyh Gâlib, Burhan Efendi, Âmir, Hâtif Efendi, Zâhir Efendi, Gayûr Efendi, Mîr Nâyâb, Ârif Muhammed Efendi, Kethüdâ-zâde Mehmed Efendi, Pertev Mehmed Saîd Paşa, Ali Efendi ve İhsân gibi şairler yer almaktadır.⁴⁰

Hoca Neş'et, devletin içinde yer almakla birlikte, devlet büyüklerine kasideler yazma ve dolayısıyla onları çeşitli şekillerde övme yoluna gitmemiştir. Talebelerine de kaside vb. nazım şekilleri yoluyla devlet büyüklerini övmelerini tavsiye etmemiş; bu konudaki maharetlerini kendisinden görüldüğü gibi gazel vadisinde değerlendirmeleri hususunda onları ikaz etmiştir.⁴¹

Çeşitli kaynak eserlerden tespit edebildiğimiz XVIII. yüzyıla dâhil olunan *divan sahibi* şairlerin alfabetik listesi şöyledir:⁴²

1. Abbas Vesîm Efendi	21. Esrar Dede
2. Âgâh	22. Fazıl Hacı Tahir Efendi
3. Akovalı-zâde Ahmed Hatem	23. Ferhad Paşa
4. Antakyalı Münif	24. Feyzî Efendi
5. Arif Süleyman	25. Fıtnat Hanım
6. Arif-zâde Âsım	26. Garîbî
7. Arpaemini-zâde Sâmi	27. Gurbî
8. Atâullah Efendi	28. Hâkim Mehmed Efendi
9. Âtîf Efendi	29. Halebli Edib
10. Azbî Baba	30. Halil Nuri Beğ
11. Belîğ Mehmed Efendi	31. Hâmî
12. Beylikçi İzzet Bey	32. Hanif İbrahim
13. Câzim	33. Hasan Sezâyî
14. Cemâlî	34. Haşmet
15. Darendeli Bekâyî	35. Hâzık
16. Dürrî	36. Hoca Neş'et
17. Ebubekir Sâmi Paşa	37. İbrahim Hâfid Paşa
18. Edirneli Fâizî	38. İbrahim Nazirî
19. Enderunlu Fâzıl	39. İbrahim Ziver
20. Enis Receb Dede	40. İsmail Hakkı Bursevî

⁴⁰ Mehmet Ulucan, **Muvakkit-zâde Mehmed Pertev, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanın Tenkitli Metni ve Tahlili**, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniv, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Elazığ, 2005, s.6

⁴¹ a.g.e., s.8

⁴² Bu listenin hazırlanmasında, Agah Sırrı Levend'in **Türk Edebiyatı Tarihi** adlı eserinin dışında YÖK'ün katalog taraması kaynak olarak alınmış; ayrıca incelediğimiz doktora ve yüksek lisans tezlerinin yüzyılın edebî durumunu aktaran bölümlerinden faydalanılmıştır.

41. İzzet Ali Paşa
 42. Kâmî
 43. Katip-zâde Sâkîp Mustafa Dede
 44. Keşanlı Süleyman Zâtî Efendi
 45. Keşanlı Zihnî
 46. Kırımlı Rahmî
 47. Koca Râgîb Paşa
 48. Kubûrî-zâde Hevâyî
 49. Küçük Çelebi-zâde İsmail Âsım
 50. Lebib-i Âmidî
 51. Manisalı Birrî Mehmed Dede
 52. Mehmed Mekkî Efendi
 53. Mehmed Nesib Dede
 54. Mehmed Râsim
 55. Mehmed Nasuhî
 56. Mehmed Şerif Efendi
 57. Mustafa Fennî
 58. Muvakkit-zâde Pertev
 59. Müsellem
 60. Nahîfî
 61. İbrahim Nâşid
 62. Natıkî
 63. Nazirâ İbrahim Edirnevî
 64. Neccar-zâde Rıza
 65. Necib (Sultan III. Ahmed)
 66. Nedim
 67. Nevres-i Kadim
 68. Neylî
 69. Neyyir Abdülhalim Dede
 70. Nüzûli Mustafa
 71. Osman-zâde Tâib
 72. Ömer Besim
 73. Râsîh
 74. Râtîb Ahmed Paşa
 75. Râzî
 76. Refî-i Âmidî
 77. Sâhib Dede
 78. Sâlik Çelebi
 79. Sâlim
 80. Selâmî
 81. Senâî
 82. Seyyid Vehbî
 83. Suphi-zâde Abdullah
 84. Sünbül-zâde Vehbî
 85. Sürûrî
 86. Şâkir
 87. Şeyh Gâlib
 88. Şeyhülislam Es'ad Efendi
 89. Şeyhülislam Pîrî-zâde Mehmed Efendi
 90. Tayyar Mahmud Paşa
 91. Tırsî İbrahim Efendi
 92. Tokatlı Kânî
 93. Üçüncü Selim
 94. Vâhid Mahtûmî
 95. Vak'anüvist Mehmed Râşid Efendi
 96. Yahya Nâzım
 97. Zekayî
 98. Zîver Ahmed Efendi

I. BÖLÜM

18. YÜZYIL DİVAN ŞAİRLERİNİN DÖNEMİN DEVLET ADAMLARINA BAKIŞI

I. 18.Yüzyıl Divan Şairlerinin Dönemin Devlet Adamlarına Bakışı

Edebiyat ve tarih alanlarının kesişme noktasında, birçok türün bulunduğu ve bu türlerin her iki alanda da ilmî çalışmalarda değerlendirildiği bir gerçektir. Bu türlerin başında, doğrudan doğruya tarih alanına giren edebî eserler bulunmaktadır ki bunlar edebiyat tarihî niteliği taşıyan ve hem edebiyatçı hem de tarihçi açısından değer arz eden eserlerdir.⁴³

Divan şairlerinin manzumeleri, gerçekte, yaşanan olayların en yakın tanığı durumundadır. Şairlerin, yaşananları şiirlerine aktarmalarından başka, resmî tarihin hâricinde farklı bir gözle, yaşadıkları dönemleri yansıtma da devrin insanının duyuş, düşünüş ve algılayışını aktarması bakımından bir önem arz etmektedir. Başta kasideler ve tarih kıt'aları olmak üzere, bir divanda, şairin de o toplumun bir parçası olduğu hesaba katıldığında, yaşanan dönemi bütün gerçekliği ile görmemiz mümkündür.

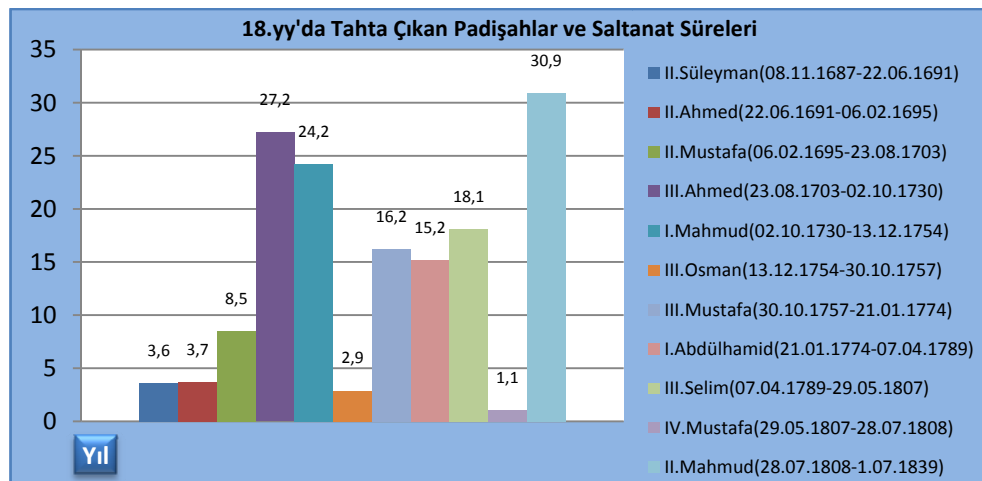
Çalışmamızın bu bölümünde, divan şairlerinin içindeki buldukları sosyal ve siyasi mevki göz önüne alınmadan, sadece ve sadece yazdıkları manzumelerde başta padişah, sadrazam ve şeyhülislam olmak üzere, devlet adamlarını değerlendireşleri ve dolayısıyla yaşadıkları yönetimin idaresine karşı bakışları ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda siyasi kişiler, devlet içinde ve devlet dışındakiler olarak ikiye ayrılmıştır. Yine devlet içindeki siyasi yönü olan kişilerin sınıflandırılmasında, Saray, Merkez Teşkilatı, İlmiye Teşkilatı, Bahriye Teşkilatı vs. şeklinde bir tasnife gidilmiş; genel bir hiyerarşik sıralama yerine, her teşkilatın mensupları kendi içinde yukarıdan aşağıya doğru sıralandırılarak şairlerin bu kişileri ele alışları bir bütün olarak verilmeye çalışılmıştır.

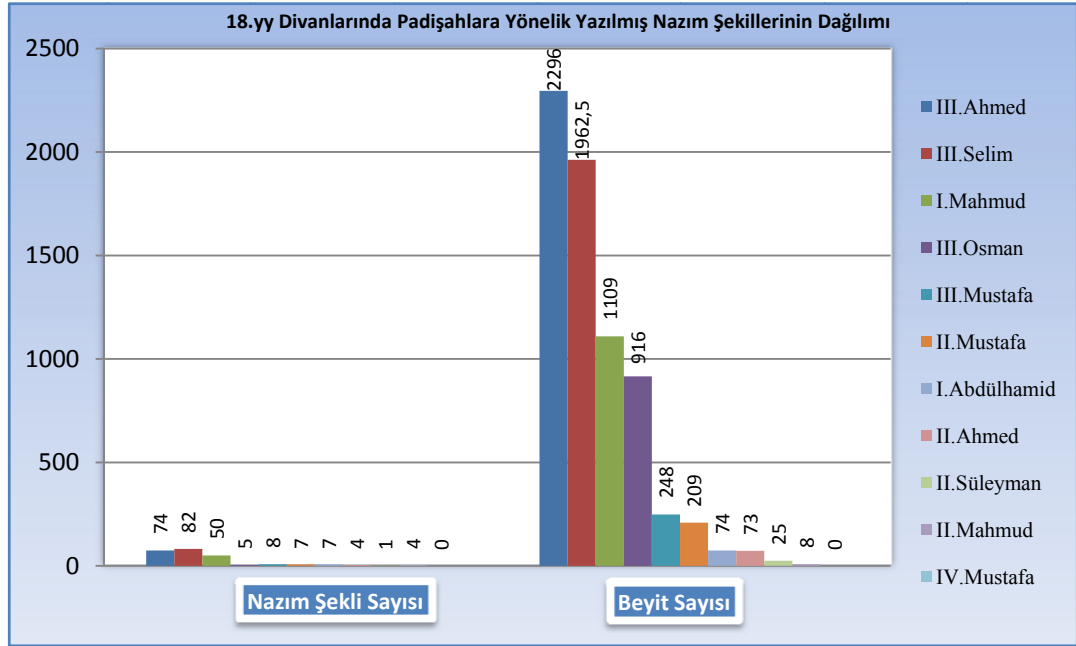
1.1.Osmanlı Sahasındaki Devlet Adamları

1.1.1.Saray Mensupları

1.1.1.1.Padişahlar

⁴³ Ali Fuat Bilkan, "Tarih Araştırmalarında Edebi Metinlerin Değeri ve Divanların Tarihçeye Sundukları", Yağmur Dergisi, Sayı: 23 (Nisan-Mayıs-Haziran), Ankara,2004

1.1.1.1.1.Padişahların Cülûsu

Herhangi bir Osmanlı hükümdarının, hükümdarlık makamına oturmasına bu makamın taht denilen sedir olmasından dolayı, *taht'a oturdu*, *taht'a geçti*, *taht-ı saltanâta cülûs etti* ve *cülûs-ı hümâyûn oldu* ifadeleri kullanılmıştır. Bir padişahın tahta oturması, önceki hükümdarın vefatı veya istemeyerek halli ile mümkün olurdu.

Osmanlı padişahlarından II. Murad, kendi arzusuyla padişahlığı oğluna terk etmiş, II. Beyazid de, bu makamı küçük oğlu Selim'e terke mecbur olmuş, I.Mustafa, II. Osman, Sultan İbrahim, IV. Mehmed, II. Mustafa, III.Ahmed, III.Selim ve IV.Mustafa saltanattan uzaklaştırılmışlardır. Bunların arasından II. Osman, İbrahim, III. selim, IV. Mustafa, tahttan indirildikten sonra katledilmişlerdir.⁴⁴

Tahta oturacak hükümdarlar, özellikle 17.yy'dan itibaren, aile içinde yaşça en büyük olma özelliği taşıyorlarsa da, bilhassa hall ile indirilen padişahların kendinden sonra tahta geçecek kişileri de belirlediği vâkîdir.

Padişahın vefatını veya hal'ini, yerine geçecek olan şehzadeye, darü's-saade ağası bildirir, koltuğuna girer, evvelâ vefat edenin nâ'sını gösterir, sonra hırka-i şerif dâiresine götürür ve hırka-i şerife giderken diğer koltuğuna da silahdâr ağa girerdi.⁴⁵

Padişahların cülûsları merasimle yapılır ve hiç vakit geçirilmeden yeni padişaha o gün bi'at olunurdu. Padişahın umum bi'atı için tahta oturmasından evvel, sadrazam ile şeyhülislâmın kendisine öncelikle bi'at etmesi âdet olduğu için, bu bi'at işi, padişah henüz hırka-ı şerif dairesinde iken gerçekleşirdi. Bunlardan sonra, dar'üs-saade ağası ile Enderundaki diğer kişiler bi'at ederlerdi. Yeni padişahın cülûs merasimi bittikten sonra vefat eden hükümdarın cenazesi yıkanıp defnedilirdi.

⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.184

⁴⁵ a.g.e., s.186

Padişahın tahtı, bâb'üs-saade denilen bir yere kurulur ve padişah, müneccimbaşının tayin ettiği *sa'at-i muhtâr* denilen uğurlu bir anda tahta oturarak bi'atları kabul ederdi. Padişaha bi'at merasimi bittikten sonra, önceki hükümdarın cenâze namazı kılınır ve padişah Enderun'a geri dönerdi.

Yeni hükümdarın cülûsundan sonra sakal salıvermesi de âdettendi. Cülûs sonrası, kapıkulu ocaklarına cülûs bahşîşi verilirdi.⁴⁶

1.1.1.1.1.Sultan II. Süleyman (1642-1691)

Sultan II. Süleyman, kardeşi Sultan IV. Mehmed'in 8 Kasım 1687'de tahttan indirilmesi ile ailenin en yaşlı üyesi olarak Osmanlı tahtına çıktı. Biraderinin saltanatı müddetince kırk sene kadar sarayda hapsedilmek suretiyle korkulu bir hayat geçiren bu padişah, yumuşak huylu ve korkaktı. Hükümdarlığı, dört devletle devam eden savaşın en buhranlı devrine tesadüf etmiştir.

Bu padişah değişikliğinde de iktidar gücünün sarayda mevcut olan ikilik, eski padişahı tahta bırakmak isteyenlerle, II. Süleyman'ı tahta çıkarmayı başaranların mücadelesi asker içinde de huzursuzluğa sebep olmuştu. Hazinesinin, cülûs bahşîşi için parasının olmaması olayları büyütmüş, sarayda iç hazine ve kilerden toplanan altın ve gümüş kaplar, darphaneye gönderilip, yeni para basılıp askere dağıtılarak ortalık yatıştırılmıştı.

Sultan Süleyman döneminde Kanije kalesi düşmanların eline geçmiştir. Sadarete getirdiği Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşanın gayretleriyle, Belgrad kalesi düşmandan geri alınmıştır. Sultan II. Süleyman'ın saltanatı kısa sürmüş ve 1691 senesinde Edirne'de vefat etmiştir.⁴⁷

Sultan II.Süleyman Devri Kronolojisi:⁴⁸

- 08.11.1687 II. Süleyman'ın padişah oluşu.
Avusturyalıların, Belgrad'a doğru orduyu harekete geçirmeleri.
- 09.11.1687 Siyavuş Paşa'nın ordu ile Silivri'den İstanbul'a gelişi.
Cülûs bahşîşi isteyen Kapıkulu askerlerinin Sultanahmed meydanında toplanmaları.
Cülûs bahşîşi için hazinede para olmayınca, saraydan sekiz yüz okkalık gümüş, yüz okkalık altının darphaneye gönderilmesi.
Hazine için halktan imdâdiye (para) toplanması.
- 29.11.1687 Yeniçerilerin ayaklanması.
- 04.12.1687 Yeniçerilerin yeniden isyanları.
- 14.01.1688 Eğri Kalesi'nin düşmana teslimi.
- 02.03.1688 Sadrazam Siyavuş Paşa'nın öldürülmesi ve Nişancı İsmail Paşa'nın sadareti.
- 04.1688 Venediklilerin Eğriboz Adası'nı kuşatmaları.
- 02.05.1688 Nişancı İsmail Paşa'nın azli, Tekirdağlı Bekri Mustafa Paşa'nın sadareti.
- 14.08.1688 Kamanîçe Kalesi'nin kuşatmadan kurtulması.
- 06.09.1688 İstoln-i Belgrad Kalesi'nin düşmesi.

⁴⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.187-190

⁴⁷ a.g.e., s.97-98

⁴⁸ Bu ve daha sonraki tarih kronolojileri, Kültür Bakanlığının resmi internet sitesinden (www.kultur.gov.tr) alınmıştır.

- 08.09.1688 Belgrad'ın Alman/Avusturya eline geçmesi.
 30.10.1688 Kale muhasarasının kaldırılması ve Eğriboz zaferi.
 30.05.1689 Venediklilerin Eğriboz'dan çekilmeleri.
 Kırım Hanının Ur zaferi.
 06.06.1689 II. Süleyman'ın Avusturya Seferine hareketi.
 10.06.1689 Kırım üzerine yürüyen Rusların Ur-Kapı ağzında Kırım Hanı Selim Giray tarafından durdurulması.
 08.07.1689 Orsova Kalesi'nin ele geçirilmesi.
 30.08.1689 Batucina bozgunu.
 24.09.1689 Niş bozgunu.
 25.10.1689 Bekri Mustafa Paşa'nın azli.
 Köprülü-zâde Fazıl Mustafa Paşa'nın sadareti.
 Avusturya'ya sefere gidilmesi için padişahın hattı hümayunu.
 23.02.1690 Rumeli'nin düşmandan temizlenmesi.
 03.1690 Mora Adası'nda son Türk Kalesi Benefşe'nin Venedikliler tarafından alınması.
 11.07.1690 Kanije'nin düşmesi.
 12.07.1690 Eyüp yangını. Belgrad'ın Avusturyalılar eline geçmesi.
 13.07.1690 Fazıl Mustafa Paşa'nın Belgrad seferi.
 21.08.1690 Zernescht zaferi.
 08.10.1690 Belgrad'ın Avusturyalılardan geri alınması.
 01.01.1691 Mısır Çarşısı yangını.
 04.03.1691 Avlonya'nın Venedikliler tarafından işgali.
 22.06.1691 Sultan II. Süleyman'ın ölümü.

Sultan II. Süleyman'ın Cülûsu (08.11.1687)

Nahîfî, Sultan II. Süleyman'ın cülûsuna dair yazdığı manzumesinin başlığında, padişahın kendisinden Berreyn⁴⁹ ve Bahreyn⁵⁰ Sultanı olarak tavsif etmiş ve hemen ardından da bu kadar yücelttiği padişahı, Mekke ve Medine'nin(Haremeyn) hâdimi olarak göstermiştir. Yine aynı başlıkta, onun saltanatının kıyamete kadar devam etmesi Allah'tan istenmiştir. Şair, padişahın tahta çıkışının Allah'ın bir lütfu olduğunu, tahtın onun cülûsu ile süslendiğini, cihanın taze bir can bulduğunu dile getirerek Sultan II. Süleyman'ı, zamanın Kanunî Sultan Süleyman'ı ve ikinci İskenderi olarak kabul etmiştir.

Târîh-i Cülûs-ı Sa'âdet-Me'nûs Sultânü'l-Berreyni ve'l-Bahreyn Hâdimü'l-Harameyni's-Şerifeyn es-Sultân Süleymân bin İbrâhim Hân Edâmü'llâhü Te'âlâ İclâlâ Saltanatihî İlä İnkirâzi' d-Devrân Yâ Mu'in ü Yâ Müste'ân

- 2 Yine fazl-ı Hudâ şâd eyledi sükkân-ı âfâkı
 Yine lutf-ı İlâhî rûşen itti çeşm-i devrânı
 3 Cülûs itdi yine bir pâdişâh-ı saltanat-pîrâ
 Olup zînet-fezâ-yı taht-gâh-ı mülk-i 'Osmânî
 4 Cihân bir taze can buldı yine feyz-i İlâhîden
 Guluvvî şad-mânî kıldı memlû' cümle sükkânı

⁴⁹ Avrupa ve Asya kıt'aları.

⁵⁰ Basra körfezi ve Hind denizi.

- 5 Yed-i tevfik-i Hak iclâs idince taht-ı iclâl
 Hezarân ‘izz ü şevketle o sultânü’bni sultânı
 6 Kudûmiyle cihânda sû-be-sû sürûr oldu
 Pür itdi bu beşâret günbed-i gerdûn-ı gerdânı
 8 Cenab-ı Hazret-i Sultân Süleymân ‘ibni İbrâhîm
 Şeh-i devrân Süleymân-ı zamân İskender-i sâni
 25 Nahîfi kudsiyân-ı mülk-i ma’nâ didiler târîh
 Mu’ammer eyle yâ Rabb ‘adlile Sultân Süleymânı (H.1099 - M.1687)
 معمر ايله يا رب عدل ايله سلطان سليمانى

(Nahîfi Divanı,Tarihler,s.256)

Şair Lebib, IV. Mehmed’in hal’i ile başlattığı kasidesinde, Osmanlı padişahlarının saltanat müddetlerini anlatmıştır. IV. Mehmed’in hal’ini, kaderin binde bir görülen noksanı olarak değerlendirmiştir. Manzumede, Sultan II. Süleyman’ın tahta çıkışıyla, taht ve mülkün canlılık, parlaklık kazandığı ifade edilmiştir. Sultan Süleyman, üç yıl saltanat tahtını süsledikten sonra, dünyadan el etek çekmiş ve 1102 senesinde tahtını bırakmıştır. Tahtını bırakma hadisesi, Süleyman peygamberin, mührünü ‘dev’e kaptırması hâdisesi telmih edilerek anlatılmıştır.

- 58
 Kasîde-i Rengîn-i Beyân Müddet-i Saltanat-ı Selâtin- i Âl-i ‘Osmân ⁵¹
 9 Vefâ-yı va de hal’-ı hân Muhammed’den şürû’ itdüm
 Bu üslûb üzre yazdum işte benden eyle gûş ânı
 10 Anun da buldı bin toksan tokuzda müddeti gâyet (H.1099-1687)
 Yüzine urma çarhun binde bir olursa noksânı
 11 O târîh içre revnak-yâb olup o reng-i dâdân
 Giçürdiler yerine dâderî sultân Süleyman’ı
 12 ‘Aceb ferr virdi ol dem cevher-i zât-ı hümâyûnı
 Nigîndân oldu taht u mülk bu fass-ı Süleymân’ı
 13 Se sâl oldıkda taht-ı saltanat pîrâya vü pîrâ
 Se rûze dehr-i dündan çekdi dest ü pâ vü dâmânı
 14 Çü târîh, irdi bin yüz ikiye bir nakş atup gerdûn (H.1102-M.1691)
 Süleymândan ayurdı dîvveş mühr-i Süleymân’ı
 ...

(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.261)

1.1.1.1.2.Sultan II. Ahmed (1643-1695)

II. Süleyman’dan sonra hükümdar olan kardeşi II. Ahmed de, Sultan İbrahim’in oğludur. Osmanlı ailesinin en yaşlı üyesi olduğu için, kardeşinin vefatı üzerine ve vükelânın kararıyla hükümdar ilan olunmuştur.⁵²Sultan Ahmed, Edirne’de yirmi birinci padişah olarak Osmanlı tahtına çıktı. Devlet II. Viyana bozgununun sarsıntularından kurtulmak için Avusturya’ya karşı yeni sefer hazırlığında idi. Sadrazam Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa savaşı başlattı ise de bir netice alınmadı. İkinci savaş durumu da Venediklilerin Girit’te Hanya Kalesi’ni kuşatma çabalarının başarısız kılınması, Kandiye Muhafızının desteği ile sağlanmıştı. Osmanlı Donanması Girit ile meşgulken, Venedikliler bu defa da Sakız Adası’na asker çıkarmışlardı.

⁵¹ Lebib-i Âmidî,kasidenin önceki bölümlerinde, Hemdemî isimli Osmanlı Tarihini yazan şairimizin,(Solakzâde Mehmed Hemdemî Efendi,ö.1657,17.yy Osmanlı şair,bestekar ve tarihçisi,Solakzâde Tarihi adlı eseri bulunmaktadır.)eserinde ,yalnızca Sultan Mehmed’in cülûsuna kadar olan dönemi anlattığını;sohbet meclisindeki bazı dostlarının kendisini eserin devamını yazma konusunda heveslendirdiğini,bu manzumeyi de bunun için yazdığını söyleyerek, kasidesinin Solakzade Tarihi’ne bir zeyl olduğunu ve böylece eserin bu şekilde tamamlandığını ifade etmiştir.Şair, kasidesini,Sultan IV.Mehmed’in tahttan indirilmesi ile başlatmıştır.

⁵² İsmail Hakkı Uzunçarşılı,**Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**,TTK Yayınları,Ankara,1988,s.98

Yine aynı senelerde Irak ve Hicaz bölgesinde de devlete karşı hareketler ve isyanlar vardı. Bu isyanların bastırılması devletin doğu bölgesinde barışın bozulmaması için çaba sarf etmiştir.

Sultan Ahmed, kardeşi II. Süleyman gibi IV. Mehmed'in saltanatından itibaren kırk dört sene hapis hayatı yaşamıştır. Hükümdar olduğu zaman elli yaşında bulunan Sultan Ahmed, hiddetli ve hırslı idi. İşleri takip eder, şiddet gösterir, divan toplantılarını takip ederdi. Devlet işlerinin görüşülüp konuşulduğu Divan-ı Hümayun, kendi dönemine kadar, haftada iki gün toplanıyordu. Saltanatı ile birlikte haftada dört gün toplanmaya başladı. Saltanatı kısa sürmüş ve 1695 senesinde vefat etmiştir.⁵³

Sultan II. Ahmed Devri Kronolojisi:

- 22.06.1691 II. Ahmed'in Edirne'de padişah oluşu.
- 19.08.1691 Salankemen muharebesi.
Avusturyalılara karşı yenilgi ve Fazıl Mustafa Paşa'nın şahadeti.
- 29.06.1691 Avusturya seferi için hareket eden Fazıl Mustafa Paşa'nın Sofya'ya gelişi.
- 30.08.1691 Avusturyalıların Lipova'yı kuşatmaları.
Kadı Ali Paşa'nın sadareti.
- 09.1691 Avusturyalıların Varat Kalesi'ni kuşatmaları.
- 14.01.1692 Tökeli İmre'nin, Sadrazamın daveti üzerine Edirne'ye gelişi.
- 27.03.1692 Hacı Ali Paşa'nın azli, Hacı (Çalık) Ali Paşa'nın sadareti.
- 12.06.1692 Varat Kalesi'nin düşmesi.
- 21.06.1692 İngiltere ve Flenk'in, Osmanlı-Avusturya savaşında barışı sağlamak için arabuluculuk teklifleri.
- 30.06.1692 Sadrazam Hacı Ali Paşa'nın Belgrad Kalesi'ni onarmak amacıyla Edirne'den hareketi.
- 18.07.1692 Venedik'lilerin Hanya kuşatması.
- 02.08.1692 Veziriâzam Hacı Ali Paşa'nın Belgrad'a gelişi.
- 27.03.1693 Hacı Ali Paşa'nın istifası.
Bozok'lu Bıyıklı Mustafa Paşa'nın sadareti.
- 07.06.1693 Büyük İstanbul yangını.
- 07.07.1693 Sadrazam ve Kırım Hanı Selim Giray arasında savaş kararı ile ilgili olarak yapılan toplantı.
- 12.09.1693 Avusturyalıların Belgrad kuşatmasını kaldırmaları.
- 14.03.1694 Bozoklu Mustafa Paşa'nın azli.
Sürmeli Ali Paşa'nın sadareti.
- 04.09.1694 Osmanlı Ordusu ile Kırım Kuvvetleri'nin birlikte hareket ederek Petervaradin önüne gelmeleri.
- 12.09.1694 Varadin Kuşatması.
- 09.1694 Papalık, Malta ve Floransa gemileri ile Venedik Donanması'nın Sakız önlerine

⁵³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.98

gelip, adaya asker çıkarmaları.

21.09.1694 Sakız Adası'nın Venedik'lilere teslimi.

15.12.1694 Petervaradin kuşatmasının kışın gelmesi sebebiyle kaldırılması.

Kırım Hanı'nın ülkesine sadrazam Ali Paşa'nın da Edirne'ye gelişi.

06.02.1695 Sultan II. Ahmed'in ölümü.

Sultan II. Ahmed'in Cülûsu (22.06.1691)

Dürrî, II. Ahmed'in tahta çıkışını, yazdığı bir tarih kıt'asıyla şöyle anlatmaktadır:

Sultan Ahmed'in tahta çıkmasıyla kösün sesi, rüzgâr ile ufukları dolaşmaktadır. Böyle bir Kafdağı Ankasının gücü karşısında, önce Nemçe kralı veyahut Macar kralı av olacaktır:

Târîh-i Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı Sâni Aleyhü'r-Rahmet'ül Melikü's-Subhânî

Hân Ahmed idicek teşrîf-i taht-ı saltanat

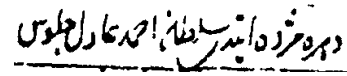
Döndi âfâkı mübârek bâd ile âvâz-ı kûs

Böyle bir 'ankâ-yı kâf-ı kudrete evvel şikâr

Ya kıral-ı Nemçedür yâhûd bilâd-ı Engürûs

Dürriyâ hâtif nidâ idüp didi târihini

Dehre müjde itdi Sultân Ahmed-i Âdil cülûs (H.1102 – M.1691)

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.193)

Sultan II. Süleyman'dan sonra Sultan II. Ahmed'in tahta çıkışını büyük bir mutlulukla karşılayan şair Lebib, onun müşfik oluşu ile nam saldığını belirtmiş ve 1106 senesinde ahrete göçtüğünü, düştüğü tarih ile dile getirmiştir.

58

Kasîde-i Rengîn-i Beyân Müddet-i Saltanat-ı Selâtin- i Âl-i 'Osmân

14 Çü târih, irdi bin yüz ikiye bir nakş atup gerdün (H.1102-M.1691)

Süleymândan ayurdı dîvveş mühr-i Süleymân'ı

15 Sa âdet birle teşrîf eyledi o reng-i şâhîye

Şefik-ı nâmdan hazret-i hân Ahmed-i sâni

16 Olinca çâr sâle çâr bâliş zîb anun dahı

Sadâ-yı çâr tekbîri pür itdi çâr erkânı

17 Hırâmân oldu bin yüz altıda çün bâg-ı Rıdvân'a (H.1106-M.1695)

İde Mevlâ o şâhı mazhar-ı fazl-ı firâvânı

(Lebib-i Âmidî Divanı, Kasideler, s.261)

1.1.1.1.3. Sultan II. Mustafa (1664-1704)

Sultan II. Mustafa, 1664 yılında Edirne'de doğdu. 1695 yılında yirmi ikinci padişah olarak 32 yaşında Osmanlı tahtına çıktı. Babasının uzun süren saltanatında iyi tahsil görmüş ve yetişmişti. Amcalarının birbiri ardından vefatları sebebiyle, kafes hayatı yedi seneden fazla sürmemiştir.⁵⁴

Saltanatının ilk günlerinde, Sakız Adası "Koyun Adaları" zaferi kazanılarak Venediklilerden geri alınmıştı. Bu zafer Sultan Mustafa'nın moralini güçlendirmiş, devlette de güven sağlamıştı. II. Mustafa, Osmanlı ordularının başarısızlıklarını sebebi olarak padişahların ordunun başında bulunmamalarını gösteriyordu. Bunun için bizzat Avusturya üzerine üç sefer yaptı. Bunların ilk ikisinde başarılı oldu. Üçüncüsünde ise mağlubiyet yaşayıp Karlofça Antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı.

⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.98

Sultan II. Mustafa'nın, hocası Şeyhülislam Feyzullah Efendiye derin bir hürmeti vardı. Bu yüzden bütün azil ve tayinler onun onayı olmadan yapılmıyordu. Hatta bu yüzden, Karlofça Antlaşması sonrası, harbin açtığı yaraları tedavi eden ve bozulmuş olan kanunları tekrar ıslah ile işleri yoluna koyan Amca-zâde Hüseyin Paşanın hocasının isteği üzerine azlını gerçekleştirmiştir. Yine bu yüzden, Edirne Vak'ası (1703) gerçekleşmiş ve Sultan II. Mustafa, tahttan indirilmiştir.

Sultan Mustafa, işleri bizzat takip eder, gelişi güzel tayinleri onaylamazdı. Hal'inden dört buçuk ay sonra vefatı, kendinin öldürülmüş olduğuna dair bir şayiye sebep olduysa da hakikat bilinmemiştir.⁵⁵

Sultan II. Mustafa Devri Kronolojisi:

- 06.02.1695 Sultan II. Mustafa'nın Edirne'de yapılan tören ile padişah oluşu.
- 09.02.1695 Sultan II. Mustafa'nın Sadrazama hattı hümayun göndererek, Avusturya ile devam eden savaş sebebiyle ordunun başında olarak savaşa katılacağını bildirmesi.
- 18.02.1695 Sakız Adası'nın geri alınmasını sağlayan Koyun Adaları zaferi.
- 02.05.1695 Sürmeli Ali Paşa'nın azli.
Elmas Mehmed Paşa'nın sadareti.
- 30.06.1695 II. Mustafa'nın Avusturya seferi için Edirne'den hareketi.
- 09.09.1695 Lip ve Lipve-Lippa'nın fethi.
- 18.09.1695 Zeytinburnu Deniz zaferi.
Venedik donanmasının imhası.
- 22.09.1695 Lippa'nın güneyinde bulunan Lugas'un kuşatılması.
Lugas zaferi.
- 28.09.1695 Ordu'nun İstanbul'a dönmek üzere hareketi.
- 13.10.1695 Azak zaferi.
Kalenin Ruslardan kurtarılması.
- 18.11.1695 Ordu'nun Edirne'ye gelişi.
- 20.04.1696 Sultan Mustafa'nın ikinci sefere başlamak üzere Davudpaşa ordugâhından hareketi.
- 18.06.1696 Sultan II. Mustafa'nın, Edirne'den sefere başlamak üzere yola çıkması.
- 06.08.1696 Azak kalesinin düşman eline geçmesi.
- 08.08.1696 Sultan II. Mustafa'nın Belgrad'a varışı.
- 27.08.1696 Olaseh (Ulaş) zaferi.
Padişahın sefer dönüşü.
- 31.08.1696 Ordu'nun zafer sonrası Tamışvar'a gelişi.
Koca Cafer Paşa'nın Belgrad Muhafızlığına tayini.
- 25.09.1696 Padişah ve ordunun Edirne'ye gelişi.
- 28.09.1696 II. Mustafa'nın İstanbul'a dönmek üzere Belgrad'dan ayrılışı.
- 17.06.1697 Sultan II. Mustafa'nın üçüncü seferi.

⁵⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.99-100

- Padişah ve ordu komutanları arasında Belgrad'da Harp Meclisi'nin toplanması.
- 11.09.1697 Erdel yakınında Tisa Köprüsü'nü geçerken paniğe kapılan ordunun Zenta fâciası.
- 12.09.1697 Osmanlı Ordusu'nun tüm malzemelerinin Avusturyalıların eline geçmesi ve Vezir-i âzam Elmas Mehmed Paşa'nın şahadeti.
- 18.09.1697 Amca-zâde Hüseyin Paşa'nın sadareti.
- 17.10.1697 Bosna Sarayı'nın yanması.
- 20.10.1698 Osmanlı Temsilcilerinin Belgrad'dan Karlofça'ya hareketleri.
- 26.01.1699 Karlofça Antlaşması.
- 14.07.1700 Osmanlı-Rus barışı.
- 03.12.1701 Bedesten yangını.
- 04.09.1702 Amcazade Hüseyin Paşa'nın istifası.
Daltaban Mustafa Paşa'nın sadareti.
- 24.01.1703 Daltaban Mustafa Paşa'nın azli ve Ramî Mehmed Paşa'nın sadareti.
- 22.08.1703 Edirne Vak'ası Sultan II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi.

Sultan II. Mustafa'nın Cülûsu (06.02.1695)

Nahîfî, Sultan II. Mustafa'nın adalet gereği tahta çıktığını söyler:

- I
Târîh-i Cülûs-ı Sultân Mustafâ Hân
5 Hâtif-i kudsî didi bu mısra'ı târîh için
'Adlile dâd ile Sultân Mustafâ itdi cülûs (H.1106-M.1695)
عدليه داديله سلطان مصطفى ايتدى جلوس

(Nahîfî Divanı, Tarihler, S.250)

Şair Nahîfî, felek gibi yüce Sultan Mustafa'nın tahta çıkması ile İslam mülkünün mutluluk yıldızının tekrar ortaya çıktığını söyleyerek, ona, Cenab-ı Hakk'ın İskender'in gücünü ve şevketini verdiğini söylemektedir. Nahîfî, manzumenin devamında padişahın saltanatında ondan beklentilerini dile getirir:

- XXXVI
II
Târîh-i Cülûs-ı Hümâyûn-ı Sultan Mustafâ Hân 'Aleyhi'r-Rahmeti ve'l-Gufrân
4 Taht-ı iclâle cülûs itdi şeh-i gerdûn-cenâb
Mülk-i İslâmın açıldı tâli'-i sa'd-ahteri
6 Ya'nî Sultan Mustafâ ibni Muhammed Hân için
Cânib-i Hakdan virildi şevket-i İskenderi
12 Eyleye memlûk-ı der-gâhı mülûk-ı 'âlemi
Eyleyüp meslûk şer'-i hazret-i peygâm-beri
14 Tîgı olsun haşre dek âvîze-i 'arş-ı berîn
Eylesün a'dâ-yı bed-kârâ gazâ-yı ekberi
15 Zevrak-ı rezm ü semen-i 'azm ile teshîr idüp
'Arsa-i âşâyış ü emn eylesün bahr ü berî
Ey Nahîfî şevk ile ol dem didüm târîh için
Oldı Sultân Mustafâ zîb-i makâm serveri (H.1106-M.1695)
اولدى سلطان مصطفى زيب مقام سرورى

(Nahîfî Divanı, Tarihler, s.258)

Sultan II. Ahmed'den sonra tahta IV. Mehmed'in oğlu Sultan II. Mustafa çıkmıştır. Şair Lebib, yeni padişahı methettiği kasidesinde, onu, denizleri ve kıtaları adaletle süsleyen bir kişi olarak göstermiştir. Şiirde dokuz yıl hükümdarlık ettiğinden, fetih ve nusretle şan ve şöhretinin çok arttığından, dokuz yıl sonunda Edirne şehrinde ordunun başında savaşa niyet etmişken 1703 senesinde vuku' bulan Edirne vak'ası ile saltanattan uzaklaştırılmasından bahsedilmiştir. Şair, padişahın hal'i vak'asını, "*fart-ı buhrân-ı fiten*" (fitne buhranının çokluğu) tabiri ile bir fitne olarak görmüş ve bu hadiseye sebep olanları da "erbâb-ı tuğyân" (aşırıya gidenler, küfür ve isyan erbâbı) olarak nitelendirmiştir. Mülkü ve devleti nizama sokan padişahın bu durumu, dermana vesile olan hal' şerbetini içmekten başka bir şey değildir.

58

Kasîde-i Rengin-i Beyân Müddet-i Saltanat-ı Selâtin- i Âl-i 'Osmân

- 18 Makâmına cülûs itdürdiler dârât u haşmetle
Hemân sultân Muhammed-zâde sultân Mustafâ hânı
- 19 O sultân-ı safâ-perver o hâkân-ı vefâ-güster
O dâd-ârâ-yı bahr u berle devlet buldı ünûvânı
- 20 Tokuz sâl eyledi bu nüh revâk-ı dehre dârâlık
Tokuzâ çıkdı feth ü nusret ile şöhret ü şânı
- 21 Resîde oldı bin yüz onbeşe târîh-i hicret çün (H.1115-M.1703)
Görindi saltanatdan hecri bâ-takdîr-i Rabbânî
- 22 Edirne tahtgâhında gazâyâ 'azim olmuşken
Mizâc-ı devlete virdi hâle erbâb-ı tuğyânı
- 23 Tamâm itmişdi mülki fart-ı buhrân-ı fiten geldi
Hakîm-i lem-yezelden şerbet-i hal' ile dermânı
- 24 Karındaşı 'adâlet-pîşesi hân Ahmed-i sâlis
Cülûs itdi serîr-i mülke bâ- te yîd-i Sübhânî

...

(Lebib-i Âmidî Divanı, Kasideler, s.261)

1.1.1.1.4. Sultan III. Ahmed (1673-1736)

Sultan III. Ahmed, kardeşi Sultan Mustafa'nın yerine yirmi üçüncü padişah olarak Ağustos 1703'de Osmanlı tahtına çıktı. Annesinin desteği ile iyi bir eğitim almış, zeki bir şehzade idi. Çocukluğu rahat bir şekilde geçtiği için, devlet işlerini yakından takip edebilmiş, devlet idaresi hakkında da bilgi sahibi olmuştu.

Sultan Ahmed, tabiat itibarıyla rahatı, zevk ve sefayı severdi. Pasarofça Antlaşmasından sonra (1718) saltanattan indirilmesine kadar geçen zamanı, helva sohbetleri, lâle eğlenceleri ve mesirelerde geçmiştir.⁵⁶ Lâle Devri olarak tarihe geçen on iki yıllık dönem (1718-1730) devletin İran dışında hiçbir devletle savaşmadığı bir sükûnet dönemi olmuştur. Bu dönemde, askeri, idârî ve sosyal hayatta pek çok düzenleme ve ıslah çalışmaları yapılmıştır. Sultan Ahmed, Avrupa siyasi gelişmelerini incelemiş, daha yakın bilgi almak için bazı devletlere daimi elçiler göndermiştir. Avrupa kültürel gelişmelerini getirdiği kitaplarda araştırmıştır. Matbaanın önemini kavramış, yazılı eserden basılı esere geçiş olan ilk matbaayı İbrahim Müteferrika'ya kurdurmuştur.

Sadrazamlık görevine İbrahim Paşa'yı getirmiş, kızı ile evlendirerek kendine damat da yapmıştır. Damadı Sadrazam İbrahim Paşa, padişahın mizacını bildiği için, devlet işlerini

⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.100

kendisi idare etmiştir. İbrahim Paşa, kendisini o kadar rahata alıştırmıştır ki, İran seferi açıldığında, rahatının bozulmasını gerekçe göstererek Üsküdar'da kurulan otağ-ı hümayuna gitmemek için ayak diremiştir.⁵⁷Lâle Devrindeki eğlence hayatının üzerine, İran seferinin geciktirilmesi de eklenince,1730 senesinde çıkan Patrona Halil isyanı ile tahttan indirilmiştir.

Sultan III. Ahmed, kadirşinas, ince ruhlu, güzel sanatlardan olan yazıda(hat) kabiliyet sahibi bir hattattır. Avrupa medeniyetine gösterilen ilk meyil, onun zamandır.

Sultan III. Ahmed Devri Kronolojisi:

22.08.1703	III. Ahmed'in padişah olması.
17.11.1703	Edirne olayı faillerinin tasfiyesi.
28.09.1704	Enişte Hasan Paşa'nın azli. Ahmed Paşa'nın sadareti.
25.11.1704	Ahmed Paşa'nın azli. Baltacı Mehmed Paşa'nın sadareti.
03.05.1706	Baltacı Mehmed Paşa'nın azli. Çorlulu Ali Paşa'nın sadareti.
14.11.1708	Cezayir-Oran Kalesi'nin teslim alınması.
16.06.1710	Çorlulu Ali Paşa'nın azli. Köprülü-zâde Numan Paşa'nın sadareti.
18.08.1710	Numan Paşa'nın azli. Baltacı Mehmed Paşa'nın ikinci kez sadareti.
09.04.1711	Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut seferine hareketi.
19.07.1711	Prut Muharebesi.
21.07.1711	Prut ön Antlaşması.
01.02.1713	İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın ülkesine iadesi.
06.04.1713	Süleyman Paşa'nın azli, Hoca İbrahim Paşa'nın sadareti.
27.04.1713	Hoca İbrahim Paşa'nın azli. Silahdar Ali Paşa'nın sadareti.
24.06.1713	Edirne Antlaşması.
08.11.1714	Venedik seferine karar verilmesi.
01.04.1715	Padişah ve Veziriazamın ordu ile Edirne'ye hareketi.
07.07.1715	İstendil Adaları'nın fethi.
07.08.1715	Kuzey Mora'nın fethi. Ordu'nun güney Mora'ya hareketi.
24.09.1715	Girit Suda Kalesi'nin fethi.
1716	Venediklileri koruyan Avusturyalıları karşı Nemçe seferi.
05.08.1716	Petervaradin bozgunu.
08.08.1716	Silahdâr Ali Paşa'nın şehit olması.
24.08.1716	Hacı Halil Paşa'nın sadaret ve serdarlığı.

⁵⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.100

- 30.09.1716 Mora Defter eminliği görevinde olan tarihçi Naimâ'nın ölümü.
- 20.10.1716 Macaristan'daki son Türk vilayet merkezi olan Temeşvar'ın düşman eline geçmesi.
- 28.01.1717 Şehzade Mustafa'nın doğumu.
- 18.08.1717 Belgrad'ın düşman eline geçmesi.
- 21.08.1718 Avusturya ile barış Antlaşmasının imzalanması.
Pasarofça Antlaşması.
- 09.07.1723 Tiflis ve Gori anahtarlarının III. Ahmed'e takdimi.
- 15.10.1723 İran'da Kirmanşah, Erdelan, Loristan eyalet merkezlerinin işgali.
- 24.06.1724 Batı İran'ın taksimine dair Osmanlı-Rus Antlaşması.
- 31.08.1724 Nahçıvan ve Hemedân şehirlerinin fethi.
- 03.11.1724 Erivan'ın ve Nihavend Kaleleri'nin fethi.
- 20.03.1725 Şehzâde Abdülhamid'in doğumu.
- 03.08.1725 İran Azerbaycan'ının başşehri olan Tebriz'in fethi.
- 04.09.1725 Kafkas Cephesi'nde Luri ve Gence Kaleleri'nin fethi.
- 06.09.1726 Hürremâbad'ın işgali ve Loristan'ın ilhakı.
- 05.07.1727 İmparatorluk bünyesinde matbaanın kurulması kararı.
- 16.12.1727 İbrahim Müteferrika matbaasının çalışmaya başlaması.
El yazması yerine basılı eserlerin yaygınlaştırılması çalışmaları dönemine geçirilmesi. Müteferrika matbaasında , "Van Kulu Lügati"nin basılması
Batı İran ve Güney Kafkasya'daki Osmanlı fetihlerini kabul eden Eşref Şah ile Hemedân Barışı'nın imzalanması.
- 28.07.1729 Nihavend'in, Safavilerce işgali.
- 03.08.1730 III. Ahmed'in doğu seferine başlaması.
- 28.09.1730 Patrona Halil İsyanı.
- 01.10.1730 III. Ahmed'in tahtan feragati.

Sultan III. Ahmed'in Cülûsu (22.08.1703)

Sultan III. Ahmed'in tahta çıkması, Cenab-ı Hakk'ın takdir perdesinin arkasından gelip ortaya çıkan bir büyük emri olduğunu söyleyen şair Nahîfî, bunu şaşkınlıkla karşılamaktadır. Cihanda birden bire görülen bu türlü durumdan(Sultan II. Mustafa'nın tahttan indirilip yerine III. Ahmed'in çıkması) , akıl sahipleri önceleri hoşnut olmamıştır; fakat daha sonra bu hoşnutsuzluktan dolayı tövbe-kâr olmuşlardır. Zira; III. Ahmed'in adalet, şecâat, keramet ve azameti herkesçe görülmüştür. Bu durum şairi ve akıl sahiplerini çok mutlu etmiştir.

III

Târîh-i Cülûs-ı Humâyûn Beşâret-i Sa'âdet Makrûn Berây-ı Pâdişâh-ı Cüvân-Baht Şehenşâh-ı Âsumân-Taht Sultân Ahmed Bin Muhammed Hân Gazi Medde'llâhu Zilâle Re'fetihî 'Âlâ Mefârihi'l 'Âlemîn ve Seyyede Esâse Devletihî ilâ Yevmi'd-Dîn

- 1 Verâ-yı perde-i takdirden geldi zuhûr itdi
Cihânda bir 'acîb emr-i 'azîm oldı yine hâdis
- 2 Nizâm-ı 'âleme târî olan evzâ' -ı gün-a-gün
'Ukûl-i zümre-i elbâb ile olmuş idi âbis
- 3 Bi-hamdi'llâh zamâne tevbe-kâr-ı itizâr oldı

4 Egerçi olmuş idi bir iki gün 'ahdine nâkis
 Şeh-i mes' ûd-kevkab ya'nî Sultân Ahmedün oldu
 Cülûs ı şâdî-i dehre safâ-yı 'âleme bâ'is
 5 Nice şâd olmasunlar böyle şâh-ı bî-'adil olmaz
 Ümîd oldur yemîn itsem bu kavle olmazam hânîs
 6 Ebü'l-feth ü Süleymân ü Selîm ü Hân Murâda hem
 Şecâ'atde kerâmetde mehâbetde budur vâris
 9 Nahîfî saltanat tahtın şeref-yâb itdigi demde
 Culûsına o şâhın oldu târîh Ahmed-i sâlis (H.1115-M.1703)
 جلوسيه اوشا هك اولدى تاريخ احمد الثالث

(Nahîfî Divanı, Tarihler, s.260)

Şair Lebîb de Nahîfî gibi düşünmektedir. O da, padişahın tahta çıkışını ilahi bir takdir olarak görür :

Sultan III. Ahmed'in tahta çıkışı, Allah'ın teyidiyle olmuştur. Fakat devlet bağı, lakaytlık yaprağı ile dolmuştu ve Sultan III. Ahmed, o yaprakları temizlemeye başladı. Padişah, çeşitli tedbirler ile memleketteki düzeni sağladı ve asayiş tesis etti. Bundan sonra kâfir memleketlerini ele geçirmek için harekete geçti. Revân, Gence, Tiflis, Tebriz ve Hemedân şehirlerini fethetti. Askerlerinin ayaklarını küffar kanı ile kınaladı.

1143 senesinde Üskûdar'a Râfızî meselesini(İran'la olan savaş) bastırmak için geçtiğinde, Hariciler, (Patrona Halil ve avanesi) İstanbul meydanını çevirmiştir. Kaza (kaderin tecellisi) bir hikmet sebebinin hep zorlayarak gerçekleşir ve bu vak'a da Allah'ın bir hükmüdür. Dedikodu çok fazla olmaktadır ve padişah o gizli sırrı duyunca(kaderin hükmü) kanatları ters dönmüş ve kader, onun yerine kardeşinin çocuğu Sultan Mahmud'u(I.) tahta çıkarmıştır.

58
 Kasîde-i Rengîn-i Beyân Müddet-i Saltanat-ı Selâtîn- i Âl-i 'Osmân
 24 Karındaşı adâlet-pîşesi hân Ahmed-i sâlis
 Cülûs itdi serîr-i mülke bâ- te 'yîd-i Sübhânî
 25 Fe-ammâ bâg-ı devlet berg-i bî-gâneyle tolmışdı
 Anı tathîre düşdi bâgbân-ı fikr ü iz ânı
 26 Hele çârûb-ı tedbîr-i hümâyûn ile pâk itdi
 Memâlikden te 'ennî birle levs-i bagy u tугyânı
 27 Kiyâsetle siyâsetde o denlü kıldı dikkat kim
 Nizâm-ı mülk ü milletde dînildi yokdur akrânı
 28 Tamâm itdükde hüs-n-i re 'y ile âsâyiş-i mülki
 'Azimet kıldı teshîre bilâd-ı kâfiristânı
 29 Gazâya eyleyüp teşmîr-i sâk-ı himmet-i vâlâ
 Dem-i küffâr ile kıldı muhannâ pây-ı merdânı
 30 Silâh-ı ceysi düşdi sulh-ı agnâm-ı fütûhâta
 İdüp kassâb-ı kahr u satveti ber-çîde dâmânı
 31 Çıkardı bir bıçakdan tîg-ı nusret-tâb-ı ikbâli
 Revân u Gence vü Tiflîs ü Tebrîz ü Hemedân'ı
 32 Bu refât üzre târîh oldu bin yüz kırk üçe balig (H.1143-M.1730)
 Otuzdan iki noksan olmuş idi sâl-ı sultânı
 33 O dârâ Üskûdar'a Râfızî kasdıyla giçdükde
 Sitanbûl dâhilinde Haricîler aldı meydânı
 34 Kaza bir muktezâ-yı hikmet esbâbın ider hâzır
 İrişdükde bir emrûn hükm-i Rabbâniyle pâyânı
 35 Hezârân kîl ü kâl oldu ki dil zikrinde lâl oldu
 O şeh bergeşte-bâl oldu duyınca sırr-ı pinhânı
 36 Hemân ol sâ at itdi câ-nişînî ihtiyârıyla
 Birâder-zâdesi sultân Mahmûd-ı cihânbanı

(Lebib-i Âmidî Divanı, Kasideler, s.261)

Padişah devletin olduğu kadar, dinin de padişahıdır. Zirâ o,Hakk'ın bir gölgesidir. Dürrî, Sultan Ahmed'in tahta çıkışını şu beyitlerle anlatır:

Târîh-i Cülûs

Zıll-ı Hak pâdişâh-ı devlet ü dîn
İdicek taht-ı 'âtıfetde mekân
Didi târîh-i sâlini Dürrî
Pâdişâh-ı zamân Ahmed Hân (H.1115- M.1703)

پادشاه زمان احمد خان

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.32)

Şair Dürrî, Sultan III. Ahmed'in adaletinden bahsederek, onun tahta çıkışıyla, şeref burcundaki parlak güneşin yer değiştirdiğini söylemektedir. O, devrindeki bütün kötülük ve gürültüyü, hayır ve rahata döndüren bir İskender'dir.

Târîh

Cülûs idince taht-ı devlete Hân Ahmed-i 'âdil
Şeref burcına gûyâ mihr-i rahşân eyledi tahvîl
O sultân-ı Sikenderdür o hâkân-ı hümâyûn-fer
Ki 'ahdinde şer ü şûr oldu hayr u râhata tebdîl
'Utârid levh -i mihrde Dürriyâ yazdı bu târîhi
Cemâl-i Ahmedîye sâye saldı şehber-i cibrîl (H.1115- M.1703)

جمال احمدی به سایه سالد شهر جبرئیل

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.33)

1.1.1.1.5. Sultan I. Mahmud (1696-1754)

Sultan Mahmud, yirmi dördüncü padişahı olarak, Ekim 1730'da Osmanlı tahtına çıktı.18.yy Osmanlı padişahları içinde en şanslısıdır.1730'dan 1754'e kadar devam eden yirmi dört senelik saltanatında, kendisi İstanbul dışına çıkmadığı halde, zamanındaki değerli kumandanlar sayesinde askerî başarılar görülmüştür. Amcasının felâketini göz önünde tutmuş ve yeniçeri ocağını okşamak suretiyle saltanatı için tehlikeli olan o yönden emin olmuştur.

Sultan I.Mahmud da, Darü's-saade Ağası meşhur Hacı Bekir Ağa ve ondan sonra aynı makama gelen diğer Beşir Ağanın tesirinde kalmıştır. Hatta, bunlardan ikinci Beşir Ağa, kendi emrine muhalif olan sadrazamları azl ve nefyettirmiştir. Sadrazamın azline padişahı ikna edemezse, İstanbul'da yangın çıkartmak suretiyle sadrazamın uğursuzluğunu ileri sürerek azline muvaffak olmuştur.⁵⁸

I.Mahmud, devlet işleriyle bizzat meşgul olmuştur. Yapılacak işlerde görüşmesini ve fikir almasını severdi. Mûsikiye pek düşkün olup kendisi de bestekârdı. Edebiyat ile uğraşmayı ve şiir yazmayı seviyordu. Şiirlerini "Sebkati" mahlası ile yazdı Hat sanatı ile de ilgilendi ve güzel çalışmalar yaptı. Ülkenin fikri kalkınması için de önemli çalışmalar yaptırdı. Yeni kurulan matbaa ile yakından ilgilendi ve çalışmalarına hız kazandırdı. En büyüğü Ayasofya'da olmak üzere (1740) çeşitli kütüphaneler kurdu.

Askerî ıslahat yönünden Avrupa'ya karşı olan meyil, bu padişah zamanında biraz daha

⁵⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.100-101

genişlemiştir. Kont Bonneval yani Humbaracı Ahmed Paşanın eliyle ıslahata ilk defa bu padişahın zamanında başlanmıştır.⁵⁹

Sultan I.Mahmud Devri Kronolojisi:

- 01.10.1730 I. Mahmud'un Padişah olması.
- 14.11.1730 Patrona Halil ve arkadaşlarının yok edilmesi.
- 05.12.1730 Lâle Devri'nin en önemli şairi Nedîm'in ölümü.
- 11.12.1730 İbrahim Paşa'nın öldürülmesi.
Mehmed Paşa'nın sadareti.
- 22.01.1731 Silahdar Mehmed Paşa'nın azli.
İbrahim Paşa'nın sadareti.
- 30.07.1731 Kirmanşah'ın alınması ve Erdelan Eyaleti'nin işgali.
- 10.09.1731 İbrahim Paşa'nın azli.
Topal Osman Paşa'nın sadareti.
- 16.09.1731 Korican zaferi ve Hemedân'ın alınışı.
- 11.10.1731 Urmiye'nin fethi.
- 10.01.1732 Osmanlı-Safavi barışının imzalanması.
- 12.03.1732 Topal Osman Paşa'nın azli.
Ali Paşa'nın sadareti.
- 12.12.1733 Nâdir Han'ın Osmanlı-Safavi Barış'ını bozarak Bağdad saldırısı.
- 19.07.1733 Anadolu Beylerbeyi Topal Osman Paşa'nın Bağdad zaferi.
- 12.07.1735 Ali Paşa'nın azli.
Bağdad Valisi İsmail Paşa'nın sadareti.
- 24.12.1735 İsmail Paşa'nın azli.
Gürcü İsmail Paşa'nın sadareti.
- 09.01.1736 İsmail Paşa'nın azli.
Seyyid Mehmed Paşa'nın sadareti.
- 16.06.1736 Barış'ı ihlal eden Rusların Azak ve Kılburun Kaleleri'ni işgali.
Sultan III. Ahmed'in vefatı.
Osmanlı-Rus seferi sebebiyle İranlılarla barış imzalanması.
- 12.11.1736 Kırım Hanı Fetih Giray'ın Hanlık arazisini istila eden Ruslara karşı büyük zaferi.
- 06.08.1737 Seyyid Mehmed Paşa'nın azli.
Muhsin-zâde Abdullah Paşa'nın sadareti.
- 19.12.1737 Muhsin-zâde Abdullah Paşa'nın azli.
Mehmed Paşa'nın sadareti.
- 15.08.1738 Orsova Kalesi'nin alınması ve Rusların Özü ve Kılburun Kaleleri'nden çekilmeye mecbur edilmeleri.
- 22.03.1739 Mehmed Paşa'nın azli.

⁵⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.101

- Hacı İvaz Mehmed Paşa'nın sadareti.
- 19.08.1739 Hotin Kalesi'nin düşman eline geçmesi.
- 01.09.1739 Belgrad ateşkesi gereğince Avusturyalıların Sırbistan'dan Rusların da Karadeniz Bölgesi'nden uzaklaştırılmaları.
- 05.09.1739 Hotin Kalesi'nin alınması.
- 23.06.1740 Mehmed Paşa'nın azli.
Nişancı Şehlâ Hacı Ahmed Paşa'nın sadareti.
- 21.04.1742 Ahmed Paşa'nın azli.
Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadareti.
- 23.09.1743 Ali Paşa'nın azli.
Seyyid Hasan Paşa'nın sadareti.
- 27.09.1743 Nâdir Şah'ın sekiz gün süren Musul kuşatmasındaki başarısızlığı.
- 23.08.1745 Kagâverd Savaşı'nda Nâdir Şah'ın başarı kazanması.
- 05.04.1746 Nâdir Şah'ın iki devlet arasında yapılan görüşmelerde dini ve askerî isteklerinden vazgeçmesi üzerine Kasrı Şirin Antlaşması'nın yeniden kabul edilmesi.
Osmanlı ile İran arasındaki sınırın kesin olarak çizilmesi.
- 09.08.1746 Hasan Paşa'nın azli.
Tiryaki Mehmed Paşa'nın sadareti.
- 24.08.1747 Mehmed Paşa'nın azli.
Seyyid Abdullah Paşa'nın sadareti.
- 03.01.1750 Abdullah Paşa'nın azli.
Mehmed Emin Paşa'nın sadareti.
- 26.03.1750 Çarşılar yangını.
- 01.07.1752 Mehmed Emin Paşa'nın azli.
Köse Mustafa Paşa'nın sadareti.
- 21.10.1754 Uzunçarşı yangını.
- 13.12.1754 I. Mahmud'un ölümü.

Sultan I. Mahmud'un Cülûsu (01.10.1730)

Padişahın tahta çıkmasıyla, bütün cihan mutlu olmuştur. Bundan dolayı Nahîfî, Allah'a şükretmektedir ve onun döneminde, ehl-i sünnetin azîz ve makbul, ehl-i bid'atın ise zelil ve merdûd olması, zulüm ve fitnenin yok olarak cihanın rahat etmesi için herkesin dua ettiğini söylemektedir.

IV

Târîh-i Culûs-ı Hümâyûn-ı Hazret-i Sultân Mahmûd Hân

- 1 Hamd ü şükr olsun O mevlâ-yı 'azîmü's-şâna
Ki odur hakk ile ser-cümle 'ibâda ma'bûd
- 3 Eyledi 'âlemi bir pâdişeh ile mesrûr
İsm-i Mahmûdı gibi vasf-ı cemîli mevdûd
- 8 Ehl-i sünnet ola devrinde 'azîz ü makbûl
Ehl-i bid'at ola 'ahdinde zelil ü merdûd
- 10 Bir du'âdur bu ki bi-reyb ü riyâ halk-ı cihân
Taleb-i hüsn -i kabûl ile ola vakf-ı sücûd
- 11 Sâye-i saltanâtında ola âsûde 'ibâd

- 23 Zulm ü âşûb u fiten ola ‘adîm ü nâ-bûd
Ey Nahîfî bu du’â oldı cülûsa târîh
Ola memdûh-ı Hudâ ‘adl ile Sultân Mahmûd (H.1143-M.1730)

اوله ممدوح خدا عدل ايله سلطان محمود

(Nahîfî Divanı, Tarihler, s.261)

Şair Arpaemini-zâde Sâmi, Allah’ın hikmetlerinin ortaya çıktığını ve gökyüzü tâkına “Ey basiret sahipleri, ibret alınız.” tarihinin yazıldığını söylemektedir. Bu gürültü ve fitnenin sebebi olarak, günahların cezasını ve kötü halleri göstermekte olan şair, geçen zamanın (Sultan III.Ahmed dönemi ve Lâle Devri) gafletle dolu olduğunu, insanların ibret almaları gerektiğini belirtmektedir.

Fitne yıldızı, perişanlık vakti gelince güzellik ve ziya, âlemi doldurmuş ve zulmetin siyahlığı kaybolmuştur. Artık, âdil olan Sultan I.Mahmud’un hilafet dönemidir; akıllı padişahın saltanat zamanıdır. İyilik ve cömertliği bütün dünyaya yayılmış ve her yeri kaplamıştır. Onun tahta çıkışı, mutluluk vaktidir.

Herkes onun cülûsuyla mutlu olmuş ve dünya onun devleti için dua etmiştir. İnsanların mutluluk sadası, gökyüzüne ulaşmıştır O padişah, cihanın adalet işaretidir. Hakk’ın gölgesi, onun tahta çıkışına bir tarihtir. O dünya hükümdarlarının iftihar tacının lideridir ve vücudu ise Allah’ın bir ayetidir.⁶⁰

11.Bend

Târîh-i Sâl be-Hengâm-ı Cülûs 'Alâ-Tarîk-i Müseddes

I

Hudâ-yı 'azze ve cell kudretin idüp izhâr
'Tyâna çıkdı nukûş-ı 'acîbe-i esrâr
Be-vefk-i hükm-i şü'ûnât-ı Hâlik-i Cebbâr
İdince levhe kalem sebt-i kâr-ı leyl ü nehâr
Sipîhr takma târîh-i sâl-i yümn-âsâr

Yazıldı يا اولى الابصار ايله فاعتبروا (fa'teribû ile yâ ulû'l-epsâr)⁶¹

IV

Zuhûr iden bu cedelgehde böyle şûr ü şagab
Cezâ-yı seyyi'e vü sû'-i hâldendür hep
Tamâm gaflet ile geçmiş idi rûz ile şeb
Bu âyet âdemi âgâh eylemez mi 'aceb
Sipîhr tâkına târîh-i sâl-i yümn-âsâr

Yazıldı يا اولى الابصار ايله فاعتبروا

V

'Amûd-ı subh gibi nûr-ı 'adl olup rûşen
Sevâd-ı zulmet-i gam oldı mahv 'âlemden
Kulûba virdi ziyâ âftâb-ı re'y-i hasen
Gelince vakt-i perişânî-i nücûm-ı fiten
Sipîhr tâkma târîh-i sâl-i yümn-âsâr

Yazıldı يا اولى الابصار ايله فاعتبروا

VI

Dem-i hilâfet-i Mahmûd Hân-ı 'âdildür

⁶⁰ Sâmi, I.Mahmud’un tahta çıkışı münasebetiyle yazdığı bir başka cülûsiyede benzer ifadeler kullanır.Şaire göre padişah çıkmadan önce dünya zulüm ve sıkıntı dolu iken onun gelişi ile din ve devlete yeni bir nizam gelmiş ve bütün sıkıntılar unutulmuştur. Bkz. Fatma Sabiha Kutlar, **Arpaemini-zâde Sâmi Divanı, Tenkitli Metin-İnceleme**, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Ün. SBE. Ankara,1996, s.682

⁶¹ “Ey basiret sahipleri ,ibret alın”.**Haşr** ,2

Zamân-ı saltanat-ı pâdşâh-ı âkildür
 Sehâ vü cûdı ser-â-pây dehre şâmildür
 Cûlûs itdiği sâ'at ki sa'd-ı kâmindür
 Sipihîr tâkına târîh-i sâl-i yümn-âsâr
 Yazıldı يا اولی الابصار ىلے فاعتبروا

VIII

Kudûmı eyleyüp âfâkı ser-be-ser handân
 Du'â-yı devletini 'âlem itdi vird-i zebân
 Pür oldı velvele-i kûs-ı şevketiyle cihân
 Çak âsmâna irişdi sadâ-yı merdümüyân
 Sipihîr tâkına târîh-i sâl-i yümn-âsâr
 Yazıldı يا اولی الابصار ىلے فاعتبروا (H.1143 – M.1730)

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Müseddesler, s.685)

Aşağıdaki kasidede, Sultan III. Ahmed'in Patrona isyanıyla tattan çekilmesi ve yerini kardeşinin oğlu(II. Mustafa'nın oğlu) I.Mahmud'a bırakması anlatılmaktadır. I.Mahmud'un yaptığı işleri anlatan şair Sâmî, onun bu icraatlarını nakleden kişinin, Gazneli Mahmud olmasını uygun görmüştür.

58

Kasîde-i Rengîn-i Beyân Müddet-i Saltanat-ı Selâtin-i Âl-i Osmân
 36 Hemân ol sâ at itdi câ-nişînî ihtiyârıyla
 Birâder-zâdesi sultân Mahmûd-ı cihânbanı
 37 Şerîf-bahş-ı serîr-i mülk o Mahmûdü'l-fa âl oldı
 Sezâdur Gaznevî olursa anun menkabet-hânı
 38 Olup ecdâdı mânend-i kemer-bend-i gazâ ekser
 Müdemmer eyledi bir nice def' a herze-pûyânı
 39 Hem itdi ol şehün mi mâr-ı fikri nev-be-nev inşâ
 Zamânında hezârân muhteri' nâ-dîde bünyânı
 40 Yigirmi beş sene oldı o dâver saltanat-güster
 Hüner-perver muvAkkâr mu' teber dâd u dihiş kânı
 ...

(Lebib-i Âmidî Divanı, Kasideler, s.261)

Şair Münif, padişahın tahta çıkışını tebrik için yazdığı kasidesinde, âlemin bayram gününe kavuştuğunu, ebedî neşeyi bulduğunu söyleyerek, herkesin gamdan kurtulup mutlu olduğunu ifade etmiştir. Onun devrinde dünya asayişe kavuşmuş, her yer Cennet bağına dönmüştür. Şair, daha sonra padişahın kendisine ihsanda bulunmasını istemektedir.

1

Tebrik-nâme-i Cûlûs-ı Hümâyun
 9 'Alem çü mevsim-i îd buldı neş'at-ı câvid
 Nahl-i riyâz-ı ümmîd pür-berg ü ber mübârek
 10 Bir dilde kalmadı gam ser-tâ-ser oldı hurrem
 Lûtfunla halk-ı 'âlem hep behre-ver mübârek
 11 Devründe buldı dünyâ âsâyîş-i dü bâlâ
 Her gûşe bâg-ı Me'vâ her müstakar mübârek
 13 Kıl bir ze'âmet ihsân hem h'âcegî-i divân
 Olsun Münif-'i nâlân ferhunde-fer mübârek
 ...

(Antakyalı Münîf Divanı,Kasideler,s.101)

1.1.1.1.6. Sultan III. Osman (1699-1757)

Sultan III. Osman, yirmi beşinci padişah olarak Osmanlı tahtına çıktı. İkinci

Mustafa'nın oğlu ve I.Mahmud'un kardeşidir. Şehzadeliği sarayda gözetim altında geçmişti. Saltanatı süresinde, devletin daha önce yaptığı antlaşmalar sebebiyle siyasi olarak önemli sayılacak bir dönem yaşanmamıştır. Daha ziyade doğu sınırlarında bazı olaylar ve isyanlarla uğraşmıştır. Nispeten barış döneminin yaşanması ve kendi saltanat süresinin kısa olmasına rağmen, çok sık sadrazam değiştirilmiş, iyi yetişmiş devlet adamları gereksiz yere harcanmıştır.

Sinirli, gaddar ve vehimli olan Sultan III.Osman,rivayete göre şehzadeleri öldürmek istemiş,hatta III.Ahmed'in büyük oğlu Şehzade Mehmed'in(1756) III.Osman'ın zehirletmesi sonucu öldüğü şâyî olmuştu.

Kardeşi zamanındaki musiki-şinastları saraydan çıkartmıştı; zevkten mahrum, obur, kadınlardan nefret eden acayip bir adamdı. Cimri tabiatlıydı. Hekimoğlu Ali Paşaya, şehzadeleri öldürtmeyi teklif etmiş; ancak Ali Paşa bunu doğru bulmamıştır.⁶²

Tahta çıktığı senelerde İstanbul'da görülmemiş şekilde, çok uzun ve şiddetli geçen bir kış yaşanmıştı. Haliç donmuş ve Defterdar iskelesinden Sütlüce'ye buz üstünde gidilebilmişti. İkinci felaket de , 36 saat aralıksız devam eden İstanbul yangınında yaşanmıştı. Hocapaşa çevresinde başlayan yangın tüm ahşap evleri yakmıştı. Bunun yaraları sarılırken, kısa bir süre sonra Cibâli çevresinde onarılmakta olan bölgede yine yangın çıkmış, 48 saat devam etmiş; yaklaşık iki bin ev, bin dükkân, beş yüzden fazla değirmen, iki yüz camii ve mescit, yetmiş hamam ve han kül olmuştu. İnsanlar evsiz kaldığı gibi salgın hastalık da yayılmıştı.

Sultan III. Osman Devri Kronolojisi:

13.12.1754	III. Osman'ın Padişah olması.
11.01.1755	Haliç'in donması.
22.01.1755	Sultan Osman'ın Eyüp Sultan'da kılıç kuşanması.
Büyük İstanbul yangını. Mahmudpaşa çarşısı ve hamamını ve çevresindeki evleri yok eden on sekiz saat devam eden yangın.
15.02.1755	Köse Bâhir Mustafa Paşa'nın azli.
Baş Defterdar Hekimoğlu Ali Paşa'nın üçüncü sadareti.
18.05.1755	Ali Paşa'nın azli.
Nâilî Abdullah Paşa'nın sadareti.
24.08.1755	Abdullah Paşa'nın azli.
Nişancı Bıyıklı Ali Paşa'nın sadareti.
27.09.1755	Büyük İstanbul yangını. Sirkeci, Hocapaşa çevresinde gece yarısı başlayan yangın.
25.10.1755	Ali Paşa'nın azli ve Yirmisekiz-zâde Mehmed Said Paşa'nın sadareti.
01.04.1756	Mehmed Said Paşa'nın azli ve Köse Bâhir Mustafa Paşa'nın sadareti.
05.1756	Mısır ve Bağdad'ta devlete karşı hareket.
Garp ocaklarının durumunun bozulması ve buraların devlete karşı güçlerin eline geçmeye başlaması.
06.1756	Sultan III. Ahmed'in büyük şehzadesi Mehmed'in, şehirdeki veba salgını

⁶² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.101

sebebiyle 42 yaşında vefatı.

04.07.1756 Büyük İstanbul yangını.

11.01.1757 Mustafa Paşa'nın azli.

Koca Ragıp Mehmed Paşa'nın sadareti.

29.10.1757 I II. Osman'ın ölümü.

Sultan III. Osman'ın Cülûsu (13 Aralık 1754)

Şair Haşmet, Sultan Osman'ın cülûsunun mübarek olması için Allah'a duâ etmekte ve kendisinin merhamet bağının ulusu olduğunu söyleyerek tahta çıkmasının uğurlu bir hal olduğunu ifade etmektedir:

Merhûm u Magfûr Cennet-Mekân u Firdevs-Âşiyân Sultân 'Osmân Efendimiz Hazretlerinin Târîh-i Cülûsları ve Sâ'ir Tevârîh-i Mütenevvîdir

1 Tâc u tahtın ede mes'ûd u mübârek Bârî
Ey şehen-şâh-ı kerem-pîşe mekârim-'unvân

4 Devha-i bâg-ı merâhim dediler zâtın için
Sâye-i re'fetini eylediler cây-ı emân

16 Buldugum âdeme böyle diyeyim târîhin
'Âleme müjde cülûs eyledi Sultân 'Osman (1168)

31 Fâl-i hayr olduğuna şübhe mi var hünkârım
Ya'nî târîh-i cülûsun ola "Gazi Sultân" (H.1168-M.1754)

(Haşmet Divanı, Tarihler, s.161)

Sultan Osman'ın cülûsu, gam, keder ve sıkıntının kaybolmasının sebebidir. Onun padişah oluşu, Mevla'nın bir lütfu ve adaletinin bir tecellisidir. Onun vezirlerinin ve devlet erkânının emin insanlardan oluşu, yine Mevla'nın bir lütfudur. Onun veziri⁶³, hilmi (yumuşak tabiatı) ile kendinden önceki vezirlerden üstündür.

Şair İbrahim Nazîrî, Mevla'nın lütfu ile padişahın adalet ile dünyaya şan vermesi için Allah'a dua etmekte, Huda'nın onu musibetlerden korumasını istemektedir.

89

Târîh-i Sultân 'Osmân

1 Bir seher ki eser-i feyz-i Hudâvend-i cihân

Gam-ı dîrîne vü endûh u keder oldu nihân

2 Nedür aslı dîr iken peyk-i sabâ virdi haber

Ki cülûs eyledi şevket ile sultân 'Osmân

3 Kenz-i ihsânî 'ayân eyledi lütf-ı Bârî

'Âlemi cû-yı 'adâlet yine itdi revân

4 Virdi dünyâya neşâtı ki cihâna Mevlâ

Böyle bir pâdişehi eyledi lütf u ihsân

8 Bir vezîr ibn-i vezîri ana tevîk ile Hağ

Eyledi hâzır anun misli bulunmaz el-ân

9 Âsafân-ı selefê gâlib olup hilmi ile

Hüsn-i hulkiyle şeref buldı 'anun hep erkân

10 O şehenşâh-ı cihân lütfi ile Mevlânun

'Adl ü dâd ile vire 'âleme 'izzet ile şân

13 Gitdi bâ-hükm-i kazâ hazret-i sultân Mahmûd

Müjde 'adliyle cülûs eyledi sultân 'Osmân (H.1168 – M.1754)

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.977)

Padişah, üçüncü halife olan Hz. Osman'ın adaşdır ve âdildir. Üç yıl, adâletle hüküm

⁶³ Bahsedilen vezirin kim olduğu tespit edilemedi.

sürdükten sonra 1171 senesinde vefat etmiştir.

92

Berâ-yı Vefât-ı Sultân 'Osmân Rahimehu'llâhu Te'âlâ

- 1 Ol semiy-y-i câmi'u'l-Kur'an 'âdil pâdişâh
Taht-ı şâhı üzre üç yıl 'adl-ile çaldurdu kûs
- 2 Gitdi bâ-takdir-i Mevlâ 'adne ol sultân velî
İtdi sultân Mustafâ bâ-lûtf-ı Hak hâlâ cülûs
(H.1171 Fî mâh-ı Safer 16 fi leyleti ehad - M.1757)

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.978)

III. Osman'ın tahta çıkışına tarih kıt'ası yazan bir başka şair Hâkim Mehmed Efendidir.

Şair, padişahın cülûsunu sevinçle karşılar:

Padişahın cülûsu, cihanın sevinçle dolması için bir vesiledir. Sultan III. Osman, doğu ve batının padişahıdır ki, dünyanın büyük hükümdarları onun kapıcısı olsa layıktır.⁶⁴

Fî't- Tevârîh-i Târîh Berây-ı Cülûs-ı Sultân 'Osmân Hân İbn-i Sultân Mustafa Hân

- 1 Hamdülillâh ki meserretle ferâlî-yâb oldu
Toldi âvâze-i ikbâl ü sürûr ile cihân
- 2 Şems-i iqbâl-i cihân eyledi burcunda şeref
Geldi ser-mesned-i iclâline sultân-ı zamân
- 3 Ya'ni ol pâdişeh-i maşriğ ü magrib ki anım
Olsa der-bânı sezâ Hüsrev-Ma'an vü Keyhân
- 4 Şâh-ı gerdûn-ı 'azimet sâhib-i 'izz ü şevket
Ana mevhub Hudâ lâzime-i haşmet ü şân
- 14 Geldi bir hâtif-i gaybî didi Hâkim târîhini
Yümn ile müjde cülûs eyledi Sultân 'Osmân

(Hâkim Mehmed Efendi Divanı, Tarihler, s.126)

Sultan III. Osman'ın saltanat döneminin anlatıldığı kasidenin aşağıdaki bölümünde Lebib; padişahın, Sultan I.Mahmud'un kardeşi olduğunu, tahta geçince öncelikle zulmü ortadan kaldırmaya çalıştığını,3 yıldan 11 gün noksan süren bir saltanatının olduğunu,1171'de vefatının ardından III. Ahmed'in oğlu Sultan III. Mustafa'nın tahta çıktığını anlatmıştır.

58

Kasîde-i Rengîn-i Beyân Müddet-i Saltanat-ı Selâtîn-i Âl-i 'Osmân

- 44 Giçürdiler yerine dâderi sultân 'Osmân'ı⁶⁵
O sultân ibn-i sultân ibn-i sultân ibn-i sultânı
- 45 Anun târîhini câ'-i nizâmü'l-âlem itmişdi
Tefe'ül eyleyüp gerçi Sitanbûl'un sühân-dânı
- 46 O şeh de ibtidâ-i def'-i zulme eyleyüp himmet
O sevdâlarla kim tasdik ide erbâb-ı 'irfânı
- 47 Velî hel yuslihu'l-'attârdan gafletle zann itdi
Salâh-ı âlem-i kevn ü fesâdun vardur imkânı
- 48 Muvaffak eyleyüp üç sâlden on bir gün eksikde
Meger takdir imiş nüzhet-serâ-yı adne cevlanı
- 49 Ki oldı pençe-i şîr-i ecelden şîr-i pençeyle
Kabâ-yı bî-bekâ-yı ömrinün çâk-ı girîbânı
- 50 O demde bin yüz yetmiş bire yetmişdi çün târîh (H.1171-M.1757)
İrüp şeh-zâdegân-ı 'ammine ahd-i cihânbanı
- 51 Giçürdiler hezârân şevket ü dârât u haşmetle

⁶⁴ Hâkim Mehmed Efendi Divanında, III.Osman'ın tahta çıkması münasebetiyle yazılmış bir tarih manzumesi daha bulunmaktadır.Şair, bu manzumede de benzer ifadelerle padişahın tahta çıkmasından duyduğu mutluluğu anlatmaktadır. Bkz. Mehmet Çakırcı, **Hâkim Mehmed Efendi Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniv. SBE. Van,2006, s.131

⁶⁵ Manzumenin önceki beyitlerinde Sultan I.Mahmud'un vefatı anlatılmaktadır.Bkz.İdris Kadioğlu, **Lebib-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv. SBE. Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Diyarbakır,2003, s.163

Yerine hân Ahmed-zâde sultân Mustafâ hânı

...

(Lebib-i Âmidî Divanı, Kasideler, s.261)

Sabâ rüzgârı, onun tahta çıkışını müjdeleyen bir habercidir ve şair Lebib, Sultan III.

Osman'ın tahta çıkışını bir tarih manzumesi ile müjdelemektedir.

83

Degdi bir peyk-i sabâ târîhini tebşîr-kunân

Müjde yümn ile cülûs eyledi sultân 'Osmân (H.1168-M.1754)

(Lebib-i Âmidî Divanı, Tarihler, s.370)

1.1.1.1.7. Sultan III. Mustafa (1717-1774)

Yıkılıptur bu cihân sanma ki bizde düzele

Devleti çarh-ı denî verdi kamu mübtezele

Şimdi ebvâb-ı saâdette gezen hep hezele

İşimiz kaldı hemân merhamet-i lem-yezele⁶⁶

III. Ahmed'in oğlu III.Mustafa 1757'de tahta çıkmıştır.Yeniliğe ve ıslahata taraftar olduğu için kapıkulu ocaklarının düzelmesini istediye de,doğrudan doğruya cesaret edemediğinden,işe topçu ocaklarının ıslahı ile başladı.Nücûm ilmîne meraklıydı.⁶⁷

Sultan III. Mustafa saltanatının süresinde en önemli dış sorun olarak Rusya meselesi ile meşgul olmak zorunda kalmıştı. 1763 Çihrin Seferi ile başlayan dönemde Rusya Çariçesi Katerina, Osmanlı himayesinde olan Polonya'ya asker göndermiş ve Kont Stanislas Ponyatowski'yi de tahta geçirmişti. Diplomatik yollardan meselenin halledilmesine çalışılmış ise de sonuç alınamamıştı. İki devlet arasında başlayan savaş 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasına kadar devam etmişti. Padişah devleti güçlendirmek, sorunları çözmek çabalarının netice vermemesi neticesinde üzüntüsünden hasta olmuştu. Bu antlaşmanın kendinden sonra imzalanması da devletin hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştu. İktisatlı olduğu için bir hayli hazineye bir hayli para biriktirmesine rağmen bunların hepsini hatta iç hazineyi bile Rus harbinde sarf ederek vefatında hazineyi bomboş bırakmıştır

III. Mustafa, devlet işlerini takip eder, kendi emri mahkeme karşısında hakkâ ve adalete uygun değilse emrini geri alır, şer'i kanunlara hürmet gösterirdi.⁶⁸

Sultan III. Mustafa Devri Kronolojisi:

30.10.1757 Sultan III. Mustafa'nın Padişah olması.

08.11.1757 Sultan Mustafa'nın törenle Eyüp Sultan'da kılıç kuşanması.

24.12.1760 Şehzade Selim'in doğumu.

02.1763 Avrupa'da yedi yıl savaşlarının sona ermesi ve Paris barışı imzalanarak Fransa'nın İngiltere'ye bazı sömürgelerini vermesi.

Prusya Devleti, Osmanlı Devleti ile ittifak imzalama arayışları.

⁶⁶ Ramazan Muslu, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf(18.yy)**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s.40

⁶⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.102

⁶⁸ a.g.e., s.102-103

- 07.04.1763 Koca Râgıb Paşa'nın ölümü, Hamid Paşa'nın sadareti.
- 01.11.1763 Hamid Paşa'nın azli, Mustafa Paşa'nın sadareti.
- 28.03.1765 Mustafa Paşa'nın azli, Mehmed Paşa'nın ilk sadareti.
- 22.05.1766 Büyük İstanbul zelzelesi.
1768 Mehmed Paşa'nın azli, Silahdar Mahir Paşa'nın sadareti.
- 04.10.1768 Rusya'nın anlaşmaları bozduğu, devlete bağlı olanları isyana teşvik ettiği için, toplanan Harp Meclisi'nde, Rusya üzerine Savaş kararı alınması.
- 08.10.1768 Lehistan'ı korumak için Rusya'ya sefer açılması.
- 20.10.1768 Mahir Paşa'nın azli, Mehmed Emin Paşa'nın sadareti.
- 12.11.1768 İngiltere'nin iki devlet arasında arabuluculuk teklifi.
- 31.01.1769 Kırım Hanı'nın Güney Rusya seferi.
- 27.03.1769 Veziriâzam'ın Rus seferine çıkmak üzere iken Padişah ve erkânının Davutpaşa ordugâhına gelmeleri.
- 12.12.1769 İkinci Hotin başarısı. Veziriâzam'ın azli, Moldavancı Ali Paşa'nın sadareti.
- 21.09.1769 Hotin'in tahliyesi, Ruslar tarafından işgali.
- 12.12.1769 Ali Paşa'nın azli, Halil Paşa'nın sadareti.
- 09.04.1770 Mora Zaferi.
- 06.07.1770 Çeşme'de bulunan donanmanın, bir gece ani baskın ile Ruslar tarafından yakılması.
- 01.08.1770 Bender İsmail, Kılı, İbrahim ve Akkerman Kaleleri'nin kaybı.
- 22.10.1770 Limni'nin kurtuluşu.
- 25.10.1770 Halil Paşa'nın azli, Bosna Valisi Mehmed Paşa'nın sadareti.
- 24.06.1771 Kırım'ın elden çıkması.
- 07.1771 Rusya'nın başarıları üzerine, İttifak isteyen Avusturya ile anlaşma imzalanması.
- 02.08.1771 Özi zaferi.
- 12.09.1771 Yerköyü zaferi ve Rusya'nın barış teklifi.
- 11.12.1771 Silahdar Mehmed Paşa'nın azli, Muhsin-zâde Mehmed Paşa'nın ikinci sadareti.
- 30.05.1772 Rusya ile savaş durumuna son verilmesi.
- 07.1772 Lehistan'ın ilk taksimi.
- 01.05.1773 Mısır'da Sultanlığını ilân eden âsi Cin Ali Bey'in etkisiz kılınması. (Salihliye Muharebesi)
- 29.06.1773 Silistre zaferi.
- 20.10.1773 Varna zaferi.
- 21.01.1774 I II. Mustafa'nın ölümü.

Sultan III. Mustafa'nın Cülûsu (30 Ekim 1757)

Şair Fıtnat Hanım, Sultan III. Mustafa'nın cülûsunu müjdeleyerek hayli zamandır insanların onun temiz yüzünü özlediğini ve padişah olması için Allah'a dua ettiklerini söylemektedir. Onun cülûsu ile dualar kabul olunmuş, onun yüzünün nuru, cihanın gözlerini parlatmış, minnet ve gam vakti yerini safa günlerine bırakmıştır. Onun benzeri dünyaya

gelmemiştir. O Sultan İskender'dir, hilafet madeninin cevheri, adalet denizinin incisidir.⁶⁹

4

Târîh-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Hân

- 1 Müjdeler kim oldu burc-ı saltanatda rû-nümâ
Mîhr-i gerdûn-ı 'adâlet ya'ni Sultân Mustafâ
2 Hayliden müştâk idi 'âlem cemâl-i pâkine
Dest açup dergâh-ı Bâriye iderlerdi du'â
3 Hamdullah eyledi Mevlâ du'âmız müstecâb
Kıldı nûr-ı tal'ati çeşm-i cihâmı rûşenâ
4 Olsa diller gül gibi handân 'aceb mi şevk ile
Gitdi vakt-i mihnet ü gam geldi eyyâm-ı safâ
5 Taht-ı vâlâ bahta kıldıkda cülûs ikbâl ile
Şevk-ı teşrîfiyle 'îd itdi cihân ser tâ-be-pâ
10 Gelmedi misli cihâna görmedi çeşm-i felek
Böyle Sultân-ı Sikender şevket ü kişver-güşâ
13 Nâsa tebşir eyleyüp hâtif didi târihini
Revnağ-ı evreng-i âli oldı Sultân Mustafa (H. 1171- M.1757)

(Fitnat Hanım Divanı, Tarihler, s.102)

Padişah III. Osman'ın üç yıl adaletle hükmetmesinin ardından 1171 'de vefat etmiş ve yerine Sultan III. Mustafa geçmiştir.

92

Berâ-yı Vefât-ı Sultân 'Osmân Rahimehu'llâhu Te'âlâ

- 1 Ol semiyi-yi câmi'u'l-Kur'an 'âdil pâdişâh
Taht-ı şâhı üzre üç yıl 'adl-ile çaldurdu kûs
2 Gitdi bâ-takdîr-i Mevlâ 'adne ol sultân velî
İtdi sultân Mustafâ bâ-lûtf-ı Hak hâlâ cülûs
(H.1171 Fî mâh-ı Safer 16 fî leyleti ehad - M.1757)

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.978)

Lebib tarafından yazılan tarih kıt'asında,1171 tarihinde Sultan Ahmed'in Şehzâdesi Sultan III. Mustafa'nın tahta çıkışı anlatılmaktadır.

58

Kasîde-i Rengîn-i Beyân Müddet-i Saltanat-ı Selâtîn- i Âl-i 'Osmân

- 50 O demde bin yüz yetmiş bire yetmişdi çün târîh (H.1171-M.1757)
İrüp şeh-zâdegân-ı 'ammine ahd-i cihânbanı
51 Giçürdiler hezârân şevket ü dârât u haşmetle
Yerine hân Ahmed-zâde sultân Mustafâ hân
....

(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.261)

Şair Haşmet, tahtı süsleyen padişahı, cülûsu sebebiyle tebrik ederek Dârâ⁷⁰ ve İskender'in, onun ancak çavuşu olabileceğini söylemiştir. Padişah, saltanat arsasında düldül atının süvarisidir. Cihan keder ve gönüller sıkıntı ile dolmuş iken, onun cülûsu dünyayı genişletmiştir. Ümitsizlik gecesinin karanlığı, onun alnındaki güneş gibi marifet ışığına yerini bırakmıştır.

Şair, padişahın zâtıyla saltanat makamının kıskançlıkta son noktada olduğunu ifade

⁶⁹ Fitnat Hanım , III.Mustafa'nın tahta çıkması münasebetiyle bir tarih manzumesi daha yazmıştır.Bkz. İmran Azaklı, **Zübeyde Fitnat Hanım'ın Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırkkale Üniv. SBE. Ankara,1998, s.104

⁷⁰ Keyâniyân denilen eski Fars hükümdarlarının dokuzuncusu.

ederek Hicaz ve Isfahan'ın⁷¹ onun kudümünün ünüyle(gürültüsüyle) ahenge doydüğunu söylemektedir. Padişah, Hz.Peygamberin dininin(İslam'ın) dünyayı zapteden hükümdarıdır. Bundan dolayı Freng mülkünün kralı,onun ikbal kapısının bir esiridir ancak. Padişah III.Mustafa'nın babası(Sultan III.Ahmed) Rus çarını yenmiş ve esir etmiştir. Moskof(Rus) çarı, Sultan III. Mustafa'nın da atının kayışında bir askı olacaktır:

5

Şehen-Şâh-ı Kişver-Ârâ Hâlâ Pâdişâhımız Sultân Mustafâ Efendimiz Hazretlerine Târîh-i Cülûs-ı Hümâyûnlarını Mutazammın 'Arz Buyurdukları Kasîde-i Beççedir ki Şân-ı Bülend-'Unvân-ı Şehen-Şâhanelerine Ta'zimen Ziver-ı Sahîfe- i Nuhustîn Kılındı

1 Mübârek ola tâc u tahtın ey sultân-ı çerb-evreng
Sana şâyeste Dârâ vü Sikender olmaga serheng
2 Sen ol düldül-süvâr-ı 'arsa-gâh-ı saltanatsın kim
Sezâdır gâşiye-ber-düş-ı ikbâlin ola Hüşeng
3 Kudümün verdi vüs'at 'âleme şevketlu hünkârım
Küdûretle cihân ser-tâ-be-pâ olmuş iken dil-teng
4 Günü togdu gören zulmet-nişînân-ı şeb-i ye'sin
Cebninde güneş gibi hüveydâ pertev-i ferheng
6 Vücûdunla cihân pertev-pezir-i tesliyet el-hak
Safâ-yı tal'atınla tab'-ı 'âlem cümle şüb u'şeng
7 Makâm-ı saltanat zâtınla reşk-i evc-i â'lâladır
Hicâz u Isfahân sît-i kudümünile sîr-âheng
14 Sen ol gîtî-sitân-ı dîn-i Ahmed'sin olur elbet
Esîr-i bâb-ı ikbâlin kırâl-ı mülket-i Efreng
15 Yed-i te'yîdinin mevrûşudur ahz-ı kırâl etmek
Hudâ kâdir ne dem 'azm-i gazâya eylesen âheng
16 Tutup çâsâr-ı Moskov'u cenâb-ı vâlidin çün kim
Senin de bend-i fitrâkinde bir çâsâr olur âveng
26 Demeden bir ahad dedim bu târîhi du'â-güne
Mübârek ola Sultân Mustafâ'ya efser ü evreng (H.1171-M.1757)

(Haşmet Divanı, Kasideler, 96)

1.1.1.1.1.8. Sultan I.Abdülhamid (1725-1789)

Sultan Abdülhamid, yirmi yedinci padişah olarak Osmanlı tahtına çıktı.III.Mustafa'nın kardeşi olan Abdülhamid, kırk seneyi aşkın süre,sarayda kapalı bir hayat geçirmiştir.Halim ve iyi kalpli idi.18.yy Osmanlı sultanları içinde en ziyâde ayrıntılı bir şekilde devlet işleriyle meşgul olanıdır.Kendisi,bir devlet idarecisinde bulunması gerekli azim ve irâdeye sahip olmamakla birlikte,işlerin iyi gitmesine dikkat ve itina gösterir,iş başına getireceği adamların mizac ve meşreplerini öğrenirdi.Yenilik ve ıslahat taraftarıydı.Fakat bunu yürütecek enerjiden mahrumdu.Bütün işlerinde, sadrazamlara tam yetki vermişti.⁷²

49 yaşında devlet idaresini teslim aldığı zaman, Osmanlı-Rus savaşı devam ediyordu. Osmanlı-Rus Ordusu Varna Bölgesi Kozluca'da savaş halinde idi ve Çariçe II. Katerina ordunun merkezle bağlantısını kestiğinden ordu bozguna uğramıştı. Sadrazam iki devlet arasında barış yapılarak savaşın sona ermesi için diplomasi yolunu denedi. Ve iki ülke arasındaki savaş, yapılan görüşmeler sonunda 21 Temmuz 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanması ile sona ermiş oldu.

⁷¹ Bu kelimeler, birer makam adı olmalarının yanında,aynı zamanda İran'ın meşhur şehirlerinin de adlarıdır.Dolayısıyla, tevriyeli olarak kullanılmıştır.Şair, kudüm kelimesi ile de benzer şekilde oynamıştır. Padişahın cülûsuna dair yazılan bu kasidede yer alan bu kelime,makam isimleriyle birleşerek bir sazı hatırlatacak şekilde kullanılmıştır.

⁷² İsmail Hakkı Uzunçarşılı,**Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**,TTK Yayınları,Ankara,1988,s.103

Bu antlaşma ile devletin en önemli stratejik bölgesi, Kırım'ın, Rusya'ya verilmesi padişahı çok üzmüştü. Küçük Kaynarca Antlaşması ile devlet için yeni ve önemli bir problem ortaya çıkmıştı. Ruslar, Osmanlı Hükûmeti içindeki azınlıkların (Ortodoks) haklarını, Hıristiyanları ve kiliseleri koruyacaklardı. Artık Rus ticaret gemileri Boğazlar'dan izin almadan serbestçe geçebileceklerdi. Sultan Abdülhamid, daha iktidarının ilk aylarında devletin kaderini değiştiren, onun başına daha büyük meseleleri açan bir barışa imza atmak zorunda kalmıştı.

1787 yılında Rusya'ya karşı açılan savaşta, Avusturya ile olan cephede kazanılan savaş, padişaha Gazi ünvanını kazandırmış; kaybedilen, Rusya'ya terk edilen Özi Kalesi ise padişahı üzüntüden felç etmiş ve kısa bir zaman sonra ise vefâtına sebep olmuştur.⁷³

Sultan I.Abdülhamid Devri Kronolojisi:

- 21.01.1774 I. Abdülhamid'in padişah olması.
Osmanlı ve Rus kuvvetleri'nin Varna'nın batısında Kozluca Bölgesi'nde karşılaşmaları ve Kozluca bozgunu.
- 21.07.1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasının imzalanması.
Kırım'ın bağımsızlığı.
- 04.08.1774 Vezir-i âzam Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın ölümü, İzzet Mehmed Paşa'nın sadareti.
- 08.05.1775 Avusturya ile 4 maddelik antlaşma imzalanması.
Mısır ve Suriye'de devlete karşı başkaldırma.
- 06.07.1775 İzzet Mehmed Paşa'nın azli, Derviş Mehmed Paşa'nın sadareti.
- 05.01.1777 Derviş Mehmed Paşa'nın azli, Cebeci-zâde Darendeli Mehmed Paşa'nın sadareti.
- 05.05.1777 Sine zaferi.
- 01.09.1777 Mehmed Paşa'nın azli.
Kalafat Mehmed Paşa'nın sadareti.
- 04.1778 Divan toplantısında Rusya'ya karşı savaş kararı alınması.
- 09.08.1778 Donanma komutanı Gazi Hasan Paşa'nın, Rusya ile savaşmak üzere Samsun'dan hareketi.
Fransa'nın desteği ve arabuluculuğu ile savaş durumuna son verilmesi, barış müzakerelerine geçilmesi.
Fransa-İngiltere ile harp durumu ve silahlı tarafsızlık Antlaşması.
- 03.1779 Kerim Han'ın vefatı ile Basra'nın bir savaş ile geri alınması.
- 21.03.1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi.
Küçük Kaynarca Antlaşmasının yeniden gözden geçirilerek Osmanlı aleyhine düzenlenmesi.
- 21.08.1779 Mehmed Paşa'nın azli, Seyyid Mehmed Paşa'nın sadareti.
- 19.02.1781 Vezir-i âzam'ın ölümü, Erzurum Valisi İzzet paşa'nın sadareti.
- 21.08.1782 Büyük İstanbul yangını.

⁷³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.104

- 25.08.1782 İzzet Paşa'nın azli, Hacı Yeğen Mehmed Paşa'nın sadareti.
 31.12.1782 Hacı Yeğen Paşa'nın azli, Halil Hamid Paşa'nın sadareti.
 09.07.1783 Kırım Hanlığı'nın Rusya'ya bağlanması.
 31.03.1785 Halil Paşa'nın azli, Şahin Ali Paşa'nın sadareti.
 20.07.1785 II. Mahmud'un doğumu.
 24.01.1786 Ali Paşa'nın azli, Koca Yusuf Paşa'nın sadareti.
 13.08.1787 Rusya'ya harp ilânı.
 09.02.1788 Avusturya'nın, Osmanlı imparatorluğu'na ve İsveç'in Rusya'ya harp ilânı.
 17.12.1788 Özi kalesi'nin düşman eline geçmesi.
 06.04.1789 I. Abdülhamid'in ölümü.

Sultan I. Abdülhamid'in Cülûsu (21 Ocak 1774)

Hakk'ın lütfunun tesiri ile bütün uğursuzluklar padişahın cülûs etmesiyle ber-teraf edilmiştir. Memleket karışıklık içindedir ve harabeye dönmek üzeredir. Onun gelişi ile bu kargaşa ortadan kalkmış ve imar faaliyetleri başlamıştır.

Şair Mehmed Şerif Efendi, "Bundan sonra kaybedilen şeyleri tekrar elde etme vaktidir." diyerek din düşmanlarının sancağının ters döneceğini (onların mağlup olacaklarını) söylemektedir.

4

Târîh-i Cülûs-ı Hümâyûn Berây-ı Şehenşâh-ı Cihân Sultan 'Abdül-Hamîd Hân

- 1 Şükr-i Hudâ ki tâli' olup mâh-ı 'îd-ı baht
 Tebrîke oldu saltanat ü tâc ü taht ehak
 2 Te'sîr-i lutf-ı Hakkıla naht oldu ber-teraf
 Âsar-ı sa'd-ı hayrile ahkâmıdır nesak
 3 Butlân-ı ihtilâlde kalmadı ihtilâf
 Hükm-i nizâm-ı 'âlem olup emr-i müttefâk
 4 Olmuşdı gerçi memleket âşûbile meş'ûb
 Belki harâbe kalmış iken şöyle bir ramak
 5 Tahvîl idüp 'imâra karâr itdi pâ-yi mülk
 Cûyma geldi âb yine oldu şeb-i falak
 6 Şimden girü telâf-i mâfât vaktidir
 Menkûsdur çü râyet-i â'dâ-yı dîn kalak
 15 Bu mısra' ı Şerîf didim tehniyetle ben
 Abdülhamîd Hân'a ide sa'd mülki Hak (H.1187 – M.1774)

عبد الحميد خان ايدو سعد ملكي

(Mehmed Şerif Efendi Divanı, Tarihler, s.131)

Sultan I. Abdülhamid'in tahta çıkışını, şükrederek ve müjdelere vererek aktaran şair Fıtnat Hanım, gam karanlığının yerini mutluluk güneşine bırakarak dünyayı aydınlattığını söylemektedir. Padişahın tahta çıkışı hilâfet makamının şeref bulmasına bir vesiledir. Şair; onun düşmanlarının kalbine dehşet ve korku saldıgını söyleyerek, Hudâ'nın onu dâima adâlet ve şefkatle tahtında hüküm-rân etmesi ve zamanında herkesin rahat etmesi için duâ etmektedir.

29

Târîh-i Cülûs-ı Sultân 'Abdü'l-Hamîd Hân

- 2 Hezârân müjdelere âfâka kim gitti zalâm-ı gam
 Fûrûg-ı mihr-i şâdi saldı pertev rû-yi dünyâyâ
 3 Nihâyet buldı eyyâm-ı gam u endûh-ı dehr-i dîn

- 4 Bî-hamdi'llâh irişdik böyle bir vakt-i ferâh-zâyâ
Süleymân-menkıbet bir şâh-ı zî-şânın kudümiyle
Şeref buldı hilâfet mesnedi sad hamd Mevlâyâ
5 Cenâb-ı Hazret-i 'Abdü'l-Hamîd Hân İbn-i Ahmed Hân
Cülûs itdi celâl ü câh ile taht-ı mu'allâyâ
8 Şehinşâh-ı muzaffer pâdişâh-ı heft kişver kim
Hırâs-ı tîg-ı kahrı dehşet-efken kalb-i 'âdâyâ
16 Hudâ tahtında dâ'im ide 'adl u dâd u şefkatle
Vire râhat zamân-ı devletinde halk-ı dünyâyâ
20 Şehinşâh-ı zaman 'Abdü'l-Hamîd Hânın sa'âdetle
Hele gördün cülûsun hamd ola Bârî Teâlâyâ (H.1187 – M.1774)
(Fitnat Hanım Divanı,Tarih Kit'ları,s.131)

Allah'ın, Sultan I.Abdülhamid'in yâr ve yardımcısı olması için duâ edilerek başlanılan aşağıdaki manzumede, düşmanın onun kahr ateşiyle yanması istenmiştir. Şair Ömer Besim, padişahın saltanatının ve ömrünün uzun olması için duâlar etmektedir.

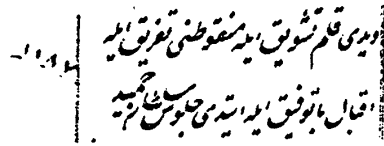
Târîh-i Cülûs-ı Hümâyûn-ı Hazret-i Sultân 'Abdü'l-Hamîd Hân
(Cemâziye'l-Evvel) Sene 187 Yevmü'l-Cum' a Devr-i Salâti'l-Cum'a Sene Seb' ü Semânîn ve mi 'Ete ve Elf

- 1 Şâhenşeh-i muzaffer 'Abdül-Hamîd-i Gazi
Bârî ola hemîşe yâri ve kâr-sâzı
3 Mes'ûd olub cülûsı şevketle ola dâi m
Kahr âteşiyle arta a'dûsinun güdâzı
6 Bahtın kavî güşâde 'ömrin füzûn idüb
Hak dâim ola mülûkün 'adlile ser-firâzı
7 Ashâb-ı feyz-i akdes oldı Besîm nâtık
Târîh olsa lâyük 'Abdü'l-hamîd -i Gazi (H.1187 – M.1774)
(Ömer Besim Divanı, Tarihler)

Padişahın cülûsunu tebrik için İbrahim Nâşid tarafından yazılan aşağıdaki manzumede, Huda'nın onun saltanatını fetih ve zaferlerle doldurarak ömrünü uzun etmesi yönünde dualar edilmiştir. Onun teşrifile gönülden keder gitmiştir.

XXVIII

- Târîh-i Cülûs-ı Merhûm Sultan 'Abdü'l-Hamîd Hân
1 Ey pâdişâh-ı Cem hadem-i şâhen-şeh dârâ haşem
Feth ü zaferle dem-be-dem itsün Hudâ 'ömrün mezîd
3 Teşrifin ile ser-te-ser dilden keder gitti gider
Der-pey olup feth ü zafer Hak'dan budur ancak ümîd
12 Didi kalem teşvîk ile menkûtnı tefrîk ile
İkbâl-i ba-tevfîk ile itdi cülûs Sultân Hamîd (H.1187 – M.1774)

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.115)

1.1.1.1.9. Sultan III. Selim (1761-1808)

III. Mustafa'nın oğlu III. Selim, kendisini Osmanlı Devletinin ıslahatçısı olarak görmüştür. Babası zamanında, yıldızlara inanılarak ve bu telkin ile yetişmiş; amcası devrinde de bir an evvel saltanatı elde etmek, ıslahat yapmak için ihtiras göstermiş ve nihayet bir buhranlı zamanda devletin idaresini ele geçirmiştir.

Devlet idaresini teslim aldığı dönemde, Avusturya ile başlamış olan savaş devam ediyordu. Rus Ordusu ile Yaş bölgesindeki savaşta Avusturya arkadan sıkıştırınca “Fokşan Bozgunu” yaşanmıştı. Kısa bir süre sonra da Belgrad elimizden çıkmıştı. Önce Zıştovi ve 1792 de Yaş Antlaşması imzalanarak bir müddet için savaş durumuna son verildi. Hemen ordu ve onun silah gücünü artırıcı çalışmaları başlattı. Devletin batı devletleri tarzında ıslahının zarurî olduğunu anlayan ve daha veliahtlığı zamanında buna hazırlanmak isteyen III. Selim, Rus-Avusturya savaşından sonra, Fransa ve İngiltere’den uzmanlar getirterek amcası Abdülhamid’in başlattığı ıslahatı genişletti. Mühendishâne ile topçu lağımçı ve humbaracı ocaklarında mühim değişiklikler yapıldı; Nizam-ı Cedid ordusu oluşturuldu. Yeni ordu aleyhine yapılan girişimleri, elindeki 25 bin kişik nizam-ı cedid ile bastıramayarak saltanatının devamı için, yapılan yeniliklerden geri adım atmak zorunda kaldı. Fakat bu fedâkarlığına rağmen saltanatını kurtaramadı ve 1807’deki Kabakçı Mustafa isyanı ile III. Selim’in tahttan indirildi. Çok samimi arzu ile başladığı yenilikte, azim ve irade noksanlığı ve adamsızlık yüzünden başarılı olamadı. Sultan III. Selim, 1808 senesinde, kendisinin tekrar tahta geçeceği endişesini taşıyan IV. Mustafa’nın emriyle şehit edilmiştir.

Üçüncü Selim, yumuşak tabi’atlı, nazik ve terbiyeli idi; bütün devlet işlerini takip ediyordu. Fakat İstanbul’dan dışarı çıkmadı. Musikî’de üstad ve aynı zamanda şairdi; mükemmel besteleri vardı ve ney üflerdi. Sanata ve sanatkâra çok fazla iltifat ve rağbeti vardı, sanatkârları korurdu.⁷⁴

Sultan III. Selim Devri Kronolojisi:

06.04.1789	Sultan III. Selim’in Padişah olması.
07.06.1789	Koca Yusuf Paşa’nın azli, Hasan Paşa’nın sadareti.
11.07.1789	Osmanlı-İsveç ittifakı.
01.08.1789	Fokşan bozgunu ve Arnavutların ihaneti.
23.09.1789	İsmail zaferi.
08.10.1789	Belgrad’ın Avusturya’nın eline geçmesi.
09.12.1789	Hasan Paşa’nın azli, Cezayirli Hasan Paşa’nın sadareti.
30.01.1790	Osmanlı Prusya ittifakı.
29.03.1790	Veziriâzâmın ölümü, Şerif Hasan Paşa’nın sadareti.
08.06.1790	Yerköy zaferi.
30.10.1790	Kili ve daha sonra İsmail Kalesi’nin düşman eline geçmesi.
14.02.1791	Hasan Paşa’nın idamı. Bosna Valisi Yusuf Paşa’nın sadareti.
04.08.1791	Zıştovi barışı.
09.01.1792	Yaş andlaşması.
04.05.1792	Yusuf Paşa’nın azli, Damad Melek Mehmed Paşa’nın sadareti.
24.02.1793	“Nizam-ı Cedid”in (Yeni Asker) kurulması.
19.10.1794	Mehmed Paşa’nın azli, İzzet Mehmed Paşa’nın sadareti.

⁷⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.104

- 26.11.1797 Pazvandoğlu İsyanı'nın bastırılması kararı.
- 02.07.1798 Mısır seferinde Napolyon'un İskenderiye'yi işgali.
- 28.07.1798 İngiltere-Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında Fransa'ya karşı ittifak yapılması.
- 01.08.1798 Abukir Deniz Muharebesi, İngiliz zaferi.
- 30.08.1798 İzzet Mehmed Paşa'nın azli, Ziyaüddin Paşa'nın sadareti.
- 02.09.1798 Fransa'ya harp ilânı.
- 10.02.1799 Napolyon'un Suriye üzerine seferi.
- 21.05.1799 Akkâ zaferi, Napolyon'un geri çekilmesi.
- 25.07.1799 Abukir bozgunu.
- 22.08.1799 Napolyon'un Mısır'dan Fransa'ya kaçması.
- 27.06.1801 Mısır'ın Fransızlar tarafından tahliyesi.
Osmanlı – Fransa barışı.
- 30.04.1803 Yusuf Paşa'nın azli, Hafız İsmail Paşa'nın sadareti.
- 20.04.1805 Mora Yarımadası'nda isyanlar.
Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır Valiliği.
- 08.07.1805 Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mora isyanını bastırmak üzere görevlendirilmesi.
- 24.09.1805 Osmanlı-Rus Andlaşması'nın uzatılması.
- 14.10.1805 İsmail Paşa'nın azli, İbrahim Hilmi Paşa'nın sadareti.
- 13.12.1805 Sırp İsyanı ve Belgrad'ın isyana katılması.
- 22.12.1805 Rusya'ya Harp ilânı.
- 20.02.1807 İngiliz Donanması'nın İstanbul önlerine geliği.
- 20.03.1807 İskenderiye'nin İngilizlere teslim oluşu.
- 12.04.1807 Ordu'nun Rus seferine hareketi.
- 25.05.1807 Kabakçı Mustafa olayı.
Âsilerin sarayı ele geçirmeye çalışmaları.
İsyanın büyümesi, asilerin Padişah Taht'tan inmedikçe isyana son vermeyecekleri uyarıları ve neticede III. Selim'i Taht'tan indirmeyi başarmaları.

Sultan III. Selim'in Cülûsu (6 Nisan 1789)

Şair Ebubekir Sâmi Paşa, Sultan III. Selim'in tahta çıkmasını, mutlu ve bereketli bir devrin başlangıcı olarak kabul etmiştir. Böyle mutlu bir devri, dünya hiç görmemiştir. Gökyüzü yukarıda olduğu için nasıl övünüyorsa, yeryüzü de böyle bir sultan tahta geçtiği için övünmelidir artık. O, yeryüzünün padişahıdır. Onun yeryüzündeki nurunu gören, kendisini Kerrûbiyân (Allah'a en yakın olarak kabul edilen meleklerin en büyüğü)'ın şahı zanner.

Padişah, bilginlere karşı yumuşaklık ve keremde melek gibidir. Cahillere karşı ise hışmı ve kahrı çok fazladır. O, zaferlere, gâlibiyetlere ulaşmış temiz bir kişidir.

1

Târîh-i Cülûs-ı Meymenet-i Me'nûs Hazret-i Sultân Selîm

1 Habbezâ hengâm-ı ferhunde-eşer ferruh-karîn

Dense hakkında sezâdır vakt-i nusret-iktirân

2 Çeşm-i gerdûn görmemiştir böyle devr-i hurremi
 Devre âgâz etdiği demden berü nüh âsmân
 3 Âsmâna fahr eder ise zemînin var yeri
 Kim kuruldu üstüne taht-ı şeh-i sâhib-kırân
 4 Hazret-i Sultân Selîm Hân ibn-i Sultân Mustafâ
 Kıldı teşrîf-i cülûsuyla cihânı şâd-mân
 6 Rûy-ı 'arzin pâd-şâhıdır velî nûrun gören
 Zann eder kim şübhesiz oldur şeh-i Kerrûbiyân
 11 Zümre-i dânyaya lütf u hilmi mânend-i melek
 Fırka-i nâ-dâna zecr ü hışmı kahr-ı Kahramân
 12 Zât-ı pâki mazhar-ı fevz ü zaferdir şübhesiz
 Anı erbâb-ı kulûb etmişdi remz ile beyân
 17 Oldu fevz ile şehen-şâh-ı cihân Sultân Selîm
 Fevz ile oldu şehen-şâh-ı cihân Sultân Selîm

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı, Tarihler, s.55)

Tokatlı Kânî, yeni padişahın tahta çıkışını büyük bir mutlulukla karşılar. Sultan Selim'in tahta geçişi, mutlu bir dönemdir. O sultan, gönüllerin bildiği Osmanlı hanedanını süsleyen benzersiz bir hükümdardır. Devlet mayasının asalet ocağıdır. Mustafa Han'ın soyundan gelen eşi bulunmaz bir cevherdir. Vakar denizi olan padişahın bereketli ve uğurlu cülûsu, bütün dünyayı mutlu kılmıştır.

1
 Târih-i Berây-ı Cülûs-ı Hümâyûn Hazret-i Sultân Selim Hânı Sâlis Selâmallâhü
 13 Didi bu sâ'at-ı ferrûh dem-i ferhunde ahterde
 Müşerref kıldı şad taht-gâh-ı 'adl-i ihsânî
 14 Şeh-i âgâh-ı dil sultân-ı 'âdil dâver-i mukbil
 Hıdvî-i bî mu'âdil Hanedân pîrâ-yı 'Osmânî
 15 Girânter hâsıl-ı kân-ı asâlet mâye-i devlet
 Yegâne güher-i nâ-Yâb-ı sulb-ı Mustafâ hânî
 16 Şehen-şâh-ı güzîn sultân selim bâhirü't-temkîn
 Ki fark-ı tectîdür şâyân dîhim-i cihân-bâni
 17 Cülûs-ı meymenet me'nûs itdi âlemi mesrur
 Kudümü Kasr-ı Yûsuf kıldı künc-i beyt-i ahzânı
 39 Bu târih-i mücevherle olundukça cihân tebşîr
 Selim-i sâlis oldı kâ'id-i cây-ı Selimânî

(Tokatlı Kânî Divanı, Tarihler, s.150)

Sultan Selim'in tahta çıkışına tarih düşen şairlerden biri de Ömer Besimdir:

9
 Târih-i (Mimmâ) Cülûs-ı Hümâyûn-ı Sultân Selîm Hân-ı Sâlis
 Mart 23 Sene 1203 Receb 11
 Yevmü's-selâse vaktün fî-tulû'il-fecr (H.1203 - M.1789)

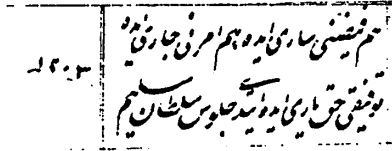
(Ömer Besim Divanı, Tarihler)⁷⁵

Şair İbrahim Nâşid, Sultan Selim'i, asaleti, nesebinin yüceliği ve dinin sultanı olması yönüyle övmektedir. Allah'tan isteklerinin onun padişahlığı olduğunu ifade eden şair, bunun gerçekleşmesiyle zengin fakir herkesin mutlu olduğunu söylemektedir. Gönüller sevinçle doludur; korku ve tehlike rüzgârı artık çekip gitmiştir. Şair, padişahın zaferlerinin her yöne yayılması ve emrinin daim olması için Allah'ın yardımcı olmasını istemektedir.

I
 Târih-i Cülûs-ı Meymenet-Me'nûs Sultan Selîm Hân Eyyide'llâhü Ta'âla

⁷⁵ Ömer Besim Divanının transkribe edilip incelendiği tezde, sayfa numaraları verilmemiştir.

- 1 Ey pâdişâh-ı Cem haseb Sultân-ı dîn-‘âlfî-neseb
Maksûdumuz bu idi hep ihsân idüp Rabb-i Rahîm
6 Ey nûr-ı ‘ayn-ı saltanat vey şâh-ı gerdûn-ı menzilet
Oldu vücûdın her cihet ‘âlemlere lutf-ı ‘amîm
7 Teşrîfin ile dâverâ memnûn olup bây u gedâ
Gitti gönüllerden şehâ envâ’-ı rîh ü havf u bîm
12 Hem feyzini sârî ide hem emrini cârî ide
Tevfîki Hak yârî ide itdi cülûs Sultân Selîm (H.1203 – M.1789)

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.46)

İbrahim Nâşid’e ait bir başka cülûsiyyede ise şunlardan bahsedilmektedir:

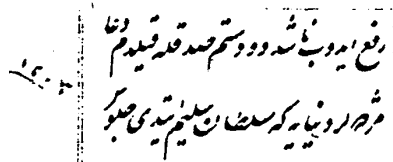
Şarkın ve garbın şâhı Sultan Selim’in tahta çıkmasının uğuru ile dünyadan sıkıntılar gitmiştir artık. Feleğin yıldızları, o adaletli sultanın meclisinde şarap dolu kadehler gibi olsa buna layıktır. Gökyüzü, onun yolunun toprağı olmak ister. Bunun için gökte kös ve davul güya bunun için çalınmıştır.

Onun devletinde, Rus küffarı Hakk’ın yardımıyla yok olur. Düşman askerleri, Rüstem gibi olsa bile onun kahrına güç yetiremez. Onun tahta çıkmasıyla Nuhûs (Merih ve Zühre) yıldızı cihandan yok olup gitmiştir.

II

Târîh-i Diger Berây-ı Cülûs-ı Meymenet-Me'nûs Hazret-i Şehr-Yârî

- 1 Şehr-yâr-ı şark u garb şâh Selîmü’l-menkabet
Kim cihândan gitti hep yümn-ü kudûmi ile bu’s
2 Pâdişâh-ı ma’ dilet-i âyîn kim olsa sezâ
Meclisinde encüm-i eflâk manend-i kü’ûs
3 Çarh-ı atlas ferş-i hâk-râhın olmak isteyüp
Asumânda şevk ile çalındı güyâ tabl u kûs
4 Şehr-yâr müşteri-i tal’at ki lâyıktır eger
Cilvegâh-ı pây-ı esbi olsa taht-ı âbnûs
5 Pâdişâhâ hep tefe’ül böyledir hakkında kim
Devletinde kahr olur bâ-‘avn-ı Hak küffâr-ı Rûs
6 Yek-nigâh-ı kahrına tâkat getürmez olsa ger
Leşker-i düşman ser-â-pâ Rüstem-i destân u tûs
7 Hamdülillâh nûr-ı pâk-i tal’atinle ser-te-ser
Ref’ olup gitti cihândan cümle âsâr-ı nuhûs
9 Ref’ idüp Nâşid dü-destim sıdk ile kıldım du’â
Müjdeler dünyâya ki Sultân Selîm itdi cülûs (H.1203 – M.1789)

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.48)

Padişahların saltanat makamına oturmaları üzerine, hükümdarlık alâmeti olarak kılıç kuşanmaları, Osmanlılarda bir kanun olarak devam ettirilmiştir. İstanbul’un fethinden sonra, tahta çıkan hükümdarların Eyyub semtinde kılıç kuşanmaları yine kanun ve kural hâline gelmiştir. Tahta çıkan yeni hükümdar, cülûsundan birkaç gün sonra, büyük bir alayla, bazen

karadan ve bazen de deniz yoluyla Eyyub semtine gider ve orada türbede kılıç kuşandıktan sonra sarayına döner ve yolda ecdâdının türbelerini ziyâret ederdi.⁷⁶

Sultan III. Selim'in tahta çıkmasını müteakip kılıç kuşanmasına dair İbrahim Nâşid tarafından yazılmış olan aşağıdaki manzumede, padişahın, yumuşak kalpli ve İskender gibi adâletli oluşu yönüyle bahsedilmiştir. Onun bir benzeri dünyaya gelmemiştir. O, ilim ve marifette kemâl noktasındadır.⁷⁷

IV

Târîh-i Berây-ı Takallüd-i Seyf-i Hazret-i Tâc-Dârî Veffeka'llâh

- 1 Şehensâh-ı Selimü'l kalb İskender 'adâlet kim
Nazîrin görmemiştir çeşm-i mihr ü mân ile devrân
- 2 Hıdv-i cedd be-cedd kim zâtına hasr eylemiş Bârî
Kemâl-i dikkat ü 'ilm ü ma'ârif kuvvet-i im'ân
- 17 Cevâhîrle murassa' oldı şemşîri gibi târîh
Takındı seyf-i feth ü nasrı Sultân-ı Celilü's-şân (H.1203 – M.1789)

جو بجز نہ مصلح اولدی تسخیری کئی تیغ
طاقتی سیف فتح و نصری سلطان

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.52)

1.1.1.1.10. Sultan IV. Mustafa (1779-1808)

III. Selim, daha amcasının sağlığında bilhassa ıstılahat yapmak için saltana geçmekte nasıl ihtiras gösterdiyse, kendisinin yerine hükümdar olan amcasının oğlu IV. Mustafa da bu ıstılahatı yıkmak için aynı ihtirası göstermiştir.

IV. Mustafa, Kabakçı Mustafa isyanı ve III. Selim'in tahttan indirilmesi üzerine saltanata getirilmiştir. Bütün devlet işlerini, ihtilalcilerin arzuları üzerine gördü; son derece hırslı, dar kafalı ve yenilik aleydârı idi. Alemdar Mustafa Paşanın İstanbul'a gelerek saraya hücumu sırasında, makamını korumak amacıyla, amcasıyla kardeşi Mahmud'u (II. Mahmud) ortadan kaldırmak isteyen Sultan Mustafa, birincisini (III.Selim) öldürtmüş ,ikincisinde başarılı olamamış ve nihayet yerine geçen Sultan II.Mahmud tarafından boğdurulmuştur.⁷⁸(18 Kasım 1808)

Sultan IV. Mustafa Devri Kronolojisi:

29.05.1807 III. Selim'in hal'i ile IV. Mustafa'nın padişah olması.

31.05.1807 Sultanahmet Meydanı'nda yapılan toplantı ve Kabakçı Mustafa ile isyancılara rütbe dağıtılması ve aylık ödenecek akçelerin karara bağlanması.

Konak'ta yapılan toplantıda; Yeniçerilerin ve ayaklanmaya katılan elebaşların, meydana gelen hiçbir olaydan mesul tutulamayacakları, Yeniçerilerin bir daha devlet işlerine karışmayacaklarına dair Padişah ve Ocak arasında anlaşma yapılması.

18.06.1807 Hilmi Paşa'nın azli.

⁷⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.190

⁷⁷ Sultan III.Selim, cülûsunun yedinci günü kılıç alayı yapılarak kara yoluyla ve Edirnekapı yoluyla Eyyûb'a gidip ziyaretten sonra kendisine şehülislam tarafından kılıç bağlanmış ve nakib'ül-eşraf duâ etmiş ve her kılıç alayında olduğu üzere hassa kasapbaşı tarafından kurbanlar kesilmiştir. *a.g.e.*, s.191

⁷⁸ *a.g.e.*, s.105

Anadolu Beylerbeyi Çelebi Mustafa Paşa'nın sadareti.
Ordu'nun Edirne'den İstanbul'a, Kabakçı Mustafa'yı ve isyancıları bastırmak üzere hareketi.

- Alemdar Mustafa Paşa'nın Kabakçı Mustafa'yı evinde yakalayıp öldürmesi.
25.08.1807 Osmanlı-Rus Antlaşması.
11.09.1807 İngilizlerin İskenderiye'yi tahliyesi.
21.07.1808 Alemdar Mustafa Paşa'nın 5-6 bin asker ile Bab-ı Ali'ye gelip çevreyi askerle kuşatması.
28.07.1808 Alemdar Mustafa Paşa'nın 15 binden fazla askerle Arz odasında bulunan Sadrazama mührü teslim etmesini söylemesi.
Alemdar Mustafa Paşa'nın Saray ve Babıali Baskını.
Sadrazamın azli.
III. Selim'in şehit edilmesi.
IV. Mustafa'nın Taht'tan indirilmesi.

1.1.1.1.11. Sultan II. Mahmud (1785-1839)

Sultan II. Mahmud, Alemdar Mustafa Paşanın saray baskısı sırasında III. Selim'in şahadeti üzerine saltanata getirilmiştir.⁷⁹ Tahta geçer geçmez, İstanbul'da devam etmekte olan isyanları sona erdirmek amacı ile "Sened-i İttifak"ı kabul etti. Sultan, bu ittifakı taşra ayanlarını yanına almak için imzalamıştı. Nizam-ı Cedid'in kuruluşunu devam ettirmek amacıyla "Segbân-ı Cedid" ordusunu kurdu. Bu kuruluşa karşı olanlar ikinci isyan hareketini başlattılar ve yine âsîlerle anlaşma yolu seçildi.

Devlet Batı'da Rusya ile savaşmak zorunda kalmış, önce zafer kazanılmış, daha sonra Bükreş Antlaşması imzalanarak, iki devlet arasındaki siyasî ilişkiler kısa bir süre için barışa dönüşmüştü. Sırp isyanları, Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya'daki asi tavırları devleti işgal etmişti.

Yunanistan'daki olaylar ise bağımsızlık kazanılması ile neticelenmişti. Doğu sınırlarında bir taraftan devlete baş kaldıran Vahhâbîlerle uğraşırken diğer taraftan da İran'daki Kaçar Hanedanı'nın ortaya çıkardığı meselelerin halledilmesine çalışılmıştı.

Sultan II. Mahmud, Osmanlı Devletinin batı devletlerinin tarzını kabul ederek ıslahat yapılması taraftarıydı. Yeniçeri ocağının kaldırılması, düzenli ordu kurulması, valiliklerdeki ıslahat, âyanlığın kaldırılarak devlet merkezinin hâkimiyeti, çeşitli okullar açılması, teknik işlere önem verilmesi gibi bizzat takip ettiği çalışmalar ile Osmanlı Devletinin süratle ilerleyen çöküşünü ertelemekte başarılı olmuştur. Eski devirden kalma bütün idarî, askerî ve memuriyet sistemini değiştirmiş ve hepsini batı devletlerinde kullanılan tarza uydurmuştur.

II. Mahmud, hem hattat hem de musikîşinasttı. Musikiyi, kendisini çok seven Sultan III. Selim'den öğrenmiştir.⁸⁰

Sultan II. Mahmud Devri Kronolojisi:

⁷⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.105

⁸⁰ a.g.e., s.106

- 28.07.1808 IV. Mustafa'nın Taht'tan indirilmesi ve II. Mahmud'un Padişahlığı.
Alemdar Mustafa Paşa'nın sadareti.
- 29.07.1808 Sultan III. Selim'in cenaze töreni ve katillerinin yok edilmesi.
- 29.09.1808 Taşra Âyanları'nın, Padişah tarafından kabulü.
Sultan II. Mahmud ile Âyanlar arasında Çağlayan Köşkü'nde "Sened-i İttifak"ın imzalanması.
- 14.10.1808 "Segban-ı Cedid" adıyla Nizam-ı Cedid "Yeni Ordu"nun yeniden hayata geçirilmesi.
Sened-i İttifak'ın II. Mahmud tarafından onaylanması.
- 14.11.1808 Yeniçerilerin Ayaklanması, "Alemdar Olayı"
- 15.11.1808 Alemdarın şehadeti, âsîlerin saraya saldırıları.
- 16.11.1808 IV. Mustafa'nın idamı.
Segban-Yeniçeri çatışması.
- 17.11.1808 Tersane-Tophane-Selimiye-Levend Çiftliği olayları.
- 18.11.1808 Asilerle anlaşma
- 01.01.1809 Kör Yusuf Paşa'nın sadareti.
- ...
- 30.06.1839 II. Mahmud'un ölümü

Sultan II. Mahmud'un Cülûsu (28 Temmuz 1808)

Beylikçi İzzet, yazdığı cülûsiyede padişahın tahta çıkışını mutlulukla karşılar ve padişaha dualar eder:

"O mahmûd (övlümü) tabiatlı sultan, yüce makama gelmekle dünyaya ışık verdi. Hakk, yardım ve adaletiyle onu makamında daim etsin. Sultan Mahmud Han'ın cülûsu, dini ve mülkü ihya etti."

- 1
Târîh-i Cülûs-ı Hazret-i Sultân Mahmûd Hân
1 Şeh-i Mahmûd-haslet taht-ı 'âlî-bahta fer virdi
Bagal-gîri olup tevfiğ ü 'adli Rabb-i ma'bûdun
2 Bu resme yazdı bir târîh-i ra'nâ bendesi 'İzzet
Cülûsu kıldı iyâ dîn ü mülkü Hân Mahmûdun (H. 1223 – M.1808)

(Beylikçi İzzet Divanı, Tarihler, Kıt'alar, s.285)

Ebubekir Sâmî Paşa, padişahın tahta çıkış sebebini ilahî bir hikmete bağlar:

"Cihanın düzelmesi ve kötülüklerin def'i için Ma'bud, bir hükümdarı tahtına lâyıık gördü."

- 2
Tarih Kıt'ası(Başlık Yok)
1 Def'-i şûrişle cihân mülkünüñ islâhı için
Etdi bir tâc-veri tahtına şâyân Ma'bûd
2 Yazdı Sâmî kulu târîh-i hümâyûnunu tâm
Gül-i şevketle cülûs eyledi Sultân Mahmûd

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı, Tarihler, s.57)

1.1.1.1.2. Padişahların Vasıfları ve Dönemlerinin Özellikleri

Padişahlar, manzumelerde divan şairlerince övülmüşler ve kendinden önceki dönemdeki bazı tarihî ve dinî vasıfları bulunan şahsiyetlere benzetilmişlerdir. Bu şahsiyetler arasında, bazı peygamberler, dört halife, İran şahları, Hatem, Dârâ... gibi isimler yer almaktadır. Manzumelerde en çok dikkati çeken ise, padişahlardan bahsedilirken diğer devlet büyüklerinde görülen övgülerde olduğu gibi, en çok onların cesur, kuvvetli, adaletli ve cömert oluşlarıdır. Hemen hemen bütün şairlerde, bu ortak bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.1.1.2.1. Sultan II. Mustafa Hanın Vasıfları ve Döneminin Özellikleri (1695-1703)

Sultan Mustafa, kudret ve celâl sahibi bir hükümdardır. O gaza etme hususunda gayretli ve kararlıdır ve Kırdgâr(Allah)'ın fazlıyla korunur.

I
Mustafâ Hân-ı muzaffer şâh-ı zî-kadr ü celâl
Sâbitü'l-'azm-i gazâ mahrûs-ı fazl-Kirdigâr

(Nahîfi Divanı, Beyitler s.729)

Nahîfi, başka bir manzumesinde Sultan II. Mustafa'yı şöyle anlatır:

“Zamanın sultanı Mustafa Han, saadet ve kahramanlığın süsüdür. O, peygamberin adını taşımaktadır ve Hz. Ebubekir'in, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin vasıflarını kendisine örnek alır. Rüstem ve İskender gibi hükümdarların serveri olan padişah, lütuf kaynağıdır. “Nasru'n-min'allah”⁸¹ ayeti ile zafer ve galibiyet bulmuştur. Sakız adasının fethi, onun tahta çıkışının bir uğurudur. Düşmanlarının gözlerine, onun hançerinin hayalinden dolayı, ölüm uykusundan başka bir uyku gelmez. O cihan padişahının kudreti karşısında, İran şahı dahi alçak bir kul olmaya razıdır. Onun bir iltifatı bile, en hakir bir köleyi dünyanın şahı yapar.”

XIX

Kasâyid-i Nahîfi

- 9 Hazret-i sultân-ı devrân ya'ni Sultan Mustafâ
Ziver-i sahn-ı sa'âdet zîb-i sadr-ı saf-derî
- 10 Sâlik-i hayrû's-sübül hem-nâm-ı sultanü'r-rüsûl
Râz-dâr-ı 'akl-ı kül şevket-nümâ-yı dîveri
- 11 Şâh-ı Sıddîki-siyer hâhiş-ger-i'adl-ı 'Ömer
Server-i 'Osmân-eser sâhib-vegâ-yı Hayderî
- 13 Server-i Rüstem-sıfat sultân-ı âlî-menkabet
Kân-ı lutf u 'âtıfet pîrâya-bahş-ı serverî
- 14 Hüsrev-i sâhib-hüner hâkân-ı pâkize-güher
Pâdişâh-ı bahr ü ber râyet-keş-i İskenderî
- 23 Âyet-i نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ ile bulmuş zîb ü fer
Mazhar-ı vefk-ı zaferdür ya'nî seyf ü miğferi
- 24 Feth-i Sakız fâl-i bi'l-hayr-ı cülûs-ı pâkidür
Ol şehün kim zâtıdur 'Osmâniyânun mefharı
- 29 Hâb gelmez çeşmine illa meger kim hâb-ı merg
Dîde-i a'dâya geldükçe hayâl-i hançeri
- 32 Sen o sultân-ı cihânsın kim harîm-i kadrünün
Olmaga tâlib şeh-i İrân bir ednâ çâkeri
- 33 Sen o şâhenşâh-ı a'zamsın ki kılsan iltifât
Şâh ider dünyâya lütfun bir gedâ-yı ahkarı
- ...

⁸¹ نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشْرٌ الْمُؤْمِنِينَ “Allah katından bir yardım ve yakın bir zafer vardır. İnananlara müjde ver.” **Saff / 13**

(Nahîfî Divanı,Kasideler,s.207)

Neylî, padişaha yönelik yazdığı kasidesi, Nef'î'nin meşhur şiirine bir naziredir:

“Cihanın cengâver Rüstem’i olan padişah, gaza ederek bütün dünyayı mutlu etmiştir. Din düşmanlarından intikam alarak Hz. Peygamber’i hoşnut etmiştir. O, bu haliyle, kendinden önceki padişahlara şeref bahşeden Osmanlı ailesinin iftihar kaynağıdır. Onun bir mislini, felek bunca zamandır hiç görmemiştir.”

II

Der-Sitâyiş-i Sultân Mustafâ Hân

- 1 Bâreke'llâh ey cihânun Rüstem-i ceng-âveri
Bir gazâ itdün ki dil-şâd eyledün 'âlemleri
2 Zâhir oldı 'askerün a'dâ-yı dîn ü devlete
Düşmenün kendüye râci' oldı fikr-i muzmeri
3 İntikâm aldım 'adû-yı dînden ber-vefk-i kâm
Eyledün hoşnûd rûh-ı Hazret-i Peygamberi
13 Sad şeref-bahş-ı gürûh-ı pâdişâhân-ı selef
Dûdmân-ı zümre-i 'Osmâniyânun mefhari
14 Bir devirde görmedi mislini çeşm-i rüzgâr
Bunca demdir ki döner dülâb-ı çarhı çenberi
...

(Neylî Divanı, Kasideler, s.37)

Yiğitlikte, Osmanoğulları'nın eli, kızgın bir aslanın pençesi gibidir. Sultan Mustafa Han da, gazâ edenler için her yerde yardımcıdır.

103

- 6 Şecâ'atde yed-i ulyâ-yı pâk-i Âl-i 'Osmân'ı
Misâl-i pençe-i şîr-i jiyân pür-zûr bulmuşlar
7 Cenâb-ı Hazret-i Sultân-ı Gazi Mustafâ Hân'ı
Beher-câ fâl-cüyân-ı gazâ mansûr bulmuşlar

(Enis Receb Dede Divanı, Gazeller, s.119)

Dünyanın iftiharî olan o padişahın tahta çıkması, bolluk ve bereket vermektedir. O dünyanın yegâne padişahıdır ki, onun sayesinde âlemde ferahlık vardır. Sultan Mustafa, dünyaya adâlet yayan ve adâleti emreden şahlar şahıdır. Bütün cihan hükümdarları, onun dergâhının toprağına alınlarını sürmektedirler.

9

Der-Vasf-ı Nişîmen Kemerler der-Medh-i Sultân Mustafâ Hân

- 24 Didiler feyz-bahş olan şimdi
Makdem-i iftihar-ı dünyâdur
25 Pâdişâh-ı yegâne-i 'âlem
Sâyesiyle bu câ ferah-zâdur
26 Mustafâ Hân-ı ma'delet-güster
Ki şehen-şâh-ı dâd-fermâdur
27 Dâverân-ı cihân-ı bâ-ta'zîm
Hâk-i der-gâhına cebîn-sâdur
...

(Edirneli Kâmî Divanı, Kasideler, s.18)

Şair Haşmet, aşağıdaki gazeli, Sultan Mustafa'nın babası olan Sultan II. Ahmed için inşa ettiğini; bugün ise, padişahın kendisi için tahmis şeklinde düzenleyerek yeniden yazdığını söylemektedir. Haşmet, padişahla ilgili düşüncelerini şöyle anlatır:

Padişah, gece gündüz, Allah'ın rızası için çalışmakta, Hz. Peygamber'in şeriatını icra etmektedir. Onun tedbirleri, memleketteki karışıklıkları ortadan kaldırmış ve herkesi mutlu etmiştir. Onun ışığı insanların şevkini artırmıştır.

Haşmet, son beyitte, onun saltanatının, dünya meclisi var oldukça, yıldızların ışığı durdukça devam etmesini istemektedir.

9

Tahmîs-Perdâzî Berây-ı Gazel-i Hazret-i Râzî Bu Gazel Hâlâ Şevketlu Pâdişâhımızın Vâlid-i Mâcid-i Cennet-Mekânları Merhûm Sultân Ahmed Efendimiz Hazretlerine İnşâ Olunup El-Yevm Tefe"ülen Pâdişâhımız Sultân Mustafâ Efendimiz Hazretlerinin Nâm-ı Nâmîlerine Dahi Perdâzi Tahmîs u Tezyîl Olunmuşdur

2 Rûz u şeb kesb-i rızâ'ullâh için îstâdesin
Sû-be-sû ahkâm-ı şer'-i enveri icrâdasın
Kıble-i maksûd-ı dilsin minber-i takvâdasın
Hutbe-i 'unvân-ı dîn-i Ahmed'i inhâdasın
Mescid-i minâ-serây-ı âsumân turdukça tur

3 Hoş küşâyîş verdi tedbîrin bu kâr-ı derheme
Nâhun-ı re'yin meded-res oldu kayd-ı 'âleme
Hande etdi 'ukde-i dil kâkül-i ham-der-hama
Pertevin oldu mü'eddî germi-i şevk ü deme
Meclis-i gerdûn u şem'-i ahterân turdukça tur

(Haşmet Divanı, Tarihler, s.189)

1.1.1.1.2.2.Sultan III. Ahmed Hanın Vasıfları ve Döneminin Özellikleri (1703-1730)

Nahîfî, Sadabad'ın güzelliklerini anlattığı aşağıdaki kasidesinde, onun şeref ve güzelliğinin emsalsiz olduğunu, Rum diyarına tazelik ve güzellik getirdiğini ifade etmiştir. Bu güzelliğe, Acem ve Hind diyarları bile hasret kalmıştır. Perişan gönüller orada güzellik kazanmış ve Sadabad insanları kaynaştırmıştır. Bütün bu güzelliklerin padişah III. Ahmed ve onun sadrazamı İbrahim Paşa sayesinde. Şair, bunun için padişaha dua eder:

XXI

Vasf-ı Sa'd-Âbâd der-Zımn-i Du'â-yı Hazret-i Sultân Ahmed Hân

1 Âlemi tutsa nola şöhreti Sa'd-âbâdun
Bî-bedeldür şeref ü behceti Sa'd-âbâdun
2 Hıttâ-i Rûma gelüp revnak-ı tâze şimdi
Düşdi Hind ü Aceme hasreti Sa'd-âbâdun
7 Çok perişân-dil idüp kesb-i letâfet anda
Cem ider hâtırı cem iyyeti Sa'd-âbâdun
9 Kadem-i şâh-ı cihân olmaz idi bûse-gehi
Olmasaydı başımın devleti Sa'd-âbâdun
11 Himmet-i Âsaf-i 'âsr ile muhassal oldu
Hoş-nümâ sâha-i pür-ibreti Sa'd-âbâdun
14 Hak Te'âla ide Hân Ahmed-i âli-şânı
Feyz-yâb-ı şeref-i nuzheti Sa'd-âbâdun

...

(Nahîfî Divanı, Kasideler, s.216)

Nedim, III. Ahmed'i övdüğü kasidesinde onun idaresinin kuvvetli oluşunu öne çıkarır:

“Dünya, Sultan Ahmed'in idaresindedir (Dünya onun görüşüne göre idare olunmaktadır.) ve padişahın işi de her zaman İslam dinin yüceltmektir.”

14

Sitâyîş-i Sultân Ahmed-i Sâlis

Ya'ni Sultân-ı felek-mertebe Hân Ahmed kim
 Çarh meçhûlünü re'yinden eder istilâm
 Dâ'imâ 'âdetidir dîn-i mübîne i'zâz
 Her zaman pîşesidir şer'-i metîne ikrâm

...

(Nedîm Divanı, Kasideler, s. 58)

Lâle Devri şairi Nedim, başka bir kasidesinde ise III. Ahmed'in adaletli idaresinden bahseder ve onun devrinde İstanbul'un güzelleştiğini dile getirir:

“Sultan Ahmed, cihad kılıcını çekerek düşmanlarını perişan etti. İslam mülkünde, adaleti yeniden sağladı da Osmanlı hanedanına yeniden tazelik ve güzellik verdi. İstanbul'u çeşit çeşit şehriyinlerle süsledi. Her yeri gül bahçesine çevirdi. İran topraklarını Belh hududuna kadar zabtetti. Feridun gibi, İran ve Turan'a hükümdar oldu.”

17

Der-Medh-i Tuğrâ-yı Sultân Ahmed-i Sâlis

Çeküp tîg-i cihâdı hamdü'lillah kıldı efkende
 Adûnun tenlerin hâk-i siyaha serlerin kana
 Edüp İslâmiyan mülkünde 'adl âyini tecdîd
 Yeniden verdi revnak hanedân-ı Âl-i 'Osmâna
 Sitanbulu kılup envâ'-ı şehri-âyin ile tezyîn
 Meserretler ile döndürdü her sükun gülistâna
 Eder İrân-zemîni tâ hudûd-ı Belhe dek teshîr
 Eğer bir kerre ruhsat verse tîg-i tîz-i 'uryâna
 Alup İrân-zemîni kabza-i teshîrine hâlâ
 Ferîdun gibi oldu şehriyâr İrân u Turâna
 Nihâvend ü Irak ahengi oldu bâ'is-i şâdî
 Bu günden sonra nevbet geldi fasl-ı Sıfâhâna
 Kılar tâ sâhil-i Ceyhûna dek eknâfi gark-ı hun
 Eger fermân ederse satveti şîrân-ı meydâna

...

(Nedîm Divanı, Kasideler, s. 63)

İstanbul'un yeni binalarla dolu Sadabad'ı, havası ve suyuyla insanın canına can katmaktadır. Onun dönemi, Osmanlı devleti için bahar mevsimindeki nisan ayı gibidir. Saltanat makamı onunla övünür. Onun sayesinde halk rahatça uykuya varmaktadır. Âsiler, hep itaat altına alınmıştır.

21

Berâ-yı Sitâyîş-i Sa'd-âbâd

Bak Sitanbulun şu Sa'd-âbâd-ı nev-bünyânına
 Âdemin canlar katar âb u havâsı cânına
 Ey sabâ gördün mü mislin bunca demdir 'âlemin
 Püşt-i pâ urmakdasın İrânına Turânına
 Müddet-i 'Osmâniyân içre zamân-ı devleti
 Benzemiştir nev-bahârın mevsîm-i nîsânına
 Sâye-i lûtfunda vardı halk hâb-ı râhata
 Ser-keşân-ı dehr çekdi pâların dâmânına

...

(Nedîm Divanı, Kasideler, s.79)

Şair Nedim, Allah'ın, adalet ve ihsan dağıtan pek çok padişahı bu İslam ümmetine nasip ettiğini söylediği kasidesinde; yüce bir devlette, istiklâl, mülk ve devamlılık (uzun sürme) gibi üç vasıf olduğunu dile getirir. Böylesine bir devletin ise, Arap, Rum, İran, Gürcistan,

Azerbaycan, Şirvan, Erdebil ve Irak gibi memleketlerin hükümdarı olan Sultan Ahmed'e nasip olduğunu söyleyen Nedim, oraların bile ancak padişahın hutbesi ile mutlu olduğunu ifade etmiştir.

26

Kasîde Berâ-yı Teşrîf-i Sultân Ahmed be-Serây-ı İbrâhîm Pâşâ

Ehl-i İslâma nasîb etdi Hudâ çok memleket
 Nice şehir geldi bast-ı 'adl ü ihsân eyledi
 Vâkıf olduk cümlelerin ahvâline bildik ki
 Hak vüs'at-i mülkü rehîn-i Âl-i Osmân eyledi
 Hak bu kim ancak bu rütbe imtidâd-ı vüs'atı
 Bu hümâyun devlet-i 'ulyâyâ ihsân eyledi
 Devlet-i 'ulyâda üç hâlet ki vardır anları
 Hak fakat bir fırka-i vâlâyâ erzân eyledi
 Biri istiklâl ü biri mülk ü biri imtidâd
 Bu üçü bu devleti mümtâz-ı akrân eyledi
 Gerçi Cengîziyye haylî memleket zabt etdi lîk
 Anları az demde Hak makrûn-ı hızlân eyledi
 Hâsılı hakk-ı sühan budur ki devlet demeğe
 Hak hemân bu devlet-i 'ulyâyâ şâyân eyledi
 Bâ-husûs kim içlerinde 'asrımız şehenşehin
 Husrev-i Rûm u 'Arab hâkân-ı İrân eyledi
 Memleketler kıldı ihsân ana kim her birinin
 Hasreti çok şehirleri nâlân u giryân eyledi
 Mülk-i Pûristân ü Gürcistân u Azerbaycân
 Her biri sad şehriyârı sâhib-i şân eyledi
 Şirvan u Erdebil ü dahı İrân u 'Irak
 Dehr her birini taht-ı şehriyârân eyledi
 Şimdi ammâ cümlesin baht-ı sa'adet cem' edüp
 Hutbe-i Sultan Ahmed ile şâdân eyledi
 Her birin zabt etdirüp bir bendesine anları
 Mâye-i tedmîr-i ehl-i rafz u tuğyân eyledi

...

(Nedîm Divanı, Kasideler, s. 94)

O padişah, cihanı aydınlatan ikbal göğünün güneşi, bilgi ve adalet memleketinin özü bir şahıdır. Kahramandır ve Tehemten⁸² vasıflı o hükümdarın emrine, zamanın şahları hep boyun eğer. O, Hak'ın gölgesi ve lütfunun mazharıdır. Dini ve devleti nizama koyan temiz huylu bir komutandır. Onun devrinde, kurtuluş binası sağlamlaşmış ve kötülük baykuşunun yuvası harap olmuştur.

Sâmî, bundan sonra onun devrinde cihanın rahatlık içinde olduğu için Allah'a hamd eder. Şair, III. Ahmed'i adalet yönünden Ömer'e, kabiliyet yönünden de Ali'ye benzetir:

3

Kasîde-i Bahâriye der-Midhat-i Sultân Ahmed-i Sâlis
 21 Nice şeh mihr-i cihân-tâb-ı sipîhr-i ikbâl
 Nice şeh mâ-hasal-i memleket-i dâniş ü dâd
 23 Kahramân-pîşe hudâvend-i Tehemten-savlet
 K'oldılar emrine şâhân-ı zamâne münkâd
 25 Mazhar-ı lutf-ı ezel sâye-i Hak 'azze ve cel
 Nâzım-ı dîn ü düvel dâver-i pâkîze-nihâd
 27 Pâdşâh-ı felek-evreng-i 'adâlet-güster
 Revnak-ı saltanât ârâyiş-i iklîm ü bilâd

⁸² Zaloğlu Rüstem'in lakabı.

30 Buldı ahdinde mebânî-i salâh istihkâm
 Lâne-i bûm-ı ferâğ oldı harâbât-ı fesâd
 32 İllet-i gâ'ıye imdâd-ı şehenşâhîdür
 Yohsa lutf itmege kâdir mi sipihr-i bî-dâd
 33 Minnet Allâha zamânında cihân âsûde
 Bâ-husûs ehl-i dilün râhatı ber-vefk-i murâd
 55 Dâverâ dâdgerâ hüsrev-i 'alî-güherâ
 Ey şehenşâh-ı 'Ömer-'adl ü 'Alî-isti'dâd
 ...

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Kasideler, s.360)

Sâmî, bir başka kasidesinde III. Ahmed'i överken onun İran karşısında elde ettiği zaferleri ve kazandığı toprakları da belirtir:

Memleketin nam sahibi ve âlemin zafer kazananlarının şahı o padişahı Allah, devletin ve ecdadının seçkin zâtı eylemiştir. O, dünyanın nizamına vesiledir ve İran şahlarının itibarına (mevkisine) sahiptir. Saadet tahtının adaletli şahıdır. Her işi, adalet üzredir.

Padişah, kullarından bazısını Mısır valisi, bazısını da Bağdad hâkimi kılar. Eyaletleri zapt etmesi için kullarını tayin eder. Hemedân, Gence, Tiflis, Revan, Şirvan ve Tebriz gibi yerler, ahaliyle beraber ona hep boyun eğmişlerdir. Mekke ve Medine'de hükmünü yürütüp Peygamberin pak ruhunu şad eder. Efgâniyan zümresinin lideri, ne kadar feryat etse de, onun sesi, padişahın mutlu katında gayet alçak makamda kalır. Onun mührü, yeryüzünün her yerine vuruldu ve hutbesi her yerde okunmaktadır. Devrinde harap olan bütün yerle âbâd kılınmıştır.

37

Târîh-i Bünyâd-ı Dârü'd-Darb

1 Mülûkün nâm-dârı 'âlemün şâh-ı zafer-kârı
 Ki zâtun eylemiş Bârı güzîn-i devlet ü ecdâd
 2 Cihân mülkine vâris Hazret-i Hân Ahmed-i sâlis
 Nizâm-ı kevne bâ'is dâver-i Cem-câh Kistrâ-dâd
 3 O şâhenşâh-ı 'adl-ayîn-i evreng-i sa'âdet kim
 'Adâlet-pîşedür 'ahdinde gerdün-ı sitem-mu'tâd
 4 O sultan-ı cihân kim bendegâni âstânında
 Kimin vâlî-i Mısr eyler kimini hâkim-i Bagdâd
 6 Eyâletler ki hâlâ kulların ta'yîn idüp zabta
 Selefde oldı cây-ı saltanat ber-vech-i isti'dâd
 7 Hemedân Gence Tiflîs ü Revân Şirvan ü Tebrîzün
 Ahâlîsiyle îrân mülki yek-ser emrine münkâd
 8 Husûsâ Yesrib ü Bathâda hükmin eyleyüp icrâ
 İder insâfî rûh-ı pâkini peygam-berün dil-şâd
 10 Makâmı pest olur elbet hazîz-i âstânında
 Ne denlü itse mîr-i zümre-i Efgâniyân⁸³ feryâd
 12 Urıldı sikkesi kişver-be-kişver rûy-ı dünyâyâ
 Du'â-yı hutbesin her memleketde itdiler evrâd
 15 Zamân-ı devlet-i âsâyiş-efzâ-yı sa'îdinde
 Yapıldı kalmadı 'âlemde bir cây-ı harâb-âbâd
 ...

(Arpaemini Sâmî Divanı, Tarihler, s.653)

Güven, adalet ve kerem Padişah Sultan Ahmed zamanındadır hep. O benzeri olmayan, şahlar şahı bir cihan padişahıdır. Zaman, onunla ululuk ve izzet sahibi olmuş; yedi iklim, onunla asayiş bulmuştur. Emniyet ve rahat, onun cihana bir hediyesidir. Cihan halkı, baştanbaşa

⁸³ Afganlılar.

mutludur bu devirde. Onun adaletiyle, âlemin gözü uykudadır ve yüce kurtuluşun sebebi onun heybetidir. İstanbul'u devrinde cennete benzetmiştir:⁸⁴

13
Der-Sitâyiş-i Sultân Ahmed Hân-ı 'Âli-Şân
12 Düşüp rikâbına emn ü âmân u 'adl ü kerem
O pîş-gehde sezâ çekse râyet-i şevket
13 Cihânda şevket ü devlet dimek de odur
Ki münhasırdur ana şân-ı devlet-i şevket
14 Şeh-i şehân-ı cihân pâd-şâh-ı bî-akrân
K'anunla devr-i zamân buldı 'izzet-i şevket
28 İtâ'atınle bulur heft-kışver âsâyiş
Yedün 'atiyyesidür emn ü râhat-ı şevket
29 Bu tavrı kimse ne görmüş ne yazdı bir târîh
Ne oldı gûş bu ferhunde haslet-i şevket
30 Gûşâd u hurrem olur ser-be-ser cihân halkı
Virüp kulûba nevâziş meserret-i şevket
31 'Adâletünle gunûde felekde çeşm-i cihân
Mehâbetünle hüveydâ selâmet-i şevket
32 Sürür-ı halk firâvûn bilâdun âbâdân
Kulûba şevk-resân îstimâlet-i şevket
33 'Ale'l-husûs Sitanbul'ı vakt-i pâkünde
Cinâna kıldı müşâbih semâhat-i şevket
...

(Sâlim Divanı,Kasideler, ,s.184)

Sultan Ahmed döneminde, payitaht olan İstanbul gibi bir şehrin benzeri bulunamaz. Padişahın devrinde muhtaç kimse yoktur ve ilim erbabına gereken önem verilmektedir.

Adalet, cömertlik ve ihsanı ile dünyayı devamlı aydınlatan Sultan, herkese hak ettiği yardımı yapmaktadır. Uzak bir yerdeki ehl-i kemâli dahi bilir ve inayetini ondan esirgemez.

İlim erbabına rağbet eder. Enderun'da verilen ilme önem gösterip bir kütüphane yaptırarak Enderun'u aydınlatmış ve her yeri kitapla doldurmuştur. Oraya kıymetli bir muallim tayin ederek lütufta bulunmuştur.

Onun devrinde bütün dünya bir rahatlık ve emniyet içindedir. Mağdur edilen kırık hiçbir gönül yoktur. Herkesin harap gönlü mamur edilmiştir.⁸⁵

18
Mesnevî-i Diger Berây-ı Vasf-ı Hudâvendigâr-ı Sâbık Sultân Ahmed Hân 'Aleyhi'r-Rahmetü Ve'l-Gufrân
49 Var mı misli o şeh-i makbûlün
Taht-gâhı olan Sitanbul'un
50 Cây-gâh-ı fuhûl u ehl-i kemâl
'İlm ü fazl u hünerle mâl-â-mâl
51 Kân-ı devlet-medâr-ı 'izzetdür
Gül-sitân-ı hezâr-ni'metdür
52 Her taraf ol makarr-ı devletden
Olmış ezhâr-ı kâma bir gül-şen
79 Hamdüli'llâh zamân-ı pâkinde
Der-geh-i âstân-ı pâkinde

⁸⁴ Sâlim, Sultan III. Ahmed için yazdığı divanındaki 15. ve 17.kasidesinde de memduhunu benzer özelliklerle anlatmış; onun adaletinden ve devrinde herkesin mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşadığından bahsetmiştir. Bkz. Hüseyin Güfta, **Sâlim(Mirzâ-zâde),Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Ün. SBE. Erzurum,1995, s.198

⁸⁵ Sâlim;106.beyitten itibaren herkesin onun kereminden istifade etmesine rağmen kendinin bundan mahrum kaldığını söyleyerek padişahı yardım beklemektedir. Beklediği yardım ise ona uygun bir makamdır. Manzumenin devamı için bkz. a.g.e. s.805

- 80 Olup ehl-i kemâl nâ-muhtâc
Ma'rifet bulmada herîşe revâc
83 Hamdüli'llâh zamân-ı 'adl-âyîn
Böyle bir pâd-şâha oldı karîn
84 Pertev-i mihr-i cûd u ihsânı
Dâim itmekde kevnî nûrânî
86 Yed-i cûdı ider hemişe mûdâm
Lâyık ı üzre herkese ikrâm
88 İde her kâmile kemâli kadar
Dûr-bîn-i inâyetinde nazar
89 Olur aksâ-yı garbde pinhân
Bilür ehl-i kemâli şâh-ı cihân
95 İdüp 'İlm-i şerîfe ragbet-i tâm
İtdi erbâbına nice ikrâm
96 İdüp i'zâz 'İlm-i zî-şâna
Enderûn-ı sarây-ı sultâna
97 Mazhar idüp nigâh-ı şâhâne
Yapdı bir dil-güşâ kütüb-hâne
98 Pür idüp enderûnını tâ bâb
Toldı ol cây-gâha cümle kitâb
99 Ana ta'yîn-i lutf idüp ol şâh
Eyledi bir mu'allim-i agâh
101 'Asr-ı pâkinde ol şehün her dem
O kadar müsterîhdür 'âlem
102 Ki cihân cümle istirâhatde
Herkes 'ahdinde emn ü râhatde
103 Kalmadı bir harâb-dil magdûr
Oldı vaktinde cümleten ma'mûr
...

(Sâlim Divanı, Mesnevi, s.202)

Padişah III. Ahmed, Huda'nın lütfunun bir gölgesi ve yüce tahtı süsleyen bir zattır. İskender ve Dârâ, onun kölesi olsa layıktır. Yeryüzü onunla şerefleşmiştir.

Şair Kâmî, dördüncü beyitten itibaren bu düğünün mübarek ve Şehzadelerin ömrünün uzun ve padişahın Allah'ın yardımına mazhar olması için dua etmektedir.

- 2
Terkîb-i Bend Berây-ı Nişîmen-Gâh-ı Sa'd-Âbâd-ı Ferrûh-Bünyâd
III
1 Zıll-i eltâf-ı Hudâ revnak-ı taht-ı vâlâ
Bendesi olmaga şâyeste Sikender Dârâ
2 Merkez-i dâ'ire-i saltanat u câh u celâl
Ced-be-ced pâdişeh-i pâdişehân-ı dünyâ
3 Âsümân-ı 'azamet neyyir-i burc-ı şevket
Buldı zâtıyla şeref kişver-i rûy-ı dünyâ
4 Hakk mübârek ide bu sâl-i sürûr-encâmı
Gün cemâli ola dünyâyâ sa'âdet-bahşâ
5 Tül-i 'ömr ile mu'ammer ide şeh-zâdelerin
Hâfız-ı dâ'iresi ola cenâb-ı Mevlâ
6 Habbeza mazhar-ı tevfiğ-ı Hudâ-yı Hallâk
Âsaf oldı ana bir zât-ı mekârim ahlak

(Edirneli Kâmî Divanı, Terkib-bendler, s.157)

Sultan III. Ahmed'in tüfikle testiye ateş etmesinden bahseden aşağıdaki kasidede Vahîd Mahtûmî, padişahın vasıflarını da anlatmaktadır. Sultan, Osmanlı ülkesinin hükümdarı, büyük

bir güç sahibi Süleyman ve onun habercisi olan Hüdhüd'ün, Dârâ ile Hüsrev'in ve ilim kaynağı Lokman'ın hükümdarıdır.

VI

Der-Midhat-i Şehenşeh-i Gîfî-Sitân Sultân Ahmed Hân ' Aleyhi'r-rahmete ve'l-Gufrân

- 11 Habbezâ pâdişeh-i mülket-i Âl-i 'Osman
Merhaba şâh-ı Süleymân-fer ü Hüdhüd-serheng
12 Dâver-i kevn ü mekân Hazret-i Sultân Ahmed
Şeh-i Dârâ-sipeh ü Hüsrev ü Lokman-ferheng'
...

(Vahîd Mahtûmî Divanı, Kasideler, s.343)

Sultan III. Ahmed, kıymeti ölçülemeyen emsalsiz bir zattır. İskender ve rüzgâra hükümran olan Süleyman gibidir. Onun bir kulu Tatar Handır ki, İran topraklarını yerle bir eder. O padişah, kâinat aynasına hışımla baksa, Rum ve Acem mülkü, tamamen “Zengibâr”⁸⁶ olur. Şahin ve keklük onun adalet yayan inzibatının korkusu ile aynı yuvada rahat ve emniyet içinde dert ortağı olmuşlardır.⁸⁷

VII

Der-Zikr-i Pâdişâh-ı 'Âlem-Penâh Sultân Ahmed Han der-Zımn-ı Midhat-i İmâm-ı Sultânî

- 44 Bî-misl muktedâ-yı ecel zât-ı bî-bedel
Ya'ni imâm-ı evvel-i hünkâr-ı kâm-rân
45 İskender-iktidâr Süleymân-ı rûzgâr
Hân Ahmed-i yegâne şehenşâh-ı nâmdâr
46 Ol pâdişeh ki bir kulu Tâtâr Hân olup
Biri ider memâlik-i İrânı hâksâr
47 Mir'ât-ı kâ'inâta nigâh itse hışm ile
Ser-cümle mülk-i Rûm u 'Acem ola Zengibâr
48 Oldı hirâs-ı şahne-i 'adliyle bâz u kebg
Bir âşiyânda râhat u emn üzre gam-güsâr
...

(Vahîd Mahtûmî Divanı, Kasideler, s.346)

Sultan Ahmed, bir hizmetkâr olan Dârâ'nın şahıdır. Onun fermanı, yedi iklimde geçen kanundur. O şahlar şahı bir padişaktır ki ona kulluk etmek diğer padişahların emelidir. Zamanında cihan, rahatlık, huzur ve güven içindedir. O padişah, kılıç sesinin dehşeti ile İran'ı alarak orayı düzene koymuştur.

3

- 1 Şeh-i Dârâ-hıdem Sultân Ahmed Hân Gazî kim
Anın fermânı heft-iklime düstûru'l-'amel oldu
2 O sultân-ı bülend-eyvân şâhen-şâh-ı devrân kim
Devrinde kulluk itmek pâdişâhâna emel oldu
3 Zamânında cihân âsûde 'âlem emn ü râhatda
Vucûd-u pâki halka mahz-ı lutf u lem-yezel oldu
4 Alub İrân zemîni kıldı muntazam mülk ü mevrûşe
Sadâ-yı tîgî dehşet-dâd şâhân-ı düvel oldu
...

(Suphi-zâde Abdi Abdullah Divanı,Tarihler,s.30)

Sultan III. Ahmed, çok gayretli bir padişaktır. Merhamet dolu bakışı, dünyayı ihyâ

⁸⁶ Siyahîlerin memleketi, zencilerin bol olduğu yer. Sudan ülkesi.

⁸⁷ Vahid'in, III. Ahmed'i benzer özelliklerle övdüğü iki kasidesi daha divanında yer almaktadır. Bkz.Bahattin Kahraman, **Vahîd Mahtûmî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv. SBE. Konya, 1995, s.353 ve s. 357

etmiştir. Hayatı, İskender'in menkıbesine benzer. Kahır kılıcıyla, İran'ı Şiîlerden temizlemiş ve İsfahan gibi nice memleketler almıştır. O kadar adaletlidir ki, zamanında çılgın âşıklar dışında feryat eden kimse kalmamıştır. Pek çok emsalsiz köşkler yapmıştır.

14

Berây-ı Târîh-i Bahâriyye Sultân Ahmed Hân

4 Şeh-i 'âli-himem Sultân Ahmed Hân sâlis kim
Nigâh-ı re'feti dünyâyı ihyâ itdi ser-tâ-pâ
5 O Sultân-ı Sikender-menkabet kim tîg-ı kahrından
Revâfiz mün' adimdir mülket-i Îrândan hâlâ
6 Sipahsâlârlar irsâl idüp Îrâniyân üzre
Alup niçe şehler memleketler İsfahân-âsâ
7 Şu rütbe pâk idüp messâbeden Îrân zemînî kim
Muhâl-i engüşt-i sebâbıyla itmek bir şeye îmâ
8 Furûg-ı tîgî pertev saldıgı dem levh-i 'âlemden
Revâfiz zümresin hakk eyledi harf-ı galat-âsâ
9 Kemâl-i 'adl ü dâdı öyle sârî dehre kim yokdur
Figân eyler meger dil-dâdesinden 'âşık-ı şeydâ
10 Mühendis-kâr-ı tab' ı eyleyüp kâşâneler ihyâ
Yapup niçe kasrlar kûşe kûşe pâk ü müstesnâ

...

(Suphi-zâde Abdi Abdullah Divanı, Tarihler, s.43)

Ahmed Hanın, düşmanlarının gözüne bir timsah gibi görünen adalet kılıcının suyu, dünya bağına bir güzellik vermiştir. Onun kınından sıyrılmış yiğitlik kılıcı, savaşta aciz bir kölesi olan Huşenk⁸⁸ ve Dârâ'ya galip gelmiştir. Kızılbaş (İran)'a kılıcını göstermesi, ona isyan eden düşmanlarının hepsine yetecek bir delildir. Kılıcının verdiği korku, fitne tilsimini ortadan kaldırmıştır.

1

Târîhi Vilâdet-i Şehzâde Seyfe'd-dîn

1 Saf-ârâyı magâzî hazret-i Hân Ahmed-i Gazi
Ki âb-ı tîg-ı 'adli virdi behcet bâg-ı dünyâya
2 O şâhen-şâh-ı deryâ-dil ki şemşîri cihân-gîri
Meyânında neheng-âsâ görünür çeşm-i a'dâyâ
4 Mücellâ seyf-i meslûl-i şecâ'at kim olur gâlib
Vegâda bir kemîne bendesi Huşenk ü Dârâyâ
6 Kızılbaşı ser-â-ser 'arza-i tîg itdiği min-ba'd
Yeter bürhân-ı kat'î ser-keşân-ı hasm-ı hodrâyâ
7 Ru'ûs-ı ehl-i rafzı Hinduvâni-yi siyâsetle
Misâl-i hinduvâne itdi galtan mat'ı gabrâyâ
8 Tılsım-ı fitneyi ber geşte kıldı bîm-i şemşîri
Başın ser-tâ-ser ehl-i bagîy çekdi ceyb-i ahfâyâ

...

(Antakyalı Münîf Divanı, Tarihler, s.183)

Şairler, padişahları ve diğer devlet adamlarını övmek için çeşitli fırsatları değerlendirmişlerdir. Aşağıda yer alan tarih kıt'ası, bir köşk yapımı ile ilgilidir ki, Dürrî, memduhunu methederken “muhkem, bina” gibi, manzumenin yazılışına zemin olan vak'aya uygun kelimeler tercih etmiştir.

Hudâ'nın gölgesi olan şan sahibi Sultan Ahmed zamanında, zemin ve zaman, rahat ve emniyet içindedir. Çünkü devlet ve din binası sağlam temeller üzerine kuruludur.

⁸⁸ Siyâm bin Kiyumerz'in oğlu ve Câvidân Hurd'un müellifidir.

Bu Kasîde Dahi Tersânedeki Kasrı Zîbânın Bâ-Fermân- ı Hümâyûn Târîhidir

Pâdişâh-ı zamâne zill-ı Hüdâ
Ya'ni Sultân Ahmed-i zî-şân
O şehenşeh ki zâtı eşrefidir
Bâ'is-i râhat-ı zemîn ü zamân
O şehenşeh ki devr-i 'adlinde
Oldı muhkem esâs-ı emn ü emân
Çünkü oldı binâ-yı devlet ü dîn
Himmetiyle müşeyyedü'l-erkân

(Dürri Divanı, Tarihler, s.33)

Sultan Ahmed Han, İran'ı fetheden, Allah'ın lütfuna mazhar olmuş bir kişidir. Allah, onu her bir gazada nusretiyle muzaffer kılmıştır. Devrinde, adâletinden herkes emniyet içindedir. Revân ve Hemedân, onun mülkünün içinde birer köşktür. Yerinde otururken bile Acem mülkü, onun sesiyle çınlar.

1
Der-sitâyiş-i Sultân-ı Felek-âşiyân Merhûm Sultân Ahmed Hân 'Aleyhi'r-rahmetü ve'l-Gufrân
1 Bir padşeh ki lutf-ı Hudâya karîn olur
Nâm-ı şerîfi fâtih-i İrân-zemîn olur
2 Bir hüsrev-i zamâni ki mansûr ide
Hudâ Her bir gazâda mazhar-ı feth-i mübîn olur
7 Bir hüsrevün ki dâd ola hemvâre her işi
'Ahdinde cümle milket ü millet emîn olur
9 Mülk-i Revân sarayına Kasr-ı Revân olup
Bir kûşesinde de Hemedân şeh-nişîn olur
27 Bir kahramândur ki yerinde mukîm iken
Âvâzesiyle mülk-i 'Acem pür-tanîn olur
...

(İzzet Paşa Divanı,Kasideler,s.59)

Şeyhülislam Es'ad Efendi, padişahın hicri yılını tebrik vesilesiyle yazdığı aşağıdaki manzumesinde, Sultan III. Ahmed'i Aristo görüşlü bir hükümdar olarak tavsif etmiş ve onun gelişile; fitnenin, kötülüğün yeryüzünden silindiğini, yedi başlı şer ejderhası, cihanı baştanbaşa yakarken onun himmet ve cömertlik suyunun o ateşi söndürdüğünü, padişahın da İbrahim peygamberle aynı namı taşıdığından dolayı, bu durumun, Hz. İbrahim ateşe atıldığında ateşe emredilen “berden ve selâme”⁸⁹ ayetini îmâ ettiğini söylemiştir. O kara ve denizlerin hakanıdır ki, gelişile keder yerini mutluluk ve sevince terk etmiştir.

2
Târîh-i Sâl-i Cedîd
1 Te'âla'llâh zihî nev-sâl-i fûrh-i fâl-i şevk-efzâ
Kudûmi hâtır-ı 'âlemden oldı gerd-i gam fersâ
2 Egerçi münselih olmuşdı selh-i sâl-i sâbıkda
Harîk ile vücûd-ı şevk-âlûd-ı safâ nev'â
3 Olup sadr-ı kerem-kârın sebep çün himmet-i pâki
Hudâ ol âteş-i dûzah-nişânı kıldı te'yîdâ
4 Ne himmetdir bu kim ol nâr-ı germ-â-germ-i sûz-efken
Şerâr-efşân iken bir ejdehâ-yı heft-ser-âsâ
5 Teveccüh itdiği cânibden ol dâdâr-ı Risto-rây
Anı seyl-âb-ı cûd u himmeti kıldı o dem itfâ
6 Halîlullâh ile bî-şübhe hem-nâm olduğındandır

⁸⁹ “Kulnâ yâ nâru kûnî berden ve selâmen 'alâ İbrâhîm”. “Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol” dedik.” **Enbiyâ/69**

8 Bu hâlet âyet-i “berd ü selâm”ı eyledi îmâ
 8 Dem-i ekdâr geçdi şimdi eyyâm-ı meserretidir
 Ki dâhil oldu ‘âm-ı şevk-encâm-ı ferah-peymâ
 11 Olu dâ’î Didim târîhin Es’ad lafzan u ma’nen
 Bu bin yüz kırk iki sâlin mübârek eyleye Mevlâ (H.1142-M.1729-30)
 (Şeyhülislam Es’ad Efendi Divanı, Tarihler, s.112)

1.1.1.1.2.3.Sultan I.Mahmud Hanın Vasıfları ve Döneminin Özellikleri (1730-1754)

Sultan Mahmud, her memleketin adaletini belirleyen, şahlar şahı, ulu padişaktır. Heybet ve ululuğu, İskender için bir utanma sebebidir. Adalet onun peyki; şefkat bendesi; fetih ve zaferi ise rehberidir. O, ejderhayı bile, kahrının korkusundan karınca gibi aciz kılan bir aslan heybetine sahiptir. Saltanat burcunun güçlü ışık saçan güneşi olan o padişahın, çok parlak bir zerrisi bile aydan daha nurludur. Rüstemlerin onun kapısına acziyetle geldiği padişah, yeryüzündeki bütün memleketlerin hükümdarıdır. Onun kahr kılıcı, cihanı fitneden ve kötülükten temizlemiştir.⁹⁰

6 Kasîde der-Sitâyîş-i Hazret-i Pâdişâh-ı Cihân-Penâh
 12 Cenâb-ı Hazret-i Sultân-ı ‘âlem dâver-i ekrem
 Hudâvend-i mu’azzam ma’delet-peymâ-yı her kişver
 13 Şehen-şâh-ı cihân Sultân Mahmûd Hân-ı ‘âdil kim
 Şükûh-ı şevket ü iclâli haclet-bahş-ı İskender
 15 Mehâbet pûy-gâh-ı rahş-ı ikbâl-i hümâ-seyri
 ‘Adâlet peyki şefkat bendesi feth u zafer rehber
 16 O şîr-i minşe-zâr-ı heybet ü satvet ki bî-minnet
 Hirâs-ı kahrı eyler ejdehâyı mürdan kem-ter
 19 Sen ol hurşîd-i şevket-tâb-ı burc-i saltanatsın kim
 Kemîne zerre-i iclâlin oldu mâhdan enver
 20 Sen ol sâhib-kırân-ı rub’-ı meskûnsun ki Rüstemler
 İder sad ‘acz ile dergâh-ı iclâlinde vaz’-ı der
 21 Bi-hamdi’llâh âb-ı tîg-ı kahr u heybetin hakkâ
 Cihânı çirk-i şûr-ı fitneden pâk itdi ser-tâ-ser
 ...

(Şeyhülislam Es’ad Divanı, Kasideler, s.57)

İran seferinin bittiği yıllarda yazılan aşağıdaki kasideyi şair, padişaktan bir müderrislik talebiyle kaleme aldığını başlık kısmında belirtmektedir. Padişah, İran ülkesinin fatihidir. Turan’ı dahi Osmanlı mülküne katmıştır. Bütün cihan onun mülküdür. Hükmü ve adaletli idaresi, perişan bir halde olan cihanı mamur kılmış ve süslemiştir.⁹¹

6 Merhûm u Magfûr Cenâb-ı Magfîret-Âlûd Sultân Mahmûd Hazretlerine 'Acem Seferleri Resîde-i Ser-Hadd-i Encâm Olduğu Senelerde Sigâr-ı Sinleri Hengâmında Medrese Talebiyle Fâl-i Kur’ân-ı 'Azîmü’ş-Şânî Mutazammin 'Arz Buyurdıkları Kasîde-i Pesendîdedir

⁹⁰ Şeyhülislam Es’ad Efendi Divanında “Lâle” redifli 12. bir kaside daha yer almaktadır. Bu kasidede şair, lâlenin gerçekten itibar sahibi olması için onun kapısının toprağında yetişmesi gerektiği söyler. Divanın tenkitli metnini hazırlayan Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan, bu kaside ile ilgili verdiği dipnotta, kasidenin farklı nüshalarında memdûh olan kişinin Damat İbrahim Paşa olduğunu, birkaç beyit değişikliği ile bu kasidenin Sultan I.Mahmud’un övgüsüne tahsis edildiğini ifade etmektedir. Bunun sebebi olarak da, kasidenin sadece bu nüshasında Sultan I.Mahmud isminin geçmesini, diğer nüshalarında ise Damad İbrahim Paşadan bahsedilmesini gösterir. Kasidenin tamamı için Bkz. Muhammed Nur Doğan, *Lâle Devri Şairi Şeyhülislam Es’ad ve Divanı*, MEB, İst. 1997, s.82

⁹¹ Haşmet, döneminin devlet adamlarından isteklerini açık açık dile getiren fütursuz bir şairdir. Bu kasidenin devamında, parasının olmadığını ve padişahın da gazel kabul etmediğini ifade ile kendisinden bir ihسان beklediğini dile getirmiştir. Kasidenin bu bölümleri Şair ve Siyaset bölümünde ayrıca ele alınmıştır. Bkz. bu tezde s.479

1 Eyledi feyz-i zafer rûy-ı cihânı hurrem
 Kuvvet-i bahtın ile ey şeh-i ferhunde-şiyem
 2 Gülşen-i tâli'inin gülleri mihr-i nusret
 Bülbül-i himmetinin nagmeleri feth-i 'Acem
 3 Tîg-i sertîz-i zafer girdi yed-i fursatuna
 Eder İrân ile Tûrân'ı Hudâ mülküne zam
 4 Gâlibiyet ezeli lâzıma-i zâtındır
 Olsa ger düşmenin her biri Sâm u Rüstem
 12 Etdi bu güne cihân vird-i zebân evsâfın
 Hâris-i mülk-i 'Arab fâtihi-ı iklim-i 'Acem
 13 Nâzım-ı devr-i zamân râfi'-i rafz-ı İrân
 Zîver-i taht-ı cihân fabr-i selâtın-i ümem
 15 Hâsıl-ı devr-i zamân Hazret-i Sultân Mahmûd
 Husrev-i saf-şiken-i leşker-i endûh u elem
 20 Hüküm nazm-âver-i ahvâl-i perîşân-ı cihân
 Zâtı ârâyîş-i ma'mûre-i dünyâya ehem
 ...

(Haşmet Divanı, Kasideler, s.98)

Sultan Mahmud Han, ilahi lütfâ münasip olarak Osmanlı tahtına çıkmıştır. Dünyanın gözü, onun gibi bir inciyle parlaklık kazanmıştır. O,zamanının mehdisi ve cihan sultanlarının 'kutbu'dur. Hz. Peygamberin ismini taşıyan padişahın ışığından, zafer gözü devamlı bir ışık alır. Tahta çıkışı, zengin-fakir herkes için bir hazinedir. O,Allah'a doğrulukla âşıktır ve Hz. Peygamberin bir bendesidir. Gelişi, Ümmet-i Muhammed için bir sevinç; din düşmanları için ise bir talihsizliktir. Fazilet ve bilginlerin cefa çektiği, dünyanın kederle dolu olduğu günler, yerini saadet devrine bırakmıştır.

20
 19 Hânedân-ı Âl-i 'Osman'a tecellî eyleyüp
 Çün ezelden eylemiş lutf-ı İlâhiye sezâ
 20 Eyledi ol hânedân-ı ma'delet peymândan
 Şimdi bir 'âlî-güherle çeşm-i dehri rüşenâ
 24 Mehdi-i devr-i zamân kutb-ı selâtın-i cihân
 Husrev-i sâhib-kırân hem-nâm-ı fâhru'l-enbiyâ
 25 Gevher-i dihîm-i şevket hazret-i Mahmûd Hân
 Kim fûrûğundan ider çeşm-i zafer kesb-i ziyâ
 30 'Âleme ferr-i tulû'ı matla' u'l-envâr-ı feyâ
 Makdemi gencîne-efşân-ı ser-i bây u gedâ
 31 Sıdk ile Allah'a 'âşık bendedür peygamber
 Lutf u ihsân itmege halka begâyet mübtelâ
 32 Kandı dünyâ hep zülâl-i hoş-güvâr-ı cüdına
 Geldi mahrûrû'l-mizâc-ı fâkr u iflâsa gınâ
 50 Makdemünle cümle sûr itdi Muhammed ümmeti
 Nektet ü idbârına a'dâ-yı dîn itdi 'azâ
 51 Hamdüli'llâh ferr-i teşrîfimle gördük düşdiğin
 Târik-i erbâb-ı fazla sâye-i bâl-ı hü mâ
 52 Halk-ı 'Âlem herc ü merc-i sebseb-i hirmân iken
 Nevbet-i kûs-ı kudûmûn çarhı itdi pür-sadâ
 53 Bu meserretle dimâg -ı dehr olup ser-şâr-ı feyz
 Güldi dünyânun yüzi gitdi keder geldi safâ
 54 Gitdi ol günler ki hep erbâb-ı fazl u dânişe
 Gösterürdi çarh bir sâ'atde bin nakş-ı cefâ
 ...

(Sâlim Divanı, Kasideler, s.216)

Padişah, babası da kendisi gibi veli olan bir zattır ki kendisi, saltanat semasının güneşi

ve ayıdır. Huda, kendisini bir nur kılmıştır. Cihanı, güzelliği ve sevinci mutlu etmiştir. Cihan, böylelikle yeniden hayat bulmuş ve gönüllerdeki mutluluk nihayetsiz olmuştur. Hakk, ona, İsa peygamberin mucizesini vermiştir; ki o hünkar, Hz.Peygamberin şeriatına hayat vermiştir. Düşmanları(Kızılbaş İran), kılıcının kahrı ile helak olur.

21

Mesnevi-i Zîbâ der-Medh-i Hazret-i Sultânü's-Selâtîn Sultan Mahmûd Hân-ı Bî-Hem-Tâ Ebkâhu'llâhu Te'âlâ

- 21 Velî ibn-i velî bir pâd-şehsin
Sipîhr-i saltanatda mihr ü mehsin
22 İdüp zât-ı hümâyûnun Hudâ nûr
Cihânı behcetünle kıldı mesrûr
23 Senünle taht buldı baht-ı câvid
Karîrû'l-'ayn olup re'yünle hurşîd
26 Cihân senden hayât-ı tâze buldı
Gönüller şevk-ı bî-endâze buldı
27 Sana Hakk virdi i'câz-ı Mesîhâ
Ki şer'-i Mustafâ'yı kıldun ihyâ
28 Libâsın emn idüp devründe tecdîd
Felekde itdi 'âlem 'iyd-ber-'îd
31 Olur makhûr-ı tûgün hasm-ı evbâş
Sezâ [vü] lâyıkın bulur Kızılbaş

...

(Sâlim Divanı, Mesnevî, s.221)

Fıtnat Hanım, cihan şahının vasfını anlatırken, inci ve mercan saçıldığını, kalemin güzel söyleme madeni ve deryası kesildiğini ifade etmektedir. Zamanın hükümdarı Sultan Mahmud Han, öyle bir izzet vermektedir ki; cihan, vakar ve heybet sahibi olmuştur. Nuru, yeryüzüne ve gökyüzüne ışık saçmaktadır. Öyle ki, zâtı, devlet ve ikbal semasına bir güneş olmuştur. Yedi iklimin sultanıdır; Fağfur⁹² ve Hakan, padişahın dergâhındaki kölelerine itaat eden kişilerdir. Zamanında, gönüller rahat içindedir. Zirâ onun merhameti, cihan başına bir gölge olmuştur.

1

Kasîde-i Bahariyye der Vâsf-ı Sultân Mahmûd Hân

- 13 Aceb kîlk-i suhânver-kân mıdır deryâ mıdır bilmem
Ki vâsf-ı şâh-ı 'âlemde dür ü gevher nisâr oldı
14 Şehinşâh-ı zamân Mahmûd Hân-ı mekremet pirâ
Cihân şevket ü şahenşeh-i sâhib-vekâr oldı
15 O sultân-ı mu'azzam şehr-i yâr-ı heft-kişver kim
Anın Fagfûr u Hâkan bendegânından şümâr oldı
17 Zemin ü âsmâna saldı pertev neyyirâtı
Sipîhr-i devlet ü ikbâle mihr-i tâb-dâr oldı
18 Ümîd-i pây-bûs-ı rahş-ı iclâli için her gün
Gelüp hurşîd-i dergâhında ferş-i reh-güzâr oldı
19 Olur âsûde diller rûzgârın germ ü serdinden
Gülistân-ı cihâna Rahmî nahl-i sâye-dâr oldı
20 Olup sahrâlara hıfzı nigeş-bân 'ahd-i lütfunda
Günâm-ı şîr-i ner âhûlara cây-ı karâr oldı

...

(Fıtnat Hanım Divanı, Kasîdeler, s.88)

Sultan Mahmud'un hükümdarlık dönemi bahar mevsimi gibidir. Yaralı gönüller, onun adıyla mutludur. O, enbiyalar sultanı olan Peygamberin bir halifesi ve Huda'nın gölgesidir.

⁹²Eski Çin hükümdarlarının verilen isim.

Zirâ, Mekke ve Medine'nin bir valisidir. Adâleti şiar edinmiş Cem'in kendisine hizmetkâr olduğu Sultan Mahmud Handır o. Zamanının İskender'i ve Dârâ'sıdır. İnsanlarca fermanı dinlenen melek huylu bir hükümdardır. Düşmana hücumu, her şeyi önüne katıp götüren sel gibidir.

- 9
Kasîde-i der-Sitâyiş-i Â'zam Müşârü'n-ileyh
22 Şâhenşeh-i zamâne ki her dem bahâr-veş
'Adliyle hurrem olmadadır her dil-i figâr
23 Zıll-ı Hudâ halife-i sultân-ı enbiyâ
Ya'ni hidv-i Yesrib ü Bathâ vü kâm-kâr
24 Sermâye-i emân ü penâh-ı cihâniyân
Mahmûd Hân-ı Cem-haşem u m'adelet -ş'âr
26 Fermân-revâ-yı ins ü hidv-i ferîşte-hû
İskender-i zamâne vü Dârâ-yı dâd-kâr
27 Akın ederse düşmene seylâb-ı satveti
Hâşâk-veş önünden eşirrâ eder firâr
....

(Kırımlı Rahmî Divanı, Kasideler, s.24)

Sultan Mahmud'un Tophane'de yaptırdığı çeşmeye dair yazılan aşağıdaki manzumede, padişahın boş işlerle vaktini harcamadığı ifade edilmiştir. Onun işinin ancak adalet, insaf ve iyilik olduğunu söyleyen Rahmî, padişahın cesaretinden de söz eder. O, hasmına, şiddetiyle baş eğdirmesine rağmen, dünyanın en merhametlisi bir ulu şahtır. Tahmasb'⁹³ iki sefer bozguna uğratan gaza meydanının Rüstem'idir o.

- 18
Târîh-i Çeşme-i Sultân Mahmûd Hân der-Tobhâne
6 Eylemez meyl-i 'abes-kâriyle hiç tazyî'-i vakt
'Adl ü insâf ü keremdir ancak emr-i elzemi
7 Hem cesûr ü hem cerî hem mâlik-i "batş-ı şedîd"
Hem odur cümle şehen-şâhân-ı dehrin erhamı
8 Bir teveccühle iki def' a bozup Tahmâsbı
Kahramânlık etdi ol meydân-ı rezmin Rüstemi
....

(Kırımlı Rahmî Divanı, Tarihler, s.150)

Şair Hâkim Mehmed Efendi, padişahla bayramlaşma vesilesiyle kendisiyle görüşmek ve eteğini öpmek isteğinden bahsederek padişahın vasıflarını saymaktadır. Onun eteği, hükümdarlığın mayasıdır; Hümâ kuşudur.

- 7
Kasîde-i 'İydiye der Sitâyiş-i Sultân Mahmûd Hân İbn ü Sultân Mustafâ Hân
28 Bizimle bâri bu bayramda Rûm ili tarzı
Mu'âyede ile ideydi visâline temhîd
29 Ayağın öpmege virmezse ruhsat ol şehnaz
Vireydi dâmenini buse itmeyüb terdîd
36 Veliy-yi ni'met ü mahmûd-ı şîme zıll-ı Hudâ
Vefiy-yi ne'am ü fâtilî-i mehâm-ı 'anîd
37 Hidv-i 'abd-i şerîf yümn-i intizam-ı selef
Der-i ferîd halef-i derc-i pâş-ı merd-i erîd
....

⁹³ Şah Hüseyin'in oğludur. Eşref Şah'ı yenip İran'ın büyük bir kısmına sahip olunca, Osmanlılara savaş açmıştır. Geniş bilgi için bkz. bu tezde s.11

(Hâkim Mehmed Efendi Divanı, Kasideler, s.105)

O büyük hakanın padişahlık zamanında, gam ve sıkıntı gönüllere giremez. O melek yüzlü hükümdar, gökyüzüne ışık veren yüce bir yıldızdır. Osmanlı devletine yeniden hayat ve mülke de şifa vermiştir. Cülûsu, Resul-i Kibriya'nın doğumunu işaret eden ayın görünmesi ve ışık saçması gibidir.

Kahramanlık, hükümdarlık, hamiyet, azim ve merhamet gibi pek çok güzel hasleti, Huda onun şahsında toplamıştır. Devlet ve dine karşı kayıtsızlık vardır da, o makama gelişyle, bu uzun ve karanlık geceleri bahara döndürmüştür. Süleyman'ın iktidarı gibi, her yeri nizam altına almıştır:

3

Kasîde-i Mergûbe-i Dil-Ârâ Vezîr-i Felâtûn-Fikret Hazret-i İbrâhîm Paşa E's-Şehîr Bakıyye Kulak Vezîr-i A'zam-ı Şoden-i Devr-i Mahmûd Hân

6 Zamân-ı devlet-i hâkân-ı a'zamdur bu esnâda
Ne kâm-ı gam dimâg-ı hâtıra reh-yâb ola hâşâ
7 Ziyâ-bahş-ı felek sultân Mahmûd-ı melek-sîret
Mu'allâ kevkeb-i tâbende-i eflâk-i isti'lâ
9 Hakîm-i mutlak anun eylemişdür tahta teşrîfün
Şifâ-yı mülk-i 'Osmânî hayât-ı devlet-i kübrâ
10 Cülûs-ı mâh-ı mevlûd-ı Resûl-i Kibriyâ olmak
Ya itmez mi meger tecdîd-i dîn ü devleti îmâ
11 Biçilmiş câme-i çespâmdur ol zât-ı vâlânun
Şecâ'at saltanat gayret hamîyyet merhamet i' tâ
12 Hudâ zât-ı hümâyûnında merhûn eylemiş anun
'Înâyet ma' delet re 'fet kerâmet şefkat istihyâ
13 Cenâb-ı dîn ü devlet berg-i bî-gâneyle tolmuşdı
Anı Rıdvân-ı re'y-i şehryârî koymayup kat' â
14 Nice devr-i muvâfık gördük ammâ böyle âyince
Felekde görmedük nev-rûza tahvîlin şeb-i yeldâ
15 İdince sarsar-ı kahr-ı Süleymân-ı iktidârıyla
Tarîk-ı intizâmun hârid-i engîzini ifnâ

...

(Lebib-i Âmidî Divanı, Tarihler, s.279)

Sultan Mahmud, şahlar şahı bir cihan padişahıdır. Onun hükmü her yerde yürür. O, adalet getiren bahar, yüceliğin gül bahçesi ve sıhhatin mayasıdır ki cihan onun devrinde rahat içindedir. Sağ elinde adalet ve sol elinde konuşmasında keramet olan, adalet ve hak terazisini elindeki kalemlerle sağlayan, cihanın baştanbaşa lütuf ve ihsanından memnun olduğu ulu bir hükümdardır.

6

Berâ-yı Târîh-i Beşiktaş Sultân Mahmûd Hân
1 Şehen-şâh-ı cihân Sultân Mahmûd Hân Gazi kim
Anın hükmü revândır çâr-erkâne 'aliyy'ül-ıtlâk
2 Bahâr-ı ma' delet gülzâr-ı şevket mâye-i sıhhat
Cihân devrinde râhat mütekayyit hâbı bütün âfâk
5 Yemîninde 'adâlet var yesârında kerâmet var
Kelâmında kerâmet var şeh-i Mahmûda illâ Hallâk
6 Elinde hâmesi mizân-ı 'adli vü istibkâ mîdir
Kef ü dest-i kerîmin mukassem rezzâk idüp rezzâk
7 Tebeh-kârân-ı dehri pertev-i 'adliyle mahv itdi
Ziyâ-yı re'yi dünyâyı idüp hurşîd-ves işrâk
10 Cihân ser-tâ-be-ser memnûn-ı lutf ü cûd u ihsânı

Yazılsa vasfı olmaz hâsılı gencâyîş evrâk

...

(Suphi-zâde Abdî Abdullah Divanı, Tarihler,s.35)

Karaların ve denizlerin hükümdarı olan padişahın saltanatını, melekler dahi kıskanmaktadır. Cömertlik çeşmesi akmaya başladığında, kimse, Hızır'ın ölümsüzlük çeşmesine bakmaz bile. Evliyanın sırlarının ne olduğunu, o, gaza meydanına çıkınca görmek gerekir. O keskin kılıcını bir kere çekse, düşmanı, Mesih'in yanına uçsa, yine de canını kurtaramaz. Adaleti dünyayı öyle kaplamıştır ki, zamanı, Nûşirevân'ın dönemine benzemiştir.

2

Der-Mankabet-i Sultân-ı Selâtîn-i Şâhen-Şeh-i Rûy-ı Zemîn Sultân Mahmûd Hân Halledallâhü Mülkehü ilâ-Yevmi'd-Dîn

6 Pâdişâh-ı bahr u ber sultân-ı mahmûdü'l-hısâl
Kim feleklerde melekler reşk ider dîvânına
7 Çeşmesâr-ı bahşişi bir kere cârî olmasun
Kim nigâh eylerdi Hızır'ın çeşme-i hayvânına
8 'Âlemi re'yince döndürmez mi olmuşken anın
Hükmi cârî Hind'ine İrân'ına Tûrân'ına
9 Şâhbâz-ı himmeti a'dâyı sayd eyler müdâm
İşte gönderdi birini dahi şâhın yanına
10 Pâdişehlerde ricâlullâh sırrı neydügin
Seyr kıl bir kez hele çıksun gazâ meydânına
12 Çekmesün bir kere tîg-ı tîzini yohsa 'adû
Cân halâs itmez eger uçsa Mesihâ yanına
14 'Âlem-i kevn-ü mekâna 'adli şâmil şöyle kim
Şimdi dahl eyler felek Nûşirevân âvânına
15 İmtiyâzın nass ile isbât ideydim n'eyleyem
Râst gelmiş yok anın dünyâda bir akrânına
...

(Nevres-i Kadîm Divanı, Kasideler, s.220)

Sultan Mahmud'un yaptırdığı kasrın güzelliklerinin anlatıldığı aşağıdaki kasidede, padişahın vasıfları şöyle anlatılmaktadır:

Padişah, iyilik ve cömertlik sahibi, iyiyi kötüden ayırt eden ışığı, söz hususunda Hassân'ı ve imarete de Sinimmâr'ı⁹⁴ lal etmiştir. Utarit gezegeni, vasfını anlatarak ay kadehini çekip dururken, Baykara meclisinde Molla Cami', Baykara'yı metheden şiirler yazsa n' olur ki? Onu, Hudâ, "innâ ce'alnâ"⁹⁵ ayeti ile tavsif etmişken, şairin onun vasıflarını sayması mümkün müdür hiç?

4

Bahâriyye der-Vasf-ı Hazret-i Pâdişâh-ı Rub'-ı Meskûn Sultân Mahmûd Hân Aleyhi Rahmetü Ve'l-Gufrân

27 O sultân-ı kerem-perver ki eyler tab'-ı nakkâdı
Sühanda lâl Hassân'ı 'imâretde Sinimmâr'ı
28 Şeh-i kişver-sitân kim görmemiştir kimse devrinde
Hadeng-i gamze-i dildârdan gayrı cedel-kârı
29 Hudâvend-i keremverpâdişâh-ı ma'delet-güster
Şehenşâh-ı muzaffâr fark-ı dehre sâye-i Bârî
30 Olurdı nûş-ı hûn kân hemîşe çeşme-i dilden

⁹⁴ Sinimmar, Nu'man İbn-i Münzir'in Havernak adıyla yaptırdığı köşkün mimarı. Köşk bittikten sonra, bir benzerini yapmasını diye, sarayın damından atılarak öldürülmüştür.

⁹⁵ "Şüphesiz seni biz kıldık." mealindeki bu ayet, Kur'an-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde geçmektedir.

- 'Adû yâd itse bir kez nâvek-i dil-dûz-ı hünkârı
 31 Degildir câ-be-câ şem'-i şeb-ârâ bezm-i hâssında
 Gözi açıkların 'aynı görünür çeşm-i bîdârı
 32 O denlü nâfiz ahkâmı ki men' itse temâşâyı
 Tutardı rahne-i divâra yüz tasvîr-i divârî
 33 Eger nehy itse kahrı ülfet-i nâ-cinsi 'âlemden
 Çıkarır dâne-i huşkîdeden hurşîd emtârı
 34 Çerâganında bak zülf-i 'arûsun gîsuvânın gör
 Batırdı şöhret-i âfâk-gir-i necm-i dümdârı
 35 Çeküp câm-ı mehi gökde 'Utârid vasfın itdikçe
 N'ola tayy itse vasf-ı Baykara'da Câmî-eş'ârı
 36 Hudâvendâ penâhâ dâverâ dil-âgehâ şâhâ
 Eyâ edvâr-ı devrân muttasıl memnûn-ı etvârı
 37 Senin *innâ ce'alnâ* hâss iken vasfında hünkârım
 Ne mümkün ben gibiler vasfının olmak hevâdârı
 ...

(Nevres-i Kadîm Divanı, Kasideler, s.228)

Sultan Mahmud'un zatı ile taht ve taç şeref kazanmıştır. Şair, halkına karşı merhametli olduğu için Allah'ın da ona rahmetmesini istemektedir. Devrinde, haramlardan hiçbir eser yoktur ki, insanlar uykuda, şeytani rüya bile görmemektedirler. Zamanında, namus ve edep o kadar değer kazanmıştır ki, hamamda çıplak dolaşmak bile ayıp hale gelmiştir.

Din ve takvâ, o kadar sağlamlaşmıştır ki, insanlar(tabii olarak uydukları için) kanun korkusunu unutmuşlardır. Öyle ki, kiliselerdeki rahipler, Müslüman ayini telkin ederler. Onun gelişi ile zulmet yerini nura bırakmıştır. Herkes mutludur o devirde.

- 6
 Kasîde der-Evsâf-ı Sultân Mahmûd ve Sadr-ı 'Azam Es-Seyyid 'Abdullah Paşa ve Şeyhülislâm Sa'îd Efendi ve Aga-yı Dârü's-Sa'âde
 1 İlâhî pâ-y-dâr it Hazret-i Sultân Mahmûd'ı
 Ki zâtıyla şeref kesb itdi taht u tâc-ı sultânî
 5 İlâhî halka rahm eyler o sen de ana rahm eyle
 Küşâd it rûyına genc-i kerem ebvâb-ı ihsânı
 6 Zamânında o denlü mündefî' âsâr-ı menhiyyât
 Ki kimse görmez oldı hâbda rû'yâ-yı şeytânî
 12 Zamânında o denlü oldı nâmûs-ı edeb manzûr
 Ki künc-i halvet-i hammâmda 'ayb oldı 'uryânî
 14 O denlü itdi izhâr-ı salâbet dîn ü takvâda
 Şu rûtbe düşdi etrâfa hirâs-i tîg-ı bürrânı
 15 Ki kâfir tînet-i mugbeççegân-ı deyr-i işrâke
 İder pîr-i mugân telkîn-i âyîn-i müselmâni
 16 Kalem tahrîr-ı vasf-ı gevher-i zâtıyla çün hurşîd
 Derûn-ı zulmet-âbâd-ı devâti itdi nûrânî
 22 Zamân-ı devletinde gönlümüz hoş vaktimiz hurrem
 Fakat zülf-i bütânda kaldı âsâr-ı perîşânî
 24 Perîşânlık mı kor eşyâda ol sultân-ı deryâ-dil
 Husûsân bir taraftan ide himmet sadr-ı zî-şânı
 ...

(Nevres-i Kadîm Divanı,Kasideler,s.236)

Dârâ'nın altın tacı, şahlar şahının kapısında bir pul olabilir ancak. O,sultanoğlu sultandır ki, bütün hükümdarlar, onun kapıcılarından bile daha aşağıdadır. Devrinde, Sâm ve Nerîmân'ın hiç nâmı yoktur. Zamanında cihan, rahatlık ve emniyet içindedir. O gönüllerde taze bir fidandır.

Der Na't-i Hazret-i Sultân Mahmûd Hân

- 45 Nîgeh-bân-ı cihân Mahmûd Han şâhen-şeh-i devrân
Ki gülmîh-i deridir zer-nişânı tâc-ı Dârânun
46 Keyâ cüdân-ı 'âlem kemter-i Keyvân-ı der-bânı
Cihânun hân-ı hânânı o sultân oğlu sultânun
47 O Sâ'ib-reşk-i dâd-endîş kim divân-ı 'örfinde
Anılmaz Şevket-i mecmû'ası hâkân-ı 'irfanun
48 O sultân-ı selâfîn-i zamân kim bezm-i devrinde
Ne Sâmun nâmı ne nişânı var şân-ı Nerîmânun
92 Zamân âsûde-hâl ikbâl-i ber-câ mültecâ her-câ
Miyâncılık soguk sûkunda ancak kâr-ı düzdânun
93 Hezârun dil-nihâli 'âlemün nahl-i dili sensin
Cihân zinde-gül-i gülşen-serâ-yı Âl-i 'Osmânun
...

(Akovalı Hatem Divanı, Kasideler, S.233)

Padişah Sultan Mahmud, irfan ehlinin gözü, söz ustalarının reisidir. O, hüner ikliminin şahıdır. Heybet ve saltanatının haşmeti de tam uygundur. Şair, tek isteğinin o padişahın ikbalinin artması ve adaletinin onun ömrünü süslemesi olduğunu belirtmektedir.

- 5
Sitâyiş-i Berâ-yı Sultân Hazret-i Mahmûd Hân
20 'Ayn-ı 'irfân heme ya'sûb-ı cemâhir-i şühan
Şeh-i iklim-i hüner hazret-i dâdâr-ı sa'îd
21 Ya'ni sultân-ı selâfîn-i cihân Mahmûd Hân
Dâd-ger dâver-i âgâh-ı shehen-şâh-ı reşid
...

(Akovalı Hatem Divanı, Kasideler, S.248)

1.1.1.1.2.4. III. Mustafa Hanın Vasıfları ve Döneminin Özellikleri (1757–1774)

Padişahların çocuklarının dünyaya gelişi,onların düğün merasimleri,şairler için padişahları methetme vesilelerinden bir diğeridir.

III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan'ın vilâdeti sebebiyle yazılmış olan aşağıdaki tarih kit'asında, padişah, cihan sultanı, Hz.Yezdan'ın lütfunun gölgesi, Osmanlı ailesinin şerefi, eşi nadir bulunan bir cevher, dinin kutbu, dünyaya hayat veren bir kişi olarak anlatılmıştır. Şeri'at ve hikmeti tekrar diriltten, kerem madeninin kâşifi, iyilik ve cömertlik madeni, Süleyman gibi bu kuvvet ve heybetle âlemi emrine râm eden bir kişi olarak tanıtılmıştır.

- 1
Târîh-i Vilâdet-i Hibetullah Sultân
13 Şeh-i şâhân-ı cihân sâye-i lutf-ı Yezdân
Mustafâ Hân şeref-i devre-i âl-i 'Osmân
14 Öyle yektâ güher-i efser-i devletdir o kim
Katı nâdir bulunur zâtına vasf-ı şâyân
15 Kutb-ı dîn şâh-ı güzîn bâ' sâ-i ihyâ-yı zemîn
Nüsha-i hısn ı hasîn 'âleme ta'vîz-i amân
16 Muhyi-i şer ' ü hikem 'âmîr-i bünyân-ı haşem
Kâşif-i kenz-i kerem ma' den-i cûd u ihsân
17 Bu kadar kuvvet ü şevketle Süleymân-âsâ
Ne aceb olsa bütün 'âleme fermânı revân
...

(Mehmed Şerif Efendi Divanı, Tarihler, s.124)

Çelebi-zâde Âsım Efendi'nin şeyhülislam olmasının anlatıldığı aşağıdaki tarih

kıt'asında, Sultan III. Mustafa, şairin bir köle olan vasıflandırdığı Dârâ'nın hükümdarıdır. Saltanatın süsünün tahtı, merhamet ve lütuf madeni, cömertlik denizidir. Bir cihan şahını ona benzetmek mümkün değildir. O tahta çıktığından beri, Rabb'in lütuf güneşi doğmuştur. Devletin temelini sağlam bir şekilde kurup insanları mutlu etmiştir.

8

Târîh-i Şeyhü'l-İslâm Çelebi-zâde Efendi

- 1 Pâd-şâh-ı heft-kişver dâver-i Dârâ gulâm
Mustafâ Hân-ı cihân-bân hüsrev-i gitî-sinân
- 2 Taht-ı zîb-i saltanat kânûn-nevâz-ı mekremet
Kân-ı lutf-ı merhamet deryâ-yı cûd-ı bî-girân
- 3 Öyle şeh-beyt-i humâyûn nazm-ı Şevketdir o kim
Kâbil-i tanzîr olmaz ana şâhân-ı cihân
- 4 İtdügi günden berü taht-ı hümâyûna cülûs
Tâli' oldu âfitâb-ı lutf-ı Rabb-i Müste'ân
- 5 Ehl-perverlik olup hissîsa-i meftûresi
Kıldı müstahdem menâsıbdâ münâsib bende-gân
- 6 Devletin erkân-ı zî-temkîn ile te'sîs idüp
Hep sudûrın eyledi 'âlî cenâb-ı kâmilân

...

(Mehmed Şerif Efendi Divanı, Tarihler, s.138)

Sultan Mustafa, kadir-şinast, ilim noktasının bir ışığı, görüş ve tedbirleri doğru bir kişidir. İlmiye ve seyfiye hizmetine mansıb atamakta da isabetli davranmıştır. Herkese hak ettiği makamı verdi. İsmail Âsım Efendiyi şeyhülislam yaparak bu makamın şeref ve kadrini artırmıştır.

15

Târîh-i Fetevâ-yı Çelebî-zâde Âsım Efendi

- 1 Ehl-i perver kadr-dâh dehr-i Sultân Mustafâ
Tab'ı nukâd-ı ma'ârif re'y ü tedbîri sedîd
- 2 Hidmet-i 'ilmiye vü seyfiyeden her mansıba
İntihâb itmek de ehlin eyledi cehd-i cehîd
- 3 En tueddü nassını nazm-ı nizâm-ı devlete
Eyledi destûr her câh oldı bir beytül'-kasîd
- 4 İtdi her bir rütbenin ehli mahallinde karâr
Zıll-ı insâfî ola fark-ı enâm üzre medîd
- 5 'Asım İsmâ'il Efendiyle virüp zîb ü şeref
Sadr-ı fetvânın da itdi kadr-i iclâlini mezîd

(Koca Râgıb Paşa Divanı, Tarihler, s.69)

Zamanın şan sahibi hükümdarı olan, Resûlullah'ın adını taşıyan Sultan Mustafa, Huda'nın lütfuna mazhar olmuştur. O, kendinden önceki padişahların iftiharıdır. O, tahta geçeli cihan emniyete kavuşmuştur.

Bütün cihan sultanları onun emrine râm olmuştur. İhsan onun cömertlik kapısında eski bir köledir. Benzeri henüz cihana gelmemiştir. Onun devrinin her günü, bir bayram ve nevrudur; her gecesi de Ramazan ayının Kadir gecesi derecesindedir.

6

Târîh-i Vilâdet-i Hibetü'llâh Sultân

- 1 Şâh-ı zî-şân-ı hıdv-i devrân
Ya'ni hem-nâm-ı Resûl-i Rahmân
- 2 Mustafa Hân ki olmuş zâtı
Mazhar-ı lutf-ı Hudâ-yı Mennân

3 Mefhar-ı pâdişahân-ı eslâf
 Şeref-i dûde-i âl-i 'Osmân
 4 Olalı revnak-ı taht-ı devlet
 Buldı 'ahdinde cihân emn ü amân
 5 Zîr-i destinde bütün rûy-i zemîn
 Râmdır emrine şâhân-ı cihân
 8 Bir iki bende-i dîrînesidir
 Der-i cûdunda 'atâ vü ihsân
 10 Gelmedi dehre nazîri hergiz
 Görmedi mislini çeşm-i devrân
 11 'Ahdinin her günü 'îd u nev-rûz
 Şebi hem rütbe-i Kadr-i Ramadân
 12 Zâtını lütfuna şâyeste görüp
 İtdi Allâhü Te'âla ihsân

...

(Fıtnat Hanım Divanı, Tarihler, s.104)

Sultan Mustafa, tahta çıktıktan sonra bütün vaktini hayır işlerine sarf etmiş ve cihanda pek güzel binalar inşa eylemiştir.

9
 7 Cûlûsundan beri evkâtını hayrâta sarf itdi
 Kemâl-i sıdk-ı niyet-mahz te'yîd-i Hudâdır bu
 8 Nice vâlâ eserler eyledi 'âlemde ez-cümle
 Ne zîbâ ma'bed-i pâkîze-i rûşen-nümâdır bu

...

(Fıtnat Hanım Divanı, Tarihler, s.108)

Sultan Mustafa, keramet sahibi olan padişahlar padişahı bir kişidir. Kendisiyle cihan mülkü övünse uygundur. O, Osmanlı ailesinin, Osmanlı milletinin ve mülkünün iftihar vesilesidir. Feridun onun dergâhında kapıcısı olsa layıktır. İşi daima devlet ve dinin yücelmesidir. Bundan dolayıdır ki, doğudan batıya onun hüküm ve fermanı sürer. Vaktini cihanın nizamına harcar. Zamanını, matem tozunun temizliğine vakfetmiştir. Nefsinin heva ve heveslerine dünya süsüne aldırış etmez. Zekâsına akıl ermez. Asi ve azgınlara onun kılıcından kurtulması mümkün değildir. Yardımcısı Allah'tır ve onun devletinin devamına dua etmek vaciptir.

Ve Lehû

Kasîde-i Teşekkür

1
 6 Şehenşâh-ı kerâmet-pîşe Sultân Mustafâ Han kim
 Mübâhât itse zâtıyla sezâ mülk-i cihânbanî
 7 Hudâvend-i mu' azzam vâkıf-ı etvâr-ı ' âlem kim
 Celî mir'ât-ı fikrinde cihânun kâr-ı pinhânı
 8 Serîr-ârâ-yı şevket şehryâr-ı âsmân-himmet
 Medâr-ı mülk ü millet iftihâr-ı âl-i 'Osmânî
 9 Te'âlallâh zihî şâh-ı cihân-ârâ ki lâyıkdur
 Ferîdûn olsa dergâh-ı hümâyûnında derbânı
 10 Murâdı dâ'imâ te'yîd-i emr-i dîn ü devletdür
 'Aceb mi olsa cârî şark u garba hükm ü fermânı
 11 Nizâm-ı 'âlemün tedbîrine masrûf evkâtı
 Gubâr-ı mâtemün tathîrine mevkûf ezmânı
 12 Hevâ-yı nefse gitmez zînet-i dünyâyâ meyl itmez
 Zekâsına 'akl irmez mücesssem 'akl-ı nûrânî
 13 Ser-i şemşîr-i tedmîrinden ehl-i bagy u tugyânun
 Ne mümkindür berî bulmak necâtı olsa bin cânı

- 14 İder leb-rîz-i gevher ser-te-ser dâmân-ı âfâkı
Temevvüc eylese bahr-i kef-i in'âm u ihsânı
15 Mu'îni hazret-i Hak yâveri feyyâz-ı mutlakdur
Umûrında muhAkkâdur ana tevfiğ-ı Rabbânî
16 Cenâb-ı Hak muhAkkâk her kemâle eylemiş mazhar
Bihâr-ı vasfınun yokdur kenârı hadd ü pâyânı
17 Bu şâh-ı a'zamun kadrin bilüb billâh vâcibdür
Devâm-ı devletiçün eylemek dâ'i m du'â-hânî

...

(Ömer Besim Divanı, Kasideler)

Hilafet tahtının süsü cihan sultanı Mustafa Han'ın zamanında, dünya üzerinde hiçbir yerde fitne sıkıntısı kalmamış; dünya, emniyet ve asayişe kavuşmuştur.

Ve Lehu

Târîh-i Velâdet-i Hadîce Sultân

15

- 1 Zîver-i taht-ı hilâfet şeh-i şevket-'unvân
Mustafâ Hân-ı 'atâ-pîşe şehensâh-ı cihân
8 Eyleyüp mâşita-i re'y-i münîri tezyîn
Buldı bir mertebe dîdâr-ı cihân hüsnile ân
9 Kalmayub gâ'ile-i gerd-i fiten bir yerde
Oldı âfâk bütün âyîne-i emn ü amân

...

(Ömer Besim Divanı, Tarihler)

Şairin sürgünden kurtulmak için yazdığı bu kasidede, Sultan Mustafa'nın tahta çıkışı ile şairin hissettikleri dile getirilmiştir. Padişahın cülûsu, gönüllerdeki gamın sevince dönüşmesine vesiledir. Cem, onun hizmetkâridir ve büyüklüğü karşısında yer ve gök kendisine dar gelir. Cefa, onun gelişi ile yerini rahat ve sefaya bıraktırmıştır. Halk, gamdan ve kederden kurtulmuştur. Sultan III. Ahmed'in dönemi, yeni padişahın tahta çıkışı ile geri gelmiştir artık:⁹⁶

7

Der-Vasf-ı Hâkân-ı 'Asr Hazret-i Sultân Mustafâ Hân ve Şikâyet Ez-Gam-ı Gurbet-i Hod

- 31 Dilde yer yokdur gama şimdi sürür eyyâmıdır
Saltanat tahtın müşerref kıldı Sultân Mustafâ
32 Pâdişâh-ı Cem-hadem kim tengdir iclâline
'Arsa-i rûy-ı zemîn pehnâ-yı meydân-ı semâ
38 İhtisâb-ı 'adli sâhibdir safâ vü râhata
Rûy-ı râhat göremez artık şu 'âlemde cefâ
42 Zulmet-âbâd-ı cihânı rûşen itdi makdemin
Çün safâ-yı hâtır-ı rûşen-dilân-ı evliyâ
43 'Avdet itdi devr-i Sultân Ahmed-i cennet-mekân
Geldi cânı yerine halkın kabûl oldı du'â
61 Taşdı aldı kûhı hem sahrâyı deryâ-yı saf (H.1171)
Pâdişâh-ı bahr u berr oldı çü Sultân Mustafâ (H.1171)
64 Göçdi çü Sultân 'Osmân bûsitân-ı cennete (H.1171)
Geçdi tahta 'izz ü ikbâl ile Sultan Mustafâ (H.1171 – M.1757)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Kasideler, s.240)

1.1.1.1.2.5. I. Abdülhamid Hanın Vasıfları ve Döneminin Özellikleri (1174-1789)

Padişah I.Abdülhamid, kara ve denizlerin sultanı, (devrinin) İskender'idir. Onun bir

⁹⁶ Şair,45.beyitten itibaren,sekiz yıldır gurbette bulunduğunu,ailesine hasret kaldığını,Sultan Osman'ın vefatı ile tahta geçen Sultan Mustafa'nın kendisini affetmesini istemektedir.Bu beyitler,Şair ve Siyaset ilişkisi adlı bölümde ayrıca değerlendirilmiştir.Bkz. bu tezde s.529

benzeri, dünyaya gelmiş değildir. Geçen zaman, gelecek zamanı o tahta çıkmalı beri kıskanmaktadır. Onun merhamet ırmağı her yöne akmakta ve cihanda sıkıntı, üzüntü kalmamaktadır. Her işinde Allah ona yardımını ihsan etmekte ve devletini üstün insanlarla tertip etmektedir. Gazi Hasan Paşa da bunlardan biridir.

19

Berây-ı Târîh-i Kışla[k] Kapudân-ı Deryâ Hazret-i Gazi Hasan Pâşâ

- 1 Şehr-yâr-ı bahr ü berr Sultân-ı İskender-eser
Tâc-dâr-ı saltanat hâkân-ı memdûhü'l-hısâl
2 Ya' ni Hân' Abdülhamîd ol kim felek görmüş degil
Çeşm-i mihr ü mehle şâhân içre ana bir misâl
3 Sâye-endâz-ı hilâfet olduğu gündün beri
Reşk eder evkât-ı âtiye geçen eyyâm u sâl
4 Cûybâr-ı re'feti her cânibe cârî olup
Zerrece sahn-ı cihânda kalmadı gerd-i melâl
5 Her umûrunda Hudâ tevfiğini ihsân edib
Devletinde eyledi şâh-âne tertib-i ricâl
6 Eyledi ez-cümle deryâya kapudân-ı be-nâm
Bir vezîr-i ahsenü't-tedbîri kim ferhunde-fâl
7 Hazret-i Gazi Hasan Pâşâ-yı mansûru'l-livâ
'Azm edince semt-i a'dâyı-ihtilâl

...

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı, Tarihler, s.77)

Sultan Abdülhamid, felek tahtına oturmuş bir hükümdardır. Melekler ve peygamberler onun ordusundaki askerlerdir. Dünya şahları, onun kapısında hizmet etmektedirler. Onun döneminde bütün ümmet, adaleti ile rahat bulmuştur:

2

Hırka-i Şerîfeye Tebrîk - Nâmedir ki Me'mûren İnşâd Buyurdıkları Târîhdir

- 8 Sultân-ı tâc-ı levlâk evreng-nişîn-i eflâk
Kerrûbiyân u mürsel sergerde vü sipâhı
9 Şâhân-ı fahr-i devlet hâk-i derinde hıdmet
Reşk-âver-i selâtîn huddâm-ı bârgâhı
10 Bu kisveyi teberrük kıldı berây-ı ta'zîm
'Abdülhamîd benden rûy-ı zemîn şâhı
11 Eyler niyâz inâyet feth ü zaferle nusret
A'dâ-yı dîn üzere mansûr ola sipâhı
12 'Ahdinde cümle ümmet 'adl ile bula râhat
Hükm-i şerîf-i şer'i icrâ ola kemâhı

...

(Hoca Neş'et Divanı, Tarihler, s.183)

I.Abdülhamid'in kızı Hadice Sultan'ın vilâdeti münasebetiyle yazılmış olan aşağıdaki tarih manzumesinin başlangıcında, padişahların vasıfları zikredilmiştir. Padişah, Osmanlı tahtının iftihar mayasıdır. Onun adâleti, Nuşirevân dönemini unutturmuştur. Ay'ın ve yıldızların parlaklığı nasıl bir değilse, önceki hükümdarlar da ona asla benzemezler. O, adâleti ile devrini mutlu etmiştir. Zamanında cihan halkı, sulh ile rahat içindedir.

33

Târîh-i Vilâdet-i Hadîce Sultân İbnetehû Sultân 'Abdü'l-Hamîd Hân

- 1 Şâh-ı zî-şân-ı felek-mertebe Sultân Hamîd
Mâye-i fahrı odur tahtına 'Osmânın
2 Ol şeh-i mekremet-ârâ ki dem-i ma'deleti
Devrin itirdi ferâmûşa Nûşirevânın

- 3 Nice teşbîh olunur zâtına şâhân-ı selef
 Bir midir encüm ile nûrî meh-i rahşânın
 7 Cevr-i gerdûn ile giryân idi çeşm-i 'âlem
 Devr-i 'adlinde yüzü güldi hele dünyânın
 8 Sulh ile oldu zamânında cihân âsûde
 Şevket ü devletin efzûn ide Mevlâ anın
 ...

(Fıtnat Hanım Divanı, Tarihler, s.135)

Cihan şahlarının şahı Abdülhamid Han'ın hükmünü, felek her tarafta icra eyler. Yeryüzü onun lütuf denizine gark olmuştur. Kendine bir vekil bırakarak cihanı ihya etsin. Onun lütfü, kalplere sirayet edip herkesin hayra yönelmesine vesile oldu.

- 5
 Târîh-i Çeşme Yegen Mehmed Pâşâ der-Şumnu
 1 Şehen-şâh-ı cihân 'Abdül-Hamid Hân
 Ki hükmün sû-be-sû çarh eyler icrâ
 2 Felek mev'-i hiyâz kadr ü câhı
 Zemîn gark-âb-ı bahr-i lutfi hercâ
 3 Vekîl mutallakıyla ide kevnî
 O asl-ı pâk dîn ü devlet ihyâ
 4 Olup sârî kulûba lutf-i halkı
 Tibâ'-ı 'âlem oldu hayra mecrâ
 ...

(Tokatlı Kânî Divanı, Tarihler, s.159)

Zamanının şahlar şahı I.Abdülhamid Han, dünya mülkünü adâletle doldurmuştur. Cihanı, karanlığı kaldırarak rahat ve âbâd eylemiş, karışıklık ve kavgayı ortadan kaldırmıştır. Her işinde şeriati icra eylemek onun huyudur. Onun döneminde, sevdiğinden cevr ü cefa gören âşıklardan başka sıkıntı çeken hiç kimse kalmamıştır. Eğer Hatem-i Tayy yaşasaydı, onun ihsanının has bir kulu olan bir inci tanesi olurdu. Cihanda her yer, onun düşmanı kolayca bertaraf etmesiyle emniyet ve salaha kavuşmuştur.

XXXI

- Târîh-i Diğer Berây-ı Şehzâde Sultân Muhammed
 1 Şahen-şâh-ı zamâna hazret-i 'Abdül-hamid Han kim
 'Adâletle pür itdi sayt-ı lutfi mülk-i dünyâyı
 2 Cihânı râhat- âbâd eyledi ref'-i mazâlimle
 İdelden zât-ı pâki meymenette taht-ı pirâyı
 3 Şeh-i şâhâh-ı 'âlem muktedâ-yı ehl-i sünnet kim
 Hemîşe pîşe itmiş cümle işde şer'i icrâyı
 5 Hıdîv-i ma'dilet-perver şehen-şâh-ı melek-hû kim
 Cihândan ber-taraf kıldı bütün âşûb ü gavgâyı
 6 Cülûsundan berü memnûn-ı ihsân eyleyüp halkı
 Cefâ vü cevrdan âsûde kıldı hem re'âyâyı
 7 Zamânında kim oldu resm-i âyîn cefâ şimdi
 Meger 'uşşâkına cevr eyleye bir şûh-ı hercâyî
 8 Olurdu dürr ki ihsânının bir bende-i hassı
 Zamânında eger kim sag olaydı Hâtem-i Tâyyî
 9 Kudûmi bâ'is-i emn ü salah oldu hep aktâra
 Suhûletle cihânda ber-taraf-sâz itdi a'dâyı
 10 Cülûsundan berü ikbâl ile taht-ı hümâyûna
 Müşâhid olmada her vech ile eltâf-ı Mevlâ'yı
 ...

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.123)

Sultan I. Abdülhamid'in sakal bırakması münasebetiyle yazılan aşağıdaki manzumede,

sakalın padişahın yüzünde besmele gibi durduğu söylenmiştir.

8

Târîh-i Lihye-i Hümâyûn

1 Şehenşâh-ı cihân 'Abdül-hamid-i dâd-ârâ kim
Sezâ medh ü senâsın vird idinse 'âlem-i bâlâ

11 Besîmâ mahz-ı ilhâm-ı ilâhî oldu târîhi

Yüzünde hatt-ı dil-cû medd-i bismillâhdur gûyâ (H.1187 – M.1774)

(Ömer Besim Divanı, Tarihler)

1.1.1.1.2.6. III. Selim Hanın Vasıfları ve Döneminin Özellikleri (1789-1807)

Şeyh Gâlib, beyitlerinin tıpkı Sultan Selim'in yeni tertip ettiği ordudaki askerler gibi divanında sıralandığını, saf tuttuğunu söylemektedir. Meleklerden oluşan ordu, ona tâbidir ve ayn önündeki yıldızlar gibi onun önünde yürürler. O padişah, zamanının mehdisidir ki, devlete nizam ve ehemmiyet veren yine odur. Onun şevket kösünün debdebesi, göklere erişti. Ahlakını peygamberlerin ahlakından almıştır. Cihad işlerinde adâlet getiren pek sağlam çevresi var. Onun gibi, hiç kimse bu mülke nizam vermemiştir.

Manzumede ayrıca, padişahın yaptırdığı yüce binalardan bahsedilmiştir.

13

Kasîde vü Medhiyye be-Rikâb Şâh-ı Devrân Esbak Şehîd Sultân Selîm Hân-ı Sâlis Rahmetu'llâhi Aleyh

...

Ebyâtım oldu saf-keş-i dîvân-ı ma'rifet

Nev-asker-i müretteb-i şâh-ı cihân gibi⁹⁷

Ol pâdişâh kim etmede cem'-i cünûd-ı gayb

Gencûr-ı vâridâtı bulan ârifân gibi

Ol pâdişâh ki tâbi'idir leşker-i sürûş

Pîş-i rikâb-ı mehde yürür ahterân gibi

Ol pâdişâh ki verdi mühimmât devlete

Hüsn-i nizâm-ı Mehdî-i sâhib-zamân gibi

Gerdûna erdi debdebe-i kûs-ı şevketi

Avâz-ı kûrre-nây-ı mülûk-ı keyân gibi

Nazm-ı umûru âlem-i bâlâda zikr olur

Ikdü'l-le'âl-i sübha-i kerrûbiyân gibi

Bir hulku var ki mecma'-ı ahlâk-ı âliye

Lutf-ı tîbâ'-ı hazret-i peygamberân gibi

Bir ihtimâmı var ki umûr-ı cihâdda

Ashâb-ı pür-salâbet-i adl-âverân gibi

Vermiş mi kimse mülke bu rütbe hayât-ı nev

Sultân Selîm-i Sâlis-i Osmâniyân gibi

Hîç bir mi hıfz-ı sıhhat ile def'-i mühlikât

Pânzehr-i re'yi geldi bize tâze cân gibi

Esbâb-ı ihtîşâmının olmaz beyânı kim

Segbânı var derinde Kızıl Arslân gibi

Bilmek dilersen akl-ı rasîn-i mehâbetin

Yapdırdığı binâları gör âsumân gibi

Her biri bir gürûha mahaldir cüyûşdan

Asûde bîşezârda şîr-i jiyân gibi

Tab'-ı bülendi öyle latîf öyle dil-pezîr

Kim yâdı hâlet-âver olur gülsitân gibi

⁹⁷ Prof.Dr. Ali Fuat Bilkan, "Tarih Araştırmalarında Edebi Metinlerin Değeri ve Divanların Tarihçeye Sundukları" adlı makalesinde, bu beyitle ilgili olarak "Şair, beyitlerinin dizilişini, padişahın düzenli askerlerinin muntazam saflarına benzetirken, aynı zamanda siyâsî bir mesaj da vermektedir." diyerek Şeyh Galib'in ve Mevlevî çevrelerinin, Sultan Selim'in kurduğu Nizam-ı Cedid adlı orduyu ve padişahın diğer yeniliklerini tasvip ettiği söyler. **Yağmur (Dil, Kültür ve Edebiyat)Dergisi**,23.Sayı, Nisan-Mayıs-Haziran2004

Vasf-ı cemîli öyle müferrih ki söylesem
Te'sîr eder dimâga mey-i erguvân gibi

...

(Şeyh Gâlib Divanı, Kasideler, s.65)

Padişah, dolunay gibi ay ışığını şulelendirmiştir. Onun idraki ve feraseti, güneş gibidir ki âlemi baştan başa aydınlatmıştır. Zaman onun sayesinde intizam bulmuştur. Padişah, kışlalar, kaleler, asker ve silah ile her yere intizam getirmiştir. Felek kulesini, top ve tüfeğin velveleleri yıkar. Sıra parlak kılıçları parıldatmaya gelmiştir artık. Düşmanın yüzüne fikrinin ışığını gösterir ve böylece harp ateşi ile meydanı aydınlatır.

“ Ey İsa nefesli padişah, senin nefesin binlerce cânı aydınlatmaktadır. ”⁹⁸

14

Kasîde vü Medhiyye Ber-Evsâf-ı Şerîf-i Hudâvendigâr-ı Esbak Şehîd Sultân Selîm Hân-ı Sâlis

Hân Selîm ol şeh-i tâbende-güher kim kıldı
Hâtır-ı envefi âyîne-i devrânı çerâğ
Hânedân-ı keremi tab'ı edip nev ihyâ
Himmeti kıldı nice bî-ser ü sâ mânı çerâğ
O şehenşeh ki şeref verdi vücûd-ı mülke
Bedr edip eyledi gûyâ meh-i tâbânı çerâğ
Re'y-i derrâkine hûrşîd desem olmaz mı
Etdi yerden göğe dek âlem-i imkânı çerâğ
Külhan-ı mürdeye dönmüşdü ocağ-ı eyyâm
Etmeseydi eğer ol cem'-i perîşânı çerâğ
Teng kalmışdı bu meydân-ı mahabbet tarîk
Kılmasaydı o şehin lem'a-i irfânı çerâğ
Eğer eylesse cihândârlığı arz-ı cemâl
Eder ednâ kulu sadran çeh ü hâkânı çerâğ
Rahş-ı iklim-i nûr-ı dîn ger ederse pûyân
Şerer-i na'li eder efser-i şâhânı çerâğ
Kışlalar kal'alar ecnâd u silâh u edevat
Hâsılı etmededir himmet-i merdânı çerâğ
Kulle-i çarhı yıkar velvele-i top u tûfeng
Geldi nevbet ki ede tîğ-ı dirahşânı çerâğ
Gösterir dîde-i a'dâya şu'â'-ı re'yin
Edicek nâ'ire-i harb ile meydânı çerâğ
Dâverâ dâdgerâ hüsrev-i encüm-sipehâ
Nefesin etmede İsâ gibi sad cânı çerâğ
Subh-ı ikbâle su'âl eyledim etdi tasdîk
Senden öğrenmiş eder mihr-i fûrûzânı çerâğ
Ser-te-ser nûr-ı du'â sırr-ı Hudâsın hakkâ
Eyledin taht-ı felek-mesned-i Osmânı çerâğ

...

(Şeyh Gâlib Divanı, Kasideler, s.68)

Şair, bu dünyanın üç tane Sultan Selim gördüğünü, birinin gazaplı, birinin halim ve sonuncusunun da selim ve kerim olan Sultan III. Selim olduğunu söylemektedir. Onun zatı, dünyaya can gibidir. Gece ve gündüz, onun devletine devamlı dua etmededir. Onun güzel huyu, cihana parlaklık ve tazelik vermiştir. O, adâleti süsleyen bir hıdiv ve Rüstem'i tutan bir yiğittir. Öyle ki, simurg kuşunu bile onun himmet tuzağı av kabul etmez.

⁹⁸ Şeyh Gâlib Divanında, III. Selim'e yazılmış pek çok methiye bulunmaktadır. Şair, III. Selim'in genellikle devlete ve cihana nizam vermesinden; halkın rahatı için kendi rahatını terk ettiğinden, insanların onun döneminde rahat ve huzura kavuştuğundan bahsetmektedir. Şeyh Gâlib, böylelikle padişahın yaptığı icraatların yanında olduğuna da işaret etmektedir. Şeyh Gâlib Divanındaki diğer methiye türündeki manzumeler için bkz. Muhsin Kalkışım, **Şeyh Galib Divanı**, Akçağ, Ankara, 1994, s.82 ve s.104

Onunla cihana adâlet gelmiştir. Bahar mevsimi, sanki cevher saçan bir bulut olmuştur. Tûsî'nin yalan vaadleri meşhurdur. Bu padişah ise, vaat etmeden hesapsız ihsanlarda bulunmuştur.

“Ey zamanın şahlar şahı ve Dârâ'nın kuvvetinden üstün olan padişah, senin yardımın böyle bir söylentiye sebep oldu. Zaman, kadir ve hünerin azaldığı bir zaman olmuş idi. Senin gelişinle tazelikler tekrar ortaya çıktı.”

16

Bahariyye der-Vasf-ı Şerîf-i Hudâvendigâr-ı Esbak Sultân Selîm Hân-ı Sâlis Aleyhi'r-rahmeti ve'l-Gufrân

Kef-i kifâyet-i Sultân Selîmedir kasdı
 Odur emânet-i kübrâ budur emânetkâr
 Zuhûr o server-i sâhib-zuhûra şimdi olur
 Hünerverâna bu hasretle geçdi leyl ü nehâr
 Bu baht u devlete üç dâne Şeh Selîm erdi
 Biri gazûb u birisi halîm bî-zinhâr
 Budur o şâhların sâlisi selîm ü kerîm
 Eğerçi hilm ü gazabdan da mâyesi bisyâr
 O pâdişâh ki dünyâya zâtı cân gibidir
 Du'â-yı devletin eyler şeb ü seher tekrâr
 O pâdişâh ki hulk-ı kerîmi vermişdir
 Cihâna revnak-ı enfâs-ı evliyâ-yı kibâr
 Hidîv-i ma'delet-ârâ dilîr-i Rüstem-gîr
 Ki bâz-ı himmeti sîmurgu saymaz elde şikâr
 Adâlet etdi zamânında âlemi sîr-âb
 Bahâr mevsimi gûyâ ki ebr-i gevher-bâr
 Kimin liyâkati var şimdi zulme zerre kadar
 Ederken âlemi rûşen o mihr-i lem'a-nisâr
 Meseldir etdiği va'd-i dürûg Tûsiye
 Bu etdi va'desiz ihsân-ı bî-hisâb u şümâr
 Eyâ şehenşeh-i sâhib-zamân u Dârâ-fer
 Senin inâyetin oldu bu güft-gûya medâr
 Zamânlar oldu ki kadr-i hüner kem olmuş idi
 Gelip kemâl-i keremle sen eyledin izhâr

...

(Şeyh Gâlib Divanı, Kasideler, s.73)

O padişah, ihtişamlı bir hükümdardır ki, kasideler onun mucizelerini anlatır. Onun nükteli konuşmaları, asrın söz ustalarının dillerini düğümler. Padişahın tabiatının zenginliği, her mahruma (fakire) Sasanilerin zenginliğini vermektedir. Emrindekiler (bile) Sasani hükümdarları gibidir. Onun adâlet meclisinde sunulan şerbet, susamış ve arzulu gönüllere tatlılık vermekte ve onları rahatlatmaktadır.

Cihan mülküne bunca güzelliği Osmanlı devleti vermiştir. Osmanlı devletine de bu güzelliği veren bu mutlu padişaktır. Onun tâbîyyetindekiler, Ashab-ı kehf gibi rahat uyku uyumaktadırlar. Maden emînlerinin dahi vereceği fakirlik, işi altınla olduğu için, halk için iflas değil bir memnuniyet vesilesi olur ancak. Yol kesen eşkiyalar, onun mülkünde her gece kıvılcım saçan ah çekerek kervanlara yol gösterir.

1

Kasîde-i Râ'iyye Berây-ı Medh ü Senâ-yı Sultân Selîm Hân

- 41 Ol pâdişeh ki Hüsrev ü Şâhî vü Muhteşem
 Dergâhına kasâ id mu ciz-i beyân virür
 42 Ol pâdişeh ki şîve-i şîrîn-i şî rine
 Nakdîne-i hazînesini hüsrevân virür
 43 Ol pâdişeh ki nâtika-i nükte-perveri

'Asrun suhanverânına 'akd-i zebân virür
 44 Ol pâdişeh ki fart-ı gınâ-yı tabî'atı
 Her bî-nevâya şervet-i Sâsâniyân virür
 45 Ol pâdişeh ki fakr ile giryân gedâlarun
 Eşkin görüp rutûbet-i Eşkâniyân virür
 46 Ol pâdişeh ki mîr-i sıtablındaki haşem
 Ser-sâyesâne rûtbe-i Sâsâniyân virür
 47 Ol pâdişeh ki meclis-i 'adlinde şerbeti
 Dil-teşnegân-ı hâhişe nûşîn revân virür
 50 Virmez bakılsa bunca düvel mülk-i 'âleme
 Şol zîneti ki devlet-i Osmâniyân virür
 51 Vakt olınsa Devlet-i 'Osmâniyânede
 Ol denlü revnâkı bu şeh-i kâmurân virür
 68 Ashâb-ı intisâb varur hâb-ı râhata
 Hak bâb-ı lutfın anlara kehf-i el-amân virür
 72 Ma'den emîni eylese bir 'abda fakrı
 Altun olur işi ana iflâs emân virür
 73 Mülkinde kârbânlarla her gice meş'alı
 Âh-ı şerer-feşân çekerek rehzenân virür
 ...

(Sürûrî Divanı, Kasideler, s.210)

Şair Sürûrî, Sultan Selim'in hicri yılını tebrik gayesiyle yazdığı aşağıdaki kasidede, padişahın devrinin kıskanılacak kadar güzelliklerle dolu olduğunu belirterek böyle bir devrin yakın zamanda Sultan Mustafa ve Sultan Mahmud zamanında görüldüğünü söylemektedir.

4
 Kasîde Berây-ı Medh ü Senâ-yı Sultân Selim Hân
 4 Böyle devre el-hased kim lutf-ı şâh-ı dehr ile
 Gerdiş-i câm-ı Ceme kim neş'esi mahsûd ola
 5 Böyle devrün keyfi olmaz mı dübâlâ öyle kim
 Ehl-i dil makbûl-ı şâhı câhilân merdûd ola
 6 Misli geçdiyse bu devrânun karîbü'l-'ahdde
 Vakt-ı Sultân Mustafa vü 'asr-ı Hân Mahmûd ola
 45 Vakti geldükçe yazup takdîm ider târîhini
 Şeh Selîme makdem-i her sâl nev-mes'ûd ola

(H.1218 - M.1803-04)

(Sürûrî Divanı, Kasideler, s.229)

Şair Ebubekir Sâmî Paşa, Sultan Selim'in padişahlık döneminde, gönül ehli olanların baht yıldızlarının parladığını, feleğin eski günleri unuttuğunu söylemektedir.

O padişahın adâleti, Nuşirevân'dan daha ileridedir. Fazilette kemal derecesindedir. İlm ve hüsn-i hatt gibi alanlarda pek hünerlidir ve benzeri yoktur. Düşmanın göğsü onun nişangâhdır ve düşman onun kılıcının parıltısını şimşek gibi görüp şaşkınlık içinde kalır.⁹⁹

1
 Der-Sitâyiş-i Hazret-i Sultan Selîm
 4 Bu demde ehl-i dilin necm-i bahtı münceîdir
 Felek unuttu şükür devr-i 'aksi yok şübhem
 5 Cüyûş-ı neşve hücum etdi mevkib-i kalbe
 'Adem diyârına kaçsa 'aceb mi dilde ki hemm
 7 Ne şeh şehen-şeh-i 'âdil ki görse Nûşirevân
 'Udül ederdi 'adl-i mebhasından urmaga dem

⁹⁹ Ebubekir Sâmî Paşa Divanında yer alan başka bir kasidede, III. Selim döneminde cihanın huzur içinde olduğu anlatılarak padişahın Nuşirevan ve Dârâ'dan üstün olduğu dile getirilmiştir. Bkz. Musa Tozlu, **Ebûbekir Sâmî Paşa, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv. SBE. Sakarya, 2005, s.47. Yine divanda yer alan bir kıt'ada, padişah Feridun ve Rüstem'le mukayese edilerek padişahın vasıflarının onlardan çok öte olduğu anlatılmıştır. a.g.e., s.101

8 Sütüde menkabe Sultân Selîm-i mülk-ârâ
 'Adîl-i zât-ı hümayûndur melek diyemem
 9 Serîr-i saltanata sâye-bahş olan şâhân
 Bir iki haslet ile zikr olunsa beyne'l-ümem
 10 Kemâl-i fazl u 'ilm hüsn-i hatt-ver mi sihâm
 Hulâsa cümle hünerde nazîrini bilmem
 15 Nişânı pûte-i sadr-ı 'adû-yı kec-etvâr
 Hadengi zahmına düşmen arar gezer merhem
 16 Tutuşdu hırmen-i sabr u karârı 'adânın
 Şuâ'-yı tîgını berke nazîre gördüğü dem
 ...

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı, Kasideler, s.25)

Sultan Selim Han'ın tahta çıkışının uğuru ile her yer gülistana dönmüştür. O merhamet gülzârının şahı ve savaşların da kahramanıdır. Taht, zatıyla kuvvet ve ışık bulur. Padişah, Hz.Yezdan'ın yeryüzündeki gölgesidir ki, ona başeğmeyenin göğsünde iman yoktur. 1200 senesinde Sultan I.Abdülhamid, Rusya ve Avusturya'ya savaş ilan etmiştir. III. Selim de, cihanda artan kavga ve fitneyi, kılıcının gücüyle uzaklaştırmıştır. Düşmanların önüne sulh Seddi çekerek öyle bir tedbir almıştır ki; kendisine ikinci İskender denmesi gerekir.Zirâ savaşlar son bulmuş, herkes böylelikle mutlu olmuştur.¹⁰⁰

1
 20 Cenâb-ı hazret-i sultân Selim Hân-ı sâlis kim
 Gülistân etdi feyz-i makdemi bi'l-cümle ekvânı
 30 Şeh-i gül-zâr-ı rahma pâdişâh-ı kahramân rezmâ
 Bulur zâtınla âb u tâb u fer evreng-i hâkânı
 31 Sen ol sultân-ı 'âlem sâye-i yezdân-ı ehramsın
 Sana kim ser-fürû etmezse yok göğsünde îmânı
 37 Cihâna zât-ı pâkin mahz-ı lütfu ayn-ı rahmettir
 Deyip bast eylerim böyle metânetle bu burhânı
 38 Bin iki yüzde Rûs u Nemçe ile cenk açmışdı (H.1200)
 Şeh-i 'Abdül-hamîd-i nâ'il-i gufrân-ı sübhânî
 39 Bulup gîtdikçe germiyyet cidâl u şûriş ü fitne
 Misâl-i gamze-i hûbân kılıç 'arz etdi yalmânı
 40 Cihân âsûde oldu sâye-i lütfunda Hünkârım
 Bulundu sehl ü râhat üzre şimdi sulhun imkânı
 41 Zihî tedbîr çekdin sedd-i sulhu piş-i a'dâya
 Desinler çarhda 'üvânına İskender-i sâni
 42 Felekde ceng ü fitne kalmadı seyr isteyen etsin
 Gülistanda hemân gavgâ-yı hâr u 'andelibânı
 43 Mübeddel rezm bezme zahm rahme devr-i 'adlinde
 Cihânın 'âleme etdigine geldi peşîmânî
 44 Edip envâ -ı râhat sulh ile bi'l-cümle insâna
 Meserret-bahş-ı râhat eyledi bu rub'-ı iskânı
 ...

(Tayyar Mahmud Paşa Divanı, Kasideler, s.1)

Sultan Selim, adâlet sahibi, şahlar şahı bir padişahtır. İskender, onun yanında debdebelerini göstermekten utanır. Rüstem ve diğerleri, onun kahrını anlasa bundan sakınır. Onun kapısı, dua ateşinin kaynağıdır ki niceleri hep oraya sığınır. Yaptığı her şey Allah'ın

¹⁰⁰ Tayyar Mahmud Paşa, kasidenin 45.beyitten itibaren padişah ile kendi arasında olan münasebetin düzelmediğini anlatmaktadır. Bu bölümler, Şair ve Siyaset ilişkisi adlı bölümde değerlendirilmiştir. Tayyar Mahmud Paşa, III. Selim'e yönelik yazdığı bir başka kasidesinde Cânîk'e doğru gemisi ile yolculuğa çıkışını anlatmaktadır. Bu kaside, Tayyar Paşanın hayatının anlatıldığı bölümde değerlendirilmiştir. Bkz. bu tezde s.559

mradı üzredir ki ne yapsa doğruluk üzredir. Hangi kulu onun feyiz kapısına intisap etse, onun dergâhında güneş gibi gezip tozar.

4

Kasîde der-Sitâyîş-i Sultân Selîm Hân

- 9 O şâhenşâh kim Sultân Selîm-i dâd-güsterdür
Sikender arz-ı dârât itmeğe andan hicâb eyler
10 Ne şâhenşâh kim ger beste itse bir der-i zulmı
Nigâh-ı ma'deletle rahm idüp bir feth-i bâb eyler
11 Ne şâhenşâh kim bir kere irhâ-yı 'inân itse
Firâra şehsüvâr-ı çarhda pâ-der rikâb eyler
12 Ne şâhenşâh kim âsâr-ı kahrın eylesem tefhîm
Ne Rüstem kahramânân-ı selefte hep ictinâb eyler
13 Ne şâhenşâh kim âheng-i rezmi gûş-ı insâna
Nevâ-yı himmet ile nagme-i sâz-ı rebâb eyler
15 O rütbe menbâ-ı nâr-ı du'âdur âsîtânî kim
Melekler ilticâ-yı dergeh-i devlet-meâb eyler
17 Eğer ihsân-ı bî-pâyânı vâsfin eylesem tahrîr
Kemâl-i şennle destimde hâmem pîç-tâb eyler
18 Murâdu'llâh elbetde muvâfikdur ki tedbîri
O şâh-ı 'âlî her ne eylese re'y-i savâb eyler
19 Olur hep reft u rûb dergehile âfitâb-âsâ
Der-i pür-feyzine her bir gedâ kim intisâb eyler

...

(Neyyir Abdüllahim Dede Divanı, Kasideler, s.10)

Şair Pertev, III. Selim'i Nef'î'nin gazellerine yazdığı tahmislerde anlatır:

“Felek o kahraman ünvan Sultan Selim ile bayındır oldu ve ruhu mutlu oldu. Bundan dolayı, onun dergâhına yüz sürer ve onu cihan şahı olarak kabul eder.”

21

Mesk-i Suhân Kasdıyla Nef'î Kasîdesine Olan Tahmîs

XXIII

- 1 Hazret-i Sultan Selîm-i kahramân-'üvân ki çarh
2 Çarh urur devrinde hâlâ oldı âbâdân ki çarh
3 Olacakdur rûhı bî-şek şöyle bir şâdân ki çarh
4 Dâver-i hâkân-ı 'âlî rütbe-i 'Osmân Hân ki çarh
5 Yüz sürüp pâyına dir şâh-ı cihânumdur benüm

“O yeryüzüne geleli beri herkes mutlu oldu. Zaman dahi onun adâletli dönemi ile övünür ve nevrüz bayramı olarak kabul eder.”

XXIV

- 1 Oldığı demden berü rûy-ı zemîne Şehryâr
2 Bî-kesân-ı 'âleme eltâfi bî-hadd u şümâr
3 Her kişi haddince oldı sâyesinde kâmkâr
4 Devr-i 'adlînde mübâhât eyleyüp dir rüzgâr
5 Kim bugünler 'îd-i nevrûz-ı zamânumdur benüm

“Onun adâlet kösünden öyle bir gürültü koptu; ki sanki gam tufanına rahmet yağmuru yağdı. Böyle adâletli bir hükümdar daha önceleri gelmemiştir.”

XXV

- 1 Kerrenây-ı kûs-ı 'adlînden ki kopdı demdeme
2 Gûyiyâ bârân-ı rahmet yagdı tûfân-ı gama

- 3 Hoş güşâyış virdi tedbîri bu kâr-ı der-heme
 4 Böyle şâhen-şâh-ı 'âdil gelmemişdür 'âleme
 5 Cümle târîh-i selef hâtır-nişânumdur benüm
 ...

(Muvakkit-zâde Pertev Divanı, Tahmisler, s.324)

Sultan Selim'in askerlerinin(ordusunun) gücünden bahsedilen aşağıdaki kasidede, en önde meleklerin(Kerrûbiyân) yol gösterdiği, askerlerin kükremiş bir arslan gibi saldırdığı, düşman askerlerini topların değil ancak aman dilemenin kurtarabileceği, düşmanın kanının ırmak gibi aktığı anlatılmaktadır.

Padişah, köhne dünyayı gül bahçesine çevirmektedir. O öyle merhametlidir ki her an halkının rahatını düşünür. Şair, padişahın, adâleti ile kuvvetli ve zayıfı birleştirmesini, aslanla ahuyu sütkardeş etmesini istemektedir. Allah'ın yardımı ile onun dönemi Sultan Süleyman dönemi gibidir.

- I
 Kasîde der-Sitâyîş-i Sultân Selîm Hân
 14 Oldur o şehriyâr-ı melâ'ik-sipâh kim
 Pîşinde reh-nümâlığı kerrûbiyân ider
 15 Tefîk olup ' alem-keş-i pîş-i ketîbesi
 Yanında fevz u nusreti peyk-i devân ider
 16 Te'sîr-i satvet ile cünûd-ı muvahhidîn
 Ol dem ki kesb-i savlet-i şîr-i jiyân ider
 17 Ceyş-i 'adûyî gulgul-ı tob eylemez halâs
 Eyler ise sadâ-yı amân el-amân ider
 20 İtse zuhûr bâd-ı semûm-ı salâbeti
 A'dâ-yı dîni havf ile berg-i hazân ider
 22 Ceyhûn u kulzûmi düşürür haclete o dem
 Hâk üzre hûn-ı düşmeni bahr-i revân ider
 23 Sahn-ı zemîne rîziş-i hûn-ı 'adû-yı dîn
 Neşr-i neşât-ı câm-ı mey-i ergavân ider
 24 Gîtdükçe köhne şûre zemînin bu 'âlemün
 Ebr-i bahâr-ı himmeti bir gülsitân ider
 31 Hîç böyle şâh-ı merhamet-âyîn olur mı kim
 Her demde fikr-i râhat-ı halk-ı cihân ider
 36 Ez-cümle işte böyle 'adû-yı kavîsini
 Makhûr idüp fütâde-i hâk-i hevân ider
 37 Şimdengerü recâmuz odur şâh-ı dîn-penâh
 Te'yîd-i mülk ü millete sarf-ı zamân ider
 40 Yeksân kılup kavî vü za'îfi 'adâleti
 Âhû-beçeyle şîri râdî'an-lebân ider
 42 Bârî zamân-ı saltanat-ı feyz-bahşını
 Vakt-i bahâr-ı devlet-i ' Osmâniyân ider
 43 Hayy-i Kadîr kesret-i nusretle vaktini
 Reşk-âver-i zamân-ı Süleymân Hân ider
 ...

(Atâullah Divanı, Kasideler, s.88)

Yeni hükümdârın cülûsundan sonra sakal salıvermesi âdet olup buna “tesrîh-i lihye” denilirdi.¹⁰¹

Sultan III. Selim'in tahta çıkması sonrası cuma günü sakal bırakmasına dair düşürülmüş

¹⁰¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara,1988,s.188

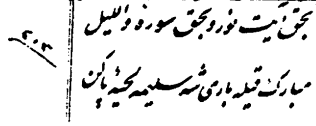
tarihi muhtevî manzumede, nur ve leyl kelimeleri ile onun yüzündeki nur ve siyah sakal arasında benzerlik kurulmuştur.¹⁰²

III

Târîh-i İrsâl-i Lihye-i Hazret-i Şehen-Şâhî Selleme'llâh

- 7 İdüp irsâl-i lihye cum'a gün ol zıll-i Rahmânî
Füyûz-ı Hak mücellâ eyledi kalb-i ferâh-nâkin
10 Bi-hakkın âyet-i nûr u bi-hakkın sûre-i ve'l-leyl
Mübârek kıla Bârî Şeh Selîme lihye-i pâkin

Sene 203 (M.1788-89)

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.50)

Sultan Selim'in tüfek ile nişan almasına dair düşürülen aşağıdaki tarih manzumesinde, kendisinin iftihar kaynağı ve Osmanlı ailesinin sevileni olduğu, adâlet yönünden Hz.Ömer'e, hayâ yönünden de Hz.Osman'a benzediği söylenmiştir. O, her işinde, şefkat, merhamet, ihsan, iyilik ve adâletle emir ve ferman etmekte olup; her işi Kur'an hükümlerini icra etmekten ibarettir. O, Hayy ve Settâr olan Allah'ın yeryüzündeki zıllı (gölgesi)dir. Allah'ın yardımıyla, gaza emrini yerine getirir ve savaşın yapılması, sıkıntı ve kederin giderilmesi gibi hep münasip işler yapar.

VI

Târîh-i Berây-ı Nişân-ı Tüfeng-i Şâh-ı Heft-İklîm Hafaza'llâhü Ta'âlâ

- 1 Hâkân bu el-mefâhir Sultân Selîm Hân kim
Mahbûb-ı Âl-i'Osmân itmiş Cenâb-ı Yezdân
3 Sâhib-kırân-ı 'âlem şâhen-şeh-i mu'azzam
'Adl-i 'Ömer'le bâ-hemm nûr-ı hayâ-yı 'Osmân
4 Şefkatle merhametle ihsân u mekremetle
Her kârı ma'diletle itmekde emr ü fermân
5 Sa'y eyleyüp her işe emr-i Hudâ-yı pîşe
İtmekdedir hemîşe icrâ-yı hükm-i Kur'ân
6 Ol zıll-i hayy u settâr mâ-hayy-ı zulm-i eşrâr
Emr-i gazâyı der-kâr eyler bi-'avn-i Rahmân
7 Esbâb-ı ceng ü harbin ecnâs-ı harb ü darbın
Her demde renc ü kerbin def'inde sa'yı çespân

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.56)

Padişah Sultan Selim, lutf ile daima din binasını te'sis etmekte ve onun adaleti ile devlet binası parlaklık kazanmaktadır. Çin hakanı ve Efrasiyab eğer yaşasaydı onun kapıcı olurlardı. Sultanın yaptırdığı köşk, o kadar yücedir ki Havernak köşkü onun yanında bir serabın resmi gibi kalır.

9

Der Vâsf-ı Kasr-ı 'Âlî

- 9 Lutf ile dâ'im bina-yı dîni te'sis itmede
'Adli ile bulmada bünyân-ı devlet âb ü tâb
10 Olsa şâyeste musavver kasrına Hâkân-ı Çîn
Vaktin idrâk itse der-bânı olur Efrâsiyâb
11 Şeh Selîm Bin Mustafa Hân İbn-i Ahmed Hân kim

¹⁰² İbrahim Nâşid Divanında Sultan III. Selim'in sakal bırakmasına dair yazılmış 7 beyitlik bir tarih kıt'ası daha bulunmaktadır. Bkz. Raziye Öztürk, **Nâşid İbrâhim Bey(Hayati, Eseri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni)** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv. SBE. Konya,1998, s.55

12 Olsa gülmîh-i deri şâyeste kurs-ı âfitâb
 Şimdi bir kâşâne bünyâd eyledi şâhâne kim
 Kasr-ı gerdûn-ı rûsûm-ı tarhı virdi pîc ü tâb
 13 Öyle bir kâşâne-i zibâ mu'allâ tarh kim
 Ana nisbetle Havernak oldu çün nakş-ı serâb

...

(İbrahim Nâşid Divanı, Kasideler, sh180)

Sultan III. Selim'in başka bir saraya(köşke?) taşınmasına binâen yazılan manzumede şair, padişahı, emsalsiz bir kişi olarak göstererek, din mülkünün süsü olduğunu söylemektedir.

10
 Tesdîs-i Şevk-Efzâdır Tebrîk-i Nakl-i Hümâyûn
 III

Vücûd-ı bî-misâlin oldu mülk-i dîne pirâye
 Ola iklîl-i taht-ı şevketi 'arşıyla hem-sâye
 En ednâ bendesi gâlib gelüp dârât-ı dârâyâ
 Du'â-yı hayrî bu resme gerek a'lâ vü ednâyâ
 Ne semte 'azm idersin feyz-i Bârî ola makrûnun
 Mübârek ola ey şâh-ı cihân nakl-i hümâyûnun

...

(İbrahim Nâşid Divanı, Tesdîs, sh184)

Cihanın muhâfızı olan Sultan Selim Han'ın bir benzeri daha dünyaya gelmemiştir. Hümâ sorguçu o hünkârın himmet kanatları, gökyüzüne gölge salmaktadır. Askerleri eğer kıyas edilecek olursa gökteki yıldızlarla mukayese edilebilir ancak. Onun maârifte de benzeri yoktur.

Şair, otuz kırk yıldan beri böyle güzel bir cemiyet ortamı görmediğini, padişahın devrinde cihana bir güzellik ve parlaklık geldiğini, en alt tabakadaki bir kulun dahi, onun küçük bir iltifatıyla yüce bir ferâset makamına eriştiğini söylemektedir. Onun vasıflarını anlatmakta şair âciz kaldığını ifade eder:

6
 Kasîde-i Garrâdır Vasf-ı Şâh-ı Cihân-ârâ
 1 Cihân-bân-ı mu'azzam Hazret-i Sultân Selîm Hân kim
 Felek devr ideliden gelmemişdir misli dünyâya
 2 Hudâvend-i mufahham zıll-i yezdânı hümâ sorguc
 Ki bâl-i şâh-bâz-ı himmeti çarha salur sâye
 5 Kasem billâh yokdur şebîhi her ma'arifde
 Misili gelmemişdir taht-ı 'âlî baht-ı dârâyâ
 10 Derûn-ı halka-i çeşm içre cevân itdirir farzâ
 Murâd eylerse ol şâh-ı melek-hûyî felek pâyâ
 38 Bu ma'lûm hümâyûnun ola şevketlü hünkârım
 Senin devrinde revnak geldi bu resm-i dil-ârâyâ
 39 Otuz kırk yıl vardır ki bu dünyâyı seyr itdün
 Ne mümkündür ki bulsun böyle cem'iyyetle pîrâyâ
 40 Senin devrinde ednâ bir kulun â'lâ olur fâris
 Eger alursa ednâ iltifâtından biraz vâye
 41 Hudâ vâkıf efendim görmedim bir böyle bâzî ben
 Anın evsâfı tahrîrinde 'âciz kaldım inşâyâ

...

(İbrahim Nâşid Divanı, Kasideler,sh166)

1.1.1.1.2.7. II. Mahmud Hanın Vasıfları ve Döneminin Özellikleri (1808-1839)

Sultan Mahmud, İskender gibidir. İnsanlar, o,tahta geçeli beri adâleti sâyesinde refaha erişmişler, himaye kumaşını revaç bulmuş; fesat, zulüm ise gözden düşmüştür. Fitne onun

döneminde ortadan kalkmış olan padişahın her işinin sonu adâletdir. Adâletinin şöhereti her yere yayılmıştır. Öyle ki, aslan ile ceylan arasında bile (onun adâleti sâyesinde) sulh sağlanmışdır. Onun tedbirleri ile düşman def' edilmiş ve pek çok memleket düşmandan alınmıştır.

3
Berây-Târîh-i Velâdet-i Şeh-zâde Hazret-i Sultân Murâd ibn-i Hazret-i Mahmûd Hân
1 Hazret-i Sultân Mahmûd Hân İskender-nişân
Şehr-yâr-ı pâd-şâhân sâye-endâz-ı bilâd
3 Olalı evreng-i zîb-i saltanat iclâl ile
Sâye-i 'adlinde kesb etdi refâhiyyet 'ibâd
4 Rûşenâ silk-i le 'âl-i âl-i 'Osmân gün gibi
Kadr-i dürr-i şevketinde rû-nümâdır izdiyâd
5 Buldu kâlâ-yı himâyet sûk-ı 'âlemde revâc
Düşdü kâr-ı fâsid-i zulm u ta 'addiye kesâd
6 Cevher-i fazl u hüner ser-mâye-i âmâdesi
Hüsn-i hattı reşk-sâz'-ı şeyh-i meşhûr ü 'imâd
9 Edemez medd-i eyâdî kimseye ehl-i fiten
Akdem-i efkâr-ı hayr-encâmı dâ'im 'adl ü dâd
10 Sît-i 'adli münteşir büldân ile sahrâlara
Şîr ü âhû ile habl-ı sulhu etdi in'ikâd
11 Sav ile şîr-âne-i sâhib-kırâniden olur
Leşker-i küffâr kahr u sebî ile mürd ü mezâd
12 Kahr-ı a'dâ kalmaz idi şübhesiz bu ana dek
Girmese tedbîr-i mülke arada ba'z-ı mevâd
...

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı, Tarihler, S.58)

1.1.1.1.3. Sıhhatnâmeler

1.1.1.1.3.1. Sultan II. Ahmed

Sultan Ahmed Han'ın çiçek hastalığından iyileşmesi münasebetiyle yazılan aşağıdaki kasidede, onun sıhhatinden duyulan mutluluk dile getirilerek Allah'a dua edilmektedir.

8
Sıhhat-Nâme-i Diger Berây-ı Sultân Ahmed
1 Bi-hamdi'llâh ki sıhhat virdi Hakk sultân-ı devrâne
Bütün 'âlem neşât u şevk ile 'ıyd itdi şükrâne
2 Vezân oldı nesîm-i 'âfiyet eltâf-ı Bâriden
İrişdi gül-şehr-i tab'-ı hümâyûn-ı cihân-bâne
3 Yeniden cân bulup 'âlem açıldı gönli dünyânun
Hazânı nev-bahâr oldı cihân döndi gül-istâne
6 Okinsun dem-be-dem bu beste sıhhat-nâmeler
Kâmî şifâlar 'âfiyetler hem-dem olsun tab'-ı hâkâna

(Edirneli Kâmî Divanı, Kasideler, s.17)

Sultan Ahmed'in çiçek hastalığı geçirmesinin anlatıldığı Edirneli Kâmî'ye ait musammatta, insanların bakmağa kıyamadığı o yüzde, çiçek hastalığının belirlediği, padişahın hastalıktan şifa bulması ile de bütün cihanın sevindiği, gam ve kederin unutulduğu ifade edilmiştir:

2
Sıhhat-Nâme Berây-ı Sultân Ahmed-i Sâni
I
5 Müjde-i sıhhati şâd itdi bütün dünyâyı
Böyle eyyâm-ı sürûr içre çi endûh u çi gam

- 8 Nice bu demde cihân olmaya şâd u hurrem
Buldi sıhhat o şehen-şâh-ı penâh-ı 'âlem
- III
- 1 Bâ-husûs olmuş iken böyle cihân pertev ü tâb
Nice eylerdi tahammül şeh-i nâzende-cenâb
- 2 Bakmaga kıymaz iken 'arızına halk-ı cihân
Gül-i hod-rûya döne mihr-i cemâl-i pür-tâb
- 3 Ne revâdur ki o nâzûk bedeni kuçmak için
Isına satmaya ol çâr-şeb-i pister-i hâb
- 4 'Arak-ı cebhesidür şübhesiz 'attâr bütün
Gül-i nâzûk bedenin kızdırup almışdı gül-âb

(Edirmeli Kâmî Divanı,Terci'-bendler,s.147)

1.1.1.1.3.2. Sultan III. Ahmed

Padişahın çiçek hastalığından sıhhat bulmasına dair yazılan kasidede, Huda'ya verdiği bu ihсандan dolayı dua edilmekte, kederli gönüllerin sevince kavuştuğu anlatılmaktadır. Halkın çiçek çıkardığını sandığı padişahın yüzünde gerçekte çiçek hastalığı yoktur. Zirâ o tebessüm etmiştir yalnızca. Ezeli sanatkâr, onun mushaf gibi yüzüne gümüş saçmıştır. Gören, onu kırmızı gül üzerinde taptaze bir şebnem sanır.

- 4 Kasîde-i Nûniyye Berây-ı Sultân Ahmed ez-İfâkât-ı 'İllet-i Teb
- 1 Şükür Hudâya ki feyz-i 'amîm-i ihsânı
Güşâde itdi dil-i zâr-ı müstmendânı
- 2 Hezâr hamd ü senâ kim Hudâ-yı 'azze ve cell
Cihâna virdi yine bir neşât-ı rûhânî
- 6 Cihân güşâde vü 'âlem şüküfte halk besîm
Bu demde 'âmdur âyîn-i resm-i handânî
- 7 Ki oldı 'illet-i gâ'yyesi sürûr ü neşât
Zuhûr-ı sıhhat-i cism-i latîf-i sultânî
- 22 Şüküfte oldı letâfetle verd-i handânı
Çiçek çıkardı sanur halk o şâh-ı zî-şânı
- 23 Benân-ı sun' ile üstâd-ı çîre-dest-i ezel
Cemâli mushafına itdi sîm-efşânî
- 26 Çiçek degül yed-i kudretle İzîd-i mûte'âl
Ser-i mübârekine saçdı dürr-i rahşânı
- 27 Gören sanur gül-i al üzre şeb-nem-i terdür
Çiçek ihâta idince o rûy-ı tâbânı
- 28 Hazân resîde olma şükûfe-i 'ilele
Açıldı gonca-i sıhhat-şemîm-i rûhânî
- 29 Sipâs ü minnet-i bî-had Hudâ-yı lem-yezele
İrişdi âfiyet-i cism-i pâk-i sultânî
- ...

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı, Kasideler, s.368)

Padişahın sıhhate kavuşmasından dolayı Allah'a hamd edildiği bu terkib-bendde, artık ilaç ve hapların, kahve ve şerbetlerin lüzumsuz olduğu, zirâ padişahın iyileştiği ifade edilerek, düşmanların hasetlerin çatlamları için dua edilmiştir. Kederli günler, yerini safa ve zevk dolu sohbetlere bırakacaktır artık.

- I
Terkîb-bend der-Teşekkür-i Sıhhat-i Şehenşâh-ı Âlem
- II
Gidüp el-hamdü'lillah cism-i pâkinden o 'illetler
Zuhur etdi sa'âdetlerle sıhhatler selâmetler

Bi-hamdi'llah kederler geçdi gayri vaktidir olsun
 Binişlerde safâlar zevkler dil-cûy sohbetler
 Sefûf u hat yeter vakt oldu gayri ne yensin içilsin
 Mürebbâlar mu'anber kahveler pâkîze şerbetler
 Adûnun bağı şemşîr-i hasedle çâk çâk olsun
 Cihanda gösterüp şevketlü hünkârım celâletler
 Otursun pâdişâhım haşmet ü devletle taht üzre
 Gelüp kilsin derinde Husrev ü Cemşid hizmetler
 Keder eyyâmı gam evkâtı geçdi ba'd-ezin yâ Rab
 ...

(Nedîm Divanı,Terkib-bendler,s.219)

Sultan III. Ahmed'in sıhhate kavuşmasını müjdeleyen bir diğer şair Nahîfî'dir.

XVIII

Na't-ı Şerîf-i Diğer Muvaşşah be -Nâm-ı Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis li-Mevlânâ-yı Mûmâ-İleyh

23 Müjde sıhhat buldı şâh-ı kâm-kâr
 Ya'nî Sultân Ahmed -i gerdûn-vakâr¹⁰³

(Nahîf Divanı, Kasideler, s.205)

1.1.1.1.3.3. Sultan III. Mustafa

Sultan III. Mustafa'nın iyileşmesinden dolayı Allah'a dua edilen kasidede, Ömer Besim, hükümdarın insanlar için bir sığınak ve Rabb'in lütfunun gölgesi olduğunu dile getirerek, bütün yaratılmışların onun sıhhatine şükrettiklerini anlatmaktadır.

Ve Lehû

24 İlâhî 'afiyetle dâ' im eyle şâh-ı devrânı
 Tehî gösterme zât-ı ekreminden halka dîvânı
 26 Vücûd-ı şâh-ı a'zam rûh-ı 'âlem hırz-ı a'zamdur
 Odur fark-ı cihâna sâye-i eltâf-ı Rabbânî
 41 Donanma eyledi şükr sıhhatiyle ser-te-ser ekvân
 Nümâyândur kimün mekşûf olursa çeşm-i 'irfânı
 ...

(Ömer Besim Divanı, Kasideler, s.165)

1.1.1.1.3.4. Sultan II. Mahmud

Şair Kıvrımlı Rahmî, Sultan Mahmud Han'ın iyi olmasıyla gönül yorgunluğunun gittiğini ve bedenine tekrar can geldiğini söylemektedir. Padişahın sıhhatine kavuşmasıyla bütün dünya baştanbaşa mutlu olmuştur.

98

Sıhhat-Nâme Berâ-yı Sultân Mahmûd Hân

1 Dil-i bî-tâkat-i âlâma dermân geldi hünkârım
 Peyâm-ı sıhhatinle cismime cân geldi hünkârım
 Güşâd oldu derûnum rûyuma kan geldi hünkârım
 Peyâm-ı sıhhatinle cismime cân geldi hünkârım
 4 Gönül bî-tâb olur her şeb hezârân renc ü mihnetle
 Esîr-i bister-i âlâm iken derd ü meşAkkâtle
 Gelip peyk-i meserret müjde-bahşî-i ifâkatle
 Peyâm-ı sıhhatinle cismime cân geldi hünkârım

(Kıvrımlı Rahmî Divanı, Musammatlar, s.99)

Padişahın rahatsızlığı dolayısıyla gözüne uyku girmediğini söyleyen Haşmet, onun

¹⁰³ Beyit ,na't türünde bir kasideden alınmıştır.

iyileşmesiyle rahata ve mutluluğa kavuştuğunu ifade ederek, herkese “Gözünüz aydın olsun.” demektedir.

19

Cenâb-ı Mekârim-Nümûd Merhûm u Magfûr Sultân Mahmûd Efendimiz Hazretleri İçün İnşâ Olunan Sıhhat-Nâmedir

- 1 Şifâ-yâb ol şeh-i devrânı gördük dîdeler rûşen
Safâ-yı hâtır-ı sultânı gördük dîdeler rûşen
- 2 Rikâb-engîz-i rabş-ı âfiyet olmuş sa'âdetle
O sultân-ı felek-'unvânı gördük dîdeler rûşen
- 3 Geceler bâb-ı râbat dîde-i giryâna girmezken
Menâm-ı sıhhat-i cânanı gördük dîdeler rûşen

(Haşmet Divanı, Kasideler, s.141)

1.1.1.1.4. Padişahların Vefatı

1.1.1.1.4.1. Sultan I.Mahmud (13 Aralık 1754)

Lebib, Sultan Mahmûd'un Cuma namazı dönüşü, saraydaki odasına çekildiğini ve hemen vefat ettiğini söyler.¹⁰⁴

Padişah, vakur ve adaletli, ihsan madeni bir kişidir.25 sene süren saltanatı sonrası 1168 senesinde vefat etmiştir. Cuma ezanı sanki onun için sanki ahrete dönüş çağrısı, duâsı ise sanki dünya ile bir vedâ gibi olmuştur.Onun yerine Sultan III. Osman tahta çıkmıştır.

58

Kasîde-i Rengîn-i Beyân Müddet-i Saltanat-ı Selâtin-i Âl-i 'Osmân

- 40 Yigirmi beş sene oldı dâver -saltanat-güster
Hüner-perver muvakkar mu'teber dâd u dihiş kâmı
- 41 İrüp târîh-i hicret bin yüz altmış sekiz sâle
Salât-ı Cum aya çıkmış idi ol zill-ı Yezdânî
- 42 Ezân-ı Cum a gûyâ oldı anun irci î- hânı
Du â-yı Cum a gûyâ kim veda -ı ' âlem-i fânî
- 43 Saraya avdet itdükde hemân dehlîz-i dergâha
Girince hâzin-i gufrâna virdi cevher-i cânı
- 44 Giçürdiler yerine dâderi sultân 'Osmân'ı
O sultân ibn-i sultân ibn-i sultân ibn-i sultânı

...

(Lebib-i Âmidî Divanı, Kasideler, s.261)

1.1.1.1.4.2. Sultan III. Osman (30 Ekim 1757)

O, Kur'an üzere hükmeden adâletli padişah, üç yıl saltanat kôsünü adâletle çaldırmıştır.

Velî padişah Sultan Osman'ın cennete gitmesiyle Sultan Mustafa Han tahta çıkar:

92

Berâ-yı Vefât-ı Sultân ' Osmân Rahimehu'llâhu Te'âlâ

- 1 Ol semiy-yi câmi'u'l-Kur'ân 'âdil pâdişâh
Taht-ı şâhı üzere üç yıl 'adl-ile çaldurdu kûs
- 2 Gitdi bâ-takdîr-i Mevlâ 'adne ol sultân velî
İtdi sultân Mustafâ bâ-lûtf-ı Hâk hâlâ cülûs
(H.1171 Fî mâh-ı Safer 16 fî leyleti ehad - M.1757)

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.978)

¹⁰⁴ Sicilli Osmânî'de, Sultan I.Mahmud'un 28 Safer 1168'de(14 Aralık 1754),Ayasofya'dan Cuma selamlığından dönüşte Demirkapı arasında, mizacında bulunan bir zayıflıktan dolayı, at üstünde vefat ettiği bilgisi yazılıdır. Na'sı, Yeni Camii Türbesinde bulunan babasının yanına defnedilmiştir. Mehmed Süreyya, **Sicilli Osmanî Yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniye**, Yayına Haz. Mustafa Keskin ve Diğerleri, Sebil Yayınevi, İstanbul 1996, c.1, s.20

Şair Nevres, Sultan Osman'ın cennete gitmesiyle tahta Sultan Mustafa geçtiğini söyler:

7

Der-Vasf-ı Hâkân-ı 'Asr Hazret-i Sultân Mustafâ Hân ve Şikâyet Ez-Gam-ı Gurbet-i Hod

61 Taşdı aldı kûhı hem sahrâyı deryâ-yı saf (H.1171)

Pâdişâh-ı bahr u berr oldı çü Sultân Mustafâ (H.1171)

64 Göçdi çü Sultân 'Osmân bûsitân-ı cennete (H.1171)

Geçdi tahta 'izz ü ikbâl ile Sultan Mustafâ (H.1171 – M.1757)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Kasideler, s.240)

1.1.1.2. Padişahların Çocukları

Osmanlıların erkek çocuklarına şâhzâde ve *şehzâde* denmiş ise de, bunlardan ikincisinin kullanılması yaygınlık kazanmıştır. Bu çocuklar, padişahların haseki, ikbal ve odalıklardan da doğarlardı; yani kimden doğarsa doğsun bu erkek çocuklara *şehzâde* denilirdi. Padişah çocuklarına, Çelebi Mehmed zamanına kadar *çelebi* denmiş ve *şehzâde* tâbiri bu tarihten sonra kullanılır olmuştur. Padişahların kızlarına da *sultan* denilmiştir.¹⁰⁵

1.1.1.2.1. Padişahların Çocuklarının Doğumu

On yedinci asırdan itibaren, usûle göre, *şehzâde* ve sultanların doğumları bir hatt-ı hümâyunla Paşa kapısına yani sadrazama bildirilirdi. Doğan çocuk erkek ise sadr-ı azama gönderilen hatt-ı hümâyunu, dar'üs-saade ağası ve kız ise yüksek rütbeli bir saray ağası getirirdi. Bu tebliğ üzerine, sadrazam ve şeyhülislam, vezirler ve diğer teşrifata dâhil devlet erkânı ve kazaskerler, yeniçeri ağası vs. saraya giderler ve silahdâr ağa vasıtasıyla davet olunarak huzura kabul olunurlar, tebrikten sonra kürk ve hil'at giydirilerek geri dönerlerdi. Doğum münâsebetiyle, sadrazam ve diğerlerine loğusa şerbeti ikram gönderilir ve bunların eşleri saraya davet edilirdi. Bunun dışında, İstanbul'da toplar atılmak sûretiyle kutlama yapılır ve memleketin her tarafına fermanlar gönderilir ve oralarda da toplar atılıp şenlikler yapılırdı. Atılan topların adedi ve şenlik günleri, doğan çocuğun erkek ve kız olduğuna ve padişahın ilk ve diğer evlatları oluşuna göre değişirdi.

Padişahların ilk oğulları doğduğu zaman donanma günü fazla olur, diğer oğulları doğarsa donanma günleri azalır.¹⁰⁶

Şairler, *şehzâde* ve sultanların doğumlarından duydukları mutlulukları dile getirmişler ve tarih düşürme sanatının yaygın olduğu 18.yy'da bu vilâdetleri, tarih manzumelerine aktarmışlardır. Bu manzumelerde, *şehzâde* ve sultanlar için “mutluluk göğünün yıldızı, ay, ay parçası, mutluluk denizinin incisi, saltanat baharının gülü ve goncasi, akıllı, cihani aydınlatan güneş, cihana taze ruh veren, onu şereflendiren, emsalsiz...” türünde sıfatlar kullanılmış ve onların ömürlerinin uzun, ikballerinin dâim olması için duâlar edilmiştir.

Manzûmelerde, *şehzâde* ve sultanlar için yapılan donanma şenliklerini bulmak da

¹⁰⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s.105

¹⁰⁶ a.g.e., s.108

mümkündür. Şairler, donanma şenliklerinin nasıl yapıldığı ve ne kadar sürdüğü hususlarını da manzûmelerine aktarmışlardır. Bunun dışında, hânedanın uzun süre çocuklarının olmayışının verdiği telaş ve endişe de şiirlere yansımıştır ki, bunlar hânedânın çocuklarıyla ilgili olarak yeri geldikçe verilecektir.

Sultan II. Ahmed'in Çocukları

1.1.1.2.1.1. Şehzâde İbrahim ve Şehzâde Selim ¹⁰⁷

Sultan Ahmed'in ikiz olarak dünyaya gelen Şehzâde İbrahim ve Selim'in ikiz doğumlarına düşürülmüş tarih manzumesinde, şehzâdeler saltanat göğünün iki yıldızı olarak gösterilmişlerdir ve onların her türlü kötülüklerden korunması için Allah'a dua edilmiştir.

19

4 Ya'nî Sultân Ahmed-i gerdûn-serîr-i meh-i 'ilm
Masdar-ı lutf-ı 'amîm ü mazhar-ı tab'-i selîm
5 Ravza-i ikbâlini ser-sebz ü şâd-âb eyleyüp
Hıfz ide ol iki nahl-i tâzesin Rabb-ı Rahîm
6 Ol iki pâkize-i şeh-zâdenün teşrîfine
İki târih oldı Râsîh bu dü-mısra' -ı nazîm
7 İki necmüm âsmân-ı saltanat kıldı tulû'
Ya'nî kim ol Şâh-ı İbrâhîm o Sultân Selîm
8 Tahrîr itdi hâmem târihini hemân dem
Geldi cihâna tev'em şeh-zâdegân-ı 'âlem (H.1104 - M.1692)

(Râsîh Divanı, Tarihler, s.416)

Şehzâdelerin dünyaya gelişlerini, şair Dürrî, “Yüce bir sedefden iki kıymetli inci tanesi çıktı.” diye anlatır:

Târîh-i Velâdet-i Şehzâde İbrâhîm Hân

Çıkdı bir âlâ sadeften iki dürr-imîr-behâ (H.1104 - M.1692)

چند ریز اعلا صدف از ای دو بر بها
۱۱۰۴

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.194)

Sultan II. Mustafa'nın Çocukları

1.1.1.2.1.2. Şehzâde Mahmud ¹⁰⁸

Sultan Mustafa'nın oğlu Şehzâde Mahmud'un doğumu ile herkes mutlu etmiştir. Kâmî, “Bir ay parçası olan Şehzâdeyi Allah hatalardan uzak eylesin.” diye dua eder:

7

Târîh-i Berây-ı Vilâdet-i Sultân Mahmûd

1 Zihî ferhunde-dem sultân-ı a'zâm Mustafâ Hânun
Safâ-bahş oldı bir şeh-zâdesi a'lâ vü ednâya
3 Sen ol meh-pâreyi yâ Rabb hatâlardan emîn eyle
Kemâl-i hüsn ile ya dog ya dogdum dir imiş aya
4 Bu târih-i vilâdet dogdı tab'-ı Kâmî-i zâra
Zihî şeh-zâde Mahmûd 'izzet ile geldi dünyâya (H.1108 – 1696)

¹⁰⁷ Şehzâde İbrahim ve Şehzâde Selim, 25 Muharrem 1104'te (7 Ekim 1692) ikiz olarak doğmuşlardır. Şehzâde Selim, 1115'te (1703-04) veliahd olup yaşı 22'yi aşkınken H.1126'da (1714) vefat etmiştir. Şehzâde Selim ise, 1104 senesinin 10 Ramazanında (15 Mayıs 1693) vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.1, s.19 ve sh.40

¹⁰⁸ Sultan I. Mahmud. Padişahlık dönemi için bkz. bu tezde s.53

زهر شهزاد محمود عتيق کدر دنيايه

(Edirneli Kâmi Divanı, Tarihler, s.89)

Dürrî Sultan Mahmud'u, şehzâlerin en akıllısı olarak görür ve şu tarihi düşer:

Târîh-i Vilâdet

Şehzâdelerin ol diye en 'akılı Sultân Mahmûd (H.1109 – M.1697)

شهزاد دُرِّد آرزو اولدی اكن عاقلا کدر دنيايه

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.196)

1.1.1.2.1.3. Şehzâde Selim ¹⁰⁹

Şehzâde Selim, saltanat baharının bir gülüdür ki; herkes, sanki şevk makamı (nevâ) ile bülbül olmuştur.

VIII

Sekiz Vech İle Vilâdet-i Sultân Selîme Târîhdür

- 1 Nevâ-yı şevk ile her bir dil oldı bülbül-i gûyâ
Ki açıldı bahâr-ı saltanatda bir gül-i zîbâ
- 2 Yüzüm yire koyup mevlûdı sâline didüm târîh
Selîm ide cihânda nâmı gibi dâ'imâ Mevlâ

نواي شوق ايله هر بير دن اولدی بلبل کویا
که آچلدی بهار سلطنتده بر کل زیبا

(H. 1111-M.1699)

بوزم بیره قویوب مولودی سالینه دیدم تاریخ
سلیم ایده جهانده نامی کبی دانما مولا

(Neylî Divanı, Tarihler, s.253)

سنة ۱۱۱۱

Sultan III. Ahmed'in Çocukları

1.1.1.2.1.4. Şehzâde Seyfeddîn ¹¹⁰

Cihanın hüdavendi olan Şehzâde Seyfüddin'in ömrünü uzun etmesini Allah'tan dileyen şair, şu tarihi düşer:

43

Târîh-i Vilâdet-i Sultan Seyfü'd-dîn

- 15 Didüm gûş eyleyince Sâmiyâ târîh-i milâdın
Cenâb-ı Hân Ahmedden vücûdı buldı Seyfü'd-dîn (H.1140-M.1727-28)

جناب خان احمددن وجودی بولدی سیف الدین

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı, Tarihler, s.667)

Sultan Ahmed Han'ın adâlet kılıcının suyu, dünya bağına bir güzellik vermiştir ve sanki gökten kılıç âyeti inerek Hz.Peygamber'in dini gibi Seyfeddin dünyaya gelmiştir.

1

Târîhi Vilâdet-i Şehzâde Seyfe'd-dîn

- 1 Saf-ârâyı magâzî hazret-i Hân Ahmed-i Gazi

¹⁰⁹ 12 Rebiülevvel 1111'de(7 Eylül 1699) doğup 1 Muharrem 1113'te (8 Haziran 1701) Edirne'de vefat etti.Cenâzesi,İstanbul'a getirilerek Yeni Cami Türbesine defnedildi.Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.40

¹¹⁰ Şehzâde Seyfeddin,küçükken 1145(1732-33) senesinde vefat ederek Yeni Cami Türbesine defnolundu. Mehmed Süreyya , a.g.e.,c.1,s.40

- 17 Ki âb-ı tîg-ı 'adlı virdi behcet bâg-ı dünyâya
Münîfâ çerhden çün âyet-i seyf indi bir târîh
Misâl-i dîn-i Ahmed çıkıdı Seyfe'd-dîn dünyâya (H.1140-1727-28)

مثال دین احمد چقدی سیف الدین دنیایه

(Antakyalı Münîf Divanı, Tarihler, s.183)

1.1.1.2.1.5. Fâtıma Sultan¹¹¹

Dürrî, Fâtıma Sultanın dünyaya gelişini, bir tarih kıt'asıyla aktarır:

“Feleğin gözü aydın olsun ki, dünyaya bir güneş geldi. Sultan Ahmed gibi ismet sahibi o padişahın şan sahibi bir kızı doğdu.”

Târîh-i Vilâdet-i Fâtımâ Sultan Bint-i Hazret-i Sultan Ahmed Halledetü Saltanatuhû

Müjdeler 'âleme hem gözleri rûşen feleğin
Harem-i devlete bir şem'i fer-vezân geldi
Gün gibi evc-i sa'âdetden olup rahşende
Gûyiyâ 'âleme bir mihr-i dırahşân geldi
Ya'ni Hân Ahmed-i hayrû'l-halefîn sulbinden
Mâder-i 'ismete bir duhter-i zî-şân geldi
Didi mevlûdına fermân ile Dürrî târîh
'Ayn-ı Cem rûşen ola Fâtıma Sultân geldi (H.1116- M.1704)

عائین جسم روشن اولانا فاطمه سلطان کلدی

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.63)

1.1.1.2.1.6. Şehzâde İsa¹¹²

Sultan Ahmed'in Şehzâdesi İsa'nın dünyaya gelişinin tarihini veren aşağıdaki manzumede, padişah adâleti, insafı, dünyayı ihya etmesi gibi hususlarıyla övülerek Şehzâde İsa'nın cihana ruh verdiği dile getirilmiştir.

2

Târîh-i Vilâdet-i Şâh-Zâde Sultân 'İsâ

- 1 Bâreka'llâh zihî sûr-ı hümâyûn-safâ
Ki şeh-i 'âleme şeh-zâdeyi lutf itdi Hudâ
11 Böyle bir padşeh-i 'âdil ü pür-insâfun
Görmedi misl ü 'adîlini bu çeşm-i dünyâ
12 Eyledi Hazret-i Hak ol şeh-i 'âlem-gîre
Bir güher pâresi ferzend-i necîbi i'tâ
13 Görmemiş mislini 'âlemde selâtîn-i selef
Gelmemişdür sade-i dehre bu dürr-i yek-tâ
21 Yazdı levhe kalem-i kâtib-i kudret târîh
I.1117 - M.1705-06)

هیئت عالمه روح اولدی قدوم عیسا

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı, Tarihler, s.572)

Padişah Sultan Ahmed'in temiz soyundan cihanın ve vücud beşiğinin süsü olan bir şehzâde dünyaya geldi.

¹¹¹ 22 Cemâziyelevvel 1116'da (22 Eylül 1704) doğdu.Silahdar Ali Paşaya,sonra Nevşehirli İbrahim Paşaya nikahlandı. 1145(1733) senesinde vefat etti.Yeni Cami haziresine defnedildi.Fatma Sultanla ilgili diğer manzumeler için bkz.bu tezde s.136

¹¹² 10 Zilkâde 1117'de(23 Şubat 1706) doğup 10 Safer 1118'de(24 Mayıs 1706) vefat etmiştir.Yeni Cami Türbesine defnedilmiştir. Mehmed Süreyya, a.g.e. , c.1,s.18

Târîh-i Vilâdet-i Şehzâde 'Îsâ Hân Bin Sultân Ahmed Hân Halledehü Saltanatuhû
 Cenâb-ı hazret-i Hân Ahmedün 'ırk-ı latîfinden
 Yine bir şâhzâde zîver-i sahn-ı şühûd oldı
 Nola ikbâl yüz gösterse Dürrî böyle târîhe
 Gelip şehzâde 'Îsâ zînet-i mehd-i vücûd oldı (H.1117 - M.1706)

کلوشه زاده عیسی زینب مهد و جورا و لیا

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.107)

Şehzâde İsa, vilâdeti ile cihana nur salmıştır. Sultan Ahmed, İsa nefesli böyle bir Şehzâdesi olduğu için çok talihtir.¹¹³

Târîh-i Diğer
 Hakkâ minnet kim yine Hân Ahmed-i ferhunde-baht
 Mâlik oldı böyle bir şehzâde-i 'Îsî-deme
 Dürriyâ hâtif dîdi mevlûdünün târîhini
 Nûr saldı gün gibi şehzâde 'Îsâ 'âleme (H.1117 - M.1706)

نور صالحه کون کبر شهزاده عیسی عالمه

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.109)

1.1.1.2.1.7. Şehzâde Mehmed¹¹⁴

Hudâ ezeli bir sanatkârdır ki; lütuf ve inâyeti ile Ahmed Han'ı saltanat tahtının süsü yapmıştır. O devlet bağının bir goncası dünyaya gelmiştir.

8
 Târîh-i Berây-ı Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Mehmed
 1 Sun-ı Hüda-yı lemyezel lutf u 'inâyet eyleyüp
 Zîver-i taht-ı saltanat eyledi hân-ı Ahmedî
 3 Ol gül-i bâğ-ı devletün oldı şükûfte goncesi
 Ya'ni vücûda geldi bir necî-i necîb-i emcedî
 5 Müjde-resâna Kâmiyâ sâl-i vilâdetün didüm
 Yümn-i nihâl-i saltanat açdı gül-i Mehemedî (H.1117 – M.1705)

بمن نهال سلطنت آیدر گل محمدی

(Edirmeli Kâmî Divanı, Tarihler, s.90)

“Şehzâde Mehmed’in doğumu ile bütün dünya mutlu oldu. Zirâ; dünyaya ferahlık veren bir şehzâde geldi.”¹¹⁵

Târîh-i Vilâdet-i Şehzâde Mehemed Hân Bin Sultan Ahmed Han Hallede Saltanatuhû
 Cihâna ya'ni bir şehzâde-i ferruh- kadem geldi
 Kudûmünden nola bulsa safâ dünyâ vü mâ-fihâ
 Bedîhî söyledi fermân ile târîhini Dürrî

¹¹³ Dürrî'nin Şehzâde İsa'nın vilâdetine dair iki tarih manzumesi daha bulunmaktadır ki, bu manzumelerde de Hz.İsa'nın göğşe çekilmesi ve ölülere diriltmesi hâdiselerine telmihler yer almaktadır. Bkz. M. Ziya Bağrıaçık, **Dürrî ve Divanındaki Tarih Manzumeleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniv. SBE. Van, 1996, s.196, s.198

¹¹⁴ 7 Şaban 1117'de (24 Kasım 1705) doğup 18 Rebiülevvel 1118'de (30 Haziran 1706) vefat eyledi. Yeni Cami Türbesine defnedildi. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.1., s.24

¹¹⁵ Dürrî Divanıda Şehzâde Mehmed'in doğumuna düşürülmüştür bir tarih kıt'ası daha bulunmaktadır. Şair bu manzumesinde, şehzâdeyi bir nura benzetir. Bkz. M. Ziya Bağrıaçık, **Dürrî ve Divanındaki Tarih Manzumeleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniv. SBE. Van, 1996, s.103

Mehemmed sulb-i hânedân oldı meh gibi peydâ (H.1117- M.1705)

محمد صلب احمد خانم اولدیر قه کن پیداست

(Dürri Divanı, Tarihler, s.101)

“Sultan Ahmed Han’ın dünyaya bir bahtı açık şehzâdesi gelince o nasipli kişinin adını Mehmed koydu. Saltanat Şehzâde Mehmed adlı gül (Muhammedî gül) ile ferahladı.”

15

Târîh-i Berây-ı Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Mehmed

1 Cenab-ı hazret-i sultan-ı Ahmed-i gâzî

Cihan pâdişehi ‘âlemün hüdâvendî

4 Gelince ‘âleme şeh-zâde-i cevân-bahtı

Mehemmed ile be-nâm itdi ol berû-mendi

7 O şâh-zade için Kâmiyâ didüm târih

Mehmedî gül ile saltanat ferahladı (H.1119 – M.1707)

محمدی گل ایله سلطنت فرهلندی

(Edirneli Kâmi Divanı, Tarihler, s.95)

1.1.1.2.1.8. Şehzâde Murad ¹¹⁶

Şehzâde Murad’ın dünyaya gelişi, her şeye şeref vermiştir. Sultan Ahmed de böylece muradına kavuşmuştur.

Târîh-i Vilâdet-i Şehzâde Murad Hân Bin Sultân Ahmed Hân

Meger sultân-ı 'âlî-kevkebün zıll-ı hümâyûnı

Şeref-bahş oldı bir şehzâde-i vâlâ nijâd üzre

Didi mevlûd-ı ferrûh- fâlinün târihini Dürri

Murâd buldı Sultân Ahmed-i 'Âdil Murâd üzre (H.1119 - M.1708)

مراد بولدی سلطان احمد عادل مراد اوزره

(Dürri Divanı, Tarihler, s.132)

1.1.1.2.1.9. Zeynep Sultan ve Ümmü Gülsüm Sultan ¹¹⁷

Zeynep Sultan ve Ümmü Gülsüm Sultan ikiz dünyaya gelmişlerdir. Bu durumu, şair Dürri şöyle anlatmaktadır:

“Devlet bahçesinin haremine, iki taze gonca gül geldi. Devlet gülşeninde, iki sultanî gül açıldı.”

Târîh-i Vilâdet-i Hemzâd Zeyneb Sultân ve Ümmü Gülsüm Sultân Bintü Ahmed Hân-ı Alişân

Müjdeler kim harem-i bağçe-i devletde

Oldı üşkûfte iki tâze vü ter gonca-i gül

Didi Dürri dem-i makdemlerinün târihin

Gülşen-i devleti açdı iki Sultânî gül

(H.1119 - M.1708)

گلشن دولت آچدی ایکی سلطانانی گل

(Dürri Divanı, Tarihler, s.134)

¹¹⁶ 2 Zilkâde 1119'da (25 Ocak 1708) doğup 10 Muharrem 1120'de(1 Nisan 1708) vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.1.s.28

¹¹⁷ Zilkâde 1119'da (Şubat 1708) doğdular.Zeynep Sultan Şaban 1120'de(Ekim 1708) vefat etmiştir.Ümmü Gülsüm Sultan ise,1136'da(1724) Nevşehirli Ali Paşaya nikanlandı.1145'te(1732) vefat etti.Yeni Cami'de medfundur. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.44

Zeyneb Sultanın dünyaya gelişi, bir meleğin yeryüzüne inişi gibidir. O,gül bahçesinin goncasıdır.

28

Târîh-i Vilâdet-i Zeyneb Sultân

5 Bir melek indi semâdan yere güftâr iderek

Es'adâ şevk ile bu beyt-i dü-târîhi hemân

6 Geldi Hân Ahmed-i vâlâ-hasebin sulbinden

Harem-i ma'delete nâz ile Zeyneb Sultân (H.1121-M.1709)

(Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı, Tarihler, s.137)

1.1.1.2.1.10. Şehzâde Selim ¹¹⁸

Sultan Ahmed'in Şehzâdesi Sultan Selim'in vilâdeti ile İstanbul şehrinde, üç gün üç gece kutlama yapılmış ve herkes, şehzâdenin doğumu ile mutlu olmuştur.

Târîh-i Vilâdet-i Şehzâde Selîm Hân bin Sultân Ahmed Hân

Hakkâ minnet kim kabul idüp du'â-yı pâkini

Kıldı ihsân böyle bir şehzâde-i ferrûh-nihâd

Hâsılı şeh-i Stanbûl içre üç gün üç gice

Bir donanma itdiler kim cümle 'âlem oldı şâd

Şâd olup ehl-i cihân Dürrî didi târîhini

Sulb-i Ahmed Hândan geldi Selîm-i pâk-zâd (H.1119 - M.1707)

صلب احمد فاندن گلدر سلیم پاک زاد

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.129)

Şehzâde Selim'in,ay gibidir olduğunu ve âfakı şevk ve zevk ile doldurduğunu söyleyen Edirneli Kâmî, Allah'a,Sultan Ahmed'i kötülüklerden koruması için dua etmektedir.

9

Târîh-i Berây-ı Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Selîm

1 Cenâb-ı hazret-i şevket-penâh-ı Ahmed hân

Vücûd-ı pâkini hıfz eyleye Hüdâ-yı Kerîm

2 Doğıca meh gibi şeh-zâde-i cevân-bahtı

Leb-a-leb eyledi âfakı şevk u zevk-i 'amîm

7 Vilâdetine bu târîh düşdi ba-tevfik

Vücûda geldi sa'âdetle şâh-zâde Selîm (H.1121 – M.1709)

دجوم گلدر سعادت شہزادہ سلیم

(Edirneli Kâmî Divanı, Tarihler, s.90)

1.1.1.2.1.11. Şehzâde Abdülmelik ¹¹⁹

Şair Dürrî Allah'a hamd ederek padişahın soyundan bir ayın parladığını ve onun nurunun cihanı tuttuğunu söylemektedir:

Târîh-i Velâdet-i Şehzâde 'Abdül-Melik

Bihamdüllillâh yine sulb-i cenâb-ı şehriyârîden

Dıraşşân oldı bir meh kim cihânı tutdı envârı

Bedîhî söyledi târîh-i ferrûh - fâlini Dürrî

¹¹⁸ 19 Cemaziyevvel 1119'da(17 Eylül 1707) doğmuştur.4 Safer 1120'de(25 Nisan 1708) vefat etmiştir.Yeni Cami Türbesi'nde medfundur. Mehmed Süreyya , a.g.e.,c.1,s.40

¹¹⁹ 9 Şevval 1121'de(12 Aralık 1709) doğup 17 Muharrem 1122'de(18 Mart 1710) vefat etti.Yeni Cami Türbesinde medfundur. Mehmed Süreyya ,a.g.e.,c.1,s.2

Mu'ammer ide bu Şehzâde 'Abdü'l-mâlikî Bârî (H.1121 – M.1709)

معمر امیر بوشهری: عبدالمالکی باری

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.183)

Şehzâde Abdülmelik'in vilâdetine tarih düşen bir diğer şair de Es'ad Efendidir. Es'ad Efendi şöyle söyler:

“Sultan Ahmed'in şehzâdesi, Hakk'ın nurunun ta kendisidir. O yüce padişahın neslinden ay gibi bir şehzâde doğdu.”

17

Târîh-i Diğer

1 Habbezâ şeh-zâde-i Hân Ahmed-i 'âlî-cenâb
Zât-ı âlî-şâmî mahz-ı nûr-ı Hak bî-irtiyâb
5 Oldı tâlî' evc-i nesl-i Hân Ahmedden bu dem
Mâh-veş Şehzâde 'Abdûlmâlik-i Dârâ-me'âb

(H.1121– M.1709)

(Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı, Tarihler, s.127)

1.1.1.2.1.12. Şehzâde Mehmed ¹²⁰

Gazi Sultan Ahmed'in kapısında, zamanın hükümdarları eğilirler. Şehzâde Mehmed'in doğumu ile dünyayı sevinç kaplamıştır. Saltanat baharında, Mehmed isimli bir gülün açılması, gönüllere şevk ve mutluluk vermiştir.

14

Târîh-i Berây-ı Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Mehmed

1 Cenâb-ı hazret-i sultân Ahmedü'l-gâzî
Ki der-gehinde mülûk-ı zamân iderler züll
2 Gelince 'âleme şeh-zâde-i cevân-bahtı
Sürûrî eyledi dünyâyı lâl iken bülbül
5 Sürûr u şevk ile düşdi zamîre bu tarîk
Bahâr-ı saltanat açdı Mehemedî bir gül (H.1124 – M.1712)

بهار سلطنت آجدی محمدی بزرگی

(Edirneli Kâmî Divanı, Tarihler, s.94)

1.1.1.2.1.13. Şehzâde Mehmed ¹²¹

“Cihan padişahı Sultan Ahmed Han'ın vücudu, dinin ve mülkün süsüdür. O,kara ve denizlerin adâletli biricik padişahıdır. Şehzâde Mehmed'in dünyaya gelişi herkese bayram ola.”

9

Târîh-i Vilâdet-i Sultan Muhammed

1 Şehensâh-ı cihân Sultân Ahmed Hân-ı gâzî kim
Vücûd-ı bî-nazîri mülk ü dîne oldı pîrâye
2 Yegâne-pâdşâh-ı bahr ü ber hâkân-ı 'adl-âver
Cihânân-ı muzaffer tâc-dâr-ı âsmân-pâye
17 Hudâ tevfik idüp Sâmi du'â-güne didüm târîh
'İd ola Cenâb-ı Hân Muhammed geldi dünyâyâ (H.1129 – M.1717)

عید اوله جناب خان محمد کلدی دنیایه

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı, Tarihler, s.588)

¹²⁰ Ramazan 1124'te (Ekim 1712) doğup 21 Cemaziyevvel 1123'te(15 Temmuz 1713) Edirne'de vefat etti.Dârülhadis'e defnedildi. Mehmed Süreyya .a.g.e.,c.1,s.24

¹²¹ 18 Muharrem 1129'da(2 Ocak 1717) doğup 29 Rebiülevvel 1170'de(22 Aralık 1756) salgın hastalıktan vefat etmiştir. Mehmed Süreyya , a.g.e.,c.1,s.24 Şehzâde Mehmed'in vefatına dair yazılan manzumeler için bkz. bu tezde s.142

Dünyaya, Mehmed namında uğurlu bir şehzâde geldiğini belirten Vahîd, bu hâdisenin tarihini şevkle kaydettiğini söyler:

XVIII

Târîh-i Vilâdet-i Şeh-zâde-i Civân-Baht Sultan Muhammed

6 Su'âl itdüm mübeşşirler didiler şevkle târîh
Muhammed nâm bir şeh-zâde geldi yümn ile dehre (H.1130 – M.1717)

محمد نام بر شهزادہ کلدی یضیلہ دهرہ

(Vahîd Mahtûmî Divanı, Tarihler, s.417)

1.1.1.2.1.14. Şehzâde Mustafa¹²²

Arpaemini-zâde Sâmî, şehzâde Mustafanın dünyaya gelişini şöyle anlatmaktadır:

“Şehzâde Mustafa'nın dünyaya gelişi, Allah'ın yardımının bereketinin bir eseridir ki, onun vilâdeti ile dünyaya safâ geldi; üzüntü içinde olan cihan gül gibi açılmıştır. Felek köhnedir ve bu şevk ile cihânın ve feleğin gözüne parlaklık gelmiştir. Sultan Ahmed Han'ın soyundan Şehzâde Mustafa'nın dünyaya gelmesi ile bütün yaratılmışlar mutlu olmuştur.”

Berây-ı Vilâdet-i Şâh-zâde Mustafâ Hân

1 Te'âla'llah zihî âsâr-ı feyz-i müste'ânî kim
Zuhûrundan cihâna nev-be-nev zevk ü safâ geldi
2 Açıldı gül gibi dil-beste-i endûh iken 'âlem
Gülistân-ı meserretten nesîm-i cân-fezâ geldi
3 Karîrü'l-'ayn-ı behcet eyledi çerh-i kühen-sâli
Bu şevk-i tâzeden çeşm-i cihâna rüşenâ geldi
16 Didüm tarihini şeh-zâde-i sa'd-ahterün Sâmî
Tevellüd eyleyüp âfâka Sultân Mustafâ geldi (H.1129 – M.1717)

تولد ایلیوب آفاقہ سلطان مصطفی کلدی

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Tarihler,10.Kıt'a, s.591)

1.1.1.2.1.15. Şehzâde Selim¹²³

Arpaemini-zâde Sâmî, şehzade Selim'in dünyaya gelişini de bir tarih manzumesi ile haber vermiştir:

“Allah'ın lütfu ile gülbahçesinden bir rüzgâr esti de devlet bahçesinde parlak bir gül açıldı. Feleğin gözü aydın olsun ki, saltanat göğünden bir nur doğdu. Sultan Ahmed Han'a Allah, uğurlu bir yıldız olan Şehzâde Selim'i ihsan eyledi.”

15

Târîh-i Vilâdet Berây-ı Şâh-zâde Selîm Hân

5 Nahl-i devletde açıldı bir gül-i ra nâ yine
Esdî gülzâr-ı pür-ezhâr-ı meşîyyetden nesîm
7 Müjdeler âfâka cerhe dîdeler rüşen henüz
Kim sipîhr-i saltanatdan toğdı bir nûr-ı cesîm
14 Hazret-i Hân Ahmed-i gâzî ki ihsân eyledi
Ana bir şeh-zâde-i sa'd-ahteri Hayy ü Kadîm
22 Lafz ü ma'nâ ile Sâmî bende târîhin didi
Geldi kevne bin yüz otuzda cenâb-ı Şeh Selîm (H.1130 – M.1718)

کلدی کونہ بیک یوز اوتوزده جناب شه سلیم

¹²² Sultan III. Mustafa.14 Safer 1129'da (28 Ocak 1717) doğdu.16 Safer 1171'de (3 Ekim 1757) Pazar günü tahta çıkmıştır.8 Zilkâde 1187 (21 Ocak 1774) tarihinde vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.29.Geniş bilgi için bkz. bu tezde s.61

¹²³ 6 Aralık 1718'de doğdu.Bebekken öldü. Yılmaz Öztuna,Devletler ve Hanedanlar,Kültür Bakanlığı,1996,c.2,s.225

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Tarihler, s.609)

1.1.1.2.1.16. Şehzâde Nu'man ¹²⁴

Sultan Ahmed'in yüce soyundan bir yeni ay doğmuştur da temiz ışığı cihanı aydınlatmıştır.

42

Vilâdet-i Şehzâde Nu'mân

4 Bu demde evc-i sulbinden olup bir mâh-ı nev tâli'

Cihânı eyledi pür-tâb nûr-ı pâk-i ihsânı

7 Vücûda geldi vâlâ nesl-i Ahmed Hân-ı 'âlîden

Mu'ammer ide Mevlâ yümn ile Şehzâde Nu'mânı (H.1135-M.1723)

(Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı, Tarihler, s.157)

Nedim, şehzade Numan'ın doğumunu müjdeleyenlerdendir:

“Sultan Nûman, dünyaya izzetle geldi.”

10

Târîh-i Velâdet-i Şehzâde Sultân Nu'mân

15 Dedi şevk ile Nedîmâ kulu târihin anun

Geldi 'izzetle bu dem 'âleme Sultân Nu'mân

(H.1135-M.1723)

(Nedîm Divanı,Tarihler, s.138)

“Hudâ, o yüce ahlaklı padişaha tertemiz ve halis bir inci ihsan eyledi. Saltanat göğünden büyük bir nur doğdu ki her yeri aydınlattı. Öyle şehzâde ki, kıymetli bir cevherdir. Onun güzellik ışığı, güneşten daha üstündür. Cihana müjdeler olsun ki, Şehzâde Nu'man dünyaya geldi.”

28

Berây-ı Târîh-i Vilâdet-i Sultân Nu'mân

3 Hudâ 'azze ve cell bir şâh-zâde eyledi ihsân

Dürr-i pâkize-veş ol dâver-i zîbende-ahlâka

4 Sipihr-i saltanatdan togdı bir nûr-ı mücessem kim

Tulû'-ı âftâb-âsâ ziyâ-bahş oldı âfâka

5 Zihî şeh-zâde-i 'âlî-güher kim pertev-i hüsnî

Olur gâlib fûrûg-ı mihr-i pür-envâr-ı işrâka

8 Didüm tebşîr birle Sâmîyâ târîh-i mevlûdın

Cihâna müjdeler şeh-zâde Nu'mân geldi âfâka (H.1135 – M.1723)

جهانه مژده لر شهزاده نعمان كلدی آفاقه

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Tarihler, s.637)

Şehzâde Nu'man'ın vilâdeti ile şehriyânler ile bütün cihan şenlenmiştir. Cihan halkı onun vilâdeti ile mutlu olmuştur.

18

Târîh-i Berây-ı Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Nu'mân

1 Hazret-i sultân-ı Ahmed hân-ı Gazi kim yine

Geldi bir şeh-zâdesi dünyâya 'âlem itdi sûr

2 Ser-be-ser dünyâ donandı hükm-i şeh-âyîn ile

Lutf ile halk-ı cihâna eyledi feyz-i sürûr

7 Kâmiya târîh hem-nâm-ı sirâc-ı ümmete

Oldı dünyâ makdem-i şeh-zade Nu'mân ile nûr (H.1135 – M.1723)

¹²⁴ 16 Cemâziyelevvel 1135'te (22 Şubat 1723) doğdu.5 Receb 1178'de (29 Aralık 1764) vefat etti.Yeni Cami Türbesi'ne defnedildi. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.32. Yılmaz Öztuna,ayrıca,Şehzâde Nu'man'ın ikinci vefat olduğunu ve hummadan öldüğünü söyler. Yılmaz Öztuna,Devletler ve Hanedanlar,Kültür Bakanlığı,1996,c.2,s.226

اولدی دنیا مقدم شهزاده نهم انور

(Edirneli Kâmî Divanı, Tarihler, s.97)

1.1.1.2.1.17. Şehzâde İbrahim¹²⁵

“Müjdeler olsun. Allah’ın lütuf hazinesinden dünyayı süsleyen bir inci ortaya çıktı. Cihanda güneş gibi büyük bir nur doğdu. O,saltanat göğünden yedi iklimin adâlet ışığı oldu.”

30

Târîh-i Vilâdet-i Şeh-zâde İbrahim İbn-i Sultân Ahmed

- 1 Hezârân müjdeler kim genc-i eltâf-ı İlâhîden
Nümâyân oldu bir dürr-i cihân-pîrâye-i ta'zîm
- 2 Yine 'âlemde bir nûr-ı mücessem togdı mihrâsa
Sipîhr-i saltanatdan oldu pertev-dâd-ı heft-iklîm
- 11 Du'â idüp didüm bu mısra'ı yek-tâ ile târîh
Vücûda geldi yâ Rab pîr ola şeh-zâde İbrâhîm (H.1136 – M.1723-24)

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Tarihler, s.640)

وجوده کلدی یا رب پیر اوله شهزاده ابراهیم

1.1.1.2.1.18. Sultan Abdülmecid¹²⁶

“Yere ve göğe müjdeler olsun ki, dünyaya Abdülmecid geldi.”

X

Târîh-i Vilâdet-i ‘Abdü’l-Mecîd

- 3 Dehre geldi çünkü bir şehzâde-i pâk-i benâm
Hep zemîn u âsumân oldu müjdeler resîd
- 9 Bî-nukat ben de Nahîfî böyle didüm târîhin
Dehre doğdı bir civân sultânî ol ‘Abdü’l-mecîd (H.1137-M.1724-25)

دهره طوغدی بر جوان سلطانی اول عبدالمجید

(Nahîfî Divanı, Tarihler, sh,268)

1.1.1.2.1.19. Şehzâde Abdülhamid¹²⁷

“Şehzâde Abdülhamid’in doğumu ile dünya nurla doldu.”

8

Târîh-i Velâdet-i Şehzâde 'Abdü'l-hamîd Hân

- Bu mısra'a târîhini derc eyleyüp dedi Nedîm
Dünyâyı pür-nûr eyledi şehzâde-i Abdü'l-hamîd (H.1137-M.1725)

(Nedîm Divanı, Tarihler, s. 136)

“Yüce Allah, Sultan Ahmed’e kıymetli bir cevher olan Şehzâde Abdülhamid’i ihsan eyledi.”

2

Târîh-i Dîger Berây-ı Şeh-zâde-i Müşârun İleyh

- 1 Hazret-i Hân Ahmed-i dânyaya itdükde kerem
Ya'ni bir şeh-zâde-i 'âlfî – güher Rabb-i Mecîd
- 2 Söyledüm târîhini ‘İzzet leb-i ikbâl ile

¹²⁵ Şehzâde İbrahim’in doğumu ve ölümü için Mehmet Süreyya, 9 Zilkâde 1132(12 Eylül 1720) ve 17 Cemâziyelevvel 1133(16 Mart 1721) tarihlerini verirken(Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.19); Yılmaz Öztuna (Devletler ve Hanedanlar, c.2,s.226),doğum tarihini 9 Ocak 1721 ve ölüm tarihini de 5 Nisan 1721 olarak göstermiştir.

¹²⁶ Sultan III.Ahmed’in Abdülmecid isminde bir şehzâdesine,tarih kitaplarında rastlanmadı.

¹²⁷ Sultan I.Abdülhamid. 5 Receb 1137'de(20 Mart 1725) doğdu.11 Receb 1203'te(7 Nisan 1789) vefat etti.Na'sı,Yeni Cami yakınındaki türbesine defnedildi.Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.1.Sultan Abdülhamid'le ilgili geniş bilgi için bkz. bu tezde s.64

Geldi sulb-i pâk-i Ahmed Hân'dan 'Abdü'l-hamîd (H.1137 – M.1725)
(İzzet Paşa Divanı, Tarihler, s.116)

“Sultan Ahmed’e, Allah lütfunu artırarak kıymetli mücevher olan bir şehzâde ihsan eyledi.”

XXXVII

Târîh-i Vilâdet-i Şeh-zâde 'Abdü'l-Hamîd

5 Eyledi ol şeh-r-yâr-ı ekreme
Hazret-i Hak nev-be-nev lutfın mezîd
6 Virdi bir şeh-zâde-i 'âlî-güher
Mahz-ı fazlundan yine Rabb-ı Mecîd
13 Geldi Sultân Ahmedün bu 'âleme
Yünnle şeh-zâdesi 'Abdü'l-hamîd (H.1137-M.1725)

كردى سلطان احمدك بو عالم

يعنله شهزادهسى عبد الحميد

سنة ١١٣٧

(Neylî Divanı, Tarihler, s.279)

Sultan III. Mustafa'nın Çocukları

1.1.1.2.1.20. Hibetullah Sultan ¹²⁸

Bâzı padişahların çocukları olmayınca hânedânın soyunun devam etmeyeceğinden dolayı telaş edilmiştir. Nitekim, I.Mahmud ile kardeşi III. Osman'ın hükümdarlıkları zamanında otuz sene kadar çocuklarının doğmamasından dolayı epey dedikodu olmuş ve III. Mustafa'nın tahta çıkmasının ardından, Hibetullah Sultan isminde bir kız evladının dünyaya gelmesinden dolayı, saray ve hükümet memnun olarak önce yedi gün yedi gece ve sonra halkın arzusu üzerine üç gün daha ilave edileek on gün donanma şenliği yapılmış; eğlence ve oyunlar tertip edilmiştir.¹²⁹

Sarayın ve halkın bu bekleyiş ve endişesi, şairlerin şiirlerine yansımıştır. Koca Râgıb Paşa, padişah soyundan bir çocuğun dünyaya gelişini ümitle beklediklerini ve Hibetullah Sultanın doğumunun herkesi çok mutlu ettiğini söylemektedir:

“O padişahın zâtı, âleme rahmettir. Herkes onun temiz nesline hasret idi; ki bu ümitle bekliyorlardı. Allah'ın bu duaları kabulü ile o uğurlu sultanı Mevlâ nasip etti. Adına Hibetullah konulan bu sultanın dünyaya gelişi ile dünya baştanbaşa mutlulukla doldu ve gönüllerden keder gitti.”

14

Târîh-i Velâdet-i Hibettullah Sultân

4 Zâtı çün rahmet idi 'âleme ol sultânın
Nesl-i pâkine dahi hasret idi 'âlemiyân
5 Cümle olmuşdı bu ümmîd ile bâ-sıdk-ı derûn
Dest-ber-dâşte-i dergah-i Hayy u Mennân
6 Der-'akab hüsn-i kabûlün eseri zâhir olub
İtdi bir duhter-i sa'd-ahteri Mevlâ ihsân
7 Evvelin mevhibe-i hakk idi çün ol gevher
İsm-i sâmisine oldu hibetullah 'ünvân

¹²⁸ 21 Receb 1172'de (20 Mart 1759) doğup Zilkâde 1175'te(Mayıs- Haziran 1762) vefat etti.Lâleli Türbesine defnedildi.Mehmed Süreyya, a.g.e.,s.18

¹²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı,Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı,TTK Yayınları,Ankara,1988,s.109

- 9 'Âlem oldu bu meserret ile sersâr-ı safâ
Yıkılıp gitdi keder başına teng oldu cihân
10 Şevk ile ehl-i suhan vâdi-i târihe düşüp
Oldılar her biri hâl ince bu vâdide devân
13 Binde bir vâki olur böyle dil-ârâ târîh
Oldı kevne tarab-âver Hibetullah Sultân

(Koca Râgıb Paşa Divanı, Tarihler, s.68)

“Cihan, Hibetullah Sultanın vilâdeti ile süslendi. O, padişahın uğurlu yıldızı olan kızıdır. O,yücelik göğünün inci gibi bir yıldızdır. Allah’ın hazinesinden tertemiz bir inci olan Hibetullah Sultan, bu cihana uğur ve bereketle geldi.”

- 1
Târîh-i Vilâdet-i Hibetullah Sultân
12 Kim odur kevkeb-i dürrî-i sipihr-i iclâl
Ya' ni kim duhter-i sa' d-ahter-i şâh-ı devrân
27 Duhter-i pâd-şeh-i dehr gelüp dünyâya
Hep donandı çün anın şevk-ı kudûmiyle cihân
28 Cevherî harfile târîh yazup hâme-i Şerîf
Kıldı tezyîn bu bihîn beyti hemân şükr-künân
29 Kenz-i Hak'dan dürr-i şeh-vâr-ı musaffâ-âsâ
Yümnile geldi cihâna Hibetullah Sultân (H.1172 – M.1759)

کنز حق دین در شهوار مصفا اش

بینه کلدی جهان مہینا قدر ملاحظا

(Mehmed Şerif Efendi Divanı, Tarihler, s.124)

“Huda, uğurlu bir yıldız olan Hibetullah Sultanı ihsan eyledi ki, onun güzelliğini parlak güneş bile kıskanır. Onun vilâdeti, cihanı cennete çevirdi ve âlem mutlu oldu hep. Keder nedir unutuldu. Felek, onun kadem günü gibi bir gün hiç görmedi. “Rıdvân” adlı melek, bu şenliği süslemek için cenneti bırakıp dünyaya geldi.”

- 6
Târîh-i Vilâdet-i Hibetû'llâh Sultân
13 Virdi bir duhter-i sa'd-ahter kim
Reşk ider hüsnüne mihr-i rahşân
15 Makdemi kıldı cihânı cennet
Oldı bu şevk ile 'âlem şâdân
16 Oldı güm-nâm keder 'âlemden
Kıymet-i gevher-i şâdi-erzân
18 Görmedi böyle rû-nümâ-yı 'azîm
Gerçi çok döndi bu çarh-ı gerdân
19 Seyr içün zînet-i şehr-âyini
Terk idip cenneti geldi Rıdvân
20 Hâr-ı gam kalmadı hâtırlarda
Gül gibi oldu gönüller handân
27 Hamd ola sulb-i şehinşâhîden
Geldi dehre Hibetu'llâh Sultân (H. 1172- M.1759)

(Fıtnat Hanım Divanı, Tarihler, s.104)

“Bu tarih, padişahın kızına uygun oldu ki, Hibetullah Sultan, Hudâ’nın bir ihsanı olarak dünyaya geldi.”

Târîh-i Duhter-i Sultân Mustafâ

Cevherî duhter-i şâhâna münâsib târîh

Oldı ihsânı Hudânun Hibetu'llâh Sultân (H.1173 – M.1759)¹³⁰

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.1014)

1.1.1.2.1.21.Şah Sultan¹³¹

Koca Râgıb Paşa, Şah Sultan'ın doğumunu şöyle anlatır:

Târîh-i Velâdet-i Şah Sultân

- 8 Şâh Sultân ismine oldı sezâ-vâr olması
Hırka -i şâh-ı rusûl rûmâli ile tev'emân
9 Olsun i'kâ bî-teselsülle halef yek-digere
Devr-i nüh gerdûndan 'âlemde oldukça nişân
13 Çâr-aktâra felek neşr eylesün târîhini
Bâd-ı dâim Şâh Sultân bint-i Sultân cihâna.

(Koca Râgıb Paşa Divanı, Tarihler, s.70)

Nevres, Şah Sultanın doğumunu şöyle anlatır:

“Ayın on beşinde, ayın on dördündeki hâli gibi doğup, karanlık geceyi bayram sabahı etti. Huda, Şah Sultanı mutluluk yıldızı ile vücut beşiğini süsleyen yaptı.”

23

Târîh-i Velâdet-i Şâh Sultân bint-i Sultân Mustafâ

- 8 On beşinde ayın on dördü gibi idüp tulû'
Subh-ı 'îd itdi şeb-i târı buna olmaz hasûd
19 İtdi necm-i sa'd ile gehvâre-pîrâ-yı vücûd
Şâh Sultân Mustafâ'ya Şâh Sultân'ı Vedûd

(H.1174)

(H.1174 – M.1761)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Tarihler,s.357)

Şah Sultanın doğumuna tarih yazan şairlerden biri de Haşmet'tir:

“Padişahların eri ve Osmanlının hükümdarı olan Sultan Mustafa, bir günde, bin yıllık nizâmı getirdi.Onun neslinden gelen sultan, dünyayı ihya etti.Şah Sultan ile, Ramazan (oruç) ayında bayram oldu.”

2

Necî-i Necîbe Sultân-ı Erîbe Kerîme-i Mükerrerme Şâh Sultân Efendimiz Hazretlerinin Târîh-i Vilâdet-i bâ-Sa'âdetleridir

- 4 Pâdişâhânın eri 'Osmâniyânın serveri
Verdi bin yıllık nizâmı 'âleme yek-rûzede
5 Bâ-husûs ol feyz-i sulbü 'âlemi ihyâ edip
Şân-ı devlet kalmadı bu hâlet-i melmûsede
10 Söyledim târîhini çıkıdı dü-şakk-ı hâmeden
Sûr Şâh Sultân ile 'îd oldu mâh-ı rûzede (H.1174 – M.1761)

(Haşmet Divanı, Tarihler, s.163)

1.1.1.2.1.22. Şehzâde Selim¹³²

Mehmed Şerif Efendi, Şehzade Selim'in dünyaya gelişini hamd ederek karşılar:

“Allah'a hamd olsun ki, cihan sonsuz bir hayata kavuştu. Saltanat bahçesi, şan ve şeref

¹³⁰ Manzumedeki ebced tarihi diğerlerini tutmamakla birlikte ,incelenen tezde tarih bu şekilde verilmiştir. Bkz.Necdet Şengün,**Nazîrî İbrahim ve Divanı**,Basılmamış Doktora Tezi,Dokuz Eylül Ün.v.SBE,İslam Tarihi ve Sanatları ABD,İzmir,2008,s.1014

¹³¹ 15 Ramazan 1174'te(20 Nisan 1761) doğdu.1177'de (1763-64) Köse Bâhir Mustafa Paşaya ve Yağlıkızâde Emin Paşaya nişanlandıysa da evlilik Karavezir kardeşi Mustafa Paşaya nasip oldu.17 Zilkâde 1217'de(11 Mart 1803) vefat etti.Eyüp'de türbesine defnedildi.Annesi kadinefendi,türbe yapılırken vefat edince o da aynı türbeye defnedilmiştir. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**,c.1,s.42

¹³² Sultan III.Selim.21 Cemâziyelevvel 1175'te(18 Aralık 1761) Perşembe günü doğdu.4 Cemâziyelevvel 1223'te(28 Temmuz 1808) vefat etmiştir.Babasının türbesine defnolundu. Mehmed Süreyya,**a.g.e.**,c.1,s.39. Sultan III.Selim'le ilgili geniş bilgi için bkz. s.67

buldu. İlkbahar rüzgârı, dünyayı mutlu etti. Bütün yeryüzü, cennet bahçesine döndü. Zirâ, padişahın soyundan bir şehzâde geldi de, onun verdiği neşe ile dünya baştan ayağa taze can buldu.”

2

Târîh-i Vilâdet-i Sultan Selîm

- 1 Bi-hamdillâh yine ‘âlem hayât-ı câvidân buldı
Riyâz-ı saltanat neşv ü nemâ-yı fahr ü şân buldı
2 İdüp handân nesîm-i nev-bahâr-ı şevk dünyâyı
Bütün rû-yı zemîn feyz-i safâ-yı gülistân buldı
3 Olup pîşâni-i tâlî’de râhşân pertev-i ikbâl
Cemâl-i şâhid-i devlet kemâl-i hüsn ü ân buldı
4 Gelüp bir şâh-zâde-güne sulb-i şeh-r-yârîden
Husûl-ı kâm ile ‘âlem ser-â-pâ tâze cân buldı
22 Ziyâde bir güzel mısra' la ben de söyledim târîh
Cihân Sultan Selîm’in makdeminden tâze cân buldı (H. 1175 – M.1761)

بویکے
جہان سلطان سلیم کے مقدمات تازہ جا

(Mehmed Şerif Efendi Divanı, Tarihler, s.127)

“Sultan Selim’in gelişi ile gam unutuldu ve dünyayı ferahlık kapladı. Bu haliyle, dünyanın cennetten farkı kalmadı.”

7

Târîh-i Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Selim

- 7 Ferâh leb-rîz idüp dünyâyı oldı nâm-ı gam nâ-bûd
Muhassal kalmadı asla cihanın farkı cennetle
8 Nice şâd olmasun 'âlem ki şâhinşâh-ı devrânın
Vücûda geldi bir şeh-zâdesi yümn ü sa'âdetle
14 Gelüp bâ-feyz ilhâm oldı tab'a mısra'-ı târîh
Cihâna geldi şeh-zâde Selîm iclâl ü 'izzetle (H. 1175 – M.1761)

(Fıtnat Hanım Divanı, Tarihler, s.107)

“Sultan Mustafa’nın temiz soyundan bir şehzâde dünyaya geldi. Cihanda gam nedir unutuldu ve âlemi sevinç kapladı.”

Târîh-i Seherde Eslem

- 4 Nesl-i pâki imtidâdın fikr ider iken Hudâ
Virdi ihsân ile bir şehzâde kim misli 'adîm
9 Nâ-bedîd oldı cihândan gam gidüp geldi sürûr
Şâd u hürrem oldı 'âlem geldi şeh-râh-ı Selîm
(H. 1175 Fî evâhir-i cemâziye'l-evvel sene-i mezbûr – M.1761)

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.980)

Lebib-i Âmidî’nin yazdığı aşağıdaki manzumede, Şehzâde Selim’in dünyaya gelişi ile yapılan kutlamalar ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Huda, Sultan Mustafa’ya kerem edip, cihan bahtının burcundan meleklerin benzeri olan ay gibi bir şehzâde vermiştir. Şehzâde, bir hikmet incisidir aynı zamanda.

Manzumenin devamında, yedi gün yedi gece süren eğlencenin muhtevası hakkında da bilgi verilmektedir. Himmət atının sürücüsü, yedi gün sürecek şenliği her tarafa yaymak için müjdeci olmuştur. Âşıklar raks etmektedir. Davul, boru, ney, def ve keman gibi sazların sesi, semti doldurmaktadır. Çeşitli taklitler yapılmış; cihan yedi gün yedi gece düğün ve bayram etmiş ve eğlenmiştir.

1
Târîh-i Vilâdet-i Sultân Selîm Hân ibn-i Sultân Mustafâ Hân Âbdâr-ı Saltanat ilâ-Âhiri'l-Eyyâm ve'z-Zamân

13 İŖte âsâr-ı icâbet ki Hudâ-yı zü'l-menn
O kerâmetle ŖehenŖâha idüp mahz-ı kerem
14 Ki tulû' itdi ana burc-ı cihân-bahtîden
Gırratü's-saltana bir mâh-ı melâ'ik-tev'em
15 Olıcak müjdesi miftâh-ı der-i mısır-ı sürür
Kıldı sultân Selim ile o mâhı mu'lem
17 Yedi gün Ŗehr ü diyâr itmek içün Ŗehrâyîn
Sû-be-sû müjdeciyân oldı feresrân-ı himem
20 Sûk u bâzâr zer-ender-zer olup güsterde
Zîver ü zînet ile haclegeh oldı 'âlem
21 Raks u Ŗiveyle kırup dökmede 'uŖŖâkların
Bir nice zühre-cebîn âfet-i müşğîn-perçem
22 Tabl u sûr-nâ vü nakârât sadâsı bir semt
Bir taraf deff ü kemân u ney-i Dâvûdî-dem
23 Bû' l'-aceb gösterüp edhâ kesen ehl-i taklîd
Kimi dîv ü kimi debb ü kimi yebrûh-ı sanem
24 Kimi urmakda Ŗeleng ü kimi bî-rûh-ı sanem
Kimi hem-Ŗekl-i peleng ü kimisi Ŗîr-i ecemm
25 Yed-i Ŗükrâne ile bezl-i nisâr itmede halk
Buldı dînâr bu esnâda 'ayâr-ı dirhem
26 Mercümek dânesini merdümekinden sakınan
Tabl-ı imsâkini çâk eyleyüp oldı hâtem
27 Tabyalardan atılan tûb-ı mehîb âvâzın
Halka-i dûdı olup bâm-ı sipihre süllem
30 Yedi gice yedi gün sûr u safâ itdi cihân
Cümle kâm aldı fakat kaldı Lebîb pür-gam

(Lebib-i Âmidî Divanı, Tarihler, s.269)

PadiŖahın ve halkın otuz kırk yıldır beklemesinden sonra ümidini keŖtiđi bir zamanda dünyaya gelen Ŗehzâde Selim, cihanı mutlu etmiŖtir. Ŗehzâdenin vilâdeti ile bu dermansız dertten insanlar kurtulmuŖtur:

24

Târîh-i Velâdet-i Sultân Selîm

4 Cihânın hasret-i Ŗehzâde ile
Dil-i mecrûhı kalmıŖdı devâdan
5 Otuz kırk yıl mürûr itmiŖdi kim halk
Bütün me'yûs idi lutf-ı recâdan
6 Biraz müddet 'akîm idi zen-i dehr
Netice yog idi Ŗekl-i safâdan
7 Hele âzâde bir Ŗehzâde ile
Halâs olduk o derd-i bî-devâdan
8 Ki ya'nî geldi Ŗehzâde Selîm Hân
Vücûda sulb-i Sultân Mustafâ'dan
14 Gelüp imkâna itdi dehri Ŗâdân (H.1175)
O Ŗehzâde Selîm ola hatâdan (H.1175-M.1761)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Tarihler, s.359)

Ŗair Nevres, Ŗehzâde Selim'in dünyaya gelmesinden iki gün önce, ismine Ahmed konur düŖüncesiyle aŖađıdaki tarihi beytini yazdığını söylemektedir.

26

Velâdet-i Ŗehzâde Selîm' den İki Gün Mukaddem Ahmed Tesmiye Olunur Mülâhazasıyla DinmiŖdir

7 Ey pâdiŖâh-ı Cem-haŖem müjde sana vir müjdemi
Nûr ile dünyâ oldı pür Ŗehzâde Sultân Ahmed'in (H.1175-M.1761)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Tarihler, s.360)

1.1.1.2.1.23. Şehzâde Mehmed¹³³

“Şehzâde Mehmed’in doğumu ile gam unutuldu. Cihan halkı hep mutlu ve mesrur oldu. O şehzâde, kıymetli bir mücevher ve yıldız güneşidir. Süreyya yıldızı, onun beşiğinin avizesi olsa yakışır. Dünya sarayına, Mehmed Han, izzetle ayak bastı.”

16

Târîh-i Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Mehemmed

7 Bu bir ferhunde demdir kim cihânda nâm-ı gam nâ-bûd
Sürûr ü şevk ile halk-ı cihân hep hurrem ü handân

8 Nice şâd olmasun 'âlem ki sultân-ı cihân-bâna
Hudâ-yı lem-yezel bir şâh-zâde eyledi ihsân

9 Zehî şeh-zâde-i 'âli güher hürşîd-i ahter kim
Süreyyâ olsa ger âvîze-i gehvâresi şâyân

15 Didi Fıtnat kemîne cevherî harfîyle bir târih

Kadem basdı sarây-ı dehre 'izzetle Mehemmed Hân (H.1180 – M.1767)

(Fıtnat Hanım Divanı, Tarihler, s.117)

“Hak Teâlâ, Sultan Mustafa’nın temiz soyundan bir şehzâde lutfetti ki, cihan kıymetinde olan bu şehzâde ile dünyaya tazelik ve canlılık geldi.”

Ve Lehu

Târîh-i Velâdet-i Şehzâde Sultân Mehemmed

12 Hak te'âlâ sulb-i pâkin ma'den-i nesl eyleyüb
Gün gibi togdı yine şehzâde-i 'âlem-bahâ

19 Nâsa tebşîr eyledüm târih-i mevlûdın Besîm

Kevne virdi zîb ü fer nûr-ı Mehemmed Mustafâ (H.1180- M.1767)

(Ömer Besim Divanı, Tarihler)

1.1.1.2.1.24. Hadîce Sultan¹³⁴

“Mustafa Han’ın soyundan, cilve ederek, yine bir mutluluk yıldızı dünyaya geldi. Hadîce Sultan, güzellik güneşinin süsü oldu.”

Ve Lehu

Târîh-i Velâdet-i Hadîce Sultân

15

11 Matla’-ı burc-ı şeref-zâ-yı şehenşâhîden
Yine bir duhter-i sa’d-ahter olub cilve-künân

15 Târem-i çârüme yazıldı Besîmâ târih

Zîver-i mihr-i cemîl oldı Hadîce Sultân (H.1182 – M.1768)

(Ömer Besim Divanı, Tarihler)

“Huda, Sultan Mustafa’ya gül çehreli nice şehzâdeler ihsan etti. Onlardan biri de Hadice Sultandır.”

XXIX

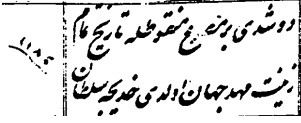
Târîh-i Velâdet-i Hadîce Sultân

4 Her umûrında muvaffak idüp ez-cümle ana
Nice şeh-zâde-i gül-çehreler itdi ihsân

¹³³ 9 Şaban 1180’de(10 Ocak 1767) doğup 5 Safer 1185’te(20 Mayıs 1771) vefat etmiştir. Babasının türbesine defnedildi. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.1, s.25

¹³⁴ 13 Haziran 1768’de dünyaya geldi. 17 Temmuz 1822’te vefat etti. Eyüp’de Mihrişah Vâlide Sultan Türbesi’nde medfundur. 1198’de(1784) on üç yaşında iken Seyyid Ahmed Paşa ile nişanlandı. 1201’de(1787) evlendi. Hadîce ve Beyhan Sultanlar, ağabeyleri III.Selim’in çok sevdiği kardeşleri ve Nizam-ı Cedîd taraftarı idiler. Ablaları Şah Sultan ise ,Nizam-ı Cedid’e soğuk davranmıştır. Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, s.242. Sicilli Osmânî’de, Hadice Sultan doğum tarihi , 7 Muharrem 1180 (15 Haziran 1766) ve vefatı ise 27 Şevval 1237(17 Temmuz 1821) olarak gösterilmektedir.. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.1, s.16

- 5 Hem dahi nice selâtin-i kirâm itdi Hudâ
Cümleden biri dahi işte Hadîce Sultân
11 Düşdi bir mısra-i mankût ile târîh-i tamâm
Zînet-i mihr-i cihân ola Hadîce Sultân (H.1182 – M.1768)

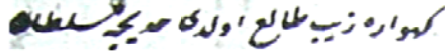
(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler,s.117)

Sultan I. Abdülhamid'in Çocukları

1.1.1.2.1.25. Hadîce Sultan¹³⁵

“Hadice Sultanın dünyaya gelişi ile cihan mutlu oldu ve taze can buldu. Kış mevsiminde, bundan dolayı gülen bir gonca tasviri yapılsa buna şaşılır mı? Donanma şenlikleri ile sarayın kapısı süslendi. Hadîce Sultan gibi bir zinet dünyaya geldi.”

- 5 Târîh-i Vilâdet-i Hadîce Sultân
6 Oldu cihân hurrem cân buldu tâze ‘ âlem
Olsa ‘ aceb mi bu dem tasvîr-i gonce-handân
7 Bu mevsim-i şitâda germî-i dil ziyâde
Bî-ihyâc-ı bâde şevkiyle halk şâdân
11 Emr oldu bak donanma tezyîn ide ser-â-pâ
Bâb-ı sarâyın ammâ zîb-i edeble erkân
21 Târîhi böyle lâmi' gûş eylesun mesâmî'
Gehvâre zîb-i tâli' oldu Hadîce Sultân (H. 1189- M.1775-76)

(Mehmed Şerif Efendi Divanı, Tarihler, s.133)

“Mevlanın lütuf ve keremi ile uğurlu ve bereketli bir mutluluk yıldızı kız dünyaya geldi; ki felek burcunun parlak güneşidir. O sultan, izzet ve şan gül bahçesinin taze bir goncasıdır.”

- 33 Târîh-i Vilâdet-i Hadîce Sultân İbnetehû Sultân 'Abdü'l-Hamîd Hân
9 Her dem eltâf-ı İlâhîyeye mazhar ki yine
Oldı şâyeste-i lutf u keremi Mevlânın
10 Virdi Hak yümn ile bir duhter-i sa'd-ahter kim
Mihr-i rahşandesi bürc-i felek 'ünvânın
16 Çâr-yâr eyledi imdâd didim târihin
Sa'd ola makdem-i pâki Hadîce Sultânın (H.1189 – M.1775-76)

(Fîtnat Hanım Divanı, Tarihler, s.135)

1.1.1.2.1.26. Şehzâde Mehmed¹³⁶

Şair Mehmed Şerif Efendi, aşağıdaki tarih kıt'asında, arzu edilen o gülün gönlünde yetiştiğini, âlemin bundan mutlu olduğunu, yani Şehzâde Mehmed'in dünyaya uğurlu olarak geldiğini söylemektedir.

- 6 Târîh-i Vilâdet-i Sultân Mehmed
1 Hamdülillâh ki gül-i sûr-ı murâd
Ser-i kâm-ı dile gördüm ki resâ

¹³⁵ Sultan I.Abdülhamid'in kızı Hadice Sultan'la ilgili,tarih kitaplarında bir bilgiye rastlanmadı.

¹³⁶ 7 Receb 1190'da(22 Ağustos 1776) doğup 25 Safer 1195'te(20 Şubat 1781) çiçek hastalığından vefat etti.Babasının türbesine defnedildi. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.25

- 4 Devr ol devr ki 'âlem mesrûr
Tavr ol tavr ki dil kâm-revâ
24 Sa'd-ı tâli'le Mehemmed-ullâh
Dâver-i dehre ola mülk-ârâ (H. 1190 - M.1776)

شعر طالع له محمد آ الله
داورد هر اول ملك آ را

(Mehmed Şerif Efendi Divanı, Tarihler, s.135)

“Sultan Abdülhamid Han’ın oğlu Şehzâde Mehmed, mutluluk ve bereketle cihana geldi. Onun vilâdeti, sonsuz bir hayat bağısladı. O,hilafet bağının gülüdür. Şehzâdenin doğumu ile insanların kalpleri mutlulukla doldu.”

- 40
Târîh-i Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Mehemmed İbn-i Sultân 'Abdü'l-Hamîd Hân
9 Cihâna geldi bir şeh-zâdesi yümn ü sa'âdetle
Kudûm-i pâki âfâka hayât-ı Câvidân virdi
10 Ne şeh-zâde gül-i bâg-ı hilâfet kim zuhûrıyla
Kulûb-ı halk-ı dünyâya sürûr-ı bî-girân virdi
11 Zehî şeh-zâde-i 'âlî güher kim 'akd-i pervîni
Felek âvize-i gehvâresi çün armagan virdi
15 Bu bir berceste mısra'la didim târîhini Fıtnat
Gelup Sultan Mehemmed makdemiyle güne şân virdi

(Fıtnat Hanım Divanı, Tarihler, s.142)

“Şehzâdenin uğurlu vilâdeti, Cenâb-ı Mevlâ’nın Sultan Abdülhamid’e verdiği pekçok ihsandan biridir. Melek tabiatlı Şehzâde Mehmed, doğumu ile insanları mutlu etti.”

- XXX
Târîh-i Velâdet-i Şehzâde Sultân Muhammed
8 Ana Cenâb-ı Mevlâ itdi nice 'atâyâ
Şehzâde virdi hâlâ ola kudûmi meymûn
13 Târîh-i cevheri bu tarz-ı nefis-i dil-cû
Şehzâde-i melek-hû kıldı cihânı memnûn (H. 1190 - M.1776)

شهرزاده ملكو قدسي جب اني منون
تاريخ جوهری بو طرز نفیس و بجا

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.120)

1.1.1.2.1.27. Âişe Sultan ¹³⁷

“Himmet sahibi veli Padişah; ceddine layık, ihsan denizinin hükümdarı olan bir kişidir. Hz.Allah, feyzinden ona saltanat bağının gülü olan iki şehzâde verdikten sonra, şimdi de şân sahibi bir sultan hediye etti. Âişe Sultan, varlık güneşini süsledi ve onu nurlandırdı.”

- XXXIII
Târîh-i Velâdet-i 'Âişe Sultân
1 Pâdişâh-ı Cem himem sultân Hamîd Hân velî
Şâh cedîr-i cedd hıdîv yemm-i 'atâ hâtem eser
8 Tâli' in mes'ûd idüp Bârî kemâl-i feyzden
Verdi bâg-ı saltanat virdi iki şehzâdeler
9 Şimdi bir sultân-ı 'âlîşân ihsân itdi kim

¹³⁷ 24 Cemâziyelâhîr 1191'de(30 Temmuz 1777) doğup kırkıncı günü vefat etti.Yeni Cami Türbesine defnedildi. Mehmed Süreyya, a.g.e.,s.7

- 11 Bang-ı şevk-i makdemi itdi feleklerden güzer
Ben de şevkimden didim Nâşid bu garrâ mısra'ı
'Âişe Sultân mihr-i kevne virdi zîb ü fer

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.130)

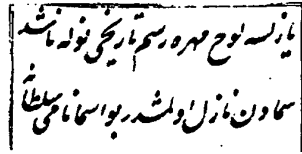
1.1.1.2.1.28. Esmâ Sultan ¹³⁸

“Esmâ adı, sultana semâdan inmiştir. Bunun için, güneş levhasına onun tarih resmi yazılrsa n olur ki?”

XXXIV

Târîh-i Velâdet-i Esmâ Sultân

- 19 Yazılrsa levh-i mihre resm-i târihi n'ola Nâşid
Semâdan nâzil olmuştur bu Esmâ nâmı Sultâna (H.1190 – M.1777)

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.132)

1.1.1.2.1.29. Şehzâde Ahmed ¹³⁹

Allah, benzersiz lütfunu herkese gösteren o padişaha, temiz soyundan bir şehzâde ihsan etti ki, onun gelişi herkesi mutlu etti.

41

Târîh-i Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Ahmed bin Es-Sultân 'Abdül-Hamîd Hân

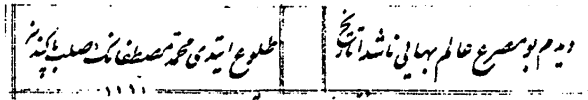
- 11 Ol şâh kim misli 'adîm ol mazhar-ı lutf-ı 'amîm
İtdi 'atâ Rabb-i Kerîm bir necl-i pâk emcedi
12 Şeh-zâde-i 'âli-cenâb virdi cihâna ferr ü tâb
Togdukda hem çun âf-tâb âfâkı pür nûr eyledi
13 Geldi çün ol 'âli-güher gitti gönüllerden keder
Virdi cihâna ser-te-ser şevk ü safâyı bî-haddî
18 Oldı bu mısra'la bedîd-i târih-i milâd sa'îd
Devlet ile Rabb-i mecîd pîr ide Sultân Ahmedî (H.1190 – M.1776)

(Fıtnat Hanım Divanı, Tarihler, s.143)

İbrahim Nâşid, dünya kıymetinde olan bir mısra dediğini söyleyerek, Sultan Mustafa'nın temiz soyundan Şehzâde Mehmed dünyaya geldiğini haber vermektedir:

Tevârîh-i Mücerred Ez-Kazâ Târîh-i Velâdet-i Şehzâde

- Didim bu mısra'-ı 'âlem-bahâyı Nâşidâ târih
Tulû' itdi Muhammed Mustafâ'nın sulb-i pâkinden (H.1191 – M.1777)

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.147)

1.1.1.2.1.30. Şehzâde Süleyman ¹⁴⁰

¹³⁸ 21 Cemâziyelevvel 1192'de (17 Temmuz 1778) doğdu.7 Receb 1264'te(9 Haziran 1848) vefat etti.Kardeşi II.Mahmud'un türbesine defnedildi.Cömert ve ikram sahibiydi. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.12

¹³⁹ 26 Şevval 1190'da(12 Aralık 1776) doğup 7 Şev val 1192'de(29 Ekim 1778) vefat etti.Türbesi ve medrese yapımı için satın alınan Osman Paşa arsasına defnedildi ki,Hamidiye Türbesi bu arsa yerindedir. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.4

¹⁴⁰ 28 Safer 1193'te(17 Mart 1779) doğup 18 Rebiülevvel 1200'de(19 Ocak 1786) çiçek hastalığından vefat etti.Hamidiye Türbesine defnedildi. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1, s.42

“Sultan Abdülhamid Hana, Cenâb-ı Allah, kendisine hayırlı halef olacak bir şehzâde ihsan etti ki, onun gelişi herkesi mutlu etti.”

48

Târîh-i Vilâdet-i Şeh-zâde Sultân Süleymân

4 Yine Bârî Te'âla itdi bir hayrû'l-halef ihsân

Hudâvend-i cihân ol pâdişâh-ı ma'delet-râya

5 Cihâna geldi bir şeh-zâde-i pâkîze gevher kim

Meserret virdi cümle hâtır-ı 'ala vü ednâya

10 Didim târîhini bu mısra'-ı zîbâ ile Fıtnat

Şerefle mecd ile Sultân Süleymân geldi dünyâya (H.1193 – M.1779)

(Fıtnat Hanım Divanı, Tarihler, s.152)

1.1.1.2.1.31. Şehzâde Mustafa¹⁴¹

“Sultan Abdülhamid’in soyundan yüce makamlı bir şehzâde dünyaya geldi.”

63

Târîh-i Velâdet-i Şehzâde Sultân Mustafâ

Sulb-i Şâh Abdü'l-hamîd Hândan yine

Geldi bir şehzâde-i vâlâ-makâm

Hâtif-i gayba su'âl etdim anun

Tâm târîhin çi târîh u çi tâm

Çün ezân-ı aşk erdi gûşuma

Bu nidâ el-Mustafâ hayru'l-enâm

(Şeyh Gâlib Divanı, Tarihler, s.157)

1.1.1.2.1.32. Sultan Abdülhamid’in İsmi Verilmeyen Bir Şehzâdesinin Dünyaya gelişi¹⁴²

“Şevval ayının ilk günlerinde, apak bir şehzâde doğup donanma şenlikleri için her yere ferman gitti. Kös,davul,def ve ney sesi ile gülbang,dört bir yanı tutu.Âhir zamanın bu günlerinde adâlet ortaya çıktı. Zamanın mehdisinin gelişi, hayırların en hası oldu.”

10

Kaside-i 'İdiyye

4 Evvel-i şevvâlde¹⁴³ şeh-zâde-i gurre togup

Gitdi şehrâyin için her milkete fermân-ı 'îd

5 Kûs u tabl u def ü ney dünyâyı kıldı pür-sadâ

Tutdı çâr etrafı gülbâng-ı şükûh u şân-ı 'îd

6 'Adl ile âhir zamân rûzede kıldı zuhûr

Mahz-ı hayr oldı kudûm-ı mehdî-i devrân-ı 'îd

...

(H.1194-M.1780)

(Sürûrî Divanı, Kasideler, s.257)

1.1.1.2.1.33. Şehzâde Mehmed(Nusret)¹⁴⁴

“Şehzâde Mehmed’in dünyaya gelişinin mutluluğu cihanı kapladı.”

2

¹⁴¹ Sultan IV.Mustafa.26 Şaban 1193'te(8 Eylül 1779) doğdu.28 Ramazan 1223'te(18 Kasım 1808) vefat etti. Mehmed Süreyya , a.g.e.,c.1,s.30

¹⁴² Kurban Bayramı dolayısıyla yazılan bu kasidenin verilen tarihten ve muhtevâsından hareketle dönemin sadrazamı Silahdar Karavezir Seyyid Mehmed Paşaya (22 Ağustos 1779-20 Şubat 1781) sunulduğu tahmin edilmektedir.Kasidede geçen Şevval ayı ifadesi, (H.1194) Ekim 1779 tarihine tekâbül etmektedir ki ; bu tarihte,Sultan I.Abdülhamid'in herhangi bir şehzâdesinin dünyaya geldiği tespit edilememiştir.

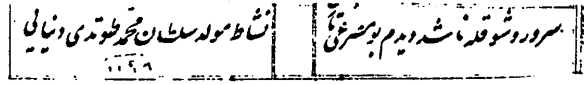
¹⁴³ Şevval ayının ilk on günü için kullanılan bir tabir.

¹⁴⁴ 20 Eylül 1782 'de doğup 23 Ekim 1785'te vefat etmiştir. Yılmaz Öztuna,Devletler ve Hanedanlar,Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996,c.2,s.245

Târîh-i Diğer Berây-ı Velâdet

Sürûr-ı şevk ile Nâşid didim bu mısra'-ı târîh

Neşât-ı mevlid-i Sultân Muhammed tutdı dünyâyı (H. 1196 – M.1781-82)

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.148)

1.1.1.2.1.34. Şehzâde Mahmud ¹⁴⁵

“Sultan Abdülhamid Hanın oğlu Şehzâde Mahmud, ayın on dördü gibi doğdu. Bu ikinci Şehzâde Mahmud’la cihan şerefle doldu.”

2

Târîh-i Velâdet-i Şehzâde Sultân Mahmûd bin Sultân Abdü'l-Hamîd Hân

6 Sa'âdetle yine bir şehzâde oldı pâ-der mehd

Nigeh-dârı ola Allah zahm-ı çeşm-i sânid

8 O mahmûdü's-şeym çün âyun on dördi gibi çıkdı

Şikâf-ı ebr-i rahmet göster-i sırr-ı nihâniden

18 Mi'et-i cevherîden düşdi bir târîh-i müstesnâ

Cihân toldı şerefle tal'at-ı Mahmûd-ı sânid

(Tokatlı Kânî Divanı, Tarihler, 153)

Sultan II. Mahmud’un Çocukları

1.1.1.2.1.35. Şehzâde Murad ¹⁴⁶

“Cihan, ihlâs dualarla Hudâ’dan bir şehzâde ihsan etmesini istiyordu ki, bu dualar kabul buldu. Sultan Murad’ın doğumu, âlemi mutlu etti.”

3

Berây-Târîh-i Velâdet-i Şeh-zâde Hazret-i Sultân Murâd İbn-i Hazret-i Mahmûd Hân

15 Kalmış idi bir niyâzı 'âlemin ihlâs ile

Kim Hûdâ şeh-zâde ihsânıyla ede ber-murâd

16 Hamd ola oldu du' â-yı pîr ü bernâ müstecâb

Etdi hünkârımı şeh-zâdeyle mesrûru'l-fu'âd

22 Dâlldır fevrîce evc-i şeh-zâdeye bu ta' miye

'Âlemi dil-şâd kıldı makdem-i Sultân Murâd ¹⁴⁷

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı, Tarihler, s.58)

1.1.1.2.1.36. Şehzâde Beyazîd ¹⁴⁸

“Saltanat, Sultan Mahmud Hanın temiz zatına, Allah’ın bir adâleti olrak verilmiştir. Böyle bir padişahın yüceliğini, Hakk ona bir şehzâde vererek ziyade etti. Cihanı, kösün müjde veren sesi kapladı ki, bu sevinç bir bayramdır. Dokuz gökten nurun feyzine dair müjde geldi: Sultan Bayezîd güneş gibi doğdu.”

Berây-ı Târîh-i Velâdet-i Şeh-zâde Hazret-i Sultân Bâyezîd ibn-i Mahmûd Hân

8 Dâd-ı Hakk'dır zât-ı pâkine şurût-ı saltanat

¹⁴⁵ Sultan II.Mahmud.13 Ramazan 1199'da(20 Temmuz 1785) doğdu.19 Rebiyülevvel 1255'te(2 Haziran 1839) vefat etti.Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.21. Geniş bilgi için bkz. s.73

¹⁴⁶ 9 Zilhicce 1226'da(25 Aralık 1811) doğup 4 Receb 1227'de(14 Temmuz 1812) vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.28

¹⁴⁷ Tarih belirtilmemiş.

¹⁴⁸ 13 Rebiyülevvel 1227'de (27 Mart 1812) doğup üç aylıken vefat etti.Nuruosmaniye Türbesi'ne defnedildi Mehmed Süreyya, a.g.e., c.1, s.9

- 9 Ya' ni 'adl ü dâd u fazl u cûd u tedbîr-i sedîd
 9 Böyle evsâf ile memdûh-enâm-ı şâhen-şehin
 Etdi Hakk şeh-zâde ihsânıyla iclâlin mezîd
 10 Merdüm-i çeşm-i cihân Sultân Murâd'ın makdemi
 Verdi eyyâm-ı zamâna revnak-ı 'îd-i sa'îd
 11 Sad-hezerân hamd ola Hallâk' a kim ta' kîb edip
 Zîver-i mehd-i velâdet oldu Sultân Bâyezîd
 13 Bâng-ı kûs müjdesi tutdu sımâh-ı 'âlemi
 Oldu bu sûr-ı meserret 'îd ber-bâlâ-yı 'îd
 14 Gûş edince çâker-i devrini Sâmî bendesi
 İktisâb etdi kemâl-i fahr ile şevk-i cedîd
 20 Geldi nüh-tâk-ı semâdan feyz-i nûr müjdesi
 Tâli' oldu mihr-veş şeh-zâde Sultân Bâyezîd¹⁴⁹

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı, Tarihler, s.63)

1.1.1.2.1.37. Şehzâde Abdülhamid¹⁵⁰

Şair, maksadının kendi durumunu anlatmak değil, şehzâdenin doğumundan dolayı padişahı tebrik olduğunu ifade etmektedir. Allah'a bundan dolayı hamd ü senâ eden şair, şehzâdenin cihana yeni bir şevk verdiğini söylemektedir. Onun müjde sesi, feleğin kulağında velvele koparmıştır. Bütün varlıklar onun müjdesini şöyle verir:

“Şehzâde Abdülhamid dünya bezmini süsledi.”

- 9 Berây-ı Târîh-i Velâdet-i Şeh-zâde Hazret-i Sultân 'Abdülhamîd İbn-i Sultân Mahmûd Hân
 13 Böyle 'acz-i hâl ile hâşâ degil hakk-edâ
 Maksadım hünkârıma îfâ-yı tebrîk-i sa'îd
 14 Bî-nihâye hamd ü şükr ol mübda'-ı Yezdân'a kim
 Makdem-i şeh-zâde verdi 'âleme şevk-i cedîd
 15 Velvele-sâz oldu gûş-ı çarha bâng-ı müjdesi
 Dûş-ı fahrîm hem-ser etdi âsmâna bu nevîd
 16 Vâlid-i zî-şânı nâmıyla memnûn eyleyib
 Şâh-ı 'âlem eyledi şeh-zâdesi kadrin sa'îd
 21 Geldi heft-ecrâmdan târihe çeşbân-ı müjdesi
 Mehd-i dehri eyledi zîbinde Hân 'Abdülhamîd (H.1226-M.1812)

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı, Tarihler, s.66)

1.1.1.2.1.38. Şehzâde Osman¹⁵¹

Şair, maksadının padişahı tebrik olduğunu söylediği bu manzumesinde Allah'a hamd etmektedir. Bütün İslam diyarı, rüzgârın dünya bağından getirdiği gül kokusu ile ferahlamıştır. Sultan Osman, dünya beşiğine uğurlu ayağını basmıştır çünkü:

- 12 Berây-ı Târîh-i Velâdet-i Hazret-i Sultân 'Osmân İbn-i Sultân Mahmûd Hân
 19 Maksadım 'arz-ı 'ubûdiyyet ile tebrîkin
 Edeyim hıdmet-i da' vâtını evrâd-ı zebân
 20 Hamd ola Hazret-i Hallâk-ı Kerîm'e ki yine
 Etdi hünkârıma şeh-zâde-i zi-şân ihsân
 21 Oldu gül-geşt-i ferâh cümle bilâd-ı İslâm
 Bâd yetiştirdi cihân bâgına oldukda vezân

¹⁴⁹ Tarih belirtilmemiş.

¹⁵⁰ 25 Muharrem1228'de (28 Ocak 1813) doğup 2 Ramazan 1240'ta(20 Nisan 1820) vefat etti.Fatih'te büyükanneleri Nakşidil Vâlîde Sultan Türbesine defnedilmiştir. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.1, s.2

¹⁵¹ Rebiyülâhîr 1228'de(Nisan 1813) doğup 19 Rebiyülâhîr 1229'da(10 Nisan 1814) vefat etti.Nuruosmaniye'de medfundur. Mehmed Süreyya , a.g.e.,s.33

- 26 Geldi dü-şakk-ı kalemden müteyemmen-târîh
Yümn ile basdı cihân mehdine Sultân 'Osmân ¹⁵²

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı, Tarihler, s.69)

1.1.1.2.1.39. Şehzâde Ahmed ¹⁵³

“Şehzâde Ahmed’in vilâdeti, âleme sevinç verdi ve dünyayı düğün yerine çevirdi.”

15

Berây-ı Târîh-i Velâdet-i Hazret-i Sultân Ahmed İbn-i Sultân Mahmûd Hân

- 26 Söyledi ihlâs-ı kâmil ile târîh-i tamâm
Makdem-i Sultân Ahmed 'âleme verdi sürûr

- 27 Ref'-i dü-dest du' â kıldı yazıp târîhini
Makdem-i Sultân Ahmed dehri kıldı dâr-ı sûr (H.1231-M.1815-16)

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı, Tarihler, s.73)

1.1.1.2.1.40. Şehzâde Mehmed

“Sultan Mahmud, himmet ve yüceliği olan bir cömertlik madenidir. Güneş misali, cihanın bakışlarını çevirdiği bir yer iken, dünyanın gözünü şehzâdenin doğumu aydınlattı. Saltanat gülbahçesine gonca boylu şehzâde geldi. Sultan Mehmed’in doğumu, âlemi nurla doldurdu.”

19

Berây-ı Târîh-i Velâdet Şeh-zâde Sultân Mehmed İbn-i Sultân Mahmûd Hân

- 14 Fer-i şevket fart-ı himmetle sehâvet kânısın
Verdi Hâlık hıfz ede hem devlet-i zürriyyeti
15 Matmah-ı enzâr-ı 'âlemken misâl-i âftâb
Rûşen etdi çeşm-i dünyâyı ziyâ-yı tal'atı
16 Ya'ni hamd olsun yine şeh-zâde-i vâlâ-haseb
Saltanat gül-zârına gösterdi gonce-i kâmeti
25 Şeş-cihetden geldi tebşîri târîhe olup hûb
'Âlemi nûr eyledi Sultân Mehmed tal'atı ¹⁵⁴

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı, Tarihler, s.77)

1.1.1.2.1.41. Bir Şehzâdenin Vilâdeti ¹⁵⁵

“Ramazan ayından önce şehzâde(ay gibi) doğdu. Cihan halkı, bu sevinçle başka bayram yaşadı. Şehzâdenin Süreyya yıldızı gibi doğumuyla Mevla, saltanat burcunu her an parlak etsin.”

18

- 1 Oldu çün tal' at-ı şeh-zâde kabîl-i ramazân
Başka 'id etdi meserretle ahâli-i cihân
2 Nice şeh-zâde tulû'uyla Süreyyâ-mânend
Saltanat burcunu Mevlâ ede her dem rahşân

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı, Tarihler, s.77)

¹⁵² Tarih belirtilmemiş.

¹⁵³ Sicilli Osmânî'de Sultan II.Mahmud'un "Ahmed" ismini taşıyan beş çocuğu yer almaktadır.Bunlardan ilki 7 Şaban 1129 'te(25 Ağustos 1814) doğup 8 Recep 1230'da(16 Haziran 1815) vefat etmiştir.İkincisi 9 Zilkâde 1234'te(30 Ağustos1819) doğup kısa bir süre vefat etmiştir.Üçüncüsü 23 Zilhicce 1234'te doğup yine kısa bir süre sonra vefat etmiştir.Diğer şehzâdelerin doğumları daha ileri bir tarih olarak verilmektedir. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.1,s.4

¹⁵⁴ Tarih belirtilmemiş.

¹⁵⁵ Manzûmede herhangi bir isim ve tarihe rastlanılmadı.

1.1.1.2.2. Padişahların Çocuklarının Düğün Merasimleri

Osmanlı hükümdarlarının kızları(sultanlar) yetiştikleri zaman münasip birisiyle evlendirilirlerdi. İlk Osmanlı hükümdarları, kızlarını veya kız kardeşlerini diğer Anadolu hükümdarlarına veya onların çocuklarına verdikleri gibi, kendi maiyetindeki beylere de verirlerdi. On altıncı asır başlarından itibaren sultanların yalnız Osmanlı vezir ve beğlerine verilmesi âdet hâlini aldı.

Sultanların düğün merasimleri çok defa debdebeli ve masraflı olurdu. Hükümdarın kızı veya kız kardeşi kime münasip görülmüş ise evvelâ ona tebligat yapılır ve o da düğün için hazırlığa başlardı. Padişah, bazen vezirlerden birisine teveccühünü göstermek için pek küçük yaşta bulunan kızını ona nişanlardı; fakat bu nişanlı paşalardan bazıları katlolunduklarından talihsiz sultan, bu şekilde birkaç kez nişanlı değiştirir ve nihayet on altı on yedi yaşlarına gelince son nişanlısına verilir.

Sultan nikâhından hemen sonra hükümdar namına merasimde bulunanlara kürk ve hil'atler giydirilirdi. Sultan III. Ahmed, Ali Paşayı silahdar iken damad yaptığı zaman huzurunda damatlık kürkü giydirmişti.

Padişahın iradesiyle sultanlarından biriyle nikâhı kıyılan paşa evli ise, eski karısını terke mecburdur. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'ı aldığı vakit, kendisinden yetişmiş evladı olan eski eşini terk etmiş; fakat sultan olan yeni eşi, eski ailesinin sıkıntı çekmesini istememiştir. Sultanlar, kocalarının kendilerinden başkalarıyla münasebetlerini istemezler; hatta o zamanın âdeti üzere câriye almalarına müsaade etmezlerdi. Kocaları, sultanların tahakkümlerine katlanmağa mecbur olup, hânedâna hürmeten veya korkularından eşlerini boşayamazlardı.

Bir sultanla evlenecek paşanın memuriyeti dışarıda ise, düğün için İstanbul'a çağrılır; konak döşer, sultanla evlenir ve sonra vazife ile İstanbul'da kalmazsa yine memuriyetine geri döner; sultan ise İstanbul'da kocasının konağında kalırdı.¹⁵⁶

Padişahların oğullarına yaptırdıkları sünnet düğünleri de merasimle olurdu. Sünnet düğününden üç dört ay evvel, durum bütün eyaletlere bildirilir ve düğünde bulunmak üzere ileri gelen valiler ve vezirler davet edilirdi. Sünnet düğünleri bazen on on beş gün ve bazen de daha uzun sürerdi. Bu düğünlerde hokkabaz, canbaz, perendebaz, karagöz, at koşuları, fişek oyunları, yağlı direk, göğüs üstünde örsle nal yapmak vb.hünerler gösterilirdi. On üç on dört yaşına gelen ve sünnet olan şehzâdeye ayrı bir daire verilir ve bunu kendi annesi ve kız kardeşinden başka bir kadının görmesine müsaade edilmezdi.¹⁵⁷

1.1.1.2.2.1. Sultan III. Ahmed'in kızı Fatıma Sultan ile Sadrazam Şehid Ali Paşanın evlenmesi

Şehid Ali Paşanın Sultan III. Ahmed'in damadı olmasına dair düşürülen aşağıdaki tarih manzumesinde, İslam Padişahı Sultan Ahmed'in, Silahdârına ihsanda bulunarak onu kendine damad yaptığı anlatılmaktadır. O Silahdâr; ilim ve fazileti; edep ve ahlakı ile tanınmaktadır.

¹⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.159-164

¹⁵⁷ a.g.e., s.111-112

Bütün düşüncesi ve yaptıkları, Hakk'ın rızasını kazanmaya yöneliktir.

VI

Târîh Berây-ı Dâmâd-ı Şehr-Yârı-Şüden-i Silâh-dâr 'Alî Paşa-yı Şehîd

- 1 Şeh-i İslâm Sultân Ahmedü'bni Hân Muhammed kim
Hudâ memdûh u mahmûd eylemiş zât-ı cihân-dârın
- 8 Silâh-dâr-ı cemîlin eyleyüp manzûr-ı ihsânı
Nümâyân eyledi hakkında ikrâm-ı sezâ-vârın
- 9 Silâh-dâr-ı cemîl ammâ ki 'ilm ü fazl ile mevsûf
Hudâ merhûn-ı Hudâ merhûn-ı âdâb eylemiş ahlâk u kirdârın
- 11 Semiy-yi bâb-ı 'ilm ol mazhar-ı fazl u ma'ârif ki
Rızâ-yı Hakkâ tahsîs eylemiş ezkâr u efkârın
- 12 'Aliyyü'l'l-ism ü 'âli-kadr ü vâla-rütbe kim mevlâ
Mühezzeb itmiş ahlâkın mü'eddeb itmiş etvârın
- 13 O sultân-ı mükerrerem kıldı teşrîf-i sahâretle
Ser-efraz-ı cihân ol bende-i pâkîze-âsârın
- 22 İki şâhid gelüp tebsîr-güne söyledi târîh
Şeh-i dehr eyledi dâmâd yümnile silahdârın (H.1118)¹⁵⁸

شہدہ ایددی دامادین ایله سلحدارن

(Nahîfî Divanı, Tarihler, sh,264)

“Gökyüzünden bir melek gelerek tarihini dedi: Güneşin mekânı ayın geçtiği yer oldu.”

Sadrazam 'Ali Paşanın Fâtıma Sultânı Tevhülünde Olan Sûr-ı Pür-Sürûda Târîhdir

...
Âsmândan bir melek geldi dedi târîhini
Menzili mâh-ı münîr oldu mekân-ı âfitâb (H.1120 – M.1709)

منزل ماه منیر اولدی مکان آفتاب

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.153)

“Sultan III. Ahmed, kızı Fatıma Sultan büyümüş görüp lütuf dolu bakışlara layık gördü ve böyle bir inciye Ali Paşaya ihsan eyledi. Ali Paşayı kendine damat eyledi.”

Dâmâd 'Ali Paşa Hazretlerinin Sûr-ı Pür Sürûruna Târîhdir

...
Şehinşâh-ı mua'zzam ya'ni Sultân Ahmed-i sâlis
Görüb perverde-i hâsın nigâh-ı lütfâ erzânî
Yümm-i 'ıffet -serâ-yı saltanatdan eyleyüp ifrâz
'Ali paşaya ihsân eyledi bir dürr-i galtânı

...
Hezârân âferîn tab'ı hümâyûn-ı şehenşâha
Ki dâmâd itdi böyle âsaf-ı pâkîze 'unvânı

...
Du'â idüp felekde kudsiyân yazdı bu târîhi
Hümâyûn-bâd ey sûr-ı sürûr - efzâ-yı Sultânî (H.1121 – M.1709)

همایون باد سور سور افزاز سلطانی

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.174)

¹⁵⁸ İncelenen tezde,hicri takvim 1130 olarak verilmiştir.(bkz.A.İrfan Aypay, **Nahîfî Süleyman Efendi,Hayatı,Edebî Kişiliği , Eserleri ve Divanın Tenkidli Metni**,Selçuk Üniv. SBE,Basılmamış Doktora Tezi,Konya,1992,s.264) Ebced hesabı ,H.1118 olarak çıkmaktadır. Ancak; bu tarih de,düğün tarihini tutmamaktadır.

1.1.1.2.2.2. Sultan III. Ahmed'in Şehzâdelerinin (Bâyezîd, Süleymân, Mehmed ve Mustafa) Sünnet Merâsimi

“Sultan Ahmed’in şehzâdelerinin sünnet merasiminde her yan gülbanglarla doldu. Gönüllerden bugünlerde keder gitti. Gönülleri ferahlatan bu sünnet merasimi, cihana ebedî hayat verdi.”

1
Târîh Berây-ı Sûr-ı Hitân-ı Şeh-zâdegân-ı Sultân Ahmed Hân
1 Te'âla'llâh zihî sûr-ı hümâyûn
Ki gül-bâng-ı safâdan toldı gerdûn
2 Ne sûr-ı behcet-efzâdur kim olmuş
Cihân şevk u tarabla cümle meşhûn
10 Güşâyîş bulmaga minnet mi vardur
Bu günlerde kederden tab'ı mahzûn
25 Bi-hamdi'llâh bu sûr-ı dil-fezâdan
Hayât-ı câvidânı buldı gerdûn
26 Dü tâ olmuşdı kaddi pîr-i dehrün
Keselle hâli olmuşdı diger-gûm
27 Yeniden eyledi gûyâ ki ihyâ
Bu mürde 'âlemi sûr-ı hümâyûn
68 Du'â idüp didüm bu sûra târîh
Ola bu sûr-ı Hân Ahmed hümâyûn (H. 1132 – M.1720)

أوله بو سور خان احمد همايون

(Sâlim Divanı, Tarihler, s.533)

“Hazret-i Ahmed Hanın ömrünü Hudâ, yücelik ve himmetle uzun etsin.” duâsıyla başlanan manzumede, padişahın çocuklarının düğün merasimi ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

Sünnet merâsimi, Okmeydanı nâmiyle bilinen geniş bir alanda yapılmıştır. Padişah ve vezirlerin bu meydana çadırları kurulmuştur.

Padişahın damadı olan Nevşehirli İbrahim Paşa, cömertliğini bu merâsimde de göstermektedir. Böyle bir düğünü, Behzad'ın¹⁵⁹ tasvir etmesi mümkün bile değildir. Âlimler ve müderrisler davet edilerek kendilerine ikramda bulunulmuştur.

Bu düğünde, yedi binden (7000) fazla çocuk sünnet edilmiş ve her yere sofralar kurulup zengin fakir herkes doyurulmuştur.

20
Târîh-i Berây-ı Sûr-ı Hümâyûn-ı Hitân-ı Şeh-zâdegân
1 Cenâb-ı hazret-i hân Ahmed-i gâzî şehen-şâhun
Hudâ şad-şevket ü haşmetle itsün 'ömrini müzdâd
2 Süleymân-ı zamân şeh-zâdesinün kih-terânıdur
Selâtîn-i Muhammed Mustafâ vü Bâyezîd emcâd
3 Mu'ammer ide Hallâk-ı cihân ol ercümendânun
Zamân-ı şevketi sûr-ı hitâna buldı isti'dâd
4 O şâhen-şâh-ı mülk-ârâ-yı takvâ itmeyüp te'hîr
Murâd itdi ola i'lân-ı sünnet bir düğün bünyâd
5 Müheyyâ itdiler meydân-ı tîr-i fûshat-'unvânı
Kemâl-i zînet ile dâr-mâ-dâr oldı sûr-âbâd
6 Kuruldu çetr-i şâhen-şâh-ı 'âlem tekye-gâhında
Önünde bâr-gâh-ı sadr-ı vâlâ-yı kerem mu'tâd
7 Cenâb-ı sadr-ı a'zam hazret-i dâmâd-ı sultanî

¹⁵⁹ XV.yy'da yaşamış ünlü minyatörcü.

- 8 Odur şimdi iden cûd u kerem vadisini icâd
 Bu kâr-ı sûra sâhib-devlet İbrâhîm Paşanın
 Dakâyık-senc-i tab'-ı mû-şikâfidur yine üstâd
 9 Hiyâm-ı ehl-i dîvân ol fezâyı eyledi tezyîn
 Ne mümkündür ki tasvîr ide resmin hâme-i Behzâd
 10 Kemân ebrûlarını menzil-be-menzil kesretin gördi
 Nice reşk itmesün meydân-ı tîre hull-ı nev-şâd
 11 Bu bir 'âlî düğün kim görmedi çeşm-i cihân hergiz
 Tevârih-i selef itmiş degül evsâf-ı mislin yâd
 12 Gören meftûn olur her nahl-i sûr-ı hayret-efzânun
 Yanında serv yâd olmaz perişan hâlidür şimşâd
 13 Hüner göstermek için ihtirâ'î her bir esnâfun
 Garâyib san'at-ı nâ-dîdesin mümkün degül ta'dâd
 14 Nevâzişler görüldi da'vet ile itdiler ikrâm
 Mevâlî ü müderris oldı dâmen-bûs ile dil-şâd
 15 Yedi binden ziyâde sünnet oldı zümre-i eyyâm
 Ki oldı her biri libâs u ihsânlar ile dil-şâd
 16 Simât-ı ni'meti yer yer döşendi sahn-ı meydâna
 Gedâ vü agniyâdan yok tene'um itmedük efrâd
 17 Bu sûr-ı 'âlem-ârâya melekler itdiler tahsîn
 Pür itdi 'âlemi hengâme-i sayt-ı mübârek-bâd
 18 Bulup sünnet yerin telmîh ile Kâmî didi târih
 O şâh-bâz-ı hümâ-cûy üsküfin itdi hümâyûn bâd (H. 1132 – M.1720)

ادسهبازها جورا سخن آدرها باد

(Edirneli Kâmî Divanı, Tarihler, s.98)

Sultan Ahmed'in şehzâdelerinin sünnet merasiminin mevzu edildiği aşağıdaki manzumede, padişahın düğün hazırlıkları için verdiği emirden ve padişahın tahta çıkılıberi Allah'ın her işte onu başarılı kıldığından, bunun delilinin de İbrahim Paşanın sadrazam olduğundan bahsedilmektedir.

- 12
 Târih Berây-ı Sûr-ı Hitân-ı Şeh-zâdegân-ı Sultân Ahmed Hân
 1 Hazret-i Hân Ahmed-i yek-tâ ki lutf-ı şâmili
 Ser-be-ser dünyâyı dil-hâh üzre memnûn eyledi
 2 Bâyezîd ile Süleymân ü Muhammed Mustafâ
 Çâr şeh-zâdeyle Hakk ikbâlin efzûn eyledi
 3 Sûr ile şeh-zâdegânını hitân için hemân
 Emr idüp icrâ-yı resm-i pâk-i mesnûn eyledi
 4 Sûr-ı sultanî idüp âfâka ta'lîm-i sürûr
 Her kişi ikbâl-geşt-i dest-i hâmûn eyledi
 5 Hakk Te'âlâ şöyle emr itdi kudûm-ı şevketin
 Kim 'adû-yı devletin zâr ü ciger-hûn eyledi
 6 Gerçi kim eslâfda çokdur kavânîn ü rüsûm
 Bunlar amma 'adl ü dâdı şimdi kânûn eyledi
 7 Taht-ı 'âlî-bahta iclâl ile teşrîf ideli
 Hakk Te'âlâ her işin tevfiika makrûn eyledi
 8 Bundan istidlâl kâbildür ki dâmâdın o şeh
 Hâfız-ı gencîne-i mühr-i hümâyûn eyledi
 9 Âsaf İbrâhîm Paşa-yı kerem-perver ki ol
 Her gedânun işini in'âm-ı altun eyledi
 10 Pâdşâh-ı 'âleme hayr-ı du'â tahsîl için
 Lutf ile cümle kulûb-ı nâsı meşhûn eyledi
 11 'İzzetâ sûr-ı hitânun didiler târihini

Şâh-zâdegâna şeh sûr-ı hümâyûn eyledi (H. 1132 – M.1720)

(İzzet Paşa Divanı, Tarihler, s.132)

1.1.1.2.2.3. Sultan III. Ahmed'in Kızlarının Evlenmesi

“Sultan Ahmed’in padişahlık döneminde geceler Kadir Gecesi, gündüzler de bayram gibi oldu. Önce, onun kızlarından biriyle vezir-i azamı evlendirip kıymetini artırdı. O öyle bir vezirdir; ki Bermekî¹⁶⁰ ve Hatem¹⁶¹ onun cömertlik kapısında anılmazlar bile. Padişah, daha sonra üç kızını üç vezirine verdi ve üç düğün art arda gerçekleşti.”

22

Târîh-i Sûr-ı Hümâyûn Berây-ı Tezvîc-i Selâtîn

- 1 Cenâb-ı hazret-i sultân-ı Ahmed hân-ı gâzînün
Zamân-ı devletinde gece gündüz kadr ü 'ıyd oldu
- 2 Mu'ammer ide Hakk ol pâdişahun sulb-ı pâkinden
Nice şeh-zâdelerle nice sultânlar bedîd oldu
- 3 Mukaddem bu selâtînün biriyle bâ-hezâr-iclâl
Vezîr-i a'zamın dâmâd idüp kadri mezîd oldu
- 4 Vezîr ammâ nazîri gelmemiş tedbîr-i devletde
Umûr-ı saltanatda hakk bu kim ferd-i vahîd oldu
- 5 Nizâmü'l-mülk-i 'âlem âsaf-ı dâna-yı ekrem kim
O sadra böyle âsaf gelmedi 'ahd-i ba'îd oldu
- 6 Kerem bâbında yâd olmaz yanında Bermekî Hâtem
Cihânda gelmedi misli semâhatda ferîd oldu
- 7 Murâda irdi anlar sonra üç sultân-ı zî-şânun
Hezâr 'izzetler ile vakt-i tezvîci resîd oldu
- 8 Çıkardı mâ-verâ-ı perdeden ta'zîm ile devrân
Bu kâra üç vezîri mazhar-ı 'avn-i mecîd oldu
- 9 Cihân içre bu üç sûr-ı hümâyûn ile pey-der-pey
Yeniden bu dil-i dünyâyâ bir şevk-i cedîd oldu
- 10 Bu üç sûr-ı sa'îde Kâmi-i dâîf didi târîh
Zihî devlet bu üç sultânun üç sûri se-'ıyd oldu (H.1136 – M.1724)

زهی دولت باوج سلطان اولج سور سوره

(Edirneli Kâmî Divanı, Tarihler, s.100)

1.1.1.2.2.4. Sultan III. Ahmed'in Oğlu Şehzâde (I .) Abdülhamîd'in evlenmesi

Şair Garîbî, Şehzâde Abdülhamîd'in evlenmesinden dolayı, cihanın sevinç dolu olduğunu, onun bu mutlu gününün halk için bayram günü olduğunu belirtmiştir.

2

- 6 Böyle eyyâm-ı neşât-engîzden sordum haber
Hem safâsundan nigâhun rûşen olsun tâ medîd
- 7 Didiler kân-ı edeb necl-i celîü'l-kadr-i hulk
Ya'nî ol şehzâde-i 'âli bende-i 'Abdü'l-hamîd
- 8 Eylemiş sûr-ı zifâfiyle cihânı pür-sürûr
Eylemiş pür-zemzeme kevn ü mekânı ol sa'îd

(Garîbî Divanı, Kasîdeler, s.303)

1.1.1.2.2.5. Sultan III. Mustafa'nın kız kardeşi Saliha Sultan'ın Râğb Paşa ile evlenmesi

¹⁶⁰ Harun Reşid zamanında vezirlik eden bir ailenin soyadı olup cömertlikleriyle ünlüdürler.

¹⁶¹ Arap kabilelerinden Tayyi kabilesine mensup ve cömertliğiyle meşhur ibn-i Abd-illâh bin Sa'd'ın lakabıdır.

Nevres'e ait aşağıdaki manzumede, Sultan Mustafa'nın, kızını Râgıb Paşa gibi mükemmel bir vezire verdiği ifade edilmektedir.

27

Târîh-i Dâmâd Şüden-i Râgıb Paşa

1 İdicek hem-ser vezir-i a'zama şâh-ı cihân

Hâher-i zi-şânı sultân-ı cemîli Nevresâ

2 Yazdı çift-i tâk-ı gerdûna bu târîhi kalem

Viridi sadr-ı kâmile sultânı Sultân Mustafâ

(H.1171 - M.1758)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Tarihler, s.361)

1.1.1.2.3. Padişahların Çocuklarıyla İlgili Diğer Hususlar

1.1.1.2.3.1. Sultan II. Ahmed'in oğlu Şehzâde Süleyman'ın Saçlarının Kesilmesi

Edirneli Kâmî, şehzâdenin saçlarının kesilmesini, güneşi engelleyen ayın mahvedilmesi olarak düşünmektedir:

XXXV

Târîh-i Tirâş-Kerden-i Şeh-zâde-i Civân-Baht Sultân Süleymân

1 Hazret-i Sultân Süleymânun o gün kim ser-tirâş

Çün tirâş itdi mübârek başını bî-vehm ü bâk

6 Sâl-i târîhin o gün 'add itdi kim bezl eyledi

Mahv için mâhun kûsûfin himmetin Selmân-ı pâk (H.1105 – M.1693-94)

محو ایچون ماهک کسوفن همتن سلمان پاک

(Vahîd Mahtûmî Divanı, Tarihler, s.433)

1.1.1.2.3.2. Sultan II. Mustafa'nın oğlu Şehzâde İbrahim'in Sakallarının Çıkması

Şehzâde İbrahim'in güzel yüzündeki sakallar, sanki güzellik levhasına yazılan ve Hz.İbrahim'e gönderilen suhuf gibidir.

78

Târîh-i Berây-ı Hatt-ı Hâce-i Şeh-zâde

16 Cemâl-i bâ-kemâlün hatt ile gördi didi târîh

Melâhat levhine gûyâ yazuldu suhf-ı İbrâhîm (H.1113-M.1701-02)

ملحت لوحه کویا یازلدر صحف ابراهیم

(Edirneli Kâmî Divanı, Tarihler, s.139)

1.1.1.2.3.3. Sultan III. Ahmed'in Kızı Fatıma Sultan'ın Diş Çıkarması

“Melekler, gonce üzerinde şebnem tanelerini görünce tarih dediler: Ey Dürrî, bu güzel hokkanın dişleri âşikâr oldu.”

Sultan Ahmed Hânın Duhter-i Pâkîze-Ahteri Fâtıma Sultânın Dendânına Târîhdir

Görince goncada şebnem melekler didiler târîh

Bu zîbâ hokkanun dendânı Dürrî âşikâr oldu (H.1117- M.1705-06)

بوزیبا صفتی منک و دنیا بی درس آشکار اولدی

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.96)

1.1.1.2.3.4. Sultan III. Ahmed'in Oğlu Şehzâde Süleyman'ın Dış Çıkarması

“O (şehzâde) Süleyman güneşi, bir incisini gösterdi ki, Kâmî buna dua edip tarih yazdı.”

12

Târîh-i Berây-ı Dendân-ı Şeh-zâde Sultân Süleymân

1 Cenâb-ı hazret-i sultân-ı Ahmed hân-ı Gazinün

Mu'ammer ide Hakk şeh-zâdesi sultân Süleymânı

5 Zuhûrında du'âlar eyleyüp Kâmî didi târîh

Bir incüsün nümûde kıldı nev-mihr-i Süleymânî (H.1123 – M.1711-12)

براجوس نوم قلد نوم سبمانى

(Edirneli Kâmî Divanı, Tarihler, s.93)

1.1.1.2.3.5. Şehzâde Selim'in Kur'an Tilaveti ¹⁶²

Kur'an'ın hükümlerine uyan Sultan III. Mustafa, Şehzâdesi Selim'in Kur'an tilavetine başlamasını emretmiştir.

12

Ve Lehu

Târîh-i Bed '-i Ta'allüm-i Şeh-zâde-i Sultân Selîm

2 Pâdişâh-ı 'âlem-ârâ ya' nî Sultân Mustafâ

Zât-ı pâkinde hüveydâ pertev-i ism-i 'Alîm

6 İktidâ-yı nass-ı Kur'ân eyleyüb emr eyledi

Bed'-i bismillâh ide şeh-zâdesi Sultân Selîm

9 Çıkdı nüh eflâke yekser sît-i târîhi Besîm

Yümmile bed'-i kırâ'at eyledi Sultân Selîm (H. 1180 - M.1766-67)

(Ömer Besim Divanı, Tarihler)

1.1.1.2.4. Padişahların Çocuklarının Vefatı

1.1.1.2.4.1. Sultan III. Ahmed'in Oğlu Şehzâde Mehmed'in Vefatı ¹⁶³

“Şehzâde Mehmed, cihan bahçesinin zevkini, tacını ve tahtını terk ederek cennete gidince, herkes matem tuttu. Allah da onun yerini cennet etsin.”

75

Târîh-i Vefât-ı Şehzâde-i Sultân Ahmed Muhammed Hân 'Aleyhumâ 'r-Rahmetü ve'l-Gufrân

1 Zübde-i şehzâdegân sultân Muhammed sad dirig

Terk-i tâc u taht-ile zevkin cihân ezharınun

2 'Azm idince 'adne mâtem eyledi ehl-i cihân

Eyleye yâ Rab safâsın ol Behişt enhârınun

3 Devletin rükn-i rüknî idi hüsn-i hulk ile

Mâilî erkân-ı devlet idiler etrâfinun

4 Medd-i âh ile Nazîrâ didiler târîhini

Bin gül-i zîbâsı buydı saltanat gül-zârınun (H.1170 – M.1756)

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.972)

“Şehzâde Mehmed'in sonsuzluk gülbahçesine gitmesi, cihanı mateme bürüdü. Saltanat fidanının güzel bir gülü koptu. Yazık...”

¹⁶² Sultan III.Selim

¹⁶³ Şehzâde Ahmed,29 Rebiyülevvel 1170'te(22 Aralık 1756) salgın bir hastalıktan vefat etmiştir. Namazını Şeyhülislam Efendi kılıp Yeni Câmi Türbesine defnedilmiştir. İnsanlarla yakın ilişkiler kuran, iyi huylu ve doğru tabi'atlıydı. Bu sebepten, na'sını beş bin kişi uğurlamıştır. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.24.

76

Târîh-i Diğer

- 1 Dirîgâ zübde-i şehzâdegân sultân Muhammed Hân
Bekâ gül-zârına gitdi cihân mâtemdedür hâlâ
- 2 Mu'ammâ-güne olmuşdur Nazîrâ fevti târihi
Nihâl-i saltanatdan hayf kopdı bir gül-i zîbâ (H.1170 – M.1756)
(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.972)

1.1.1.3. Padişahların Anneleri (Vâlîde Sultanlar)

Padişahların anneleri, yaptırdıkları çeşme, mektep, cami vs.yapılardan dolayı divan şairlerinin manzumelerine konu olmuşlardır. Bunların dışında, tekke vb. irfan merkezlerinin Vâlîde Sultanlar tarafından yapılması, yenilenmesi, bilhassa belli bir tarikata bağlı olan şairlerce memnuniyetle karşılanmış; buralara saray tarafından yapılan yardımlar, şairlerin bu tür yardımları yapan saray mensuplarına teşekkür mahiyetinde kaside, tarih manzumesi vs. şiirler yazmalarında etkili olmuştur. Bu konu, “Şair ve Siyaset İlişkisi” adlı bölümde ayrıca ele alındığı için burada, valide sultanların yaptırdıkları binalar için yazılan manzumelere bir iki örnek vermekle yetinileceğiz.

Şeyh Gâlib, III. Selim’in yakın dostu olan bir şairdir; bu yüzden de saray erkânı ile samimi bir ilişkisi vardır. Onun bu samimiyeti, Mevlevî çevrelerine saray tarafından maddî yardımların gelmesinde de etkili olmuştur. Aşağıdaki manzume, III. Selim’in annesi ve III. Mustafa’nın Başkadını olan Mihrişah Vâlîde Sultan tarafından Kasımpaşa Mevlevî tekkesinin yenilenmesi münasebetiyle yazılmıştır. Şeyh Gâlib, Vâlîde Sultana, yaptığı hayır işlerinden dolayı şükranlarını bildirir:

14

Vâlîde Sultân Kâsım Paşa Mevlevî-hânesini Tecdîd Etdikde Söylenen Târîhdir

Cenâb-ı Vâlîde Sultân-ı mâh-efser Mihrişâhın
Sabâhu'l-hayrdır envâr-ı ihsânı nüh evvâna
O tâc-ı mekremet iklîl-i ismet şems-i devlet kim
Nigâh-ı lütfu revnak verdi bu gülzâr-ı devrâna
Hemîşe celb-i da'vât etmedir hayrât ile kasdı
Cenâb-ı pâdişâh-ı kâmver Sultân Selîm Hâna
Safâ-yı meşrebi âb-ı hayât-ı bâğ-ı dehr oldu
Bu rûşendir ki feyz-i cûdu râcih ebr-i nîsâna
Nice câmi' imâret çeşmesâr ihyâ edip hâlâ
Eserler gösterip reng-i kerâmet verdi ihsâna
Gedâlar sâye-i lütfunda öyle kâm-rândır kim
Felek hasretde kaldı şimdi bu dervîş-i uryâna
Nevâzişlerle dervîşânı ihyâ kıldı ma'nîde
Olur râci' ser-â-ser rûh-ı Mevlânâ-yı zî-şâna
Bu târîh ile Gâlib nağme-bahş oldu ney-i hâmem
Yapıldı devr-i Mevlânâya bu dem Mevlevî-hâne

(Şeyh Gâlib Divanı, Tarihler, s.120)

Şeyh Gâlib, Mihrişah Sultan’ın yaptırdığı camiye ise aşağıdaki manzumeyi yazmış ve kendisinden bütün cihanı bahtiyar kılmış bir kişi olarak bahsetmiştir:

28

Vâlîde-i Hazret-i Şâh-ı Cihân İsmetlü Mihrişâh Sultân Hazretlerinin Câmi'-i Şerîflerine Târîhdir

Cenâb-ı Vâlide Sultân Mihrişâh-ı felek-mesned
 Ki oldur mâder-i Sultân Selîm-i ma'delet-mevfûr
 Hemîşe kasd-ı hayrât eyleyip ol ma'den-i ismet
 Cihâna etmede bezl-i nevâl ü birr-i nâ-mahsûr
 Nümâyândır bu kim endîşesi lutf u keremdir hep
 Mübârek kalbi dâ'im lutf u ihsân etmeğe mecbûr
 Aceb tevfiķa mazhar kıldı anı Hazret-i Mevlâ
 Nice âsâr ile halk-ı cihânı eyledi mesrûr
 Dilrân-ı gazâyâ yapdırıp bir câmi'-i dil-keş
 Kemâl-i sıdk ile dünyâ vü dîni eyledi ma'mûr
 Ne câmi' mehbit-i envâ'-ı rahmet menba'-ı nusret
 İbâdetgâh-ı bî-minnet matâf-ı asker-i mansûr
 Mücâhid zümresine sanki bir kasr-ı Behiştîdir
 İşâretdir bu kim eyler Hudâ gâzileri me'cûr
 Gelip bir feyz ile târihi Gâlib eyledim tahsîn
 Binâ-yı Vâlide Sultân ne ra'nâ câmi'-i pür-nûr

(Şeyh Gâlib Divanı, Tarihler, s.133)

Yine Şeyh Gâlib, Vâlide Sultanın Sütlüce'de yaptırdığı bir çeşme için aşağıdaki manzumeyi yazmıştır:

29

Vâlide Sultân Atiyyetü's-Şân Hazretlerinin Sûdlicede Vâki' Çeşmesine Târîhdir
 Hazret-i Sultân Selîmin mâder-i mihr-efseri
 Başladı ev teşne-i cûbâr-ı cûd ihsâna gel

(Şeyh Gâlib Divanı, Tarihler, s.134)

Şeyh Gâlib, Mihrişah Vâlide Sultanın Levend Çiftliği denilen yerde yaptırdığı çeşme ve başka bir yerde yaptırdığı cami için de aşağıdaki manzumeleri yazmıştır.

32

Müşârün ileyhâ Hazretlerinin Levend Çiftliği Nâm Mahalde Diğer Çeşmelerine Târîhdir
 Hazret-i Valide Sultân-ı Mihrişâh-ı benâm
 Yapdı bu çeşme-i pâkîzeyi gâziler için
 Çâr-yar avni ile söyledi Gâlib târih
 Çeşme-i Vâlide Sultân yeni leşker için

(Şeyh Gâlib Divanı, Tarihler, s.135)

33

Müşârü'n-ileyhânın Câmi'i Şerîfleri İçün Söylenen Târîh-i Ra'nâlarıdır
 Hazret-i Vâlide Sultân-ı Mihrişâh-ı alem
 Yapdı çün lutf ile bir câmi'-i gerdûn-girdâr
 Okusun levhde târihini Gâlib urefâ
 Câmi'-i Vâlide Sultân ne mu'allâ âsâr

(Şeyh Gâlib Divanı, Tarihler, s.136)

Yukarıdaki manzumelerin benzerlerini farklı şairlerde de görüyoruz. Neyyir Abdülhalim Dede ve Şeyh Gâlib'in yakın dostu Esrar Dede, Mihrişah Vâlide Sultan'ın yaptırdığı çeşme vs.yapılarla Mevlevî tekkelerine bulunduğu maddî yardımlardan dolayı kendisine manzume yazan şairlerdendir:

III

Târîh-i Tecdîd-i Mevlevî-hâne-i Kâsım Paşa

1 Cenâb-ı mehd-i 'ulyâ-yı Selîm Hân Mihr-i şâh Sultan

Ki zât-ı pâkidür ser-çeşme-i nûr-ı füyûz-ı cân

18 Şükür geldi be-feyz-i Mevlevî Esrâr târihi

Güzel yapdı bu dergâh-ı 'aşkı Vâlide Sultân (H.1210-M.1795-96)

گوزل یاپدردی بودرگاه عشقی والده سلطان

(Esrâr Dede Divanı, Tarihler, s.476)

1
Târîh-i Tecdîd-i Mevlevîhâne-i Kasım Paşa der-Vasf-ı Vâlide Sultân Aleyhişşân
1 Cenâb-ı Vâlide Sultân Mihrişâh ‘âlem-tâb
Olup pertev -feşân -ı nûr-ı ihsân ol cihân-ârâ
2 Cenâb-ı Zâtını Hakk Hân Selîme eylemiş hâver
Şebân-rûz pertev-endâz olmagiçün mihr u meh âsâ
3 Bu gûne eyleyüp nev-resm-i ihsânı bu dergâhı
İder her vechile tahsîl-i feyz-i Hazret-i Monlâ
5 Cihân ma’ûmüre-i âsâr-ı ihsânı olup yek-ser
Yapıldı himmet ü cûdı ile dünyâ vü mâ-fihâ
6 Mücedded yapdurup bu hankâhı eyledi rûşen
Çerâg-ı nev uyandırdı cihân u köhneye gûyâ
7 Bu resme Hazret-i Abdî Dedeye intisâb itdi
Erenler sırrına mazhar olup ol zât-ı bî-himtâ
18 Didim tecdîd-i nev-resmine Neyyir böyle târihin
Yapıldı ‘adne döndi hânkâh-ı Mevlvî a’lâ (H.1211-M.1796-97)

(Neyyir Abdülhalim Dede Divanı, Tarihler, s.156)

1.1.1.4. Padişahların Eşleri (Kadın Efendiler)

Padişahların eşleri, tıpkı valide sultanlar gibi, daha çok yaptırdıkları çeşme vs. yapılarla divanlarda karşımıza çıkmaktadırlar. Şairler, diğer devlet adamlarının imar faaliyetlerini anlattıkları gibi, kadın efendilerin (başkadınlar) imar faaliyetlerine de şiirlerinde yer vermişlerdir. Bu bölümde, asıl konumuz siyasi olayların klasik şiire yansımaları olduğu için, kadın efendilerin yaptıkları imar faaliyetlerine birkaç kısa örnek verilmekle yetinilecektir.

Lâle Devrinin ünlü şairi Nedim, Sultan III. Ahmed’in eşi Emetullah Sultan’ın kendi parası ve malıyla yaptırdığı çeşmeye aşağıdaki manzumeyi yazmış ve tarih düşmüştür:

21
Târîh-i Çeşme-i Başkadın der-Üsküdar
Hazret-i Sultan Ahmed Hân-ı gerdun--pâye kim
Âlemi eltâf u insâniyle ihyâ eyledi
Fâtih-i İrân şeh-i devran ki cûd u refeti
Üsküdarı âb-ı şîrîn ile ıgnâ eyledi
Başkadın hazretleri dahı bu zîbâ çeşmeyi
Kendü mâliyle yapup bir hayr-ı vâlâ eyledi
Söyledi târih-i itmâmın anun kîlk-i Nedîm
Başkadın bu çeşme-i vâlâyı icrâ eyledi (H.1140-M.1727-28)

(Nedim Divanı, Tarihler, s. 150)

Dürrî de, Emetullah Sultan’ın yaptırdığı çeşme ve mektep için şu tarih manzumesini yazmıştır:

Haseki Sultânın bâ-Fermân-ı Hümâyûn Tarh u İnşâd Eylediği Sebîl ü Mektebe Târihidir ¹⁶⁴
Bânu-yı ‘ismet-serây-ı hâs Sultân Ahmedî
Hasbetenlillâh bu hayr-ı pâki inşâd eyledi
Dürriyâ hâtif didi itmâmınun târihini
Bu sebîl ü mektebi baş kadın ihyâ eyledi (H.1119 - M.1707-08)

بوسبیل و مکتبہ بانس قادیان آباد ایلدی

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.137)

¹⁶⁴ Sultan III. Ahmed’in eşi

Suphi-zâde Abdi, Başkadın Emetullah Sultan tarafından yaptırılan çeşme için yazdığı tarih manzumesinde, Başkadın'dan Meryem ve Asiye'nin iffetine sahip olan ve her zaman malı ile hayır işleri yapan biri olarak bahsetmektedir:

5
Berây-ı Târih Başkâdın Sultân Ahmed Hân¹⁶⁵
1 Menbâ' -ı cûd u ' atâ Sultân Ahmed kim odur
Dâimâ bezl eyleyen hayrâta sîm ü dirhemi
2 Cûd u lutfdan o şâhen-şâh-ı ' âlî mesnedin
Verziş itdi bânû-yı 'ismet-serây-ı mu'azzemi
3 Meryem-' iffet-i Asiye-' ismet me'âni menzelet
Yâ nev-i ferhunde-hâslet pâdişâhın mahremi
4 Yâ' ni ümmü'l-hayr Başkâdın ki dâim itmede
Sarf-ı ahvâl ile bî-hadd-i hayr sa'y-ı muhkemi
5 Üskûdârı dâhi sır-âb itdi cûd u ülfeti
Yapdurup bu çeşme-i pâkize-i müstahkemi
...

(Suphi-zâde Abdi Abdullah Divanı, Kit'a, s.32)

Neylî, I.Mahmud'un dördüncü kadını olan Verd-i Naz Kadın'ın Aksaray'a yaptırdığı mektep için şu manzumeyi yazmıştır:

LIX
Târîh-i Mekteb-i Verd-i Nâz Kadın der-Akserây
1 Kılsun Hudâ-yı müste'ân dâ'im şeh-i kevn ü mekân
Sultân-ı gerdûn-âsitân hâkân-ı 'âli-kevkebi
2 Ya'ni şehen-şâh-ı ümem Sultân-ı Mahmûdü's-şiyem
Kim olmuş anun dem-be-dem nâsa 'inâyet matlabı
5 Neylî olup târîh-sâz dest-i du'âsı ile bâz
Bünyâd kıldı Verd-i Nâz Kadın bu zibâ mektebi (H.1154-M.1740-41)

نیللی اولوب تاریخ ساز دست دعاسی ایله باز
بنیاد قیلدی ورد ناز قادین بو زیبا مکتبی
سنه ۱۱۵۴

(Neylî Divanı, Tarihler, s.295)

1.1.1.5.Saraya Mensup Diğer Vazifeliler

1.1.1.5.1.Darü's-saâde Ağaları

Kızlar ağası diye de bilinen Darü's-saâde ağası, Osmanlı sarayının ve bütün Enderun ve harem-i hümayun ağalarının en büyüğü idi. Mevkii, kapı ağası ve daha sonraları mevkileri yükselen silahdar ağadan daha yüksek olup derecesi sadr-ı âzamdan ve şeyhül-islâmdan sonra gelirdi. Esas vazifesi, sarayın kadınlarına ait olan harem-i hümayun kısmına nezaret etmekte; kendisi siyah hadım ağalarından olduğu gibi emri altında harem-i hümayun hizmetinde istihdam edilen siyah hadım ağaları vardı. Bu siyah hadım ağalara harem-i hümayunda vazifeleri olması dolayısıyla *harem ağaları* da denilirdi.¹⁶⁶

Dârü's-saade Ağalığı, H.990'da(1582) III. Murad devrinde kurulmuştur. Haremeyn-i Hümayun vakıflarına nâzırlığından dolayı, bir kâtiplik heyeti ile Dârü's-saadeyazıcılığı, evkâf

¹⁶⁵ Sultan III.Ahmed'in eşi

¹⁶⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.172

muhasebeciliği ve efkâf-ı hümâyun müfettişliği gibi memurluklar, nâzırlığı altında toplanmıştır. Bundan dolayı, mabeyn hümâyununun birinci zâbiti olmuştur.¹⁶⁷Dârü's-saâdeğalarının nüfuzları, bilhassa on yedinci asırla on sekizinci asrın sonlarına kadar iyice artmıştır; o kadar ki, bazıları devlet idaresini ellerinde bulunduracak derecede büyük bir nüfuz ve salahiyyete sahip olmuşlardır.

1.1.1.5.1.1.Darü's-saâde Ağası El-Hac Beşir Ağa

Beşir Ağa, I.Mahmud'un döneminde yukarıda bahsedildiği şekilde, devlet idaresinde büyük nüfuz sahibidir. Hatta, devlette her şeye kâdir olan Hacı Beşir Ağa, sadrazamların kendi adamlarından tayinini dahi gerçekleştirebilmiştir.¹⁶⁸

Hacı Beşir Ağanın Sultan I.Mahmud tarafından Dârü's-saadeğası yapılmasını anlatan Vahîd, kendisi için zamanın seçkin kişisi demektedir. Bu dünya, Süleyman Peygambere bile kalmamıştır. Allah ona böyle bir makam nasip etmiştir.¹⁶⁹

Der-Menkabet-i El-Hac Beşir Ağa Aga-yı Dârü's-Sa'âde Rahimehu' İlâh

- 7 Terennüm eyler iken kuşdilince bülbül-i zâr
Usûl ile idüp etfâl-ı gül-sitâni habîr
8 Didi kim eyledi Dârü's-sa'âde Âğası
Hacı Beşir Agayı pâdişâh-ı 'âlem-gîr
14 Sütüde-menkabetâ 'ârifâ sühan-sencâ
Eyâ güzîde-i devrân eyâ hidîv-i müşîr
15 Cihân mülki Süleymâna kalmadı bâkî
Ki virdi devletini bâda sarsar-ı takdîr
16 Seni ki devlet-i dârına mazhar itdi Hudâ
Umûrına Harameynün ki zâtun oldi emîr
...

(Vahîd Mahtûmî Divanı, Kasideler, s.367)

Nevres tarafından yazılan müşterek kasidede, Dârü's-saadeğası Beşir Ağa için iyiliksever, cömert, bir benzeri daha olmayan, devlet kapısında hizmetleri çok olan bir kişi olarak bahsedilmektedir:

- 6 Kasîde der-Evsâf-ı Sultân Mahmûd ve Sadr-ı 'Azam Es-Seyyid 'Abdullah Paşa ve Şeyhü'l-islâm Sa'îd Efendi ve Aga-yı Dârü's Sa'âde
45 Semiyî-i mefhar-i 'âlem Beşir Ağa-yı ferrûh-dem
Mukarreb-müsteşâr-ı hânedân-pirâ-yı 'Osmânî
46 O dârâ-yı keremver dâver-i dîvân-ı ikbâlin
Nizâm-ı kârgâh-ı saltanatda yokdur akrânî
47 Misâlin görmedik âyîne-i takvîm-i âdemde

¹⁶⁷ Mehmed Süreyya, a.g.e., c.6, s.1730

¹⁶⁸ Hacı Beşir Ağa, Bayraksız Ali Ağanın çırağı olup musâhib-i padişâhî(padişâhın yakın arkadaşı) oldu.1119'da (1707) hazinedâr-ı şehriyârî oldu.1125'te(1713) Kıbrıs'a ve sonra Mısır'a ikamete gönderildi.Sonra şeyhülharem nasbedildi.Yine İstanbul'a gelerek 1129'da(1717) dârü's-saâde ağası oldu.13 Cemâziyelevvel 1159'da(3 Haziran 1746) vefat etti.Sâlih ve dindardı.Güvenilir bir danışman olup ilim sahiplerini himaye ederdî.İlmi meselelerden haberdardı.Mehmed Süreyya, a.g.e., c.2, s.371.

Aynı kişi ile ilgili İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın görüşleri daha farklıdır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin saray yapısını anlattığı mezkur eserinde, saraydaki nüfuzuyla yetinmeyip I.Mahmud dönemi sadrazamlarından İbrahim Paşanın(Kabakulak İbrahim Paşa) işlerine karıştığını, bunun üzerine Hacı Beşir Ağanın, sadrazamın ısrarıyla padişah tarafından azledildiğini; ancak durumu öğrenen Hacı Beşir Ağanın, Valide Sultana hediyeyle gidip, ona yalvarıp yakarak padişah baskı yaptırıp kendi yerine sadrazamın azlini sağladığını söylemektedir.İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.175

¹⁶⁹ Şair, kasidenin devamında Beşir Ağadan bazı isteklerde bulunmuştur ki, bunlar "Şair ve Siyaset İlişkisi" başlığında verilmiştir. Bkz. bu tezde s.563

48 Ola ikbâl ü devlet tâ-ebed huddâm-ı dîvânı
Keremdir kâmkârân-ı zamâna hidmet-i bâbı
Şerefdir mukbilân-ı devlete takbîl-i dâmânı
49 Şehenşâh-ı hidivâ âsümân-kadrâ felek-sadrâ
Ey ârâyîş-fezâ-yı taht-ı vâlâ-yı Süleymânî
...

(Nevres-i Kadîm Divanı, Kasideler, s.236)

1.1.1.5.2. Silahdâr(Ağa)lar

Bunlara, silahdâr-ı şehriyârî de denilirse de, bilinen ve kullanılan *silahdâr ağa* tâbiridir. Enderun tarihindeki kayda göre silahdârlık Yıldırım Beyazid zamanında konulmuştur. Silahdâr, hasoda ağalarının ikincisi idi ve merasim ve alaylarda at üzerinde padişahın kılıcını sağ omzu üzerinde tutarak taşır ve başında zülûf ve kırmızı kadifeli üsküfle hükümdarın sağ gerisinde yürürdü. Sarayda padişaha ait, kılıç, tüfek, ok, yay, zırh gibi eşyaları silahdar ağa muhafaza ederdi. Silahdarın önemi, on yedinci asırda vezirlikle saraydan çıkarılır derecede artmıştır.¹⁷⁰

Silahdarlığa, kanun üzere hasodalı ve silahdârın bir derece aşağısında bulunan çuhadar ağa getirilirdi; fakat bazen bu kanuna riâyet edilmeyerek çuhadardan başkasının getirildiği görülmüştür.¹⁷¹

1.1.1.5.2.1. Ali Ağa¹⁷²

Ali Ağanın silahdâr olması dolayısıyla yazılan tarih kıt'asında, Şair Dürrî, onun vasıflarını da söylemektedir. Ali Ağa, asâlet sahibi, gönül insanı, ârif bir kişidir. Nüktedândır. Sultanın yakın dostudur. Padişah, onu kendine silahdâr yapmıştır.

Târîh-i Silahdâr Ali Ağa der-Sitâyîş-i Hazret-i Sultân Ahmed Hân

'Alî Agâ-yı sâhib-dil necîbü'l-asl ü'alf-kadr
Ki oldur bezm-i hâsü'l-hâs-ı 'irfân olan mahrem
Lebîb-i ehl-i 'irfândur edîb-i nükte-sencândur
Nedîm-i hâs-ı sultândur sezâdır olsa ger mükrim
Olup günden güne manzûr-ı eltâf-ı şehenşâhî
Silâhdâr itdi anı 'âkıbet ol dâver-i efham
Haber geldikde Dürrî bendesine yazdı târîhin
'Aliyy-i pâk-bîn oldı silâhdâr-ı şeh-i ekrem (H.1115 – M.1704)¹⁷³

علی پاک بین اولری سلیار شه اکرم

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.43)

Hâkim Mehmed Efendi, Silahdâr Ali Ağanın, kerem ve lütf sahibi, padişaha sadakatla bağlı, güvenilir, hayır düşünen bir kişi olduğunu söyler:

9 Kasîde-i Hazâniye Der Sitâyîş-i Silahdâr-ı Hazret-i Şehriyârî 'Ali Ağa
3 Ne himmet ü kerem-i asmân-ı lutf ü sehâ
Ne himmet-i 'azîmet-pâye-i firâz-ı su'ûd
15 Zihî der-kerem-i sâhib-i hamîyyet ü cûd
Zihî der-himem-i bî-dirîg-ı nîl-i füzûd

¹⁷⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.342-343

¹⁷¹ a.g.e., s.344

¹⁷² Sadrazam Damad Şehid Ali Paşa.

¹⁷³ Sicilli Osmânî'de bu tarih ,Şaban 1116 (Aralık 1704) olarak geçmektedir. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.1, s.274

- 16 Sütüde zât-ı silahdâr-ı şehriyârî kim
Mukîm-i hıdmet-i zıll-i ilâh-ı Hayy-i Vedûd
20 Kemâl-i sıdğ ile bende şeh-i kerem-kâre
Emîn ü mu'temed ü nayr-hâh-ı sıdğ-ı 'umûd
....

(Hâkim Mehmed Efendi Divanı, Kasideler, s.113)

1.1.1.5.2.2. Hasan Paşa

Sultan Mustafa dönemi vezirlerinden Silahdâr Hasan Paşa, H.1110'da Şam'a vali olmuştur. Daha sonra kendisine hac emirliği vazifesi verilmiştir. Hacı Hasan Paşa, H.1122'de vefat etmiştir.

Târîh-i Vefât-ı Silahdâr Hasan Paşa

Silahdâr-ı nigû-girdâr-ı Sultân Mustafâ merhûm
Vezîr-i fârisi'l-hayli cihân Hacı Hasan Paşa
Olub şâm-ı şerîfe bin yüz onda ibtidâ vâlî
Emîru'l-hâçlıkla itdi tavâf K'abe-i 'ulyâ
Dahı nice eyâlet zabt idüp ammâli son demde
Bu sancag içre oldı râyet-efrâz-ı reh-i 'ukbâ
Du'â idüp didi târîh sâl-i fevtini Dürrî
Ola Hacı Hasan Paşaya me'vâ-yı cennet-i 'ulyâ (H.1122 – M.1710-11)

اوله حاجی حسن پاشایه ماوی جنت علیا

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.209)

1.1.1.5.2.3. Mehmed Efendi ¹⁷⁴

İbrahim Nâşid tarafından Silahdâr Mehmed Efendinin çocuğunun doğumuna dair yazılan tarih kıt'asında, onun kerem sahibi, yüce makamlı bir kişi olduğu, bir benzerinin daha gelmediği ifade edilmektedir. O, fazilet sahibi, yumuşak huylu bir kişidir. Padişaha sadakatle hizmet etmiştir:

XXXVII

Târîh-i Velâdet-i Ferzend-i Silahdâr Muhammed Efendi

- 1 Silah-dâr-ı mekârim-pîşe nüh tâk-ı felek kadri
Hemîşe feyzine makrûn ide Bârî sa'âdetle
3 Nazîri gelmedi câh-ı silah-dâriye Hak bu kim
Faziletle keremle hilm-i tabî'atla semâhatla
4 Nice ikbâl ile mümtâz idüp Hak zât-ı zî-şânın
Müraccah kıldı nezd pâdişâhîde sadâkatle
5 Husûsa şimdi bir necl-i necîl ihsân idüp Bârî
Münevver kıldı çeşm-i kâmnı nûr-ı 'inâyetle
...

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.139)

1.1.1.5.2.4. Mustafa Paşa ¹⁷⁵

Mustafa Beğin silahdâr olmasına dair tarih düşen Es'ad Efendi, Mustafa Beğin bu makama gelişi ile cihanın sulha ve rahatlığa kavuşmasını istemekte, Allah'ın ona bu makamında yardımcı olması için duâ etmektedir.

¹⁷⁴ Manzumenin son beyitinde H.1190 tarihi verilmektedir. Bu tarihte silahdârlık makamında 1189(1775) senesinden itibaren Silahdâr Seyyid Mehmed Ağa bulunmaktadır. Mehmed Ağa, 1193(1779) senesinde sadâret makamına gelmiş ve bu makamda vefatına kadar (1195-1781) bulunmuştur.

¹⁷⁵ Baltacı Mehmed Paşanın oğludur. 1123(1711)'te Enderun'a alındı. 1148'de silahdâr oldu. 1159'da (1746) vezir rütbesiyle Mora valisi ve 1160(1747)'de azledilten sonra Ağrıboz, Aydın, Kandıye, Girit, Zilka, Mısır ve Sayda vilayetlerinde valilik görevlerinde bulundu. 1170(1756-57)'de azledildi ve emekli oldu. 1176 senesinin Cemaziyevvelinde (Kasım-Aralık 1762) Dimetoka'da vefat etmiştir. Her fende mâhir, âlim ve fâzıl olup güzel yazısı meşhurdur. Fazileti, hasetçilerin kin ve kıskançlığını çekmiş ve vezirliğinde fesatçıların oklarına hedef olmuştur. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.4, s.1189

38

Târîh-i Silahdâr Mustafa Pâşâ

- 1 Cenâb-ı mîr-i ekrem Mustafâ Beg Hazreti Bârî
Hezârân yümn-ü ikbâl ile îsâl ide maksûda
2 Hemîşe 'izz-ü şân-u devlet-ü iclâl ü rif'atle
Olup manzûr-ı şâhenşâh-ı 'âlem olsun âsûde
5 Hümâyûn ide Bârî Mustafâ Beg 'izz-ü devletle
Silah-dâr oldu şâh-ı cûd-ger Sultân Mahmûd (H.1148-M.1735-36)

(Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı, Tarihler, s.150)

1.1.1.5.2.5. Vezir Mustafa Paşa

Padişahın Silahdârı Mustafa Beğ'e vezirlik rütbesi vermesini , Kıvrımlı Rahmî, şu tarih beyiti ile nakleder:

72

Târîh-i Vezâret-i Silahdâr-ı Şehriyârî Mustafa Beğ be-eyâlet-i Mora

- 9 Olunca kâmyâb üç tuğile Rahmî dedim târîh
Vezîr oldu cenâb-ı Mustafa Beg yümn-i devletle (H.1159 – M.1746)

(Kıvrımlı Rahmî Divanı, Tarihler, s.199)

Sultan I.Mahmud'un Silahdârı Mustafa Paşaya, vezaret verilmesini, düştüğü tarihle aktaran Nevres, Mustafa Paşanın güzel huyu ile insanları tesiri altına aldığını söyler :

43

Târîh-i Vezâret-i Silahdâr Mustafâ Paşa

- 11 Kim Cenâb-ı Hazret-i Sultân-ı Mahmûdü'l-hısâl
İtdi devletle sa'adette silahdârın vezîr
13 Gerçi her vaz'ı kul azâd itmege benzer müdâm
Hûn-i hulkıyla velî itdi bütün halkı esîr
14 Pâdişehle sandala bindikçe sanurdı gören
Mihr-i 'âlem-tâb ile itdi kıran bedr-i münîr
30 'İzz ü devletle silahdâr-ı cihân-dârî idi (1159)
Mustafa Big Nevresâ oldu vezîr ibnû'l-vezîr (H.1159 – M.1746)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Tarihler, s.380)

1.1.1.5.2.6. Ali Ağa¹⁷⁶

Sultan I.Mahmud dönemi silahdârlarından Ali Ağa, sadakat sahibi, cömert, dünyanın velînîmeti olan bir kişidir. Akovalı Hatem, onu yalnızca kendinin değil, cihanın senâhanlarının övdüğünü söyler:

9

Der-Menkıbet-i Silâhdâr 'Ali Aga

- 16 Cenâb-ı şâh-ı şâhân-ı cihân sultân Mahmûdun
Kadîmî bende-i dîrînesi hâlâ silâh-dârı
17 Sâ'âdetli necâbetli Alî Aga ki nakş olmuş
Derûnunda sadâkat safha-i şevketli hünkârı
18 Degil tenhâ senâ-yı bî-şümârı Hâtem-i zârûn
Kerem-kâr-ı cihânun 'âmme-i 'âlem senâ-kârı
19 Velî-yi ni'met-i dünyâ cenâb-ı dâver-i dehrün
Devâm-ı devletiyle kâm-ber-kâm eylesün Bârî

...

(Akovalı Hatem Divanı, Kasideler, s.237)

¹⁷⁶ Sultan I.Mahmud döneminde hazine-i hümâyûn kethüdalığı da yapan Ali Ağa Enderunludur.Daha sonra silahdâr oldu.Kısa bir süre sonra azledildi.Daha sonra vefat etti.Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.235. Akovalı Hatem'in Ali Ağa için yazdığı bir kaside daha bulunmaktadır.Bu kasidede,Ali Ağanın hazine kethüdalığı vazifesinde bulunduğu bilgisi yer almaktadır.Bkz.Mehmet Celal Varışoğlu, **Hâtem Hayatı Edebi Şahsiyeti Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ün.v. SBE. Erzurum, 1997, s.236

1.1.1.5.3. Hazinedârlar

Kıymetli evani, eşya ve emvalin konulduğu yeri idare ve muhafazaya memur olanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Bu gibi şeylerin bulunduğu yere *hazine* ve *hazine odası* denilirdi. Hazinedar başı ise, saraydaki Enderun ağalarının iler gelenlerinden birinin ünvanı idi. Hazine-i hümayun hademesinin zabıtlığını yapan bu kişi, maiyetindeki hademenin inzibatına bakar ve hazine-i hümayun muhafazasına özen gösterirdi. Diğer bir vazifesi de padişahın destar ve seccadesini muhafaza etmektir. İstedikçe destarını götürüp verdiği gibi namaz kılacağı zaman da seccadeyi bizzat yayardı.¹⁷⁷

1.1.1.5.3.1. Hazinedâr Abbas Ağa

Abbas Ağa, ihsan menba'idır. Onun hazinedâr olmasından dolayı çok mutlu olan şair, bu olaya şu tarihi düşmüştür:

Târîh-i Hazinedâr-ı Şehriyâri-Şüden-i 'Abbâs Aga Rahimehü'llâh
 4 Gülşen-ârâ-yı cihân Hazret-i Sultân Ahmed
 Ser-firâz eyledi bir 'abdini beyne'l-'akrân
 5 Eyleyüp hâzin-i genc-i harem-i muhteremi
 Eyledi bendelerinden anı lutfâ şâyân
 6 Ki senün kendi veliyyü'n-ni'amun idi ezel
 Toygun 'Abbâs Aga ol menba'-ı cây-ı ihsân
 7 Gûş idince bu meserret haberin şâdiden
 Başladum itmege ahvâli ehîbbâyâ beyân
 8 Düşdi menkût ile tebşîre bu târîh-i Vahîd
 Oldı 'Abbâs Aga gencûr-ı harîm-i sultân (H. 1115-M.1703-04)

اولدی عباس آغا کجور حریم سلطان

(Vahîd Mahtûmî Divanı, Tarihler, s.399)

Padişah III. Ahmed'in hazinedârı Abbas Ağa, cihan padişahının hazinelerinin koruyucusudur. O, bütün dertlerin dermanıdır. Cömertlik saçan lütuf eli olmasa, sıkıntılı beden gaflet uykusundan hiç uyanmaz. O, hastalara sertçe hitap etse, mahşer arsasında hallolmadık müşkül kalmaz.

Şair, hiç kimsenin kendi durumunu sormadığını söyleyerek Abbas Ağanın dertlerine derman olmasını istemektedir.

XIII

Kasîde-Beççe der-Münkabet-i 'Abbâs Aga Hazinedâr-ı Şehriyâri Rahimehu'llâh
 12 Hâfız-ı gencîne-i şâh-ı cihân 'Abbâs Aga
 Kim anun hıfzındadır dermân-ı nâ-mezkûr-ı teb
 13 Dest-i lutfi olmasa gâhî kilâb-efşân-ı cûd
 Hâb-ı bîhûdîden ayılmazdı hiç rencûr-ı teb
 14 Hasbiya'llâh itse bir bîmara 'unf ile hitâb
 'Arsa-i mahşerde müşkil k'olmaya mahşûr-ı teb
 15 İtmedi kimse 'ıyâde hâlini ben bî-kesün
 Ey devâ-sâz-ı dil-i derd-ülfet-i magrûr-ı teb

...

(Vahîd Mahtûmî Divanı, Kasideler, s.370)

¹⁷⁷ Mehmed Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, Ankara, 1993, c.1, s.785

1.1.1.5.4. Mirâhurlar

Emîr-i ahurdan bozma olarak bizde *imrahur* ve *mirâhur* denilen iki emîr-i ahur'un nezaret ve idareleri altında bulunup çeşitli kısımları içeren has ahır veya istabl-ı âmire saray hayvanlarına ve bunların takımlarına vs. hususlarına bakar ve bundan başka hayvan yetiştirmek hususunda çeşitli teşkilat ile ilgileniyordu; buranın en büyük âmiri *mirâhur-ı evvel* de denilen birinci emîr-i ahur idi.¹⁷⁸

Büyük imrahur, özengi veya rikab ağalarındandı. İstabl-ı âmire (İstabl-ı âmire, hasahır-saray hayvanlarına ve bunların takımlarına, bu hayvanların bakım ve yetiştirmelerine ait işleri gören teşkilat ve bunların bulunduğu yer demektir.) mensublarının âmiri ve hasahıra ait çayır ve koruların mes'ul nazırı idi.¹⁷⁹

1.1.1.5.4.1. Mirâhur-ı Evvel İbrahim Efendi¹⁸⁰

İbrahim Efendinin Mirâhur- Evvel oluşu, Vahîd tarafından şu tarihle verilmiştir:

I
Târîh-i Mirâhûr-ı Evvel-Şuden-i İbrâhîm Efendi
23 Şâd olup ol gün bedîhî söyledüm târîhini
Oldı İbrâhîm Efendiye makar gülzâr-ı kâm (H.1129-M.1717)

اولدی ابراهیم افندی. یہ مقرر کلزار کام

(Vahîd Mahtûmî Divanı, Tarihler, s.391)

1.1.1.5.4.2. Mirâhur-ı Evvel Vezir Mustafa Paşa

Mirâhur- Evvel makamında bulunan Vezir Mustafa Paşanın vasıfları, Hâkim Mehmed Beg tarafından şöyle anlatılmaktadır:

Mustafa Paşa, cömertlik sahibi, adâletli bir vezirdir. Memlekete âsâyiş getirmiştir. Devletin ve saltanatın namsunun bekçisidir. Onun gelişi ile kalplere ferahlık gelmiştir. O, sadakat, haya ve vefâ sahibidir.

8
Kasîde-i Bahâriye der-Sitâyiş-i Vezîr-i Rûşen-i Zamîr Mîr Âhûr-ı Evvel Mustafa Pâşa
13 Meger ki bir kerem-essiyeye ilticâ idelim
Ki cûd ü lutfî anın tâb-ı 'iltidâl-i bahâr
15 Vezîr-i dâver-i mülket-i mekârim ü â'tâ
Niğâh-ı lutfîna vâ-beste gülîstân-ı yesâr
16 Hamiy-yi devlet ü nâmûs-ı saltanat zâtı
Refâh-ı cümle enâm ü emûr-ı hayre medâr
18 O gün ki devlet ile sadrı eyledi teşrîf
Kulûbe toldı ferah itdi halk-ı istibşâr
19 Misâl-i rûh-ı mücerred ki buldı eşyâhın
Ya âfitâb idi burc-ı şerefde itdi karâr
27 Biri hayâ biri sıdk ü vefâ birisi kerem
Biri salâh ü biri istidâmet-i ezkâr
...

(Hâkim Mehmed Efendi Divanı, Kasideler, s.110)

¹⁷⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.488

¹⁷⁹ Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986, s.162

¹⁸⁰ Lâle Devrinin meşhur Sadrazamı Nevşehirli Damad İbrahim Paşa .Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, sadaretinden önce, vezirlik, sadaret kethüdası ve mirâhurluk gibi görevlerde bulunmuş idi. Geniş bilgi için bkz. bu tezde s.176

1.1.1.5.4.3. Mirâhur-ı Evvel Vezir Abdullah Beg

Padişahın Mirâhur-ı Evveli olan Abdullah Beğe, vezâret verilmesini, Kırımlı Rahmî, aşağıdaki tarih beyiti ile duyurur:

62

Târîh-i Vezâret-i Mîr-âhûr-ı Evvel-i Şehryârî 'Abdullâh Beg

5 Bir güzel târîh-i ra'nâ söyle ey Rahmî ana

Oldu 'Abdullah Beg el-hakk sa'âdetle vezîr (H.1158 – M.1745-46)

(Kırımlı Rahmî Divanı, Tarihler, s.191)

1.1.1.5.5. Saray Kethüdâları

Farsça asıllı bu kelime, itimat olunan, bir yeri idareye memur kimse manasındadır.(Kahya).Osmanlı devlet teşkilatında, bu isimle anılan pek çok memuriyet vardı. Saray, ordu, devlet hizmetlerinin bir kısmı, bu isimle anıldığı gibi, devlet ricalinin mahiyetinde işlerini tedvire memur Kethüdâlar bulunurdu. Geniş manasıyla daima bir kimsenin mahiyetinde çalışan şahsına itimat edildiği için teferruatlı işlerin idaresi kendisine terk olunmuş kimsedir. Hazine Kethüdâsı, Defter Kethüdâsı, Sadâret Kethüdâsı, Tersâne Kethüdâsı vs.¹⁸¹

Sadrazamların birinci vezir olması, vezirler ve kubbe vezirlerinin çokça bulunması yüzünden önceleri resmî müşavereye ihtiyaçları olmadığı gibi, dâire işlerine bakan kethüdâlardan başka, bu unvan altında resmî bir görevli yoktu. Ancak dâire kethüdâları, bazen devletin önemli işlerine karıştıklarından, tayin ve azillerine ara sıra göz atılırdı. Sadrazamlık, sonraları kubbe vezirlerinin üstüne çıkınca, kethüdâlık genişleyerek devlet hizmetleri sırasına girmeye başlamıştır. Görevliye “Kethüdâ Bey” denmeye başlamış ve III. Ahmed devrinde ricâlin büsbütün üstünde önemli resmî bir memurluk şeklini almış; Bâbiâli’de bir “Kethüdâ Kitâbeti Dâiresi” adıyla maiyetine resmi bir memur, bir kalem ve reis ve sonraları ricâl heyetinin, hatta “Şikk-ı Evvel Defterdârı”nın üstüne çıkmıştır. Ancak bu mesned, sadece hâcegâna hasrolunmayıp, bazen kapıcıbaşılara da verilmekle, bir hayli zaman “Kethüdâ ağa” denilmişti. 1137(1724-25) senesinde ise kethüdâlık, büsbütün resmî makamların ve divanî görevlerin en üstünde yer aldı. Kethüdâlığın irâde-i seniyye ile tevcihiyle bir derece daha tahkim edildi.¹⁸²

1.1.1.5.5.1.Padişah Kethüdâsı Mehmed Paşa

201

'Osmân Paşa-zâdeye Mehmed Paşa Kethüdâ-yı Şehriyârî Oldığında

6 Ta'miyeyle oldu târîh Nazîr

Oldu bu âyâna hâlâ kethüdâ

(H.1173 – M.1759-60)

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.1022)

1.1.1.5.5.2.Rikabdâr Kethüdâsı¹⁸³ Mustafa Reşid Beğ

¹⁸¹ Midhat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lûgati**, Enderun Kitabevi, İstanbul,1986, s.183

¹⁸² Mehmed Süreyya ,**a.g.e.**,c.6,s.1785-1787

¹⁸³ Rikâbdâr,Hasoda erkânının dördüncüsüdür.Önceleri çuhadârlardan üstün bir mevkiye sahipken sonraları yerlerini onlara bırakmışlardır.Rikabdâr,padişahın çizmelerine bakar ve ayakkabılarını giydirirdi.Sonradan bu hizmet,başçuhadar ve maiyetindekilere verilmiştir.Rikab-ı hümayun ağaları bulunmadığı yerlerde ve hususî gezintilerinde padişah ata binerken üzengisini tutmak ,yine rikabdârın vazifesi idi.Rikabdârların maiyetinde yer alan ve onların yardımcısı olanlar ise,rikabdâr kethüdâlarıdır.İsmail Hakkı Uzunçarşılı,**Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı,TTK Yayınları**,Ankara,1988,s.350-351

Rikabdâr Kethüdâlığına, Mabeynci Mustafa Beğ'in gelişi, Tokatlı Kânî tarafından tarih kıt'asıyla verilmektedir:¹⁸⁴

6
Târîh-i Berây-ı Kethüdâ Şuden Mustafa Beg Efendi der-Rikâb
50 'Add idüp güherlerin koysun bün-i ceyb-ı dile
Mâbeynci Mustafa Beg giydi ziyi-i kethüdây
51 Bu mübârek mısra'ında cevher işin kıl hesâb
Hamdü'llâh Mustafa Beg oldı mukbil Kethüdây

(Tokatlı Kânî Divanı, Tarihler, s.161)

1.1.1.5.5.3. Emine Sultanın Kethüdâsı Nâşid İbrahim Beğ¹⁸⁵

İbrahim Nâşid Beğ'in devri, mutluluk mevsimi ve bayram günü gibidir. Şairlikte, Rum diyarının ustasıdır. Onun sözü olmasa, nazm arsası boş kalır. İranlı şairler, nazmda, onun kuludurlar.¹⁸⁶

19
Kasîde
14 Nâmdâş-ı peder-i muhterem-i İsmâ'il
Ya'ni Nâşid Beg Efendi-i keremü's-şânı
16 Şevk ü şâdî vü tarab mevsimidür ' id gibi
Hayr-hâhâne zamân kim kerem ü ihsânı
17 At Meydânı kadar olsa da rû-yı kâgıd
Tohşur burda kemiyyet kalem-i pûyânı
18 Sayt-ı nâmı ile pür olmasa ger 'arsa-i nazm
Hâli kaldı dir idüm şimdi suhan meydânı
19 Rûmda pîşeger-i üstâd-ı ma'ânî oldur
'Acemidür ana şâkird olamaz Kâşânî
20 Tîg-ı gayretle terâş eyler idüm dîvândan
Nazm içinde ana hem-ser diseler Selmânı
21 Şeh-i iklim-i beyân Hüsrev-i mülk-i mazmûn
Kuludur ma'ni eger Şâhî eger Hâkânî
...

(Sürûrî Divanı, Kasideler, s.291)

1.1.1.5.5.4. Mihrişâh Valide Sultan'ın¹⁸⁷ Kethüdâsı Mahmûd Beg

Şehzâde Selim'in lalâlığını da yapmış olan Kethüdâ Mahmud Beğ'in vefatını haber veren İbrâhim Nâşid, Mahmud Beğ'in; cömertliğinden, güzel ahlakından, zühd ve takvâ sahibi oluşundan, her an Allah'ı zikrettiğinden, usta bir silahşör olduğundan bahsetmektedir. Mahmud Beğ, Şehzâde Selim'in annesi Mihrişâh Vâlide Sultan'ın kethüdâlığını yapmıştır.

XXVI

Târîh-i Vefât-ı Mahmûd Beg
1 Mîr Mahmûd-ı kerîmü's-şiyem-i nîk hisâl
Hüsn-i ahlâkına meftûn idi pîr ü bernâ
2 'Umdesi idi ser-â-pâ vüzerâ-zâdelerin

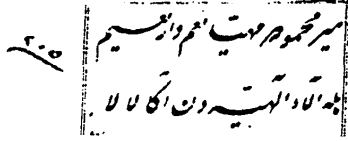
¹⁸⁴ Mustafa Beğ'in medhiyesinin yapıldığı Tokatlı Kânî'ye ait diğer bir kasidede ('bayram' redifli kaside), Mustafa Beğ'in, fitne karşısında doğruluk seddini çektiğinden, cömertlik ve himmetinden bahsedilmektedir. Bilal Elbir, *Kânî Divanı Üzerine Bir İnceleme*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv. SBE. İzmir, 1997, s.119. Tokatlı Kânî Divanında, Mustafa Beğ'in kethüdâ oluşunun anlatıldığı bir tarih kıt'ası daha bulunmaktadır. a.g.e..s.165

¹⁸⁵ 18.yy divanı şairi ve devlet adamı. I. Abdülhamid'in kızı Emine Sultanın kethüdâlığını yapan Nâşid İbrahim Beğ hakkında geniş bilgi şair-siyaset ilişkilerinin değerlendirildiği bölümde verilmiştir. Bkz. bu tezde s.517

¹⁸⁶ Sürûrî'nin Nâşid İbrahim Beğ için yazdığı bir diğer kaside, Şair Vehbî'ye nazîre olarak yazılmıştır.. Bu kaside de , memdûh, benzer özelliklerle anlatılmaktadır. Bkz. Atilla Batur, *Sürûrî Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniv. SBE. Malatya, 2002 ,s.287

¹⁸⁷ III. Mustafa'nın eşi ve III. Selim'in annesidir.

- Ana mîrân-ı kirâm mefharı denseydi sezâ
 3 Tab'-ı pâkizesi incâh-ı merâma teşne
 Dil ü desti yemm ü kân-ı güher-i cûd u sehâ
 4 Zühd ü tâ'ât u 'ibâdât idi her dem kârı
 Kalbi Hakk'da dili zikrinde idi subh u mesâ
 5 Yog idi misli anın fenn-i silâh-şôrîde
 Pîr ü üstâdı idi hep o gürûhın hakkâ
 7 Şeh Selîm gibi cihân-gîrin olup lâlâsı
 Reşk-i keyvân idi rif'atle o merd-i dâna
 10 Kethüdâ-yı şerf-efzâsı olup mâderinin
 Târîk-i çarh ile fark-ı sırrı oldu hem-pâ
 17 Mîr Mahmûd'a müheyâ ni'am-i dâr'ün-na'im
 Hele âlâ-i ilâhiyyeden ana lâlâ (H.1205-M.1790-91)

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.108)

1.1.1.5.6. Şehr-emînleri

Osmanlı Devletinin saray hizmetinde bulunan dört türlü “emîn” vardı; bunlar da Şehremîni, Matbah-ı âmire emîni, Darphâne emîni ve Arpa emîni olup her birinin vazifeleri mühimdi ve hepsi hâcegân denilen mülkiye sınıfındandı.

Osmanlılarda Tanzimata kadar şehreminliği, saray ve hükümete ait tamirat ve bina işleriyle meşgul olan, Galatasaray ve İbrahimpaşa sarayının yiyecek ve giyeceklerini ve eski ve yeni sarayların harem-i hümayunun maaş ve masraflarına bakıp maaşlarını veren ve daha başka bazı vazifeleri bulunan mühim bir memuriyet idi. Şehremîniler, bunların dışında sarayların vekil harçlığını da yapıyorlardı; meselâ saraya ait nakliye ücretleri, sarayın hastane arabalarının tamiri, düğün arabalarında lazım olan araç-gereçlerin tedariki, enderunun kâse, kaşık vb.temini ve icabında bunların tamiri, nakliye ambalajlarının yapılması, sarayın ve iç oğlanlarının sicim, makara ve pamuklarının satın alınması vs.işler, hep bunlar vasıtasıyla tedarik edilirdi.¹⁸⁸

Şehremînin, derecesi yüksek olup terfi ederse Defterdâr olurdu. Divan-ı hümayun toplantılarında, şehreminleri dışarıda bekler ve kendisinden bir şey sorulacak veya bir emir verilecek olursa divana çağrılıp onun görüşü alınır ve icabeden tebligat yapılırdı.¹⁸⁹

1.1.1.5.6.1. Şehr-emîni Baltacı Mehmed Paşa¹⁹⁰

- 15
 Der-Menkıbet-i Baltacı Mehmed Paşa
 1 Sîne cevânuna âzmâyiş-i müjgân olsun
 Okın atsun o kemân-ehrûya meydân olsun
 2 Şeb-çerâğ-ı rûhumı hatt ile isbât ideriz
 Hâne-i hâssa-i hüsnünde çerâğân olsun
 3 Balta asmış meh-i nev kâr-geh-i gerdûna
 Yeni başdan yine sâ mân-ser-i devrân olsun
 4 Şehr-emînligine yâhûd felege balta asar

¹⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.375

¹⁸⁹ a.g.e., s.378

¹⁹⁰ Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa. Geniş bilgi için bkz. bu tezde s.167

5 Bedr olursa yine çeşmâgıl-i sâ mân olsun
Başım kırsa habâ bun yeridir duht-ı rezûn
Tükmesin çözmege bir dahi peşî mân olsun

...

(Akovalı Hatem Divanı, Kasideler, s.264)

1.1.1.5.7. Çukadârlar

Çelebi Mehmed zamanında ihdas edildiği rivayet edilen çukadarlık, saraydaki mühim memuriyetlerdendir. Önceleri silahdâr ve rikabdârdan sonra üçüncü mevkide olan çukadâr, on yedinci asırdan itibaren rikabdârdan daha üstün bir mevkii elde etmiştir. Çukadâr, alaylarda ata binerek hünkârın gerisinde gider ve padişahın yağmurluğunu taşırdı; yine hükümdarın kaftan ve kürklerine bakmak da bunun vazifesi idi.

Çukadâr terfi ederse silahdâr olurdu. Silahdâr ağa padişahın huzurunda bulunmadığı zamanlarda, ona ait olan işleri çuhadâr ağa görürdü. Çukadârın saraydan dışarı hükümet hizmetlerinden beğlerbeği ve vezirlik verilerek çıkarılması 17.asırdan itibaren görülmeye başlanmıştır.¹⁹¹

1.1.1.5.7.1. Çukadâr İsmail Beğ

Vahîd, Padişah çukadarı İsmâil Beği methettiği kasidesinde, onun için bu makamın mübarek olmasını temenni eder:

XIV

Der-Sitayiş-i İsmâ'il Beg Çuhadâr-ı Hazret-ı Şehriyârî

12 Ma'rifet-kâr Mir İsmâ'il
Ki odur mültecâ mübârek-bâd
13 Çukadârî-i şâh-ı dîn-perver
Müstahakdur sana mübârek-bâd
14 Ne hoş-endâm ile münâsib imiş
İşbu nâzik-kabâ mübârek-bâd

....

(Vahîd Mahtûmî Divanı, Kasideler, s.372)

1.1.1.5.8. Çavuşbaşılar

Çavuşbaşı, elinde gümüş âsâsıyla divan-ı hümayunda ayakta durarak hizmet eden ve kapıcılar kethüdâsı ile beraber merasim esnasında teşrifatçılık yapan devlet erkânındandır; çavuşbaşılardan derece ve ehemmiyetleri, on sekizinci asırdan itibaren artmış olmasına rağmen, yine divanda aynı tarzda, ayakta hizmet görmüşlerdir. Çavuşbaşı, halkın isteklerine divana takdimde onların yanında bulunur, dana için divana girip çıkanlara maiyetindeki çavuşlar vasıtasıyla mübaşirlik eder; divanın tertip ve düzenini muhafazaya dikkat ederdi. Bu hizmetlerden dolayı kendisine eskiden divan beği de denmiştir.

Çavuşbaşı bunlardan başka, bayram ve cüluslarda ve sefirlerin huzura kabullerinde kapıcılar kethüdâsı ile beraber teşrifatçılık yapardı. Divanın tatil zamanı gelince ellerindeki gümüş zincirli asaları yere vurarak müzâkerenin sona erdiği zamanı bildirirlerdi. Bunun üzerine divan mesaisi sona erer ve halk dışarı çıkarılarak yemek yenilirdi. Hapis ve tevkif olunacak

¹⁹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.348-349

kimseleri ya paşa kapısındaki kendi dairesinde veya emrolunan yerde hapseyler ve evini mühürlerdi. Divan işleri paşa kapısına nakledildikten sonra çavuşbaşının vazifesinin önemi artmıştır.¹⁹²

1.1.1.5.8.1. Çavuşbaşı Uzun Beğ

Uzun Beğin Çavuşbaşı olması Haşmet tarafından şu tarihle anlatılmaktadır:

9

Uzun Beg Efendi Hazretlerinin Çavuşbaşılıklarına Târihdir

9 Gören âdem zarûrî ser-fürû eyler bu târihe

Bu dem ikbâl ile oldu Çavuşbaşı mübârek bâd (H.1164-M.1751)

(Haşmet Divanı, Tarihler, s.170)

1.1.1.5.8.2. Çavuşbaşı Râşid Efendi

Sürûrî, Râşid Efendiye yazdığı kasidede, maddî yönden çektiği sıkıntıları dile getirerek, Râşid Efendinin eteğine sarılır ve ondan yardım bekler. Râşid Efendiyi, Hızır olarak tavsif eden şair, konuştuğu zaman ağzından irfan incisi dökülen, zekâ sahibi bir insandır.¹⁹³

52 Mürşid-i râh-ı emeldür ki Hızır-ı himemün

Ugrına mâhasal çeşme-i hayvân dökülür

53 Hazret-i Râşid Efendi-i suhanperver kim

Nutka gelse deheninden dürr-i 'irfân dökülür

(Sürûrî Divanı, Kasideler, s.283)

1.1.1.5.9. Kâtipler

Dârü's-sa'âde kâtibi, Dârü's-sa'âde ağalarının yazı işlerini gören memurun ünvanıdır. Başlıca vazifesi, Haremeyn vakıflarına ait işleri görmektir. Maiyetinde başka kâtipler de vardı. Dairesi, Topkapı Sarayı orta kapının dışında haslar kapısı tarafında idi. Vakıflar işlerini tetkik etmek üzere Dârü's-sa'âde ağalarının reisliği altında toplanan divan burada içtima ederdi. Dârü's-sa'âde ağasının yazıcısı, divanın da âzası idi.¹⁹⁴

1.1.1.5.9.1. Dârü's-Sa'âde Kâtibi Mehmed Ağa

Mehmed Ağanın Dârü's-Se'âde kâtipliğine gelişini Dürrî bir tarihle aktarır:

Târîh Berây-ı Kâtib Aga-yı Dârü's-Se'âde

Muhît-i 'akl Mehemed halife-i evvel

Bulınca yazıcılıkla husûl-ı âmâlî

Du'â idüp didi târîh-i sâlini Dürrî

Mübârek ola Mehemed bu rütbe-i 'âli (H.1124 – M.1712)

مبارک اوله مخد بر شبة سالی

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.212)

1.1.2. Merkez Teşkilatında Bulunanlar

¹⁹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.413-414

¹⁹³ Kasidede şair, maddî yönden yaşadığı sıkıntıları açık bir şekilde anlatmıştır. Kasidenin ilgili yerleri için bkz. Atilla Batur, *Sürûrî Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Ün. SBE. Malatya, 2002 s.280

¹⁹⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, Ankara, 1993, c.1, s.404

1.1.2.1.Sadrazamlar

Devletin işlerini idarede padişaha vekâlet eden hükümet başkanına, vezirin tek olduğu zamanda yalnızca *vezir* ve sayısı artınca diğerlerinden ayırmak için *vezir-i âzam* denilmiştir. Bundan başka, *sadr-ı âlî*, *sâhib-i devlet*, *zât-ı âsafî*, *vekil-i mutlak* vs. gibi tabirler varsa da, bunların en yaygın olanı *vezir-i âzam* ifadesidir.¹⁹⁵ *Sadrazam* tabiri ise, 1656 yılından sonra ve daha çok halk arasında kullanılmıştır.¹⁹⁶

Osmanlı Devletinin bir beylik hâlinde kurulduğu sırada vezir, askerî işlerden başka diğer hükümet işleriyle de meşgul olup buraya ulemâ (ilmiye) sınıfından yetişmiş olanlar tayin edilirdi; bu devletin ilk vezirleri hep ilmiye mesleğinden ve bu mesleğin en yüksek mertebesi olan dereceden o makama gelmişlerdir.¹⁹⁷

Vezir-i âzam, padişaktan sonra devletin en büyük başkanı ve hükümdarın mutlak vekili olduğundan sözü ve yazısı padişahın iradesi ve fermanı demekti. Fatih Sultan Mehmed döneminin sadrazamlarından olan Çandarlı Halil Paşa'dan sonra, sadaret makamına 18.yy'a kadar, pek az istisnâsı olmak kaydıyla devşirmeden yetişmiş olanlar getirilmiştir.¹⁹⁸

Sadrazamlar, Divan-ı Hümâyün adı verilen ve devlet işlerinin görüşüldüğü toplantıları idare ederlerdi.¹⁹⁹ Devletteki ilmiye tevcihleri(atamaları) da dâhil olmak üzere bütün tayin ve aziller, katiller, terfî ve terakkîlerde birinci derecede merci' olup her iş, onun emir ve muvâfakatı ile olurdu. Sefer haricindeki zamanlarda vezir, kazasker, şeyhülislam gibiler hakkında yapılacak işlemler hakkında padişahın muvâfakatını yine sadrazamlar alırdı. Vezirlerin idamları için yine sefer harici vakitlerde padişahın fermanı alınırdı.

16.asır sonlarına yakın zamana kadar selâhiyetleri çok geniş olan ve mutlak padişah vekili ve işlerinde bağımsız olan sadrazamlar, daha sonraları bu bağımsızlıklarını yavaş yavaş kaybetmişler ve sarayın nüfuzlu adamlarının tesiri ile işlerine karışılır olmuştur. 16.asırdan sonlarından itibaren sadrazamların makamlarında tutunabilmeleri için sarayda ileri gelen nüfuzlu şahsiyetlerden valide sultan, padişah zevceleri, dar'üs-sa'ade ağası, silahdar ağa vs.gibi erkek ve kadınlardan kendisini himaye edecek kişiler elde etmeleri lâzımdı.²⁰⁰

Osmanlı sadrazamlarından ilk iki yüzyılda hükümet idaresini ellerine alanların hemen hepsi, ilk padişahlar gibi liyâkat sahibi insanlar olmasına rağmen, bilhassa 16.yy'dan itibaren sadrazamlara olan güven kalktı ve muhtelif tesirlerle sadrazamların bağımsızlıklarına zarar geldi. Saray halkı, hükmedici bir vaziyet olarak onların işlerine karıştı. Bu duruma, bazı sadrazamların aciz oluşları da eklenince sadaret makamı eski önemini kaybetti.²⁰¹

18.yy'da sadâret makamında gelen vezir-i âzamların isimleri ve bu makamda kalış

¹⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara,1988,s.111

¹⁹⁶ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar, Kültür Bakanlığı*, Ankara,1996,c.2,s.963

¹⁹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara,1988,s.111

¹⁹⁸ *a.g.e.*, s.113

¹⁹⁹ Önceleri her gün toplanan divan, sonraları haftada dört güne inmiştir.1677 tarihinden itibaren de haftada iki gün toplanması kararlaştırılmıştır. Bu toplantıları, Fatih dönemine kadar padişahlar idare etmişse de; bu devirden sonra divan toplantıları, sadrazamların başkanlığında yürütülmüştür. Padişahlar, bu toplantıları perde veya kafes arkasından dinlemişlerdir. *a.g.e.*, s. 2- 4.

²⁰⁰ *a.g.e.*, s.115-121

²⁰¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara,1988, s.122

süreleri şöyledir:²⁰²

Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa	25 Ekim 1689	19 Ağustos 1691
Bahadır-zâde Arabacı Ali Paşa	19 Ağustos 1691	27 Mart 1692
Merzifonlu Çalık Hacı Ali Paşa	27 Mart 1692	27 Mart 1693
Bozoklu (Bıyıklı) Mustafa Paşa	27 Mart 1693	14 Mart 1694
Sürmeli Ali Paşa	14 Mart 1694	2 Mayıs 1695
Elmas Mehmed Paşa	2 Mayıs 1695	11 Eylül 1697
Köprülü Amca-zâde Hacı Hüseyin Paşa	11 Eylül 1697	4 Eylül 1702
Daltaban Mustafa Paşa	4 Eylül 1702	24 Ocak 1703
Râmî	24 Ocak 1703	22 Ağustos 1703
Sührablı Kavanoz Nişancı Ahmed Paşa	22 Ağustos 1703	17 Kasım 1703
Moralı Damad Hasan Paşa	17 Kasım 1703	28 Eylül 1704
Kalaylıkoz Hacı Ahmed Paşa	28 Eylül 1704	25 Aralık 1704
Baltacı Mehmed Paşa(1. Sadareti)	25 Aralık 1704	3 Mayıs 1706
Damad Çorlulu Ali Paşa	3 Mayıs 1706	16 Haziran 1710
Köprülü-zâde Damad Numan Paşa	16 Haziran 1710	18 Ağustos 1710
Baltacı Mehmed Paşa(2. ve son Sadareti)	18 Ağustos 1710	20 Kasım 1711
Gürcü Ağa Yusuf Paşa	20 Kasım 1711	12 Kasım 1712
Silahdar Süleyman Paşa	12 Kasım 1712	6 Nisan 1713
Kel Hoca İbrahim Paşa	6 Nisan 1713	27 Nisan 1713
Silahdar Damad Ali Paşa	27 Nisan 1713	5 Ağustos 1716
Hacı Halil Paşa	5 Ağustos 1716	26 Ağustos 1717
Tevkii Nişancı Mehmed Paşa	26 Ağustos 1717	9 Mayıs 1718
Nevşehirli Damad İbrahim Paşa	9 Mayıs 1718	1 Ekim 1730
Silahdar Damad Mehmed Paşa	1 Ekim 1730	22 Ocak 1731
Kabakulak İbrahim Paşa	22 Ocak 1731	10 Eylül 1731
Topal Osman Paşa	10 Eylül 1731	12 Mart 1732
Hekimoğlu Ali Paşa (1. Sadareti)	12 Mart 1732	12 Temmuz 1735
Gürcü İsmail Paşa	12 Temmuz 1735	9 Ocak 1736
Silahdar Seyyid Mehmed Paşa	9 Ocak 1736	6 Ağustos 1737
Muhsin-zâde Abdullah Paşa	6 Ağustos 1737	19 Aralık 1737
Yeğen Mehmed Paşa	19 Aralık 1737	22 Mart 1739
Hacı İvaz-zâde Mehmed Paşa	22 Mart 1739	23 Haziran 1740
Nişancı Şehlâ Hacı Ahmed Paşa	23 Haziran 1740	21 Nisan 1742
Hekimoğlu Ali Paşa (2. Sadareti)	21 Nisan 1742	23 Eylül 1742
Seyyid Hasan Paşa	23 Eylül 1742	9 Ağustos 1746
Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa	9 Ağustos 1746	24 Ağustos 1747
Boynueğri Seyyid Abdullah Paşa	24 Ağustos 1747	3 Ocak 1750
Divitdar Mehmed Emin Paşa	3 Ocak 1750	1 Temmuz 1752

²⁰² Tabloda yer alan isimler ve tarihler, Yılmaz Öztuna'ya ait **Devletler ve Hanedanlar** (Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, s. 968- 969- 970-971-972-973-974) isimli eserden alınmıştır. (Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, s. 968- 969-970-971-972-973-974) 18.yy divanlarındaki siyasi kişi ve olaylara yönelik bütün manzumeleri tezimizde ele aldığımız için 17.ve 19.yy'da görev yapmış devlet adamlarına da kronojik listede yer verdik.

Çorlulu Köse Bâhir Mustafa Paşa(1. Sadareti)	1 Temmuz 1752	15 Şubat 1755
Hekimoğlu Ali Paşa (3. Ve Son Sadareti)	15 Şubat 1755	19 Mayıs 1755
Nâilî Abdullah Paşa	18 Mayıs 1755	24 Ağustos 1755
Silahdar Bıyıklı Ali Paşa	24 Ağustos 1755	25 Ekim 1755
Yirmisekiz-zâde Mehmed Said Paşa	25 Ekim 1755	1 Nisan 1756
Çorlulu Köse Bâhir Mustafa Paşa(2. Sadareti)	1 Nisan 1756	11 Ocak 1757
Koca Ragıp Paşa	11 Ocak 1757	8 Nisan 1763
Tevkii Hamza Hamid Paşa	8 Nisan 1763	1 Kasım 1763
Çorlulu Köse Bâhir Mustafa Paşa(3.veSon Sadareti)	1 Kasım 1763	28 Mart 1765
Muhsin-zâde Mehmed Paşa (1. Sadareti)	28 Mart 1765	7 Ağustos 1768
Silahdar Hamza Mahir Paşa	7 Ağustos 1768	20 Ekim 1768
Yağlıkçı-zâde Nişancı Hacı Mehmed Emin Paşa	20 Ekim 1768	12 Ağustos 1769
Moldovancı Ali Paşa	12 Ağustos 1769	12 Aralık 1769
İvaz-zâde Halil Paşa	12 Aralık 1769	25 Ekim 1770
Silahdar Mehmed Paşa	25 Ekim 1770	11 Aralık 1771
Muhsin-zâde Mehmed Paşa (2. Ve Son Sadareti)	11 Aralık 1771	4 Ağustos 1773
İzzet Mehmed Paşa (1. Sadareti)	4 Ağustos 1773	6 Temmuz 1775
Moralı Derviş Mehmed Paşa	6 Temmuz 1775	5 Aralık 1777
Darendeli Cebecizade Mehmed Paşa	5 Aralık 1777	1 Eylül 1778
Kalafat Mehmed Paşa	1 Eylül 1778	21 Ağustos 1779
Silahdar Karavezir Seyyid Mehmed Paşa	21 Ağustos 1779	20 Şubat, 1781
İzzet Mehmed Paşa (2. Sadareti)	20 Şubat 1781	25 Ağustos 1782
Yeğen Hacı Mehmed Paşa	25 Ağustos 1782	31 Aralık 1782
Halil Hamid Paşa	31 Aralık 1782	31 Mart 1785
Hazinedar Şahin Ali Paşa	31 Mart 1785	24 Ocak 1786
Koca Yusuf Paşa (1. Sadareti)	24 Ocak 1786	7 Haziran1789
Kethüdâ Çerkes Meyyit Hasan Paşa(1. Sadareti)	7 Haziran 1789	3 Aralık 1789
Cezayirli Gazi Hasan Paşa	3 Aralık 1789	30 Mart 1790
Ruşuklu Çelebi-zâde Şerif Hasan Paşa	30 Nisan 1790	15 Şubat 1791
Koca Yusuf Paşa (2. Ve Son Sadareti)	15 Şubat 1791	4 Mayıs1792
Damad Melek Mehmed Paşa	4 Mayıs 1792	19 Ekim 1794
Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa	19 Ekim 1794	30 Ağustos 1798
Kör Yusuf Ziyâüddin Paşa (1. Sadareti)	30 Ağustos 1798	24 Nisan 1805
Bostancıbaşı Hâfız İsmail Paşa	24 Nisan 1805	14 Kasım 1806
Keçiboynuzu İbrahim Hilmi Paşa	14 Kasım 1806	18 Haziran 1807
Çelebi Mustafa Paşa	18 Haziran 1807	28 Temmuz 1808
Alemdar Mustafa Paşa(Bayraktar Mustafa Paşa)	28 Temmuz 1808	15 Kasım 1808

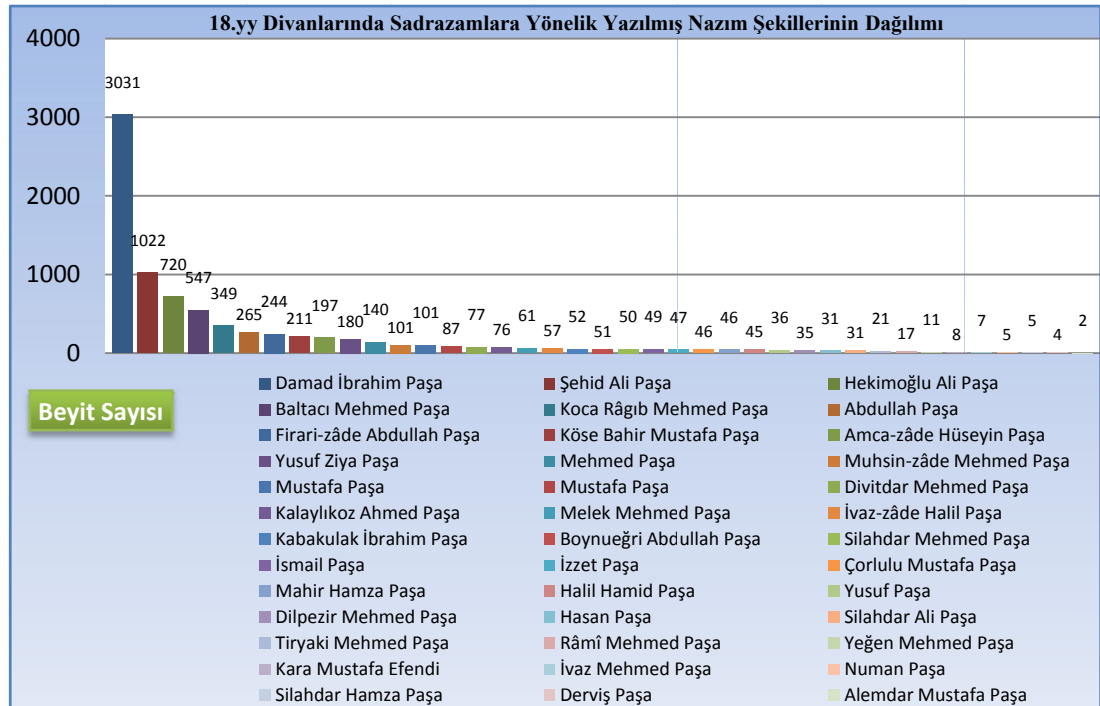
Divan şairleri, sadrazamların bu makama gelişlerine tarih düşürmüşler;yazdıkları bu tarih manzumelerinde ve ayrıca kasidelerinde onlardan övgüyle söz etmişler; onların sadâret makamına gelişleriyle duydukları sevinç ve mutluluğu ifade etmişlerdir.Şairlerin sadrazamlara bakışları ve manzumelerinde onları ele alışları,tezimizin “Şair ve Siyaset İlişkisi” adlı son bölümünde ayrıntılı olarak ayrıca değerlendirilecektir.

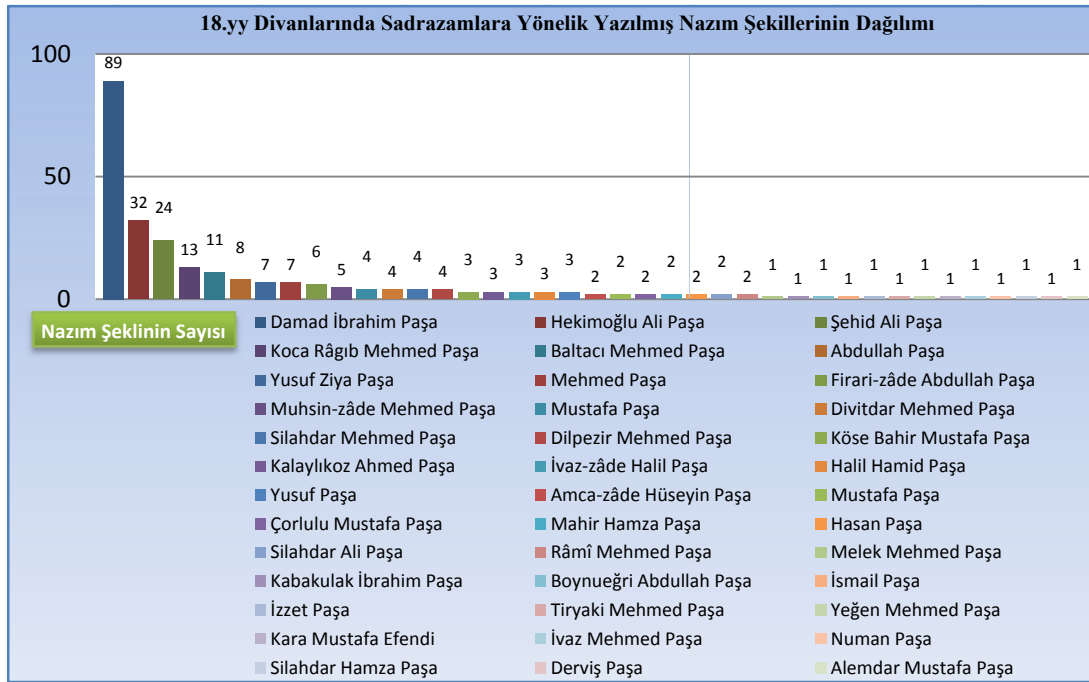
Sadrazamlarla yönelik bilhassa tarih manzumelerini ve kasideleri incelediğimizde, onların mizaçlarına, ülkeyi idare etmelerine ve askerî alandaki başarılarına yönelik vasıfların ön plana çıktığı dikkatleri çekmektedir.

Mizaçlarıyla ilgili olarak, sadrazamların en çok cömert oluşlarından söz edilmiştir. Sadrazamlar, lütuf ve kerem madeni ve denizi olarak gösterilmiş ve cömertliğinden dolayı kendisine telmihte bulunulan Hatem'den üstün tutulmuştur. Sadrazamlar, dönemlerinde fakir insanları zengin ederek mutlu kılmaktadırlar. Sadrazamların mizaçlarıyla ilgili olarak faziletli ve iyilik dolu olmaları da sıkça söz edilen özelliklerdendir. Onların iyiliği, bir güneş gibi bütün cihanı doldurmakta ve kuşatmaktadır. Faziletlidirler; öyle ki, böyle faziletli bir vezir, Allah'ın, devrin padişahına bir lütfudur ancak.

Sadrazamlar, ülkeyi çok iyi bir şekilde idare edecek vasfa sahiptirler. Onların dönemlerinde bütün ülke bayındır kılınmış; insanlar mutlu ve refah içinde yaşamışlardır. Bütün bunlar için, sadrazamlar rahatlarını ve uykularını terk etmişler ve halkın huzur ve mutluluğunu düşünmüşlerdir. Sadrazamlar için en çok "Asaf" tabiri kullanılmıştır.

Sadaret makamına gelen kişilerin askerî vasıfları da özellikle kasidelerde dikkati çekmektedir. Bu makama gelişlerini halk büyük bir mutluluk içinde karşılamış; fakat düşmanlarının yüreğini bir korku kaplamıştır. Savaş zamanında düşmanlara aman vermeyen sadrazamlar, yapılan antlaşmalardan da galip çıkmışlardır. Böyle olması, onların akıllı oluşlarından gelmektedir ki, bu da Allah'ın onlara bir lütfudur. Bu sadrazamların bu makama gelişleri, padişahlar içinde Allah'ın bir nimetidir.

1.1.2.1.1. Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa(1689 -1691) ²⁰³

Nahîfî, yazdığı bir kasidede, Fazıl Mustafa Paşadan övgüyle söz eder ve şöyle der:

“Böyle gönül aydınlatan bir paşayı övmek, ne büyük mutluluk. Menkıbesini anlatana sevinç verir. Cihanın iftihar kaynağı Hz.Peygamberle aynı adı taşıyan Mustafa Paşanın temiz vücudu, Allah’ın lütfunun mazharı olmuştur. Onun lütfunun ışığı, cihan meclisini aydınlattı da yıldızlara ihtiyaç kalmadı. Ne vakit cenk meydanına çıksa, din düşmanlarını baştanbaşa paramparça eder. O melek huylu paşa, Allah yolunda savaşan bir mücahittir ki, onun bir fethi, yüz bin kahramanın yaptıklarına bedeldir.

O, insanların feryatlarını duyup onlara merhamet eden bir vezirdir ki, adâlet isteyen bir kişi için onun kapısının tozu, emniyet ırmağıdır. Onun bir benzeri, Osmanlı mülküne gelmemiştir.”

XXIV

Bahâriyye Der-Sitâyiş-i Sadr-ı A'zam Vezîr-Âsaf-Şiyem Hazret-i Mustafâ Paşa Veffekahûllâhü Te'âlâ Bimâ-Yeşâ

- 6 Ne paşa kim safâ-yı midhat-i zât-ı dil-efrûzı
Virür sad neşve-i pür-feyz tab`-ı menkabet-hâna
- 7 Ne paşa kim kemâl-i zîb ü ferr ü kadr u cahından
Serîr-i cân-fezâsı tâ`na-zendür taht-ı hakana
- 8 Semiyî-yi mefhar-ı `âlem Cenâb-ı Mustafa Paşa
Ki olmışdur vücûd-ı pâki mazhar lutf-ı Yezdâna
- 9 Zihî paşa-yı `âlî-kadr ü gerdûn-rütbe kim dâ'im

²⁰³ Fâzıl Mustafa Paşa, Köprülü Mehmed Paşanın ikinci oğludur.1047'de (1637-38) doğdu. İlim tahsil eylemiştir. Cemâziyelâhir 1091'de(Temmuz 1680) vezirlikle kubbe toplantılarında bulundu. Daha sonra Bender muhafızlığıyla Silistre valisi, sonra üçüncü vezir oldu. Emekli olduktan sonra Babadağı muhafızlığı gönderildi ve sonra Edirne'ye davetle sebepsiz bir şekilde vezirliği kaldırıldı.1096'da(1685) tekrar vezaretle Boğaz muhafızı oldu. Daha sonra Sakız muhafızı görevinde bulunup sadâret kaymakamlığına getirildi. Oradan Hanya, Kandiye ve tekrar Boğaz muhafızlığına getirildi.26 Muharrem 1101'de (9 Kasım 1689) sadrazam oldu. Zilhicce 1102'de (Ağustos-Eylül 1691) Varadin'de şehit oldu. Fazıl Mustafa Paşa; cesur, bilgili, haysiyetli ve vakurdu. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.4,s.1201.

10 Serîr-i devleti pîrâyedür eyvân-ı keyvâna
 Münevver eyledi bezm-i cihânı şu'le-i lutfi
 Bi-hamdi'llâh ki hâcet kalmadı şem'-i fûrûzâna
 11 O sadr-ârâ-yı rif'at kim kemâldi feyzi-i cûdından
 Kef-i ihsânın itmiş gıpta-fermâ kahr-ı 'Ummâna
 21 Ser-â-pâ zümre-i a dâ-yı dîni çâk çâk eyler
 Ne dem kim 'arsa-gâh-ı cenge çıksa şeh-levendâne
 22 Mücâhid fi-sebîli'llâh o paşa-yı melek-hûyun
 Deger bir fethi yüz bin kahramân-ı dil-pesendâna
 26 Sen ol rahm-âşinâ feryâd-gûş-ı bî-kesânsın kim
 Gubâr-ı der-gehün cây-ı emândur dâd-hâhâna
 27 Kerem-bahşâ mühim-sâz-ı umûr-ı dîn ü devletsin
 Hevâdur dem-be-dem tigrâ-keş olsan levh-i 'ünvâna
 28 Bu ahlak-ı mekârimle bu lutf u cûd ile hakkâ
 Nazîrûn hak budur kim gelmemişdür mülk-i 'Osmâna
 ...

(Nahîfî Divanı, Kasideler, s.225)

18.yy şairlerinden Râsîh de Mustafa Paşayı över. Sadaret makamına böyle bir zat geldiği için Allah'a binlerce hamd eden şair, cihanın yeniden mutlu olduğunu söyler. Âlem, zulüm ateşi ile yanmış ve harap olmuş iken, Hakk'ın lütuf yağmuru yetmişmiş ve o ateşi söndürmüştür. Zirâ, sadâret makamına o adâletli vezir gelmiştir.

O, devrin Süleyman'ı padişahın veziri olan bir Âsaf'tır, zamanın kahramanıdır. Onun şanının yanında "anka" kuşu sinek bile değildir. Adâlet ve ilimde dünyada bir benzeri bulunmaz. İlim ve cömertlik denizi Köprülüzâde Mustafa Paşa, sadrazam olmuştur.

9
 1 Fe-hamden sümme hamden irdi lutf-ı Hazret-i Bârî
 Yeniden şâd-kâm oldu bütün dünyâ vü mâ-fihâ
 2 Harâb-âbâd-ı 'âlem âteş-i zulm ile yanmışken
 İrüp bârân-ı lutf-ı Hazret-i Hak eyledi itfâ
 3 Sa'âdetle geçüp ol cân-ı 'âlem sadr-ı 'adl-âlûd
 Hemân dem mürdegâmı zulmü itdi cümleten ihyâ
 4 Te'âla'llâh te'âla'llâh zihî destûr-ı a'zâm kim

Vezir **بن وزير و وزير هم وجود** fâzıl ü dânâ
 5 Zamânun Kahramânı Âsaf-ı devr-i Süleymânî
 'Ulüvv-i şânına nisbet meges bile degül 'ankâ
 6 Bulunmaz misli dünyâda ger 'ilm ü ger 'adâletde
 Ri'âyetle ider şer'-i şerîfî dem-be-dem ihyâ
 10 Gelüp bir savt hatîfden dinildi Râsîhâ târîh
 Yem-i 'ilm ü 'atâ Köprülü-zâde Mustafâ Paşa

(H.1101-M.1689)

(Râsîh Divanı, Tarihler, s.407)

1.1.2.1.2. Köprülü Amcazâde Hacı Hüseyin Paşa (1697 - 1702)²⁰⁴

“Vezir-i azam,Hüseyin Paşa ile sadâret makamı şeref buldu.Melek tabiatlı bir Âsaf olan

²⁰⁴ Köprülü Mehmed Paşanın küçük kardeşi olan Hasan Ağanın oğludur.Amcası ve amcaoğulları sayesinde yükselerek 1095'te(1684) beylerbeyi rütbesiyle Şehrizor valisi,sonra Çardak muhafızı oldu.1100'de(1688-89) vezirlikle Boğaz muhafızı oldu.daha sonra rikâb-ı hümayun kaymakamı,kubbe veziri ve tekrar Boğaz muhafızı oldu.1106'da(1694) kaptan-ı derya olup az zaman sonra azledilerek Sakız muhafızı oldu.Konya ve Adana valisi,Belgrad muhafızı makamlarında bulunduktan sonra 2 Rebiülevvel 1109'da((18 Eylül 1697) sadrazam oldu.Avrupa devletleriyle Karlofça antlaşmasını yaptı.12 Rebiülevvel 1114'te(5 Eylül 1702) istifa etti. Sebebi, nüfuzlulardan Kibleli-zâde Ali Beyin, Şeyhülislam Feyzullah Efendinin padişahı kıskırtması ile ansızın katledilmesidir.Daha sonra Boğaz Hisarı'na gönderilen Hüseyin Paşa,kısa bir zaman sonra orada vefat etti.Na'sı, İstanbul'a getirilerek medresesine defnedildi.Hüseyin Paşa,dindar,akıllı ve iradeliydi. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.3,s.718. Amca-zâde Hüseyin Paşa hakkında Karlofça Antlaşması münasebetiyle yazılan manzumeler için bkz. bu tezde s.418

o sadrazam,İslam devletine nizam getirdi.Maârif ehlinin yardımcısı ; fazilet ve kemâl ehlinin sevgilisidir.Onun benzeri cihanda bulunmaz.

O,Allah'ın fazlıyla Sakız adasını fethetti. Onun vücudu, halk için ilahî bir lütuftur.

Zamanında herkes, onun lütfu vesilesiyle hamd ve şükür halindedir. Onun devrinde cihana âsâyış geldi de, kereminin sızıntısı, insanları gam tozundan kurtardır.”

XXVI

Kasîde Berây-ı Vezîr-i Mükerrer Hüseyin Paşa

20 Vezîr-i a'zam u ekrem Hüseyin Paşa kim
Anunla buldu şerâfet sadâret-i 'uzmâ
21 Sütüde-menkabet-i Âsâf-ı melek-haslet
Rehîn-i 'izz ü sa'âdet mekîn-i sadr-ı ulâ
29 Muîn-i ehl-i ma'ârif muhibb-i fazl u kemâl
Vezîr-i kadr-şinâs-ı merâtib-i fuzalâ
32 Cihânda misli bulunmaz vezîr-i zî-şândur
Hem ehl-i tab' u sühan-dân ü hem kerem-peymâ
33 Degül mi meymenet-i zâtı fazl-ı Rabbânî
Ki oldı feth-i Sakız himmetiyle cehre-nümâ
34 Vücûdı lutf-ı ilâhî degül midür halka
Ki emn-i 'âleme vâbeste himmeti mahzâ
41 Zamâne vâye-i i lütfunla hâmid ü şâkir
Cihân mehâsin-i zâatunla neşvemend-i rızâ
42 İder bu demde bu denlü rızâ-yı halk-ı cihân
Semîm-i hulkunı tercîh-i anber-i sârâ
43 Cihâna nevbet-i hükmünde geldi âsâyış
Senünle oldı müyesser bu ni met-i kübrâ
44 Cihânı eyledi tertîb reşha-i keremün
Gubâr-ı gamdan emîn oldı sâha-i gabrâ
...

(Nahîfî Divanı,Kasideler,s.232)

1.1.2.1.3. Râmî Mehmed Paşa (1703)²⁰⁵

Râmî Mehmed Paşanın sadrazam oluşuna dair yazılan aşağıdaki tarih manzumesinde şair Kâmî, Paşayı şu özellikleriyle tavsif eder:

“Cihanı süsleyen o padişah, böyle benzeri bulunmaz bir cevheri sadrazamlığa layık görerek ne büyük bir iyilik yapmıştır ki onun gibi mücevherin ışığını her şey kıskanır. O,ilahî lütfun ta kendisidir.”

1

Târîh-i Berây-ı Vezâret-i Râmî Paşa

1 Habbezâ 'âtîfet-i pâdişeh-i mülk-ârâ
Kıldı bir misli bulunmaz güheri mühre sezâ
2 Ne güher lâyıık-ı pîşâni-i tâc-ı iclâl
Reşk ider pertev-i envârına kân u deryâ
3 Öyle 'âdil şeh-i devrâna münâsib el-hakk
Böyle dâna ola destûr-ı memâlik-pîrâ
4 Dest-i ikbâline tevfik-i ezelden mevzû'
Hall-i her-'ukde-i eşkâl-i nizâm-ı dünyâ
5 Mahz-ı eltâf-ı İlâhîden o zât-ı ekrem

²⁰⁵ Eyüplü Hasan Ağanın oğludur.1065'te(1655) doğdu.Reis kalemine öğrenci olup Nâbî ile hacca gitmiş ve dönüşünde reis kesedarı olmuştur.1102'de (1690-91) ve 1106'da(1696-97) reis'ül-küttâb olmuş;kısa bir süre sonra azledildikten sonra11108'de(1697-98) tekrar bu makama getirilmiştir.1699'da Nemçe'ye murahhas olup Karlofça barışını imzalamıştır.1114'te(1703) kubbe veziri ve nihayet Ramazan 1114'te(Ocak Şubat 1703) sadrazam olmuştur.1115'te(1703-04) Kıbrıs valisi olmuştur.Daha sonra Mısır valiliği yapan Râmî Mehmed Paşa,1118'de(1706) azledilip emekli olarak Rodos'a yerleşmiştir.O sene,(Mart 1707) orada vefat etmiştir.Rodos'ta medfundur.Akıllı,olgun,bilgili ve hesap ilminde ustaydı.Şair olup bir de divanı vardır. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.4,s.1348.Râmî Mehmed Paşanın Karlofça görüşmelerine katılmasına dair kendisi hakkında yazılan manzumeler için bkz. 418

- 6 Sadr-ı devletde ola âsaf-ı fermân-fermâ
Mühterem ile mükrem olunca didi Kâmî târîh
Mâhîrînin ola felek-âfâmı Mehmed Paşa (H. 1114 –M.1703)

مهرنگ اوله فلك رامى محمد پاشا

(Edirneli Kâmî Divanı,Tarihler,s.83)

“Cenab-ı Hakk’a hamd olsun ki, gönüllerin istediği, daimi ikbalin başlangıcı olan o vezir ortaya çıktı da Sultanın mutlak veziri oldu. O güneşe benzeyen sadrazamın doğuşu, devlete nur düşürdü. Herkes, bu makamın gerçek sahibi geldi, dedi.”

Râmî Mehmed Paşa Hazretlerinin Nâ'il-i Mühterem Oldığına Târîhdir

Mînet Cenâb-ı Hakkâ ki ber-vefk-i kâm-ı dil
İtdi zuhûr-ı evveli ikbâl-i sermedin
Ya'ni semiyy-i fahr-ı rûsûl bir vezîr-i pâk
Oldı vekîl-i mutlakı sultân-ı emcedin
Nûr-efken oldı tal'atı çün sadr-ı devlete
Mânend-i âfîtâb o zât-ı mü'eyyedîn
Birbirine beşâret idüp didi cümle halk
Hakkâki geldi sâhibi şimdi bu mesnedin

...

Yazdı melek felekde bu târîhi Dürriyâ
Dehr oldı mühterem ile Râmî Mehmedin (H. 1114 –M.1703)

دهر اولدی مهر عقل ابر رامی محمد پاشا

(Dürri Divanı,Tarihler,s.39)

1.1.2.1.4. Sadrazam Damad Hasan Paşa (1703 - 1704)²⁰⁶

“Hasan Paşa, melek huyludur; haşmet ve debdebe yönüyle Dârâ gibidir. Kısra ve Cemşid, onun cömertlik kapısında köle olsalar layıktır. Onun sadareti ile bu makam tazelik ve canlılık buldu. Onun gibi adâletlisi, dünyaya henüz gelmedi.”

“Osmanlı Devletinin Nizâmü'l-Mülkü olan sadrazam, bilgili bir Âsaf ve cömert bir Hâtem'dir. Mesih gibi merhamet kaynağı olduğu için ölüyü lütuf nefesiyle diriltir. Dünya onun lütfuyla rahat bir şekilde istirahat etmektedir. Âsaf'ın ruhu, eğer onun cömertlik kadehinden şerbet içseydi, haşre kadar ihya olurdu.”

Kasîde der-Sitâyîş-i Vezîr-i A'zam Dâmâd Hasan Paşa

- 1 Te'ala'llah zihî zât-ı melek-haslet kerem-fermâ
Ki ferr ü haşmet ü dârâtı gayret-âver-i Dârâ
- 2 Zihî zât-ı kerîmü'ş-şân ki vâsf-ı pâkini her dem
Sûhan-sencân ider ser-levha-i mecmû'a-i imlâ
- 3 Ne zât-ı mekremet-pîrâ ki lâyıkdur olurlarsa
Der-i devlet-me'âbi bendesi Cemşid ile Kısra
- 4 Ne zât-ı pâk ya'nî kim vezîr-i a'zam u ekrem
Ki nâm-ı pâki devletlü sa'âdetlü Hasan Paşa
- 5 Zihî düstûr-ı 'âli-şân ki buldı revnak-ı tâze
Kudûm-ı pâki ile mesned-i sadr-ı 'alâ hakkâ

²⁰⁶ Moralıdır.Padişahın çukadârı oldu.1095'te(1684) padişahın silahdârı oldu.1099'da(1688) vezirlikle Mısır'a gönderildi. 1101'de(1688-89) azledildi.Bursa ve İzmit mutasarrıflıklarında bulundu.1102'de(1690-91) IV.Mehmed'in kızı Hadice Sultanla evlendi ve Boğaz muhafızlığına tayin olundu.Daha sonra Sakız muhafızı oldu ve orayı 1106'da(1694-95) düşmana teslim etmesinden dolayı hapsedildi.Sonra kendisine Kefe sancağı verilip buradan beşinci vezir oldu.Rikâb-ı hümâyun kaymakamlığı vazifesinden sonra Haleb,Konya valiliği yaptı.Azledilmesini müteakip,İstanbul kaymakamı vazifesine getirildi.Bir aralık azledildiyse de II.Mustafâ'nın tahttan indirilmesinden sonra III.Ahmed zamanında tekrar bu göreve geldi.1115(1703) senesinde sadrazam olup 28 Cemâziyelevvel 1116'da(28 Eylül 1704) azledildi ve eşi ile İzmit'te emekli olarak ikâmeti fermanı buyuruldu.Daha sonra Mısır,Trablusşam ve Rakka'da valilik yaptı.Zilhicce 1125'te(Aralık 1713-Ocak 1714) vefat etti. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.2,s.637

6 Odur ol âsaf-ı sâhib-himem kân-ı mekârim kim
 'Adîlin görmemişdür çeşm-i çarh u dîde-i dünyâ
 11 Vezîr-i ma'delet-pîrâ Nizâmü'l-mülk-i 'Osmânî
 Odur Hâtem-şiyem düstûr-ı ekrem Âsaf-ı dâna
 12 Mesîhâ-veş murâd itse o kân-ı merhamet eyler
 Dem-i cân-bahş-ı lutfıyla hezârân mürdeyi ihyâ
 14 Hezâr el-hamdü'lîllâh sâye-i lutfında hep 'âlem
 Firâş-ı istirâhatde safâ itmekdedür her câ
 15 O düstûr-ı himem-güster ki oldı 'âleme yek-ser
 Vücûd-ı pâki mahz-ı ni'met-i Rabb-i kerem-bahşâ
 18 İçeydi rûh-ı Âsaf şerbet-i câm-ı 'atâ-bahşın
 Olurdu devr-i lutfında zamân-ı haşre dek ihyâ
 ...

(Sâlim Divanı, Kasideler, s.224)

1.1.2.1.5. Kalaylı Koz Ahmed Paşa (1704)²⁰⁷

“Allah’a hamd olsun ki ümit gemisi arzusuna ulaştı. Zirâ, Kahraman ve Rüstem’i kendine köle eyleyen yücelik mülkünün şahı geldi. Onun vezareti ile halk en büyük bayramı yaşadı.”

2
 Târîh -i Zîbâ Berây-ı Vezâret-i Kalaylı Ahmed Paşa
 1 Hamdü'lîllâh keşti-i ümmîd irişdi kâmına
 Rûzgârın sad hezârân reşk bu eyyâmına
 6 Hayr-makdem ey şeh-i mülk-i şecâ'at merhabâ
 Ey iden bend Kahramân u Rüstem'i ibrâmına
 7 Hazret-i Bârî du'â-yı 'âlemi makbûl idüp
 Eyledi şâyân hezârân ni'met ü ikrâmına
 8 Hamdü'lîllâh bugün ol gündür kudûmünle senün
 Müjde-senc-i nûr oldı her subuh ahşamına
 9 Makdemünle halk-ı 'âlem 'ıyd-i ekber itdiler
 Muntazırlar saf-be-saf fermânunun peygâmına
 15 Her biri sadra kudûmî târîhin müjde idüp
 Didi mühr-i âsaf oldı nakş Ahmed nâmına (H.1116-M.1704)
 مهر آصف اولدی نقش احمد نامنه

(Sâlim Divanı, Tarihler, s.538)

“Cömertlik madeni Ahmed Paşa,Hatem-i Tâyi’yi dahi bu vasfiyla büyüler.O, kahramanlık meydanının Rüstem’idir.Kahraman aslan olsa,onun gücüne denk olamaz. Ne yana dönse,ne iş yapsa,Allah ona yardım eder.Felek elinde keman ,ay da yüzük olsa onun himmet nişangahına Rüstem’in oku erişemez.Gönüller,viran olmuş dünyanın , onun zamanında tamir olmasını ister.İhsan ve keremi o derece yücedir ki,Hatem onun yanında çok hakir kalır.”

23
 Der-Sitâyiş-i Sadr-ı A'zam Kalaylı Ahmed Paşa
 11 Sadr-ı 'âlîye kadem basdı diyü müjde idüp
 Didi oldı o efendün fer ü haşmette vezîr

²⁰⁷ Kayseri’de bir köyde doğdu.Saraya girerek baltacı oldu.Sonra darüssaade ağasıyla yakınlık kurarak Cidde valisi oldu. 1099’da(1688) kaptan-ı derya,1101’de (1689-90) azlinden sonra Limni muhafızı oldu.Daha sonra sırasıyla Trabzon,Sivas ve Kıbrıs valiliklerinde bulundu.1105’te(169-94) İstanbul kaymakamı oldu.Kısa bir süre sonra Diyarbakir oradan da Bağdad valiliğine tayin olundu.Adana ile Azak muhafızı olup aynı yıl oradan firar etti.1114’te(1703) vezirliği geri verilerek Kandiye muhafızı oldu.28 Cemâziyelevvel 1116’da(28 Eylül 1704) sadrazam oldu.23 Şaban 1116’da (21 Aralık 1704) azledilip Limni’ye sürüldü.1117’de(1705-06) Hanya muhafızı,1118’de (1706) İnebahtı muhafızı olup aynı sene emekli edildi.Daha sonra,Kandiye,İnebahtı ve Trabzon valiliği görevini yaptı.1714’te vefat etti.Safdil,süs ve gösterişe düşküdü.Lakabı,sarıklara yeni bir düzen vermeye uğraşmasından gelir. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.212

- 12 Ma'den-i cûd u sahâ hazret-i Ahmed Paşa
Keremiyle ki ider Hâtem-i Tâyi teshîr
13 Odur ol Rüstem-i meydân-ı şecâ'at kim
Kahramân olsa mukâbil olamaz zûrına şîr
14 Nereye 'avdet iderse olur 'avn ü nusret
Himmeti esbine çâker o berây-ı takdîr
15 Habbezâ mültefet-i pâd-şeh-i heft-iklîm
El-hak ol sadr-ı güzîne odur ahrâ vü cedîr
24 Pûte-i himmetine Rüstem'ün irmez tîri
Çarh destinde kemân olsa hilâli zih-gîr
28 Sen o Rüstem-reviş âsafsın ümîd eyler dil
Dehr-i virâne zamânunda ki ola ta'mîr
29 Sen o ihsân u kerem sahibisin kim Hâtem
Sana nisbetle sahâ vü keremi şey'-i hakîr
...

(Sâlim Divanı, Kasideler, s.227)

Aşağıdaki tarih kıt'ası. Kalaylı Koz Ahmed Paşa'nın padişahın emriyle Kandiye'den gelip sadâret makamına geçmesini anlatmaktadır:

Sultân Ahmed Hânın Kalaylı Ahmed Paşayı Kandiye'den Getirüp Mühri Virdüğine Târîhdir
Hafiyyen da'vet için gönderesün bir kulunı
Gele İstanbula tâ Kandiye'den bir paşa
Söyledi Dürrî-i dâ'î dahî bu târîhi
Ola bâkî o şehensâha bu âsaf hakkâ (H.1116-M.1704)

اول باقی او شهنشاہہ بو آصف صفا

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.75)

1.1.2.1.6. Köprülü-zâde Nûman Paşa (1710) ²⁰⁸

“1- 2 Müslümanlar topluluğu, size bol nimet ve bağışlarla müjdeler olsun ki sadr-ı a'zamlığı ikinci bir benzeri bulunmayan şerefli bir insan üstlenmiştir.
5 Onun zikrini tekrar et, tarih düşürsün. Nu'mân'ın rüyası göğüslere şifa verdi.”

XVI

Târîh-i Vezâret-i Nu'mân Paşa

معمر المسلمین بخراکم بندی واقف و احسان	۱
قد تولى الصدارة العظمى ماجد ما لعتله نمان	۲
وارث العلم والعلی والعد لمن آياته نوى الفنان	۳
عانت السعد قال لى ارخ بشرح العنر حکم نعمان	۴
واعد ذكره بورعه شرح العنر حکم نعمان	۵

(H.1112 – M.1710)

(Neylî Divanı, Tarihler, S.259)

1.1.2.1.7.(Pakça Müezzîn) Baltacı Mehmed Paşa (1704-1706) (1710-1711) ²⁰⁹

²⁰⁸ Köprülü Fazıl Mustafa Paşanın büyük oğludur. Muharrem 1112'de(Haziran-Temmuz 1700) birden vezir rütbesiyle kubbe veziri oldu.O sene Erzurum,ardından Anadolu,Ağrıboz ve Kandiye valisi olup;Boğaz muhafızı ve akabinde tekrar Kandiye ve daha sonra Belgrad valisi oldu.II.Mustafa'nın kızı Ayşe Sultanla nikahlandı.1122'de(1710) sadrazam oldu.1710 senesinin ağustos ayında istifa ederek Ağrıboz muhafızı ve daha sonra Kandiye valisi olup 1123'te(1711) Karadağ seraskeri oldu.Daha sonra, Bosna, Belgrad, Kıbrıs, İçel ve Menteşe valiliği görevlerine tayin olundu.1717'de üçüncü def'a Bosna valisi ve 1718'de dördüncü kez Kandiye valisi olup 7 Rebiülevve 1131'de(28 Ocak 1719) hummadan vefat etti.Âlim,akıllı,tedbirli,iş iradesini iyi biir ve devletin rûknü idi.Sadaretinde insanlar , “Köprülü geldi.” diye yığılınca mecburen istifâ etmiştir. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.4,s.1265

“Mehmed Paşanın sadareti, Allah’ın bir lütfudur ki; gam onun gelişi ile yıkıldı. Gönüllerde kederden bir eser kalmadı.O,zamanının Âsaf’ı,Allah’ın bir lütfudur.Kerem çehresini düzenleyen himmetin yüce eli olandır.Ulu kililerin bayrağını yücelten en büyük askerdir.İyilik doğusunun şa’şaalı ve büyük güneşi,büyükölük güneşinin kıymetli bir incisidir.Onun dünyada bir benzeri varsa,yine kendisidir.Perişan haldekilere şefkatini gösterse,topal yürüyenler düzelir.Kılıcı,düşmanı serseme çevirir.Onun adâletli devrinde perişanlığa sebep olan şeylerden cihan uzak oldu.”

“Senin gibi bir sadrazam cihana gelmedi ve dünyanın gözü,senin yaptığın hizmetler gibini görmedi. Bahar, ırmakları kendine nasıl çekerse,senin dergahın da ihtiyaç sahiplerini kendine öyle çeker.”

7

Midhat-ı Muhammed Paşa

- 1 Bareka'llah zihî 'atıfet-i Settârî
Gamun oldu mütevârî-i 'adem âsârı
- 2 Kalmadı âyîne-i dilde küdüretten eser
Oldı saykal-zede-i dest-i safâ jengârı
- 22 Âsaf-ı devr-i zamân mâ-hasal-i kevn ü mekân
Nuhbe-i devletiyân mazhar-ı lutf-ı Bârî
- 23 Çihre-perdâz-ı kerem dest be-bâlâ-yı himem
Mesned-efrûz-ı haşem masdar-ı nîkûkârî
- 24 Râ'iz-i edhem-i ikbâl Muhammed Paşa
Küremânun 'alem-efrâz sipeh-sâlârı
- 25 Maşrık-ı 'atıfetün mihr-i celî-şa'şâ'ası
Sadef-i câh ü celâlün güher-i şehvârı
- 33 Kendidür yine nazîri var ise dünyâda
İtme ahvel gibi mirât-i zunûn enzârı
- 41 Düşmeni cevher-i şemşîri ider ser-geşte
Gösterür halka-i gird-âb-ı yem-i zehhârı
- 42 Dehşet-i şu'le-i şemşîr-i kef-i temkîni
Eridür su gibi tîg-i kemer-i kuhsârı
- 44 Devr-i 'adlindeki esbâb-ı perişanıden
Oldı gül-deste-i cem'iyet-i 'âlem 'ârî
- 45 İtse devletle ger irhâ-yı 'inân ikbâli
Çeşm-i hurşide basar esb-i sabâ-reftârı
- 56 Gelmedi sencileyin dehre vezîr-i a'zam
Görmedi çeşm-i cihân sende olan âsârı
- 59 Hep akup gelmede dergâhuna ehl-i hâcat
Bahr elbette çeker kendüsine enhârı
- 60 Ben dahi kûze-i işkeste-i ümmîd be-dest
'Azm idüp sûy-ı yem-i lütfuna katrevârî

...

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Kasideler, s.391)

²⁰⁹Kastamonu'da Osmancılıktır.İstanbul'a gelip baltacı oldu.Güzel sesli olduğu için musikiye heves etmiş ve müezzin olup Mehmed Halife namını kazanmıştır.Sonra kâtipliğe heves edip darüssaade ağası yazıcı halifelerinden olup yazıcı ve Şaban 1115'te (Aralık 1703) mirahur-ı evvel oldu.1116'da(Kasım 1704) vezirlikle kaptan-ı derya ve 23 Şaban 1116'da(21 Aralık 1704) sadrazam oldu.19 Muharrem 1118'de(3 Mayıs 1706) azledilip Sakız'a sürüldü.Sürdürmeye çalıştığı darüssaade ağası Nevşehirli İbrahim Efendinin (Damad İbrahim Paşa) yardımıyla Erzurum'a vali olup yoldan çevrildi.Az vakitte bu makamlara düzenbaz olduğundan hile ve aldatma geldi.1119'da(1707) Sakız muhafızı oldu.1120'de(18 Ağustos 1710) ikinci def'a sadrazam oldu.Serdar-ı Ekremlikle harbe çıkıp Rusya imparatoru Deli Petro'nun ordusuyla etrafını sarmış ve esir etmesi kolaylaşmışken barış istemesi üzerine savaştan vazgeçti.Şevval 1123'te(Kasım 1711) azledilerek Midilli'ye ve oradan da Limni'ye sürüldü.1124'te(1712) orada vefat etti.Akıllı, tedbirli,cesur,vakur,bunun yanında düzenbaz ve gaddardı.Tarihçiler,Deli Petro'nun esirlikten kurtulmasına rüşvet ve işveç Kralına hiddetini sebep olarak gösterirler. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.4s.1041.Baltacı Mehmed Paşanın Prut savaşı ile ilgili geniş bilgi ve Baltacı Mehmed Paşaya bu savaş münasebetiyle yazılan manzumeleri için bkz. bu tezde s.382

Baltacı Mehmed Paşanın sadaretine dair düşürülmüş Dürrî'ye ait aşağıdaki üç tarih beyitinde, insanların mutlu olması gerektiği; Zirâ Mehmed Paşanın mertçe bu makama geldiği söylenmektedir.

Târîh-i Diğer

Yine sermâye-i sadr oldu Mehemmed Paşa (H.1122 – M.1710)

بنام سربايد صدر اولم خدایا
کمال

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.217)

Baltacı Mehmed Paşanın ikinci kez sadrazam olmasından bahsolunan aşağıdaki tarih kıt'asında, padişahın onu bu makamda görmek istediği; ancak bu sırrı kimseye açmadığı ve Silahdâr Ağasıyla kendisine haber gönderip saraya davet ettiği, herkesin kim gelecek diye merak içinde kaldığı anlatılmaktadır.

Târîh-i Dilpezîr Hazret-i Mehemmed Paşa

...
Ol zaman kim seni bu sadra murâd itdi o şâh
İtmedi sırrını bir kimseye ifşâ amma
Bildiler da'vet için gitdi silahdâr agalık
Gelecek kim deyu heb hayrete vardı ükelâ

...
Çıkarub nâmını eflâka didim târîhün
Yine mühr aldı murâd üzre Mehemmed Paşa (H.1122-M.1710-11)

بنام محمد آید مراد اوزر محمد باک

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.186)

“Cihan,onun sadareti ile sevinçle doldu.Gam tamamen unutuldu.Nimetlere şükür şekeri,tekrar sunulsa bunda şaşılacak ne var? Mehmed Paşa gibi bir Âsaf,sadrazam oldu.Âlim ve bilginlerin kıymetini bilen,fakir ve yoksulların adâlet sığınağı,zayıfların elinden tutan o sadrazamdır.Ümmetin ihtiyaç ve hastalıklarının giderileceği yer,onun devlet kapısıdır.”

IV

Der-Vasf-ı Vezîr-i A'zam Baltacı Muhammed Paşa

- 3 Oldı leb-rîz sürür ile cihân ser-tâ-ser
N'ola ârâma mahal bulmasa bir güşede gam
4 Sükker-i şükr-i enâm olsa mükerrer n'aceb ²¹⁰
Âsaf-ı 'ahd yine oldı vezîr-i a'zam
5 Âsaf-ı kâmil-i Cem-rütbe Muhammed Paşa
Ki der-i devletidür ma'raz-ı hâcât-ı ümem
6 Kadr-dân-ı 'ulemâ dâd-penâh-ı fukarâ
Dest-gîr-i zu'afâ lücce-i bî-ka'r-ı kerem

...

(Neylî Divanı, Kasideler, s.42)

“Dârâ gibi güçlü Mehmed Paşanın sadareti halkı mutlu etti. Adalet,kerem ve merhamet sahibi olan ve cihana cömertlik bahşeden o sadrazam,bereketli ve uğurlu bir şekilde sadârete geldi. “

²¹⁰ Sükker-i mükerrer, nöbet şekeri demek olup, halk arasında ilaç olarak kullanılan billurlaştırılmış şekere verilen addır. Şair, sükker ve mükerrer kelimeleriyle oynamakta; Mehmed Paşanın hem tekrar sadrazam olmasını hatırlatmakta, hem de yeryüzündeki hastalıkların onun tarafından tedavi olacağını dile getirmektedir.

1
Târîh-i Vezâret-i Silahdâr Mehemmed Pâşâ
1 Bâreka'llâh zihî dâver-i Dârâ-fer kim
Makdemi 'âleme oldı yine şâdî-bahşâ
2 Habbezâ âsaf-ı Cem-câh-ı mekârim-perver
Habbezâ mihr-i münîr-i ufuk-ı 'izz ü 'alâ
3 Ma'delet-kâr u kerem-vâr u merâhim-güster
Âsmân-pâye hümâ-sâye 'adâlet-peymâ
4 Yümn ile oldı düstûr-ı kerem-bahş-ı cihân
Kişver-i dehre vezîr-i a'zam-ı re'fet-pîrâ
9 Burc-ı 'ulyâ-yı vezâretde yine mâh-âsâ
Oldı tâb-âver-i iclâl Mehemmed Pâşâ (H.1122-M.1710)
(Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı, Tarihler, s.111)

1.1.2.1.8. Çorlulu Ali Paşa (1706-1710) ²¹¹

Çorlulu Ali Paşa,melek huylu ve Hz.Ali sûretlidir. Cihan padişahının damadıdır. Onun İslam'ın hâmisi olmasından dolayı,zamanında şeri'at,şevket ve şan buldu.Âlem onunla parlaklık kazandı.Gündüzü geceye katarak denge kurdu.O,benzersiz bir mücevher,çok kıymetli bir vezirdir.Emniyet ve âsâyışın tesisi,onun sağlam fikirleri ile olmuştur. ²¹²

19
Ramazâniyye Berây-ı Dâmâd 'Ali Paşa
14 Ol degül ayn-ı 'Alî vefk-ı şerîfin yazdı
Hırz-ı ikbâli için âsaf-ı dehrün devrân
15 Nice âsaf o melek-şeyme 'Alî-siret kim
Cebhe-i enveri pür-feyz-i sabâh-ı 'irfân
17 Fâzıl-ı 'asr-ı Ebu'n-Nasr-ı 'Ali Paşa kim
Oldı ikrâm ile dâmâd-ı sheh-şâh-ı cihân
18 Hâmi-i dîn-i mübîn oldığınun âsârı
Buldı 'ahdinde şerî'at o kadar şevket şân
21 Ne şerefdür bu şeref kim ola bir gün yerine
Sâ'ir eyyâm-ı cezâsı mütehâbî' şehrân
22 Şol kadar buldı kanâdîl ile revnak 'âlem
Gündüzi giceye tedric ile katdı mîzân
23 Bî-müdânî güherâ âsaf-ı 'âli-kadrâ
Ey olan re'y-i rezini sebeb-i emn ü emân
...

(Edirneli Kâmî Divanı, Kasideler, s.48)

Ali Paşa,takva sahibi bir sadrazamdır ki,benzerini dünya görmemiştir.Adâleti ile zamanında dünya ihya olmuştur.Böyle makama,böyle bilgin bir zat yakışır.Hikmet ilmine vakıftır.Her makama,o makamın erbabını getirmektedir.Devlet onunla parlaklık kazanmıştır.

6
Târîh-i Vâlâ Berây-ı Câme-i İbrâhim Paşa Kapudan-ı Sâbık der-Kurb-ı Süleymâniyye
12 Vezir-i nâm-dâr-ı cûd-verziş
'Alî Paşa-yı sâhib-müher ü takvâ

²¹¹ Çorluludur.Kara Bayram Ağa vasıtasıyla Enderun'a girdi.1112'de(1700) silahdâr olup 1115'te(1703-04) vezirlikle saraydan çıkıp Emine Sultanla evlendi.1115'te(1703) kubbe veziri ve beşinci vezir,ardından Halep valisi ve Şaban 1115'te(Aralık 1703) kubbe veziri oldu.1116'da(1704) Trablusşam valisi olup ardından tekrar kubbe veziri oldu.1117'de (1705) Teke sancağı has verildi.1118'de(1706) sadrazam oldu.1122'de(Haziran 1710) azlolunup Kefe eyaleti verildi ve yolda Midilli adasına çevrildi.1123'te(1711) vefat etti.Zeki,olgün,sonunu gören,temkinli,vakur ve sabırlıydı.Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.273

²¹² Edirneli Kâmî Divanında, Çorlulu Ali Paşaya yazılmış bir mesnevi daha yer almaktadır.Şairin 1706 senesinde Bağdad kadılığından azli sonrası dönemin sadrazamı Çorlulu Ali Paşaya yazdığı tahmin edilen bu mesnevîde, şair, paşanın kendine sahip çıkmasını istediğini görüyoruz.Bkz. Kezban Özyılmaz, **Kâmî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv. SBE. Konya,1994, s.77

- 13 Odur ol âsaf-ı yek-tâ-reviş kim
Nazîrin görmemişdür çeşm-i dünyâ
15 Zamân-ı 'adl ü dâdında anun hep
Bi-hamdi'llâh zamâne oldu ihyâ
16 O sadr-ı mültecâ-yı nâsa ancak
Olursa böyle olsun zât-ı dânâ
17 Ki fikr-i sâ'ib-i nakkâd-ı hikmet
Hayâli deşt-gerd-i bezm-i ihsâ
18 Bulur elbette ehlin câh u lutfın
Ziyâ-yı şem'i teftîş ile her câ
19 Bulup erbâbını her rütbentin ol
Çerag itmekdedür devletde hâlâ
....

(Sâlim Divanı, Tarihler, s.551)

“Ali Paşa, Sultan Ahmed’in biricik, kerem sahibi, anlayışlı ve muhterem bir veziri idi. Dört yıl üç ay vezarete kalıp, devlete ve dine güzel hizmetler yaptıktan sonra, Allah’ın takdiri ile Ukbâ şehâdethânesine yürüdü.Onun hayır ve hasenatının mükafatını Mevlâ versin.”

Târih-i Vefât-ı 'Ali Paşa²¹³

Müşîr-i muhterem düstûr-ı ekrem âsaf-ı efham
'Ali Paşa vezîr-i a'zam-ı Hân Ahmed-i yektâ
Olup dört sâl üç ay sadr-ı vâlâ-yı vezâretde
Güzel hizmetler etdi iş bu dîn ü devlete hakkâ
Velî ber muktezâ-yı hükm-i takdîr-i Hüdâvendî
Ne çâre eyledi 'azm-i şehâdet-hâne-i 'ukbâ
Hemîşe kârı çün hayrât idi bu dâr-ı dünyâda
Budur ümmîd ferdâ ecrini ihsân ide Mevlâ
Olanlar zâ'ir-i kabri disünler Dürriyâ târih
Kıla mevâ sarây-ı 'adne a'lâ-yı 'Ali Paşa (H.1122 – M.1711)

تاریخ وفات علی پاشا

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.218)

1.1.2.1.9. Sadrazam Şehid Ali Paşa (1713-1716)²¹⁴

Damad Ali Paşa, İskender’in aynasına sahip bir Âsaf ve zerrelere hükmeden hakanlardan üstün bir zâttır.Osmanlı mülkünün süsleyen bir sadrazamdır,parlak görüşlüdür.Onun vakar dağının hücumundan,İran iklimine bir titreyiş(korku) gelmiştir. Onun kahır,bin güçlü kuvvetli yiğitten daha üstündür ki,ondan kurtulabilen düşman yoktur.

3

Tazmîn-i Beyt-i Râsih der-Medh-i Sadr-ı a'zam Dâmâd Ali Paşa

Kişver-i hüsne 'aceb âşûblar düşmüş yine
Çekmiş ebrû hançer ol ber-geşte müjgân üstüne
Âsaf-ı İskender-âyîn ü hakîm-i hurde-bîn
Fâ'ik olmuş zâtı Hâkânî vü hâkân üstüne

²¹³ Çorlulu Ali Paşa, sadrazamlıktan azledildikten sonra sultan III.Ahmed tarafından Kefe'ye sürülmüş ve sadrazamlık yıllarında Sinop'a sürdüğü Şeyhülislam Paşmakçızade Seyyid Ali'nin fetvasıyla 1711'de idam edilmiştir.

²¹⁴ Pazarköyü yakınındaki Arnavut Gölü kenarında Soloz köyünde oturan, bazı paşaların kethüdâlığını yapmaktan emekli Hacı Hasan Ağanın oğludur. Küçüklüğünde Enderun'a girip yetişerek sirkâtibi, Şevvâl 1115'te(Şubat 1704) rikâbdar olup nisan ayında çukadar ve Şaban 1116'da(Aralık 1704) silahdâr oldu.1121'de(1709) ikinci vezir ve Kıbrıs valisi olup 1123'te(1711) istifa etti.1125'te(1713) rikâb kaymakamı iken 1125 Rebiyyülâhbirinde(Mayıs 1713) sadrazam oldu. Zilkâde 1125'te(Kasım Aralık 1713) III. Ahmed'in kızı Fatma Sultanla evlendi ve Mora'yı fethetti.Sonra Avusturya üzerine sefer çıkınca o tarafa da serdar-ı ekrem olarak gitti.Zilkâde 1128'de(Ekim-Kasım 1716) şehid oldu.bilgili,şair,söz erî,güzel ve güler yüzlü ve cesurdu. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.273

Sadr-ı mülk-ârâ 'Ali Pâşâ-yı rûşen-re'y kim
 Şem'inin pervâneveş hurşîd lerzân üstüne
 Lerze düşmüş savlet-i kûh-ı vekârından tamâm
 Arz-ı Nişâbûrveş iklim-i Îrân üstüne
 Hiç selâmet yakasın görsün mü düşmen kim kodı
 Kahrı bin ser-pençe her târ-ı girîbân üstüne

(Nedîm Divanı, Kasideler, s.13)

Şehid Ali Paşanın sadaretine dair düşürülen aşağıdaki tarih manzumesinde, şair, Ali Paşayı “Merhaba ey can müjdesinin eseri.” diyerek selamlamaktadır. Yarattılmış her şey mutludur. Zirâ, emel bağının gonca gülü açılmıştır. Bütün cihan sevinç içindedir. Gam unutulmuş, gönüllerden keder gitmiştir. Ali Paşanın gelmesi ile mutluluk seli çoşarak gam denilen köhne binayı yıkmıştır. Böyle uğurlu bir günü dünya görmemiştir.

Dünyanın işleri, düğüm düğüm üstüne iken, bütün bu sıkıntılar Hudâ'nın yardım eli ile son bulmuştur. Çekilen bunca derde, Hakk mükâfat ihsan eyleyip, herkesin isteğinin hemen vermiş; yani yüce şanı olan fazıl bir zatı sadrazam yapmıştır. Sultan Ahmed, yani Nuşirevân'ın kölesi olduğu âdil zat, Hakk'ın kendine ihsan etmesiyle Âsaf'ını bulmuştur. İşte şimdi, zaman, hakiki adâletini ortaya koymuştur.

“Dünya tarihini bilenler, onun bir benzeri varsa beyan etsinler. Ali Paşa, 1125 yılında şan ile sadrazam oldu.”

6
 Târîh-i Sadâret-i 'Ali Paşa-yı Şehîd
 1 Merhabâ ey eser-i müjde-i cân
 K'oldı leb-rîz-i safâ kevn ü mekân
 2 Açdı gül-gonca-i bâg-ı emeli
 Resha-i ebr-i 'atâ-yı Yezdân
 3 Kuvvet-i nâmiye-i behcetden
 Oldı pîşâni-i gerdûn handân
 4 Açılıp bâb-ı murâd-ı âfâk
 Şâdmân oldı bütün halk-ı cihân
 5 Çıkdı meydâna yine şevk ü sürûr
 Oldı gam gûşe-nişîn-i nisyân
 6 Kalmayup âyine-i dilde keder
 'Aks-i ruhsâr-ı neşât oldı 'ıyân
 10 Cûş idüp seyl-i revân-ı şâdî
 Köhne-bünyân-ı gam oldı vîrân
 11 Böyle nev-rûz-ı huçeste-eseri
 'Acebâ gördi mi çeşm-i devrân
 12 Dest-i tevîk-i Hudâ virdi güşâd
 'Ukde-ber-' ukde idi kâr-ı cihân
 13 Eyleyüp hazret-i Hakk 'azze ve cel
 Çekilen derde mükâfât ihsân
 14 Halka lutf eyledi in'âm itdi
 Cümlenün matlabını virdi hemân
 15 İtdi bir fâzıl-ı 'âlî-şânı
 Âsâf-ı mühr be-dest-i dîvân
 16 Zât-ı pâkiyle nigîn-i ikbâl
 Tâb-dâr oldı çü mihr-i Rahşân
 17 Mefhar-ı sadr-ı sudûr-ı vüzerâ
 Nuhbe-i kâtibe-i devletiyân
 36 Eyledi 'izzet ile damadı
 Hazret-i pâdşeh-i devr-i zamân
 37 Ya'nî Hân Ahmed-i 'âdil ki anun

Bende-i bendesidür Nüşirevân
 38 Tâc-bahşâ-yı selâtîn-i 'izâm
 Bihterîn-gevher-i al-i 'Osmân
 45 Âhirü'l-emr idüp Hak ilhâm
 Âsafın buldı Süleymân-ı zamân
 46 Mihr-i mühr eyleyerek devr-i burûc
 Oldı menzil-res-i burc-ı mizân
 47 Li'llâhi'l-hamd henüz itdi zuhûr
 Mazhar-ı 'adl-i hakikî-i zamân
 48 Böyle bir âsaf-ı bî-hem-tâya
 Hak budur mühr-i vezâret şâyân
 49 Var mıdur misli beyân itsünler
 İşte târîh-şinâsân-ı cihân
 53 Eyleyüp Sâmi-i nâ-dîde-murâd
 Fikr-i târihine bezl-i imkân
 54 Didi târihini dil müjde-kunân
 Mühre geldi 'Alî Paşa ile şân (H.1125 – M.1713)

مهره کلدی علی پاشا ایله شان

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı,Tarihler,s.577)

Ali Paşa,akıl sahibi bir Âsaf,emsalsiz bir bilgili kişidir.Zatının,yedi iklimde benzeri yoktur.Müşteri yıldızının²¹⁵ hidividir.Hikmet yönünden de Ebû Ali'ye²¹⁶ benzer. Onun yeri, cömertlik göğüdüdür. Padişahın biricik damadı Ali Paşa, hangi düşüncesini ortaya atarsa, cihan onun emrine âmâdedir. Eflatun ve Aristo, onun kapısında talebe ve köledir. Herkes ona muhtaçtır. Böylesine güzel ahlak, şefkat, adâlet, merhamet, fazilet ve kabiliyet bir başkasına nasip olmamıştır. O,halkı koruyan, zalimleri mahveden, hazinenin koruyucusu, rüşveti ortadan kaldırıp dini ihya eden melek huylu bir vezirdir.

Cihan, zamanında refah ve âsâyiş içindedir. Onun adâletinin verdiği parlaklık, İskenderin aynasına benzer ki, her türlü kötülükten arınmıştır. Zalim ve mazlum onun adâlet döneminde Sâmi dostturlar.

10

Der-Hakk-ı Şehîd Ali Paşa

30 Ne dâver âsaf-ı sâhib-hıred dâna-yı bî-hem-tâ
 Ki zât-ı bî-nazîri mu'tenâ-yı heft-kişverdür
 31 Müşîr-i Bû- 'Alî-hikmet hidiv-i Müşterî-fitnat
 Felek-câh-ı semâhat müsteşâr-ı peyk-ahterdür
 34 Vahîd-i 'asr dâmâd-ı şehensâhî 'Alî Paşa
 Ki her ne re'y iderse emrine 'âlem musahhardur
 35 O revnak-bahş-ı dîvân-hâne-i şadr-ı vezâret kim
 Vekîl-i mutlak-ı şâh-ı cihânân-ı muzafferdür
 36 Felâtûn pîş-i idrâkinde şâgird-i sebak-hânı
 Aristo-yı zamâne dergeh-i 'adlînde çâkerdür
 46 Cihân memnûn-ı hüsn-ı hulki 'âlem bende-i lutfi
 Senâ-yı devletinde cümlesi mecbûr ü muztardur
 47 Bu ahlâk-ı hasen bu 'âtîfet bu 'adl ü bu şefkat
 Bu fazl ü kabiliyyet gayra bî-şek nâ-müyesserdür
 48 Re'âyâ-perver ü zâlim-küş ü hâmi-i beytü'l-mâl

²¹⁵ Mars,Bircis,Jüpiter,Hürmüz,Erendiz ve Sakit adlarından oluşan ,altıncı felekte bir gezegendir.(Sa'd-ı ekber)Medhiyelerde bahsedilen kişiler,düşünce ve işlerindeki isabetten dolayı Müşteri yıldızına benzetilirler.

²¹⁶ İbn-i Sinâ.

49 Mümî't-i nâm-ı rişvet muhyî-i dîn-i peyem-berdür
 Vezîr-i bî-müdânîdür hudâvend-i melek-hûdur
 Müdebbirdür sahîdûr muttakîdür ehl-perverdûr
 52 Sen ol 'âdil-vezîr-i bî-garaz sâhib-mürüvvetsin
 Ki ahdünde ehîbbâ hoş-dil ü a'dâ muhAkkârdur
 53 Zamânunda cihân öyle müreffeh kim garîbâna
 Hacer bâlîn-i penbe hâk-i gül-hen pupla-pisterdür
 54 Bütün dünyaya itdün hil'at-i âsâyîşi ilbâs
 Cihâna feyz-i câm-ı re'fet ü cûdun ser-â-serdür
 55 Televvünden berîdür cümle-i evsâf-ı memdûhun
 Kıyâm-ı zât-ı pâkünle 'araz hem-reng-i cevherdür
 56 Kûdûretten musaffa eyleyüp rûşenger-i 'adlün
 Merâyâ-yı zemîn hem-hâl-i mirât-ı Sikenderdür
 57 Musafat üzredür hep dest-i şekvâlar girîbânda
 Dem-i 'adlünde mazlûmân ile zâlim ber-â-berdür
 ...

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Kasideler, s.415)

Padişahın damadı olan Ali Paşa,marifet ehlini koruyan,dünyanın gözüne nur bahşeden,
 faziletli, bilgili, âlim ve âdil bir kişidir. Onun tedbirleri,dünyaya nizam vermektedir.Kılıç ve
 kalem ehlini gözetir. O, Allah'ın yardımını ve inayeti ile dünya bahçesine nizam
 getirdi.Memleketin bütün işleri onun elindedir.Cihan bağı,onun güzel yaratılışından taze hayat
 buldu ve nurlu yüzü,bereket veren baharı kıskandırmaktadır. O, dini muhafaza eden, cihanı
 süsleyendir.

21 Der-Menkabet-i Dâmâd 'Alî Paşa-yı Şehîd Rahmetu'llâhi Te'âlâ
 8 Penâh-ı ma'rifet dâmâd-ı hâkan-ı semâ-rif'at
 'Alî Paşa-yı ekrem nûr-bahş-ı çeşm-i dünyâdur
 9 Hüdâvend-i cihân-ı fazl u dâniş 'âlim ü 'adîl
 Bekâ-yı devleti ser-mâye-i a'lâ vü ednâdur
 10 Vezîr-i a'zam-ı Hâtem-şiyem tedbîr ile mülhem
 Müsellem câmi'-i seyf ü kalem nezzâm-ı dünyâdur
 11 Nihâl-i hôş-hırâm-ı bâg-ı 'izzet gül-bin-i devlet
 Serîr-ârâ-yı mülk-i ma'delet 'alemde yektâdur
 12 Riyâz-ı 'âleme hiç bu nizâmı virmedi kimse
 Bu te'yîd-i İlâhî 'avn-i Hakk tevîk-i Mevlâdur
 13 Yed-i beyzâsına vâ-beste ser-tâ-pâ umûr-ı mülk
 'Asâ-yı kilki a'dâ def'ine i'câz-peymâdur
 14 Umûr-ı mu'zamât-ı dîn ü devlet hall ü 'ıkdında
 Benân-ı mü-şikâfî çâre-sâz-ı cümle dünyâdur
 15 Hayât-ı tâze buldı bâg-ı 'âlem hüsni hulkından
 Cemâl-i enveri reşk-i bahâr-ı feyz-bahşâdur
 16 Hudûd-ı dîni hâfiz hâmi-i şer'-i mutahhar kim
 Vücûd-ı 'âlemün nakd-i hayâtı 'âlem-ârâdur
 ...

(Edirneli Kâmî Divanı, Kasideler, s.55)

Ali Paşa,eşsiz ve benzersiz olan Hz.Ali'nin adını taşımaktadır.Destanları ile ünlü
 İskender gibi olan,cihanı İrem bağlarının kıskanacağı kadar güzelleştiren,cihan padişahının
 damadıdır.Her müşkülü,onun kalemi halleder.

Şair musammatlarda, Ali Paşanın Avrupa ile savaşa tuttuğu, Allah'ın hidayet ve
 yardımının, ona bir örtü ve zırh olmasını, fetih ve zaferler elde etmesini dua etmektedir. Bu
 savaş, din uğruna yapılan bir savaştır. Şair,ism-i a'zam hakkı için, Allah'tan kendisine yardım

etmesini istemektedir.

Muhammes

Kasîde-i Musammata Berây-ı 'Alî Paşa-yı Şehîd

VII

- 1 Hem-nâm-ı 'Aliyy-i bî-müdânî
- 2 İskendere dâg-ı dâsitânî
- 3 Doldurdu şecâ'ati cihânı
- 4 Reşk-i İrem itdi hâk-dânı
- 5 Dâmâd-ı şeh-i cihân-güşâdur

XIII

- 1 Çâk eyledi zühre-i pelengi
- 2 Efrenc ile kâr-zâr- u cengi
- 3 Ser-mâye-i tîg-ı tîz-rengi
- 4 Kâlâ-yı bilâ-reg-i Firengi
- 5 Her cevheri zâg-ı cân-gezâdur

XV

- 1 Dîn ugrına ol nizâm-ı 'âlem
- 2 Makdûrını sarf ider dem-â-dem
- 3 Yâ Rabb bi-hakk-ı ism-i a'zam
- 4 Kıl nusret ile cihânı hurrem
- 5 Bu gayret-i dîn için gazâdur

(Edirneli Kâmî Divanı, Muhammes, s.160)

“Din uğruna yapılan savaşta şehit olan birine sevinme, küffara yardım değil midir?”

Şair; Ali Paşanın şahadeti ile çok acı çektiğini, onun şahadet acısını insaf ehlinin hissettiğini ifade ederek, Ali Paşanın şahadetinin düşman için bayram olduğunu söylemekte ve şahadet tarihi olarak da H.1130'u vermektedir.²¹⁷

Târîh-i Berây-ı Şehâdet-i 'Ali Paşa

- 1 Küffâr-ı hâk-sâra i'ânet degül midür
- Dîn ugrına gazâda şehîdün şemâtetî
- 2 Zahmı olan şikâyet iderse 'aceb degül
- Ammâ fuzûlî açma dehân-ı şikâyeti
- 3 Ugratmaz idi dâ'ire-i pîş-gâhına
- Düzdân-ı reh-revân-ı tarîk-ı zalâleti
- 4 Dönmişdi ugrı ugrıların hâsıl-ı kelâm
- İnsâfiyâna gizli degüldür hikâyeti
- 5 Düşükde iki zahm ile târîhini didüm
- Oldı 'adûya 'ıyd 'Alînün şehâdeti (H.1130 – 1718)

اولر عمر و بي عيدينك شهادتي

(Edirneli Kâmî Divanı, Tarihler, 113)

“Ali Paşa, adâleti süsleyen bir komutan, istiklal sadrının kıymetli bir yüzüğü, fazilet ve kerem sahibi benzersiz bir kişidir. Sultan Ahmed’in damadı olan Ali Paşa, Hz.Ali’nin adını taşımaktadır. Onun hükümleri, işleri, Hakk’ın rızasına uygundur. Onun devrinde kimse kimseyi üzmedi, hiçkimse ağlamadı. Herkes, onun devrinde mutlu ve mesut oldu. O, adâleti ile halkı refaha erdirdi.”

3

²¹⁷ Ebceddeki tarihin, Miladi takvimin 1716 senesine tekabül eden H.1128’i vermesi gerekirdi.

Sitâyişgerî-i Evsâf-ı Dâmâd-ı Şâh-ı Cihân-ârâ ‘Ali Paşa-yı Âsaf-râ ‘Aleyhir-rahme

- 19 Müşîr-i ma’delet-ârâ vezîr-i bî-hem-tâ
Güzîde fass-ı nigîndân-ı sadr-ı istiklâl
20 Muhît-i fazl u kerem âsmân-ı lutf u himem
Kerîm-tab’ hudâvend-i bî-nazîr u hemâl
23 Vezîr-i a’zam-ı dâmâd-ı hâss-ı Ahmed Hân
Semiyy-i dâver-i düldül-süvâr bâ-iclâl
29 Behem – sirişte-i te’yîd –i Hakk’dur ahkâmı
Ki hüsn-i re’yîdür âsân-sâz-ı emr-i muhâl
36 Medâr-ı emn ü emân-ı cihândur zâtı
Ki itdi dâde-i a’dâyı cümle istîsâl
44 Cihânda sıkmadı devrinde kimseyi kimse
Meger ki sâk-ı bilûreyn-i dil-beri halhâl
45 Görülmez oldu zamânında dâde-i giryân
Meger ki girye-i şâdî-i ehl-i câh u celâl
50 Cihân yek-sere devrinde hurrem ü şâdân
‘Adâletinde re’âyâ müreffehü’l-ahvâl
...

(İzzet Paşa Divanı, Kasideler, s.69)

Sadaret makamına şifa veren, Ebû Ali’nin hikmetine sahip temiz fitratlı Ali Paşa, Osmanlı kanununun hamisi, şeriatın uygulayıcısı bir kişidir. Osmanlı mülküne tazelik ve canlılık vermiştir. Sadaret makamı, onunla gerçek sahibine kavuşmuştur. Ona “Nizamü’l-mülk” ünvanı verilse bunda ne vardır? İlim ve fazilette yüce bir mertebeye sahiptir. İrfan ve kemal ehline, cihanı nurlu kılmış ve onun adâlet nuruyla cihan aydınlanmıştır:

V

- Der-Vasf-ı Vezîr-i A’zam Dâmâd ‘Alî Paşa Eş-Şehîd
9 Şifâ-yı sadr-ı devlet pâk-fitrat Bü-‘Aî-hikmet
Mühim-sâz-ı ser’at hâmi-i kânûn-ı ‘Osmânî
10 Cenâb-ı sadr-ı a’zam dâver-i dâniş-ver-i ekrem
Müşîr-i muhterem revnak-fezâ-yı mülk-i hâkânî
11 Bir ism-i bî-müsemma idi şimdi sâhibin buldı
N’ola kesb-i şeref kılsa Nizâmü’l-mülk ‘unvânı
12 Yed-i tûlâ-yı ‘ilm ü fazlına şâhid bu besdür kim
Sipihre eyledi peyveste kadr-i ehl-i ‘irfânı
13 Olup tâbende nûr-ı ‘adli aktâr-ı memâlikde
Cihânı çeşm-i erbâb-ı kemâle kıldı nûrânı
...

(Neylî Divanı, Kasideler, S.44)

1.1.2.1.10. Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (1718-1730)²¹⁸

Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa, Feridun’u esir etmiş bir padişahın damadıdır. Yüce

²¹⁸ Ürgüp’e bağlı Muşkara’da doğdu. İzdin vovyadası Ali Ağanın oğludur. 1110’da (1688-89) İstanbul’a gelip akrabasından Eski Saray’da çalışan Mustafa Efendinin yardımıyla helvası sonra baltacı oldu. Kabiliyetiyle sarayda evkaf kâtibi ve sonra darüssaade yazıcısı oldu. 1121’de (1709) Haremeyn muhasebecisi oldu. Damad Ali Paşanın sadaretinde azledilmiş ve gözden düşmüştür. Onun Mora’ya gidişinde mevkufatı olup ilaveten Niş defterdarlığı kendisine verilmiştir. O senenin Ramazanında (Ağustos-Eylül 1716) mirâhur-ı evvel olup 16 Şevvâl 1128’de (3 Ekim 1716) vezir rütbesiyle rikâb-ı hümayun kaymakamı oldu. 6 Rebiyülevvel 1129’da (18 Şubat 1717) Silahdar Ali Paşadan dul kalan Fatma Sultan’la evlendi. 4 Cemâziyelâhir 1130’da (5 Mayıs 1718) sadrazam ve serdar-ı ekrem oldu. III. Ahmed, parmağındaki yüzüğü sadaret mührü olarak kendisine vermiştir. 1143 Rebiülâhirin başlarında (Ekim 1730) katledildi. Şehzâdebaşı’nda medfundur. Vefatında yaşı 70’e ulaşmış olup, akıllı, olgun, alçakgönüllü, vakur, kerim, cömert, âlim ve faziletli kişilere, şeyhülislamı değer veren, musikiye düşkünüdür. Şair ve âlimlerle görüşürdü. Ancak zevk ve sefâda aşırıya vararak Sadabad’ı ihyâ etmesi, çiçeklere ve lâleye düşkün olması, israf kapılarını açması, İran’daki karışıklıktan yararlanıp kılıçla fetihlerin zamanını idrak etmemeyi doğurmuş ve adamlarını görevlere getirmesi dahi aleyhine halkın dilini her sûrette açık bulundurmuş, velhâsıl kötü hizmeti ve eğlenceye düşkünlüğü, hem kendini hem âilesini ve hem de devlet ve padişahı zarara uğratmıştır. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.3, s.778

soyludur.Cömertliğin ta kendisidir ve Hatem gibidir.Tehemten'in saflarını yaran adâletli bir yöneticidir ki,saldırı onun kahrının korkusundan pusuda bekler.O,İskender vakarına sahiptir;ki bütün endişesi “din”dir.Onun devrinde kederli hiç kimse kalmamıştır.²¹⁹

7

Der- Vasf-ı İbrâhîm Paşa

- 23 Dâmâd-ı pâdişâh-ı Ferîdûn-gulâm kim
Dârâ derinde bende-i devlet-karîn ola
24 Ya'ni vezîr-i a'zam-ı 'âlî-nijad kim
Zât-ı kerem-simâtı hatâdan emîn ola
25 Ol mahz-ı cûd âsaf-ı Hatem-taviyyetin
Kadri 'aceb mi hem-felek-i heftümîn ola
26 Kim 'izz u şân ile ola hem sadr-ı a'zamı
Hem sıhr-ı pâk -i dâver-i rûy-ı zemîn ola
27 Dâdâr-ı saf-şikâf-ı Tehemten-şükûh kim
Savlet hirâs-ı kahrı ile der-kemîn ola
28 Düstûr-ı dâd-kâr-ı Sikender-vâkâr kim
Endîşe-i derûnı mühimmât-ı dîn ola
35 Devrinde dâğ-dâr-ı keder kimse yok meger
Mürg-i bahâr hârdan âzâr-bîn ola

...

(Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı, Kasideler, s.60)

“Bermekî ve Hatem'in vasıflarının anlatıldığı yeter. Bana İbrahim Paşayı methet. O, yüce bir sultanın damadı, cihanı süsleyen güzide bir sadrazamdır. Onun cömertlik ve ihsanı, herkesi memnun etti. Allah, fazlıyla onun zatını güçlendirdi. Onun mutluluk yıldızının ışığı dünyayı aydınlattı. Ahmed-i Muhammed'in şeriatı devam etsin ve kâinatı şereflendirsün diye, Allah, onun zatını sadarete layık gördü.”

“Halk, onun devrinde rahatlık içinde oldu da kendine benzeyen diğer sadrazamları unuttu.”

XXII

Der-Menkabet-i Vezîr-Bermekî-Şiyem Dâmâd İbrâhîm Paşa Rahimehullâhü Te'âlâ

- 1 Yeter tatvil-i vasf-ı Bermekî vü Hâtem-i Tâî
Bana medh eyler isen eyle İbrâhîm Paşayı
2 Ne İbrâhîm Paya sıhr-ı 'âlî-şân-ı sultânî
Vekîl-i mutlak u sadr-ı güzîn-i 'âlem-ârâyî
3 Vekîl-i mutlak ammâ kim olup müsterşid-i tevfik
Atâ vü cûdı memnûn eyledi a'lâ vü ednâyı
4 Mü'eyyed eyledi fazlıyla Hak zât-ı dil-ârasın
Sehâ vü mekrûmetle virdi hükm-i sadr-ı a'lâyı
5 Ne sadr-ı mesned-i devlet ne bedr-i çarh-ı rif'atdûr
Ziyâ-yi kevkeb-i mes'ûdı rûşen itdi dünyâyı
6 Vücûdın sadra lâyıık gördi hükm-i Kâdir-i Mutlak
Şeh-i İslâma ilhâm eyledi ol feyz-i ahfâyı
7 Şeh-i İslâm Sultân Ahmedi Hak ber-devâm itsün
Müşerref eylesün hem-vâre evreng-i mu'allâyı
10 Ki böyle bir sûtûde vasfı tevkîl eyledi sadra
Zihî tevfik-i Rabbâni zihî ilhâm-ı dânyâyı
12 Zamân-ı devletinde halk-ı 'âlem oldı âsûde
Unıtdurdı sülûkı sîret-i emsâl ü ekfâyı

...

(Nahîf Divanı, Kasideler, s.218)

²¹⁹ Şeyhülislam Es'ad Efendinin Nevşehirli Damad İbrahim Paşayı benzer özelliklerle övdüğü diğer kasidesi için bkz. Muhammet Nur Doğan, *Lâle Devri Şairi Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Divânı*, MEB Yayınları, İstanbul, 1997, s.68

“Allah’a hamd olsun ki, sefanın bereketi, cihanı kapladı. Cihan,sulh hükmü ile emniyet içinde.Ey hıdiv,devlete ve dine böyle bir hizmeti sen ettin ki, “ins ü cin”in , senin için dua etmesi farz oldu.Harp ve fitne,senden önce,cihanı yok etmek üzereydi.İslam devletinin mizacı karışmak üzereyken,senin Bukrat (Hipokratis) tedbirin sayesinde her şey düzeldi.”

6

Der-Sitâyiş-i İbrahim Pâşâ

Bi-hamdi'llah yine feyz-i safâ şâmil cihân üzre
Cihan âsâr-ı hükm-i sulh ile emn ü amân üzre
Hidivâ sen ki etdin böyle hıdmet devlet ü dîne
Du'â-yı devletin farz oldu el-hak ins ü cân üzre
Ki edüp hummâ-yı harb u fitne kable'n-nazc buhrânın
Karib olmuşdu kim kasd eyleye cân-ı cihân üzre
Kılıp ahlâtı fâsd-ı bî-mahal tahrîk olmuşdu
Halel târî mizâc-ı devlet-i İslâmiyân üzre
Bi-hamdi'llah hele sebbâbe-i Bokrat-tedbirin
Aceb vaktinde dûtş oldu o nabz-ı nâ-tüvân üzre

...

(Nedîm Divanı, Kasideler, s.26)

“Sultan Ahmed Gazi gibi bir padişah ve veziri İbrahim Paşa gibi zafer sahibi bir yiğit cihana gelmedi. O, Hz. İbrahim’in adını taşımaktadır. Devlet ve din,onun elindedir.Onun karargâhı gökyüzüdür;ki izzet ve makam,onun için uyku yeridir.Böyle bir Asafı cihan görmedi.Onun isteği,cihan halkının gönlünün hoş olmasıdır.Cihana cömertlik etmek,zevk ve safadır onun için.”

“Ey cömert vezir, zengin ve fakir herkes senin minnet ve ihsanının esiri oldu. Cihanda senin lütfuna mazhar olmayan kalmadı. Senden önceki karanlık günleri hiç kimse unutmadı. Allah, bir daha o karanlık günleri göstermesin. Her yerden kederli haberler geliyordu; ki senin gelişin ile dünya yeniden nizama kavuştu. Bu Rum mülküne vezir olduğun gibi İran memleketine de vezir olasın.”

13

Kasîde-i Şitâiyye der-Zımn-ı Medh-i Pâdişâh-ı Cihân Ahmed Hân vü Vâsıf-ı İbrahîm Pâşâ

Görem ne vakt ki gerdişde çeşm-i gül-günun
Düşer hayâlîme meclisde devr eden sâgar
Cenâb-ı hazret-i Sultân Ahmed-i' Gazi
Derinde mihr ü kamer bende âsman çâker
Ne geldi 'âleme anun gibi şeh-i zî-şân
Ne hod vezîri gibi safder-i zafer-yâb
Semiyy-i cedd-i Nebiyy-i kerîm İbrahîm
Yemîn-i devlet ü dîn âsaf-ı cihân-dâver
Karargâhıdır ol kasr-ı âsman-mesned
Ki 'izz ü devlet ana oldu bâliş ü bister
Ne böyle âsaf-ı zî-şânı buldu bir iklîm
Ne böyle sadr-ı cihânbanı gördü bir kişver
Hemîşe istediği halk-ı 'âlemi tatyîb
Müdâm zevk u safâsı cihâna bahşîş-i zer
Müşîr-i şîr-i dilâ sadr-ı âsmân-kadrâ
Eyâ vezîr-i mekârim-semîr ü ferruh-fer
Rehîn-i minnet ü ihsânın oldu bây u gedâ
Cihânda lütfuna kim kaldı olmamış mazhar
Cihân-penâh hidivâ unutmadık anı kim
Gam eylemişdi siyeh rûy-ı 'âlemi yekser

Hudâ o günleri göstermesin ki etmiş idi
 Cihânı zâr pey-â-pey gelen kederli haber
 Olup hücûm-ı elemden şikeste hatırlar
 Derûna dolmuş idi kasvet-i humûm u keder
 Hudâya hamd ki ol sadra eyleyüp teşrîf
 Yeni nizâm ile verdin cihâna ziyet ü fer
 Senin zamân-ı şerîfnde HAKkâ şükr olsun
 Ta'akub etmede her gün peyâm-ı feth ü zafer
 Bu Rûm milketine olduğun gibi olasın
 Bütün memâlik-i İrâna da ser ü server
 Nedîm benden elinden düşürmeyüp kalemi
 Dola hesâb-ı tevârih-i feth ile defter

...

(Nedîm Divanı, Kasideler, s.41)

“Müjdeler olsun ki, Huda, lütfuyla cihanı baştanbaşa şevke gark etti. Artık, gam karanlığının yerini aydınlık aldı. Gönüllerde, kederden eser kalmadı. Her nefeste Allah’a hamd olsun; Zirâ himmeti yüksek bir zatı, sadarete lütuf ve ihsan eyledi. İbrahim Paşa, bereket ve uğurlu bir şekilde, sadaret mührüne nail olarak zamanın Asafı oldu.”

13

Berây-ı Vezîr- A'zâm-Şuden-i İbrâhim Paşa

- 1 Müjdeler âfâka kim lutf-ı Hudâ-yı lâ-yenâm
 Virdi ser-tâ-ser cihâna inbisât-ı şevk-i tâm
 2 Rûşenâyî-bahş olup zulmet-nişînân-ı gama
 'Arz-ı mihr itmekde her gün cerh ber-vefk-i merân
 3 Kalmayup âyîne-i dilde kudûretden eser
 İn'ikâs-ı rûy-ı handânı bedîd oldı tamâm
 58. Âsaf-ı devr oldı İbrâhim Paşa yümn ile
 Buldı İbrâhim Paşa ile mühr ikbâl-i nâm (H.1130 – M.1718)

آصف دور اولدی ابراهیم پاشا یمن ایله

بولدی ابراهیم پاشایله مهر اقبال نام

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı, Tarihler, s.600)

“İbrahim Paşa, makamı yüce bir sadrazamdır. Zamanının İskender’i, Hüma gölgeli Cem, devrine parıltı veren Feridun’dur. Onun yüce menkıbelerinde adaleti anlatılır. Sıddîk (Hz. Ebubekir) olandır. Savaşçılığıyla Ömer’dır.Devrinin aslanı (Hz. Ali)’dır. Zamanının mehdîsi, adaletsizliği engelleyen doğruluk seddidir.”

“Eflatun akıllıdır. Düşmanlarına karşı savaşçı bir aslan ve onları yakan Behram’dır.²²⁰ Şeriatın koruyucusu, mülkün ve milletin imdadına koşan bir zattır. Sadaret Divanının cömert süsü, devrinin adaletli idarecisidir. Âzer’in²²¹ halefinin adını (Hz. İbrahim) taşır. Pek çok düşman, onun kılıcıyla cezalandırıldı. Düşmanları, Tahmasb denilen asi gibi²²², imdat feryadıyla

²²⁰ Sasaniler soyundan İranlı bir hükümdar olup 420’de tahta çıkmış ve 20 yıl saltanat sürmüştür. Bu kelime, aynı zamanda İran mitolojisinde Merih savaş tanrısıdır. Bu yüzden şairler, Behram kelimesini, hem kahraman hem de savaş ilahı olarak anarlar.

²²¹ Hz. İbrahim’in babasının adı olup, put yapıcı satmasıyla bilinir.

²²² II. Tahmasb. Şah Hüseyin’in oğlu olup 1722-1731 yılları arasında İran Safevî devletinin hükümdarlığını yaptı. Osmanlı Devleti ile İran arasındaki savaşlara sebep oldu. Geniş bilgi için bkz. bu tezde s.10

beter olsun. Şia denilen düşmanı, cehenneme kadar onun kılıcıyla mahvolsun.”²²³

4

Kasîde-i Diger Der Sitâyîş-i Sadr-ı A'zam İbrâhîm Paşa Merhûm

- 1 Ey sadr-ı felek- pâye Sikender-ver-i devrân
Cem kadr-ı hümâ-sâye Ferîdûn fer-i devrân
2 Dâdâr-ı 'alfî-menkabe Sıddîk-sadâkat
Kerrâr-ı 'Ömer-kevkebe şîr-i ner-i devrân
3 Dâmâd-ı şehen-şâh-ı felek-mesned-i 'âlem
Düstûr-ı cihân-yân ü cihân-dâver-i devrân
4 Fermânde-i iklîm-i kerem âsaf-ı ekrem
Memdûh-i cihân sadr-ı zamân safder-i devrân
13 Mehdi-i zamân sedd-i sedîd-i reh-i bî-dâd
Nakkâd-ı Felâtûn-hıred İskender-i devrân
14 Zargâm-ı vegâ gâbe ber-endâz-ı e'âdî
Behrâm-ı 'adû-sûz-ı teber dâver-i devrân
15 Hâmî-i şer'at meded-i milket ü millet
Yektâ 'ilim-efrâz-ı zafer-yâver-i devrân
16 Yem mekrûmet-ârâyîş-i dîvân-ı sadâret
Kisrâ nasafet dâver-i 'âdil-ter-i devrân
17 Hem nâm-ı nigeş-dâr-ı serâ-perde-i hullet
Ya'nî ki semiyî-yi halef-i Âzer-i devrân
18 Ol kim har u hâşâk gibi ber-taraf oldu
Berk-i ser-i tîgî ile şûr u şer-i devrân
31 Ahmed-şiyemâ dâver-i Mahmûd hısâlâ
Ey saf-der-i Fârûk güher Haydar-ı devrân
32 Hep rebka-keş-i hükm-i kazâ tev'emûn oldu
Tâ memleket-i bâhter ü hâver-i devrân
33 Şemşîr-i cihân-gîrûn ile buldı cezâsın
Mînet Haka çok düşmen-i zûr-âver-i devrân
34 İmdâd-ı cehârıyla dahî besbeter olsun
Tahmâsb-ı bî-magz gibi ebter-i devrân
35 Tîgunla ider Dûzaha dek cânını teşbî'
Ser-tâ-be-kadem Şî'a-i bed-âhter-i devrân

...

(Antakyalı Münîf Divanı, Kasideler, s.113)

“Onun isteği,herkesin zevk ve rahatıdır.Cihanda gam ve keder olsun istemez.İnsaf parlaticısıyla fikir aynasında toz bırakmadı.Halkın asayîşi için sağlam bir barış imzaladı. Lütuf dolu devrinde, savaş meydanı,sohbet meclisine döndü.Savaş aletleri kullanılmaz oldu.Halk, böylece rahatlık uykusuna vardı.”

“Onun dönemi,kalplerin birbiriyle uyduğu,insanların anlaştığı devirdir. Zalimlerle irfan ehli hep ittifak içindedir.Hüner erbabına,kerem kapısı kapalı değildir.Kabiliyetli kişilere cömertliğinin sınırı yoktur.”

15

Kasîde-i Bahâriye

- 61 Herkesün zevk ü refâhiyyetidür matlûbı
İstemez oldığın 'âlemde gumûm ü ekdâr
62 Zerre denlü komadı mîskale-i insâfî
Levh-i mir'ât-ı havâtrda gubâr-ı jengâr
63 Halka âsâyîş için yaptı hakîm-i re'yi
'Arsa-i sulhda bir kasr-ı metîn ü hemvâr

²²³ Antakyalı Münîf Divanında İbrahim Paşanın benzer özellikleriyle övüldüğü iki kaside daha yer almaktadır. Bkz. Muharrem Kılıç, **Münîf Antakî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniv. SBE. Erzurum,1995, s.123 ve s.128

- 64 Kubbe sakf oldu siper nîze sûtûn tîg-i kemer
Kafesi zırh ü 'alem râyet ü peykân mismâr
65 Devr-i lutfındaki rezm oldu mübeddel bezme
Oldı bî-kâr o kadar âlet-i ceng ü peykâr
69 İttifâk üzre zamânında fe-li'llâhi'l-hamd
Nükte-sencân-ı ma'ârifle sipihr-i gaddâr
73 Hüner erbâbına bâb-ı keremi nâ-mesdûd
Müsta'iddâna 'atâyâsı bilâ-hadd ü şümâr
...

(Arpaemini-zâde Sâmî Dîvânı, Kasideler, s.458)

Cihan mülküne, onun benzeri bir zat gelmedi. O komutan, dünyayı memnun eyledi. Yardımcısı Allah'tır ki bütün kötülükleri defetti. Her yeri, asrında mamur eyledi. Onun tedbiri, cihana intizam süsü bahşetti. Lütfu ve adaleti, her yeri mutlu eder. Bir kişi dahi, onun adalet döneminde kederden ağlamaz.

Kargaşa ve sıkıntı, onun döneminde dünyadan kayboldu. Adaleti ile fitne ateşini "berden ve selâm"²²⁴ ile dondurdu. Dünyaya, onun mükemmel kişiliği ve insafi, rahat yaymaktadır.

- 16
Kasîde-i Bahâriye der-Medh-i İbrâhim Paşa
24 Mülk-i cihâna gelmedi mânend-i zât-ı evhadi
Dünyâyı memnun eyledi ol server-i ferhunde-nâm
26 Tevfik-i Hakdur yâveri def' eyledi şûr ü şeri
Ma'mûr idüp her kişveri 'asrında râhatda enâm
27 Fermân-beri tîg ü kalem mahkûmî esnâf-ı ümem
Tedbîri dehre dem-be-dem pîrâye-bahş-ı intizâm
28 Lutfi ki 'adl ü dâd ider âfâkı yek-ser şâd ider
Bülbül fakat feryâd ider ol dahi pür-şevk ü garâm
29 Bir ferdi çerh-i fitnekâr itmez dem-i 'adlinde zâr
Murg-ı dile gîsû-yı yâr ola meger kim tavk-ı dâm
30 Ref' itdi 'adli bî-sitem beynûnet-i azdâdı hem
Ünsiyyet-i gurg ü ganem eyler hezârân iğtinâm
31 'Ahdinde âşûb ü mihen güm-geştedür âfâkdan
'Adliyle nîrân-ı fiten efsürde-i berden ve selâm
32 Dünyâyâ feyz-i şâmili râhat-resândur hâsılı
İnsâf-ı tab'-ı kâmilî müşkil-güşâ-yı her-merâm
...

(Arpaemini-zâde Sâmî Dîvânı, Kasideler, s.472)

"Ey Padişah damadı İbrahim Paşa, ey Asaf, sözün kılıcını her alçak kimseye çekme. Adalet zülfikârını Ali gibi çek. Gülbankı candan ve gönülden gece gündüz yüksek sırra erişmek isteyenlere çek."

- 26
Der-Vasf-ı İbrâhîm Paşa
10 Pâdişeh dâmâdı İbrâhîm Paşa Âsafa
Hediye-i nevrûziye mazmûn-ı hoş-perverde çek
11 Tîg-ı ser-tîz-î zebânî çekme her bir nâkese
Zü'l-fikâr-i 'adli mânend-i 'Alî serverde çek
12 Cân ü dilden 'aşk ile gülbang-ı hazîn rûz u şeb
Matlab-i a'lâ olan sırra irişmişlerde çek

(Enis Recep Dede Divanı, Kasideler, s.82)

²²⁴ Hz. İbrahim, Nemrut tarafından ateşe atıldığında Allah tarafından ateşe verilen emir hatırlatılmaktadır. "Kulnâ yâ nârü küni berden ve selâmen alâ İbrâhîm" "Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol! dedik." **Enbiya /69**

“Yegâne Sadrazam İbrahim Paşa, âlemin iftiharıdır. Cem tabiatlıdır. Baykara'nın şahı olan bir padişahın damadıdır. Adaletli bir vezirdir. İbrahim Paşanın cömertlik çeşmesinin tatlı suyu, Nemrud düşmanının ateşini gül bahçesine çevirdi. Onun cömertliğini, Bermekî ve Hatem-i Tâyi kıskanır. Feridun ve Dara, onun kudret kapısında kapıcıdır. Onun İsa nefesi, İbn-i Sinâ'yı cihana tekrar getirirse, İbn-i Sinâ, onun fazilet mektebinde ebced okuyan bir talebe olurdu.²²⁵ Adaletin Aristosu, cihana ferah verir de Nuşîrevân'ı bile mutlu eder.”

“Halîlullah namını taşıdığın için, senin sadârete gelmen, Lat ve Uzza kavmini titretti. Düşman, talihsiz olduğunu bilir de sulh ister. Bundan dolayı, savaş kılıcını kımına soktun. Şayet istersen “Kızıl Elma”²²⁶ senindir. Bu, Allah vergisi ikbal ile, kılıcının nuru, düşmanın ömür toprağını yerle bir eder.”²²⁷

27

Kasîde-Beççe Şitâ'iyye der-Sitâyiş-i Vezîr ü Müşârün-bi'l-Benân İbrâhîm Paşa

14 Yegâne sadr-ı a'zam iftîhâr-ı dîde-i 'âlem
Vezîr- Cem-şîyem mesned-fürûz-ı kâr-fermâyı
15 Hıdîv-i dâd-ger dâmâd-ı şâh-ı Baykara çâker
Müşa'sa' şeb-çerâg-ı gevher-i iklîl-i lâlâyı
17 Zülâl-i çeşme-sâr-ı cûd-ı İbrahim Paşa kim
Gül-istân itdi re'yi âteş-i Nemrûd-ı a'dâyı
18 O düstûr-ı kerem-perver ki sıyt-ı lutf-ı cûdından
Yanar reşk ile rûh-ı Bermekî vü Hâtem-i Tâyi
19 Ne düstûr âsaf-ı Cem-rütbe kim tahkîr ider gerdûn
Der-i kudretde der-bânı ya Efrîdûn u Dârâyı
21 Olurdu mekteb-i fazlında bir tilmîz-i ebced-hân
Getürse İsi-i nutkı cihâna İbn-i Sînâyı
38 Cihâna virdi Ristâlîs-i 'adlün bir müferrîh kim
İder âvâze-i Nûşîrevân'a hande-fermâyı
39 Yatur bî-hod keselden fitne bîmar oldı devründe
Sanur dârü's-şifâ halvet ile çeşm-i dil-ârâyı
40 Bürûz itmezden evvel beyzâdan sunkûr-ı samsâmun
Bat-ı ervâh-ı a'dâya düşürdi şûr-ı gavgâyı
41 Halîlullâh ile hem-nâm u şöhret oldugundandır
Zuhûrun pür-tezelzül itdi kavm-i Lât u 'Uzzâyı
42 Bilüp idbârını hâhende-i sulh u salâh oldı
Anuçün der-niyâm itdün meger şemşir-i heycâyı
44 Olursan 'âkıbet gabgab-nevâz-ı şâhid-i maksûd
Kızılelma senündür düşmene kalsun ko ayvayı
45 Bu ikbâl-i hudâ-dâd ile bir gün neyyir-i tîgün
İder teshîr yek-ser merz u bûm-ı 'ömr-i a'dâyı
...

(Sâlim Divanı, Kasideler, s.238)

Sâlim, Damad İbrahim Paşaya yönelik mesnevi nazım şekliyle yazdığı bir manzumesinde, paşayı beşer suretinde bir melek olarak vafeder; onun cömertlik yönünü ön

²²⁵ Ebced-hân, Osmanlılarda, mektebe yeni başlayan çocuklar için kullanılan bir sıfat olup, “ilim konusunda çok acemi, daha başlangıçta” anlamlarında kullanılır.

²²⁶ Kızıl Elma, Osmanlı Türkleri tarafından Roma'ya verilen addır. Roma, Hıristiyanlık âleminin merkezi olup oradaki St.Pierre kilisesinin kubbesi de kızıl bakırdan idi. bu nedenle, Kızıl Elma ifadesi, fethedilecek en uçtaki nokta anlamında yaygınlaşmıştır. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yay. Ankara, 1995, s.333

²²⁷ Sâlim Divanındaki bir başka kasidede, şair, İbrahim Paşayın bu kasidedeki vasıflara benzer ifadelerle anlatmış; Âdem'den beri böyle bir vezir gelmediğini söylemiştir. İbrahim Paşa, yeryüzündeki fitne ve kargaşayı bitirmiş ve her yeri mamur etmiştir. Bkz. Hüseyin Güfta, **Sâlim(Mirzâ-zâde), Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Ün. SBE. Erzurum, 1995, s.242

plana çıkartır ve onu kendinden önceki vezirlerden daha üstün görür:

29

Mesnevî Berây-ı Medh-i Sadr-ı a'zâm Dâmâd-ı Muhterem İbrâhîm Paşa Rahimehu'llâhu Te'âlâ

13 Nâm virdi keremle devrâna

Hâtem oldu nigîn-i ihsâna

16 Görmemişdür cihânda çeşm-i felek

Bir beşer sûretinde böyle melek

21 Selefün cümlesi fâyıkdur

Bin cihetle o sadra lâyıkdur

(Sâlim Divanı, Mektup ve Tezkireler, s.247)

Edirneli Kâmî, İbrahim Paşanın sadarete gelmesine binaen yazdığı tarih kıt'asında, saltanatın tılsımlı güneşinin onun sadaret cebine girdiğini söylemektedir. Bundan sonra cihan, parlaklık bulacaktır. İbrahim Paşa, adâletli ve herkesi koruyup gözeten ve bu yüzden bu makama en layık kişidir. Onun ferman pençesi, mağdurları rahat ettirecektir.

5

Târîh-i Berây-ı Mühr-i Âsafî İbrâhîm Paşa

4 Girdi ceyb-i sadrına mihr-i tılsım-ı saltanat

Bulsa şimden sonra lâyık rûy-ı 'âlem âb u tâb

5 Sâz-kâr-ı dîn ü devlet kâr-sâz-ı memleket

Sadr-ı a'zam olmaga şâyeste bâ-hükm-i kitâb

7 Ehl-perver ol vezîr-i dâd-güster kim ider

Pençe-i fermânı magdûrân-ı dehri kâm-yâb

11 Gûş idince sadra teşrîfin didüm târîhini

Oldı İbrâhîm Paşa mühr ile âsaf-cenâb (H.1130 – M.1718)

Naveahirli Damad İbrahim Paşanın sadrazam oluşuna düşürülen bu tarih manzumesinde, kendisinden şu özellik

اولدو ابراهيم پاشا مهر عليه اصف جانا:

(Edirneli Kâmî Divanı, Tarihler, s.87)

“Sultan Ahmed’in damadı olan İbrahim Paşaya, Cem ve Dârâ benzeyemez. Bütün dünya senâhanları, ondan övgüyle bahsederler. Onun ihsan ve kereminden herkes faydalanır. Zamanında, bütün cihan emniyet ve rahat içindedir. Geçen fetret devirleri, Gâliba beyhude kavga zamanıdır. Hiç kimse, onun gibi, bu dünyaya nizam getirmedir. Bu, besbelli, Allah’ın yardımındır.”

10

Kasîde-i Berây-ı Sadra'zam İbrâhîm Paşa

9 Her âyine degül intâk-ı bebgâ-yı dile kâbil

Meger ikbâl-i sadr-a'zam-ı İbrâhîm Paşadur

10 Cenâb-ı hazret-i hâtem-şiyem dâmâd-ı hâkâni

Müdânîsi ne Cemdür düş-ı ber-düşı ne Dârâdur

13 Nevâzişle kul eyler 'alemi dünyâ senâ-hânı

Kerem mecbûli ihsân dîdesi a'lâ vü ednâdur

14 Olur müstagni-i envâ'-ı ni'met bezm-i 'âlemde

Der-i cûdında ol kim rîze-çîn-i hân-ı yagmadur

27 Zamân-ı devletün emn ü emân u rahat-ı 'âlem

Geçen eyyâm-ı fetret gâlibâ bî-hûde gavgâdur

28 Riyâz-ı 'âleme hiç bu nizâmı virmedi kimse

Bu te'yîd-i İlâhî 'avn-i Hakk tevfik-i Mevlâdur

...

(Edirneli Kâmî Divanı, Kasideler, s.22)

Her kim, onun ihsan kapısının toprağına, lütfunu arzularak giderse, emeline nail olarak sevinçle döner. Ne zaman cihada niyetlense, her an Allah’ın yardımı imdadına

yetiştir.İran'ı kahredip viran eyledi.İslam diyarına hep ganimet geldi.Bu gaza,doğu ve batıda şöhrat olalı beri,din düşmanları korkuya düştü.

İbrahim Paşa, emellerin yöneldiği yerdir ki, ihtiyacı olanlar, onun cömertliği etrafında tavaf ederler. Kaleminin oluşu, sanki bir altın oluk gibi halka yardım kaynağından zemzem sunar.Bütün dünya,onun fermanının pençesinde ,esir hükmündedir.Düşmanları bile,böyle bir aslana itaat ederler.Onun devrinde,hiç kimse adaletsizlikten dolayı gama düşüp de ağlamaz.²²⁸

3

Der-Sitâyiş-i Sadr'azam Dâmâd İbrahim Pâşâ

8 Arzû-yı lutfla hâk-i der-i ihsânına
Her giden nâil-merâm ü pür-meserretedir gelen
9. Saf-der-i Hayder-gazâ kim eylese 'azm-i cihâd
Nev-be-nev imdâdına tevfiğ ü nusretedir gelen
10 Kahr edip ma'mûre-i İrânı vîrân eyledi
Kişver-i İslâma hep mâl-i ganîmetdir gelen
11 Maşrık u magribde şöhrat-yâb olaldan bu gazâ
Gûş eden a'dâ-yı dîne havf u haşyetdir gelen
19 Ka'be-i âmâl-i İbrâhîm Pâşâ-yı kerîm
Kim matâf-ı cûdına erbâb-ı hâcetdir gelen
20 Nâv-dân-ı kilki bir Altun Olukdur gûyiyâ
Halka andan zemzem-i 'ayn-ı 'inâyetdir gelen
23 Pençe-i fermânının 'âlem esîr-i hükmüdür
Şîr olursa dest-i a'dâdan itâ'atdir gelen
26 Ağlamaz hiç kimse devrinde gam-ı bî-dâddan
Âşıkın çeşminden ancak eşk-i hasretedir gelen

...

(Kırımlı Rahmî Divanı, Kasideler, s.4)

Cihanı süsleyen padişahın damadı olan İbrahim Paşa, yücelik, merhamet ve cömertlik vasıflarıyla genç ihtiyar herkesi sevindirir.Din ve memleket ilerinde en güzel tedbirleri alır.Bütün sultanlar ve melikler,canla başla onun hizmetine koşarlar.

Onun devrinde, cihan fitneden uzaktır. Kahır kılıcının korkusu ile, İran illeri dört dostu(dört halife) güzel karşılamaktadır.

2

Kasîde Berâ-yı Dâmâd İbrâhîm Paşa

3 Hazret-i Dâmâd-ı şâh-ı 'âlem-ârâ kim anun
Vasf-ı cûd u re'fetin cümle civân u pîr ider
4 Mesned-ârâ-yı sâdâret ol vezîr-i muhterem
Kâr-ı dîn ü memleketde ahsen-i tedbîr ider
5 Hep umûr-ı mu' zamât-ı memleket destindedür
Ana şâh-ı ma'delet-güster dahî tevkîr ider
6 Ol şeh-i 'âdil ki zill-i Hak vücûd-ı nâzenîn
Lûtf-ile bezm-i cihâmı cümleten teshîr ider
7 Cân u baş ile anun cümle selâtîn ü mülûk
Sür' at ile hizmetinde dâmenin teşmîr ider
19 Ber-tarâf oldu cihândan fitne devründe senün
Gamze-i hûbân dahî evzâ' mî tagyîr ider
20 Havf-ı tîğ-i kahrı sebbâbı perîşân eyledi
Çâr-yârı şimdi İrân illeri tevkîr ider

...

²²⁸ Kırımlı Rahmî, İbrahim Paşayı bir başka kasidesinde adaleti yönünden Hz.Ömer'e, yumuşak tabiatı ile de Hz.Osman'a benzetmiştir. Bkz. Sevgi Elmas, **Rahmî(Kırımlı Mustafa)Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniv. SBE. Edirne, 1997, s.7

(İbrahim Nazîrî Divanı, Kasideler, s.350)

“Damad İbrahim Paşa,cihanın kıvılcımını söndürüp,her yeri gül bahçesine döndürdü.Hünerli ve faziletli kişileri korur.Aristo,eğer gelse,onun meclisinde himmet dersi okuyan bir talebe gibi olur.Cömertliği ve adaleti, kapısında her an, emir ve ferman bekler.Hatem,onun yanında ikinci Hatem olabilir ancak.Din düşmanlarını,heybetli sesi ile can korkusuna düşürdü.”

I
7 Cenâb-ı yemm-i 'atâ Dâmâd İbrahim Pâşâ kim
İdüp itfâ şerâr-ı dehri döndürdü gülistâna
8 Hüner-ver bende-perver dâver-i ezfâl-perver kim
Güşâde dest-i cûdı agniyâya zîr-i destâna
9 Hikem-senc-i me'âni dâmenine benzerdi eger gelse
Aristo dânişi bezminde bir tılf-ı sebak-hâna
11 Sehâvet bende-i dirîne-i dergâh-ı ihsânı
'Adâlet muntazırdır dergehinde emr ü fermâna
12 Bahâran mâil-i ebr-i sehâ vü cevdeti olmuş
Zamânında bakılmaz kân-ı dehre bahr-i 'ummâna
14 Eger teşbîh olursa hâtme-i hâtem ona sâni
Kuru bir adı kalmış ca'fer-i ma'nâsi efsâne
15 'Atâsı safha-i erkâme gencâyış-pezir olmaz
Ki gelmez bahşîş-i yek-rûzesi kantâr-ı mîzâna
16 Sadâ-yı heybet düşmen kişi olmagla 'âlem-gîr
Düşürdü cümle â'dâ-yı dîni haşyet-i câna

...

(Suphi-zâde Abdi Abdullah Divanı,Kasideler,s.23)

“Hz.İbrahim'in adını taşıyan Sadrazam İbrahim Paşa zamanında, dinin rükünleri Kabe gibi tesis edildi. Onun cömertliği Hatem gibidir ki; onun gibi bir zat,bu makama gelmedi.Fezayı aydınlatan bir güneş gibi,parlak fikirleriyle cihanı karanlıktan kurtardır.Onun fermanın pençesi,emir ve yasakları yerine getireli,bozgunculuk ortadan kalktı.”²²⁹

4
Sitâyîşgerî-i Sadr-ı A'zam ve Sıhr-ı Şehenşâh-ı Mu'azzam Cenâb-ı İbrâhîm Paşa 'Aleyhi'r-rahmeh
46 Bu dahî tevfiğdür ola vezîr-i a'zamı
Âsaf İbrâhîm Paşa-yı kerem-peymâ gibi
47 Ya'ni hem-nâm-ı Halîlu'llâh kim erkân-ı dîn
Oldı 'ahdinde mü'esses Ka'be-i 'ulyâ gibi
48 Âsaf-ı Hâtem-semâhat sadr-ı Tâyi-menkabet
Kim bu sadra gelmedi ol zât-ı bî-hem-tâ gibi
49 Zâ'ir-i ikbâl revnâk-bahş-ı iclâl olmada
Silk-i sadr-ı devlete bir lü'lü'-i lâlâ gibi
50 Eyledi reste zalâm-ı zulm-ı gammdan 'âlemi
Pertev-i re'y-i münîri mihr-i tâb-efzâ gibi
51 Pençe-i fermânı emr ü nehye der-kâr olalı
İtmede kat'-ı 'urûk-ı mefsedet fetvâ gibi

...

(İzzet Paşa Divanı,Kasideler,s.76)

Âsaf gibi sadrazam, mülkün temeli,devletin sağ eli İbrahim Paşa,ki onun fikirleri,doğruluk alınının parlaklığıdır.Aristo gibi bilgili,İskender gibi azimli ve Bermekî gibi

²²⁹ İzzet Ali Paşa, Sadrazam İbrahim Paşa için bir diğer kasidesinde dünyanın huzur ve asayişe kavuştuğunu dile getirerek onu methetmektedir. Bkz. İrfan Aypay, **İzzet Ali Paşa, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni**, İstanbul, 1998, s.110

koruyucudur.Zamanında devlet ve ülke adaletle yönetildi. Onun seçkin vasıfları, sayılamayacak kadar çoktur. Onun sadarete gelişi, memleketin emniyetine bir vesiledir.

III

Der-Sitâyîş-i Maktûl İbrâhîm Paşa

- 6 Yemînü'd-devle rüknü'l-mülk sadr-ı âsaf-istiklâl
Ki re'yi gurre-i pîşâni-i rüşd ü sedâd oldı
- 7 Aristo-dâniş İskender- ' azimet Bermekî-himmet
Ki 'ahd-i devlet ü câhı zemân-ı 'adl ü dâd oldı
- 8 Müşîr-i bî-müdânî muhterem dâmâd-ı sultânî
Ki evsâf-ı güzîni 'add ü ihsâdan ziyâd oldı
- 9 Vezîr-i a'zam İbrâhîm Paşa-yı kerem-ver kim
Kudûmı sadr-ı câha bâ'is-i emn-i bilâd oldı

(Neylî Divanı, Kasideler, S.40)

1.1.2.1.11. Sadrazam Silahdâr Mehmed Paşa (1730-1731) ²³⁰

“Mevlâ,talihimizi açtı da bizi böyle bir Âsaf ile ihya etti; âlem gamdan ağlıyor iken,bu feyz ,herkesin gönlünü safa ile doldurdu..Cihanı aydınlatan ümit güneşi doğdu. Şimdi bu adâlete kavuşmuş dünyada,hiç kimsenin boş yere sözü yoktur.Devlet yuvası,o kadar emniyet içindedir.Dünya,onun gibi bir âsafı,fikir ve tedbir yönünden bir ona benzeyen bir başkasını görmedi.Sadrazam Mehmed Paşa,Hakk'ın lütfuna mazhardır. Onun ihsan denizinde,dünya baştan başa gark oldu.”

“O geleli beri,kötü niyetli ve rezil tabiatlı kimseler ortadan kayboldu. Bizim felaket denizinde çektiğimiz ne idi? Şükür ki, Mevlânın yardımı yetiştii.Cihan,bu müfsid ile mahşer yerine dönmüştü. Binlerce şükür ki,o vezirin (Sadrazam Silahdâr Mehmed Paşa) askerî tedbirleri, bu belayı ortadan kaldırdı da bizi ihya etti.Böylece bir Allah dostu olan şahın duasını aldı ve dine nice hizmet etti. ²³¹

25

Der-Sitâyîş-i Vezîr-i A'zam Mehmed Paşa

- 1 Cebhe-i tâli'ümüz itdi güşâde Mevlâ
Bizi bir âsaf-ı devrân ile kıldı ihyâ
- 2 Zâr u pejmürde iken tâb-ı temûz-ı gamdan
Kıldı bu feyz dil-i 'âlemi leb-rîz safâ
- 3 Togdı hurşîd-i cihân -tâb-ı sipîhr-i ümmîd
Zülf-i dil-berde meger kim girih-i 'ukde-güşâ
- 4 Kimsenün şimdi 'adâlet-kede-i 'âlemde
Bî-hüde kimseye yokdur sözi asla kat'â
- 5 Şu kadar emn ü emân lâne-i devlet şimdi
Bir tarîk ile heves kendüyi itse gûya
- 6 Gözün üstinde kaşun var dise kebg-i bağa
Kendi şeh-perleri şâhîne olur tig-i kazâ
- 9 Nice âsaf ki anun görmedi bir dahı henüz
Re'y ü tedbîrde mânendini çeşm-i dünyâ
- 10 Sadr-ı Cem-kevkebe düstûr-ı felek-kadr-i cihân
Ya'ni devletlü sa'âetlü Muhammed Paşa

²³⁰ İstanbul'da Hantal Haffaf'ın oğludur. Sarayda kiler odasında çavuş oldu.Sonra kiler kethüdâsı olup 20 Safer 1137'de(8Kasım 1724) padişahın silahdârı oldu.Muharrem 1140'ta(Ağustos – Eylül 1727) vezirlik rütbesi verilip Şevvâl'de(Mayıs 1728) kubbe veziri oldu.Sonra Ayşe Sultanla nikahlanıp Erzurum vilayeti has tayin edildi.Rebiyyülevvel 1143'te(1 Ekim 1730) sadrazam tayin olundu ise de 13 Receb 1143'te(22 Ocak 1731) azledilerek Haleb valisi oldu.Daha sonra Sayda,Bağdad ve tekrar Haleb valiliği görevlerinde bulundu.1150'de(1737-38) bu vazifede iken vefat etmiştir.Sağlam görüş sahibi ve sadık bir kişiydi. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.4, s.1033

²³¹ Kasidenin devamında ayrıca, Patrona Halil isyanından bahsedilmektedir.Bu isyanın anlatıldığı bölümler için bkz.bu tezde s.348

- 11 Nice âsaf ki olup mazhar-ı lutf-ı Bârî
 Bahr-ı ihsânına gark oldu ser-â-ser dünyâ
 18 Hamdüli'llâh hele teşrîf-i kudûmından anun
 Oldı bed-hâh u erâzil-menişân nâ-peydâ
 19 Söylemek istemez âdem anı amma duramaz
 Komaz imân u mürüvvet k'ola ebkem gûya
 20 Ne idi çekdigümüz bahr-ı felâketde bizüm
 Hamdüli'llâh ki yetüp zezeme-i yâ Mevlâ
 29 Hasılı böyle biraz müfsid ile bezm-i cihân
 Haşr-ı mahşer gibi olmışdı keder ser-tâ-pâ
 30 Sad şükür kim o vezîrün sipeh-i tedbîri
 Kıldı bu saffi şikeste bizi itdi ihyâ
 31 Bir veliyyü'llâh şehün aldı du'â-yı hayrın
 Eyledi dîn-i mübîne nice hizmet ki ana
 ...

(Sâlim Divanı,Kaside,s.232)

1.1.2.1.12. Sadrazam Kabakulak İbrahim Paşa (1731)²³²

“İbrahim Paşa, Allah’ın lütfunun bir eseri olarak, o adâletli padişahın vekili oldu. Onun temiz namı, kötülük ateşini söndürüp “berd ü selâm” ayetini îmâ etti. Şimdi vezaret makamı, gerçek sahibini buldu. İbrahim Paşa,1143’te mührü alıp zamanın Asaf’ı oldu.”

33

Târîh-i Mühr Berây-ı İbrâhîm Pâşâ

- 1 Habbezâ âsâr-ı eltâf-ı İlâhî nev-be-nev
 Olmada kuttân-ı elvâna hüveydâ yümn ile
 2 Kim şeh-i 'adl-âverin oldu vekîl-i mutlakı
 Böyle bir düstûr-ı ekrem dâd-peymâ yümn ile
 3 Nâm-ı pâki nâr-ı şerrü şûri itfâ eyleyüp
 Âyet-i "berd ü selâm"ı kıldı îmâ yümn ile
 4 Şimdi evren-i vezâret buldı hakkâ sâhibin
 Müstedâm idüp muvaffak kıla Mevlâ yümn ile
 5 Sadr-ı 'âliye şeref bahş oldıgım bir beytde
 Es'adâ kıldım se târîh ile inhâ yümn ile
 6 Mühr alup bu sâl-i bin yüz kırk üçde müjdeler
 Âsaf-ı dehr oldu İbrâhîm Paşa yümn ile

(H.1143-M.1731)

(Şeyhülislam Es’ad Efendi Divanı,Tarihler,s.144)

“Kerem sahibi İbrahim Paşa;ki onun kapısında bilginlerin ihtiyaçları manasız söz gibidir.(Çok bilgilidir.)O,ikinci Nûman’dır.Osmanlı mülkünün Kethüdâsıdır.”

“Ey cihana adâlet yayan Hıdiv;Dârâ senin devrinde unutuldu.Bütün âlem,ıstırabı terk etti,dünya asayişe kavuştu.Memleketteki her yeri yakan yağma ateşi,senin düşünce kılıcının güzel suyu ile söndü.Seni vaktinde herkes haddini bildi.”

²³² Karahisar halkından bir zâtın oğludur.Kemahlı Mehmed Ağa hazinedârı Hasan Çelebiye,sonra Çağaloğlu kethüdâsı Kadri Efendiye intisab eyledi.Sonra güzelliği yüzünden,Köprülü-zâde Mustafa Paşaya iç çukadarı ve divan kâtibi,şehâdetinde Firârî kardeşi Ali Paşaya hazine kâtibi onun da vefâtında Damad Mehmed Paşa sevkiyle Şehid Ali Paşa zamanında hâcegândan olup başmukataacı ve piyâde mukalebecisi,1128’de(1716) Bosna beylerbeyi ve sonra rütbesi kaldırılarak Nu’mân Paşaya kethüdâ oldu. Sonradan İzmir’de ikamet edip bir aralık Köprülü-zâde Abdullah Paşa ve sonra sadrazam Mehmed Paşaya kethüdâ oldu.Mısır’da Çerkes Mehmed Beyi ve diğer eşkiyayı ortadan kaldırmakta hizmet etti.1143’te(1730) kapıcılar kethüdâsı olup aynı sene aralık ayında vezirlikle Haleb valisi ve 3 Receb 1143’te(12 Ocak 1731) sadrazam oldu.Herkesi ve özellikle ileri gelenleri tahkir ile İstanbul’da Cezâyir Ocağı’nı kurma gayretine düşmüş ve nihayet Hacı Beşir Ağa ile Defterdâr İzzet Ali Paşanın azli ve sürgüne gönderilmeleri için uğraşmış; onların gönderilmesi için hazırlattığı kayığa kendisi bindirilip 7 Rebiülevvel 1144’te(9 Eylül 1731) Ağrıboz muhafızlığına gönderilmiştir.1145’te(1732-33) Bosna valisi olup 1146’da(1733-34) azledilip vezirliği kaldırılarak Resmo’ya gönderilmiştir.Orada 1155(1743 başı) katledilmiştir.Kesik başı,Kocamustafapaşa’da medfundur.Garaz ehli olup garaz ettiğinin kötü olmasıyla teselli bulurdu. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.3,s.782

- 3
 Kasîde-i Mergûbe-i Dil-Ârâ Vezîr-i Felâtûn-Fikret Hazret-i İbrâhîm Paşa E'ş-Şehîr Bakîyye Kulak Vezîr-i A'zam-ı Şoden-i Devr-i Mahmûd Hân
 28 Mekkârim mültecâ devletlü İbrâhîm Paşa kim
 Derinde ihtiyâc-ı ehl-i dâniş lafz-ı bî-ma'nâ
 29 Odur Nu'mân-ı sâni kedhudâ-yı mülk-i 'Osmânî
 Ki fazl u dânişinde şer' ü kânun cümle müstevfâ
 38 Hıdîvâ mesned-ârâ mâ'delet-kârâ cihândârâ
 Senün 'ahdinde dilden düşdi oldı bî-nişân Dârâ
 39 Senün asrunda terk-i ıztırâb itdi bütün 'âlem
 Senün devrinde âsâyış-pezir oldı dil-i dünyâ
 40 Senün âb-ı zülâl-i tîg-ı re'yünle bi-hamdi'llâh
 Basıldı âteş-i yagmâ memâlik sûz-ı ser-tâ-pâ
 41 Senün vaktinde bildi bilmeyenler hadd ü mikdârün
 Senün mîrân-ı 'aklunda 'ayarun buldı her eşyâ
 ...

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.279)

1.1.2.1.13. Hekimoğlu Ali Paşa (1732-1735) (1742-1743) (1755) ²³³

“İslam şahı,cihan padişahı Sultan Mahmud,fikirleriyle devlete nizam verdi. (H.)1144'te böyle kâmil bir zatı vezir yaptı.”

V

- Târîh-i Tehniyet-i Sadâret-i 'Uzmâ Beray-ı Hakîm-başı-zâde 'Alî Paşa Veffekahu' llâhü Te'âlâ
 1 Şeh-i İslâm ü sultân-ı cihân-gîr-i felek-rif'at
 Ki olmışdur vucûd-ı pâki ism u vasf ile Mahmûd
 2 Nizâm-ı devlete re'y-i rezîni eyleyüp himmet
 Vezîr-i hayra tevfiik ilticâsın eyledi maksûd
 11 Nahîfi bî-riyâ oldı lisân-ı sıdk ile târîh
 'Alî Paşa kulun hak ile âli eylesin Ma'bûd (H.1144 - M. 1732)
 علی باشا خولن حق ايله عالو الجسون معبود

(Nahîfi Divanı,Tarihler,s.263)

Şair Münif, İran seferi nice seferlerde, Allah'ın Ali Paşanın yardımcısı olması, sadece Acem diyarının değil Turan illerinin de onun hakimiyetine girmesi,Osmanlı coğrafyası dışındaki bütün milletlerin ona bağlanması için dua etmektedir.

12

- Kasîde der-Sitâyîş-i Hekîmbaşı-zâde 'Alî Paşa
 1 Dâverâ bu sefer-i nusret eserde her-dem
 'Avn-ı Hak reh-ber ü tevfiik-i kafâ-gîrün ola
 2 İtsen ikbâl ile her ne tarafa 'atf-ı 'inân

²³³ Baştabib Nuh Efendinin oğludur.1110(1699) senesinde doğdu.Kardeşlerinin seçkini olup III.Ahmed devrinde silahşör,kapıcıbaşı,Türkmen ağası,sonra Zile voyvodası ve 1134'te(1721-22)Rumeli Beylerbeyi pâyesiyile Adana ve 1137'de(1724) Haleb valisi,1138'de (1725) vezir rütbesiyile Anadolu valisi ve 1726'da Şehrizor'un eklenmesiyle Tebriz seraskeri,1140'da (1727-28)Tebriz,1142'de(1720-30) Diyarbekir valisi,1143'te(1730-31) tekrar Tebriz valisi ve seraskeri oldu.Tebriz ve Rumiye'i fethetti.Ramazan 1144'te(Mart 1732) sadrazam oldu.1148'de(Temmuz 1735) azledilerek Midilli'ye gönderildi.Ardından Kandiye,Bosna valiliği yaptı.Savaş sırasında fevkalâde yiğitlik gösterip düşmanı perişan eyledi.Bundan sonra Mısır valisi ve ardından da Anadolu valisi oldu.Safer 1155'te(Nisan 1742) ikinci def'a sadarete getirildi.İran seferini ertelemesinden dolayı1156'da(23 Eylül 1743) azledilerek Midilli'ye gönderildi.Ardından,Kandiye,Bosna ve Haleb valiliklerinde bulundu.Buradaki eşkiyayı ortadan kaldı.1159'da(1746) Kars seraskeri,üçüncü def'a Anadolu valisi,üçüncü def'a Bosna valisi,Tırhala,Bender muhafızlıkları, Özi, Vidin, Trabzon, ve dördüncü def'a Anadolu valisi oldu.4 Cemâziyelâhir 1168'de(18 Mart 1755) üçüncü def'a sadrazam oldu.7 Şaban 1168'de (19 Mayıs 1755) azledilip Magosa'ya gönderilmiş,sürgün yeri sonra Rodos'a çevrilmiştir. 1169'da(1755) affedilip ikinci def'a Mısır valiliğine getirilmiş;1757 senesinde tekrar Anadolu valisi olmuş 9 Zilhicce 1171'de vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.242

Ali Paşa,dindar,cömert,asil ve himmeti yüce bir insandı.Dairesi,fakirler ve dervişlerle dolu olup her yerde adâlet gözeterek hukuka uyar ve zamanın vezirlerinin hatırlarını sayar,onlara saygı gösterirdi.llâhileri ve şiirleri severdi.. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.242. Hekimoğlu Ali Paşanın İran'la yaptığı savaşlar ve kazandığı zaferler için ayrıca bkz.s.403,405

3 Dest-i takdîr cenîbet-keşi tedbîrûn ola
 Var ise 'ukde-i düş-vâr-ı 'umûrun Mevlâ
 Yed-i kudretle küşâyış dih-i teysîrûn ola
 4 Fethine mıntika-bend oldıgun iklîm-i 'Acem
 Hep müsellemler şüde-i kabza-ı teshîrûn ola
 5 Fazl-ı Yezdân ile İrân degül inşâ' Allah
 Belki Tûrân dahi ber-gerde-i teshîrûn ola
 6 İnkıyâd ile reâyâ-yı havâric cümle
 Dâhili dâ'ire-i hayta-i tahrîrûn ola
 ...

(Antakyalı Münîf Divanı, Kasideler, s.149)

“O sultanlar sultanı,eski vezirini azleyledi.Hakk’a teveccüh ederek tasavvur ederken,melekler onun kalbine Tebriz Seraskeri Ali Paşayı ilham etti.Tebriz’den davetle getirtilip sadaret mührünü eline verdi.1144’te Ali Paşa, padişahın vekili oldu.”

Târîh-i Vezâret-i Alî Paşa

53
 8 O sultân-ı selâtîn-i 'avâkıb-bîn-i kâr-âgâh
 Vezîr-i sâbıkun çün hükm-i 'azlin eyledi icrâ
 9 Tasavvur eyler iken Hazret-i HAKKâ teveccühle
 Münâsib sadr-ı a'zam itmege kimdür diyü âyâ
 10 Sürûşân-ı İlähî kıldı gûş-ı kalbine ilhâm
 Olup mülhem o şâhenşâh-ı sâhib-himmet-i vâlâ
 11 Vücûh ile sezâ-yı mühr-i ikbâl oldıgım bildi
 Semiyî-yi Şîr-i Hak ser-'asker-i Tebriz 'Alî Paşa
 12 Getürdi eyleyüp Tebrîzden da'vet sa'âdetle
 Yed-i iclâline mühr-i şerifi eyledi i'tâ
 13 Murâd üzre vekîl-i mutlakın buldı mübârek-bâd
 Henüz ol pâdşâh-ı kadr-dân-ı 'âkil ü dânâ
 21 Hemîşe devletün mes'ûd kılson Hak didüm târîh
 Vekîl-i pâdşâhî oldı mühriyle 'Alî Paşa (H.1144 – M.1732)

وکیل پادشاهی اولدی مهریله علی پاشا

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı, Tarihler, s.689)

“Ey gönül, müjdeler olsun ki,devrin Asafı,şan sahibi Ali Paşa vezir oldu.Onun teşrifini duyunca gönüllerden gam gitti de yerine zevk geldi.O,marifet ve nükte koruyan bir hıdıvdir.İzzet ve saadetin mayası,yücelik ve şan sahibi bir zattır.Onun her işi takdire şayandır.Her işinde yardımcısı Allah’tır.”

2
 Kasîde der Sitâyîş-i Hekim Pâşâ-zâde 'Âli Pâşâ
 1 Müjde ey dil zîb-i bahş-ı sadr-ı dîvândır gelen
 Âsaf-ı devrân 'Ali Pâşâ-yı zî-şândır gelen
 2 Müjde ey mihr-i vezâret müjde ey sadr-ı refî'
 Mesned-i vâlâya bir destûr-ı devrândır gelen
 3 Müjde-i teşrifini gûş eyleyince gitdi gam
 Hâtıra şimden gerü zevk-ı firâvândır gelen
 10 Âsaf-ı âli himem hem-nâm-ı pâk-i Murtazâ
 Sâlisâ sadra o destûr-ı cihân-bândır gelen
 12 Ma'rifet-küster hıdîv-i ehl-i perver nüktedân
 Kadr-dân-ı rütbe-i erbâb-ı 'irfândır gelen
 13 Oldı her tedbîri takdire muvâfik yümn ile
 Her ne kâra başlasa tevîk-i Yezdândır gelen

....

(Fıtnat Hanım Divanı, Kasideler, s.90)

“O padişahın yardımcısı ,Allah değil de kimdir?Zirâ,yüce karakterli bir vekili var. Onun namı Ali'dir.Ahlak yönünden veli bir zattır.Halk durumunu her yönde araştırıp sorar.Onun devletinde,zulüm ve sitemden eser kalmadı.”

9

Kasîde-i der-Sitâyiş-i Â'zam Müşârü'n-ileyh
 32 Tevfîk-i Hakk değil de nedir ol şehenşehin
 Olmuş medâr-ı saltanatı 'akl-ı müsteşâr
 33 Ya'ni vekîl-i mutlak-ı 'âli-cenâbıdır
 Bir Âsaf-ı yegâne-i düstûr-ı nâmdâr
 40 Nâmı 'Alî mekârim-i ahlâkda velî
 Meslûkıdır hemîşe tarîk-i salâh-ı kâr
 41 Şemşîr-i mû-şikâfî zamân-ı masâfda
 Â'dâsına çatal görünür hemçü Zü'l-fekâr
 42 Gelmez şümâr-ı küştesi kerrâta hâsılı
 Kerrâr-veş ederse eğer 'azm-i gîr ü dâr
 43 Halkın safa-yı hâtırını cüstcûy eder
 Geşt eyleyip taraf-be-taraf misl-i cûy-bâr
 44 Yok devletinde zulm ü sitemden figân eder
 Ede hezârı zâr meger kim cefâ-yı hâr
 45 Sadra sûtûde-menkabetâ pâk-gevherâ
 Ey kadr-dân-ı ehl-i dil ü m'arifet-ş'iâr
 ...

(Kırımlı Rahmî Divanı, Kasideler, s.24)

“Ey zamanın adâletli Âsafı,güneş gibi parlak fikirlerinle sen,öyle üstün bir vezirsin ki,benzerini Zâl ve Efrasiyab bile görmedi.Devrin,cihan halkının âsâyişinin mayası oldu.Cevr ü cefâ,yerini rahata bıraktı.Fitne ortadan kalktı.Zaman halka eziyet ederken,senin gibi adil bir vezirin gelişi ile bu eza ortadan kalktı.Gönüller senin devrinde hep mutlu oldu.Cihan,baştan başa âsâyiş buldu.”

“Lütfun ve kahrın,her şeye mizaç verdi.İran şahına sen,kılıcınla kan içirdin.Aras nehrini Acelerin kanına boyadın.Öyle bir gaza ettin ki,Hz.Peygamberin akrabası ve damadı olan Hz.Ali'nin gazasını hatırlattın.”

9

Der-Vasf-ı 'Alî Paşa
 1 Ey cihângîr-Âsaf-ı 'adl-âzmâ-yı rûzigâr
 Sadr-ı 'âfî-menkabet Hurşîd-rây-ı rûzigâr
 2 Sensin ol sâhib-kırân kim mislini devr ideli
 Görmedi Zâl-i felek Efrâsiyâ-yı rûzigâr
 5 'Ahdin oldı mâye-i âsâyiş-i halk-ı cihân
 Râhata oldı bedel cevri ü cefâ-yı rûzigâr
 6 Dâverâ sen revnak-ı sadr-ı vezâret olalı
 Görmedik râh-ı fîtende nakş-ı pây-ı rûzigâr
 9 Râhat u ârâm için halka zarûfî eyledi
 Bâdbânlık hizmetini nâhudâ-yı rûzigâr
 11 Ehl-i diller devlet-i 'ahdinde hep şâd oldılar
 Gîtdi bir 'aks oldı devr-i pîçvâ-yı rûzigâr
 12 Eyledin sîr-i simât-ı mekrûmet dünyâyı hep
 Kalmadı muhtâc-ı lutf-ı nân-vâ-yı rûzigâr
 20 Devr-i 'adlinde nizâmın buldı ser-tâ-ser cihân

21 Şöyledir kim oldı pirâhen kâbâ-yı rûzigâr
 Lutf u kahrın virdi ezdâda o denlü imtizaç
 Kim bakılsa hep isâbetdir hatâ-yı rûzigâr
 24 Cûybâr-ı tıgden sen kan içirdin düşmene
 Şâh-ı Îrân'ı sen itdin bî-nevâ-yı rûzigâr
 25 Sen Aras nehrini hem-reng-i dem-i A'câm idüp
 Eyledin Îrân'a birkaç yıl edâ-yı rûzigâr
 28 Sen degil miydin Revân altında cânbâzî iden
 Ey 'inân-cünbân-ı meydân-ı vegâ-yı rûzigâr
 29 Bir gazâ itdin ki andırdın gazâ-yı Haydar'ı
 Ey semiy-yi sıhr-i pâk-i Mustafâ-yı rûzigâr
 ...

(Nevres-i Kadîm Divanı,Kasideler,s.251)

Hekimoğlu Ali Paşa,sadarete ikinci defa gelişine binaen yazılan aşağıdaki kasidede, Ali Paşa için “vezirlerin şeyhi” ifadesi kullanılarak tarih düşürülmüştür.

12

Târîh-i Defa-i Sâniye-i 'Alî Paşa

51 Kim 'ömr-i girân-mâyesine fâl ola Nevres
 Târîh-i mükerrer ana “şeyhu'l-vüzerâ”dır

(H.1155- M.1742)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Kasideler,s.264)

Nevres, Ali Paşanın üçüncü defa sadaret makamına gelişini şöyle anlatır:

“Padişah, eşsiz bir zata mühürü teslim etti. Bu tarih, gökyüzü takına yazılsa layıktır.Ali Paşa,üçüncü defa vezir oldu.”

32

Târîh-i Sadâret-i Defa-i Sâlise-i 'Alî Paşa

7 Getürdi mühri teslim eyledi bir zât-ı yektâyâ
 Didim kimdir didi bilmez misin Gazi 'Alî Paşa
 13 Bu târîh-i be-câdır yazsalar tâk-ı sipîhr üzre
 Üçüncü defadır hâlâ vezîr oldı 'Alî Paşa

(H.1168 – M.1755)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Tarihler, s.368)

“Allah’a hamd olsun ki, yine rahat ve adalet zamanı geldi.Zirâ,devlet ve ikbalin mutlu güneşi doğdu.Sakın,keder endişesi çekme,müsterih ol.Çünkü,Ali Paşa gibi,yüce sadareti süsleyen bir zat geldi.”

24

Târîh-i Vezâret-i Sâniye-i 'Alî Pâşâ

1 Bi-hamdi 'llâh ki nev hengâm-ı feyz-â-feyz-i Mevlâdır
 Dem-i râhat zamân-ı ma'delet eyyâm-ı zîbâdır
 2 Yine mihr-i münîr-i devlet ü ikbâl olup tâlî'
 Cihâna pertev-endâz-ı safâ vü tîre-fersâdır
 11 Sakın endîşe-i ekdâr çekme müsterih ol kim
 'Alî Pâşâ-yı 'âlî yine zîb-i sadr-ı vâlâdır

(H.1155- M.1742)

(Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı,Tarihler,s.134)

Hekimoğlu Ali Paşanın, üçüncü defa sadrazam oluşu münasebetiyle yazılmış tarih kıt'asında şunlar anlatılmaktadır:

“Hakk, sadarete, yine öyle güzide bir zatı ihsan etti.Allah,her işinde seni muvaffak kılsın.O, fakirlerin,umudu olanların sığındığı kişi;kalem kılıç sahibi,aslan huylu Rüstem'dir.Üçüncü defa saadette vezir-i azam oldu.Cihan,onun sadaretini birbirine müjde

olarak duyurdu.”

3

Merhûm u Magfûr Şeyhü'l-Vüzerâ 'Alî Paşa Hazretlerinin Sadâret-i Sâliselerine Târîhdir

- 1 Bârekallâh eyâ âsaf-ı Kerrâr-meniş
Etdi sadra yine Hak zât-ı güzînin ihsân
- 2 Her umûrunda muvaffak ede Allâh seni
Feyz-i Hak'sın bize ev zât-ı mekârim-'unvân
- 10 Sadr-ı dîvân-ı 'atâ zuhr-ı penâh-ı fukarâ
Melce'-i ehl-i recâ tesliyet-i 'alemiyân
- 11 Sâhibü's-seyf ü kalem saf-şiken-i hayl-i sitem
Rüstem-i şîr-şiyem zehre-şikâf-ı nâdân
- 15 Oldu üç defa sa'âdetle vezîr-i a'zam
Nâdireni misli evâ'ilde karîn-i imkân
- 18 Yine ikbâl ile Kerrâr-ı celâdet geldi
Diyerek birbirine oldu cihân müjde-resân (H.1168-M.1755)
- 22 Buldu bu mısra'ı dil tavk-ı beşerden hâric
Her bir engüştüne bir mühr-i sadâret şâyân (H.1168-M.1755)

(Haşmet Divanı, Tarihler, s.164)

Hakk, Ali Paşaya üçüncü defa sadrazamlığı layık gördü.Onun sadarete çıkışı, “*azzeznâ bi-sâlis*”²³⁴ ayeti gibi oldu.

4

Kur'ân-ı Kerîm'den Tefe"ülen Vezîr-i Müşârun-ileyh Hazretlerine Lâyih ve Ba'dehu Bu 'Abd-i Fakîre 'Arz Buyurduklarında Huzûr-ı Sa'âdetlerinde Bedâhaten Tanzîm ve Terkîb Olunan Târîhdir

- 1 Etdi Kerrâr-ı sadâret Hak 'Alî Paşa'yı kim
Verdi üç kez mühre ol vefk-i müselles gibi nâm
- 2 Sadr-ı vâlâyı üçüncü kerre teşrîf edicek
Nass-ı " 'Azzeznâ bi-sâlis" oldu bir târîh-i tâm (H.1168-M.1755)

(Haşmet Divanı, Tarihler, s.167)

“O adaletli ve melek sıfatlı zatın kapısında,bir çöp bile kakül olur.O,insanların ve canlıların,melek huylusudur.Eşsiz vasfı,söz ustalarına süs verir.Hz.Peygamberle aynı adı taşır.Onun cömertlik gül bahçesi,halkın emniyet toprağıdır.Oranın bir gül yaprağı bile, âlem için gölgelik gibidir.”

“Bu zamana kadar,pek çok vezir gördük ;amma senin bir benzerini görmedik. Zirâ, sevinç ve emniyet içinde böyle bir devri dünya görmedi. Devrin, Asaf ve Harun (Reşid) dönemlerini andırır.Senin parlak görüşlerin,insanların ve bütün yaratılmışların emniyetini sağladı.Zatının ışığı dünyayı aydınlattı.”

9

Üç Defa Sadr-ı A'zam Olan Vezîr-i Âsaf-Nazîr Hekîm Paşa-zâde 'Ali Paşa Hazretlerine Sadâret-i Sâliselerinde Bu Dahi Nef'i-i Merhûma Nazîre Olmak Üzere Verilen Kasîde-i Nazîredir

- 17 O zât-ı bî-'adil-i melâ'ik-sıfât kim
Hâşâk-rûb-ı pîş-i deri gîsuvân olur
- 18 Düstûr-ı kâmrân u melek-hûy-ı ins ü cân
Vasf-ı güzîni nâtika-zîb-i cihân olur
- 19 'Unvân-tırâz-ı devlet-i sultân-ı bahr ü ber
Hîdmet-güzârî mâlik-i derya vü kân olur
- 20 Hem-nâm-ı sıhr-i Hazret-i Şâhen-şeh-i Rûsûl
Kim âsitânı cümleye dârü'l-emân olur

²³⁴ “İz-erselnâ ileyhim' üsneyni fe-kezzebühümâ fe 'azzeznâ bi sâlisîn fe-kâlû innâ ileyküm mürselûn” “Onlara iki elçi göndermiştik, onları yalanladılar.Bunun üzerine üçüncü bir kişi ile destek vermiştik. 'Biz size gönderilen elçileriz.' demişlerdi.” **Yasin/14**

- 24 Hükümü tâ'alluk etse cihânın emânına
 Gürgân-ı şîr-pençe segân-ı şubân olur
 27 Gülzâr-ı cûdu sâyesi dârü'l-emân-ı halk
 Yek berg-i verdi 'âleme bir sâyebân olur
 38 Hayli vezîr gördük efendim zamânede
 Her biri kendi kendine sâbib-kırân olur
 39 Vallâh misl-i zâtını 'âlemde görmedik
 Kim vakti böyle sûr u sürûr u emân olur
 40 Devrin zamân-ı Âsaf u Harûn'u andırır
 Re'y-i münîrin emn-i dil-i ins ü cân olur
 41 Gün gibi rûşen eyledi dünyâyı pertevin
 Tab'ın fûrûg-ı bâsıra-i ahterân olur
 ...

(Haşmet Divanı,Kasideler,111)

Ali Paşa,iyilik ve adaletle bu dünyada meşhur olmuştur.Aşağıdaki tarih,Ali Paşanın üçüncü defa vezir olmasına düşürülmüştür:

62

Târîh-i Hekim-Başî-Zâde 'Ali Paşa Sellema'llâhu Te'âlâ Üçüncü Defa Târîhidür

Bu 'âlem içre cevdetle 'adâletle olup meşhûr

Vezir oldı üçüncü defadur hâlâ 'Alî Paşa (H.1168-M.1755)

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.963)

“Ali Paşa,Ali Murtazâ'nın adaşdır ki,kerem ve hamiyet sahibi yiğit bir kişidir.Onun varlığı,mülk için rahat ve emniyet sebebidir.Sadaret ise sevince neden oldu.”

“Vezir Ali Paşa,üçüncü defa sadrazam oldu.”

2

Târîh Berây-ı Sadâret-i 'Uzmâ Hekimbaşı-zâde 'Alî Pâşa der Defa-i Sâlis

1 Semiyî-i Murtazâ Haydar hasâ'il bul-fazâ'il kim

Olur lutf ile mahmûl âl-i beyt-i dûde-i kurbâ

2 'Aliyyüş-şân-ı Alî her şü'ûn-ı mülkete vâlî

Veliyy-i her mevâlî-yi vekâlet mesned-i 'ulyâ

29 Vücûdî bâ'is-i râhat-ı fezâ-yı mülke emniyet

Kudûmü meymenet-behçet ser-â ser heb meserret-zâ

39 Yapılmaz binde bir düşmekle Hâkim böyle bir târîh

Zihî üç defa mühr aldı vezîr oldı 'Alî pâşâ

(Hâkim Mehmed Efendi Divanı, Tarihler, s.128)

1.1.2.1.14. Hacı İvaz-zâde Mehmed Paşa (1739-1740)²³⁵

İvaz Mehmed Paşa,şan sahibi bir vezirdir ki,kendisine Ebû'l-Megâzî dense yaraşır.Aristo akıllıdır.Kahraman ve Rüstem gibidir.Mehmed Paşa, cihan sadrazamı olmasını Es'ad Efendi şu mısralarla duyurur:

7

Târîh-i Vezâret-i 'İvaz Mehemmed Pâşâ

1 Bâreka'llâh zihî sadr-ı celilü's-şân kim

Bû'l-megâzî diseler nâm-ı şerîfine sezâ

2 Âsaf-ı pür-azâmet dâver-i Risto-fitnat

²³⁵ Mavodina sakinlerinden Nasrullah'ın oğludur.Kel Yusuf Efendiye intisab etti.Sonra,Alâiyeli Ebûbekir Paşa kethüdâsı oldu. Gümrük emanetinde Yeğen Mehmed Paşa ile halef-selef oldular.Sonra başbaki kulu olup1145'te(1732-33) çavuşbaşı oldu. 1148'de (1735) vezirlikle sadrazam kaymakamı vazifesine getirildi.O sene(1735) Vidin vali ve seraskeri olup 12 Zilhicce 1151'de (23 Mart 1739) sadrazam ve serdar-ı ekrem olup İran'la antlaşma yaptı. 27 Rebiyülevvel 1153'te(22 Haziran 1740) azledildi ve hemen ardından Cidde,Hanya valilikleri kendisine verildi.İnebahtı muhafızı olup az müddet sonra vefat etti. Cesaret, yiğitlik ve insaf sahibi idi.Vefatından sonra mezarı açılmış ve cenazesi bozulmamış olarak çıkmıştır. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.3,s.843

- 3 Kahramân-savlet ü Rüstem-hareket şîr-i vegâ
 3 Meymenet bende-i fermânı kerem 'üvânı
 Ma'delet şâmı 'atâ hil'at-i pâki hakkâ
 7 Es'adâ müjde kılup bende didim târihin
 Mühr alup dâver-i dehr oldı Mehemed Pâşâ (H.1151-M.1739)
 (Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı,Tarihler,s.117)

1.1.2.1.15. Nişancı Şehlâ Hacı Ahmed Paşa (1740-1742)²³⁶

Vezir-i azam El-Hac Ahmed Paşanın oğlunun vilâdeti münasebetiyle yazılan aşağıdaki tarih manzumesinde, Ahmed Paşa; Zal ve Rüstem'in kahramanlık namını ortadan kaldırması, Hz. Peygamberin adını taşıması, Halep valiliği yapması, pek çok savaş ve barışı nizam içinde yürütmesi, Âsaf gibi olması gibi özellikleriyle tavsif edilmiştir.

- 8
 Târîh-i Vilâdet-i Mir Ebû Bekr Ferzend-i Sadr-ı Esbak El-Hâc Ahmed Paşa
 1 Vezîr-i a'zam u destûr-ı ekrem Kahramân-vârî
 Güm etdi nâm-ı Zâl ü Rüstem'i resm-i şecâ'atde
 2 Semiyî--i Fahr-i 'Âlem vâlî-i Şehbâ²³⁷ ki olmuşdur
 Mukaddem hâmil-i mühr-i vekâlet dîn ü devletde
 3 Nice sulh u gazâyâ temşiyet-bahş-ı nizâm oldu
 Hulâsa zât-ı Âsaf-tavri taş dikdi vezâretde
 4 Hıyâbân-ı cihân kesb-i nümâyiş etdi feyzinden
 Yetişirdi yine bir nahl-i tâze bâg-ı himmetde
 ...

(Haşmet Divanı,Tarihler,s.170)

1.1.2.1.16. Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa (1746-1747)²³⁸

Şair, İstanbul'a doğru gelirken,gönül ferahlatıcı bir haber aldığını,bunun da kendisine büyük bir müjde olduğunu,Mehmed Paşanın vezarete geldiğini söylemektedir.

- 34
 Târîh-i Vezâret-i Hazret-i Fahrü'l-Vüzerâ
 1 Yalıdan cânib-i İstanbul'a 'azm itmiş idim
 Geliyordum bana bir muhbîr-i ferhunde-likâ
 2 Didî Nevres sana müjde bu beşâret olsun
 Yümm ile şimdi vezîr oldı Mehemed Paşa (H.1159 – M.1746)
 (Nevres-i Kadîm Divanı, Tarihler, s.370)

1.1.2.1.17. Boynueğri Seyyid Abdullah Paşa (1747 - 1750)²³⁹

²³⁶ Cafer Ağanın oğlu olup Foça'da doğdu.Amcası Alâiyeli Hacı Ebûbekir Paşaya bağlanıp Cidde valiliğinde kethüdâsı oldu.Sonra kapıcıbaşı ve kapıcılar kethüdâsı ve çavuşbaşı olup 1150'de(1737) sadâret kethüdâsı oldu.23 Zilkâde 1150 'de(14 Mart 1738) sadâret kaymakamı oldu.1151'de(1738) Aydın mutasarrıfı ve aynı sene rikâb kaymakamı oldu.1152 Şaban'ında nişancı ve nihâyet 27 Rebiülevvel 1153'te (22 Haziran 1740) sadrazam oldu.1155'te(1742) azledildi.Ardından Rakka valisi ve 1156'da azledilip kısa süre sonra Sayda valisi,1157 Muharrem'inde Kars seraskeri ve zilkâdesinde Halep valisi,1158'de Anadolu eyaletiyle ikinci defa Halep valisi, 1159'da(1746) Kandiye ve daha sonra üçüncü kez Halep valisi,1160'ta(1747) Diyarbakir ve aynı yıl Bağdad valisi oldu.1161'de(1748) istifa ederek İçel mutasarrıfı oldu.1161'de Mısır valisi oldu.1163 senesinde Adana,1165'te dördüncü kez Halep valisi olduktan sonra 1166(1753) senesinde vefat etmiştir.Maarifperverse de hırs,kıskançlık ve rüşvet ile meşhurdur. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**,c.1,s.220

²³⁷ Halep valiliği.

²³⁸ İstanbulludur.Babası yeniçeri idi.Yazıcı,sonra mukabelecî olup daha sonra mevkufatî vazifesini yaptı.Yeniçeri kâtipliğinden sonra tersâne emini ve ardından sadaret kethüdâsı oldu.2 Receb 1158'de(31 Temmuz 1745) sadrazam oldu.7 Cemâziyelâhîr 1159'da(27 Haziran 1746) azledildi ve Rodos'a sürüldü.Oradan,İçel,Musul ve Bağdad valiliklerine geçti.1163'te(1749) Cidde valisi ve şeyhülhareme olup istifa edince,vezirliği kaldırılıp Girit'te ikâmete mecbur edildi ve emekli olundu.8 Ramazan 1164'te (31 Temmuz 1751) Resm'ü'da vefat etti.Sadareten önce bulunduğu işlerde başarılı olup sadareten sonra bir işe yaramamıştır.Hırslı ve sertti. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**,c.4,s.1075

Abdullah Paşanın sadrazam oluşuna dair Nevres tarafından yazılan kasidede, şair, sadrazamdan yardım istemektedir. Daha önceki beyitlerden anlaşıldığı üzere, Nevres, İstanbul'dan ayrılıp Tokat'a gitmiş ve fakat bundan dolayı pişman olmuştur. Eğer gitmeseydi, Paşanın kendine bir mansıblık vereceğini, şimdi ise İstanbul'dan uzak kaldığını ifade ederek kendisinden yardım istemektedir.²⁴⁰

14

Târîh-i Sadr-ı A'zam Şüden-i 'Abdullah Paşa

36 Kerem it Nevres'e bir çâre kıl Allâh için olsun

Yeter oldı dil ü cân mahbes-i hicrânda zindânî

39 İşitdim sadr-ı a'zam ehl-i dil bir zâtdır dirler

Severmiş cân u dilden ehl-i tab' erbâb-ı 'irfânı

40 Varursın şimdi bir dükkân tutarsın sük-ı fikretde

Dökersin pîşgâh-ı tab'a hep kâlâ-yı im'ânı

41 Kesersin sonra a'lâ haclegâh-ı pâk-i ma'nâda

İdersin zîver-i dûşîze-i nazm-ı terin anı

65 Du'âdan sonra kilik-i ter sezâ yazsa bu târihi

Mu'allâ itdi 'Abdullah Paşa geldi dîvânı (H.1160 – M.1747)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Kasideler,s.272)

“Ey yüce makamlı vezir,devletin esasını sen yeniden ihya ettin.Feraset sahibi olduğun,halk tarafından bilinir.Bu halini Âsaf işitse,şöhretinden utanır.Bu cihanı , yeniden rahata kavuşturdu.Zalimler,küçük günahlara tövbe ettiler hep.Büyük günahların işlenmesi ise imkansızdır.Sen sadra geldiğinde,Nâdir Şah'ın helak olduğu haberi geldi.Bu,sana Allah'ın yardım ettiğinin bir numunesidir.Herkes,senin zamanında lütfundan memnun olmuştur.”

15

Der-Sitâyiş-i 'Abdullah Paşa

1 Rüsûm-ı devleti sen ey vezîr-i gerdûn-câh

Yeniden eyledin ihyâ 'aleyke 'avnu'llâh

2 Serâ'ir-i dil-i halka firâsetin vâkıf

Umûr-ı 'âleme zûr-ı fetânetin âgâh

3 Bu hall ü 'akd-i umûri bu re'yi gûş itse

İderdi şöhret-i zâtından Âsaf istikrâh

11 Sen eyledin bu cihânı yeniden âsûde

Kılup zamâneyi zindâniyâna nüzhetgâh

13 Bu ser-nüvişt imiş erbâb-ı zulme 'asrında

Ki itdi âyet-i takvâyı cümle nakş-ı cibâh

14 Sagâ'ir-i günehe tevbe itdi zâlimler

Kebâ'ir ehli muhâl itmez irtikâb-ı günâh

17 Sana nümüne-i tevfikdir bu kim sadra

Gelince geldi peyâm-ı helâk-i Nâdir Şâh

20 Zamâne hak bu ki memnûn-ı lütfun olmuştur

Ki sadr-ı devleti itdin yine nişîmengâh

...

(Nevres-i Kadîm Divanı, Kasideler, s.277)

²³⁹ Kerküklü Seyyid Hasan Paşanın oğludur.Enderunludur.Hassa silahşorlerden olup kapıcılar kethüdâsı oldu.1151'de(1738) mirâhur-ı evvel oldu.1158'de vezirlikle Kıbrıs ve Rakka ve tekrar Kıbrıs valisi oldu.1160'da Aydın muhassılı oldu.O sene 17 Şaban'da(24 Ağustos 1747) sadaret makamına getirildi.23 Muharrem 1163'te(2 Ocak 1750) azledildi ve ertesi gün Rodos'a gönderildi.Daha sonra Konya,Bosna ve Mısır ,Diyarbakir,Haleb valiliklerinde bulundu.1174'te(1761) orada vefat etti.Abdullah Paşa,yumuşak huylu,gönül okşayan,cömert,ilme değer veren gayretli ve derviş huyluydu. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**,c.1,s.80

²⁴⁰ Nevres Divanında Abdullah Paşa'nın sadrazam oluş tarihini veren bir kaside daha yer almaktadır. Bkz. Hüseyin Akkaya, **Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün. SBE. İstanbul,1994, s.268

“Böyle,âlemin övdüğü,şan sahibi bir zât, başka nerede var?Onun lütfu,cihanı baştan başa mutlu etti.Şanı o kadar yücedir ki,Dârâ ve İskender onun kapıcısı olsa,bu onlar için bir kazanç olur.Nizamü'l-mülk onun devlete verdiği nizamı görseydi,çok beğenirdi.”

“Onun adaletli devrinde, gönüllerde üzüntü ve keder kalmadı. Fitne dünyadan yok oldu. Vezirlik, zatına atalarından mirastır.Cenab-ı Allah,Sultan Mahmud’a böyle bir veziri lütfetmiş ki,kıymetini bilsin.Eğer onun tedbirlerinin güzelliği olmasaydı,fitne çoktan yeryüzünü kaplardı.”

10

Der-sitâyiş-i Sadr-ı A'zam Es-seyyid 'Abdullah Pâşâ

15 Kanı memdûh-ı âlem böyle bir düstûr-ı zîşân kim

Cihân memnûn-ı lütfu ser-te-ser dünyâ senâ-hânı

16 Cenâbı ol kadar 'âli ki ihrâz etse kâildir

Der-i câhında Dârâ vü Sikender kadr-i der-bânı

19 Nizâmü'l-mülk edeydi intizâm-ı devletin meşhûd

Pesend eylerdi icrâ ettiği ahkâm-ı dîvânı

25 Değildir kimse dil-hûn-ı zamâne devr-i 'adlinde

Meğer bezm-i meyin peymâne-i gülgûn u gerdâni

26 Sitemden el yudu gerdûn-ı kâfir-mâcerâ şimdi

Getirdi hâsılı insâfa çarh-ı nâ-müselmânı

27 Dehân-ı dilrübâ-veş fitne nâ-bûd oldu dünyâda

Bu demde zülf-i ham-der-hamdan özge yok perîşânî

30 Hudâ lutfetmiş el-hakhân Mahmûd-ı cihân-bâna

Eyâsiyyü'z-zeken bu sadr-ı nigû-kâr u zî-şânı

31 Bu sadr-ı bî-nazîrin şâh-ı âlem kıymetin bilsin

Verip tevfir-i istiklâl ile tevkîr ü 'ünvânı

32 Bu düstûr-ı güzînin olmasaydı hüsn-i tedbîri

Bulurdu fitne yüz çokdan misâl-i hatt-ı hûbânî

....

(Kırıklı Rahmî Divanı,Kasideler,s.29)

O sadaret mührünü eline aldığında, Nâdir Şah mahvoldu. Varlığıyla, cihan emniyet ve rahat içindedir. Sadrazamlık zamanında, elem kanıyla dolu gönüller neşelendi. Dünyanın felakete alışmış gözlerinden, kan yerine içkinin bahşettiği neşe geldi. Onun topu ve tüfeği, kahramanlık meydanını karıştıran bir gök gürlemesi gibidir. Gam gecesi karanlığı, onun zamanında yok oldu.

10

Vezîr-i Müşârin-ileyh 'Abdullâh Paşa Hazretlerine Tebrîk-i 'Îd-i Adhâyi Mutazammin' Nef'i-i Merhûma Nazîre Olmak Üzere Yine Medrese Talebiyle Verdikleri Kasîde-i Nazîdedir

22 Olunca mühr-i devlet zîver-i engüşt-i ikbâli

Rakam-gîr-i işâret-gâh-ı ma'dûm oldu şeh Nâdir

23 Vücûduyla cihân zevk-âşinâ-yı emn ü râhatdır

Kudûmuyla felek raks-âver-i şevk-i tesellâdır

24 Zamân-ı devletinde her dil-i pür-hûn-ı âlâmın

Derûnu sâgar-ı Cem'dir figânı bülbül-âsâdır

25 Safâ-yı i'tidâlınden felâket-dîde-i dehrin

Dü çeşm-i hûn-feşânı neş'e-bahş-ı câm-ı sahbâdır

29 Tüfeng ü topu ra'd-âşüb-ı meydân-ı şecâ'atdır

Fürûg-ı tîgi berk-i hirmen-i cân-gâh-ı a'dâdır

30 Eder gark-âb-ı tûfân-ı 'adem a'dâyı rezminde

Nukûş-ı cevher-i şemşîri mevc-i cûş-ı deryâdır

31 Hele zulmet-nişînân-ı şeb-i gam yok zamânında

Şebân-rûz âfitâb-ı lütfu 'âlemde hüveydâdır

(Haşmet Divanı, Kasideler, s.116)

1.1.2.1.18. Divitdar Emin Mehmed Paşa (1750-1752)²⁴¹

Sultan Mahmûd Han,o bilgili Hüsrev'e,önce Kethüdâlık görevi verdi.Fakat sonra,onun böyle bir makama layık olduğunu düşünüp,sadrazamlık mührünü kendisine teslim eyledi.Mehmed Paşa,Allah'ın yardımıyla sadârete geldi.

84

Târîh-i Sadâret-i Muhammed Beg Efendi Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlî

- 3 Yine ol Husrev-i dâna-yı makâdîr-i enâm
Eyledi ehline tefvîz-i emânet hakkâ
4 Ya'ni ol Âsaf-ı pâkîze-nihâd u hasebi
Kethudâlıkla çerâg etdi mukaddem ammâ
5 Sonra idrâk edip gevher-i istihkâkın
Eyledi mühr-i hümâyûn ile sadrû'l-vüzerâ
10 Dedî Rahmî-i senâ-kâr-ı kadîmî târîh

'Avn-i Rahmân ile mihr oldu Muhammed Pâşâ (H.1163-M.1750)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.209)

Mehmed Paşa, emniyet sebebidir ve himmet ülkesini komutanıdır. Fakirlerin ve halkın rızasının bol olmasına vesiledir. Dua edenlere, adalet bahşettiği için, cihan, bolluk ve bereket içindedir. Onun temiz huyu yüzüne aksetmiştir. Hünerlilerin kıymetini bilir. Hz. Peygamberin adını taşıyan adaletli bir Asaf'tır. Cihan, hıdivinin kıymetini bilip, ona ne kadar iltifat etse azdır. Gece gündüz, cihanın ahvalini düşünüp tedbirler alır.

12

Der-sitâyiş-i Sadr-ı Âzam Vezîr-i Ekrem Muhammed Pâşâ

- 4 Müşîr-i kişver-i himmet medâr-ı emn ü emân
Zamân-ı dâd u 'adâlet kerîm-i bende-nevâz
5 Medâr-ı vefret-i kût-ı ra'yyet u fukarâ
Cihân-ı hısb ü rehâ dâd-bahş-ı ehl-i niyâz
6 Nihâd-ı rûşeni mir'at-ı peyker-i tevfiğ
Zamîr-i pâki velî 'akl-ı küll ile hem-râz
7 Kadîr-şinâs-ı hüner sadr-ı rûşenâ-gevher
Vekîl-i saltanât-ı Husrev-i huçeste tirâz
8 Semiyy-i mefhar-i 'âlem müşîr-i dâna-dil
Yegâne Âsaf-ı dâd-âver ü mühimm-perdâz
9 Bilip hıdv-i cihân kadrin öyle düstûrun
Sezâdır eylese fart-ı nevâziş ü agrâz
10 Ki ihtiyât edip ahvâl-i 'âleme şeb rûz
Huzûr-ı tab'-ı hümâyûnu etmede ihrâz

(Kırımlı Rahmî Divanı,Kasideler,s.35)

Nevres de Mehmed Paşanın sadrazam olmasına tarih yazan şairlerdendir:

“Mehmed Paşa, nam ve şanıyla vezir oldu.”

29

Târîh-i Sadr Şüden-i Devâtdâr Mehemmed Paşa

- 10 Sonra bu mısra'-ı târîhi yazup 'arz eyle

²⁴¹ Aşçı-zâde Mehmed Paşanın oğludur.Damad İbrahim Paşaya intisap ederek kendine Divitdar ve damadı Mehmed Paşaya damat oldu.Sonra Paşaya divan kâtibi olup İstanbul mukataaacılığı ile hâcegâna dahil oldu.1143(1730-31) senesinden sonra bir hayli müddet boş kaldı.Nihayet 1156(1743) senesinde şehremini,1158'de(1745) yeniçeri kâtibi,daha sonra tersâne kâtibi ve tekrar şehremini oldu.1162'de (16 Eylül 1749)sadâret kethüdâsı olup 1163'te(2 Ocak 1750) vezirlikle sadrazam oldu.18 Şaban 1165'te(1 Temmuz 1752) azledilerek Resmo'ya sürgün gönderildi.Sonra 1166'da(1753) Mısır valisi oldu.Mısır'a ayak bastığı gün Receb 1166'da(Mayıs 1753) vefat etti.Bilgili,tedbirli ve vakur bir insandı. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.2,s.477

Nâm u şâniyla vezîr oldı Mehemmed Paşa (H.1163 M.1750)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Tarihler, s.364)²⁴²

1.1.2.1.19. Çorlulu Köse Bahir Mustafa Paşa (1752-1755) (1756) (1763-1765)²⁴³

Mustafa Paşanın sadarete ilk gelişine dair düşürülen aşağıdaki tarih manzumesinde, Sultan Mahmud, insanların rahata ermesinin sebebi olan cihan padişahı olarak anlatılmıştır. Bir asil zatı sadaret makamına getirdi de orayı güneş ile süsledi. Böylece, cihanı bu lütfu ile yeniden ihya etti. O, Mustafa namındaki zamanın seçkininin, Huda her işini münasip kılsın. Onun bahtının kuvveti, cihana rahat verdi. Zirâ dünyadan elem ve keder gitti. Fakir ve güçsüz kimseler, gece gündüz onun ihsanını anarak dua ediyorlar. Vezirlerin en hayırlısı, sadarete şeref verdi.

153

Berâ-yı Mustafâ Paşa der-Def 'a-i Ülä

- 1 'Âlemün pâdişehi hazret-i Sultân Mahmûd
Ki odur bâ'is-i âsâyiş-i ehl-i dünyâ
- 2 Lûtf u ihsânını bezl itmek-içün 'âleme ol
Sarf-ı fikr eyler idi kıldı müyesser Mevlâ
- 3 Buldı bir zât-ı kerem-perveri çekdi sadra
Mîr-âmûzı iken gördi ki çok lûtfâ sezâ
- 4 Ceyb-i sadrını anun mihr ile tezyîn itdi
'Âlemi lûtfi ile itdi yeniden ihyâ
- 5 Mustafâ nâm-ile ol müntehâb-ı devrânı
Eyleye mazhar-ı tevfiği umûrında Hudâ
- 6 Kuvvet-i bahtı anun 'âleme virdi râhat
Ref -i âlâm u keder eyledi dünyâ zîrâ
- 16 Fuğarâ vü zu'afâ yâd iderek ihsânın
Vakt-i iftâr u sahur eyleyeler hayr-du'â
- 17 Fikr-i târîh-i vezâret ile hayretde iken
İrdi ol dem dile feyz-i kerem-i lûtf-ı Hudâ
- 18 Cevheri düşdi bi-tevfik-i Nazîrâ târîh
Virdi lûtfıyla şeref sadrına hayru'l-vüzerâ (H.1165 – M.1752)

(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.1002)

“Mustafa Paşa, âlemin sadrazamıdır ki, insanları lütfu ile mutlu eder. Onun sadarete gelişi, dünyayı rahat kıldı. Zulmet ortadan kalktı.İlim ve irfan ehlini daima korur.Onun cömertliği,denizleri mahcup etti.Hakk'ın lütfu ile,cömertlik eli,şevk oluşu oldu.”

20

Berâ-yı Mustafâ Paşa der-Def'a-i Ülä bâ-Hâtır-ı Behcet Efendi

- 6 Mustafâ Paşa ki sadr-a' zamıdur 'âlemün
Ehl-i tab' ı eyledi lûtfi ile pür-tâb-ı şevk
- 7 'Âlemi âsûde itdi sadra teşrîfi anun
Ref -i zulmet ile zâtı oldı 'âlem-tâb-ı şevk

²⁴² Nevres-i Kadîm,Divitdar Mehmed Paşaya ondan aldığı atıyye karşılığı yazdığı 33 beyitlik kaside,Şair ve Siyaset başlığında ayrıca ele alınmıştır.Bkz. s.437

²⁴³ Sofu Abdurrahman Paşanın oğludur.Silahşör olup 1159'da (1746) mirâhur-ı sâni ve 1163'te(1747) mirâhur-ı evvel oldu.18 Şaban 1165'te(1 Temmuz 1752) sadrazam oldu.4 Cemâziyelevvel 1168'de(16 Şubat 1755) azledildi ve Midilli'ye gönderildi.Sonra Mora valisi oldu.1 Receb 1169'da(1 Nisan 1756) tekrar sadrazam olup 3 Şaban'da(3 Mayıs)İstanbul'a geldi.20 Rebiyyülâhir 1170'te(12 Ocak 1757) azledildi ve Rodos'a gönderildi.Şevvâl 1171'te(Haziran 1758) Mısır valisi, daha sonra Cidde ve Halep valisi ve tekrar Mısır valisi oldu.24 Rebiyyülevvel 1177'de(1 Kasım 1763) üçüncü def'a sadrazam oldu.O sene 2 Cemâziyelâhir'de(8 Aralık 1763) geldi ve 7 Şevvâl 1178'de(30 Mart 1765) azledilip Midilli'ye sürüldü.Zilkâde 1178'de(Nisan-Mayıs 1765) orada katledildi.Akıllı ve şair bir zât olup hayır işlerine meyli vardı.Tamâ,hırs ve yalan ile şöhreti vardır. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.2,s.353

- 8 Berhiyâ-sâ ol vezîr ibn-i vezîrîn hâliyâ
 Vasf-ı cevri ü re'fetin tahrîr ider küttâb-ı şevk
 9 Zâtıdır bâis nizâm-ı 'âlem-i dünyâ anun
 Ola yâ Rabbi karîni Behcet ü elbâb-ı şevk
 10 Ehl-i ' irfâna keremle kalbi mesrûr olmada
 Dergeh-i lûtfında cârî dâ'imâ sîm-âb-ı şevk
 12 Bahri mahcûb eyledi bahşâyîş-i lûtfi ile
 Keff-i cûdı oldu lûtf-ı Hak ile mîz-âb-ı şevk

(İbrahim Nazîrî Divanı, Kasideler, s.374)

Aşağıdaki manzume, Mustafa Paşanın sadarete ikinci defa gelişine dair düşürülmüş bir tarihtir.

28

Târîh-i Vezâret-i Defa-i Sâniye-i Mustafâ Paşa

- 29 Nâ-sezâ olmazsa tahrîr it benim târîhimi
 Aldı mühri Mustafa Paşa yine oldu vezîr

(H.1169 – M.1756)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Tarihler, s.362)

“Melek huylu, kudsî mizaçlı Mustafa Paşa, dinin hâmisî ve sünnetin hâdisidir. Fakirlerin ve isteği olanların sığınağıdır. Zamanının Âsaf ve Hatem'idir. Devlet onunla can ve ruh buldu. Mora'dan İstanbul'a geldi de, yollarda fakir fukaraya lütufta bulundu. Kimsenin bir “tane”sine bile dokunmadı. Ne ihtiyacı varsa satın aldı. Bunu müjde ile söyledim ki, sadra teşrifi ile cihana rahat geldi.”

15

Müşârün-ileyh Sadr-ı A'zam Mustafâ Paşa Efendimiz Hazretlerinin Sadâret-i 'Uzmâyı İkinci Defa Teşrîflerinde Târîhlerini Mutazammin 'Arz Olunan Kasidedir

- 11 Mustafâ-nâm u melek-haslet ü kudsî-fitrat
 Hâmî-i dîn-i mübîn hâdî-i sünnet geldi
 12 Melce'-i ehl-i recâ püşt ü penâh-ı fukarâ
 Âb-ı rûy-ı vüzerâ masdar-ı himmet geldi
 13 Hâtem-i devr-i zamân Âsaf-ı sâhib-'irfân
 Kâleb-i devlete cân rûh-ı letâfet geldi
 18 'Azm edip tâ Mora'dan cânib-i İstanbul'a
 Kimseyi yakmadan ol şems-i 'adâlet geldi
 19 Münteşir oldu 'adâletle cihâna nâmı
 Harekâtın işiden âdeme hayret geldi
 20 Fukarâ zümresine eylediği yollarda
 Nev-be-nev ol haber-i 'iffet ü şefkat geldi
 21 İştirâ eyledi mâliyle ne ki lâzım ise
 Kimsenin dânesine etmedi ragbet geldi
 32 Söyledim 'âleme tebşîr ile bu târîh
 Müjdeler dehre yine sâhib-i devlet geldi (H.1170-M.1756)
 34 Hak Ta'âlâ anı sadrında mekîn etsin kim
 Sadra teşrifi ile 'âleme râhat geldi

(Haşmet Divanı, Kasideler, s.134)

Aşağıdaki kaside, başlığından da anlaşılacağı üzere, bayram münasebetiyle yazılmış olsa da, gerçekte, Düztaban Mehmed Paşayı, halefi Mustafa Paşaya şikayet maksadı taşır. Şikâyetin sebebi ise, ediplerin kıymetinin bilinmemesi, onlara ihsanda bulunulmamasıdır ve tabii ki şairin içinde bulunduğu maddi imkânsızlıklardır.

“Bayram, cihana nur bahşeden bir düğün oldu ki, keder gecesinin karanlığı dünyadan kayboldu.”

“Ey sadaret makamının süsü olan Âsaf, sen, devlet mührü ikbal parmağını süsleyeli beri, namın Hâtem gibi bu makamı süsledi. Senden önce, şiir pazarının parlaklığı gitmişti de maarif ehli, başka kârlara bakmaya başlamıştı. Demircilik sanatı bile şiirden üstün tutuluyor idi. Şimdi devrinde, şiir ve şairin kıymeti tekrar bilindi.”

11

Sadr-ı A'zam Mustafâ Paşa Hazretlerinin Henüz Sadâret-i 'Uzmâyi Teşrifleri Esnâlarında Selefleri Düztaban Mumammed Paşa'dan Fi'l-Cümle Şikâyeti Mutazammin Arz Olunan-Kasîde-i 'İdiyyedir

3 Şöyle pertev-bahş-ı sûr oldu cihâna 'id kim
Dehri etdi zulmet-i şâm-ı kûdûretden berî
35 Zîver-i sadrâ cihân-kadrâ müşîrâ âsafâ
Ey serîr-i mülket-i lütfun şeh-i dâd-âveri
36 Mühr-i devlet zîver-i engüşt-i ikbâlin olup
Hâtem-âsâ verdi nâmın fass-ı sadra zîveri
44 Gitmiş idi senden evvel sûk-ı nazmın revnakı
Başka kâra başladı ehl-i ma'ârif ekserî
45 Bir varak-pâre dahi girmezdi dest-i ragbete
Nüsha-i mergûbeler olmuşdu bAkkâl defteri
46 Şâ'irân enser keserdi sahn-ı dîvân-hânede
Şi're gâlib idi ol dem san'at-ı âhengerî
47 Şimdi devrinde revâcın buldu bâzâr-ı kemâl
Gûşe gûşe gezmesin erbâb-ı 'irfân serserî
61 Neyleyim bu iktidâr-ı tabla devletlu ben
Olmadım hayli zamândır feyz-i himmet mazharı
62 İltifât-ı dil-nüvâzıdır beni ihyâ eden
Yohsa zîb-i dest-i ragbet edemem sîm ü zeri
63 Ey melek-haslet vezîf-i âsaf-ı Hâtem-nihâd
Eyle makrûn-ı 'inâyet sen bu 'abd-i kemteri
...

(Haşmet Divanı, Kasideler, s.120)

Mustafa Paşanın sadarete ikinci defa gelişine dair yazılan aşağıdaki manzumede, kendisinden muhteşem ve himmet nurunun güneşi olarak bahsedilmiştir. Onun kanunları, mülkü, baştanbaşa mamur etmiştir. Şayet Nizamül Mülk, onun meclisine girse, utancından eteğine yüz sürecektir. Yüce Mustafa Paşanın sadârete gelmesi ile bu makama “yüce sadâret” adını almıştır:

2

Der-Sitâyiş-i Vezîr-i A'zam-ı Esbak Hazret-i Mustafâ Paşa Târîh-i Şoden-i Sadâret Defa-i Sâniye

11 Ehl-i 'irfân-ı Sitanbûl'ı güvâh eyler tamâm
Çıkça ger dîvân-ı sadr-ı a'zama da'vâ ile
12 Şems-i pür-nûr-ı himem sadru' s-sudûr-ı muhteşem
Nâm-ı nâmîsi 'Alemdar Mustafâ Paşa ile
14 Dâver-i düstûrun itdi mülki bî-'acz u hatûr
Ser-te-ser ma'mûr-ı hükm-i ma' delet-pîrâ ile
15 Mülk-perver kim Nizâmü'l-Mülk girse bezmine
Yüz sürer dâmânına şad-şerm ü istihyâ ile
72 Eyleyüp te'sîr-i 'ulvî sadr-ı sündüs-güstere
Ol mekîn-i eşref ü efham hikem-fermâ ile
73 Bu me'âl üzre Lebîbâ düşdi bir târîh-i tâm
Sadra 'âlâ dindi 'âlî Mustafâ Paşa ile²⁴⁴

(Lebib-i Âmidî Divanı, Tarihler, s.274)

Sultan III. Mustafa, İskender şanına sahip bir padişahdır ve sadrazamı da zamanının

²⁴⁴ Tarih belirtilmemiş.

Aristo'sudur. Bu ikisi gibi zatlar, cihana gelmemiştir. Sadrazam Mustafa Paşa, cihan sultanının damadı oluşunu Fıtnat Hanım böyle anlatır:

14

Târîh-i Sihriyye-i Sadr-'Azam Mustafa Pâşâ

4 Ne geldi âleme bir böyle Sultân-ı Sikender-şân

Ne bir şâhın vezîri böyle Risto-yı zamân oldı

5 Olunca 'izz ile mühr-i vekâlet destine teslim

Müfâdân-ı tevdi' zât-ı pâkinde 'ayân oldı

6 Cenâb-ı sadr-ı 'azam Mustafa Pâşâ-yı 'âli-şân

Hezâr ikbâl ile dâmâd-ı sultân-ı cihân oldı

13 Mücevher harf ile Fıtnat didi bu mısra'ı târîh

Vekîl-i saltanat sıhr-i şehinşâh-ı zamân oldı

(H.1177 – M.1763-64)

(Fıtnat Hanım Divanı, Tarihler, s.115)

1.1.2.1.20. Silahdâr Bıyıklı Ali Paşa (1755) ²⁴⁵

Müjdeler olsun ki, cihan padişahının Silahdârı olan ve olgun mizacı ile dünyada benzeri bulunmayan Ali Paşa, lütfle sadrazam oldu.

63

Târîh-i Silah-Dâr 'Ali Paşa

Cenâb-ı pâdişâh-ı 'âlemün a'lâ silah-dârı

Kemâl-i hüsn-i hulk-ile cihân içinde bî-hemtâ

Bulunmaz bir şebîhi misli târîh-i Nazîr-âsâ

Vezîr-i ekrem oldı müjde lûtf-ile 'Ali Paşa

(H.1168 – M.1755)

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.963)

1.1.2.1.21. Koca Râgıb Mehmed Paşa (1757-1763) ²⁴⁶

“Halep Valisi Râgıb Paşanın sadrazam oluşu ile cihanın yüzü güldü. Onun bir benzeri daha bulunmaz. Onun tavırlarını herkes beğenir.”

77

Târîh-i Vezâret-i Cenâb-ı Râgıb Efendi

1 Kemâl-i lûtfi ile şâh-ı devrân

Haleb vâlisini sadra getürdi

2 Sa'âdet ile teşrif eyleyince

Cihânun şevki ile yüzü güldü

3 Bulunmaz bir şebîhi misl-i târîh

Anun etvârını 'âlem begendi

4 Nazîrâ gevherî târîh-i garrâ

Vezîr olup geldi Râgıb Paşa

(H.1170 – M.1757)

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.972)

“Cihan padişahı Osman Hanın devletini, Cenab-ı Mevlâ uzun etsin. Mevlâ, ona şan sahibi bir Âsaf'ı uygun gördü. O nice Âsaf'tır ki, fazilet ve irfan madeninin cevheridir. İyilik ve cömertliği ister ve himmet lütfuna taliptir. Kalem ve kılıç sahibidir. Mehmed Paşa, sadâret makamına tazelik ve güzellik verdi.”

²⁴⁵ İstanbulludur. Ayasofya kâtibi Mehmed Efendinin yardımıyla teberdâr, sonra müezzin tahsilinden sonra Hasodaya alınıp yetiştirilerek çukadar ve 23 Zilhicce 1164'te (12 Kasım 1751) silahdâr oldu. Sadrazamlığa getirilmesi düşünüldüğünde devlet işlerini öğrensin ve sakal bıraksın diye Şaban 1168'de (Mayıs 1755) vezirlikle tevkî olarak saraydan çıktı. 16 Zilkâde 1168'de (24 Ağustos 1755) sadrazam olup 19 Muharrem 1169'da (25 Ekim 1755) azledilmiş ve ardından vefat etmiştir. Seyit Ahmed Deresine defnedildi. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.1, s.281

²⁴⁶ Divan şairidir. 1170'te (1757) sadrazam olmuş ve 24 Ramazan 1176'da vefat etmiştir. Koca Râgıb Paşa hakkında geniş bilgi Şairler ve Siyaset bölümünde verilmiştir. Bkz. s.501

- 2
Târîh-i Sadâret-i Râgıb Mehemmed Pâşâ
- 1 Şeh-i şâhân-ı cihân Hazret-i Osmân Hânın
Devletin eyleye efzûn Cenâb-ı Mevlâ
- 2 Mîhr-i evc-i 'azâmet neyyir-i bürc-i şevket
Revnağ-ı saltanat ârâyiş-i dîn ü dünyâ
- 3 Mâlik-i bahr u ber ol şâh-ı Süleymân kadri
Kıldı bir Âsaf-ı zî-şâna muvâfik Mevlâ
- 4 Nice Âsaf güher-i ma'den-i fazl u irfân
Nice Âsaf dür-i yektâ-yı muhit-i ma'nâ
- 5 Râgıb-ı cûd u kerem tâlib-i eltâf-ı himem
Sâhib-i seyf ü kalem sadr-i mekârim-pîrâ
- 6 Hüsn-i tedbîr ile makbûl hidîv-i 'âlem
'İlm ü efzâl ile mahsûd kirâm-ı vüzerâ
- 12 Mîhr ile mükerrerem olunca didi Fıtnat târih
Revnağ-ı sadr-ı celîl oldu Mehemmed Pâşâ (H.1170 – M.1757)
(Fıtnat Hanım Divanı,Tarihler,s.100)

“Söz ehline rağbet eden Râgıb Paşanın temiz tabiatı, yüz aynasında gayret sabahının ışığı görünür.O,Allah’ın bir nuru olan kalem ve kılıç sahibi bir vezirdir. O,sadâret makamına pek yakıştı.”²⁴⁷

- 14
Vezîr-i Fâzıl 'Allâme-i Kâmil Müşârün-İleyh Râgıb Paşa Efendimiz Hazretlerine Sadâret-i 'Uzmâyı
Teşrifleri Esnâsında Verilen Târîhi Mutazammın Kasîde-i Güzîdedir
- 11 Yedine mühr-i hümâyununu teslim etti
Oldu sultân-ı cihân cilve-nümâ-yı tevfiğ
- 12 Râgıb-ı ehl-i sühan Hazret-i Râgıb Paşa
Tab'-ı pâkîzesi mir'ât-ı likâ-yı tevfiğ
- 14 Sâhib-i seyf ü kalem âsaf-ı 'allâme-şiyem
Pertev-i subh-ı himem nûr-ı Hudâ-yı tevfiğ
- 46 Masdar-ı hayr ü sa'âdet ola zâtı dâ'im
Sadr-ı ikbâlini Mevlâ ede cây-ı tevfiğ (H.1167-M.1754)²⁴⁸
(Haşmet Divanı, Kasideler, s.130)

“Râgıb Paşa, dünyada emsalsiz, olgun mizaca sahip bir zâttır. Onun feyzi, cihanın yüzünü güldürdü. Zamanı, en güzel devirleri kıskandırdı. Tedbir kalemiyle, devlete tazelik getirdi. Önceki tarihçiler, şayet böyle bir Âsaf dünyaya gelmiş olsaydı, ondan başkasından eserlerinde bahsetmezlerdi.”

“İsa’nın nefesinin mucizesi gibi, gönülleri ihya eder. Onun cömertlik denizinin köpüğü, bütün dünyayı kaplamış bir rahmet bulutudur. Adâleti, halk için rahatlık sebebidir. Eflatun, onun idrakini nasıl kıskanmasın? Şîrâzî²⁴⁹,eğer onun faziletinin büyüklüğünü görse, aklını kaybeder. Beyzâvî’nin²⁵⁰ zihni, onun ilim defteri yanında bomboştur. İbn-i Hâce²⁵¹,onun ilmi

²⁴⁷ Haşmet’in, Râgıb Paşaya yazdığı ve hacca gitmek için izin istediği bir diğer kaside, Şair ve Siyaset bölümünde değerlendirilmiştir.Bkz. s.484. İlgili kasidenin tamamı için bkz. Mehmet Aslan-İsmail Hakkı Soyak, **Haşmet Külliyyatı, Dilek Matbaacılık, Sivas,1994, s.103**

²⁴⁸ Beyitteki tarihin H.1170 olması gerekirdi.

²⁴⁹ İranlı şair Sa’dî Şîrâzî.

²⁵⁰ Beyzâvî’nin tam adı, Nâsiruddîn Ebû'l-Hayr (Ebû Saîd) Abdullah b. Ömer b.Muhammed b. Ali eş-Şîrâzî el-Beyzâvî’dir. Şîrâz yakınlarındaki Beyzâ’ nâhiyesinde doğmuştur. Tefsir, fıkıh, usûl, kelâm, mantık, nahiv, belâğat vetarih ilimlerinde bilgi sahibidir. Bir süre Şîrâz kadılığı yapmıştır. İtikatta Eş’arî, amelde de Şâfiî olan Beyzâvî, hayatının sonlarına doğru kadılığı bırakıp tasavvufa meyletmiş ve şeyhi Muhammed b. Muhammed el-Kethânî’ninsohbetlerine devam etmiştir. Bu sırada tefsirini kaleme almıştır. 685/1286 veya 691/1291 yılında Tebriz’de vefat etmiş ve şeyhinin yanına defnedilmiştir.Beyzâvî’nin en önemli eserleri şunlardır:

karşısında hüküm vermeyi bırakır.Zamanında hamd olsun ki,ilim çok yükseldi.”

2

Kaside Der Sitâyiş-i Râgıb Paşa

16 Yegâne sadr-ı 'âli-kadr-i bî-misl ü müdânî kim
Kemâl-i zâtı 'izz ü câhına hem sadr u hem pâye
17 Cenâb-ı bü'l-müessir Râgıbâ Pâşâ-yı 'âlû'ş-şân
Cenâh-ı bâb-ı lutfından niyâz eyler hümâ sâye
19 Gül-i rûy-ı cihâmı kıldı handân feyz-i âsârı
Zamânı reşk-bahş oldu bahâr-ı şevk-i efzâya
20 İdüp meşşâta kârı rûy-ı mülke kilik-i tedbîri
Yed-i tevfiğ -i Hakla virdi revnak hüsni-i ârâya
21 Tevârîh-i selef âsârına mahsûs olurdu hep
Eger gelmiş olaydı böyle bir Âsaf bu dünyâyâ
22 Himem-perver ki ihyâ-gerde-i yek-nutkıdır diller
Delâlet var sözünde mu'ciz-i enfâs-ı 'Îsâya
24 Kef-i cûdı bütün dünyâyaya şâmil ebr-i rahmetdür
Yed-i tulâ-yı şemşîri resâdir cümle a'dâya
25 Şümûl-ı hıfzı sedd-i âhenindir kişver-i mülke
Hudûd-ı 'âdli emn-âbâd-ı râhatdır re'âyâyâ
26 O düstûr-ı cihân-pîrâ-yı mülk-i devletün re'âyâyâ
Misâl-i mihr-i tâb-ı re'yi rûşen cümle bînâyâ
28 Nice idrâkine reşk itmez Eflâtun ki olmuşdur
Fürûğ-ı mihr-veş işrâk-ı hikmet 'aklına mâye
29 Eger kim nüsha-i kübrâ-yı fazlın görse Şîrâzî
Olup 'aklı perîşân kâdir olmaz cem'-i eczâyâ
30 Olınsa defter-i 'ilmine nisbet zihn-i Beyzâvî
Döner hâli hemân bir safha-i bî-nakş-ı beyzâyâ
31 Kitâb-ı 'ilm-i 'irfânından ancak İbn-i Hâceye
Hemân bir bâbı ahkâmı murâd muntehî ilgâyâ
34 Zamân-ı devletinde pâyesi 'ilmin bi-hamdillah
Berâber oldu tâk-ı çarha belki 'arş-ı â' lâya
...

(Mehmed Şerif Efendi Divanı, Kasideler, s.103)

1.1.2.1.22. Muhsin-zâde Mehmed Paşa(1765-1768) (1771-1773)²⁵²

İbrahim Nazîrî, Mehmed Paşayı yazdığı kasidesinde, onu şöyle anlatır:

“Hakk’ın her lütfunun sebebi Mehmed Paşadır. Devlete,adâletiyle şeref verdi.Lütuf ve ihsanını,ihtiyacı olanlara her zaman dağıtır.Adâletiyle şöhret olanların namı,onunla hep unutuldu.O,şeriatın hâmisidir.Zamanında,onun görüşleriyle İslam dini şan kazandı.Mehmed Paşa,adâleti arşa yazılıp izzet ve saadetle sadrazam oldu.”

14

Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,Tavâliu'l-Envâr min Metâlii'l-Enzâr, Misbâhu'l-Ervâh, Minhâcü'l-Vusûl ilâ İlmî'l-Usûl, el-Gâyetü'l-Kusvâ fî Dirâyetü'l-Fetvâ, Lübbü'l-Lübâb fî İlmî'l-'râb,Nizâmü't-Tevârîh. Celil Kiraz, “**Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin Beyzâvî'ye Yönelik Eleştirileri**”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 15, Sayı: 1, 2006 s. 319-367

²⁵¹ Meşhûr altı hadis kitabı Kütüb-i Sitte'den biri olan Sünen-i İbn-i Mâce adlı eserin sâhibi.

²⁵² Mehmed Paşa,Sadrazam Abdullah Paşanın oğludur.Gençliğinde silahşor-ı hassadan olup kapıcıbaşı oldu.1151'de (1738-39) babası sadrazam olunca vezir rütbesiyle Maraş valisi ve sonra Bender muhafızı,sonra tekrar Maraş valisi,daha sonra Adana,Bosna,Hotin,Özi,Bender, Köstendil, İnebahtı, Halep valisi oldu.Esmâ Sultanla nişanlandı.Zilkâde 1171'de(Temmuz 1758) Diyarbakır valisi olup 1172'de(1758-59) Esmâ Sultanla evlenerek Anadolu valisi oldu.Daha sonra Bosna ve Rumeli valiliklerinde bulunup 7 Şevvâl 1178'de(30 Mart 1765) sadrazam oldu.Rebiyyülevvel 1182'de(Ağustos 1768) barış yanlısı olmaktan azledilip Bozcaada'ya ve ardından da Rodos'a sürüldü.Sonra Mora'dan asker tahririne memur edildi.Zilhicce 1182'de (Nisan 1769) Mora seraskeri oldu.1184'te(1770-71) Bosna valisi olup Şaban 1185'te(Kasım 1771) Ruscuk'ta iken sadrazam oldu.Orduda harple meşgul olup barıştan sonra gelirken 22 Cemâziyelevvel 1188'de(31 Temmuz 1774) Karınâbâd'da vefat etti.Na'şî Edirne'ye getirilip Eski Cami sahasında annesinin yanına defnedildi.Mehmed Paşa,kısa boylu,güçlü,doğru,şuuru tam,iyiye kötüden ayırt eden,devlet işlerini iyi bilen bir kişi idi. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.4,s.1064

Kasîde-i Ramazâniye Berâ-yı Müşârun İleyh Muhammed Paşa

- 22 Vâsîf olunmaz hele bu şehri-i latîfin lûtfî
Ki odur bâ'is-i her lûtf-ı Hudâvend-i hakîm
25 Devlete virdi şeref 'adl-ile nâm u şânı
Ki odur sıhr-ı şeh-i pâdişeh-i heft-iklîm
26 Ezelfî Muhsin anun vâsîf-ı latîfî zîrâ
Lûtf u ihsânı ider ehline her dem taksîm
27 İftihâr-ı vüzerâ revnak-ı şân-ı devlet
'Adl ile şöhretiyân nâmın ider tayy u 'adîm
28 Hâmi-i şer'-i şerîf oldıgının âsârı
Buldı vaktinde şer'-i re'yi ile şân-ı'azîm
30 'Arşa tahrîr olınuş 'adl-i Muhammed Paşa
Sadr-ı ulyâda ola 'izz ü saâdetle mukîm

...

(İbrahim Nazîrî Divanı,Kasideler,s.366)

“(Bir) şehzâdenin doğumu ile cihan, baştanbaşa mutlu oldu. Ardından padişah (III. Mustafa) ,Mehmed Paşayı sadrazam yaptı. O,lütuf ve kerem menbaı, gayret nurunu talep edendir. Vezirler içinde onun şerefli zâtı, bir nişandır. Yüceliğinin şöhreti, cihanı kaplamış bir vezir oğlu vezirdir. Parlak görüşleri olan gayretli bir Âsaf'tır.Allah'ın yardımına mazhar olmuş,tedbir sahibi,vezirlerin iftihar sebebidir.Padişahın damadı olan Mehmed Paşa,gece gündüz,devlet işlerine tedbirler almakla meşguldür.Onun namı her yerde övülür.Sadarete layıkıyla geldi ve bu makamın şerefi onunla yüceldi.”

Velchû Berâ-yı Sadr-ı Âlî

- 2 Ser-te-ser 'âlemi mesrûr ferahnâk itdi
Müjde[-i] mevlid-i şeh-zâde-i ferhunde -likâ
3 Der-'akab şâh-ı cihân eyleyüb irsâl-i beşer
Sadr-ı zî-şânını tebşîr itdi ihyâ
4 Sadr-ı Cem-kadr felek-rütbe Mehemmed Paşa
Şânına şeh ne kadar eylese tevkîr sezâ
5 Menba'-ı lutf u kerem matla'-ı envâr-ı himem
Vüzerâ içre 'alem zât-ı şerîfî hakkâ
6 Mâlik-i hüsn-şiyem mün'am-i muhsin-zâde
Dâver-i kâmil ü memdûh vezîr-i yektâ
7 Sît-i iclâli cihân-gîr vezîr ibni vezîr
Sâhib-i re'yi münîr Âsaf-ı himmet-pîrâ
8 Mazhar-ı 'avn-i Hudâ masdar-ı ihsân u 'atâ
İftihâr-ı vüzerâ sadr-ı müdebbir hakkâ
9 Âsaf-ı efham u dâmâd-ı şeh-i a'zam kim
Sadr-ı ihsânı ana eyledi mevrûs Hudâ
10 Rûz u şeb şughı tedâbîr-i umûr-ı devlet
Maksadı subh u mesâ hakk-ı 'ibâdı icrâ
11 Oldu sî sâl vezâretle o zât-ı ekrem
Niçe ser-hadd ü memâlikde hükûmet-fermâ
12 Tavr-ı pâkîzesi memdûh olub her yerde
Vardığı memleketün eyledi sükkânı senâ
13 İrş ü ehliyet ile sadrîde teşrîf itdi
Oldı teşrîfi ile şân-ı vezâret vâlâ

...

(Ömer Besim Divanı, Kasideler)

1.1.2.1.23. İvaz-zâde Halil Paşa (1769 – 1770) ²⁵³

“Hz.Peygamberin ceddinin adını taşıyan Halil Paşanın bir benzeri daha dünyaya gelmez. O,adâleti ile dünyanın dertlerine derman olur.O,devlet göğünün bir yıldızıdır.Ay ışığı gibi olan şevkiyle cihani aydınladır.Cihani,nimetleriyle bolluk içinde bırakır.”

1
Bahâriye ve Ramazâniye der-Hîn-i Vedâ-yı Halîl Paşa Hafazahu'llâhu Te'âlâ
15 Bir vezîr ibn-i vezîri vasf ile
'Âlem içre zâtına 'üvân virür
16 Ol semiy-yi cedd-i fâhr-i ' âlemin
Sanmanuz kim mislini devrân virür
20 'Adl ü dâdıyla cihânun derdine
Hüsn-i tedbîri ile dermân virür
22 Âsumân-ı devletin bir mâhıdur
'Âleme şevk-i meh-i tâbân virür
23 Cümle'nün me'mûli oldur 'an- karîb
'Aleme ol lûtf ile fermân virür
32 'Âleme mebzûl idüp nimetleri
Cümleye lûtf-ı Hudâ yeksân virür

...

(İbrahim Nazîri Divanı,Kasideler,s.348)

1.1.2.1.24. Silahdâr Mâhir Hamza Paşa (1768) ²⁵⁴

“Sultan (III.)Mustafa, emaneti ehline verdi de, Huda'nın lütfuna mazhar oldu. Şimdi temiz görüşlü, Aristo namlı bir şahsı, kendine vekil eyledi. Hz.Peygamberin amcasının adını taşıyan muhterem, pek gayretli bir kişidir o. Devlet güneşi onunla nam kazandı. Âlim, halim, fazıl, kâmil, anlayışlı ve kabiliyetli; bütün vasıflarıyla kendinden öncekilerin gıpta ettiği bir zattır.”

“Zamanın Süleyman'ı olan padişah, Âsaf'mı asıl şimdi buldu. Hamza Paşa, sadaret makamına geldi.”

19
Târîh-i Sadâret-i Hamza Pâşâ
2 Ya'ni Sultân Mustafa Hân-ı mu'allâ pâye kim
Kıldı gerdûn pâyine rû-mâl için kaddini lâm
6 Kim emânâtı idüp tefvîz cümle ehline
Oldı her dem mazhar-ı tevfiik Hayy ü Lâ-Yenâm
7 Eyledi bir Âsafî şimdi vekîl-i saltanat
Re'y-i pâki hayret-efzâ-yı Aristo-yı be-nâm
8 Âsaf-ı âli himem-sadru's-sudûr-ı muhterem

²⁵³ Sadrazam İvaz Mehmed Paşanın oğludur.1138'de (1725-26) İstanbulda doğdu.Babası zamanında bir hayli önemli hizmetlerde bulunarak kapıcıbaşı ve mirâhur-ı sâni daha sonra da 1170'te(1756) mirâhur-ı evvel oldu.Azledildikten sonra çavuşbaşı,duhan gümrüğü emini ve tekrar mirâhur-ı evvel oldu.(1177-1763-64)Tekrar azledildi.1182'de(1769) rikâb-ı sadâret kethüdâsı ve daha sonra üçüncü def'a mirâhur-ı evvel oldu.Sonra Rumeli valisi,Hotin muhafızı ve 13 Şaban 1183'te(12 Aralık 1769)sadrazam ve serdâr-ı ekrem oldu.Şaban 1184'te(Ekim-Kasım 1770) azledilerek Belgrad muhafızı olup Şevval 1185'te(Ocak 1772) Karadeniz seraskeri oldu.Azilden sonra,Selanik ve Sivas valiliği yaptı.Yolda Nallıhan'da 7 Ramazan 1191'de(9 Ekim 1777) aniden vefat etti. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.2,s.583

²⁵⁴ Niğde'de Karahisar zenginlerinden Mehmed Ağanın oğludur.1140'ta(1727-28) doğdu.İstanbul'a gelip 1156'da(1743) sarayda helvahaneye girdi.Hane-i hassaya girip peşkir ağası olduktan sonra birden padişahın silahdârı oldu.(1171-1759)Şevval 1172'de(Haziran 1759) vezirlikle Mora valisi oldu ve Hibetullah Sultanla nişanlandı.Daha sonra,Selanik,Rumeli ve sonra Anadolu valisi oldu.Azledildikten sonra,Vidin,Özi,Silistre,Hotin valiliği yaptı.Şaban 1178'de(Şubat 1765) vezirliği kaldırılarak Dimetoka'ya gönderildi.Aynı sene(1765) vezirliği geri verildi.Daha sonra,Mısır,Haleb,Aydın ve Anadolu valisi oldu.23 Rebiyülevvel 1182'de (7 Ağustos 1768) sadrazam oldu.15 Cemâziyelevvel 1182'de(27 Eylül 1768) Rusya'ya savaş ilan etti.5 Cemâziyelâhir'de(17 Ekim) azledilip Gelibolu'ya gönderildi.Üç gün geçtikten sonra Hanya valiliğine tayin olundu.Cemâziyelâhir 1183'te(Ekim 1769) orada vefat etmiştir.Hamza Paşa,ilim sahibi,cömert,şair ve iyi bir idareciydi. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.2,s.604

- Nâm-dâş-ı 'amm-i pâk-ı Hazret-i Fahrü'l-enâm
 9 Sadra teşrîfiyle ol destûr-ı vâlâ mesnedin
 Eyledi tahsîl el-hak mihr-i devlet nîk-nâm
 12 'İlm ü hilm ü fazl u rüşd ü fehm ü isti'dâd ile
 Gıpta fermâ-yı selef makbûl-i sultân-ı enâm
 13 Nüşha-i kem-yâb-ı zât-ı pâki bulmuş mâ-hasal
 Rişte-i ihsân ile şîrâze-i hüsn-i nizâm
 16 Şimdi buldı Âsafın ancak Süleymân-ı zamân
 Şimdi gördi lâyıkın divân-ı gerdûn ihtişâm
 21 Geldi bir müjde-resân Fıtnat didi târîhini
 Hamza Pâşâ oldu sâhib-devlet ü vâlâ-makâm (H.1182-M.1768)
 (Fıtnat Hanım Divanı,Tarihler,s.120)

“Hamza Paşa, parlak fikirli, namının sesini dünyanın duyduğu bir kişidir. Şanına layık, yüce bir makama geldi. Ya Rab, sen onun muvaffak eyle.”

Ve Lehu Târîh-i Sadâret

- 21
 4 Cenâb-ı sadr-ı a'zam bedr-i efham Hamza Paşa kim
 Sadâ-yı nâm u şânı eyledi pür-güş dünyâyı
 25 Besimâ gelse târîh-i sadâret şânına elyak
 Muvaffak eyleye Hak sadr-ı 'âli Hamza Paşa'yı (H.1182-M.1768)
 (Ömer Besim Divanı,Tarihler)

1.1.2.1.25. İzzet Mehmed Paşa(1773-1775) (1781-1782) (1794-1798) ²⁵⁵

Aşağıdaki tarih manzumesi, İzzet Paşanın ikinci kez sadrazam oluşuna dairdir :

“İzzet Paşa,sadâret makamına şeref bahşetti.O,Âsaf olarak tanınır.Hatem onun devrinde yaşasaydı,onun lütuf ve nimetlerini beklerdi. Devrinde, ümitsizlikle ağlayan hiç kimse kalmadı.Onun vasıfları anlatılamaz.Onun kapısı,dünyanın sığındığı bir yerdir.İzzet Paşa,sadârete izzet verdi.”

- 27
 Târîh-i Berây-ı Sadâret-i Sâniye-i 'İzzet Mehmed Pâşâ
 5 Yine mâ-fâta mükâfat edecek dem geldi
 Ki şeref-bahş-i sadr oldu kerimü'l-vüzerâ
 6 Ya'ni hem-nâm-ı Benî Âsaf-ı sâhib-devlet
 'İzzet-i zâtı ile rif'at-i câhı hem-pâ
 8 Tâk-ı iclâline pervâz uramaz mürğ-i hîred
 Fi'l-mesel eylese imdâd ana şeh-bâl-i Hü mâ
 9 Kâse-lîs-i ni'am-ı lütfu olurdu Hâtem
 Devr-i 'adlinde bulunsaydı zamâna farzâ
 10 Ye's ile girye eder kalmadı 'ahdinde hemân
 Dîde-i gülde meger şebnem ola cilve-nümâ
 11 Hakk-ı ta'bîr ile evsâfı olunmaz ta'dâd
 Nice emvâc-ı yemi eyleye kimse ihsâ
 16 Devr-i 'adlinde mükâfat ile ihsân eyle

²⁵⁵ Rum Mehmed Paşanın torunlarından olup Hüseyin Beyin oğludur.1136'da(1723-24) Bolu'ya bağlı Çarşamba'nın Beylik köyünde doğdu.İstanbul'a gelip terberdâr,kapı hasekisi,başhalife ve 1171'de(1758) darüssaade yazıcısı oldu.Teberdarların kaldırılmasıyla o sene azledildi.Zarûrette kalıp kayınpederinin evinde kalmış olmasından dolayı,padişah tarafından 7500 kuruş ihsanla tekrar yazıcı oldu.Daha sonra darbhane emini,1187 sonlarında(1774 başları) şehremini ve 1188'de(1774) sadâret kaymakamı ve nihayet 2 Cemâziyelâhir 1188'de(10 Ağustos 1774) sadrazam oldu.8 Cemâziyelâhir 1189'de(7 Temmuz 1775) azlile Aydın, Mısır, İçel,Sivas, Erzurum, Rakka ve tekrar Erzurum valiliklerinde bulundu.25 Safer 1195'te(20 Şubat 1781) ikinci def'a sadrazam oldu.Makama elli beş günde geldi.16 Ramazan 1196'da(25 Ağustos 1782) azledilip Filibe'ye sürgüne gönderildi.4 Safer 1197'de(9 Ocak 1783) Belgrad valisi olup Rebiyyülevvel 1198'de(Şubat 1784) orada vefat etti.Akıl,şuur ve güzel ahlak sahibi,ağzı sıkı,mazbut lisanlı olup halk kendisinden çok memnundu. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.3,s.848

- 19 Dergehin melce-i 'âlemdir eyâ sadr-ârâ
Binde bir kânda çıkar böyle mücevher târîh
Sadra verdi hele 'izzet yine 'İzzet Pâşâ

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı,Tarihler,s.94)

İzzet Paşanın ikinci defa sadrazam oluşuna yazılan aşağıdaki kasidede,padişahın vezirler arasında,onu bu makama en layık gördüğü ifade edilerek,nevruz döneminde gelen o sadrazamın lütuf ve inayet gülüyle cihanın,güzel kokulara boyandığı,bu devrin şenlik mevsimi olduğu anlatılarak onun tekrar vezir olduğu söylenmiştir.

8

Kasîde Berây-ı Sadâret-i 'İzzet Pâşâ

- 1 Müjde kim mesnede geldi yine 'İzzet Pâşâ
Pâdişeh lutf ile da'vet kılup ânî hâlâ
2 Oldı dâd ile şehensâha iki defa vezîr
Gördi elyak şeh-i 'âlem anı beyne'l-vüzerâ
3 Devr-i nev-rûzda gelmekle o sadr-ı ekrem
Oldı 'asrında gül-i lutf u 'inayet bûyâ
4 Şenligi mevsimidür merde dilân-ı emelün
Kıldı himmet ile pâşâ-yı mu'anven ihyâ
5 'İzzet ü şanla Sultân Hamîd oldı be-kâm
Kıldı destûr-ı felekcâh ana ihsân Mevlâ
8 Buyurup mihre sezâ şâh-ı Selmân mesned
Oldı Âsaf yine 'izzetle Muhammed Pâşâ
47 Sadr u mihre viresin şân-ı dübâlâ dâ'im
Eyleyüp mesned-i câhunda seni Hakk ibkâ

(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.251)

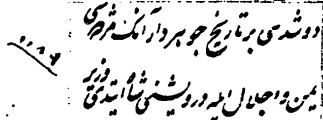
1.1.2.1.26. Morali Derviş Mehmed Paşa (1775-1777)²⁵⁶

“Padişah,uğur ve yücelikle dervişini sadârete getirdi.”

XXXV

Târîh-i Sadâret-i Dervîş Paşa

- 4 Düşdi bir târîh-i cevher-dâr anın müjdesi
Yümn ü iclâl ile dervîşini şâh itdi vezir. (H.1189 – M. 1775)

(İbrahim Nâşid Divanı,Tarihler,s.136)

1.1.2.1.27. Darendeli Cebeci-zâde Mehmed Paşa (1777-1778)²⁵⁷

“Padişah Sultan Abdülhamid’in her işinde,Mevlâ onu lütfuna mazhar ediyor.Şimdi de

²⁵⁶ 1142 veya 1148'de(1729-30 veya 1735-36) doğdu.Behcet Efendiye mühürdar yamağı ve sonra sadrazamlıklarında Ali Paşa ve Said Paşaya Divitdar,sonra defterdar kesedarlığıyla hâcegândan oldu.1185'te(1771) maliye tezkireciliği ilave edildi.7 Zilkâde 1185'te(11 Şubat 1772) şikk-ı evvel defterdârı olup 1188'de(1774)ordunun dönüşünde ise azledildi.21 gün sonra ikinci def'a defterdar(25 Kasım 1774),3 Safer 1189'da(7 Temmuz 1775) sadâret kethüdâsı ve 8 Cemâziyelevvel 1189'da(7 Temmuz 1775) vezir rütbesiyle sadrazam oldu.25 Zilkâde 1190'da(5 Ocak 1777) azledildi.Daha sonra kendisini (10 Şubat 1777) Hanya sancağı verilmişse de yolda hava muhalefetinden Sakız'a çıkmış ve hastalanarak 7 Rebiyülâhir 1191'de(15 Mayıs 1777) vefat edip Sakız'da İbrahim Paşa Camiine defnedilmiştir. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.2,s.416

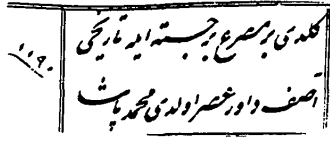
²⁵⁷ Darendeli'nin eski hânedanından olup Sarı Abdurrahman Paşanın akrabasından olduğundan kapıcıbaşı olup Kesriyeli Ahmed Paşaya kethüdâ oldu.1181'de(1767-68)mirâhur-ı evvel ve 1182'de(1768-69) Boğaz muhafızı oldu.10 Zilkâde 1190'da(21 Aralık 1776) sadâret kethüdâsı ve on altı gün sonra da(6 Ocak 1777) vezir rütbesiyle sadrazam oldu.8 Şaban 1192'de (1 Eylül 1778) azledilerek Bozcaada'ya sürgün oldu.27 Şevvâl 1192'de(18 Kasım 1778) vezirliği geri verilip İnebahtı muhafızı ve daha sonra içel sancağı verildi.1779 Kasım'ında kendi isteğiyle emekli oldu ve Darendede oturdu.16 Rebiyyülevvel 1198'de(8 Şubat 1784) vezirlikle Erzurum valisi olduysa da görev yerine varmadan önce vefat etti.Vakur,tehdidini yerine getirecek güçte bir vezirdi. Darrende'de pek çok hayır işleri yaptı.Devlet için faydalı işler yapmıştır. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.4,s.1044

kerem sahibi bir zata vekalet vererek sadareti süsledi.Mehmed Paşa, asrın Âsaf'ı oldu.”

XXXVIII

Târîh-i Sadâret-i Mehmed Paşa

- 1 Dâver-i Cem-'azamet pâdişeh-i 'adl âyîn
Ya'ni kim Hazret-i Sultân-ı Hamîd-i dânâ
2 Yümn ü devletle cülûs eyleyeli her işini
Hüsn-i tevfikine mazhar idiyor hep Mevlâ
3 Şimdi bir zât-ı mekârim-şiyem-i zî-şânı
İtdi teşrîf-i vekâletle sadâret-pîrâ
6 Ya'ni hem-nâm-ı shehen-şâh-ı serîr-i levlâk
Müşterî-i ra'y u kerem-pîşe Mehmed Paşa
7 Şimdi bir zât-ı mekârim-şiyem-i zî-şânı
İtdi teşrîf-i vekâletle sadâret –pîrâ
16 Geldi bir mısra-ı berceste ile târîhi
Âsaf-ı dâver-i ‘asr oldı Mehmed Paşa (H.1190 – M.1777)

(İbrahim Nâşid Divanı,Tarihler,s.143)

1.1.2.1.28. Silahdâr Seyyid (Karavezir)Mehmed Paşa (1779-1781) ²⁵⁸

“Dârâ'nın bile dergahında kapıcı olamayacağı o cihan padişah Sultan Abdülhamid,şan sahibi bir Âsaf'ı kendine vekil tayin etti.Daha önce ,Mehmed Paşa Silahdârı iken,şimdi onu akıllı ve bilgili olmasından dolayı vezir-i azam yaptı.”

49

Târîh-i Vezâret-i 'Uzmâ Berây-ı Silâh-dâr Mehemmed Pâşâ

- 1 Şeh-i gerdûn-'azîmet Hazret-i Sultân Hamîd
Dür-i deryâ-yı hilâfet güher-kân-ı 'atâ
2 O şehinşâh-ı felek rütbe o hâkân-ı kerîm
Olamaz dergeh-i ikbâline der-bân Dârâ
3 İtdi bir Âsaf-ı zî-şânı vekîl-i mutlak
Kıldı tedbîrini takdîre muvâfık Mevlâ
4 Kurb-ı devletde Silâh-dâr şeh-i 'âlem iken
'Akl u dânişle o destûr-ı mekârim-pîrâ
5 Mihr-i vâlâ-yı hümâyûn ile kıldı mükerrerem
O Hudâvend-i kadr-dân görüp sadra sezâ
11 Tâcını atdı bu şevkile hümâ-yı ikbâl
Mecd ü devletle vezîr oldı Mehemmed Pâşâ (H.1193 – M.1779)

(Fıtnat Hanım Divanı,Tarihler,s.153)

1.1.2.1.29. Yeğen Mehmed Paşa (1782) ²⁵⁹

²⁵⁸ Arapsun'da Seyyid Ali'nin oğlu olarak 1140'da(1727-28) doğdu.Aşçıbaşı ve surre emini Süleyman Ağa dayısı olduğu için 1164'te(1750) helvahaneye çerağ olunup dayısının vefatında teberdar oldu.Güzel yazısı sayesinde,hazine kâtibi ve ardından hazine-i hümâyûn kethüdâsı olup 4 Muharrem 1189'da(7 Mart 1775) padişahın silahdarı oldu.Şaban 1193'te(Ağustos 1779) vezirlikle sadrazam oldu.25 Safer 1195'te(20 Şubat 1781) vefat ederek Hamidiye Türbesi yanında cadde tarafına defnedildi.Kısa boylu,gayet siyah, çirkin görünüşlü biriydi.Gayet dindar,zeki,kavrayışlı,mizaha düşkün,Nasreddin Hoca fıkralarını ezbere bilir, çalışkan, güçlüydü. Hâne-i hassaya nakli günü ahlak değiştirerek sertlik gösterdi.Hıdırellez'den önce kuzu kesimini yasak etti.Pek çok hayır işlerinde bulundu.İ.Abdülhamid,tavırlarına hayran olduğu için Mehmed Paşanın vefatına üzülmüştür. Mehmed Süreyya , a.g.e., c.4, s. 1071

²⁵⁹ Âlâiye'de Marulla kasabasında serdengeçti ağalarından Yusuf Ağanın oğlu olarak 1139'da(1726-27) doğdu.1155'te(1742) İstanbul'a gelip Belgrad serdengeçti ağası oldu.Oradaki kötü halinden dolayı Âlâiye'ye sürgün edildi.Orada da kötü halinden dolayı kaçarak İstanbul'a geldi.Suçu affolunarak Eflâk serdârı oldu.Soran turnacı,saksoncu,1186'da(1772-73) zağarcıbaşı,saksoncu ve kul kethüdâsı olup harpde bir muharebeyi kazanmıştır.17 Rebiyülevvel 1187'de(8 Haziran 1773) yeniçeri ağası oldu.16 Şaban'da(2 Kasım) vezirlik verildi.2 Cemâziyelâhir 1188'de(10 Ağustos 1774) sadâret kaymakamı olup orduya geldi.Daha sonra Aydın muhassılı oldu.Aynı gün Silistre valisi olarak ağalıktan azledildi.Daha sonra,Vidin,Silistre,Kırşehir,Anadolu valiliklerinde bulundu.

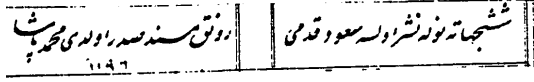
“Onun gelişinin mutluluğu,her yöne yayılsa ne olur ki?Mehmed Paşa,sadâret makamına canlılık ve tazelik verdi.”

4

Târîh-i Sadâret-i Muhammed Paşa

Şeş-cihâta n'ola neşr olsa su'ûd-ı kademi

Revnağ-ı mesned-i sadr oldı Muhammed Paşa (H.1196 – M.1782)

(İbrahim Nâşid Divanı,Tarihler,s.149)

“Mehmed Paşa,din ve devletin şereflişidir.Vezirler arasında önderdir.Onun sadârete gelişi,sevînc yılı olsa yakışır.”

2

7 Şems-i tâbân-ı şehenshâh-ı cihândur hakkâ

Sadr-ı vâlâ-güheri bedr-i münîr-i enver

8 'İzzet-i devlet ü dîn ya' nî Mehemed Paşa

Ki odur şimdi miyân-ı vüzerâda server

9 Cümle etvârı pesendîde vezîr-i yektâ

Bahr-i eltâf u 'atâ sadr-ı ma'âlî-güster

10 Eyleyüb her meh ü her sâlini Mevlâ mes'ûd

Her umûrında ola 'avn-i Hudâ' ya mazhar

11 Nâsa tebşîr-künân eyledüm i'lâm Besîm

Olsa târîhi sezâ sâl-i meserret-perver (H.1196 – M.1782)

(Ömer Besim Divanı,Tarihler)

1.1.2.1.30. Halil Hamid Paşa (1782-1785)²⁶⁰

“Şan sahibi Sultan(Abdülhamid Han),devlet işlerinde en ufacak bir şüphe görse,her şeyi tamamen yeniden düzenler.Devlet makamlarını doğru bir şekilde tertip etti.Bir saltanat Kethüdâsını kabiliyetli görünce,onu sadârete layık gördü ve sadrazam yaptı.Herkesin kalbini,bu lütufla ihya etti.Halil Paşa,sadârete gelince,güneş gibi ,cihana nur saçtı.”

22

Berây-ı Târîh-i Sadâret-i Halil Hamîd Paşa

1 Cenâb-ı şeh-r-yâr Cem-haşem sultân-ı zî-şân

Mülûk-âne edâya mazhar etmiş zâtını Mevlâ

2 Zihî şâhen-şehe vâlâ-himem kim etmede tashîh

Görünce nokta-i şekk nüsha-i devletde ser-tâ-pâ

3 Yerinde eyledi erbâb-ı câhın rütbesin tertîb

Muvaffak oldu ahdinde nizâm-ı mülkete hâlâ

4 Görünce kethudâ-yı saltanatda fart-ı isti dâd

1194'te(1780) Âlâiye'ye girişinde vezirliği kaldırılarak ikâmete memur oldu.1195'te(1781) vezirliği geri verilerek Hotin muhafızı,Tırhala ve Rumeli valisi oldu.16 Ramazan 1196'da(25 Ağustos 1782) sadrazam oldu.Azledildikten sonra(25 Muharrem 1197-21 Aralık 1782) Vidin,İnebahtı,Mısır ve Diyarbekir'de valilikler yaptı.1201'de(1786-87) azledildi.Harpde Vidin seraskeri sonrasında Selânik valisi,İsmail sürücüsü ve serasker olup 25 Safer 1202'de(6 Aralık 1787) yolda Köstence'de vefat etti.Hareketli,hırslı ve tedbirliydi.Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.4,s.1077

²⁶⁰ Burdurludur.Babası Polad Paşanın kölesi ve hazinedarı ve Çelik Mehmed Paşa kapı kethüdâsı Gürcü Hacı Mustafa Ağa'dır. Gençliğinde İstanbul'a gelip divan kalemine girerek Eflâk kapı kethüdâsına kâtip oldu.Râif İsmail Paşa himmetiyle âmedî kalemine girip âmedci olarak beylikçi Mustafa Ref'et Efendiye vekâlet eyledi.Doğruluk ve dürüstlüğünden dolayı Cemâziyelevvel 1193'te(Mayıs-Haziran 1779) büyük tezkireci,Zilhiccesinin son günü(7 Ocak 1780) reisülküttâb,3 Şevvâl 1194'te(2 Ekim 1780) sadâret kethüdâsı olup 27 Cemâziyelâhir 1195'te(20 Haziran 1781) azlolundu.Daha sonra tersane emiri,ikinci def'a sadâret kethüdâsı ve 25 Muharrem 1197'de(31 Aralık 1782) sadrazam oldu.20 Cemâziyelevvel 1199'da(31 Mart 1785) ayrılarak Cidde valisi olmuş ise de 15 Cemâziyelâhir'de(6 Mayıs 1785) azledilmiş ve azlinin yirmi yedinci günü vefat etmiştir.Haydarpaşa'da medfundur.Güler yüzlü,latifeci,cömert,edip ve yazılıkla ustaydı.Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.2,s.578

5 Buyurdu şânına şâyestedir bu mesned-i 'uzmâ
 Hezâr-ikbâl ile mihr-i hümayûnu edib teslîm
 8 Çıkınca sadra nûr-efşân-ı âlem oldu mihr-âsâ
 Kılıp halk-ı Hamîd'i bende-i fermân-beri hulku
 Kulûb-ı âlemi etdi nice eltâf ile ihyâ
 13 Hulûs u sıdkını Sâmi bilir ol dâver-i a zam
 Ne hâcet hâk-pây-ı devletine eylemek inhâ
 14 Zamîre sânih oldu bu mücevher mısra -ı târih
 Umûrunda muvaffak ola sadrında Halil Pâşâ

(Ebubekir Sâmi Paşa Divanı,Tarihler,s.84)

Halil Paşa,memleketi donatan ,adâletiyle yeniden imar eden bir vezirdir. Hikmetli ve Eflatun tarzı fikirleri ile devlet kanunlarını tekrar nizama koymuştur.Onun hücum ve kuvveti düşmanın ödünü koparır.Bu cihanı onlara karanlık yapar.

Ediplere ve irfan ehline yardım ve iyiliği çoktur.Şikayetçi olanlara kılıcı yarar sağlar.Onun yardımını, büyük küçük herkes görmektedir.Onun devrinde,şairlere ve kabiliyetlilere çok önem verilmektedir.Şimdi onun vasıflarını anmak da onların vazifesidir artık:

7
 Kasîde-i Bahâriyye Halil Hamîd Paşa
 9 Müşîr-i memleket-ârâ Halil Paşa kim
 Yeniden eyledi' adliyle 'âlemi i'mâr
 10 Hikem-şinâs ü Felâtün-reviş ki re'yi ile
 Kodu nizâmına kânûn-ı devleti tekrâr
 11 Vufûr-ı satveti zehre-şikâf-ı a'dâdır
 'Aceb mi olsa ser-i düşmene bu 'âlem-i târ
 12 Edîb ü 'ârife birr ü 'inâyeti mebzûl
 Şekâvet ehline her dem yararsa tîgı yarar
 13 Sahâ seciyye-i zât-ı şerîfidir ki anın
 Hezâr 'inâyetini görmede sagâr u kibâr
 14 Olunca mazhar-ı lüttü fakîr-i kîse tehî
 Eder o mertebe 'âlemd e iktisâb-ı yesâr
 18 Açıldı gonce-i fikr-i gürûh-ı ehl-i hüner
 Nesîm-i 'âtîfetin etmede o semte güzâr
 19 Vazîfe-i şu' arâdır ferâ'id-i vasfın
 Ne denli 'aczi herkes eder ise ikrâr
 20 Bu 'abd-i şâkir-i lütfü ' inayetin dâ'im
 Du' â-yı devletin etmekde sıdk ile tekrâr
 ...

(Ebubekir Sâmi Paşa Divanı,Kasideler,s.50)

Ramazan ayı , o cömert zât gibi,nimetlerin bolluk sebebi olduğu için şöhretlidir. Halil Paşanın bereketli devrinde,Ramazan ayı, nimetlerin çoğaldığını görmüştür.O velinimetin dönemi, iftar vakti gibidir.Ramazan ayı,ona nispetle imsak ehli gibidir.

11
 Ramazâniyye der-Sitâyişkâr-ı Sadr-ı Â'zam Halil Hamîd Pâşâ
 19 Bâ'is-i vefret-i erzâk-ı enâm oldığı'çün
 Virmiş ol zât-ı keremver gibi şöhret ramazân
 20 Ya ni ahd-ı berekâtında Halil Pâşânun
 Bulmuş ifrâtle efzâyiş-i ni met ramazân
 21 Vakt-i iftâr o velîyyü'n-ni'am-ı devrânını
 Ehl-i imsâkdur in âmına nisbet ramazân
 22 Halka şâmildür anun ni met-i cûdı her-bâr
 İtmiş ancak şebe tahsîs-i sehâvet ramazân

- 23 Boş komaz yârı ider ehl-i niyâzı iksâ
Gündüz it'âmına virmez ise ruhsat ramazân
24 Nâkıs-u'r-ızkılara tam idi evvel keremi
Hâliyâ eyledi îcâb-ı ziyâret ramazân
25 Şeref ü kadri füzündür bunun akrânından
Nice buldıysa şühûd üzre meziyyet ramazân
...

(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.260)

Bermekî mizaçlı kerem sahibi Halil Paşa,huyu övülmüş bir kişidir. Lütü, İbrahim'in sofrası gibi çoktur.İsteyenler oraya misafir olurlar.Ateş yerini isterse sulh gülbahçesine çevirir.Kendisine,ismine hasını Hudâ vermiş.Tedbiri,düşmana kurtuluş yüzü göstermez.

44

Medhiyye

- 1 Bermekî-haslet Halîl Pâşa-yı sâhib mekremet
Kim hamîdü'l-hulkdur ol mesned-ârâ-yı sehâ
2 Hân-ı İbrâhîmveş mebzûldür lutfi k'olur
Zayf-ı mihmân-hâne-i ihsânı erbâb-ı recâ
3 Âzer-i bî-kârı isterse ider gülzâr-ı sulh
Zâtına hâsiyyet-i ismin 'atâ itmiş Hudâ
4 Eyledi der-kâr-ı mânend-i teber tedbîrini
Düşmenün sandı beti görmez dahı rûy-ı rehâ
...

(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.329)

1.1.2.1.31. Koca Yusuf Paşa (1786-1789) (1791-1792) ²⁶¹

Yusuf Paşa, şan sahibi,adâletli bir hıdivdir.Hudâ,onun her işini münasip kılmıştır. Zekası pek açıktır ki, Eflatun'un fikirleri onun yanında pek sönük kalır. Daha önce, padişahın rikâbdârı²⁶² olarak pek çok güzel hizmetleri olmuştur. Padişah kendisindeki cevheri görünce onu sadârete getirmesiyle padişahın maiyetindekiler, buna çok memnun olmuşlardır.

Onunla sadâret makamı gerçek sahibini bulmuştur. O, tevâzu sahibi, hayır düşünen, Yusuf yüzlü bir kişidir.Âsaf huyludur ki;Dârâ ve Eflâtun, ona denk olamaz. Onun Salih himmeti, cihanı ıslah edecektir.

24

Târîh-i Berây-ı Sadâret-i 'Uzmâ Hazret-i Yûsuf Pâşâ

- 1 Hıdiv-i ma'delet-güster Yûsuf Pâşâ-yı zî-şânın
Hudâ her işte zâtın eylemiş tevfkine makrûn

²⁶¹ Gürcüdür.Liman reisi Hasan Kaptan bunu âzâd ettiyse de vefatına kadar efendisinin yanından ayrılmamıştır.Kışları Kasımpaşa'da kahvecilik edip yazları donanma ile giderek ticaret yapar ve sermaye sahipleri ile Mısır'a gidip gelirdi.1178'de (1764) riyâle bulunan Cezâyirli Hasan Paşa sermaye verip ticaretini beğendikten sonra,kaptan-ı deryâ olduğunda kendisini hazinedâr yaptı.Sonra kapıcılıkla kapı kethüdâsı olmuştur.Osman Ağâ'nın himmetiyle 17 Şevvâl 1199'da(23 Ağustos 1785) vezir rütbesiyle Mora valisi olup 24 Rebiyülevvel 1200'de(25 Ocak 1786) sadrazam olmuştur.Bir ay geçince İstanbul'a gelip 5 Zilkâde 1201'de(19 Ağustos 1787) Rusya ve Avusturya'ya harp ilan edilmiş ve kendisi de serdar-ı ekrem olmuştur.13 Ramazan 1203'te (7 Haziran 1789) orduda iken azledilerek Sivas eyâletiyle Vidin seraskeri olmuştu.1 Rebiyülâhîr 1204'te(19 Aralık 1789) kaptan-ı deryâ olduysa da yine Vidin seraskerliğinde bırakıldı.Bundan sonra Konya,Köstendil,Bosna valisi oldu.Nihayet Cemâziyelevvel 1205'te(Şubat 1791) ikinci def'a sadrazam oldu.23 Cemâziyelâhîr'de(27 Şubat) Şumnu'ya girdi.Seferi,sulhla sona erdirip 3 Şaban'da(7 Nisan 1791) İstanbul'a geldi ve 16 Ramazan'da(8 Mayıs 1792) azledilerek Anapa muhafızı yapıldı.Şaban 1207'de (Mart-Nisan 1793) azledilerek Cidde valisi ve Medine muhafızı oldu.Muharrem 1215'te(Haziran 1800) vefat etti. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.5.s.1698

²⁶² Padişah ata binerken üzengi tutan kişi.Sarayın Enderun kısmında yer alan Hasoda'ya mensup olup buranın mevki bakımından dördüncü kişisidir.Padişahın çizmelerine bakar ve ayakkabılarını giydirdi.Sonradan bu hizmet başçuhadar ve maiyyetine verilmiştir. Rikâb-ı hümayun ağaları hazır bulunmadığı yerlerde ve hususî gezintilerinde padişah ata binerken rikâbını(üzengi) tutmak bu hassa rikâbdârının vazifesi idi.Rikâbdârlar,merasim ve alaylarda ve saltanat binişlerinde hükümdarın yanından ayrılmazlardı; padişah kayıkla bir yere gidecek olursa karşısında bulunurdu;maiyyetinde adamları vardı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı,TTK Yayınları,Ankara,1988,s.350-351

3 Rikâb-ı müstetâb-ı şeh-r-yârîde sadâkatle
 Nice hıdmetleri olmuşdu makbûl-i şeh-i gerdûn
 4 Edince ' ayn-ı re 'fetle nazar şâh-ı hakikat-bîn
 Görüp mir'ât-ı zâtı cevher-i safvet ile meşhûn
 5 Sadâret câmesin kadd-i bülemd yine edib iksâ
 O anda bende-gân-ı devlet oldu ser-te-ser memnûn
 6 Henüz buldu sadâret sahibin sâhib مانه (mâehû) ol
 Cihâna binde bir gelmez nazîri müddete merhûn
 7 Tevâzu' -pîşe hayr-endîşe bir Yûsuf-likâdır kim
 Gören zât-ı şerîfin kul olur hem sıdk ile meftûn
 9 Sen ol Âsaf-şiyem 'âlî-himem sâhib-haşemsin kim
 Mu'âdil olamaz dârâtına Dârâ vü Efrîdûn
 11 Mizâc-ı 'âlemi ıslâha sâlih himmetin meşhûd
 Hakîm-i re'yine teşbîh olunmaz hak bu kim kânûn

(Ebubekir Sâmi Paşa Divanı,Tarihler,s.88)

Yusuf Paşanın ikinci defa sadrazam olmasını Ebubekir Sâmi Paşa şöyle anlatır:

“Bir müjdecî çıkageldi ki,Yusuf Paşa yine sadrazam oldu diye haber verdi. Vezirlerin kahraman savaşı Rüstem ve zamanın Âsaf'ıdır o.Onun ululuk kapısında, şevkle herkes köledir.Düşmanları,o ,kahır kılıcıyla hücum ettiğinde mahvolurlar.Onun gelişiyile, vekiller ve edipler övündüler;genç ihtiyar herkes mutlu oldu.”

25

Târîh-i Berây-ı Sadâret-i Sâniye-i Yûsuf Pâşâ Hazretleri

6 Bir mübeşşir çıka geldi dedi müjde müjde
 Sadra geldi yine ikbâl ile Yûsuf Paşa
 7 Şevk ile döndü kalem vâdi-i târîhe o dem
 Böyle âgâz ederek vasfını eyler inbâ
 8 Kahramân-ı vüzerâ Rüstem-i rezm-i heycâ
 Âsaf-ı devr-i zamân saff-der-i ferhunde-livâ
 12 Der-i iclâline şad-şevk ile herkes bende
 Fahr eder hıdmet-i pâkî ile ednâ a lâ
 14 Kesilir rişte-i tabura adûnun derhâl
 Seyf-i kahıryla hücûm etdiği dem bi-pervâ
 15 Vükelâ vü üdebâ mazhar-ı fahr oldu yine
 İktisâb etdi meserret hele pîr ü bernâ
 18 Geldi bâ- 'avn-i Hudâ hâtıra garrâ-târîh
 Fevz ile sadra mübârek ola Yûsuf Pâşâ

(Ebubekir Sâmi Paşa Divanı,Tarihler,s.90)

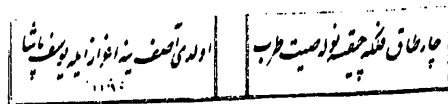
İbrahim Nâşid, Yusuf Paşanın sadrazam oluşuna çok sevinir:

“Sevincin gürültüsü göklere çıksa ne olur ki? Yusuf Paşa yine âsaf oldu.”

3

Târîh-i Sadâret

Çâr-tâk-ı felege çıksa n'ola sît-i tarab
 Oldı âsaf yine igrâd eyle Yûsuf Paşa (H.1195 – M.1781)²⁶³

(İbrahim Nâşid Divanı,Tarihler,s.148)

²⁶³Manzumede geçen “yine” ifadesi,bu tarih beyitinin Yusuf Paşanın bu makama ikinci kez gelişine binâen yazıldığını göstermektedir. Yusuf Paşanın sadarete ikinci kez gelişi ise H.1205 olup, beyitteki tarihte noksanlık vardır.

1.1.2.1.32. Kethüdâ Cenâze Hasan Paşa (1789) ²⁶⁴

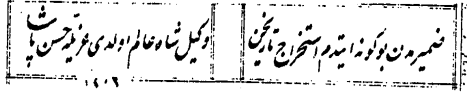
Hasan Paşaya yönelik tek manzume yazan şair İbrahim Nâşid'dir.Şair, paşanın sadarete gelişini şu beyitle tarih düşer:

5

Târîh-i Sadâret-i Hasan Paşa

Zamîrimden bu güne itdim istihrâç târihin

Vekil-i şâh-ı 'âlem oldu 'izz ile Hasan Paşa (H.1202 – M.1787-88)

(İbrahim Nâşid Divanı, Tarihler, s.149)

1.1.2.1.33. Kör Yusuf Ziyaüddin Paşa (1798-1805/1809-1811) ²⁶⁵

Yusuf Paşa zamanında cihan emniyet içindedir.O , cihan veziri ki, Hz. Peygamberin dini onun devlet elindedir.Düşmanlarına karşı Mısır'ı fethederek zafer kazandı. İskender gibi kılıçtan seddi,yecüc gibi düşmanın önüne çekti.Onun mizacı,ıslahtan yanadır.Zamanında kötüler kayboldu,yalan dava açanlar hep tövbe etti.Onun devrinde kimse şikayet için kadiya gitmez.Meğer ki , vekiller,kadiya dava azlığından şikayet etmiş olsun.

“Ey cömert insan,yeryüzünü âbâd eyledin.Senin ihsanından mutlu olmayan bir gönül bile kalmadı.”

22

Tahmîs-i Bahâriyye-i 'Âsım Efendi der-Sitâyiş-i Sadr-ı A'zâm Yûsuf Ziyâ Paşa

X

1 Cenâb-ı Hazret-i Yûsuf Ziyâ Paşa zamânunda
2 Cihân emn ü emân üzre bahârında hazânında
3 Budur bülbüllerin de şimdi evrâd-ı zebânında

4 Hidîv-i âsmân mesned ki tâk-ı 'izz ü şânında
5 İki gülmîhidür mihr ile mâhı çarh-ı vâlânun

XI

1 Yemîn-i devlet-i dîn-i nebîdür ol cihân-dâver
2 Ki oldı feth-i Mısra 'azm ü rezminde zafer yâver
3 'Adû-yı kîne-hâhı kahr-ı HAKkâ eyledi mazhar

²⁶⁴ Çerkesdir.Kazıkçı Hasan Paşanın kölesi ve Dizlikçi Mehmed Paşanın hazine kâtibi ve sonra Melek Mehmed Paşanın kethüdâsi oldu. 6 Rebiyülâhir 1202'de(15 Ocak 1788) efendisinin yerine vezirlikle Vidin valisi,daha sonra Sivas valisi ve seraskeri oldu.Harpte galip gelip 3 Ramazan 1203'te(28 Mayıs 1789) hasta iken sadrazam oldu ve sadaret mührünü yatağında lıp 22 gün geçince orduya geldi.Rebiyülevvel 1204'te (Aralık1789)azledilip Tırhala valisi oldu.Cemâziyelevvel'de(Ocak-Şubat 1790) vezirliği kaldırılıp Bozcaada'ya sürüldü.Zilkâde 1206'da(Haziran-Temmuz 1792) Mora,sonra Kandiye ve tekrar Mora valisi oldu.1213'te(1798-99) vezirliği tekrar kaldırılarak ikâmeti mahalli seçimine bırakılmıştır.Yenişehir'de oturdu.1215'te(1800-01) vezirliği geri verilip Bender muhafızı oldu.1217'de(1802-03) emekli oldu.Sonra tekrar Bender muhafızı oldu ve 3 Ramazan 1221'de(14 Mayıs 1806) Ruslar Bender'i ansızın alınca esir oldu.Zilkâde'de(Ocak 1807) Hasan Paşayı Rusya'ya götürdüler.Sonra dönerek Yenişehir'de tekrar emekli oldu. 1225 (1810) tarihlerinde orada vefat etti.Tedbirli,gayretli ve savaşıydı. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.2,s.635

²⁶⁵ Gürcüdür.Mirâhur Mustafa Paşanın kölesi olup onun oğlu İbrahim Beyin dairesinde ilim tahsiliyle Ispanakçı Mustafa Paşaya Enderun ağası oldu.Sonra Halil Hamid Paşaya intisab ederek sırasıyla silahdârı olmuştur.Onun vefatı ile maden-i hümâyün emini oldu.Orada iken mîr-i mîrân ve 1207'de(1792-93) vezirlik verildi.1208'den(1793-94) itibaren sırasıyla Diyarbakir,Erzurum,Çıldır ve Trabzon valisi oldu.8 Rebiyülevvel 1213'te(20 Ağustos 1798) sadrazam oldu.15 Cemâziyelevvel'de(25 Ekim)İstanbul'a geldi.21 Muharrem 1220'de(21 Nisan 1805) istifa ile Beylerbeyi'ndeki evine çekildi.Ardından Trabzon,Erzurum valisi ve Şark seraskeri oldu. Bağdad,Basra,Konya,Haleb valiliklerinden sonra ikinci def'a sadrazam oldu.(14 Zilkâde 1223-1 Ocak 1809)16 Rebiyülâhir 1226'da(10 Mayıs 1811)azledilerek Dimetoka'ya sürülmüş ve sonra maden eminliği üzerinden kaldırılmıştır.Muharrem 1231'de(Aralık 1815) vezirliği tekrar verilip Ağrıboz ve Karhili yapılmıştır.Oradan Sakız muhafızlığına gönderilen Yusuf Paşa 1234'te(1819) orada vefat etmiştir.Sakız'da Şeyh İlyas Türbesinde medfundur.Şair,münşi,gayretli ve akıllıydı.Mısır'ın fethinde de bir hayli hizmeti görüldü.Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.5,s.1701-1702

4 Çeküp şemşûr-i sedd-i âhenîn mânend-i iskender
5 Yolın sedd eyledi ye 'cüc-i şûr-engîz a'dânun

XII

1 Hemîşe meşrebi ıslâh-ı bünye olmagın râgıb
2 Eşirrâ-yı zamâne devr-i 'adlinde olup gâ'ib
3 Sülûk-ı da'vi '-i tezvîr idenler oldılar tâ'ib

4 Dem-i 'adlinde kimse şekvesâz olmaz meger nâ 'ib
5 İde kâdiye şekvâ killetinden ehl-i dâ' vânun

XVI

1 Kerîmâ kâmkârâ rûy-ı arzı eyledün âbâd
2 Ki yok ihsânun ile olmaduk 'âlemde bir dil şâd
3 N'ola itse semâvât ehli dâhi kâr-ı hayrun yâd

4 Nice dergâhuna kul olmasun kim eyledün azâd
5 Gîrbân-ı sipihri pençesinden âh-ı şekvânun

(Muvakkit-zâde Pertev Divanı,Tahmisler,s.334)

“Adâletli Hudâ'nın feyzinin güneşi doğdu da cihanı nurla kapladı.Binlerce şükürler olsun ki, eşsiz bir Âsaf,cihan sultanının vekili oldu.Yusuf Paşa,sadârete canlılık veren bir nurdur.”

3

Târih-i Sadâret

1 Togdı hürşid-i füyûzât-ı Hüdâ-yı dâd-ger
Etdi pür-nûr-ı ziyâ cümle cihânı ser-te-ser
2 Şad şükürler kim vekîl-i mutlak-ı şâh-ı cihân
Oldu bir âsaf-nazîr ü âsmân kadr-i makarr
3 Hall-i tedbîri o rütbe birbiride nâhunun
'Ukde-i emr-i 'asîre kosalar elbet açar
4 Sâye-i 'adlinde etsinler Hüdâyâ bir zemîn
Kesb-i istikmâl-i râhat ümmet-i hayrû'l-beşer
5 Nokta sığmaz hâsılı Tayyâr bu târihe hiç
Nürdur Yûsuf Ziyâ Pâşa ki verdi sadre fer (H.1217 – M.1802-03)²⁶⁶

(Tayyar Mahmud Paşa,Tarihler,s.19)

1.1.2.2. Nişancılar (Tevki')

Nişancı veya tevki'i,Divan-ı Hümayun azasından ve mevkiinden ziyade,vazife ve salahiyeti bakımından 1.derecede olan bir kişidir.Kendisine,tuğraî,muvakkî de denir.Osmanlı ve Selçuklularda,ilk zamanlardan beri mevcut bulunmuş Nişancıların vazifesi, devlet kanunlarını iyi bilmek,yeni ve eski kanunları ve bunlarla şer'î ahkamı telif etmek,divanda icabında bu hususlarda fikir beyan etmek,yabancı hükümdarlara yazılacak nâmelerle, vezirlere verilecek menşur ve beratların müsveddelerini hazırlamak, ahitnâme,berat,menşur,name ve fermanların baş tarafına padişahın tuğrasını çekmektir.

16.yy başlarına kadar ilmiye sınıfından seçilmiş olan nişancılar,daha sonra Divan-ı Hümayun kaleminden yetişmişlerdir.Ekseriya reisü'l-küttâblıktan terfi eden nişancıların,17.yy da vazifeleri kısıtlanmıştır.Divan-ı Hümayunda,defterdârla müsavi tutulurdu.Yalnız devlet memuriyetinde hangisi kıdemli ise o önce alınırdı.Nişancıların mühim bir vazifesi de, arazi tahriri işlerine nezaret,bu hususta kanunların tatbikini , temin defterlerin hazırlanmasını kontrol

²⁶⁶ Beyitteki ebced hesabı , hicri tarihi tam olarak vermemektedir.

etmekti. 1836 yılında lağvedilmiş ve vazifesi deftereminine devredilmiştir.²⁶⁷

1.1.2.2.1. Mustafa Paşa

Nişancı Mustafa Paşanın, daha ziyade cömertlik yönünün anlatılışı aşağıdaki methiyede, kendisi için “mürüvvet denizinin inci saçanı” ifadesi kullanılmıştır. Onun eli ve gönlü, lütuf ve ihsan kaynağıdır. İyilik ve himmet gibi güzel huylara sahiptir.

38

Ta'rifî Nüzhet-fezâ der-Sitâyîş-i Tevkî-i Mustafâ Pâşâ

...

- 3 Mustafâ Pâşâ-yı tevkî'i o gerdûn-pâye kim
Mâh-ı nev seng-i fesân-ı hançer-i tuğrâsıdır
4 Bahr-ı zehhâr-ı mürüvvet kim kef-i dür-pâşımın
Her benânı neyl-i ifzâl ü 'ata mıkıyâsıdır
6 Ol cihân-ı mekrûmetsin kim senin dest ü dilin
Lûtf u ihsân kânıdır cûd u himem deryâsıdır
7 Mekrûmet sende nüvâziş sende himmet sendedir
Zâtın ifzâlin hemân dünyâ vü mâ-fihâsıdır
...

(Nedîm Divanı, Kasideler, s. 110)

1.1.2.2.2. Mustafa Paşa

Mustafa Paşa, nişancılık makamına şeref veren, vezirlerin iftihar ettiği, zamanın Nâdir kişisidir.

23

Der-Menkabet-i Mustafâ Paşa-yı Tevki'i Yessera'llâhü Lehû Mâ-Yesâ

- 16 Fahr-ı vüzerâ zübde-i ârâyîş-i devlet
Tuğra-keş-i nâm-âver-i sultân-ı cihândur
17 Virdi şeref ol mesned-i tevki'-i refî'a
Vâlâ-nesebi lâzime-i şevket ü şândur
18 Düstûr-ı mükerrerem o vezîr ibn-i vezîrün
Tuğrâ-yı hat-ı desti ki tâvus-ı cinândur
...

(Edirneli Kâmî Divanı, Kasideler, s.61)

1.1.2.3. Reisü'l-Küttâblar

On yedinci asır sonlarına kadar divan-ı hümayun kâtiplerinin ve kalemlerinin şefî olan Reisü'l-Küttâb, fiilen divan-ı hümayun âzâsından değilse de kendisinin yazı ve divan işlerine vâkıf olmasından dolayı önemi büyüktü; bundan dolayı, divan önemini kaybedip işler Paşa kapısına nakledildikçe Reisü'l-Küttâbların mevkiî de yükselmiş, siyasi işlerde, murahhaslıklarda, yabancı sefirlerle yazışmalarda bulunmuşlar ve nihayet dış işler bunlar vasıtasıyla yürütülüyor olduğundan hâriciye nâzırı veya hâriciye vekili vazifesini görmüşlerdir. İlk devirlerden onyedinci asır sonlarına kadar, tedricen önemleri artmasına rağmen, divan-ı hümayunun büyük şefî olan nişancının maiyeti olup içlerinden liyakatlıları nişancılığa geçirdi.²⁶⁸

1836'da reisülkütuba "Hariciye nazırı" dendi ve modern Hariciye nezareti kuruldu. Reisülküttab, kalemiye veya mülkiye denen sivil sınıftan yetişirdi. Bu sınıf, askeriye sınıfı gibi saray okullarından ve ilmiye sınıfı gibi medreseden değil, kalemlerden yetişirdi.

²⁶⁷ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986, s.336-337*

²⁶⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.242

İlkokulu bitiren çok kabiliyetli gençler, bakanlık kalemlerinde stajyer olarak, başlangıçta maaşsız çalışırlardı. Ayak hizmetlerinden başlayıp, istidatlarına göre, yükselirlerdi. Bu arada Babıali'nin çeşitli hocalarından çeşitli dersler görürler, mutlaka iyi Arapça ve Farsça öğrenirlerdi. Riyaset-i küttab bürolarında çalışanlar yükselerek Amedi-i Divan-Hümayun, sonra Beylikçi-i Divan-ı Hümayun, nihayet reisülküttab olurlardı. Reisülküttab olanlar içinde sadârete yükselenler az değildir. Reisülküttablara genellikle vezirden bir önceki rütbe verilirdi, vezir payesi ve paşa ünvanı ile bu görevi yapanlar çok azdır. ²⁶⁹

1.1.2.3.1. Râmî Mehmed Efendi ²⁷⁰

Reisü'l-küttâbların önemleri 18.yy'dan sonra artmış ve Karlofça görüşmelerinde Râmî Mehmed Efendi murahhas (reisü'l-küttab)olarak bulunmuş ve antlaşmanın imzalanmasında büyük bir başarı göstermiştir.

Şair Dürrî, Râmî Mehmed Paşanın nezdinde gerçekleşen Karlofça görüşmeleri sonrası imzalanan antlaşmaya dair düştüğü tarih beyitine onun adını vermiştir:

“Reisü'l-Küttâb H.1110 senesinde sulhu(Karlofça) imzaladı.”

Târîh-i Sulhiyye-i Râmî

Dürrî-i bende didi lafzen ü m'anen târîh

Kayd-ı sulh eyledi yüz onda Reîsü'l-Küttâb (H.1110 – M.1699)

(Dürrî Divanı,Der-kenâr,s.194)

1.1.2.3.2. Mehmed Râgıb Efendi ²⁷¹

“Ey Rahmî, edep sermâyesini harcayarak tarihini ezberle ki,Mehmed Râgıb Efendi, riyâset makamına geldi.”

Riyâset-i Muhammed Râgıb Efendi

11 Rahmî nisâr u sarf-ı sermâye-i edeble

Târîhin ezber eyle dâmet lehü'l-merâtib (H.1153 – M.1740)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.173)

Mehmed Râgıb Efendinin Reisü'l-Küttâb iken vezir pâyesini almasının anlatıldığı aşağıdaki tarih kıt'asında, padişahın , irfan sahibi bir kişiye,yani ehil birine makamı teslim ettiği söylenmiştir.

47

Târîh-i Vezâret-i Muhammed Râgıb Efendi Re'isü'l-Küttâb-ı Şehriyârî

1 Tâc ü tahtın şerefi Hazret-i Sultân Mahmûd

Ki anın bendesidir cümle mülûk-ı dünyâ

2 Yine ol Husrev-i dâna-yı makâdir-i enâm

Eyledi ehline ihsân-ı vezâret hakkâ

3 Ya'ni kim 'âlem-i 'irfân re'is-ül-küttâb

Oldu devrinde vezâretle çerâğ u ihyâ

9 Şimdilik böyle edâ eyleyelim târîhin

²⁶⁹ <http://www.e-tarih.org/sozluk.php?sd=sozlukdetay&id=315>

²⁷⁰ Sadrazam Râmî Mehmed Paşa.Râmî Mehmed Paşa ile ilgili ayrıntılı bilgi ve hakkında yazılmış diğer manzumeler için bkz. s.164

²⁷¹ Sadrazam Koca Ragıb Paşa. Geniş bilgi için bkz. bu tezde s.501

Pâk düstûr-ı edîb oldu Muhammed Pâşâ (H.1157 – M.1744)

(Kırıklı Rahmî Divanı,Tarihler,s.178)

İrfan mülkünün kapısının güzel hükümler veren reisi Râgıb Mehmed Efendidir; ki güneş ve ay, onun kapısında ihtiyaç giderse revâdır.Ay ve güneş,İsa'nın nefesinin estiği yerde olsa,onun baht yıldızından yalvararak bereket ister.

26

Kasîde der-Vasf-ı Re'îs Râgıb Mehmed Efendi

10 Nâfizül-ahkâm-ı dârü'l-mülk-i 'irfân kim revâ

Hâk-i pâyin itse dârû-yı 'arab hurşid ü mâh

11 Hazret-i Râgıb Efendi kim kitâb-ı fazlına

Oldı gûyâ iki ferd-i müntahab hurşid ü mâh

12 Kevkeb-i bahtından istid'â-yı feyz eyler yine

Olsa enfâs-ı Mesihâ'ya meheb hurşid ü mâh

13 Âsumân-ı fazl u 'irfân kim güzel ta'bîrdir

Şi'rîne inşâsına olsa lakab hurşid ü mâh

...

(Nevres-i Kadîm Divanı,Kasideler,s.322)

1.1.2.3.3. Mustafa Efendi ²⁷²

Mustafa Efendi tarafından Kastamonu'ya yaptırılan medreseye dair düşürülen bir tarih kıt'asında, kendisinin yüce makamlı,kendinden öncekilerin en hayırlısı ve faziletlisi olduğu anlatılmaktadır.

66

Târîh-i Medrese-i Re'îsü'l-Küttâb Mustafâ Efendi der-Kastamoni

1 Mesned-ârâ-yı şeref münsî-i âsâr-ı selef

Ma'nî-i hayr-ı halef ya'ni re'îsü'l-küttâb

2 O felek-mertebe mifzâl-i hüner-perver kim

Bağlıdır feth-i kef-i kilkinde ebvâb-ı kitâb

10 Kıldı bu medreseyi bâm-ı sipihre hem-düş

Sebak-âmûz-ı himem ya'nî re'îsü'l-küttâb

(1159)

(H.1159 – M. 1746)

(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.409)

1.1.2.3.4. Râşid Efendi ²⁷³

Reisü'l-Küttâb Râşid Efendinin vasıfları, Şeyh Gâlib tarafından şöyle anlatılmaktadır:

Râşid Efendi, sağlam düşünceleriyle müşkül işleri düzene koyan, insanları, davranışlarıyla kendine hayran bırakan ve bu yüzden kendinden herkesin övgü ile söz ettiği bir insandır.

7

Terci'-i Bend der-Sitâyîş-i Re'îsü'l-Küttâb-ı Esbak Râşid Efendi Rahmetu'llâhi Aleyh

Ey dil bilir misin kimedir bu kelâm hep

Bir dâver-i kerem ver içündür tamâm hep

Mevkûf-ı re'y-i hâsıdır ol zât-ı ekremin

Vermek umûr-ı müşkile birden nizâm hep

Ya'nî murâd Hazret-i Râşid Efendidir

Ağa dese efendi dese hâss u âm hep

Bak kâ'inâta bir nazar-ı i'tibâr ile

²⁷² Mustafa Efendi,ruznâmeci görevinde de bulunmuştur.Bkz. s.306

²⁷³ III.Selim dönemi Hariciye nazırlarından.

Meftûn-ı hüsn-i tavrı değil mi enam hep

(Şeyh Gâlib Divanı, Terci-bendler,s.175)

Tayyar Mahmud Paşa da ,kasidesinde ondan övgü ile bahseder.Şaire göre,Râşid Efendinin himmetinin gölgesi,güneş ışığı gibidir.Onun güneş gibi mükemmellik nurunu îmâ eden ay değil,gökyüzüdür.

4

Kasîde-i Ramazâniyye

12 Hazret-i Râşid Efendî-i Re'isü'l-küttâb
Sâye-i himmeti hem-pertev-i mihr-i rahşân
13 Meh değil micmere-i sîm-i felek hâzırlar
Kurs-ı mihrî n'ola bezminde ederse sûzân
14 Meh degildir görünen eyledi âmâde felek
Hat-ı pâk-i kermiyçün hele zerrîn - rîkdân
19 Meh değil nûr-ı kemâlini eder çarh îmâ
Mihr eger çekmese eksikligini hoş devrân
24 Meh değil bu demege kâdir olur mu
Tayyâr Mihr-i 'aşkın göre o dildeki pertev-efşân

...

(Tayyar Mahmud Paşa Divanı,Kasideler,s.14)

Mehmed Râşid Efendi,Tokatlı Kânî için saadetin sermayesi olan bir himmet kitabıdır.

Cömertliği ve ihsanı ile hayat suyunun kaynağıdır.

36

Kasîde der-Sitâyiş-i Reîsü'l-Küttâb Mehmed Râşid Efendi

49 Râşid Efendi kim dise gûş-ı 'itârda
Semt-i reşâdete seferün yok mîdur senün
50 Der-hîn idüp devât-ı zerîn-i zebûr miyân
Deyr 'abd-dest ber-kemerün yok mîdur senün
51 Sermâye-i sa'âdet-i kitâb-ı himmeti
Hep sayesinde kerr ü ferün yok mîdur senün

...

(Tokatlı Kânî Divanı,Kasideler,s.114)

1.1.2.3.5. Mehmed Hayri Efendi²⁷⁴

Reisü'l-Küttâb Mehmed Hayri Efendinin vefatına dair yazılan bir mersiyede, Sâmi Paşa,onun ölümünden duyduğu acıyı dile getirmiştir.Felek,acımasız ve gaddardır; pençeli eliyle mazlumları yakalamıştır.Ona,irfan ehli bir şey yapmadığı için, feleğin yaptıkları da anlaşılmalıdır.

2

Mersiye-i der Hakkı Re'îsül-Küttâb Mehmed Hayri Efendi

1 Felekâ süfle-nevâz-ı ebre bî-dâd gerâ
Bre zâlim bre gaddâr behey perde-dirâ
4 Sana sormak da 'abesdür buni ammâ bilsen
Bu vaz' ez-çi neden çün nite niçün çerâ
5 Sana netdi hele 'irfân-ı taleb-kârâni
Ne idebilse gerek atsa da kundakla çerâ
11 Ah min firkate ahbâb-ı Süleymî şad âh
Ah min hirkate ashâb-ı erîha şad âh

(Tokatlı Kânî Divanı,s.138)

1.1.2.3.6. Ebûbekir Merâtib Efendi

²⁷⁴ Kethüdâlık makamında da bulundu.Bkz. bu tezde s.225

Ebûbekir Merâtib Efendinin reisü'l-küttâb oluşuna dair yazılan bir tarih kıt'asında, şair, onu şu özellikleriyle tavsif etmiştir:

Kendisi, feraset ve hüner sahibi bir insandır. Bu makama gelişi ile bütün arzular yerine getirilmiştir. O, hüner ehlini gören Bircis (Jüpiter) adlı bir kâtiptir. Ünvanlar, gökte yıldızlar; yerde ise Merâtib Efendi yazmaktadır.

26

Târîh-i Berây-ı Mesned-i Re'îsü'l-Küttâb Ebû Bekir Merâtib Efendi

- 1 Fâris-ı sahn-ı hüner Râtib Efendi kim anım
Edhem-i kilki 'inânın tutabilmez sâhib
2 Zâtı revnakda dîvân-ı mu'alla olalı
Tâk-ı nisyâna resîd oldu kemâl-i Râgıb
7 Nâzır-ı ehl-i hüner kâtib-i bâlâ Bercis
Yerde Râtib yazar elkâbını gökde Sâkıb
12 Karakullukçu gürûhuyla olalı hem-râh
Şâhid-i pâk-i hüner oldu gözümde gâ'ib
14 Güft-gû eyleme Sâmi bilir ol Zât-ı Vahîd
Sen degilsin şeref-i ' arz-ı kemâle tâlib
15 Eyle tebrikini târih-i mükemmelle edâ
Yümn ü 'izzıyla re'îs oldu Cenâb-ı Râtib

(Ebubekir Sâmi Paşa Divanı, Tarihler, s.92)

1.1.2.3.7. Feyzî Süleyman Efendi

Feyzî Efendinin lütfunun nemi bile gönülleri kandırmaya yetmektedir. Ramazan rüzgarı, o marifet ve hüner tahtının Süleymanı olan Feyzî Efendinin mahkumu olsa uygun düşer. Onun himmet sofrası, herkesi kendine çeker ki, oruçlular orada gönü tok olurlar. (Himmeti ve cömertliği) bütün herkesi doyurur.

15

Ramazâniyye der-Sitâyîş-i Rei'sü'l-Küttâb Feyzî Süleymân Efendî

- 20 Hazret-i Feyzi Efendi ki nem-i Lütfi ile
Oldı sır-âb-ı emel teşne-i dilân ramazân
21 Ol Süleymân-ı serîr-i hüner ü ma'rifetin
Olsa mahkûmı sezâ bâd-ı vezân-ı ramazân
22 Defter-i dânişi mânend-i berât-ı şa'ban
Zât-ı ferhîndesi hem-kadr-ı zamân-ı ramazân
23 Himmeti sofrâ-keş-i mastaba-i 'âlemdür
Anda dil-sîr-i kerem rûzekeşân-ı ramazân
24 Gerçi müşkilter olur sayfda ammâ ki gelür
Mazhar-ı lutfına âsân güzerân-ı ramazân
...

(Sürûrî Divanı, Kasideler, s.278)

1.1.2.3.8. Abdullah Birrî Efendi

Baharın gelişi ile şair çoşku içindedir ve Reisü'l-Küttâb Abdullah Birrî Efendiyi de unutmamıştır. Abdullah Birrî Efendi, ihsan gülbahçesinin gülü, nazik huylu ve cömert bir kişidir. Onun devrini cennete benzetmek (Zirâ şair henüz cenneti görmemiştir.) ve onun vasıflarını anlatmak mümkün değildir.

17

Bahâriyye ve Târîh-i der-Sitâyîş-i Birrî 'Abdullah Efendi²⁷⁵

- 26 Gül-i gülzâr-ı ihsân Birrî-i nâzik-şiyem ya'nî

²⁷⁵ Kasidenin 23. beytinde baharın gelişi anlatılmakta ve H.1194 tarihi verilmektedir.

27 Cenâb-ı Seyyid 'Abdullah Efendî-i keremkârı
 Gülistân-ı hüner gülzân 'irfan gülşen-i iz'ân
 Zamîridür ki lutf u himmet-i ihsândur ezhârı
 28 Riyâz-ı dehre benzetmem behiştî görmedüm bilmem
 Hele medhinde güçdür bulmak evsâf-ı sezâdârı
 29 Ser-i serv-i ser-efrâz-ı 'ulüvv-i şânına aslâ
 Misâl-i fahte-i halkım irüşmez murg-ı efkârı
 30 Gülistandan yazarken kıt' a-i ebr nev-bahârîveş
 Olur berg-i hurûfa jâle-efşân kilik-i dürr-bârı
 31 Eger 'azm-ı kenâr-ı âb kılsa nâr-ı gayretle
 Miyân-ı gülşenî külhân iderdi reşk-i ruhsârı
 ...

(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.284)

1.1.2.4. Merkez Teşkilatına Bağlı Diğer Memuriyetler

1.1.2.4.1. Sadâret Kethüdâları

Kethüdây-ı sadr-ı âlî de denilen sadr-ı âzam kethüdası, evvelce sadr-ı âzamların doğrudan doğruya maiyetinde bir memur olup resmî hiçbir sıfatı yoktu.Fakat on sekizinci asırdan itibaren ve bilhassa Damad Nevşehirli İbrahim Paşanın sadaretinden başlayarak bunların da hükümet kadrosuna girmesiyle resmî memur olarak kabul edildi.Azil ve tayinleri hususu hükümete verildi.İşte bundan sonra bilhassa on sekizinci asrın ilk yarısından itibaren sadr-ı âzam kethüdâları bütün divan-ı hümâyun şeflerinin ve hatta reisü'l-küttâbların üstüne çıkarılarak birinci derecede mühim bir mevki sahibi oldular.²⁷⁶Bu mevki'den sadrazam olan pek çok kethüdâ görüldü.

Sadaret makamına takdim edilen evrak üzerine sadr-ı âzamin *pençe* de denilen işaretini ve emir şifresini yazmak sadr-ı âzam kethüdâlarına aitti.Vilâyetlere yazılan ve oralardan gelen yazı ve evrak bunun dairesinde gözden geçirilir ve sadr-ı âzamin emriyle valilere yazılan tamimlerin(genelgelerin) kayıtları ve bu emir ve tamimlerin kimler vasıtasıyla ne zaman gönderildiği defterlere kayıt olup saklanırdı.²⁷⁷

1.1.2.4.1.1. İsmi Verilmeyen Bir Sadâret Kethüdâsı²⁷⁸

Sadrazam İbrahim Paşanın kethüdâlığına getirilen ve ismi verilmeyen bir şahıs için düşürülmüş aşağıdaki tarihte,bu kişi ile cihanın övündüğü,onun devrinde cihanın âsûde olduğu,padişahın böyle bir şahsı,bu makama getirmekle isabet ettiği ifade edilmektedir.

14
 1 Cenâb-ı kethudâ-yı sadr-ı 'âlî
 Ki fahr eyler vücûdiyle anun câh
 8 Be-sadrü'l-vakti İbrâhim Paşa
 Vücûdın masdar -ı hayr itmiş Allah
 9 Husûsâ kethudâ-yı sadr-ı 'âlî
 Vücûdiyle ki fahr eyler anun cân
 10 Ne câh-ı ehl-i dünyâ belki 'Âlem
 Zamânında olup âsûde her gâh
 11 Şeh-i ekrem idüp rütbeyle i'zâz

²⁷⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı,Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilatı,TTK Yayınları,Ankara,1988,s.256

²⁷⁷ a.g.e.,s.259

²⁷⁸ Ebcet tarihi ,Nevşehirli İbrahim Paşanın sadrazamlık zamanı ile uyuşmamaktadır.Bununla birlikte,Mehmet Süreyya'nın Sicilli Osmân'de verdiği bilgilere göre bu tarihte sadâret kethüdâlığında bulunan iki şahıs vardır.Bunlar, Abdullah Efendi ve Mühürdâr Hüseyin Ağa'dır.Mehmed Süreyya,a.g.e., c.6, s.1787

- 14 İsbet eyledi sad bâreka'llâh
Bu nutk-ı dil-pezirüm oldu târih
Mu'ammer eyleye rütbenle Allâh (H.1129 - M.1716-1717)

معمرايليه رتبكله الله

(Sâlim Divanı,Tarihler,s.562)

1.1.2.4.1.2. Mehmed Beğ(Ağa)²⁷⁹

Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın Kethüdâsı Mehmed Beğ için yazılan aşağıdaki kasidede, kendisinin devletin övündüğü, ihtiyaç sahiplerinin sığındığı bir kişi olduğu anlatılmıştır. Onun istikameti, doğruluk üzerinedir ve hükmü, peygamberlerin şeriatına uygundur.

23

Kasîde der-Vasf-ı Muhammed Kethudâ-yı Dâmâd İbrahim Paşa

- 15 Mefhar-ı devletiyân melce'-i hâcetmendân
Mesned-ârây-ı cihân mâ-hasal-i mülk ü milel
16 Kethüdâ âsaf-ı şâhenşehe bi'l-istiklâl
Dâver-i a'zama dâmâd-ı vakûr ü a'kal
17 Cümleten mülke hayır-hâh-ı vekîl-i mutlak
'Akl ü tedbîr ile cümle vükelâdan efdal
18 Hazret-i sadr-ı felek-pâye Muhammed Paşa
Kim odur mu'temed-i devlet-i şâh-ı a'dal
21 Hükmi hem-seng-i terâzû-yı kavânîn-i hikem
Vazn ber-kâ'ide-i şer'-i nebiyy-i mürsel

...

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı,Kasideler,s.512)

Mehmed Paşanın kethüdâlık yaptığı adâletli döneminde,cihan tamir olunmuş; din ve devlet işleri rayına oturmuştur.Onun benzeri,bu makama hiç gelmemiştir.

Der Sitâyîş-i Kethudâ-yı Sadr-ı 'Uzmâ Muhammed Paşa

- 35 Devr-i 'adlünde zâhir ü bâtın
Kâ'inât oldu mazhar-ı ta'mîr
36 Sadra teşrîf idüp karâr idelü
Dîde-i dîn ü devlet oldu karîr
37 Eyledi sâkinân-ı gabrâ-veş
Kudsiyân dahi birbirin tebşîr
38 Yümn-i tedbîri ile buldı küşâd
Dîn ü devletde çok umûr-ı 'asîr
39 Hak bu kim mesned-i sadârete hiç
Gelmedi böyle bi-nazîr ü vezîr

...

(Antakyalı Münîf Divanı,Kasideler,s.102)

Şair İzzet Paşa,Kethüdâ Mehmed Beğ'in kudümü ile Anadolunun tazelik ve güzellik bulduğunu söyleyerek onun cömert,lütuf ve himmet sahibi olduğunu söylemektedir.

Der-Medh-i Kethüdâ-yı Sadr-ı 'Âli Mehmed Paşa

- 3 Memdûh kethüdâ-yı güzîn kim huzûrına
Âsaf gelürse tâ yeri saff-ı ni'âldür
4 Pür-cüddur ki gürsinegân-ı cihâna hep

²⁷⁹ Arpaemini-zâde Sâmi Divanında yer alan ve Mehmed Beğ'in sakal bırakmasına dair yazılan ,(H.1131-M.1719) tarihini veren ebced beyitini hâvî 16.tarih kıt'asında,Mehmed Beğ'in,Damad İbrahim Paşanın damadı olduğu ve hazinedârlik görevinde bulunduğu bilgisi yer almaktadır.Bkz.Fatma Sabiha Kutlar **Arpaemini-zâde Sâmi Divanı, Tenkitli Metin-İnceleme**, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Ün. SBE. Ankara,1996, s.612 ; Yılmaz Öztuna'nın Devletler ve Hanedanlar adlı eserinde Mehmed Ağanın kethüdâlık tarihi için 27.03.1719 tarihi verilmiştir. **a.g.e.**,s.1058

5 Dest-i kerîmi maksim-i berr ü nevâldür
Mifzâldür ki zerre-i cûd u mekârimi
Halk-ı cihâna tûşe-i sad-mâh u sâldür
6 Zâtıyla buldı pâye-i Rûm ili revnakı
Zâtı ki i cûd u himmet ile bî-hemâldür
...

(İzzet Paşa Divanı,Kasideler,s.98)

Kethüdâ Mehmed Ağaya,Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından vezirlik pâyesinin verilmesinin anlatıldığı aşağıdaki kasidede, kendisinin İbrahim Paşaya hem kethüdâ hem de damad olduğu belirtilmektedir.

Mehmed Ağ;a;akıllı,güzel huylu,cömert bir kişidir.Aldığı tedbirlerle,devlet işlerine nizam getirmiştir.

26 Der-Menkabet-i Mehmed Aga Kethüdâ-yı Sadra'zam İbrâhîm Paşa Berây-ı Hem-Pâye-i Vüzerâ Şoden
14 Kethüdâ bin eser-i lutf-ı şehen-şâhiden
Ferr ü semmûr-ı vezâretle olındı tekrîm
17 Kethüdâsı veled-i himmeti hem dâmâdı
Oldı her vech ile şâyeste-i lutf u ta'zîm
18 Habbezâ mekremet-i sadr-ı sudûr-ı devlet
Ki ide kendi kulın rûtbe-i vâlâda mukîm
19 Kethüdâsına vezâret ile ikrâm itdi
Vâdi-i tâze degül debdebe-i 'ahd-i kadîm
20 'Akl-i evvel güher-i silk-i nizâm-ı devlet
Hüsn-i hulkı kul ider âdemi bâzû-yı besîm
...

(Edirneli Kâmî Divanı, Kasideler, s.71)

1.1.2.4.1.3. Mustafa Aga

Kethüdâ Mustafa Beğın evini yaptırması dolayısıyla düşürülen aşağıdaki tarihte, Şair Es'ad Efendi, onun iyilik ve zeka yönünden üstün; cömertlik ve izzetin menbaı bir kişi olduğunu ifade eder:

44 Târîh Berây-ı Hâne-i Pîr Mustafâ Aga
1 'İzzetlü Kethüdâ Beg ol menba'-ı me'âlî
Ma'nâ-yı 'izz ü cûdun tab'ındadır me'âlî
2 Cevdetde mübtedâdır fitnatda müntehâdır
Hakkâ ki mustafâdır ol zât-ı pâk ü 'âlî
5 Sultân-ı heft-kışver hâkân-ı bende-perver
İdüp 'atâya mazhar ol zât-ı bî-hemâli
...

(Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı, Tarihler, s.159)

1.1.2.4.1.4. Osman Efendi

Osman Beğın, sadâret kethüdâlığına getirilmesine tarih düşen Kıvrımlı Rahmî, onun muvaffakiyeti için duâlar etmektedir:

27 Hâlisâ 'Osmân Efendi Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âli Oldukda Denilen Târîhdir
1 Devletle dâim eyleye Hakk sadr-ı a'zam
Zât-ı sûtûde-menkabet-i bî-bahânesin
2 Bi'l-iktizâ çekerse ser-i kâra cezbe eder
Her zümrenin reşîd ü ferîd-i zamânesin

- 3 Kendüye kethudâ-yı enîs eyledi görüp
'Osman Efendi 'nin revîş-i hâlisânesin
6 Tevfikini refik edip Allahü zü'l-celâl
Etsin hemîşe melce'-i halk âsitânesin (H.1147 – M.1734-35)
(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.160)

1.1.2.4.1.5. Mehmed Beğ

Kırımlı Rahmî, Mehmed Beğin sadâret kethüdâsı oluşunu müjde ile duyurur:

- 71 Târîh-i Sadâret-ı Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlî Muhammed Efendi
10 Söyle Rahmî ana bir pak ü dil-ârâ târîh
Müjdeler sa'd ile mihr oldu Muhammed Pâşâ (H.1159-M.1746)
(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.198)

1.1.2.4.1.6. Mehmed Beğ ²⁸⁰

Mehmed Beğin sadâret kethüdâsı oluşunu, şair şu beyit ile söyler:

- 80 Târîh-i Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âlî Şüden-i Muhammed Beg Efendi
5 Dedim târîh-i nasbın Rahmî elfâz-ı mücevherle
Muhammed Beg Efendi Kethudâ-yı kâm-kâr oldu (H.1162-1749)
(Kırımlı Rahmî Divanı, Tarihler, s.206)

1.1.2.4.1.7. Şerif Efendi

Kırımlı Rahmi, Kethüdâ Şerif Efendi için yazdığı aşağıdaki kasidede, onun marifet ve hüner sahibi olduğundan bahsederek Allah'ın ona yardımcı olması için duâ etmektedir:

- 14 Kethüdâ-yı Sadr-ı 'Ali Şerîf Efendi'ye İltimâs-nâmedir
7 Ol sâhib-i himmet k'ola yeksân nazarında
Kâlâ-yı girân-kadr-ı cihân hâr ü hasıyla
8 Ol zât-ı kadr-dân ki diye sük-ı hünerde
Dürr ü güher-i m'arifet ister kafesiyle
9 Yâ Rab sen o zât-ı kerem-endûz-ı girâmı
Kıl kâm- revâ temşiyet-i mültemesiyle
...
(Kırımlı Rahmî Divanı, Kasideler, s.37)

1.1.2.4.1.8. Sadrazam Ali Paşa'nın Kethüdâsı Veli Efendi

Kethüdâ Veli Efendi, gökyüzündeki parlak irfan güneşidir. Ali Paşanın (Sadrazam Ali Paşa. "alî" kelimesi, yüce anlamıyla tevriyeli kullanılmıştır.) sırrının ışığının feyzidir. O, keramet sahibi bir insandır.

- 4 Der-Hakk-ı Kethudâ 'Ali Paşa Veli Efendi
1 Felekde matla'-ı 'irfâna mihr-i müncelî sensin
Ki zîrâ feyz-mend-i pertev-i sırr-ı 'Alî sensin
2 Kerâmetle sana keşf-i zamîri etmem istiksâr
Mürîd-i şeyb-i Kerrâr-ı vezâret bir velî sensin
(Haşmet Divanı, Mukatta'at, s.333)

1.1.2.4.1.9. Çavuşbaşı El-Hac İbrahim Beğ

²⁸⁰ Sadrazam Divitdar Mehmed Emin Paşa.Bu makama gelmeden önce şehremîni,yeniçeri kâtibliği,tersâne emîni bigi vazifelerde bulundu.23 Muharrem 1163'te (2 Ocak 1750) vezirlikle sadrazam oldu. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.2,s.477. Divitdar Mehmed Emin Paşanın sadrazamlıkla ilgili manzumeleri ve hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.s.197

Hacı İbrahim Beğin sadâret kethüdâsı oluşunu, Kırımlı Rahmî şu tarihle haber verir:

85

Târîh-i Kethudâ-yı Sadr-ı 'Âli şüden-i Çavuş Başı El-hâc İbrâhîm Beğ

9 Feyz-i tevîk-i cenâb-ı Lâ-yezâl oldu bu kim

Düşdü yekpâre ana târîh el-hakk kethudâ (H.1162 – M.1749)

(Kırımlı Rahmî Divanı, Tarihler, s.210)

1.1.2.4.1.10. Nazif Mustafa Efendi ²⁸¹

Nazif Mustafa Efendinin vefat tarihini, İbrahim Nazîrî'den öğrenmekteyiz:

109

Berâ-yı Nazîf Efendi

1 Kethudâ-yı Âsaf oldu bir zamân

Mustafâ nâm ile ol zât-ı şerîf

2 Hüsn-i hulk ile cihân içre hemîn

Eyler idi kârını gâyet latîf

3 'Âkibet dest açaldan câm içüp

Terk-i dünyâ kıldı ol merd-i zarîf

4 Cevherî târîhi âh ile Nazîr

Sâkin-i 'adn ola yâ Rabbi Nazîf (H.1168 – M.1755)

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.984)

1.1.2.4.1.11. Es'ad Efendi

Ömer Besim, Es'ad Efendinin sadâret kethüdâsı oluşunu şu tarih kıt'asıyla bildirmektedir:

Ve Lehu

23

1 Kethudâ-yı sadr-ı 'âlî oldu bir devletlü kim

'Âlem etvâr-ı bülend-âsârına dil-bestedür

7 Hâme-i zerrînile târîh-i garrâsın Besîm

Kethudâ-yı Es'ad imlâ eylesem şâyestedür (H. 1170 – M.1756-57)

(Ömer Besim Divanı, Tarihler)

1.1.2.4.1.12. Âtîf-zâde Ömer Efendi

“Bahar” redifli kasidede, Sürûrî, Kethudâ Ömer Efendi için hüner sahibi, adâletiyle Hz.Ömer'e benzeyen bir kişi demektedir. Bahar mevsimi, onun kerem ve himmeti sayesinde böyle güzel ve tazedir.

13

Bahâriyye der-Sitâyîş-i Sadr-ı 'Âlî 'Âtîf-zâde 'Ömer Efendi

45 Kethudâ-yı hüner-endüz-ı cenâb-ı Âsaf

Yiridür dergahını beklese derbân-ı bahâr

46 Râ'iz-i rahş-ı Hüner Hazret-i 'Âtîf-zâde

Eylese 'atf 'inân-ı teng ola meydân-ı bahâr

47 Ma'deletkâr-ı kerem-pîşe-i semî Fârûk

Eser-i 'adli ile mu'tedil ihyân-ı bahar

48 Gayrılar zât-ı vahîdine olurdı mânend

Olsa 'âlemde fusûl-ı diger akrân-ı bahâr

49 Nahl-i bostân-ı kerem serv-i çemenzâr-ı himem

²⁸¹ Kocamustafapaşalı bir solakbaşının oğludur. Müneccimbaşı Halil Efendiden tahsil eyledi. Dokuz sene Boğdan'da kâtip olduktan sonra Râşid Efendi ile İran'a gidip sonra Tavukçu damadı Mustafa Efendi sahiplenerek hâceganlıkla İstanbul mukataacısı etti. 1154(1741) İran sefiri mâiyetine memur oldu. 1159'da(1746) maliye tezkirecisi ve İran sefiri oldu. Döndükten sonra 1160'ta(1747) Anadolu muhasebecisi, 1161'de(1748) şehremini ve 1164'te(1751) sadâret kethüdâsı oldu. 1166 senesinde(1752) azledilerek Edirne'ye gönderildi. 1168'de(1755) vefat etmiştir. İlim, marifet, şîr ve inşâ sahibiydi. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.4, s.1239. Nazif Mustafa Efendinin İran şahı ile görüşmelerini anlatan manzumeler için ayrıca bkz. s.426

Sâyesinde ter ü tâze çemenistân-ı bahâr

...

(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.268)

1.1.2.4.1.13. Hayri Efendi ²⁸²

Hayri Efendi, hüner sahibi, seyyidlerin başı bir insandır. Onun Farsça ve Arapça manzumeleri çok güzeldir. Onun sözünü işitenler elemi unuttur. Huyu bakımından mükemmel bir insandır.

14

Ramazâniyye der-Sitâyîş-i Sadr-ı ‘Âlî Hayri Efendi

13 Hazret-i Hayri Efendi-i hünerver ki odur
Hem-ser-i seyyid ü hemnâm-ı habîb-i Yezdân

14 Fârisi güftesin itmiş hele Selmân teslîm
‘Arabî şî’rine Hassân da ider istihsân

15 Gûş idenler elem-i cû’-ı siyâmı unudur
Kût-ı cândur suhânı sâ’ime bî-rayb u gümân

...

(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.275)

1.1.2.4.2. Kaymakamlar (Kâim-makâmlar)

Eski idare teşkilatında, kazanın idare âmirine verilen addır. Bunun dışında yardımcı, vekil anlam ve görevlerinde de kullanılmıştır. ²⁸³

1.1.2.4.2.1. Rikabdâr Kâim-makâmı İbrahim Paşa ²⁸⁴

Sadrazamlar, sefere memur oldukları zaman devlet merkezindeki işleri görmeleri için vekil olarak bir veziri kaymakam olarak bırakırlar ve buna *kaymakam*, *kaymakam paşa*, *kaymakam-ı rikâb-ı hümayun* veya *kaymakam-ı Âsitâne-i saâdet* adı verilirdi. Sadaret veya rikab kaymakamı, sadrazamın selâhiyetine tam olarak sahip olup defterleri kendine bırakılmış olan bütün memleket işlerini görürdü. ²⁸⁵

İbrahim Efendinin Mirâhur-ı Evvel iken Rikabdâr kâim-makâmı olmasına dâir Vahîd Mahtûmî tarafından aşağıdaki tarih yazılmıştır:

XVII

Târih-i Kâ'im-Makâm-ı Rikâb-Şuden-i Mirâhûr-ı Evvel İbrâhîm Efendi

5 Cenâb-ı şâh-ı âlem edhem-i ikbâl bindürdi

Bugün mirâhûr-ı evvel olan İbrâhîm Âgâya

6 Vahîdâ söyledüm kâ'im-makâm oldukda târîhin

İde kalbü's-selîm ihsân Hak İbrâhîm Pâşâya (H. 1129 – M.1717) ²⁸⁶

ايد ه قلب السليم احسان حق ابراهيم پاشايه

(Vahîd Mahtûmî Divanı, Tarihler,s.416)

İbrahim Paşanın Mirâhur-ı Evvel vazifesinden rikabdârlık kaymakamlığı vazifesine gelişini anlatan bir başka şair de Nedîm'dir. Nedîm, üç tuğ alarak padişahın iltifâtı ile İbrahim

²⁸² Re'is'ül-küttâb Hayri Efendi.bkz. bu tezde s.218

²⁸³ Mehmet Zeki Pakalın,**Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**,c.2,s.219

²⁸⁴ Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa.Bkz. bu tezde s.176

²⁸⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı,**Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**,TTK Yayınları,Ankara,1988,s.180

²⁸⁶ Vahîd'e ait bu beyitte verilen tarih,İbrahim Paşanın bu makama geliş tarihi olan 16 Şevvâl 1128'(3 Ekim 1716) tam olarak karşılamamaktadır.

Paşanın rikabdâr kâim-makâmı olduğunu belirtir. Onun bu makama gelişi, herkesi mutlu etmiştir

6

Kıt'a Berâ-yı Kâim-makâm-şoden-i İbrâhîm Pâşâ
 Cihân-sadr-ı mu'allâ-kadr İbrâhîm Pâşâ kim
 Süreyyâ edhem-i ikbâline zerrîn sinâm oldu
 Vezîr-i muhteşem kim enderûn-ı hâsına hurşîd
 Müzerkeş câmeli altun külehlî bir gulâm oldu
 Şehenşâh-ı cihânın mîr iken ıstabl-ı hâsında
 Rikâbından çıkup üç tûğ ile kâim-makâm oldu
 Zihî ikbâl-i şâhî iltifât-ı pâdişâhî kim
 Zuhûrundan ser-â-ser halk-ı 'âlem şâd-kâm oldu
 Verüp meydânın İbrâhîm Pâşâ edhem-i 'azmin
 Rikâbâ yümn u cân u şân ile kâim-i makâm oldu (H.1128-1716)

(Nedîm Divanı,Tarihler,s.132)

1.1.2.4.2.2. Rikabdâr Kâim-makâmı Köprülü-zâde Ahmed Paşa²⁸⁷

Hacı Ahmed Paşanın şöhreti, günden güne artmaktadır. Zirâ o,dünyanın rahatı için kendi rahatını terk etmiştir. Onun mekânı, Kâbe civarındır. Cidde'de, kerem ve lütfu ile önemli şeyler yapmıştır. Hacc kabileleri, onun zamanında rahat ve emniyet içindedir ve kendisine duâ etmektedir. Hacı Ahmed Paşa, önceden Osmanlı donanmasında kaptandır. Akdeniz'e seferler düzenleyerek düşmanı sindirmiştir. Böylece, Allah ona gazi ve hacı ünvanlarını nasip etmiştir.

XXVII

Der-Sitâyiş-i Kâ'im-i Makâm-ı 'Âli-Menzilet El-Hâc Ahmed Paşa Veffekahûllâhu Te'âla Bi-Mâ-
 Yeşâ'

1 Bâreke'llâh eyâ dâver-i devlet-mevfûr
 Olmada gün gibi günden güne nâmun meşhûr
 2 Râhat-ı âlem için râhatını terk itdün
 Eyleyüp subh u mesâda himem-i nâ-mahsûrr
 3 Fihris-i câhun olup kurb-ı civâr-ı Ka be
 Eyledün Ciddede cidd-i kerem ü lutf-ı vüfûr
 4 Oldı âsûde zamânunda gürûh-ı huccâc
 Kaldılar devletüne 'arz-ı du'â-yı me'sûr
 5 Kapudan iken idüp Bahr-ı Sefîde seferi
 Eyledi 'avn-i Hudâ râyet-i 'azmun mansûr
 6 Bâd-bân sanma nikâb ile gezerdi küffâr
 Havf-i tîgunla idüp kendüyi dâ'im mestûr
 7 Okunur mahşere dek nâme-i feth ü zaferun
 Hayr ile dâ'im olup ism-i şerîfün mezkûr
 8 Virdi Allah sana hacc u gazâ ünvanın
 Habbezâ lutf-ı Hudâvend zihî fazl-ı Gafûr
 13 Tîg-i hükmün o kadar âleme cârîdür kim
 Bîm-i kahrın ile baş gösteremez ehl-i şürûr

(Nahîfî Divanı,Kasideler,s.244)

Köprülü-zâde Ahmed Paşanın rikabdâr kâim-makâmı oluşunu Neylî yazdığı kaside ile duyurur:

XI

²⁸⁷ Köprülü-zâde Nu'man Paşanın oğludur.Rebiyülâhir 1143'te(Ekim-Kasım 1730) kapıcılar kethüdâsı oldu.12 Şev vâl 1143'te(20 Nisan 1731) vezir rütbesiyle kubbe veziri ve hemen ardından nişancı oldu.Daha sonra Vidin muhafızı tekrar nişancı ve 1150'de(1737-38) Rumeli valiliği ile Sofya'ya memur oldu.Savaşlarda bulunduktan sonra Selanik valisi(1143-1740) oldu.Daha sonra Kandiye,Girit,Yanya,Ağrıboz, Belgrad, Bosna, Özi, Silistre, Vidin, Haleb,Mısır gibi yerlerde vali ve muhafız olarak bulundu. 1183'te(1769-70) Mısır valisi iken orada vefat etti.Akıllı,fâzıl,olgun ve cesurdu.Hâfızdır. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.215

- Târîh-i Kâ'im-Makâmî-i Köprülü-zâde Ahmed Paşa
 1 Habbezâ re'y-i hümâyûn-ı şeh-i mülk-ârâ
 Kıldı bir kâra muvaffak anı te'yîd-i Hudâ
 2 Âsaf-ı ekremini eyledi çün kim irsâl
 K'ide tedbîri ile def-i gezend-i a'dâ
 29 Makdem-i âsaf ile geldi rikâba zînet
 'Adl ü sadr ile mükerrerem ola Ahmed Paşa (H.1149-M.1736-37)

مقدم آسء ایلء كلءى ركابه زبئت
 عدل و صدر ایلء مكتم اولء احمد پاشا
 سنه ١١٤٩

(Neylî Divanı,Kasideler,S.55)

Ahmed Paşa,devlet makamının süsü olan bir vezirdir.Onun adâletli devrinde, cihan emniyet ve âsâyîş içindedir.Öyle ki,İstanbul'un her günü, bayram günü gibidir. O aslında, cihanı bayram yerine çevirmiştir:

- 18
 Der-Sitayîş-i Köprülü-zâde Kâ'im-Makâm Âhmed Pâşâ
 4 Köprülü-zâde semiyî-i Ahmed-i mürsel k'odur
 Zîb-i mesned-gâh-ı devlet ziver-i âlâ-yı 'îd
 5 Eylemiş anı ebâ-'an-ced vezîr ibn-i vezîr
 Fazl u dânişle cenâb-ı Hâlık-ı yektâ-yı 'îd
 7 Devr-i 'adlinde cihân ol denli âsâyîşde kim
 Her günü İstanbulun eyyâm-ı gam-fersâ-yı 'îd
 8 Hüsn-i hulkı dâstân olmuş zebân-ı halkda
 Şöyle kim meddahıdır â'lâ-yı 'ıyd ednâ-yı 'id
 11 Ya'ni kim kaîm-makam-ı sadr-ı 'âlî-kadr olup
 Kıldı dünyâyı ser-â-pâ reşk-i nüzhet-câ-yı 'îd
 ...

(Kırımlı Rahmî Divanı,Kasideler,s.40)

Ahmed Paşanın vezareti, Allah'ın bir lütfudur ve Padişahın güzel bir düşüncesidir. O kitap ve sünneti kendine düstur edinmiştir.Öyle ki, bu güzel düsturu ile Şii olan İran'ı bile tesiri altında bırakmıştır.İran şahı bu tesirden dolayı Şii mezhebinin batıl olduğunu anlayıp Osmanlı devletinden kendilerine hak mezhebinin anlatacak bir imam istemiştir:

VIII

- Der-Sitâyîş-i Nu'mân Paşa-zâde Ahmed Paşa
 1 Zihî tevfiğ-i Hakk âsâr-ı feyz-i lutf-ı Rabbânî
 Hoşâ re'y-i hümâyûn u huçeste-hükm-i hâkanî
 2 Olup 'âlemde çün kim câ-be-câ şûr u şegab peydâ
 Nizâm-ı mülk ü millet oldu pes maksûd-ı sultânı
 3 Vezîr-i a'zam-ı Âsaf-nazîrin eyleyüp irsâl
 Rikâba câ-nişîn oldu ana bir âsaf-ı sâni
 4 Ne âsaf kim şehen-şâh-ı Süleymân-kadr-i zî-şânun
 'Adâlet ile oldu revnak-ı eyvân-ı dîvânî
 5 Vezîr-i ma'delet-kâr u semiyî-i Ahmed-i Muhtâr
 Müşîr-i mekremet-girdâr-ı sadr-ârâ-yı 'Osmânî
 10 Kitâb u sünnet olmuş ana düstûru'l-'amel hakkâ
 O düstûr-ı cihândur dâver-i dîn-dâr-ı hakkânî
 11 Ne te'sîr-i diyânetdür ki yümn-i 'ahd-i ikbâli
 İdüp ilhâd ü rafza cümle tâ'ib ehl-i Îrânî
 12 Şeh-i Îrân dahı der-gah-ı câha eyledi i'lam
 Ki nâ-hak mezheb-i bâtıldan idüp rûy-gerdânî
 13 Taleb-kâr oldu iki 'âlim ü kâmil bu devletden
 Ki tashîh ide Îrân ehline erkân-ı îmânî

(Neylî Divanı,Kasideler,S.50)

1.1.2.4.2.3. Nişancı Kâim-makamı Köprülü-zâde Ahmed Paşa

Ahmed Paşanın Nişancılık vekilliğine gelişini, Kırmılı Rahmî şu tarih beyiti ile kaydetmiştir:

32

Ahmed Paşa Nişancılıkda Kâ'im-makâm Oldukda

5 Bir dil-pesend ü zîbâ târîh kıldım inşâ

Kâ'im-makâm-ı dâna oldu Nişancı Pâşâ (H.1149 – M.1736-37)

(Kırmılı Rahmî Divanı,Tarihler,s.164)

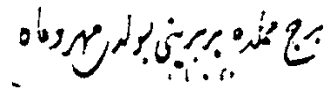
1.1.2.4.2.4. İstanbul Kâim-makâmı Silahdâr Osman Paşa

İstanbul Kâim-makâmı Silahdâr Osman Paşanın evlenmesi, Dürrî tarafından, güneş ve ayın Hamel burcunda birbirini bulması şeklinde yorumlanmıştır:

İstanbul Kâ'im-i Makâmı Silahdâr 'Osmân Paşa Hazretlerinin Sûr-ı Mübâreklerine Târîh

'Arş üze kudsiyân didi târîh Dürriyâ

Burc-ı hamelde birbirini buldı mihr ü mâh (H.1105 – M.1694-95)

(Dürrî Divanı,Tarihler,s.210)

1.1.2.4.3. Yeniçeri Ağaları

Merkez teşkilatındaki ağaların en büyüğü olan yeniçeri ağaları,yeniçeri ocağının da en büyük kumandanıdır.Hükümdarın saltanatta kalabilmesi,yeniçerilerin elinde olduğundan, padişah buraya,kendisinin en çok itimat ettiği adamlardan birini tayin etmek mecburiyetinde idi. Yeniçeri ağası,Yeniçeri ocağı ile Acemî ocağı işlerinden mes'uldü.İstanbul'un inzibatı ile alakası vardı.Maiyyetinde bir heyetle ve falakacılarıyla beraber,vakit vakit kol dolaşıp âsâyîşi temin ederdi.²⁸⁸

1.1.2.4.3.1. Hacı Hasan Ağa

Hacı Hasan Ağayı, yeniçeri ağası olmasından dolayı Nevres kendisini tebrik etmektedir:

69

Târîh-i Aga Şüden-i el-Hâc Hasan Ağa

12 Tebrîk iderek câhın tâ 'âlem-i bâlâda

Didiler ana târîh El-Hâc Hasan Ağa

(H.1163 – M.1749-50)

(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.412)

1.1.2.4.3.2. İsmâil Ağa

Nahîfi, İsmâil Ağanın makamı şereflendirdiğinden bahsederek, onun lütuf kapısının, can için bir gökyüzü köşkü olduğunu söylemektedir. Onun sabah akşam huzuruna çıkmak ister; ancak bundan utanır.Şair için mutluluk,ancak o makama intisab etmekle mümkündür.

XXVIII

Der-Sitâyîş-i Hazret-i İsmâ'îl Ağa Aga-yı Yeni - Çeriyân-ı Dergâh-ı 'Âlî

25 Serefdür hâsılı zât-ı şerîfi sadr-ı iclâle

Vücûd-ı pâki neyyir-bahş-ı mihr-i feyz-yâbumdur

26 Cenâb-ı mihr ü meh-kadra meded-kâra hudâvendâ

²⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı,Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları, TTK,Ankara,1988 ,c.1,s.177

27 Senün der-gâh-ı lütfün câna kasr-ı nüh-kıybâumdur
 Huzûr-ı izzete rû-mâl iderdüm subh-dem ammâ
 Ne çâre bende bu şerm ü hayâ rengîn nikâbumdur
 31 Yeter devlet dil-i bî mâra rû-mâlî-i der-gâhun
 Sa âdet bana ancak ol makâma intisâbumdur

(Nahîfî Divanı,Kasideler,s.251)

1.1.2.4.4.Sadrazam Mühürdarları

Mühürdar, sadrazamlarla nâzır ve valilerin maiyetindeki resmi kâğıtları mühürlemeye memur olanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Sadaret, nezaret ve vilayet memurlarından seçilen mühürdarlar, maiyetinde çalıştıkları sadrazam, nâzır ve valilerin mahremleri olduğu için onlar değıştikçe mühürdarlar da değışirdi.²⁸⁹

Antakyalı Münif Divanında ismi verilmeyen bir sadaret mühürdarına yazılmış dokuz beyitlik bir kaside bulunmaktadır. Kasidede, memduhun hünerli oluşundan ve temiz huyundan bahsedilmiştir.

20 Der Sitâyiş-i Mühür-dâr-ı Sadr-ı ‘Alî
 1 Mühür-dâr-ı güzîn-i âsaf-ı devrân ki Hak kılmış
 Hünerle cevher-i zâtın nigîn-i Hâtem-i ikbâl
 2 O mihr-i ‘âlem-efrûz-ı himem âgâz-ı ekrem kim
 Anun zâtında hatm olmuş sumûf-ı himmet ü efzâl

(Antakyalı Münif Divanı, Kasideler, s.170)

1.1.3. İlmiye Sınıfına Mensup Olanlar

1.1.3.1. Şeyhülislamlar

Osmanlı devletinde, dört ehl-i sünnet mezhebinden Hanefî fikhî üzerine, kendisine sorulan umûmî ve husûsî sorulara, şer’î ve hukukî meselelere ait dinî hükümlere uyararak karar veren kişiye müftü(aslî müftî) denir.²⁹⁰ 16.yy ortalarından itibaren kadılık ve müftülük ayrılmış, müftüler bütün ilmiye sınıfının reisi olup müderrisler ve kadılar bunların idaresine verilmiştir.18.yy’da müftü ünvanı, yerini şeyhülislam’a bırakmıştır. Şeyhülisamlık, Ebu’s-su’ûd Efendi zamanına kadar, kazaskerden derece bakımından aşağıda iken, Ebu’s-su’ûd Efendi ile (16.yy) Şeyhülisamlık makamının önemi artmış ve bu makama Rumeli kazaskerleri(bazı istisnalar hâriç) getirilmiştir.²⁹¹

1574 yılına kadar müderris mevâlî(büyük kadılık) ve müftülerin tayinleri vezir-i azama ait iken,bu tarihten itibaren vezir-i âzamların câhil olmaları sebebiyle bu iş şeyhülislamlara bırakılmıştır.Bu tarihten itibaren,kırk akçeden yukarı Dâhil ve Hâriç müderrislikleri ile orduya tayin edilecek kadılar ve vilayet ,sancak, kaza müftüleri, imam-hatip ve müezzinler,mevlevî post-nişinleri,büyük kadıların ve kazaskerlerin tayinleri, şeyhülislamlarca yapılmıştır.20 akçeden 40 akçeye kadar olan müderrislikler ve kaza kadılıklarının tayinleri ise kazaskerlere bırakılmıştır.Şeyhülislamlar,sadrazamla anlaşarak yapacağı tayin listesini belirler ve onun

²⁸⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.1-2-3, MEB, Ankara,1993, c.2,s.609*

²⁹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı,*Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı*,TTK Yayınları,Ankara,1988,s.175

²⁹¹ a.g.e..s.177

vasıtasıyla padişahın muvâfakatı alınırdı. Bunun sebebi, Şeyhülislamlığın çok yüksek bir makam olması ve kazaskerlerle vezir-i azamların haksızlık yapmalarının önüne geçmek idi. Bununla beraber, sadrazamlar ve şeyhülislamlar arasında ortaya çıkan üstünlük kurma yarışı, bazen sadrazamların ve bazen de şeyhülislamların azillerine ve hatta idamlarına sebep olmuştur.²⁹² 1703 Edirne vak'ası, bunun bir misâlidir.²⁹³

Şeyhülislamlar, sadrazamın tavsiyesi ile bazen de buna ihtiyaç duyulmaksızın, padişahın bizzat kendi görüşüyle tayin edilmiştir. Şeyhülislamların azli, çeşitli sebeplerden kaynaklanmakla birlikte; bu bazen vezir-i azamla arasının iyi olmamasından, vezir-i azamı padişaha şikâyet etmesinden, bazen bir isyan hâdisesine adının karışmasından ve bazen de ihtiyarlığından kaynaklanmıştır.²⁹⁴

18.yy'daki şeyhülislamların isimleri ve vazife tarihleri şöyledir:²⁹⁵

Ebûsait-zâde Feyzullah Feyzi Efendi	1690-1692
Çatalcalı Ali Efendi	1692
Ebûsait-zâde Feyzullah Feyzi Efendi	1692-1694
Sadık Mehmed Efendi	1694-1695
İmam Mehmed Efendi	1695
Erzurumlu Feyzullah Efendi	1695-1703
Paşmakçı-zâde Seyyit Ali Efendi	1703
Yekçeşm Hüseyin Efendi	1703
İmam Bursalı Mehmed Efendi	1703-1704
Paşmakçı-zâde Seyyit Ali Efendi	1704-1707
Sadık Mehmed Efendi	1707-1708
Ebe-zâde Abdullah Efendi	1708-1710
Paşmakçı-zâde Seyyit Ali Efendi	1710-1712
Ebe-zâde Abdullah Efendi	1712-1713
Mehmed Atâullah Efendi	1713
İmam Mahmud Efendi	1713-1714
Mirzâ Mustafa Efendi	1714-1715
Menteşe-zâde Abdurrahim Efendi	1715-1716
Ebû İshak İsmail Naim Efendi	1716-1718
Yenişehirli Abdullah Efendi	1718-1730
Mirza-zâde Şeyh Mehmed Efendi	1730-1731
Paşmakçı-zâde Abdullah Efendi	1731-1732
Damat-zâde Ebulhayr Ahmed Efendi	1732-1733
Ebû İshak-zâde İshak Efendi	1733-1734
Dürrî-zâde Mehmed Efendi	1734-1736
Feyzullah-zâde Seyyid Mustafa Efendi	1736-1745
Pîrî-zâde Mehmed Sahib Efendi	1745-1746

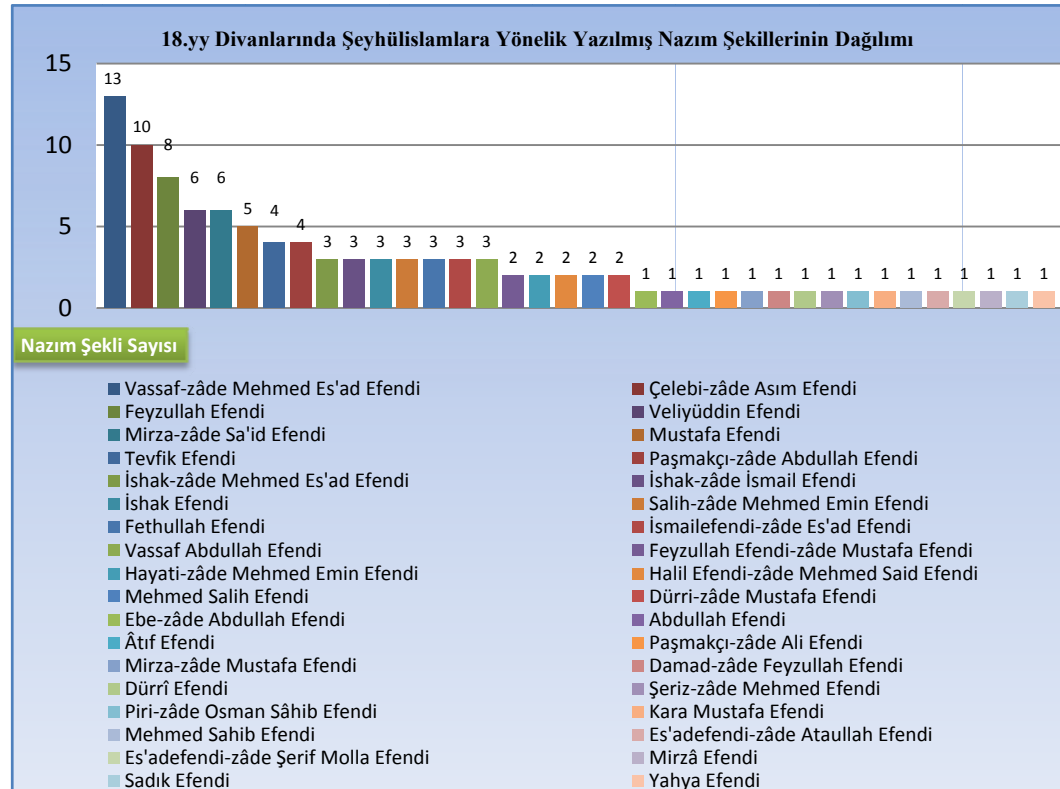
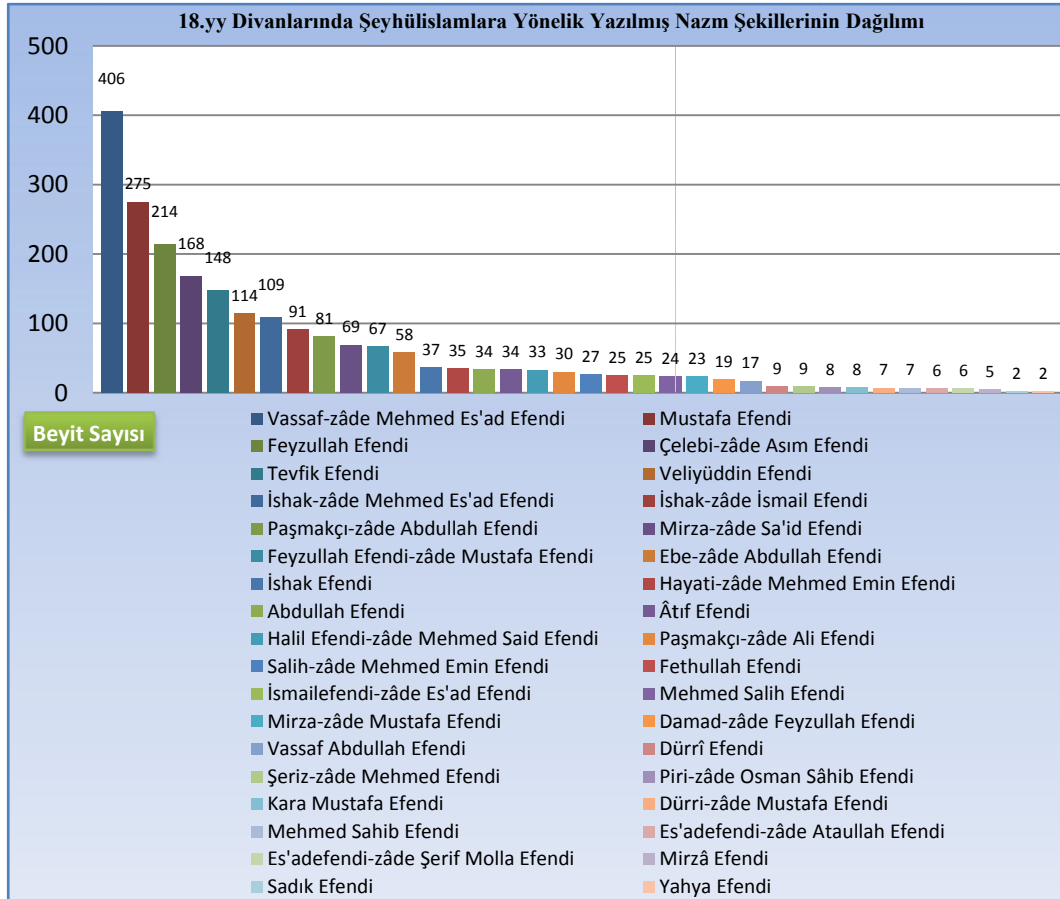
²⁹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinde İlimiye Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.179-180

²⁹³ Edirne vak'ası hakkında geniş bilgi için bkz. bu tezde s.5

²⁹⁴ a.g.e..s.192

²⁹⁵ İsim ve tarihler Yılmaz Öztuna'ya ait **Devletler ve Hanedanlar** (TTK Yayınları, Ankara, 1996, c.21, s.969-974) isimli eserden alınmıştır.

Hayatî-zâde Mehmed Emin Efendi	1746
Seyyit Mehmed Zeyne'l-âbidîn Efendi	1746-1748
Ebû İshak-zâde Mehmed Es'ad Efendi	1748-1749
Mehmed Sa'id Efendi	1749-1750
Feyzullah-zâde Murtazâ Efendi	1750-1755
Abdullah Vassaf Efendi	1755
Damat-zâde Feyzullah Efendi	1755-1756
Dürri-zâde Mustafa Efendi	1756-1757
Damat-zâde Feyzullah Efendi	1757-1758
Mehmed Salih Efendi	1758-1759
Çelebi-zâde İsmail Asım Efendi	1759-1760
Hacı Veliyeddin Efendi	1760-1761
Tireli Ahmed Efendi	1761-1762
Dürri-zâde Mustafa Efendi	1762-1767
Hacı Veliyeddin Efendi	1767-1768
Pîrî-zâde Osman Sahib Efendi	1768-1770
Mirza-zâde Seyyit Mehmed Sa'id Efendi	1770-1773
Şerif-zâde Seyyit Mehmed Şerif Efendi	1773-1774
Dürri-zâde Mustafa Efendi	1774
İvazpaşa-zâde İbrahim Efendi	1774-1775
Salih-zâde Camgöz Mehmed Emin Efendi	1775-1776
Vassaf-zâde Mehmed Es'ad Efendi	1776-1778
Ebû İshak-zâde Mehmed Şerif Efendi	1778-1782
Karahisarlı İbrahim Efendi	1782-1783
Dürrî- zâde Mehmed Atâullah Efendi	1783-1785
İvazpaşa-zâde İbrahim Efendi	1785
Arap-zâde Ahmed Atâullah Efendi	1785
Dürri-zâde Mehmed Arif Efendi	1785-1786
Müftî-zâde Ahmed Efendi	1786-1787
Mekkî Mehmed Efendi	1787-1788
Mehmed Kâmil Efendi	1788-1789
Ebû İshak-zâde Mehmed Şerif Efendi	1789
Hamidî-zâde Mustafa Efendi	1789-1791
Yahya Tevfik Efendi	1791
Mekkî Mehmed Efendi	1791-1792
Dürrî-zâde Mehmed Arif Efendi	1792-1798
Reis-zâde Mustafa Aşir Efendi	1798-1800
Ömer Hulusi Efendi	1800-1803
Salih-zâde Ahmed Es'ad Efendi	1803-1806
Ebû İshak-zâde Mehmed Atâullah Efendi	1806-1807
Ömer Hulusi Efendi	1807
Ebû İshak-zâde Mehmed Atâullah Efendi	1807-1808

1.1.3.1.1. Ebû Said-zâde Feyzullah Feyzi Efendi (1690-1692)(1692-1694) ²⁹⁶

“Feyzullah Efendinin ataları da kendi gibi müftüdür. O yüce makama şeref veren yalnızca odur. İlim ve irfan ehlinin muteber olmasının biricik sebebidir.Allah,bu gülbahçesini teşrifini mübarek etsin ve seni her zaman korusun.”

24

Bahârîyye der-Vasf-ı Ebû Sa'id-zâde Rahmetu'llâh

21 Meger ki hâzır olurdu huçeste makdemine
Sa'âdet ile cenâb-ı nakîb-i zî-şânun

22 Dokındı gûşına nâm-ı şerîf-i Feyzu'llâh
Açıldı yek-sere gül-goncesi gül-istânun

23 Nesil ü al-i Hasan Cân u ced-be-ced müftî
Odur yegâne şeref-bahş-ı câh-ı vâlânun

27 Şerîf ibn-i şerîfâ nesîb-i zül-kadrâ

Eyâ yegâne mehem-sâzı ehl-i 'irfânun

28 Muhît-i feyz eserü'l-lücce-i hüner güherâ

Eyâ-yegâne şeref-bahşî mülk-i 'irfânun

31 Kadîm-i ikbâl-i devletinün du'âcısıdır

Kemîne bende-i lütfun sezâ-yi ihsânun

32 Du'âya açsun elin güller olicak bülbül

Devâm-ı devletüne sıdk ile du'â-hânun

33 Hüdâ bu gülşene teşrîfünü mübarek ide

Hemîşe hıfz-ı İllâhî ola nigh-bânun

(Edirneli Kâmî Divanı,Kasideler,s.64)

1.1.3.1.2. Feyzullah Efendi (1695-1703) ²⁹⁷

“Kader(felek)döndü ve gam zamanları geçti.Zirâ;Hudâ,şeriat makamına o zâtı müftü yaptı.Onun fetvâsı,dertlilere şifa veren can muskasıdır ki,onun lütf dolu konuşması,gönüllerdeki kederi giderir.Gülüştünün güzelliği,cihana can bahşeder. Feyzullah Efendi,fetvâ makamını şereflendi.”

20

1 Şikest itse n'ola dil kayd ü bendi

Ki gördi bu zamân dil-pesendi

2 Felek döndü yine ber-vefk-i maksûd

Bi-hamdi'llâh gam-ı devrân dükendi

3 Hudâ şer'-i şerîfe virdi rif'at

İdüp müftî o zât-ı ser-bülendi

²⁹⁶ Şeyhülislâm Ebûsaîd Efendinin oğludur. Doğumu 1630-31(1040)dir. Henüz on beş yaşında iken Mihrimâh Sultan Medresesi'ne tayin olundu.İstanbul rû'ûsu ,Galata mansıbı ve İstanbul kadılığı(1653-54) görevlerinde bulundu.1666-67 senesinde Anadolu kazaskerliğine, 1685-86'da Rumeli kazaskerliğine getirilen Feyzî Efendi bir sene sonra azledildi. Fakat aynı sene sonunda tekrar Rumeli kazaskerliğine getirildi.II.Süleyman döneminde (1101-1690)şeyhülislamlik makamına getirildi.1692'de görevinden azl edilerek Bozcaada'ya nefyedildi.Halefinin vefatı üzerine tekrar meşihata getirildiyse , Vezir-i azam Sürmeli Ali Paşa ile geçinemediği için ,tekrar azledilerek Sakız adasına nefyedildi. Oradan Mısır'a sürülen Feyzî Efendi, 1110(1698)senesinde vefat etti. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.399

²⁹⁷ Feyzullah Efendi, aslen Erzurumludur. IV. Mehmed zamanında Vâni Mehmed Efendi, kendisini İstanbul'a davet etmiş ; hatta bununla da kalmayarak damat edinmiştir. Feyzullah Efendi,kayınpederi vasıtasıyla padişahla tanıştı.Ondan sonra da ikbal yıldızı parladi. II.Mustafa'nın hocalığından sonra 1081 yılında müderrisliklik makamına getirildi.Şehzâde Sultan Ahmed'in ta'limiyle meşgul oldu.1097(1685-86) tarihinde , Rumeli kazaskerliğine getirildi.Şehzâdeleri yetiştirmesi hasebiyle, devlet bünyesinde büyük bir nüfuz kazandı.1098'de Nâkibü'l Eşraf oldu.Sultan IV.Mehmed'in hall'inden sonra , Debbağzade Mehmed Efendinin yerine şeyhülislam oldu.Fakat ; Siyavuş Paşanın sadrazamlığı döneminde,yeniçerilerin tekrar isyanı neticesinde sadrazam öldürüldü ve Feyzullah Efendi de Erzurum'a sürüldü.(1099)

Sultan II.Mustafa'nın tahta geçmesiyle, padişahın muallimi sıfatıyla tekrar İstanbul'a davet edildi ve 1106(1695)senesinde tekrar meşâyih makamına oturdu.Sultan Mustafa'nın hall'ine kadar büyük bir nüfuzla meşihat makamını işgal eyledi.Akraba ve evlâdını en yüksek makamlara getirdi.Oğlu Fethullah Efendiyi kendine halife tayin etti.1115(1703)te vuku' bulan bir yeniçeri isyanı ile beraber Erzurum'a sürüldü.Daha sonra ,asilerin baskısı sonucu yakalanarak hapse atılan Feyzullah Efendi,yine asilerce öldürüldü ve cesedi Tunca nehrine atıldı.a.g.e.,s.397

- 4 Meger fetvâsı bir ta'vîz-i cândur
Şifâ-yâb eyledi her derd-mendi
5 Elem-fersây-ı dil lutf-ı hitâbı
Revân-bahşây-ı 'âlem nûş-handı
9 Kim itdi sadr-ı fetvâyı müşerref
Didüm târîh-i Feyzu'llâh Efendi

(Râsih Divanı,Tarihler,s.417)

“Allah mübarek etsin.Bu ne hoş nizamdır ki,âlimlerin yolunu süsledi.Onlara yüce makamlar verdi.En yüce makam olan fetvâ makamına,güzide bir kişi verdi.Muazzam padişahın hocası odur ki,kişileri layık oldukları mevkilere getirir.Faziletlilerin önderi, âlimlere mertebe veren din makamının süsü o seçkin zât,baştan başa nurdur.Asrın şeyhülislamı, Osmanlının müftüsü olan o zâtın her fetvâsı,sağlam bir ip gibidir.Seninle cihan bahçesi yeniden tazelandı.”

16

Kasîde-i Berây-ı Seyyid Feyzullah Efendi

- 1 Bârek'allâh zihî hüsn-i nizâm-ı pîşîn
İtdi hükmiyle tarîk-ı 'ulemâyı tezyîn
2 Pâye-ber-pâye idüp mertebesin vâlâ-ter
Kodı her rütbeye bir sellem-i rif'-at pâyîn
3 Buldı bir mertebe rif'at ki nahim tâk-ı felek
Âferîn-hân olarak itdi hezârân tahsîn
13 Dahi mâ-fevkı olan mesned-i fetvâdur kim
Hâliyen virdi şeref sadrına bir fahr-ı güzîn
14 Hazret-i hâce-i hâkân-ı mu'azzam ki odur
Şimdi ol rütbeleri ehline iden ta'yîn
15 Pîşvâ-yı fuzalâ mertebe-bahş-ı 'ulemâ
Muktedâ-yı küberâ zîver-i mesned-i geh-i dîn
16 Zâtınun mâ-sadakıdur 'âlem-i feyzu'llâh
Nürdür feyz ile başdan başa ol zât-ı bihîn
17 Şeyhü'l-İslâm-ı 'asır müftî-i âl-i 'Osmân
Her cevâb-ı kalemi 'âleme bir habl-i metîn
34 Tâzelendürdi sürûrun yine virdün el-hakk
Gülşen-i 'âleme sen hâsiyet-i fer-ver-i dîn

...

(Edirmeli Kâmî Divanı,Kasideler,s.39)

“Dinin müftüsü ve cihan padişahının hocası olan Feyzullah Efendinin dergahının tozu,memleketin seçkin kişilerinin gözüne bir sürmedir.Hudâ'nın güneşinin nuru,takva alınının nurudur.İnsanların en şerefli, iffetlisi ve seçkinidir. Fazilet yönünden,irfan ehlinin baştacıdır.”

“Gönül bülbülleri senin gazelhanımlursa,senin övgü meclisini de bahar anlatsa ne olur ki ?..”

5

Der-Sitâyiş-i Müftî'l-Enâm es-Seyyid Feyzullâh Efendi eş-Şehîd Rahmetullah-i 'Aleyhi'r-Rahmeti ve'l-Gufrân²⁹⁸

- 9 Cenâb-ı hıce-i şâh-ı cihân müftî-i dîn
Ki hâk-i dergehîdür kuhlı 'ayn-i a'yânun
10 Fûrûk-ı mihr-i Hudâ nûr-ı cebhe-i takvâ
Güzîn ü eşrefi 'iffetle nev'-i insânun
11 Şerîfi sa'd-eser seyyîd-i dakîk-nazar
Kemâl-i fazl ile ser-tâcı ehl-i 'irfânun

²⁹⁸ “Şehid” kelimesi,kasideye şair tarafından sonra ilave edilse gerektir. Ancak bu ifade,şairin Edirne Vak'asına ve Şeyhülislam'a bakışını ortaya koyması yönünden ilginçtir.

- 12 Kitâb-ı fazlına nisbetle cüz’i nâkîsdur
Nazar olınsa nüh evrâkı çarh-ı gerdânun
13 Miyânı şemse-i zer-cild-i âsmânîdür
O tuhfe nüshaya mihr-i sipihr-i devrânun
14 Hümâ-yı himmeti vâr ise oldı sâye-fiken
Ki oldı bahtı hümâyûn-ı müstemendânun
15 Bahâr menkabetâ bezm-i midhatunda n’ola
Olursa bülbül-i dil şevk ile gazel hânun
16 Dil oldı şifte-i kâkül-i perîşânun
‘Akıl rübûde-i şühî o çeşm-i fettânun
17 Sipâh-ı fitne esîr-i çeh-i zenehdânun
Kumâş-ı al-i kirişme metâ’-ı dükkânun
...

(Edirneli Fâiz Divanı,Kasideler,s.128)

“Tâkâtleri mahveden,insana hayret veren bu vak’a nedir ki?Kerbelâ vakası ile aynıdır. O, cihanın dinini koruyan muhterem bir kişi idi.Onun adâlet haremî,zayıfların bir sığınağı idi. Gece gündüz,bütün endişesi cihanın nizamı ve kurtuluşu idi.İrfan ehli,onun lütfuna mazhar olmuştu.Fazilet ehline de,devlet Hümâsı idi.Yezidin yaptığını yaparak onun haksız yere kanını akıttılar.Cihan,kanlı gözyaşı dökse şaşılır mı?Zirâ;kaza oku, zamanın gözbebeğine dokundu.”

“O, irfan evinin aslanını çevirip cahil ve rezilce o kerih işi yaptılar.Haccac’ın yaptığı gibi yaptılar ve onun katline fetvâ verdiler.”

VII

- Mersiyeye-i Seyyid Feyzu'llâh Efendi Rahîmehü'llâh
1 Nedür bu vak'a-i takat-güdâz u hayret-zâ
Kim oldı vâkı'a-i Kerbelâ ile hem-tâ
6 O sadr-ı muhterem ü dîn-penâh-ı 'âlem kim
Harîm-i 'adli idi kehf-i me'men-i zu'afâ
8 Nizâm-ı 'âlem idi rûz u şeb heme kârı
Salâh-ı dîn idi endişesi sabâh u mesâ
9 Cenâh-ı lutfına almışdı ehl-i 'irfânı
Hümâ-yı devlet idi ehl-i fazla ser-tâ-pâ
10 İdüp zemîne revân hûn-ı nâ-hakın el-hak
Yezîdün itdiler âyîn-i bâtulın icrâ
11 Degül sezâ ana her nâ-revâ olursa n'ola
Kabâ-yı sürh-ı şehâdet şî'âr-ı âl-i 'abâ
12 'Aceb mi çeşme-i hûn olsa dîde-i 'âlem
Tokındı merdüm-i çeşm-i zemâna tîr-i kazâ
13 İdüp ihâta o şîr-i künâm-ı 'irfânı
Hezâr hük-i kerihü'l-fi'âli cehl ü şekâ
14 Ki oldı mâ-sadak-ı hâli "huffeti'l-cenne"²⁹⁹
O rütbe itdiler ol zâta renciş ü îzâ
15 Tamâm itdiler icrâ-yı resm-i Haccâcı
Virüp irâka-i hûnına hüccet ü fetvâ

(Neylî Divanı, Kasideler, s.48)

1.1.3.1.3. Feyzullah Efendi-zâde Fethullah Efendi ³⁰⁰

²⁹⁹ “Huffetil-cennetü bil-mekârih ve huffetin-nâru biş-şehvât.” “Cennetin etrafı nefse hoş gelmeyecek şeylerle çevrilidir, cennetin etrafı da nefsin hoşuna gidecek şeylerle çevrilidir.” **Kütüb-i Sitte/5125**

³⁰⁰ Erzurumlu Feyzullah Efendi'nin büyük oğlu Fethullah Efendi'dir.Bi'l-fiil şeyhülislâmlık makamına gelmediği halde bu pâyeyi aldı. Fethullah Efendi, Rumeli kadiaskeri pâyesi ile Nakibu'l-Eşraf olarak bulunurken, Seyhülislâm olan babası Feyzullah Efendi,kendisinden sonra bu makama,oğlunu tayin etti. Fakat1115 (1703) senesinde Edirne Vak'ası sonrası,babası ile birlikte

“Fetvâ makamı pâyesi sana mübarek olsun.”

XII

Târîh-i Pâye-i Fetvâ-yı Fethu'llâh Efendi El-Merhûm

7 Ri'âyet-i sūhan-ı tehniyetle târîhin
Didi mübârek ola sadr-ı pâye-i fetvâ (H.1114-M.1702-03)

دیدی مبارک اوله صدر پایه فتوی

سنة ۱۱۱۴

(Neylî Divanı,Tarihler,S.256)

“Gül,onun güzel huyundan dolayı itibarlıdır.Devlet bahçesinin bir gülüdür o. Onun edep ve faziletini gören,bu ayarda bir gül açılmamıştır,der.Onun himmet bulutu, tazelik vermese,gül hiç bu kadar meşhur olur muydu? ³⁰¹

6

Der-Sitâyiş-i Nâkîbü'l-Eşrâf Sâbık Mahdûmu'ş-Şehîd es-Seyyid Feyzullâh Efendi

8 Cenâb-ı hazret-i mahdûm gül-i Şerfi hasîb

Ki hüsn-i hulk-ı kerîminden i'tibârda gül

9 Gül-i hadîka-i devlet Nakîb efendi kim

Gubârdur ki pâk ile iftihârda gül

10 Gören gül-i edeb ü fazl-ı pür-tarâvetini

Dahı açılmadı dir böyle bu 'ayârda gül

11 Sehâb-ı himmeti ger olmasa tarâvet-bahş

Cihânda böyle olur mıydı iştihârda gül

12 Bahâr menkabetâ feyz-bâd-ı lütfun ile

Biter zemîn-i emel gibi şûrezârda gül

...

(Edirneli Faiz Divanı, Kasideler, s.135)

1.1.3.1.4. Paşmakçı-zâde Seyyid Ali Efendi (1703) (1704-1707) (1711-1712) ³⁰²

“Seyyid Ali Efendi,iyiliksever,hüner ehlini koruyan bir kişidir.Onun verdiği fetvâlarla,cihan zinet ve canlılık buldu.İhsanın kaynağı,zamanın efendisi,fazilet ve takva ehlinin övüleni,rica ehlinin mercii,cömertlik ve iyiliğin mayası,cömertlik madeni,din ve dünyanın müftüsü,Hz.Ali'nin adaşdır o.”

“Onun gelişi ile fetvâ makamı süslendi.Kerem madeni olan o zât ile cihan övünür.Felek,onun gibi bir cevheri görmedi henüz.”

31

Der-Sitâyiş-i Şeyhü'l-İslâm Seyyid 'Alî Efendi

1 Bâreka'lah zihî zât-ı mekârim-perver

Levhaş'a'llâh hoşâ melce'i erbâb-ı hüner

2 Habbezâ melce'i 'âlem ki müdâm olmadadır

Cebhe-fersâ-yı der-i devleti ser-cümle beşer

azledildi.Bundan kısa bir müddet sonra da vefat etti. Fethullah Efendi dışında ,bu tarihten itibaren bir başkasına,meşihat pâyesi verilmemiştir. Seyit Ali Kahraman ve *Diğerleri, İlmîye Sâlnâmesi*, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.278

³⁰¹ Edirneli Fâiz Divanında,Fethullah Efendi hakkında yazılmış bir de tarih kıt'ası (4beyit) yer almaktadır ki,şair,yukarıdaki kasideye benzer şekilde Fethullah Efendiyi övmüştür.Bu manzumede herhangi bir tarih verilmemiştir.Bkz.Tarik Demir, , *Edirneli Fâiz Divanı İnceleme-Metin-Dizin*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. SBE. Ankara, 2006, s.184

³⁰² Paşmakçızâde Mehmed Efendinin oğludur.Doğumu 1048(1639)dur.Devrin alimlerinden dersler alan Ali Efendi,Kudüs ve Edirne kadılığı görevlerinde bulunduktan sonra nakîbü'l eşraf mansıbı oldu.Rumeli vezirliğine getirilen Ali Efendi,1703'teki isyan sonrası meşihat makamına getirildi.Dönemin kötülüğünü bilerek bu makama gölge düşürmek istemeyen Ali Efendi istifasını verdiyse de altı ay sonra tekrar bu makama getirildi.(1115-1704)Üç sene bu makamda kalan Ali Efendi,nihayet Çorlulu Ali Paşanın teşvikiyle görevinden azledildi ve Sinop'a sürüldü.(1118-1707)Dört sene sonra İstanbul'a dönen Ali effendi Ebezâde Abdullah Efendinin yerine şeyhülislamlığa üçüncü defa getirildiyse de bir ay kadar bu makamda kaldıktan sonra vefat etti. Seyit Ali Kahraman ve *Diğerleri, İlmîye Sâlnâmesi*, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.403

4 Odur ol zîb-dih-i mesned-i fetvâ ki anun
 Buldı ser-cümle cihân zâtı ile zînet ü fer
 6 Seyyidü'l-kavm-ı zamân menba'-ı 'ayn-ı ihsân
 Melce'i halk-ı cihân zât-ı merâhim-mazhar
 7 Mefhar-ı fazl u takvâ merci' erbâb-ı recâ
 Mâye-î cûd u sahâ dâver-i 'âli-manzar
 9 Ma'den-i lutf u 'atâ müftî-i dîn ü dünyâ
 Seyyid-i Âl-i 'Abâ ya'ni semiyy-i Haydar
 19 Sensin ol dürr-i girân-kadr-i yem-i ihsân kim
 Sadr-ı fetvâya kudûmun ile geldi zîver
 20 Sen o kân-ı kerem u bahr-ı himemsin k'olmuş
 Dergeh-i 'âtıfetün melce'-i 'âlem yek-ser
 21 Öyle bir zât-ı mükerremsün eyâ kân-ı kerem
 Oldı ser-cümle cihânyâna vücûdun mefhar
 22 Sen o yek-tâ güher-i bahr-ı keremsin ki felek
 Görmedi zât-ı şeref-bahşuna benzer gevher
 ...

(Sâlim Divanı,Kasideler,s.256)

Devlet erkânı içinde,onun bir benzeri daha yoktur.Yumuşak huyu ve edepli mizacı ile herkesten üstündür.O,lütuf denizinin bir incisidir.İnsanlar,dertlerini arz etmek için onun lütuf dergahına başvururlar.

5
 Gazel-i Müzeyyel bâ-Vasf-ı Tezkire-i Sâni es-Seyyid 'Ali Efendi Rahimehu'llâhu Te'âlâ
 5 Ya'ni Cenâb-ı Tezkire-i sâni kim anun
 Zât-ı şerîfi nüsha-i kübrâ degil midür
 7 Erkân-ı devlet içre nazîr ü şebîhi yok
 Hilm ü edeble cümleden a'lâ degil midür
 8 Seyyid 'Ali Efendi o zât-ı latîf ile
 Bahr-i lûtufda bir dür-i yektâ degil midür
 9 Ehl-i niyâza 'arz-ı husûl-i merâm için
 Dergâh-ı lûtfi melce' ü me'vâ degil midür
 ...

(İbrahim Nazîri Divanı,Kasideler,s.355)

1.1.3.1.5. Sâdik Efendi (1694) (1707-1708) ³⁰³

“Senin temiz kişiliğin, fetvâ makamına şeref verecek.Cihanın yüzü güldü,herkes çok sevindi.Sadık Efendi Şeyhülislam oldu.”

3
 Târîh-i Dil-Pesendî Berây-ı Fetvâ-yı Sâdik Efendî
 1 Zât-ı pâkûn viricek mesned-i fetvâya şeref
 'Âlemün güldü yüzi sevinç ile dünyâ toldı
 2 Bendene müjde-künân söylediler târîhün
 Sâlimâ Sâdik Efendi yine müftî oldı (H.1118-M.1707)
 سألما صادق افندی يينه مفتى اولدى

(Sâlim Divanı,Tarihler,s.539)

³⁰³ Saadettin Şirvânî'nin soyundandır.Doğum tarihi 1040(1630)tır.Elli yaşında Halep (1091-1680) ve sonra da Mısır kadısı oldu.II.Ahmed zamanında Şeyhülislam Feyzullah Efendinin teşvikiyle Anadolu vezirliğine(1103-1691-92) ve iki sene sonra da Rumeli sadrına(11051693-94) getirildi.Feyzullah Efendinin azli üzerine meşihat makamına getirildi.(1105-1694)Sultan II.Mustafa'nın tahta çıkmasıyla beraber azledilen Sadık Mehmed Efendi, on iki sene kadar devlet işlerinden uzak kaldı.Edirne vakası ve Feyzullah Efendinin hall'ini müteakip III.Ahmed'in döneminde tekrar bu makama getirildi. Fakat bu sıralarda pek ihtiyardı ve dimağı bir hayli zayıflamıştı.Bu sebepten azledildi. (1119-1708) İki sene sonra da vefat etti. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.401

1.1.3.1.6. Ebe-zâde Abdullah Efendi (1708-1710) (1712-1713)³⁰⁴

Abdullah Efendi, ilim ve irfanda son derece üstad'dır. Cihanın velinimetini, anlayışlı, faziletli bir zâttır. İlim ve irfan madenidir. Dinin ve devletin direğidir. Bütün meseleleri halleden âlim bir kişidir ki, İbn-i Hacıb, onun kapıcısı olsa layıktır.

8
Der-Vasf-ı Şeyhü'l-İslâm 'Abdullah Efendi
20 Muhît ü bahr-ı râ'ik dersin idüp su gibi ezber
Kitâb-ı nehri cûlar şerh iderler şimdi pinhânî
21 O denlü itdi üstâd-ı nemâ neşr-i ma'ârif kim
Pür itdi nev-be-nev erbâb-ı dânişle gülistânî
24 Veliyy-i ni'met-i 'âlem hümâm ü fâzıl u efhâm
Le'âlî-i girân-mikdâr 'ilm ü 'iffetin kânî
25 'Îmâd-ı dîn ü devlet zîb-bahş-ı mesned-i rif'at
Îmâm-ı rümme-i ümmet sezâ-yı lutf-ı Yezdânî
28 Odur ol fâil-ı müşkil-küşâ nihrîr-i 'âlem kim
Sezâdır dergehinin İbn-i hâcib olsa der-bânî
...

(Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı, Kasideler, s.64)

Asrın bütün insanların müftüsü için, dünya her an dua eder. Zamanın en bilgilisidir; ki bütün zorlukları kolayca halleder. Sağlam fikirleri ile cihan emniyet içindedir. Onun kalemi, zamanın emniyetine vesile olmuştur. Onun adâlet zamanı, Nûşirevân'ın vaktine benzer.

18
Der-Sitâyiş-i Şeyhü'l-İslâm 'Abdullah Efendî
8 Müftü'l-enâm-ı 'asr semiyî-yi 'ibâd ile
'Âlem devâm-ı 'ömri dü 'âsın her ân ider
9 'Allâme-i zamâne ki sa'd ile seyyidün
Ser-beste müşkilâtını âsân beyân ider
14 Nâ-ehle kilki dahme-i Efrâsiyâbdur
Dâniş-verâna lutfını bî-imtinân ider
21 Âsâyiş-i zamâna medâr oldu hâmesi
Fetvâsı def'-i fitne-i Hindû-sitân ider
22 Ol yekke-tâz-ı ma'delet elbet zamânını
Mânend-i vakt-i devlet-i Nûşirevân ider
...

(Edirneli Kâmî Divanı, Kasideler, s.45)

Şeyhülislam Abdullah Efendi, çok bilgili bir müftüdür; ki onun temiz zâtı, o yüce makamın süsü oldu. Devlet esaslarını adâletle sağlamaştırdı. Onun makama gelişinin sevinci, bütün dünyayı aydınlattı. Felek, onun zamanında bilgili kişilere kötülük yapmaz. Adâleti ve ihsanı ile herkesi memnun etti.

32
Kaside der-Sitâyiş-i Şeyhü'l-İslâm 'Abdullah Efendi

³⁰⁴ Sultan II.Süleyman zamanında Mısır (1100/1688-89) ve Edirne(1103/1691-92) ve Sultan II.Mustafa'nın tahta geçmesiyle Mekke kadılığına atandı. Daha sonar Anadolu kazaskerliği ve bilahare Rumeli kazaskerliği (1108/1696-97) görevlerine getirildi. Bir ara azledilip tekrar Rumeli kazaskerliğine getirilen Ebezade Abdullah Efendi, Şeyhülislam Feyzullah Efendinin tesiriyle Kıbrıs'a sürüldü. Edirne vakasından sonra(1703) İstanbul'a gelen Abdullah Efendi, bir müddet sonra tekrar Rumeli sadrına(1117/1705-06) ve iki sene sonra da meşihat makamına tevcih edildi.(1119-1708)iki buçuk sene sonra azledilen(1122-1710) Abdullah Efendi, yerine getirilen Paşmakçı-zâde Ali Efendinin vefatına binaen ikinci defa şeyhülislam oldu(1124-1712)Deli Petro'nun Dimetoka'ya göndermesine sebep olan Ebe-zâde, nüfuzunu artırmaya çalıştı. Ve rakiplerinin düşmanlığı neticesinde azledildi. Yerine Atâullah Efendi şeyhülislam oldu. Rumeli yakınındaki yalısında vaktini devlet adamları aleyhinde bulunmakla geçiren Ebe-zâde, Trabzon'a nefyedildi. Fakat yolda içinde bulunduğu gemi battı ve Ebe-zâde Abdullah Efendi vefat etti. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1998, s.404

- 12 Cenâb-ı müftî-i 'allâme 'Abdu'llâh Efendi kim
Vücûd-ı pâki zîbende idüp ol sadr-ı 'ulyâyı
13 'Adâletle esâs-ı devleti ihkâm idüp zâtı
Sürûr-ı makdem-i pâki münevver kıldı dünyâyı
14 Zamân-ı devletinde ol vücûd-ı bî-nazîrin çarh
Bî-hamdi'l-lâh leked-kûb itmez oldı merd-i dânyâyı
15 Nizâm-ı 'adli gürg ü mîsi hem-reh eyleyüp itdi
Ser-â-pâ menkabet-hânı dil-i a'lâ vü ednâyı
16 Cihân memnûn-ı lutf-ı 'ayn-ı bâg-ı 'adl ü ihsânı
Zebân rıdvân-ı firdevs-i senâ-yı zât-ı vâlâyı
17 Rûh-ı rûy-ı zarâfet ferş-i hâk-i pây-ı pür-yümni
Vücûh-ı bende-gân ser-tâ-kadem ez-dil cebîn-sâyı
...

(Sâlim Divanı,Kasideler,s.259)

1.1.3.1.7. Mustafa Mirzâ Efendi (1714-1715)³⁰⁵

Şeyhülislam Mustafa Mirzâ Efendinin vefatına düşürülen aşağıdaki tarih kıt'asında, onun mekanının cennet olması için dua edilmiştir.

52

Târîh-i Berây-ı Vefât-ı Mîrzâ Efendi Şeyhü'l-İslâm-ı Sâbıkan

- 1 Şeyhü'l-İslâm Mustafâ Mîrzâ efendi sad-hayf
Rihlet itdi eyleye rahmet Hüdâvend-i Rahîm
5 Rihletin gûş eyleyüp Kâmî didi târîhini
Miskin Mîrzâ Efendi ola firdevs-i na'im (H.1136 – M.1723)

سکن میرزا افندی اوله فردوس نهم

(Edirneli Kâmî Divanı,Tarihler,s.117)

1.1.3.1.8. Ebû-İshak İsmail Nâim Efendi (1716-1718)³⁰⁶

Saltanatın ve devletin temel direği,din pazusunun kuvveti muhterem bir insan olan İsmail Efendi,İslam'ın bir süsüdür.İbnü'z-Zekâ bile onun dergahına yüz sürer. Şanın yüceliği ile kölelerin efendisidir.Mülkü elinde tutarak feleğe hakim oldu.İsmail Efendi,müjdelers olsun ki,dinin müftüsü oldu.

31

Târîh Berâ-yı Müftî-şoden-i İsmâ'il Efendi

Rükn-i bâlâ-hâne-i devlet imâd-ı saltanat
Destgâh-ı mülk ü millet kuvvet-i bâzû-yı dîn
Vâzi'ü'l-asl-ı kerem sadru's-sudûr-ı muhterem
Mesned-ârâ-yı himem pîrâye-i dîn-i mübîn
Ya'ni Bû İshak İsmâ'il Efendi kim eder

³⁰⁵ Doğum tarihi H.1040(1630-31)'tır. Sultan İbrahim zamanında saraya intisâb etti. Anadolu vezaretinin tezkireciliğini ifâ etti. Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşanın Kamanıçe zaferi sıralarında kendisine mevleviyyet verildi.H.1086(1675-76) senesinde Yenişehir ; H.1091(1681) senesinde Mısır; H.1097(1685-86) senesinde Mekke ve nihayet H.1099(1687-88) senesinde İstanbul kadısı oldu.Sultan IV.Mehmed'in hall'iyle neticelenen isyan sırasında Kıbrıs'a sürüldü.Affını müteakip Rumeli sadrına (H.1106/1694-95) getirildi.II.Mustafa döneminde , Sinop'a nefyedildi ise de, Sultan III. Ahmed'in cülûsuyla beraber tekrar affedildi.H.1120(1708-09) senesinde tekrar Rumeli sadrına,altı sene sonra da (H.1126/M.1714) şeyhülislamlığa getirildi.Bir sene kadar bu makamda kalan Mustafa Mirza Efendi, rakiplerinin sebebiyle azledildi ve Trabzon'a sürgüne gönderildi.Affedildikten sonra yerleştiği Mîrgûn'da vefat etti. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.407

³⁰⁶ Alâ'iyveli İbrâhim Efendinin oğludur.İsmail Efendi,H.1084(1673-74) senesinde Hâric Medresesine nâil oldu.Bilâhare mektupçuluk,tezkirecilik,niyâbet,kassâmlık vazifelerini ifâ etti.III.Ahmed devrinde, Süleymaniye Dârü'l-hadîsinden Halep kadılığına tayin oldu.(H.1104/M.1692-93)Daha sonra Bursa kadılığı,Mekke payeliği, Mısır kadılığı,Mekke kadılığı ve nihayet İstanbul kadılığı görevlerinde bulundu.İki sene sonra , Anadolu payesi ve bir sene sonra da Anadolu veziri(H.1123/1711-12) görevlerini yaptı. Aynı sene ,Rumeli vezirliğine getirilen İsmail Efendi,azlini müteakip tekrar aynı makama getirildi.H.1128(1716) senesinde şeyhülislam olan İsmail Efendi,iki sene bu makamda kaldı.Azledildikten sonra Sinop'a sürüldü. Vefatı H.1137(1724-25) senesidir. **a.g.e.**,s.410

Sâha-i dergâhına İbnü'z-Zekâ vaz'-ı cebîn
 Hazret-i mevlâ'l-mevâlî kim 'ulüvv-i şân ile
 Oldu zâl-ı çarha mâlik lik bâ-mülk-i yemîn
 Böyle tahrîr etdi târîhin Nedîm-i bendesi
 Oldu 'İsmâ'îl Efendi müjde kim müftî-i dîn (H.1128-M.1716)

(Nedîm Divanı,Tarihler,s. 159)

Gönüllerin sığınağı, meşihat makamına mutluluk veren İsmail Efendi,bereket ve uğurla şeyhülislam olmuştur:

33

Târîh-i Fetvâ-yı İsmâ'îl Efendi

26 Müftî-i 'âlî-tebârâ melce-i ehl-i dilâ
 Ey kerem-kâr-ı mürüvvet-perver-i sadr-ı güzîn
 60 Çıkdı bu târîh ile seb'-i semâvâte peyâm
 Oldı İsmâîl Efendi yümn ile müftî-i dîn

(Sâlim Divanı,Tarihler,s.579)

Fetvâ makamına, layıkıyla oturacak bir kişi bulunmaz olmuştur ki; İsmail Efendi, orayı şereflendirmiştir. Onun gelişi ile, bütün dünya mutlu olmuştur:

Târîh-i Berây-ı Şeyhü'l-İslâm-Şoden-i Kara İsmâ'îl Efendi

1 Zamânıydı mu'allâ-kasr-ı mesned-gâh-ı fetvânun
 Bisât-ı nev-tırâz-ı lâyıkı olmışdı nâ-peydâ
 2 Bi-hamdi'llâh ki 'unvân-ı şerîf-i şeyhü'l-islâmı
 Yeniden eyledi bir fâzıl-ı müşkil-güşâ ihyâ
 3 Ebû İshak-ı İsmâ'îl Efendi efkah-ı 'âlem
 Huceste makde miyle şâd-kâm oldı bütün dünyâ
 4 Mu'ayyen dîn ü devlet melce'-i erbâb-ı haysiyyet
 Dür-i bahr-ı fazilet Bermekiyy-i menzilet-bahşâ
 8 Emânı rû-nümâ oldukda didüm Kâmiyâ târîh
 Ebû İshak oldı zîver-i mesned-geh-i fetvâ (H.1127 – M.1715)³⁰⁷

ابو اسحق اولدر زبور مسند که فتوی

(Edirneli Kâmî Divanı,Tarihler,s.85)

Makamı yüce İsmail Efendi, meşihata şan ve izzet bahşederek şeyhülislam olmuştur:

XX

Târîh-i Fetvâ-yı İsmâ'îl Efendi

3 Felek-rütbe Ebû İshâk İsmâ'îl Efendi kim
 Makâmına şeref-bahş-ı kemâl-i 'izz ü şân oldı
 11 Cihân yek zemzeme târîh-i iclâlin didi
 Neylî Ebû İshâk Efendi müftî-i sâmi-mekân oldu (H.1128-M.1716)

ابو اسحق اندر مفتی سامی مکان اولدی
 سنه ۱۱۲۸

(Neylî Divanı,Tarihler,s.261)

1.1.3.1.9. Paşmakçı-zâde Abdullah Efendi (1731-1732)³⁰⁸

³⁰⁷ Ebcde verilen tarih hicri tarihe karşılık gelmemektedir.

³⁰⁸ Şeyhülislam Paşmakçızâde Ali Efendinin oğludur.Doğum tarihi, H.1091(1680)'dir. Otuz üç yaşında Yenişehir kadılığı,daha sonra İstanbul kadılığı (H.1127-M.1715) görevlerinde bulundu.Azlından sonra , Nâkibü'l Eşraf oldu. (1130/1717-18)Damad İbrahim Paşanın sadâretinde ,Anadolu sadrına nail olduysa da bir sene sonra ,azledilerek Rumeli sadrına tevcih edildi. (1137/1724-25)

“Ey yüce makamdakilerin sığınağı ve ilim ehlinin iftihar ettiği kişi,sen insanların takva sahibi olmasını sağlayarak,şariat ve fetvâ makamını süsledin.Sen hidayet yolunun rehberi ve dinin mükemmel kişisisin.Senin her beyanın , ilim için bir terazi;her sözün ilim ve irfan ehli için bir işarettir.Gizli remzlerden manalar çıkararak verdiği fetvâlarla, cihana inciler saçtın.Kemal ehli,senin fazilet kapından bir şeyler umar.”

16

Der Vasfı Şeyhü'l-İslâm 'Abdullah Efendi bâ-Semâ'ü'l-Kitâb

- 1 Ey melâz-ı sudûr-ı vâlâ-câh
İftihâr-ı nazâ'ir ü eşbâh
2 Ey medâr-ı vikâye-i takvâ
Zîb-i sadr-ı şer'at ü fetvâ
3 Reh-nümâ-yı hidâyet ekmel-i dîn
Mültekâyü'l-bahr-ı füyûz-ı yakîn
4 Zav'-ı misbâh-ı nûr-i Rabbânî
Dürr-i pâk-i muhît-i bürhânî
13 Hep işârât-ı 'ilm ü irfândur
Her beyânun 'ulûma mîzândur
14 Çıkartıp surre-i fetâvâdan
Dahi kenzü'r-rümûz-ı ma'nâdan
15 Eyledün kâ'nâta neşr-i dürer
Oldı kâfi cihâna ser-tâ-ser
16 Der-i fazlundan eyler ehl-i kemâl
İltikât-ı zahîre-i 'âmâl

...

(Antakyalı Münif Divanı,Kasideler,s.158)

1.1.3.1.10. Ebu İshak-zâde İshak Efendi (1733 - 1734) ³⁰⁹

“Cihan, fetvâ makamına mükemmel bir zât geldiği için çok mutlu oldu.O,benzeri olmayan çok faziletli bir zâttır.Her türlü müşkülü rahatlıkla halleder.Dünya ve dinin yardımcısı,kötüyü iyiden ayırt eden,bilgili kişileri sonsuz mutlu eden İshak Efendi, cihan müftüsü oldu.”

3

Târîh-i Sadr-ı Fetvâ Şeyhü'l-İslâm İshâk Efendi

- 1 'Âlem yine ser-â-pâ ol denlü hurrem oldı
Gûya ki çerh-i mînâ peymâne-i Cem oldı
7 Şâd olsa cümle dünyâ çok mı bu demde zîrâ
Mesned fûrûz-ı fetvâ bir zât-ı ekrem oldı
8 Ol zât-ı bi-mu'âdil ol efzal-ı efâzil
Kim hall-i kâr-ı müşkil ana müselleme oldı
13 Geldi o zât-ı nakkâd dünyâ vü dîne imdâd

Patrona Halil isyanı sonrası azledildi.O sene, Mirza-zâde'nin istifası üzerine fetvâ makamına getirildi.(1731) Fakat; kibir ve nahveti yüzünden herkesin teveccühünü kaybetti. Bilhassa; İran ile sulh için toplanılan mecliste, lüzumsuz itirazları ,azline sebep oldu.(1144-1732) Abdullah Efendi,azline müteakip gittiği hacc seyahatinden dönüşünde, Konya'da vefat etti.(H.1145-M.1733) Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.413

³⁰⁹ Şeyhülislam İshak Efendinin oğludur.H.1090(1679-80) senesinde doğdu.Gerekli ilimleri tahsilinden sonra, İzmir ve Mekke-i Mükerrreme pâyelerine nâil oldu. (H.1128/M.1715-16)Yedi sene sonra da, İstanbul kadılığına getirildi.H.1141(1728-29) senesinde, Anadolu sadrına getirildi.Patrona Halil isyanından sonra, kendi köşesine çekildi.H.1145(1732) senesinde, şeyhülislamın başkanlığında toplanan mecliste ,fazla mütaalada bulunması, Kütahya'ya sürülmesine sebep oldu.Bir sene sonra affedilerek Rumeli kazaskeri oldu. Aynı sene meşihat makamına getirildi.(1146-1733)Şeyhülislamlığı boyunca hep dürüst hareket etti.Sultan I.Mahmud'un teveccühüne mazhar oldu ve kendisine Bahçekapusu civarında bir saray ihsan edildi.Bir sene fetvâ makamında kaldıktan sonra vefat etti. **a.g.e.**, s.416

- 14 Güft ü şenîd-i emcâd hep hayra makdem oldı
Erbâb-ı dâniş ü dîd buldı sürûr-ı câvîd
Cümle bu vefk-i ümmîd devrinde mukim oldı
17 Târîhidür Münîfâ bu mısra'-ı dil-âra
İshak Efendi hakkâ müftî'-i 'âlem oldı (H.1146 - M.1733)

اسحق افندی حقا مفتیء عالم اولدی

(Antakyalı Münîf Divanı,Tarihler,s.186)

“Allah, meşihat makamına en uygun kişiyi getirdi.İshak Efendi,şeyhülislam oldu.”

LII

Târîh-i Fetvâ-yı İshâk Efendî

- 8 Safha-i tevfiika Neylî dest- i tevfiik-ı ezel
Yazdı târîh-i cemilin şeyhü'l-islâm-ı cemîl Sene 1146

یازدی تاریخ جمیلن شیخ الاسلام جمیل

سنة ۱۱۴۶

(Neylî Divanı,Tarihler,S.290)

1.1.3.1.11. Dürrî Mehmed Efendi (1734 - 1736)³¹⁰

Sultan Mahmud döneminde dünya, emniyet içindedir. Sultan, İslam'ın rükünlerini, herkesi kışkandıracak şekilde yüceltti. Nûman³¹¹ gibi zâtı, şeyhülislâm etti. Onun gelişi ile bütün cihan mutlu oldu. Onun yüce zâtı, Râbb'in bir lütfudur.

2

Târîh-i Sadr-ı Fetvâ Şeyhü'l-İslâm Dürrî Efendi

- 1 Hümayûn-paye gerdûn-sâye Hân Mahmûd kim 'âlem
Der ü dârî el-âmân cûd u 'adlînde emîn oldı
2 O denlü kıldı i'lâ yine erkân-ı İslâmı
Kim evvel pâyesi reşk-i revâk-ı heftümîn oldı
3 Husûsân şeyhü'l-islâm itdi bir Nu'mân-ı devrânı
Ki yümn-i makdemiyle sadr-ı fetvâ kâm-bîn oldı
4 Cenâb-ı hazret-i Dürrî Efendi geh felek cümle
Sadâ-yı müjde-i teşrîfi ile pür-tanîn oldı
5 O sadr-ı mesned-efrûz-ı şeref kim zât-ı vâlâsı
Ser-â-pa halka mahzâ lutf-ı Rabbü'l-'âlemîn oldı
9 Didüm gûş eyleyince bi'l-bedâhe [ile bu] târîh
Hele Dürrî Efendi müftî'-i dîn-i mübîn oldı (H.1147 – M.1734)

هله دری افندی مفتیء دین مبین اولدی

(Antakyalı Münîf Divanı, Tarihler, s.185)

1.1.3.1.12. Seyyid Mustafa Efendi (1736 - 1745)³¹²

³¹⁰ İlyas Efendinin oğludur.Halep,Mısır,Mekke-i Mükerreme,İstanbul kadılığı görevlerini yaptı.Damad İbrahim Paşa döneminde,önce Anadolu sadrına, bilahare de Rumeli sadrına getirildi.Şeyhülislam İshak Efendinin vefatı üzerine, şeyhülislam oldu.(1147-1734) Hastalığı ve mizacı sebebiyle, bu vazifesini hakkıyla ifâ edemedi.Hatta; imzaya mecâli olmadığından ,bunun yerine, mühür basmasına padişah izni verildi.Bu sebeplerden dolayı şeyhülislamıktan azledildi.Vefatı H.1146(1736-37) senesidir. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.417

³¹¹ Ebu Hanife En-Numan Bin Sabit.Hanefî mezhebinin kurucusu.

³¹² II.Mustafa döneminin şeyhülislamlarından Feyzullah Efendinin oğludur. H.1090(1679-80) senesinde doğdu.Babasının şeyhülislamlık döneminde, hızla merteye katetti.Otuz üç yaşında, Mekke-i Mükerreme kadısı oldu(1113/1701-02) Bir iki sene içinde Anadolu ve Rumeli sadrı payelerini aldı.Edirne vakasında babasının felaketi esnasında Mustafa Efendi,Yedikule zindanında bir müddet mahpus kaldı.Daha sonra Kıbrıs'a ve oradan da Bursa'ya gönderildi.III.Ahmed döneminin tamamına yakını Bursa'da geçirdi.Sultan I.Mahmud'un cülûsu üzerine, padişahın müsaadesi ile İstanbul'a geldi. Rumeli sadrına(1145/1732-33),birkaç sene

Neylî, Feyzullah Efendi-zâde Mustafa Efendinin meşihata gelişini yazdığı bir gazelle şöyle anlatır:

Seyyid Mustafa Efendinin fetvâ makamına gelmesi ile bütü gönüller mutlu olmuştur. Cihan sevinç ve nurla dolmuş gönüllerdeki keder gitmiştir. Gam ve sıkıntı yok olmuştur. Onun varlığı, devlet için bir emniyet ve güven sermayesidir.

194

- 1 Bi-hamdi'llâh yine şevk ile diller şâd-mân oldu
Cihân mesrûr u pür-nûr 'âlem kâm-rân oldu
- 2 Olup rûy-ı zemînden ber-taraf jeng-i gam u mihnet
Zemân âyine gibi 'âleme pertev-feşân oldu
- 4 Nihâl-i tayyibü'l-a'râk-ı Nu'mânî-mefâhir kim
Enâma devleti sermâye-i emn ü emân oldu
- 7 Kemîne bende-i dîrîne Neylî didi târihin
Semiyy-i Mustafâya mesned-i fetvâ mekân oldu (H.1148-M.1736)

Bir Nakşî-bendî tekkesinin yapılmasına dair Neylî tarafından yazılan aşağıdaki manzumede, Seyyid Mustafa Efendi; adâletli, fetvânın koruyucusu ve cihanın şeyhülislamı olması gibi yönlerden övülmüştür. O, her an cömertliği, iyiliği ve hayrı düşünür. Hz.Peybamberin adını taşır. Yine hayırlı bir iş yaparak, bu tekkeyi inşa etmiştir.

LXI

Târîh-i Hânkâh-ı Şeyhü'l-İslâm es-Seyyîd Mustafâ Efendi

- 1 Hudâvend-i cihân fetvâ-penâh -ı ma'delet-'unvân
Mekârim-pîşe hayr-endîşe sadr-ı mekremet-mu'tâd
- 2 Kerim-i bü'l-mefâhir dâver-i sâhib-me'âsir kim
Siyâdetle fütûvvet zâtı ile oldılar hem-zâd
- 3 Semiyy-i Mustafa müftî'l-enâm-ı Hâşimî-nisbet
Ki fetvâsı tarîk-ı şer'a nâsı kılmada irşâd
- 5 Yine hayr-ı 'azîme Hak muvaffak eyleyüp anı
Nakş-bendiyyeye bu hânkâhı eyledi bünyâd
- 10 Koyup hâke ser-i ihlâsı bir dâ'î didi târih
'Aceb 'âlî-makâm-ı Nakş-bendiyye mübârek bâd (H.1157-M.1744)

عجب عالی مقام نقشبنديه مبارك باد

سنة ١١٥٧

(Neylî Divanı,Tarihler,S.299)

Sultan I.Mahmud'un veziri Ali Paşa ve Müftî (Şeyhülislâm)Seyyid Mustafa Efendi için yazılan müşterek kasidede, Mustafa Efendinin âlim ve fâzıl bir kişi olduğu, her ikisinin de lütuf ve ihsanlarla dünyanın gözünü tok ettiği, irfan sahiplerinin bundan hep nasiplendikleri anlatılmaktadır:

8

Kasîde-i Müştereke der-Midhat-i 'Alî Paşa ve Müftî Seyyid Mustafâ Efendi

- 37 Câm-ı evsâfiyla mestem iki zât-ı ekremin
Kim deri her birinin meclâ-yı kurs-ı âfitâb
- 38 Öyle memdûhayn-ı vâlâ-câh kim oldu harâm
Her birinin mevsim-i 'adlinde çarha inkılâb
- 39 Birinin saff-ı ni'âl-i meclisi divân-ı Cem

sonra da meşihata (1148/1736) getirildi. Mustafa Efendi ,şeyhülislamlık vazifesini hakkıyla yerine getirdi. Hayatının son zamanlarında felç oldu.Nihayet H.1158(1745) senesinde vefat etti. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.418

40 Birinin bezminde Dârâ halka-i bîrûn-ı bâb
 Biri itdi zinde nâm-ı Hâtem'i kıldı biri
 Mürde şem'-i kevkeb-i hasmı çü fânûs-ı habâb
 41 Birisi Sultân Mahmûd'un vezîr-i a'zamı
 Dâver-i ekrem 'Alî Paşa-yı Eflâtûn-cenâb
 42 Birisi fermân-revâ-yı câh-ı fetvâ-yı şerîf
 Fâzıl-ı 'allâme nihrir-i mekârim-intisâb
 57 Âsaf-ı kâm-âverâ Dârâ-yı gerdûn-mesnedâ
 Ey virenler dehr-i pîre revnak-ı 'ahd-i şebâb
 58 İtdiniz dünyâyı hep dil-sîr-i hân-ı mekrûmet
 Bâ-husûs erbâb-ı 'irfan oldı yekser behre-yâb
 ...

(Nevres-i Kadîm Divanı, Kasideler, s.245)

Seyyid Mustafa Efendi, Kur'ân hükümlerine dayanarak fetvâ verir ve her işinde İmam-ı A'zam'ın rûhunu şad eder. Şeriatın Nizamülmülk'ü olan şeyhülislâmın, her hükmü sağlamdır. Fikir ve tedbir yönünden, Eflatun ve Lokman'dan daha üstündür. Böyle hayır düşünen bir müftü için, Osmanlı padişahlarının bile hürmetkâr olması gerekir.

21
 Ramazâniyye Berây-ı Şeyhülislâm Seyyid Mustafâ Efendi
 32 Şâd ider her emrde rûh-ı İmâm-ı A'zam'ı
 Rabt idüp ahkâmını ahkâm-ı Kur'an üstine
 33 Ol Nizâmül-mülk-i şer'-i envere sad âferîn
 Kim olup ahkâmda im'ân u itkân üstine
 34 Emr-i dînde fi'l-mesel bir nice emr-i müşkili
 'Arz idüp kayd itsen evrâk-ı perîşân üstine
 35 Fikri meşgûl-i mehâm-ı devlet iken hâmesi
 Al cevâbın dir sana var vech-i âsân üstine
 36 Re'y ü tedbire gelince kemterîn endîşesi
 Gâlib olur 'akl-ı Eflâtûn u Lokmân üstine
 37 Hak budur kim fâ'ik-i eslâfdır her tavrda
 Vech-i rûchânı nümâyân oldı akrân üstine
 3 8 Böyle bir müftî-i hayr-endîşe lâzımdır hele
 Hürmet itmek pâdişâh-ı Âl-i 'Osmân üstine
 ...

(Nevres-i Kadîm Divanı,Kasideler,s.302)

“Onun fetvâ makamına gelişi,herkesi memnun etti.Kâfirler bile,onun teşrifini görüp,birbirlerine iman telkin ettiler.Onun adâletli dönemi,cihana âsâyiş getirdi.”

22
 Kasîde der-Medh-i Şeyhülislâm es-Seyyid Mustafâ Efendi
 22 Seyyidü's-sâdât-ı 'âlem fahr-i âl-i Mustafa
 Kim vücûdı mesned-i fetvâyı şâdân eyledi
 23 Mesned-i fetvâya teşrifin görüp bî-ihdiyâr
 Kâfirân birbirine telkîn-i îmân eyledi
 24 Kasr-ı iclâli o gün kim kıldı Hak tefvîz ana
 Dergehinde feyz ü tevfiği nigezbân eyledi
 28 'Ahd-i 'adli mâye-i âsâyiş oldı 'âleme
 Rûzigârı tâbi'-i evzâ'-ı insân eyledi
 29 İtidâl-i gerdiş-i eyyâm-ı ikbâli anm
 İtdiği gerdişlere çarhı peşimân eyledi
 ...

(Nevres-i Kadîm Divanı,Kasideler,s.308)

Şeyhülislam, fazilet sahiplerini koruyan bir cihan müftüsüdür. Dünyanın en üstün âlimleri bile, onunla övünür. Meşihat makamına geleli, herkese hak ettiği kadar lütuf ve ikramda bulunmuştur. Kendisi, vezirlerin bile sığındığı, İslam'ın bir kutbudur. Onun bir benzeri yoktur. Cihan, zulme meyletmişken; o, Hızır gibi adâleti ile her yeri düzeltmiştir. Hiç kimsede, pişmanlıktan bir eser kalmamıştır:

2

Der-sitâyiş-ger-i Feyzullahefendi-zâde Şeyhülislâm e's-Seyyid Mustafâ Efendi

- 20 Ya'ni der-gâh-ı hudâvend-i efâzıl-perver
Müftî-i rûy-ı zemîn hazret-i Şeyhü'l-İslâm
21 O güzîde-halef ü düde-i kutbü'l-'ulemâ
Fahr eder zât-ı şerîfiyle mahâdîm-i kirâm
22 Edeli devlet ü ikbâl ile sadrı teşrîf
Herkese haddi kadar eyledi lutf u ikrâm
27 Mültecâ-yı vüzerâ sadr-ı sudûr-ı devrân
Muktedâ-yı 'ulemâ kutb-ı medâr-ı İslâm
28 Fâzıl u kâmil ü deryâ-dil ü dervîş-nihâd
Yok nazîri eb ü ceddî gibi müftî-i enâm
38 Katı meyl etmiş idi zulm ile dîvâr-ı cihân
Hızr-veş ma'deleti verdi yine istihkâm
46 Kalmadı kimse zamânında perîşân-hâtır
Eyledin herkese haysiyyeti denlü in'âm

...

(Hâzık Divanı, Kasideler, s.135)

Ümmetin dayanağı, şeriat makamının kahramanı, mana hazinesini kuşatmış, tefsir ilmine vâkıf bir kişidir. Cihan ilmi, onun yanında, bir katre bile değildir. Onun ilim meclisinde, Eflatun söz sahibi bile olamaz. Onun adâletinin korkusundan, fesat ortadan kalkar.

VI

Kasîde-i Ra'nâ der-Sitâyiş Şeyhü'l- 'İslâm Mustafâ Efendi

- 26 'İmâd-ı millet-i dîn kahramân-ı mesned-i şer'
Muhît-i kenz-i ma' ânî muhakkık-ı tefsîr
27 O fazıl-ı mütebahhir ki vakt-i baht-ı 'ulûm
Yanında katre değil 'ilm-i 'âlem-i tahrîr
28 Eger ki meclis-i 'ilminde 'akl-ı Eflâtûn
Fünûn-ı mes'ele-i hikmeti idüp tasvîr
29 Tekellüm-âver-i sugrâ-yı bâhş-i kübrâdan
Olur delâ' iline hande-zen sagîr ü kebîr

...

(Beliğ Mehmed Efendi Divanı, Kasideler, s.26)

1.1.3.1.13. Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Efendi (1745-1746)³¹³

Akıllı ve bilgili bir zât olan Mehmed Sâhib Efendi, faziletliğin efendisidir. Onun uğur ve bereketiyle şeyhülislam olacağını bütün dünya söylemiştir:

³¹³ Dergâh-ı âlf yeniçeri ağalarından, Pîrî Ağanın oğludur. H.1085(1674-75) senesinde doğdu. Tahsilini tamamlarken, bilhassa devrinin meşihatından ziyadesiyle istifade etti. Şeyhülislam Mirza-zâde Efendinin hizmetinde bulundu. Sultan II. Mustafa'nın döneminde, mülâzemeti nâil oldu. Erbaîn payesi ve Şeyhülislam Feyzullah Efendinin kitapçılık hizmeti gibi vazifelere getirildi. Feyzullah Efendinin tavsiyesiyle, Daltaban Mustafa Paşaya ve Râmî Paşaya intisâb etmeye muvaffak oldu. Nihayet Evkâf-ı Haremeyn müfettişliğini, reisü'l-müderrişin ünvanlarını aldı. Selânik ve Yenişehir kazalarına nâil oldu. Ardından Bursa kadılığı ve mevleviyeti, Mekke-i Mükerrreme payeliği, İstanbul kadılığı, Anadolu sadrı ve akabinde Rumeli sadrı(1149/1736-37) gibi görevler kendisine verildi. Azlinden sonra, Tokat arpalığı kendisine verildiyse de(1151/1738-39) tekrar Rumeli sadrına ve H.1158(1745)'de ise şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu görevde iken, mizacındaki bir hastalık sebebiyle, vazifeden azledildi. İrtihâli H.1162(1748-49) senesidir. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1998, s.419

61

Târîh-i Şeyhü'l-İslâm Şüden-i Pîrî-zâde Muhammed Sâhib Efendi

1 Fahl-i 'allâme Muhammed Sâhib

Seyyid-i sa'd-ı cenâb-ı fuzalâ

2 Olıcak yümnile şeyhü'l-islâm

Dedi 'âlem ve ' aleyhi'l-fetvâ

7 Düşdü yek-pâre bu zîbâ târîh

Şeyhü'l-islâm-ı vecîh ü dâna

(H.1158 – M.1745)

(Kırımlı Rahmî Divanı, Tarihler,s.190)

1.1.3.1.14. Hayatî-zâde Mehmed Emin Efendi (1746)³¹⁴

“Müjdeler olsun... Hekimbaşı fetvâ elbisesini giydi.”

67

Târîh-i Şeyhü'l-İslâm Şüden Hayâtî-zâde Efendi

10 Dedim berceste bir târîh-i ra'nâ ana ey Rahmî

Hekimbaşı Efendi giydi müjde ziyi-fetvâyı (H.1159 – M.1746)

(Kırımlı Rahmî Divanı, Tarihler,s.195)

“Cihan sultanı Mahmud Han’a, Allah, feyziyle her işinde yardımcı oldu. Eflatun’u Hekimbaşı yaptı. Sonra da, onu fetvâ makamına layık gördü. Ey Allah’ım, sen bu makamı ona mübarek et.”

39

Târîh-i Şeyhülislâm Şüden-i Hayâtî-zâde

12 Cenâb-ı hazret-i hâkân-ı dehr Mahmûd Hân

Ki feyz-i Hak'la olurdu mu'in efendimize

13 Görüp mehâsin-i ahlâkını 'adâletini

İdüp teveccüh ü lutf-ı nevîn efendimize

14 Hakîmbaşı idüp eyledi Felâtûn'ı

Mutî-i hükm-i sevâd-ı nigîn efendimize

15 Revâ görüp ana sadr-ı makâm-ı fetvâyı

Virildi râtibe-i muhsinîn efendimize

25 Mübârek eyle İlâhî bu sadr-ı iftâyı (1159)

'İsâm-ı şer'-i Muhammed Emîn efendimize (H.1159 – M.1746)

(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.375)

1.1.3.1.15. Ebû İsmâ'il Efendi-zâde Es'ad Efendi (1748-1749)³¹⁵

³¹⁴ Sultan III.Ahmed'in baştabîbi Hayatîzade Mustafa Efendinin oğludur.Mehmed Emin Efendi,tahsilini ikmal eyledikten sonra , müderrislik rü'ûsuna ve sonra da Yenişenir kazasına nâil oldu.Daha sonra hızla merteye katederek ,Edirne kadısı (1147/1734-35) ve ser-etıbbâ oldu.İstanbul kadılığı(1152/1739-40) ve aynı sene Anadolu ve Rumeli sadrı oldu.Meşîhatı 1159 (1746) senesidir. Debdebe ve tantanaya fazlaca yönelmesi gibi sebeplerden ,vazifesini layıkıyla ifâ edemedi ve halk arasında, bu tavrı dedikoduya sebep oldu.O sene, azledilerek Bursa'ya gönderildi.Kendi arzusu üzerine ,Mekke-i Mükerrreme kadılığı kendisine tevcih edildi.(1161-1748) Mehmed Emin Efendi,Şam'a ulaşırken hastalandı ve çok geçmeden vefat etti. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.421

³¹⁵ M.1685 yılında İstanbul'da doğdu. İlk derslerini babasından aldıktan sonra, başta Mutavvelci Mehmed Efendi olmak üzere, devrin önde gelen âlimleri yanında iyi bir eğitim gören Es'ad Efendi, önce Abdüsselâm Medresesine, ardından Sahn-ı Semân'dan birine müderris tayin edilmiş; daha sonra Mekke ve Medine müfettişliği ve fetvâ emniyeti görevlerinde bulunmuştur. Bir müddet Selanik kadılığı yaptıktan sonra, Mekke kadılığına getirilen Es'ad Efendi, Sultan I. Mahmud döneminde, Sadrazam İvaz Mehmet Paşa'nın Adakale seferi esnasında, Mekke kadılığından alınarak ordu kadısı tayin edilmiş ve Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında geçen söz konusu savaş sırasındaki muhârebelerde ve akabinde yapılan barış antlaşmasında, önemli hizmetlerde bulunduğu için Rumeli sadrına tayin edilmekle taltif edilmiştir.(1157/1744-45) Bizzat Sultan I. Mahmud tarafından Mehmed Zeynî Efendi'den boşalan şeyhülislamlik makamına getirilen Es'ad Efendi (M.1748), bir yıl bir ay ,bu makamda iffet, dirayet ve dürüstlikle görev yapmış olmasına rağmen, özellikle Sadrazam Seyyid Abdullah Paşa'nın tesiriyle azledilip Mekke'de mecburî ikamete gönderilmek istenmiş; fakat Padişah, bunu kabul etmeyip sürgün yerini Sinop olarak değiştirmiştir. Kısa bir müddet Sinop'ta istirahat ettikten sonra yaklaşık üç yıl Gelibolu'da kalmak suretiyle sürgününün geri kalan bölümünü tamamlayan Es'ad Efendi, Padişah tarafından affedilip İstanbul'a geri çağrılarak Boğaziçi'nde, İncirköyü'nde kendisinin satın aldığı bir yalıda ikameti uygun görülmüştür.

Es'ad Efendinin fetvâ makamına gelmesi ile kendisine arz edilen bu kasidenin karşılığında Hâric reisliği,caize olarak şaire verilmiştir.Kasidenin medhiyye kısmı kaybolmuş ve Girizgâh bölümü bundan dolayı uzatılmıştır.Şair,Ramazaniyye adını verdiği kasidenin bu bölümünde,bu seneki bayramın en büyük bayram olduğunu; Zirâ, Es'ad Efendi gibi bir zâtın fetvâ makamına geldini söylemektedir.

16

Mesned-Tirâz-ı Sadr-ı Vâlâ-yı Fetvâ Cenab-ı Cennet-Mekân Merhûm u Magfûr Şeyhu'l-İslâm-ı Fezâ'il-İhtîşâm Sa'dü'l-Enâm-ı Mekârim-İltizâm Es'ad Efendimiz Hazretleri Sadr-İftâyi Teşrifleri Esnâlarında 'Arz Etdikleri Kasîde-i Ramazâniyyedir ki Sile Vü Câ'izesi Mukâbilinde Hâric Ru'ûsnu İhsân Buyurmuşlardır. Lâkin Medhiyesi Zayi' Olmagla Dest-Res Olundukda Tezyîl Olunan Giriz-Gâh-ı Kasîde Budur

- 21 'İd-i ekber bu sene oldu sıyâma der-pîş
Ne ise hâhiş-i dil eyleme bir an ihmâl
22 Tâli'-i es'adı bir zât-ı felek-kevkebenin
Verdi dünyâya bu dem pertev-i 'îd-i ikbâl
23 Es'adü'l-mille nesak-bend-i umûrû'd-devle
Sâhibü's-savle mühim-sâz-ı pesendide-fi'âl

(Haşmet Divanı,Kasideler,136)

Fazilet ve cömertlik madeni Es'ad Efendini yanında Tûsî³¹⁶, ebced okuyan bir çocuk gibi olur.Cihanda,nüshalar kamus gibi olsa da,akıl sahipleri,onun hafızasında ebced nüshası gibi bulurlar.Onun yaratılış ummanından mana cevheri ortaya çıktıkça, deryaların incisi,utancından çiğ tanesi gibi erir.Onun fikirlerinin ışığı,dünyanın mizacını düzeltir.

“Kemal ehlinin kötü talihi,senin lütfunla mutluluğa erişti.”

3

- Kasîde der-sitâyiş-i Şeyhü'l-İslâm Es'ad Efendi
24 Cenâb-ı menba'-ı fazl u 'atâ Es'ad Efendi kim
Yanında tıfl-ı ebced-i hân olur 'allâme-i Tûsî
25 Kim olsa nüshalar 'âlemde erbâb-ı hîred cümle
Bulurlar nüsha-i ebced gibi hıfzında kâmûsı
26 Zuhûr itdükçe ma'nâ gevheri 'Ummân-ı ta'bından
Hacâletten erir şebnem gibi deryânun incüsü
30 Fûrûg-re'y ile hall itdüğü terkîb olur ancak
Mizâc-ı 'âlemün tashîhe bâdî nûş-ı dârûsı
...

(Beliğ Mehmed Efendi Divanı,Kasideler,s.13)

1.1.3.1.16. Mehmed Said Efendi (1749 – 1750)³¹⁷

“Sultan Mahmud Han,şeriatı ihyâ etti.Allah'ın yardımı ile,devrinde, müşkülleri halleden Mehmed Said Efendi,şeyhülislam oldu.O,Hz.Peygamberin adını taşır.Fazilet ve edepte,Kuşş ve

Es'ad Efendi, İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra hastalanıp, 10 Ağustos 1753 tarihinde vefat etmiş ve İstanbul'un Çarşamba semti civarında babası Şeyhülislam Ebû İshâkzâde İsmâil Efendi'nin yaptırdığı caminin haziresinde babası ve ağabeyi İshâk Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.423

³¹⁶ Nasreddin Muhammed Tûsî (1201-1274) ortaçağ Azerbaycan bilim ve felsefe tarihinde astronomi, matematik, tıp, mantık, psikoloji, felsefe, edebiyat, coğrafya, ilahiyat vegüzel sanatlar gibi çeşitli alanlarda 70'den fazla eser vermiş ansiklopedist bir bilgin olarak şöhret bulmuştur. Abdolvahab TAŞTAN, “**Nasreddin Tusi : Hayatı, Eserleri, Din ve Toplum Görüşü**”, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S, 11, 2001, Kayseri

³¹⁷ Anadolu kazaskerlerinden Halil Efendinin oğludur.Mehmed Said Efendi, pederinin halka-i irfânında yetişti.Rü'ûs-ı Hümâyuna nâil olduktan sonra , Yenişehir mevleviyetine ta'yin oldu.Sultan III.Ahmed döneminde ;Bursa kadılığına(H.1141/1728-29),Mekke-i Mükerrerme payesine,İstanbul kadılığına nâil oldu.(H.1148/1735-36) İstanbul kadılığında halkı memnun ettiği vechile, bu vazifeyi mükerreren îfâ eyledi.Nihayet Anadolu(H.1152/1739-40) ve Rumeli sadrına(H.1161-1748) getirildi.H.1162(1749) senesinde meşihata getirildiyse de, bir sene sonra azl edilerek Bursa'ya nefy olundu.Vefatı H.1168 senesidir. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.424

İyâs gibidir.”

Târîh-i Şeyhü'l-İslâm Kara Halîl Efendi-zâde Muhammed S'aîd Efendi

- 1 Billâh kıldı ihya şer'-i şerîfi hakkâ
Hâkân-ı dâd-pîrâ Mahmûd Hân-ı vâlâ
2 Devrinde Şeyhü'l-İslâm oldu bi-'avn-i 'Allâm
Müşkil-i küşâ-yı eyyâm ol nahl-bend-i ma'nâ
3 Hem-nâm-ı fâhr-i 'âlem sadr-ı sa'id ü ekrem
Fazl u edebde tev'em Kuşş u İyâsa³¹⁸ hakkâ
8 Târîhin eyler îmâ bu mısra'-ı dil-ârâ
El-hakk halîm ü dânâ Müftî-i âlem-ârâ (H.1162-M.1749)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.204)

“Sultan Mahmud, o fazıl kişiyi fetvâ makamına layık görüp, onu akranlarına tercih etti. İlm yolu, elhamdulillah, şu an emniyettedir.”

“O feyiz hazinesinden biz razıyız, Allah da razı olsun ki bu köhne dünyayı âbâd eyledi.”

6

Kasîde der-Evsâf-ı Sultân Mahmûd ve Sadr-ı 'Azam es-Seyyid 'Abdullah Paşa ve Şeyhülislâm Sa'id Efendi ve Aga-yı Dârü's-Sa'âde

- 35 Ya sultânım ne dîrsin şeyhülislâm-ı keremkâre
Degil mi anda da mülhem serîr-ârâ-yı sultanî
36 Görüp ol fâzıl-ı 'asrı sezâ-yı mesned-i fetvâ
İdüp akrânına tercîh u tevkîr eyledi anı
41 Emîn elhamdulillah reh-revân-ı şâhrâh-ı 'ilm
Sipîhr itdiklerine itdi izhâr-ı peşîmânî
42 O genc-i feyzden Hak râzî olsun râzıyuz cümle
Ki ihyâ eyledi bu dersgâh-ı köhne bünyânı

...

(Nevres-i Kadîm Divanı, Kasideler, s.236)

1.1.3.1.17. Vassâf Abdullah Efendi (1755)³¹⁹

Aşağıdaki manzume, Revân Kadıaskeri Vassaf Abdullah Efendinin şeyhülislam olmasına düşürülmüş bir tarih beyitidir.

26

Revân Kâdî 'Askeri Vassâf 'Abdu'llâh Efendi Şeyhü'l-İslâm Oldukda
Geşt târîh-i cenâb-ı Şeyhü'l-İslâm-ı enâm
'İlm ile vassâf-ı 'âlem oldı müftî-i be-nâm (H.1168 – M.1755)

(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.950)

“Cihan,ansızın ferahlayarak mutlu oldu,zevk ve şevki tamamen yerine geldi. Çünkü,fetvâ makamı gerçek sahibini asıl şimdi buldu.”

“O adil şah ve faziletli zât,devamlı lütuf ve ihsan ile amel etsin.Abdullah Efendi, şeyhülislâm oldu.”

105

Berâ-yı Şeyhü'l-İslâm 'Abdu'llâh Efendi

³¹⁸ Anlamı bulunamadı.

³¹⁹ Akhisarlı Şeyh Mecdeddîn neslinden Mehmed Efeninin oğludur.Abdullah Efendi,devrinin fudâlasından ilim tahsil ettikten sonra İstanbul'a geldi.H.1111(1699-1700) senesinde imtihan ile medrese rü'usunu elde etti.Üstâdî Kara Halil Efendiye damad olduktan sonra Selânik mansıbına,Mısır kadılığına nail oldu.İran Hükümdarı Nâdir Şâh,ehl-i sünnet ulemasından birkaçının gönderilmesini rica etmesinden sonra,Kara Mehmed Paşazâde Vezir Mustafa Paşa sefir tayin olundu.Vassâf Abdullah Efendi de bu sefâret heyetinde yer aldı.İstanbul'a dönüşünde Anadolu sadrına nâil oldu.Azlından yedi sene sonra(1168-1755) Rumeli sadrı ve bilâhare meşîhat makamına tevcih edildi.(1168-1755) Vassâf Abdullah Efendi, hastalığından dolayı görevinden azledildi. Vefatı H.1174(1760-61) senesidir. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.426

- 1 Nāgehān 'ālem ferāhla cümle oldu şādumān
Zevk ü şevki yirine geldi cihānun bi't-tamām
2 Fikr iderken aslını peyk-i sabā geldi didi
'İlm-ile vassāf-ı 'ālem oldu müftî-i be-nām
6 Ol vezîrî'l- asr ile fetvāya virdi zîb ü fer
Hamdüli'll āh buldı fetvā mesnedi revnak tamām
7 Çok zamānlar idi kim kem-yāb idi ehli anun
Şimdi buldı sāhibin ol rütbe-i 'ālî-makām
8 O şeh-i 'ādil ile ol fāzıl-ı yektāyı Hak
Lûtf u ihsān ile ide 'ālem içre müstedām
9 Yazdı târîh-i dîger vech-i cemîl ile Nazîr
Oldı 'Abdu'llāh Efendi lûtf ile müftî'l-enām (H.1168 – M.1755)
(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.982)

“Allah,o sultanın ömrünü kıyamete kadar artırsın;ki emaneti ehline teslim etti.Ulu kişilerin övdüğü,faziletli bir kişiyi şeyhülislam yaptı.”

- 40
Târîh-i Şeyhülislām Şüden-i Vassâf 'Abdullāh Efendi
1 Hazret-i Sultân 'Osmân Hân-ı gerdün-mesnedin
'Ömrin efzûn eyleye Allāh ilâ-yevmil-kıyām
2 Ehline teslîm-i esbâb-ı emânât eyleyüp
İtdi icrâ-yı hukûk ol dâver-i Dârâ-gulām
3 Şeyhülislām eyledi ez-cümle bir mifzâli kim
Fahr ider zât-ı şerîfiyle nahârîr-i fihâm
4 Dâver-i 'allāme 'Abdullāh Efendi kim sezâ
'Akl-ı kül idrâkine eylerse teslîm-i zimâm
7 Fikr-i târîh eyler idim biri didi Nevresâ
Oldı 'Abdullāh Efendi sa'd ola müftî'l-enām (H.1168 – M.1755)
(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.377)

1.1.3.1.18.Dürri-zâde Mustafa Efendi(1756 - 1757)(1762-1767)(1774-1775)³²⁰

İbrahim Nazîrî, Dürri-zâdenin şeyhülislam olmasına aşağıdaki tarihi düşmüştür:

Dürri-zâde çün Nazîrâ oldu müftî-i enām
Düşdi bir târîh-i garrâ Şeyhü'l-islām-ı zamân (H.1170-M.1756)
(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.973)

“Cihana müjdeler olsun ki,müşkülleri ortadan kaldıracak faziletli bir kişi fetvâ makamına geçti.O,ilim deryasının incisi,hikmet hazinesinin iffetli bir cevheridir.Onun fazilet mektebinde, Râzî³²¹,onunla övünür .İbn-i Hişâm³²²,onun ebced okuyan çocuğudur.”

“Ey cihanın şeyhülislamı,dünya senin için gece gündüz dua etmektedir.”

- 10
Târîh-i Fetvâ-yı Dürrî-zâde Mustafâ Efendi

³²⁰Şeyhülislam Dürrî Mehmed Efendinin oğludur.H.1114(1702-03) senesinde doğdu. Tahsilinin ardından babasının meşihatında Galata meleviyetini,Edirne ve Mekke pâyelerine ulaştı. Pederinin vefatının ardından İstanbul kadılığına (H.1152/M.1739-40) Anadolu(H.1159-M.1746) ve Rumeli sadrına(H.1164/M.1750-51) nâil oldu. H.1169(M.1756) senesinde şeyhülislam oldu.Azledildikten sonra Gelibolu'da ikamete mecbur edildi.(H.1170-M.1757)Mustafa Efendi,II.Mustafa döneminde ikinci defa(H.1175-M.1762) şeyhülislamlık makamına getirildi.H.1187(M.1774) senesinde ise üçüncü kez bu vazifeye memur edildi.Fakat hastalığı azledilmesine sebep oldu. (H.1188-M.1775) Aynı sene vefat etti.Dürrizâde Mustafa Efendi,gayet müttaki,nazik ve adâletperver bir kişiliğe sahipti.Himâye ve iltimastan katiyyen haz etmezdi. . Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.428

³²¹ Horasan'da yetişmiş, meşhur din ve fen âlimidir.(M..1148-1208)

³²² Asıl adı Muhammed İbni Hişâm olup siyer ilminin en önemli kitabı “Sîret-i İbn-i Hişâm'ın yazarıdır. Hicrî 213'te (M. 828) vefat etmiştir.

- 1 Müjdeler âfâka kim bir fâzıl-ı müşkil-güşâ
Mesned-i fetvâya oldu mâye-bahş-ı ihtirâm
2 Dürr-i bahr-i ilm ü 'iffet gevher-i genc-i hikem
Zühd ü takvâda 'âlem ol sadr-ı memdûhü'l-enâm
3 Fahr-ı Râzî-menkıbet kim mekteb-i efzâlinin
Tıfl-ı ebced-hânı sa'd u seyyid ü İbn-i Hişâm
4 Şeyhül-İslâm-s cihân 'allâme-i devr-i zamân
İtmede 'âlem du'â-yı devletin her subh u şâm
6 Güş idüp teşrîfini Fıtnat didim târîh-i tâm
Yümn ile oldu semiyî-i Mustafâ müftî'l-enâm (H.1178 – M.1756)
(Fıtnat Hanım Divanı,Tarihler,s.110)

1.1.3.1.19. Dâmâd-zâde Feyzullah Efendi (1755-1756) (1757-1758)³²³

Dâmâd-zâde Feyzullah Efendinin meşîhata ikinci kez gelişine dair yazılan tarih kıt'asında şair Haşmet, şunlardan bahseder:

Şeyhülislam, cömertliğiyle Hatem'i unutturmuş, bilgili ve arif bir kişidir. Cihan, onun teşrîfi ile nizama kavuşmuştur.Şair, onun lütfu ile teselli bulurken, onun fetvâ makamını terk etmesiyle istek eli boş kalmıştır ki, onun ikinci kez gelişini bu yüzden müjde ile duyurur.

5 Kâbiren-'an-Kâbir Şeyhu'l-İslâm-ı Bülend-Makâm Dâmâd-zâde Feyzullâh Efendi Hazretlerinin İkinci Defa Sadr-ı Fetvâyı Teşrîflerine Târîhdır ki Sarây-ı Hümâyûndan Mâkâm-ı 'Âlilerine Gelince 'Arz Olunmuşdur

- 5 Şehen-şâh-ı kerem-mâye 'inâyet kıldı dünyâyâ
Yine müftî-i 'âlem etdi o zât-ı şeref-zâyı
6 Kerîm-i kâm-ver müftî'l-enâm-ı ma'delet-perver
Keremde tayy eder dest-i seb'âsı Hâtem-i Tây'ı
8 Cenâb-ı Hazret-i Dâmâd-zâde 'ârif-i âgâh
Ki zâtı masdar-ı eltâf kılmış sadr-ı fetvâyı
13 İki defa sâdır-pîrâ-yı fetvâ oldu devletle
Cihân ol demde buldu intizâm-ı tavr-ı zîbâyı
14 Eder kâr-âgehân-ı devleti hayrân u dem-beste
Basınca kilik-i fikri safha-i tedbîre imzâyı
15 Eyâ mesned-tîrâz-ı merhamet lütfun ile evvel
Bulurken dergeh-i cûdunda her demde tesellâyı
16 Tehî-dest-i merâm oldu dilim vâdî-i hayretde
'Înâyetlu efendim terk edince sadr-ı fetvâyı
19 Düşürdüm böyle bir târîh-i zîbâ 'âleme müjde
Yine giydi efendim câme-i ra'nâ-yı fetvâyı (H.1176-M.1762-1763)³²⁴
(Haşmet Divanı,Tarihler,s.167)

1.1.3.1.20. Mehmed Salih Efendi (1758)³²⁵

³²³ Şeyhülislam Dâmâd-zâde Ahmed Efendinin mahdûmudur. Tevellüdü H.1111(M.1699-1700) senesidir.Babasının nüfûzuyla yükseldi.Galata kadılığına nâil olduktan sonra , otuz bir yaşında Bursa kadısı oldu.(1143/1730-31)Sonra hızla merteye katederek İstanbul payesi,Anadolu sadrı ve Rumeli sadrı gibi görevlerde bulundu. H.1168(M.1755) senesinde meşîhat makamına yükseldi.Vazifesini hakkıyla îfâ eylediği halde azledilmekten kurtulamadı.Bir müddet İncir köyünde ikamet ettikten sonra tekrar aynı makama getirildi.(H.1170-M.1757) Bir sene sonra hasis kimselerin tahrikati yüzünden azledildi.(1171-1758)Vefatı 1175(1761-62) 'tedir. Feyzullah Efendi,bilhassa musikiye vâkıftı. Bestelenmiş eserleri bulunmaktadır. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.427

³²⁴ Beyitte düşürülen ebced, H.1170' e karşılık gelmemektedir.

³²⁵ Şeyh Hüsameddin Uşşakî sülalesindedir. Babası Kırmî Abdullah Efendizade Yahya Efendidir.Mehmed Salih Efendi, Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendinin irfan dairesinde yetişti.Bilahare kendine damat oldu.Bu olaydan sonra hızla mevki katetti.Önce Harameyn müfettişliği,ardından Halep,Şam ve Medîne-i Münevvere kadılıklarında bulundu.H.1159(M.1746) senesinde İstanbul kadılığı,H.1163 senesinde Anadolu sadrı,tekrar İstanbul kadılığı ve tekrar Anadolu sadrı (1167/1753-54) vazifelerinde bulundu.Üç sene sonra Rumeli sadrına(1171/1757-58) ve aynı sene içinde meşîhata getirildi.Bir sene sonra azledildi.Vefatı H.1175(M.1761-62) senesidir. a.g.e., s.429

Mehmed Salih Efendinin şeyhülislam oluşu ile,ilim ve hüner tekrar itibar kazanmıştır. O,güzel ahlaklı bir zâttır.Şair, manzumenin devamında şeyhülislamın bu makamda ömür boyu kalması için dua eder:

7
Târîh-i Fetvâ-yı Mehemed Sâlih Efendi
3 İn zemân der-zemîn-i 'ilm ü hüner
Sebze-i i'tibâr-ı serzede-est
6 Câh-ı sâmi-yi şeyh'ül-islâm
Çend bâ o refî'ter şode-est
7 Hüsn-i ahlâk-ı ma'nevîye-i o
Heme der sûret müşâhede-est
8 'Ömr-i ikbâl-i o müebbed bâd
Ki şeri'at ez an müeyyede-est
9 Müftî-i müttakî ki târihes
Şeyhülislâm Sâlih amede-est (H.1171 – M.1758)

شیخ اسلام صالح العبدی

(Mehmed Şerif Efendi Divanı,Tarihler,s.137)

Sultan Mustafa'nın devrinde,şüphe fEs'adının hükmü yoktur.Fakat zaman,itidale muhtaçtır ve fetvâ makamın âlim birine ihtiyacı vardır.O da,her sözünde Bircis'i susturan fâzıl bir kişiyi bu makama getirmiştir.Din ve devlet terazisi,ehil birine verilmiştir de dünya rahata ermiştir:

41
Târîh-i Şeyhülislâm Şüden-i Mehmed Sâlih Efendi
1 Sultân-ı heft kişver Hân Mustafa'nın Allâh
Ahkâmın ide nâfiz turdukça bu nüh ecrâm
5 Yokdur vilâyetinde hükmi fesâd-ı şekkin
İşte sana şu bürhân eyler bu remzi ihâm
6 Çün lâzım idi 'ilmen fetvâya sâlih olmak
Muhtâc idi hakikat bir i'tidâle eyyâm
7 Bir fâzılı makâm-ı fetvâya itdi takdîm
Kim her sühanda eyler Bircis-i çarhı ilzâm
10 Mizân-ı dîn ü devlet virildi ehl eline
Sencîde zâtlarla dünyâya geldi ârâm
11 Uydı vezîre müftî yakışdı dîne devlet
Hakkâ vezir-i a' zam şartınca şeyhülislâm
12 Rûy-ı refâh gördi devletlerinde 'âlem
Râhat bulur mı artık dillerde derd ü âlâm
15 Levh-i sipihre yazsun altun kalemler Bircis
Târîhi oldı zîrâ memdûh şeyhülislâm (H.1171 – M.1758)

(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.378)

Hz.Peygamber'in adını taşıyan o muhterem zâtın,ilim ve faziletteki vasıflarını anlatmak mümkün değildir.Öyle bir zâta dua etmek,her insana vaciptir.

3
Târîh Berây-ı Devlet-hâne-i Mehemed Sâlih Efendi
6 Vasfında 'âcizdir kalem 'ilm ü fazîletde 'âlem
Ol zât-ı pâk-i muhterem hem nâm-ı fahrü'l-enbiyâ
7 Sultân-ı iklîm-i kemâl huddâmıdır câh u celâl
Fazl u hüner hüsn-i hısâl yâr u karîni dâ'imâ
8 Ol zât-ı pâk-i erkeme vâcib du'â her âdeme
Bâb-ı refî'i 'âleme ser-mâye-i 'izz ü a'lâ

...

(Fıtnat Hanım Divanı,Tarihler,s.101)

1.1.3.1.21. Çelebi-zâde İsmail Âsım Efendi (1759 - 1760)³²⁶

“Cihan padişahı Sultan Mustafa,doğru görüş ve tedbirleriyle,ilmiye ve seyfiyeden her makama ehil olan kişileri seçti. “En tüeddü”³²⁷ hükmünü,devlet nizamı için düstür eyledi de,her yer güzelleşti.Âsım İsmail Efendiyi de fetvâ makamına getirmekle,oranın yüceliğini artırdı.”

“Âsım İsmail Efendi,irfan sırlarının hazinesidir.Akıllı kişiler,onun fazilet denizinin çok geniş(kıyısız) olduğunu ; kendi değerlerinin olmadığını gördüler.İbnü’l Amîd³²⁸,devrinde yaşasaydı,onun ilim kapısında köle olurdu.Böyle bir zâtın fetvâ makamına gelmesi,kemal ehli için bayram üstüne bayram oldu.”

15

Târîh-i Fetevâ-yı Çelebî-zâde Âsım Efendi
 1 Ehl-i perver kadr-dân dehr-i Sultân Mustafâ
 Tab'ı nukâd-ı ma'ârif re'y ü tedbiri sedîd
 2 Hidmet-i 'ilmiyye vü seyfiyyeden her mansıba
 İntihâb itmek de ehlin eyledi cehd-i cehîd
 3 “En tüeddü” nassını nazm-ı nizâm-ı devlete
 Eyledi destûr her câh oldu bir beytül-kasîd
 4 İtdi her bir rûtbenin ehli mahallinde karâr
 Zıll-ı insâfî ola fark-ı enâm üzre medîd
 5 'Âsım İsmâ'il Efendiyle virüp zîb ü şeref
 Sadr-ı fetvânın da itdi kadr-i iclâlini mezîd
 6 Kenz-i esrâr-ı ma'ârif nâzım-ı silk-i dürer
 Surre-bahşâ-yı fevâ'id nâşir-i 'Ikdu'l-ferîd
 7 İtmez oldu i'tinâ tenvîr-i ebsâra fuhûl
 Gördi bahr-ı râ'ik-i fazlında sâhil nâ-bedîd
 8 Rûkn-i 'ilminde 'imâd ve dergehinde 'abd idi
 Asrını idrâk ideydi sâhib-i ibnu'l-'Amîd
 9 Böyle zâtın mesned-i fetvâyı teşrif itmesi
 Oldı erbâb-ı kemâle 'ıyd-ı ber-bâlâ-yı 'ıyd
 10 Düşdi erbâb-ı ma'ârif 'arz-i kâlâ fikrine
 Geldi pîrâhe benim de tâb'ıma şevk-i cedîd
 11 Söylerem Râgıb kusûrumla hemân tebrîkine
 Şöyle bir târîh kim her beyti bir kasr-ı meşîd
 12 Binde bir ancak düşer bu resme târîh-i latîf
 Cân-ı fetvâ olsun İsmâ'il Efendiye sa'îd

(Koca Râgıb Paşa Divanı,Tarihler,s.69)

“Öyle faziletli bir müftü ki,onun sözlerini açıklamak için,belâgatın sırlarını bilmek gerekir.Ona,ikinci İbn-i Kemâl³²⁹ demek lazımdır.Zirâ,böyle bir müftü,ondan sonra bir daha gelmedi.”

³²⁶ Reisü'l-küttâb Küçük Çelebi Mehmed Efendinin oğludur.Şeyhülislam Ebezâde Abdullah Efendinin medrese rû'ûsuna nâil oldu. (H.1120/M.1708-09)Şeyhülislam İsmail Efendiye damat olduktan sonra Yenişehir kazasıyla benâm buyuruldu.Bundan sonra hızla mertebesi yükseldi.Bursa,Medîne-i Münevvere ve İstanbul kazalarında görev yaptıktan sonra; önce Anadolu ve daha sonra da Rumeli vezaretini üstlendi.H.1172(M.1759) senesinde meşhata getirildi.Koca Râgıb Paşa zamanında fetvâ vazifesini hakkıyla yerine getirdi.Sekiz ay kadar bu vazifeyi yaptıktan sonra vefat etti.(H.1173-M.1760) . Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998, s.430

³²⁷ “İnallâhe ye'mürüküm en tüeddü'l emâneti ilâ ehlihe ve izê hakemtüm beyne'n-nâsi en tahkemû bi'l-'adli...” “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman, adaletle hükmetmenizi emrediyor...” **Nisa/58**

³²⁸ H.III.yüzyılın sonuna doğru,İran'ın Kum şehrinde doğan ve H.360(M.970)'ta ölen Rey-Cibâl Büveyhî Emîri Rûknü'd-devle tarafından H.328 (M.940) yılında vezirliğe getirilen âlim,edib ve şair.

³²⁹ Kemalpaşa-zâde Ahmed Şemseddin.Kanuni Süleyman devri şeyhülisâmlarından ve on altıncı asrın şöhretli âlimlerindedir.

8
Târîh-i Şeyhü'l-İslâm Çelebi-zâde Efendi
11 Öyle müftî-i fezâ'il-mend kim güftârına
Lâzım-ı beyyindir esrâr-ı belâgatdan beyân
12 Bu'l-müesser 'Âsım İsmâ'il Efendi kim anın
Hâne-dâr-ı tab' ıdır fazl u mekârim bi-gümân
17 Ana şâyândır dinilmek sâni-i İbn-i Kemâl
Böyle müftî gelmedi zîrâ ki sadre ba'd-ez-ân
20 Gûş idince sadre teşrîfin didim târîhini
'İlm ile 'Âsım Efendi oldu müftî-i cihân (H.1172 – M.1759)³³⁰

عليه عاصم افندي اولدك مفتي هما

(Mehmed Şerif Efendi Divanı, Tarihler, s.138)

“Öyle bir cihan şahının müftüsü olmaya, ancak böyle bir seçkin zât yaraşır.”

“Âsım Efendinin dergâhında, bütün akıl sahipleri yüz sürerler. Takvâ hazinesinin parlak bir cevheridir. Fazilet ve hüner denizinin kıymetli bir incisidir. Seyyid Celâl³³¹ ve Saadetin onun fazilet mektebinin iki talebesidir. O zât gelince, fetvâ makamı şan buldu.”

12
Târîh-i Fetvâ-yı Çelebi-zâde 'Âsım İsmâ'il Efendi
8 Öyle şâhinşehin sezâ el-hak
Ola müftîsi böyle zât-ı güzîn
9 Ya'ni 'Âsım Efendi kim eyler
Akl-ı kül dergehinde vaz'-ı cebîn
10 Genc-i takvâda gevher-i rahşân
Bahr-i fazl u hünerde dürr-i semîn
12 Mekteb-i fazlının sebek-hânı
Fahr u Seyyîd Celâl ü Sa'de'd-dîn
13 Revnak efzâ olunca fetvâya
Buldı zâtıyla şân o sadr-ı güzîn
21 Harf-i menkut ile yazup târîh
İki mısra'a kilik-i sihr-âyin
22. Yümn ü devlet ile bi-bamdi'llah
Oldı 'Âsım Efendi müftî-i dîn (H.1172 – M.1760)³³²

(Fitnat Hanım Divanı, Tarihler, s.112)

Şeyhülislam Âsım Efendi, takdir hazinesinin parlak bir cevheridir. Cihana mutluluk bahşeden bir zâttır. İrfan meş'alesinin fitili, haysiyet kandilinin yağdır. Çıkardığı manalar ve verdiği kararlarla, kendinin akıllı zannedenlerin soluğunu keser. Basiret sahibi kişiler, onun dergâhının toprağını, İsfahan sürmesi gibi görürler.

24
Kaside-i Lügaz-güne der-Midhat-i Çelebizâde 'Âsım Efendi
1 Nedir ol gevher-i tâbende-i gencîne-i takdîr
Ki olmuş dürrütü't-tâc-ı selâtin-i cihân-teshîr

³³⁰ Manzumenin alındığı divan incelemesinde bu tarih, ebcedin yanlış hesaplanması sonucu H.1174 olarak verilmiştir. Bkz. Ömer Gökhan Yağcı, **Mehmed Şerif Efendi Divanı (İnceleme-Metin)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniv. SBE. Kırıkkale, 2006, s.139

³³¹ Sahih-i Buhârî'nin müellifi, meşhur hadis âlimi, Seyyid Celâl Buhârî.

³³² Harf-i menkût ile verilen Âsım Efendinin meşihat tarihi, Fitnat Hanım Divanın ele alındığı tenkitli metinde, yanlış hesaplama sonucu H.1174 olarak gösterilmiştir. Bkz. İmran Azaklı, **Zübeyde Fitnat Hanım'ın Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniv. SBE. Ankara, 1998, s.113

- 2 Ne gevher mâye-bahş-ı servet-i kâm-âverân-ı dehr
 Ne gevher 'ukde-i işkâl-i kevne nâhun-ı teysîr
 3 Ne gevher cevher-i âyîne-i sun'-ı hudâvendî
 Sezâdır rûh-ı 'âlemle idersem ger anı ta'bîr
 4 Çerâg-ı zinde-i şeb-zinde-dârân-ı reh-i temyîz
 'Asâ-yı âhenin-i reh-revân-ı vâdî-i tebsîr
 5 Fefîl-i şem'-i 'irfân revgan-ı kandîl-i haysiyyet
 Meh-i gerdûn-mesîr-i kâbiliyyet mihr-i 'âlem-gîr
 6 Mücerred pertev-i nûr-ı İlâhî emr-i zâhirdir
 Ne sûret ne heyûlâ ne 'araz ne kâbil-i tasvîr
 18 Meger kim Hazret-i 'Asım Efendi ide istihrâc
 Ki 'akl-ı evveli dem-beste eyler eylese takrîr
 19 O zât-ı muhterem kim hak-i dergâhın ulu'l-ebşâr
 Misâl-i tûtiyâ-yı Isfahânî ideler tevkîr
 ...

(Nevres-i Kadîm Divanı, Kasideler, s.314)

Âsım Efendinin vefatına düşürülen aşağıdaki tarihte, talihin adâletinin kimseyi mutlu kılmadığı ifade edilerek, Âsım Efendinin mekânının cennet olması için duâ edilmiştir.

76

Târîh-i Vefât-ı Şeyhülislâm 'Âsım İsmâ'il Efendi

- 1 'Âdet-i dirîne-i devri sipihrin böyledir
 Kimseyi ber-vefk-i kâm itmez felekde kâm-rân
 6 İntikâlin gûş idüp Nevres didim târîhini
 'Âsım İsmâ'il Efendi kıldı firdevsî mekân

(H.1173 – M.1760)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Tarihler, s.417)

Şeyhülislam Âsım Efendinin, Şair Haşmet'in "Senedü'ş-Şuarâ" adlı eserine yazdığı mukaddime dolayısıyla kendisinin methodıldığı bir kasidedir; Haşmet, Şeyhülislamı şu şekilde anlatmıştır:

"Ey fazilet bahçesinin yüce servisi, fazilet gülü, sayende açıldı. Akıl aynası, sende görünür. Senin zâtın, dünyaya fazilet örneğidir. Ulemânın önderi, Hudâ'nın feyzi olan Âsım Efendi, söz ustalarının önderi, fazilet pazarının hocasıdır. Zamanın müftüsü olan Âsım Efendi, cihanın ruhu, canın sermayesidir."

12

Tirâzende-i Sadr-ı Vâlâ-yı Fetvâ Şeyhül-İslâm-ı Ma'ârif-Âşinâ Çelebi-Zâde 'Âsım Efendi Hazretleri "Senedü'ş-Şuarâ" Nâm Te'lîf-i Latîflerini Takrîz Buyurduklarında Teşekküren İnşâ Etdikleri Kâsîde-i Pâkizedir

- 1 Ey serv-i ser-efrâz-ı çemen-zâr-ı fazîlet
 Sâyende küşâyîş bulur ezhâr-ı fazîlet
 7 Mir'ât-ı hîred sende olur kâbil-i sûret
 Zâtındır olan dehre nümûdâr-ı fazîlet
 11 Sadr-ı ulemâ feyz-i Hudâ Hazret-i 'Âsım
 Dârâ-yı sühan hâce-i bâzâr-ı fazîlet
 12 Müftî-i zamân rûh-ı cihân hâsıl-ı devrân
 Sermâye-i cân kâfile-sâlâr-ı fazîlet

(Haşmet Divanı, Kasideler, 125)

1.1.3.1.22. Mirza-zâde Mehmed Said Efendi (1770-1773)³³³

³³³Mirza Şeyh Mehmed Efendinin oğludur. H.1122(M.1710) senesinde dünyaya geldi. On bir yaşında tarikat eğitimine başladı. Babasının şeyhülislamlık döneminde yüksek makamlara geldi. Önce, Hâmîse-i Süleymaniyye'ye vâsıl oldu. Babasının azledilmesi sonrası, beş sene bu makamda kaldı. Daha sonra, sırasıyla İzmir ve Bursa kadılığı, Mekke-i Mükerrreme payeliği ve

Mehmed Şerif Efendi, Mehmed Sa'id Efendinin fetvâ makamının burcuna geldiğini şu tarih beyiti ile vermektedir:

15

Târîh-i Fetvâ-yı Mîrzâ-zâde Mehmed Sa'id Efendi ³³⁴

12 Şerîfâ gofte-em bâ-bed' Bismillâh-ı târîheş
Be-bürç-i câh-ı fetvâ Mîrzâ-zâde Sa'id âmed (H.1176 – M.1762)

ببرج جاه فنوی میرزا زاده سعید آمد

(Mehmed Şerif Efendi Divanı, Tarihler, s.149)

“Cenab-ı Allah, o padişaha takvâ ve şân sahibi bir müftü nasip etti ki, kendisi cihanın iftihar kaynağıdır. Hz. Peygamberin adını taşır. Onun dergahının toprağı, saadet iksiridir. Onun gibisi, ne dünyaya ne de bu makama geldi. Fetvâ makamına gelişi, dünyayı ebediyen mutlu etti.”

22

Târîh-i Fetvâ-yı Mîrzâ-zâde es-Seyyid Mehmed Sa'id Efendî

5 Muvâfık itdi bir takvâ-şiyem müftî-i zî-şâna

Cenâb-ı İzzid-i mutlak o şâh-ı kâr-fermâyı

6 Semiyî-yi fahr-ı 'âlem zîb-i sadr-ı Şeyhü'l-İslâmı

Zamîme itdi zâtı mesned-i fetvâyâ takvâyı

10 Tûrâb-ı dergeh-i vâlâsı iksîr-i sa'âdetdir

Bulur 'izz ü şeref her kim iderse çehre-fersâyı

11 Ne geldi misli dünyâyâ ne gördi mesned-i fetvâ

Sahîhü'n-nesl böyle 'ırk-ı tâhir zât-ı yektâyı

12 Müşerref eyleyince mesned-i fetvâyı devletle

Pir itdi şevk ü şâdiyle misâl-i huld-i dünyâyı

18 Sa'id ola İlâhî necl-i pâk-i Mîrzâ-zâde

Müzeyyen eyledi sadr-ı celîlü'l-kadr-ı fetvâyı

(H.1183 – M.1770)

(Fıtnat Hanım Divanı, Tarihler, s.124)

1.1.3.1.23. Veliyüddin Efendi (1760-1761) - (1767-1768) ³³⁵

“Sultan Mustafa devrinde, din ve devlet düşmanları mahvedildi. Veliyüddin Efendi, onun devrinde müftü oldu.

42

Târîh-i Şeyhülislâm Şüden-ı Veliyüddîn Efendi

6 Ez-ân-cümle Cenâb-ı Mustafâ Hân-ı keremver kim

Hasûd-ı devleti makhûr-ı nefrîn-i Muhammed'dir

7 Veliyüddîn Efendi müftî-i dîn oldu 'ahdinde

Hakikatde velî âsâr-ı ta'yîn-i Muhammed'dir

İstanbul kadılığı görevlerinde bulundu. H.1172(1759) senesinde Anadolu sadrına ve H.1173(1760) senesinde Rumeli sadrına getirildi. Azledilmesinden sonra Nakibü'l-Eşraf oldu. (H.1175/M.1761) iki sene sonra tekrar Rumeli sadrına nâil oldu. Bir sene sonra istifa etti. H.1181(1767-68) senesinde tekrar Nakibü'l-Eşraf ve Rumeli kazaskeri oldu. H.1183(1770) senesinde ise şeyhülislamlık makamına getirildi. Fetvâ vazifesini, iffet ve doğrulukla yerine getirdi. Esasen kendi; nazik, bu makamın işleyişini iyi bilen, adâlet sever, doğruluktan ayrılmaz bir muhterem kişi idi. Ancak yaşlı olması onun istifa etmesine yol açtı. Mehmed Said Efendi H.1188(M.1775) senesinde vefat etti. Bu makamda toplam üç buçuk sene kalmıştır. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları İstanbul, 1998, s.424 ; Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.5, s.1453

³³⁴ Manzume Farsça olduğu için sadece tarih beyiti alındı.

³³⁵ Solakbaşı Hacı Mustafa Ağanın oğludur. Veliyüddîn Efendi, evvelâ babasının medresesine ibtidâ-i hâricle nâil oldu. Daha sonra, Haremeyn müfettişliği, Halep, Galata, Mısır, Medine-i Münevvere kadılıklarında bulundu. İstanbul pâyesini ve Anadolu (H.1169/M.1755-56) ve Rumeli (H.1171/M.1757-58) sadrını elde ettikten sonra Manisa'ya sürüldü. Bir sene sürgün hayatından sonra İstanbul'a gelen Veliyüddîn Efendi, şeyhülislamlık makamına getirildi. (H.1173-M.1760) Veliyüddîn Efendi sinirli bir mizaca sahip olduğu için, iki sene sonra azledilerek Bursa'ya nefyedildi. Daha sonra affedilerek İstanbul'a döndü ve kendisine tekrar şeyhülislamlık makamı verildiyse de (H.1180-M.1767) bu ikinci görevinde uzun süre kalamadı ve H.1182(1768) senesinde vefat etti. Veliyüddîn Efendi hat sanatında usta idi ve kitaplara düşkündü. Bayezid Câmii içine bir kütüphane inşa ettirmiştir. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları İstanbul, 1998, s.431

- 10 Çıkarsa n'ola 'arsa şöhreti târîhimin Nevres
Veliyyüddîn Efendi müftî-i dîn-i Muhammed'dir (H.1173 M.1760)
(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.379)

“Veliyüddin Efendi,cihanın faziletlisi,zühd sahibi bir müftüdür.Böyle bir zâtın seçilmesinden dolayı,halk padişaha dualar etti.Onun gibi ilim, fazilet ve cömertlik kimde var? İzzet,ikbal ve ikrama bu kadar kim yakışmıştır?”

- 9
Târîh-i Fetvâ-yı Veliyyü'd-dîn Efendi
3 Rûkn-i zîşânı Veli Efendi'nin
Sadre teşrifin itdiler inhâ
4 Habbezâ fâzıl-ı cihân-dîde
Çeşm-i â'yânda merdüm-i bînâ
5 Müftî-i müttakî yegâne-i dehr
Şeyh-ül-islâm olursa böyle ola
6 Böyle bir zâtı intihâbından
Kıldılar pâd-şâha halk du'â
7 Kimde var anda ki mürüvvetler
Kimde var bunca 'ilm ü fazl ü sehâ
8 Kimdir olmuş bu rütbe devletde
'İzz ü ikbâl ü ihtirâma sezâ
9 Gördüler kim boyınca câmesidir
Pâyına geldi hil'at-i fetvâ
13 Kürk geldi Velî Efendi'ye
Câh-ı üftâde oldu zîb-nümâ (H. 1177 – M.1763)

كورك كلى ولى فندى
جاء افتاده اولدى زيب نما

(Mehmed Şerif Efendi Divanı, Tarihler,s.140)

Veliyüddin Efendinin meşihata ikinci kez gelişine dair düşürülen bu tarih manzumesinde, onun gelişi ile çok mutlu olduğu ifade edilmiştir. İyilik ve cömertliğin babası Veli Efendiye Hakk, böyle bir makamı lütfetmiştir.

Onun zekası,zekanın kaynağı, yüceliği ise,Müşteri yıldızı gibidir.Utarid gibi kalemi,her an lütuf yazmak üzere hazır beklemektedir.Keremde,fazilette,hayır ve iyilikte mükemmel bir insandır.

- 11
Târîh-i Fetvâ-yı Veliyyü'd-dîn Efendi Sâniyâ
6 'Aceb midir bu kadar inbisât-ı kâm ü neşât
Yine velî-ni'am oldu sadre pîrâyeye
7 Ebu'l-nedâ vü mekârim Veli Efendi kim
'Atâsına anı Hak mazhar itdi bî-gâye
8 O rütbe himmet-i vâlâsı gibi câhı bülend
Hümâ cenâh-ı derinden niyâz ider sâyeh
9 Zekâsı 'ayn-ı zekâ mecdi Müşterî-âsâ
'Utârid-i kalemi lutfâ hâzır imlâyâ
10 Keremde fazlda hayrâtda 'inâyetde
Kemâli zâhir anın cümle-i berâyâyâ
11 Nigâh-ı dahl idemez ıttulâ'ına kimse
Ne kâbil ola nazar mihr-i 'âlem-ârâyâ
12 İder 'ukûla o tasvîr-i rû-yı râ'y-ı hüsn
Ne resme kâdir olur Mânî ana îfâyâ

16. Şerîf bu sühenim dâl düşdi târîhe
Veli Efendi diger-bâr geldi fetvâya (H.1180 – M.1766)

ولی افندی ذکر بار کلدی فتوایه

(Mehmed Şerif Efendi Divanı,Tarihler,s.143)

Veliyüddin Efendinin şeyhülislam olması insanları çok mutlu etmiştir. O,din ve devletin direği,emniyet pazusunun bir nüshasıdır. Fazilet ve fıkıhta, takvâ ve irffette üstün bir kişidir ki, kendisine ikinci Nûman dense n' olur ki? Onun ikinci kez gelişi ile herkes çok mutlu oldu.

17

Târîh-i Fetvâ-yı Veliyyü'd-dîn Efendî Sâniyâ

- 3 Zehî ferhunde-dem vakt-i sürûr u şâd-mân kim
Cinân bu hüsn ile şimdi cihâna gıpta fermâdır
4 Ki bir zât-ı şerîfîn makdemiyle sadr-ı fetvânın
Yine kadr-ı refî'i pertev-i çarh-ı mu'allâdır
5 Veliyyü'd-dîn Efendi Hazreti kim vasf-ı pâkinde
Kerîm ü kâmrân illâki ancak ana ihrâdır
7 Faziletle fukâhatle bu rütbe zühd ü 'iffetle
Nola Nu'mân-ı sâni dinse evsâfında ber-câdır
10 Olunca sâniya teşrîf-sâz-ı mesned-i fetvâ
Sürûr-ı şevk u şâdî şâmil-i â'lâ vü ednâdır
14 Beşâret birle hâtif didi târîhin bi-hamdi'llâh
Veliyyü'd-din Efendî yine zîb-efzâ-yı fetvâdır

(H.1180 – M.1767)

(Fıtnat Hanım Divanı,Tarihler,s.118)

“İffet sahibi, din ve devlete süs veren Veliyüddin Efendi, tekrar şeyhülislam oldu.”

Ve Lehu³³⁶

17

- 1 Tırâz-ı mesned-i 'iffet(.....) Efendi kim
Virürse zâtı lâyük zîb ü zînet dîn ü dünyâya
11 Besimâ saldı çâretrâfa yekse sît-i târîhi
Yine geçdi (.....) Efendi sadr-ı fetvâya (H.1180 M.1767)

(Ömer Besim Divanı,Tarihler)

Sünbül, asrın şeyhülislamı olan Veliyüddin Efendinin imzasına benzer. Bahar gülleri bu güzel kokusunu,onun yaratılışından alır.Yedi başlı ejderha da,onun kahrının zehirinden ölür.O,dinin direği ve gölgesi de İslam gülbahçesinin lideridir.

21

Kâsîde-i Sünbül Berây-ı Vasf-ı Şeyhü'l-İslâm Veliyyüddin Efendi

- 19 O kerem-kâr-ı bahâr-âver-i bâg-ı lütfun
Oldu cârûb-ı deri sünbüle-i per sünbül
20 Şeyhü'l-İslâm-ı 'asr ya'nî veliyyü'n-ni'amım
Zîr-i fetvâdaki imzâsına benzer sünbül
21 Alır 'itriyyeti hulkundan ezâhir-i bahâr
Zehr-i kahrından ölür ejder-i heft-ser sünbül
29 Dâverâ ravza-i lütfunda nemâ-yâftedir
'Andelîbe gül-i ter kâküle katmer sünbül
30 Kilk-i vâlâ-eseri dehrin 'Imâdü'd-dîn'i
Sâyesi gülşen-i İslâmda server sünbül

(Haşmet Divanı,Kasideler,144)

³³⁶ Yukarıdaki tarih manzumesinde herhangi bir isimden bahsedilmemekte olup ,Hacı Veliyüddin Efendinin meşihatına dair olduğu, ebcedden yola çıkılarak tahmin edilmiştir.

1.1.3.1.24. Pîrî-zâde Osman Molla Efendi (1768 - 1770)³³⁷

Şeyhülislam Osman Efendi, fetvâ makamının güzide ve soylu bir müftüsüdür. Onun ihsan elinin, lütuf ve yardımın kaynağı olduğu dilden dile aktarılır.

14

Târîh-i Devlethâne-i Piri-zâde 'Osman Monlâ Efendi

10 Cenâb-ı sadr-ı 'âlî-sadr-i fetvâ

Güzîde necl-i müftî şeyh-ül-islâm

11 Mekârim menkabet 'Osmân Efendi

Yed-i ihsânî kân-ı lutf ü in'âm

...

(Mehmed Şerif Efendi Divanı,Tarihler,s.147)

Osman Efendi,ikinci Ebû Hanîfe'dir.O,cömertlik madeni ve kerem sahibi bir insandır.İrfan sahibi bir âlimdir.Bütün din işleri ondan sorulur.

XXXVI

Târîh-i Meşîhat-ı İslâm

1 Hazret-i Bû Hanîfe-i sâni

Oldı meftahı dâver-i dünyâ

2 Ya'ni tahrîr-i ifzâl ü â'lem

Menba'-i cûd ekremü'l-ekremâ

3 Mecma'-i fenn-i cümle-i 'irfân

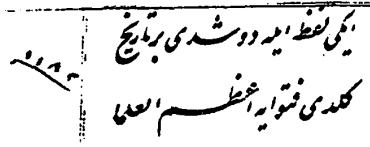
Mahrem-i sırr-ı devlet-i 'uzmâ

4 Müsteşâr-ı umûr-ı dîn-i mübîn

Müslim-i ra'y-ı cümle-i 'ukalâ

8 İki lafz ile düşdi bir târîh

Geldi fetvâya a'zamü'l-' ulemâ (H.1182-M.1768)

(İbrahim Nâşid Divanı,Tarihler,s.137)

1.1.3.1.24. Seyyid Mehmed Şerif Efendi (1773-1774)³³⁸

Seyyid Mehmed Şerif Efendinin fetvâ makamına gelmesi, sevinç ve mutluluk zamanıdır. Mutluluk baharının bu feyzinden dolayı, cihan şevk ve mutluluk doludur. İbn-i Hâcib'in³³⁹ kapısında ancak perde-dârî olabilecek âlim bir zât, fetvâ makamını şereflendirmiştir.

30

³³⁷ Şeyhülislam Pîrîzâde Sâhib Efendinin oğludur.H.1122(M.1710-11) senesinde doğdu.Sultan III.Ahmed devrinde tarîk-i tadrîse dâhil oldu.Daha sonra ,mevleviyyeti ve Mekke pâyeliğini aldı.Babasının şeyhülislamlığı zamanında İstanbul kadısı (H.1158/M.1745)Anadolu (H.1165/M.1751-52) ve Rumeli(H.1169/M.1755-56) veziri oldu.Bir müddet Bursa'da ikamete mecbur edildiyse de ikinci ve üçüncü defalar Rumeli vezirliğine getirildi.Şeyhülislam Veliyyeddin Efendinin vefatı üzerine Şeyhülislamlık makamına oturdu.(H.1182-M.1768) III.Mustafa zamanında meydana gelen Rusya seferinde bu makamda bulundu.Memleketin içinde bulunduğu durumdan son derece muzdarib oldu ve H.1183(M.1770) senesinde vefat etti.Osman Efendi nazım ve nesirde mümtaz idi. "Sâhib" mahlasıyla şiirler yazmıştır.Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları İstanbul,1998, s.433

³³⁸ Yenişehirli Şerif Efendinin oğludur.H.1115(M.1703-04)'te doğmuştur.On sekiz yaşında müderris oldu.Diyarbakır kazasına,Bursa ve Mekke pâyesine ve nihayet İstanbul kadılığına nâil oldu.H.1180(1766-67) senesinde Anadolu,H.1183(1769-70) senesinde de Rumeli sadrına getirildi.H.1187(1773) senesinde şeyhülislam olan Mehmed Efendi,azledildikten sonra istirahatete çekildi.Vefatı , H.1193(M.1779)'tür. a.g.e.,s.436

³³⁹ Kafiye'nin musannifi, İbn-i Hâcib lakabı ile maruf olan Nureddin İbn-i Abdurrahman'dır. Hicri 570 senesinde Horasan'ın Câm kasabasında doğmuş, H.646 senesinde İskenderiye'de vefat etmiştir. İbn-i Hâcib, fıkıh ve aruz ilminde âlim olduğu gibi, ayrıca meşhur bir nahiv âlimidir.

Târîh-i Fetvâ-yı Şerîf-zâde es-Seyyid Mehemed Efendî

- 1 Te'âl-Allâh zehî-devr-i tarab-zâ vakt-i hurrem kim
Murâd-ı ehl-i tab'a gerdiş-i gerdûn muvâfikdir
2 Cihân pür şevkdür feyz-i bahâr şâd-ı mânîden
Bu demde dâg-ı sine gıpta fermâ-yı şakâyıkdır
3 Müşerref kıldı bir nihrîr-i 'âlem sadr-ı fetvâyı
Derinde perde-dârı İbn-i Hâcib olsa lâyıkdır
9 Mücevher harf ile târîh-i teşrîfin didim Fıtnat
Şerîf-zâde Efendi mesned-i fetvâya lâyıkdır (H.1187 – M.1773)

(Fıtnat Hanım Divanı,Tarihler,s.133)

1.1.3.1.25. Salih-zâde Mehmed Emin Efendi (1775-1776) ³⁴⁰

“İyiliğin mayası cihan padişahı Sultan Hamid Hanın her görüşünde ve işinde yardımcısı Allah'tır. Böyle şan sahibi zâtı şeyhülislam yaparak, dünya halkına ferahlık bahşetti.Böyle bir yüce zâtı, ne dünya gördü;ne de bu makama böyle biri geldi.Onun vasıflarını anlatmak imkansızdır.”

34

Târîh-i Fetvâ-yı Sâlih Efendî-zâde Mehemed Emîn Efendi

- 1 Cihân-bân-ı müfehhem ced-be-ced şâhensâh-i 'âzâm
Cenâb-ı Hazret-i Sultân Hamîd-i mekremet-mâye
2 Olup makrûn-i tevfik-i İlâhî re'y ü tedbîri
Muvâfikdir 'umûrunda hemîşe 'avn-ı Mevlâya
3 Husâsâ şeyhü'l-İslâm eyleyüp bir zât-ı zî-şâmı
Ferah-bahş eyledi el-hak 'umûmen halk-ı dünyâya
4 Ne öyle şâh-ı 'âlî şâmı gördi dîde-i devrân
Ne böyle zât-ı 'âlî kadr geldi sadr-ı fetvâya
8 Fazîletle himemle cûd ile mümtâz-ı 'âlemdir
Nazîri gelmedi gelmez anın sadr-ı mu'allâya
9 O nihrîr-i zamânın vasfını tahrîrden maksûd
Garez 'arz-ı du'âdır yohsa sıgmaş şî'r ü inşâya
11 Didî Fıtnat kemîne şevk ü şâdi birle târîhin
Sezâdır 'izz ile Sâlih Efendî-zâde fetvâya (H. 1189 – M.1775)

(Fıtnat Hanım Divanı,Tarihler,s.137)

1.1.3.1.26. Vassaf-zâde Mehmed Es'ad Efendi (1776-1778) ³⁴¹

Şeyhülislâm Es'ad Efendi, fetvâ makamına süs veren benzersiz bir zâttır. O muhterem şeyhülislam, cihanın en bilgelisidir. İlim, fazilet ve takvada emsalsizdir. Müşkülleri halleden faziletli bir kişi, cihanın âlimidir. İbn-i Hâcib, onun kapısında perde-dârı olsa gerektir.

Onun ilkbahar devrinde ümit gül bahçesi, onun cömertlik merhametinin bulutuyla her zaman yeşil ve tazedir.

³⁴⁰ Sultan II. Mustafa'nın imamı olan Topkapulu Salih Efendinin oğludur.H.1117(M.1705-06) tarihinde dünyaya gelmiştir.On beş yaşında müderris olan Mehmed Emin Efendi,Selanik mollalığı,Şam,Medine-i Münevvere ve İstanbul kadıliklarında bulundu.Anadolu pâyesini aldıktan (H.1181/M.1767-68) üç yıl sonra, Anadolu sadrına(H.1184) ve sonra Rumeli sadrına(H.1188/1774-75) ve bir sene sonra da meşihat makamına nâil oldu.Yaşlılığı, bu makamın idaresini hakkıyla yapmasına mani oldu.Bir buçuk yıl sonra azledilerek Bursa'ya sürüldü.Bir ay sonra da vefat etti.(H.1191/M.1777) On yedi ay şeyhülislamık yapan Emin Efendi,adâleti ve yumuşaklığı ile tanınan bir kişiydi. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1998,s.439

³⁴¹ Şeyhülislam Abdullah Vassaf Efendinin oğludur.Tarih-i tevellüdü H.1119 (M.1707-08)dur.Yirmi dört yaşında müderris oldu.Daha sonra Galata mollası nasbedildi.(H.1164/M.1750-51) Babasıyla birlikte, bir müddet Bursa'da menfiyyen ikamet etdi. Babasının düşmanları tarafından tayini engellendi.Mekke pâyesi aldıktan sonra , on bir sene kadar İstanbul pâyesinde kaldı. Nihayet H.1182(M.1768-69) senesinde Anadolu sadrına ve H.1186(M.1772/73) senesinde de Rumeli sadrına tevcih olundu. H.1190 senesinde ise(M.1776) meşihatla terfi olundu.Azlini müteakip istirahatata çekildi.(H.1192-M.1778)Bir müddet sonra da vefat etti.Mehmed Es'ad Efendi,şiiir ve inşâda mümtaz,tasavvuf yolunda muhterem bir zattı.a.g.e.,s.440

- 4
 Kasîde-i Kalemîyye Berây-ı Şeyhül-İslâm Vassâf- zâde Mehemmed Sa'îd Efendi
 11 Mu'allâ-menzilet Sâmi-mekân Es'ad Efendi kim
 Vücûd-ı bî-nazîri zîb-bahş-ı sadr-ı fetvâdır
 12 O sadr-ı muhterem 'âli-himem allame-i 'âlem
 Kemâl-i 'ilm ü fazl u zühd ile bî-misl ü hemtâdır
 16 Odur ol fâzıl-ı müşkil-güşâ nıhrîr-i 'âlem kim
 Derinde perde-dârı İbn-i Hâcib olsa ihrâdır
 17 Muhammer tıynetî âb u gil-i 'ilm ü faziletle
 Salâh u 'iffet ü perhîz ile zâtı murabbâdır
 35 Usûle uydı devr itdi felek kâr-ı muhâlifden
 Nevâ-yı râstdan taksîme şimdi nagme-pîrâdır
 36 Zamân-i nev-bahâr-ı devletinde gülşen-i âmâl
 Sehâb-ı re'fet-i cûdunla ser-sebz ü mutarrâdır
 ...

(Fıtnat Hanım Divanı, Kasideler, s.95)

Dünyanın faziletlisi bir insanın gelişi ile fetvâ makamı şeref kazandı. O,zamanın âlimidir ki, zâtını Hazret-i Mevlâ, mükemmel fazilet ve güzel ahlakla vücûda getirmiş. O, cihanın bigini olan Es'ad Efendiye, fetvâ makamı ululukla mübarek olsun.

- 42
 Târîh-i Fetvâ-yı Vassâf Efendî-zâde Mehemmed Es'ad Efendi
 1 Bi-hamdi'llâh yine bir fâzıl-ı dehrin kudûmiyle
 Şeref kesb eyledi sadr-ı refî-i mesned-i fetvâ
 2 O nıhrîr-i zamân kim zât-ı pâkin eylemiş icâd
 Kemâl-i fazl u ahlâk-ı hüsne Hazret-i Mevlâ
 3 Odur 'allâme-i 'âlem ki olsa sa'd ile seyyid
 Sebek-hân-ı debistân-ı kemâli elyak ü uhâ
 9 Du'â birle didim bu mısra'ı teşrîfine târîh
 Ola Es'ad Efendiye mübarek mecd ile fetvâ (H.1190 – M.1776)

(Fıtnat Hanım Divanı, Tarihler, s.145)

1.1.3.1.27. Es'ad Efendi-zâde Mehmed Şerif Efendi (1778-1782)³⁴²

“Hz.Peygamberin adını taşıyan Mehmed Şerif Efendinin gelişi ile fetvâ makamı şereflendi. O,himmet burcunun güneşi, cömertlik ve iyilik cihanı, gökteki şerefli aydır. Mana âlemini aydınlatan bir nurdur. Şerif Efendi, bugün fetvâ kürkünü giydi.”

- 47
 Târîh-i Müstezâd Berây-ı Şeyhül-İslâm Es'ad Efendî-zâde-Mehemmed Şerîf Efendî
 1 Semîyy-i mefhar-ı 'âlem Şerîf Efendi kim
 Be 'izzet ü iclâl
 Müşerref oldı kudûmiyle mesned-i fetvâ
 Mübârek ide Hudâ
 2 Cihân-ı cûd u kerem âf-tâb-ı bürc-i himem
 Meh-i sipîhr-i şeref
 Dinürse münîr-i rahşân-ı 'âlem-i ma'nâ
 Sitâyişinde sezâ

³⁴²Şeyhülislam Es'ad Efeninin mahdûmudur.H.1130(M.1717-18) senesinde doğdu. Babasının nüfûzundan istifâde ile; Diyarbakir(H.1167/M.1753-54) , Bursa (H.1174 /M.1760-61) kadılığına nâil oldu. Daha sonra Mekke-i Mükerreme pâyesine ulaşan Mehmed Şerif Efendi,H.1180(1766-67) senesinde İstanbul kadılığına, H.1185 (1771-72) senesinde Anadolu sadrına ve H.1189(1775-76) senesinde Rumeli kazaskerliğine getirildi. H.1192(1778) 'de şeyhülislam oldu ve fakat bir müddet sonra istifa etti. Sultan III.Selim zamanında tekrar bu makama geldiye de(H.1203-M.1789), liyâkatça yeterli görülmedi ve azledildi(H.1204-M.1789).Birkaç ay sonra vefat etti.Şiir ve inşâda , kalemi kuvvetli idi. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.441

- 5 Didim du'â ile Fıtnat bu mısra'-ı târîh
Hurûf-ı mu'cem ile
Şerîf Efendi bugün giydi ferve-i fetvâ
Sa'îd ide Mevlâ (H.1192 – 1778)

(Fıtnat Hanım Divanı, Tarih Müstezâtı, s.151)

Aşağıdaki kasidede,Şeyh Gâlib,asıl maksadının çocuğu övmek olduğunu,fakat Şerif Efendinin de yüceliğini anlatmak istediğini söyleyerek,şeyhülislamın vasıflarını da anlatmaktadır.O,dinin taze bir fidanıdır.Onun yaratılışı ve huyu anlatılsa,yüzbinlerce kitap oluşur.Temiz huyunun güzelliği anlatılsa,küçük hava kabarcıkları Akdeniz gibi olur.

25

Şeyhü'l-İslâm Es'ad-zâde Şerîf Efendinin Mahdumları Vasfında Olan Ramazâniyye Kasîdedir

Mahdûm-ı kâmkârı senâ idi maksadım
Tâ söyleyem ki zâtı ne âlî-cenâb olur
Nahl-i şerîf-i hazret-i müftî-i dîndir
Kim vasf-ı hulk u hilkatı yüz bin kitâb olur
Yâd eylesem letâfetini tab'-ı sâfının
Bahr-ı Sefîd dîde-i teng-i habâb otur
Kılsam şümâr mertebe-i fikr-i rûşenin
Hûrşîd ü mâh nokta-i sıfır-ı hisâb olur
Feyz-i riyâz-ı mekremetin eylesem hisâb
Dürr-i hoş-âb giryeye-i reşk-i sehâb olur

...

(Şeyh Gâlib Divanı,Kasideler,91)

Şeyhülislam Mehmed Efendi,Peygamberin adını taşıyan bir cihan müftüsüdür.O, fıkıh ikliminin şahıdır.Eğer İmam Kadıhan³⁴³ mevkiini görse,onun kölesi olur. Konuşması ile pek çok ârifi kendine hayran eder.Molla Câmî,onun ilmi karşısında mest olur.İbn-i Edhem(İbrâhim ibn-i Edhem),takvâda onunla yarışamaz.

21

Kasîde

- 20 Şeyhü'l-islâm şerefmenkabe-i Es'ad-zâde
Odur iclâl ile hemnâm-ı rüsûm-ı muhtar
21 Müftî-i â'lem 'âlem ki nezâketle kalem
Kıldı vasfında rakam şöyle makâl-i hem-vâr
22 Şâh-ı iklim-i fekâhet ki eger kâzihân
Câhını görse anun bendelik eyler izhâr
23 Hüsrevi nutk-ı dürer-bârla hayrân eyler
Vakt-i güftârda ol 'ârif-i 'âlî mikdâr
24 Bahş-ı 'ilm eyler iken bezmine reh-yâb olsa
Mest olur şevkle Câmî gibi merd-i hüşyâr
25 İbn-i Edhem idemez 'arsa-i takvâda ana
Eşheb-i tîzrev-i himmete oldukça süvâr

...

(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.296)

1.1.3.1.28. Tefvik Efendi (1791)³⁴⁴

³⁴³ Fetevâ-yı Kadıhan'ın müellifi, Hanefî fıkıhçısı.

³⁴⁴ Müderris Eyyûb Efendinin oğludur.H.1127(M.1715) senesinde doğdu.Yahya Tefvik Efendi, imtihanla müderris oldu.Tahsilini tamamladıktan sonra Şam,Mekke-i Mükerrreme kadılıklarında bulundu.Daha sonra İstanbul pâyesini aldı.Anadolu ve Rumeli pâyelerine bilâhare ulaşan Yahya Tefvik Efendi,bir sene sonra Rumeli sadrına nail olduysa da azledildi.İkinci defa Rumeli sadrı kendisine verildi.Padişahın teveccühünü kazanarak Nakibü'l-Eşraf oldu.(H.1204/M.1789-90)Hâmi-zâdenin azlinden sonra meşihat makamına getirildi.(H.1205/M.1791) Yahya Tefvik Efendi ,şeyhülislamlik makamına ulaşmada son derece hırslı idi.Ekseriyya "Şeyhülislam olmadan Allah canımı almasın." dediği rivayet edilirdi.Buna rağmen uzun müddet bu makamda kalmak nasip

“Tevfik Yahya Efendinin şeyhülislam olmasıyla,meşihat şereflendi.Allah onun yardımcısı ,dostu ve arkadaşı olsun.”

14

Merhûm Tevfik Yahyâ Efendi Hazretlerinin Düş-ı Faziletlerinden Ferve-i Beyzâ-yı Meşihât-ı İslâmiyye Müfehîr olımdukda Cedd-i 'Azâmi Hüsâme'd-dîn 'Uşşâkî Hazretleri Lisânından Söylenen Târîh

1 Zînet bulup o zât ile sadr-ı fetvâ

Kesb-i şeref idince o cây-ı vâlâ

2 Târîhini bu mısra' ile cedit didi

Tevfik-i Hak refikun ola yâ Yahyâ (H.1205-M.1791)

(Muvakkit-zâde Pertev Divanı,Tarihler,s.425)

III. Selim döneminin şeyhüislamlarından Tevfik Efendinin meşihatına düşürülmüş olan aşağıdaki tarih manzumesinde, onun, ilim, irfan, fazilet ve takva yönünden meşhur olduğu ifade edilmiştir. Onun bir benzeri cihana az gelir. O,cihannın dertlerine şifa verdiği için, Gâzâlî'nin de ruhunu şad eder. Şair, “iki mısralık sade bir tarihle”Tevfik Efendinin şeyhülislam oluşunu müjdelir.

2

Târîh-i Meşihat-ı İslâmiyye Berây-ı Tevfik Efendi

12 Müştehirdür lisân-ı âlemde

İlm ü irfân u fazl u takvâsı

13 Ya ni Tevfik Efendi kim anun

Az gelür dehre misl ü hem-tâsı

14 Çok zamândur ki sadr-ı fetvâya

Yog idi hak bu andan ahrâsı

19 Rûhı tahsîn ider Gazâlinün

Olsa ma lûmî ilmi ihyâsı

21 Çün işaretî derd-i dehre şifâ

Nûsha-i bür' ü sıhhat-ı imzâsı

40 İki mısra' la sâde bir târîh

Yazdı tebşîr eyleyüp nâsı

42 Şimdi Tevfik Efendidür asrun

Revna-efzâ-yı sadr-ı fetvâsı

(H. 1205-M.1791)

(Atâullah Divanı,Tarihler,s.100)

1.1.3.1.29. Mehmed Atâullah Efendi (1806 - 1807)³⁴⁵

Ataullâh Efendi hakkında,18.yy divanlarında herhangi bir manzumeye rastlanmamıştır. Şairin, divanından alınmış aşağıdaki manzume ise, Kızanlık'ta sürgünde bulunduğu sırada kendisi tarafından yazılmıştır. Şair, manzumede şöyle demektedir:

“Ey Allah'ım, senin kapının toprağına, alnımı sürsem(koysam).Onu gözüme bir sürme niyetiyle çeksem.”

4

Kızanlıkta ikâmetleri Esnâda Cum'alarda Edâ-yı Salâte Buyurdıkları Hâcî Çanâk Câmi'inde Olmak Üzre Nazm Eyledükleri Münâcâtdur

1 Hâk-i derüne ferş-i cebîn itsem İlâhî

Çün kuhl anı çeksem gözüme 'ayn-i şerefdür

2 Gelmiş kapuna Hâcî Çanâk Câmi i içre

Deryûze-i gufrâna gönül kâse-be-kefdür

olmadı.Meşihatının on üçüncü günü vefat etti.(H.1205-M.1791)Yahya Tevfik Efendi,fâzıl ve şairdi.Bilhassa kimya ilmüne merakı çok olduğundan servetini eczaya sarf ederdi.Kendi aslen İranlı idi.Şii olduğunu saklamak için kendini “Buharalı” diye tanıtmıştır. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları,İstanbul, 1998,s.453

³⁴⁵Şeyhülislam Mehmed Ataullah Efendi hakkında,Şair-Siyaset ilişkisi bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir.Bkz. bu tezde sh.459

(Atâullah Divanı,Kıt'alar,s.177)

1.1.3.2. Kadılar

Osmanlı devletinde kazaî ve adlî selâhiyeti olan kimse.Bugünkü hâkim(yargıç) ve müdde-i umûmların(savcı) vazife ve salâhiyetini nefsinde toplar,şer'î ve örfî kanunlara göre hükümler verir.³⁴⁶

Kadılıklar,büyük ve küçük kazalarla,sancak ve eyalet kadılıkları olmak üzere başlıca iki sınıftı.Kaza kadılarının tayinleri kazaskerlere aitti.(bkz.Kazaskerler bölümü, s. dipnot) Kaza kadılıkları;Rumeli , Anadolu ve Mısır'daki kazaların kadılıkları olmak üzere üç sınıftı.Kadılar ,bağlı buldukları kazaskerlerin kayıt defterlerinde yer aldıkları için,diğer bölgelerdeki kadılıklara geçemezlerdi.Kazaskerler,divan tertibi bozulduktan sonra,kadı tayinlerini,bizzat padişaha arz etmezlerdi.Yeni kanun mücibince, tayinleri tespit ettikten sonra, tayin defterini, şeyhülislama takdim ve onun vasıtasıyla ve sadaret yoluyla hükümdara sunarlardı.³⁴⁷

150 akçeden sonrası, büyük kadılıklar olarak tavsif edilmiştir.Bu kadıların seçimini, kazaskerlerin seçimi ve sadrazamın onayıyla olurdu.Kaza kadılarının müddetleri 20 ay olup,bu müddeti doldurduktan sonra azledilirler ve yerlerine başkası gelirdi. Kazalardan sonra sancakların kadıları gelirdi.Gerek bu sancakların ve hatta bazı vilayetlerin ve gerek büyük ve mühim eyaletlerin kadılıkları mevleviyet suretiyle tevcih edilirdi. Mevleviyetler 2 türlü olup bunlardan 300 akçeli mevleviyetler,sancaklarla eyaletlerin kadılıkları idi.Mevleviyetlerin en yüksek derecesi,500 akçeli olanlardı. Bunlar,hükümetçe önem gösterilen büyük eyaletlerin kadılıkları idi.Mevleviyetlerin müddeti 1 yıl olup,bunlar 17.yy'a kadar kazaskerin inhâsı ve sadrazamın arzıyla olurken, bu müddetten itibaren şeyhülislam ve sadrazamların seçimiyle olmuştur.³⁴⁸

17.yy ortalarından itibaren büyük kadılıklar(mevleviyetler) şunlardır:

1. Rumeli kazaskerliği
2. Anadolu kazaskerliği
3. İstanbul kadılığı
4. Mekke kadılığı (18.yy'da Haremeyn adı altında Medine kadılığı ile birleşmiştir.)
5. Edirne kadılığı
6. Bursa kadılığı
7. Mısır kadılığı
8. Medine kadılığı
9. Şam kadılığı
10. Kudüs kadılığı
11. Halep kadılığı

Mevleviyetlere tayin olunacaklara,evvelâ kadılığın pâyesi(rütbesi) verilir ve daha sonra kendileri bi'l-fiil kadı tayin olunurlardı.³⁴⁹Mevleviyetler,Bilâd-ı Hamse (Mekke, Edirne,Bursa) iken,daha sonra buna Mısır ilave edilerek Bilâd-ı Erba'a dendi. H.1135'te (1722) Mekke ve

³⁴⁶ Midhat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lûgatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul,1986, s.166

³⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı** TTK Yayınları, Ankara,1988, s.91-93

³⁴⁸ a.g.e.. s. 95-96

³⁴⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı** TTK Yayınları, Ankara,1988, s.98

Medine, Haremeyn mevleviyeti ismiyle yükselince, Şam kadılığı da buraya dahil oldu.18.yy'da buna Filibe kadılığı dahil edilerek Bursa, Edirne, Şam, Mısır,Filibe 'den müteşekkil Bilâd-ı Hamse oluştu.Bu beş kadılığın derecesi müsavî idi; bu mevkiî işgal edenlerden herhangi biri,sırası gelince Haremeyn mollası olur veyahut pâyesini alırdı.³⁵⁰ İstanbul kadılığı,mevleviyetlerin en yüksek derecesi idi ve bu makama gelmek için,17.yy'da Mekke ve Edirne kadılığında bulunmak gerekiyordu.18.yy'dan itibaren ise,Haremeyn(Mekke-Medine) ile Edirne kadılığı,İstanbul kadılığı için namzet olmuştur.³⁵¹

1.1.3.2.1. Kazaskerler

Osmanlı devletinde kadılık, halkın ve askerın şer'î ve hukîki işlerine bakmak üzere iki kısımdır.Halkın işlerine kadılar bakarken, askere ait davalara ise Kadı-askerler (Kazaskerler) bakmaktadır.

Kazaskerlik,1480 yılına kadar bir tek iken,hudutların genişlemesi ve işlerin artması sebebiyle Anadolu ve Rumeli kazaskeri olmak üzere ikiye ayrılmıştır.Yavuz Sultan Selim zamanında,1516'da,Doğu ve Güney-Anadolu'nun ilhâkıyla , üçüncü bir kazaskerlik ihdâs olunarak Diyarbekir merkez yapılmıştır.Suriye ve Mısır'ın da ilhakıyla Diyarbekir merkezli kazaskerlik merkeze alınmış,daha sonra ise lağvedilmiştir.

Kazaskerliğe, mevleviyyet denilen 500 akçe yevmiyeli büyük kadılar gelirdi. 16.yy'ın ikinci yarısına kadar, kazasker olmak için muayyen bir tertip yoktu. Fakat bu tarihten itibaren, Anadolu kazaskerliğine İstanbul kadılarını getirilmeye başlandı. Anadolu kazaskerleri ise Rumeli kazaskerliğine terfî' ettirildi. Kazaskerlik müddeti 1 yıl olup daha sonra ma'zul sayılırlardı. Rumeli kazaskerleri,16.yy'dan itibaren şeyhülislâm olmaya başladılar. Rumeli kazaskeri olmadan Anadolu kazaskerliğinden şeyhülislâmlığa geçenler de nadiren mevcuttu.

Kazaskerler divan-ı hümâyûn azalarından olup vezir-i azam riyâsetinde kubbealtında toplanan divanda vezirler sadrazamın sağında, kazaskerler ise solunda bulunurlardı.16.yy ortalarına kadar Kazaskerler, Şeyhülislamların makamca üstünde iken, bu zamandan sonra üstünlüklerini kaybetmeye başladılar.17.yy'a kadar sadrazamlar tarafından tayin edilen kazaskerler, bu asırdan itibaren şeyhülislamlarca tayin edilmeye başlandılar.³⁵²

Kazasker İbrahim Efendi³⁵³

Edirneli Kâmî,asrın fıkıh âlimi dediği Kazasker İbrahim Efendinin vefatına düşürdüğü tarihte,onun için dua edilmesini istemektedir:

27

Târîh-i Ta'mîye-Güne Berây-ı İbrâhîm Efendî Kazı'asker

1 Gel ey munsif bu kabrün sâhibi ol efkah-ı 'asrun
'İbâdu'llâh için bezl-i vücûd itdüklerin yâd it

2 Eger cûyende-i târîh-i sâl-i fevti oldunsa

Üç ihlâs ile İbrâhîm efendi rûhını şâd it (H.1099-M.1687-88)

³⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı** TTK Yayınları, Ankara,1988, s.100

³⁵¹ a.g.e..s.135

³⁵² İsmail Hakkı Uzunçarşılı,**Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**,TTK Yayınları,VIII.Dizi, Sayı., 17b, Ankara,1988,s.151-159

³⁵³ İbrahim Efendinin, Anadolu kazaskeri mi yoksa Rumeli kazaskeri mi olduğu tespit edilemedi.

اوج اخلاصيله ابراهيم قنبر و حى ذى

(Edirneli Kâmî Divanı,Tarihler,s.104)

1.1.3.2.1.1. Rumeli Kadı-askerleri

1.1.3.2.1.1.1. Ârif Efendi

Ârif Efendi, kazaskerlik makamına kıymet ve şeref vermiştir.Zâtı,sadaket ve safa aynasıdır.Onun bu makama gelişi,duacılarını sevindirmiştir.

Târîh-i Sadr-ı Rûm Şoden Hazret-i 'Ârif Efendi
Hazret-i 'Ârif Efendi ol vûcûd-ı nâzenîn
K'eylemiş hak zâtını âyine-i sıdk u safâ

...
Şimdi sadr-ı rûma virdi yümnile kadr u şeref
Hak anı sadra mübârek eyleye sadrı ana
Şâd olub dâ'îleri Dürrî didi târîhini
'Ârif-i billâh hâlâ sadr-ı Rûm oldu sezâ (H.1118 – M.1706-07)

عارف با بنده حاله صدر روم اولدی سزنا

(Dürrî Divanı,Tarihler,s.168)

Sâmî,Ârif Efendinin kazasker oluşuna binlerce hamd etmektedir.Ârif Efendi,edîb,nüktedân,müşkülleri halleden benzersiz bir kişidir.Onun gelişi ile gönüllerdeki gam gitmiştir.

5
'Ârif Efendinün Sadrü'r-Rûm Oldığına Târîh
1 Fe-hamden sümme hamden ol yegâne fâzıl ü dâna
Yine sadr-ı mu'allâya şeref-bahş-ı kudûm oldu
2 Edîb-i nükte-dân müşkil-güşâ-yı bî-müdânî kim
Vücûd-ı bî-nazîri iftîhâr-ı mülk-i Rûm oldu
3 'Aceb mi gâlib olsa dehre envâr-ı fazîletle
Bu mihr-i 'âlem-ârâ gayriler misl-i nücûm oldu
4 Dü-mısra'ı deri şeh-beyt-i dîvân-ı sacâdetdür
Haremghâh-ı refî'i matla'-ı nûr-ı ' ulûm oldu
5 Saba neşr eyleyince nükhet-i peygâm-ı teşrîfün
Gürûh-ı ehl-i tab'a mâye-i def'-i gumûm oldu
6 Şeh-i mülk-i ma'ârif mesned-ârâ-yı suhan-dânî
Kim âfâka du'â-yı devleti de' b-i rûsûm oldu
7 Didî târihini Sâmî senâkârı meserretle
Cenâb-ı 'Ârif-i bi'llâh müjde sadr-ı Rûm oldu (H.1122 - M.1710)³⁵⁴

جناب عارف بالله مؤده صدر روم اولدی

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı,Tarihler,s.576)

1.1.3.2.1.1.2. Mahmud Efendi

Mahmud Efendiye Rumeli kazaskerlik nasbının verilmesine dair yazılan tarih manzumesinde, kendisinden fazilet güneşi, kemal ve izzet sahibi olarak söz edilmektedir.

43

³⁵⁴ Manzumede geçen "yeniden" ifadesi,bu makama ikinci defa gelişini akla getirmektedir.Verilen ebced tarihlerinin farklı olmasının sebebi bu olsa gerektir.

Târîh-i Nasb-ı Mahmûd Efendi be-Sadr-ı Rûmîli
 1 Cenâb-ı mahz-ı şerâfet Nakîb Efendi kim
 Sezâ efâzıl-ı dehrin olursa mahdûmı
 3 O mihr-i evc-i fazilet kemâl-i 'izzet ile
 Şeref-karîn idicek sadr-i 'âlî-i Rûmî
 5 Nakîb Efendi cenâb-ı şerîfine Ma'bûd
 Mübârek eyleye mesned-nişînî-i Rûmî (H.1130-M.1718)
 (Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı,Tarihler,s.158)

1.1.3.2.1.1.3. Paşmakçı-zâde Abdullah Efendi ³⁵⁵

Seyyid Abdullah Efendinin Rumeli kazaskeri olmasına, herkes memnun olmuş ve onun için dualar etmiştir. O, cihanda cömertlikte şöhret sahibidir. Dertlileri mutlu eder. Onun ceddî,mahşer günü,günahkarların şefaathisidir. Kader,onu kaza tuzağına düşürse de,yine de Allah'ın yardımıyla oradan kurtulmuştur.

6
 Berâ-yı Paşmakçı-zâde Seyyid Abdu'llâh Efendi
 1 Cenâb-ı Seyyid 'Abdu'llâh Efendi yümn-i devletle
 Müşerref kıldı yine sadr-ı Rûmî ' izz ü rif 'atle
 2 Huceste-makdemiyle şâd olup 'âlem du'â itdi
 Muvaffak eyle yâ Rabbi anı 'adl ü 'adâletle
 4 Letâfet gül-sitânında açılmış tâze bir güldür
 'Îzârın seyr idenler bu letâfetle tarâvetle
 5 Şerîf-i ma'delet-güster nesîb-i ma'rifet-pîrâ
 'Adîmü'l-misl ü bî-hemtâ ferâsetle zekâvetle
 6 Devâm-ı devleti sermâye-i ashâb-ı istihkâk
 Olınsa vasfı lâyıkdur fesâhatle belâgatle
 7 Bir ednâ himmetiyle derd-mendâmı ider mesrûr
 Cihânda şöhreti zîrâ ki cevdetle sehâvetle
 8 Şefî'-i müznibîn-i rûz-ı mahşer ceddîdür anun
 Var bî-emânına yüz sür meveddetle nezâketle
 10 Düşürdi çün seni dâm-ı kazâya sâbık-ı takdîr
 Halâs eyler elem çekme himâyetle 'inâyetle
 ...

(İbrahim Nazîrî Divanı,Kasideler,s.356)

İlim ve irfanın temeli(esası)Abdullah Efendinin Rumeli kazaskerliğine,herkes dualar etmektedir.

132

Menzil-i Paşmakçı-zâde Efendi

1 Esâs-ı 'ilm ü 'irfân Seyyid 'Abdu'llâh Efendi kim
 Odur 'âlemde memdûh esîr bir zât-ı 'âlî-şân
 2 Serîr-arâ-yı sadr-ı Rûm kemâl-i fazl-ile mevsûm
 Du'â-yı devletin vird-i zebân itmekdedür efvâh
 8 Du'â-gûna hurûf-ı cevheriyle didi târîhin
 Hümâyûn ide hem-vâre devlet-hâneyi Allâh (H.1142 – M.1729-30)

(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.993)

1.1.3.2.1.1.4. İmâm-ı Sultânî

Kırımlı Rahmî,İmam-ı Sultânî'nin Rumeli kazaskeri olmasına dair düşürdüğü tarihte,kendisi için,zamanının padişahının imamı olarak bahsetmektedir.

³⁵⁵ Şeyhülislam Paşmakçı-zâde Abdullah Efendi.Kendisiyle ilgili diğer manzumeler ve geniş bilgi için bkz. bu tezde s. 240

40

Târîh Berâ-yı Sadr-ı Rûm Şüden-i İmâm-ı Sultânî

5 Müşerref eyledikde sadrı ey Rahmî dedim târîh

İmâm-ı evvel-i şâh-ı zamâne oldu sadrû'r-Rûm (H.1150 - M.1737-38)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.171)

1.1.3.2.1.1.5. Mehmed Sa'îd Efendi ³⁵⁶

Nevres,Mehmed Said Efendinin Rumeli kazaskeri oluş tarihini şu şekilde düşürmüştür:

52

Târîh-i Sadr-ı Rûm Şüden-i Halil Efendi-zâde Mehmed Sa'îd Efendi

25 Cihân-ı 'ilm sa'dü'd-dîn-i 'âlem sadr-ı rûm oldu (1161)

Kıla İzîd mübarek yümn-i iclâl ü sa'âdetle (H.1161 - M.1748)

(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.390)

1.1.3.2.1.1.6. Dürrî-zâde Mustafa Efendi ³⁵⁷

Dürrî-zâde Mustafa Efendinin Rumeli sadrına gelişini,Nevres-i Kadîm,tarih kıt'asıyla şöyle anlatmaktadır:

Dürrî-zâde, Sultan Mahmud'un istişâre ettiği bir zâttır ki, her yönüyle devlet işlerine layıktır. Sultan Mahmud, kıymetini anlayarak ona Rumeli pâyesi vermiştir.

53

Târîh-i Pâye-i Sadr-ı Rûm Şüden-i Dürrî-zâde Efendi

1 Müsteşâr-ı saltanat Dürrî Efendi-zâde kim

Zâtı her vech ile lâyük devlet-i âmâdeye

2 Kadrini fehm eyleyüp Sultan Mahmûd-ı Velî

Bakmayup temyîz-i evzâ'-ı rûsûm-ı 'âdeye

3 Rûtbe-i Rûmili ile pâyesin kıldı büleñd

Dest-gîr oldu bu takrîb ile çok üftâdeye

10 Yümn ü ikbâl ile fa'ik eyleyüp emsâline (1161)

Sadr-ı rûmı Hak hümâyûn ide Dürrî-zâde'ye (H.1161 - M.1748)

(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.393)

1.1.3.2.1.1.7. Mehmed Es'ad Efendi ³⁵⁸

Mehmed Es'ad Efendinin Rumeli kazaskeri oluşu şöyle anlatılmaktadır:

"O,bilgili ve zeki bir kimsedir ve Hz.Peygamberin getirdiği şeriatın hizmetçisidir. Şüreyh ve Muzenî'nin³⁵⁹ adâletini ihyâ eden ve Sedûm'un eziyet veren kaidelerini ortadan kaldırandır. Kendisi, Allah'ın yardım ve feyzi ile Rum'a kazasker oldu."

46

Târîh-i Sadr-ı Rûm Şüden-i Es'ad Efendi

1 Fahl-ı 'allâme Muhammed Es'ad

Vâkıf-ı lübb-i mezâyâ-yı 'ulûm

2 Sa'd-i dâna-yı rûmûz-ı mantûk

Seyyid-i 'ukde-güşâ-yı mefhûm

5 Hadîm-i şer'-i şerîf-i nebevî

Karm ü mahdûm-ı mahâdim-i rûsûm

6 Muhyî-i 'adl-i Şüreyh ü Müzenî

Mübtil-ı kâ'ide-i cevri Sedûm

³⁵⁶ Şeyhülislam Mehmed Sa'îd Efendi.Bkz. bu tezde s.247³⁵⁷ Şeyhülislam Dürrî -zâde Mustafa Efendi.Bkz.bu tezde s.249³⁵⁸ Şeyhülislam İsmail Efendi-zâde Es'ad Efendi.Bkz.bu tezde s.556³⁵⁹ Adâlet ve fıkıh alanındaki bilgileriyle meşhur iki kadı.

- 7 Oldu bâ-dâ'îye-i istihkâk
Zîver-i sadr-ı felek-kadrü'r-rûm
9 Feyz-i tevîk-i İlâhîdir kim
Oldu târîhi annm efzal-i Rûm (H.1157 – M.1744 - 45)
(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.177)

1.1.3.2.1.1.8. İrânî Abdullah Efendi

İrânî Abdullah Efendinin Rumeli kazaskeri olmasını, Kırımlı Rahmî dünyaya müjde ile duyurur:

- 78
Târîh-i Sadr-ı Rûm Şüden-i İrânî 'Abdullah Efendi
5 Dedim dünyâyı tebşîr eyleyip târîhin ey Rahmî
Edîb ü ekrem 'Abdullah Efendi Sadr-ı Rûm oldu (H.1162-M.1749)
(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.205)

1.1.3.2.1.1.9. Mirza-zâde Mehmed Said Efendi³⁶⁰

“Mirzâ-zâde Mehmed Said Efendi gibi faziletli biri,Allah’a hamd olsun ki Rumeli kazaskeri oldu.Kendinden öncekiler bile görseler onu tercih ederlerdi.Müjdelersun ki,Said Efendi kazasker oldu.”

- 11
Târîh-i Sadâret-i Rûm Berây-ı Mîrzâ-zâde Efendi
1 Hamd-i Allah yine mesned-i Ruma
Virdi bir fâzıl-ı yegâne şeref
2 Öyle fâzıl ki Seyyid ü Sa'de
Anı tercih iderdi görse selef
3 Ya'ni mahdûm-ı Mîrzâ-zâde
Böyle olsun olursa hayr-ı halef
9 Geldi bir beyt-i sâde harfîyle
Nısbî târîhine berây-ı tuhaf
10 Müjde Seyyid Sa'îd Efendi ile
Mesned-i sadr-ı Rûm buldı şeref (H.1173 – M.1759-60)
(Fıtnat Hanım Divanı,Tarihler,s.111)

Mîrzâ-zâde Efendinin, Rumeli kazaskerliğine üçüncü kez gelişi, Fıtnat Hanım için bir sevk ve mutluluk vesilesidir. Fıtnat Hanım bu durumu şöyle anlatır:

“Mîrzâ-zâde, Hz.Peygamberin adını taşıyan asil bir kişidir. Onun bir benzeri daha yoktur. Zühd ve takvâda Sultan Beyazîd’in mürebbîsidir. Adâlet ve şefkatte mükemmel olan bu zâtın, Hz.Peygamberin şeriatını icrâ etmekten başka muradı yoktur.”

- 20
Târîh-i Sadâret-i Rûm Mîrzâ-zâde Efendî
3 Cihânı eyledi leb-rîz o rütbe şevk ü şâdî kim
Muhassal kalmadı gam hâtır-ı 'âlâ vü ednâda
4 Yine teşrîf itdi mesned-i Rûmı sa'âdetle
Semiyî-i fahr-ı 'âlem necl-i pâk-i Mîrzâ-zâde
5 Ne sadr-ı muhterem mihr-i sipîhr-i fazl u 'irfân kim
'Adîl-i zât-ı 'âlî şânı yokdur dâr-ı dünyâda
6 Mu'allim fahr u sa'd u seyvide 'ilm ü fazîletde
Mürebbî-i Bâyezîd-vâr heme zühd ile takvâda
7 Kemâl-i' 'adl ü şefkatle o sadr-ı ma'delet-kârın

³⁶⁰ Şeyhülislam Mirza-zâde Mehmed Said Efendi.Bkz. bu tezde s.254

- 13 Dem-â-dem kasdı şer'-i Ahmed-i Muhtârî icrâda
Didi hâtif bu vâlâ mısra'ı teşrîfine târih
Üçüncü kerre geldi sadr-ı Rûma Mîrzâ-zâde (H.1182 – M.1768-69)
(Fîtnat Hanım Divanı,Tarihler,s.122)

Mîrza-zâde Efendinin üçüncü kez kazaskerliğe gelişi,Mehmed Şerif Efendi tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“O,faziletli mükemmel bir insandır ki,bu makama gelmekle Rum diyarını güzelleştirmiştir.Ebû Hanife,onun bu tavırlarını görse,halka,onu taklit etmesini bildirirdi. Onun kelâmı,Burhân-ı Katı³⁶¹ gibidir.İdraki,hak ile batılı ayıran bir delildir.”

- 10 Târîh-i Sadâret-i Rûm Berây-ı Mîrza-zâde Efendi
4 Ne fâzıl efzal ibn-i efzal ekmele ibn-i ekmeldir
Müreccahdır anın zâtı velî âbâ vü ecdâda
5 Salup necm-i sa'îd zâtı pertev mesned-i Rûma
Se'âdetle çü Bercîs olmanın ahkâmın icrâda
6 Güzellendi zamânında bilâd-ı Rûmili şimdi
Pey-â-pey cümlenin hükkâm-ı hüsn-i hâlin inhâda
7 Şerîhi menkabet kim Bû Hanîfe görse etvârın
Ana taklîde rây eylerdi halkı hazm ü ârâda
8 Temîz-i hakk u bâtilda kavî hüccetdir idrâki
'Âceb Bürhân-ı kâtı'dır kelâmı da'vâda
9 Siyâdet nûrî zühed işrâkı 'ilmin zîb ü ziyetle
Sezâdır zîver-i sadr olmağa sûretde ma'nâda
12 O demde gûşa geldi çâr-imâm-ı dîn dimiş târih
Müzeyyen kıldı sadr-ı Rûmî necl-i Mîrzâ-zâde (H.1182 – M.1768-69)

مَرْثِي قَلْدِي مَهْدِي نَجَلِ مِيزَا زَادَه

(Mehmed Şerif Efendi Divanı,Tarihler,s.141)

1.1.3.2.1.1.10. Pîrî-zâde Osman Molla Efendi³⁶²

Lebîb-i Âmidî,Pîrî-zâde Osman Molla Efendinin ikinci kez Rumeli kazaskeri oluşunu,dualarla karşılar:

- 38 Veliyyü'n-Ni'am-ı 'Âlim Pîrî-zâde 'Osman Molla Efendi Sadr-ı Rûmî Tekrârına Olan Târîh-i Mergûbdur
5 Cevân-baht-ı efzâl ya'ni Pîrî-zâde-i kâmil
Fütüvvet-bahş-ı vâlâ mesned-i ferruh rûsûm oldu
6 Ma'âlî-menkabet 'Osmân Efendi fâzıl-ı yek-tâ
İkinci nevbet ârâyîş-fezâ-yı sadr-ı Rûm oldu
11 Du' â-gûyî Lebîb'e hâtif-i gaybî didi târih
Vahîdü'r-Rûm-ı Pîrî-zâde hâlâ sadr-ı Rûm oldu (H. 1175-M. 1761)
(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s. 350)

1.1.3.2.1.1.11. Sâlih-zâde Mehmed Emin Efendi³⁶³

Mehmed Emin Efendinin Rumeli kazaskerliğine ikinci kez gelişine dair yazılan aşâğıdaki tarih manzumesinde,kendisinden,fazilet madeni,himmet denizi olarak

³⁶¹ Mütercim Âsım Efendinin III.Selim'e takdim ettiği Farsça-Türkçe lugatinin adı.Manzumenin şairi Mehmed Şerif Efendi,bu kelimeyi tevriyeli olarak kullanmaktadır.

³⁶² Şeyhülislam.Bkz. bu tezde s.258

³⁶³ Şeyhü'l-İslâm Salih-zâde Mehmed Emin Efendi.Bkz. bu tezde s.259

bahsedilmektedir. İlim, fazilet ve takvâda bir benzerinin olmadığı ifade edilerek onun gelişinin, cihan için bayram üstüne bayram olduğu söylenmiştir.

32

Târîh-i Sadâret-ı Rûmelif Sâlih-zâde Efendî Berây-i Defa-i Sâniye

- 1 Cihân-ı mekremet kân-ı fazilet kulzüm-i himmet
Muhit-i cûd u re'fet sadr-ı vâlâ-yı kerem-pirâ
- 2 Cenâb-ı Hazret-i Sâlih Efendi-zâde kim oldu
Kemâl-i 'ilm ü fazl u zühd ile bî-misl ü bî-hemtâ
- 4 Semiyî-yi mefhar-ı 'âlem o sadr-ı ma'delet-kârın
Sezâ fahr eylese zâtıyla el-hak devlet ü dünyâ
- 5 Sürûr u şevk ile 'îd eyledi 'îd üstüne 'âlem
Tekerrürle olunca mesned-i Rûma şeref-bahşâ
- 7 Beşâret birle hâtif didi kim bu beyt-i zîbânın
Hurûf-ı cevherisi Fitnatâ târîhdür hakkâ
- 8 Yine Sâlih Efendi-zâde müjde mecd ü devletle
Müşerref kıldı sadr-ı Rûmı mes'ûd eylesün Mevlâ (H.1188 – M.1774-75)
(Fitnat Hanım Divanı, Tarihler, s.134)

1.1.3.2.1.1.12. Efendi-zâde Mehmed Şerif Efendi³⁶⁴

“Es’ad Efendi-zâde Mehmed Şerif Efendi, ilim ve fazilette emsalsizdir ki, asrın âlimleri, ilim konusunda onun yanında suskun kalırlar. O, izzet ve ikbal ile Rum kazaskeri oldu.”

35

Târîh-i Sadâret-i Rûm Cenâb-ı Es'ad Efendî-zâde Mehemmed Şerîf Efendî

- 1 Hazret-i Es'ad Efendî-zâde kim
Yok nâzîri 'ilm ile efzâl ile
- 2 Eyledi teşrîf ol zât-ı şerîf
Sadr-ı Rûmı devlet ü iclâl ile
- 3 Zûfünûn-ı 'asr kim eyler hamûş
Kılsa ebhâs-ı 'ulûm emsâl ile
- 13 Düşdü iki mısra'ı bu beytimin
Nasbına târîh böyle fâl ile
- 14 Sa'd ola Es'ad Efendî-zâdeye
Mesned-i Rûm 'izz ile ikbâl ile (H.1189 – M.1775-76)
(Fitnat Hanım Divanı, Tarihler, s.138)

1.1.3.2.1.1.13. Mustafa Âşir Efendi³⁶⁵

Tokatlı Kânî, Mustafa Âşir Efendinin kapısının arş olduğunu ifade eder. Onun aklına herkes gıpta etmektedir. İlim ve faziletin iftihar kaynağıdır. Hafız Şiraz bile ona hayrandır. Hanefî ve Şâfi imamları onun faziletini takdir ederler:

31

Kasîde-i der-Sitâyîş-i Sadr-ı Rûm Cenâb Mustafa 'Âşir Efendi

- 28 Dergâh-ı 'arş-i mesned-i 'Âşir Efendiye
Kim anda 'akl-ı 'âşire dil-gıpta-kâr olur
- 29 Ol 'âşir-i havâ-sıl-ı iklîm-i ma'rifet
Kim 'aşr-fazlı mâye-i her iftihâr olur
- 30 Ol Kadi'-asker sene-i 'izz u câh kim

³⁶⁴ Şeyhülislam. Bu makama gelmeden önce Anadolu sadrında bulundu. Bkz. bu tezde s.274 .Geniş bilgi için ayrıca bkz. 260

³⁶⁵ Şeyhülislam. Re'îsü'l-küttâb Mustafa Efendinin oğludur. 1142(1729-30) senesinde dünyaya geldi. Henüz on beş yaşındayken rü'ûs-i hümayuna nâil oldu. Tahsilini tamamladıktan sonra Yenişehir Fenârı, Bursa, Mekke-i Mükerreme, İstanbul kadılıklarında bulundu. O sene Anadolu payesini ve sadrını, nihayet Rumeli sadrına(1203/1789-1790) ulaştı. Hamizade Mustafa Efendinin meşihatında fazl ve kemalinden dolayı Kastamonu'ya nefyedildi. Bir müddet burada ikamet etti. Birkaç sene sonra affedilerek vatanına döndü. Tekrar Rumeli kazaskerliğine getirildi. 1213(1798) senesinde şeyhülislam oldu. 1219(1804-05) senesinde ise vefat etti. Seyit Ali Kahraman ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları İstanbul, 1998, s.455

- 31 Seyyid ü rinde ez-dil ü cân perde-dâr olur
 Sa'd olmasa derinde mülâzim olur ve-ey nahs
 Rûh-ı 'isâm bezmine hizmet-güzâr olur
 38 Kâdı o bir anun yed-i beyzâ-yı fazlını
 Sadr-ı kadem mukaddimine hâk-sâr olur
 39 Râzi cevâmi'ül kelâmın görse fahr idüp
 Şîrâz-ı mecmû' mü'ellifi şîrâzedâr olur
 40 'Örfî şerî'at-ı edebinde günâh-kâr
 Feyzi görüp ma'ârifini şermsâr olur
 41 Nu'mân Ebu Hanîfe eger sâbit eylese
 Fazlında şâfi'i dahi şef'ı kitâr olur
 ...

(Tokatlı Kânî Divanı,Kasideler,s.77)

1.1.3.2.1.1.14. Tevfik Efendi

Tevfik Efendi,Rum kazaskerliğine layık bir zâttır.Onun için söz ehli denmesi,herkesten çok yaraşır ki,fazilet sahipleri ve edipler onun kapısında saf saf beklerler.

- 23
 4 Hızr-ı tevfik ile Hakk eyledi te'lif-i kulûb
 Gûyiyâ oldu gönül şâhid-i maksûda refik
 5 Ya ni zill-efgen olup sadr-ı şerîfe bir zât
 Ki odur ehl-i sühân vasfına ahrâ vü hakîk
 6 Dergehinde fuzalâ vü üdebâ saf-der-saf
 Mâlik-i hitta-i fazl olduğu olmuş tahkîk
 17 Oldu bâ-tayy-i merâtib şeref-efzâ-yı vusûl
 Mesned-i Rûmili'ye geldi Cenâb-ı Tevfik

(Ebubekir Sâmi Paşa Divanı,Tarihler,s.85)

1.1.3.2.1.1.15. Salih Efendi

Sürûrî, Salih Efendinin Rumeli kazaskeri olmasını müjde ile duyurur. Onun himmeti, çaresizlerin dermanı olduğu için,bütün çaresiz kadılar,onun kapısına sığınır.

- 32
 Medhiyye
 1 Müjde kim Sâlih Efendi oldı istihkâk ile
 Re's-i sâl-ı nevde kâzî 'asker-i 'âlem-pesend
 2 Ba'd-ezîn hakkında pey-der-pey mükâfat eylesün
 Piş-ezîn te'hîr kıldıysa felek eyyâm-ı çend
 3 Çâresâz derd-i harman olduğün himmeti
 Dergehine müstenid oldı kuzât-ı müstemend

(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.318)

1.1.3.2.1.1.16. Veliyüddîn Efendi-zâde Mehmed Emîn Efendi³⁶⁶

Tokatlı Kânî,Mehmed Emin Efendiyi görenlerin molla zannettiklerini;gerçekte ise onun bu köhne tekkenin Bektaşî babası olduğunu söylemektedir. Şair de onun vasıflarını az da olsa anlatmak istemektedir; fakat cihanın bütün meddahları bir araya gelse,yine de onun vasıflarını anlatamaz.O,asâlet yönünden yüce bir kişidir,mükemmel bir insandır.

³⁶⁶ Mehmed Emin Efendinin doğum tarihine kaynaklarda rastlanamamıştır.Ancak onun "Deli Efendi" diye ünlü,zevki safaya düşkün,servet sahibi,yönetimine sadık ve şakacı bir mizaca sahip olduğuna ilişkin bilgiler mevcuttur.Önce müderrislik yaptığı,daha sonra 1767-68'de Edirne pâyesiyle Üsküdar,Haziran 1774'te Şam mollası olup Mekke,Haziran 1786'da İstanbul kadılığı ve şubat-mart 1787'de Anadolu payeliği görevlerinde bulunduğu,ardından şubat 1789'da Anadolu ve 1792-93,1796-97 ve 1802-03 tarihlerinde Rumeli kazaskeri olarak görevlendirildiği kaydedilir.Bazı kaynaklar onun vefat tarihini Reisü'l-ulâma iken ve 1805 olarak gösterilir. Mehmet Süreyya,a.g.e.,c.2,İstanbul 1996,s.475

34
 Kasîde-i der-Sitâyîş-i Sadrı Rûm Veliyyüd-dîn Efendi-zâde Mehmed Emîn Efendi
 18 Senün bu nâzikâne tâc ü tâcun ki zâtında
 On iki terkdür zatü'l-burûcun tarh-ı zibâsı
 19 Görenler molo mı zanneyler ammâ sen hakikatde
 Bu köhne hân-kâhun gûyiyâ Bektâşi babası
 20 Bu reyhânzârda mânend-i Hızr ihzâr lebâdeyle
 Elinde zâl-i çarhun pâr pâr yanmakda çapâsı
 21 Düşerse burc-ı vâlâ-yı sihipre sünbüle mânend
 Olur gülgün-ı bahtun hûşe-i pervînden er pâsı
 22 Degüldür yek-ne sak bezl itdiğün 'âli cevâ'izle
 Ne denlü müstefiz olsa şu gerdünün taranpâsı
 23 Amân dest-i nevâzîşlerini tatyîb kıl zîrâ
 Şikest itdi ser-â-pâ mey gamûmun üstü rû-pâsı
 24 Senün evsâf-ı cüz'-i zâtun inşâ hiç mümkün mü
 Cihân 'irfâhiyânı bir yere gelse ser-â-pâsı
 25 Binâ' cüz'i kadarca vasfun itsem râzıyum ammâ
 Yetişmez vasfına 'âlemlerün ahbâr ü enbâsı
 26 Kerîmü'n nefis harrü'l-asl hallü'l-vasl 'uluvvin'n-nesl
 'Amîmü'l cüd ve'l-ihsândur en azı enbâsı
 ...

(Tokatlı Kânî Divanı,Kasideler,s.97)

1.1.3.2.1.2. Anadolu Kadı-askerleri

1.1.3.2.1.2.1. Ârif Efendi

Ârif Efendinin Anadolu kazaskeri olmasına binâen düşürülen tarihte,Ârif Efendinin ilim madeni, zamanının faziletlisi ve hüner denizi olduğu anlatılmıştır.

XIII

Târîh Berây-ı 'Ârif Efendi(Sadr-ı Anatoli Şüden)
 1 Ol kân-ı 'ilm ü bahr-ı hüner fâzıl-ı zamân
 Oldı şeref-nümâ-yı sadâret Nahîfiyâ
 2 Gûş eyledükce şevk ile târîhini didüm
 Ârif Efendi Sadr-ı Anatoli'da revâ
 عارف افندي صدر اناتولي ده روا (H.1113-M.1701-1702)

(Nahîfî Divanı,Tarihler,sh,270)

1.1.3.2.1.2.2. İshak Efendi³⁶⁷

Şeyhülislam Es'ad Efendi,Anadolu kazaskerlik nasbının İshak Efendiye verilme tarihini düşüğü kıt'ada,onu şöyle anlatır:

“İshak Efendi,fazilet göğünün ayıdır ki,vücûdu,mana âlemini aydınlatan bir kandildir.Cömertlik ve merhamet sahibidir.Onun kelamı,hikmet doludur.İlim ve fende üstün bir kişidir.İffet , fitnat(zekâ) ve fazilet onun yaratılışında vardır.”

5

Târîh-i Nasb-ı İshâk Efendi be-Sadr-ı Anatoli
 1 Meh-i evc-i fazilet Hazret-i İshâk Efendi kim
 Vücûdî zû-ı mısâh-ı münîr-i 'âlem-i ma'nâ
 2 Mekârim hâne-zâd-ı deydin-i i'tâf -ı mu'tâdî
 Merâhim müstezâd-ı nazm-ı tab'ı 'izz ü cüd-âsâ
 3 Odur ol menhel-i 'azbü'l-furât-ı fazl u dâniş kim
 Nübû'ından cihân-ı 'ilm olur bî ka'r bir deryâ

³⁶⁷ Şeyhülislam.Bkz.bu tezde s.241

- 6 Muhassal bu fazîlet istikâmet fitnat u ‘iffet
Ezelden hilkatinde çâr-‘unsûrdur anın gûyâ
9 Didim gûş eyleyüp sad şevk ile târîhini Es’ad
Anatol sadrını İshâk Efendi kıldı zîb-ârâ

(Şeyhülislam Es’ad Efendi Divanı,Tarihler,s.115)

Kırımlı Rahmî,Anadolu kazaskerliğinin İshak Efendi ile şeref bulduğunu söyleyerek aşağıdaki tarihi düşmüştür:

8

Târîh li-Sadareti Anadolu

- 5 Rahmî dedi târîh için sermâye-i ihlâs ile
İshak Efendi’yle şeref buldu Anadolu bu dem (H.1141 – M.1728-29)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.143)

1.1.3.2.1.2.3. Râşid Efendi

Antakyalı Münif, Râşid Efendinin Anadolu Kazaskeri olmasını tebrik maksadıyla yazdığı kasidede, kazaskeri zamanın seyidi, İbn-i Hacib’in bile onun fazilet dergahında perdedarı olacağı, Molla Fenarî’nin bile kendisinden ilim öğreneceği bir kişi olarak anlatır.Onun gibi bir faziletli bir kişi şimdiye karar görülmemiştir:

19

- Tebrîk-nâme-i Kâdî ‘Asker-i Sadr-ı Anatolı
1 Perdâz-ı çehre-i nasafet kân-ı mekrûmet
Mesned-tırâz-ı ma’delet-ârâyiş-i cihân
2 Kutb-ı medâr-ı fazl-ı hüner nuhbe-i beşer
‘Allâme-i huçeste-siyer seyyid-i zamân
6 Ol kim olurdu dergah-i fazlunda perde-dâr
Olsaydı ibn-i Hâcib eger zinde bî-gümân
7 İtse Fenârî pertev-i ‘ilminde iktibâs
Tab’ı olurdu reşk-i mesâbîh âsmân
13 Hiç görmedik kudât-ı ‘asâkirde hak bu kim
Böyle vücûd-ı pâk kerem-kâr u kâr-dân

...

(Antakyalı Münif Divanı,Kasideler,s.168)

Anadolu Kazaskeri Râşid Efendinin vefatına düşürülen aşağıdaki tarihte,onun mekanının Cennet olması için dua edilmiştir.

17

Medâr-ı Şöhret Levh-i Kalem Münşî-yi ‘Îsâ-Dem

- 1 Dirîgâ kıldı hâke nakl-i raht u rihlet olmuşken
Anun sadr-ı Anâtoliya zâtı [oldı kazâ’sker]
2 Du’â idüp didüm fevtinden âgâh olıcak târîh
İde Hak meskenin Râşid Efendi evc-i ‘illiyân
1178-27 (agâh)= (H.1151 – M.1738-1739)

ایده حق مسکن راشد افندی اوج علیین

(Antakyalı Münif Divanı,Tarihler,s.207)

1.1.3.2.1.2.4. Üryânî-zâde Mehmed Es’ad Efendi

Mehmed Es’ad Efendinin Anadolu kazaskeri olmasını Fitnat Hanım,yazdığı tarih kıt’asında şöyle anlatmaktadır:

“O, Faziletli,irfan ve ilim sahibi,sır hazinelerinin cevherine sahip eşsiz bir insandır.”

21

Târîh-i Sadâret-i Anatoli Berây-ı 'Üryânî-zâde Mehemmed Es'ad Efendî

- 1 Sâhib-i fazl u dâniş u 'irfân
Mâlik-i gevher hazâ'in-i râz
4 Ya'ni Es'ad Efendi kim lâyük
Olunursa ne mertebe 'izâz
6 'İlm 'irfân ile ferîdü'l '-asr
Her hünerde müselleme ü mümtâz
7 Ol meh-i tâb-dâr bürc-i şeref
Anatoliya oldu pertev-sâz
13 Geldi bir beyt ile didi târih
Hâtif-i hoş edâ-yı nükte-tırâz
14 Müjde Es'ad Efendi 'izz ile
Anatoli sadrın eyledi ihrâz

(H.1182 – M.1768-69)

(Fıtnat Hanım Divanı,Tarihler,s.123)

1.1.3.2.1.2.5. Seyyid Mehmed Şerif Efendi ³⁶⁸

Mehmed Şerif Efeninin Anadolu kazaskeri olmasına dair yazılan aşağıdaki tarih kıt'asında,Şerif Efendi,cihanda benzeri olmayan,âlimlerin en şerefli ve faziletli, kemâl sahibi bir kişi olarak tavsif edilmiştir.İbn-i Kemâl³⁶⁹ bile onunla yarışamaz.

26

Târîh-i Sadâret-i Anatoli Berây-ı Es-Seyyîd Mehemmed Şerîf Efendi

- 1 Ferid-i dehr Mehemmed Şerîf Efendi kim
Odur kemâl-i fazîletle eşref-i 'ulemâ
2. O yek süvâr-ı fezâ-yı 'ulûm kim olamaz
Semend-i tab' ile İbn-i Kemâl ana hem-pâ
13 O zât-ı pâk-i fezâ'il-şiyem sa'âdet ile
Olunca sadr-ı Anatoliya şeref-bahşâ
14 Hurûf-ı sâdesi geldi dü mısra'ın târih
Bu beyti Fıtnat idince kudûmüne inşâ
15 Mübârek eylesün iclâl ile sa'âdet ile
Şerîf Efendiye sadr-ı Anatoliyâ Hudâ

(H.1185 – M.1771-72)

(Fıtnat Hanım Divanı,Tarihler,s.126)

1.1.3.2.1.2.6. Salih-zâde (Camgöz) Mehmed Emin Efendi ³⁷⁰

“Mehmed Emin Efendi,padişahın imamı,Hz.Peygamberin adaşdır.Onun Anadolu Kazaskeri olması ile insanlar sevinç içinde kaldı.”

45

Târîh-i Sadâret-i Anatoli Berây-ı İmâm-ı Evvel-i Şehr-i Yârî Mehemmed Emîn Efendî

- 1 İmâm-ı şehr-i yârî nâm-dâş-ı seyyidü'l-kevneyn
Hemîşe devlet ü ikbâlini müzdâd ide Ma'bûd
5 Sa'âdetle Anatoliya kazıa'sker oldukda
Meserretle kalup nâsdan oldu keder matrûd
8 Semiyî-i mefhar-ı 'âlem imâm-ı şâh-ı devrâna
İde Mevlâ Anatol sadrını iclâl ile mes'ûd

(H.1191 – M.1777)

(Fıtnat Hanım Divanı,Tarihler,s.149)

1.1.3.2.1.2.7. Kethüdâzâde Kebîrî-zâde

³⁶⁸ Şeyhülislam.Bu görevinden sonra Rumeli Kadı-askerliğine atandı.Bkz.270. Mehmed Şerif Efeninin şeyhülislamlığı ile ilgili bilgi için ayrıca bkz.bu tezde s.258

³⁶⁹ Kanûnî devrinin meşhur şeyhülislamı.

³⁷⁰ Şeyhülislam.Bkz. bu tezde s.259

Kebîrî-zâde'nin Anadolu sadrına gelmesi,Edirneli Kâmî için bahtsızlığın ortadan kalkması ve Mevlâ'nın lütfuna mazhar olması demektir.Kebîrî-zâde,lütufta bulunarak herkesin gönlünü hoşnut eder.Onun Anadolu kazaskeri olması,herkesi memnun etmiştir:

25

Kasîde 'An Lîsân-ı Kethüdâ-zâde Berây-ı Kebîrî-zâde Rahimehumu'llâh

8 Siyeh-bahtumla dâ'im keşmekeş mu'tâd iken nâ-geh

Ne lutfâ mazhar oldum gör bu defa lutf-ı Mevlâyı

9 Getürdi sadr-ı 'adl ü dâda sad 'izz ü sa'âdetle

Murâdum üzre 'âdil bu hıdîvv-i 'âlem-ârâyı

10 Yegâne şeh-süvâr-ı 'arsa-gâh'-ı kişver-i dâniş

Ki itdi rahş-ı tab'ı ber-tezelzül deşt-i tehnâyı

11 Kebîrî-zâde ol tahrîr-i 'âlî-kadr-i zî-şân kim

Anatol sadrına teşrîfi mesrûr itdi dünyâyı

12 Sipîhr-i fazla bir mihr-i münîr-i zerre-perverdûr

Fürûg-ı tal'atı ârâyîş-i her sadr-ı garrâ'f

13 Zihî meşreb-şinâsı habbezâ hâtır-nevâzı kim

Bir ednâ lutf ile meftûn ider a'lâ vü ednâyı

Tenezzül eyleyüp hall eyle lutf it bu mu'ammâyı

...

(Edirneli Kâmî Divanı,Kasideler,s.68)

1.1.3.2.1.2.8. Ahmed Efendi

Bahar mevsimi,Sürûrî için Anadolu kazaskeri Ahmed Efendiyi medhetmek için bir vesiledir :

“Baharın gülbahçeleri,Ahmed Efendinin cömertliğinin şebnemleri ile doludur.O, cömertlik bahçesinin en güzel gülüdür..Kışın sertliği,onun kahrının şiddetiyle mukayese olunamaz.Baharın lütfu,onun lütfu kadar bol değildir.”

27

Kasîde-i Bahâriyye

15 Mesned-ârâ-yı kerem sadr-ı Anatolî kim

Toludur şebnem-i cûd ile gülistân-ı bahâr

16 Verd-i gülzâr- ı 'atâ Ahmed Efendi-i kerîm

Lütfidür mücib-i efzûni-i ihsân-ı bahâr

17 Şiddet-i kahrına sahtî-i şitâ benzeyemez

Olamaz Lütfi kadar lutf-ı firâvân-ı bahâr

18 Dem-be-dem bâd-ı nesîm nefesinden açılır

Gonçe vü gül gibi her müşkil ü âsân-ı bahâr

19 Nushaveş başlarımızda taşırız midhatini

Yazsa gül safhasına münşî-i 'unvân-ı bahâr

20 Rûşen olsun ki Sürûrî kavlin eyleyse çerâg

Ola revnak-ı figen-i bezm-i çırâgân-ı bahâr

...

(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.309)

1.1.3.2.1.3. Revân Kadı-askerleri

1.1.3.2.1.3.1. Revân Kazaskeri Abdullah Efendi

Abdullah Efendinin Revân kazaskeri olmasına dair ,İbrahim Nazîrî,şu tarihi düşmüştür:

155

Revân Kâdî 'askeri 'Abdu'llâh Efendidür

Rû-nümâ oldı cemâl-i pîşvâ-yı kâmilân

Dehrin oldı bâ-lütf-ı vassâfi kâdî ' askeri (H.1165 – M.1751-52)

(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.1004)

1.1.3.2.2. İstanbul Kadıları**1.1.3.2.2.1. Dede Efendi**

Neylî,Dede Efendinin İstanbul kadısı olmasını Allah'ın bir lütfu olarak görmektedir. Bu durum,halk için de bir nimettir.Zirâ o,adâletli bir zâttır:

VII

Târîh-i Kâzî-i İstanbul Şüden Merhûm Dede Efendi

- 1 Bül-mekârim Ded Efendi ki odur
Mazhar-ı 'âtfet-i Yezdânî
- 2 Kâzî-i şehri-i Sitanbul olup
Halka oldu ni'am-ı Sübhânî
- 3 Yürüyüp şimdi terâzü ile
Muhtesib elde tutar mîzânı
- 4 Şâhid-i 'adl-i 'adâlet bu yeter
K'oldı târîhi şerîhu's-sânî (H.1110-M.1698-99)
که اولدی تاریخی شریح الثانی
سنه ۱۱۱۰

(Neylî Divanı,Tarihler S.253)

1.1.3.2.2.2. Hamdullah Beğ

İstanbul kadısı Hamdullah Beğ, Sürûrî için adalet ve rahat getiren bir kişidir.İstanbul'a güzellik ve süs onunla gelmiştir:

33

Medhiyye

- 1 Hâkimü'l-belde hamiyet-pîşe Hamdullah Beg
Dirse İstanbul sezâ anunla geldi zînetüm
 - 2 Bî-huzûr itsün küdegân hayl-i sükkânını
Devr-i 'adl u vâdidür zîrâ zamân-ı râhatum
 - 3 Seyr-i sük itdukçe gûyâ dir lisân-ı hâl ile
Vakt-i es'ârda izâfe yokdur ruhsatımı
 - 4 Zât-ı 'âlî nesli oldukda hükûmetle be-kâm
Hidmet-i tebrîk-i mansıbdâ bulundı gafletüm
 - 5 Hak mu' ammer eylesün virmiş ana hayru'l-halef
Oldı istihlâlî mesmû'-ı dil-i bî-külfetüm
-

(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.319)

1.1.3.2.3. Mekke ve Medine (ve Haremeyn) Kadıları**1.1.3.2.3.1. Edirneli Kâmî³⁷¹**

Damad İbrahim Paşa,1722 senesinde Medine mevleviyetini Mekke ile müsâvî tutmuştur.Şair,İbrahim Paşayı methettikten sonra padişahı da över.Padişah Sultan III.Ahmed,âlimlerin makamını hep yükseltmeyi isteyen bir kişidir.Hz.Peygamberin hicret yerinin Mekke'den rütbe bakımından daha aşağıda olmasını şair Kâmî uygun görmemektedir.İki şehrin de eşit tutulması ve kendisine bu makamın verilmesinden dolayı padişaha ve sadrazama duâlar eder.

15

³⁷¹ Edirneli Kâmî'ye 1724'te Mekke pâyesi verilir.Ancak yaşlı olduğu için bu vazifeye gidemez..Hayatı ve aldığı görevler hakkında geniş bilgi için bkz. bu tezde s.496

Der-Menkabet-i Dâmâd İbrâhîm Paşa Berây-ı Hem-Pâye-Şoden-i Mekke vü Medîne

- 5 'Âdet üzre 'ulemâ ile varup meclisine
Eyledüm tûl-i bekâsına du'-â-yı tekrâr
6 Cümleye nîm tebessümle nevâzişler idüp
Bir meserret haberin eyledi gûyâ iş'âr
7 Didî kim şevket ile pâdişeh-i heft iklim
Oldı câh-ı 'ulemâ rif'atini hâhiş-kâr
8 Ne revâ belde-i hicret-geh-i fahr-ı 'âlem
Rütbesi mansıb-ı mahrecden ola dîn-ı şumâr
9 Eyledi hatt-ı şerîf ile anun pâyesini
Mansıb-ı Mekke vü Bathâya beraber hem-vâr
21 Hamdili'llah ki 'atâyâ-yı şehen-şâhîden
Bir iki yılda ider matlabum 'arz-ı didâr
22 Hakk Te'âlâ o şehen-şâh-ı felek 'unvânı
Böyle memdûh esere ide muvaffak her-bâr
23 Hüsrevân-ı felegün gelmedi hiç hâtırına
Böyle ferhunde kerem böyle mübârek âsâr

(Edirneli Kâmî Divanı,Kasideler,s.36)

1.1.3.2.3.2. Es'ad Efendi ³⁷²

Es'ad Efendinin Medîne pâyesi³⁷³ alması,dostları için mutluluk gecesi,ay ışığı zevkini tatmak iken;onu çekemeyenler için gündüzün karanlık olması gibidir.

16

Târîh Berây-ı Pâye-şüden-i Hazret-i Es'ad Efendi Tâle Bekâhu Be-Medîne-i Münevvere

- 1 Bi-hamdi'llâh ki bir mahdûm-ı mifzâl-i ferehmendün
Tulû' itdi yine burc-ı şerefden necm-i ikbâli
2 Şeb-i şâfide hep meh-tâb zevkın itdiler ahbâb
Hasedkârânun ammâ tîre oldı subh-ı ahvâli
6 İdüp tebrîk 'İzzet tehniyet-güne didüm târîh
Medîne pâyesiyle oldı Es'ad rütbede 'âlî Sene: 1146 (M.1733-34)

(İzzet Paşa Divanı,Tarihler,s.140)

1.1.3.2.3.3. Osman Molla Efendi ³⁷⁴

Osman Molla Efendinin Mekke pâyesi almasını tebrik eden Nevres,şu tarihi düşmüştür:

54

Târîh-i Pâye-i Mekke-i 'Osmân Mollâ Efendi

- 54 Didiler vâlid-i zî-şânî diliyle târîh
Pâye-i Mekke mübârek sana 'Osmân Mollâ (H.1156 – M.1743)

(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.394)

1.1.3.2.3.4. Şemseddin Efendi

Şemseddin Efendinin Mekke pâyesi almasını,Şeyh Gâlib şöyle anlatmaktadır:

43

Mevâliden Şemse'd-dîn Efendinin Mekke-i Mükerrreme Pâyesi İçin Söylenen Târîhdir

- Ya'nî Şemse'd-dîn Efendi nâ'il-i tevfiik olup
Pâye-i Mekkeyle oldu kâmkâr u kâm-rân
Bir mübeşşir geldi Gâlib söyledi târîhini
Pâye-i Ka'beyle Şemse'd-dîn Efendi buldu şân

³⁷² Şeyhülislam Es'ad Efendi.Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.bu tezde 556

³⁷³ Pâye,herhangi bir memuriyetin fiilen ifâ edilmek üzere değil de,adının bir rütbe olarak tevcihi demektir.Fiiline tevcih edilirse mansıb adı verilir.Pâye sahipleri,teşrifatta mansıbla aynı hak ve imtiyazlara sahipti veo mansıba namzed sayılırlar , ekseriya 1 yıl sonra da mansıblarını alırlardı.Midhat Sertoğlu,a.g.e.,s.278. Mekke ve Medine(Haremeyn) kadılığı için ayrıca bkz. Kadılar s. 263

³⁷⁴ Rumeli veziri Osman Molla Efendi.Bkz.bu tezde s.269

(Şeyh Gâlib Divanı,Tarihler,s.147)

1.1.3.2.3.5. Müsellim-zâde Abdullah Efendi³⁷⁵

Abdullah Efendinin vefat tarihini, İbrahim Nazîrî,şu beyitle verir:

85

Târîh-i Müsellim-zâde ‘Abdu’llah Efendi

3 Mekke kadısı olup gelmiş idi sıhhat ile

Vâsıl olmuşdu ziyâretler ile çok rif’ate

5 Rihleti târîhdür hayr-du’â eyle Nazîr

Gire Müsellim-zâde ‘Abdu’llah Efendi Cennete (H.1166-1752-53)

(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.975)

1.1.3.2.3.6. Tevfik Efendi³⁷⁶

Tevfik Efendinin Mekke kadısı tayinini,İbrahim Nazîrî şu tarih kıt’asıyla anlatmaktadır:

XXXIX

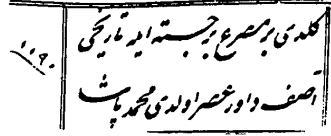
Târîh-i Mevleviyyet-i Tefkîk Efendi der- Mekke-i Mükerrreme

4 Fazl u istihkâk ile kadı olunca Mekke’ye

Nasbi tebrîğine ra 'nâ düşdi bu tarh-ı zemîn

16 Geldi bir mısra’-ı berceste ile târîh

Âsaf-ı dâver-i ‘asr oldı Mehmed Paşa (H.1190-M.1776-77)

(İbrahim Nâşid Divanı,Tarihler,s.146)

1.1.3.2.3.7. Es’ad-zâde es-Seyyid ‘Atâullah Efendi³⁷⁷

Atâullah Efendi,yüce soylu bir zâttır.Onun kapısı irfan yeridir.Kendisi,ilim sahibi bir kişidir.

34

Medhiyye

1 Semî fahr-i ‘âlem kâzî-i dânişver-i buthâ

Cenâb-ı necl-i Es’ad-zâde es-Seyyid ‘Atâullah

2 Şerîf ibn-i Şerîf mekk-i ‘irfân ki dergâhı

Mutâf-ı ehl-i dânişdür idersen aslın istiknâh

3 Zihî mansıb ki ol sâhibnisâb nakd-i ‘ilm oldı

Tarîk-i câhda şehrhâ-ı beytu’llâha fırsat-hâh

(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.319)

1.1.3.2.4.Diğer Kadılar**1.1.3.2.4.1. Selânik Kadısı Sâlim Efendi**³⁷⁸

Sâlim, Selânik kadılığının iyi bir vazife olduğunu kabul etmekle beraber bu görevin birtakım zorluklarının da olduğuna işaret eder. Görevin zorluğuna rağmen gelirinin azlığından

³⁷⁵ Müslim-zâde.Müderriştir.Edirne ve Muharrem 1165(Kasım 1752) senesinde Medine mollası oldu.Sonra vefat etmiştir.Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.72³⁷⁶ Şeyhülislam Tefkîk Efendi.Bkz.s.262. Rumeli kazaskerlik görevi için bkz. bu tezde s.271³⁷⁷ Şeyhülislam.Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. bu tezde s.459³⁷⁸ Divan şairi. Sâlim, Zilhicce H.1125(Aralık 1713)'te Selânik kadısı olur. Görevini kötüye kullanması, zevk ve eğlenceye düşkünlüğü yüzünden hakkında yapüan şikâyetler üzerine 6 ay sonra sultanın çok ağır ve incitici bir fermarıyla Selânik kadılığında azledilir. Serez'de ikamete memur edilir. Hüseyin Güfta, **Sâlim(Mirzâ-zâde),Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Ün.v. SBE. Erzurum,1995, s.12-13. Geniş bilgi için ayrıca bkz. bu tezde s.542

şikâyetçi olur. Şikâyetçi olduğu diğer husus da bu vazifenin riyayı gerektirmesidir:

- 8
54 Gülşeninden kovup Sıtanbul'un
İtdi âlûdesi bu medhûlun
55 Ya'ni şehri Selanik'e âhir
İtdi bahtum hemîn beni dâ'ir
56 Olalı biz Selanik'e mollâ
Yüregümde Selanik oldu şehâ
57 Katı korkak olur imiş bunda
Hergelen hâsılı her efkende
58 Biz de düşdük netîce ol dâma
Kâ'il idük kim bir ikrâma
59 O da yok akçe ise sad hâşâ
Ya neye bunca renciş ü gavgâ
60 Bunı evvel müderrisîn-i kirâm
Eyü mansıb dir idi cümle tamâm
61 Eyü mansıb netîce bu mansıb
Lîk ammâ riyâyı müstevcib

(Sâlim Divanı,Mektuplar,s.339)

1.1.3.2.4.2. Filibe Kadısı Osman Efendi

Edirneli Kâmî,eski Filibe kadılarında Osman Efendinin vefatına düştüğü tarihte, kendisinin asrın mevleviyyet makamında bulunan âlimlerin övündüğü,dine her zaman hizmet etmiş bir kişi olduğun söyler ve makamının cennet olması için duâ eder.

- 44
Târîh-i Berây-ı Vefât-ı 'Osmân Efendi Kazı-ı Filibe-i Sâbikan
1 'Osmân efendi fahr-i mevâlî-i 'asr kim
Cennât içinde rütbesi vâlâ-mekân ola
2 Şer'-i şerife hıdmet idi kârı muttasıl
Bâd-ı na'im kabrine her dem vezân ola
3 Gufrân-ı HAKKâ mazhar ola ol ki bî-riyâ
Kabrin ziyâret eyleyüp el-hamd-hân ola
4 Gûş eyleyince fevtini târîhini didüm
'Osmân efendi vâsıl-ı bezm-i cinân ola (H.1128-M.1716)

عثمان افندي واصل بزم جهان اوله

(Edirneli Kâmî Divanı,Tarihler,s.112)

1.1.3.2.4.3. Yenişehir Kadısı Bükâyî Efendi

Mevâlîdden Abdullah Efendinin azli,Vahîd Mahtûmî tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“Abdullah Efendi,pek çok döne ve şerli kimseyi bu makama gelince etrafında toplamış ve onlara çeşitli makamlar vermiştir; kaza ve nahiyelerde onları görevlendirerek devlet kapısını onlara açmıştır.Bunlar,rüşvet vb. şekillerde halkı soymuşlardır. Bükâyî Efendi,şehir halkının âhım almış,onları ağlatmıştır.”

XXIX

- Târîh-i 'Azl-i Kâdî-i Yenişehir Bükâyî Efendi Rahimehu'llâh
1 Mevâlîdin bükâ'i ya'ni 'Abdullah Efendi çün
Yenişehir-i Fenâr olup getürdi bunca kallâşı
2 Kimi gitdi nevâhîye kimi emsârı zabt itdi
Kimi enbârı kaldurdu kimi mizândan taşı
3 Belâya ugradı Allâhun emriyle şehir halkı

- 4 Güni dogdı eşirrânun açıldı dîde-i râşî
 5 Döküldi şehre nevvâb-ı nevâhiden kurâ ehli
 6 Hurûc itdi şehirden kühsâra şehrûn evbâşî
 7 Kefen soymakda gerçi mâhir idi her gelen kassâm
 8 Unutdurdu bunun nebbâşî lîk evvelki nebbâşî
 9 Şerîk olup cenâb-ı Kâbızu'l-ervâha mevtâdan
 10 Biri mâl aldı biri cân yetîme kaldı öz başı
 11 Harâmî-veş şu resme soydılar eşhâsî bî-pervâ
 12 Şân oldı mahkeme kâdı belî nâ'ib bölükbaşî
 13 Şerî'at bir tarîk-i râst-girdâr-ı 'adâletdür
 14 Ki anda haddini itmez tecâvüz râkib ü mâşî
 15 Şerî'atde cerîme minnet olmaz rüşvet alınmaz
 16 O yolda olmaz imânı olan bâtil ayakdaşî
 17 Zebân-ı inbisât ile didiler 'azline târîh
 18 Bükâyî aldı a'yân-ı şehirden âh u göz yaşî (H.1135 – M.1722-23)

بکایى الدى اعيان شهر دن ا و کوزياشى

(Vahîd Mahtûmî Divanı,Tarihler,s.427)

1.1.3.2.4.4. Haleb ve Şam Kadısı Mansûrî-zâde Abdullah Efendi

Antakyalı Münîf,Haleb kadısı Abdullah Efendinin vasıflarını anlattığı kasidesinde, kendisinden şeriat makamının süsü olarak bahsetmekte ve adâletsizlik karanlığını değiştirdiğini söylemektedir.O,bütün müşkülleri kolayca halletmektedir.

- 17
 Der Vâsf-ı Mansûri-zâde 'Abdullah Efendi Kadî-i Haleb
 1 Minnet Hudâya k'eyledi bir zât-ı emcedi
 2 Pirâye-bahş-ı mesnedi şer'i-i Muhammedi
 3 Bir müktezâ-yı hükm-i kazâ hıttâ-ı Haleb
 4 Oldı o zâtı ekremün aksâ-yı mersadı
 6 Virdi hele gayâhib-i bî-dâde inkılâb
 7 Ol neyyîr-i şeri'at-ı garrâyı Ahmedi
 8 Ol kim hemîde şâkile-i şâri' üzredür
 9 Cârî olan kavâ'id-i hükm-i mü'eyyedi
 10 Ol kim benân-ı dânişi âsân hall ider
 11 Eşkâl-i her gavâmız-ı emr-i mu'Akkâdı
 ...

(Antakyalı Münîf Divanı,Kasideler,s.160)

Abdullah Efendinin Şam kadısı olması münasebetiyle yazılan tarihte,onun Hz.Ömer'in adâletine, Beyazîd-i Bistâmî'nin dindarlığına sahip,şeriat kılıcıyla adâlet dağıtan bir kişi olduğu anlatılmaktadır:

- Târîh-i Mansûrî-zade Berây-ı Kâdî Şüden Şâm
 1 Hamdü li'llah ki Hudâ ma'delet-i hükkâmı
 2 İtdi dîn ü düvelün mâye-i istihkâmı
 3 Siyemâ hazret-i memdûh-i cihân kim itdi
 4 Hem-ser-i çerh-i berîn elviye-i İslâmı
 5 Ma'den-i dâd-geri her hünerün behre-veri
 6 Kân-ı 'adl-i 'Ömeri hem verâ'-ı Bestâmî
 7 Seyf-i meslûl-i şeri'at ki salâbetde odur
 8 Gâye-i sıdk u hulûsun esed-i mikdâmı
 9 Kâdî-i gavta-ı Şâm a'dal-i hükkâm-ı kirâm
 10 Fâ'il-i hayr-ı 'amel masdar-ı nîgû-nâmı
 11 İtdi dünyâ-yı sunûf-ı hüneri reşâk-âver
 12 Rûm u Hind u 'Arab u memleket-i A'câmı
 13 Can atup ser-sipeh-i gayb didi târîhin

Kevkeb-i Mustafâ eyledi Cennet Şâmı (H.1136 – M.1723-24)

کوکب | مصطفی ایلدی جنت شامی

(Antakyalı Münîf Divanı,Tarihler,s.187)

1.1.3.2.4.5. Haleb Kadısı Râşid Efendi ³⁷⁹

Râşid Efendinin Haleb kadısı olması ile gam yerini asayişe bırakmıştır.Bu kaderin bir lütfudur.

18

Der Vaf-ı Râşid Efendi Kâdi-i Haleb

- 11 Fezâyâ-yı gam oldı müntic-i îcâb-ı âsâyiş
Me'âl-i dehr-i dîn gerçi ma'nâya münâfidür
- 12 Sipihrûn dogrusı âheng-i lutf u himmeti hâlâ
Usûl-i devr-i nâ-hem-vârnun cümle hilâfidür .
- 16 O kim râyet-firâz-ı şer'-i Yezdân oldığı şehrin
Livâ-yı 'adl-i te'bîd üzre munzam ü müzâfidür
- 19 Cihân-ı ercümend-i Hazret-i Râşid Efendi kim
Hudûd-ı 'âlem-ı ma'na muhât-ı kûh-i Kâfidür

...

(Antakyalı Münîf Divanı,Kasideler,s.164)

1.1.3.2.4.6. Akkerman Kadısı Hasan Efendi

Neylî,Akkerman³⁸⁰ Kadısı Hasan Efendinin vefatı dolayısıyla aşağıdaki tarihi düşmüştür:

LI

Târîh-i Vefât-ı Hasan Efendi Kazî-i Akkermân

- 3 Neylîyâ söylediler fevtine anun târîh
Yazdılar defter-i a'mâline cümle hasene (H.1145-M.1732-33)

یازدیله دفتر اعماله جمله حسنه

سنة ۱۱۴۵

(Neylî Divanı,Tarihler,s.289)

1.1.3.2.4.7. Vidin Kadısı Receb-zâde Mustafa Efendi

Eski Vidin kadılarından Mustafa Efendinin vefat tarihini,İbrahim Nazîrî, “Mekanı cennet olsun.” diyerek şöyle vermektedir:

108

Tarih Berâ-yı Receb-zâde Mustafa Efendi

- 1 Çün Receb-zâde Efendi ‘azm-i ‘ukbâ eyledi
Eyleye rûhına rahmet hazret-i Bâr-ı Hudâ
- 2 Kadı-ı şehri Vidin olmuş idi sâbıkda ol
Şimdi takdîr ile oldı mansıbı dâr-ı bekâ
- 3 Bir ziyâde didi tarihin du’alarla Nazîr
Cennet-i ‘adn ola ya Rabbi mahall-i Mustafâ (H.1148-M.1735-36)

(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.984)

1.1.3.2.4.8. Sofya Kadısı Subhi Efendi

İbrahim Nazîrî,Suphi Efendinin Sofya kadısı olması dolayısıyla şu tarihi düşmüştür:

96

‘Ali-zâde Efendimiz Sofya Kadısı Olduklarında

- 1 Oldı diyâr-ı Sofya kadısı lütf-ı Hakla

³⁷⁹ Anadolu Kadı-askeri Raşid Efendi.Bzk. s.273

³⁸⁰ Şimdi Ukrayna topraklarında bulunan ve *Cetatea Alba* adını alan şehrin Osmanlı Devletindeki adı.

- Ola ilâhi ya Rab cümle ahâli râzı
 2 Bu fikra-i latîfin olsa zamîri sâkıt
 Târîh olur Nazîra Subhi Efendi kadı
 3 Mahlas ile ikidür târîh-i dil-fürbüm
 Hal oldı birisi ammâ biri oldı mâzî (H.1161-M.1748)

(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.980)

1.1.3.2.4.9. Diyarbekir Kadısı Nev’i-zâde Sâlih Mehmed Efendi ³⁸¹

Şair Âgâh,dünyanın güzellik ve çirkinliğinden uzaklaştığını,dini ve ilmi düzelten Salih Mehmed Efendi gibi zâta muhabbet beslediğini söylemektedir.Onun Diyarbekir’e gelişi ile şehir cennete dönmüştür.

- 12
 5 Halâs oldum cihânun imtiyâz-ı hûb u zîştinden
 Sezâvâr-ı mahabbet eyledüm bir nâzenîn peydâ
 6 Salâh-ı dîn ü dâniş Hazret-i Sâlih Muhammeddür
 Ki imzâsıyla oldı efser-i şer’-i mübîn peydâ
 7 Mükennâ ismi Nev’î-zâde ile ol ‘atâ kârun
 Ki itdi ‘îd-ı vaslı Âmide huld-ı berîn peydâ
 ...

(Âgâh Divanı,Gazeller,s.198)

1.1.3.2.4.10. Edirne Kadısı Haşmet Efendi ³⁸²

Haşmet Efendi,zamanın temiz soylu ,ilmi ile zamanının İbn-i Abbas’ı olan,şiir ve inşa’da emsalsiz bir kişidir.Onun Edirne’ye kadı olması ile adâlet hemen yerine gelmiştir.O,şeriata verdiği hükümlerle şan ve irfan kazandırmıştır.

- 38
 Beyt-i Haşmet Efendi der-Mahkeme-i Edirne
 1 Necl-i pâk-i kâdî-i dâru`n-nasr
 ‘İlm ile ol ibn-i ‘Abbâs-ı zamân
 2 Şi’r ü inşâda nazîr ü misli yok
 Haşmet-i tab’ ile meşhûr-ı cihân
 3 Edrine şehrine kassâm olıcak
 Bâ-‘adâlet oldı taksîmi hemân
 4 Darb u zincîre hâcet kalmadı
 Hük-m-i şer’e virdi ‘irfân ile şân
 7 Gizlice der-hâtîf-i gaybî didi
 Hük-m-i şer’ icrâsına a’lâ mekân (H.1166-1752-53)

(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.954)

1.1.3.2.4.11. Edirne Kadısı Mustafa Efendi

Edirne Kadısı Mustafa Efendi,asrın fıkıh âlimi bir zâttır.O,zamanının Ebu’l-Leys’i³⁸³ olmuştur.

- 112
 1 Bi-hamdi’llah ki ‘asrun efkâhı bir zât-ı ‘âli-şan
 Olup Kadı-ı şehir-i Edrine bâ-lûtf-ı Hak hâlâ
 4 Semiy-yi fahr-i ‘âlem Mustafa nâm ile olmışdur
 Ulü’l-ebşâr içinde müntehâb ol zât-ı bî-hemtâ
 5 Dil-i ‘adli düşürdi ser’i icrâ itmege târîh
 Ebu’l-Leys-i zamân oldı Edirne hâkimi a’lâ

³⁸¹ Mehmed Bidârî Efendinin evlâdır.1140’ta(1727-28),Üsküdar mollası olup Safer 1145’tte(Ağustos 1732) İzmir kadısı oldu.1147(1734-35) senelerinde vefat etti.Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.5,s.1469

³⁸² 18.yy Divan şairi, hiciv ve nükteleri ile meşhur Haşmet.Geniş bilgi için bkz.bu tezde s.479

³⁸³ Semerkandlı büyük İslam âlimi.H.373(983) senesinde vefat etti.

- 6 Resîde ola 'ömr ü devlet ile sadr-ı fetvâya
Anı evkâd-ı emcâdı ile hıfz eyleye Mevlâ (H.1175-M.1761-62)
(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.986)

Sürûrî,Şeyhülislam Tevfik Efendiye Adana şehrine dönüşünde söylediği aşağıdaki kasidesinde,onun daha önceleri Mekke kadılığı yaptığını,sözde usta olduğunu,Yahya'nın hünerini kendinde bulunduğunu söyleyerek,mahlasının Hüznî iken onun isteği ile Sürûrî olduğunu söylemektedir.

29

Kasîde

- 8 Dilerem Ka'be-i matlûbına reh-yâb ile Hak
Sâbıkan Mekke'de hükmin yüriden mollâyı
9 Şeyhü'l-İslâmlığa müstehak ol mîr-i kelâm
Virmiş Allah ana nâm u hüner-i Yahyâyı
10 Pîr-i erbâb-ı suhandur ki reh-i mazmûnda
Eylemiş elde 'asâ hâme-i çâbü-k-pâyı
11 Hem-ser-i seyyid ü sa'd ol ki mahaldur sâdât
Başları üzre ana eyleseler me'vâyı
12 'Avdetinde Adana şehrine virdükde şeref
'Arz kıldum ana ahvâl-i dil-i şeydâyı
16 Muhlisam Hüznî iken didi Sürûrî olsun³⁸⁴
Hakk ferahyâb ide her dem o kerem pîrâyı
...

(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.315)

1.1.3.2.4.12. Bosna-sarâ Kadısı Nevres-i Kadîm³⁸⁵

Nevres, Reisülküttâb Râgıb Efendi(Sadrazam Koca Râgıb Paşa) vasıtasıyla Bosna kadılığına getirilmiştir. Fakat buradan elde ettiği maaş geçimine yetmemektedir.Bundan dolayı Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşadan onun ikinci defa sadârete gelişini fırsat bilerek ,başka bir yere mansıb olarak tayin edilmesini istemektedir.

12

Târîh-i Defa-i Sâniye-i 'Alî Paşa

- 42 İmdâd-ı Re'is Râgıb Efendi'yle efendim
Bîçârene mansıb virilen Bosnasarâ'dır
43 Ne deynime vâfî o da ne hâneye kâfî
Allah bilür hâlimi da'vâma güvâdır
45 Allah için olsun beni koyma el evinde
İki elim âvîze-i dâmân-ı recâdır
46 Bir hâne kerem kıl bana hem mansıbı nakl it
Bir mansıba kim yine tarîkimce sezâdır
51 Kim 'ömr-i girân-mâyesine fâl ola Nevres
Târîh-i mükerrer ana şeyhu'l-vüzerâdır

(H.1155- M.1742-43)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Kasideler,s.264)

1.1.3.3.Müftüler

Osmanlılarda müftülük ve kadılık ayrı ayrı olup bazen,fakat nâdir olarak 16.asır

³⁸⁴ Sürûrînin asıl adı Osman olup ilk manzumelerinde Hüznî mahlasını kullanmıştı.Şairin kendisine Sürûrî mahlasını veren daha sonraları şeyhülislam olacak olan Kazasker Tevfik Efendidir. Atilla Batur, **Sürûrî Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Ün. SBE. Malatya,2002, s.24. Şair hakkında geniş bilgi için bkz.bu tezde s.548

³⁸⁵ Nevres,devlet memuru olarak hidmet-i kitâbîlik,hâfız-ı kütüblük,müderrislik,kadı nâibliği,Bosna,Tokat ve Filibe kadılıkları görevlerinde bulunmuştur.Hüseyin Akkaya , **Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün. SBE. İstanbul,1994, s.22. Şairin hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. bu tezde s.525

ortalarına kadar birleşirdi; fakat bu tarihten sonra müftü(şeyhülislam) bütün ilmiye sınıfının reisi olup müderrislerle mevâlî denilen kadırla da bunun idaresine verilmiştir. 17.asır sonlarına kadar çoğu zaman müftî ünvanını taşıırken,18.asırdan itibaren onun yerine şeyhülislâm tabiri kullanılmıştır.³⁸⁶

18.yy'da müftü adı ise, umûmîleşerek, vilayet, sancak ve kazalarda halkın şer'i meselelerine dair fetvâlar veren kişilere verilmiştir. Bu fetvâların formülü, şeyhülislâmın fetvâlarının aynı idi. Bu müftülerin tayinleri, şeyhülislâma ait olup kendilerine gönderilen rûûslardaki tavsiyelere göre hareket etmeye mecbur idiler. Bu müftüler, verdikleri fetvâların üstüne nerenin müftüsü olduklarını beyan ile mühürlerini basarlar ve verdikleri fetvânın Arapça metni ile bunu hangi fetvâ kitabından aldıklarını zikrederlerdi. Hangi mezhepten olursa olsun, Osmanlı müftüsü verdiği fetvâyı Hanefî mezhebi üzerine verirdi; yalnız Şâfi, Mâlikî ve Hanbelî mezhebi mensuplarının çoğunlukta olduğu yerlerde ayrıca üç müftü bulunurdu. Müftü olmayan kazalarda bu işlere kadılar bakardı.³⁸⁷

1.1.3.3.1. Hâdim Müftüsü Hacı Mehmed Said Efendi

Hacı Mehmed Said Efendinin vefatı münasebetiyle yazılan terci'-bendde, kendisinin fazilet sahibi bir müderris olduğundan bahsedilerek,dünyanın onun vefatıyla matem tuttuğu ifade edilmiştir.

1
Hâdim Müftüsü Merhûm El-Hâc Muhammed Sa'id Efendi Gülşen-Serâ-yı 'Adne Cevlân Buyurdıklarında Sarı el-Hâc 'Abdu'r-Rahman Paşa Hazetlerinin Emr ü Fermânlarıyla Vefâtına Yazılan Mersiyye-i Hüzn-Âver-i Târihdür

5 Erbâb-ı fazl u câh ke-en lem yekûn olup
Oldı müderrisine makarr hücre-i zevâl
6 Kıldı kuzâtı hüccet-i mergî kazâzede
Müftülere didürmedi lâ vü ne'am bu hâl
7 Bir güft-gû-yı 'âlem-i kevn ü fesâdda
İrdi simâha bu sühan-ı mâtem-iştimâl
8 Yâ veyletâ buldı fenâ fâzıl-ı ferîd
Vâ hasretâ göçdi cihândan Ebû Sa'id

...

(Lebib-i Âmidî Divanı,Terci'-bendler,s.484)

1.1.3.3.2. Bayburd Müftüsü Halil Efendi

Bayburd Müftüsü Halil Efendinin izdivâcı münasebetiyle yazılan kasidede, kendisinin fazilet madeni olduğu,izzet ve yücelik Mısır'na Yusuf Peygamber gibi aziz olduğu anlatılmaktadır:

3
Berây-ı Tehniye-i Müftî Şüden Halil Efendi Bâ-Bayburd
1 O zât-ı kân-ı fazla mesned-i fetvâ mübârek-bâd
Sa'âdet dest-gâh u rütbe-i 'ulyâ mübârek-bâd
3 'Azîz oldukça Yûsuf gibi Mısır-ı 'izz ü rif'atde
Denildikçe berây-ı tehniye ana mübârek-bâd

...

(Hâzık Divanı,Kasideler,s.155)

³⁸⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı,Osmanlı ,Devletin İlmiye Teşkilatı,TTK Yayınları,Ankara,1988,s.174

³⁸⁷ a.g.e.,s.174

1.1.3.4. Nâibler

Nâib, vekil, birinin yerine geçici olarak bakan kimse demektir. Büyük bir kadıya vekâlet etmek sûretiyle kaza görevini yürüten kimselere de nâib denilirdi. Eski hukuk teşkilatımızda şer'î mahkemelerde kadılar adına çeşitli hizmetlerde vazîfe yapan nâibler vardı. Kadının, tayin edildiği kazanın veya vilayetin büyük veya küçük olmasına göre, bir veya birkaç nâib olurdu. Buna göre Nâib kelimesi, birkaç anlamda kullanılmaktadır:

1. Kadı-askerin vekili anlamındadır. Bu anlama göre bütün kadılar nâibdir.

2. Kadı tarafından tayin edilen bilirkişilerin başına kadı adına o işi yürütmek için atanan kadı vekîli anlamındadır.

3. Kadının yerine görev yapan kadı vekîli anlamındadır.

Nâibler bakıp sonuçlandırdıkları davalardan kadılar gibi harç alırlar, bu harçlardan kazaskerlere hisse verirlerdi.³⁸⁸

1.1.3.4.1. Nâib Mahmud Paşa

Mahmud Paşa, himmetli, muhterem bir vezirdir. O, devlete pek kıymetli hizmetlerde bulunmuştur. Cihanı refaha ulaştırmıştır. Gönüllerden gam ve keder onun sayesinde gitmiştir. Herkesin duâsı onun içindir:

35

Medhiyye der-Zımn-ı Niyâbet-i Mahmûd Pâşâ

Ey himem-perver vezîr-i Cem-haşem

Vey bülend-ahter hidîv-i muhterem

Devletinde himmetin kadri bülend

Hidmetinde âsmânın kaddi ham

Âlemi bi'l-cümle terfih eyledin

Gitdi dillerden bütün efkâr-ı hem

Şimdi hep halkın du'âsı böyledir

Kim eyâ hallâk-ı ervâh u nesem

Eyle sadr-ı a'zamı sen ber-karâr

Devletin te'yîde makrûn eyle hem

...

(Nedîm Divanı, Kasideler, s.108)

1.1.3.4.2. Diyarbekir Nâibi Abdullah Efendi

Lebib, Diyarbekir Nâibi Abdullah Efendinin vefatına şu tarihi düşürmüştür:

39

Diyârbekr Nâ'ibi Vâkıf 'Abdu'llâh Efendi Diyârbekr'de Merhûm Oldıkda Vefâtına Târîh-i Mersiyyedür

10 Merkade koydıkda çıkdı bir sadâ târîh için

Cennete vakf eyledi Vâkıf Efendi cânını (H.1145-M.1732-33)

(Lebib-i Âmidî Divanı, Tarihler, s.351)

1.1.3.4.3. Edirne Nâibi Abdullah Efendi

İbrahim Nazîrî, Abdullah Efendinin Edirne nâibi oluşu, tarih mısraı ile şöyle aktarır:

101

Nâib-i Edirne 'Abdu'llah Efendi

Müjde nûr-ı çesmün İbrâhîm geldi 'âleme (H.1146-M.1733-34)

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.982)

1.1.3.4.4. Diyarbekir Nâibi Esîrî-zâde Abdülbâki Efendi

³⁸⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, s.119; Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, Ankara, 1993, c.2, s.664

Abdullah Efendinin Diyarbekir nâibliğine gelişini Lebib, şu beyitle kaydetmiştir:

42

Nevâ'ibden Yek-Çeşm Esîrî-zâde Mülakkâb 'Abdü'l-Bâkî Efendi Diyârbekr Nâ'ibi İken Niyâbet ve Hükûmetine Olan Târîhli Nazmdur

7 Düşdi bir mısra' sâl-i hükmine tarîk anun

Geldi hük-m-i akvem-ı şer' iyle Bakî ve's-selâm (H.1 175-M.1761-62)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s. 353)

1.1.3.4.5. Diyarbekir Nâibi Hâfız İsmail Efendi

Hâfız İsmâil Efendinin Diyarbekir nâibi oluşu, şu tarihle anlatılmaktadır:

31

Diyârbekr Nâ'ibi Yek-Dest Dâmâdı Hâfız İsmâ'il Efendinün Hükûmetine Olan Târîhdür

19 Âmid'e oldı şerf-i sâni

Yazdı târîh su'âl eyleyene (H. 1180-M. 1766-67)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s. 341)

1.1.3.5. İlmiye Teşkilatına Mensup Diğer Memurlar

1.1.3.5.1. Nakîbü'l-eşrâf Osman Efendi

Nakîbü'l-eşrâf, Arap memleketlerindeki seyyid ve şeriflere nezâret eden reisin ünvanıdır. İlk defa, II.Beyazîd'in hocası,Seyyid Abdullah'ın oğlu Seyyid Mahmud (M.1494) seyyid ve şerif teşkilatının başına getirildi. Nakîbü'l-eşrâf,ulema sınıfından olmakla birlikte,17.yy sonlarına kadar,mutlaka yüksek bir ulemaya mahsus bir makam değildi.Fakat bu tarihten itibaren İstanbul kadısı ve kazasker mazûllerinden Nakîbü'l-eşrâf seçilmiştir. Nakîbü'l-eşrâflar,bu makamlarda uzun süre kalırlardı ve tayinleri sadrazamlarca yapılırdı.³⁸⁹

Neylî,Osman Efendinin Nakîbü'l-eşrâf olmasını anlattığı tarih kıt'asında,onun için yücelik göğünün güneşi olduğunu söyleyerek bu makamın gerçek sahibini asıl şimdi bulunduğunu ifade etmektedir:

II

Târîh-i Nikâbet-i 'Osmân Efendi

1 Müşerref oldı nikâbet olunca sadr-nişîn

O dâver-i kerem-âyîn o cây-ı 'izzetde

2 Ne dâver-i kerem-âyîn ki neyyir-i kadri

Mihir-veş olmada tâbende evc-i rif'atde

3 Gül-i hadîka-i ikbâl kim nesîm-i sun'

Şiküfte itmedi mislin riyâz-ı devletde

6 Didi bu mısra'ı târîh bir sena-hânı

Henûz buldı yerin mesned-i nikâbetde (H.1106-M.1694-95)

هنوز بولدی yerین مسند نقابتده

سنة ۱۱۰۶

(Neylî Divanı,Tarihler S.249)

1.1.3.5.2. Şam Mollası Şemseddin Efendi

³⁸⁹ Mithat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lûgatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul,1986, s.165-166

Şeyh Gâlib,Bilâd-ı Erbaa'dan olan Şam'a molla³⁹⁰ tayin edilen Şemseddin Efendi için kurtuluş nuru ve fazilet güneşidir dediği aşağıdaki tarih kıt'asını yazmıştır:

44

Şemse'd-dîn Efendi Bilâd-ı Erba'adan Şâm Monlâsı Oldukda Söylenen Târîhdir
 Hazret-i Şemsî Efendi kim odur âfâkda
 Matla'-ı mihr-i fezâ'il mehbî-i nûr-ı felâh
 Râbi'ayla çıkdığı târîhini Gâlib dedim
 Vâdî-i Şâm oldu Şemse'd-dîn Efendiden sabah

(Şeyh Gâlib Divanı,Tarihler,s.147)

1.1.3.5.3. Hicaz Müfettişi Mustafa Efendi

Şair Haşmet,Rizeli Yırtlaz Mustafa Efendinin Haremeyn Müfettişi oluşunu “yırtlaz” kelimesiyle oynayarak nükteli bir şekilde şöyle anlatmaktadır:

“Nimet câmesinin(bu makamın) parça parça yırtılarak bir laza verilmesi hiç uygun olur mu?”

15

Ni'met Efendiden Sonra Laz Rizevî Yırtlaz Mustafa Efendi Müfettiş'l-Haremeyn Oldukda Söylenmiştir.

- 1 Hil'at-i zîbâ-yı teftîşi felek
Kim dedi bir Rize'li yırtlaza ver
- 2 Câme-i ni'met iken lâyük mıdır
Rîze rîze bez gibi yırt laza ver

(Haşmet Divanı,Mukatta'at,s.336)

1.1.3.5.4. Fetvâ Emîni Sâcidî Efendi³⁹¹

Sâcidî Efendinin vefatna,Kâmî şu tarihi düşmüştür:

49

- Târîh-i Berây-ı Vefât-ı Sâcidî Emîn-i Fetvâ
- 2 Nice dem fetvâ-emîni idi istihkâk ile
Hâmesi tasvîr-i istignânun oldı nâkîdı
 - 3 Fevtini gûş eyleyüp Kâmî didi târîhini
Nâ'il-i gül-zâr-ı cennet ola yâ Rabb Sâcidî (H.1135-M.1722-23)

نائل كل رجبته اوله يارب ساجدي

(Edirneli Kâmî Divanı,Tarihler,s.115)

1.1.4. Bahriye Teşkilatı Mensup Olanlar

1.1.4.1.Kaptan-ı Deryâlar ve Diğer Deniz Komutanları

Kaptan Paşa veya *Kaptan-ı Derya*,Osmanlı deniz teşkilatının en büyük âmiri ve donanmanın baş kumandanıdır.Kaptanlık,eskiden Gelibolu sancakbeği olana verilirdi;bazı vezir-i azam,vezir ve beğlerbeği olanlar kaptan-ı deryalığa tayin edilirdi. Fakat Hayreddin

³⁹⁰ Üç yüz akçeden büyük mevleviyet molla demektir; beş yüz akçe mollalardır. Onlara şeyhülislam karışır. Edirne, Bursa, Şam,Haleb, Mısır, Selanik, Diyarbekir, Bağdad,Budin, Sofya, Filibe beş yüz akçelik mollarıdır. Kazaskerden sonra mollarlık makamı gelmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara,1988,s.96

³⁹¹ Fetvâ emini, şeyhülislam dairesinde bulunan ve şeyhülislamlara sorulan şer'î meselelerin cevabını hazırlamak ve şer'î mahkemelerce verilmiş ilâmları tetkik etmekle görevli bulunan memurdur. Bu memuriyet Kanunî zamanında ihdas edilmiştir. Midhat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lûgatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul,1986, s.112

Paşadan itibaren kaptan-ı deryalık,beğlerbeği rütbesindeki idarecilere verilmiştir.Bundan sonraki tarihlerde,yani on altıncı asrın son yarısı ile on yedinci asrın başlarından itibaren,vezirlere verilmeye başlanmış ve böyle devam etmiştir.Her ne kadar bazen beğlerbeği olanlara da kaptan-ı deryalık verildiği görülmüşse de bunlar da tayinlerinden bir müddet sonra vezir olmuşlardır

Kaptan-ı Deryâlığa bahriyeden yetişmiş birinin tayin edilmesi şeklinde bir kanun ve kural yoktu.Kaptan Paşa tayininde,bunların makamlarına oturdukları zaman rütbelerine yani beğlerbeği ve vezir oluşlarına göre top atılması kanundu. Elinde,hâkimiyet alâmeti olarak sedefkârî asâsı olup Tersane'de onunla gezerdi;divan-ı hümayuna gelip derecesine göre vezirlerin yanında otururdu;denizlerle ilgili husularda divana gelmiş davalarar kendisine havale olunduğunda,divanda belirli bir yere oturup onlara bakar ve icab eden kararları verirdi.Tersaneye geldiği zaman orada da dava dinler ve dava işi nereye ait ise oranın kadısına davayı havale ederdi. Bahriyeye ait,büyük küçük bütün tayinlerden kaptan paşa sorumluydu;bazı mühim işleri sadrazama arz ederdi,denizlerle alakalı işler için hüküm yazmağa ve tuğra çekmeğe yetkisi vardı,yani padişah namına ferman yazar ve tuğra çekerdi.Derya kalemine bağlı zeâmet ve tımarlardan da yine *kaptan paşa* mes'uldü. ³⁹²

1682 senesinden itibaren,donanmanın kaptan paşadan sonra gelen en büyük âmirlerine sırasıyla kapudâne,patrona ve riyâle isimleri verilip diğer kalyon vs.süvarileri kaptan diye anılmışlardır. ³⁹³Kapudâne,birinci ferik amiral(oramiral) karşılığı olup bindiği geminin adı da kapudâne-i hümayun idi.Patrona,ferik amiral veya şimdiki tabirle koramiral karşılığı olup mîrî kalyonların ikinci kaptanı bazen beğlerbeği ve bazen sancakbeği rütbesinde olurdu.Gemisine patrona-i hümayun denirdi. Riyâle,şimdiki tuğamiral rütbesinin karşılığı idi. ³⁹⁴

1.1.4.1. Kaptan-ı Derya Mehmed Paşa

Kaptan Mehmed Paşanın donanma ile denize açılmasına dair yazılan aşağıdaki tarih kıt'asında,kendisinden övgü ile söz edilmektedir.Onun varlığı(vücûdu),dünyaya süs vermiştir.O,dünya sedefinin tek parça cevheridir.Donanma ile denize açılması,düşmanın gönlüne korku düşürdü.

Kapûdân Mehemmed Paşa Hazretlerinin 'Azîmet-i Bahr Eylediklerine Târîhdir

Böyle bir âsaf-ı dâna dile kim mâlikdür
Ki vücûdı ola dehre sebab-i pirâyê
Zînet-i efser-i ikbâl Mehemmed Paşa
Ki odur gevher-i yektâ sadef-i dünyâya
Çün donanma-yı hümayûnla çıkdı bahre
Cünbüşi mâye-i havf oldu dil-i a'dâyâ
Azm-i bahr eyleyicek söyledi Dürrî târîh
Ola yem-i seyri mübârek kapudân paşaya (H.1117- M.1705-06)

اوله نیم سیری مبارک قیودانه پاشایه

(Dürrî Divanı,Tarihler,s.93)

³⁹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı,*Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*,TTK Yayınları,Ankara,1988,s.414-415

³⁹³ a.g.e.,s.432

³⁹⁴ a.g.e.,s.434

1.1.4.2. Kaptan-ı Derya Hacı İbrahim Paşa ³⁹⁵

Kaptan-ı Derya Hacı İbrahim Paşa'nın ,Süleymâniye Camii yakınlarında H.1119 yılında (M.1707-08) yaptırdığı İbrahim Paşa Camiinin yapılış tarihini veren aşağıdaki tarih kıt'asında,Paşanın vasıflarından da bahsedilmektedir: ³⁹⁶

“O,Mevlâ'nın bir gölgesi olan yüce soylu padişahın varlığı ile dünya iftihar eder.Onun saadet ve yücelik getiren temiz bir veziri vardır ki,adı İbrahim Paşadır.”

“İbrahim Paşa,kerem deryasının bir incisi,ahu gözlü olarak anılanların en seçkinidir.Hatem,onun cömertlik gemisinde kaptanlık ederek meşhur olmuştur.Akdeniz'in yüzünü ağartan İbrahim Paşa,kaptan olur olmaz düşmanın ümit gemisini karaya oturttu da,düşmanın elinde tedbir olarak kırık dökük bir sandal kaldı.”

6

Târîh-i Vâlâ Berây-ı Câmî'-i İbrâhim Paşa Kapudan-ı Sâbık der-Kurb Süleymâniyye

- 1 Şeh-i 'âlî-tebâr u zıll-i Mevlâ
Ki fahr eyler vücûdı ile dünyâ
21 Kapudan-ı yem-i ikbâl ü iclâl
Vezîr-i pâk İbrâhim Paşa
22 Odur ol dürr-i deryâ-yı kerem kim
Senâsı zübde-i ezkâr-ı havrâ
23 Anun fülk-i yem-i cûdında Hâtem
Olup mellâhî itdi nâm peydâ
24 Ağartdı rûyın Bahr-ı Sefid'ün
Nuhistîn hatvede ol zât-ı vâlâ
25 Bi-hamdi'llâh zamân-ı devletinde
Ki cûda bād-bân-ı fülk-i a'dâ
26 Oturtdı keşti-i ümmîdi düşmen
Sıg olmagla hayâl-i vehm-bahşâ
27 Şikeste zevrak-i tedbîri kalmış
Muhâlif rüzgâr esmekle her câ

...

(Sâlim Divanı,Tarihler,s.551)

1.1.4.3. Kapudan Osman Paşa

Deniz komutanlarından Osman Paşanın vefatı münasebetiyle Edirneli Kâmî tarafından yazılan tarih kıt'asında, kendisinin Allah yolunda olan bir gâzî olduğu söylenerek ölümü için “Yazık oldu.” ifadesi kullanılmıştır.

Felek,onun vücûd gemisini bu mevkiye gölgelik kılmıştır;öyle ki,Osman Paşa,en uzak sınırları dahi ma'mur etmiştir.Şimdi,onun için herkesin dua etmesi gerekir.

41

Târîh-i Berây-ı Vefât-ı 'Osmânî Paşa ez-Ümerâ-yı Deryâ

- 1 Yine hayfâ ki ol gâzî murâbıt fî-sebîli'llâh
Felek fülk-i vücûdın sâye-endâz itdi bu câya

³⁹⁵ Mora'da Tropiçelidir.Küçükken İstanbul'a gelip Matbah-ı Âmire'ye girmiş ve koyun kâtibi ve pazarbaşı olup Çorlulu Ali Paşa'ya intisab ederek Trablusşam valiliğinde kethüdası olmuştur.Zilhicce 1118'de(Ekim 1707) vezirlikle kaptan-ı derya ve Şaban 1121'de(Ekim 1709) Mısır valisi olmuştur.1122'de(1710) azledilip Boğaz Hisarına hapsedilmiş ve Sinop'a sürülmüştür.1125'te affolundu.Daha sonra Haleb,Sayda,Kudüs,,Şam ve tekrar Haleb valiliklerinde bulundu.1129'da(1717) ikinci def'a kaptan-ı derya oldu.1130'da(5 Nisan 1718) azledilip Azak muhafızlığına memur olmuştur.Şaban 1137'de(Nisan-Mayıs 1725) vefat etti.Akıllı, kâmil,güzel eserlere düşkündü.İkinci def'a kaptanlığında Venedik donanmasını perişan etmiştir. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.3,s.776

³⁹⁶ Kasidenin son beyiti ile tarih düşürülmüş olup,verilen tarih H.1119(M1707-08)'dur.Kasidenin buraya alınmayan bölümlerinde,İbrahim Paşa'nın,Sultan III.Ahmed döneminde ve Çorlulu Ali Paşa sadaret yıllarında kaptan olduğu anlaşılmaktadır.Kasidenin başlığında yer alan “sâbık” ifadesi,sonradan ilave edilmiş olmalıdır.Zira,İbrahim Paşa Camiinin yapılışı,onun bu makamda bulunduğu yıllara rastlamaktadır.

- 2 Uzak ser-haddini ma'mûr u âbâdân idüp el-hakk
Du'âsı lâzım oldu cümleten a'lâ vü ednâya
3 Vefâtın gûş idüp didüm güzîde iki târihin
Vire Hakk rif'at-ı me'vâ kulı 'Osmân Paşaya (H.1126 – M.1714-15)

دیرجی رفعت ماوا قولی عثمان پاشا

(Edirneli Kâmî Divanı,Tarihler,s.111)

1.1.4.4. Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa³⁹⁷

Kaymak Mustafa Paşanın kaptan-ı deryâ oluşuna düşürülen tarihte, Mustafa Paşa şu şekilde anlatılmıştır:

“İkbal deniznin şan sahibi Mustafa Paşa,benzersiz bir cevherdir.Vezaret tuğrasını alıp sultanının hükümlerini icrâ etti.Şimdi,kara ve denizlerde onun istediği olmaktadır. Ona ,kaptan-ı deryâ mevkii uygun görüldü.”

Târîh-i Kapudânî-i Mustafâ Paşa

- 2 Cenâb-ı Mustafâ Paşa-yı zî-şân kim yem-i ikbâl
Nümûde itmedi ana mu' âdil gevher-i yek-tâ
3 Vezâretle olup tuğrâ-keş-i ahkâm-ı sultânı
O sadrun bir zemân devletle kıldı hükmini icrâ
4 Olup berr ü bahirde hükmi cârî olması maksûd
Görildi mesned-i câh-ı kapudanî ana ahrâ
7 Didi Neylî-i kem-ter dâ'i-i dîrînesi târîh
Kapudân oldu ikbâl ile bahre Mustafâ Paşa (H.1133-M.1721)

قپودان اولدی انبال ایلمه بحره مصطفا پاشا
سنه ۱۱۳۳

(Neylî Divanı,Tarihler,S.262)

“Sultan Ahmed, Mustafa Paşa gibi bir veziri,kaptan-ı derya yapmakla ne güzel düşünmüştür.Onun ceddi de,kendi gibi bir kaptandır ve kalyon donanmasını ihyâ etmiştir.Onun dedelerinin yaptırdığı çekdirmeler,korkusuzca kullanılır. Ey adâlet yayan vezir,bu makam sana mübarek olsun.”

6

Târîh-i Berây-ı Kapudân Şoden-i Mustafâ Paşa

- 1 Ta'âl allâh zihî re'y-i hümâyûn-ı şehen-şâhî
Nizâmı itdi cevher-pâş berri bahri gevher-zâ
2 Kapudân eyleyüp deryâya bir dâna vezîrden ol
Ki irsen hakkıdur ârâyîş-i mesned-geh-i deryâ
3 Ne dâna ol vezîr-i ced-be-ced revnak-dih-i devlet
Ki ceddîdür anun kalyon donanmasın iden ihyâ
4 Ne çekdirmedir ol nüh-kalite erbâbına bir dem
Hemîşe kullanur her birini haddince bî-pervâ
5 Mübârek ola câhun ey vezîr-i ma'delet-güster
'Înâyet eyleye her müşkil işde Hazret-i Mevlâ
6 Virüldi gerçi çok târîh Kâmî bu ziyâd olsun
Geçüp cer sadrına oldu kapudan Mustafâ Paşa (H.1133 - M.1721)

³⁹⁷ Babası,vezirlerden Poçinli İbrahim Paşa'dır.Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın kızıyla evlenmiştir.Kapıcıbaşı,Mirâhur-ı sâni(1129-1717),kapıcılar kethüdâsı,1130'da(1718) vezirlikle nişancı ve İstanbul kaymakamı ve 1133'te(1721) kaptan-ı derya oldu.Rebiyülevvel 1143'te(Eylül Ekim 1730) Patrona Halil isyanı sonrası katledildi.Dedesı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa medresesi kabristanında medfundur. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.4,s.1200

كچوب جبر صدرنه اولدى قپودان مصطفى پاشا

(Edirneli Kâmî Divanı,Tarihler,s.88)

Mustafa Paşa'nın kaptan-ı derya makamına ikinci kez gelişinden dolayı Kırımlı Rahmî,Allah'a hamd etmektedir.Şevk denizi onun gelişi ile çoşmuş,Allah'ın lütuf rüzgârı imdâda yetişmiştir.Felek insafa gelmiştir artık.Gerçi,kerem sahibi bir zâttan,felek,insanları bir müddet uzak etmiştir;ama tekrar mükâfât ederek gönülleri mutlu kılmıştır.

Şair,halis kişilerin,en sonunda layık oldukları yeri tekrar alacaklarını söyleyerek,Mustafa Paşa'nın da böyle olduğunu ifade etmektedir:

58

Li-Kapudanî-i Mustafa Pâşâ Sâniyâ

- 1 Bihamdi-llâh gönülde kulzüm-i şevk eyledi cûşiş
Nesîm-i sâz-kâr-ı lutf-ı Bârî eyleyip imdâd
- 2 Muhassal keşti-i sergeşte-i hâtır suyun buldu
Gelip insâfa gûya çarh-ı kâfir-mâcerâ-yı dâd
- 3 Bizi dür eylemişdi gerçi bir düstûr-ı ekremden
Yine amma mükâfât etdi tekrar eyleyip dil-şâd
- 4 Ehibbâ tuhfe-i el-'avdü ahmed'le gelir ammâ
Felek bilmem ne güne i'tizâr etdi ana i'dâd
- 5 Hulûs erbâbının Mahmûd olurmuş 'âkıbet kârı
Eder bu şîve-i mahsûsa işte âdemi irşâd
- 8 Dedim teşrîfine bir mısra'-ı dil-cûyla târîh
Kapudan oldu el-Hakk Mustafa Pâşâ mübârek-bâd (H.1157 – M.1744)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.187)

“Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa,imkan denizinin kıymetli bir cevheri olan akıllı bir vezirdir.Onun insanın gönlünü çeken yüzünde,Hz.Ebubekir'in sadakati,Hz.Osman'ın yumuşaklığı vardır.Gayretli,kerem sahibi,irfan,fazilet ve bilgi denizidir.”

“Fitne,onun devrinde uyudu.Yani korsan hücumları durdu.O,su uyur düşman uyumaz,diyerek tedbiri elden bırakmaz.Onun bir gemisi denize çıksa,düşmanı titreme alır.Fazileti Cafer ve Yahya gibidir.Bermekiyân'ın cömertliği,onunla nasıl mukayese edilebilir ki?”

6

Der-Sitâyiş-i Kapudan Mustafa Pâşâ Dâmâd-ı Sadr-ı Â'zam

- 20 Ya'ni düstûr-ı hîred-pîşe Kapudan Pâşâ
Ki odur gevher-i zî-kıymet-i bahr-ı imkân
- 21 Cilveger âyine-i lehce-i dil-cûsında
Sıdk-i Sıddîk ile hâssiyyet-i hilm-i 'Osmân
- 22 Bahr-i pehnâ-yı himem kulzüm-i zehhâr-ı kerem
Lücce-i dâniş ü efzâl u muhît-i 'irfân
- 23 Uyudu dîde-i fitne anın eyyâmında
Ya'ni limanladı deryâ-yı hücûm-ı korsan
- 24 Yine dâim su uyur düşmen uyumaz diyerek
Sa'y-ı tekmîl-i mühimmâtta etmez noksân
- 26 Görse başdardasın a'dâ bocalar elbette
Sadme-i sarsar-ı dehşetle olup ser-gerdân
- 27 Çıksa bir fûlk-i felek-peykeri deryâya eder
Sû-be-sû keşti-i ecsâm-ı 'adûyu lertzân
- 31 Fazlı meşhûr iken Ca'fer ü Yahyâ üzre
Nice tafsîl olur ana kerem-i Bermekiyân

...

(Kırımlı Rahmî Divanı,Kasideler,s.14)

“Mustafa Paşa,akıllı,adâletli ve derya gönüllü bir vezirdir.Ona vezirlik makamı irsîdir.Cömertliği,Cafer'den kalmadır.Âsaf,onunla anılmaz olmuştur.Hatem,onun ancak mühürdârı olabilir.(Onun denizlere getirdiği rüzgâr ile)bir gemi tedbirsizce denize açılır da, Hind'e kadar selametle gider.

XI

Der-Menkabet-i Vezîr-i Mükerrerem Kapudan Mustafâ Paşa 'Aleyhi' r-Rahmeh

- 12 Müşîr-i 'âkil ü 'âdil vezîr-i deryâ-dil
Yegâne şâh-levend-i gögerte zîb-i kemâl
13 Neheng-i bahr-ı vegâ ya'ni Mustafâ Pâşâ
Yem-i 'amîk-i sehâ kapudân-ı bâ-ikbâl
15 Misâl-i kutb-ı zamân kabz u bast elinde tamâm
Her işde lâzıme-i zât-ı pâki istikbâl
16 Vezâret irs ile memlûk zât-ı mün'imine
Sehâ vasıyyet-i Ca'ferle müntakil bir hâl
17 Anunla Âsaf anılmaz saf-ı vezâretde
Bu câm-ı meclis-i pür-feyz-i Cem o köhne-sifâl
18 Kef-i kerîmini takbîl iderdi Hâtem eger
Sehâda olsa mühürdârına 'adil ü misâl
19 Zehî müsâ'ade-i baht u rüzgâr be-kâm
Ki 'amden itse firistâde ol güzîn-i ricâl
20 Kemîne-re'y ile tersânedden müdebbirsüz
Çıkar selâmet ile Hinde fülk-i bî-dünbâl

...

(Vahîd Mahtûmî Divanı,Kasideler,s.362)

Kendisinden damat olarak bahsedilen Mustafa Paşa,iyiliği,cömertliği;kalbi ve eli ile herkesin istediğini yerine getirmeye gayret eden bir kişi olarak vasedilmektedir. O, 'şeref burcunun ayı'dır ki,devlet nurunu ondan olur.

11

Kaside Der Sitâyiş-i Kapudân Dâmâd Mustafâ Paşa

- 5 Kapudan-ı kerem-bahşa cenâb-ı Mustafâ Paşa
Ki dest-i cûd-ı gevher-pâşî bahr-ı kâna gâlibdür
6 Kerîm ü kâm-rân ecdâd-ı kün âyin-i ihsân kim
Dil ü desti hemîşe vakf-ı is'âf-ı me'âribdür
7 Hıdîv-i ekrem ü emced müşîr-i çerh-i mesned kim
Ridâ-yı mecd-i ced-ber-ced ana zîb-i münâkibdür
8 Meh-i burc-i nebâhat zerre-perver neyyir-i devlet
Ki gül-mîh-i deri dâg-ı süveydâ-yı kevâkibdür

...

(Antakyalı Münîf Divanı,Kasideler,s.145)

Mustafa Paşa,hüner sahibi bilgili bir kişidir.Babası gibi Âsaf'tır.Onun cömertliği, denizler ve maden kaynakları gibidir.Bir köle dahi,onun cömertliğinden nasıplense, servet sahibi olur.O kaptanın kapısında,yedi deniz köle olur.Rüzgâr dahi, onun fermanına râm olup esemez.Bu makam ve devlete böyle şan sahibi bir Âsaf bir daha gelmez.

5

Der-sitâyiş-i Kapudan- ı Deryâ Mustafâ Paşa

- 22 Mustafâ Paşa-yı gerdûn-kadr vâlâ-pâye kim
Âstân-ı devleti hem-rütbe-i Keyvân olur

- 23 Âsaf-ı sâhib-hüner dâdâr-ı dânişver k'anun
Mektab-i fazlında dâna tıfl-ı ebced-hân olur
24 Âsaf ibn-i âsaf-ı mifzâl kim bî-reyb ü şekk
Bahşış-i yek-rûzesi mahsûl-ı bahr u kân olur
25 Âsaf-ı semmâh kim cûdından olsa hissemend
Bir gedâ-yı bî-nevâ sâhib-ser ü sâmân olur
28 Ol kapudan-ı donanma-yı hümâyün kim anun
Dergehinde heft deryâ bende-i fermân olur
34 Zevrak-ı iclâle ikbâl ile oldukça süvâr
'Avn-i Bârî nâ-hudâ tevfiik keştîbân olur
35 Emri cârî şöyle kim bâd-ı vezânı itse men'
Bir dahî deryâda gezmez tâbi'-i fermân olur
36 Lücce-i âfâkı da devrinde anun hıfz için
Çarh yıldız bâğçeli kalyon ile korsan olur
40 Mesned-i 'izze ne böyle âsaf-ı dâna gelür
Sadr-ı devletde ne böyle zât-ı 'âlî-şân olur
...

(İzzet Paşa Divanı,Kasideler,s.82)

1.1.4.5. Kaptan-ı Derya Ebubekir Paşa³⁹⁸

Bekir Paşanın ,kaptan-ı derya olmasına dair düşürülen tarih kıt'asında kendisinden, şan sahibi ,melek vasıflı insan olarak bahsedilmiştir.Onun teşrifi, tersaneyeye tazelik ve canlılık getirmiştir.

14

Târîh Berâ-yı Kapudanî-i Deryâ Bekir Pâşâ

2 Ferište-menkabet ya'ni Bekir Pâşâ-yı zî-şân kim

Hemîşe devlet ile 'ömrün efzûn eyleye Allah

6 Verip teşrîfi dîvân-hâne-i tersâneye revnak

Olunca mültefit ikbâl ile ber-vefk-i hâtır-hâh

7 Kemîne bendesi Rahmî senâ-kân dedi târîh

Kapudan oldu bahreyne Bekir Pâşâ-yı 'âlî-câh (H.1144 – M.1732)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.147)

1.1.4.6. Kaptan Nâilî Paşa

Nâilî Paşanın kaptan olmasının tarihi, Nevres tarafından, “Nâilî Paşa,izzet ve ikbal ile devlet gemisine reis oldu.” denilerek düşürülmüştür:

62

Târîh-i Riyâset-i Nâ'ilî Paşa

8 'İzz ü ikbâl ile fülk-i devlete oldı re'is (1160)

Cûd u ihsân mâ'ili sadr-ı sa'âdet nâ'ili (H.1160 – M.1747)

(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.404)

1.1.4.7. Kaptan-ı Derya Râtîb Ahmed Paşa³⁹⁹

Râtîb Ahmed Paşanın kaptan-ı derya oluşu, müjde olarak verilmektedir.

61

³⁹⁸ Alâiyel' dir.Kel Yusuf Efendinin akrabasından olup yükselerek gümrükçü ve kapıcıbaşı oldu.Birkaç sene göz ağrısına yakalanıp ayrı kaldıysa da 1130'da(1718) çavuşbaşı ve 1134'te(1722) darbhanemini ve sonra tekrar çavuşbaşı oldu.1137'de vezirlikle Cidde ve Habeş valisi oldu.Daha sonra Mısır,Cidde,Anadolu valiliklerinde bulundu.1145'te(1732-33) kaptan-ı deryâ ve aynı yılın Zilkâdesinde(Nisan 1733) nişancı oldu.Daha sonra,Rumeli,Konya,Cidde valisi,Kıbrıs muhassalı görevlerinde bulundu.1161'te Ağrıboz muhafızı oldu.Bosna valiliğinden sonra ikinci def'a kaptan-ı derya makamına getirildi.(Zilkâde 1162-Mayıs-Haziran 1749) Muharrem 1164'te(Aralık 1750) Cidde valiliğiyle azlolunduysa da Rebiyülevvelinde(Şubat 1751) istifa etmekle zevcesi Safiye Sultanın sarayında oturdu.Kısa süre sonra Cidde valisi oldu.Temmuz 1752'de sadrazam değişikliğinde Gelibolu'ya ve ardından da Alâiye'ye sürüldü.Cemâziyelevvel 1168'de(Şubat 1755) ihtiyarlığından ötürü eşi sultanın sarayında oturmak üzere İstanbul'a çağrıldı.Cemâziyelevvel 1172'de(Ocak 1759) vefat etti.Edepli,tedbirli ve doğru idi. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.2,s.433

³⁹⁹ Divan şairi.Râtîb Ahmed Paşanın hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. bu tezde s.542

Berây-ı Ahmed Paşa

- 1 Bana deryâda gelürken bir düst
Didi ey Nevres-i 'irfân-pîrâ
2 Müjde ikbâl ile Ahmed Paşa
Oldı dâmâd u kapudan Paşa (H.1156 – M.1743)

(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.403)

Râtib Ahmed Paşa'nın kıymetini cihan padişahı bilmiştir de,kendisine iltifat bakışıyla bakıp,onun gibi adâletli bir kişiyi kaptan-ı derya yapmıştır.Böylece Râtib Ahmed Paşa, vezirlerin en faziletlisi olmuştur artık.

41

Târîh-i Kapudânî-i Deryâ Ahmed Paşa İbn-i Leng 'Osman Paşa

- 1 Barekâllah vezîr-i deryâ-dâd
Habbezâ saff-der-i hüner-pîrâ
6 Kadrin idrâk edip hidîv-i cihân
Nazar-ı iltifâta kıldı sezâ
9 Mansıb-ı ber-ter-i kapudânî
Buldu anınla âb-rû Hakkâ
13 Feyz-i tevfiğ ü lutf-ı Hakkdır kim
Oldu târîhi *efzâlü'l-vüzerâ* (H.1156 – M.1743)

(Kırıklı Rahmî Divanı,Tarihler,s.171)

Saadet burcunun cihanı tutan ikbal güneşi Ahmed Paşa,cömert bir vezirdir.Onun teşrifî,gönüllere ışık vermiştir.O cömertlik mayası,âşıkların gözleri gibi devamlı mücevher saçar.İhtiyaç sahipleri,onun kapısını gözler durur.

Hatem,onun cihana verdiği ihsan ve cömertliğini görse,nam sahibi olmak için onun mühürdarı olurdu.Düşman,onun ateş gibi kılıcından nasıl gam çekmesin? Zirâ,din düşmanlarına onun kılıcının korkusundan her yer dar gelir.

IV

Defa-i Sâniyede Râtib Ahmed Paşa'ya Virilen Kasîde

- 1 Sa' âdet burcunun ikbâl-i hürşid-i cihândârı
Ziyâ virdi bu şehri dil-keşe pertevle dîdârı
2 Zemîne nakş olup şad-mâh-ı nev na' l-i semendinden
Bu ayîn üzre cünbiş sâbit itdi necm-i seyyârı
9 O destûr-ı sehâvet-mâye kim dâ'im nisâr eyler
Misâl-i çeşm-i 'âşık zevk ile da'im güherbârı
10 O rütbe âsitânı üzre pürdür ehl-i hâcet kim
Teh-i keşinde hulkun nüh-felek kim kıldı destârı
11 Safâ-yı mevc-i nûr-ı tal' atından ehl-i vicdânun
Gül-i bādâm-ı nahl-i Tûra döndi çeşm-i hûnbârı
12 Ser-â-pâ 'âleme ihsân u cûdun görse bi-minnet
Olurdu iktisâb-ı nâm için Hatem mühürdarı
21 Nice gam teşne-i merg itmesün â'dâ-yı cerrârı
Ki âb-ı neş'e-i tîg-i âteşininden olur cârî
22 Yer itmek çalması â'dâ-yı dîne havf-ı tîgünden
Çörek gibi zehirlense sezâdur halka-i mârî
...

(Beliğ Mehmed Efendi Divanı,Kasideler,s.17)

1.1.4.8. Kaptan-ı Derya Süleyman Paşa ⁴⁰⁰

Kaptan Süleyman Paşanın vefatı münasebetiyle yazılan bir tarih kıt'asında Süleyman Paşa,Kanunî Süleyman gibi haşmetli gösterilerek yaptığı hizmetlerle şöyle övülmüştür:

“Azmin dalgalı denizi olan Kaptan Paşa,Karadeniz’e,art arda sefer düzenleyip,savaş hikayelerindeki kahramanların yüzakı oldu.Denizlerde yıldırım gibi ateş saçıp,dün düşmanlarının ocağına su kodu.(onları mahvetti) Moskofun bunca donanmasını batırıp düşmanın tuğyân ateşini söndürdü.”

“Hudâ,yaptığı gaza ve cihadın sevabını ihsan edip,mükafat denizine onu gark etsin.”

117

Târîh li-Fevti Kapudan Süleyman Paşa

- 1 Âsaf-ı pür-dil ü düstûr-ı Süleyman-haşmet
Bahr-ı zehhâr-ı himem ya'ni Kapudan Pâşâ
- 2 Eyleyip Bahr-i siyâha sefer-i peyderpey
Nice yüz aklığı etdi o magâzi-pîrâ
- 3 Âteş-efşânlık edip şâ'ika-veş deryâda
Ocagına su kodu düşmen-i dînin hakkâ
- 4 Maskofun bunca donanmasın edip bergeşte
Eyledi âteş-i tугyân-ı 'adûyı itfâ
- 5 'Âkıbet eyledi şûriş-zede-i bahr-i 'adem
Sarsar-ı tünd-i felek fülk-i vücûdın hayfâ
- 6 Etdiği gazv ü cihâdın edip ihsân ecrin
Eyleye garka-i deryâ-yı mesûbâta Hudâ
- 7 Sâl-i târîh-i vefâtın dedi Rahmî hâtif
Sahn-ı cennât ola cây-ı Süleymân Pâşâ (H.1153 – M.1741)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.235)

1.1.4.9. Kaptan-ı Derya Soğanyemez Mahmud Macid Paşa ⁴⁰¹

“Sultan Mahmud Han’ın iltifat rüzgarı,dünyayı gürültüyle kapladı.Donanmanın yüceliğini artırmak için,böyle bir yüce kişiyi,yani Mahmud Paşayı izzetle kaptan yaptı.”

74

Târîh-i Kapudân Şüden-i Kethudâ-yı Bevvâbîn Soganyemez Mahmûd Âga be-Vezâret

- 1 Hidiv-i yemm-haşem Sultân Mahmûd-ı cihân-bânın
Nesîm-i iltifâtı etdi şûr-engîz dünyâyı
- 2 Edip âb-ı rûh-ı iclâlin efzûn-ter donanmanın
Kapudan eyledi bir böyle düstûr-ı mu'allâyı
- 7 Dedim bir bî-bedel târîh ana harf-i mücevherle
Kapudan eyledi 'izz ile Hân Mahmûd Pâşâyı (H. 1159-M.1746)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.201)

1.1.4.10. Kaptan-ı Derya Melek Mehmed Paşa ⁴⁰²

⁴⁰⁰ Deryâ beylerinden olup 1149'da(1736-37) mîrimîrân rütbesiyle kaptan-ı derya oldu.Zilkâde 1153'te(Ocak-Şubat 1741) vefat etti. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.5,s.1543. Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar* adlı eserinde,Süleyman Paşanın kaptan-ı derya oluşunu Aralık 1736 olarak vermektedir. a.g.e.,c.2,s.1020

⁴⁰¹ 16 Nisan 1746 ile28 Kasım 1746 tarihleri arasında bu görevde bulunmuştur. Yılmaz Öztuna,*Devletler ve Hanedanlar*,Kültür Bakanlığı,Ankara,1996,c.2,s.1020

⁴⁰² Sadrazam Damad Melek Mehmed Paşa.Fındıklılı diye meşhur mîrimîrândan Bosnalı Süleyman Paşanın oğludur.1132'de (1720) doğdu.1148'de(1735-36) babası Taman'd kaptan iken bahriye zâbitlerinden olup dönüşünde tersana beylerinden olmuştur.Sonra tersane kethüdâsı olup Muharrem 1166'da(Kasım 1752) mîrimîrân rütbesiyle kaptan-ı derya oldu.O sene içinde vezirlik verilmiştir. Safer 1168'de(Kasım-Aralık 1754)azledilip İstanköy'e sürgün edildi.1169'da(1755-56) tekrar vezirlik verilerek Selanik valisi, nişancı vazifelerine getirildi.Sonra Zeyneb Sultanla nikahlandı.Yanya,Hotin,Belgrad,Vidin vilayetlerinde valilik yaptı.7 Şevvâl 1178'de(30 Mart 1765) sadaret kaymakamı oldu.Daha sonra Anadolu valise ve Şaban 1180'de(Ocak 1767) ikinci def'a kaptan-ı derya

“Mehmed Paşa,padişah tarafından davet olunup kaptan oldu.”

Tokatlı Kânî,Mehmed Paşa sadârete gelince,deniz gibi çoşup berceste bir mısra yazdığını söyleyerek Hudâ'nın yardım ve lütfuyla Mehmed Paşanın kaptan olduğunu söylemektedir.

4
Târîh-i Kapudan Şüden Melek Mehmed Pâşâ
6 Ya'ni da'vet olunup savb-ı şehen-şâhiden
Kâpudanlıkla be-kâm oldı Mehemmed Pâşâ
8 Yemn ü ikbâl ü sa'âdetle idince teşrif
Şemme-i feyz gelüp cûşa misâl-i deryâ
12 Bendesi Kânî-i peymâye dahi bâ-ta'zîm
Böyle bir mısra -ı berceste idüp istisna
13 Lutf ü tevfik-i Hudâ mahz-ı kerâmetle yine
Kapudân oldı sa'âdetle Mehemmed Pâşâ

(Tokatlı Kânî Divanı,Tarihler,s.158)

Nevres'e,Mehmed Paşanın kaptan olduğu müjdesini yüksek mevki sahiplerinden biri , gece vakti ,şevk ve sevinçle gelerek haber vermiştir.

59

Târîh-i Kapudan Şüden-i Mehemmed Paşa

1 Dün gece dâ'ire-i sadr-ı mu'azzamda biri
Olarak dest-zen-i şevk u tarab geldi bana
2 Didi Nevres sana bir müjde-i cân-bahş ideyim
Kapudan oldı sa'âdetle Mehemmed Paşa (H.1175 – M.1761-62)

(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.402)

1.1.4.11. Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa ⁴⁰³

Gazi Hasan Paşanın denizlere(sahillere) verdiği emniyet içinde herkes rahattır. O, cömertlik mülkünün madeni ve denizidir.Gayret hususunda,rüzgâr onunla yarışamaz. Cesaret,metânet,doğruluk ve dindarlıkta,kara ve denizlerde,hep ondan söz edilir. Bahtı uğurlu rehber olup onun rütbesini yüceltmıştır.

Şair Tokatlı Kânî,Gazi Hasan Paşanın,Limni'de Osmanlı donanmasının imdadına yetişmesinin,arşın levhasına yazıldığını söylemektedir:

oldu.1181'de ilaveten nişancılık verildi.Şaban ayında(Aralık 1768) kaptan-ı deryalık alındı ve nişancılığa ilaveten rikâb-ı hümayun kaymakamlığı verildi.1187'de kaymakamlıktan azledilerek üçüncü def'a kaptan-ı derya vazifesi verildi.Daha sonra Hotin, Belgrad, Mora, Mısır, Ağrıboz,Kandiye,Bender,Vidin valiliklerinde bulundu.1202'de (1787)vezirliği kaldırıldı.1204'te(1789) tekrar vezirlikle Kandiye muhafızı ve nihayet 12 Ramazan 1206'da(4 Mayıs 1792) sadrazam yapıldı.27 Rebiyülevvel 1209'da(20 Ekim 1794) azledildi.15 Şevvâl 1216 gecesi(18 Şubat 1802) vefat etti.Vakur,âdil,insaflı,şakacı,fıkra anlatmada eşsiz,sıcak kanlıydı.Nüfuzlulara işleri yükler,kendisi uzaktan denetlerdi.Eli sıkıydı. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.4.s.1081

⁴⁰³ Cezayirli Gazi Hasan Paşa, Palabıyık lakabı ile anılırdı. Aslen Kafkasyalı olduğu tahmin edilmektedir. Küçük yaşta İran sınırında esir alınarak, Hacı Osman Ağa adlı Tekirdağlı bir tüccara satıldı ve onun çocukları ile birlikte yetişti. Bir süre sonra azat edildi ve ticaret maksadıyla Tekirdağ'dan uzaklaştı. Osmanlı- Rus ve Avusturya savaşının devam ettiği 1738 yılında, Yeniçeri ocağına kayıtdoldu ve bazı muharebelere katıldı. Belgrad'ın kuşatılması sırasında gayret ve cesaretini gösterdi.1761 Nisanında kalyon kaptanı olarak Osmanlı donanmasına giren Hasan Paşa, 1762'de riyale, 1766'da patrona ve bir yıl sonra da kapudâne rütbesine kadar yükseldi. 6 Temmuz 1770'te Rusların Osmanlı donanmasını yaktığı haberini Çanakkale boğazına kadar gelerek bildiren Hasan Paşaya, beylerbeyi rütbesi verildi.Rusların Çeşme faciasından sonra Limni adasını kuşatması üzerine, adaya giderek oranın savunmasını üstlendi. Rusları adadan uzaklaştırmayı başardı. Bu başarısından dolayı vezirlik rütbesiyle kaptan-ı derya tayin edildi. Boğaz seraskerliğine, ardından Rusçuk seraskerliğine getirildi.Özi Kalesi'nin düşmesi üzerine, muhaliflerin aleyhinde yaptıkları propagandalar sonucu kaptan-ı deryalıktan azledildi. Sultan Üçüncü Selim zamanında İsmail Kalesi'ne serasker olan Hasan Paşa, gösterdiği başarılarından sonra sadrazam ve serdar-ı ekrem tayin edildi. Hayatı süreklili cephede geçen Gazi Hasan Paşa, 30 Mart 1790'da Şumnu'da vefat etti. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.2,s.638

30

Kasîde-i der-Vasf-ı Kapudan Hasan Pâşâ

18 Nice âsûde olmazlar o sâhil-sâye-cûyânı
 Ki salmış sâye anda Hazret-i Gazi Hasan Pâşâ
 19 Nice Pâşâ güher pâşâ-yı bahr ü kân-ı mülk-i cûd
 Nice cûdân azı cûdi-i tûfân-suda reşk efzâ
 31 Hele himmetde yarış rûzgârunda degül kârı
 Ki ol gâlibde nâ-ehle bu hep ehle ider l'tâ
 32 Şecâ'atde metânetde diyânetde sadâkatde
 Odur darbü'l-mesel bahreyn ü berreyn içre ser-tâ-pâ
 40 Olup rehber-huceste baht-ı ferrûh -fâli bâ-tevfik
 Ki itdi rütbesin hâkân-ı bahr ü ber dahi bâlâ
 41 Hezârân sa'y-ı meskûn olup meşhûd-ı şâhâne
 Seferlerde hazerlerde birûn ez-hîta-i ihsâ
 42 Nice perde-birûnlar enderûn-ı hâke gizlendi
 Görüp cûş u hurûş-i dil-güdâzın devrden ammâ
 43 Nice dil-teşne-i tfg siyâsetde içüp geçdi
 Anun temyûr-ı hindîsi suyn bî-pâk ü bî-pervâ
 44 Hele Limni'deki Hızrâne imdâdın emedda'llâh
 Sezâ-kilk kadar elvâh-ı 'arş üzre ider imlâ
 45 Komaz zâtındaki fart-ı mürüvvet yohsa söz vâr mı
 Esir midir dise Limni ahâlisi bütün farzâ
 47 Buna hiç yok benüm şübhem ki âsyâb-ı yegânîden
 Biri ez-cümle Limni gazvesidür der-i Hakk dünyâ
 48 Bununla kâni' olmam ben dahi da'vâciyum yârın
 Kirâmen Kâtibîn defter-güşâ oldukda bî-pervâ
 49 Eğer Limni gazâsı yânına fermân-nüvîs-i fazl
 O zatun itmemişse şerh-i mağfûretîn-i imlâ
 ...

(Tokatlı Kânî Divanı,Kasideler,s.72)

1.1.4.12. Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa⁴⁰⁴

Hüseyin Paşanın vefatı münasebetiyle yazılan aşağıdaki tarih kıt'asında,Atâullah onunla ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Hüseyin Paşa,padişahın akrabası olarak gücünü yükselten bir kaptan-ı deryâ idi. Hatem,cömertlikte bu imkan madeninin yetim bir incisi idi.Yâ İlahî, Hüseyin Paşanın mekanını cennet eyle.”

3

Târîh-i Vefât-ı Hüseyin Pâşâ

4 Ki olmuş idi kapûdân-ı bahr devletde
 Musâheretle de kadri refî' idi anun
 5 Sahâda itmişidi nâm-ı pâk-i Hâtem-iTay
 Dür-i yetîmi idi hak bu kân-ı imkânun
 6 Be-câh-ı sıbt-ı Muhammed İlâhi lütfun ile
 Cinân eyle mekânın Hüseyin Pâşânun (H.1218 – M.1803)

(Atâullah Divanı,Tarihler,s.106)

⁴⁰⁴ Çerkeştir.Silahdar İbrahim Paşanın kölesiydi.1181'de(1767) III.Mustafa'ya takdim edilip Şehzâde Mehmed'in hizmetine tayin olundu.III.Selim'in tahta çıkışında hizmette bulunup mabeynci oldu.Muharram 1204'te(Ekim 1789) başçukadar oldu.16 Receb 1206'da(10 Mart 1792) kaptan-ı derya vazifesine getirildi.Tersane işlerine güzel nizam verdi.Cemaziyelâhir 1212'de(Kasım-Aralık 1797) Vidin seraskeri oldu.Döndükten sonra 23 Şaban 1218'de(8 Aralık 1803) vefat etmiştir.Esmâ Sultanın kocasıdır.Adaların düzeni ve Mısır'ın kurtulmasında çok hizmetleri olmuştur.Çok cömert olup borçlarına malî yetişmemiştir.Eyüp'te Mihrişah Valide Sultan Türbesi bahçesinde medfundur.Yaşı 46 idi.III.Selim'in süt kardeşi olduğu rivayet edilir.Adamı Hüsrev Paşayı Mısır valisi ettirmesi, halkın dil uzatmasına sebep olup kahrından hastalanmış ve genç yaşta vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.3,s.724

1.1.5. Maliye Teşkilatı Mensupları

1.1.5.1. Defterdârlar

Osmanlı Devletinde, malî işlerin en büyük âmiri defterdârlardır. Fatih kânun-nâmesine göre, defterdâr, padişah malının vekili, sadrazam ise o malın nâzırındır. Defterdâr, gerek para hazinesinin ve gerek devletin ana arazisi kayıtlarının saklı bulunduğu defter hazinesinin Muhâfızı ve mes'uli idi. O hazır olmadıkça bunlar açılmazdı. Aynı kânun-nâmeye göre, maliyeden hüküm (ferman) yazmak, Çavuşluk, Sipâhilik ve Kâtiplik ve hatta Sancak Beyliği tevcîhâtını arz etmek, hükümdara sormadan iki akçeye kadar olan zamları yapabilmek yetkilerine sahipti.

Osmanlı Devletinde önceleri bir defter varken, memleketin genişlemesi üzerine, Rumeli tarafına ait malî işler ayrılarak Rumeli defterdârı veya başdefterdâr, şikk-ı evvel defterdârı adlı bir memura, Anadolu malî işleri ise Anadolu defterdârı ünvanını taşıyan bir diğerine verildi. Yavuz'un Doğu Anadolu ile Sûriye'yi fethi üzerine, bu tarafların malî işlerine bakmak ve Halep'te oturmak üzere bir defterdârlık daha ihdâs olundu. Buna Arap veya Acem defterdârlığı denirdi.

16.yy'ın ortalarında ise, Rumeli ve Anadolu defterdârlıklarına merbut sahiller ayrılıp İstanbul'daki mukataalar da bunlarla birleştirilmek suretiyle devlet merkezinde Şikk-ı Sâni ünvanlı bir defterdârlık daha ihdas olundu. 16.yy'ın sonlarında ve III.Mehmed zamanında Tuna havalisi için bir defterdârlık kurulup Şikk-ı Sâlis defterdârı diye anıldı. Mamafih, başdefterdâr, yahut Şikk-ı Evvel hepsinin büyüğü ve âmiri sayılır ve Rumeli Beğlerbeği derecesinde bulunurdu. Defterdârlara vezirlik tevcîh olunduğu da vâkî' idi.

16.yy sonlarına doğru, bunlardan daha aşağı derecede olmak üzere sırasıyla Diyarbekir, Şam, Erzurum, Trablusşam, Sivas, Karaman eyâletleri ayrılıp müstakil defterdârlıklar teşekkül etti. Bunlara Kenar defterdârlıkları veya Hazine defterdârlıkları dendi. Bu suretle Arap ve Acem derterdarlığı parçalanıp ortadan kalkmış oldu. 18.yy'ın sonlarında III.Selim tarafından Nizam-ı Cedid askerinin masrafını karşılamak için ayrılan vergilerin tahsiline memur, Şikk-ı Râbi' veya İrâd-ı Cedîdi adıyla bir defterdârlık kurulmuşsa da Nizam-ı Cedid'in ilgâsıyla kaldırılmıştır.

Defterdârlar, Divan-ı Hümâyûnun tabii âzâsı oldukları için, haftada dört gün, divan toplantılarına iştirak ederler ve ayrıca defterdâr kapsamında malî işlere ait davaları dinleyerek hüküm verirlerdi.

Defter Emîni ise, defterhânenin en büyük âmiridir.⁴⁰⁵

1.1.5.1.1. Defterdâr Ahmed Efendi

Ahmed Efendinin Defterdâr oluşuna dair yazılan aşağıdaki tarih kıt'asında, kendisi şöyle anlatılmaktadır:

“Ahmed Efendi, Nâdir bulunan bir incidir. Onun zâtıyla, ulu kişiler hep övünürler. Hem adâletli hem de dindardır ki, bir Defterdârın böyle olması gerekir. Fakirlere merhametlidir, caresizlerin yardımına koşar.

18

⁴⁰⁵ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986, s.80,81

- 8 Müsta'îd zât-ı pâki olsa n'ola
Ol vücûd-ı şerîf-i defter-dâr
9 Ya'nî Ahmed Efendi kim zâtı
Oldı kem-yâb çün dür-i şehvâr
10 Oldur ol zât-ı mekremet-perdâz
Kim ider anun ile fahr kibâr
12 Böyle olsa vekîl-i mâl olıcak
Hem 'adâlet-güzin ü hem dindâr
13 Merhamet-sâz-ı zümre-i fukarâ
Çâre-perdâzdur dehr-i nâ-çâr
22 Böyle düşdi dilâ hemân târîh
Oldı Ahmed Efendi defter-dâr (H.1103 – M.1691-92)

(Râsih Divanı,Tarihler,s.413)

1.1.5.1.2. Defterdâr El-Hac Mustafa Efendi ⁴⁰⁶

El-Hâc Mustafa Efendinin,şikk-ı evvel olmasına binaen yazılan tarih kıt'asında, Arpaemini-zâde Sâmî, Mustafa Efendi için cömertlik ehlinin yegâne iftiharını diyerek, cihan sultanının mal vekili olduğunu belirtmektedir.

“O, öyle cömerttir ki, yedi deniz, onun cömertliği yanında bir bardak su gibi kalır. İhtiyaç sahiplerinin sıkıntısını giderir. Herkesi mutlu eder. Şaire göre , bu makam asıl şimdi sahibini bulmuştur.”

14

Târîh-i Tebrîk-i Câh-ı Defteri

- 1 Bâreka'llâh ol yegâne-mefhar-ı erbâb-ı cûd
Kim vekîl-i mâl-i sultân-ı cihân oldı henûz
2 Dâ'imâ manzûr-ı mazlûmân-ı zulmet-dîdegân
K'olmada nûr-ı çerâğ-ı re'feti 'âlem-fürûz
3 Bir nazarda fehm ider maksûd-ı mâ-fi'l-bâlini
Ehl-i hâcet itse ref'-i rık'ada 'arz-ı rumûz
4 Eyley üslûb-ı hakîm üzre bilâ-cevr ü sitem
Pâdşâh-ı dehre bî-şek ba'd-ez-în cem'-i künûz
5 Lâ-büd eyley çeşmesâr-ı şefkati itfâya sa'y
Görse nâ-kâmân-ı 'asrun kalb-i pür-sûzın henûz
6 Cûybar-ı himmetinde âsmân kemter habâb
Kulzûm-i cûdı yanında heft-deryâ mâ'-i kûz
9 Defterî-i şikk-ı evvel düşdi bir târîh-i pâk
Sâniyen bir mısra'-ı pâkîzede itdi bürûz
10 Kim bu mısra'dur ki Sâmî didi târîhin o dem
Sâhibin sad-müjde cây-ı defterî buldı henûz (H.1130 – M.1718)

صاحبین صد مؤده بجای دفتری بولدی هنوز

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı,Tarihler,s.607)

“Padişaha Allah'tan ilham geldi de, Vezir Râgıb Paşanın oğlu Mustafa Efendi gibi soylu bir zâtı defterdâr yaptı. Mustafa Efendi, doğruluk ve itimat gülbahçesinin bir nurudur.”

5

Kasîde-i Mergûbe-i Pesendide-Edâ Defterdâr-Şoden-i Râmî Paşa-Zâde El-Hâc Mustafa Begefendi

- 24 Pâdşâh-ı rub' -1 meskûn-ı kerâmet-güstere
Geldi çün telhîs-i ilhâm-ı cenâb-ı kibriyâ
25 Kim vezîrûn râgıb-ı fermânun âsaf-tînetün
Eyle câh-ı defterîde müsteşâr u mu'tenâ

⁴⁰⁶ Sadrazam Koca Râgıb Paşanın oğlu.

- 30 Buldı istikrar re 'y-i pâdşâh-ı dîn-penâh
K'ola Defterdârı bir vâlâ-neseb rüşd-âzmâ
31 Nevr-i nûr-efzâ-yı gülşenzâr-ı sıdk u i'timâd
Necm-i burc-ârâ-yı çarh-ı i'tibâr u ıstifâ
32 Necl-i kâmil sâni-i Büzürc mihr-i sâf-dil
Râmi Paşa-zâde ya'ni mîr-i Eflâtûn-dehâ
33 Mazhar-ı lutf-ı hümâyûn-ı cihânbânî olup
Oldı Defterdâr-ı hayr-endîş-i devlet hâliyâ
...

(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.148)

Mustafa Efendinin vefatını anlatan aşağıdaki tarih kıt'asında,şair,kendisinin zengin-fakir herkesin sığınağı ve devlet erkanının güzide bir kişisi olduğunu söyleyerek, duyduğu acıyı dile getirmektedir.

Mustafa Efendi,defterdâr iken ecel kâtibi onun vücud levhasına yokluk çizgisi çekmiştir.Şair,makamının cennet olması için Allah'a dua etmektedir.

49

Târîh-i Vefât-ı Mustafa Efendi

- 1 Güzîn-i ehl-i düvel Mustafâ Efendi kim
Penâh idinmiş idi dergehin gedâ ile bây
2 Re'îs-i defterî-i şikk-ı evvel olmuş idi
Mukaddemâ o vücûd-ı şerif ü bî-hem-tây
3 Henüz defter emini iken debîr-i ecel
Vücûdî levhine çekdi hat-ı 'adem ey vây
14 Vefat idince du'â-güne düşdi bir târîh
Hudâ cinânî ide Mustafâ Efendiye cây (H.1142 – 1729-30)

خدا جنائی ایده مصطفیٰ افندیہ جای

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı,Tarihler,s.678)

1.1.5.1.3. Defterdâr İzzet Ali Beg⁴⁰⁷

“İzzet Ali Beğ,zeka ve himmet sahibi yüce bir kişidir.O asil kişi,padişahın emriyle defterdârlık makamına bir müddet vekâlet etti.Ancak,padişahın kendisindeki liyâkatı fark etmesi üzerine defterdârlık mansıblığına getirildi.”⁴⁰⁸

44

Târîh-i Berâ-yı Defterdâr-Şoden-i Mîr 'İzzet

- Utârît- menkabet bircîs-fitnat Bû 'Alî-tıynet
Cenâb-ı Mîr 'İzzet ya'ni mektûbî-i bü'l-himmet
O merdüm-zâde-i sulb-i asâlet emr-i şâhiyle
Vekâlet eyledi sıdk üzre Defterdâra bir müddet
Görüp hâkân-ı 'âlem ba'd-ezan ehliyyetin bizzât
Anı ol mansıb-ı vâlâya îsâl etdi bî-minnet
Dedim târihini sadr-ı güzîne harf-i mu'cemle
Alî Begle efendim buldu Defterdârlık 'İzzet (H.1141-1728-29)

(Nedîm Divanı,Tarihler,s. 121)

İzzet Ali Beğ,akıl yönünden Eflatun'dan da üstündür.Onun vasıflarını anlatmak mümkün değildir.Himmet denizi çoşsa,bütün yıldızlar onun dalgalarında kaybolur. İskender,

⁴⁰⁷ Divan şairi İzzet Ali Paşa .Geniş bilgi için bkz. bu tezde s.494

⁴⁰⁸ Nedîm'in İzzet Ali Paşanın defterdâr oluşuna dair yazdığı bir tarih kıt'ası daha bulunmaktadır. Bkz.Muhsin Macit, **Nedim Divanı**, Akçağ, Ankara,1997, s.181

onun zihninin temizliğine İskender'in aynası hayrandır.Aristo'nun akli,onun fikirlerinin Mecnunu'dur.

12

Târîh-i Defterdâr-Şüden-i 'İzzet 'Ali Beg Efendi ⁴⁰⁹

- 1 'Utarid-menkabet Bercîs-fitnat Bû 'Alî-tıynet
Cenâb-ı mir 'izzet ya'ni mektûbî-i bü'l-hirâmet
2 O merdüm-zâde-i sulb-i asâlet emr-i şâhile
Vekâlet eyledi sıdk üzre defter-dâra bir müddet
7 Dedim târîh için sadr-i güzîne harf-i mu'cemle

'Ali Beg'le efendim buldu Defterdârlık 'izzet (H.1141 – M.1728-29)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.146)

İzzet Ali Beğ,Eflatunun akli paramparça eden bir akla sahiptir.Onun zihninin temizliğine İskender'in aynası hayrandır.Aristo'nun akli,onun fikir Leylâsına Mecnun olmuştur.

22

Der Sitâyîş-i Defter-dâr 'İzzet Big Efendi

- 25 Bu 'Alî-menkıbe 'İzzet Big Efendi kim olur
'Akli çâk-efken-i cîb-i hîred-i Eflâtun
27 Ol ki tâb-â ver-i temkîn ihâta olmaz
Cevher-i vasf-ı şükûhına tezâ'îf-i mütûn
28 Ol ki lafz olmaz idi ma'niye reh-yâb-ı vusûl
Olmasa bed-rik'a-i hâmesi ger râh-nümûn
34 Safvet-i zihnine mir'at-ı Sikender hayrân
Leyl-i fikretüne 'akl-ı Aristo mecnûn

...

(Antakyalı Münîf Divanı,Kasideler,s.172)

İzzet Ali Beğ'e vezâret verilmesinin tarihini veren Vâhit Mahtûmî'ye ait kıt'ada, padişahın, İskender tedbiriyle fazilet ve hüner sahibi bir zâtı,kendine yardımcı yaptığından söz edilmektedir:

XX

Târîh li-Vezâret-i 'İzzet Big

- 1 Nice buldı şeh-i Cem-câh Sikender-tedbîr
Misli nâ-yâ'b vezîr olmaga lâyük bir mîr
4 Hayr-hâh olmag ile feyz ü hünerden fuzalâ
Kıldı 'İzzet 'Ali Big 'abdini 'izzetle müşîr
6 Didi Mahtûmî mübâhât iderek târîhin
Kesb-i iqbâl ile 'İzzet 'Ali Big oldu vezîr (H. 1144 – M.1731-32)

كسب اقباليله عزت على بك اولدى وزير

(Vâhit Mahtûmî Divanı, Tarihler,s.419)

İzzet Ali Beğ'in,vezir olma tarihini veren bir başka şair de Antakyalı Münîf'tir:

6

Târîh-i Tebrîk-i Vüzârât-ı 'Uzmâ 'İzzet 'Ali Paşa

- 21 Didi hem müjde vü hem mısra'-ı târîh budur
'Ali Big oldu 'aceb 'izz ü sa'âdetle vezîr (H. 1144 – M.1731-32)

علي بيك اولدى عجب عزو سعادتله وزير

⁴⁰⁹ İzzet Ali Paşanın defterdâr oluşuna dair, Nedim ve Kırımlı Rahmî tarafından yazılan bu iki tarih kıt'asında sadece 6.beyitlerde kısmî değişiklik bulunmaktadır.Diğer beyitlerin ise yerleri farklıdır..Bunların dışında,iki manzume de birbirinin aynıdır.Her iki manzumede de mahlas yoktur.Bu durum,şairlerin karıştığını akla getirmektedir.Bununla birlikte,manzumelerin Nedim'e ait olma ihtimali yüksektir.Nitekim, Kırımlı Rahmî divanının tenkitli metninde verilen bazı karşılaştırmalı nüshalarda manzumelerin 4.ve 5.beyitlerinin olmadığı ; bazılarında ise beyitlerin farklı yerlerde olduğu ifade edilmektedir.

31 Dâveri kâr-güşâ ya'nî 'Alî Paşa kim
Oldı ikbâli müşâr ü 'ilim ü vasf-ı müşîr

...

(Antakyalı Münîf Divanı,Tarihler,s.191)

Antakyalı Münîf,Alî İzzet Beğın vasıflarını İydiyye kasidesinde zikreder. O, kendisini devletin ve milletin işlerine adanmıştır.Alî İzzet Beğın şairlik yönün de ön plana çıkartıldığı kasidede ,kaleminin sihirli ve efsunlu olduğundan bahsedilmektedir. Alî Paşa, aynı zamanda cömerttir.Onun iyilik zülâli, cihânı ilkbahar bulutu gibi feyziyle ihyâ etmiştir.

23

Kaside-i İdiye der Sitâyîş-i İzzet 'Alî Beg el-Merhûm

23 O kim hep oldı bisât-ı umûr-ı mülk ü milel

Zebûn-ı kabza-i dest-i küşâdı zâr gibi

24 Bülend-pâye 'Alî Bey Efendi kim olmuş

Eserde nâm-ı cihân-gîr-i Zü'l-fikâr gibi

30 Devâta hâmesi der-kâr iken murâd itse

Füsûn u sihr ile câdû-yı hem-süvâr gibi

46 Zülâl-i mekrûmetün ildi 'âlemi ihyâ

Füyûz-ı ebr-i güher-zâr-ı nev-bahâr gibi

...

(Antakyalı Münîf Divanı,Kasideler,s.177)

1.1.5.1.4. Defterdâr Halil Paşa

Kırımlı Rahmî'nin yazdığı tarih kıt'asında,Halil Paşa ile defterdârlık makamının ehlini bulduğu anlatılmıştır:

21

Târîh Berâ-yı Defterdâr-i Halil Pâşâ

6 Bir güzel târîh tahrîr eyle ey Rahmî ana

Ehlini buldu mahalliyle makâm-ı defteri

(H.1147 - M. 1734-35)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.150)

1.1.5.1.5. Defterdâr Cânib Ali

Kırımlı Rahmî, aşağıdaki tarih manzumesinde,Cânib Ali Efendinin defterdâr oluşu ile defterdârlık makamının sahibini bulduğunu haber vermektedir:

45

Berâ-yı Defterdân-ı Cânib 'Ali

6 Nasbına Rahmî senâ-kârî dedi târîh-i tam

Sahibin buldu mahall-i defteri ikbâl ile

(H.1155 – M.1742)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.176)

1.1.5.1.6. Defterdâr Behced Efendi ⁴¹⁰

Behced Efendinin zâtı, defterdârlık makamına tazelik ve güzellik vermektedir; ki onu orada gören gönüller mutludur.

13

Tahmis-i Berây-ı Gazel-i Hod-râ ve Tezyîl Şude-est der-Vasf-ı Defter-Dâr-ı Merhûm Behçet Efendi

⁴¹⁰ Behcet Mehmed Efendi, Ricâlden Acem Kalaycı Mustafa Efendinin büyük mahdûmudur. İlim tahsili ile İzzet Ali Paşa'ya kâtip olmuş, bundan sonra da 13 sene Defterdar Mektupçuluğu yapmıştır. H. 1159/M. 1746 yılının Cemaziyülahıresi'nin 7'sinde Defterdâr-ı şikk-ı ewel olup H. 1162/M. 1749 yılının Ramazanı'nın 4'ünde azl ve nefy edilmiştir. Bundan sonra yine devletin çeşitli kademelerinde görev almış ve H.1168 yılı Zilkadesi'nin 14'ünde (M.1755 yılı 21 Ağustosunda) vefat etmiştir. Şehzadebaşı'nda İsmail Ağa Mektebi'nde medfundur. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.2, s.32-33

- 7 Edersen nâm-ı pâkinden tefahhus ey dil-i şeydâ
 Semiyy-i Şâh-ı Kevneyn Behcet-efrûz-ı dil-i dünyâ
 Makâm-ı defterîye zâtıdır revnak veren hâlâ
 Bedîdâr oldu sırr-ı fâl-i اعط القوس ياريتها
 Bu mesnedde o himmet-kârı gördük dîdeler rûşen

(Haşmet Divanı, Tarihler, s.193)

Behcet Efendinin defterdârlıktan azledildikten sonra sürgün yollandığı Edirne şehrinde, Gülşenî Şeyhi Müsellem Efendinin kendisine gönderdiği ağaşıdaki kasidede, kendisinden şöyle bahsedilmektedir:

“Ey insafılı Dâver, senin gibi kıymetli ve şerefli nimeti, şehre Hakk’ın gönderdiği sofraya diyerek ebedileştirdik. Senin gelişin ile Ramazan sonrası iki bayram birlikte yaşadık.”

3 Sultân Mahmûd Hân-ı Evvel ‘Ahdinde Baş Defter-Dârlık (Ya’ni Mâliye Nezâreti) Mesnedinde Bulunan Merhûm Behced Beg Efendinin Defter-Dârlıktan Ba’del-‘Azl Kazâ-i Nefy ve Tarda İbtılâ İle Evâhir-i Ramazânda Edirmeye Duhûllerinde ‘İyd-i Şerîf Gicesi Gülşeni Şeyhi Ahmed Müsellem Kuddise Sırrahu’l-Mufahham Hazretlerinin Tezkîre-i Latîfe İle Müşârün-ileyh Behced Beg Efendiye İrsâl Buyurdukları Manzûme-i Dil-Güşâdur.

- 1 Dâverâ dâd-gerâ ni‘met-i kadr ü şerefün
 Şehre bir mâ’ide-i Hakk diyu te’bîd itdük
 2 Şâhid ü beyyine ister ise hem-şehrîler
 Hücçeti işte bu mazmûnda tesvîd itdük
 3 Şehri koz kabına koymışdı hilâl-i Ramazân
 Seni görmekle bir ayda biz iki ‘İyd itdük
 4 Dil ki sultânumun almış idi yâ mevlâsın
 Şimdi da’vâyı ilâhî diyu temcîd itdük
 5 Kadre irdük seni gördük sana yüzler sürdük
 ‘İyd idüp sevb-i sürûrî dahi tecdîd itdük

(Müsellem Divanı, Tarihler, s.187)

Behced Efendinin defterdâr oluşu, bahar günleri gibidir. Cihan gülbahçeleri açılmış ve kederler yok olmuştur.

111

Berâ-yı Behcet Efendi

- 1 Bahâr eyyâmı Behcet Efendi oldu defter-dâr
 Açıldı gülşen-i âb-ı cihân merfû' olup ekdâr
 11 Nazîrâ cevherî târîhidür vech-i cemil ile
 Kerem-me'lûf olan Behcet Efendi oldu defter-dâr (H.1168 – M.1755)

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.985)

Behced Mehmed Efendinin vefatına düşürülen aşağıdaki tarih kıt’asında, Allah’ın kendisine izzet ve şân verdiği, kendisinin bu dünyada hiç rahatının olmadığı anlatılmaktadır:

64

Târîh-i Vefât-ı Cenâb-ı Behcet Mehmed Efendi Rahimehu’llâhu Sübhânehu ve Te’âlâ

- 1 Defterî-i pâdişâh-ı 'âlemün
 Olmadı âlemde aslâ râhatı
 2 Gerçi virmişdi cenâb-ı Kibriyâ
 'İzz ü şân ile kemâl-i şöhreti
 9 Dâl olur tecdîdi târihine bu mısra' Nazîr
 Rûşen u a' lā ferah-zâ câmi' -i vâlâ-binâ (H.1168 – M.1755)

(İbrahim Nazîrî Divanı, Tarihler, s.963)

1.1.5.1.7 Defterdâr Halîmî Paşa

Halîmî Paşanın defterdâr olmasına dair yazılan aşağıdaki tarih kıt'asında, kendisinin bu makama tazelik ve canlılık verdiği,kaleminin bütün müşkülleri çarçabuk hallettiği,cihanın onunla mutluluk bulduğu,gönüllerden kederin gittiği anlatılmaktadır.

7
Halîmî Paşa Defter-dâr Oldukda İnşâ Olunmuşdur
3 Zât-ı güzîni pür-hüner verdi bu sadra zîb ü fer
Bir demde kilki halleder bin 'ûkde-i müşkilleri
4 Ser-defter-i ehl-i kemâl şeh-nâme-i câh u celâl
Oldu hele bî-kîl ü kâl hil'at-be-düş-ı defterî
5 Bu mansıb-ı vâlâ ana 'âlem dedi hakkâ sezâ
Gezmez cihanda ba'de-zâ ehl-i meşâlih serseri
6 Şevk-âver oldu 'âleme yer kalmadı dilde gama
Döndü gönül bezm-i Cem'e olduk kûdüretten berî
10 Dedi o çâr-ebürü bana tebrîk-i câhın Haşmetâ
Oldu efendim hâliyâ zîb-i makâm-ı defterî (H.1164-M.1750-51)
(Haşmet Divanı,Tarihler,s.169)

1.1.5.1.8. Defterdâr Mustafa Efendi

Rûznâme muhâsibi Mustafa Efendinin defterdâr olmasını anlatan Kırımlı Rahmî'ye ait tarih kıt'asında kendisi hakkında defter makamı sahibini buldu denilmektedir.

96
Târîh-i Defterdâr Şüden-i Mustafa Efendi Kîse-dâr-ı Rûz-nâme
6 Söyle ey Rahmî ana târîh *ber-vech-i cemîl*
Sahibin buldu sa'îd ola mahall-i defteri (H.1164 – M.1751)
(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.220)

1.1.5.1.9. Defterdâr El-Hac Ahmed Efendi ⁴¹¹

Ahmed Efendinin defterdâr olduğunu levh-i mahfuzda bir melek görmüş ve ona bereket ile Defterdâr oldun, demiş.

68
Târîh-i Defterdâr Şüden-i Ahmed Efendi
12 Levhda târîhi hâtif meger görmüş dimiş
Yine oldun yümn ile Ahmed Efendi defteri (H.1173 – M.1760)
(Nevres-i Kadîm Divanı, Tarihler, s.411)

Defterdâr Ahmed Paşaya vezâret verilmesini, Nevres şu tarih beyiti ile aktarır:

48
Târîh-i Vezâret-i Defterdâr Ahmed Paşa
3 'İzz ü iclâl ile Defterdâr-ı bî-enbâz idi (1174)
İtdi dâdâr-ı zamân Ahmed Efendi'yi vezîr (H.1174 –M.1760)
(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.387)

1.1.5.2. Defter Emînleri

Önceleri Defter-i Hâkânî nâzırı,defter-i hâkânî emiri,son zamanlarda Tapu umum müdürü adını taşıyan vazife sahibinin ilk adıdır.Defter eminliğinin hangi tarihte ihdas olunduğuna dair bir kayıt ve bilgi yoktur.Fatih Kanunnâmesi,defter eminliği için Defterdâra yakındır,ifadesi geçer.Bu da,bu makamın yüksek bir makam olduğunu göstermektedir.

⁴¹¹ Vezir El-Hac Ahmed Paşa.

Defter eminleri, Osmanlı Devletinde bulunan tımarlar, zeâmetler, haslar ve araziyle alâkalı bütün işlere bakardı. Defter emini ,önceleri nişancıların maiyetindeyken sonraları makam yönünden onunla eşit tutulmuştur.⁴¹²

1.1.5.2.1. Defter Emîni Nûh Efendi

Kırımlı Rahmî'nin düştüğü aşağıdaki tarihte , Defter Emîni Nûh Efendinin vefat tarihini görmekteyiz:

35

Li-Fevti Nûh Efendi Re'îs-zâde Emîn-i Defter-i Hâkânî Berâ-yı Târîh

3 Fevtine Rahmî du'â birle dedim târîhini

Eyleye fülk-i yem-i cennetde Hak Nûhu reîs Sene 1149 (H.1736-37)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.167)

1.1.5.2.2. Defter Emîni Mehmed Efendi

“O cihan hocası ile bu makam, izzet kazandı. Hz.Peygamberin adını taşıyan Mehmed Efendi, konuşması ile dünyaya inci saçar.”

39

Der-Vasf-ı Kasrı Muhammed Efendi Emîn-i Defter-i Hâkânî

Ol hâce-i cihân kim zâtiyle oldu pür-zîb

Menşûr-ı 'izz ü câhın 'unvân u iftihârı

Hem- nâm-ı fahr-ı 'âlem kim nâmı ile oldu

Mîhrin felekde mensûh İncîl-i iştihârı

Ol kîlk-i ter-zeban kim güftân bahşîş eyler

Dünyâya hûşe hûşe lü'lü-i şehvârı

...

(Nedîm Divanı,Kasideler,s. 113)

1.1.5.3. Ruznâmeciler

Osmanlı Devleti'nde, devletin gelir ve giderlerinin günlük kayıt işleriyle görevli ruznâme kaleminin sorumlusudur. Başdefterdârlığa bağlı olan ve mizan adı ile de anılan bu makam hakkında ilk yazılı belge Fatih Kanunnamesi'dir. Buna göre, ruznâmecî, hâcegan-ı divan-ı hümayundan olup, merasimlere katılmak hakkına ve padişahın elini öpmek şerefine layık memurlardandır. Yeniçeri kâtibinin altında mukabelecî'nin de üstünde yer alırdı. Divan'da uzun yenli üstlük giyer ve ikinci kubbe altında defterdârın arkasında, halı üzerinde otururdu. XVI. yüzyılın ikinci yarısında emrindeki on kâtip ve şâgirdle ruznâme kaleminin işlerini yürütmekte idi. Biri vezir-i âzam olunca hil'at giydirilen devlet ricâlinden birisi de ruznâmecî idi. Sadâret hatt-ı hümayunlarının okunması töreninde sadrazamın sol tarafında, zâhire nâzırı ile başmuhasebecinin arasında yer alırdı. Divan günlerinde matbah-ı âmirede pişen yemeklerden bir sofraya da ruznâmecî efendiye çıkartılırdı.

Zamanla ruznâmecî makamı ikiye ayrıldı. Büyük ruznâmçe veya ruznâmçe-i evvel ve küçük ruznâmçe ya da ruznâmçe-i sâni adlarını alan bu bürolardan büyük ruznâmecî, mukâtaat, mevkûfat ve cizyeden elde edilen geliri yevmiye defteri denilen defterden işlemek, Hazine'den çıkan altın, gümüş, para, kürk, hilat veya kumaş vb. maddelerin kayıtlarını yine günlük olarak tutmakla yükümlüydü. Ruznâmecî,aldığı gelirin veya yaptığı harcamaların karşılığında makbuz

⁴¹² Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, Ankara,1993,c.1,s.418

verir veya senet alırdı. Hazine'den en ufak bir kıymetin çıkması dahi bu iki ruznâmecinin tetkikinden sonra olurdu. Ayrıca küçük ruznâmeci, kazaskerlerin rikâb-ı hümayun ağaları, müteferrika, divan çavuşları, çaşnigirler, divan-ı hümayun ve defterhâne kâtipleri, enderun-i hümayun oturakları, saray hekimleri, peykleri, dış hazinedarı, hazine başkatibi, mimarlar, hassa müezzinleri, enderun kuşçuları, Yahudi hekimler, hazine-i hassa şâgirdleri gibi memurların aylıklarını ödemekle de görevli idi.

Ruznâmeciler defterdâr tarafından atanır veya azlolunurdu. XVII. yüzyılda 20 kâtipler çalışan makam, giderek gelişmiş, defterdâr kapısının en büyük makamı haline gelmiştir. III. Selim zamanında ruznâme kaleminde yüz elli memur çalışmakta idi. Burada devletin gelir ve giderleri için yazılan muhasebe icmalleri, irad ve masraf tezkireleri, öteki mali makamların hesap özetleri tekrar incelenerek ruznâme-i hümayun temessükleri verilirdi. Bu makamdan başka ve gider hesaplarını tutan makam, tersane ruznâmeciliği yani tersane katipliğine, Canibi Efendi'ye bağlı olarak tersane'nin gelir ve giderini işleyen makam, aynı şekilde kalyonlar ruznâmeciliği olmak üzere başka makamlar da vardı. Tanzimat'ın ilanından sonra kaldırılan ruznâmeciliğin yerini yevmiye veya vukûat katibi almıştır. ⁴¹³

1.1.5.3.1. Behced Efendi ⁴¹⁴

Behced Efendiye ruznâmecilik makamının verilmesi münasebetiyle yazılan aşağıdaki kasidede, İbrahim Nazîri, kötü günlerin geride kaldığını, Sultan Mahmud'un, o kâmil kişinin benzerinin bulunmadığını bilerek kendisini kâtip yaptığını söylemektedir.

11

Kasîde-i Mümâ İleyh Behcet Efendi der-Tevcih-i Rûz-nâme

- 9 Bi-hamdi'llâh bu gün âsüdedür âsîb-i devrândan
Olup bir hanedân-ı devletin behcet-serâsında
- 10 O bir sâhib-kerem vâlâ-himem zât-ı mükerrer kim
Olur sermende evc-i Hatem anun her edâsında
- 11 Degil mümkün edâ-yı şükürin itmek lutfunun zîrâ
Görülür her nazarda meclisinde her edâsında
- 12 Cihân müştâk-ı dîdârı ziyâretle anı dâ'im
Zemîn takbîl-i pâya muntazır refîâr arasında
- 13 Anun re'y-i münîri şem'-i bezm-i dîn ü devletdür
Kamu pervâne gûyâ devri der nûr u ziyâsında
- 14 Kemâl-i lûtf-ı Mahmûd Hân ile ol demde defter-dâr
Ma ârif ehlini yazmış defâtir ibtidâsında
- 15 Dem â dem lûtfuna nâil olalar her biri tâ kim
Olalar tûl-i ömr ü devleti hayr-du'âsında
- 16 Şumûli var cihâna lûtfunun ol zât-ı zî-şânun
Olur erkân-ı devlet dâ'imâ vasf u senâsında
- 17 Bilüp ol şâh-ı 'âdil ol debîr-i kâmilin misli
Bulunmaz cüst ü cûlarla cihânun bî-bekâsında

...

(İbrahim Nazîri Divanı, Kasideler, s.361)

1.1.5.3.2. Mustafa Efendi

Mustafa Efendinin, rûznâmçe-i evvel görevinde iken vefat etmesine dair aşağıdaki tarih

⁴¹³ www.e-tarih.org/sozluk.php?sd=sozlukdetay&id=320

⁴¹⁴ Defterdâr ve şikk-ı evvel görevlerinde de bulundu.

kıt'ası düşürülmüştür:

82

Li-Fevti Re'îsülküttâb-ı Sabık Mustafa Efendi Ruznâmçe-i Evvel

- 1 Ruz-nâmçe-i hüner-perver Mustafâ Efendi
Terk eyleyip cihânı 'ukbâya kıldı rihlet
5 Târîh-i fevti gûşe hâtifden oldu lâhık
Göçdü reîs-i sâbık ola mukîm-i cennet (H.1162 - 1749)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.208)

1.1.5.4. Şıkk-ı Evveller ⁴¹⁵

1.1.5.4.1. Behced Efendi

Müsellem Efendi, şıkk-ı evvel makamına gelen Behced Efendi için,Rabb'in hâlis kullarının duasının kabul edilmesi ile ilâhi lutfu mazhar olan kişi demektedir.

4

Bu Dahî 'Azîz Müşârin-İleyh Hazretlerinin Mûmâ-İleyh Muhammed Behced Efendiye Tebrîk-i Câh Târîhidür

- 1 Zümre-i ehl-i hulûsus yine ed'ıyesini
Lutfına kıldı mukârin hele Rabbü'l-'izzet
2 Muttasıl dâ'ire-i devlet-i Osmânide
Defterî oldı sâ'âdetle Muhammed Behced
23 Şıkk-ı evvel olup ol masla'-ı vech-i 'izzet
Buldı behcet çemen-i cüd-ı kıyâm-ı devlet (H.1159 – M. 1746)

(Müsellem Divanı, Tarihler, s.188)

1.1.5.4.2. Şerîf Efendi

Şerif Efendinin makama gelmesi şifâ vesilesi olacaktır.Bu makama,onun gibisi bir daha gelmez.Güler yüzü ile müşkülleri halleder.Osmanlı ülkesindeki âlimlere büyük hizmetler etmiştir.

26

Deftardâr Şıkk-ı Evvel Şerîf Efendi Hazretlerinin Vasflarında Kasidedir

Elbet gelir zamân ile dünyâyâ bir hakîm
Kânûn-ı hikmet üzre bu sadra şifâ verir
Hep geldi çıkdı söyledigim şimdi zâhire
Seyr et ne hoş netîce-i râhat-fezâ verir
Gelmez Şerîf Efendi gibi sadr-ı defterî
Kim müstahAkkâ matlabını bî-recâ verir
Bir hûy-ı hande-rûy ile bin ukde feth eder
Hulk-ı latîfî gülşene feyz-i sabâ verir
Her demde sıdkı der-pey-i va'd eyler âleme
Mânend-i subh-dem nefes-i âşinâ verir
Dâd u sitedde âdet o devletlüye budur
Mürg-i dili alıp ana karşı hümâ verir
Monlâ-yı Rûma hizmeti bir hadde erdi kim
Gül-bâng-ı âferîn ile gerdûn sadâ verir

...

(Şeyh Gâlib Divanı,Kasideler,93)

⁴¹⁵ Bu makam hakkında geniş bilgi,Maliye Teşkilatı Mensupları başlığı altında verildi.Bkz. bu tezde s.298

1.1.5.5. Mâliye Teşkilatına Bağlı Diğer Memuriyetler

1.1.5.5.1. Defterdâr Kâim-makâmı İzzet Ali Paşa ⁴¹⁶

Vezir İzzet Ali Paşanın defterdâr vekâletine gelişini, Kırımlı Rahmî şu tarih kıt'ası ile verir:

114

Târîh Berâ-yı Kâim-makâmî 'İzzet 'Ali Pâşâ

1 Vezîr-i müşerîf-tedbîr defter-dâr Pâşânın

Olunca zâtı zîb-i sadr-ı dîvân-hâne-i ikbâl

2 'Utârid harf-i menkût ile yazdı çarha târîhin

'Ali Pâşâ ile buldu vekâlet 'izzet ü iclâl (H.1144 – M.1731)

(Kırımlı Rahmî Divanı, Tarihler, s.233)

1.1.5.5.2. Ergani Maden Emîni Ahmed Paşa

Hacı Hafız Mustafa Paşa, mühürdârı Ahmed Paşayı Ergani'ye maden emini olarak tayin etmiştir. Aşağıdaki manzume, Ahmed Paşanın sakal bırakmasına düşürülmüş bir tarihtir:

27

Vezîr-i Müşârûn İleyh Hâfız Mustafâ Paşanın Mühürdârı 'İzzetlü Emîn-i Ma'den-i Ergani Ahmed Paşa İzn-i Veliyyü'n-Ni'âm İle Mültehâ Oldıkda Lihyesine İrsâl Olınan Târîhli Nazmdur

1 Çerâg-efzûz-ı himmet Hâcî Hâfız Mustafâ Paşa

Mahallîdür Aristo olsa dergâhında derbânı

8 Mühürdâr-ı sa'âdet-kân ya' ni Ahmed Ağayı

Zer-i kâmil-'ayâr-ı kâmi isti' dâd u 'irfânı

10 Emîn-i ma den itdi Ergani'ye eyleyüp tahfîz

Yazup virdi ana gûyâ sened bâ-hatt-ı reyhânî

16 Lebibâ hâme-i tebrîk ile yazdum bu târîhi

Cemâl-i pâküne zîb oldı bu nev-hatt-ı nûrânî

(Lebib-i Âmidî Divanı, Tarihler, s.337)

1.1.6. Beylerbeyi (Mîr-i mîrân) ve Valiler

Beylerbeyi, Osmanlı Devleti'nde büyük eyaletlerin yönetimine memur edilen idari görevlidir. Beylerbeyi, eyaletlerin daha çok askeri idaresiyle meşgul olurdu. Osmanlı tarihinde önemli yeri olan Beylerbeyliğin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, ilk Beylerbeyi'nin bazı kaynaklarda Lala Şahin Paşa, bazılarında ise Timurtaş Paşa'nın olduğu yazılmaktadır. Avrupalı tarihçilere göre, İstanbul'un fethinden sonra Bizans'ın doğuya ve batıya ait iki (demostikos lön Skbolön) ordu komutanı teşkilatı örnek alındığı iddia ediliyorsa da fetihten önce Rumeli ve Anadolu'da bu görevlilerin bulunduğu bilinmektedir. Bu teşkilatı Osmanlılar, Selçuklulardan almışlar, yetkilerini kendi idari sistemlerine göre uygulamışlardır.

Beylerbeylerin emirleri altında sancakların mülki idaresine bakan sancakbeyi, kazaların güvenliğine bakan subaşı, adalet işlerine bakan kadılar vardı. Bunlar bölgelerini geniş yetki ile idare ederlerdi. Divan-ı Hümayun'un küçük bir örneği olarak, başkanlıkları altında divan kurulurdu. Beylerbeylerinin iki tuğu ve değişik dirlikleri olurdu. En az dirlik 400.000 akçe idi. Eyalet merkezinde maiyetiyle birlikte otururlar, sefere çıkarken de maiyetleri yanlarında bulunurdu. Sultan Fatih Mehmed tarafından hazırlatılan kanunnâmede belirtildiğine göre

⁴¹⁶ Divan şairi İzzet Ali Paşa. Geniş bilgi için bkz. bu tezde s.494

Beylerbeyliği Divan-ı âlfide, vüzera, defterdâr ve kazasker altında sırası olan önemli bir görevdi. Yine aynı kanunnâmeye göre, Beylerbeyi vezirlerden bir tabaka altındadır ve kadıların başındadır. Beylerbeyi yalnız idareci değil, aynı zamanda askeri komutandır. Savaş zamanında askeri ile dövüşür, savaş bittikten sonra tekrar eyaleti başına dönerdi. Beylerbeyiler arasında derece farkı bulunur, rütbe farkı hariç, işgal ettikleri eyaletlerin fetih bakımından eskiliği gözönüne alınarak sıra takip ederlerdi. Yine aynı kanunnâmenin esaslarına göre, Rumeli beylerbeyi, teşrifatta diğer beylerbeyinden farklıydı. Divan-ı Hümayun'da iskemlede oturma hakkına sahiptiler. Diğer bir farkı da ahkâmda kendisine "Paşa" lafzı ve "damatmeâlihu" ibaresi yazılırdı. 1864 yılında yapılan vilayet teşkilatı üzerine, vilayetlere gönderilen idarecilere vali adı verilmiştir.⁴¹⁷

1.1.6.1. Adana Beylerbeyileri

1.1.6.1.1. Salih Paşa

Salih Paşanın Beylerbeyi (Mîr-i Mîrânı) olarak Adana mansıblığının verilmesi, Lebib tarafından şu tarihle anlatılmaktadır:

24

Sâlih Paşa Merhûma Rütbe-i Vâlâ-yı Mîr-i Mîrânı ile Mansıb-ı Adana Tevcîh Olındıkda Virilen Târîhdür

15 Müjde-i tûgına târîh-i du'â oldu Lebib

Dâd ile nâmver-i ' asr ola Sâlih Paşa (H. 1176-M. 1762-63)

(Lebib-i Âmidî Divanı, Tarihler, s.333)

1.1.6.2. Aydın Valileri

1.1.6.2.1. Ali Paşa

Lebib, Aydın valisi Ali Paşanın yaptırdığı bir köşke düştüğü tarihte, onun vasıflarını da zikretmektedir.

Hakk, Ali Paşanın hiçbir şöhreti yokken, onu, zamanın (dünyanın) seçkin kişisi kılmıştır. O, Aydın'a vali olunca herkesin gözleri parlamıştır.

Ve Lehu

20

1 Çün meges-şöhret 'Ali Paşa'yı Hak

Eyledi devletle muhtâr-ı dühûr

2

Aydın'a vâlî olunca cümle'nün

Dîdesinde itdi aydınlık zuhûr

4

Ol vezîr-i bî-bedel himmet idüb

Yapdı bir kâşâne-i behcet-sudûr

10

Düşdi bir târîh-i bî-hemtâ Besîm

Cây-ı vâlâ dil-nişîn cây-ı sürûr (H. 1196 – M. 1782)

(Ömer Besim Divanı, Tarihler)

1.1.6.3. Bağdad Beylerbeyileri

1.1.6.3.1. Ahmed Paşa⁴¹⁸

⁴¹⁷ www.e-tarih.org/sozluk.php?s=v

⁴¹⁸ Eyyübî Hasan Paşanın oğludur. Babasının Bağdâd Valiliğinde meşhur olmasından dolayı 1127'de(1715) mîrîmîran oldu. 1129'da(1717) vezir rütbesiyle Konya, ardından Haleb, 1133'de(1720-21) Basra ve sonra Şehrîzor valisi ve 1136'da(1723-24) babasının vefatında Bağdad valisi oldu. Rebiyü'lâhîr 1146'da(Eylül 1733) Basra ilave edildi. 1147'de(1734-35) ikinci defa Haleb valisi

Ahmed Paşa,yüce makamlı;Behram'ın kendisinin ancak silahşörü olabileceği bir kişidir.Zaman suyu, onun adâletli devriyle mecrasını bulmuştur.İnsafı,halkı hep gözetmiş ve fitne onun devrinde yok olmuştur.Gönüllerden keder onun devrinde gitmiş,zayıf kişiler onun ihsanıyla hep kuvvetli olmuştur.

3
Ramazâniyye der-Sîtâyîş-i Vâli-i Bağdad Ahmed Pâşâ
15 Âsumân-pâye ferîdun çeşm-i Ahmed Pâşâ
Olsa şâyeste silah-şöri olurdu Behrâm
24 Ab-ı ihsânı mecârî-i merâma cârî
Devr-i 'adlinde suyun buldu medâr-ı eyyâm
25 Pasbân-ı rem'e-i halk olalı insâfi
Kürk ile eylediler 'akd-i uhuvvet agnâm
26 Âşiyân-sâz zuhûr olalı 'adl ü dâdı
Gider âmîzeş için lâne-i şâhine hamâm
27 Kaldılar gamze-i hûbân dahi te'sîrinden
Fitneyi eyledi 'ahdinde o rütbe i'dâm
28 Dest-kîri-i keremle k om adı üftâde
Pây-ı dildâra meger dil-şüdegân-ı nâ-kâm
29 Zu'afâ var mı nevâli ile hep kuvvetlü
İde bî-tâb meger âdemi idmân sıyâm

...

(Koca Râgıb Paşa Divanı,Kasideler,s.57)⁴¹⁹

Bağdad Valisi Ahmed Paşanın Diyarbekir'e gelişi üzerine söylenen aşağıdaki kasidede,Diyarbekirli şair Lebîb-i Âmidî,onun gelişini bayram ve düğün olarak kabul eder. Ahmed Paşa,Bağdad'ı,Yecüc gibi düşmanlar için bir İskender seddi kılmıştır. O,namuslu ve vakûr bir insandır.Onun benzeri,geçmiş zamanlarda görülmemiştir. Onun tedbirleri ile bütün işler yoluna girmiş ve düşman bertaraf edilmiştir. Bütün gücünü,devlet ve din uğruna sarfetmiştir. Şair „Şubat 1732'de İran'la yapılan antlaşmayı da hatırlatarak Ahmed Paşanın cihanın emniyetini sağladığını vurgulamaktadır.

7
Kasîde-i Temmûziyye-i Dil-Sûz Berây-ı Vâli-i Bagdâd Ahmed Paşa
7 Hayr-ı makdem ne geliştür bu ne zahmet ne 'aceb
Kanda siz kanda bu gam-hâne-i teng ü deycûr
8 'Acebâ 'îd midür sûr mı şeh-râ-yîn mi?
Bende yok gerçi ki âlâmdan eyyâma şu' ûr
9 Söyle bi'llâh nedür böyle muvâfık hareket
Çarhdan 'ömrünüz oldıkça degüldi manzûr
26 Ya'ni devletlü sa' âdetlü vezîr ibn-i vezîr
Server-i sâf-ı zamîr âsaf-ı dâna-yı fahûr
27 Hâliyâ vâli-i Bagdâd-ı hilâfet-merkez
Sedd-i İskender-i ye'cûc-i 'adû-yı makhûr
28 Mün' im-i kâm-revâ hazret-i Ahmed Paşa
Gül-i tâc-ı vüzerâ dâver-i dâna-yı gayûr

ve ardından Rakka valisi olup sonra İran üzerine serasker oldu.1149'da(1736-37) ikinci defa Bağdad valisi oldu.Zilkâde 1160'ta(Kasım 1747) vefat eyledi.Akıllı,olgun ve cesur olup Bağdad'daki iki valiliği toplam 22 yıl sürmüştür.Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.198

⁴¹⁹ Râgıb Paşanın Bağdad Valisi Ahmed Paşa için yazdığı ve 57 beyitlik bir kaside daha bulunmaktadır.Bu kasidede de,memduh yukarıdaki kasidedekine benzer özelliklerle anlatılmıştır.Bkz. Hüseyin Yorulmaz,a.g.e.,s.54 ;Bunun dışında,muhammes tarzında yazılmış ve 11 bentten oluşan bir manzume daha divanda yer almaktadır.Bu manzumede,Ahmed Paşanın İran Şahı Tahmasb'ı hezimete uğratması anlatılmakta ve Ahmed Paşanın methi yapılmaktadır.Bu manzume,dış devletlerle yapılan savaşların anlatıldığı bölümde ele alınmıştır.bkz. bu tezde s.402

- 29 Bâreka' llâh zihî şöret ü nâmûs u vakâr
 İde Allâh zihî kevkebe-i nâ-be-kusûr
 30 Görmedük mislini eslâf tevârîhinde
 Gelmemişdür dahı gelmez de be-kavl-i cumhûr
 31 Ki zuhûr itdi idelden beri zikr ü fikri
 Tard-ı a'dâ ile te'mîn-i verâ sedd-i sügûr
 32 Kâr her kanda ki düşvâr ola elbet kılmur
 Dest-i tedbîrine teslîm-i makâlîd-i umûr
 55 Dâverâ merd-i sipehdâr-ı magâzî-hünerâ
 Eyledün devlet ü dîn ugrına sarf-ı makdûr
 56 Sulhla 'âleme ser-mâye-i emniyyet olup
 Sîne-i hâsda urdun yine zahm-ı nâsûr
 65 Hem-rikâb eyleye tevfikını Allâh sana
 Ola her hâlde her kârda sa'yün meşkûr (H. 1158-M. 1745)
 (Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.157)

1.1.6.3.2. Kesriyeli Ahmed Paşa (3 . 1748 - 01.12.1748)⁴²⁰

Nevres,Ahmed Paşanın Bağdad beylerbeyi olmasını anlattığı tarih kıt'asında, onun Bağdad'ı adâlet bağı haline getirdiğini ifade etmektedir.

- 60
 Târîh-i Vâlî-i Bagdâd Şüden-i Ahmed Paşa
 1 Dârü's-selâm'a oldukda vâlî
 Hem-nâm-ı Ahmed Paşa-yı 'âlî
 2 Heft Ahmedâne çün oldı sâbi'
 Bagdâd'ı bâg-ı dâd itdi fâlî
 3 Nevres de yazdı târîh-i pâkin
 Bagdâd'a Ahmed pâkîze vâlî (H.1161 –M.1748)
 (Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.403)

1.1.6.3.3.Bağdad ve Basra Beylerbeyi Maktul Ali Paşa⁴²¹

Bağdad ve Basra Beylerbeyi olan Maktul Ali Paşaya vezirlik verilmesine dair manzume yazan Lebib,bu durumu İslâm padişahının kerâmetinin feyzi olarak göstermektedir.Onun kudümüyle her yer cennete dönmüştür.O, Hayber fatihi olan Hz.Ali'nin adını taşımaktadır.Ali Paşa,Basra ve Bağdad valiliğini vezirlikle birlikte almıştır ve Süleyman Peygamberin mülküne daimî vezir olmuştur.

- 7
 Bağdâd ve Basra Vâlîsi Maktul 'Ali Paşa Hazretlerinin Vezâreti Zuhûrında İrsâl Olinan Târîh-i Vezâretdür
 15 Şehenşâh-ı 'Ali-satvet kerâmât-ı 'Aliyyeyle
 O 'âlî-câha kıldı rütbede tayy-ı mekân i'tâ
 16 Bu enfâs-ı şeh-i İslâmdan feyz-i kerâmetdür
 Rebî 'istan olup buldı tarâvet hitta-i Zevrâ
 17 Behişt-âbâd olup gül açıldı sû-be-sû

⁴²⁰ Kesriye'de âyândan Sâdık Ağanın oğludur.1144'de (1702-03) İstanbul'a gelip 1126'da (1714) Surre Emîni Hüseyin Ağa ile hacca gitti.Onun orada vefatıyla İstanbul'a gelip ,Sarı Mustafa Efendiye yanaşarak Sakız muhassılı oldu.1143'te Mora muhassılı 1144'te(1732) şeremini,sonra matbah ve arpaemini oldu.Safer 1148'de(1735) ruznâme-i evvel olup azilden sonra 1154'te(1741) ikinci defa ruznâme-i evvel oldu.1157'de(1744)Kars Ordusu defterdârı oldu.1159'da(1746) vezir rütbesi ve Sivas vilayetiyle İran büyükelçisi oldu.1160 senesinde(1747) Basra valisi,1161 Rebiyülevvelinde(Mart 1748) Bağdad valisi oldu.Zilhicce 1162'de (Kasım-Aralık 1748) azledilip Maraş valisi olarak 1162'de(!1749) vefat eyledi.Akıllı,edip ve siyasetçiydi. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.199

⁴²¹ Bağdat Valisi Süleyman Paşanın kölesi ve sonra kethüdâsı oldu.Zilhicce 1175'te(Temmuz 1762) vezirlikle Bağdad ve Basra valisi oldu.Şevval 1177'de(Nisan 1764) vefat etti.Râgıb Paşa,onu sadakatinden dolayı seçmişti.Akıllı,olgun,cömer ve cesur olup iyi hizmet umulurdu. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.275. Ali Paşanın Baba Süleyman Paşa isyanına dair manzumeler için bkz.s.551. Ayrıca Bağdad vilayetinde Ali Paşa tarafından Şii isyanını bastırılmasının anlatıldığı manzumeler için bkz.bu tezde s.354

26 Bagdâd Mübârek-bâda geldi bezm-i 'ayşa bülbül-i şeydâ
 Semiyî-i fâtih-i Hayber vezîr-i ma'delet-güster
 Keremver ehl-perver kârger şaf-der 'Ali Paşa
 28 Vezâret birle aldı bagteten Basrayla Bagdâdı
 Zihî ikbâl-i bâlâ bed-nazardan saklasun Mevlâ
 62 Lebibâ hâtif-i gaybî didi târîhini yaz kim
 Süleymân mülkine kâ'im vezîr oldı 'Ali Paşa
 63 Didüm ben geldi bir târîh-i dîger zihn-i tebrîke
 Mübarek ola kim ' âlî vezîr oldı 'Âli Paşa (H. 1175-M. 1762)
 (Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.289)

1.1.6.3.4. Ömer Paşa

Ömer Paşadan Arab eşkıyalarını sindirmesinden dolayı bahsedildiği için burada kendisi sadece ismen zikredilmiştir.⁴²²

1.1.6.3.5. Süleyman Paşa

Lebib,irfan ehlini incittiğinden dolayı felekten şikayetçidir.Şikayet mercii ise, Bağdad valisi Süleyman Paşadır.O, Dârâ ve Feridun gibidir.Himmeti yüce bir vefî-nimettir.Onun benzeri,kendinden öncekilerde görülmemiştir.En son “Süleyman” odur. Yumuşaklık ve hayâ sahibidir.

8
 Kasîde-i Şitâ'yye-i Rengin der-Vasf-ı Vâli-i Bagdâd Süleymân Paşayı Gevher-Nigîn
 36 Felek felek yeter incitdün ehl-i irfanı
 Ki senden âsaf-ı devrâna eylerem şekvâ
 37 Ne âsaf âsaf-ı vâlâ-himem veliyy-i na'îm
 Ne âsaf âsaf-ı Dârâ-haşem Ferîdûn-râ
 38 Ne âsaf âsaf-ı Cem-menkabet felek-rif'at
 Ne âsaf âsaf-ı bâ-haşmet ü cihân-ârâ
 39 Mülâzım-ı diniş ü dâd-ı vâli-i Bagdâd
 Kinâyemend-i kesîrû'r-remâd-ı bî-hem-tâ
 40 Görülmedi bu nüfûz u bu nazm-ı mülk-i vasî
 Selef giçen vüzerâ-yı izâmdan hâşâ
 41 Meger ki nâm-ı Süleymânı saklamışdı felek
 Ki ol hüdîve ide nakş-ı hâtem ü imzâ
 42 Meger ki tab'-ı sehâ beyt-i mâla vaz' olunup
 Anun vücûd-ı cihân-sûdı musrîf olmuş ana
 43 Meger ki nâm-zed olmuş anun tabî' atına
 Ezelde bânû-yı midhat-serâ-yı hilm ü hayâ
 ...

(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.161)

1.1.6.4. Basra Beylerbeyileri

1.1.6.4.1. Basra Beylerbeyi Abdurrahman Paşa

Basra Valisi Abdurrahman Paşa, cömertlikte Hâtem'den daha üstün bir kişidir. Onun vasıfları gökyüzüne sayfalarına yazılsa uygun düşecektir.

Der-Vasf-ı Vâli-i Basra Abdu'r-Rahmân Paşa
 1 İtsen n'ola tefevvuk eyâ âsaf-ı kerîm
 Âfâkun eshiyâ-yı kerem-âzmâsına
 2 Sen ol kerîmsin ki mahalldür menâkıbun

⁴²² Bu isyanı anlatan manzumeler için bkz. bu tezde s.356

- 3 ‘Ünvân olursa Hâtem-i Tâyi sehâsına
Şâyestedür mehâsin-i zâtun debîr-i çarh
4 Yazsa safâyh-i felekün tâ verâsına
Zâtun o âftâb-ı keremdür ki dûrdan
Eyler ifâza zerre-i pertev gedâsına
....

(İzzet Paşa Divanı,Kasideler,s.108)

1.1.6.4.2. Basra Valisi Cafer Paşa

Basra mansıbı olan Cafer Paşanın makama geliş tarihini Dürrî aşağıdaki tarih kıt’asında şöyle söylemektedir:

Târîh-i Dürrî

Mesned-ârâ-yı vezâret âsaf-ı 'âlî -nijâd
Ya'ni kim paşa-yı Ca'fer-nâm-ı hem Yûsuf-şiyem
Basra ihsân oldu emr-i padişâhîden ana
'İzzet u ikbâlle 'azm itdi ol ferruh-kadem
Çıkdı bir hâtif didi Dürrî anun târîhini
Hak mübârek eylesün mansıbın ey sâhib-kerem (H.1107 – M.1695-96)

من مبارک البس منفسو بکنا اصحاب کرم

(Dürrî Divanı,Tarihler,s.196)

1.1.6.5. Cidde Valileri

1.1.6.5.1. Salih Paşa

Salih Paşa,beglerbeği ünvanıyla birkaç şehri idaresine almıştır.Cidde şehrini ihyâ etmiştir. O,adâletli bir vezirdir.Bu yönüyle Cem’in Âsaf’ı gibidir.

25

Vezîr-i Müşârûn İleyh Sâlih Paşa Mertebe-i Vâlâ ile Vezâret ve Cidde Mansıbı Oldığına Târîhdür

- 5 Dâver-i dâd-şiyem hazret-i Sâlih Paşa
'Adl-fermâ-yı verâ hem-reyîş-i âsaf-ı Cem
6 Çendşehr oldu çü beglerbegi 'unvânıyla
Râyet-ifrâze-i debdebe-i tabl u 'alem
8 Eyleyûp şâyi-i terfi' -i vezâretle anun
Kıldı elkâbına düstûr-ı mükerrer munzam
9 Mansıb-ı Cidde-i ma' müreyi ihsânı ile
Ser-firâz itdi anı şâh-ı Sikender-tev'em
27 Yazdı târîh kalem kendü lisânından anun
Mansıb-ı Cidde vezâretle bana oldu kerem
(H.1177 Ramazan-M.1764 Mart-Nisan)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.334)

1.1.6.6. Çıldır Beylerbeyileri

1.1.6.6.1. El-Hac Ahmed Paşa⁴²³

Çıldır Beylerbeyi Ahmed Paşa,Hz.Peygamber’in adını taşımaktadır.Kendisi, âlim ve faziletlidir.Soyu yücedir.Onun devri,öyle adâletlidir ki,âhu aslana misafir olmaktadır.

5

⁴²³ Ahmed Paşa,İshak Paşanın oğludur.1161’de(1748) babasının vefatında mirimîranlıkla Çıldır valisi oldu.Zilkâde 1161’de(Kasım 1748)kendisine vezirlik verildi.1168’de(1755) Van valisi oldu.Sonra tekrar Çıldır valisi olup eşkıyalığa kalkışması yüzünden Rebiyülâhîr 1173’te(Kasım-Aralık 1759) azledildi.Anadolu’ya çıkması emrine uymayıp firar eylemesi üzerine o sene içinde idâm olundu. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.1,s.210

Der-Sitâyiş-i Vâlî-i Çıldır El-Hâc Ahmed Paşa
 24 Vâlî-i Çıldır semiyî-i Ahmed-i Muhtâr kim
 Nâmına tevkîr ederse nüh-felek erzân olur
 27 'Âlim ü fâzıl sûtûde-menkabet 'âlî-neseb
 Böyle bir düstûr-ı kâmil nâdirü'l-akrân olur
 30 Devr-i 'adlînde musâfât üzredir birbirine
 Âhu-yı vahşî künâm-ı şîrde mihmân olur
 31 Hâl-i Yûsuf-tal'atân çâh-ı zenah-dâna düşer
 Her ne fettân var ise devrinde der-zindân olur
 ...

(Hâzık Divanı,Kasideler,s.147)

1.1.6.6.2. Yusuf Paşa ⁴²⁴

Yusuf Paşa,vezirlerin en namlısıdır ve bir vezirin oğludur. Ahıska'ya(Çıldır) vali olalı,onun korkusundan aslanla âhû dost olmuştur.Devri,rahatlık içindedir ve kederden eser kalmamıştır.Fitne çıkartanlar cezaların bulmuşlardır:

6
 Der-Sitâyiş-i Vâlî-i Çıldır Yûsuf Paşa
 24 Nâm-dâr-ı vüzerâ hazret-i Yûsuf Paşa
 Ki odur şimdi cihân içre vezîr ibn-i vezîr
 25 Hıtta-pîrâ-yı Ahışa olalı havfinden
 Şîr âhûya olur bedreka-i râh-ı hatîr
 28 Şöyle âsûde zamânında cihân kim gerdûn
 Edemez kimseyi şâ'ir de olursa tekdîr
 39 Cümle erbâb-ı fiten buldı mükâfât ü cezâ
 Zîr-i gîsûda hat u hâl-i bütân der-zencîr
 ...

(Hâzık Divanı,Kasideler,s.151)

1.1.6.7.Diyarbakir Beylerbeyileri

1.1.6.7.1.Receb Paşa ⁴²⁵

Receb Paşa,temiz tabiatlı bir Âsaftır ki,tedbirleri ile cihana nizam getirmiştir. Onun kadrini ve rütbesinin yüceliğini âvâm anlayamaz.Onun endişesi,hep hayırdan yanadır.

1
 Tārîh-i Kasr ⁴²⁶
 1 Âsaf-ı pāk-şiyem ya'ni Receb Pāşā kim
 'Âleme şahne-i tedbîri ile virdi nizām
 2 Nice âsaf ki felek şâl-i şafakfâmından
 Râzî olsa ser-i zânûsına eyler ihrâm
 3 Nice âsaf ki siyâset-gerî-i 'adlinden
 Beslenür 'izzet ile lâne-i şâhinde hamâm
 4 Hâbda olsa 'atâsı o sadâkatkârûñ
 Dest-i sâyilde uyansa bulunur nakd-i menâm
 5 Rûtbe-i kadrini gerdûn diyemem bî-pervâ
 Pāye-i rif'atini derk idemez fehmi-i 'avâm

⁴²⁴ Yusuf Paşanın eşkiyâları ortadan kaldırması ile ilgili olarak bkz.bu tezde s.351

⁴²⁵ Arnavuttur.Bostan Receb Paşanın akrabasındandır.Küçük yaşında mabeyn-i hümayuna girip hazine- i hümayun kethüdâsı oldu.1119'da (1707) vezirlikle Diyarbakir,1122'de(1710) Van valisi oldu.Daha sonra Sivas,Trabzon valisi olup Emine Sultanla nikahlandı.1125'te Teke sancağıyla Yenikale ve Azak muhafızı oldu.Kudüs,Şam tekrar Diyarbakir valiliklerinde bulundu.Erdel ve Vidin muhafızlığı yaptı.1131'de Halep ve daha sonra Mısır valisi oldu.1133'te(1721) azledildi.Sonra tekrar Halep valisi oldu.Bundan sonra Tiflis,Trabzon,Diyarbakir,Haleb,Van,Sivas,Revan valiliklerinde bulundu.Şanlı,tedbirli,ileri görüşlü,cesur ve halkı gözetten bir kişi idi. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.4,s.1366

⁴²⁶ Tenkitli metinde verilen manzumenin diğer bazı nüshalarının başlıklarında Âmid(Diyarbakir) adı geçmektedir.Bu manzumenin,Receb Paşanın Diyarbakir beylerbeyi olduğu sırada yaptırdığı bir köşk için yazıldığı kuvvetle muhtemeldir.Bkz.Şerife Akpınar, **Âgâh Divanı ve İncelenmesi**, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv. SBE. Konya,2006, s.561

- 6 İktizā itmek ile ‘ādet-i hayr-endīṣī
Ki koya defter-i eyyāmda āsār ile nām
25 Oldı bin ṣīve ile cilve-nümâ târīhi
Hâne-i ‘adl ola da’im bu nev-îcâd makâm (H.1122-M.1710)

(Âgâh Divanı,Tarihler,s.561)

1.1.6.7.2. Vezir Ali Paşa

Diyarbakir Valisi Vezir Ali Paşanın bir ibadet yerini tamir ettirmesini anlatan bu tarih kıt’asında,kendisinin cömertliğinden,ihlasından ve tevâzuundan bahsedilmiştir. Mabed,yanmış ve yıkılmıştır,onun himmetiyle tamir olunmuştur.

2

Târîh-i Heykel

- 1 Āsaf-ı Gāzī ‘Alī Pāṣā vezīr ibn-i vezīr
Kim senā-hānīdür ehl-i fazl u dāniṣ bi-z-zarū
2 Nice āsaf kim zuhūr-ı hıṣm u tedbīrin görüp
Hırkasın başına çekdi کل فخار کفور
3 Sīr-çeşm-i matbah-ı cūd ü sehāsi hırs u āz
Dāne-çīn-i hırmen-i ihsānidur nezdik ü dūr
4 Rezmde düşmen-güdāz bezmde hâtır-nevāz
Muhlis-i ehl-i tevāzu‘ hasm-ı erbāb-ı gurūr
5 Cūdı rehber oldı bu yanmış yakılmış ma‘bede
Himmeti mi‘mār olup itdi ‘imāret sa‘y-ı gūr
6 Koydı bir āsār-ı bākī bu ‘ibādetgehde kim
Zikr-i hayrı söylenür efvāhda tâ-nefh-i sūr
7 Mā-hasal heykel mine’l-bāb ile’l-mihrāb hep
Evvelinden dahı sengīn oldı dahı nev-zuhūr
14 Ben didüm her mısra‘-ı evvelden evvel harfını
‘Add idünce bī-nazīr Âgâh bir târîh olur (H. 1124- M. 1712)

هيكل و محرابی منبرله یا پلدى بى صور

(Âgâh Divanı,Kıt’alar,s.564)

1.1.6.7.3. Mehmed Paşa

Silahdâr Mehmed Paşanın köşkünü tamir etmesine dair yazılan aşağıdaki tarih kıt’asında,kendisinin cömertliğinden ve merhametinden bahsedilmektedir.

35

Diyarbakir Vâlisi Muhammed Paşa Hazretleri Behrâmiye Köşkünü Ta'mırde İnşâ Olman Târîhdür

- 1 Bâreka'llâh zihî kasr-ı tirāzende eser
Ki ola mûcidi ol āsaf-ı gītī-pîrâ
2 Nice āsaf o cihân-tâb-ı mekârim-pîşe
Re'fet-endîşe Silahdâr Muhammed Paşa
8 Hâme tahsîn iderek yazdı bu târîhi Lebîb
Tarh-ı zîbende-i nev-kasr-ı Muhammed Paşa (H. 1136-M. 1723-24)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.348)

1.1.6.7.4. Hasan Paşa⁴²⁷

Eski sadrazamlardan Diyarbakir Beylerbeyi Hasan Paşanın vefatına dâir şair Lebib, aşağıdaki tarihi düşürmüştür.

⁴²⁷ Eski sadrazamlardan Seyyid Hasan Paşa.Yeniçeri Ocağından yetişerek kul kethüdâsı olup 1151'de(1738) yeniçeri ağası oldu.1152'de(1739) vezirlik verildi.1156'da(1743) sadrazam olup 2 Receb 1159'da(21 Temmuz 1746) azledilerek Rodos'a sürüldü.1160'ta(1747) İcel' ve 1161'de(1748) Diyarbakir'e vali oldu.Orada vefat eyledi.Safdil,yumuşak huylu,döğru,riyasız ve ümmî idi. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.2,s.644

36

Târîh-i Vefat-ı Sadr-ı Esbak Hasan Paşa Vâli-i Eyâlet-i Diyârbekr

6 Du' â-gûyî Lebîb imlâ-yı târîh itdi bu levhâ

Cinâna mansıb-ı dehri fedâ kıldı Hasan Pâşâ (H. 1161-M. 1748)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.349)

1.1.6.7.5. Boynueğri Abdullah Paşa⁴²⁸

Abdullah Paşanın Diyarbekir mansıblığına(vali) atanmasına düşürülen tarihi hâvî manzumede, kendisinin tayininin herkesi mutlu ettiği ifade edilmektedir.O gelmeden önce,şehir keder içindedir ; ki onun gelişi ile her yer bayram yerine dönmüştür. Diyarbekir virandır ve şair, Abdullah Paşadan şehri mamur etmesini istemektedir.

4

Târîh-i Mansıb-ı Âmid Vâlî-Şoden-i Vezîr-i A'zam-ı Esbak Firârî-zâde E's-Seyyid 'Abdu'llâh Paşa e'ş-Şehîr Beyne'l-Vüzerâ Boynueğri

1 Hoşâ ikbâl-i behcet iştîmâl-i şehri- Âmid kim

Mükâfât-ı mihen şâd eyledi a'lâ vü ednâyı

2 İlâhî bed-nefesden sakla bu eyyâm-ı pür-kâmı

Nigehbân eyle çeşm-i kudsiyân-ı 'arş-ı peymâyı

3 Nazardan hıfza hâmem rukye-hân olsun bugünlerde

Ki nutk-ı mu'cizû'l-'ayn-ı Hak itmiş böyle inhâyı

4 Olinmazdı kederle şehrimüz beytû'l-hazenden fark

Ferah döndürdi sahn-ı 'îdgâha kûh u sahrâyı

45 Kadîmâ şehri halkun eylemişdün lutf ile memnûn

Husûsâ nâ'il-i cûd-ı firâvânun Lebîbâyı

46 Ferâmuş itme ol eyyâmı sen devletlü başunçün

Hele biz gamla kalduk farkdan imrûz u ferdâyı

47 Degüldür gördigün ma'mûre buldun şimdilik vîrân

Ümîd oldur ki revh-ı himmetünle bula ihyâyı

48 'İmâret-pîşe bir vâlî-i müşfik iltimâsıyla

İdüp merfu'-ı dergâh-ı Hudâ dest-i temennâyı

49 Diyâr-ı bekr'e teşrîf-i kudûmunla mübeşşirler

İdince gûş-ı nâsa sû-be-sû tebşîr-i inhâyı

50 Ahâlî tâcın atdı çarha şevk ile didi târîh

Du'âmuz çekdi gûyâ şehre 'Abdu'llâh Paşayı (H. 1171 -M. 1757-58)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.283)

1.1.6.7.6. Sarı Abdurrahman Paşa

Sarı Abdurrahman Paşa'nın Diyarbekir valisi olduğu dönemde ismini duymaktayız. Yezîdî ve Panuki isyanlarını bastıran Sarı Abdurrahman Paşa ile ilgili manzumeler, İç İsyandar kısmında verilmiştir.⁴²⁹

1.1.6.7.7. Zâreli-zâde Feyzullah Paşa

Feyzullah Efendinin Diyarbekir'e vali olmasını Lebib,şöyle anlatmaktadır:

“Feyzullah Efendi,muhteşem bir vezir ve adâletli bir Âsaftır.Diyarbekir'e yücelik ve saadetle Hakk'ın feyzi olarak vali olmuştur.”

21

Zâreli-zâde Feyzu'llâh Paşa Hazretleri Diyârbekr'e Vâlî Oldıkda Virilen Târîhli Nazm-ı Rengin-İştîmâldür

9 *Delîl itdüm bu nazmı meclis-i düstûr-ı vâlâyâ*⁴²⁸ Sadrazam Boynueğri Abdullah Paşa.Geniş bilgi için bkz.bu tezde s.194⁴²⁹ Bkz. bu tezde s.355 ,356

Vezîr-i muhteşem devletlü Feyzu'llâh Paşaya
 10 Ya'ni vâlimüz o düstûr-ı mu'azzam ki anun
 Dihiş ü dâd iki şâhid-i istihâli
 13 Âsaf-ı dâd-hüner dâver-i Dârâ-fer kim
 Nûr-ı 'adl oldı anun anun pertev-i istiklâli
 19 Devlet ü mecd ü sa' âdetle Diyâr-ı bekre
 Şeref-endâz-ı kudûm olsun o zât-ı 'âlî
 23 Feyz-i Hakdur diyü hakkâ bu gelen beldemüze
 Eyledi ism-i şerîfiyle ahâlî fâlı
 25 Müjdesi geldiği gün ben de didüm târihin
 Beldeye oldı bugün Feyz-i İlâhî vâfî (H. 1174 - M. 1760-61)
 (Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.199)

1.1.6.7.8. Vezir Hekimoğlu Ali Paşa⁴³⁰

Hekimoğlu Ali Paşanın Diyarbekir mansıblığına atanmasına dair Lebib tarafından söylenen kasidede Ali Paşanın güzel ahlakından ve adâletinden bahsedilmektedir. Ali Paşanın Diyarbekir'e gelmesi ile bereket de gelmiştir.Onun mansıblık haberi,şehri Sadabad gibi yapacaktır.Herkes,onunla birlikte emniyete kavuşacağı ümidini taşımaktadır:

9
 Kasîde-i Ra'nâ vü Hikmet-Edâ der-Vasf-ı Hakîmbaşî-zâde 'Ali Paşa
 11 Kâ'id-i leşker-i ikbâl 'Ali Paşa kim
 Hüsn-i ahlâkına dil-bestedür ahrâr u 'abîd
 21 Bâg-ı 'adline o yek-meşreb-i 'âlî-câhun
 Güle hem-reng-i letâfet bulunur sâye-i bîd
 22 Geldi âsâr-ı cemîl-i berekât-ı beledi
 Geleli Âmid'e teşrîfîni tebşîre nüvîd
 23 Cümleden biri ki bu hittanun olmuşdı ezel
 Keşret-i berf ü şitâsı sebeb-i 'ayş-ı ragîd
 24 Nice sâl idi riyâzet-keş olup nâmiyeler
 Buk'a-i hâkde kalmışdı yübüsetle kadîd
 25 Berf benzetdi bu dem deşti gümüş ma'denine
 Gurre-i nâşiye-i lutf-ı mezîd oldı bedîd
 26 Ya Kağıd-hânenün itlâkına mazhar düşdi
 Sa'd-âbâd idicek şehri bu peygâm-ı sa'îd
 27 Ya o düstûra şu dîbâsı ider pâ-endâz
 Ebre tebcîl için itdükde kazâ emr-i ekîd
 28 Şimdi emniyyet ümîdinde yüz ey dil zîrâ
 Cümle âsâyişe dâ'irdür olan güft ü şinîd
 ...

(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.167)

İran Seraskeri Ali Paşa'nın İranlılarla savaşını anlatan Hâzık,Ali Paşayı şöyle tavsif etmektedir:

“Ali Paşa,İran topraklarını,düşmana cehenneme çevirir.O cesur vezirin azmini işiten Acem şahı,korkusundan ölür.Ali Paşa,Hz.Ali'nin adını taşımaktadır.Kızılbaş eğer isyan ederse,kızıl kanlar içinde kalır.Onun yaptığı savaşı,Güstehem⁴³¹,Rüstem ve Kahraman⁴³² bile yapamaz.”

⁴³⁰ Sadrazam.Bkz.s.278. Hekimoğlu Ali Paşanın serdâr-ı ekrem iken İranlılara karşı kazandığı zaferleri anlatan manzumeler için ayrıca bkz.bu tezde s.403

⁴³¹ Eski İran pehlivanlarından biri.

⁴³² İran mitolojisinde Rüstem'e yenilen, Pişdâdiyân sülalesinden Tahmurs'un oğlu.

- 4
 Berây-ı Tehniye-i Kudûm-ı Hekîm-zâde 'Ali Paşa
 17 Ol âsaf-ı yegâne ki sıyt-ı mehâbeti
 İrân zemîni düşmene dūzah nişân eder
 18 Ol âsaf-ı zamâne ki âvâz-ı dehşeti
 A'dâya kâr-ı sâ'ika-i cân-sitân eder
 19 Ol âsaf-ı dilîr ki gūş etse 'azmini
 İrân degil ki şâh-ı 'Acem terk-i cân eder
 20 Hem-nâm-ı ibn-i 'amm-i Nebî Haydar-ı Hudâ
 Mazmûn-ı dest-bürdi 'adûya 'ıyân eder
 21 Ser-dâr-ı saf-şiken ki Nerîmâna çengini
 Ne Güstehem ne Rüstem ü ne Kahramân eder
 22 Baş gösterirse hayli Kızılbaş-ı bed-ma'âş
 Hûn-âb-ı sürh içinde gûy-ı savlecân eder
 ...

(Hâzık Divanı,Kasideler,s.143)

1.1.6.7.9. Vezir Çeteci Abdullah Paşa⁴³³

Çeteci Abdullah Paşa,Çermik halkındandır. 1727 yılında "Levend Başağası" olmuştur. Çok yiğit ve son derece isabetli görüslere sahip bulunduğu ve çete savaşlarında şöhret kazandığından, "Çeteci" lakabı ile tanınmıştır. Çesitli yerlerde Vali ve Beylerbeyi görevlerinde bulunmuştur. Bu yerler:

- 1730 Sivas Valisi
- 1740 Diyarbekir Beylerbeyi
- 1741 Raka Beylerbeyi
- 1746 Adana Beylerbeyi
- 1747 Van Valisi
- 1748 Erzurum Beylerbeyi
- 1750 Diyarbakir Beylerbeyi
- 1751 Sivas Valisi
- 1752 Diyarbekir Valisi
- 1753 Kütahya Valisi
- 1754 Erzurum ve Sivas Valisi
- 1757 Halep Valisi
- 1757 Sam Valisi ((Emîrû'l- Hac)
- 1759 Diyarbekir Beylerbeyi

Çermik'te iyi bir medrese tahsili görerak Arapça ve Farsçayı öğrenen ve Kuran-ı Kerimi hıfz etmiş olan Çeteci Abdullah Paşanın mahlası Ahidir. Çeteci Abdullah Paşa'nın asıl kahramanlığı, Fırat ırmağına kadar olan bölgeyi Osmanlıdan koparmaya çalışan İran Şahı Nâdir Şah'a karşı yaptığı savaşlarda görülür.1744 yazında Kars Kalesini 150.000 kişilik bir ordu ile 75 gün kadar kuşatıp almayı başaramayan Nâdir Şah; Horasan, Afganistan ve Hindistan'da kazandığı şöhret ve itibarını burada kaybetti. Çeteci Abdullah Paşanın İran-Irak'taki akınları ve savaşları ile Nâdir Şah, 1746'da barışa razı olarak 1639 Kasrı Şirin Antlaşmasındaki Osmanlı-İran sınırı tekrar belirlenmiştir.

⁴³³ Çeteci Abdullah Paşanın Emîrû'l-Hacc iken eşkıyalarını sindirmesinin anlatıldığı manzume için bkz. bu tezde s.352

Abdullah Paşanın savaşlardaki başarısını Rüstem ve Kahraman bile kazanamaz. Onun adaleti halka güven verir. Düşmanlarını mahveder, memleketi onlardan korur.

3
Berây-ı Tehniye-i Kudûm-ı Çeteci 'Abdullah Paşa
30 Her bir gazâda verdiği zûr u metâneti
Ne Rüstem-i zamâne ne hod Kahramân verir
32 Kangı diyâr olsa makarr-ı hükûmeti
Ol kişvere 'adâleti emn ü emân verir
33 Re'y-i münîr-i ma'delet-i âsafânesi
Vîrâne-zâr-ı dehre nizâm-ı cihân verir
34 Dâr u diyâr-ı memleket-i düşmen üstine
İlgar ederse dehşet-i Cengiz Hân verir
35 Çeşm-i 'adûdan etmege her şeb muhâfaza
Gerdûn nücûmı der-gehine dîde-bân verir
44 Ey saf-der-i yegâne ki havf-i mehâbetin
A'dâ-yı dîne savlet-i şîr-i jiyân verir
45 V'ey dâver-i zamâne ki devr-i 'adâletin
Rûy-ı zemîne râhat-ı emn ü emân verir

(Hâzık Divanı,Kasideler,s.139)

Abdullah Paşa, adaleti ve hükümleriyle, emniyet ve asayişini sağlamıştır. O, eşsiz bir vezir ve mükemmel bir asaftır. Diğer milletler onun karşısında acziyet içindedir. Diyarbekir şehri onun döneminde emniyet bulmuştur.⁴³⁴

14
29 Çemen-pîrâ-yı 'adl u dâd 'Abdu'llâh Paşa kim
'Îmâretgâh-ı hükmi gülşen-i emn ü emân oldu
30 Vezîr-i bî-mu' âdil kahramân-dil âsaf-ı kâmil
Ki hem bezminde hem rezminde yek-tâ-yı zamân oldu
31 Müşîr-i şîr-savlet âsmân-rif 'at kader-kudret
Gayûr-ı mülk ü millet dest-gîr-i 'âcizân oldu

(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.186)

Çeteci Abdullah Paşanın Diyarbekir mansıblığına tayinini anlatan aşağıdaki tarih kıt'asında, Lebib, Abdullah Paşa için "efendim" ifadesini kullanmaktadır. Onun şehre tayini, şairi çok mutlu etmiştir. Zirâ o, memleketi neşteri ile fesat illetinden kurtaran bir tabiptir. Şair, şiiir kudreti gittiği için, Abdullah Paşaya özür beyan etmektedir. Çünkü ruhî elemeleri ve maddi kederleri onda şiiir yazacak güç bırakmamıştır.

9
Vezîr-i Rüstem-İktidar El-Hâc 'Abdu'llâh Paşa Hazretlerine Vezâret İle Diyârbekr Mansıbı Oldıkda
Vezâretine Olan Târîhdür. E's-Şehîr Beyne'l-Vüzerâ Be-Çeteci
10 Efendün ya' ni 'Abdu'llâh Paşa-yı felek-kadre
Vezâret itdi i'tâ şehryâr-ı şehryâr ecdâd
11 Terakkî-bahş olup tebşîrine tevcîh-i mansıbla
Diyâr-ı bekre teşrîfiyle de itdi beni dil-şâd
15 Vezîr-i pür-hünerdür âsaf-ı tâbende gevherdür
Dilîr-i nâmverdür zîb-i zâtı nûr-ı isti'dâd
16 Tabîb-i memleketdür mülke hükmi 'ayn-ı hikmetdür
Dimâ -ı fâside gûyâ ki tîgı neşter-i fassâd
21 Dilîr-i 'âtfet-pîrâ müşîr-i memleket-gîrâ

⁴³⁴ Lebib, kasidenin devamında Diyarbekir'in durumunu anlatmaktadır. Bu beyitler ve Lebib'in Abdullah Paşaya bu meyanda yazdığı diğer manzumeler için bkz.bu tezde s.440

- 22 Olurdu sûret-i vafında hâmem hem-ser-i Bih-zâd
Veli 'özrüm kabûl-i lütfuna vâbestedir zirâ
Küdûrât-ı pey-â-pey koymamışdur kudret-i inşâd
33 İştüdüm geldi bir tûg-ı hümâyûn söyledüm târîh
Vezâret âsaf-ı vâlâ vü Cem-câha mübârek-bâd (H. 1157-M. 1744)
(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.296)

Çeteci Abdullah Paşanın ikinci kez mansıb olması haberi üzerine Lebib, aşağıdaki tarihi düşerek müjde verir:

- 10
Vezîr-i Müşârûn İleyh 'Abdu'llâh Paşaya Def 'a-i Sâniyesinde Mukarrer Mansıbı Haberi Geldükde Virilen Nazmdur
16 Gûşîma hâtif-i gaybî didi târîh Lebîb
Müjde ikbâl ile Paşaya mukarrer geldi (H. 1159-M. 1746)
(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.299)

Abdullah Paşanın Diyarbekir mansıblığına dördüncü defa tayin olması ,Lebib için bayram üstüne bayramdır:

- 12
Vezîr-i Müşârûn İleyh Çeteci 'Abdu'llâh Paşa Hazretleri Def 'a-i Râbi'ada Mansıb İken Mukarrer Geldükde Yazılan Târîhdür
Sürûr-ı 'îdimüz oldı dü-bâlâ söyledüm târîh
Mukarrer müjdesiyle 'îd-ber-' îd eyledün gûyâ (H. 1173-M. 1759-60)
(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.302)

Abdullah Paşanın Diyarbekir mansıbı iken vefâtı üzerine Lebib,aşağıdaki tarihi düşürür:

- 14
Vezîr-i Müşârûn İleyh Çeteci 'Abdu'llâh Paşa Hazretleri Defa-i Hâmisede Diyârbekr Mansıbı İken Dâr-ı Bekâya İrtihâl İtdükde Merhûmun Vefâtına Yazılan Mersiye-i Târîhdür
25 Düşdi bir mısra' anun fevtine târîh Lebîb
Ni'âm-ı 'afv ola zâdî Çeteci Paşanın (H. 1174-M.1760-61)
(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.303)

1.1.6.7.10. Diyarbekir Mansıbı Mustafa Paşa

Yeniçeri Ağası Mustafa Paşaya, vezaret kâim-makamı iken Diyarbekir mansıblığının verilmesi üzerine Lebib tarafından yazılan aşağıdaki tarih kıt'asında, Mustafa Paşanın şehre mansıb olması,şükredilerek karşılanmaktadır.Zirâ şehrin önceki valileri, birkaç yıldır halka bela olmuşlardır.Lakin artık talih dönmüştür.Çünkü;Mustafa Paşanın gelişi ile, geçmiş günler telâfi olacaktır:

- 17
Kâ'im-Makâm-ı Vezâret Yeniçeri Agası Aga Mustafâ Paşa Van'dan Diyârbekr Eyâletiyle Mansıb Oldıkda Yazılan Târîhli Nazmdur
1 Şükür Hudâ'ya sefidâc-ı mâh-ı tevfikim
Cebîn-i Âmid-i sevdâya kıldı gurre-nümâ
2 Kûsûfa mâ 'il iken âftâb-ı baht-ı beled
Kesifi zâ'il olup buldı inkişâf-ı cilâ
5 Bir iki sâl idi vâlileri bu memleketün
Kimisi mürde belâ kimi zinde belâ
6 Ve lîk nâdim olup döndi çarh devrinden
İdüp telâfi-i mâ-fâta 'azm tahmînâ
7 Ki gûşa tantana-i kûs-ı kâm virmededür

- 8 Bu gûne dil-keş ü dil-cûy bir safâlu sadâ
 8 Diyâr-ı bekr'e kifâ 'etle bîkr-i mansıbını
 Hak itdi nâm-zed-i 'ahd-i Mustafâ Paşa
 21 Lebib hâme du' â ile yazdı târîhin
 Hemîn mukârin-i 'adl ola Mustafâ Paşa (H. 1175-M. 1761-62)
 (Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.314)

1.1.6.7.11. Sarı El-Hac Abdurrahman Paşa

Hacı Abdurrahman Paşanın,Erzurum'dan Diyarbekir'e gelişine,halk şükretmektedir.
 Herkes,şevval ayında iki bayram birden yapmıştır.

- 19 Vezîr-i Müşârün İleyh Sarı El-Hâc 'Abdurrahmân Paşa Hazretleri Erzurum'dan Diyârbekr'e Geldükde
 Virilen Târîhli Kasîdedür
 8 Ya'ni ihsân-ı cihânân-ı kerâmet-kîş ile
 Oldı vâlî-i Diyâr-ı bekr bir vâlâ vezîr
 9 Bâsil-i bî-havf u hem-nâm-ı cenâb-ı İbn-i 'Avf
 Hem vezîr ü hem dilîr ü hem müşîr ü hem habîr
 10 Bu peyâm-ı ferhat-encâmı idince istima'
 Şükre der-kâr oldı hep a'yân u eşrâf u emîr
 11 Hayli müddetden berü bu matlab-ı vâlâ idi
 Amid'ün a'lâ vü ednâsındaki mâ-fi'z-zamîr
 13 Bu ferahla ol iki 'îd itdi bir Şevvâl'de
 Müjdesinden gör ki hark-ı 'âdedür lutf-ı kesîr
 60 Nefsini herkes bu târîh ile tebşîr eyledi
 Müjde-bâd ey dil ki geldi ma'delet-pîrâ vezîr (H. 1177-M. 1764)
 (Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.317)

1.1.6.7.12. Râgıb Paşanın Damadı Hüseyin Paşa

Hüseyin Paşanın Diyarbekir'e vezirlikle beraber valilik mansıplığına tayinine dair şair
 Lebib , yazdığı kasidede ,Hüseyin Paşa için,halkın rahatını düşünen,cihana nizam veren cömert
 bir vezir demektedir.

- 24 Kasîde-i Yek-tâ Berây-ı Dâmâd-ı Râgıb Hüseyin Paşa
 15 Gelen o âsaf-ı Cem-kadr u ma'delet-râdur
 Gelen o rûh-ı himem râhat-ı re'âyâdur
 16 Gelen vezîr-i mükerrerem nizâm-ı ' alemdür
 Gelen müşîr-i mufahham Hüseyin Paşadur
 60 Kalem de bu dem-i zîbendeye didi târîh
 Bu demde şehrimüz âsafıla 'adle me'vâdur (H. 1180-M. 1766-67)
 (Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.208)

1.1.6.7.13. Vezir Abdülcélil-zâde Mehmed Emin Paşa

Musul valisi mansıblığında bulunan Mehmed Emin Paşanın Musul valiliğinin vezaretle
 birlikte ricâhîye çevrilmesi üzerine Lebib,Mehmed Emin Paşanın kıymetinin bilindiğini
 söyleyerek aşağıdaki kasideyi yazmıştır:

- 26 Vezîr-i Mükerrerem 'Abdü'l-Celîl-zâde Muhammed Emîn Paşa Hazretleri Musul Mansıbında Rütbe-i Vâlâ-
 yı Vezâretle Musul'un İbkâsı Zuhûrında İrsâl Olınan Târîhli Kasîdedür
 33 Ser-efrâz-ı cihân oldı bi-hamdi'llâh vâlimüz
 Açıldı gül gibi ahab yandı kül gibi a'dâ
 34 Zamâne bildi kadrün işte terfi eyledi kadrün
 Sen itdün hakk-ı isti'dâd mâder-zâdun istifâ

- 35 'Înâyetkâr efendüm dahı resm-i şükr-i Mevlâ'yı
Bu fekk-i in şekertüm şüphe yokdur kim ider îfâ
36 Eyâlet-perverîde 'adl ü dâd u rahm u re'fetle
Mekârim-güsterîde mürde-i hüznî idüp ihyâ
53 Hasûd-ı nâm u kâmi reşk ile nâ-kâm ola dâyir
Vezîr oldı bi-hamdi'llâh âsaf-re'y Emîn Paşa (H. 1181 -M. 1767-68)
(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.219)

Mehmed Emin Paşaya,Diyarbakir mansıblığının verilmesi,Lebib tarafından tarih kıt'asıyla kayda geçirilmiştir. Diyarbakir'i,fEs'ad korsanı istilâ etmiş,Mehmed Emin Paşa,şehri fitneden kurtarmıştır. Halkın rahatı için uykuyu terk etmiştir.

- 26
Vezîr-i Müşârûn İleyh 'Abdü'l-Celîl-zâde Muhammed Emîn Paşaya Diyârbekr Tevcîh Olındıkda
Mansıbına Olan Târîhdür
4 Diyâr-ı Bekr'i korsân-ı fesâd almışdı bir müddet
O dâver geldi efrenc-i fitenden eyledi âzâd
5 Bu mevsim secde-i şükr-i ilâhî hatm-ı makzîdür
K'olundı emn-i Âmid nâm-ı nâmîsiyle istişhâd
7 Siyâset-pîşe hayr-endîşe bir 'adl-âzmâdur kim
Felâh-ı nâs için birdür ana bî-gâne vü evlâd
8 'İbâdun râhatıçün terk-i hâb-ı râhat itmîşdür
Hemîşe itmede emniyyetün esbâbını i'dâd
15 Lebibâ söyledüm teşrîfine berceste bir târîh
Emîn Paşa-yı kâmil eyledi bu şehri emn-âbâd (H.1182-M.1768-69)
(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s. 336)

Lebib,Mehmed Emin Paşanın mansıblığının vicâhîye çevrilmesi üzerine aşağıdaki kasideyi yazarak,onu,müjde ile karşılar.Halk,onun şehre gelişini beklemektedir. Diyarbakir'i fitne helâk üzereyken,Paşa,Hızır gibi Musul'dan yetişmiştir.

- 27
Vezîr-i Müşârûn İleyh Emîn Paşa Hazretlerine Diyârbekr Tevcîh Olındıkda Virilen Tevcîhiyye Nazımdur
1 Ey himem-pîrâye düstûr-ı mükerrerrem merhabâ
Merhabâ ehlen ve sehlen hayr-ı makdem merhabâ
2 Müjde-i teşrîfün ihyâ itdi şehri- Âmidî
Merhabâ ey yümn-i ikbâl-i mücessem merhabâ
3 Şems-i 'adl u dâdsun bir cûd-keşden oldı hep
Tâli' -i sükkân-ı Âmid sa' d u hurrem merhabâ
4 Fâl dutduk mansıibun tevcîhine zarf oldığı
Mâh-ı mevlûd-ı cenâb-ı fahr-i 'âlem merhabâ
5 Nehzat-ı ' adlün Diyâr-ı Bekr'e semt-i kiblede
Güyyâ virdi nesîm-i Ka'be'den şemm merhabâ
6 Hakkı bâtıldan temeyyüz şöhretiyle eylemiş
Şânunı Mevlâ Nizâmü'l-Mülk'e tev'em merhabâ
7 Âsafâ kân-ı safâ kulzüm-kefâ kenz-i vefâ
Zahm-ı zulme Hak kudûmün kıldı merhem merhabâ
8 Âmid-i sevdâyı cünd-i fitne eylerken helâk
Hızır irişdün müsıl-ı hadrâdan ol dem merhabâ
(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler.s.223)

1.1.6.7.14. Yahya Paşa

Yahya Paşanın Kütahya'dan Diyarbakir'e mansıb olarak tayinini, Lebib müjde ile duyurmaktadır:

Merhûm Cennet-Mekân Firdevs-Âşiyân Yahyâ Paşa Hazretleri Kütahya'dan Diyârbekir Mansıbı Oldıkda Virilen Târîhli Kasîde-i Mergûbedûr

- 1 Eyledi şevkle râmişger-i baht-ı dünyâ
Bezme bu matla' ı taksim ki mazmûnı safâ
2 Müjdecî başı gibi ka'be-i maksûdumdan
Geldi bir nâme-i ser-beste ile peyk-i sabâ
3 'Asr-ı mefhûmı bu vech üzre ki oldı vâlî
Âmid'e devlet ile hazret-i Yahyâ Paşa
11 Kudsiyân söyledi târîhini ber-nehc-i hitâb
Kıldı ihyâ-yı şeref Âmid'i Yahyâ Paşa
...

(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.194)

1.1.6.8. Erzurum Beylerbeyileri

1.6.8.1. Vezir Yazıcı-zâde İbrahim Paşa

İbrahim Paşanın adı,sadece Erzurum valiliği yaptığı dönemde,şehirdeki eşkiya hareketlerini bastırması sırasında geçtiği için geniş bilgi orada verilmiş,burada sadece ismen zikredilmiştir.⁴³⁵

1.1.6.9. Haleb Beylerbeyileri

1.1.6.9.1. Hekimoğlu Ali Paşa

Antakyalı Münif, Ali Paşanın Haleb'e gelmesini Allah'a hamd ederek karşılar. Zirâ, Ali İzzet Beğ,ikbal ve yücelik gölgesini Haleb'e yaymıştır.

5
Târîh-i 'Alî Pâşâ Berây-ı Âmeden Halebü'ş-Şehbâ⁴³⁶
190

- 1 Bi-hamd'illah ki bir zâtı kerîm-i âsman-pâye
Kim oldı sâye-bahş-ı re'fet ü ikbâl-i Şehbâya
2 Hoşâ te'sîr-i yümni-i makdemi paşa-yı zî-şân kim
Meserred oldı sârî her dil-i gâm-gîn ü şeydâya
7 Bu tarz üzre Münîfâ yazdılar târîh-i teşrîfün
'Alî Paşa kemâl-i 'adille lutf oldı Şehbâyâ (H.1137 – M.1724)⁴³⁷

علی پاشا کمال عدلله لطف اولدی شهبایه

(Antakyalı Münîf Divanı,Tarihler,s.190)

1.1.6.9.2. Hacı Şehlâ Ahmed Paşa⁴³⁸

Sultan Mahmud devrinin valilerinden Ahmed Paşanın bu makama gelişiyle, Haleb şehrinin şerhileri korkularından onun eteğinden tutmuşlardır.Onun hükmettiği mülk o kadar çoktur ki,Irak ve Haleb şehirleri bunların yanında bir katre gibi kalır.

- 11
Der-sitâyiş-i Vâlî-i Haleb-i Şehbâ Sadr-ı Sâbık Ahmed Pâşâ
22 Han Mahmûd-ı cihân-dâd u cihân-dâver kim
Kemterin bendesidir dâver-i dâna-yı Haleb

⁴³⁵ Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. bu tezde s.352

⁴³⁶ Suriye topraklarında bulunan Halep şehrinin Osmanlı dönemindeki adı.

⁴³⁷ Divanı konu alan tezde bu mısra yanlış hesaplama sonucu H.1133 olarak verilmiştir.Bkz.Muharrem Kılıç, **Münîf Antakî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniv. SBE. Erzurum,1995, s.190

⁴³⁸ Sadrazam Nişancı Şehlâ Ahmed Paşa.Bkz. bu tezde s.194

- 23 Habbezâ dâver-i dâna ki kudûmiyla anın
Pâ-be-dâmen-keş-i havf oldu eşirrâ-yı Haleb
24 Katredir lücce-i m'amûre-i emlâkinden
Mülk-i pehnâ-yı 'Irak-ı 'Arab enhâ-yı Haleb
...

(Kırımlı Rahmî Divanı,Kasideler,s.33)

1.1.6.9.3. Vezir Bekir Paşa

Hacı Bekir Paşanın Haleb'e vezaretle gönderilmesine,Nevres,şu tarih beyitini düşmüştür:

46

Târîh-i Vezâret-i El-Hâc Bekr Paşa

- 16 Ey hâme bu târîhi yaz levha-i gerdûna
Devletle Haleb oldu El-Hac Bekir Paşa'm

(H.1175 – M.1761-62)

(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.384)

1.1.6.9.4.Haleb Mansıbı Mehmed Paşa

Mehmed Paşaya Haleb mansıblığının verilmesi üzerine yazılan tarih kıt'asında, Lebib,bu durumu herkesin duâlarla sevinerek karşıladığını belirtmektedir:

16

Veziir-i Müşârün İleyh Muhammed Paşa Rûtbe-i Vâlâ-yı Vezâretle Ser-Firâz Oldıkda İrsâl Olan Târîhdür

- 5 Anun üç tûgına üç şâhid-i 'adl idi akdâmi
Her emre hem 'inâyet hem 'adâlet hem salâbetle

- 16 Vezâret virdi Şebâ mansıbında ol keremkâra
Re'âyâ vü berâyâdan du'âlar aldı himmetle

- 57 Lebîbâ hamd ile şükr ile şevk ile didüm târîh
Veziir oldı efendüm hilye-i yümn ü sa' âdetle

(H. 1179-M. 1765-66)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.190)

1.1.6.10. Malatya Valileri

1.1.6.10.1. Ispanakçı-zâde Hâfız Mustafa Paşa

Hâfız Mustafa Paşanın Malatya,Besni ve Maden illerine beğlerbeği olarak tayinini anlatan Lebib,ondan âdil ve cesur bir kişi olarak bahsetmektedir.Mustafa Paşa,güzel tabiatlı bir insandır.Allah,bütün güzel meziyetleri onda toplamıştır. Mustafa Paşa memleket işlerini iyi bilir.

28

Ispanakçı-zâde Hâfız Mustafa Paşa Hazretlerine Rûtbe-i Mir-i Mirânı ile Mansıb-ı Malatya ve Behisni ve Ma'âdin-i Hümâyûn Oldıkda İrsâl Olan Târîhli Nazmdur

- 16 Kâm-bahşâ Mustafâ Paşa-yı vâlâ-menkabet
Mâb-ı câhun gurreni hurşîd-i 'adlün hâveri

- 17 Eylemiş tevfiik-ı hakk zât-ı me'âlî-perverin
Hem hamâset hem hirâset hem siyâset masdarı

- 18 Hâfız-ı fenn-i hükümet kâr-dân-ı memleket
Metn ü şerh-i nüsha-i nazm-ı memâlik ezberi

- 19 Bir letâfet halk olunmuş tîb-ı ahlâkında kim
Hacletinden baglasan durmaz yanında 'anberi

- 37 Tuglar lutfıyla ol mîr-i me'âlî perveri
Eyledi Ma'den Malatya vü Behisni dâveri

- 45 Düşdi bir târîh-i ra'nâ hâtıra ilhâmveş

Oldı vâlî ma'den-i 'izzet alup ma'denleri (H. 1180-M. 1766-67)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler.s.224)

1.1.6.11. Mısır Beylerbeyileri

1.1.6.11.1. Dellâk Ali Paşa

Ali Paşanın Mısır eyaletine beylerbeyi(vali) olmasına dâir Dürrî tarafından yazılan tarih kıt'asında, Ali Paşanın Allah'ın yardımı ile vali olduğu ifade edilerek, onun Yusuf Peygamberin tahtına oturduğu ve duâcılarının mutlu olduğu söylenmiştir.

'Ali Paşa Hazretlerinin Vâlî-i Dimyât-ı Mısır-ı Kâhire Olduklarına Târîhdir

Âsaf-ı ekrem 'Ali paşa-yı 'âlî-rütbe kim
Zât-ı pâkin eylemiş Hallâk-ı bî-hemtâ a'zîz
Ya'ni mülk-i Mısra mâlik oldı 'avn -i hakla
Böyledir elbette manzûrın îder mevlâ 'azîz
Şâdmân olsun yine sekkân-ı Mısır-ı Kâhire
Oldı taht-ı Yûsufa bir âsaf-ı dânâ 'azîz
Şâd olub dâ'îleri Dürrî didi târîhini
Oldı mülk-i Mısır-ı ikbâle 'Ali Paşa 'azîz (H.1118 – M.1706)

اولاد ملك مصر اقباله علي باشا عزيز

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.170)

1.1.6.11.2. Kâmil Ahmed Paşa

Kâmil Ahmed Paşanın Mısır valisi olması münasebetiyle yazılan tarih kıt'asında, Ahmed Paşa için “vezirlerin iftihar ettiği kişi” ifadesi kullanılmıştır.

47

Târîh-i Vâlî-i Mısır Şüden-i Kâmil Ahmed Paşa

1 İftihâr-ı vüzerâ Hazret-i Ahmed Paşa

Ki Hudâ zâtını bu 'âleme 'âmil virdi

5 Hanya'dan Kandiye'ye Kandiye'den Mısır'a salup

Sâye-i himmetine mahlas-ı şâmil virdi

8 Şükr kim nâm alup kâm ile Ahmed Paşa

(H.1173 – M.1759-60)

Mısır'a bu debdebe vü 'izzeti Kâmil virdi

(H.1174 – M.1760-61)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Tarihler, s.386)

1.1.6.11.3. Divitdar Mehmed Paşa⁴³⁹

Eski sadrazamlardan Mehmed Paşanın Mısır'a vezir olmasını Nevres, bir tarih kıt'asıyla şöyle anlatır:

“Mehmed Paşa, melek tabiatlıdır. Sadrazam olalı beri, bütün halk, onun ikbali için dua etmektedir. Mısır'a öyle bir dâver gelmektedir ki, telaş ve ıztırap artık bitecektir.”

30

Târîh-i Vezâret-i Mısır be-Sadr-ı Sâbık Mehmed Paşa der-Resmo

21 Nice Paşa o melek-haslet ü deryâ-kef kim

Olamaz dergeh-i iclâline derbân Dârâ

23 Bir zamân mühr ile dünyâya melâz idi tamâm

Zât-ı pâkiyle şerefmend idi sadr-ı a'lâ

24 O zamândan berü ihlâs-ı derûn ile bütün

Halk ider devlet ü ikbâline hayr ile du'â

25 İşte bir dâver-i nâm-âver-i yektâ geliyor

⁴³⁹ Sadrazam Divitdar Mehmed Emin Paşa. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. bu tezde s.197

- 31 Sâlim ol dagdagadan müjdeler ey Mısır sana
Didi hâtif ki sakın böyle be-câ yaz târih
Müjdeler Mısır'a 'azîz oldu Mehemmed Paşa (1166)
32 Ben didim o da güzel lîk bu bir hoş düşdi
Mührden nâ'il-i Mısır oldu Mehemmed Paşa (H.1166 - M.1753)
(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.365)

1.1.6.12. Mora Beylerbeyileri

1.1.6.12.1.Mora Beylerbeyi Hamza Paşa ⁴⁴⁰

“Silahdâr Hamza Paşanın Mora'ya debdebeyle geldiğini duyan Venedik kâfiri,korkusundan karıncaya dönmüştür”:

- 7 Kıt' a-berây-ı Hamza Paşa
1 Hamza Pâşâ-yı Silahdâr-ı şehen-şâh-ı cihân
Ezelî mevhibe lutf u kerem ol destûra
2 Debdebeyle Mora'ya 'azmini gûş eyliyecek
Korkusundan Venedik kâfiri döndü mûra
(Beliğ Mehmed Efendi Divanı,Kıt'alar,s.341)

1.1.6.13.Rakka Valileri

1.6.13.1.Rakka Mansıbı Divitdar Mehmed Paşa ⁴⁴¹

Divitdar Mehmed Paşanın Rakka mansıbı olmasının anlatıldığı aşağıdaki kasidede, kendisinden, Keyhüsrev ve Efrasiyab'ın kıskandığı bir makama sahip olduğu ifade edilmiştir. Mehmed Paşa,yumuşak kalplidir.Onun adâleti güneş gibidir.⁴⁴²

- 32 Devatdâr Muhammed Paşanın Rakka Mansıbında İken İrsâl Olunan 'Arz-ı Hâlün Mukaddime-i Ebyâtıdır
1 Ey gubâr-ı âstânun kehl-i ehl-i intisâb
Nâmı olsun dergehün efvâhda ni'me'l-me'âb
2 Sen o düstûr-ı eyâlet zîb-i vâlâ rütbesin
Reşk ider derbânuna Keyhüsrev ü Efrâsiyâb
5 Rikkat-i kalbün olup bâ'is re'âyâ hakkına
Câh-ı Rakkayla seni Hak kıldı mümtâzü'l-cenâb
6 Pertev-i hükmün tebâşîr-i sabâhü'l-hayr-ı şer'
Tab'-ı pâkûn oldu meşrîk nûr-ı 'adlün âftâb
9 Hem mübârek ola hem mes'ûd u hem meymûn olup
Sâye-i 'adlünde olsun pîr ü bernâ kâm-yâb (H. 1180-M. 1766-67)
...
(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.231)

1.1.6.14. Rumeli Beylerbeyileri

1.1.6.14.1. Bekir Paşa

Bekir Paşa,Hz.Ebubekir'in vasıflarını taşıyan bir kişidir ki,güzel ahlakı ve huyunun güzelliği ile vezir olmuştur.Kırımlı Rahmî,bunu şu mısralarla anlatmaktadır:

⁴⁴⁰ Sadrazam Silahdâr Mâhir Hamza Paşa.Padişahın silahdârı iken H.1172 (M.1759) senesinde vezâretle birlikte Mora valiliğine getirilmiştir.Hamza Paşa hakkında geniş bilgi için bkz.bu tezde s.205

⁴⁴¹ Sadrazam Divitdar Mehmed Emin Paşa.

⁴⁴² Lebib'in,Divitdar Mehmed Paşanın Rakka mansıbı oluşunu anlattığı bir de tarih kıt'ası bulunmaktadır. İdris Kadioğlu, **Lebib-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Ün. SBE. Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Diyarbakır,2003, s.340

20

Nişancı Bekir Pâşâ Rumeli Vâlisi Oldukda Verilen Târîhdir

1 Mazhar-ı haslet-i sıddîk Bekir Pâşâ kim
Hüsn-i hulkiyla odur zîver-i silk-i vüzerâ
7 Yazdı târîhini ahkâm-nüvîs-i eflâk
Hâkim-i ülke-i Rum ili Nişancı Pâşâ

(H.1147 - M.1734-35)

(Kırıklı Rahmî Divanı,Tarihler,s.154)

1.1.6.14.2. Ahmed Râtib Paşa⁴⁴³

Nevres, Ahmed Râtib Paşanın Rumeli beylerbeyi olmasını sevinçle karşılar. O,vezir bir babanın oğlu olan güzel huylu bir Âsaf'tır. Onun adâleti kendinden önceki valinin zulmünü de mükâfatlarıyla yok etmektedir. Zaten Sultan Mahmud(I.),onu Rum illerine adâlet götürsün diye vali tayin etmiştir.

45

Târîh-i Vâlî-i Rûmili Şüden-i Râtib Ahmed Paşa

4 Bu safâ dehrde halk içre bu âsâr-ı ferâh
Nedir âyâ diyü dün eyler idim istinbâ
5 Didiler müjde sana oldı efendin Nevres
Rûmili kişverine yümn ile fermân-fermâ
6 Ya'ni nâm-âver-i sultân-ı serîr-i bi'set
7 O vezîr ibn-i vezîr Âsaf-ı kudsi-tînet
Ki lakabdır dinile destine kân u deryâ
8 Selefin zulmine de 'adli mükâfat ideyor
Ecele böyle kalursa neler eyler mevtâ
11 Rûmili halkı bütün 'adline me'lûf idügin
Gûş idüp Hazret-i Hâkân-ı 'adâlet-pîrâ
12 Yine Rûm illerini zâtına kıldı tefvîz
Yine ser-şâr-ı sürûr oldı ser-â-ser dünyâ
14 Rûmili kişverine sa'd ola oldı vâlî
Cem-haşem sadr-ı bihîn-kevkebe Ahmed Paşa

(1162)

(H.1162 – M.1749)

(Nevres-i Kadîm Divanı, Tarihler, s.383)

Ahmed Paşanın,tekrar Rumeli beylerbeyi olmasını İbrahim Naziri,hamd ü senâ ile ifade eder.Ahmed Paşa,vezirlerin en güzelidir ve fakir insanlar,onun kudûmunu işitip şükür secdesine varmışlar ve dualar etmişlerdir.

Târîh Berâ-yı Vâlî-yi Rûm İli Ahmed Paşa Sellema'llâhu Te'âlâ ve Hafazahû

1 Hamdüli'llâh ki yine ahsen-i cümle vüzerâ
Sâye-dâr oldı heme Rum iline ser-tâ-pâ
2 İşidüp naqlini cümle zu'afâ vü fukarâ
Secde-i şükre varup eylediler hayr-du'â
3 Didiler birbirine müjde ki hâlâ geliyor
Berhiyâ rütbesin ihrâz iden Ahmed Paşa
14 Didi târîh-i şeref-bahş makarruna Nazîr
Geldi i'mâra yine Rum ilün Ahmed Paşa

(H.1169 – M.1755-56)

(İbrahim Nazîri Divanı,Tarihler,s.971)

1.1.6.15.Sivas Valileri**1.1.6.15.1. Vezir Zâreli-zâde Mehmed Paşa**

Zâreli-zâde Mehmed Paşanın Sivas'a vezir olarak tayin edilmesi,Lebib'i çok mutlu etmiştir.Sivas halkı da,o geleceği için sabırsızlık içindedir.

⁴⁴³ Kaptan-ı Derya Râtib Ahmed Paşa.Bu görevi ile ilgili manzumeler için bkz.293. Hayatı hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. s. 542

- 6
Zâreli-zâde Muhammed Paşa Hazretlerine Vezîr Oldıkda Vezâretine Virilen Târihli Nazmdur
- 1 Müjde-bâd ey kalem-i mu'cizeber dâr-ı Lebîb
Dîdeler rûşen eyâ mahbere-i nâdire-zâ
- 3 Kulda yok sabr-ı velî memleket-i Sivâs'a
İşte Tîmûr-ı kılâfisini gösterdi Hudâ
- 29 Dem-i tebşîrde târihini itdüm tahrîr
Oldı bâ-kâm vezâretle Muhammed Paşa (H. 1160-M. 1747)
(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.287)

1.1.6.16. Trabzon beylerbeyi

1.1.6.16.1. Vezir Kara Mustafa Paşa ⁴⁴⁴

Kara Mustafa Paşanın vezir olmasına dair yazılan tarihte, Mustafa Paşanın cesur, cengâver, ihlaslı bir vezir olduğu anlatılmaktadır:

- 2
Târih-i Vezâret-i Kara Mustafa Paşa
- 1 Dilîr-i saf-şikâf u ma'reke-pîrâ vü ceng-âver
Vezîr-i muhterem düstûr-ı ekrem Mustafâ Paşa
- 2 Yegâne âsaf-ı devrân ki ihlâs üzre evsâfin
Sezâdır ger bu gûne tâk-ı çarha eylesem imlâ
- 5 Nizâm-âmûz-ı mülk-i pâdişâh-ı maşrik u magrib
Mücâhid fi sebîlillâh gâzi âsaf-ı dâna
- 15 Dedi geçdikçe sadra mısra'-ı berceste bir târih
Yazıldı safha-i 'ünvânı âsaf Mustafâ Paşa (H.1136-M.1723)
يازلى صفحهء عنوانى آصف مصطفى پاشا
(Hâzık Divanı,Tarihler s.155)

1.1.6.16.2. Sarı El-Hac Abdurrahman Paşa

Hacı Abdurrahman Paşa, Dârende'de mütekait iken, kendisine Trabzon valiliğinin vezirlikle birlikte verilmesini, Lebib, adâletli padişahın bir ihsanı olarak görür.

- 18
Vezîr-i Felâtûn - Fikret Sarı El-Hâc 'Abdu'r-Rahmân Paşa Hazretlerinin Vezâreti Ref' İle Mütekâ'idan Dârende'de İken Trabzon Eyâletiyle İbkâ-yı Vezâret Zuhûrında İrsâl Olunan Târihli Kasîdedür
- 15 Yine sultân-ı agâh ol Süleymân-ı Sikender-câh
İdüp tecdîd-i ihsân-ı vezâretle ana imdâd
- 16 O şems-i saltanatdan böyle oldı nutk-ı re'fet kim
O mehdin feyzümi şems-i felekveş itmim istirdâd
- 31 Lebibâ gûş idince bagteten yazdum ana târih
Zihî kâm-ı mücedded dâd-ı hâkânî mübârek-bâd (H. 1175-M. 1761)
(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.315)

1.1.6.17. Urfa (Rüha) Valileri

1.1.6.17.1. Rüha(Urfa) Mansıbı Boynueğri Abdullah Paşa ⁴⁴⁵

Abdullah Paşanın Urfa mansıbı iken kendisine sunulan aşığıdaki kasidede, kendisinin

⁴⁴⁴ Eyyübî Hasan Paşanın kethüdâsı ve damadı olup bu sebepten 1121'de(1709) Basra valisi olup 1124'te(1712) azledildi. Sonra Ağrıboz muhafızı oldu. Cemâziyelâhir 1127'de (Haziran 1715) Diyarbekir valisi oldu. 1129'da(1717) Bosna valisi olup bir sene sonra azledildi. Azilden sora Trabzon valisi oldu. 1131'de(1719) Adana valisi ve İran hudut belirleme memuru olduktan sonra Kars valisi ve Şevvâl 1135'te(Temmuz 1723) vezirlikle Trabzon valiliğine getirildi. Daha sonra, Şehrîzor, Hemedan, Trabzon, Özi valiliklerinde ve Azak muhafızlığında bulundu. Buradan Diyarbekir valiliğine, İçel ve tekrar Diyarbekir valiliğine geçti. 1149'da(1736) azledildi ve vefat etti. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.4, s.1198

⁴⁴⁵ Sadrazam Boynueğri Abdullah Paşa.

ahlak güzelliğinden, nezaketinden, tevâzu ve cömertliğinden bahsedilmiştir. Onun konuşması, gönülleri ihyâ etmektedir. Birbirine zıt olan her şeyi,bir araya getirip dünyayı kendine hayran eylemiştir.

6

Firârî-zâde Vezîr-i Şehîr Boyniegrî e's-Seyyîd 'Abdu'llâh Paşa Rûha'da Mansıb İken Virilen Nazm-ı Rengîndür

7 Pîşgâh-ı 'izzüne oldıkça me'zûn olmuşuz
Nutm-ı cân-bahşunla ihyâ-yı dil ü cân eyledün
8 Bilmem ahlâk-ı 'alâî nüsha-i zâtun mîdur
Kim cihâna hüsn-i ahlâkun nümâyân eyledün
9 Hem telâtûf hem mehâbet hem tevâzu' hem sehâ
Cem' -i ezdâd eyleyüp dünyâyı hayran eyledün
10 Böyle bir vâlâ vezîrün var diyü ecdâdını
Rûh-ı hân Mahmûd'a huld içre senâ-hân eyledün
...

(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.155)

1.1.6.17.2. Urfa Mansıbı Mehmed Paşa

Mehmed Paşa,Rakka Beğlerbeği iken kendisine iki tuğ ile Urfa mansıblığı verilmesi münasebetiyle,Lebib tarafından aşağıdaki tarih yazılmıştır:

15

Rakka Beğlerbegisi Muhammed Paşa Hazretlerine İki Tûğ ile Rûtbe-i Vâlâ-yı Mîr-i Mîrânı ile Rûha Mansıbı Oldıkda Yazılan Târihli Kasîde-i Rengîndür

12 Bildi çün cevher-i âyîne-i isti'dâdun
Virdi İskender-i devrân ana devletle cilâ
14 Bâg-ı kadrinde açıldı iki tûğ-ı şâhî
Bâgbân oldı ana baht-ı me 'âlî-pîrâ
15 Mansıb-ı Rakka ile itdi ser-efrâz anı
Eyyeda 'llâhu ve a'lâhu ve ebkâhu bihâ
16 Oldı menşûr-ı temâyüzde anun 'üvânı
Rakka vâlîsi sa'âdetlü Muhammed Paşa
60 Oldı târihüme bir geldiği de fâl-ı merâm
Hak mübârek ide ol rûtbe-i vâlâyı sana (H. 1176)
64 Kıldı bir çâkerin o pâdşeh-i Cem-mesned
Rakka beğlerbegisi nâmı Muhammed Paşa (H. 1176-M. 1762-63)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.189)

1.1.7. Diğer Vezirler ve Paşalar

1.1.7.1. Vezir İbrahim Paşa ⁴⁴⁶

Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın vezirlik tuğunun verilmesine dair yazılan tarih manzumesi, M.1717 senesini vermektedir:

11

Târih Berây-ı Tûğ-ı Vezîr-i Müşârun İleyh

1 Cenâb-ı pâk İbrâhîm Paşa-yı mufahham kim
Cihânde görmedi çeşm-i zamâne böyle bir destûr
4 Hurûf-ı noktadâr ile didi târihini hâtif
Cenâb-ı Rabb-i Bârî ide tûgun dâ'imâ mansûr (H.1129-M.1717)

(İzzet Paşa Divanı,Tarihler,s.132)

⁴⁴⁶ Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa.

İzzet Paşa,himmetinin yüceliğinden bahsettiği ve *Âsaf* dediği Nevşehirli İbrahim Paşanın padişahın damadı oluşunu ise şu şekilde anlatmaktadır:

10

Târîh-i Berây-ı Dâmâd-şüden-i İbrâhîm Paşa

1 Hazret-i destûr-ı Ekrem âsaf-ı vâlâ-himem

Ya'ni İbrâhîm Paşa-yı kerîm-i kadr-dân

2 Sâhib-i sâhib-hüner dâmâd-ı şâh-ı dâdger

Sadr-ı memdûh-ı kerem-güster vezîr-i kâm-rân

19 Yâ İlâhî sen mübârek eyle târîhin didüm

Oldı İbrâhîm Paşa sıhr-ı sultân-ı cihân (H. 1129-M.1717)

(İzzet Paşa Divanı,Tarihler,s.130)

Herkesin kabiliyet derecesini bilen Sultan Ahmed,İbrahim Paşadaki akıl rütbesini anlayınca, onu kendine damat edinmiştir.İbrahim Paşa,cömertlik,iyilik ve himmet sahibi,saltanatın ve devletin hayrını isteyen yüce bir insandır.

12

Târîh-i Dâmâd Şuden İbrâhîm Paşa be-Sultân Ahmed

19 Zıll-ı Hak Sultân Ahmed Hân-ı gâzî kim anun

Mihr-i ikbâl âstânından olur dâ'im bedîd

20 Herkesün mikdâr-ı isti'dâd-ı zatîsin bilür

Fehm idince rütbe-i 'aklın ider kadrin mezîd

21 Bu yeter şâhid kemâl-i dikkat ü idrâkine

Eyledi bir 'âkil ü dânyâyı dâmâd-ı sa'îd

22 Lâyık-ı sıhriyyet-i 'ismet-serây-ı saltanat

Mahrem-i hâs olmağa şâyeste bir merd-i reşîd

23 Ahsenü'l-halk ü vezîr-i âsaf-ı hâtır-nevâz

Müttaki sâhib-kerem perhîzkâr-ı rû-sefid

24 Hayr-hâh-ı saltanat paşa-yı 'alî-menkabet

Ehl-i cûd ü ehl-i himmet sâhib-i hulk-ı hamîd

25 Neş'e-i re'yün göreydi mest olurdu Bü- 'Alî

Şâd olur geldükçe nutka rûh-ı Hassân-ı Velîd

26 Pâdşâh-ı dehre dâmâd ü musâhib olmaga

Hâsılı her vech ile ahrâ o düstûr-ı vahîd

33 Oldı İbrâhîm Paşa sıhr-ı sultân-ı celîl

Şâha dâmâd oldı İbrâhîm Paşa-yı sa'îd (H.1129 – M.1717)

شاهه داماد اولدی ابراهیم پاشای سعید

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı,Tarihler,s.596)

“Sultan Ahmed, kullarından melek huylu,irfan madeni olan bir zâtı,kendine hem damat hem de dost seçti.İbrahim Paşa,yaratılışının güzelliği ile cihanı güzel kokularla doldurmakta ve cihan gül bahçesini tazelandirmektedir.”

2

Târîh-i Berây-ı Dâmâd-Şoden-i İbrâhîm Paşa

1 Hazret-i hâkân-ı a'zam pâdişâh-ı bahr u berr

Zıll-ı Hakk sultân-ı Ahmed hâfız-ı dîn-i kavîm

9 Kullarından bir melek-haslet ma'ârif kânını

Eyledi dâmâd-ı ekrem bâ-hezar 'izz ü na'îm

10 Hem musâhib oldı hem sıhr-ı şehen-şâh-ı cihân

Olmaga şâyân el-hakk mazhar-ı lutf-ı 'amîm

11 Âsaf-ı Cem-rütbe İbrâhîm Paşa kim odur

Hüsn-i hulkıyla cihâna eyleyen neşr-i şemîm

13 Tâzelendürdi gül-istân-ı cihânı makdemi

- 18 Oldı teşrîf ile rûy-ı gonce devlet-i nesîm
Bir yere geldi iki sûrun didüm târîhini
Oldı İbrâhîm Paşa şimdi dâmâd u nedîm (H.1129 – M.1717)

اولدی ابراهیم پاشا داما داندیم

(Edirneli Kâmî Divanı,Tarihler,s.83)

1.1.7.2. Vezir Mehmed Beg ⁴⁴⁷

Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın oğlu olan Mehmed Beğ'in vezir olmasını ve Atîke Sultanla evlenmesini anlatan aşağıdaki tarih kıt'asında, "Bir günde iki mutluluğa birden kavuştu ; vezaret burcuna güneş oldu." denilerek kensisinden övgüyle söz edilmiştir.

33

Târîh Berâ-yı Vezâret ü Dâmâd-ı Şehriyârî-şoden-i Mehmed Beg İbn-i İbrâhîm Pâşâ

...

Ki ya'ni necl-i 'âlî-şânı İbrâhîm Pâşânın
Vezâret burcuna mihr-i dirahşân oldu bir günde
Vezâretle olup dâmâd mir'ât-ı sa'âdetden
İki ruhsâre-i şeddî nümâyân oldu bir günde
Debîr-i âsmanın nice yıllar yazdığı inşâ
Anun menşûr-ı ikbâlîne 'unvân oldu bir günde
Vezîr ibn-i vezîr ol gevher-kân-ı asâlet kim
İki şem'-i emel bezminde sûzân oldu bir günde
Hudâ sadrında dâ'im kılınsın İbrâhîm Pâşâyı
Ki lûtfundan cihânın halkı şâdân oldu bir günde
Nedîmâ bendesi bu mısra' ile dedi târîhin
Muhammed Beg vezîr ü sıhr-ı sultân oldu bir günde

(H.1136-M.1723)

(Nedîm Divanı,Tarihler,s.162)

Mehmed Beğ'in vezir oluşunu yazan bir diğer şair,Arpaemini-zâde Sâmi'dir. Sâmi, Mehmed Beğ'in vezâret tarihini düşerken,onun vasıflarını da aktarır:

"Mehmed Beğ,babası da vezir olan vezirlik hil'ati kendine uygun düşen bir zâttır."

31

Târîh-i Vezâret-i Muhammed Big ibni İbrâhîm Paşa

- 13 Hil'at-i câh-ı vezâret kaddine şâyestedür
Kim asâletle odur el-hak vezîr ibni vezîr
17 Şevk ile cerh atsa ger tâcın sezâ târîh için
Oldı devletle Muhammed Big vezîr ibni vezîr (H.1136 – M.1723-24)

اولدی دولتله محمد بیک وزیر ابن وزیر

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı,Tarihler,s.642)

1.1.7.3. Vezir Gül Ahmed Paşa

Gül Ahmed Paşanın Cidde veziri olmasına dair Kırımlı Rahmî tarafından düşürülen tarihte,Ahmed Paşanın,Sadrazam Ali Paşanın kethüdâsı olduğundan da bahsedilmektedir.

22

⁴⁴⁷ Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın ilk hanımdan olma oğlu Mehmed Paşa(Geç),H.1136(M.1723)'de ,III.Ahmed'in kızı Atîke Sultanla nişanlanarak vezir olmuş;bir buçuk ay sonra da nikahı yapılmıştır.Kendisine Amasya sancağı arpalık olarak verilmiştir.Önce Selanik'e,ardından Bursa'ya vali olmuştur.1147(1734-35)senesinde hasta olunca emekli olmuştur.Tutulduğu hastalıktan kurtulamayarak H.1182(M.1768) senesinde vefat etmiş ve babasının yanına Şehzâdebaşı'na defnedilmiştir. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.4,s.1051

Târîh-i Vezâret-i Gül Ahmed Pâşâ

- 1 Sadr-ı a'zam 'Ali Pâşâ-yı kerem-ver ki odur
Cümletü'l-mülk-i şehensâh-ı memâlik-pîrâ
2 Kethüdâsın edip ihsân-ı vezâretle çerâg
Eyledi gül gibi üşkûfte vü handân Hakkâ
3 Böyle bir merd-i hîred-mend vezîr olduğın
Gûş edip cümle pesend eyledi halk-ı dünyâ
4 Düşdü yek-pâre bu mısırâ' ana Rahmî târîh
Müjde Cidd(e)'oldu vezâret gelip Ahmed Pâşâ (H.1147 – M.1734-35)
(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.155)

1.1.7.4. İshak Paşa Oğlu Ali Paşa

Ali Paşanın vefatına,Hâzık tarafından şu tarih beyiti düşürülmüştür:

21

Târîh-i Vefât-ı 'Ali Paşa bin İshak Paşa

- 9 Çıkdı âhım felege fevtine târîh dedim
'Ali Paşanın ola meskeni firdevs-i cinân (H.1154-M.1741/42)

علی پاشانک اوله مسکنی فردوس جنان

(Hâzık Divanı,Tarihler,s.167)

1.3.2.4.8. Abdi Paşa

Abdi Paşa,Allah'ın yardımını ile hâkim olmuştur.

Kahramân-ı vüzerâ Hazret-i 'Abdî Paşa
Oldı bâ-'avn-ı Samed hâkim-i şeh-r-yâri (H.1155 – M.1742)

تہران وزیر احسرت عبدی پاشا
اولدی باغون صدراکم شہر شہبا

(İbrahim Nâsîd Divanı,Tarihler,s.150)

1.1.7.5. Gül Ahmed Paşa-zâde Ali Paşa

Diyarbakir'e vezir olarak gelen Ahmed Paşayı, şair Lebib, "Hoş geldin." diyerek karşılar.Diyarbakir,kıtlıktan(kuraklıktan) perişan haldedir ve Ali Paşanın gelmesi ile şehre bereket de gelmiştir.

23

Kasîde-i ra'nâ berây-ı Gül Ahmed Paşa-zâde 'Ali Paşa

- 1 Nideyûm meclis-ârâ-yı edeb kilik-i 'iber-gûyâ
Bu lehçeyle Diyâr-ı bekr'e oldı tehniyet-pîrâ
2 Ki mes'ûd u mübârek ola bu şeh-r-i dil-ârâya
Bu yümn ü sa'd u behcet zâdehe'l-mevlâ ve ebkâhâ
12 Anun yümn-i kudûmıyçün degül mi şâhid-i 'âdil
Ki kaht âsârı şûm-ı zulm ile itmişken istilâ
13 Nüvîd-i mansıbı geldükde âgûş-ı muzâri' de
'Atâş-ı bezri yek-ser kıldı müşg-i mu' şîrât ırvâ
71 Hem itdüm şehre teşrîfide bu târîhi pâ-y-endâz
Bi-hamdi'llâh geldi yümn ü devletle 'Ali Paşa (H. 1179-M. 1765-66)
(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.203)

1.1.7.6. Abdi Paşa-zâde Ali Paşa

Abdi Paşanın evlenmesine düşülen bir tarih beyitini de ihtiva eden kasidede, onun adâletiyle halkı rahata erdirdiğinden,babası gibi cengâver olduğundan bahsedilmektedir:

25

Sûriyye-i Hazret-i 'Abdi Paşa-zâde 'Ali Paşa-zâde 'Abdi Paşa Târîhli Nazm-ı Rengîndür

37 'Adli bir şehre ki bast ide bisât-ı râhat

Mihenün zâtı için dâd okınur nûn-ı mihen

38 Dâd-ı hakdur ana bak heybet-i mâder-zâdı

Görinür hasma şükûhuyla çü kûh-ı âhen

42 Harbe sikkîn ile şemşîr iledür meşvereti

Oldı zîrâ ki anun biri kesen biri biçen

43 Cenge girse pederi gibi cengî ider

Ya ana Hayder-i Kerrâr dimez mi düşmen

44 Re 's-i tîgıyla biçüp desteleyüp cümle döker

Sâha-i ma'rekeye hasmını hırmen hırmen

98 Bir dahı geldi benüm hâtır-ı kem-dânişüme

Mîhr ile mihre kırân yâ Rab ola fâl-i hasen

(H.1181-M.1767-68)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.213)

1.1.7.7. Vezir Hacı Ali Paşa

Vezir Ali Paşanın,Kethüdâsı Ali Ağayı azletmesi ve Derviş Ağayı Kethüdâlîğa getirmesi,Lebib tarafından şöyle anlatılmaktadır:

Ali Paşa,Kethüdâsının emrine muhalefet etmesi üzerine,o zâlim tabiatlı kişiyi azledip,yerine Derviş Ağayı getirdi.Böylece; Kethüdâlık,gerçek sahibini buldu.

28

Vezîr-i Müşârün İleyh Hacı 'Ali Paşa Hazretleri Kedhudâları 'Ali Ağaya 'Azl Viren Dervîş Ağayı Kedhudâ Nasb İtdükde Sekiz Târîhi Hâvî ve Müstemil Virilen Nazmdur

1 Âsaf-ı vâlâ vezîr ibn-i vezîr

Dâver-i dâd-âver-i re 'fet-me' âb

2 Mansıbında zıkr ü fikriydi bu kim

Bulmasun hâl-i re'âyâ ıztırâb

3 Hem dahi a'yânını eşrâfını

İltifâtıyla iderken behre-yâb

4 Hazret-i Hacı 'Ali Paşa ki Hak

Dergehin itmiş melâz şeyh ü şebâb

5 Kedhudâsından hilâf-ı emrini

Fehm idince ol hıdîv-i Cem-cenâb

6 İtdi ol zâlim nihâdı der-'akab

Dergehinden tard için 'azl u 'itâb

7 Tab' -ı dervîşânesin iş' âr için

Ol felek-rütbet vezîr-i kâm-yâb

8 Kedhudâlık mesnedin tîz-bîn idüp

Eyledi Dervîş Ağayı intihâb

19 Buldı câh-ı kedbudâ-yı câyımı

Oldı zîbâ kedhudâ-yı kâm-yâb

(H. 1181-M. 1767-68)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s. 338)

1.1.7.8. Battal Hüseyin Paşa

Tayyar Mahmud Paşa,divanında,babası Battal Hüseyin Paşa için şunları söylemektedir:

Hudâ'nın emirlerine tâbî olan,fakirlerin sesini işiten,herkesin duasını alan,adâlet sahibi bir vezirdir.Onun devrinde,fitne saklanacak yer bulamaz.Cihan,onun bir benzerini daha görmedi.Padişah seninle,böyle bir vezirim var,diye düşmanlarına karşı övünse yakışır.

3

Der-Sitâyîş-i Battal Hüseyin Paşa

14 Tâbi'-i emr-i Hudâ Sâmi'-i dâd-ı fukarâ

Câmi'-i lutf u du'â kâti'-ı zulm u âzâr

15 Hazret-i Gazi-yi Battâl Hüseyin Pâşâ

16 Sâye-i 'adli ziyâ -bahş-ı felek leyl ü nehâr
 Sâhib-i seyf-i şecâ'at o gazanfer-savlet
 24 Mâlik-i mülk-i 'inâyet o celîlü'l-âsâr
 Fitne pinhân olacak yer bulamaz devrinde
 Dâmen-i perçem-i dilberde eder hattı karâr
 30 Âsaf-ı Cem-i haşemâ dâver-i 'âlî himemâ
 Görmedi mislini 'âlemde bu çarh-ı devvâr
 31 Pederim olduğun için değil Allâh bilir
 Gelmedi hiç nazîrin ne gelir hem ne de vâ'r
 32 İftihar eylese a'dâya seninle şâyân
 Var vezîrim diyü hâlâ 'azametli hünkâr
 38 Ede 'udvânının Allah vücûdunu def'
 Tâ ki ref' etmededir 'adl ile zulm ü âzâr
 39 'Ömrü memdûd ola eyyâm-ı 'adûsu maksûr
 Eyledikçe bu felek kasr u med leyl ü nehâr
 ...

(Tayyar Mahmud Paşa Divanı,Kasideler,s.11)

Sürûrî, Battal Hüseyin Paşa için, “temiz vali” ifadesini kullanır.Onun makamında bir noksanlık yoktur.Hüseyin Paşa,heybeti ile düşmanlarını kaçırrı.O,tuğyanı avlayan bir adâlet şahinidir.Onun tedbirleri ile,kötüler perişan olmuş ve halk emniyet içinde kalmıştır.

41

Medhiyye

1 İlä ey vâli-i pâkîze 'ünvân
 'Aliyyü'l-kadr-i destûr-ı felekşân
 2 Tamâm esbâb-ı devlet cümle hâzır
 Bi-hamdi'llah ki yok câhunda noksân
 3 Semî şîr Hakkın heybetünden
 Olur rûbâhveş a'dâ-gürîzân
 4 Sen ol şâhîn-i evc-i ma'deletsin
 Şikârundur heme erbâb-ı tugyân
 5 Nizâmın buldı tedbîrûnle kişver
 Eşîrrâ fırkasın itdün perişân
 6 Emîn oldı zamânunda ahâli
 Emânet ol Cenâb-ı HAKkâ her ân
 7 Şerîfu'n-nesl Seyyid Mîr-i Battâl
 Ziyâ-yı çeşminüz mahdûm-ı zî-şân

(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.325)

Hüseyin Paşanın vefatına dair Atâullah tarafından yazılan tarihte şunlardan bahsedilmektedir:

“Kaptanlık görevlerinde bulunan ve padişahla akraba olan Hüseyin Paşa, cömertlikte Hatem’i geride bırakmıştır. Ey Allah’ım,onun makamını cennet eyle!”

3

Târîh-i Vefât-ı Hüseyin Pâşâ ⁴⁴⁸

3 Cihânda zahmına olmaz o kimsemın merhem
 Şikest-i hâtırdur kârı pîr ü bernânun
 4 Ki olmuş idi kapûdân-ı baîr devletde
 Musâheretle de kadri refî idi anun
 5 Sahâda itmişidi nâm-ı pâk-i Hâtemi Tay
 Dür-i yefîmi idi hak bu kân-ı imkânun
 6 Be-câh-ı sıbt-ı Muhammed İlâhi lütfun ile

⁴⁴⁸ Vefata dair düşürülen bu tarihin, şairin yaşadığı dönem de dikkate alınarak, Battal Hüseyin Paşaya ait olduğu tahmin edilmiştir.

Cinân eyle mekânın Huseyn Pâşânun (H.1218-M.1803-04)
(Atâullah Divanı,Tarihler,s.106)

1.1.7.9. Vezir Tayyar Mahmud Paşa⁴⁴⁹

Sürûrî'nin Tayyar Mahmud Paşanın üç tuğ alarak vezir olmasını anlattığı aşağıdaki manzumede,Tayyar Mahmud Paşanın Sultan III.Selim tarafından savaşa gönderildiği ve fetih haberinin yakında geleceği anlatılmaktadır.

Sürûrî

- 1 Ma'delet-i bîşle Selîm Hân-ı Süleymân-haşem
Hüdhüd-i nusret olur nâme-resân-ı ihbâr
- 2 Mîr-i Tayyâr'ı vezîr eyleyip ol şâh u dilber
Kıldı şehbâz yigitlerle cihâda seyyâr
- 3 Nâme-i fethi karîbâ eder inşâ-allâh
Zîr-i şehbâl-i kebûterle pey-â-pey tesyâr
- 4 Hande-i kebk-i hırâmâna döner gulgulesi
Etse tablın dökerek 'azm-i tarîk-ı kühsâr
- 5 Ser-i târîh-i nüvisâna olur sâye-fiken
Evc-i 'âlâ-yı vezâretde hümâdır Tayyâr

2

Velehu

- 1 Birden üç tug aldı devletle âb u ceddi gibi
Hazret-i Tayyâr Beg kim şân ile oldu vezîr
2. Gördü dârâtun Sürûrî söyledi târîhini
Mîr-i Mahmûd-şiyem 'ünvânıyla oldu vezîr (H. 1215 – M.1800-01)
(Tayyar Mahmud Paşa Divanı,Der-Kenar,144)

1.1.7.10. Vezir Kaplan Paşa

“Kaplan Paşa,kahramanlık ve cömertlikte benzersizdir.İslam ehlinin aslan gibi padişahına böyle kaplan gibi bir kişinin vezir olmasına hiç şaşılır mı?”

21

Kaplan Paşadan Kürek İstida' âsında Söylediği Kıt'a

- 1 Hudâvendâ bugün sen 'arşa-i heycâda kaplansın
'Adûya pençe-i pür-zûr ile dürrinde kaplansın
- 2 Çeküp kürek fülk-i postum çıkardı kûh-ı mihnetde
Belîğ-i zâra fermân eyle bir ferrâce kaplansın

(Beliğ Mehmed Efendi Divanı,Kıt'alar,s.354)

Kaplan Paşa,savaş meydanının bir kaplanıdır.

22

Vezir Müşârü 'n-ileyhe yine Söylediği Kıt'a

- 1 Hıdîv-dâd ger Kaplan Pâşâ-yı kerem-gûster
Şecâ'atle sehâvetde velâtun lâ-nazîridir
- 2 'Aceb mi pâdişâh ehl-i İslâma vezîr olsa
Ki arslan-şâh-ı vâlâ menzilet Kaplan vezîridir

(Beliğ Mehmed Efendi Divanı,Kıt'alar,s.354)

1.1.7.11. Halil Paşa

Şair Beliğ Mehmed Efendi,Halil Paşanın lütfuna her an nâil olmayı arzular.Yüzünü,

⁴⁴⁹ Tayyar Mahmud Paşanın hayatı hakkında geniş bilgi için bkz.bu tezde s.558

onun altın gibi güzel yüzü ile kızartıp,güneş gibi bazen doğmak ve bazen de dolanmak; böylece akranları arasında onun ikramıyla üstün olmak istemektedir.

33

Kıt'a-berây-ı Halîl Pâşâ

- 1 Ey âsaf-ı cem-mertebe bu bende-i zârun
Her demde sezâ lütfun ile mukrim olinsam
- 2 Yüz kızdırub altun-sıfat-ı hüsn-i taleble
Hurşîd gibi gâh togub gâh tolansam
- 3 Şad-güne ' inâyetle ne var eyleyüp ikrâm
Akrân arasında bu kulun yüzli bulinsam

(Belîğ Mehmed Efendi Divanı,Kıt'alar,s.350)

1.1.7.12. Vezir İsmail Paşa

İsmail Paşa,korkusuz bir Rüstem,aslanları yıkan bir Kahraman'dır. Cömert, temiz ve adâletli bir kişidir.Vezirlerin içinde en üstünüdür.İşlerini,şeriat ve kanunlara göre yapar.

30

Bahâriyye der-Medh-i İsmâ'il Paşa

- 26 Vezîr-i saf-şikendür Kahramân-ı şîr-efkendür
Müşâr u mü'temendür Rüstem-i bî-bâk ü pervâdur
- 27 Sahâvet kâmdur cûd-ı firâvânun mekânıdur
Cihâna rûh-ı sânidür vezîr-i pâk ü dânadur
- 28 Meh-i burc-ı keremdür neyyir-i tâbân-ı a'zamdur
Revernak-bahş-ı 'âlemdür vücûdı lutf-ı 'uzmâdur
- 29 Şeh-i iklîm-i devrândur vezir-i pâk-iz'ândur
'Adîmül- mîsl-i devrândur vezârât içre yek-tâdur

...

(Sâlim Divanı,Kasideler,s.252)

1.1.7.13. Vezir Abdurrahman Paşa

Lebib,maaşının azlığından ve kendisine garazı olan bazı kişilerin maaşını noksanlaştırdığından,îrâdını zarara uğrattığından,hakimlerin haksızlığından Vezir Abdurrahman Paşaya şikayette bulunduğu kasidesidesinde paşayı zamanın lütuf menbaı olarak görür.Onun devrinde mutlu olmuştur:⁴⁵⁰

19

Bu Dahî Vezîr-i Müşârün İleyh 'Abdu'r-Rahmân Paşa Hazretlerine Ba'zı Husûsda Virilen Nazımdur

- 1 Ey hıdîv-i kerîm-i kâm-resân
Menba'-ı âb-ı zindegî-i zamân
- 2 Tarf-ı havzî-i devletinde müdâm
Gonca vü güllenin ola handân
- 3 Devr-i lutfında âsiyâb gibi
Buldı herkes suyun sürüp devrân

...

(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.196)

1.1.7.14. Vezir Süleyman Paşa⁴⁵¹

Edirneli Fâizî,Süleyman Paşanın vezaretinin, dokuz kat gökyüzü şişesi içinde Süleyman'ın bahtının gülü ile hep taze olması duâsıyla tebrik eder:

⁴⁵⁰ Kasidenin arz-ı hal kısmı için bkz. bu tezde s.509

⁴⁵¹ Vezir Süleyman Paşanın , Rus savaşı sonrası Adana'ya iç karışıklıkları önlemek amacıyla vali olarak gönderilmesini anlatan manzume için bkz. bu tezde s.358

84

Berây-ı Mühr-i Süleymân Paşa
 Ola nüh şîşe-i çarh içre her ân
 Ter ü tâze gül-i baht-ı Süleymân

(Edirneli Faiz Divanı,Kıt'alar,s.195)

Süleyman Paşanın Edirneye vezir olarak gelmesi,herkesi memnun etmiş ve şehir taze can bulmuştur.Zirâ,adâletiyle meşhur olan o vezir,nereye gitse rahat ve emniyeti temin etmiştir.

1
 Teşrifîyye li-Süleymân Paşa

1
 Hamdü'l-İllâh kim Edirne şehri buldı tâze cân
 Geldi devlet-hânesine ol vezîr-i kârvân
 Şâd olup ol dem ahâli didiler cümle hemân
 'Ömrin efzûn eyleye lûtfıyla Rabb-ı müste' ân
 3
 Ol kerem-perver vezîr-i ma'delet-'ünvân u şân
 Kande 'azm itse bulunur râhat u emn ü emân
 Mahz-ı eltâf-ı ilâhîdür anı itme gümân
 'Ömrini efzûn ide lûtfıyla Rabb-ı müste' ân

(İbrahim Nazîrî Divanı,Musammatlar,s.386)

1.1.7.15. Vezir Feyzi Efendi

Feyzi Efendi,daha önceleri devlet reisliğinde bulunmuş fazilet ve ilim sahibi bir kişidir.Şimdi ise vezir olmuştur.Nakşibendî tarikatına intisab etmiştir.Onun varlığı, fitnenin ortadan kalkması demektir.

38
 Medhiyye

1 Feyzî Efendi fâzıl-ı dâniş-pesend kim
 Oldur fûnûn-ı 'ilmle fâ'ik-i hucendiye
 3 Sâbık re'îs-i devlet idi 'ilm ü fazlıla
 Virmişdi şân o dâ'ire-i ser-bülendiye
 4 Şuğl-ı vezâret olmuş iken şimdi mâni'i
 Gelmez kesel mutâla'adan yine kendüye
 5 İtdi hulûs-ı niyyet ile hatm-i hâcegân
 Olmagla intisâbı der-i Nakşibendiye
 6 Kanda olursa pâk idüp ednâs-ı fitneyi
 'Adli olur müzekkir sâbûn-ı Kandiye
 ...

(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.322)

1.1.8. Kale Muhâfızları

Muhâfaza,koruyucu yerinde kullanılan bir tabir olan muhâfaza kelimesi,eskiden büyük devlet adamlarının şehir iç dışında kendilerini koruma maksadıyla yanlarında bulundurdukları adamlara verilen bir ad olduğu gibi,bir yerden başka bir yere taşınan eşyanın korunması için kafiyeyle eşlik eden silahlı kuvvetlere de bu ad verilirdi.Kaleleri düşman tecavüzünden korumakla vazifeli olanlara kale muhafızı denildiği gibi bu türlü işlerde bunların koruyucularına da muhafız denirdi.⁴⁵²

⁴⁵² Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, Ankara,1993, c.2,s.564

1.1.8.1. İran Muhâfızı İzzet Ali Paşa ⁴⁵³

İran Muhâfızı İzzet Ali Paşanın vefatına tarih düşen Antakyalı Münif,kendisine “Revân serdârı” diye seslenmekte ve onun kabrinin Allah’ın nurunun cilvegâhı olması için duâ etmektedir.

14

Târîh-i Vefât ı Muhâfız-ı Îrân 'İzzet 'Alî Paşa

- 1 Ey Revân leşkerinün ser-dârı
Reh-ber-i râh-ı Revân-ı ikbâl
- 2 Ya'ni hem nâm ü vasiyy-ı şeh-i dîn
Mâye-dâr-ı şeref ü fazl ü kemâl
- 5 Rabb 'İzzet 'Alî Paşanın ide
Meşhedin cilve-geh-i mihr-i cemâl (H.1147 – M.1734-1735)

مشهدن جلوه که مهر جمال

(Antakyalı Münif Divanı,Tarihler,s.206)

1.1.8.2. Bağdad Muhâfızı Hasan Paşa-zâde Ahmed Paşa

Ahmed Paşa,kaleler fetheden bir yiğittir.Dost gönülleri ateşiyle yakar.Kanunlara yön verir ve onlara zarar getirmez.Kılıcının suyu ile ,adâlet gülbahçesini geliştirir. Zamanında gönüller sıkıntıdan uzaklaştı, yeryüzünden fitne kalktı.Onun nazarı,İslam mülküne bekçidir. Arap ve Kürt eşkiyalarının fitnesinden dünyayı temizledi.

14

Kasîde Der Sitâyîş-i Muhâfız-ı Bagdâd Hasan Paşa-zâde Ahmed Paşa

- 10 Saf-der-i kal'a-küşâ Hazret-i Ahmed Paşa
Ki odur nâ'ire-i şûrî müdârâ ihmâda
- 11 O nesak-bahş-ı kavânîn-i kerem kim virdi
Fart-ı incâzı halel kâ'ide-i mu'tâda
- 12 Kâr-perdâz-ı 'adâlet ki nemâ virmededür
Âb-ı şemşîri ile gül-şen-i 'adl ü dâda
- 13 Kâm-bahşâ-yı semâhat ki zamânunda bütün
Oldı işkeste-dilân gâ'ileden âzâde
- 17 Olalı dehrde ser-çeşme-i hükmi cârî
Kalmadı gerd-i fiten sâhire-i gabrâda
- 18 Kâr-ger-i hükmi-i mutâ'ı o kadar 'âlemde
Olsa ger râbita-perdâz-ı vifâk azdâda
- 22 Pâs-bândur nazarı memleket-i İslâma
Hasm-ı cândur seferi şirzime-i ilhâda
- 23 Fitneden 'âlemi pâk itdi çalup şemşîri
Eşkiyâ-yı 'Arab u tâ'ife-i Ekrâda

...

(Antakyalı Münif Divanı,Kasideler,s.152)

1.1.8.3. Vidin Muhâfızı Hasan Paşa-zâde Halil Paşa

Hasan Paşa-zâde Halil Paşanın Vidin Muhâfızı oluşunu,İbrahim Nazîrî,hamd ile haber vermektedir.Gönüller,safa ve şevk ile dolmuştur.Zirâ,adâletıyla emsalsiz bir vezir

⁴⁵³ Divan Şairi İzzet Ali Paşa.Defterdâr Damad Mehmed Paşanın oğludur.Kaleminden yetişip 1137'de(1724-25) defterdâr mektupçusu olup 1141'de(1728-29) defterdâr-ı şikk-ı evvel oldu.21 Rebiyülevvel 1144'te(23 Eylül 1731) vezirlik verildi.15 Ramazan'da(13 Mart 1732) sadâret kaymakamı oldu.Zilkâde'nin başında(Nisan 1732 sonu) Anadolu Valiliğiyle Revân'a memur oldu.Sonra Revan seraskeri oldu.Cemâziyelâhir 1147'de(Kasım 1734) orada vefat etti.Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.3,s.845.

gelmektedir.⁴⁵⁴

72

Târîh Berâ-yı Muhâfız-ı Vidin Hasan Paşa-zâde Halil Paşa Hafazahu'llâhu Te'âlâ

1 Bi-hamdi'llâh gönül şimdi safâ vü şevke nâildür

Gelen zîrâ vezîr ibn-i vezîr bî-mu'âdildür

8 Bulup bir cevherî târîh-i garrâ lûfta nâil ol

Gelen bâ-lûtf-ı Hak zîrâ Halil Paşa-yı 'âdildür (H.1169 – M.1755-56)

(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.969)

1.1.8.4. Vidin Muhâfızı Muhsin-zâde Mehmed Paşa ⁴⁵⁵

Mehmed Paşa,adâlet ve cömertliği ile cihanda tanınmaktadır.Onun mükemmel güzellikte bir mizacı vardır.Şeriat hükümlerini icrâ ederek adâleti ile her yeri rahata kavuşturmaktadır.Mazlum,daha dünyada iken zâlimden intikamını onun sayesinde alır.

12

Kasîde-i Bahâriyye Berâ-yı Muhâfız-ı Vidin Muhsin-zâde Muhammed Paşa

14 O Muhsin-zâdedür ihsânı şâmil cümleye anun

Vücûd-ı ma'delet-âlûdını hıfz eyleye Mevlâ

20 'Adâlet ile mümtâz-ı cihân eltâf u ihsânda

Kemâl-i hüsn-i hulûk ile odur 'âlemde bî-hemtâ

21 Sadâ-yı 'adli âsûde idüp etrâf u eknâfi

Şerî' at hükmin icrâda şebîh olmaz ana ciddâ

22 Gelenler sâyesine lûtf u ihsânın görüp dâ 'im

Du' â-yı devletin evrâd ider subh u mesâ zîrâ

23 Cihânda intikâmın aldırur mazlûma zâlimden

Resûl-i ekremin şer'-i şerîfin eyleyüp icrâ

...

(İbrahim Nazîrî Divanı,Kasideler,s.363)

Mehmed Paşa,lütuf ve kerem sahibi bir insandır.Padişah,onun kıymetini bildi de kendisine memleketlerin anahtarını teslim etti.O, Osmanlı topraklarının Muhâfızıdır. Şair, Mehmed Paşanın lütuf ve cömertlikte bulunması,devrinde fakir ve zayıf kimselerin rahata kavuşması ümidinde olduğunu belirtmektedir.

15

Kasîde li-Müşârun İleyh 'inde Vusûl-i Mahrûse-i Dâru'l-Mücâhidîn-i Vidin

8 Didiler birbirine müjde ki hâlâ geldi

Lûtf u ihsân u kerem ile Muhammed Paşa

12 Şânını bildi anun pâdişeh-i heft-iklîm

Virdi miftâh-ı bilâdını yedine ki evlâ

13 Hâfız-ı memleket-i cümle-i âl-i Osmân

Kadr ü şânın bileler cümle a'lâ vü ednâ

14 Cümlenün hıfz-ı umûrın göricek lûtfi ile

Sadr-ı 'ulyâya olup eyleye çok lûtf u 'atâ

15 Devlet erkânı göre 'izzet ü şân nice olur

İdeler kesb-i şeref lûtfi ile ser-tâ-pâ

16 Nâil-i rütbe-i a'lâ olalar ehl-i reşâd

Sâyesinde ide râhat fukarâ vü zu'afâ

(İbrahim Nazîrî Divanı,Kasideler,s.368)

⁴⁵⁴İbrahim Nazîrî'nin,Halil Paşa ile ilgili bir tarih kıt'ası daha vardır.Bu manzumede,Halil Paşanın,adaletinden,cömertlik ve iyilikseverliğinden bahsedilmekte ve Vidin'e muhafız olarak geldiği tarih verilmektedir.Bkz.Necdet Şengün, **Nazir İbrahim ve Divanı**, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniv. SBE. İslam Tarihi ve Sanatları Türk İslam Edebiyatı A.B.D.İzmir,2006, s.969

⁴⁵⁵ Sadrazam Muhsin-zâde Mehmed Paşa.

1.1.8.5. Hemedân Muhâfızı Abdurrahman Paşa

Hemedân Muhâfızı Abdurrahman Paşa, iyilik gölgesini hümâ kuşu gibi salmaktadır. Himmette , onun bir benzeri ve muâdili yoktur. Onun varlığı, emniyete vesiledir. Zayıflar, onun devrinde rahata kavuşmuş; Hemedân emniyetli bir yer olmuştur:

15

Kasîde Der Sitâyîş-i Muhâfız-ı Hemedân 'Abdu'r-rahman Paşa

4 O kirâm-ı güher olmağla terahhumda 'âlem
Eylemiş Hak 'ilim-i zâtunı 'Abdu'r-rahman

5 O hümâ-sâye kerem-perver-i gerdûn pâye
Ki bulunmaz ana himmetde 'adîl ü akrân

6 Âsafâ sensin o dâdâr-ı 'adâlet-perver
Oldı zâtun o kadar vâsîta-i emn ü 'emân

7 Oldı âsûde gürûh-ı zü'afâ devründe
Dâr-ı emn oldı yine hıttâ-ı pâk-i Hemedân

...

(Antakyalı Münîf Divanı, Kasideler, s.157)

1.1.9. Diğer Memuriyetler

1.1.9.1. Selânik Mutasarrıfı Mehmed Paşa

Osmanlı Devletinde, *liva* da denilen sancak, kaza ile vilayet arasında bir idari teşekküldür. Bunların bir kısmı kazalar gibi vilayete bağlı, bir kısmı da bağımsızdı. Mutasarrıf ise, sancak adı verilen yerin başında bulunan memura verilen bir unvandır.⁴⁵⁶

Selânik Mutasarrıfı Mehmed Paşanın Hadice Hanımla evlenmesine dâir Vahîd Mahtûmî, şu tarihi düşmüştür:

XXX

Târîh-i İzdivâc-ı Mutasarrıf-ı Selânik Muhammed Paşa Rahimehu' llâh

9 Vahîd-i müjde-resân olarak didüm târîh
Hadice oldı Muhammed sana nasîb-i asîl (H.1134 – M.1721-22)

خد یجه اولدی محمد ساکه نصیب اصیل

(Vahîd Mahtûmî Divanı, Tarihler, s.428)

1.1.9.2. Kethüdâ Derviş Aga

Hacı Ali Paşanın Derviş Agayı kethüdâ seçmesini, Lebîb, şu tarihle verir:

28

Vezîr-i Müşârün İleyh Hacı 'Ali Paşa Hazretleri Kedhudâları 'Ali Ağaya 'Azl Viren Derviş Agayı
Kedhudâ Nasb İtdükde Sekiz Târîhi Hâvî ve Müştemil Virilen Nazmdur

19 Buldı câh-ı kedbudâ-yı câyım
Oldı zîbâ kedhudâ-yı kâm-yâb (H. 1181-M. 1767-68)

(Lebîb-i Âmidî Divanı, Tarihler, s. 338)

1.1.9.3. Kethüdâ Nâşid İbrahim Beğ

Hayatı hakkında asıl bilgiler “ Şair ve Siyaset İlişkisi” adlı bölümde verildiği için burada sadece ismi zikredilmiştir.

1.1.9.4. Bağdad Valisi Süleyman Paşanın Kethüdâsı Rüstem Aga

Bağdad Valisi Süleyman Paşanın kethüdâsı Rüstem Ağa, dünyaya gönül vermeyen, himmet sahibi bir insandır. Onun korkusundan sefihler bile salih kişiler arasına katılmıştır.

⁴⁵⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, Ankara, 1993, c.2, s.564

Rüstem Ağa,hiçbir şekilde adam kayırmaz.Herkese hakkettiğini verir. Şiilere rağmen her gün bir cami ve mescit tamit eder.

11
Kaside-i Hoş-Âyende Berây-ı Kedhudâ-yı Vâli-i Bagdâd
17 Kedhudâ-yı şeref-âlûde-i fahrî'l-vüzerâ
Câ-nişîn-i hulefâ ya'ni Süleymân Paşa
18 Hâmi-i ' arz-ı ümem hâfiz-ı âyîn-i kerem
Hâris-i resm-i kavânîn-i himem Rüstem Ağa
19 Rûz u şeb emr-i veliyyü'n-ni'amından hâric
Dil-i gayret-keşine girmez umûr-ı dünyâ
23 Râfîzî ragmına teksîr-i cemâ'atle ider
Günde bir mescid ü bir câmi'î ta'mîr ü binâ
24 Yokdur eslâf tevârihine hep baksunlar
İtmemiş itdigi âsâr-ı cemîli hulefâ
...

(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.173)

1.1.9.5.Kethüdâ Turunç Ağazade Ali Ağa

Kethüdâ Ali Ağa,asâlet sahibi,devrin iyilerindedir.Herkes meramını ona anlatmaktadır.

Böyle,her şeyden haberi olan birinin kethüdâ olması,İlâhî bir lütuftur.

29
Gül Ahmed Paşa-zâde Hacı 'Ali Paşa Hazretleri Diyârbekr Mansıbında İken Kedhudâları Turunç Ağa-
zâde 'Ali Ağa Virilen Nazımdur
14 Hüsn-i tedbîr bugün peyk-i merâmın herkes
İtmede hazret-i ağaya edeble tesyîr
15 Nice aga o necîb-i küremâ-yı devrân
Nice aga ki o zâtında sıfatında hatîr
16 'Ali Ağa-yı kerem-pîşe kim oldu hâlâ
Kedhudâ-yı 'Ali Paşa-yı vezîr ibn-i vezîr
19 Mahz-ı tevfiğ-ı İlâhî eseri dinmez mi
Kedhudâ ola ana böyle bir aga-yı habîr
...

(Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.227)

1.1.9.6.Rumeli Vezirinin Tezkirecisi Kara Tekur-zâde Vâlid Efendi ⁴⁵⁷

Vâlid Efendi,faziletiyle tanınan bir kişidir.Herkese hakkettiği muameleyi yapar.Rumeli vezâretine adâletiyle geçerek,o makama lütfuyla şeref vermiştir:

4
Berâ-yı Tezkireci-i Sadr-ı Rûm Kara Tekur-zâde
5 Hazret-i Vâlid Efendi o fezâyl-pîşe
'İlm ü fazl ile odur şimdi cihânda hem-hâl
7 Sadr-ı Rûma vireli zâtı şeref lûtfı ile
Gösterür cümle kazâ ehline ihsânı cemâl
10 Müstehakkımı bilüp lûtf-ile mesrûr eyler
Ya nice vasf ile medh itmeye ashâb-ı hayâl
12 Hele dîvânda olan 'adl-ile dâdımın anun
Kimse inkâr idemez itse iderler pâ-mâl
...

(İbrahim Nazîrî Divanı,Kasideler,s.354)

⁴⁵⁷ Tezkireci,Sadrazam ve diğer vezirlerin bugünkü anlamda hususi kalem müdürüdür.Sadrazamların tezkirecileri,sadaret kaleminin de âmiri idiler.Gerek Divan-ı Hümayunda ve gerekse ikindi divanlarında,sadaret makamına takdim olunan istidaları,bunlar yüksek sesle okurlardı.Sadrazamların tezkire-i evvel ve tezkire-i sâni adlı iki tezkirecisi bulunurdu. Midhat Sertoğlu, Osmanlı **Tarih Lûgati**, Enderun Kitabevi, İstanbul,1986, s.337

1.1.9.7.Hacc Emîri⁴⁵⁸ İsmâil Beg

İsmâil Beğin Mısır'da yaptırdığı köşk için yazılan tarih manzumesinde Edirneli Kâmî,onun sayesinde hac yollarının güvenlik ve rahata kavuştuğundan bahsederek, kendisi için duâlar etmektedir.

73

Târîh-i Berây-ı Kasr-ı İsmâ'il Beg Mîrû'l-Hâcc der-Mısır

- 1 Cenâb-ı mîr İsmâ'il-i zî-mesned emîrû'l-hacc
Du'â-yı devletin itmekde dâ'im bende vü âzâd
- 2 Kemâl-i haşmeti itdi tarîk-ı haccı âsûde
Cenâh-ı himmeti zillinde huccâc oldular dil-şâd
- 3 O zât-ı muhteremdür kurretü'l-'ayn-ı kibâr-ı
Mısır Muhâfiz ola dâ'im hânedânı hıfzına evtâd
- 4 Bu mesned-gâh-ı vâlâ-mak'ad-i zîbende-masnû'ı
Kenâr-ı bürke-i Nîl-i mübârekde idüp bünyâd

(Edirneli Kâmî Divanı,Tarihler,s.134)

1.1.9.8.Hacc Emîri Çeteci Abdullah Paşa

Çeteci Abdullah Paşanın Hac emirliği,Hicaz yollarını kesen eşkıyaları sindirmesi ile beraber anıldığı için burada sadece ismi zikredilmiştir.⁴⁵⁹

1.2. Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları

2.1 Kırım Hanı Maksud Giray

Cengiz Han soyundan olan Maksud Giray,cömert bir kişidir.Elindeki yıldırıma benzer kılıcı düşmana dokunsa,onu kahreder.Allah,böyle hayırlı bir halef kendisine verdiği için Giray Han için duâ etmek lâzımdır.Şair Belîğ'in bu şiiri yazmaktaki asıl gayesi,Allah'ın her işinde ona yardımcı olması için duâ etmekten başka bir şey değildir.

4

Kıt' a- berây-ı Maksûd Girây

- 1 Güzide hayl-i selâtîn-i âl-i Cengîz Hân
Kerîme-menkabe Maksûd Girây-ı sâhib-i cûd
- 2 'Adû-yı dîv-nijâda tokınsa kahr eyler
Elinde sâ'ikaâsâ o tîğ-i hûn-alûd
- 3 Ola hemîşe selâmet Giray Hân'a dürûd
Ki böyle hayr halef virmiş ana Hayy-ı Vedûd
- 4 Hüdâ-yı ' izz ü celî her işinde yâver olup
Güşâde ola anun bahtı tâlî'î mes'ûd
- 5 Belîğ-i zâra bu inşâ-yı kıt' adan şimdi
Du'â-yı devlet-i Maksûd Girây'dur maksûd

(Belîğ Mehmed Efendi Divanı,Tarihler,s.347)

Dürî,Maksud Giray Hanın vefâtı münasebetiyle yazdığı tarih kıt'asında, mekanının

⁴⁵⁸ Hacc Emîri(Emîr'ül-Hacc)Hac için Mekke'ye giden kafilenin reisi hakkında kullanılan bir tabirdir. Bunlar, kervanları emniyet altında getirip götürmekten başka,hac müddetince inzibatı teminle beraber Mekke'de Arafat'ta ve diğer mübarek makamlarda yapılacak menasiki idare etmekle mükelleftiler.Osmanlı hilafetinde bu memuriyet sonraları Sürre Eminliğine tahvil edilmiştir.Mehmet Zeki Pakalın, Mehmet Zeki Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB, Ankara,1993, c.1,s.527

⁴⁵⁹ Çeteci Abdullah Paşa hakkında geniş bilgi ve ayrıca Çeteci Abdullah Paşanın Hac Emîri iken eşkıyaları sindirmesini anlatan manzume için bkz.bu tezde s.352

cennet olması için duâ etmektedir:

Nısfet-i menkabe Maksûd Girây Sultân kim
Terk idüp 'âlemi itdi heves-i 'illiyî
Dâimâ rûhî olup ni'met-i dîdâr ile şâd
Ola hem-sohbeti hûri yeri gülzâr-ı berîn
İşidüp fevtini Dürrî didi târîh-i temâm
'Azm-ı 'adn eyleye Maksûd Girây Nüreddîn (H.1119 – M.1717)

ترجمہ عبد الباقی بن محمد بن قاسم بن نور الدین

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.209)

2.2. Kırım Hanı Mengli Giray Han

Antakyalı Münif, Mengli Giray Hanın vefatına düştüğü tarihte, hayırlı bir han soyundan gelen Mengli Giray Hanın fânî dünyadan bekâ seline aktığını söyler:

15

Târîh-i Vefât-ı Mengli Girây Hân

خان خجسته ذات نسب منکلی کرای
بیرون شد از سرای سپنج فنا روان

تاریخش آمد این چو محیط آبدید
شد منکلی کرای سیل بقا روان

(H.1152 - M.1739-1740)

(Antakyalı Münif Divanı, Tarihler, s.207)

2.3. Kırım Hanı Selim Giray

Kırım Hanı Selim Girayın yaptırdığı bir köşke dair yazılan aşağıdaki tarih kıt'asında , Kırımlı Rahmî, kendisinden övgüyle bahseder:

Selim Giray Han, Cengiz soyundandır ve onun ihsan kapısına herkes misafir olmaktadır. O, Kaplan Giray'ın oğludur. Alçak dünya, şair gibi onun gölgesine sığınsa, bu şaşkınlığından kurtulacaktır.

59

Târîh li-Kasr-ı Selîm Giray Hân-ı Kırım

1 Habbezâ kasr-ı ferah-bahs ü safâ-bünyâd kim
Tarhı r'anâ tarzı müstesnâ hevâsı bî-'adîl

9 Âb-rû-yı âl-i Cengiz-i cihân-dâver k'anım
Dergeh-i ihsânına mîr ü gedâ zayf ü nezîl

10 Zîver-i taht-ı Kırım efser-keş-i mülk-i kadîm
Nâm-ı zîşânı Selîm el-hakk hidîvv-i bî-'adîl

11 Zâde-i Kaplan Giray Hân-ı behîşt-eyvân k'odur
Ced-be-ced hân-ı şeref-'üvân ü kaân-ı nebîl

12 Kurtarırdı kendüyi sergeştelikden çarh-ı dîn
Sâye-i zinhârına olsa benim gibi dahîl

17 Gûş edip vasfın dedim târîh-i tarhın bî-bedel
Oldu Kasr-ı Yûsufun 'aynı zihî tarh-ı cemîl (H.1158 – M.1745)

(Kırımlı Rahmî Divanı, Tarihler, s.188)

2.4. Kırım Hanı Saâdet Giray

İbrahim Nazîrî, Saâdet Giray'ın vefatına düştüğü tarihte, onun makamının cennet olması için duâ etmektedir.

91

Berâ-yı Sa'âdet Girây

- 1 Gitdi hayf Hân Halîm-zâde Sa'âdet Girây
Cennet içinde ana Hak vire 'âlî sarây
- 2 Cümle selâtînün ol zübdesi bâ-hüsn-i hulk
Cûd u keremle vasf olunur ise sezây
- 3 Düşdi bir tevîk anun fevtine târîh Nazîr
'Adn ola bâ-lûtf-ı Hâk câ-yı Sa'âdet Girây (H.1174 – M.1760-61)

(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.978)

2.5. Kırım Hanı Devlet Giray

Eski Kırım Hanlarından Devlet Giray'ın vefatına düşürülen tarihte,Hoca Neş'et, onun fânî mülkü terk ederek bâkî devlete kavuştuğunu söyler:

16

Târîh-i Fevt-i Hân-ı Kırım-ı Sâbık Cenâb-ı Sultân Devlet Giray

- 1 Bir ziyâret-gâh-ı 'âldir bu cây
Meşhed-i Hân-ı Kırım Devlet Girây
- 2 Böyle bir gâzî şehi kâfir felek
Hâke saldı ey dirîgâ nâ-becây
- 3 Zıll-ı devletdi hümâyûn menzilet
Sâye-veş pest oldu hayfâ bu hümây
- 4 Hân-ı iklim-i Kırım olmuş iken
Hâkle yeksân yatur bu pâdşây
- 5 Yâd iden rûh-ı şerîfin hayr ile
Taht-gâhın bâg-ı 'Adn ide Hudây
- 6 Terkine bu mülk-i fânî târîhi
Oldu bâkî devlet-i Devlet Girây

(Hoca Neş'et Divanı,Tarihler,s.201)

Kırım Hanlarından biri için yazılmış bir kaside:

Ömer Besim'in Kırım Hanlarından biri için yazdığı aşağıdaki kasidede,Kırım Hanı,lütuf ve cömertliği ile övülmektedir.Kahramanlıkta onun benzeri yoktur.O ; akıl , tedbir ve anlayış bakımından Eflatun gibidir.

Ve Lehû Hüve'l-Feyyâz⁴⁶⁰

- 4 Lutf-ı Hak mazharı(.....) Hân-ı Kırım
Menba'ı cûd u 'atâ ma'den-i eltâf u kerem
- 11 Bâ'is-i mefharet-i devr-i zamân olsa sezâ
Böyle hâkân-ı sühan-perver ü ferhunde-şiyem
- 12 Lutf u himmetde şecâ'atde nazîri nâyâb
'Akl u tedbîr ü fetânetde Felâtûn-ı hikem
- 23 Merâtib üzre olub feyz-i hazret-i Mevlâ
Halîfe eyledi rûy-ı zemîne şâhânı
- 24 Erîke-zîb-i celâdet (.....) Girây Han kim
Cihânı eyledi leb-rîz şöheret ü şânı
- 35 Sehâ vü fazl u şecâ'at 'ulüvv-i himmetle
Cihân içinde bulunmaz 'adil ü akrânı
-

(Ömer Besim Divanı,Kasideler)

2.6. Eşref Han ⁴⁶¹

⁴⁶⁰ Ömer Besimî Divanında yer alan Kırım hanlarından birine yazılmış kasideden bir bölüm olup isim kısmı boş bırakılmıştır.

Eşref Han,sapkın ve âsî olduğunu unutup kendini bir şey zanneden boşboğazlı birisidir.Onun yönettiği İran'da,fesat ve sapkınlık ileri derecededir.Şifî halk,iki kız kardeşe birlikte evlenmekte ve aşırıya kaçmaktadırlar.Onların hak suretinde yaptıkları her iş bâtıldır.Şimdi yapılacak savaşla,Osmanlı ona haddini bildirecektir:

10

Terkîb-i Bend

VI

- 1 Kendin ne zann ider o beyâbân-nişîn-i gül
Bâgî vü tâgî oldığın agmaz o bü'l-fudûl
5 Taglît ile girîve-i bagy ü fesâdda
Dâ'im mudill ü dâll olur iken misâl-i gûl
6 Halk-ı miyân-ı rîş-i zekân cem'-i uhteyin
K'oldı şî'âr-ı şirzime-i rafz-ı bî-usûl
7 Fart-ı teşeyyu' ile o kâr-ı şenî'ayı
Mesmû' iken tevâtür ile itdiği kabûl
9 Bâtıl ola celâl-i Hudâ-yı 'alîm ile
Hak sûretinde eylediği şîve-i cühûl
10 İşte görür ne güne imiş şimdi ceng ü harb
İrsâl-i leşker itdi şehensâh-ı şark ü garb

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı,Terkib-bend,s.560)

“Eşref Hanın o horasânî kavuğu giydi , dünya başına dar oldu.İran tahtına bir Kızılbaş geçti.”

- 41 Kazâyı gör Kızılbaş aldı taht u tâc-ı İrânı
Başına teng olup dehr -Eşrefün geydi Horâsânî

(Antakyalı Münîf Divanı,s.302)

2.7. İran Şahı II. Tahmasb

Tahmasb,yaptığı savaşlardan ve çıkardığı kargaşadan dolayı,Osmanlı Devletinin ve milletinin düşmanıdır.⁴⁶²Bu yüzden,şairlerce hiciv konusu yapılmıştır. Aşağıda, Arpaemini-zâde Sâmi tarafından yazılan bir hicviye yer almaktadır. Sâmi,Tahmasb'ın fiziki ve ruhî yapısıyla ilgili ağza alınmaz sözler sarfederek çok ağır hakaretlerde bulunur.

Tahmasb kötü tabiatlıdır.Yüzündeki sakal,bir iki kıldan ibârettir.Burnu helâya benzer ve ağzı da kötü kokmaktadır.Ahlâkî bakımdan,pek çok sapık yönü vardır.Onun velinimetini olan kişinin oğlu bile dalkavukken,Tahmasb'ın nankörlüğüne şaşmamak gerekir. Müslüman görünüşlü,hâin tabi'atlı biridir. O,Mora kilisesinde papazlarla putların fedâîliğini yapmaktadır.

34

Hecv

- 1 Merd-i pîş-tab' ü sefih-i bed-şiyem kimdür dimem
Ehl-i sûk içre fakîr ü muhteşem kimdür dimem
2. Rîşî peşm-i hâye-i hâce-serâveş yek-dü mü
Enfi mânend-i halâ gendîde-fem kimdür dimem
3 Şâhidînün nüshasın tahrîr iden câhil-meniş
Geh necis-gû kârî-i kârın şikem kimdür dimem

⁴⁶¹ 1723 yılında İran şahı olan Eşref Han,1730 senesinde Nadir Han'ın desteğini alan II.Tahmasb'a idareyi bırakmak zorunda kalmıştır.Eşref Hanın Osmanlı Devleti ile olan münasebetleri için bkz.bu tezde s.14. Eşref Hanla yapılan savaşlar ve antlaşmalar için ayrıca bkz. s.422

⁴⁶² II.Tahmasb, 1722 Safevî devletinin başına geçmiş;1730 yılında,Nâdir Hanın gayretleriyle İran şahı olmuştur.Fakat,tahta çıkması memleket içinde karışıklıklara sebep olmuş,Sünnî Müslümanlara şiddet uygulanmıştır.1731 yılına kadar hükümdarlığı devam etmiştir.Osmanlı- Şah Tahmasb münasebeti için bkz.bu tezde s.13

- 4 Muglem-i kavvâd-meşreb müdmin-i şürb-i Yehûd
Hem harîf-i kahbe-zen deyyûs hem kimdür dimem
- 5 Müt'akâr-ı gar-zenân olup Sitanbulda iden
İrtikâb-ı dîn-i Tahmâs-ı 'Acem kimdür dimem
- 6 Kâse-lîsiyken o mahdûm-ı veliyy-i ni'metün
Olan âhir-kârî küfrân-ı ni'am kimdür dimem
- 7 Sûret ugrısı Müselmân-heyet ü hâ'in-sirişt
Sârık-ı nakd ü kitâb ol müttehem kimdür dimem
- 8 İntisâb itse kime lâ-büd ider hâne-harâb
Çün şagâl-i şahs-ı meş'ümü'l-kadem kimdür dimem
- 9 Ayâ moranun kelîsâsında kıssîsân ile eyleyen
Dînün fidâ-yı her sanem kimdür dimem

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı,Kasideler,s.534)

2.8. Nâdir Şâh ⁴⁶³

76

Şah-ı 'Acem Olan Nâdir Şah Tahmas Kulunun Katline Târîhdir (1747)

- 1 Etdi ferzîn-i kazâ âhir yerin Nâdir Şehin
Nat'-ı satranc-ı emelde gûşe-i lahd ü memât
- 2 Etdiler ol pîl-ten-i mekkân mağlûb-ı hiyel
Gösterip mansûbeler acmazdan hayl-i guzât
- 3 Geçmedi sarrâf-ı takdîrin yanında bir pula
Yere geçsün genc-i Karunî gibi nakd-i Kelât
- 4 Eyleyip kahr-ı Hudâ bâzû-yı ikbâlin şikest
Sâl-i târîhin su'âl etdikde halk-i kâinât
- 5 Feyz-i rûhâniyet-i isnâ-'aşerle söyledim
Eyledi bâzîçe-i eyyâm Nâdir Şâh'ı mat (H.1160-M.1747)

(Kırıklı Rahmî Divanı,Tarihler,s.203)

⁴⁶³ İran'da yaşayan Afşar Türkmenlerinin Kırıklı koluna mensup olan Nâdir Şâh, 28 Muharrem 1100 (22 Kasım 1688) tarihinde Kûbân'da doğmuş olup 1736-1747 yılları arasında hüküm sürmüştür. II. Tahmasb'ın hizmetine girince Tahmasb-Kulu Hân unvanını almış ise de kendisi tahta geçince, tekrar eski adı olan Nâdir ismini kullanmaya devam etmiştir.1732 yılında, Şâh II. Tahmasb'a karşı bir darbe yaparak onu tahttan uzaklaştırıp yerine henüz çocuk yaştaki oğlu III. Abbas'ı geçiren Nâdir Şâh, şâh-vekili olarak idâreye el koymuştur. İktidârı ele geçirir geçirmez, ilk iş olarak, halk üzerinde nüfuzlu Şî'î ulemâ ile iyi geçinmeye çalışmış ve hatta onların desteğini sağlamak maksadıyla, bu ulemânın aşırı Şî'î faaliyetlerine dahi göz yummuştur.

Nâdir Şâh'ın, 1733'de Osmanlılara karşı Kerkük önlerinde kazandığı başarı, 1734'de çıktığı Kafkasya seferi neticesinde Rusları Bakü ve Derbend'den çıkararak kazandığı zafer, kendisini ülke ve ahâli nezdinde bir kahraman hâline getirmiştir. Nâdir Şâh Afganlara, Ruslara ve Osmanlılara karşı kısa zamanda kazandığı bu başarılarından sonra 1736'da Mugan sahasında topladığı bir mecliste ulemâ, eyâlet vâilileri ve diğer ileri gelenlerin ısrarı ile şâhlık tâcını giymiştir. Şâhlığı kabul ederken de, kendisinden şâh olmasını isteyenlere, İran'ın bağlı bulunduğu Şî'î akîdesinden vazgeçerek bunun yerine Ehl-i Sünnet mezhebi sayılan İmâm Cafer Sâdık tarîkâtının kabul edilmesini şart koşmuştur. Ayrıca Nâdir Şâh, saltanatın kendi ailesinden birine intikâlini; Safevî hânedânına kimsenin taraftar olmaması ve onlara taraftar olanların katledilerek mallarının ellerinden alınmasını; İran ile komşu devletlerin (Özbek, Bübürlü ve Osmanlı devletleri) arasındaki mezheb ihtilâfinin çözülmesini istemiştir.

Nâdir Şâh İran tahtına çıktığı sırada, Avusturya ve Rusya ile harp hâlinde olan Osmanlı Devleti bir elçilik heyeti göndererek İran ile Kasr-ı Şirin şartlarında sulh yapmak arzusunu bildirmiştir. Nâdir Şâh da, Hindistan seferine hâzırladığı için, bu sulh teklifini kabul etmiş, hem fikirlerini belirtmek, hem de cülûsunu haber vermek için bir elçilik heyetini İstanbul'a göndermiştir. Nâdir Şâh, gönderdiği bu elçilik heyeti ile İranlıların Şî'î akîdesini terk ve Ehl-i Sünnet mezhebi olarak İmâm Cafer akîdesini kabul ettiklerini, Osmanlı Devleti'nden de İmâm Cafer Sâdık mezhebinin ehl-i sünnetin beşinci mezhebi olarak kabul edilmesini istemiştir. Ayrıca Nâdir Şâh, bu mezhebe Mekke'de bir ibâdet yeri (rûkn) verilmesini; İran'ın her sene Suriye üzerinden bir emîrî'l-hac göndermesini; esirlerin mübâdele edilmesini ve karşılıklı elçiler gönderilmesini teklîf etmiştir. Nâdir Şahın sünnilere tanıdığı haklar,Şiiilerin çirkin âdetlerini yasaklaması,halkın çoğu Şii olan İranda büyük kargaşalar çıkmasına sebep olmuş ve Nâdir Şâh,1747 senesinde Sîstân isyanını bastırmak için sefere çıktığında,Fethâbâd civarında âsiler tarafından öldürülmüştür. İzzet SAK, "1736-1741 Yılları Arasında İstanbul'a Gelen İran Elçilerinin Bazı Masrafları" , Selçuk Ün.v.Fen-Edebiyat Fak.Edebiyat Dergisi,Yıl 2006,Sayı 16,s.117-161.

II. BÖLÜM
18.YY. DİVANLARINDA YER ALAN SİYASİ OLAYLAR

2. 18.yy. Divanlarında Yer Alan Siyasi Olaylar

2. 1. Ülke İçindeki Siyasi Olaylar

2.1.1. İç İsyanlar

Nogay Tatarlarının Akınları

Nogay Tatarlarının Ruslar üzerine bu yüzyılda yaptığı akınları Hevâyî, bir gazelinde şöyle anlatmaktadır:

Gazeliyyât

147

1 Öpülmezmiş köteksiz ol leb-i pür-şûr gördün mü
Pınar başında böyle ceng-i dûr-â-dûr gördün mü
Nice bin köy basarsın ey Nogay Tâtârı insâf et
O akın etdiğin yerlerde bir tâbûr gördün mü
Bekâr otâlarına korhusuz varır utanmaz hiç
Ne murdâr olduğun ol kahbe-i âhûr gördün mü
...

(Hevâyî Divânı ,s.76)

2.1.1.1. Patrona Halil İsyanı

18.yy, ebced tarihçiliğine çok fazla önem verilen ve bu konuda bilhassa Sürûrî gibi şairlerin yetiştiği bir yüzyıldır.Padişahların cülûsları,çocuklarının vilâdeti,yapılan savaşlar,kazanılan yerler,antlaşmalar,devrin divan şairlerince ebced düşürülerek kayıt altına alınmıştır.

Bu yüzyılın devletin içinde gelişen önemli olaylarından iki tanesi,1703'teki Edirne vak'ası ile Sultan II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi ve 1730 senesinde Patrona Halil'in başlattığı isyan ile, Sultan III. Ahmed'in tahttan ferâgatine mecbur edilmesidir.

Tarihçilik, bu yüzyılda çok gelişmiş olmasına rağmen, şairlerin, devlet idaresindeki karışıklıklara, bilhassa padişahların hal'ine, saraya yönelik isyâna, şiirlerinde pek de fazla yer vermedikleri dikkati çekicidir. Şairlerin, aynı zamanda o zamanki Osmanlı toplum yapısının nabzını tutan kişiler olduğu düşünüldüğünde, bunun böyle olması gayet normaldir. Zirâ,bu tür hâdiseler,Osmanlı toplum yapısında hiçbir zaman tasvip görmemiştir.Manzumelerde bunlardan bahsedilmemesinin bir diğer sebebi,tahta yeni çıkan padişahın ve halkın moralini bozmama düşüncesi olabilir.Bundan dolayı şairler,tarih kıt'aları vb.nazım şekilleriyle bu tür olayları anlatmaktan imtina' etmişlerdir.

Nitekim;devrin tarihçisi Sâlim,bu tür menfur hâdiselerin söylenmesinin hoş olmadığını,Patrona Halil isyanı sonrası sadârete gelen Silahdâr Mehmed Paşaya yazdığı bir kasidesinde anlatmıştır:

Sâlim,bu kötü hâdiseden bahsetmek istemediğini;ama iman ve mertliğin insanı suskun yapamayacağını söyler.İsyan zamanını felâket denizi olarak sembolleştiren şair, bu felâketten Mevlâ'nın zemzem suyunun yetişip kurtardığını söyler.Bu isyan,muhâlif bir kasırga gibidir.Aslı tellak olan, Arnavud asıllı Patrona ve onun avânesi birkaç kişi, cihanı fesâtla doldurmuşlar ve fesâdın acı suyunu,mananın tatlı suyu zannetmişlerdir de,padişahın kanına susamışlardır.Cihan meclisi,bu fitne ile mahşer yerine dönmüştür. Sonra Sadrazam Silahdâr Mehmed Paşa gelerek

aldığı tedbirlerle onları ve verdikleri fitneyi ortadan kaldırmıştır da cihanı ihyâ etmiştir, insanların duâsını almıştır.

25

Der-Sitâyiş-i Vezîr-i a'zam Mehmed Paşa

- 19 Söylemek istemez âdem anı amma duramaz
Komaz imân u mürüvvet k'ola ebkem gûya
20 Ne idi çekdigümüz bahr-ı felâketde bizüm
Hamdü'lîllâh ki yetüp zezzeme-i yâ Mevlâ
21 Düşdi limân-ı emâna sūfün-i tahte-i ten
Talgalar boydan aşup görmüş iken nice belâ
22 Bir muhâlif hele şiddetli kasırgaydı o kim
Ak köpüklenmiş idi bahr-ı emânı her câ
23 Karada zâhir olup böyle fücâ'î bir gün
İstîlâh-ı keder-efzâ-yı kelâm-ı deryâ
24 Tonanup çıkdı tonanma-yı habâset pusudan
Sekdirüp çekdiri-i melâneti bî -pervâ
25 Batrona nâmına bir kâfir-i bi'llâh dahî
Bir iki nâmı bilinmez köpek ibn-i rüsâ
26 Ashı dellâk iken eyledi bir gûne zuhûr
Ki cihân mülki bütün oldu fesâda me'vâ
27 Kanına susadı gûyâ bir iki Arnâbûd
Sandı telh-âb-ı fesâdı o zülâl-l ma'nâ
28 Câvidân sandı gidi böyle gelen dünyâyı
Elinün kiri yüzi karası kaldı ammâ
29 Hasılı böyle biraz müfsid ile bezm-i cihân
Haşr-ı mahşer gibi olmuşdu keder ser-tâ-pâ
30 Sad şükür kim o vezîrün sipeh-i tedbiri
Kıldı bu saffi şikeste bizi itdi ihyâ
31 Bir veliyyü'llâh şehün aldı du'â-yı hayrın
Eyledi dîn-i mübîne nice hizmet ki ana

...

(Sâlim Divanı,Kaside,s.232)

Patrona Halil isyanı ile bilgi veren bir diğer şair ise Lebib'dir. Lebib, Osmanlı sultanlarının saltanat süreleri anlattığı kasidesinde, Edirne vak'asıyla Sultan II. Mustafa'nın tahttan indirilmesinden ve bu olaydan söz etmektedir.

H.1115'te(M.1703) Allah'ın takdiri ortaya çıkmıştır. Sultan II. Mustafa sefere niyetlenerek Edirne'ye gitmişken, azgınlık gösterenlerin fitne buhranının taşkınlığı cihanı kaplamış ve Allah'ın hal'(tahtan indirilme) şerbeti ile dermân gelmiştir.

58

Kasîde-i Rengîn-i Beyân Müddet-i Saltanat-ı Selâtîn- i Âl-i 'Osmân

- 20 Tokuz sâl eyledi bu nüh revâk-ı dehre dârâlık
Tokuza çıkdı feth ü nusret ile şöhret ü şânı
21 Resîde oldu bin yüz onbeşe târîh-i hicret çün
Görindi saltanattan hecri bâ-takdir-i Rabbânî
22 Edirne tahtgâhında gazâyâ 'azîm olmuşken
Mizâc-ı devlete virdi hâlel erbâb-ı tugyânı
23 Tamâm itmişdi mülki fart-ı buhrân-ı fiten geldi
Hakîm-i lem-yezelden şerbet-i hal' ile dermânı

Sultan II. Mustafa tahttan indirilince, yerine kardeşi Sultan Ahmed geçmiştir. Fakat devlet bağı, bigâne yapraklarla dolmuştur. (Devletin nizamı bozulmuştur.) Sultan Ahmed, devlet işlerini yoluna koymaya başlar. Âsileri temizler. Öyle ki, devlete memlekete getirdiği nizâmın bir benzeri, o âna kadar görülmemiştir. Devletin içinde nizâmı sağladıktan sonra, kâfir beldelerine

sefere niyetlenir.Bir kerede,Revan, Gence, Tiflis, Tebriz ve Hemedân'ı alır.Tarih 1143'e(M.1730) geldiğinde,yani padişahlığının 28.yılında Üsküdar'a,İran üzerine sefer etmek gâyesiyle geçtiğinde, Hâricîler (isyankârlar) meydanı doldurmuştur.Kaderin tecellîsi,hikmetli sebepleri de önceden hazırlamıştır.O padişah da bu gizli sırra vâkif olunca,hemen o saatte kendi isteğiyle tahttan ferâgat eder ve yerine kardeşinin oğlu Sultan (I.) Mahmud geçer.⁴⁶⁴

24 Karındaşı 'adâlet-pîşesi hân Ahmed-i sâlis
Cülûs itdi serîr-i mülke bâ- te yîd-i Sübhânî
25 Fe-ammâ bâg-ı devlet berg-i bî-gâneyle tolmuşdı
Anı tathîre düşdi bâgbân-ı fikr ü iz'ânı
26 Hele çârûb-ı tedbîr-i hümâyûn ile pâk itdi
Memâlikden te'ennî birle levs-i bagy u tugyânı
27 Kiyâsetle siyâsetde o denlü kıldı dikkat kim
Nizâm-ı mülk ü milletde dinildi yokdur akrânı
28 Tamâm itdükde hüsn-i re'y ile âsâyiş-i mülki
'Azîmet kıldı teshîre bilâd-ı kâfiristânı
29 Gazâya eyleyüp teşmîr-i sâk-ı himmet-i vâlâ
Dem-i küffâr ile kıldı muhannâ pây-ı merdânı
30 Silâh-ı ceşî düşdi sulh-ı agnâm-ı fütûhâta
İdüp kassâb-ı kahr u satveti ber-çide dâmânı
31 Çıkardı bir bıçakdan tîg-ı nusret-tâb-ı ikbâli
Revân u Gence vü Tiflis ü Tebrîz ü Hemedân'ı
32 Bu reftâr üzre târîh oldı bin yüz kırk üçe balig
Otuzdan iki noksan olmuş idi sâl-ı sultânı
33 O dârâ Üsküdar'a Râfizî kasdıyla giçdükde
Sitanbûl dâhilinde Haricîler aldı meydânı
34 Kaza bir muktezâ-yı hikmet esbâbın ider hâzır
İrişdükde bir emrûn hükm-i Rabbâniyle pâyâm
35 Hezârân kıl ü kâl oldı ki dil zikrinde lâl oldı
O şeh bergeşte-bâl oldı duyınca sırr-ı pinhânı
36 Hemân ol sâ at itdi câ-nişînî ihtiyârıyla
Birâder-zâdesi sultân Mahmûd-ı cihânbanı

...

(Lebib-i Âmidî Divanı, Kasideler, s.261)

2.1.1.2. Sarıbeğ-zâde Mustafa Çetesinin Ortadan Kaldırılması (1736-37)

1735-1739 yılları arasında Batı Anadolu'da Soley Bey diye adlandırılan Sarıbeyoğlu Mustafa önderliğinde isyancı bir grup ortaya çıkmıştır.Faaliyet merkezleri Honaz,Denizli idi.Sarıbeyoğlu,Mersin'den Balıkesir'e,Aydın'dan Akşehir'e kadar olan bölgeyi tehdit altında bulundurmıştır.Kendisi,Osmanlı devlet otoritesine karşı Batı Anadolu'da bir hayli yayılan isyana öncülük edkip bu bölgedeki düzeni bozmuş ve ticareti de geniş ölçüde etkilemiştir.Bu isyan süresi içinde Sarıbeyoğlu sadece bölge halkı için büyük bir tehlike oalrak kalmamış aynı zamanda İzmir'e gitmekte olan Tokat kervanları dahil diğer birçok kervanları da soymuştur.Sarıbeyoğlu,merkezi idareden memnun olmayan sivil halktan düzenlediği bir kuvveti emrinde tutmuş ve merkezden kendi isyanını bastırmak üzere ayrı zamanlarda gönderilen Osmanlı askeri kuvvetlerini de yenmeyi başarmıştır.⁴⁶⁵

⁴⁶⁴ Şairin ,manzumesinde "Râfizî(Şîî)" kelimesi ile "Hâricî" kelimesini bir arada kullanması ilginçtir.Bu kelimeler, Hz.Ali ile Hz.Muâviye arasında yapılan Sıffin savaşını ve Hâricîlerin bu savaşta, her iki gruba karşı isyanını hatırlatmaktadır.Bununla birlikte,Şîânın Hz.Ali taraftarı oldukları düşünülduğünde,manzumedede,padişahın da ancak Hz.Muâviye olarak düşünülmesini mümkün kılan bir benzetme yapılmıştır.

⁴⁶⁵ Necmi Ülker, **İzmir Şehri Tarihi I**, Akademi Yayınevi,İzmir,1994,s.35

1736 yılında Avusturya'ya karşı başlatılmış olan savaşa kendi kuvvetleriyle bizzat gelip Osmanlı ordusunda hizmet etmesi şartıyla devlet tarafından affedildiği Sarıbeyoğlu'na bildirilmiştir. Bunun kendisine karşı düzenlemiş politik bir oyun olduğunda şüphelenen Sarıbeyoğlu, bu af ve çağrıya uymayıp Batı Anadolu'daki faaliyetlerine devam etmiştir.⁴⁶⁶

Sarıbeyoğlu isyanı, uzun süren mücadeleler sonucunda 30 Nisan 1739 tarihinde bastırılmış ve Sarıbeyoğlu ve çetesi ortadan kaldırılmıştır.⁴⁶⁷

Kırımlı Rahmî, Anadolu'da çıkan Sarıbeğ-zâde Mustafa adlı eşkiyanın katlini anlattığı tarih kıt'asında, eşkiyanın verdiği keder karanlığını zafer güneşi yok ettiği için insanlara "Gözünüz aydın olsun." demektedir. Sultan Mahmud, cihandaki kötülerin kimler ve kaç kişi olduğunu bilmektedir. Sarıbeğzâde Mustafa'yı öldürüp kötü ve alçak kişilere ibret olsun diye meydana onun cesedini atmıştır.

36

Târîh-i Katl-i Ser-i Eşkiyâ Sarı Beg-zâde der-Anadolu Kabbehahullâh

- 1 Dîde rûşen yine mahv eyledi hurşîd-i zafer
Eşkiyânın zulümât-ı sitem ü azârın
- 2 Gözü aydın yine a'yân-ı Anadolu'nun
Şevk-ı reşk-âver-i rûz etdi leyâl-i târın
- 3 Ya'ni kim cûşîş-i seylâb-ı zafer pâk etdi
Sâha-i saltanâtın hâr ü has-ı ekdârın
- 7 Bârek-Allah şehenşâh-ı felek-'ünvân kim
Bildi devrinde eşirrâ-yı cihân mikdârın
- 8 Sarı Beg oğlın edip küşte-i seyf-i sarım
Atdı meydân-ı demâra cesed-i murdârın
- 9 Etdi sermâye-i 'ibret süfehâ-yı dehre
Vaz' edip bâb-ı hümâyuna ser-i evkârın
- 10 Dehşet-i bârika-i tîg-i cihâd-efrûzu
Düşmenin başına teng etdi diyâr ü dârın
- 11 Kuvvet-i kevkeb-i ikbâline mâşâallâh
Seyr edin düşmen-i bed-tâli'inin idbârın
- 12 Ser-i maktû'mı gördükde dedim târihin
Sarı Beg-zâde şâkî buldu sezâ-yı kârın (H.1149 – M.1736-37)

(Kırımlı Rahmî Divanı, Tarihler, s.167)

2.1.1.3. Muhammed Kulhan'ın Yusuf Paşa Tarafından Öldürülmesi

Lezgi Hanı Muhammed Kulhan, Erzurum halkını sık sık rahatsız edince, Çıldır valisi Yusuf Paşa Hanı mağlup ederek öldürür.⁴⁶⁸ Bunun üzerine Erzurumlu şair Hâzık, paşayı över ve bu olayı bir tarih manzumesi ile anlatır:

Yüce soylu Yusuf Paşa, kahramanlık bayrağını yüceltendir. Din ve devlet düşmanı Muhammed Kulhan'ın fitne ve kötülüğü dünyayı kaplamıştır. Neredeyse, İslam topraklarının sınırlarına zarar verecektir. Allah'a hamd eden şair Hâzık, Yusuf Paşanın ona gereken cezâyı verdiğini ifade eder. Hâzık'a göre, devletin yüce kapısına böyle bir din ve devlet düşmanının şimdiye kadar böyle bir zarar vermemiştir.

⁴⁶⁶ Necmi Ülker, *İzmir Şehri Tarihi I*, Akademi Yayınevi, İzmir, 1994, s.36

⁴⁶⁷ a.g.e., s.40

⁴⁶⁸ Hüseyin Güfta, *Sâlim(Mirzâ-zâde), Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv. SBE. Erzurum, 1995, s.76

- 25
Târîh-i Katl-i Yûsuf Paşa Bâ-Muhammed Kulihân
8 Dâver-i vâlâ-tebâr u âsaf-ı Yûsuf be-nâm
Dehr ü 'asrın râyet-efrâz-ı şecâ'at-güsteri
13 Tîgine n'ola yemîn eylerse rûh-ı Murtaşâ
Bir gazâ etdin ki hoşnûd eyledin Peygamberi
14 Tâgiyân-ı Lezgiye şemşîr-i yalman gösterip
Kabza-i teshîre oldı bir alay bâgileri
15 Dîn ü devlet düşmeni ya'ni Muhammed Kulihan
Kaplamışdı dehri bîm-i fitne-i şûr u şeri
16 Az kalmışdı vere ser-hadd-i İslâma hâlel
Ermiş idi Erzurûma dehşet-i gâret-geri
17 Hamdülillah kim cezâsın verdi tîg-i nusretin
Kişver-i İslâmı bîm-i fitneden etdin berî
18 Varmamışdı südde-i şevket-penâh-ı devlete
Böyle bir hâ'in 'adû-yı devlet ü dînin seri
19 Bu gazâlarda olup tevîk-ı Bârî yâverin
Hızr ola re'yât ü ikbâlin hemîşe rehberi
20 Bâ-hurûf-ı bî-nukat Hâzık dedim târîhini
'Arşa as şimdengerü şemşîr-i vâlâ-gevheri (H.1145- M. 1732/33)
عرشه آص شمدن كبرو شمشير والا كوهري

(Hâzık Divanı,Tarihler,s.174)

2.1.1.4. Hicaz Yolunu Kesen Eşkiyaların Çeteci Abdullah Paşa Tarafından Ortadan Kaldırılması

Lebib,Çeteci Abdullah Paşanın Emîrû'l-Hac olduğu vakit,Hicaz yolunu kesen Arap eşkiyasını ortadan kaldırmasını anlattığı aşağıdaki tarih manzumesinde,Abdullah Paşanın âsîlere kılıç âyetiyle besmele çekerek hücum edip, onları mahvettiğini anlatır.Abdullah Paşa,padişahın yüce ellerinde bir “şahbâz”dır ki,Arap eşkiyasını kuş gibi avlamıştır.

- 11
Vezir-i Müşârûn ileyh Çeteci 'Abdu'llâh Paşa Hazretleri Emîrû'l-Hacc-ı Şâm İken Tarîk-i Hicâz'ı Bâgî
'Arabân'dan Tathîrinde İrsâl Olman Fethiyye Târîhdür
10 Âyet-i seyf oldı zâtun ehl-i bagye eyledün
Besmeleyle tîg-ı âteş-tâbunı müşrik-güdâz
13 Çeng-i cengünde 'arab çün karkuş oldı zebûn
Dest-i ikbâl-i şehensâhîde sensin şâh-bâz
14 Eyledi da' vet seni harbe benî harb-i le' îm
Çâşnî-i harbi bilmezdi henüz ol herze-tâz
15 'Arşa-i ceng olicak humyu' 1-vâüse mâ-sadak
Hamd li'llâh dîk-ı hizlânında buldı ihtizâz
16 Şâhid-i bahtuna Hak virdi 'arûs-ı nusreti
Eyledün sâmân-ı 'urbânı ana kat kat cihâz
25 Ben de tebrîk ile bu mısra' ı ketb itdüm Lebîb
Hâc-ı 'Abdu'llâh Paşa fâtih-i râh-ı Hicâz (H. 1173 - M1759)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.300)

2.1.1.5.Yazıcı-zâde İbrahim Paşanın Erzurum Civarındaki Eşkiyayı Sindirmesi

Yazıcı-zâde İbrahim Paşanın⁴⁶⁹,Erzurum'da ortaya çıkan eşkiyaları temizlemesini,

⁴⁶⁹ İbrahim Paşa,Yeniçeri kul kethüdâlığından azledildikten sonra ,1152 sonlarına doğru(1740 başları), yeniçeri ağası olmuştur.1158'de(1745) ,vezir rütbesiyle Erzurum valisi oldu.Daha sonra ,Diyarbakır,Erzurum,Van,ikinci defa Diyarbakır valisi oldu.1171'de(1757-58), halk tarafından valilikten atıldı.Bir süre boşta kalıp, 1173(1759) senesinde Çıldır Valisi ve 1174'te(1761)üçüncü defa Erzurum valisi oldu.Buradaki görevinden sonra ,1176'da(1763) Kars valiliğine getirildi.1178'de(1764-65) orada vefat etti. Mehmed Süreyya,a.g.e.,c.3,s.788

Lebib,yazdığı manzumeyle şöyle anlatmaktadır:

Âsiler,Erzurum'u istila etmişlerdir.Şehrin ileri gelenlerinden bazısı şehirden kaçmış,bazısı da eşkıyanın saldırısına maruz kalmıştır.Pek çok kişi ,çarpışmanın faydasız olacağını düşünüp,olaylara sessiz kalmıştır.Allah,Vezir İbrahim Paşaya mansıblık(vali) verip oraya göndermiştir.İbrahim Paşa,padişahın emriyle,rahatı kendine haram etmiş ve süratle şehre gelmiştir.Ayağının tozunu,o alçak eşkıyanın gözlerine sürmüştür.

23

Vezîr-i Müşterî-Tedbir Yazıcı-Zâde İbrâhîm Paşa Erzurum'da Zuhûr İden Eşkîyâ-yı Ahâlîyeden Tathîr-i Memleket ile İzhâr-i Celâdet İtdükde İrsâl Olman Târîhli Nazmdur

- 1 Vezîr-i kâm-fermâ Hâcî İbrâhîm Paşa kim
Ferend-i tîgunun innâ fetahnâ nakşidur her sâl
4 İdince Erzurum'un ehl-i bagy-ı şehre istîlâ
Gürîzân oldu a'yânun kimisi kimi pâ-mâl
5 Eger hâhî selâmet der-kenârest oldu sadmeyle
Nice söz sâhibi itdi sükûta nutkın istibdâl
6 Cenâb-ı zıll-ı Yezdân ol vezîre eyledi fermân
Anı tanzîm için tevcîh-i mansıbla idüp irsâl
7 Nüfûz-ı hükm-i sultanîde ârâmı harâm itdi
Etî'u'llâhe emrin eyleyüp râyât-ı istidlâl
8 İtâ'at birle sür'at birle geldi kıldı ol âsaf
Ayagı tozını gerd-i 'amâ-yı dîde-i erzâl

İbrahim Paşa,âsilerle bazen kale içinde bazen sağlam binalarda çarpışmışmaktadır.Savaş o kadar çetin geçmektedir ki,şehrin sokakları eşkıyaların cesetleriyle dolmuştur.Bu zamana kadar,hiçbir kethüdâdan böyle bir hizmet görülmediğini söyleyen şair,İbrahim Paşanın kabiliyetli omuzlarına ikbâl samurunu lâyük görür.

- 13 Gehî hısn-ı hasîn ü gâh bünyâd-ı metîn içre
'Adû-yı hûn-hû çenginde aslâ itmedi ihmâl
15 O denlü tîg-bâz oldu ki herbir küçe-i şehri
'İzâm-ı kûşte-i düşmenle kıldı tahte-i remmâl
16 Müşâhid olmadı bir kedhudâdan böyle bir hidmet
Sezâdur dût-ı isti'dâdına sammûr-ı istiklâl
17 Hıdîv-i muhteşem hem çün ' alem sâbit kadem muhkem
Ne cânibden 'adû savlet iderse olmadı meyyâl
18 O bağın oldu gûyâ bâgbânı berg-i bî-gâne
Bu oldu bâgbânı re's-i kahrı kaldı isti'câl
19 Rû'ûs-ı düşmen oldu gulle-i seyf âsaf-ı girdâr
Elinde keyl-i vâsi' mu'temed kendüsi bir keyyâl
20 Tevârih âşinâyân-ı selef hep müttefikdür kim
Buna nisbetle ceng-i heft-hân bâzîçe-i etfâl
21 Bî-hamdi'llâh nâm aldı o âsaf yine kâm aldı
'Adûdan intikam aldı zihî devlet zihî ikbâl
45 Girince Erzurum'a dâver-i iclâl pîrâye
Çıkardı kahr ile cünd-i sefeh-cüyânı bî-imhâl

(H. 1174-M. 1760)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.330)

2.1.1.6. Baba Süleyman Paşanın Ortadan Kaldırılması

Lebib,vezirlerin aldıkları tedbirler sayesinde dünyanın rahatlık içinde olduğunu söyleyerek Allah'ın onları eksikliğini göstermemesini ister.Onların,insanı yola getiren topuzları olmasaydı,halktan hiçkimsenin devlete itaat etmeyeceğini ifade eder.Eğer vezirler, âsilere hadlerini bildirmeseler,yüce makamlara erişmek hevesiyle,pekçok kimse isyân eder.

Şair,daha sonra Baba Süleyman Paşanın katledilmesini anlatır.O siyah dev(Maktul Ali Paşa), “Ben zamanın Süleymanıyım.” diyerek,karınca gibi düşmanla savaşmıştır.

8

Veziir-i Maktûl 'Ali Paşa Hazretleri Baba Süleymân Paşayı Kahr u Tedmîrlerinde İrsâl Olınan Fethiyye Târîhdür

2 Göstermesün eksikligini Hak vüzerânun

Âsûdedür o lûrka-i vâlâ ile dünyâ

3 Ki şeşper-i te 'dîbleri olmasa der-dest

Baş egmez idi kimseye efrâd-ı re' âyâ

4 Küttâb-ı siyâsetde sebak virmese anlar

Bâgîlere kim hükm-i bugâtı ider inhâ

5 Bildürmeseler ger mütecâvizlere haddin

Her sufle iderdî heves-i rütbe-i 'ulyâ

13 Ol dîv-i siyeh mûr-ı 'adû ceş ile itdi

Ragmınca Süleymân-ı zamânun diyü da'vâ

30 Şad hamle ki ol nâ 'ire-i bagy u fesâdı

Âb-ı zafer-i dâver-i devr eyledi itfâ

35 Bir müjdecî geldi didi târîh Lebîbâ

Bildürdi hele düşmene haddin 'Ali Paşa (H. 1176-M. 1762)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.294)

2.1.1.7. Diyarbekir’de İsyân ve Neticeleri

Lebib, Diyarbekir’de çıkan isyan ve fitne sonucu katledilen Müslümanlar için aşağıdaki

Arapça tarihi yazmıştır:

3

Diyârbekr'de zuhûr iden fitne vü evbâş-ı bed-ma'aşdan katilen vefât iden Müslümânların sa' âdetlerine olan târîhdür

1 Fî-Âmidî iştedde fesâdü'l-bâgîn

Sellû süyûfehüm 'alâ-ehli'd-dîn

2 Fe-hecemû hecmete cündi't-tâgîn

Menâzile'l-müftî ve'l-müsteftîn

3 Ve katelû cem' an mine'l-mazlûmîn

Câ'e ve kâle ehadü'l-mu tedîn

4 Zabtân li-târîhi fi 'âli'l- 'âdîn

Li-küllî vâhidin mine'l-maktûlîn

Ve hüve şehîdün ü-yedi'l-mürteddîn (H.H76-M.1762)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler)

2.1.1.8. Bağdad’da Şii İsyânı

Ali Paşanın Bağdad kalesi içinde Râfîzîler(Şii) ile şiddetli bir mücadele sonrası isyanı bastırmasını Lebib,şöyle anlatmaktadır:

71

Bagdâd Vâlîsi 'Ali Paşanın Katline Târîhdür

1 Emânet HAKkâ baht-ı pâdşâhî

Ki bir hâyin iderken rafzını fâş

2 Kesildi kal'a-i Bagdâd içinde

Ser-i bî-devleti bî-ceng ü pür-hâş

3 Bu târîhüm virilsün pâdşâha

Sana kurbân olundî bir kızılbaş (H. 1177-M. 1763)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.367)

Lebib,Ali Paşanın Bağdad vilayetinde Şii isyanını bastırmasına air düştüğü bir diğer

tarih de aşağıda verilmiştir :

73

Bagdâd Vâlisî 'Ali Paşanın Katline Târîh-i Dîger

Bagdâd ehli sikkeyi mermerde kazdılar

İhlâk-i sûrh-ser diyü târîh yazdılar

(H.1177-M.1763)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.368)

2.1.1.9. Sarı Abdurrahman Paşanın Yezîdî İsyanını Bastırması

Abdurrahman Paşa,Diyarbakir'e vali olmuş ve dağlardaki eşkıyaları takibe almıştır.Diyarbakir civarında Zeze adıyla bilinen bir âsi bulunmaktadır. Yezîdî,ne zaman eline fırsat geçse,ceza kılıcıyla kan dökmektedir.Abdurrahman Paşa,bu yüzden devamlı sıkıntı ve üzüntü çekmektedir.Casuslarla onların mahiyetini araştıran Paşaya, Zeze namındaki bu âsinin,bir dağa kale yaptırdığı ve orayı yurt edindiği haberi gelir. Orası,kötü insanların da sığınağı olmuştur.Abdurrahman Paşa,hemen rahatını kesip o serkeşin kalesini yerle bir etmek ve etrafta güvenliği sağlamak için oraya kapıkulu ocaklarından asker gönderir.Süleyman Ağa,o askerin başında gider.Yezîdî tâifesinin bulunduğu yere,Hz.Hüseyin'in masum kanı ve padişahın kahr kılıcının zehrini tattırmak için ah ederek gidilir.Yezîdînin kalesi topa tutulur.Yezîdînin cesedi,dağın altından geçen bir nehre atılır.Bu isyan, üç günde bastırılmıştır.

20

Vezîr-i Müşârün İleyh Sarı El-Hâc 'Abdu'r-rahmân Paşa Hazretleri Diyârbekr Havâlisinde Yezid Tâ'ifesinden Zeze Mel'ûnunun Levs-i Habâsetini Tathîr Zımnında Makarr u Me'vâsî Olan Hazîz Nâm Olan Kal' asını Kal' İtdükde Virilen Fethiyye Nazmdur

5 Oldı devletle sa'âdetle Diyâr-ı bekr'e
Vâli-i ma' delet-ârâ-yı celiyyü't-temkîn
8 Dest ü kühsârdaki bâgî vü tâgîlerine
'Ayn-ı teftîş ü teccüsle olup fırsat-bîn
10 Kanda girdiyse yed-i fırsata bî-ârâm
Seyf-i tenkil ile âguşte-be-hûn ide hemîn
17 Hâsıl-ı kalb-i gayûr u dil-i düstûrîde
Böyle endîşeler ol âsafî eylerdi hazîn
18 Bu sebebden mütefahhıs olup etrâfî tamâm
Ba's-ı câsûs ile eylerdi tekâzâ-yı merîn
19 Yüm-i ikbâli teccüsle bulup virdi haber
Bir Yezîdî Zeze nâmında la' îbn-i la' îbn
20 Bedrveşü' l-la'n u iblîs-perest ü reh-zen
Seg-meniş sefk-i dimâ hod ana de 'b-i dîrîn
21 Meger ihmâl-i vülât ile o hıznîr-nihâd
Yapdırup bir cebel-i şa' be yedi hısn-ı haşîn
22 Kendi yurd itmîş o me 'vâ-yı menî' i bî-bâk
Sâ'ir eşrâr-ı sitemkâra dahi cây-ı mekîn
24 Haber aldıkda bu hâletle o düstûr-ı gayûr
'Arak ârâmını kat' itdi hemân gayret-i dîn
25 Eyleyüp kal' a-i tugyanını kal' a ikdâm
Tâ kütüb-hâne-i mülke koya bir feth-i mübîn
26 Bu ezâ-yı turukı emr-i imâteyle hemân
Kapu halkıyla Ocaklıları itdi ta'yîn
27 Ser-cüyûş itdi salâbetlü Süleyman Agayı
Savlet-i âyin ü gâbîn-i ser-i bevvâbîn
28 İtdi ol 'askeri tedbîr-i hasenle tesyîr
Dem-i ma' süm-ı Hüseyin için idüp âh u enîn
29 Zehr-i kahr-ı şeh-i dîni ana tatdurmak için
Bal yimez tûblar ile itdiler âheng-i zemîn

- 30 Toydı mel' ün olıcak tûba tutulmuş meymûn
 Olamaz hem ana ma' bûd olan iblîs-i mu' în
 31 Ru' bın itmâm idüp ikdâm müşîr-i mikdâm
 Olmayup tâbver ol herze-meres kelb-i mühîn
 32 Zîr-i kûhındaki nehre atılu bir şeb-i târ
 İtdi şeytânı o seg-hânedede san cânî-nişîn
 36 Hamd li'llâh olup üç günde müyesser fethi
 Oldı ebnâ-yı sebîl ehl-i ticârât emîn
 39 O Yezîd ile Hüseyinî'ye çıkup da' vi-i dîn
 Câynı âsaf anun kıldı müsâvî-i zemîn (H. 1178-M. 1764)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.322)

2.1.1.10. Sarı Abdurrahman Paşanın Panuki Eşkiyasını Ortadan Kaldırılması

Panuki aşiretinden eşkıya Panuki Mehmed ve oğlu Veysî'nin öldürülmesini,Lebib şu tarihle verir:

- 59
 Merhum Sarı 'Abdu'r-Rahmân Paşa Hazretleri Panuki Eşkiyasından Ser-'Aşâ'ir-ı Panuki Muhammed'ün
 ve Oğlu Veysî'nün Ser-i Nûkbet-Eserlerini Kat'da Katllerine Olan Târîhdür
 1 Kıl zevâl-i müfsidîne secde-i şükr ey kalem
 Gezme sahrâ-yı sahâyifde mugaffil ser-serî
 2 Yaz bu târîhi hemân ol küstenîler hakkına
 Bir bıçakdan çıkdı üç 'âsî-i bed-kârün seri (H. 1178-M. 1764)

(Lebib-i Âmidî Divanı,Tarihler,s.362)

2.1.1.11. Arab Eşkiyasının Bağdad Valisi Ömer Paşa Tarafından Ortadan Kaldırılması

Bağdad Valisi Ömer Paşa,Hz.Ömer'in adâletini ve Hz.Osman'ın hayâsını mizacında toplamış bir vezirdir.Bağdad ve Basra'daki yolların güvenliğini sağlamıştır.İki şehrin âsâyişini sağlamakla görevli Ömer Paşa,ehl-i sünnet inancıyla Şîlere Allah rızâsı için düşmanlık eder.Nemnem çölünde eşkiyaların yol kestiğini haber alınca,emrindeki askerleri tertip edip düşmanın bulunduğu yere kırk iki saatte varmıştır. Eşkiyaların elebaşlarından biri Necdîneg,diğeri Geylânî lakabını alan iki kişidir.Âsiler, Ömer Paşanın ordusunu görünce şaşırılmışlardır.Ömer Paşa,besmeleyle savaşa başlamış, İmam-ı Âzam'ın sancağını askerinin önünde tutarak hem askerinin maneviyatını yükselterek onları gayrete getirmiş hem de İmam-ı Azam'ın ruhundan yardım istemiştir. Bu kapışma,koyunla kurdun kapışması gibidir.Rivayete göre,eşkıya 30 bin kişi kadardır.Eşkiyâlar,daha sonra,Sünnî Osmanlı askerleri karşısında firar etmişlerdir.Bu savaş,üç buçuk saat sürmüştür.Düşmanın kanı her yere akmış ve neticede Ömer Paşa,Arap âsilerini bozguna uğratmıştır.

- 13
 Kasîde-i levendâne-edâ berây-ı vâli-i Bagdâd 'Ömer Paşa berây-ı ceng ü feth-i ' Arabân-ı Benî Hazâî
 11 Müşîr-i mülk-i zevrâ ma delet-pîrâ 'Ömer Paşa
 İşi 'adl-ı 'Ömer'dür kîşi istihyâ-yı 'Osmânî
 32 Ana olmuşdı te'mîn-i turuk der-zimmet-i himmet
 Olaldan Basra vü Bagdâd'un ol dâver nıgehbânı
 33 Muhâfız oldı ol şeh-bender-i emniyyet-i şehreyn
 Miyân-ı beldeteyn olmuşken âsâyîş bedestânı
 34 O dahi ehl-i sünnet ve'l-cemâ't i'tikâdıyla
 İderdi ehl-i rafza hasbeten li'llâh 'udvânı

- 35 Hazâ' îler tahazzi' eyleyüp sahrâ-yı Nemnem'de
 Ki izhâr ide ehl-i sünnete yalmân-ı tugyânı
 36 Habîr oldıkda ol gayret-keş-i dîn oldı bî-ârâm
 Hemân 'azm-i imâteyle o hey-yi herze-pûyânı
 37 Kemer-bend-i gazâ oldı müretteb eyleyüp der-hâl
 Agâyân-ı birûn u enderûn enşâr u a vâni
 38 Kapısı halkını tertîb idüp ferr ü şükûh ile
 Dahı kalpakliyân-ı savlet-âyîn ile sekbânı
 42 Vusûl-ı cây-ı düşmen şevki ile ol gazanfer-dil
 İdüp kırk iki sâ' at sa'y ü sür' atle feresrânı
 43 İrince rezmgâha buldı a' dâ-yı bed-âyînün
 Girüp hâ'irlara mânende-i hûk-ı neyistânı
 44 Hem olmuş kâr-zâr esbâbmun tedbîrine der-kâr
 İki şeyh elkâbiyla şeyh Necdîneg ü Geylânî
 45 Birinün ismi ger nûs-ı saka me nûs idi anun
 Biri dahi hamûd isminde bir hınzîr-ı yabanî
 46 Teterrüs eylemişler hâ irât-ı bî-girân içre
 Ki itmezdi vusûle akl-ı kül tecvîz-i imkânı
 47 Fe-ammâ ol hıdv-i kahraman-dil dâver-i basil
 Hemân-dem besmeleyle sill idüp şemşîr-i berrânı
 48 Tedebbürle tefekkürle te'enniyle teharrîyle
 İdüp kol kol kıyâm-ı ceng için Rüstemm-i Yezdânî
 49 İmâm-ı a zâmun râyâtın itdi pîş-i ceşinde
 Anunla eyledi teşvîk ü istimdâd-ı rûhânî
 53 Ganemle zi bi hâki oldı ol dem savlet ü vahşet
 Telâkiye reside eyleyince iki hasmânı
 54 Rivâyât-ı sahîhayla otuz bin denlü bed-mezheb
 Müretteb muntehâb saff-beste olmuş ceng-i cûyânı
 61 Bulup muhlis tûfengün tengnâyından firâr itdi
 Ten-i a daya üsrüb dâneler oldı içöglânı
 63 Telâkiden tecâvüz eyledükde üç buçuk sâ at
 Muhit oldı zalâm-ı inhizâm ol tîre-rûyânı
 64 Bi-hamdi'llâh tebâşîr-i tulû -ı fecr-i maksadla
 Sefîdâc-ı arûs-ı nusret oldı avn-i Sübhânî
 65 Zafer-yâb oldı ol hasm-ı kavîye kırdı kırdıkça
 Husûsan serleri ger nûs-ı bî-nâmûs-ı şeytanî
 66 Akup şu gibi hûn-ı sürh-ser her sû revân oldı
 Edîm-i sürh ile gûyâ döşetdi dest ü yâbânı
 90 Bu fethe binde bir ancak düşer bu resme bir târûh
 'Ömer Paşa-yı bâ-ikbâl bozdi cünd-i Urbani (H. 1179-M. 1765)
 (Lebib-i Âmidî Divanı,Kasideler,s.178)

2.1.1.12. Osmanlı Mülkündeki Bazı Eşkiyâların Mehmed Paşa Tarafından Temizlenmesi

Zamanın adâlet dağıtan Berhiyâ tabiatlısı Mehmed Paşa, eski padişahın da(Sultan III.Ahmed'in kızı Esmâ Sultanla evlidir.) damadıdır. ⁴⁷⁰Eşkiyâlar onun adâletli elindeki kılıcı görünce,korkuyla can vermişlerdir.O vezirin azmini işitince,Yecüc seddini(Çin seddi) geçinceye kadar kaçarlar.Vezirin eşkiyâları dağıttını gören herkes çok mutlu olup, ticaret yapmayı sürdürmüşlerdir.Zirâ,yollar emniyet içindedir artık.Onun gazâsı, Hz.Peygamber' i hoşnut etmiştir.

13

Berâ-yı Müşârun İleyh Muhammed Paşa 'İnde Kat'-ı 'Urûk-ı Eşkiyâ-yı Etrâf

⁴⁷⁰ Sadrazam Muhsin-zâde Mehmed Paşa.

- 1 Ey zamânun Berhiyâ-haslet 'adâlet-güsteri⁴⁷¹
 Pâdişâh-ı esbakun dâmâd-ı 'â lî-gevheri
 2 Muktezâ-yı şer'i mir'ât-ı zamîrûn gösterüp
 Dest-i 'adlûn çekdi tîg-i şer' -i pâk-i enveri
 3 Cân virürler sıdka havfun ile cümle eşkiyâ
 Çünkü 'uryân gördiler şemşîr-i kahr-ı serveri
 4 İşidüp kat'-ı urûk-ı eşkiyâya 'azmüni
 Sedd-i Ye'cüci geçerler sür' at ile her biri
 5 Şer' -ile âvîzegâni her gören idüp du' â
 Birbirine didiler mesrûr olup ins ü peri
 6 Hamdüli'llâh şevk ile 'azm-i ticâret idelüm
 Emn ü râhat oldı ebnâ-yı sebîlin rehberi
 7 Vir haber ma'nâda ehlu'llâh olanlar didiler
 Bir gazâ itdi ki hoşnûd eyledi peygamberi
 8 Bûse-dâr gül-berg-i dâmânın Nazîr eyle du'â
 Çün veliy-yi ni'metün itdi gazâ-yı ekberi

(İbrahim Nazîri Divanı,Kasideler,s.365)

2.1.1.13. (1787) Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Adana ve Civarına Süleyman Paşanın Çeşitli Karışıklıklardan Dolayı Vali Olarak Gönderilmesi

Ruslarla savaş sonra ermiş ve sulh imzalanmıştır.Savaş sırasında,fitne her yerde kendini göstermiştir.Bütün bunlar padişahın kulağına gelince,bir vezirini(Süleyman Paşa) Adana'ya olup biteni araştırısın diyerek vali olarak göndermiştir.Süleyman Paşa,Adana beldesine nizam vermek için geldiğinde,alçak kişilerin bulunduğu yerleri yakıp yıkarak harap etmiş ve böylece,şehri kötü kimselerden temizlemiştir.

39

Medhiyye

- 1 Râm olup sulha hakâretle 'adû-yı nâ-râm
 Ceys-i Moskovla sefer ga'ilemüz buldı hitâm
 2 Şâh-ı devrân ki cülûs eyledi erbâb-ı sefer
 Merkez-i dâ'ire-i sulhda dindi i'lâm
 3 Fitne her semtde itmişdi tecâvüz hadden
 Sem' -i sultân-ı cihânbâne degince bu peyâm
 4 Hidmet-i mansıb-ı teftîşe münâsib gördi
 Bir vezîrüne odur seyf-i siyâdetle be-nâm
 5 Ya'ni destûr-ı felek-pâye Süleyman Pâşâ
 Vâli-i belde-i cûd âsaf-ı sâhib-en'âm
 6 Adana beldesine geldiği demde nevbet
 Girdi tablın dögerek virmege ehline nizâm
 7 Yakdı yıkdı süfehâ menzilini itdi harâb
 Beyt-i ikbâlini ma'mûr ide Hallâk-ı enâm
 8 Rahatı düşde görür şimdi dimek câ'iz idi
 Havfdan çeşm-i eşîrrâya eger gelse menâm
 9 Çekse şemşîr-i gazâb hâ'in olan eşhâsa
 Fart-ı dehşetle miyâmı ham olur hemçü benâm

...

(Sürûri Divanı,Kasideler,s.323)

2.1.1.14. Canikoğlu İsyanı ve Tayyar Mahmud Paşanın İdamı⁴⁷²

Tayyar Mahmud Paşa divanında der-kenar olarak yer alan ve Fâzıl mahlasıyla yazılan şiirde,Tayyar Mahmud Paşanın idam edilmesiyle duyulan acı dile getirilmiştir. Fâzıl,onun gibi

⁴⁷¹ Berhiyâ, Âsaf'ın babası olup şair,Mehmed Paşa için Âsaf ibn-i Berhiyâ demek istemiştir.

⁴⁷² Tayyar Paşa hakkında geniş bilgi için bkz.bu tezde s.558

bir kişinin dünyaya bir daha gelmeyeceğini söyler.Tayyar Paşanın düşmanları ansızın uykusunda basmış ve onu şehit etmiştir.

Bu dünya,ârifler için bir düş gibidir.Tayyar Paşanın başı kesilmiş ve şehâdet tâcı, başına bir serpûş gibi konmuştur.Şair,şehitlerin kanının çağlayıp sarhoş etmesi gibi, Hakk'ın rahmet denizinin de onu nûra gark etsin diyerek onun can kuşu Hakk'a kanat çırpıştığını söyler.

14

1 Âh ol Tayyar Pâşâ âh o Mahmûdü'l hisâl
Bir dahî devrân getirmez böyle sâhib-hûş gibi
2 Nâgehân basdı 'adûlar câme- hâb içre ânı
Murg-ı câmı HAKkâ pervâz eyledi medhûş gibi
3 'Özr ile kat' oldu bu re's-i azîz-i eşrefi
Kondu bir tâc-ı şehâdet bâşına ser-pûş gibi
4 Âh bu dünyâ devleti zıll-i hayâl hümâ mıdır
'Ârife bu 'âlem-i fani a 'ömrüm düş gibi
5 Bahr-ı rahmet cûş edince Hakk nûr ede
Çağlayıp hûn-ı şehîdân etdiği serhûş gibi
6 Kâr-bâ-nevbetdir ey ihvân okunsun Fâtihâ
Cümle 'âlem mest olur câm ile mey-nûş gibi
7 Birleyip Mevlâsını Fâzıl dedim târihini
Aslına cân atdı âh Tayyâr Pâşâ kuş gibi

(Tayyar Mahmud Paşa Divanı,Der-Kenar 2 ,s.165)

2.1.1.15. Yeniçerilerin İsyanı ve Alemdar Mustafa Paşa Ölümü

Alemdar Mustafa Paşa,Ruşçuk'ta doğmuş bir yeniçeri idi.1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında bölüğünün bayrağını taşıdığı için bu adı almıştır.1806'da Ruslara kazandığı zaferler dolayısıyla kendisine vezirlik verilmiştir.Alemdar Mustafa Paşa, düşmanlarla devamlı temasları neticesinde devlette ıslahatın gerekli olduğuna inanıyordu.Bundan dolayı,III.Selim'in Nizam-ı Cedid hareketini destekliyordu.⁴⁷³ III.Selim'in Kabakçı Mustafa isyanı ile tahttan indirilmesi sonucu tarihe Rusçuk Yaranı diye geçen altı kişi(Gâlib,Refik,Ramiz,Behiç,Tahsin ve Alemdar) III.Selim'i tekrar tahta çıkarmak için çalışmaya karar verdiler.

Alemdar Mustafa Paşa, 28 Temmuz 1808'de on beş bin askeri ile bâb-ı âlfiyi basarak sadrazamdan mührü aldı.Bu sırada Sulta IV.Mustafa,III.Selim ve II.Mahmud'un öldürülmesi emrini verdi.Sultan III.Selim,harem dairesinde ibadetle meşgulken katledildi. Şehzâde Mahmud ise,cânilerin elinden hizmetkâr ve câriyelerin yardımıyla kurtuldu ve padişah ilan edildi,Alemdar Mustafa Paşa ise sadrazam oldu.

Mustafa Paşa,idareyi ele alır almaz,IV.Mustafa yandaşlarını tasfiye etti.Kendi adamlarını önemli mevkilere getirdi.İstanbul'da asayişini sağlamakla işe başlayan yeni idare,birkaç içinde üç yüz kişinin başı vurdurdu,fesatçılar sürgüne gönderildi.Boğaz yamakları ocağı kaldırıldı,yeniçeri zorbaları öldürüldü veya sürgün edildi.Daha sonra Rumeli ve Anadolunun durumu ele alındı.Bütün âyânlar,devlet işlerini görüşmek için saraya çağrıldı.Onlarla, sened-i ittifak imzalandı.Daha sonra askerî ıslahatlara geçildi. Sekbân-ı Cedit adında levendler çiftliği ve Üsküdar kışlalarında yeni ordu kuruldu. Yeniçeri ocağında da ıslahat yapıldı.İsim alım ve satımları yasaklandı.Askerlikle ilişkisi olmayanların isimleri ellerinden

⁴⁷³ Enver Ziya Karal,**Osmanlı Tarihi**,TTK Yayınları,Ankara,1988,c.5,s.87-89

alındı.⁴⁷⁴

Bütün bu çalışmalar karşısında, ıslahatlardan memnun olmayanlar da vardı. Ulemâ ve yeniçeriler, sened-i ittifaktan ve ıslahatlardan dolayı hoşnut değillerdi ve Alemdar'a kin besliyorlardı. Üstelik, Sadrazam Mustafa Paşa, kazandığı başarılarından dolayı gurura kapılmış ve taibatı değişmişti. Nihayet, 21 Ramazan 1223'te bir yeniçeri ayaklanması patlak verdi. Yeniçeriler, bâb-ı âliye hücum ederek Alemdar Mustafa Paşaya saldırdılar. Alemdar Mustafa Paşa, isyancılarla sonuna kadar mücadele etti ve en sonunda mahzeni ateşe verdi. Çıkan infilak neticesinde, kendisiyle beraber üç yüz kadar isyancı ölmüştür.⁴⁷⁵

Âsım, Beylikçi İzzet ve Sürûrî'nin ortak söyledikleri müşterek tarih kıt'asında Alemdar Mustafa Paşanın şehit edilmesi anlatılmaktadır.

“Ocak ansızın parlayıp vezirin sarayını yaktı. Sadrazamın ölümü ile nizam, dünyadan büsbütün ortadan kalktı.”

7

Nâire-i Cân-sûz-ı Fetret ile Bâb-ı Âli Muhterik Olarak Sadr-a'zâm 'Alemdar Mustafa Paşa'nın 'Azam-ı Sarây-ı Bekâ Eylediğine Müşterek Söylenen Târihtir

- 1 Parlayıp nâ-geh ocak yakdı sarây-ı Âsâfi
Fevt-i sadr-ı a'zâmla gitdi külliyyen nizâm
- 2 'Âsım u 'İzzet Surûrî didiler târihini
Mustafâ Paşa şehîden eyledi 'Adni makâm

(Beylikçi İzzet Divanı, Tarihler, s.294)

2.1.2. Askeri Alandaki Gelişmeleri Anlatan Manzûmeler

2.1.2.1. Kalyon , Baştarda, Üç Anbarlı Türü Gemilerin Yapımı

18.yy şairlerince, kalyon vb. gemilerin yapım tarihleri ve denize indirilmeleri, denize indirilmesi sırasında yapılan törenler, çeşitli manzumelerle anlatılmış ve kaydedilmiştir.

Dürri, bir kalyonun⁴⁷⁶ yapımının bitmesine dâir düştüğü tarihte, geminin inşâ sebebini, düşmanın kahri olarak gösterir:

Sultân Ahmed Hânın Müceddiden İnşaa Buyurdığı Kalyona Târihtir

Didi ferrnân-ı hümâyûn ile Dürri târih
Kahri a'dâ için oldı yine kalyon inşâ (H.1116- M. 1704-05)

قراة اجموز اولدريه قاليوز انشا

(Dürri Divanı, Tarihler, s.71)

⁴⁷⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, c.5, s.93

⁴⁷⁵ a.g.e., s.95

⁴⁷⁶ Kalyonlar, üç direkli yelkenli büyük savaş gemileridir. İki ve üç anbarları vardır. Osmanlılarda ilk kalyon, Sultan II. Beyazid zamanında yapılmıştı. Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa sadâretinde kalyon yapılması terk edildiyse de, 1682 senesinde, Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın himmetiyle kalyona yeniden önem verildi. Kaptan-ı Deryâ Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa zamanında, Kasımpaşa'da kalyon kışlası inşâ edilerek, kalyonculuk tersânede ayrı bir ocak haline gelmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, c.4, s.469

Dürri,bir baştardanın⁴⁷⁷ inşası bitmesi üzerine yazdığı tarih manzûmesinde, kadirganın denize indirilmesine dâir yapılan merâsimi de anlatmaktadır.⁴⁷⁸

Sultan Ahmed,devlet ve din işleri için koşturmakta,sabah akşam ne gerekiyorsa yapmaktadır.Her şeyden önce de donanmaya önem vermiştir.Bir baştardanın inşası bitmiş ve onu denize indirmek için hep beraber toplanmışlardır.Önce padişah,sonra şeyhülislam ve sadrazam ve daha sonra da devlet erkânı gelmiş ve kayığa oturmuşlardır.Sonra da denizde kayıklarla gezintiye çıkmışlardır.

Herkes,onları seyre gelmiştir.Toplar atılmış,mehterler çalınmış,kurbanlar kesilmiştir.Ahâliye para dağıtılarak insanlar mutlu edilmiştir.Öyle ki,İstanbul'da bayram var zannedilmektedir:

Sultan Ahmed Hân Hazretlerinin Müceddiden İnşâ Buyurdukları Bastardaya Târihidir

...

İntizâm-ı devlet ü dîne hemîşe sa'y idüp
Her lüzûmun iltizâm itmekdedur şâm u seher
Cümleden evvel donanma-yı hümâyun silkine
Hayli revnak irdi ol sultân-ı İskender-zafer
Hâsılı tekmi olup ol zevrak-ı âteş-feşân
'Âdet üzre bahre indirmeklige cem' oldılar
İbtidâ sultân-ı deryâ dil o vâlâ menzili
İtdi mânend-i hümâ zıll-ı hümâyûna makar
Sonra geldi şeyhü'l-İslâm ile sadr-ı a'zamı
Hem-nişin oldı ma'en mânend-i ferzend ü pirâ
Ba'dehu erkân-ı devlet cümleten tertîb ile
Ol temâşâgâha âdâb üzre bir bir geldiler
Çıkdılar seyre kayıklarla sığâr ile kibâr
Bahr ü ber oldı halâyıkdan haşr ender haşr
Toplar güm güm çalındı mehterhâneler
Hayli kurbânlar kesildi çok virildi sîm ü zer
Şol kadar 'âlem meserret buldı bu hengâmeden
Şehr-i İstanbulda oldı sandılar 'fyd-ı diger
Eyledi fermân şehensâh-ı kadr-i kudret hemân
Ol azîmü'l-cismi bir îmâyıla indürdiler
Dürri me'mûren didi fi'l-fevr anun târihini
Bu donanma-yı hümâyûna bu zevrâk virdi fer (H.1117- M.1705-06)

بودونمای هماپونه بوزورق ویردی فر

(Dürri Divanı,Tarihler,s.86)

Sultan Ahmed, kara ve denizlerin hakanıdır.Onun emriyle üç anbarlı kalyonu⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Baştarde,orta ve yarım diye iki sınıf olarak gösterilen ve yirmi altı ile otuz altı oturaktan oluşan çift kürekli bir kadirga cinsidir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilatı**,TTK Yayınları,Ankara,1988,c.4,s.463

⁴⁷⁸ Osmanlılarda,tersânede yapılan bir geminin denize indirilmesi,merasimle ve müneccimbaşı tarafından belirlenen uğurlu bir günde yapılırdı.Bu merâsimlerde padişahın bizzat bulunması,Kanunî Sultan Süleyman zamanında başlamıştır.Gemi inşasının biteceğine yakın, "avîze" denilen,padişah ve devlet erkânının gönderdiği kumaşlarla geminin donatılması âdettendi.Bu vb. hediyeler gemiye asılırdı.Kalyonun denize inme günü yaklaşınca,sadrazam tarafından,şeyhülislâm ile devlet erkânının merâsime gelmeleri için tezkireler yazılırdı.Merâsime,padişah da gelirdi.Bu merâsimde,şeyhülislâm duâ eder ve kızak ile gemiler denize salıverilirdi.Her gemi inişinden sonra derhal kurbanlar kesilir ve inatta hizmeti görülenlere derecelerine göre hil'atler giydirilirdi. **a.g.e.**,s.490

⁴⁷⁹ Üç anbarlı kalyonu,kalyon sınıfının en büyüklerinden olup 1682 senesinden itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bundan sonra II.Mustafa zamanında da üç anbarlı kalyonu yapılmış ise de kullanılmadığından dolayı bozdurulmuş ve III.Ahmed tarafından yeniden üç anbarlı kalyonları yapılmaya başlanmıştır.Bütün üç anbarlı kalyonlarının hem güvertesinde ve hem de ikinci katlarında

yapılmıştır.Bu gökkubbe altında onun bir benzeri daha yoktur.⁴⁸⁰

14

Târîh-i Nüzûl-ı Kalyon-ı Üç Anbarlı

- 1 Bahr u ber hâkânı Sultan Ahmed-i gerdun-şaşem
Yokdur ednâ bendesinin şevketi Behrâmda
5 Emr ü fermâniyle yapıldı bu üç 'anbarlı kim
Yokdur anun misli zîr-i çarh-ı nüh-ecrâmda
Âba üç 'anbarlı kıldı meymenet ile nüzûl (H.1134 - M.1721-22)
Şükr İlâha indi üç 'anbarlı sa'd eyyâmda (H.1134)

(Nedîm Divanı,Tarihler,s. 142)

Hudâ, Sultan Ahmed'e ilâhî bir güç vermiştir. Padişahın bütün işi, devlet ve dinin yücelmesidir. Onun yaptırdığı kalyonun bir benzeri daha önceden yapılmamıştır. Damad İbrahim Paşanın aldığı tedbirlerle hazine ağzına kadar dolmuş ve savaş âletleri de eksiz hâle getirilmiştir.

13

Târîh Berây-ı Nüzûl-Şüden-i Üç Anbarlı be-Deryâ

- 2 Ne kuvvet kuvvet-i kudsiyye-i kâhir ki itmişdür
Hudâ ihsân anı Sultân Ahmed Hân-ı yek-tâya
3 Hemîşe kârı te'yîd eylemekdür devlet ü dîni
Teşebbüs eyleyüp dâmân-ı pâk-i şer'-i garrâya
4 Husûsan şimdicek yapıldı bir kalyon kim kat'â
Nazîr gelmemiş eslâfda deryâyâ dünyâyâ
13 Bu da tevfiğdür taklîdi tanzîm-i umûr itdi
Kemîne bendesi Dâmâd İbrâhîm Paşa'ya
14 Olupdur kârgâh-ı devletün ârâyîşi eفزûn
Olaldan zât-ı pâki mesned-i ikbâle pîrâye
15 Hazîne leb-be-leb âlât-ı rezmiyye mürettebdür
Hezârân âferîn tedbîr-i sadr-ı Bû 'Alî-râya
18 Düşürdüm ben de bir târîh-i garrâ 'İzzet müjde
Güzel tarh oldu üç anbarlı kalyon indi deryâyâ Sene: 1135(M.1722-23)

(İzzet Paşa Divanı, Tarihler, s.134)

Cihan padişahı Sultan Mahmud, kara ve denizlerin sahibidir. Düşmanları, onun karşısında denizin dalgası gibi titremektedir. Padişah, bütün vaktini savaş mühimmatlarının tamamlanmasına harcar. Yeni bir kalyon yaptırarak, düşmanın yüreğine sanki ateş açmıştır.

24

Târîh-i Kalyon-ı Cedîd

- 1 Şehenşâh-i cihân sultân Mahmûd Hân-ı 'âdil kim
Odur ser-tâc-ı şâhân mâlik-i bahr ü ber-i dünyâ
2 Verildi taht-ı 'âli-bahta revnak zât-ı zî-şâmı
Misâl-i mevc-i deryâ sû-be-sû lerzendedir a'dâ
3 Nice havf etmesin düşmen ki evkât-ı hümâyûnu
Mühimmât-ı gazâ tertîbine masrûfdur hakkâ
4 Yine deryâyâ bir kalyon-ı nev tarh etdirip şimdi
Derûn-ı düşmene gûya ki âteş eyledi ilkâ
18 Dediler iktibâs-ı nass ile târîhin ey Rahmî
Yeni bir kalyon indi bahre bismillâhi mecrâhâ' (H.1145 – M.1732-33)

(Kırımlı Rahmî Divanı, Tarihler, s.157)

orta kat ve top anbarı denilen üç anbarında toplar vardı.top adedi,güverte toplarından başka 110 ile 120;mürettebatı da 800 ile 1000 kişi kadardı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilatı**,TTK Yayınları,Ankara,1988,c.4,s.473

⁴⁸⁰ Nedim Divanında,aynı kalyon için bir tarih kıt'ası daha bulunmaktadır.Bkz. Muhsin Macit, **Nedim Divanı**, Akçağ, Ankara,1997, s.143

Sultan Mahmud zamanında yapılan ik kalyonun denize indirilmesine dâir, Kıvrımlı Rahmî şu tarihi düşmüştür:

30

İki Kalyon-ı Cedîd Defaten Bahre İndikde İnşâ Olunan Târîhdir

1 Hazret-i Sultân Mahmûd-ı cihân-dâverk(i)'odur

Pâdişâh-ı bahr ü ber zıll-ı Hudâvend-i kadîm

4 Etdirip inşâ iki fülk-i felek-peyker yine

Rû-yı bahre eyledi ilkâ edip sa'y-ı 'azîm

5 Şübhesiz ilhâmdır Rahmî bu târîh-i latîf

İndi berden bahre birden iki kalyon-ı cesîm (H.1147 – M.1734-35)

(Kıvrımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.163)

Kıvrımlı Rahmî,Sultan Mahmud ve onun veziri Râtib Ahmed Paşanın savaş mühimmatını çoğaltmakla meşgul olduğunu söyler. “Su uyur ,düşman uyumaz.”sözü gereği,donanmayı güçlendirmek için yeni bir kalyon yapıp onu denize indirmişlerdir.

39

Târîh-i Kalyon-ı Cedîd

1 Şehenşâh-ı shehenşâhân-ı 'âlem malikü'l-bahreyn

Medâr-ı ma'delet Sultân Mahmûd-ı cihân-ârâ

2 O hâkân-ı güzînin bende-i pâkize-kirdân

Semiy-i Ahmed-i mürsel vezîr-i menkabet-pîrâ

3 Edip teksîr-i âlât-ı gazâyâ verziş ü himmet

Mühimmât-ı cihâd a'dâdına meşgûldür hakkâ

4 Olur der-hâb deryâ olmaz amma kim 'adu der-hâb

Demişler huftegân-ı gafleti ikâz için âyâ

5 Anınçün iltifâta eyleyip mazhar donanmayı

Yine deryâyâ bir kalyon-ı nev tarh eyledi ilkâ

9 Ziyâde bir güzel târîh-i ra'nâ söyle ey Rahmî

Yeni bir kalyon indi bahre bismillâhi mecrâhâ (H.1155 – M.1742-43)

(Kıvrımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.170)

Fâtih kalyonunun denize indirilmesi bir tarih manzûmesiyle anlatan Rahmî, Sultan Mahmûd Hanın, günlerini hep devlet işlerine harcayıp bir dakika bile boşa zaman geçirmediğini söylemektedir:

73

Berâ-yı Kalyon-ı be-Nâm-ı Fâtih-i Bahrî

1 Mâlikü'l-bahreyn Hân Mahmûd-ı deryâ-haşmetin

'Ömrin efzûn eyleye Hakk devlet ü ikbâl ile

2 Hall ü 'akd-i devlete vâbestedir eyyâmı heb

Bir nefes imrâr-ı evkât eylemez ihmâl ile

3 İşte bir fülk-i felek-girdâr etdirdi nüzûl

Sâha-i deryâyâ cerr-i san'at-ı eşkâl ile

7 Rahmîyâ pakîze bir târîh-i tam ister ana

Buldu fülk-i Fâtih-i bahri suyun iclâl ile (H.1159- M.1746)

(Kıvrımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.200)

Kıvrımlı Rahmî, Sultan Mahmud devrinde yapılan “Berîd-i Zafer” (Zafer Habercisi) isimli kalyonun yapılmasına şu tarihi düşmüştür:

94

Târîh-i Kalyon-ı Cedîd be-Nâm-ı Berîd-i Zafer

5 Yümn ü devletle Berîd-i zafer isminde yine

Bir yeni fülk-i bihîn eyledi ilkâ bahre

- 11 Rahmî elfaz-ı mücevherle dedim târîhin
Fülk-i pâkîze Berîd-i zafer indi bahre (H.1163 – M.1749-50)
(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.218)

Akovalı Hatem, H.1167'de yapmış olan kalyona şu tarihi düşmüştür:

- 41
Târîh-i Kalyon
1 Tamâm olunca bu kalyona ne beyt ü ne hıred
Hurûf-ı mu'cemi târîh ider sühânundan
2 Selâmet ile heme menfa'at ile bu gemi
Yem-i yesîrde cârî ola 'Ali kapudân (H.1167 – M.1753-54)
(Akovalızade Hatem Divanı,Tarihler,s.279)

Nüvîd-i Fütûh(Fetih müjdecisi) adlı üç anbarlı kalyonunun denize indirilmesi,Haşmet tarafından bir tarih manzûmesiyle anlatılır:⁴⁸¹

- 12
Nüvîd-i Fütûh İsmiyle Müsemmâ Olan Üç Anbarlı Kalyonun Nüzûluna Târîhdir
1 Pâdişeh-i bahr ü ber Hazret-i Mahmûd Hân
Şâh-ı hümayûn-eşer kaleb-i dünyaya rûh
7 Geldi Üç Anbarlı'nın vakt-i nüzûlü dedim
Rûy-ı yemi kaplasın indi "Nüvîd-i Fütûh" (H.1167- M.1753-54)
(Haşmet Divanı,Tarihler,s.174)

Nevres,H.1171'de,bir kalyonun denize indirilmesine dâir,şu tarihi nakletmektedir:

- 21
Târîh- i Kalyon
9 Ben didim Nevres hayâl eylerdi bir târîh ana
Hısn-ı bahrî birden indi bahre berden didiler (H.1171 – M.1759-60)
(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.355)

Sultan Selim döneminde denize indirilen üç anbarlı kalyonunu,Sürûrî yazdığı bir manzûmeyle anlatır:

Üç Anbarlı,üç aylardan Şaban içinde denize indirilmiştir.Kurbanlar kesilmiş,görenler Kurban Bayramı geldi zannetmişlerdir.Şenlikler yapılmış,sayısız toplar atılmıştır:

- Kasîde Berây-ı Medh ü Senâ-yı Şâh-ı Cihân Sultân Selîm Hân
1 Hıdv-i bahr u ber Sultân Selîm-i ma'delet-güster
Sa' âdetle olup fermânrevâ indi Üç Anbarlı
2 Şehenşâh emr idüp sadr-ı güzîn enseb görüp yapdu
Kapudan-ı yem-i cûd u 'atâ indi Üç Anbarlı
3 Pey-ender-pey müyesser ide Hak îcâd-ı emsâlin
İki keştîye oldı pîşvâ indi Üç Anbarlı
11 Beher sû meymenet his eylerüz andan ki tekâmîlin
Üç aylarda nasîb itdi Hudâ indi Üç Anbarlı
12 Görüp kurbânları şa'banda sanduk mevsim-i adhâ
Takaddüm itdi kim vakt-ı zuhâ indi Üç Anbarlı
24 Olup şenlik atıldı bî- 'aded toplar gemilerden
Üçüncü kat göge çıkdı sadâ indi Üç Anbarlı
41 Felek-fersâ yapup Sultân Selîm indürdi üç fülki (H1211- 1796-97)
Himâyetle idüp üçler du'â indi Üç Anbarlı (H.1211)
(Sürûrî Divanı,Kasideler,s.236)

⁴⁸¹ Haşmet'in aynı kalyona ilgili bir tarih kıt'ası daha bulunmaktadır.Bu manzûmede,Sultan Mahmud'un,cihanı fitne ve şeden temizlediği,himmetiyle tophâne ve tersâneyi ihyâ ettiği,bu kalyon gibi bir gemiye daha önce hiçbir padişahın binmediği söylenmiştir. Mehmet Arslan-İ.Hakkı Soyak , **Haşmet Külliyyatı**, Dilek Matbaacılık, Sivas,1994, s.175

2.1.2.2. Top Yapımı

Sultan Ahmed,dinin kuvvetlenmesini isteyen ve bunun için de savaş malzemelerini düzenleyen bir cihan padişahıdır.Tophâneye pek çok top yapılmasını fermân etmiştir.Vezir-i Âzam Silahdâr Ali Paşayı da bu işe memur etmiştir.O da pek çok top yaptırmıştır.Fakat bu topların arasında öyle bir tanesi vardır ki,onu gökyüzündeki ayla güneş bile görmemiştir.Mükemmel bir sanat eseri olan bu top,çok büyüktür ve gösterişlidir.Onun attığı toplarla(güllelerle),düşmanın feryâdı göklere çıkacaktır.

Der-Sitâyîş-i Sultân Ahmed Hân Târîh-i Güzîde Top-ı Ra'd-Âvâr-ı Peyker-i Şâhî

Cenâb-ı hazret-i Hân Ahmed-i Zî-şân ki dir şimdi
Sezâ-yı taht-ı devlet lâyıık-ı tâc-ı şehenshâhî

...

Hemîşe niyyeti tertîb-i esbâb-ı gazâdur hep
Hemîşe dîn-i Hak te'yididür mecmû'-ı dil-hâhı
İdüp Tophâne-i ma'mûleye bir nice top fermân
Anı tekmile me'mûr itdi ol destûr-ı Cem-câhı
Nizâmul-mülk-i 'Osmâni Ali pâşâ-yı pür-dil kim
Hemîşe memleket tebdîrin eyler kalb-i âgâhı
Bihamdüllâh ki teknil itdirüp hüsn-i hitâm üzre
Müheyya kıldı vâfir top a'dâ-i kûb-ı câygâhı
Velî dökdürdi bu esnâda bir top-ı musanna' kim
Nazîrin görmemişdür âsumânn mihr ile mâhı
'Aceb top-ı gazanfer-ı heybet-vâjdur mehâbetdûr
Ki zarbindan çıkar çarha 'âdûnun âh ile vâhı
Kemâl-i sun'una tahsîn idip Dürrî didi târîh
Güzîde top-ı ra'd-âvâz u ejder-peyker-i şâhı (H.1118 - M.1706-07)

کزیر طوب رعد آواز و از در پیکر شاه

(Dürrî Divanı,Tarihler,s.121)

Sultan Ahmed döneminde yapılan bir başka top için Dürrî,padişahın ve sadrazamın icadî ifadesini kullanır:

Târîh-i (Top)

Bu musanna' top-ı ra'd-âhengi icâd eyledi
Pâdişâhî âl-i 'Osmanun vezîr-i erşedi
Gâyet-îmâ ile Dürrî didi târîhini
Top-ı şöhr-âsub-ı nev-îcâd-ı Sultân Ahmedi (H.1120 – M.1708-09)

طوب شهزادشوب نوا سجاد و سلفه آمدن

(Dürrî Divanı,Tarihler,s.204)

Edirneli Kâmî,bir kıt'asında,düşmanın yapılan topu gördükçe kıskançlık gösterip ciğerlerine kan dolacağını söyler:

VIII. Kıt'a

Topa Yazulmuş

- 1 Hân Ahmed-i sâlisden bâr-ı gam 'adû oldı
Bu top-ı zafer-kârün sebkine hüküm der-kâr
- 2 Gördükçe olur düşmen reşk ile ciğer pür-hûn
Nâm olsa buna şâyan hâtır-şiken-i câ-sâr

(Edirneli Kâmî Divanı,Kıt'alar,s.340)

2.1.2.3. Top Arabacıları Binâsının Tamiri

İbrahim Nazîrî,Edirnedeki top arabacılarının binasının harap olmasından dolayı,Sultan Ahmed'in orayı tamir ettirdiğini ve köşk gibi yaptığını söyler:

54

Berâ-yı Top-Hâne-i Arabaciyân der-Edirne

1 Pâdişâh-ı dîn ü devlet hazret-i Mahmûd Hân

Cem göreydi anda olan şevket-i şâhâneyi

4 Top-küşânun meskeni olmuş idi cümle harâb

Öyle yapdurdı gören reşk itdi ol kâşâneyi

5 Cevherî harfiyle bir târih-i ' izâr Nazîr

Himmet-i sultân-ı zîbâ yaptı bu top-hâneyi (H. 1166 – M.1752-53)

(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.959)

Sultan Selim,Allah'ın yardımıyla pek çok fen ilimlerini elde etmiş irfân sahibi bir cihan sultanıdır.Benzersiz tabiatının güzelliğiyle nice sanatlar icrâ etmiştir.Şehzâde iken beş top resmi yapmıştır.O beş topun hepsi de bir yerdedir ve aynı anda ateşlenebilecek şekilde çizilmiştir.Tahta çıkınca da,bu resmini yaptığı topların yapılmasını emretmiştir.Usta kişiler gelmişler ve daha önce bu şekilde top dökülmediği için bu işin olacağına ihtimal vermemişler.

Aynı yerde beş top,ayrı ayrı kalıplara dökülmüştür.Sultan Selim,topların Kağıthâne mevkiinde bir gün atılmasını emretmiştir.Topların atılmasını seyretmeye pek çok kimse gelmiştir.Ve topların sesi,göklere inletmiştir.İslâm düşmanları duyunca kalplerine korku düşmüştür.

VIII

Târîh-i Berây-ı Tobhâ-yı Penc-i Musanna' ki Resmeş Ez Karîha-i Şâh-ı Cihân Berâmed

1 Şehen-şâh-ı cihân Sultân Selîm Bin Mustafâ Hân

Her işde mazhar-ı tevîk itmiş Hazret-i Mevlâ

2 Nice fenn ü ma ârif kesb idüp bâ- avn-ı sübhânî

Nice san atlar icrâ itdi hüsn-i tab -ı müstesnâ

3 Dahi şeh-zâde iken nakd-i fikrin sarf idüp evvel

Bu beş matbû'-ı topun resm-i pâkin eylemiş icrâ

4 Anın beş dânesin mânend-i penc engüşt bir yerde

Yapılsun hem atılsun bir fetilden ya'ni bî-pervâ

5 Tasavvur eyleyüp zihninde bu tarh-ı dil-ârâyı

Mübârek safha-i kalbinde resmin eylemiş imlâ

6 Cülûs itdikde bâ-feyz-i Hudâ taht-ı hümâyûna

Buyurdı kim anı erbâbı böyle eylesün inşâ

7 Görünce anı erbâb-ı hüner hep itdi istib âd

Ki mesbûk olmamış bir misli bu resmin dahi hâlâ

8 Olup yârî mübârek kalbine tevîk-i sübhânî

Mübâşir oldı kendi bi'n-nefs ol dâver-i dünyâ

9 Yapıldı bir mahalde beş âded top zafer-i mashûb

Ki her bir dânesi bir kalıba ifrâg ile hem-pâ

10 Buyurdı sahn-ı kâğıd-hânede atılmasun bir gün

Temâşâyâ nice erbâb-ı dikkat geldi ser-tâ-pâ

11 Sadâ-yı ra'd ü berki dindirüp eflâki gümletti

Feleklerde melekler oldılar tahsîn ile gûyâ

12 Tuyunca havfla hep kalıba virdi düşman-ı İslâm

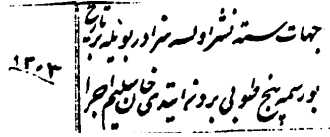
Fetîli aldı cânımdan derûn-ı zümre-i â da

13 Hezârân âferîn ol tab'-ı mevzûn-ı hümâyûna

Deyü itdi 'atâdır levh-i mihre vasfını imlâ

21 Cihât-ı sitte neşr olsa sezâdır böyle bir târih

Bu resme penc tûbâ birden itdi Hân Selîm icrâ (H.1203 – M.1788-89)

(İbrahim Nâşid Divanı,Tarihler,s.60)

2.1.2. 4. Cephâne İnşası

H.1119'da yapılan bir cephâne binasına,Dürrî şu tarihi düşmüştür:

(Târîh-i Cebhâne)

Bu makâmı eylediler orta malından binâ
Pâdişâhun bendegânı Hâfiz-ı cebhânesi
Hâtif-i gaybi didi tekmiline târîh için
Onyedünün en güzel oldu müzeyyen hânesi (H.1119 – M.1707-08)

اوتم بر نیک ایت کوزل اولدر مزین خانسی

(Dürrî Divanı,Tarihler,s.202)

2.1.2.5. Bir Cephâne Kapısının Tamiri ve Yenilenmesi

Arpaemini-zâde Sâmî,cephâne kapısının yenilenmesine dâir şu tarihi düşmüştür:

46

Târîh-i Bünyâd-Şuden-i Bâb-ı Cebe-Hâne

8 Bu dergâh-ı refî'un şimdi bünyâdın idüp fermân
Güzel ta'mîr ü tecdid oldu hakkâ kim mülûkâne

17 Görüp ârâyiş-i tecdidini Sâmî didüm târîh
Mükellef bâb n'ola buldı zîb el-hak Cebe-hâne (H.1142 – M.1729-30)

مکلف باب نوله بولدی زیب الحق جبه خانه

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı,Tarihler,s.675)

Sultan II.Mahmud zamanında darphâne yakınlarında yapılan cephâne binasına dâir yazılan tarih kıt'asında Kııımlı Rahmî şunlardan bahsetmektedir:

Padişah,bütün vaktini savaş âletlerini toplamak için harcamaktadır.Tophâne onun döneminde ihyâ olmuştur Devrinde,bütün cephâneler yenilenmiştir.Bu cephâne de,harap olmuş bir durumda olduğu için,padişah ,kârgirden yeniden yapılması için emrini vermiştir.

43

Târîh-i Cebe-hâne-i 'Âmire der-Sarây-ı Hümâyûn Nezd-i Darb-hâne

1 Mazhar-ı feth ü zafer kutb-ı magazî-pîrâ
Husrev-i kal'a-güşâ hazret-i Sultân Mahmûd
2 Sa'y-ı bisyâr ile sarf eylemede evkâtın
Cem'-i âlât-ı cihâda o şeh-i dâd-nümûd
3 Döndü altun topa devrinde anın Tobhâne
Zîb ü zîverle olup tarhı metîn ü mesdûd
4 Ne kadar câ-yı mühimmât-ı gazâ kim vardır
Yapılıp oldu zamânında cedîd ü bihbûd
5 İşte ez-cümle bu beytü's-şeref-i eslihayı
Kıldı terfî' edip eyvân-ı sipihre mahsûd
6 Kalb-i a'dâ gibi olmuşdu harâba müsrif
Gerdiş-i dehrile ahşâbı olup hâk-âlûd
7 Dedi kim kullarımın câ-yı mühimmâtından
Ne revâdır ki ola revnak-ı 'ümrân nâbûd
8 Eyleyip hâsılı tecdidine fermân etdi
Kâr-gîr olmagcün emr-i hümâyunu vürûd

- 15 Oldu tecdîdine târîh-i bihîn ey Rahmî
Kıldı bünyâd cebe-hâneyi Sultân Mahmûd (H.1157 – M.1744-45)
(Kırıklı Rahmî Divanı,Tarihler,s.173)

Suphi-zâde Abdullah da, aynı binâ için yazdığı şiirde, binanın yenilendiğini söyler:

- 10
Berây-ı Târih-i Cebe-hâne-i 'Âmire Sultân Mahmûd Hân
1 Şâhen-şeh-i 'âl-i himem hâkân-ı İskender 'âlem
Sultân Mahmûd ale's-sîm gör satvet-i şâhânesin
7 Tertib-i âlât eyledi cem' -i mühimmât eyledi
Dârayâ dârât eyledi cedîd idüp cebe-hânesin
10 'Abdî kalem sûd eyledi târîh-i mes' ûd eyledi
Sultân Mahmûd eyledi bâlâyına cebe-hânesin
(Suphi-zâde Abdi Abdullah Divanı,Tarihler,s.41)

2.1.2.6. Tersâne Yapımı ve Tamiri

Osmanlılarda ilk muntazam tersâne Gelibolu'da Yıldırım Beyazid zamanında Saruca Paşanın nezâretinde yapılmıştır.Gelibolu tersânesinden sonra,Kanunî zamanında Haliç'te mükemmel bir tersâne vücûda getirilmiştir.(M.1515)

On yedinci asır sonu ile on sekizinci asırdan itibaren İstanbul tersânesinde,en çok yelkenli gemilerden üç anbarlı kalyon ile diğer kalyonlar yapılmıştır.On sekizinci asrın son yarısında,gemi inşaatının Avrupalılarda olduğu gibi fenne uygun bir şekilde yapılması ve bunun için de bir okul yapılması gerektiği düşünülerek İstanbul tersânesinin ıslâhına başlanmış ve Avrupa'dan mühendisler getirtilmiştir.

Osmanlı Devletinde, bu iki tersâne dışında Süveys'te, Rusçuk'ta (Tuna'da), Birecik'te küçük tersâneler bulundurmıştır.⁴⁸²

Köhne olmasından dolayı yanan İstanbul tersânesinin tarmiri ve yenilenmesi için Sultan Mahmud emir vermiştir:

LXIV

- Târîh-i Tecdîd-i Mahzen-i Tersâne-i 'Âmire
2 Melce-i pâdişehân husrev-i Dârâ-'unvân
Dâver-i pâk-şiyem Hazret-i Sultân Mahmûd
5 Teşne-i nev-nigeh-i lutfi olup mahzen-i sürb
Köhnelikden yanarak olmışdı dūd-nümûd
6 Rahm idüp hâl-i perişânına sultân-ı cihân
İtdi tecdîdine çün emr-i hümâyûnı vürûd
11 Bi-'adîl oldı mahallinde bu mahzen el-hak
Emr idüp 'izzet-i ikbâlle Sultân Mahmûd (H.1157-M.1744-45)
بي عديل اولدى محلتهه بو محزن الحق
امر ايديوب عزت اقبالله سلطان محمود
سنه ١١٥٧

(Neylî Divanı,Tarihler,S.300)

Tersânedeki Mahzen-i Çüb'un yenilenmesine dâir,Neylî bir tarih düşmüştür.⁴⁸³

⁴⁸² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilatı**,TTK Yayınları,Ankara,1988,c.4,s.394-405

⁴⁸³ Mahzen-i Çüb, kereste mahzeni olup gemilerin kereste ihtiyacı buralarda saklanırdı. Mahzen-i Sürb ise,tersânenin bütün ihtiyaçlarının bulunduğu mahzene verilen ad olup,halk arasında "Kurşunlu mahzeni" olarak tanınmıştır. **a.g.e.**,s.430

LXV

Târîh-i Tecdîd-i Mahzen-i Cûb der-Tersâne-i 'Âmire

11 Didi bu nev-esere Neylî-i kem-ter târîh
Yapdı bu mahzeni ikbâlle Sultân Mahmûd (H.1159-M.1746)

یاپدی بو محزنی اقبالله سلطان محمود
سنه ۱۱۵۹

(Neylî Divanı,Tarihler,S.302)

Sultan Mahmud Han,savaş malzemelerinin muhâfaza edileceği yerleri hep yenilemiş ve tamir ettirmiştir.Tersânedeki mahzen de bunlardandır.Sultan Mahmud, binanın harap hâlini görünce üzülmüş ve kârgîr olarak yenilenmesini emretmiştir.

66

Târîh-i Tecdîd-i Mahzen-i Sürb der-Tersâne-i 'Âmire

3 Vaz'-ı âlât-ı cihâd eyleyecek mevzi'i hep
Nev-be-nev eyledi âbâd o şeh-i dâd-nümûd
4 Biri bu mahzen-i ma'müredir anın işte
Müsrif olmuşdu harâb olmaga çün kalb-i hasûd
5 Görüp ol dîde-i 'âlem dedi kim lâyıık mı
Kâr-gîr olmaya bu cây-ı mühimmât-ı cünûd
7 Eyleyip hâsılı tecdîdini fermân derhâl
Etdi ihkâmına ahkâm-ı hümâyûnu vürûd
8 Hıfz ede zevrak-ı iclâlini ol pâdşehin
Sahn-ı liman-ı sa'âdetde Hudâ-yı ma'bûd
9 Oldu itmâmına târîh-i latîf ey Rahmî
Yapdı bu mahzeni ikbâlle Sultân Mahmûd (H.1159 – M.1746)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.194)

Kırımlı Rahmî,Mahzen-i Cûb,'un Sultan Mahmud'un emriyle kârgîr olarak yenilenmesine dâir şu tarihi yazmıştır:

68

Târîh-i Berây-ı Tecdîd-i Mahzen-i Cûb-ı Tersâne

1 Bârek-Allah zihî pâdşeh-i deryâ-dâd
Kutb-ı şâhân-ı felek-mertebe Sultân Mahmûd
5 Kâr-gîr etdirip ahşâb-ı cebe-hâneyi hep
Âhenîn eyledi mânendi-i zırh-ı Dâvud
6 Oldu tersâneye de feyz-i nigâhı sârî
Etdi ta'mîrine fermân-ı hümâyûnu vürûd
10 Oldu bî-zâid ü noksân ana Rahmî târîh
Yapdı Çûb Mahzeni'ni 'izz ile Sultân Mahmûd (H.1159 – M.1746-47)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.196)

2.1.2.7. Kale Yapımı ve Tamirleri

2.1.2.7.1. Fâş Kalesinin Yapılması

Faş nehrinin kenarında olan Faş kalesi,Sultan Ahmed tarafından H.1139 tarihinde yaptırılmıştır.⁴⁸⁴

9

Târîh-i Kal'a Hısn-ı Fâş Sultân Ahmed Hân

1 Şâh-ı vâlâ menzilet Hân Ahmed-i gâzî ki Hak
'Adl ile zâtun ser-efrâz-ı selâtin eyledi
4 Yapdı ez-cümle bu muhkem hısn-ı gerdûn rif'âtı

⁴⁸⁴ Bugün Artvin sınırları içindedir.

- 12 Nehr-i Fâş ile bulup mâbeyn Bahr- ı esvedî
Böyle gûş itdüm Münîfâ gaybdan târîhini
Hısn-ı Fâş'ı yaptı lutf-ı emr-i Sultan Ahmedün (H.1139 – M.1726-1727)

حصصني فاشي ياپدى لطف امر سلطان احمد

(Antakyalı Münîf Divanı,Tarihler,s.200)

2.1.2.7.2. Edirne Kalesinin Tamiri

Edirne'de depremden dolayı harap olan kalenin tamirine dâir İbrahim Nazîrî,şu manzumeyi yazmıştır:

55

Berâ-yı Kal'a-i Edirne

- 1 Pâdişâh-ı ' âlem-ârâ hazret-i Mahmûd Hân
Hak Te'âlâ ana virmiş şevket-i şâhâneyi
2 Şehri ma' mûr eyledi bu kal'ayı ta' mîr ile
Her gören reşk eyledi bu himmet-i merdâneyi
3 Edrine şehrinde vâkı' zelzele bâ-emr-i Hak
Hisse-dârî-i harâbî itdi her kâşâneyi
4 Çâr rûkniyle Nazîrâ cevherî târîhîdür
Şâh Mahmûd eyledi nev kal' ayı top-hâneyi (H.1166 – M.1752-53)

(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.960)

2.1.2.7.3. Anapa Kalesinin Tamiri

Anapa Kalesi,Sultan III.Selim'in emriyle tamir olunmuştur.Savaş,kaleyi o kadar harap etmiştir ki,tamiri hayâl edilemezdir.O ,İskender gibi cihan şahı olan padişah, bu serhat kalesini tamir ederek Yecüc fitnesinden Osmanlı mülkünü korumuştur.⁴⁸⁵

1

Târih-i Ta'mîr-i Kal'a-i Anâpa

- 1 Hazret-i Sultân Selîm Hân-ı sâlis kim odur
Mazhar-i tevîk u feyz ü lutf-ı Hallâk-ı Kerîm
3 Serhad-i mansûrdur diyü Anâpa Kal'ası
Eyledi ta'mîrine fermân olmuşken remîm
4 Öyle vîrân etmiş idi lîk âfat-ı kazâ
Gelmez idi nutka ma'mûriyyetinden lafz-ı mîm
5 Yapdı sedd bu kal'ayı ol şâh-ı İskender-himem
Oldu Ye'cûc-ı fiten serhadd-i imkân-da 'adîm
11 Sıdk-ı ihlâsım gibi Tayyâr bu târîh-i tâm
Etdi nev-bünyâd Anâpa Kal'asın Sultân Selîm (H. 1218 - M.1803-04)

(Tayyar Mahmud Paşa Divanı,Tarihler,s.17)

2.1.2.8. Kışla Yapımı ve Tamirleri

Sultan Ahmed'in sadrazamı Damad İbrahim Paşa tarafından Yeniçerinin 28.bölük kışlasının tamirine dâir,Neylî şu tarihi düşmüştür:

XLVI

Târîh-i Tecdîd-i Ota-ı Yigirmi Sekizinci Bölük 'an-Yeniçeriyân

- 1 Şehen-şâh-ı cihân Hân Ahmedün dâmâd-ı zî-şânı
Vezîr-i a'zam İbrâhîm Paşa-yı kerem-mu'tâd
5 Yigirmi sekizün bu muhzır aga otası çün kim
Mûrür-ı dehr ile ta'mîrine gelmişdi isti'dâd
8 Kemine dâ'i-i dîrînesi Neylî didi târîh
Bu câyı itdi İbrahim Paşa 'izzile âbâd (H.1140-M.1727-28)

⁴⁸⁵ Tayyar Mahmud Paşa,kale muhafızı olarak burada bulunmuştur.

بو جایی ایتمدی ابراهیم پاشا عزله آباد
سنه ۱۱۴۰

(Neylî Divanı,Tarihler,s.286)

60.bölük kışla kapısını ise Yeniçeri Ağası Eyyûbî Ağa tamir ettirmiştir:

XLIX

Târîh-i Tecdîd-i Ota-i Altmışınca Cemâ'at 'an-Yenîçeriyân

2 Bu hayra kim olur mazhar deyü bir merd-i zî-şânun

Zuhûrına terakkub üzre iken dîde-i ümmîd

3 Yine ol otanun yol-dâşı Eyyûbi 'Ali Ağa

Olup ana muvaffak oldu Hakdan mazhar-ı te'yîd

4 Yoluna sarf idüp sîm ü zeri dest-i sehâvetle

Bu resme zib ü zîverle kapusun eyledi teşyîd

6 Didi lafzan u ma'nen Neylîyâ ahbâb târîhin

Bu bâb olındı bin yüz kırk ikide zeynle tecdîd (H.1142-M.1729)

بو باب اولندی بیک یوز قرق ایکیده زینله تحدید

سنه ۱۱۴۲

(Neylî Divanı,Tarihler, s.288)

Gazi Hasan Paşa gibi bir vezir daha önce gelmemiştir.Onun yaptığı hayırları Barbaros Hayreddin Paşa görse,aczini anlayıp lâl olur.Himmetiyle pek çok tersâne yaptıran Hasan Paşa,bir kışla daha inşa ederek orayı gâzîlere yurt yapmıştır:

20

Berây-ı Târîh-i Kışla[K] Kapudân-ı Derya Hazret-i Gazi Hasan Pâşâ

9 Böyle düstûr-ı gazâ-pîşe selefde geldi mi

Câmi' -i tavr-ı vezâret kâmi' -i ehl-i dalâl

10 Etdiği hayrâtı Hayreddîn Gazi görse ger

'Aczini anlardı hayretle olurdu deng ü lâl

11 Himmetiyle nice esbâb-ı vegâ îcâd edib

Etmede i'mâr-ı tersaneyle dâ'im iştigâl

12 İşte ez-cümle bu cây-ı dil-keşi inşa edib

Eyledi me'vâ guzâta nusrete oldu bu fâl

17 Resm olunsun çâr dîvârına kilik-i zer ile

Cünd-i İslâm'a ne ra'nâ cây-gâh-ı bî-misâl

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı,Tarihler,s.80)

Sultan III.Selim,askerlerin yerini tanzim için Humbaracılar kışlasını yapmıştır.Böylece,gayb ordusunu da orada toplamıştır.Onun yaptığı binâ,bundan daha güzel olamaz.

Şeyh Gâlib,bu manzumesinde ayrıca,askerin padişaha itaat etmesi gerektiğini,aksi halde bundan halkın zarar göreceğini ve şehrin viran olacağını söyler.Padişahın da cömert olması gerekir.

3

Tâ'ife-i Humbaracıyâna Şeh Selîm Hânın Müceddeden İnşâ Buyurdıkları Kışlanın Târîhidir

Olmasa bir asker el-hâsıl mutî'-i şehriyâr

Şehr olur vîrân gelir hâl-i re'âyâyâ halel

Askere lâzım itâ'atdır hıdv-i dehre cûd

İttifak üzre bunu teslîm eder cümle milel

...

Şeh Selîm Hân ibni Sultân Mustafâ Hândır o kim

Eyledi tanzîm umûr-ı askeri vefku'l-mahall

Yapdı bu kışlağı cem etdi cünûd-ı gaybını

Etdi izhâr-ı kerametle bu dem cism-i cedel
 Humbarayla top ile a'dâ edermiş iftîhâr
 İşte bir himmetle gösterdi dü sad bâlâ bedel
 Bahş edip emvâl-i bî-pâyân o şâh-ı kâm-bahş
 Öyle ihyâ etdi kim olmaz dahi bundan güzel

...
 Yapdı Gâlib hâme târîh-i alem-efrâzını
 Dâver-i mülk asker-i mansûruna yapdı mahall

(Şeyh Gâlib Divanı,Tarihler,s.106)

Sultan Selim,humbarahâne kışlasını yaparak humbaracı ocağını ihyâ etmiştir:

18

Humbara-hâne İçün Târîh-i Âherdir ki Takdîm-i Hâk-i Pây-ı şâhâne Olundu
 Gevher-i ma'deleti Hazret-i Hallâk-ı Kerîm
 Eylemiş re'yine Sultân Selîmin teslim

...
 Ocağın rûşen edip humbara-endâzânın
 Kıldı mânend-i serer bezl-i nücûm-ı zer û sîm
 Yapdı bu kışlayı hem eyledi cem'-i eştât
 Toplayıp askerini etdi umûrun tanzîm

...
 Burc u bârû-yı felekle mütekâbil tâkı
 Oldu bu humbara-hâne eser-i Şâh Selîm

(Şeyh Gâlib Divanı,Tarihler,s.125)

Şeyh Gâlib,topçular kışlasının yenilenmesi de bir tarih manzûmesi yazmıştır.Bu manzûmesinde şunlardan bahseder:

Topçular,askerlerin önemli bir bölüğüdür.Şimdiye kadar şu veya bu sebeple onların kışlası ihmal edilmiştir.Sultan Selim de,cennet gibi bir kışla yapmıştır.

4

Tâ'ife-i Topcuyânın Tertibât-ı Cedîdi ve Kışlalarının Müceddeden Binâsına Târîhidir

...
 Gürûh-ı askerînin elzemiyyken tobçuyân el-hak
 Aceb te'hîr olunmuş hikmeti var hâh-ı tâ-nâ-hâh
 O rûtbe adle âheng etdi kânûn-ı eltâfi
 İştîmez oldu kimse bestelerden gayrı yerde âh

...
 Yapıp bir kışla gûyâ Cenneti nakden ayân etdi
 Bulanlar tâze cân cân vermeden eyler mi istikrâh

...
 Erişdi müjde-i târîhi Gâlib çarh-ı çârümden
 Mücedded kışla yapdı topçuyâna şâh-ı gerdûn-câh

(Şeyh Gâlib Divanı,Tarihler,s.108)

Sultan Selim,top arabacıları için de bir kışla yapmıştır.Şeyh Gâlib,bunu şu beyitlerle anlatır:

5

Müceddeden Binâ ve İnşâ Olunan Top Arabacılarının Kışlasının Târîhidir

...
 Top arabacı zümresine dahı edip cûd
 Bu kışlayı yapdırdı edip bahş-ı şehâne
 Nâsa dedi târîhini tebşîr ile Gâlib
 Bu kışla yapıldı yeni gerdüne-keşâna

(Şeyh Gâlib Divanı,Tarihler,s.109)

“Asker” redifli aşağıdaki kaside, muhtevâsından anlaşıldığı üzere Sultan Selim’in kurduğu yeni ordu(Nizam-ı cedit) için yazılmıştır. Şâir, Tophane meydanında toplanmış olan askerin çoşkusunu tasvir ederken, onların çok kalabalık olduklarını ve karınca ve kum gibi olduklarını söylemektedir. Bu yeni ordu, disiplinlidir ve karşısında düşman duramaz. Sütlüce’de lütuf ve himmetiyle bir kışla yapmış olan padişah, yeni bir asker ocağı kurmuştur. Lağımçılar ve humbara bölüğü bir yerde toplanmıştır.

5

Kasîde Berây-ı Medh ü Senâ-yı Sultân Selîm Hân

1 Habbezâ cûş-ı muhit-i ceş kim saymak muhâl

Mevc-i lutf-ı şâh-ı iskender hademle ‘askeri

2 Çok sevâhil çalkar eylerse donanmayı revân

Mâhasal bir sudadur tûfân-ı yemle ‘askeri

3 Vâdi-i heybetde ol şâh-ı Selîmân haşmetün

Bî-şümâr olmakda benzer neml ü remle ‘askeri

4 Deftere sıgsun esâmî-i sipehdârân hele

Kimse ta'dâd idemez şimdi rakamla ‘askeri

10 Pür mu' asker eyledi Top-hâne meydânın o şâh

Toldı geldi vefret-i hayl u hışımla ‘askeri

11 Hasrı zann eyler ki topdan halka halka çıkdı dûd

Varsa gülbâng u kemend-i ham-be-hamla ‘askeri

28 İşte ez-cümle ocak icâd idüp Sûdlicede

Koydı anda mâye-i lutf u himemle ‘askeri

29 Geldi çünkim bir yere erbâb-ı lagm u humbara

Düşmenün zir ü zeber olsun elemle ‘askeri

41 Kışlaya manend-i ceş akdı pey-â-pey geldi şu

(H.1208)

Eyledi Sultân Selîm irvâ keremle ‘askeri

(H.1208-M.1793-94)

(Sürûri Divanı,Kasideler,s.233)

2.1.2.9. Dökümhâne Yapımı

Sultan Selim,tophâneyi tamir edip yenilemiştir.Böylece cihan,toptan imar olmuştur.Dökümhânenin tamiri ise uzun zamandır unutulmuştur.Sultan Selim,oranın mükemmel bir şekilde yapılmasını emretmiştir.Mimar yeni şeklini çizerler ve oraya mükemmel bir binâ yaparlar.

7

Dökümhanenin Ta'mîr ü Tecdîdine Târîh-i Zîbâ vü Ra'nâdır

Adâlet-pîşe hâkân-ı felek-mesned Selîm Hân kim

Olur re'y-i münîri mihre râcih girse mîzâna

...

Ocağı rûşen oldu sâyesinde pîr-i gerdûnun

Felek topdan imâret buldu bak ez-cümle Tophâne

Fakat bu dökme hâne vaktine te'hîr olunmuşdu

Konup mânende-i takvîm köhne tâk-ı nisyâna

...

Mükemmel yapmağa emr eyledi şâhenşeh-i zî-şân

Bu cünbüş bâ'is-i cûş oldu ol deryâ-yı ummâna

Hususâ himmet-i çâker-nevâz-ı şehriyârîden

Agâ-yı topcuyâna yaptılar bir kasr-ı şâhâne

Dedim bu mısra'-ı târîhi Gâlib eyleyip tahsîn

Döküldü kâlib-ı makbûl ü matlûba dökümhâne

(Şeyh Gâlib Divanı,Tarihler,s.112)

2.1.2.10. Baruthânenin Tamiri ve Yenilenmesi

Sultan Selim'in yaptırdığı baruthâne için Şeyh Gâlib, şu manzumeyi söylemiştir:

22

Barut-hâne Müceddeden Binâ vü İnşâd Olunup Hitâmında Söylenen Târîhdir

Hân Selîm-i ma'delet-pîrâ o rûşen-re'y kim
Hâk-i payı olsa lâyıık sürme-i çeşm-i hakîm
İhtimâm-ı tam ile yaptı bu barut-hâneyi
Eyleyip tanzîm ü tecdidine ihsân-ı amîm

...

Mısra'-ı târîhini gevher gibi Gâlib dedim
Yapdı genc-âsâ bu barut-hâneyi Sultân Selîm

(Şeyh Gâlib Divanı, Tarihler, s.128)

2.1.2.11. Tâlimhâne Yapımı

Sultan Selim, topçular meydanını genişleterek orada bir talim yeri yaptırmıştır:

20

Tophânede Topçular Kışlası Karşusunda Binâ Olan Ta'lîm-hâne İçün Târîhdir

Hudâ ömr-i ebed versin şehensâh-ı cihânbâna
Ki ya'nî Şeh Selîm Hân ibn-i Sultân Mustafâ Hâna
Gürûh-ı topçuyanın eyleyip meydânını tevsi'
Yetiştirdi nişân-ı matlabin ser-hadd-i imkâna
Ocağın rûşen etdi ol cünûd-ı kâdir-endâzın

...

Dedim târîhini üçlerden istimdâd edip Gâlib
Müheyâ oldu toldu topçular meydân-ı Tophâna

(Şeyh Gâlib Divanı, Tarihler, s.127)

Şeyh Gâlib, Levend çiftliği adıyla bilinen yerde Nizam-ı Cedid'in eğitim görmesi için yaptırılan tâlimhâneye dâir yazdığı manzumede şunları söyler:

Sultan Selim, himmet ve adâleti yeniden icâd eyleyen bir padişaktır. Devlet işlerini kökten değiştirerek yeniden düzenlemiştir. Böylece, fikirlere sağlamlık vermiştir. Gazâ gayesiyle bu tâlimgâhı yaptırmıştır. Böylece, cihadı unutmuş halka, cihadın farz olduğunu hatırlatmıştır.

25

Levend Çiftliği Nâm Mevki'de Asâkir-i Cedîd İçün Binâ Olunan Mahallere Söylenen Târîhdir

Cenâb-ı Hân Selîm-i kâr-fermâ-yı kerem-mu'tâd
Ki oldur himmet ü adli yeniden eyleyen icâd
Esâsından tutup her bir umûru eyledi tanzîm
Metânet verdi efkâr-ı bülendin eyleyip evtâd
Kurup çarh-ı felekler asker-i encüm-şümârından
Gazâ kasdıyla bu ta'lîmgâhı eyledi i'dâd
Meğer farz olduğun ilm-i cihâdın halk unutmuşdu
Anı hem öğredip hem eyledi esbâbına irşâd
Tamâm oldukda ol âlî eser Gâlib dedim târîh
Bu dârü'l-askeri Sultân Selîmdir eyleyen âbâd

(Şeyh Gâlib Divanı, Tarihler, s.131)

2.1.2.12. Hendesehâne Yapımı

Sultan Selim, yaptığı ıslahatlarla cihanı yeniden mamur etmiştir. Harp ilmini ihyâ ederek mühendishâne yaptırmıştır:

41

Humbara-hâne Derûnunda Müceddeden İnşâ Buyurulan Hendese-hânenin Târîhidir

Cenâb-ı Hân Selîm-i ma'deletkâr
 Ki oldur merkez-i pergâr-ı dünyâ
 Mühimmât-ı umûr-ı cengi yek-ser
 Aristo gibi tedbîr etdi hakkâ
 Edip ez-cümle ihyâ fenn-i harbi
 Mühendis-hâne bünyâd etdi hâlâ
 Kılıp te'sîs-i eşkâl-ı mahâret
 Binâsı oldu kıstâs-ı temâşâ
 Bu mısra' geldi ber-târîh Gâlib
 Mühendis-hâne-i nev-resm-i vâlâ

(Şeyh Gâlib Divanı,Tarihler,s.145)

2.1.2.13. Ambar Yapımı

Sultan III.Selim tarafından limana ambar yapılmasını Şeyh Gâlib bir tarih manzumesi ile bildirir:

74

Târîh-i Anbâr der-Limân-ı Kâr
 Dârü'n-ni'am-ı Hazret-i Sultân Selîm Hân
 Yapdı yeniden böyle çok âsar kılıp cûd
 Tebrîk edip itmâmını Gâlib dedi târîh
 Kenz-i berekât oldu bu anbâr-ı felek-sûd

(Şeyh Gâlib Divanı,Tarihler,s.164)

2.1.3. Osmanlı Ekonomisi

2.1.3.1. Kahve Fiyatlarının Artması

Kahve fiyatlarının yüz paraya çıkması üzerine Vahîd,bu *karahaberi* şu beyitle duyurur:

XXVII

Kahve yüz pâreye çıkdukda Vahîd-i çâker
 Söylemiş bir eyü târîh o da kara haber (H.1124-M.1712-13)

سویلش بر ایو تاریخ اود ه قاره خبر

(Vahîd Mahtûmî Divanı,Tarihler,s.424)

2.1.3.2. Darphâne Yapımı

Sultan III.Ahmed zamanında yapılan bir darphâneye dâir Sâmi tarafından yazılan manzûmede,Sultah Ahmed'in döneminde devletin âsâyîş içinde olduğunu,bütün harap yerlerin tamir edildiğini söyler.

Darphâne yapımı için Damad İbrahim Paşaya fermân etmiş;o da bütün kabiliyetini ve gücünü bu işin tamamlanmasına harcayarak,bir benzerini yapmaya güç yetmeyecek olan bu binâyı yapmıştır:

37

Târîh-i Bünyâd-ı Dârü'd-Darb
 2 Cihân mülkine vâris Hazret-i Hân Ahmed-i sâlis
 Nizâm-ı kevne bâ'is dâver-i Cem-câh Kistrâ-dâd
 15 Zamân-ı devlet-i âsâyîş-efzâ-yı sa'îdinde
 Yapıldı kalmadı 'âlemde bir cây-ı harâb-âbâd
 16 Kıbâb-ı âsmâna eyledi peyveste bi'l-cümle
 Bu dârü'd-darb-ı vâlâ-tâk-ı ra'nâyı idüp bünyâd
 17 Vekîl-i mutlakı Dâmâd İbrâhim Paşa kim
 Esâsından o dem fermân idince itmege inşâd

- 18 O da fikr-i metîn ü dikkat-i re'y-i rezîniyle
İdüp bu kârun itmâmında bezl-i vüs'-i isti'dâd
19 Bu resm-i dil-nişîn ü tarh-ı 'alî üzre yapdurdı
O düstûr-ı mühendis-tab' o dâna-yı kerem-mutâd
20 Te'âla'llâh 'aceb bünyâd-ı mersûs oldu şâhâne
Ki mislin yapmaga kâdir degüldür sad-hezâr üstâd
28 O dem târihe Sâmi böyle düşdi mısra'-ı yek-tâ
Yapıldı sikkegâh-ı âl-i 'Osmânî mübârek-bâd (H.1138 – M.1725-26)

ياپلدى سكه كاه آل عثمانى مبارك باد

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı,Tarihler,s.653)

2.1.3.3. Sikke Basımı

Sultan Ahmed,İslâm mülkünde sönmez bir kandil yakmıştır.Güneş gibi bir altın icâd eylemiştir ki,şahlar onunla taçlarını süsleseler yakışır.Müslümanlar, Fireng altınının yüzüne bakmazlar.

Şair,padişaha iflas derdinde olduğunu,kendisinden maddî yardım beklediğini söyleyerek basılan sikkenin tarihini verir:

XVI

Târîh-i Tecdîd-i Sikke-i Hümâyûn

- 1 Hazret-i Hân Ahmed-i Sâlis o şâh-ı hoş-mizâc
Mülket-i İslâmda yakdı söyünmez bir sirâc
2 Bir zer-i hurşid-manzar eyledi icâd kim
Şahlar itse mahal pîrâye-i evreng ü tâc
4 Sûretine gayrı bakmazlar Fireng altınının
Müslim-i pâk-i'tikâd itmez büt ile imtizâc
5 Çün zuhûra geldi ol nev-bâve-i bâg-ı ferâh
Eyledüm ol şâh-ı mülk-i cüdâ 'arz-ı ihtiyâç
6 Söyledüm bir mısra'-ı bi-ta'miye târîh için
Derd-i iflâsa n'ola hünkârum eylerse 'ilâc
7 Sikkesin bâzâr-ı şöhretde o sultânun didüm
Eyle yâ Rab sikke-i kâmil-'ayârı pür-revâc (H. 1118 – M.1706-07)

ايله يارب سكه كامل عيارى هر رواج

(Vahîd Mahtûmî Divanı,Tarihler,s.415)

Vahîd'in verdiği tarihe göre,sikke basılan bir başka tarih de H.1127'dir.

Cihan Sultanı Padişah III.Ahmed,yeni bir sikke basmıştır.Akıl sahipleri bile onun zincirine bağlı birer delilerdir.Hâlis ayarlı sikke,çok revâçtır.

XXXVI

Târih-i Diger

- 1 Dâdâr-ı cihân Hazret-i Sultân Ahmed
Kıldı yine bir sikke-i nev-tarh izhâr
2 Divânesi zencîrinün erbâb-ı hîred
Dil-bestesî tigrâsınun ammâ tüccâr
6 Urdum mehek-i tab'a Vahîdâ çıkdı
Târîhi tamâm sikke-i hâlis-mi'yar (H.1127 – M.1715)

سكه خالص معيار

(Vahîd Mahtûmî Divanı,Tarihler,s.434)

Sürûrî tarafından III. Selim'in hicri yılbaşını tebrik için yazılan kasidede, padişahın

Osmanlı Devletindeki uygulamalarından da bahsedilmektedir.

Fakirler, salyânedен⁴⁸⁶ muaf tutulmuş ve insanların sitemi böylece sona ermiştir. Onun savaş ve barış zamanında aldığı tedbirler ve yaptığı hazırlıklar, hiçbir dönemde görülmemiştir.

- 37 Nizâm-ı 'âleme itdün şeri'at üzere şurû'
Cihândan oldı perâkende zulm u gadru zalâl
- 38 Masûndur fukarâ salyânedен şimdi
Sitemkerân-ı belâda irişdi izmihlâl
- 50 Edân-ı sulhda ki itdügi tedârikler
Görülmemişdi selefde bu kat ceng ü cidâl
- 58 Selîm Hâna ola sâl-ı nev-hümâyûn-fâl (H.1208)
Beher sene kıla Rahmân murâdına îsâl (H.1208-M.1793-94)
(Sürûri Divanı, Kasideler, s.225)

2. 2. Dış Ülkelerle Siyasi İlişkiler

2.2.1. Savaşlar ve Fetihler

2.2.1.2. Osmanlı-Avusturya Savaşı

2.2.1.2.1. Gladova ve Orsova'nın Geri Alınışı (8 Temmuz 1690)

Gladova ve Orsova'nın geri alınışı ,Râsih tarafından bir tarih beyiti ile verilir.

- 12 Çıkdı bir ehl-i dil didi târîh
Fethü'l-islâm alındı kâfirden (H.1101-M.1690)
(Râsih Divanı,Tarihler,s.409)

2.2.1.2.2. Niş Kalesinin Fethi

Köprülü Fâzıl Ahmed Paşanın Niş kalesini düşmandan alması üzerine Râsih,yazdığı tarihte,fethin Allah'ın yardımı ile olduğunu söyler.Düşmana “Nemrud” diyen Râsih, şu tarihi kaydetmiştir:

- 10 Köprili Paşa-i Fâzıl ya'nî ibn-i Köprili
Cengle Niş kal'asın feth itdi bâ-'avn-i Hudâ
- 2 Geldi biri müjde itdi didi Râsih târîhin
Oldı çün Nemrûd 'adû âzürde-i niş-i belâ (H.1101-M.1690)
(Râsih Divanı,Tarihler,s.408)

2.2.1.2.3. Belgrad'ın Geri Alınması(08.10.1690)

“Ceddi gibi vezir olan Fazıl Mustafa Paşa,devlet ve din düşmanlarından intikam aldı.Az zamanda nice fetihler gösterdi.O anka kanatlı sadrazam,böylelikle memlekete rahatlık gölgesi çaldı.Yedi günde Belgrad'ı alan vezirin namı,böylelikle kıyamete kadar kaldı.”

- 13 Köprili-zâde-i Fâzıl o vezîr-i ibn-i vezir

⁴⁸⁶ Salyâne:Yılda bir kez alınan vergi.

- İntikâm-ı düvel ü dîni 'adûdan aldı
 2 Az zamân içre idüp nice nice feth ü fütûh
 Düşmene hasılı merdâne kılıcı çaldı
 3 Ehl-i dîn üzre o 'ankâ-yı hümâ-pervâzun
 Ra'yet ü re'yi yine sâye-i râhat saldı
 4 Lutf-ı Hak ile yedi günde Beogradı aldı
 Nâmi tâ haşre degin dünyede bâkî kaldı
 5 Geldi biri didi menkût ile târîhin
 Köprili-zâde Beogradı 'adûdan aldı (H. 1102 – M. 1690)

(Râsih Divanı,Tarihler,s.409)

2.2.1.3.Osmanlı-Venedik Mücâdelesi

2.2.1.3.1. Karlofça Antlaşması (1699) Sonrası Venediklilere Ait Korsan Gemilerinin Akdeniz'deki Faaliyetleri

Karlofça Antlaşması, Osmanlılarla Haçlı ittifakı arasında on altı yıl süren savaşı sona erdirmiş ve bu anlaşma ile Osmanlı Devleti, “Gerileme Dönemi” ne girmiştir.Bu savaş,devlet için maddî pek çok kayıpları da beraberinde getirmiştir.Ruslarla,bu anlaşmada üç yıllık bir barış imzalanmış ; ancak anlaşma metni tam olarak belirlenmemiştir.Nitekim 1700 senesinde İstanbul Antlaşması ile Ruslarla da tam olarak bir anlaşma sağlanmıştır.

Osmanlı Venedik münasebetleri,Karlofça Antlaşmasının yapılmasına rağmen düzelmemiştir.Venedik gemilerinin Akdeniz'deki saldırıları devam etmiş ve bu yüzden onlar üzerine seferler düzenlenmiştir.Arpaemini-zâde Sâmî,Karlofça Antlaşması öncesi, Venedik gemilerinin Cezayir civarında dolaştıklarını,zirâ Akdeniz'in çeşitli yerlerde savaşlar olduğundan dolayı buranın ihmal edildiğini söyler.Venedikliler,en sonunda Mora'yı istilâ ederler ve orada bir müddet kalırlar.Nihâyet anlaşma sağlanır.Ancak anlaşma,Arpaemini-zâde Sâmî'ye göre,düşman devletlerinin binbir ricâ ve minneti ile Osmanlıların râzî olması ile mümkün olmuştur.Moskof ve Nemçe,Venediklilerin işlediği kabahatten dolayı özür diler.

Mesnevî der-Tevbîh-i Balyos-ı Küffâr-ı Venedik

- 34 Avâz-ı neberd irmez idi
 Bahrün kulağına girmez idi
 35 Tenhâ kalıcak fezâ-yı deryâ
 Cûş itdi Firenk-i hud'a-peymâ
 36 Dûzdâne kemîn ile hafâdan
 Baş gösterür oldı her yakadan
 37 Gördi Venedikliyân-ı makhûr
 Hâlîce bu lüccegâh-ı pûr-sûr
 41 Geh cür'et idüp zuhûr iderdi
 Etraf-ı Cezâ'ire giderdi
 42 El-kıssa bu gûne iken eyyâm
 Fursat bulup ol gürûh-ı bed-nâm
 43 Gasb itdi cezâire-i Morayı
 Dâl itdi cebânlığa burayı
 46 Bir kaç sene oldı anda sâkin
 Hileyle o sârik-i sefâ'in
 47 Târih çü bin yüz on bir oldı (H.1111-M.1699)
 Evzâ'-ı felek mugâyir oldı
 48 Sulha yeniden olmdı ta'kîd
 Bâ-re y-i karâtıb-ı sanâdfid
 49 Nemçeyle vü Moskov ile yek-ser

- 50 Olındı musâlaha ber-â-ber
İtdi mütevâsîtân-ı Efrenc
Tecdid-i mu'âhidât bî-renc
51 Oldukda murahhasân-ı a'dâ
Hâk-i der-i devlete cebîn-sâ
52 İtdiler o demde öZR-hâhî
Cürm-i Venedik için ke-mâ-hî
53 Sad-gûne ricâ hezâr minnet
Sulhını kabul itdi devlet

Ancak Venedikliler,anlaşmayı çabuk unutmuşlar ve ona aykırı hareket etmeye başlamışlardır.Akdeniz'de Müslüman gemilerine saldırmaya ve onları esir ederek mallarını gasbetmeye başlamışlardır.Bütün bu durum karşısında,sadrazam,Venedik elçisini ve âvânesini huzuruna çağırtmıştır. ⁴⁸⁷Venedik elçisi,devlet erkânının önünde hummaya tutulmuş gibi titremektedir.Korkusundan lâl kesilmiştir.Sadrazam ona Venediklilerin yaptıklarından haberdâr olduğunu söyleyerek kendisini azarlamıştır. Sadrazam Venedik elçisinin ve yanındaki heyetin hapsedilmesini emreder:

- 54 Bu lutfi unuttı sonra hınzır
Rûbeh-meniş ol muhîl-i şerîr
55 'Azm itdi girîve-i hilâfa
Düşdi giderek bu ihtilâfa
56 Sandı bu zamân-ı 'adl-i pâki
Ol vakte müşâbih ü muhâkî
102 Kejdüm-menişân-ı zehr der-nîş
Ya nî Venedik-i mefsedet-kîş
103 Çün eyledi nakz-ı 'ahd ü mîsâk
Şûr ü şagab ile toldı âfâk
108 Deryâda görünce bir sefîne
Gâretger olurdu Müslimîne
109 Sûdâger olan gürûh-ı İslâm
Malyyla esir olurdu nâ-kâm
110 Bulmuşdı tasallutı nihâyet
Hırsızlığı eylemişdi âdet
111 Âhir tuyilup nühüfte-kârı
Keşf oldu desâ'is-i şirârı
112 El-hâsıl idüp nice cerâ'im
İnkâr ile kurtulurdu dâ'im
113 Ahvâline vâkıf oldu nâ-gâh
Düstûr-ı dakîka-dân ü agâh
114 Kasd eyleyüp ahz-ı intikâma
Dest urdı hüsâm-ı intizâma
116 Sadrû'l-vüzerâ vekîl-i mutlak
Hallâl-i rumûz-ı sırr-ı muğlak
120 Devletle idüp yerinde ârâm
İstâde piyâde rûya haddâm
123 Fermânı bu yüzden oldı sâdır
A dâ ola pişgâha hâzır
124 Mazhar ola tâlet-i tabura
Balyos gele mevkîf-i huzûra
125 İrsâl olunup bir iki serheng
Geldi Venedikliyân-ı bî-neng

⁴⁸⁷ Akdenizdeki bu gibi vak'alar çokça görülüyordu.Bu hallere karşı İstanbul'daki Venedik balyosu(elçisi) davet edilip hükümet tarafından sıkıştırılıyordu.İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi** , TTK Yayınları,Ankara 1988,c.4, bl.1 , s.101

- 126 Balyos denilen o fitne kânı
Câsûs-ı haber-ber-i nihânî
127 Bildi neye uğradığın ammâ
Virürdi ümîd ana tesellâ
128 Çün teb-zede murta'îş vücûdî
Hem-reng-i hazân idi nümûdî
142 Çün geldi huzûr-ı pûr-kemâle
Reşk eyler idi zebânı lâle
145 Ol sadr-ı sudûr-ı bî-müdânî
Ol mazhar-ı sırr-ı kâm-rânî
152 Bi'l-cümle bilindi mâ-cerânuz
Deryâdaki vaz'-ı nâbe-cânuz
163 İtdi o hakîm-i hikmet-âyîn
Nakzına ikâmet-i berâhîn
164 Şemşîr-i edille-i hitâbî
Kat' eyledi gerden-i cevâbî
165 İlzâm-ı mecârî-i 'adûya
Sed çekdi zebân-ı güft-gûya
166 Oldı o cebin be-hâk-i haybet
Leb-hây-ı te'essûf ü nedâmet
167 Pür-pîç ü ham oldı kalb-i tengi
Mânende-i perçem-i Firengî
168 Eydî-i füsûsı itdi tasfîk
Uçdı reme-i hamâm-ı Tevfîk
169 İtdi o gayûr-ı mesned-i dâd
Ol fırka-i sûmı tard ü ib'âd
170 Emr eyledi tâ ki ola mahbûs
Balyos ile ol gürûh-ı menhûs

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Mesnevîler,s.707)

Venediklilere ait korsan gemileri,1700'lü yılların başında da,Akdeniz'de Müslümanlara ait gemilere saldırmağa ve onları yağmalayarak Müslümanlara zarar vermeğe devam ediyorlardı.Korsan gemilerinin Akdeniz'de kısırılması üzerine Venedikli korsanların kaçtığını Vahîd,şöyle anlatmaktadır:

XXXIV

Târih-i Giriften-i Keşkî-i Korsan

- 1 Korsan gemileri ki bu deryâ-yı Rûmda
Geh yüz bulup şînâver olur gâhî saklanur
6 Ey şâh-ı dîn sen de görüp bu kerâmeti
Düşmen yanunda kaç başı var kim konaklanur
7 Gelmez ebed kalem-rev-i ser-hadd-i hâşuna
Yâd eyledükçe kahrını a'dân iraklanur (H.1116 – M.1704-05)

یاد ایلد کجه قهریکی اعداک ایراقلنور

(Vahîd Mahtûmî Divanı,Tarihler,s.432)

Vahîd Mahtûmî'ye ait olan aşağıdaki manzumede, Venedikli korsanların , Akdenizdeki baskın ve tecâvüzlerinden dolayı,orada güvenliği sağlamayı düşünen, Kaptan-ı Deryâ Mehmed Paşanın ⁴⁸⁸donanmayla sefere çıkması anlatılmaktadır:

Kapûdân Mehmed Paşa Hazretlerinin 'Azîmet-i Bahr Eylediklerine Târîhdir
Böyle bir âsaf-ı dâna dile kim mâlikdür
Ki vücûdî ola dehre sebab-i pîrâye

⁴⁸⁸ Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa.

Zînet-i efser-i ikbâl Mehemmed Paşa
 Ki odur gevher-i yektâ sadef-i dünyâya
 Çün donanma-yı hümâyûnla çıkdı bahre
 Cünbüşi mâye-i havf oldu dil-i a'dâya
 Azm-i bahr eyleyicek söyledi Dürrî târîh
 Ola yem-i seyri mübârek kapudân paşaya (H.1117- M.1705-06)

اوله نيم سيري مبارک قبوداره باشايه

(Dürrî Divanı,Tarihler,s.93)

2.2.1.4.Osmanlı-Rus Savaşı

2.2.1.4.1. Prut Savaşı ve Barışı (21 Temmuz 1711)

Rusların İsveç'i 1708 senesinde yapılan Poltova savaşında mağlup etmesi üzerine İsveç Kralı Demirbaş Şarl, Osmanlı Devletine sığınmıştı. Ruslar, Osmanlı Devletinden kralı istedilerse de bu istek reddedildi. Öte yandan, Ruslar, Boğdan, Eflak , Sırbistan ve Karadağ halkını Osmanlı Devletine karşı kıskırtıyorlardı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 1710 senesinde Rusya'ya karşı savaş kararı aldı.

Rus ordusu ile Osmanlı ordusu, Boğdan yakınlarındaki Prut nehrinde karşı karşıya geldi. 1711 senesine,Prut bataklığında Rus ordusu çepeçevre kuşatıldı ve Ruslar barış teklifi yapmak zorunda kaldılar.Baltacı Mehmed Paşa,barışa razı oldu ve 21 Temmuz 1711 tarihinde barış imzalandı. Bu antlaşma sonrası,Rus ordusu imhâdan kurtulmuş oldu.Savaş tam bir zaferle neticelenmiş iken barışa râzı olunması ve antlaşmada yeterli diplomasinin sağlanamayışı,Osmanlı Devletini böyle bir gâlibiyeti lehine çevirme fırsatından uzaklaştırmıştır.⁴⁸⁹ Nitekim;Baltacı Mehmed Paşa, Prut bataklığında sıkıştırılan Ruslarla savaşı devam ettirmemesi ve kolayca antlaşma yolunu tercih etmesi yüzünden azledilmiş ve onun yerine sadrazamlığa, Damat Ali Paşa getirilmiştir.⁴⁹⁰

Sultan III.Ahmed'in Ruslarla savaşa niyet ederek otağının kurulmasını Dürrî şu manzumeyle anlatır:

Târîh-i Otag-ı Hazreti Sultân Ahmed Hân

...

Kurub bu çetr-i gazâya 'azîmet itdikçe
 Musahhar eyleye bil-cümle kâfirsitâni

...

Netîce olmaya bundan ziyâde bir târîh
 Mübârek ola ilâhî bu çetr-i Sultânî (H.1123 –M.1711)

مبارک اوله آره برجه سلتانی

(Dürrî Divanı,Tarihler,s.191)

2.2.1.4.2. Azak Kalesinin Fethi

1642 senesinde fethedilen Azak kalesi,1695 tarihinde Ruslar tarafından kuşatılmış ancak alınamamıştır.Ruslar, ertesi yıl (1696) Azak'ı işgal etmişler ve kale 1700 senesinde

⁴⁸⁹ Prut savaşı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.bu tezde s.6

⁴⁹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı,antlaşma sonrası İsveç Kralı XII.Şarl'ın Türk ordugâhına gelerek Baltacı Mehmed Paşa'yı pek acı sözlerle muâheze ettikten sonra "Çarı yakalayıp İstanbul'a sevk edemez miydin?" dediğini kaydeder.İsmail Hakkı Uzunçarşılı,**Osmanlı Tarihi,TTK Yayınları**,Ankara,1988,c.4,bl.1,s.86

yapılan İstanbul Antlaşması ile Ruslara bırakılmıştı.Bu kale, 21 Temmuz 1711 tarihinde yapılan Prut Antlaşması ile Osmanlı Devletine bırakılmış,Ancak Rusya antlaşmanın hükümlerini yerine getirmemiştir.Ruslar tarafından 1736 yılında tekrar işgal edilen kale,Ruslarla,18 Eylül 1739 ‘da yapılan antlaşma gereği yıkılarak arazisi iki devletin de tasarrufundan çıkarıldı ve tarafsız bir bölge haline getirildi. Karadeniz’in kuzeyinde yer alan Azak kalesi ,bugün Rus sınırları içindedir.

Vahîd, Azak kalesinin fethini verdiği tarih manzumesinde, iyi ve kötü herkesin Sultan Ahmed için duâ ettiğini söyler. O, İslam mülkünü arttırmış, hilâfet gölgesini onun üzerine salmıştır:

XXIII

Târîh-i Feth-i Kal'a-i Azak

- 1 Rûz u şeb vird-i zebânıdır bu söz nîk ü bedün
Hak Te'âlâ 'ömrini efzûn ide Hân Ahmedün
- 2 İzdiyâd-ı mülket-i İslâma itdi sa'y-ı tâm
Buldı dünyâ himmetiyle şöhret ü şân Ahmedün
- 3 Didi târîhin Vahîd-i bî-nevâ şâdî-künân
Ahd-i 'adlinde Azak feth oldı Sultân Ahmedün (H.1113 – M.1701-02)⁴⁹¹

عهد عدلند ه ازانی فتح اولدی سلطان احمد ک

(Vahîd Mahtûmî Divanı,Tarihler,s.422)

Azak kalesinin fethine tarih düşen bir diğer şair de Dürrî'dir:

Târîh-i Azak

Açdı tab'-ı pâdişâhı geldi miftâh-ı Azak (H.1124 - M.1712)

آچدی طبع بادشاه پادشاه و ازاکی

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.203)

Sâmî, Prut savaşını, uzun bir kaside ile anlatır ve Baltacı Mehmed Paşayı metheder.Kendisine “Âferin” hitabıyla seslenen Sâlim, onu savaş meydanının pek seçkin serdârı olarak görmektedir.Zirâ o,düşmanı perişan etmiştir.Böyle kolay bir zafer önceleri kazanılmamıştır; ki bu, Allah’ın bir lütfu olarak Mehmed Paşaya nasip olmuştur.

Arpaemini-zâde Sâmî, Mehmed Paşayı İskender gibi görür ve ondan şarkı garbı bütün cihanı fethetmesini ister. Herkes bu zaferle sevinmiştir. Melekler dahi, “Ne güzel bir gazâ” demişlerdir. Baltacı Mehmed Paşa, düşmanı barış yapmaya mecbur etmiştir:

8

Kasîde-i Feth-i Tabur-ı Moskov Berây-ı Baltacı Muhammed Paşa (Noksandur.)

- 1 Bâreka'llâh ey bihîn-ser-dâr-ı meydân-ı vegâ
Hayr-makdem ey yegâne-şaf-der-i kişver-güşâ
- 2 Çekdi bir mûy-ı zaîfâsâ gürûh-ı düşmeni
Kabza-i tîgün meger kim ola seng-i keh-rübâ
- 3 Düşmene gösterdi el-hak mu'cizât-ı Ahmedî
Aferîn ey sadr-ı haydar-hamle-i nusret-livâ
- 4 Düşmeni şakk-ı 'asâ itdükde tefrîk eyledün
Buna lâyıık dinse
- 5 Boynı bağlu bende itdün sille-i ikbâl ile
Eyleyüp gerden-keşân-ı 'âlemi rû der-kafâ

⁴⁹¹ Verilen tarihte yanlışlık var.Vahîd'e ait divanın incelendiği tezde H.1133 verilmesine rağmen, ebced mısraı, H.1116 'yı vermektedir, ki bu da hatalı bir tarihtir.

6 Böyle sehl-i mümteni' olmuş mı bir feth-i celîl
 Var ise gelsün disün cümle tevârih-âşnâ
 7 Hâsılı olmuş degüldür böyle bir feth-i 'azîm
 Sana mahsus u müsellemdür be-te'yîd-i Hudâ
 8 Var yûri feth eyle şark u garbı İskender gibi
 Kalmadı şimdengirü bir sedd-i râh olur sana
 9 Zâtuna dirsem sezâ İskender-i gitî-sitân
 Tîgüne lâyık disem âyîne-i 'âlem-nümâ
 25 Eyledi a'lâ vü ednâyı bu nusret şâd-kâm
 Didiler tahsîn idüp ins ü melek ni'me'l-gazâ
 46 Zûr ile a'dâyı sulh itdürdi gayrı kimsenün
 Kana girmez desti bu demlerde bî-reyb ü mirâ
 ...

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı,Kasideler, s.402)

Pрут savaşını anlatan bir diğer şair de Sâlim'dir. Sâlim, bu benzeri görülmemiş zafer karşısında duyduğu mutluluğu, "Ne güzel bir gazâ!" diyerek ifade eder. Öyle ki, daha önceki savaşlar ve zaferler unutulsa gerektir. Bu gazânın gecesi Kadir gecesi ve gündüzü de Kurban bayramı gibidir.

4
 1 Habbezâ feth-i hoş-âyende zafer pâk gazâ
 Levhaşa'llâh zihî kâr-ı pesendîde-nümâ
 5 Öyle pâkîze fetihdür ki nazîr ü mislin
 Görmemiş kimse cihân içre ser-â-ser kat'â
 6 Öyle pâkîze fetihdür gazavât-ı selefî
 İtse mensî varak -ı hâtıradan cümle sezâ
 9 Böyle pâkîze gazâ hakkına dinse lâyık
 Gicesi Kadr idi hem gündüzi 'iyd-i adhâ

Sâlim, bu zaferler sebebiyle, Sultan III. Ahmed'i de över. Dârâ bile onun en kıymetsiz bir bendesidir. O,Moskof'a yeryüzünü dar etmiştir. Onun adâleti, dünyayı ma'mur etmiş, emniyet ve selâmete ulaştırmıştır. O,düşmanına düşman, dostuna ise vefâ gösteren bir padişahtır. Sadâret mührünü Mehmed Paşaya vermekle, dünyayı yeniden ihyâ etmiştir. Onu İstanbul'a çağırmiş ve kâfire haddini bildirmesini ona emretmiştir:

16 Ya'ni şâhen-şeh-i devrân ki nazîrin bu felek
 Görmemiş mülk-i vücûd içre tolaşmış her câ
 17 Hazret-i şâh-ı bihîn-debdebe Sultân Ahmed
 Ki anun bende-i ednâsı hezârân Dârâ
 26 Yerlere girse sezâ haşyet-i şemşirinden
 Teng-târ oldu ser-i Moskova rûy-ı gabrâ
 28 'Adl ü dâdı şu kadar kıldı cihânı ma'mûr
 İsmi var şimdi hemân dilde gumûmun her câ
 29 şu kadar oldu cihân emn ü emân 'adlinde
 Düşmene düşmen ider 'ahd-i şerîfinde vefâ
 40 İtdi ez-cümle sipariş bu işi sahibine
 Yeniden eyledi bu 'alemi güya ihyâ
 41 Virdi mühri yine ol zât-ı celilü'ş-şâna
 Geldi devletle Sitanbul'a Muhammed Paşa
 42 Re'y-i pâki anı vü anı da re'y-i pâki
 Gördi bu kâr-ı bülendi de zuhûra ahrâ
 43 İtdi ol âsaf-ı pâkîze-simâtı da'vet
 Ki ide düşmen-i bed-hâh u bed-âyine gazâ
 44 Bildüre haddini küffâra ser-â-ser yer yer
 Düşmene n'oldığını anlada kendin her câ

Devlet erkânını saraya davet eden Mehmed Paşa, onlarla meşveret etmiştir. Ruslarla sulh Antlaşmasını incelemişler ve onların anlaşmaya sâdik kalmadıkları neticesine varmışlar; bunun üzerine şeyhülislâmın da fetvâsıyla Moskof üzerine sefer yapılması kararı almışlardır.

- 47 Eyleyüp ol dahî erkânı sarâya da'vet
Meşveret eylediler hep 'ulemâ vü vüzerâ
48 Nâme-i sulhını ibrâz idüp ol eşrâfa
Yek-be-yek harf-be-harf eylediler istikrâ
49 'Ahdî ma'lûm-ı fuhûl oldığı gibi anun
Bakdılar k'eylememiş 'ahdine bed-hâh vefâ
50 Bilmeyüp rütbe-i haddini tecâvüz kılmış
Eylemiş sulha mugâyir hareket bed-fermâ
51 Böyle olunca 'adû pes sefer olur mı diyü
Taraf-ı pâd-şehîden olıcak istiftâ
52 Diyücek câ'iz olur hazret-i şeyhü'l-islâm
'Ulemâ hep didiler kim ve 'aleyhi'l-fetvâ
53 Bu işün üstine böyle viricek cümle karâr
Oldı Moskof üzerine sefer olmaga du'â

Padişah, Baltacı Mehmed Paşaya tam yetki verir ve savaş hazırlıklarını ona bırakır. O da, donanmayı ve kara ordusunu hazırlar. Donanma, Karadeniz'e çıkar, firketeler denize indirilir. Diğer taraftan da Davud Paşa harekete geçmiş ve Çekmece'ye ulaşmıştır. Yollarda köprüler kuran ordu, savaş yerine gelir. Orduya Tatar askerleri de katılmıştır. Fakat askerlerimiz onlara yürüyecek yer dahi bırakmaz:

- 54 Taraf-ı pâd-şehîden ana tefvîz oldı
Kim vara düşmen-i dîne ide li'llâh gazâ
55 Re'yine oldı havâle seferün ahvâli
Nice isterse göre öyle mühimmât-ı vegâ
58 Donadup ol dahi bahri nice bin zevrak ile
Kıldı berren gidecek 'asker-i pâki peydâ
59 Evvelâ çıkdı donanma-yı hümâyûn bahra
Çekdürüp firkatalar toldı beher câ deryâ
64 Bu taraftan da çıkup 'asker-i İslâm taşra
Evvelîn menzil olup anlara Dâvud Paşa
65 Kurup alayını çıkdı o vezîr otaga
Kıldı teşyi ser-â-ser 'ulemâ vü sulehâ
66 Mekş idüp anda sa'âdetle biraz gün andan
Çekdürüp Çekmece'ye tûgını kıldı inhâ
80 Kat' idüp merhale-i himmeti menzil menzil
Vardılar rezm-gehe leşker-i bi-'add ü hâşâ
81 Kurulup köprüler oldukda müheyyâ hâsıl
Cû gibi oldı revân cisrden erbâb-ı gazâ
82 Su gibi akın idüp leşker-i Tâtâr-ı bihîn
Bir taraf oldılar anlar da müheyyâ ammâ
83 Hakk ide yine bizüm 'askerümüz ber-hurdâr
Anlara yer komadılar yürüişde hakkâ

Düşman, top tüfek mermisiyle ve hücumla mahvedilir. Moskof, aman diler ve Sadrazam Baltacı Mehmed Paşaya hadlerini bildiklerini söyleyerek canlarının bağışlanması için yalvarırlar. Mehmed Paşaya kaleleri vermeyi teklif ederler. Vezir-i azam da, onlarla sulha râzı olur. Antlaşmayı yapıp istediklerini elde eden Baltacı Mehmed Paşa, İstanbul'a döner ve zafer

müjdesini haber verir:

- 92 Bir taraftan nice bin top u tüfeng ü şâhî
Bir taraftan ise şad güne hücum-ı bâlâ
- 93 Allah Allah diyerek itdiler ikdâm-ı belîg
Hâsılı eylediler düşmeni maglûb-ı vegâ
- 97 El-amân na'resini vird-i zebân eylediler
Ne ile 'afv ider âyâ bizi diyüp her câ
- 98 Elçiler çıkdı düşüp pây-ı semendine anun
El-amân didiler ey âsaf-ı pik ü dânâ
- 99 Didiler kim kulunuz bizleri âzâd eyle
Haddümüz bildük eyâ âsaf-ı ihsân-bahşâ
- 100 Bir kaşık kanumuzu bize mürüvvet eyle
Eyleme 'âlemiyâna bizi lutf it rüsvâ
- 101 Bildürüp anlara haddin yine âzâd itdi
Oldılar sulh mü'ebbed bizüm ile zirâ
- 103 Kal'alar virdiler ol zât[a] niyâz eyleyerek
Hâsılı virdi o da lutf idüp sulha rızâ
- 104 Gördi bu işleri ber-vefk-ı murâd ol âsaf
Yine devletle Sitanbul'a 'azim kıldı ki tâ
- 105 Gele lutf u kerem idüp dil-i erbâb-ı veleh
Behre-yâb-ı kerem ü lutf ola a'lâ ednâ
- 106 Müjdelere itdi takaddüm bize geldi peygâm
K'oldı mansûr u muzaffer diyü erbâb-ı gazâ
- 107 Kat-be-kat eylediler tehniyet-i şevk u sürûr
Cümle haddince kibâr-ı sulehâ vü fusahâ
- ...

(Sâlim Divanı,Tarihler,s.540)

2.2.1.4.3. Baltacı Mehmed Paşanın Rus Seferinden Dönüşü

Prut savaşından dönen Baltacı Mehmed Paşa, Edirneli Kâmî tarafından büyük bir coşkuyla karşılanır. Şair, ondan övgüyle bahseder. Cihân âsafının böyle büyük bir gazâdan dönüşünü müjdelere. O, Hz.Peygamberin adını taşıyan gâzî bir sadrazamdır. Kâmî, Sultan Ahmed'den de övgüyle bahseder ve gazâsının mübârek olmasını diler.

Berây-ı Baltacı Mehmed Paşa der-'Avdet-i Sefer-i Maskû

- 7 Ne müjde âsaf-ı âlem gazâ-yı ekberden
Hezâr nusret ü devletle âsitâna gelür
- 8 Semiyî-i fahr-ı rusül sadr-ı a zam u gâzî
Der-i sa'âdet-i şâhen-şeh-i zamâna gelür
- 9 Ne şeh o pâdişeh-i can-bahş-ı heft-iklîm
Ki midhatiyle kalem lâl iken zebâna gelür
- 11 Cenâb-ı hazret-i sultan-ı Âhmedü'l-gâzî
Ki der-gehine Sikender 'ulüvv-i şâna gelür
- 12 Eyâ şehen-şeh-i 'âlem mübarek ola gazân
Hulûsun oldı sebep gayrı yok lisâna gelür

Sultan Ahmed'in muradını yerine getiren ve düşmandan pek çok kaleyi alan Mehmed Paşa,İstanbul'a gelmektedir.Cihana ne Sultan Ahmed gibi bir padişah ne de onun gibi bir vezir gelmiştir.Moskof kralı,onun azmini görünce ağlayıp feryad etmiş ve aman dilemiştir.Mehmed Paşa,Rus çarını esir etmişken,onu serbest bırakma büyüklüğünü göstermiştir.Şair,bu durumu, "nusret" olarak görmektedir:

- 13 Vezir-i a'zamun oldı muzaffer ü mansûr
Du ânı almaga rümâl-i âsitâna gelür

- 14 Murâdun üzre alup nice kal'a a'dâdan
Dilîr-i gâlib-i mutlak muzaffer-âne gelür
15 Ne bir senün gibi şâhen-şeh-i 'adîl-güster
Ne bir anun gibi âsaf-eser cihâna gelür
20 Görince 'azmini Maskû Kralı gibi 'anîd
Emân-hâh olarak nâle vü figâna gelür
21 Konardı cân-ı 'adû tîg-ı hün-feşân üzre
O zâglar gibi kim şâh-ı ergavâna gelür
22 Esîr itmiş iken Çârı eyledi âzâd
Bu nusretün eseri şâh-ı hânedâna gelür
...

(Edirmeli Kâmî Divanı,Kasideler,s.57)

2.2.1.5. İsveç Ordusunun Yenilmesi

İsveç askerlerinin Osmanlı ordusu tarafından bozguna uğratılmasını İzzet Ali Paşa, şu manzume ile anlatır:⁴⁹²

- 29
Târîh Berây-ı İnhizâm-ı Ceyş-i Kral-ı İsveç
1 İdicek 'isyân Kral-ı İsveç-i kâfir-ni'am
Gaziyân-ı dîn o dem yutdurdılar rumhın mecün
2 Eyledi üftâde-i beydâ-yı hizlân cânını
'Âkıbet der-kâr idüp 'isyâna zu'm-ı mu'vecün
3 Didiler târîh-i hüsrânın cünûd-ı kudsiyân
Lutf-ı Hakk hedm eyledi çeyşin Kral-ı İsvec'ün (H.1125 -M.1713-14)

(İzzet Paşa Divanı,Tarihler,s.146)

2.2.1.6.Osmanlı-Rus Savaşı (Mora Seferi)

1711 senesinde, Rus çarının Karadağ ve İşkodra Hıristiyanlarını kışkırtması üzerine ayaklanan başlayan Karadağ isyanını bastırmak üzere Osmanlı kuvvetleri harekete geçmişlerdi.Âsiler Venediklilerden yardım alıyordu ve Osmanlı kuvvetlerinin sıkıştırması sonucu,âsilerin elebaşları Venedik'e sığınmışlardı.Venedikliler,âsileri vermeye yanaşmadıkları gibi,bir süredir Akdeniz'de korsanlık yapan kalyonlarına da göz yummaya devam ediyorlardı.Bunun üzerine Venedik üzerine sefer düzenlenmesine karar verilmiştir.Mora'ya doğru ilerleyen Osmanlı donanması,adada bulunan Gördös kentlerinin ardından Anapoli,Mudan,Koron,Anavarin kalelerini ve nihayet Mora yarımadasının tamamını ele geçirdi.(1715)

2.2.1.6.1. Gördös'in Fethi

Arpaemini-zâde Sâmi,Gördös'in fethini,Sultan III.Ahmed'in bir kerâmeti olarak görmektedir.Eyüb Sultan'ın kabri başında Kur'an'dan bir sûre okuyarak onu hayra yormuştur.Sultan Ahmed'in kerâmeti zâhir olmuş ve Ali Paşa,Gördes'ü almıştır.

- Târîh-i Feth-i Gördös
1 Hazret-i Hân Ahmed-i gâzî vezîr-i a'zamın
Eyleyüp ser-dâr taht-ı mülket-i ma'mûreden
2 Moranun, fethin murâd idüp o sultân-ı gayûr
Düşmene bildürdi haddin savlet-i mevfüreden
3 Mushaf-ı pâk-i ser-i kabr-i Ebî Eyyûbda
Çün tefe'ül eylemişdi feth için bir sûreden

⁴⁹² Bu tarihte İsveçlilerle yapılmış herhangi bir savaşa kaynak kitaplarda rastlanamadı.

- 4 Bu kerâmât-i şehensâh-ı velâyet-pîşedür
Zâhir oldu şimdi feth-i kal'a-i mahsûreden
5 Olıcak galtîde-ser a'dâ didüm târîhini
Gördösi aldı 'Alî Paşa ön evvel Moradan (H.1127 - M.1715)

موردوسى الدى على پاشا ك اول مورده دن

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Tarihler,7.Kıt'a,s.584)

2.2.1.6.2. Anaboli Kalesinin Fethi

Mora seferinde fethedilen Anaboli kalesine dâir tarih düşüren şair, sadece Vahîd Mahtûmî'dir.Şair,Anaboli kalesinin fethini şöyle anlatır:

Sultan Ahmed,asil soylu bir hükümdardır.Bir vezirini(Şehid Ali Paşa) Mora adasını fethetme memur etmiştir.Evvelâ,İstandil,sonra Gördös ve ardından da Anaboli kalesi fetholunmuştur.Bu fetih,herkesi çok mutlu etmiştir.

XXVIII

Târîh-i Feth-i Kal'a-i Anaboli

- 1 Hamdü li'llâh maşrık-ı envâr feth oldu bu sâl
Âsumân-ı tâli'-i Hân Ahmed-i 'ali-tebâr
2 Kıldı mürsel rûyet-i peygamberi teslim idüp
Bir vezîr-i kâm-bahş u kâm-rân u kâm-kâr
3 Eyledi me'mûr anı Mora Atası fethine
Her umûrında mu'în ola diyü Perverdigâr
5 Evvelâ İstendil andan feth-i Gördös Egne hem
Bâ-husûs Anaboli fethi olınca âşikâr
6 Mücrim ü mahbûs-ı zindân-ı gam olanlar bile
Oldılar peymâne-veş leb-riz-i şevk u neş'e-dâr
19 Gûşuma ol dem didi bu mısra'ı hâtif Vahîd
Başına Anaboli küffâr kelbin oldu dar (H.1127 – M.1715)

باشينه انابولى كهار كلبن اولدى دار

(Vahîd Mahtûmî Divanı,Tarihler,s.425)

Vahîd,yazdığı diğer tarihte,Sultan Ahmed'in Şehid Ali Paşayı,Mora üstüne “Allah yardımcın olsun.” diyerek gönderdiğini söylerken, padişahın sefere katılmadığını söylemeden edemez.Ali Paşa,ecdâd mirası Anaboli'yi Venedik'ten geri almıştır:

XLIII

Târîh-i Diğer

- 1 Hân Ahmed-i yektâ o şeh-i memleket-ârâ
Gavgâ-yı gam-ı dehri ser-i düşmene saldı
2 Gönderdi vezîrin Venedik üstüne ana
Allâh mu'în ola diyüp kendüsi kaldı
3 Bu mülk bizümdür bize vir diyicek âsâf
Küffâr 'inâd eyledi âşûb çoğaldı
4 Ve'l-hâsılı târîhi bu kim himmet-i sultân
Mirâs-ı peder idi Anaboliyi aldı (H.1127 – M.1715)

ميراث پدر ايدى انابولى يى الدى

(Vahîd Mahtûmî Divanı,Tarihler,s.440)

2.2.1.6.3. Mora'nın Fethi

Şehid Ali Paşanın Mora seferi ve oranın fethini anlatan İzzet Paşa,Ali Paşanın

vasıflarından da söz eder:

Ali Paşa, adâletli, fâzıl ve muhterem bir kişidir.Aynı zamanda,padişahın damadıdır.Kahramanlıkta Rüstem,düşmana hücum etmede Nerîmân,kuvvette ise Kahraman gibidir. Aristo gibi akli vardır.Onun varlığı,dünyanın âsâyişine vesiledir. Kuvvet ve hüneriyle düşmanı darmadağın etmiştir.Düşman,onun karşısında korkudan titremiştir.Dünya onun gözünde çok küçük kalmışken(yol gibi) o,elbette düşmana göz açtırmaz,ona aman vermez.

6

Târîh Berây-ı Feth-i Cezîre-i Mora

- 1 'Alî Paşa-yı 'âdil sadr-ı kâmil âsaf-ı fâzıl
Ki oldur muhterem dâmâd-ı şâh-ı ma'delet-pîrâ
2 Nerîman-savlet ü Rüstem-şeca'at Kahramân-kuvvet
Aristâlîs-'akl Bu ' Alî-haysiyyet Âsaf-râ
3 Sipeh-sâlâr-ı ekrem sadr-ı a'zam dâver-i efham
Ki zât-ı pâkidür ser-mâye-i âsâyiş-i dünyâ
7 Göz açdurmaz hele ceng-âverân-ı dîn a'dâya
'Aceb mi çeşmine târîk olursa sâha-i dünyâ
8 Dem-i şemşîr gerden-keşliğinden kesdi a'dâyı
Mahalldür olsa ger âvîze-i tâk-ı semâ hakkâ
9 Kemâl-i kuvvet-i te'sîr-i hüsn-i re'y ü tedbîri
Heme cem'iyyet-i a'dâya oldı tefrîka-fermâ
11 Bu feth u nusrete târîh fikr eyler iken 'İzzet
Hisâb-ı beyyineyle yazdı anı kilki-i hikmet-zâ Sene: 1127
13 Hüner erbâbı görse ser fedâ eyler bu târîhe
Mora'yı ceng ile aldı 'Alî Paşa-yı bî-hem-tâ (H. 1127-M.1715)

(İzzet Paşa Divanı,Tarihler,s.122)

Mora'nın fethini anlatan bir diğer şair,Arpaemini-zâde Sâmî'dir.Şair,Ali Paşadan övgüyle söz ettiği manzumesinde,onun zamanın Kahraman'ı olduğunu söyleyerek “Âferin.” der.Ali Paşa,Aristo ve İskender'in lideridir.Evliyâların sırrını o bilir.

8

Târîh-i Feth-i Cezîre-i Mora

- 1 Âferîn şad-âferîn ey Kahramân-ı rûzgâr
Bâreka'llâh bâreka'llâh ey vezîr-i kâm-kâr
2 Hayr-makdem ey yegâne-saf-der-i kişver-güşâ
Sâneka'llâh ey hudâvend-i Aristo-iştihâr
3 Sâhib-i tîğ ü kalem ser-dâr-ı İskender-'âlem
Âsaf-ı 'âlî-himem pîrâye-i sadr-ı vakâr
4 Nerre-şîr-i bîşe-i heycâ vekîl-i saltanat
Pençe-tâb-ı gerden-efrâzân-ı her-mülk ü diyâr
5 Sendedür bî-şübhe sırr-ı pîşvâ-yı evliyâ
Bahr ü berde düşmene gösterdi tîğün Zü'l-fekâr

Arpaemini-zâde,savaşın mahiyeti hakkında da bilgiler vermektedir.Düşman , ilk hücumda hezimete uğratılmış,kaleler,top sesleri ve yıldırım gibi sesler arasında harap edilmiştir.Bir iki ay içinde bunca kalenin fetholunması,muhakkak ki,bir kerâmet eseridir.Şair,bu yüzden Ali Paşa'ya, “Yürü,doğu ve batıyı İskender gibi fethet!” der.⁴⁹³

⁴⁹³ Arpaemini-zâde Sâmî'nin Şehid Ali Paşanın Mora'yı fethetmesi münasebetiyle yazdığı bir de kaside bulunmaktadır ki;şair,kasidesine, “Kapıları açan Allah'a yemin olsun.” diyerek başlar.Kasidede Şehid Ali Paşa,ismi dolayısıyla Hayber'i fetheden, Allah'ın aslanı ünvanına sahip Hz.Ali'ye benzetilmekte ve Sultan Ahmed ve Şehid Ali Paşa gibi idarecilerin bu cihana gelmediği ifade edilmektedir.Bkz.Fatma Sabiha Kutlar, **Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Tenkitli Metin-İnceleme**, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniv. SBE. Ankara,s.425

- 6 Allah Allah bu ne savletdür ki der-ceng-i nuhust
Zâhir oldu inhizâm-ı hasm ile encâm-ı kâr
7 Top-ı ra'd-endâz ü berk-âvâzdan oldu harâb
Kal'alar kim her biri mânend-i gerdûn üstüvâr
8 Burc ü bârûlar hasânetde 'adîmü'l-indirâs
Tâbe-mâhî 'umk-ı handek tâbe-meh kadd-i cidâr
10 Yek-dü mâha müddet içre bu kerâmetdür hele
Müstakil bir mülk ile feth olma bunca hisâr
11 Var yûri feth eyle şark ü garbı İskender gibi ⁴⁹⁴
Kalmadı şimdengirü hîç sana sedd-i reh-güzâr
19 Bir mu'ammâ-yı be-nâm idi Mora feth eyledün
Nâm-ı pâkûn olsa lâyık her taraf levh-iştihâr
22 Sâmîyâ bu feth-i 'âlinün didüm târihini
Sa'y ile aldı Mora mülkin vezîr-i kâmkâr (H.1127 – M.1715)

سعی ایله آلدی مورہ ملکن وزیر کامکار

(Arpaemini-zâde Sâmî Divânı, Tarihler, s.585)

Edirneli Kâmî de, Mora'nın fethi dolayısıyla Ali Paşa'yı öven şairler arasındadır. Padişahın damadı olan Ali Paşa, büyük bir cihad açmıştır ve düşmanın oyunu, onun yolunda engel olamaz. Zirâ, onun niyeti hâlistir ve Ali Paşa kararlı bir komutandır.

Tercî-i Bendler

1
Tercî-i Bend Berây-ı Dâmâd 'Alî Paşa-yı Şehîd der Feth-i Memleket-i Mora

- I
1 Ey cihânın âsaf-ı kişver-küşâ İskenderi
Şehr-i yâr-ı a'zamun dâmâd-ı vâlâ gevheri
2 Muktezâ-yı şer'i mir'ât-ı zamîrün gösterüp
Dest-i re'y-i sâ'ibün açdı cihâd-ı ekberi
3 Hâr-ı zâr-ı mekr-i a'dâ sedd-i râh olmaz sana
Niyetün hâlis riyâdan sâha-i 'azmün berî

Ali Paşanın Mora'yı fethetmesini halk, büyük bir sevinçle karşılamıştır. Herkes çok mutludur:

III

- 1 Kalmadı şâd olmaduk hiç bende vü âzâddan
Oldı gül-çîn-i meserret bâg-ı 'adl ü dâddan
8 Eyledün râzî dilîr-i kâr-zâr-ı Hayberi
Bir gazâ itdün ki hoşnûd eyledün peygamberi ⁴⁹⁵

...

(Edirneli Kâmî Divânı, Terki-bendler, s.143)

Vahîd Mahtûmî, Mora'nın fethi münasebetiyle şu tarihi düşmüştür:

XLIV

- Târîh-i 'Azîmet-i Sefer-i Mora
1 Vahîd Hazret-i Hân Ahmed-i kerem-güster
Venedik üstine 'azm itdi girdi çün ki yola
2 Olnca zırh-be-dûş-ı gazâ didüm târîh
Şeh-i cihâna kabâ-yı sefer mübârek ola (H.1127 – M.1715)

شه جهانہ قباى سفر مبارك اوله

⁴⁹⁴ Şair, aynı mısraı, Prut zaferi dolayısıyla Baltacı Mehmed Paşa için de kullanmıştır. Bkz. bu tezde s.383, 8. beyit

⁴⁹⁵ Nef'î'ye ait bir mısradır. Bazı şairlerce beğenildiği için aynen kullanılmış veya bu mısraya tahmis yazılmıştır.

(Vahîd Mahtûmî Divanı,Tarihler,s.440)

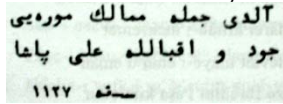
Neylî,Mora fethini anlattığı kasidesinde,Ali Paşayı överken,düşman askerleri için de aşağılayıcı ifâdeler kullanır:

Ali Paşa,Hz.İsa gibi(nefesiyle) dini ve devleti ihyâ etmiştir.Venedik'i İslâm mülkünü istilâ etmişken,Ali Paşa,düşmanın elini kesmiştir.Savaş meydanının aslanları karşısında,düşman askerleri köpek gibidir.Düşman ,iğne yutmuş köpek gibi,gâzilerin mızrağının yakıcılığını tatmıştır.Önce Gördös ele geçmiş,bunun üzerine düşman İnebolu'ya kaçmıştır.Ancak ,orası da onlara dar edilmiştir.

XIII

Târîh-i Feth-i Mora

- 1 Sâneke'llâh Mesîh-menkabetâ
Eyledün dîn ü devleti ihyâ
7 Mülk-i İslâmdan elin kesdün
Venedik itmişken istilâ
11 Seg ile buldılar velî yek-sân
Anı şîrân-ı gâbe-i heycâ
12 Sûzen-i nîze-i guzâtı yedi
İgne yutmuş köpek gibi a'dâ
13 Ele virdi bogazını Gürdüs
Saldı tîgun çü pençe-i kübrâ
14 Gürdüsün ehli anaya karışup
İnebolıyı itdiler me'vâ
15 İnebolı da oldı düşmene teng
Ana baba günü olup güyâ
47 Aldı cümle memâlik-i Mora'yı
Cûd u ikbâlle 'Ali Paşa Sene 1127

(Neylî Divanı,Kasideler ,S.59)

2.2.1.7.Osmanlı-Avusturya Savaşı (1716)

Sadrazam Damat Ali Paşa,1715 senesinde Venedik seferine çıktıktan sonra Avusturya'dan bu savaşta tarafsız kalmasını istemiştir.Avusturya,Mora seferi sonrası sıranın kendisine gelmesinden ve Karlofça ile kaybettiği yerleri alma düşüncesinden dolayı Venediklilerle anlaşarak,Osmanlı Devletinden,Venediklilerin zararının tazminini istemiş; hatta sadrazama şiddetli bir mektup göndermiş, bunun üzerine 1716 senesinde Avusturya'ya savaş ilan edilmiştir.⁴⁹⁶Bu savaşta,Osmanlı ordusu Petervardin önlerinde bozguna uğramış ve Sadrazam Şehid Ali Paşa şehit olmuştur.(5 Ağustos 1716) Fakat, dönem şairlerinin hiçbirinin şiirlerinde bu olaya yönelik herhangi bir mısra bulunmadığı gibi,bu seferle ilgili manzume sayı da oldukça azdır:

Mehmed Nasûhî Dede,Nemçe kalesinin İslam'a nasip olması,şirk ve tuğyanın kalkması,kâfirlerin helâk denizinde boğulması için Allah'tan yardım istemektedir.

Zât-ı pâkûn hurmetiçün yâ Karîb

⁴⁹⁶ Osmanlı-Avusturya savaşı hakkında geniş bilgi için bkz. bu tezde s.390

Kıl meded İslâm ü dîne yâ Mücîb
Kal 'a-ı Nemçe bize ola nasîb
Kıl meded İslâm ü dîne yâ Mücîb

2

Şirk ü tuğyan ref ola ey Müste'ân
Gark ola bahr-ı helâke kâfirân
Sen mu'insin ehl-i dîne el-emân
Kıl meded İslâm ü dîne yâ Mücîb

(Mehmed Nasûhî Dede Divanı,Gazeller,s.34)

Vahîd Mahtûmî,Sultan Ahmed'in Avusturya seferi dolayısıyla ordu ile Edirne'ye gelişini ve otağını kuruluşunu şöyle anlatır:

Padişah,ansızın zafer tuğunu çıkarmış ve gazâyaya niyet etmiştir.

XXV

Târîh-i 'Azîmet-i Sefer-i Nemçe

- 1 İtdi gazâyaya niyyet ol pâdişâh-ı âgâh
Tûg-ı zafer-fürûğın bir gün çıkardı nâgâh
- 2 O1 iki nahl-i nusret oldukda istâde
Gülzâr-ı 'âlem oldı mahsûd-ı çarh-ı pür-mâh
- 3 Târîhi olmak üzre didi Vahîd Çâvûş
Her kande 'azm idersen yarıçun ola Allah (H.1128 – M.1716)

هر قند ه عزم اید رسك یاریجك اوله الله

(Vahîd Mahtûmî Divanı,Tarihler,s.424)

2.2.1.8. Osmanlı-İran Savaşları (1723)

Kazâyı gör Kızılbaş aldı taht u tâc-ı İrânı

Başına teng olup dehr Eşrefün geydi horâsânî

1720'li yılların başında,İran'daki isyanlar,ülkeyi büyük bir buhrana sürükledi.Safevî hanedanı son zamanlarını yaşıyordu.Afganlı Üveysî hanedanı ile Safevîler arasındaki çetin mücadeleler sonucu,Üveysîler Isfahan dahil ,İran'ın büyük kısmına sahip olmuşlar;ancak Safevî gücünü tam olarak ortadan kaldıramamışlardı.İran'a ait Kafkas eyaletlerinde çözümler başlamış ve 1722 senesinde Dağıstan Osmanlı tâbiyetine geçme kararı almıştı. Rusya,Osmanlı devletini aşarak Karadeniz'e, oradan sıcak denizlere inme hayalini gerçekleştiremeyeceğini anlayınca İran'ın bu karmaşık durumundan faydalanmak istedi.Böylece Hazar denizinin batı ve güney kısımlarına hakim olarak farklı yollarla yüzyıllar boyu değiştirmedeği emelini gerçekleştirmek için yeni bir yol arıyordu.Bu amaçla,Rus Çarı Büyük Petro,Kafkasya'ya ordu gönderdi.İran'ın Kuzeybatı eyaletlerinin Ruslarca ele geçirilmesi tehlikesine karşı Damat İbrahim Paşa,İran'a müdahale etmek zorunda kaldı ve Kafkas,İrak,Azerbaycan olmak üzere üç cepheden İran'a sefer düzenlendi.

Şairler İran diyarının fethini anlattıkları şiirlerde, dört halifeden bilhassa bahsetmişler,Allah'ın,Hz.Peygamberin ve meleklerin bu savaşta sünnî olan Osmanlıların yanında yer aldıklarını ifade etmişlerdir. Hatta öyle ki,İran'la yapılan savaşlarda dört halifenin

ruhunun yardımıyla zafere ulaşıldığını söyleyen şairler vardır. Bu tür ifadelerin gerçek sebebi, elbette İran'ın şîî olması, Hz. Ali hariç diğer halifelere sünnî Müslümanlarda olduğu gibi saygı göstermemesi ve bazı sapık düşünceleridir. Her iki tarafın da Müslüman olması, Osmanlı şairlerini taraflardan birini haklı gösterme mecburiyetine itmiş; dolayısıyla yazılan manzumelerle Osmanlı teb'asına karşı bir mesaj verildikten başka, padişahların ve devlet adamlarının maneviyatları da güçlendirilmeye çalışılmış olsa gerektir.

1723 senesinde İran tahtına geçen Üveysî hanedanından Eşref Hanla yapılan savaşları Arpaemini-zâde Sâmî yazdığı terkiib-benle anlatmaktadır. Afgan emîri, âsî Eşref Han, eğer Osmanlıya tâbî olursa iyi olur. Yoksa, isyan ettiğinden dolayı Allah'ın kahriyle onun işi feryat ve figan olacaktır. İran'la yapılan savaşta, düşman askerinin kanı sel gibi akmıştır. Şair, Hakk'ın lütuf rüzgarının eserek çok beldelerin Isfahan gibi alınmasını istemektedir. Kazvin, Meşhed, Kum, Rey ve Revan gibi pek çok İran mülkünün cihan padişahı tarafından Osmanlı mülküne katılması ümit eder. Bu savaşta, melekler ordusu, tıpkı Sünnî askerler gibi hücum edecektir.

10
Terkîb-i Bend
VII

- 1 Her sudan akdı leşkeri seyl-i revân gibi
Cûş eylemekde mevc-i yem-i bî-kerân gibi
- 2 Me'mûlümüz budur ki esüp bâd-ı lutf-ı Hak
Çok beldeler musahhar olur Isfahân gibi
- 3 Olsa gerek zamîme-i mülk-i şeh-i cihân
Kazvîn ü Meşhed ü Kum ü Rey ü Revân gibi
- 4 Fevc-i cünûd-ı pâk-i sürûşân bu defa da
Bî-şek hücum ide sipeh-i Sünniyân gibi

...

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Terkiib-bend, s.560)

2.2.1.8.1. Tiflis'in Fethi (1723)

Sultan Ahmed, Allah'ın yardımı ile Tiflis'e hâkim olmuştur. Onun devlet ve ikbâli, Gürcistan'ı baştan ayağa büyülemiştir. Padişahın yaptığı fetihler, cihanı mutlu etmiştir:

Târîh Berây-ı Feth-i Tiflîs

- 1 İtdi Sultân Ahmed-i Gaziye Rabbü'l-'âlemîn
Zâhir ü bâtında tevfiik-ı celîlin reh-nümâ
- 2 Mülk-i Tiflîs oldı munzara cümle-i emlâkine
Mâlikü'l-mülk ide mansûr u muzaffer dâ'imâ
- 3 Devlet ü ikbâlinün âsâr-ı yümn ü himmeti
Mülk-i Gürcüstânı teshîr eyledi ser-tâ-be-pâ
- 5 Devletinde çok fütûhat ile 'âlem şâd olup
Budur ümmîd ola her cânibde mansûru'l-livâ
- 13 Geldi bir müjde Nahîfi söyledüm târîhini
Mülk-i Tiflîs oldı Sultan Ahmede lütf u 'atâ

ملک تفلیس اولدی سلطان احمده لطف و عطا

(H.1134-M.1723)⁴⁹⁷

(Nahîf Divanı, Tarihler, sh,288)

Nedim, Tiflis'in fethini aşağıdaki tarihle anlatmaktadır:

⁴⁹⁷ Ebceddeki tarihte yanlışlık bulunmaktadır. Zirâ, H.1134 tarihi M.1722 senesine tekâbüle etmektedir. Nitekim ,diğer manzumelerde, 1135 tarihi verilmektedir.

53

Târîh Berâ-yı Tiflîs ü İ'tizâr

- 1 Şehriyârâ ben kulun Tiflîs imlâsın meger
Hak bilir yâsız da câ'izdir sanırdım bî-gümân
Yapılan târihlerde sonra gördüm kim anı
Cümle hep yâ ile yazmışlar gürûh-ı şâ'irân
Ben de yazup yâ ile nâ-çâr târihin dedim
Dâd-ı Sultân Ahmedî Tiflîse dek oldu revân (H.1135-M.1723)

(Nedîm Divanı,Tarihler,s.187)

Sultan Ahmed'in önünde,Hind,Özbek ve Moğol hükümdarları hep baş eymişlerdir.Onun zamanındaki hilâfet makamı kıymet kazanmıştır.O Padişahın Tiflis'i almasıyla Gürcüler de teslim olmuştur.Bütün bu yerler,İslam toprağına katılmıştır.

Sâmî,Osmanlı mülkünün genişlemesi için de Allah'a duâ eder:⁴⁹⁸

26

Târîh-i Feth-i Tiflîs

- 2 Cenâb-ı Hazret-i Sultân Ahmed kim rikâbında
Perestârânı şâh-ı Hind Özbek hem Mogol oldu
5 Zamânında hilâfet rütbesin da'vâya kim kadir
Şerâfette kudemle cümleden asl-ı usûl oldu
8 O şâh-ı rub'-ı meskûn eyleyüp teshîr Tiflîsi
Rikâb-ı Gürciyân der-tavk-ı teslîm ü kabûl oldu
9 Fe-hamden sümme hamden himmet-i Dârâ-yı 'âlemle
O yerler pâ-yı ehl-i sünnete câ-yı vusûl oldu
12 Ola zam mülk-i 'Osmâniyyeye mevrûs olan büldân
Bu hâlet hâsılı meczûm-ı erbâb-ı 'ukûl oldu
16 Hezârân hamd idüp tebrik ile Sâmî didüm târih
Alup Tiflîsi Sultân Ahmed a'dâsı melûl oldu (H.1135 - M.1723)

آلوب تفليسى سلطان احمد اعداسى ملول اولدى

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı,Tarihler,s.631)

Edirneli Kâmî,Tiflis fâtihi Sultan Ahmed'in gölgesinin Osmanlı mülkü üzerinden eksik olmaması için Allah'a duâ etmektedir:

56

Târîh-i Feth-i Ülke-i Tiflis

- 1 Fâtihi Tiflis-i sultân Ahmed gerdûn-ı şükûh
Hakk Ta'âlâ itmesün dûr üstimüzden gölgesin
2 Pâdişâh-ı dâd-güsterdür Hudâ ihsân ider
Sâye-i ikbâl ü iclâline bundan özgesin
3 Kâmi-i dâ'i didi bu fethi târih-i tamâm
Yümn ile sultân Ahmed aldı Tiflis ülkesin (H.1135 - M.1723)

ينله سلطان احمد اللى تفليسى اولكهم

(Edirneli Kâmî Divanı,Tarihler,s.119)

Tiflis, isyankârların toplandığı bir yer olmuştur.Osmanlının hücum etme korkusu, İrânlılara yalvararak kaleyi teslim etmesine sebeptir.Boyle bir fethi,Allah hiçbir padişaha nasip etmemiştir:

⁴⁹⁸ Arpaemini-zâde Sâmî Divanında yer alan bir diğer tarihte,Sâmî,İran ve Gürcülerin ihanet ettiklerini söyleyerek Yavuz Selim'den beri ilk defa İnan iklimine sefer düzenlendiğini ve Allah'ın yardımı ile Sultan Ahmed'in buraları fethettiği ifadeleri yer almaktadır . Fatma Sabiha Kutlar, **Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Tenkitli Metin-İnceleme**, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Ün. SBE. Ankara,s.639

XXIX

Târîh-i Feth-i Tiflîs

- 8 Kişver-i Tiflîs kim olmuşdı nice rûzgâr
Mecma'-ı erbâb-ı 'isyân melce-i ehl-i zalâl
- 9 Kavmine ol kişverün itdürdi bîm-i sâtveti
Kal'ayı teslîm ile bûs-ı zemîn-i ibtihâl
- 11 Olmadı bir şehir-yâra böyle feth-i bî-sîfîz
Virmedi bu nusreti bir pâdişâha Zü'l-celâl
- 17 Geldi bir müjde-resân Neylî didi târîhini
Re'yle Tiflîsi Sultân Ahmed aldı bî-cidâl Sene 1135
- رأيه تغلیسی سلطان احمد آلدی بی جدال
سنه ۱۱۳۵

(Neylî Divanı,Tarihler,S.270)

2.2.1.8.2. Nahcivan'ın Fethi (1724)

İranlılarla yapılan savaşlarda,şairler,onların Şîî ve bu yüzden sapkın görüşlere sahip olmalarını çeşitli şekillerde dile getirmişlerdir.Şairlerin onları aşağılamaları gayet tabiidir.Zira, Şii'lik İslam dünyasını uzun yıllar meşgul etmiş ; Şîî İran da Osmanlı Devletinde kargaşalıklara sebep olmuştur.Bu yüzden şairler,zaman zaman onlara hakaret etmişler,zaman zaman da onların itikadî yönden sevmedikleri hatta reddettikleri İslam büyüklerini ön plana çıkarmışlardır.

Arpaemini-zâde Sâmî,Nahcivan fethini anlattığı tarih kıt'asında,padişah,yalnızca cihan padişahı olarak görmez;aynı zamanda Sünnîlerin de lideri; müminlerin emiri olarak tavsif eder.Onda,Hz.Ebûbekir'in sadakati, Hz.Ömer'in insafı,Hz.Osman'ın yumuşaklığı,Hz.Ali'nin cesareti vardır.Saltanat davasını güden İran şahı, ona bu yüzden rakip olamaz.Tahmasb ve Üveys oğlu Mir Mahmud,onun has bendesidir.Onun devrinde cihan emniyet ve rahata kavuşmuştur.Sultan Ahmed,Ashab-ı Kirâm'a buğzeden Şîâ üzerine, onları def etmek için ordular göndermiştir.ŞairOsmanlı ordularının,İran topraklarının tamamını fethedeceği ümidini taşıdığını ve bunun için Allah'a duâ etmektedir:

Târîh-i Feth-i Nahcevan

- 1 Dâver-i 'âlem şeh-i sünnî emîrû'l-mü'minîn
Pâdşâh-ı şark ü garb İskender-i gerdûn-cenâb
- 6 Bû-Bekir-sıdk ü 'Ömer-insâf Zü'n-nûreyn-hilm Şîr-i
Hak-savlet Hudâvend-i velâyet-intisâb
- 12 Saltanat da'vâsını iden mülûk-i nev-zuhûr
Nice kâbildür k'ola ol şeh-süvâra hem-rikâb
- 14 Rütbede Tahmâsb ile Mîr Mahmûd ibni Veys⁴⁹⁹
Birisi har-bendesidür birisi derbân-ı bâb
- 15 Ba'is-i âsâyiş-i 'âlem zaman-ı devleti
Sulh ile buldı 'imâret bu kühen dâr-ı harâb
- 17 Şimdi ez-cümle melâ'în-i revâfîz def'ine
Her taraftan kıldı irsâl-i cünûd-ı bî-hisâb
- 18 Şî'a kim 'âdetleridür buğz-ı ashâb-ı kirâm
Siyyemâ Siddîka vü Şeyhayna ta'n-ı nâ-savâb
- 21 Bu durur ümmîdümüz İrânı yek-ser feth idüp
Ne Revân kalur ne Tebriz ü Herât olur harâb
- 22 Râf ızîden ahz ider hep mülket-i mevrûsını
Rûz ü şeb budur du'âmuz eyle yâ Rab müstecâb

⁴⁹⁹ Mîr Mahmud,Kandehar valisi olan Mîr Üveys'in oğludur.1722'de İsfahan'a geçerek yirmi beş yıldan fazla İran tahtında bulunan Şah Hüseyin'i tahttan indirmiştir.

- 25 Nahcevân teshirini ihsân iden Hayy-ı nasîr
Lutf ide sâ'ir kılâ'm da karîben feth-i bâb
26 Sâmîyâ tebşîr birle fethi târihin didüm
Nahcevânı aldı Sultân Ahmed-i 'âlî-cenâb (H.1135 – M.1723)⁵⁰⁰

نخبجویانی آلدی سلطان احمد عالی جناب

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı,Tarihler,27.Kıt'a,s.634)

2.2.1.8.3. Hemedân'ın Fethi(1724)

Sultan Ahmed,Hudânın lütfunun mazharı olarak,Arab ve Acem mülkünde hükmünü yürütmektedir.Kılıcıyla düşmanı perişan edip,tedbirleriyle cihanda emniyeti sağlamıştır.Yüz konaklık mesâfeye asker sevk edip Kızılbaşların kellesini kana boyamış ve İran mülkünü viran etmiştir.

32

Târîh-i Feth-i Hemedân

- 3 Mazhar-ı lutf-ı Hudâ Hazret-i Sultân Ahmed
Memleket-gîr-i mü'eyyed ser-i şâhân-ı cihân
6 Hükm-fermâ-yı 'Arab padşeh-i Rûm ü 'Acem
Râmdur emrine ser-cümle havâkîn-i zamân
7 Tîg-i ser-tîzidür a'dâyı perişân kılıcı
Hüsn-i tedbîri cihâna sebep-i emn ü emân
8 Boyadı kana kızılbaşların kellelerin
Bahr-i hûn üzre habâb oldu ser-i surh-serân
9 Habbezâ savlet-i şîrane-i şâhenşahî
K'eyledi Şî'a-i murdârı perişan çü segân
10 Bâreka'llâh ne kerâmet ne mehâbetdür kim
Tahtgâhında iken ol şeh-i iklîm-sitân
11 Yüz konak râh-ı ba' ide idüp irsâl-i cüyûş
Darb-ı destî ile virân ola mülk-i Îrân

Sultan Ahmed'in damadı ve veziri İbrahim Paşa, devamlı hayır isteyen bu velinimetine pek çok hizmetlerde bulunmuştur.Gece gündüz aldığı tedbirlerde en küçük bir noksanlık bulunmamaktadır.Savaş için gereken ne varsa yerine getirmiştir.Bağdad valisini serasker yapmış ve ona yakın yerleri fethetme vazifesi vermiştir.O da,evvelâ Hemedân'ı kuşatıp almıştır.

- 12 Hak bu kim âsaf ü dâmâd-ı şehenşâh-ı cihân
İtdi bu kârda çok temşiyet-i bî-pâyân
13 Hayr-hâhâna velî-nî'metine hidmet idüp
Rûz ü şeb itmedi tedbîrde kat'â noksân
14 İdüp âmâde mühimmât ü levâzım ne ise
Kılmadı sarf-ı tedârükde tesâmuh bir ân
19 Bendesî vâlî-i Bagdâdı idüp ser-'asker
İtdi ser-hadde yakın yerleri fethetme fermân
20 Sa'y idüp ol dahi ber-mûcib-i emr-i 'âlî
Oldı bu maslahat itmâmına dâmen be-miyân
21 Evvelâ hısn-ı hasîn-i Hemedânı sardı
İtdi mahsûr anı çün hâle-i mâh-ı tâbân
22 Ceyş-i encûm-'adedi Sünnî-i pâkîze-nihâd
Burc-ı bârûlarını aldılar ortaya hemân
23 Hân mân-sûz-ı revâfız olarak her sûdan
Urdılar top ü tûfeng humbara-i şu'le-feşân

⁵⁰⁰ Nahcivan'a Osmanlı ordusunun giriş tarihi Eylül 1724'tür ki,bu tarih H.1136'ya tekâbül etmektedir.

- 24 Yandı nâr-ı gazab-ı HAKKâ teberrâyîler
Güyyâ cünd-i sürûş eyledi recm-i şeytân
25 Himmet-i şâh-ı cihân-gîr-i Ferîdûn-fer ile
Sehl müddetde zuhûr eyledi feth-i Hemedân

Arpaemini-zâde, Tebriz ve Revân'ın da fethini nasip etmesi için Allah'a duâ ederek tarih düşer:

- 27 Feth-i Tebrîz ü Revânı dahi idüp teshîl
'An-karîb eyleye Allâhü te'âlâ ihsân
30 Geldi tebsîrine üçler didiler târihin
Hemedân beldesin aldı 'Acemün Ahmed Hân (H. 1136 – M.1724)

همدان بلده سن اللى عجمك احمد خان

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Tarihler, s.644)

Sultan Ahmed, tahta gelesi beri, ülke emniyet içindedir. Onun veziri de aldığı tedbirlerle huzur ve rahatı sağlamıştır. Kızılbaşların isyanından dolayı, padişah fetvâ alarak İran mülkünü fethetmek üzere asker sevk etmiştir. Şair İzzet Paşa, Revân ve Tebriz'in de Allah'ın lütfuyla fethinin yakın olduğunu söyleyerek manzumesine tarih düşer:

- 5
Târîh Berây-ı Feth-i Kal'a-i Hemedân
1 Hüsrev-i maşrık u magrib şeh-i dîn Ahmed Hân
'Adl ile eyledi ma'mûr cihân ülkesini
2 Sâye-endâz olalı tahtgeh-i saltanata
İtdi Hakk câygeh-i emn ü emân ülkesini
3 Ol cihân-dâver-i Dârâ-'azamet himmet ile
Mülk-i mevrûsına zamm itdi Keyân ülkesini
4 Bir Süleymân-ı zamândur ki iden Âsaf'ıdur
Hüsn-i tedbîr ile âsûde her ân ülkesini
5 Sadr-ı semmâh-ı 'atâ-pîşe ki hâss itmişdür
Ana sultân-ı kerem Bermekiyân ülkesini
6 Çünkü tâkdîr-i Hudâ ile Kızılbaşların
İtdi berhem-zede te'sîr-i kıran ülkesini
7 Berg ü barın 'Acem'ün sarsar-ı idbâr döküp
Kıldı pejmürde-i âsîb-i hazân ülkesini
8 İtdi fetvâ ile sultân-ı cihân ba's-i cünûd
Dâr-ı İslâm ide tâ sürh-serân ülkesini
9 Aldı ser-'askeri peygâr ile Lûristân'un
Hamle-i vâhidede tâ-Hemedân ülkesini
10 Şöyle bir nusret-i garrâya muvaffak oldu
Ki tarabgâh-ı sürûr itdi cihân ülkesini
11 Şeh-i İslâm-penâha umaruz Mevlâ'dan
Ki karîben vire Tebrîz ü Revân ülkesini
15 Ben de bu feth-i cemile didüm 'İzzet târîh
Aldı Hân Ahmed-i 'âdil Hemedân ülkesini (H.1136 – 1724)

(İzzet Paşa Divanı, Tarihler, s.121)

Hemedân'ın fethinden dolayı Neylî, şükretmektedir:

XXXII

Târîh-i Feth-i Hemedân

- 7 Şükr eyleyerek Neylî-i kem-ter didi târîh
Hân Ahmede Mevlâ Hemedânın ide mes'ûd Sene 1136

خان احمدہ مولا محمدانن ایدہ مسعود
سنہ ۱۱۳۶

(Neyfî Divanı,Tarihler,S.273)

2.2.1.8.4. Tebriz'in Fethi (1725)

Köprülü-zâde Abdullah Paşa,İran seferinde,1724-25 kışında Güney Azerbaycan'a girer.Tebriz'i muhasara ettiyse de kışın şiddetli geçmesinden dolayı ordu, Tasuc taraflarına çekilir.Tebriz ,altı ay sonra, 28 Temmuz 1725 yılında, İran kuvvetleriyle yapılan şiddetli muharebe sonucunda ancak zabtedilebilmiştir.

Köprülü-zâde Abdullah Paşanın Tebriz'i almasını,Âgâh şu tarihle belirtir:

4

Tārīh-i Feth-i Tebrīz

1 Şeref-bahş-ı vezâret Âsaf-ı feth ü zafer-pîşe

Ola dil-hâhî üzre her işi dünyâ vü 'ukbâda

2 Bu oldı fethinün târīhi 'Abdu'l-lâh Paşânun

Li-vechillâh gelüp Tebrīzi aldı Köprilī-zâde

(H. 1137- M. 1725)

لو چه الله كلوب تبریزی آلدی کوپر یلی زاده

(Âgâh Divanı,Kıt'alar,s.567)

İran diyarının fethinde şairler,dört halifeden bilhassa bahsederek Şîlîğın bâtl oluşuna da atıfta bulunmuşlardır.İzzet Ali Paşa da,bu fetihde dört halifenin ruhlarının yardımı olduğunu söyler.Sultan Ahmed'in serdârı Köprülü-zâde Abdullah Paşa,tehir etse de en sonunda Tebriz'i almıştır.Üç gün içinde pek çok yerin fethi,Allah'ın yardımıyla olmuştur.

1

Tercî-i Bend-i Beyt-i Merhûm Nef'i Berây-ı Fethi Kal'a-i Tebrīz

I

1 Şimdi Ahmed Hân olup te'yîd-i Hakk'un mazharı

'Anveten Tebrīz mülkin aldı bir ser-leşkeri

2 Gerçi te'hîr itdi ammâ oldı zâhir 'âkıbet

Gayret-i mülhid-güdâz u Şî'a-sûz-ı Hayderi

3 Habbezâ tevfiq-ı Rabbânî ki darb-ı dest ile

Aldı üç gün içre bir vüs'atlı zîbâ kışveri

4 Şöyle bir ceng oldı kim eflâke havfirâş idüp

Gösterür kendin siper şeklinde çarh-ı çenberi

5 Küşte-i şemşîr-i kahr oldı melâ'în-i 'Acem

Çâr Yâr'un eyleyüp ervâhı 'avn ü yâverî

6 Sell-i seyf itdükde a'dâya guzât-ı müslimîn

Geçdiler şemşîrden cümle Kızıl-baş 'askeri

7 Hamleler itdükçe eflâke salardı velvele

Cünd-i İslâmın çek-â-çâk-ı sinân u şeş-peri

8 'Asker-i cerrâra pâ-mâl olmadan virsün 'Acem

'Aklı var ise eger Gence'yle Yezd ü Şüşter'i

9 Eyledükde kudsiyân tebşîr sad tahsîn ile

'Alem-i ervâha bu ra'nâ gazâ-yı ekberi

...

Önce Tiflis ve Revân,ardından Tebriz , Kirmânşâh ve Azerbaycan fetholunmuştur. Şair,böyle her yeri fetheden bir padişah yanında,Rüstem'in bir değerinin olmadığını ifade ederek Şehnâme'yi, Firdevsî'nin dürtüp atmasını söyler:

II

1 Kuvvet-i ikbâl ile oldı şehensâh-ı cihân

- Mâlik-i Tebrîz ü Kirmân-şâh u Azer-bâyân
 2 Bu ne kuvvedür ki tahrîk itmedin râyatını
 Feth olındı hamle-i evvelde Tiflîs ü Revân
 3 Himmeti ser-hadd-i şarkı sû-be-sû zabt eyledi
 Böyle ister 'arsa-i ikbâlde sâhib-kırân
 4 Ba'd-ezîn nâm-ı hümâyûnın anun yâd eylesün
 Dâstân-ı Rüstem'i tayy eylesün Şeh-nâme-hân
 ...

İran fethi,dinin emirlerini yüceltmek,mürted bir kavmi kahretmek için yapılmıştır.Bu savaşta,İlahî yardım da Osmanlıların yanındadır.İran topraklarındaki Şîî şerri,tamamen temizlenmiştir artık:

- III
 1 Kuvvet-i İslâm ile i'lâ-yı emr-i dîn için
 Ba's-i ecnâd itdi kahr-ı kavm-i mürteddîn için
 2 Çar Yâr-ı bâ-safâ ervâhını şâd eyledi
 Eyleyüp tertîb-i rezm A'câm-ı bed-âyîn için
 3 Hakk budur kim kuvvet-i kudsiyye izhâr eyledi
 Mülhidîni kahr u istîsâl ile tevhîn için
 4 Kudsiyân olmuşdı bâm-ı 'arşda saff-beste hep
 Rûz-ı heycâda du'â-yı nusrete âmîn için
 5 Tîg-ı 'Osmânî ile ber-geşte-sâmân oldılar
 Sebb idenler Hazret-i Şeyhayn'e hâşâ kîn için
 6 Hamdü li'llâh kalmadı Fâris'de cây-ı kîl ü kâl
 İdeler bahsi murahaslar meger kim Çîn için
 9 Aldı zîr-i sâye-i iclale mülk-i Fars'ı
 Ol diyâr-ı pâki şerr-i Rafz'dan te'mîn için
 ...

(İzzet Paşa Divanı,Musammatlar,s.147)

Tebriz'in, dolayısıyla İran'ın fethi, şairlere farklı savaşları da hatırlatmaktadır. Neylî, Sultan Ahmed'in burayı fethederek, Kızılbaş İran'a, Çaldıran savaşını hatırlattığını söyler:⁵⁰¹

XL

Târîh-i Feth-i Tebrîz

- 1 Hazret-i Hân Ahmed-i Gazi ki sît-i şevketi
 Şark u garb-ı 'âleme âvâze saldı yümnle
 2 Çaldıran çengin kızılbaş a yine yâd itdürüp
 Çâr-yârun gayreti tîgını çaldı yümnle
 3 Eyleyüp icrâ-yı hükmi-i mesned-i dâd u sited
 Leşkere ruhsat virüp Tebrîzi aldı yümnle
 5 Dindi çok târîh Neylî bir ziyâd olsun bu da
 Müjde kim Tebrîzi Sultân Ahmed aldı yümnle Sene 1137

مژده کیم تبریزی سلطان احمد آلدی یمنله
 سنه ۱۱۳۷

(Neylî Divanı,Tarihler,S.281)

2.2.1.8.5. Revân'ın Fethi (1725)

Revân'ın fethi, Allah'ın yardımı, Hz.Peygamberin mucizesi ve padişahın himmeti ile

⁵⁰¹ Neylî Divanında,Tebriz'in fethine yazılmış tek beyitten oluşan bir tarih kit'ası daha yer almaktadır.Sadık Erdem,a.g.e.,s.282

olmuştur. Bu fetihten dolayı, bütün gönüller ferahlık içindedir.⁵⁰²

33

Târîh-i Feth-i Kal'a-i Revân

- 2 Te'âla'llâh 'aceb nusret 'aceb feth-i cezîl oldı
Kemâl-i himmet-i Hân Ahmed ibni Hân Muhammedle
- 3 Alındı hısn-ı vâlâyı Revân ya nî revâfızdan
Hücûm-ı leşker-i şâhenşeh-i Cemşid-mesnedle
- 12 Revân-ı pâk-i ashâb oldı memnûn cümleten ey dil
Revân alındı a'lâ-himmet-i Sultân Ahmedle (H.1136 – M.1725)⁵⁰³

روان آلتدی اعلا همت سلطان احمدله

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı,Tarihler,s.648)

Sultan Ahmed'in hücûm sesi,İran ülkesine velvele salmıştır.İran şehri olan Revân'ı alması üzerine,İran şahı,can verip tacını yere çalmıştır.Geçmişte hiçbir hükümdara böyle bir zafer nasip olmamıştır.

4

Berây-ı Târîh Revân Sultân Ahmed Hân

- 1 Şehen-şah-ı cihân Sultân Ahmed Hân Gazi kim
Sada-yı savleti İrân zemîne velvele saldı
- 3 Diyâr-ı şarka saldı şâh-bâz-ı seyf-i hûnbârın
Kırup sürh-ı serâyı ülke-i ma'müresin aldı
- 4 Muvaffak olmadı bir pâdişâh-ı memleket-pirâ
Selefde böyle feth gerçi hep hâtır-feşân oldı
- 5 Dönüp bir kâlib-ı efsürdeye şâh-ı ' acem şimdi
Revânı feth olunca cân virüp tacın yere çaldı
- 6 Çıkup bârî ü şarka ben de 'Abdî söyledim târîh
Revânı hükmüyle Sultân Ahmed feth idüp aldı

(Suphi-zâde Abdi Abdullah Divanı,Kıt'alar,s.31)

Şair İzzet Ali Paşa, Revân fethini anlattığı tarih manzumesinde, Padişah III. Ahmed'in kuvvet ve kudretine şaşmaktadır. Zirâ, Sultan Ahmed, nice ülkeler fethetmiş ve cihanı gamdan uzak edip rahatlatmıştır. Hz.Allah, o cihan padişahına Revân fethini nasip edip, onu cihanın İskenderi'nin de hakanı yapmıştır. Padişah, Acem mülkünden sonra Azerbaycan'ı da almıştır.⁵⁰⁴

4

Târîh Berây-ı Feth-i Kal'a-i Revân

- 1 Saf-ârâ-yı megazî ya'ni Ahmed Hân-ı Gazi kim
Zamânında nice iklim-i mefrûzü'l-kalem aldı
- 2 Cihânı bîm-i gammdan eyledi âsûde ol dem kim
Serîr-i şevketi ol dâver-i ferhunde-dem aldı
- 3 İdüp tevîk-ı Bârî pâdşâh-ı âleme yârî
Revân iklimini hâkân-ı İskender-'alem aldı
- 9 'Acem'den milket-i mevrûsın istirdâd idüp şimdi
Hep Azerbâyçân'ı ol şeh-i dâna-şiyem aldı
- 12 Ne kuvvettür ne kudretdür bu kim vüs'atli bir mülki
Varup ser-'askeri hem düşmeni kahr itdi hem aldı
- 13 Bu demde aldı Sultân Ahmed-i yek-tâ Revân mülkin

⁵⁰² Arpaemini-zâde Sâmî'nin bu tarih manzumesinden başka 3 tarih kit'ası daha bulunmaktadır.Şair,bu manzumelerde de benzer ifadeler kullanmıştır.Bkz.Fatma Sabiha Kutlar, **Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Tenkitli Metin-İnceleme**, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniv. SBE. Ankara,1996, s.650,651,652

⁵⁰³ Ebcet hesabı H.1137 çıkmaktadır.

⁵⁰⁴ İzzet Paşa Divanında,Revân fethi dolayısıyla düşürülmüş 3 tarih manzumesi daha vardır.Tamamı 4 beyitten müteşekkil olan bu manzumelerde,verilen şiire benzer ifadeler kullanılmıştır.İrfan Aypay,**İzzet Ali Paşa Divanı**,s.143,145,276

- 14 Revân mülki degül bir genc-i meşhûnu'l-hikem aldı Sene: 1137
Ganîmet şöyle mebzûl oldu kim hengâm-ı nusretde
Guzâtun her biri bir dil-rübâ-yı gonca-fem aldı
- 15 Revân mülkin mübârek eyle Sultân Ahmed'e yâ Rabb
Ki ol pâkîze mülki dâver-i 'âlî-himem aldı Sene: 1137
- 18 Didî 'İzzet Revân feth oldu Sultan Ahmed 'ahdinde Sene: 1137
Revân'ı hükûm-i Sultân Ahmed-i Dârâ-haşem aldı Sene: 1137
(İzzet Paşa Divanı,Tarihler,s.119)

Sultan Ahmed'in, Sadrazam Damad İbrahim Paşanın sarayına Revân fethi akabinde gelmesini anlatan Nedim, "Revân" kelimesi ile oynayarak mecliste Revânî helvasının gerekli olduğunu söyler.⁵⁰⁵

27

- Ta'rîf-i Teşrîf-i Pâdişâh-ı Cihân Be-Serây-ı Sadr-ı a'zam der-'Akab-ı Müjde-i Feth-i Revân
Tezkîr için feth-i Revân ni'meti şükürün
Meclisde gerek kim gele helvâ-yı revânî
(Nedîm Divanı,Kasideler,s. 94)

Neylî,Revân'ın fethini şu beyitle aktarır:

XXXV

Târîh-i Feth-i Revân

- 8 Revânî himmet ile aldı Sultân Ahmed a'dâdan Sene 1136
Yine feth-i cezîl oldu hümâyûn eylesün Bârî

روانى همت ايله آلدی سلطان احمد اعدادن
ينه فتح جزيل اولدی مهابون ايلسون يارى
سنة ۱۱۳۶

(Neylî Divanı,Tarihler,S.277)

2.2.1.8.6. Lûristân Kalesinin Fethi (1725)

Lûristan Kalesinin fethedilmesine İzzet Paşa,şu tarihi düşmüştür:

21

Târih Berây-ı Feth-i Kal'a-i Lûristân

- 1 Peyâm-ı feth ile leb-rîz-i şâdî kıldı âfâkı
Mehebb-i şarkdan bâd-ı nesîm-i subh-dem aldı
- 2 Su'âl itdüm peyâm-ı fethi hâtifden didi târîh
Luristân'ı da Sultân Ahmed-i dâna-hikem aldı (H. 1137 –M. 1725)
(İzzet Paşa Divanı,Tarihler,s.143)

2.2.1.8.7. Gence'nin Fethi(1725)

Nahîfî,Gence fethini anlattığı manzumesinde,Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesini hatırlatır ve Sultan Ahmed ile ikisini karşılaştırır.Yavuz Sultan Selim,Arap ve Mısır mülkünün fâtihi ise,Sultan Ahmed de Acem mülkünün fâtihidir.

XXXIV

Târîh Berây-ı Feth-i Celîl-i Gence der-Sitâyiş-i Cehâb-ı Pâdişâh-ı 'Âlem-Penâh li-Nahîfî Efendi

- 1 Feth-i Gence genc-i bâd-âver gibi oldu güşâd
Himmet ü hayr-ı du'âsıyla o şân-ı emcedün
- 2 Âsaf-ı zî-şânınun tebdîri oldu kâr-ger

⁵⁰⁵ Bu devirde devlet erkânı yazın lâle bahçelerinde eğlenceler düzenler, kışın helva sohbetleri yaparlardı. İstanbul halkı da bu eğlence devrine kendisini uydurmaya çalışmıştır. Ahmet Refik [Altınay], **Lâle Devri**, İstanbul 1331, s. 1130-1140 . Kazanılan zaferler,helva sohbetleri ile kutlanmıştır.

- 4 Böyledür minnet Hudâya hük-m-i baht-u es'adün
Fâtih-i Mısr-ı 'Arap Sultân Selîm ise eger
Fethidür Mısr-ı 'Acem bu pâdişâh-ı evhâdün
7 Ey Nahîfî tuhfe-i ilhâmdur târîh ana (H.1137-M.1725)
عون حقدن کنجه فتحی اولدی سلطان احمدک

(Nahîfî Divanı,Tarihler,sh,289)

Gence'nin fethine tarih düşen İzzet Ali Paşa,Sultan Ahmed'in eğlencesini terk ederek İran'a pençesini saldığını orayı fethettiğini söyler.Böyle bir azimle,Turan diyarını da fethedecektir.

- 3
Târîh Berây-ı Feth-i Kal'a-i Gence
1 Şâhenşeh-i kişver-güşâ dâdâr-ı mansûru'l-livâ
Fermân-dih-i 'adl-âzmâ Hân Ahmed-i vâlâ-himem
13 Terk eyleyüp eğlencesin İran'a saldı pençesin
A'câm'un aldı Gence'sin ol kahramân-ı Cem-haşem
15 Ol demde kim tebdîr ider icrâsını takdîr ider
Tûrân'ı da teshîr ider böyle kalursa lâ-cerem
26 Ben de bu feth u nusretün 'İzzet didüm târîhini
Aldı 'Acem'den Gence'i Hân Ahmed-i vâlâ-himem

(İzzet Paşa Divanı,Tarihler,s.117)

Neylî, Avusturya, İsveç ve Fransa mülkünün Osmanlı topraklarına katılmasını Allah'tan isteyerek, Sultan III. Ahmed'in, dört halifeye düşman olan İran'a vurduğu pençe gibisini şimdiye kadar hiç kimsenin görmediğini söyleyerek Gence'nin fethini müjdelere.⁵⁰⁶

XXXVIII

- Târîh-i Feth-i Gence
1 Zamm ide Hak kişver-i iclâline Hân Ahmedün
Kişver-i Nemçeyle mülk-i İsveç ü Efranceyi
2 Çâr-yâr a'dâsına şöyle tabanca urdı kim
Görmedi nev'-i beşerden böyle garrâ pençeyi
6 Cevheri harf ile bir tacü't-tevârîh oldu bu
Gâlib olup hük-m-i Sultân Ahmed aldı Genceyi Sene 1137

غالب اولوب حکم سلطان احمد آلدی کنجوی
سنه ۱۱۳۷

(Neylî Divanı,Tarihler,S.280)

2.2.1.8.8. Huveyze'nin Fethi⁵⁰⁷

Es'ad Efendi,Huzeyve'nin fethini şu tarih kıt'asıyla anlatır:

- 20
Târîh Berây-ı Feth-i Huveyze
1 Te'âla'llâh zihî sultân-ı 'âlem sâye-i Hak kim
Cihâna lutf-ı 'adl ü cûdı her dem olmada mümted
5 Emân ile 'adûdan işbu bin yüz kırk havlinde
Huveyze hısnın aldı havza-i İslâma Hân Ahmed (H. 1140-M.1727)
(Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı,Tarihler,s.130)

⁵⁰⁶ Neylî Divanında, Gence'nin fethi için yazılmış iki beyitlik bir tarih manzumesi daha bulunmaktadır.Şair,bu manzumede, Gence'nin,Sultan Ahmed'e mübarek olması için duâ etmektedir.Erdem Sadık, **Neylî Divanı**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay, Ankara, 2005, s.280

⁵⁰⁷ İran'ın güneybatısında bir şehir.

2.2.1.8.9. Lâle Devri Sonrası İran'la Olan Savaş Devam Ediyor...

İran'a karşı başarılar, 1730 yılında Nâdir Hanın Tahmasb'a katılmasına kadar devam etmiştir. Ancak, Nâdir Han, önce Eşref Hanı yenerek İsfahan'ı ele geçirmiş, ardından da Osmanlıların işgal ettiği yerleri bir bir geri almaya başlamıştır. Damad İbrahim Paşanın savaştan kaçınması üzerine İran'dan sulh istenmiş ve Hemadân, Luristan, Tebriz gibi önemli yerler İran'a terke râzı olunmuştur. Ancak İran, bunu kabul etmeyerek taarruza geçti. Damad İbrahim Paşa da bir sefer düzenledi. Fakat bu sırada Patrona Halil isyanı gerçekleşti ve Sultan III. Ahmed tahttan indirildi.

Sultan III. Ahmed'in yerine tahta geçen Sultan I. Mahmud'a, Tahmasb elçi göndererek padişahın cülûsunu tebrik ederek antlaşmayı tekrar görüşmeyi teklif etmişse de, Osmanlı Devletinin barış şartlarını değerlendirmesini fırsat bilerek Tebriz'den hareket ederek Revân üzerine yürüdü. Bunun üzerine, İran'la devam eden savaşta yeni bir dönem başlamış oldu. Osmanlı kuvvetlerinin Irak ve Azerbaycan taraflarından iki koldan taarruza geçmelerine karar verilerek Bağdad Valisi Ahmed Paşa ile Erzurum Valisi Ali Paşaya ayrı ayrı ferman gönderildi. Irak cephesinden harekete geçen Ahmed Paşanın karşısındaki İran kuvvetleri, mukavemet edemeyeceklerini anlayınca dağıldılar ve böylelikle Kirmanşah ele geçirilmiştir. Oradan Hemedan'a hareket eden Osmanlı ordusu, Kürican sahrasında İran ordusuyla karşılaşmış ve yapılan muharebede İran ordusunu büyük bir hezimete uğrattı. Bu seferde, Revan Seraskeri Hekimoğlu Ali Paşa bulunmaktadır ve İran, Osmanlı orduları karşısında büyük hezimetler yaşamıştır. İranlılarla 1732 senesinde bir antlaşma imzalanarak savaşa son verilmiştir.

Bağdad Valisi Ahmed Paşanın İran Şahı Tahmasb'a karşı kazandığı zafer sonrası kendisine berat(rütbe) verilmesi münasebetiyle yazılan aşağıdaki muhameste, Koca Râgıb Paşa, Ahmed Paşanın vasıflarını ve kazanılan zaferden duyduğu mutluluğu anlatmaktadır.

Şair, savaş meydanının bu şehsüvârını, "Aferin" diyerek karşılamakta, bu gazâdan bütün peygamberlerin hoşnut olduğunu dile getirmektedir. Ahmed Paşa, düşmana kahramanlığın ve yiğitliğin ne olduğunu göstermiş ve Şah Tahmasb, hezimetin ne olduğunu asıl şimdi öğrenmiştir.

4

Muhammes Kasîde Tahmîs-i Dîger Berât-ı Vâli-i Bağdâd Ahmed Pâşâ

1 Âferin ey şehsüvâr-ı 'arsa-i rezm ü vegâ
Bârekallâh ey sipeh-sâlâr-ı mensûru'l-İvâ
Bir neberd itdin ki hayrân oldu behrâm-ı semâ
Bir gazâ itdin ki hoşnûd oldu rûh-ı enbiyâ
Didiler yerde beşer gökde melekler habbezâ

3

Hak budur a'dâya gösterdin celâdet nidigin
Zûr-ı bâzû resm-i peykâr-ı şecâ'at nidigin
Savlet-i şîrâne vü merdâne himmet nidigin
Şimdi bildi Şâh Tahmasb-ı hezîmet nidigin
Görmemişdi bundan evvel böyle kahr-ı bî-ribâ

Düşman taburlarını tamamen yok eden Ahmed Paşa, barış yapmaya iltifat etmemiştir. Böyle bir fetih ve zaferi, Sultan Selim dışında hiçbir padişah görmemiştir. Sultan Mahmud, böyle bir zaferle ihyâ olmuştur.

6 'Azm ü tasmîminde itdin şöyle temkîn ü sebât

İtmedin kat'â niyâz-ı sulha ragbet iltifât
 Hiç ruh göstermedin meydân-ı resme sürdün at
 Nat'-ı rüsvâyîde şâhî eyledan ferzâne mât
 Bakdı kaldı şeşder-i hayretde nerrâd-ı kazâ
 ...

(Koca Râgıb Paşa Divanı,Kasideler,s.60)

Serasker Hekimoğlu Ali Paşanın Nâdir Han karşısında kazandığı zafer,Uhud savaşı gibidir.Ali Paşa,İlahî yardımla Kızılbaşları o kadar kırıp geçirmiştir ki,Aras nehri Kızılırmak'a dönmüştür:

11

Târîh-i Zaferiyye li-Gazâyı 'Ali Pâşâ

1 Fahrü'l-vüzerâ Haydar-ı kerrâr-ı zamâne
 Düstûr-ı güzîn saff-şiken-i leşker-i a'dâ
 2 Ser-'asker-i nusret eser-i mülk-i Revân kim
 Oldur sipeh-ârâ-yı zafer Âsaf-ı yektâ
 6 Kim müddet-i yek-mâhede bâ-'avn-i İllâhî
 Mânend-i Uhud etdi iki gazve-i garrâ
 7 Kırdı o kadar sürh-seri tîg-i cihâdî
 Kim nehr-i Aras döndü Kızıl Irmaga gûya
 9 Rahmî dedi sermâye-i ihlâs ile târîh
 Şâh-ı 'Acemi bozdu Aras'da 'Ali Pâşâ (H.1143 – M.1731)

(Kırıklı Rahmî Divanı,Tarihler,s.145)

Tebriz'in fethini dâir yazılan müseddeste,Vahîd Mahtûmî,padişahın kerâmet, sadrazamın ise kahramanlık göstererek dine hizmet ettiklerini söyler.Tebriz'in fethedilme gayesi de budur. Böylelikle, Hz. Peygamber'in ve dört halifenin ruhları da şâd edilmiştir.

3

Müseddes Târîh Berây-ı Ba'zı Fütûhât-ı Memâlik-i İrân der-'Ahd-i Sultân Mahmûd Hân II

Ol pâdişâh-ı bî-bedel ol âsaf-ı 'âli-tebâr
 Biri kerâmet gösterüp biri şecâ'at-rüzgâr
 Dîn-i mübîne itdiler ol hidmeti çün ihtiyâr
 Şâd oldu ol hidmet ile rûh-ı Rasûl ü çâr-yâr
 Feth eyledi Rûmiyyeyi seyf-i cihâd ile 'Alî
 Tebrîzi aldı sa'y ile Sultân Mahmûd-ı velî

V

Tevfik-i Hak yârî kılup oldum muvaffak evvelâ
 Erbâb-ı nazma germ olup itsem n'ola birden salâ
 Bir beyt-i garrâ söyledüm birden bire Mahtûmiyâ
 Her mısra'ı târîhdür bu fethi bî-reyb ü mirâ
 Feth eyledi Rûmiyyeyi seyf-i cihâd ile 'Alî (H.1143 – M.1731)

فتح ایلدی رومییی سیف جهاد ایله علی
 Tebrîzi aldı sa'y ile Sultan Mahmûd-ı velî (H.1143 – M.1731)

تبریزی آلدی سعيله سلطان محمود ولی

(Vahîd Mahtûmî Divanı,Müseddes,450)

Nevres de,İran'ın Şîf olmasınını îmâ ile Aras nehrinin Acem kanı ile kızıla boyandığını söyler:

71

Târîh-i Berây-ı Feth-i Kızılbaş der-Revân

Düşdi bir velvele âfâka didiler Nevres
 Oldı âlûde-i hûnâb-ı 'Acem çay-ı Aras (H.1144 M.1731-32)

(Nevres-i Kadîm Divanı,Tarihler,s.414)

2.2.1.8.10. İrah Şahı Nâdir Şah'a Karşı Kazanılan Diğer Zaferler

İranla yapılan 1732 senesinde yapılan antlaşma,Osmanlıları tatmin etmemiştir.Zira antlaşma maddeleri Osmanlıyı mağlup bir vaziyete sokmuş;çünkü Osmanlıların elinde bulunan pek çok yer İran'a verilmişti. Ayrıca bu antlaşma sonrası şahı tahtından indirerek yerine şahın oğlu Abbas'ı çıkararak ve kendini de onun vekili tayin eden Nâdir Han,Bağdad Valisi Ahmed Paşaya şahla yapılan antlaşmayı tanımadığını ve taarruza geçeceğini bildirmişti.

Bundan sonra Nâdir Han,Kerkük ve Erbil taraflarına iki ayrı ordu sevketti.Erbil ve Kerkük'ü aldıktan sonra,Bağdad üzerine yürümek isteyen Nâdir Han'ın üzerine Osmanlılar acele bir şekilde kuvvet sevketti.Nâdir Han,yüz bin kişilik ordusuyla Bağdad'ı muhasara etti.Topal Osman seraskerliğindeki Osmanlı ordusu ile Nâdir Han kumandanlığındaki İran ordusu,Bağdad'a on iki saat mesafede bulunan Duçum mevkiinde karşılaştı.Nâdir Han mağlup oldu ve Bağdad tehlikeden bu şekilde kurtulmuş oldu.(20 Temmuz 1733)

Mağlubiyetten sonra,Nâdir Han Hemedan'a çekilerek yeni bir taarruz için hazırlıklara başladı.Kerkük önlerinde yapılan meydan muharebesinde dağılık halde bulunan Osmanlı kuvvetleri mağlup oldu.Kasım 1733 tarihinde yapılan muharebede,serasker Topal Osman Paşa şehit olmuştur.⁵⁰⁸

Topal Osman Paşanın,İran Şahı Tahmasb karşısında kazandığı zaferi,Kırımlı Rahmî şöyle anlatmaktadır:

17

Târîh Berâ-yı Muzzafer Şüden-i Leng 'Osman Pâşâ Sadr-ı Sâbık der-Ceng-i Tahmaskulu

- 1 Müjde-i fethle beşîr-âmed
Kıldı hurrem gelip dil ü cânı
- 2 Dedi el-hakk gazâ ki Hân Mahmûd
Kırdı yek-pâre ceş-i İranı
- 3 Bu gazâ-yı latîfe ey Rahmî
Böyle târîh olursa erzâni
- 4 Bozdu Tahmas Hânı kahr-ı İlâh
Oldu mansûr livâ-i 'Osmânî (H.1145 – M.1733)⁵⁰⁹

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.150)

Arpaemini-zâde Sâmî,Duçum muharebesini(yukarıda bilgi verildi) uzun uzun anlattığı kasidesine,Sultan Mahmud'u överek başlar.O,kılıcıyla zulüm ve düşmanlığın soyunu kesmiştir.Onun zamanında uğursuz ordular her yerde bozguna uğratılmıştır.İran şahı da haddini bilip güttüğü davadan vazgeçmiştir.Dört halifenin sevgisini içinden çıkardığı gibi savaş sevdasını da öyle çıkarıp atmıştır.Sulh için padişahın eteğine yapışıp ricacı olmuş,padişah da onun aczini görüp kendisini affederek sulha râzı olmuştur.

54

⁵⁰⁸ Sadrazam.Topal Osman Paşa Moralıdır.İstanbul'a gelip kozbekçi,sonra pandulbaşı ve sonra mîrimîranlıkla Martolos mutasarrıfı (Derbend ve zor geçitlerin ve asayişin muhafaza ve emniyetine memur edilen bir sınıf muhafızın âmiri demek olup bunun emri altında Hıristiyan teb'adan Martalos denilen muhafızlar vardı.)oldu.1127'de(1715) Tırhala mutasarrıfı ve Mora seraskeri olup vezirlik verilmiştir.Bosna,İnebahtı,Rumeli,Vidin gibi yerlerde valilik yaptıktan sonra,İran seraskeri ve nihayet 19 Rebiyülâhir 1144'te(21 Ekim 1731)sadrazam olmuştur.1732'de azledilerek Trabzon'a vali olmuştur.1145'te (1732-33) Erzurum valisi ve ardından Tiflis valiliği ile İran seraskeri oldu. Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.4,s.1309

⁵⁰⁹ Duçum muharebesi,H.1146'da yapılmıştır.

Tarîh-i Hezîmet-i Tahmasb

- 4 Cenâb-ı Hazret-i Sultân Mahmûd Hân-ı âdil kim
Cihandan seyf ile kat' itdi 'ırk-ı zulm ü 'udvânı
- 8 Zamân-ı devlet-i sa'd-ahterân-ı pâdşâhîde
Bozıldı her mahalde ceys-i menhûs-ı perîşânı
- 12 Bilüp haddin feragat eyledi da vâ-yı şâhîden
İkâmetgâh-ı idbârı idindi künc-i nisyânı
- 13 Kalup nâ-çâr hubb-ı Çâr-yârâsâ derûnından
Çıkardı 'akıbet sevdâ-yı ceng ü harb ü 'udvânı
- 14 Fütâde oldı dâmân-ı recâ-yı sulha âhir-kâr
Olup sultân-ı 'âlem-gîrûn ez-dil 'abd-i fermânı
- 15 Görüp izhâr-ı 'aczin pâdşâh-ı merhamet-güster
Hurûş itmişdi ol dem bahr-i bî-pâyân-ı ihsânı
- 16 Mukaddem itdiği güstâhlıklardan geçilmişdi
Olup ma'fûv güzeşte bî-nihâyet cürm ü isyânı
- 17 Zuhûr itmiş iken sultân-ı heft-iklîm-i âfâkun
Kabûl-i in'ikâd-ı sulh ile lutf-ı firâvânı

Daha sonra, bu merhameti unutan İranlılar, dinleri gibi yanlış yola saparak bin türlü hileyle Tahmasb kulu denilen dinsiz kişiyi(Nâdir Han) meydana çıkarmışlardır. Nâdir Han kâfiri, Bağdad'ı sekiz ay boyunca kuşatmıştır.

- 18 Ferâmûş itdiler yek-ser bu cûd-ı şefkat-âlûdı
Kızılbaşun n'ola mahzûl olursa kavm-i fettânı
- 19 Reh-i âyin ü dîni gibi yanlış semte 'azm itdi
Revâfiz devletinün kec-reviş mîrân ü hâkânı
- 20 Hezârân irtikâb-ı hîle vü hud'ayla meydâna
Çeküp Tahmâskuli didükleri bî-dîn ü imânı
- 21 O dahi câhilâne cünbiş-i pindâr ü nahvetle
Nümâyân itdi fesh-i sulh ü nakz-ı 'ahd ü peymânı
- 22 O kâfir mâ-cerâ gösterdi encâm-ı fesâdâtın
İdince vehle-i ûlâda Bağdâd üzre tugyânı
- 23 Gelüp da'vâ-yı merdân ile nezd-i hısn-ı merkûma
Sekiz ay denlü tazyîk eyledi ol cây-ı 'ümrânı

Padişah da onun def'i için Sadrazamı Ali Paşaya emir vermiştir. Ali Paşa, derhal devlet erkânını toplayarak onlarla meşveret etmiş ve doğru bir kararla, Osman Paşayı seraskerlikle görevlendirmiştir. Osman Paşa, askeri hazırlıkları yaptıktan sonra sefere çıkmıştır. Nâdir Han, Osmanlı ordusunun geldiğini duyduktan on iki saat sonra Bağdad önlerinde dağ gibi orduyla karşılaşmış ve neye uğradığına şaşırmıştır. Osmanlı ordusuna dokuz saat karşı koymaya çalışan Nâdir Hanın askerleri tamamen kılıçtan geçirilmiş, kendi de kaçmıştır. Bu savaşta Hudâ, yardım için şüphesiz ki melekleri göndermiştir.

- 26 Şehenşâh-ı hümayûn-câh ü İskender-sipâh âhir
İrâde itdi istisâl ile men' itmege anı
- 27 Muhassal bildürüp mikdârını seyf-i şerî'atla
Vekîl-i mutlakına def'i için itdi fermânı
- 28 Vekîl-i saltanat gayret-keş-i devlet 'Alî Paşa
Çün itdi meşveret cem' eyleyüp a'yân ü erkânı
- 31 Şecî'-i nâm ver 'Osmân Paşa-yı nîkû-re'yi
İsâbet eyleyüp itdi sipeh-sâlâr-ı sultânî
- 36 Tamâmen lâzım-ı ser-'askeri tekmilden sonra
Gidildi düşmen üzre kat' idüp dest ü beyâbânı
- 37 Vürûdından haber aldukda ceys-i ehl-i İslâmın,
Gürûh-ı Şî'anun ser-hayl-i cünd-i nâbe-sâmânı

- 38 Geçüp on iki sâ'at karşı geldi çünkü Bağdâda
Turur taglar gibi pîşinde gördi ceng-cûyânı
41 Neye ugradığımı bildi Tahmâsıbkuli kâfir
Görince bu salâbetle bu tavr-ı ehl-i îmânı
43 Tokuz sâ'at tamâmen gâh cezr ü gâh medd itdi
Yem-i harb ü vegânun, cûşîş-i emvâc-ı tûfânı
45 Kırıldı leşkeri mecrûh olup kendi firâr itdi
Hudâ imdâd için gönderdi bî-şübhe sürûşânı
48 Ser-i ceysi düşüp Sâmi didi çünkü ana târîh
'Acem geçdi kılıçdan bozup anı cünd-i ' Osmânî (H.1146 – M.1734)

سر جیشی دوشوب - عجم کچدی قلچدن بوزوب آتی جند عثمان

(Arpaemini-zâde Sâmi Divanı, Tarihler, s.692)

2.2.1.9. Osmanlı - Rus / Avusturya Savaşı (1736)

Osmanlı devletinin İranla savaştığı esnada, Ruslar, Osmanlıların antlaşmaya aykırı davrandıkları bahanesiyle Azak kalesine saldırarak yeni bir savaş başlattı.

Rus çaricesi, Osmanlı devletiyle yapacağı savaşta yalnız kalmayı göze alamadığı için, Avusturya İmparatoru ile bir antlaşma yaparak onu da savaşta kendi yanında yer alması konusunda ikna etti. Buna göre, Avusturya iki devletin arasını bulmak için çalışıyor görünecek, böylece Osmanlı devletini oyalayacak ve bir fırsatını bulur bulmaz Osmanlılara savaş açarak iki ateş arasında kalmasını sağlayacaktı.

Avusturya ile Rusya arasında gerçekleşen ittifak sonrası(1733) her iki devlette Osmanlılara saldırmak için fırsat bekledi. Ruslar iyice hazırlandıktan sonra Azak kalesi ve Kırım yarımadası taraflarından taarruza geçtiler. Osmanlı hükümeti hazırlıksız yakalandığı bu taarruz sonrası, Ruslara harp ilanına mecbur oldu.(2 Mayıs 1736)

Osmanlıların hazırlıksız buldukları bir sırada, yani 9 Ocak 1737'de Avusturya ile Rusya arasında harbe birlikte iştiraklerine dair bir antlaşma yapıldı ve böylelikle Avusturya da savaşa katılmış oldu.

Eflak ve Boğdan'a giren Avusturya kuvvetleri, iki defa mağlup olarak Erdel'e kaçmak zorunda kalmışlardı. Avusturya ile en çetin mücadele Bosna'da yaşanmıştır.9 Temmuz 1737 tarihinde İzvornik tarafından taarruza geçen Avusturyalılar önce Usturumca kalesinin muhasara ettilerse de, şiddetli mukavemetle karşılaşmışlar ve daha sonra Hekimoğlu Ali Paşa'nın altı bin kişilik kuvvetiyle yaptığı mücadele sonrası perişan olarak kaçmak zorunda kalmışlardır. Bunun haricinde, yaklaşık yüz bin kişi olan Avusturya ordusu ile Hekimoğlu Ali Paşa kumandasındaki Osmanlı birliği tekrar karşılaşmış ve yapılan savaşta düşman pek çok ölü ve esir bırakarak perişan olup kaçmak zorunda kalmıştır.

1738 yılında, Yeğen Mehmed Paşa seraskerliğindeki Osmanlı ordusu, Avusturya üzerine tekrar sefere çıktı. Bu arada, İvaz Mehmed Paşa, Muhadiye taraflarındaki yüz bin kişilik Avusturya ordusu ile karşı karşıya gelmiş ve serasker daha gelmeden düşmanı mağlup ve perişan etmiştir. Düşmanın tekrar Muhadiye'ye gelmesi ve elde edilmiş olan kaleleri geri alması üzerine, Muhadiye'de düşmanla ikinci bir muharebe yapılmış ve düşman askerleri tekrar bozguna uğratılmıştır. Bu zaferden sonra Ada kalesi zabtedilmiş (Ağustos 1738) ordu da İstanbul'a geri dönmüştür.

Ertesi sene(25 Temmuzda 1739'da), Osmanlı ordusu Belgrad'ı kuşattı. Bu sırada Avusturya'dan Küçük Eflak ve Sırbistan'ın teslim edilmesi ve fakat Belgrad'ın kendilerinde kalması şartıyla 23 Ağustos 1739 tarihinde sulh teklifi geldi. Yirmi üç madde üzerine ve yirmi yedi senelik yapılan *Belgrad Antlaşması*na göre 1718'de Avusturya eline geçen Belgrad, Bosna, Sırbistan ve Eflâk'ın bir bölümü Osmanlı Devletine geri verildi.

2.2.1.9.1. Ata (Ada) Kalesinin Zabtı (Ağustos 1738)

Kırımlı Rahmî, Belgrad yakınlarındaki Ata⁵¹⁰ kalesinin Avusturyalılarından geri alınmasına ,şu beyitle tarih düşmüştür:

31

Târîh-i Feth-i Ata-i Kebîr be-Darb-ı Şemşîr-i Sadr 'Ali Yegen Muhammed Pâşâ Rahimehullâh⁵¹¹

11 Rahmîyâ bir dil-güşâ târîh-i tam ister ana

Müjde-i feth-i ata geldi şeh-i dâd-âvere (H.1151 – M.1738)

(Kırımlı Rahmî Divanı,Tarihler,s.163)

Ata kalesini alınması,şair İbrahim Nazîrî için sevinç kaynağıdır.Mevlâ'nın her taraftan lütuf ve keremi görünmektedir.Nemçe kâfiri,sulhu bozmuş ve İslâm diyarına söz söylemekle kahrolmaya mazhar olmuştur.Sultan Mahmud'un gönderdiği ordularla Ata kalesi alınmıştır:

140

Berâ-yı Feth-i Kal'a-i Ata der-Kurb-ı Belgrâd

1 Bâreka'llâh zihî vakt-i safâ-yı mehbûd

Habbezâ mevsim-i a'bâd u meserret-âlûd

2 Kangı bir nakşına şükr idelüm Mevlânun

Her taraftan kerem ü ' âtıfeti oldı nümûd

3 Nemçe küffârı olup mesked ile hem-tedbîr

Nakz-ı sulh eylediler ol iki nîrân-ı hulûd

4 Söz kasd itmekle memleket-i İslâma

Mazhar-ı kahr u nekâl oldı melâ'in-i 'anûd

9 Tîg-ı İslâm ile başı alınup küffârun

Ata kal' asını feth eyledi Sultân Mahmûd (H.1151 – M.1738)

(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler,s.998)

Es'ad Efendi,Ata kalesinin alınmasını şu beyitle kaydeder:

21

Târîh Berây-ı Feth-i Ata

12 Düşmene rây virüp aldı Ata hısnını hem

Ceyş-i makhûrını mahv eyledi sadr-ı ecved (H. 1151)

(Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı,Tarihler,s.130)

2.2.1.9.2. Belgrad Kalesinin Avusturyalılarından Geri Alınması (1739)

1718 yılında Avusturyalara geçen Belgrad,1739'da yapılan Belgrad Antlaşmasıyla tekrar Osmanlıların olmuştur.Aşağıda,şairlerin Belgrad'ın geri alınmasına dair yazdıkları manzumeler yer almaktadır.

Mehmed Paşa⁵¹²,H.1152 yılında sefere çıkıp Nemçe askerini baştan başa kılıçtan

⁵¹⁰ Ata kalesi.Tuna nehri üzerinde yer alan bir adadır. Bulunduğu bölgeye baraj yapıldığından bugün için sular altında kalmıştır.

⁵¹¹ Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa.Bkz. s.208

⁵¹² SadrazamYeğen Mehmed Paşa.

geçirmiştir.Böyle bir zaferi,cihan görmemiştir.Kâfir,amân dileyerek sulh istemiştir:

Târîh-i Berây-ı Feth-i Belgrad

- 3 Bû'l-megâzî vü fütûhât vezîr-i a'zam
Ya'ni düstûr-ı kerem-kâr Mehemmed Pâşâ
- 4 Bin yüz elli iki sâlinde idüp 'azm-i cihâd
Nemçe tâbûrını mahv itdi kırup ser-tâ-pâ
- 5 Böyle feth ü zaferi gördi mi çeşm-i 'âlem
İşte târîh-i selef işte guzât-ı 'utakâ
- 6 El-amân diyerek âhirü'l-emân küffârı
Yüz sürüp hâk-i dere eylediler sulhi recâ
- 7 Meyl idüp nass-ı mübîn üzre o sadr-ı gâzî
Şevket ü devleti izhâr iderek virdi rızâ
- 10 Ceys-i düşmân çıkınca didiler hâtiften
Sulh ile aldı Belgradı Mehemmed Pâşâ (H.1152-M.1739)
(Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı,Tarihler,s.135)

Koca Râgıb Paşa da Belgrad'ın Mehmed Paşa tarafından alındığını şu tarihle söyler:

13

Berây-ı Feth-i Kal'a-i Belgrad

- 1 Çıkarub leşker-i küffârı didim târihin
Belgrad kal'asını aldı Mehemmed Pâşâ
(Koca Râgıb Paşa Divanı,Tarihler,s.68)

Neylî,Belgrad'ın düşman elinden kurtulacağını asla akla gelmediğini söyleyerek, Belgrad'ın bu durumunun İslâm ehli için büyük bir acı olduğunu söyler. Sultan Mahmud,orayı 1739'da kurtarmış ve 1741'de ise tamir ettirmiştir.

XVI

Târîh-i Feth -i Belgrad

- 7 Kim Belgradı alup düşmen nice eyyâm u sâl
Kâfire oldı esîr ol hısn-ı pâk u mu'teber
- 8 Gelmez idi 'akla tahlîsi o zîbâ-ma'kılun
Ehl-i İslâma 'aceb dâg-ı dil idi ser-te-ser
- 9 Hamdü li'llâh dest-i a'dâdan anı itdi hâlâs
Himmet-i şâh-ı cihân Sultân-ı Mahmûdü'l-eser
- 10 Ba'd ez-în hem kal'asın ta'mîr ü tezyîn eyledi
Oldı revnakla metânetde dahı efzûn-ter
- 17 Feth idüp bu kal'ayı yümn ile sultânü'l-ümem (H.1152 -M.1739)
Kıldı ma'mûr anı ol Sultân-ı Mahmûdü's-siyer (H.1157-M.1741)

فتح ابدوب بو قلمی یمن ایله سلطان الام
سنه ۱۱۵۲
قیلدی مامور آخی اول سلطان محمود التیر
سنه ۱۱۵۷

(Neylî Divanı,Kasideler,S.69)

İbrahim Nazîrî, padişahın yaptığı gazâ ile fitnenin soyunun kesildiğini söyler:

157

- 1 Olup şerre delîlin re'si maktû'
Yine târîhce vaz' olındı nâgâh
- 2 Gazâsıyla cenâb-ı pâdişâhun
Fiten 'ırkı kesildi hamdüli'llâh Sene 1165 (M.1751-52)
(İbrahim Nazîrî Divanı,Tarihler, s.1004)

2.2.1.10. Osmanlı – Rus Savaşı (1768-1774)

Avusturya savaşından sonra, mâli ve askerî yapısı bir hayli bozulan Osmanlı

Devleti,antlaşmaya da sâdik kalarak kendini toparlamaya çalışıyordu.Ruslar ise,bir yandan ekonomik ve askeri bakımından güçleniyorlar diğer taraftan Avrupa’da kalabilmek için Lehistan’ı ortadan kaldırmayı düşünüyorlardı.Bunun için Lehistan’ın iç işlerine karışan Ruslara karşı,Osmanlı Devleti 8 Ekim 1768’de savaş ilan etti. Savaş,Kırım Hanı Kırım Giray’ın Rusya’ya akın etmesiyle başladı.Fakat, Osmanlı devleti,ekim ayında savaş ilan etmesine rağmen,devletin ve askerinin birtakım noksanlıkları yüzünden sefere çıkma konusunda aceleci davranamadı ve yaklaşık altı aylık bir tehir ile 22 Mart 1769 tarihinde ordu İstanbul’dan hareketle sefere çıkmış oldu.

Bu sırada Sadrazam Mehmed Emin Paşa azledilerek yerine Moldovancı Ali Paşa tayin edilmişti.Ruslar ,Tuna boylarında ilerlerken yerli Hıristiyan halkın da desteğini alarak Eflak-Boğdan’ı ele geçirdiler. Fakat asıl dönüm noktası Kartal’daki savaş oldu.1 Ağustos 1770’de Rus ordularının Osmanlı ordusunu mağlup etmesi savaşın bir dönüm noktası oldu.Askerin önemli bir kısmı bu savaşta ölürken,erzak ve mühimmatların tamamı Rusların eline geçti.Baltık’ta hazırlanan Rus donanması,İngilizlerin de yardımıyla Akdeniz’e çıktı.Rusların Akdeniz’e çıkmalarıyla Mora’da isyan da başlamış oldu.Mora’nın sahil ve kalelerini kuşatan Ruslar çok sayıda Müslüman halkı kılıçtan geçirdi.Rusların asıl hedefi,Çanakkâle Boğazını da kapatarak devletin Akdeniz ile olan ilişkisini tamamen kesmekti.Böylelikle isyan hareketi Selanik’e kadar olan bütün Balkanları kapsayacaktı.Fakat Mora seraskeri Muhsin-zâde Mehmed Paşanın gayretleri sonucu Mora’da isyan bastırıldı ve âsâyiş sağlandı.Ancak 6 Temmuz 1770 tarihinde tarihe *Çeşme Faciası* diye geçen olay vuku buldu ve Osmanlı donanmasının tamamı Ruslar tarafından yakıldı.

Ruslar,1770 yılının Mart ayında Kırım’a saldırmaya başladılar ve 8 Temmuz 1770 tarihinde Kırım’ın kilidi durumundaki Orkapı’yı ele geçirdiler. Kırım’ın işgali böylelikle başlamış oldu.Kırım Hanı Selim Giray İstanbul’a kaçtı ve halk perişan bir şekilde dağlara çıkarken Ruslar da geçici olarak Sâhib Giray’ı Kırım Hanı olarak atadılar.Ruslar ,Bender kalesini ele geçirdikten sonra Osmanlı devletine elçi göndererek sulh teklifinde bulundular.Fakat bu teklif,Osmanlı devlet adamlarınca düşmanın zayıflığına yorumlanarak pek ciddiye alınmadı.

Bu sırada İngiltere,Avusturya ve Prusya gibi devletler,Rusların bu işgalinin aleyhlerine olacağı düşüncesiyle arabuluculuk teklifinde bulundular.

Nihayet 10 Mayıs 1772’de *Yergöğü Mütarekesi* ve 12 Temmuz 1772 tarihinde de *Bahri Sefid Mütarekesi* imzalandı.Fakat Rusların barış görüşmelerinin yapılması için öne sürdükleri ağır şartlar antlaşmanın imzalanmasına mani olmaktaydı.

“Ruslar,bu görüşmelerin akamete uğramasından sonra,Tuna boyunda Kırım ve Gürcistan’da taarruzlara başladılar.Ruşçuk ve Silistre’de mağlup olmalarına rağmen,Totrakan ve Hacıoğlupazarı’na girerek Kozluca’da Osmanlı ordusunu mağlup ettiler.”⁵¹³ Bu başarıları müteâkip Ruslar, Osmanlı devletine tekrar elçi göndererek sulh teklifinde bulundular.Zor durumda kalan Muhsin-zâde Mehmed Paşa,barış görüşmelerine başlamak için Rusların öne sürdüğü şartları kabul ettiğini bildirerek antlaşmaya razı oldu.17 Temmuz 1774 tarihinde,*Küçük*

⁵¹³ Halil İnalçık ve Diğerleri, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları,Ankara,1999,c.1,s.544

Kaynarca Antlaşması imzalandı

Osmanlı devleti,bu savaşı Lehistan'ı kurtarmak için yapmakla beraber,bu ülke Rusya,Avusturya ve Prusya arasında paylaşılmıştır. Antlaşmanın en önemli maddesi ise,Kırım'ın Osmanlı devletinden ayrılarak Rusların tehdidine açık hale gelmesidir.Ayrıca bu antlaşma ile ,Fransız ve İngilizlere daha önceden verilen kapitülasyonlar Ruslara da verilmiş,Ruslar istedikleri yerde ticaret yapma hakkına sahip olmakla,Karadeniz bir Türk gölü olmaktan çıkmıştır.

Antlaşma ,gerçekte iki devlet arasındaki barışın çok da uzun sürmesine manidir. “*Zira Kırım gibi büyük bir eyaletin kaybedilmesi,Osmanlı devletinin razı olmayacağı bir hadisedir.*”⁵¹⁴Ruslar, kendilerine yakın gördükleri Şâhin Giray'ı han yapmayı başardılar.Böylece Kırım yavaş yavaş Rus işgaline hazır hale gelebilecekti.Halkın Şâhin Giray'ı istememesi üzerine çıkan olayları bahane eden Rusya,1778 senesinde Kırım'ı işgal etti.Burada büyük katliamlara maruz kalan halk,deniz ve karayoluyla Anadolu'ya gelmeye başladı.Osmanlı devleti,Trabzon Valisi Canikli Ali Paşayı donanma ile Kırım'a gönderdiyse de, az sayıdaki Osmanlı kuvvetleri Rusya karşısında başarı kazanamadı.En sonunda,Fransızların da devreye girmesi ile 21 Mart 1779 tarihinde Rusya ile Osmanlı devleti arasında Aynalıkavak Tenkihnamesi imzalandı. Buna göre,Kırım bağımsız oluyor ve Şâhin Giray'ın hanlığı,Osmanlı devleti tarafından kabul ediliyordu.⁵¹⁵

Osmanlı-Rus savaşı ile ilgili şairlerin çok da fazla şiir yazmadığını görüyoruz. Taradığımız divanlarda, bu savaşla ilgili şiir yazan sadece iki şaire rastladık. Bunlardan ilki Bursalı Feyzî, diğeri de Ömer Besim'e aittir.

Bursalı Feyzî Efendi ⁵¹⁶,bu dönem Osmanlı Devletinin Ruslarla yaptığı savaşı yazdığı musammatlarla anlatır: ⁵¹⁷

Moskof üzerine yapılan seferde,Hz.Peygamber'in,Hacı Bektaş-ı Veli'nin ve erenlerin yardımı, ordunun yanındadır ki,padişahın hemen sefere çıkması gerekir.Sultan Mustafa Han, babası Sultan III.Ahmed'in rûhunu şâd etmiştir. Yeniçeriler, topçular, sipahiler ve gâziler,hepsi de can vermeğe ve can almağa hazırdırlar.Kader aynası ,artık, iman ehlerinden yana dönmüştür:

173

Hatt-ı sultan sâdır oldı nâm-ı Moskov üstüne
Çünkü da'vet kıldı hâşş (ü) 'âmı Moskov üstüne
Hamd Allah kim uyandı Hacı Bekdâş-ı Velî
İdelim 'azm-i sefer bir kâmı Moskov üstüne

Yeniçeri topçı sipâhî gâziyân âmâdedir
Cân virüb cân almağa bin cân ile dil-dâdedir
Geldi heb gâ'ib erenler cümlesi ahfâdedir
Eyle sultânım hemân ikdâm Moskov üstüne

Rûh-ı sultân-ı Ahmed'i bu yolda handan eyledin

⁵¹⁴ Halil İnalçık ve Diğerleri, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları,Ankara,1999,c.1,s.545

⁵¹⁵ Osmanlı-Rus savaşı hakkında geniş bilgi için bkz. bu tezde s.20

⁵¹⁶ Feyzî bu savaşta esir düşmüştür.Feyzî hakkında bkz. bu tezde s.474

⁵¹⁷ Feyzî Efendinin bu savaşla ilgili 6 musammat şiiri daha bulunmaktadır ki, bunlar divanında 174A-1(s.729) ,174A-2(s.729), 174A-3(s.730), 174A-4(s.730),174B-1(s.731)ve 175A-1(s.732) adlarıyla yer almaktadır.Şair,bu şiirlerinde de,yukarıda misâl olarak verilen manzumede geçen ifadelerin benzerini kullanmış;Osmanlı ordusunun Ruslar karşısında galip gelmesi arzusunu anlatmıştır.

Hem çerâg-ı Ahmed'i yâkub fûrûzân eyledin
 Âlûd-ı sırr-ı ebî sırrın nümâyân eyledin
 Nakd-i himmet sarf idüb encâmı Moskov üstüne

Rüzgâr-ı nusret esdi ehl-i îmândan yana
 Bin himmet müjde kıldı hâne-i cândan yana
 Döndi mir'ât-ı tecellî âl-i 'Osmân'dan yana
 Şeh-ı 'âlem şarkıdır endâmı Moskov üstüne

(Feyzî Efendi Divanı,s.728)

2.2.1.10.1. Limni Kalesinin Geri Alınışı (22 Ekim 1770)

Cezâyirli Gazi Hasan Paşanın⁵¹⁸ Limye kalesini düşman muhasarasından kurtarması dolayısıyla yazılan tarih kıt'asında,Feyzî,Hasan Paşa için “ulvî yardımcı” ifadesini kullanır.Hasan Paşa,Hızır ve İlyas gibi,feryada yetişmiştir:

175

Cezâyirli Hasan Kapudan Limye Kal'ası'nı Küffâr Elinden Cengle Halâs İtdüğü Târîhdir

Tob-ı küffâr eylemişken Limye içre halkı mât
 Geldi imdâda hüsn-i yek mürdeler buldı hayât
 Dinse şâyeste Cezâyirliye gavs-i ulû âslın
 Hızır (u) İlyâs'a bedel feryâda irmişdir o zât
 Kesdi a'dânın bâşın Feyzi didi târîhini
 Limye tûfân-ı küfrden hamd ola buldı necât (H. 1184 - M.1770)

(Feyzî Efendi Divanı,s.733)

Bu dönem Osmanlı-Rus savaşını anlatan bir diğer şair,Ömer Besim'dir.Ömer Besim,Sultan Mustafa'nın Rusların antlaşmayı bozması üzerine Kırım Hanına ferman göndererek oradan gelen askerlerle orduyu güçlendirdiğini ve düşman üzerine sefer düzenlediğini söyler.Düşman askerinin kırk bin kadarı esir olmuş ve binlercesi de öldürülmüştür:

Hüve'l-Feyyâz

16

1 Cenâb-ı şâh-ı gazâ-pîşe Mustafâ Han'ı
 Hemîşe mazhar-ı tevfik ide Hudâ-yı mecîd
 3 Çü nakz-ı 'ahde cesâret idince Rûsiyye
 Lehîb-i kahr-ı şehenşâh-ı a'zam oldu bedîd
 4 Çerâgı han-ı Kırım'a hemân idüb fermân
 Cüyûş-ı lücce-hurûşile eyledi te'yîd
 5 İdüb mesâfe-i sad-sâ' ati akımla harâb
 Cezâ-yı kârını buldı gürûh-ı kavm-i 'anîd
 7 Esîri kırk bin olub sadhezârı öldi dahi
 Sinân u tîre nişâne katîl-i seyf-i hadîd
 13 Bu fevz ü nasr u fütûhâta bî-bedel târîh
 Sezâ yazılssa Besîmâ zihî gazâ-yı sa'îd (H.182/184 – M.1768)

(Ömer Besim Divanı,Tarihler)

2.2.1.11. Osmanlı - Rus/Avusturya Savaşı (1787)

Rusya'nın Kırım'ı işgal ve ilhak etmesi,Küçük Kaynarca Antlaşmasının hükümlerinin ortadan kalkmasını da beraberinde getirmişti.Sadrazam Halil Hamid Paşa,Rusya ile er geç bir savaş yapılacağını muhtemel gördüğünden mâlî ve askerî açıdan hazırlıklar içine girmişti.

⁵¹⁸ Kaptan-ı Deryâ Cezâyirli Gâzî Hasan Paşa.

Avusturya ile Rusya'nın İstanbul'u Türklerden almak ve Bizans'ı yeniden diriltmek için ittifak yapması,iki devlet arasındaki Eflak-Buğdan çekişmesi,Kafkas kabilelerinin Rus topraklarına akını,Osmanlı devletine bağlı Kazakların Tuna boylarında yağmalar yapması,Varna'ya konsolos tayini meselesi gibi konular,Osmanlı devleti ile Rusya arasındaki savaşı kaçınılmaz hale getirdi.Neticede, 19 Ağustos 1787 tarihinde Rusya'ya savaş ilan edildi.Avusturya, Rusya'nın yanında 9 Şubat 1788 tarihinde Osmanlı devletine savaş açtı. Savaş iki cephede olduğundan Sadrazam Koca Yusuf Paşa,Avusturya cephesine , eski sadrazam Şahin Ali Paşa Rus cephesine komutanlık yaptı ve Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa ise donanmanın başında savaşa katıldı.

Savaşın başlamasından sonra Yaş ve Hotin kalesi Rusların eline geçti ve Karadeniz'de de şiddetli çarpışmalar oldu.17 Aralık 1788 tarihinde Özi kalesinin Rusların eline geçmesi sonucu büyük teessüre kapılan Padişah 1.Abdülhamid 7 Nisan 1789 tarihinde öldü ve yerine III.Selim tahta geçti. Bu sırada Buğdan'a yerleşen Rusların Tuna nehrini geçerek Kalas'ı işgal etmeleri üzerine sadâret makamına Cenaze Hasan Paşa atandı. Rusların işgal edildikleri yerlerden geri püskürtülmeleri için yapılan mücadele sırasında 1 Ağustos 1789 tarihinde yaşanan *Fokşani* bozgunu üzerine ordunun tüm ağırlığı Rusların eline geçti.22 Eylül 1789'da yaşanan *Boze* bozgunundan sonra ise, Rusya,Akkerman,Basarabya ve Bender'i; Avusturya ise Belgrad ve Semendre'yi ele geçirdi

Avusturya ise kazanılan zaferler sonrası savaştan çekilmek istiyordu.Çünkü iç isyanlar ve Fransa'da olan siyasi gelişmeler,Avusturya'da endişe yaratıyordu.Neticede *Yergöğü*'de büyük bir mağlubiyet yaşayan Avusturya 4 Ağustos 1791 tarihinde *Ziştovi Antlaşması* ile savaştan çekilmek zorunda kaldı.

İsveç Rusya ile antlaşma yaptı ve Rusya da bütün gücünü Osmanlı cephesine çevirdi.Bundan sonra Kili ,İsmail , Tuna deltasındaki kaleleri ele geçiren Rusya, Kafkasya'da da Anapa ve Soğucak gibi önemli kaleleri ele geçirdiler.Osmanlı devlet adamları, bu gelişmeler sonrası barış yapma şeklinde bir karara vardı.Ruslar da Fransa'daki siyasi gelişmeler ve Avusturyanın savaştan çekilmesi sonrası Avrupalıların da baskısıyla barış yapmağa razı oldu ve iki devlet arasında , 18 Ağustos 1791 tarihinde imzalanan *Kalas Mütarekesi*nden sonra 10 Ocak 1792 tarihinde on üç maddelik *Yaş Antlaşması* imzalandı.⁵¹⁹

Tayyar Mahmud Paşa, Anapa kalesi muhafızı iken H.1205(1790) senesinde Ruslar'a esir olmuş ve üç sene esârette kalmıştır.⁵²⁰

Tayyar Mahmud Paşa , H.1200 senesinde⁵²¹ Osmanlı Devleti , Rusya ve Avusturya'ya savaş açtığı zaman Anapa kalesinin muhafızıdır. Dolayısıyla,kalede yaşananları,düşmana karşı yapılan savunmayı ayrıntılı bir şekilde manzûmede bulmamız mümkündür.Tayyar Mahmud Paşanın bu kasidesi, Sultan I.Abdülhamîd'den sonra tahta çıkan Sultan III.Selim'e bir arz-ı hâl niteliğindedir.

Sultan Abdülhamid Han,gittikçe artan saldırı ve fitne ile gazâ emrini vermiştir.Bu savaş

⁵¹⁹ 1787 Osmanlı-Rus harbi hakkında geniş bilgi için bkz. bu tezde s.27

⁵²⁰ Kasidenin arz-ı hal kısımları, Tayyar Mahmud Paşa bölümünde ayrıntılı olarak verilmiştir.Bkz. bu tezde s.558

⁵²¹ Kasidede H.1200 tarihi verilmiştir. Oysa bu savaş,Sultan I.Abdülhamid döneminde H.1201 senesinde açılmıştır.

kararıyla cihan emniyet ve rahata ermiştir ve sulh imkânı doğmuştur. Tayyar Mahmud Paşa, kaleyi üç bin askeriyle canla başla korumaktadır.Muhafız oluşundan on beş ay kadar sonra ,kale Ruslarca muhasara edilmiştir.Rus ordusu kalabalıktır;öyle ki görenler elli atmış bin kişi olduğunu sanır.Sonradan öğrenildiğine göre sayıları kırk bindir.

1
38 Bin iki yüzde Rûs u Nemçe ile cenk açmışdı
Şeh-i 'Abdü'l-hamîd-i nâ'il-i gufrân-ı sübhânî
39 Bulup gitdikçe germiyyet cidâl u sûriş ü fitne
Misâl-i gamze-i hûbân kılıç 'arz etdi yalmânı
40 Cihân âsûde oldu sâye-i lütfunda Hünkârım
Bulundu sehl ü râhat üzre şimdi sulhun imkânı
62 Anapa kal'asının emrin ile vakt-i gavgada
Tüvâna üçbin 'asker ile olmuşdum nigeş-bânı
64 Bedenimden idâre eyleyip ol 'askeri anda
Edince on beş ay bu hâl ile çarh üzre devrânı
65 Misâl-i hatt -ı ruhsâr-ı civânân eyledi mahsûr
Kenâr-ı kal'ayı Moskovlunun ceş-i firâvânı
66 Görenler elli altmış bin diyü tahmîn ederlerdi
Egerçi kırk bin imiş sonra tashîh eyledik ânı

Kale halkı,çocuklarını kurtarmak için kavga etmeden kaleyi teslim etmekten yanadır.Fakat, Tayyar Mahmud Paşa buna râzı olmaz.Savaşın kıvılcımı,ağustos sıcağıyla birleşince,ortalık Kerbelâ'ya dönmüştür.

67 Ahâlîsi 'umûma verelim derlerdi bi-gavgâ
Ki istihlâs-ı evlâd u 'iyâlin lik budur imkânı
68 Göğüs gerdim hem-an-dem eyledim gavgâ-yı temşiyet
Bana terk etdirir nâmûs u gayret her zemân cânı
70 Mukârin çün bana top u tûfeng ü humbara oldu
Hem-ân-dem dillerinde âteş icrâ etdi sûzânî
71 Şerâr-ı ceng ile tev'em olunca tâb-ı Agustus
Yine devrân etdi Kerbelâ resmince devrânı

Muhasaranın on dokuzuncu gününde,üç bin kişi askerden kala kala beş yüz kişi kalmıştır.Tayyar Mahmud Paşa,bu kadar az askerle kaleyi savunmaya yine de devam eder.Ancak,askerler azaldığı için kâfir düşman kaleye girmiştir.Bundan sonra,düşmanla meydan savaşı başlar.Sille tokat, üç saat göğüs göğüse yapılan kavga sonunda,asker perişan olur.

74 Olunca on tokuz gün germî-i bâzâr-ı cân böyle
Hemân sarf eylediler ekserî nakdine-i cânı
76 Hemân beşyüz kadar kaldı yanımda üç bin 'askerden
Mübârek başının bâkîsi oldu koç kurbânı
77 Yine etdim bu mikdar 'asker-i bâkî ile ikdâm
Efendim bulmadım bir vech ile hıfzında imkânı
78 Diyâr-ı rahmete 'âzim olunca ekser-i 'asker
Hem-ân-dem ol sebebden kal'anın boş kaldı bir yânı
79 Bu takrîb ile girdi bî-mezâhim kal'aya kâfir
Egerçi böyle imiş çâre ne takdîr-i Rabbânî
80 Kalan 'askerle yanımda yeni bâşdan zokâklarda
Esâs-ı cenge urdum pâdişâhim resm-i bünyânı
81 Şamâr sille yaka yakaya üç sâ'at edip gavgâ
Berâber eyledik dâmân ile çâk-i girîbânı
82 Teşettüt geldi hâl-i 'askere tefrika verdi za'f
Derûn-ı kal'a buldu hân-mânım-veş perîşânı

Kalan otuz askeriyle bir yere sığınan Tayyar Mahmud Paşa,atacak tek kurşunlarının bile kalmadığını söyler.Diğer askerlerden bazısı düşmana esir olmuş,bazısı da şehit olmuştur.En sonunda düşmana esir olduğunu söyleyen Tayyar Paşa,bunun İlâhî bir takdir olduğunu belirtir.

- 83 Fakat otuz neferle bir mahalle kapanıp etdim
Yine ölmek için gavgâyı ben oldukça imkânı
84 Tükendi cümle kurşun kalmadı bârûtdan dâne
Silâh işkeste dem-beste ki yok tahrîke dermânı
85 Gelip âhir bu hâle kalmadı tebdîre bir çâre
Bulunmaz ihtiyâr elde değil terk etmege cânı
86 Kulun kaldım otuz adamla gayri kalmadı kimse
Kamu mevcûd olan oldu esîr-i dest-i 'udvânı
87 Olup ahşâm ben cây-ı penâhımda tahassünde
Hücûm etdi hem-ân-dem haylice sultân-ı hüsrânı
88 Biraz seyf ü yatâgân sille vü yumrukla sa'y etdik
Felek dest-i 'adûya verdi encâmı girîbânı
89 Debîr-i nüsha-i takdîr böyle eylemiş tahrîr
Ne mümkün hâme-i tebdîr çekmek hatt-ı butlânı

Şair,anlattıklarının şahidinin Allah olduğunu söyleyerek,padişah uğrunda esir olduğunu belirtir.Tayyar Mahmud Paşa,şehitlerin rahat hâlini gördükçe onları kıskanmakta ve namus gayretiyle savaştığını,ancak kaderin ona şehitliği nasip etmediğini söyler:

- 90 Gûvâhım hazret-i Allâh'dır şevketli hünkârım
Ugurunda esir oldum bi-hükm-i emr-i sübhânı
91 Ne denli eylesem şekvâ yeridir baht-ı şûmumdan
Beni reşk öldürür râhat da gördükçe şehîdânı.
92 Nice öldüm dirildim gayret-i nâmûs ile hayfâ
Bana dâğ-ı dil etdi çarh bu cismimdeki cânı
...

(Tayyar Mahmud Paşa Divanı,Kasideler,s.1)

Allah,Sultan Selim Han'a yardım etmiş,düşmanı kahrederek onu sevindirmiştir.Zafer müjdesi gelmiş ve herkes bu tebriği kutlamıştır.

XV

Târîh-i Berây Feth ü Nusret-i Şâd-Mânî

- 12 Hak anı mansûr eyledi nusretle mesrûr eyledi
A'dâyı makhûr eyledi oldu bütün zîr ü zeber
14 Geldi beşâret nâmeler duyuldu çün hengâmeler
'Allâmeler fehâmeler tebriği kıldı ser-te-ser
24 Nâşid düşüp bir mu'teber târîh elfâzı güher
Bu müjde-i nasr u zafer vire zamâna zîb ü fer (H.1204 – M.1789-90)

ناشد و ثوب بر مستبر ریح العالی
ابو محمد نصر و ظفر و یرو زمانه زین و ز

(İbrahim Nâşid Divanı,Tarihler,s.75)

2.2.1.12. Osmanlı -Fransız Savaşı (1798-1801)

Şairler,Mısır'ın Fransızlardan geri alınması dolayısıyla Sultan Selim'i Mısır'ın ikinci fâtihi olarak kabul ederler ve Yavuz Sultan Selim'in Mısır fethine sık sık telmihlerde bulunurlar.Hatta,Sultan Selim,Yavuz'dan daha üstündür.Zira,Yavuz,Mısır'ı Osmanlı

topraklarına katmak için Müslümanlarla savaşmışken;Sultan III.Selim,bu savaşı,din düşmanlarıyla yapmıştır.⁵²²

2.2.1.12.1. El-Ariş'in Fransızlardan Geri Alınması(1799-1800)

Sürûî,Fransızlarla olan savaş sırasında El-Ariş'in geri alınmasını,yazdığı uzun muhammesle anlatır.⁵²³Fransız mel'unu,Kahire'ye gelmiş ve Ariş kalesini zabtetmiştir.İslam ordusu,pek güzel bir cihâd yaparak düşmana aman vermemiş ve Ariş'i geri almıştır:

7
Târîh Berây-ı Feth-i 'Ariş be-San 'At-ı Muhammes be-Zımn-i Medh-i Sultân Selîm

1
1 Kâhire iklimine gelmişdi efrenc-i la' in
2 Kıldı ser-had reh-güzerde baldı bir hısn-ı haşîn
3 Feth olındı şimdi yazdum iki târîh-i metîn
4 Pâdişâhımı müjde kim aldı 'Arişi ehl-i dîn (H. 1214)
5 Kesdi a'dâmun emânın bu cihâd-ı bihterîn (H. 1214-M.1799)

...

(Sürûî Divanı,Muhammesler,s.239)

2.2.1.12.2. Fransızların Mısır'ı Tahliyesi (27.06.1801)

Ebubekir Sâmî Paşa,Sultan Selim'i methiye gâyesiyle yazdığı kasidesinde,Fransızların Mısır'ı tahliyesini de anlatır:

Hakk,asrın şahı olan Sultan Selim'i,İskender gibi muzaffer kılmış ve onun yardımıyla cihanın yüzünü güldürmüştür.Düşman,Firavun gibi Mısır'a hücum etmiş iken,Allah yardımını göstermiştir.Padişah,dünyayı ferahlatan himmetiyle denizden ve karadan gönderdiği ordularla,güzel bir fetih gerçekleştirmiştir.

Bu gazâ,Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden daha üstündür.Bu harp ile Gavri ile yapılan savaş⁵²⁴ hiçbir olabilir mi?

4
Der-Sitâyiş-i Hazret-i Sultân Selîm
1 Hakk muzaffer kıldı şâh-ı' asrı İskender gibi
Rûy-ı 'âlem şevk-i nusretle yine oldu besîm
2 Ya'ni Fir'avn-ı 'adû Mısır'a hücûm etmiş iken
Dest-bürd-i fahr ile gösterdi i'câz-ı Kelîm
3 Himmet-i gîfî-gûşâyı bezl ile cûlar gibi
Berren ü bahren yetiştirdi nice cünd-i 'azîm
5 Habbezâ feth-i celîl-i nusret-i Yezdân'ı kim
Kıldı i'tâ şâh-ı İslâm'a Hudâ-vend-i Kerîm
8 Bu gazâ etdi tefevvuk gazve-i ecdâdına
Kande kaldı feth-i Mısır-ı sâbık-ı Sultân Selim
9 Gavrine vasıldır erbâb-ı vukûfun cümlesi
Bir mi hâşâ harb-i Gavri ile bu ceng-i' azîm
22 Şeş-cihetden çıkdı fethi müjdesi târihidir
Aldı Mısır'ı kahr ile a'dâsını Sultân Selîm

(Ebubekir Sâmî Paşa Divanı,Kasideler,s.43)

⁵²² Savaş hakkında geniş bilgi,siyasi olaylar aktarılrken verilmiştir.Bkz.bu tezde s.29

⁵²³ Sürûî'nin bu muhammesi 56 benddir.Yukarıda verilmeyen bendlerde,düşman ordusunun İslâm ordusu karşısında bozguna uğradığından,Allah'ın,peygamberin ve meleklerin yardımıyla Ariş kalesinin Fransızlardan geri alındığından bahsedilerek Sultan III.Selim methedilmiştir.Bendlerin bazılarının son iki mısraında ,verilen bendde olduğu gibi ebced ile H.1214 tarihi düşürülmüştür.

⁵²⁴ 1501-1516 yılları arasında hükümdarlık yapmış Memlûk sultanı.Yavuz Sultan Selim karşı Şah İsmail'i desteklemesi yüzünden Osmanlılarla olan ilişkileri bozulmuş ve Mercidabık'ta yapılan savaşta mağlup olmuştur.Kansu Gavri,bu savaşta ölmüştür.

Tayyar Mahmud Paşa,Kâhire'nin fethini yazdığı bir tarih kıt'asıyla anlatır.Sultan Selim'in elindeki kılıcı Hz.Musa'nın âsâsına benzeten şair,onu bir ejderhaya benzetir. Fransızlar,onun lütuf ve inayetinin gölgesinde yaşarlarken,nankörlük yapmışlar ve Mısır'ı almışlardır.Padişahın kahrını görünce de yaptıklarına pişman olmuşlardır.Sultan Selim,o temiz mülkü,gayretiyle çok kolay bir şekilde almıştır:

2

Târih-i Feth-i Mısır Kâhire

1 Cenâb-ı Hazret-i Sultân Selîm Hân-ı sâlis kim

'Âsâ-yı tîg-ı deste hemçü su'bân-ı kelîm aldı

4 Ni'am perverde-i lutf u 'inâyâti iken efrenc

Edip küfrân-ı ni'metlik 'aceb kâr u vahîm aldı

5 'Ubûdiyyet ile Hakk sûretinden bâtl u ebter

'Aceb kim bagteten aktâr-ı Mısır-ı ol le'im aldı

6 Olunca sonradan agâh kahr-ı pâdişâhîden

Şikenc-i fikre düşdü bâşına kayd-ı 'azîm aldı

7 Bi-hamdi'llâh yümn-i feyz-i ikbâl-i şehen-şâhî

O mülk-i pâki bir himmet ile sehl ü selîm aldı

12 Hulûs-ı sıdkım- âsâ nokta sığmaz tâmdır târih

Mükerrer müjde çarha Mısır Gazi Şeh Selîm aldı

(H. 1215 – M. 1801)

(Tayyar Mahmud Paşa Divanı,Tarihler,s.18)

Sultan Selim'i,Mısır'ın ikinci fâtihi olarak gören şairlerden biri de Pertev'dir. Sultan Selim,cihânı koruyan şanı yüce biridir.Öyle ki,Gavrî ve Tomanbay'ı⁵²⁵onun kapısında bekçi bile yapmaz.Pertev,Sultan Selim'i,Yavuz Sultan Selim'le karşılaştırırken, Yavuz'un Mısır fethinde İslâm askerleriyle savaştığını söyleyerek bir tavır koyar. Oysa Sultan III.Selim, din düşmanlarıyla gazâ eylerek bu mülkü fethetmiştir. Şair, bundan dolayı, Sultan III. Selim'i, Yavuz Selim'den daha üstün görür.⁵²⁶

5

Târih Berây-ı Feth-i Mısır-Kâhire

I

1 Niğebân-ı cihân sultân-ı zî-şân Hüsrev-i devrân

Nerîmân-ı zamân sâhib-kırân-ı rezm-i dâniâyı

2 Cenâb-ı Hazret-i Sultân Selîmü's-Sâlis ol gâzi

Derinde eylemez derbân Gûrı vû Tumânâyı

II

1 Yazıldı fatih-i sâni-i Mısır elkâb-ı sâhîsi

Müyesser itdi Hak bir böyle nâm u şân u vâlâyı

2 Selîm Hân-ı kadîm almışdı mülk-i Mısır Gûriden

Cünûd-ı ehl-i İslâm ile idüp ceng ü gavgâyı

3 Şeh-i devrân gazâ itdi 'adû-yı dînden aldı

Du'â-hân eyledi el-hak bütünce ehl-i dünyâyı

7 Cevâhîrle yazılsun tâk-ı 'arşa beyt-i târihi

Ki bu feth itdi ihyâ Pertev a'lâ ile ednâyı

⁵²⁵ Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin kardeşinin oğlu olan Tumanbay, Kansu Gavri'nin, Osmanlıların Mısır'ı ele geçirmelerini önlemek için Suriye'ye gitmesi üzerine, Kahire'de amcasına vekalet etti. Mercidabık Savaşı'nda ölen Kansu Gavri'nin yerine Memlük sultanı ilan edildi (1516). Yavuz Sultan Selim'in Kahire'nin Osmanlılara bağlanması teklifini reddetti ve Kahire'yi savunmaya hazırlandı. Sina Çölü'nü geçen Osmanlı ordusu ile Ridaniye'de karşılaştı (1517). Yapılan savaşı kaybedince kaçtı. Kahire, Osmanlı hakimiyetine girdi. Tumanbay, tekrar Kahire'yi geri almak için çalıştı, fakat yakalanarak idam edildi. (1517)

⁵²⁶ Muvakkit-zâde Pertev'in,Mısır'ın Fransızlarca alınması sonrasında gerçekleşen fetih haberiyle sevindiğini anlattığı 3 beyitten oluşan bir tarih kıt'ası daha vardır.Bkz.Mehmet Ulucan **Muvakkit-zâde Mehmed Pertev, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlii**, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Ün.v. SBE. Elazığ,2005,s.417

(Muvakkit-zâde Pertev Divanı,Tarihler,s.416)

Atâullah, Fransızların melun olduğunu, serkeşlik yapıp Mısır'ı işgal ettiklerini söyler. Sultan Selim, kara ve denizlerden techiz ettiği orduyla hareket etmiş ve düşmana keskin kılıcıyla kat'î bir cevap vererek Mısır'ı düşmandan kurtarmıştır. Bu fetih, cihanın mutlu olmuştur:

I

Târîh-i Berây-ı Feth-i Mısır

6 Melâ'în-i Frence bagteten nakz eyleyüp 'ahdîn
Gelüp Mısra hemân zu'munca bir mülk-i cesîm aldı
7 Şeh-i 'âlem dahı sarf-ı himemle berren u bahren
İdüp techîz-i ceyş-i bî-kerân ecr-i ' azîm aldı
8 Varunca ceyş-i şâhî hasm-ı kec-bîn-i cedel mu'tâd
Zebân-ı tîgdan kat' î cevâb-ı müstakîm aldı
13 Sürûr-ı fethile leb-rîz-i şekker-hand olup ' âlem
Felek vech-i 'abûsın terk idüp rûy-ı besîm aldı
18 Du'â-gûsı 'Atâ yazdı bu fethe bî-bedel târîh
Yine Mısır'ı adûdan kahr ile Sultân Selîm aldı (Sene 1216)

(Atâullah Divanı,Tarihler,s.97)

2.2.1. Antlaşmalar

2.2.1.1. Karlofça Antlaşması (1699)

Askerî yenilgilerle dolu 18.yy,1683'te Viyana kuşatması ile başladı. Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa1683 Temmuzunda Viyana'yı kuşattı.İşte bu kuşatmanın başlattığı savaşlar 16 yıl boyunca devam etti. Bu yıllarda Osmanlı Devleti, tek başına kudretli bir haçlı ittifakıyla savaşmıştır. Almanya İmparatorluğu, Rusya imparatorluğu, Polonya krallığı ve Venedik Cumhuriyeti, bu koalisyonun büyük devletleridir. Bunlara, Osmanlı Devleti'nin hemen daimî denecek şekilde harp halinde bulunduğu İspanya krallığı ile bir sürü orta ve küçük boyda devlet de eklenebilir.

Nihâyet,1699 tarihinde başlayan sulh görüşmeleri,tam dört ay devam ederek otuz altı celse sürmüş ve Ruslar hariç diğer üç devletle(Avusturya,Lehistan,Venedik) yirmi beşer sene müddetle ayrı ayrı muâhede ve Rusya ile de üç sene süreli bir mütâreke imzalanmıştır.(26 Ocak 1699)

Viyana önündeki bozgunluk,devletin asırlardan beri elde ettiği yerleri uzun mücadelelerden sonra on altı senede elden çıkarmış; Macaristan, Erdel, Podolya,Ukrayna,Mora gibi geniş bölgeler ile Bosna havalisinden mühim yerler düşmanların eline geçmiştir.

Karlofça barışı,on altı sene sürmüş olan büyük harbi sona erdirmiş,fakat Osmanlı Devleti,bu savaştan maddi ve manevi büyük kayıplarla çıkmıştı.Kaybedilen toprakların yanı sıra ,memleketin dahilinde idarî, askerî,iktisâdî, içtimâî bakımdan bozulmalar meydana gelmişti.Gerek savaş sebebiyle artan vergiler ve gerek angaryalar yüzünden ve gerekse yer yer soygunculuklardan usanan köylülerden bir kısmı yerlerini terk ederek şehir ve kasabalara sığınmışlar,bazıları da dağlara çıkıp eşkıyalığa başlamışlardı.

Divan şairleri,16 yıl süren bu savaşlar sonunda imzalan Karlofça Antlaşmasını,

memlekete huzur getirdiği gerekçesiyle tasvip etmişler, antlaşmayı imzalayan Osmanlı devlet adamlarını alkışlamışlardır.

Dürrî, Reisülküttâb Râmî Efendi, bu görüşmelerde önemli rol oynadığı için sulh tarihini onun adıyla düşmüştür.

Târîh-i Sulhiyye-i Râmî⁵²⁷

Dürrî-i bende didi lafzen ü m'anen târîh

Kayd-ı sulh eyledi yüz onda Reîsü'l-Küttâb (H.1110 – M.1699)

قید صلح البدر بوزار من ریس کتاب
نکات

(Dürrî Divanı, Tarihler, s.194)

Dürrî, Karlofça muâhedesini anlattığı tarih kıt'asında, Sadrazam Amca-zâde Hüseyin Paşayı⁵²⁸, yaptığı bu işten dolayı tebrik eder ve onu över.

Sadrazam Hüseyin Paşa, Çağatay Hükümdarı Hüseyin Baykara gibidir. Bir zamanlar halkın gözünde bir sürme gibi olan sefer tozundan insanlar yorgun düşmüştür. Zirâ, kafir düşmanlar, halkı ağılatıp onlara eziyet etmekteydiler. Hüseyin Paşa, halkın rahatı ve emniyet, cihanın âsâyişi için, bu antlaşmayı cân u gönülden istemiştir.

Şair Dürrî, antlaşmadan dolayı Allah'a hamd etmektedir. Halk antlaşma ile çok mutlu olmuştur ve kalplere neşe gelmiştir. Şaire göre Hüseyin Paşa, Aristo görüşlü, Eflatun akıllıdır. Hz.Peygamber'in şeriatının hâmisidir ve Müslümanların gam evini ferah eylemiştir. Hüseyin Paşa bu sulh ile çok isabetli bir karar vermiştir.⁵²⁹

Târîh-i Sulhiyye der-Sitâyiş-i Hüseyin Paşa

Sadr-ı a'zam âsaf-ı sâni Hüseyin Baykara

Kim cihân devrinde buldı mihnet ü gamdan necâh

...

Hükmi ne bir cân ile a'dâde râğbet gösterüp

Cân u dilden itdiler sulh üzre tedbîr-i salâh

Bir zamân gerd-i seferden gerçi kim bî-tâb olup

Tûtîyâ-yı çeşm idi halk-ı cihâna irtibâh

Za'îfân-ı pîşe-i îmânı agzâb eyleyüp

Her taraftan hûk-veş küffâr ederlerdi niyâh

Hamdüllillah beste-i sulh oldu bâb-ı dâr u gîr

Vech-i râhatdan açıldı halka rûy-ı iftitâh

Bu mesemetden füsûl-ı erbaa' yek-renk olup

İmtizâc itdi türâb-ı âteş ü âb u riyâh

Gûşe gûşe halk-ı âlem oldılar mest-i sürûr

Neş'e bahş oldu kulûba bu haber mânend-i râh

⁵²⁷ Râmî Paşa, (Sadrazam), bu görüşmelere reisülküttâb olarak katılmış ve görüşmeler onun nezinde gerçekleşmiştir. Râmî Paşa bu görüşmelerde büyük bir diplomasi başarısı göstererek Osmanlı Devletini büyük bir mağlubiyet yaşamasına rağmen mümkün olduğunca az bir kayıpla masadan kalkmasını sağlamıştır. Sadrazam Râmî Paşa için ayrıca bkz. bu tezde s.164

⁵²⁸ Sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa ile ilgili olarak bkz. bu tezde s.163

⁵²⁹ Dürrî divanında yer alan bir diğer tarih kıt'asında, Sadrazam Hüseyin Paşanın sulhu sağlayarak cihanı rahat ve emniyete ulaştırdığından bahsedilmektedir. M.Ziya Bağrıaçık, **Dürrî ve Divanındaki Tarih Manzumeleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniv.SBE. Van, 1996, s.163. Divan şairlerinin bu antlaşmaya bakışı şüphesiz aynı değildir. Bir önceki yüzyılın şairi Nâbî, Karlofça Antlaşması vesilesiyle Amca-zâde Hüseyin Paşaya sunduğu bir Sulhiyye kasidesinde, bu durumu zelzele-i hâile (korkunç deprem) olarak anlatmaktadır.

"Kimse bu zelzele-i hâileden ummaz idi

Ki bula bir dahi erkân-ı umûr istihkâm.

Ali Fuat Bilkan, **Hayri-nâmeye Göre XVII.Yüzyılda Osmanlı Düşünce Hayatı**, Akçağ Yay.,

Ankara, 2002, sh.32

Bârekallâh ey Aristo-rey-i Eflâtun- hired
 Kim zamânında zamân buldı feyz-i inşirâh
 Âferin ey hâmi'-i şer-i mübîn-i Mustafâ
 Ehl-i dîne eyledün gam-hâne-i dehr-i ferâh
 Râhat-ı dâreyn ile mesrûr ide Hâlik seni
 K'oldı devrinde mübeddel râhat-harâb kifâh
 Sâl-i sulhun âsafa târîhini termîm için
 Şâirân ki deste kâmûs aldılar gâhî sıhâh
 Lafzen ü ma'nen hemân Dürrî didi târîhini
 Bin yüz onda buldı dünyâ râhat sulh u salâh (H.1110 – M.1699)

بیک روزونه بولم زینار حیاتیم و صلاح

(Dürrî Divanı,Tarihler,s.163)

2.2.1.2. İstanbul Antlaşması (1700)⁵³⁰

Dürrî,Ruslarla yapılan İstanbul Antlaşmasını şu tarih mısraı ile verir:

Târîh

Onda cehd on birde sulh oldu on ikide temâm (H.1112 – M.1700)

اونده جهد اون برده صلح اولم اون یکه تهم

(Dürrî Divanı,Tarihler,s.210)

2.2.1.3. Avusturya'nın Antlaşmayı Bozması⁵³¹

Vahîd,Avusturya kralının gurur içkisiyle sarhoş olarak yemin kadehine el vurmamasını söyler.Nemçe kralının canına cehennem ateşi değmedikçe nasihattan anlamayacaktır.Osmanlıya bir mektup göndererek sulhu bozduğunu söylemiştir:

IX

Târîh-i Nakz-ı 'Ahd-i Çâsâr-ı Nemçe

- 1 Nemçe çâsârı olup câm-ı mey-i nahvetle mest
 Urmasun peymâne-i peymâna magrûrâne dest
- 2 Eski kâfirdür nasîhat kâr-ger olmaz ana
 Olmadukça kâr-ı dûzeh cânına cây-ı nişest
- 3 Nemçe-i bî-dîn ne kâfirdür ki hükm eyler bize
 Hak-peresti hiç nice fermân-ber eyler büt-perest
- 10 Nâme irsâl eyleyüp yıkmış esâs-ı sulhını
 Dîn-i mensûh-ı Mesîhi eylemiş tekrâr pest
- 13 Nakz-ı sulhın gûş idüp târîhini didüm Vahîd
 Câm-ı bezm-i 'ahdi Nemçe eyledi bed'en şikest (H. 1122 – M.1710-11)

جام بزم عهدی نمچه ایلدی بداً شکست

(Vahîd Mahtûmî Divanı,Tarihler,s.408)

2.2.1.4. Bir Antlaşma (1709-10)⁵³²

Sultan Ahmed Han,sulh nüshasını yazarak mülkü ve dini emniyete almıştır:

XXVI

Târîh-i Musâlaha

Yazdı Sultân Ahmedün kilk-i serf'-i sermedi

⁵³⁰ İstanbul Antlaşmasıyla ilgili geniş bilgi için bkz.bu tezde s.2

⁵³¹ Verilen tarihte,Osmanlı Devletinin yapmış olduğu herhangi bir antlaşma tespit edilememiştir.Vahîd , yazdığı bu manzumede, muhtemelen, Osmanlı Devletinin Mora seferi öncesi, Avusturya'nın Karlofça Antlaşmasını bozduğunu anlatmaktadır.

⁵³² Ebcedin tam verilmediğini düşündüğümüz bu manzume,Rusya ile yapılan Prut Antlaşması olsa gerektir.

Nüsha-i emn ü emân-ı mülk-i dîn-i Ahmedi (H.1121 – M.1709-10)

نسخه امن و امان ملك دين احمدى

(Vahîd Mahtûmî Divanı, Tarihler, s.424)

2.2.1.5. Venedik'in Antlaşmayı Bozması (1715)

Venedik, bozgunculuk taşı ile emniyet ve ahid sırçasını yok etmiştir. Bu ise savaş sebebidir.

XXII

Târîh-i Nakz-ı 'Ahd-i Venedik

- 1 'Azm-i gazâ itse n'ola 'izzet ü nusretle melik
Başladı çün kim Venedik itmege âyinecilik⁵³³
- 2 Seng-i hılâf u nakz ile sındı zücâc-ı emn ü 'ahd
Sâgar-ı peymân kırılıp câm-ı vefâ oldu gedik
- 3 Söyledi târîhini tevbih iderek tab'-ı Vahîd
Âyîne-i 'ahdi şikest eyledi cünd-i Venedik (H. 1127 – M.1715)

آينه عهدى شكست ايلدى جند وندك

(Vahîd Mahtûmî Divanı, Tarihler, s.421)

2.2.1.6. Prut Antlaşması

Divanlarda Prut Antlaşması ile ilgili müstakil bir manzumeye rastlanmamıştır. Bunlar birlikte şairler, Prut savaşını anlattıkları şiirlerinde, savaş sonrası antlaşmaya işaret eden ifadeler de yer vermişlerdir.⁵³⁴

2.2.1.7. Avusturya İle Pasarofça Antlaşması (21.08.1718)

Şair Sâlim, Damad İbrahim Paşanın mükemmel tedbirleriyle düşmanın önüne engeller çektiğini söyleyerek, kılıç çekmeye bile gerek kalmadığını söyler.

Onun gelişi, gam ateşini öyle bir söndürür ki, savaş resminin ateşi, İbrahim'in nuruna dayanamaz. Felek, onun sadârete gelmesi ile boşa geçen günlerin mükafatını vermiş olur. Onun sadrı teşriî, oruçlular için bayram üstüne bayramdır. Onun gâyesi, cihanın emniyet ve rahatlık içinde olmasıdır. Dinin ve dünyanın direğidir. Aldığı tedbirler ile, Allah'a hamd olsun ki, yeryüzünü baştan başa mutlu etmiştir. Onun tedbirini ve aklını gören düşmana korku gelmiştir de kendisinden barış istemiştir. O da acıyarak, lütfuyla, bunu kabul eder. Bu barış ile İstanbul şehri sevinçle dolmuştur.

- 5
- 13 Benân-ı cûdı ta'mîr eyledi dest-i terahhumla
Yıkılmış kalmadı bir hâtır-ı mahzûn dünyânun
- 14 Zebânın nûr-ı feyz-â-feyz gark eyler o şâ'ir kim
İder imlâ senâ-yı pâkin İbrâhim Paşa'nun
- 17 Kemâl-i lutf-ı tedbîriyle bend-i lutf ider yek-ser
Ne hâcet tîğ çekmek üstine esnâf-ı a'dânun
- 18 Kudûm-ı pâk itfâ eyler elbet âteş-i hemmi
Tayanmaz nûr-ı İbrâhim'e nârı resm-i heycânun
- 27 Geçen eyyim-ı mâ-fâtın felek itdi mükâfatın

⁵³³ Âyinecilik ifadesi, aynanın bir yüzünün sûreti göstermesi, diğer yüzünün de siyah olmasından dolayı Venediklilerin ikiyüzlü olduklarını anlatmak için kullanılmış olsa gerektir.

⁵³⁴ Prut savaşı ile ilgili olarak bkz. bu tezde s.6

28 Serîr-i sadra teşrifîyle ol sadr-ı mu'allânun
 Bu rûze sâ'imân hep 'ıyd-ber-'ıyd itdiler bir bir
 Geçen rûze ne idi mâtemi bişrinde Dârâ'nun
 29 Yeri ile iderdî düşmeni nâ-bûd u nâ-peydâ
 Muradı ger ta'allük eylese ol zât-ı vâlânun
 30 Cihânı emn ü râhat kılmak ister himmeti ammâ
 Yeri yok âstan-ı himmetinde sûr u gavgânun
 37 Nüfûz-ı 'akl u tedbîrün görünce rûy-ı 'âlemde
 Ser-â-ser lerze düşdi cümle endâmına a'dânun
 38 Nîyâz-ı sulh idüp a'dâ dizinden itdi isti'fâ
 Düşüp etrâfdan dâmânına ol zeyl kerem-zânun
 39 İdüp ez-cân ü dil sulh u salâha ragbetin izhâr
 Recâ-yı 'akd-ı sulhın itdiler ol zât-ı vâlânun
 40 O da mes'ûlin ihsân eyleyüp rahm itdi lutfından
 Biraz da râhatın kasd eyleyüp cünd-i firâvânun
 41 Vezîr-i ma'delet-bahşâ kerem-kârâ cihân-dârâ
 Eyâ nûr-ı cebîn-i devleti sadr-ı mu'allânun
 47 Yüzünden müsterîh oldı bütün 'âlem bi-hamdi'llâh
 Cihânı eyledi sîr-âb-ı 'ayş-ı dest-i ihsânun
 48 Husûsâ böyle bir sulh-ı şerîf oldı zamânunda
 Yüzi döndi kemâl-i savletinden sınıf-ı a'dânun
 49 Bu tebşîr ile leb-rîz olduğundan şehr-i İstanbul
 Yem-i endîşesi cûş eyleyüp 'abd-i senâ-hânun
 53 Sene bin yüz otuzda çâr-ı Nemçe ile sulh oldı (H.1130 - M.1718)
 İde Hakk devletin dâyim o sadr-ı pâk-i dânanun
 سنه بيك يوز اوتوزده چار نمچه ايله صلح اولدى

(Sâlim Divanı, Tarihler, s.548)

Halk, Avusturya ile iki yıl süren savaştan bunalmıştır. Pasarofça Antlaşmasının imzalanmasında, sadâret makamına yeni geçen Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın büyük gayretleri olmuştur. Neylî, sulhu, gelecekte yapılacak fetihler için bir hazırlanma fırsatı olarak da görür. Şair, bütün bunları, bir manzumesinde şöyle dile getirmektedir:

“Avusturya ile savaşın sona ermesi ile cihan aynası, emniyet yüzünü göstermeye başladı. Belalar ve sıkıntılar hiç soluk aldırılmaz olmuştu. İbrahim Paşanın adâletli nefesi ile, göğüslere şifâ geldi ve cihan rahat bir nefes aldı. Tedbirleri ve sulhu getirmesi ile makamına güzellik verdi o. İbrahim Paşanın sulhu getirmesi, gelecekteki fetihler için bir hazırlıktır. Bu sulh ile cihân, âsâyişe kavuştu.”

XIV

Târîh-i Sulh-ı Nemçe

1 Sulh ile gerd-i vegâdan kalmayup şimdi nişân
 Sûret-i emn ü emân gösterdi mir'ât-ı cihân
 5 Hiç soluk aldurmaz olmagla nevâzil sadr-hâh
 Mübtelâ-yı zîk olup kalmışdı bî-tâb u tüvân
 6 Âsaf-ı 'ahdün dem-i 'adli şifâ-yı sadr olup
 Oldı tenfis-i kürûb-ı dehr ile râhat- resân
 14 Hüsni tedbîr ile bir ân içre revnak-yâb olup
 Sulh ile virdi cemâl-i' izz ü câha hüsni ü ân
 15 Âyet-i "innâ fetahnâ" sulha kim târîhdür
 Ehl-i tefsîr itdi ma'nâ-yı latîfinde beyân
 17 Feth-i âtiye sebep olmagla ol sulh-ı celîl
 İtdi andan feth ile ta'bîr Hayy-i müste'ân
 25 Kıldı emn-âbâd cümle kışveri sulh u salâh
 Buldı sa'y-i dâver-i ekremle âsâyiş cihân (H.1130-M.1718)

قیلدی امن آباد جمله کشوری صلح و صلاح
بولدی سعی داوور اکرمه آساییر جهان
سنه ۱۱۳۰

(Neylî Divanı,Kasideler ,S.63)

2.2.1.8. İranla Hemedân Antlaşması (4 Ekim 1727)

1723 yılında hükümdar olan ve İran devletinin başına geçen Üveysî hanedanından Eşref Şah'ın Hemedan, Kirmanşah, Tebriz, Erdelan, Gence, Revan ve Tebriz 'i geri istemesi üzerine, İran'a Bağdad Valisi Ahmed Paşa kumandasında bir ordu gönderildiyse de Osmanlı devleti bu savaşta mağlup olmuştu. Osmanlıların tekrar savaş hazırlığı yaptığını haber alan Eşref Şah, sulhe razı oldu ve İran ile Osmanlılar arasında 4 Ekim 1727 yılında Hemedan Antlaşması imzalandı.⁵³⁵

Şair Sâmî, Eşref Hanla yapılan bu sulhu ,şöyle anlatmaktadır:

Sultan Ahmed, Eşref Han'a acımış ve onun geçmişteki hatalarını bağışlayarak onun sulh isteğini kabul etmiştir. Eşref Han, Sultan Ahmed'in mahkumu olarak sulh yapılmıştır.

44

Târîh-i Sulh-ı Eşref Hân

- 6 Hamdü'lîllâh oldu tedbiriyle âsâyîş-pezîr
'Ahd-i insâfında 'âlem ol hidîv-i erşedün
7 Âştîyi şefkati ceng üzre tercîh eyleyüp
İmtiyâzın halka bildürdi yine nîk ü bedün
8 Şimdi ez-cümle niyâz-ı sulhını idüp kabul
Geçdi cürm-i sâbıkından fırka-i bed-maksadun
12 'Afv ile cürmün kabul itdi niyâz-ı bî-hadün
Oldun Eşref sulh idüp mahkûmı Sultân Ahmedün (H.1140 – M.1727)

عفو ایله عرمک قبول ایتدی نیاز بی حدک

اولنک اشرف صلح ایلوب محکومی سلطان احمدک

(Arpaemini-zâde Sâmî Divanı, Tarihler, s.669)

Bu antlaşmayı anlatan şairlerden biri de Kırımlı Rahmî'dir. Kırımlı Rahmî, Sultan Ahmed'in, dünyaya hükmeden bir padişah olduğunu söyler. İrani dahi, İslam mülküne katmıştır. Eşref Han, ikbal ile mağrur olup ona karşı gelmiştir. Eğer, âsîliğe devam etse, padişahın kahr kılıcıyla yok olacaktır. Eşref Han, bin niyaz ile sulhu istemiş ve Sultan Ahmed de lütfuyla onu kendine kul etmiştir.⁵³⁶

4

Târîh-i Sulh be-Eşref Şâh-ı Mîr-i Âgâvân

- 1 Cenâb-ı Hazret-i Sultân Ahmed Hân-ı gâzî kim
Yed-i teshîre aldı ser-te-ser dünyâyı el-hâsıl
2 Alup kişver-be-kişver hitta-i İrani zamm etdi
Sevâd-ı milket-i İslâma şâhenşâh-ı dâna-dil
5 Ne fikr eyler 'aceb yeksâle ikbâle olup magrûr
Ana karşı komak zann etdi Eşref Han-ı nâ-'âkıl
7 Eger bir lahza dahi olmasa münkâd-ı fermânı
Budur zannım k'olurdu cismi tîg-i kahrile zâil
19 Olunca sulha tâlib sad-niyâz-ı emnile Eşref
Kul etdü kendüye lutf ile Sultân Ahmed-i 'âdil (H.1140 – M.1727)

⁵³⁵ İran-Osmanlı savaşları hakkında geniş bilgi için bkz. bu tezde s.10

⁵³⁶ Kırımlı Rahmî Divanında, bu sulhu veren tek beyitlik bir tarih daha vardır. Sevgi Elmas, **Rahmî(Kırımlı Mustafa)Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniv. SBE. Edirne, 1997, s.142

(Kırıklı Rahmî Divanı,Tarihler,s.140)

Osmanlıya karlı İnan serkeşlik göstermiştir.Ama kahır kılıcını görünce can derdine düşmüştür.Eşref,devlete yüz sürüp merhamet dileyince,Sultan Ahmed de,sulha ruhsat vermiştir:

29

Târîh Berây-ı Sulh-i İrân

8 İ'tizâl üzre olup fermân-berîden gûyiyâ

Gerçi göstermişdi tavr-ı serkeşî İrânîyân

9 Tîg-i âteş-tâb-ı kahrı-yle düşüp cân havfına

Kâr-ı peygân o efkâr ile oldu hep figân

10 Bâr-gâh-ı devlet-ü iclâline yüzler sürüp

Merhamet-cûyân olunca eşref-i Efgâniyân

11 Sulha ruhsat virüp ol şâhenşeh-i şevket-me'âb

Devletinde cümleten cân buldılar ol mürdegân

15 Lafzan u ma'nen didim ol demde târîh Es'ad

Buldı bin yüz kırkda İrân sulh ile emn ü emân (H.1140)

(Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanı,Tarihler,s.138)

Sultan Ahmed,kara ve denizlerin hükümdarıdır.Dalâlete düşmüş İnan üzerine sefer düzenlemiştir.Bu sırada Afganlılar,Osmanlı mülkünü istila ederek pekçok yeri ele geçirmişlerdir.Onlardan bu yerleri almak çok kolaydır.Fakat onlar Sünnîdir.bundan dolayı iyi niyetli padişah,sulha cevâz vermiş ve damadı Sadrazam İbrahim Paşa da,zaferle dolu bu sulhu müjdelemiştir.

2

Tazmîn-i Beyti Sadr-ı a'zam Berâ-yı Sulh-ı Afgâniyân

I

Şâh-ı âlem dâver-i âlî-güher

Zîb-bahş-ı mesned-i tâc ü kemer

Ya'ni Ahmed Hân-ı Gazi kim odur

Dâver-i encüm-sipâh-ı bahr ü ber

Kâm'-ı ehl-i bid'at ü tuğyân için

Eyledi iklim-i İrâna sefer

Sebk-i istilâ ile Afgâniyân

Buldulardı nice büldâna zafer

Yedlerinden cümlesin nez'eylemek

Pâdşâh-ı dine âsan bî-keder

Lîk anlar cümle sünnî i'tikâd

Her taraftan küşte ihsân eyledi

Sulhu tecvîz eyleyüp ol nîk-eser

Âsaf-ı Cem-sadrı sıhr-ı ekremi

Verdi bu beyt ile halka müjdeler

Bundan a'lâ ola mı fevz ü felâh

Gâlibâne oluna sulh u salâh

Bağdad Valisi Ahmed Paşanın Eşref Han karşısında yenilmesi üzerine,Osmanlı Devleti tekrar savaş hazırlıklarına başlar.Eşref Han da sulh istemek zorunda kalır.Şair Nedim,askerin tekrar tanzim edilerek düşmandan intikam alınacağını ifade ettiği aşağıdaki manzumede,Eşref Hanın Osmanlıdan pek çok memleket isterken,bu antlaşma ile Osmanlının ondan memleketler aldığını söyler.Nedim'e göre,bu antlaşma,büyük bir zafer olduğu kadar bir kurtuluştur aynı zamanda.

IV

...
 Böyle nice feth-i âlî-şân olup
 Edesin iclâl ile tahsîl-i kâm
 Devletinde 'askeri tanzîm edüp
 Alırız bir bir 'adûdan intikâm
 ...
 Bizden Eşref memleket ister iken
 Ol bize verdi nice şehri-i benâm
 Eyledim şevketlü hünkârım hesâb
 Gâlibâne oldu tarih-i tamâm (H.1140-M.1727)
 Bundan a'lâ ola mı fevz ü felâh
 Gâlibâne oluna sulh u salâh

(Nedîm Divanı,Terkib-bendler,s.222)

Sultan Ahmed, yedi iklimin,karaların ve denizlerin padişahıdır.Onun sancağındaki ay,Allah'ın yardımıyla,şark iklimine zafer parıltılarıyla cihanı aydınlatan bir güneş gibi olmuştur.Onun can alan kılıcından çıkan kıvılcımlar,her tarafta cilve yaparken,Şi'a ırkını kesse, buna şaşılır mı hiç?Cihanın kurtuluşu ve rahatı için tedbirler alan İbrahim Paşa(Nevşehirli)'dır.Onun dosdoğru fikir kılıcı,istek hedefini vurarak hünerini yine göstermiştir.Bu sulh ile,İbrahim Paşa isteğine ulaşmıştır:

42

Târîh-i Berâ-yı Sulh-ı Afganiyân
 Pâdişâh-ı heft-kişver şehriyâr-ı bahr u ber
 Ya'ni Sultân Ahmed-i Sâlis o İskender-siyer
 Avn-i rabbânî oldukda şark iklimine
 Mehçe-i râyâtı mihr-i 'âlem-efrûz-ı zafer
 N'ola tûfan-hîz olup kesse urûk-ı Şi'ayı
 Ab-ı şemşîri rızâ-cûy-ı Ebû-bekr ü 'Ömer
 ...
 Eyleyen tedbîrin ârâm u salâh-ı 'âlemin
 Sadr-ı 'âlî-kadr İbrâhîm Pâşadır meğer
 Tîr-i re'y-i sâ'ibi etdi güzer sad merhale
 Urdu âmâc-ı merâmı yine gösterdi hüner
 Kâr-ı zânn etdi encâmın nizâm-ı âştî
 Âkıbet verdi nihâl-i arzû şîrin semer
 Akd-ı sulhu gûş edüp hatîf dedi târîhin
 Oldu İrân ehli Sultân Ahmede ferman-ber (H.1141-M.1728-29)

(Nedîm Divanı,Kasideler,s. 119)

2.2.1.9. Belgrad Antlaşması (18 Eylül 1739)

Avusturya ile Osmanlı arasında yapılan savaşta,Belgrad önlerinde Avusturya ordusuna büyük bir bozgun yaşatmış ve Belgrad kalesini kuşatmıştı.(25 Temmuz 1739) Bu sırada Avusturya'dan Küçük Eflak ve Sırbistan'ın teslim edilmesi ve fakat Belgrad'ın kendilerinde kalması şartıyla 23 Ağustos 1739 tarihinde sulh teklifi geldi. Yirmi üç madde üzerine ve yirmi yedi senelik yapılan Belgrad Antlaşmasına göre 1718'de Avusturya eline geçen Belgrad, Bosna, Sırbistan ve Eflak'ın bir bölümü Osmanlı Devletine geri verildi. Tuna ve Sava ırmakları iki devlet arasında hudut sayıldı. Antlaşmanın diğer maddeleri, Avusturyalıların inşa ettiği bazı askeri tesislerin yıkılması ile, esirler ve elçi teâtilerini ihtiva etmekteydi. (18 Eylül 1739)⁵³⁷

⁵³⁷ Geniş bilgi için bkz.bu tezde s.15

Avusturya ile yapılan Belgrad Antlaşmasını anlatan iki şairden biri olan Şeyhülislâm Es'ad Efendidir,barış görüşmelerinde sınırlarla ilgili tartışmaların yapıldığını,padişahın Aristo görüşlü sadrazamı Ahmed Paşanın düşmana haddini bildirdiğini söyler.Ahmed Paşa, sulhu tamama erdirmiştir:

9

Târîh-i Berây-ı İtmâm-ı Sulh

7 'Akîb-i sulhda tahdîd-i sımura dâ'ir
Sû-be-sû nice nizâ' olmuş iken rûy-nümâ
8 Hak bu kim kat'-ı hudûd eylemede taş dikdi
Nemçelü başını taşdan taşa ursun zîrâ
9 Hüsn-i tedbîri o düstûr-ı Aristo-râyın
Fî'l-mesel haddini bildirdi 'adûya hakkâ
12 Es'ad-âsâ didi tekmîline hâtif târîh

Eyledi sulhı temâm 'izz ile Ahmed Pâşâ (H.1153 - M.1739)⁵³⁸

(Şeyhülislâm Es'ad Efendi Divanı,Tarihler,s.139)

Avusturya ile yapılan sulhu anlatan bir diğer şair,Koca Râgıb Paşadır.Aşağıdaki kasidede,Sultan I.Mahmud'un yedi iklimin padişahı ,tacın ve tahtın süsü olduğu ifade edilerek,kendisi,dünyanın rahat ve emniyet içinde olmasının tek sebebi olarak gösterilmiştir.

Onun himmetinin kemâlinden ; fitne ve şer,din ve devletten uzaktır. Nemçe (Avusturya) denilen gaddar, kötü işler yaparak insanların rahat ve huzurunu kaçırmaktadır. Padişah, kaleler fethederek,ondan müslümanların intikamını almakta , böylelikle onları mutlu etmektedir.Fetih ve gâlibiyet emrinin sona ermesi ile sulh yapılmıştır. Fakat bu sulh dahi, gâlibiyet doludur.Şair kasidenin sonraki bölümlerinde, Allah'a, padişahın her işinin böyle gâlibiyetle bitmesi,din ve devletin devamlı yücelmesi için dua etmektedir.

1

1 Hazret-i Pâdişâh-ı heft-iklîm
Zînet-i tâc u revnak-ı dîhîm
2 Âb-rûy-ı şehân-ı rûy-ı zemîn
Ya'ni Mahmûd Hân-ı 'adl-âyîn
6 İtdi tathîr levs-i fitne vü şûr
Âb-ı şimşir ile o şâh-ı gayûr
7 Bâ-husûs ol 'adû-yı bed girdâr
Ya'ni Nemçe didikleri gaddâr
8 Pür-dilân cümle dâg-ı her-dil idi
Ahz-ı sârında pâ-y-der-gil idi
9 'Âlemi eylemişdi dîde-be-râh
Hasret-i intikâm ber-i dil-hâh
10 Himmetiyle hıdv-i kişver-gîr
Ânı da şöyle itdi kim tedmîr
11 Kal'alar aldı intikâm aldı
Ehl-i İslâm cümle kâm aldı
12 Çünkü sulh oldı seyyidü'l-ahkâm
Virdiler sulh ile bu emre hitâm
13 Sulh ammâ ki gâlibiyet ile
Hakk-ı insâf ile mürüvvet ile
14 Hâsılı cenk ü sulh-i merdâne
Cümlesi gâlibâne şâhâne

⁵³⁸ Belgrad Antlaşmasının hicri tarihi 1152'dir.

...

(Koca Râgıb Paşa Divanı,Kasideler, s.53)

2.2.1.10. Osmanlı-İran Antlaşması (17 Şaban 1159 - 4 Eylül 1746)

Mustafa Nazif Efendi ⁵³⁹, İran şahı ile yapılacak sulh görüşmelerine murassah olarak katılmıştır. İran şahı karşısında tavizsiz durarak dinin hükümlerini yerine getirmiştir. İran şahının piyâde(satrançta bir taş olup bu kelime bilgisi az kişiler içinde kullanılmaktadır.) gibi sözlerini işitince, korkusuz ve nazik bir şekilde onu mat etmiştir. İran şahı, yalvarıp yakararak onun koyduğu şartlara râzı olup Mustafa Nazif Efendinin istediği şekilde sulhu imzalamıştır. ⁵⁴⁰

Barışın yapılması ile , bütün İslâm askerleri rahatlayarak , Mustafa Nazif Efendiye övgüler yağdırmışlardır. Nazif Efendi, memleketine dönünce, sadrazam kethüdâsı yapılmıştır:

30

Berâ-yı Nazîf Muhammed Efendi Rahimehu'llâhu Sübhânehû ve Te'âlâ ve li-Men Kâle Âminen

- 5 Cenâb-ı pâdişâh-ı 'âlem-ârâ Hân Mahmûda
Murahas bende olmuş kâr-ı uzmâsın görüp a'lâ
6 Varup İrâna şâh ile mülâkat itdiği demde
Salâbet gösterüp ol hükm ü dîni eyledi icrâ
7 Piyâde sözlerin gûş eyleyince şâh-ı İrânun
Nezâketle anı mât eyledi bî-bâk u bî-pervâ
8 Olup kavline râzı şâh ol dem bin niyâz ile
Murâdî üzre kavlı-i sulhı ol dem eyledi imlâ
9 O demde cünd-i İslâm oldı bi'l-cümle senâ-hânı
Safâ-yâb oldılar râhatda oldı her biri zîrâ
10 Sa'âdetle yine teşrîf idüp erkân-ı devletde
Müşârun bi'l-benân oldı semâda mihr ü meh-âsâ
11 O dem kim olmuşıdı kethüdâ-yı Âsaf-ı sâbık
Nizâmın bulmuşıdı devlet-i şâh-ı cihân-ârâ

...

(İbrahim Nazîrî Divanı,Kasideler,s.383)

2.2.1.11. Avusturya ve Rusya ile Zıştovi (1791) ve Yaş (1792) Antlaşmaları ⁵⁴¹

Rusya ve Avusturya ile yapılan barışı anlatan tek şair, Şeyh Gâlib'dir. Gâlib, bu barışın Allah'ın bir lütfu olduğunu söyler. Padişah, bu barışı yaparak cihânı sıkıntıdan kurtarmıştır; zirâ onun merhamet ve iyiliği bütün cihâna yayılmıştır. Cem ve Dârâ, savaşlarda onun yedek hayvanıdır. İskender yaya iken padişah süvâridir. Moskof ve Nemçe ile yapılan sulh, padişahın bir feyzi ve cihana vermek istediği düzenin neticesidir.

15

Berây-ı Müsâlaha Söylenen Târih-i Ra'nâlardır ki Takdîm Olundu
Pâdişahım bu sulh ü emn ü emân
Şübhe yoktur ki lutf-ı Bârîdir
Etdün âfâkı gussadan âzâd

⁵³⁹ Kaynaklarda Mustafa Nazif Efendi olarak geçmektedir. Nitekim İbrahim Nazîrî'nin Nazif Efendinin vefatına düştüğü tarihte, kendisinden "Mustafa" diye bahsetmektedir. Mustafa Nazif Efendi, İran ile yapılan barış görüşmelerine murassah olarak katılmıştır. Bu görüşmeler, 4-5 celse sürmüş ve İran ile IV. Murad zamanında imzalanan Kasr-ı Şirin antlaşmasındaki sınırların devam etmesinde mutâbık kalınmıştır. Bundan başka, İran hacılarına, emîr-ü'l-hac tayini ve esirlerin iadesi konularında anlaşılmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, 4. c. b. 1, s. 309. Mustafa Nazif Efendi hakkında geniş bilgi için bkz. bu tezde s. 224

⁵⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Nâdir Şâh'ın daha önceki taleplerinden vazgeçerek antlaşma yapmasını, mâiyetindeki değerli adamları öldürtmesinden dolayı mevkiinin sarsılmasına ve suikasta uğrama korkusu taşınmasına bağlamaktadır. a.g.e. 4. c , bl. 1, s. 309

⁵⁴¹ Geniş bilgi için bkz. bu tezde s. 27

Keremün kâinâta sârîdir
Etmek için mîzâc-ı kevni sahîh
Güyyâ şerbet-i bâhârîdir

...
Öyle bir şâh-ı kâm-verdir kim
Cem ü Dârâ cenîbe-dârîdir

...
Sorsan İskender ile farkın eger
O piyâdeydi bu süvârîdir
Moskov u Nemçe sulhına târîh
Feyz-i şâhî nizâm-ı cârîdir.

III. BÖLÜM

18. YÜZYIL SOSYAL HAYATINDA MEYDANA GELEN BOZULMALARIN SİYASİ HAYATA YANSIMASI

III. 18. Yüzyıl Sosyal Hayatında Meydana Gelen Bozulmaların Siyasi Hayata Yansımaları

Şairlerin Devlet Adamlarından (Paşa, vezir, vali, kadı, müftü...) Şikâyetleri

Feyzî, H.1181 tarihli (M.1768) manzumesinde, halk içinde bid'at ve zulmün çok yaygın olduğunu, adaletin toplumda ortadan kalktığını söyleyerek idarecilerin mazlûma hiçbir şekilde adaletli davranmadıklarından yakınmaktadır:

Her kaçan bin yüzle seksan bir sene gâyet bula
 Bid'at zulm ü ta'addî halk içinde çok ola
 Def' ola 'adl ü 'adâlet ketm ola hakk-ı 'ibâd
 Şâh u begler itmeye bir vechile mazlûma dâd ⁵⁴²

Yeniçeri Ağası Mustafa Paşaya, Diyarbekir eyaleti mansıblık olarak verildiğinde, Diyarbekirli şair Lebib, bu tayinden çok memnun olur. Zira eski valiler halkın başına bela olmuştur; fakat devir değişmiş ve eski günleri telafi etme imkanı doğmuştur:

17

Kâ'im-Makâm-ı Vezâret Yeniçeri Agası Aga Mustafâ Paşa Van'dan Diyârbekr Eyâletiyle Mansıb Oldıkda Yazılan Târîhli Nazmdur

5 Bir iki sâl idi vâlileri bu memleketün
 Kimisi mürde belâ kimi zinde belâ

6 Ve lik nâdim olup döndi çarh devrinden
 İdüp telâfi-i mâ-fâta 'azm tahmînâ ⁵⁴³

Şair Lebib, zamanının din ve devlet adamlarından şikâyetçi olduğu aşağıdaki kasidesinde, onların kötü zan sahibi, kötü işler yapan kişiler olduğunu bildirmektedir. Bilgisiz olan müftülerin verdiği fetvâlar, insanların arasına fesat tohumu ekmektedir. Valilerin yaptıkları işler müfsit olup, yalan, hile ve iftira revaçtadır. Bundan din erbâbı uzak durmaktadır. Mübaşirlerin bütün işleri ya şer üzredir veya insanları şerre teşvik edicidir. İnsanlar, kurtla koyun gibi birbirine düşerek, sevgi, yerini kine bırakmakta, saygı ortadan kalkmakta ve bu hal ile Diyarbekir, fetret devrine benzeyen, yerle bir olmuş bir şehri andırmaktadır.

Hâkimler gaflet içindedir ve doğru söyleyenle yalan söyleyeni birbirinden ayırmakta acizdirler. Buna rağmen verdikleri her hükmü, her şeyden haberleri varmış gibi vermektedirler. Böyle karışık bir ortamda insanların akli fEs'ada hazırdır.

Ahvalini anlatmak, ah u zâr etmek bile insanları rahatsız etmektedir. Ahalinin çoğu, yalancı ve hilekârdır. Makam ve mevkilere alçak kimseler geçmektedir. Ancak bu alçak kimseler, hâkim ve valilerin katında çok kıymetli zatlar olarak değer görmektedir. Her şey tersine dönmüştür ve insanlar kurtuluşlarını Allah'tan beklemektedirler.

39

Hasb-i Hâl-i Memleket El-Müsem mâ Be-Figâniyye

15 Velî eylessem ebnâ-i zamândan şekve ta' n itme

⁵⁴² Sevinç Karagöz , **Feyzi Efendi Divanı**, İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv. SBE. Sakarya,2004, s.733

⁵⁴³ İdris Kadioğlu, **Lebib-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv. SBE. , Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Diyarbakır,2003, s.314

Ki tab'ı sût-i zann u sût-i fi'l ü sût '-i inhâdur
 16 Miyân-ı zîr ü ' ömre tuhm-ı ifsâd ekmedür kân
 Hemân müftîlere ser-mâye-i îrâd fetvâdur
 17 Kelâm-ı nâsa kâzûrât-ı zihninden virüp ma' nâ
 Habîs-i meşrebi telvîs-i mâ-beyn-i ahîbbâdur
 18 Hayâl-i hâtır-ı İblîs'e gelmez müfsidetlerle
 Vülâtı nâsa igdâb ile tedbîrinde yek-tâdur
 19 Dürûg u kizb ü keyd ü iftirâdur râyic-i meclis
 Bu vâdilerden erbâb-ı diyânet hod müberrâdur
 20 Fesâda geh mübâşir geh sebebdür geh mudill geh dâll
 Ya kârî şerr ü zarrdur ya hod anı gayra igrâdur
 21 Zîrâr ile zarardan sâyende yeksân iken ümmet
 Tehallûf eyleyen olmaz mı hem 'âsî vü hem gâdur
 22 'Aceb kimdür diyü teşvîşe düşme okı bu nazmı
 Kimi igdâb iderse ol sefîh-i bî-muhâbâdur
 23 Ahâlî birbiriyle zi'b ile agnâma dönmişler
 Meveddet kîne olmuş kadr ü hürmet resmi mülgâdur
 24 Bu hâletlerle vakt-i fetret oldı vaktimüz hayfâ
 Yazık kim şehri- Âmid şimdi herc ü merce me 'vâdur
 25 Yazık kim hâlimüz çün müy-ı zengî oldı pîç-â-pîç
 Açılmaz nâhun-ı fikr ile bir müşkil mu' ammâdur
 26 Görüp bir böyle şehri böyle tûfân-ı felâketde
 Sükût itmek ricâle töhmet-i imrûz u ferdâdur
 27 Kimin hubb-ı veled kimin dahı mâl-ı lebed dutmuş
 Kimi mahsûl-ı mâl u câh ile nutkında 'amcadur
 28 Hele zâtında beytül- 'ankebûtâsâ bu igdârun
 Kabûle gayr-i lâyık oldığı ey dil hüveydâdur
 29 Ya hâkim gayheb-i gafletde kendin terke bâ'is ne
 Ki nûr-ı mu' cizât-ı câ 'eküm gün gibi iclâdur
 30 Niçün itmez tefahhus sıdk u kizb erbâbı ayrılmaz
 Her ahkâmında âgâh u habîr ü kâr-dânâdur
 31 Hayâl-i ehl-i mekri nazm-ı *ye lûneküm* nâtık
 Her inhâmın bu vakt isgâsı bir müsteb' id isgâdur
 32 Husûsâ böyle bir hengâm-ı muhtell ü müşevveşde
 Ki âbâ ile ebnâ beynini müfsid müheyyâdur
 43 Figân kim Âmid'ün tedbîr-i kân hayret-efzâdur
 Figân kim nakl-i hâl-i âh u zârı gûş-ı fersâdur
 44 Figân kim mübtelâ-yı keyd ü kizb ekser ahâlîsi
 Figân kim bî-sebeb tekdire mâ'il bir temâşâdur
 45 Figân kim kâr-bend erkân u a'yânı fenâ bulmuş
 Kibâr-ı vakt lâl u hurde-sâl etfâlî gûyâdur
 46 Figân kim her ferûmâyeyle süflî pâyeler şimdi
 Yanında hâkim ü vâlîlerün a' ladan a'lâdur
 47 Figân kim ser-be-ser halk ihtilâfât-ı kulûb üzre
 Umûr-ı memleket bir hem-zen-i tedbîr-i hod-râdur
 48 Figân kim bî-kesân u 'âcizânun hâli ber-geşte
 Kazâyâ muntazır hakdan salâh-ı nâs cûyâdur
 49 Fakat birkaç fîten-cû gün bugündür diyü bî-pervâ
 Zuhûr itmiş hemân kân hevâ-yı nefsi icrâdur⁵⁴⁴

...

Lebib, bir başka manzumesinde, şehrin ileri gelenlerinden ve idarecilerden şöyle şikâyet eder:

⁵⁴⁴ İdris Kadioğlu, *Lebib-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv. SBE. , Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Diyarbakır, 2003, s.238

Ba' zı kimesnenün hicv ü müzemmeti zımnında ser-zede nazmdur

- 1 Bu iki sâl-i melâl içre bu eyâletde
Kalup kulûb-ı deri kâlib-ı esâretde
- 2 Ki agniyâsı vü evsât-ı nâsı ednâsı
Esîr idi yed-i bî-dâd-ı mekr-i müfsidde
- 3 Sebeb ki hâkim-i vaktün zimâm-ı ahkâmı
Rehîn ü râsih idi dest-i şûm-ı kâyıdda
- 4 Ne ehl-i zimmete râhat ne müslime hürmet
Çıkardı âhlar eflâke deyr ü mescidde
- 5 Zalâm-ı zulmı kurup hayme-i siyâh gibi
Hezâr esâsa kazık kakdı ân-ı vâhidde
- 6 Mü'essir oldı cemâdâta hevl ü zulm u sitem
Te'avvüz eyler idi mürdegân merâkıdda
- 7 Mülâzım-ı der-i zâlim sarây hâceleri
Tamâm nüshâyı gösterdiler mükâyıdda
- 8 Sokıldı vâv-ı amr gibi hâkimün dibine
Umûn kaldı ibâdun yed-i zevâyıdde
- 9 Olup mukâdere bir inkılâb-ı müstevlî
Kesâd-ı râyice düşdi revâc-ı kâsidde⁵⁴⁵

Şair Lebib, aşağıdaki kasidesinde de, devrinden, din ve devlet adamlarından ve zamanının insanlarından şikâyet etmektedir. İkiyüzlü insanların elinden feryat eden şair, hâkimlerin devamlı haksız olanlara itibar ettiğini, bu insanların valilerin kapısını bir cennet bağı olarak gördüğünü, orayı devamlı(işlerini gördürmek maksadıyla) aşındırdığını, bu kişilerin valileri överek onlara her türlü gayrı meşru işlerini yaptırdığını, masum halkın böylece mağdur edildiğini dile getirmiştir:

- 40 Hasb-i Hâl-i Vakt ü Zamân el-Müsemmâ Be-Feryâd-Nâme
- 24 Feryâd mürâyîler elinden koca feryâd
Kim 'âlemi virân iden ol bed-güherândur
- 25 Her münkir ü her muzlimesin itmede tevcîh
Hâkimlere ihlâlleri rûz u şebândur
- 26 Yok râhat-ı rûh anlar virânelerinde
Vâlî kapısı anlar için bâg-ı cinândur
- 27 Geh cür 'et ü geh cûd u gehî re'yin idüp medh
Gıybetde ana sum' a için menkîbe-hândur
- 28 Hükâm ana münkâd o şeytâna musahhar
Zu'munda sanur kendüye bir şöhret ü şândur
- 29 Vâlilere irâd re' âyâya hasâret
Göstermede bî-rAhmed ü dâmen be-miyândur
- 30 İblis-i beşer bilmiş iken kendüyi 'âlem
Zann eyler o mekkâre ki telbîsi nihândur
- 31 Ya bâb-ı muhâkim ya der-i hâkime her kim
Sâ'î vü mülâzım ola a'yân-ı zamândur
- 32 A'yân u ahâlî ise 'örf-i beled üzre
Matlûmları nice pençe-i zâlimden el-ândur
- 33 Amma bizüm a'yânımızm gûşîş u sa'yi
Sadr-ı fukarâ vü zu'afâyâ halecândur⁵⁴⁶

...

Şairin, memleketin halini padişaha arz ettiği aşağıdaki kasidede, kendisinden adâlet ve

⁵⁴⁵ İdris Kadioğlu, *Lebib-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv. SBE. , Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Diyarbakır, 2003, s.253-254

⁵⁴⁶ a.g.e., s.242

merhamet beklenmektedir.Padişah, Hudâ'nın lütfuyla Süleyman ve İskender'in memleketinde hükümdar olmuştur.Hiçbir şeyden çekinmeyen kişilerin halka yaptığı eziyeti ,Timur dahi yapmamıştır ve şair,bu zalimlerden padişah sığınarak kendisinden aman dilemektedir:

Şair, son beyitte padişaha, kendisinin Allah'ın gölgesi olduğu hatırlatarak, daima doğruluk üzere hükmetmesini padişahıtan istemektedir:

50

Hasb-i Hâl-i Vakt-i Memleket

- 1 'Arz-ı hâl-i memleketdür vak'a-i şekvâ-nişân
Merhamet-hâhede-i dergâh-ı 'adl-i zü'l-emân
- 2 El-emân ey şehryâr-ı 'adl-perver el-emân
El-emân ey tâcdâr-ı dâd-güster el-emân
- 3 İtmiş istihkâkla zât-ı hümâyûnun Hudâ
Dâr-ı mülk-i hem Süleymân u Sikender el-emân
- 4 Pâsbân olmuş nigâhun re 'fetûn olmuş kefil
Zimmetündür hıfz-ı halk-ı heft-kışver el-emân
- 5 Bî-muhâbâ itdiği cevri-i re'âyâ-sûzını
İtmedi Sivâs'a Tîmûr-ı sitemger el-emân
- 6 Zıll-ı Haksın dâ 'imâ aynlmasan hakdan nola
Nazm-ı Râşid'dür ki hâmem itmiş ezber el-emân⁵⁴⁷

Lebib, Sadrazam Râgıb Mehmed Paşaya yazdığı bir başka kasidesinde, Diyarbekir'in durumunu ve o yıl yaşanan kıtlığı anlattıktan sonra,şehirdeki idarecilerden de şikayet eder. Şehirdeki hakim ve kadı gibi adli işlere bakan kişiler,bu idarecilerin başında gelir.Kadıların zorla aşar adı altında halkın tohumlarını alması, bu duruma kimsenin bir şey diyemediği,onların asıl işleri olan azılı kimselerle uğraşmak gibi bir huylarının olmadığı hususlarını şair,tenkit eder.Mübâşirler de halkın elbise ve eşyalarını almaktadır.Daha önceden de bu tür hadiseler cereyan etmişse de,padişahın buraya dürüst bir kişiyi vaktinde göndermesi durumun düzelmesine vesile olmuştur.Padişah,İskender'in Yecüclerin önüne çektiği seddi tekrar çekmeli ve Mesih gibi nefesiyle işleri düzeltmelidir:

- 30 Alur cebr ile tuhm u nûşesin kâdir degül ref'a
'Aşâ'ir eşkıyâsıyla levend-i herze-püyâyı
- 31 Ne çâre müdde' idür şer' le da'vâsi var dirler
Degüldür meşreb-i hükkâm zecr itmek eşirrâyı
- 32 Olur müntec kıyâsıyla ne sûret virdiler ref'a
'Akîm oldı ricâl-i beldemin her şekl ile râyı
- 33 Bu eyyâm ise şehri aç da'vâcılar almış hep
Ziyâfet ' add iderler bâb-ı hâkimde tekâzâyı
- 34 Mübâşirlerse bâkî çavuşı gibi re'âyâdan
Soyup almakda bâkî buldıgı esvâb u eşyâyı
- 35 Şehirden hod nice da'vâ-yı a yânîde süflîler
Der-i hükkâmda gamz ile tahrîb itdi dünyâyı
- 36 Bu hâletler yine vâki olup şehre bir esnâda
Serîr-i 'adl u dâda eylemişler 'arz-ı şekvâyı
- 37 Cenâb-ı şehryâr-ı vakt-i a yân eylemiş ta yîn
Sitanbûl'dan bu şehre çâr-merd-i kâr-bînâyı
- 38 Çerâg itmiş imâret şartı ile eylemiş şehrûn
Kimûn aga-yı gilmânânı kimûn mirâlâyı
- 39 Olup hem-düş-ı gayret çâr-esâtîn-i kaviyy-i zât

⁵⁴⁷ İdris Kadioğlu, *Lebib-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv. SBE. , Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Diyarbakır,2003, s.256

- Esâs olmışlar istihkâma tanzîm-i re'âyâyı
 40 Ne var kudretlü şâhensâh-ı bahr u ber Sikender-fer
 İ'âde eylese ol sedd-i Ye'cûc-ı belâyâyı
 41 İderdi mürdegân-ı zulmı zinde rûh-ı himmetle
 Eger sarf eyler ise bir nefes nutk-ı Mesîhâ'yı
 42 Beyân-ı mâ-vaka dur 'arz-ı hâl-i memleket bi'llâh
 Libâs-ı şâ'iriyetden mu'arrâ bil bu ma'nâyı⁵⁴⁸

Yenişehir Kadısı Mevâlîdden Abdullah Efendinin, hukuka aykırı hal ve hareketlerinden dolayı azli, Vahîd Mahtûmî tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“Abdullah Efendi, pek çok döneke ve şerli kimseyi bu makama gelince etrafında toplamış ve onlara çeşitli makamlar vermiştir. Çeşitli kaza ve nahiyelerde onları görevlendirerek devlet kapısını onlara açmıştır. Bunlar, çeşitli şekillerde halkı soymuşlardır. Bükâyî Efendi, şehir halkının âhını almış, onları ağlatmıştır” :

XXIX

Târîh-i 'Azl-i Kâdî-i Yenişehir Bükâyî Efendi Rahimehu'llâh

- 1 Mevâlidin bükâ'i ya'ni 'Abdullah Efendi çün
 Yenişehir-i Fenâr olup getürdi bunca kallâşı
 2 Kimi gitdi nevhâkiye kimi emsârı zabt itdi
 Kimi enbârı kaldurdi kimi mîzândan taşı
 3 Belâya ugradı Allâhun emriyle şehir halkı
 Güni dogdı eşirânun açıldı dîde-i râşî
 4 Döküldi şehre nevvâb-ı nevhâiden kurâ ehli
 Hurûc itdi şehirden kühsâra şehrün evbâşı
 5 Kefen soymakda gerçi mâhir idi her gelen kassâm
 Unutdurdi bunun nebbâşı lîk evvelki nebbâşı
 6 Şerîk olup cenâb-ı Kâbîzu'l-ervâha mevtâdan
 Biri mâl aldı biri cân yetîme kaldı öz başı
 7 Harâmî-veş şu resme soydılar eşhâsı bî-pervâ
 Şân oldı mahkeme kâdî belî nâ'ib bölükbaşı
 8 Şerî'at bir tarîk-i râst-girdâr-ı 'adâletdür
 Ki anda haddini itmez tecâvüz râkib ü mâşî
 9 Şerî'atde cerîme minnet olmaz rüşvet alınmaz
 O yolda olmaz imânı olan bâtil ayakdaşı
 10 Zebân-ı inbisât ile didiler 'azline târîh
 Bükâyî aldı a'yân-ı şehirden âh u göz yaşı (H.1135 – M.1722-23)⁵⁴⁹

بکایی الدی اعیان شهر دن ا و کوزیاشی

Haşmet, kişilerin makama gelmekle insan olamayacağını söyler. Bu arada, Hâtem'in cömertlik nâmına ulaşmak için borç senetlerine mühür basmak yeterli olacaktır. Haşmet, molla ve paşalara da çatar ve onların yaptıklarından dolayı vaziyetlerinin çok vahim olduğunu söyler.

Haşmet, cihanı idare eden kişilere de çatar ve onların verdikleri kararların devleti mahvettiğini söyler. Zulmedenler, devlet nimetlerinden en fazla nasiplenmişler olmuştur:

- 40 Olmazsa nihâdında eger cevher-i merdî
 Hiç sadr-ı sadâretle kişi âdem olur mu
 47 Hâtem gibi nâm ister isen semt-i sehâda
 Bas mührü temessüklere esnâfî dolandır

⁵⁴⁸ İdris Kadioğlu, **Lebîb-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv. SBE. , Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Diyarbakır,2003, s.144

⁵⁴⁹ Bahattin Kahraman, **Vahîd Mahtûmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv. SBE. Konya, 1995, s.427

- 48 Hem-cinsimiz Allah bilir söylemem ammâ
Paşalar u mollâların avhâli yamandır
51 ‘Ârif çekemez tavrını nevreste kibârın
İllâ ki aga sadrına geçmiş çukadârın
54 Devletle cihân tahtına şâhen-şeh olanlar
Hep taht-ı türâb eylediler cây-ı karârın
62 Bir zâtın ola mertebe vü mâli mükemmel
Şâyeste mi zulm edene sermâye-i devlet⁵⁵⁰

Haşmet, eskilerin sultanlarını, savaşçı yiğitlerini özler:

- 86 Bu saltanat u ceng ü savaş ehli nic’oldu
Dehrin nereye gitti bu şâhân u sipâhî⁵⁵¹

Şair,lütuf ve ihsan yerine âh ve sitem etmektedir.Devrinin zengin kişilerinin nasıl insanlar olduğunu felek ona öğretmiştir:

- 91 Hep gördüğümüz lutf u kerem âh u sitemdir
Bildirdi felek bizlere ‘asrın küremâsın⁵⁵²

Haşmet, aşağılık kişilerin mutlu olduğunu,yüksek rütbeli kişilerin ise zillet içinde olduğunu söyler.Cahiller,devlet nimetlerinden hep nasiplenmişlerdir:

- 95 Yâ Rab esâfilde nedir böyle sa’âdet
Bu rütbe e’âliye neden geldi mezellet
96 Bî-berg ü nevâ kaldı ilâhî ‘urefâmız
Oldu cühelâ zümresi hep nâ’il-i devlet⁵⁵³

Mûtî adlı bir şahıs, nüfusunu kullanarak altı ay sonra Hâzık’ı Erzurum müftülüğü görevinden azlettirip kendisinin bu göreve atanmasını sağlar. Aynı şahıs Kuyruk Sâlih isimli birinin de fetvâ kâtibi olarak görevlendirilmesinde yardımcı olur.Her iki şahsın da bu görevleri yürütecek ilim,irfan ve kabiliyete sahip olmadıklarının farkında olan Hâzık,kaygısını nükteli bir beyitle şöyle dile getirir:

Bir zamân haylî semîn idi semend-i fetvâ
Kuyruk’a düşdi zebûn oldı dirîgâ hayfâ⁵⁵⁴

Tokatlı Kânî,bir gazelinde,bir kişinin eline vezaret mührü geçmekle onun vezir olamayacağını;ehil kimselerden el almak gerektiğini anlatır:

- 2 Eli ehlinden al kim ta ola hasiyyeti zâhir
Vezâret mührü dest-i vezre girmekle vezîr olmaz⁵⁵⁵

18.yy Osmanlı Tebaasının Zihniyeti ve Şairlerin Dönemin İnsanlarından Şikayeti

İş bilmenün adı celb-i emvâl

Tahrîb-i beled vukûf-ı ahvâl

⁵⁵⁰ Mehmet Arslan- İ.Hakkı Aksoyak, **Haşmet Külliyyatı**, Dilek Matbaacılık, Sivas,1994, s.155-156

⁵⁵¹ a.g.e.,s.158

⁵⁵² a.g.e.,s.158

⁵⁵³ a.g.e.,s.159

⁵⁵⁴ a.g.e.,s.22

⁵⁵⁵ Bilal Elbir, **Kânî Divanı Üzerine Bir İnceleme**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Ün. SBE. İzmir,1997, sh,232

1683 yılında Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın Viyana'yı kuşatması ile başlayan ve felâket seneleri olarak adlandırılan on altı yıllık dönem, 1699 senesinde Karlofça Antlaşmasının imzalanması ile sona ermiştir. Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devletinin gerileme döneminin de başlangıcıdır aynı zamanda, Osmanlı Devleti bu savaştan büyük kayıplarla çıkmıştır. Kaybedilen toprakların yanı sıra, memleketin dâhilinde, idari, askeri ve ictimâî alanda da bozulmalar kendini göstermişti.⁵⁵⁶

Arpaemîni Sâmi, işte bu devlet ve toplum yapısını yazdığı mesnevi ile gözler önüne sermektedir:

Bu köhne yeryüzünü, Hıristiyan yazısı gibi eğri nakışlı olmuştur. Devlet mülkünün nizamı, bukalemun gibi bin farklı yüze sahiptir. Rüşvet dükkânı açılmış, alım-satım âdetin hilafına yapılmaktadır.(Alış-verişte dürüstlük kalmamıştır.)İş bilmenin adı, karaborsadır. Devlet erbâbı günlerini eğlence içinde geçirirken, ocaklar(evler) çapulcular tarafından yağmalanmaktadır. Nifak artmış, din binası alçak kişiler tarafından yıkılmıştır. Hayır işlerine niyet etmek yok olmuş ve her şey rüşvet üzerine kurulmuştur.

Herkeste bir endişe hâkimdir. Hazîne, safa sürenlerin elinde telef olmaktadır. İnsanlarda gurur artmış ve kimi nefsine mağlup olmakta ve kimi dünyaya fesat tohumları ekmektedir. Hamiyet, din gayreti, halkı ve memleketi koruma düşüncesi, insanlarda kalmamıştır. Hırsızlık çoğalmış, hırsızların atı, her türlü kötülükte oynamaktadır.

Düşman, her tarafa hücum etmekte ve her yıl savaş olmaktadır. Savaş haberleri devamlı gelmekte ve İslam askerleri, aceleyle savaşa giderek kâfirlerle cenk etmektedir.

Mesnevî der-Tevbîh-i Balyos-ı Küffâr-ı Venedik

- 7 Olmuşdı bu köhne-levh-i gabrâ
Kec-nakş misâl-i hatt-ı tersâ
- 8 Bulmuşdı nizâm mülk-i devlet
Çün bükalemun hezâr-sûret
- 9 Dükkânçe-i irtişâ güşâde
Hep dâd ü sited hilâf-ı âde
- 10 İş bilmenün adı celb-i emvâl
Tahrîb-i beled vukûf-ı ahvâl
- 11 Erbâb-ı düvel o vakt-i pür-sûr
Gâretger-i hân mân-ı mağdur
- 12 Ser-cüş-ı nifâk olup derûnlar
Yıkmuşdı binâ-yı dîni dünlar
- 13 Nâ-yâb idi kâr-ı hayra niyyet
Vaz' ü hareket berây-ı rüşvet
- 14 Olmuşdı şikeste kilik-i tedbîr
Şemşîr ise der-niyâm-ı te'hîr
- 15 Ser-cümle ahâlî-i bed-endiş
Hep sûret-i hakda kâr der-pîş
- 16 Kimisi safâ-yı yek-demine
Eylerdi telef nice hazîne
- 17 Kimi mey-i nahvet ile bî-hûş
Pîş ü peşin eylemiş ferâmûş
- 18 Kimisi hevâ-yı nefse mağlûb
İtmiş kimi âlemi pür-âşûb
- 19 Kimi olup iddihâra mâ'il

⁵⁵⁶ 1693-1700 arası Osmanlı Devletinin ve toplumunun durumu hakkında geniş bilgi için bkz.bu tezde s.1

- İtmekte hezâr fikr-i bâtil
 20 Her birisinün sülûk-i râhı
 Bîrûn-ı şerâyi'-i İlâhî
 21 Ne hıfz-ı memâlik ü ra'iyet
 Ne gayret-i dîn ne hod hamiyet
 22 Kalmışdı bu 'arsagâh hâli
 Mânende-i kişt-i huşk-sâlf
 23 Ma'dûm idi hayr-hâh-ı devlet
 Yog idi sıyânet ü hirâset
 24 Düzdân atı oynag idi her sù
 İtmişdi gulüvv 'adüvv-i bed-rû
 25 Etrafa idüp hücum küffâr
 Her sâl olurdu ceng ü peykâr
 26 Diller tutulup gelürdi ahbâr
 Devlet yine söyleşürdi her-bâr
 27 Her gün bu sipihr-i nâbe-sâmân
 Bir güne masâf idüp nümâyân
 28 Mevc-âver-i herc ü merc idi dehr
 Ekdâr ile çalkanurdu her şehir
 29 Sûziş-figen-i cihân iken yer
 Yem bulmuş idi sükûn ser-â-ser
 30 Burreydi tedârük-i mühimmât
 Metrûk idi sùy-i bahr bi'z-zât
 31 Ecnâd-ı muvahhidîn-i İslâm
 Etrâfa idüp şitâb ü ikdâm
 32 Küffâr ile bir de ceng-cûyân
 Seyyâf-ı cedeldi sîne-kûbân
 33 Gerçi almurdu sâl-ber-sâl
 Her cânibe fevc-i leşker irsâl

Nihâyet H.1111'de Karlofça Antlaşması imzalanır. Sadrazam Amca-zâde Hüseyin Paşa, savaş yılları boyunca bozulan iktisadî, askeri ve ictimâî yapıyı düzeltmek için bazı tedbirler alır.

Bilhassa Sultan III. Ahmed devri(İran dışında) savaşların yerini sulha bıraktığı bir dönemdir. Devletin nizamı artık yerine gelmiştir.

Şair Arpaemîni Sâmi'ye göre insaf, hukuka riâyet insanlarda ortaya çıkmaya başlamış, adâlet yeni yeni tesis edilir olmuştur ve her alanda refah görülmeye başlamıştır. İnsanlar eziyet veren vergiyi unutturmuş, daha önceler böyle adaletli ve insafli bir devir görülmemiştir.Sultan III.Ahmed,akıllı ve adaletli bir padişahdır. Devrinde, memleket ve halk, bir rahatlık ve emniyet içindedir.Yaptığı işler hep hayra yönelik olduğu içindir ki,Allah,onun her dâim yardımcısıdır.

- 47 Târih çü bin yüz on bir oldı (H.1111-M.1699)
 Evzâ'-ı felek mugâyir oldı
 48 Sulha yeniden olındı ta'kid
 Bâ-re y-i karâtıb-ı sanâdîd
 49 Nemçeyle vü Moskov ile yek-ser
 Olındı musâlaha ber-â-ber
 57 Bu demdür o dem ki lutf-ı Bârî
 Mevzûn-reviş itdi rûzgârı
 58 Dûlâb-ı sipihr-i kec-devâ'ir
 Buldı suyını be-vefk-i hâtır
 59 Hall oldı 'ukûdı mu'zilâtun
 Keşf oldı rumûzı müşkilâtun
 60 Saf-bend-i nizâm olup bu nüh-tâk
 Yek-dest-i tevâfuk oldı âfâk
 61 Agrâz-ı hevâ-yı nefis nâ-bûd

- İtyân-ı hukûk-ı nâs mevcûd
 62 Her-kârda mu'teber taharrî
 İnsâf-ı pür itdi bahr ü berri
 63 İtmekde 'adâlet-i nev-â-nev
 Tekmîl-i refâh-ı her kalem-rev
 66 'Adlün yapılup kühen binâsı
 Nâs oldı rûsûm-ı cevri nâsî
 67 İnsâf budur şehân-ı eslâf
 Hiç görmedi böyle vakt-i insâf
 68 Budur dem-i pâdşâh-ı 'âdil
 'Ahd-i şeh-i kâm-rân-ı 'âkil
 69 Bu devrdür ol zamân-ı hurrem
 Nâ-dîde-i çeşm-i pîr-i 'âlem
 72 'Asrında memâlik ü ra'iyet
 Asûde-nişîn-i emn ü râhat
 73 Mahv oldı rûsûm-ı zulm-i 'Âdı
 Dünyâları tutdı 'adl ü dâdı
 74 Dârende-i tâc ü taht-ı sermed
 Bü'l-Feth-i zamân Hân Ahmed
 75 İskender-i hurde-bîn-i teftiş
 Sâhib-hired ü 'adâlet-endîş
 76 Her demde mu'îni Hazret-i Hak
 Her hâlde kârı hayra mülhak⁵⁵⁷

....

Feyzî Efendinin, H.1181 senesinde yazdığı manzumesinde, zamandan şikâyetler görmekteyiz. Bid'at ve zulüm çoğalmış, adâlet ortadan kalkmıştır. Şahlar ve beğler, mazlûma el uzatmamaktadırlar. Maddeye(altına) çok önem verilmeye başlanmış; din, dünyaya değışilir olmuştur.

175

Her kaçan bin yüzle seksân bir sene gâyet bula (H.1181 – M.1768)
 Bid'at zulm (ü) ta'addî halk içinde çok ola
 Def'ola 'adl (ü) 'adâlet ketm ola hakk-ı 'ibâd
 Şâh (u) begler itmeye bir vechile mazlûma dâd
 Gevher-i İslâm'a ragbet itmeye eşhâb-ı zer
 Âl-i 'Osmân devletinde ola altûn mu'teber
 Dîni dünyâya değışmek ola halk içre mübâh
 Sûk-ı sultânîde kıymet bulmaya zırh u silâh⁵⁵⁸

...

Râsih, divanında, devrindeki hilekâr insanlardan yakını ve halkı onlardan koruması için

Allah'a duâ eder:

- 144 Sakla erbâb-ı hileyi yâ Rab
 Cümleten ümmet-i Muhammedî hep
 145 Hileger oldı çün düzd-i hâne missal
 Sâlim olmak netîce emr-i muhâl
 146 Halkı âzürde itmede her bâr
 Old a bulur belâsın âhir-i kâr⁵⁵⁹

Şair Nevres-i Kadîm, maddi yönden çok sıkıntılı olduğu anda Sadrazam Mehmed

⁵⁵⁷ Fatma Sabiha Kutlar, *Arpaemini-zâde Sâmi Divanı, Tenkitli Metin-İnceleme*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Ün. SBE. Ankara,1996, s.707

⁵⁵⁸ Sevinç Karagöz , *Feyzi Efendi Divanı*, İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Ün. SBE. Sakarya,2004, s.733

⁵⁵⁹ Özge Öztekin, *Râsih Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Ün. SBE. Ankara,1997, s.190

Paşadan gelen yardıma çok sevindiğini anlattığı aşağıdaki kasidesinde, dönemin insanların, bilhassa esnafının, halka karşı tavrını çok güzel anlatmıştır:

Sarraflar insafsızdır ve müşteriye korumamaktadırlar. Şair, canını bile rehin bıraksa, sarrafların kabul etmeyeceklerini söylemektedir. Rehin bedelinin üç katını isteyen sarraflar, üstelik altın ve gümüş dışında bir ücret de kabul etmemektedirler. Bedestendeki(mücevher ve değerli eşyaların satıldığı yer) esnaf da, halkı alenen soymaktadır. Nevres'in yeni eşyasını, eski diye almak istemektedirler.

Satacak bir şeyi kalmadığını söyleyen şair, kasap ve bakkâlin dahi diğer esnaflar gibi olduklarını ve günlerinin sıkıntı ile geçtiğini söyler. Fakat bu dar zamanlarında, sadrazamın gönderdiği akçelerle, gam ve kederi gitmiştir.Şair ,paşaya dualar etmektedir artık.

19

Berây-ı Teşekkür-i 'Atıyye-i Sadr-ı A'zam Devâtdâr Mehmed Paşa Yessera'llâhu Mâ-Yeşâ

- 2 Şahs-ı iflâs giribânımı çâk itmiş idi
Dünki gün virmiş idi bana keder sultânım
- 3 Iztrâb itmiş idi nakd-i havâssı gâret
Az kalmışdı vire 'akla zarar sultânım
- 4 Teng-desti bana îrâs-ı gumûm itmiş idi
Komayup dilde meserretten eser sultânım
- 8 Âh o sarrâfların cünbiş-i nâ-hem-vân
Bana anlar neler eylerdi neler sultânım
- 9 Gevher-i cânımı rehn eylesem almazlar idi
Ragbet itmezler idi zerre kadar sultânım
- 10 Rehnin üç katını bir pâreye tutmaz kâfir
O da altun ya gümüş olmalı der sultânım
- 11 Virse de onun on altına virür anı dahı
Eksik altun ve kesik pare ider sultânım
- 12 Âh illâ sûfi otragı bedestânîler
'Alenen halkı soyarlar gidiler sultânım
- 13 İki yüz akçe ile kapu açar virse biri
Fındık altunını dellâle eger sultânım
- 14 Aldılar köhne behâsiyla cedîd esvâbı
Satacak kalmadı bir pâre deger sultânım
- 15 Düşdü etbâ' vü havâş içre bu kerre gavgâ
Kimi çizme kimi esvâb umar sultânım
- 16 Uydı kassâb ile bakkâl dahı etbâ'a
Girmiş etmekçi de araya meger sultânım
- 17 Vaktimiz ceng ü müdârâ ile geçmekde idi
Hâlimiz böyle idi şâm u seher sultânım
- 18 Geldi bir kimse ki vechinden iderdî leme' ân
Şu'le-i bârika-i necm-i seher sultânım
- 19 Sözi mânende-i sükker dile hâlet-bahşâ
Tavrına şahs-ı edeb gibta ider sultânım
- 20 Bir peyâm eyledi teblîg-i efendimden kim
Oldi cân gark-ı yem-i feyz-i diğer sultânım
- 21 Sonra el ceyb idüp ol kâsıd-ı ferhunde-peyâm
Kodı meydâna biraz sîm ile zer sultânım
- 22 Didi Nevres sana gönderdi bunu bir dâver
Ki bütün 'âlem edeble ana der sultânım
- 23 Öyle dâver ki muhill-i edeb olur farazâ
Şâh-ı îrân dise yanında eger sultânım
- 24 Göricek akçayı raks eyledi cân cismimde

Gitdi fi'l-hâl o kadar derd ü keder sultânım⁵⁶⁰

...

Halkın Sıkıntıları :

Kıtlık, Fakirlik, Geçim Sıkıntısı, Memleketteki Âsayışsızlık...

“1757-1758(H.1170-1171) yıllarından itibaren Diyarbekir ve civarında yağışsızlıktan meydana gelen büyük bir kuraklık ve kıtlık meydana gelmiş, kıtlık afetini adeta önüne çıkan her şeyi yok eden çekirge istilâsı ve salgın hastalıklar takip etmiş, özellikle bu dönemde birçok bölgede görülen veba sonucu Diyarbekir’de de binlerce insan hayatını kaybetmiştir. En acı ve yıkıcı tahribatın Anadolu’nun güneydoğusundan Şam’a kadar uzanan bölgede görüldüğü afet yaklaşık iki yıl sürmüş ve diğer kıtlıklardan daha feci sonuçlara yol açmıştır. Yine kıtlık ve kuraklık dönemlerinin acı sonuçlarından olarak, kendilerine ve hayvanlarına yiyecek ve içecek bulamayan halk büyük sıkıntılar çekmiştir.

Kışın gelmesi sefaleti iyice artırır. Hayatın iyice güçleşmesi sonucu çevre bölgelere kaçarcasına göçler başlamış, tüm bu sıkıntılar bir yana, afetlerin neticesi olarak insan ve hayvanların açlıktan ve hastalıktan ölümleri sebebiyle bölge çok kötü günler geçirmiştir. Açlık vebanın yolunu açmış, yiyecek sıkıntısı ve pahalılık halkın önemli bir kısmının az veya çok yetersiz beslenmesine sebep olmuş, zayıf insanlar salgınlara ve hastalıklara daha az direnebilir hale gelmişlerdir. “Bu şehrin caddeleri her gün açlık ve soğuktan ölmüş 15-20 kadar zavallı ile doludur. Son derece azalan nüfus bir de çürümeye yol açan “habis humma”nın pençesine düşer. Bitkin haldeki halk, göç şartları, temizlik sıkıntısı ve yetersiz beslenmeyüzünden türlü enfeksiyonlar için son derece elverişli bir ortam oluşturur, açlık yüzünden birçok kişi ölür, tifüs, dizanteri kol gezer. Kıtlığın devam edeceği endişesi ile yerel hükümetlerce doldurulan geniş tahıl ambarları ise, veba salgını sırasında hastalığı yayabilecek birçok fare sürüsünün varlığı için uygun zemin hazırlar. “Depremler, bizi hapseden, çevre bölgeleri kırıp geçiren salgın, açlık ve kasırgalar”

1761 yazından itibaren sona ermeye başlamış ancak sayıca azalmış, yokluk ve hastalıklardan perişan düşmüş bölge halkı beş yıl içinde peşi sıra gelen felaketler yüzünden uzun yıllar derlenip toparlanamamıştır Bu kıtlık ve yokluk sıkıntıları bölgede zaten var olan eşkıyalık faaliyetlerini de artırmış, doğru dürüst vergi toplanamaz olmuş, Ergani ve Keban madenlerinin çalışması duracak hale gelmiştir. Bölgedeki asayişin bozulması sadece bölge halkının değil, yakın bölgelerin ve neredeyse Hac Yolu’nun da güvenliğini tehlikeye sokacak boyutlara ulaşmıştır. Yaşanan olayların ciddiyeti hemen hükümeti harekete geçirmiş, bir-bir buçuk yıl içinde durumda gevşekliği görülen dört vali peş peşe görevden alınmış, tecrübesi dolayısı ile Diyarbekir’e tayin edilen Numan Paşa da gerekli başarıyı gösteremeyince azl edilerek önce başka bir yere tayin, daha sonra da Kıbrıs’a sürülmüştür.

Kıtlığın ve felaketin boyutlarının her geçen gün artması üzerine, Numan Paşa yerine, bu kez Çeteci Abdullah Paşa tayin olunmuştur. Kendisi de Diyarbekirli olan Çeteci Abdullah Paşa, lakabından da anlaşılacağı üzere gerek eşkıya takibindeki şecâati gerekse idaredeki başarıları ile tanınmış, Kars ve Diyarbekir Beylerbeyliği, Sivas, Halep, Şam Valiliği, Emîr-i Hacclık, gibi önemli görevlerde bulunmuş, daha önce 1737-1739 Avusturya-Rus Savaşlarındaki başarıları takdir görmüş, daha sonra da özellikle urban eşkıyasının te’dirip ve terbiyesindeki gayretleri sebebiyle kendisine taltifnâme-i hümayûn gönderilmiştir.

Daha önce dört kez Diyarbekir valiliği de yaptığı için tüm bölgeyi ve bölge insanını tanıyan, hangi vazifeye tayin edildi ise başarıları ile göz dolduran marifet ehli kudretli bir vezir olarak ün yapmıştır Paşa’nın derhal görev yerine giderek vazifeye başlaması, halkın refahı için çalışmalar yapması, özellikle fakr u zaruret içinde kıvranan ahâliyi koruyup kollaması, özellikle eşkıyaya fırsat vermemesi emredilmiştir. Bölgedeki vergilerde düzenlemelere gidilmiş, çeşitli indirimler

⁵⁶⁰ Hüseyin Akkaya, *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün. SBE. İstanbul, 1994, s.297

yapılmış, tekâlifden muaf olanlar ile muâfiyetleri ilgâ olunanlar hakkında bazı yeni usul ve esaslar getirilmiş, yeni bir mütesellim tayin edilmiştir. Ziraat ve ticaret durmanoktasına geldiğinden esnafın, tüccarın, iltizam ve mukataa sahiplerinin durumlarının düzeltilmesine yönelik tedbirler alınmıştır.

Bu sırada gerek civardan gelerek bölgeye gerekse bölgede baş gösterip civara musallat olan, başıboş levend, Koca Arap, Millî-yi Kebir ve Hervi Aşiretinden Kartal oğulları, Tursun oğulları vs. gibi eşkıyanın ciddi şekilde te'dip ve tenkiline başlanmıştır. Konu ile ilgili yazılan emirlerde bu tür olayların gelişip büyümesine sebep olacak durumların önüne geçilmesi istenmiş ve eşkıyalık olaylarına karşı kesinlikle ihmalkâr davranılmaması, eşkıyanın kanının heder, mallarının helal olduğu ilân edilmiş, Diyarbekir ve civarında eşkıyalık yapanların bazıları daha güvenli bölgelerde ikamete tabi tutulmuştur. Yine bu sebeple Diyarbekir havâlisinde evlerin, mezraların basılıp yağma edilmesine, insanların ve hayvanların öldürülmesine, Ergani ve Keban madenlerinin nizamının bozulmasına sebep olan eşkıyanın ve bunlara müsamaha gösteren idarecilerin Rakka'ya sürülmesi emredilmiş ve çalışamaz duruma gelen madenler yeniden faaliyete geçirilmiştir.

İki üç seneden beri şiddetli kıtlık sebebiyle ahalişi perîşân ve müteferrik olan Diyarbekir'de bu sebeple çevreye dağılan fukarâ-yı raiyyetin toparlanması, çevrede biran önce imâr, iskân ve istikrârın sağlanmasına da çalışılmış, Çarsancak, Çemişkezek ve Eğin kazalarında halkı katledip emvâl, eşyâ ve hayvanlarını gasp eden eşkıyanın te'dib edilerek adaletin gerçekleştirilmesi ve yine, aynı civarda bulunan göçebe Yörüklerinin güvenliğinin sağlanması gibi konularda da bölge valilerine peşi sıra emir ve hükümler gönderilmiştir. Ancak kuraklık ve kıtlık bir süre sonra neredeyse tüm Anadolu'ya yayılmış, bu emir ve hükümlerin uygulanması iyice güçleşmiş, Sivas, Tokat gibi nispeten Diyarbekir'e yakın sayılabilecek ve bölgeye yardım edebilecek yerleri de ciddi olarak sarsmıştır. Hatta bu afetin etkileri, dolaylı olarak İstanbul'a kadar ulaşmış, iaşesi Anadolu'dan gelen erzak ve etle sağlanan İstanbul halkı da yokluktan ve yoklukla gelen fiyat artışından muzdarip olmuştur.

Şiddeti tüm Anadolu'yu sarsmış olan bu afet belgelerden anlaşıldığı kadarıyla en çok Diyarbekir ve civarını etkilemiş, dönemin tarihçilerinden Şemdânîzâde'nin tabiri ile "Diyarbekir'deki kaht-ı müfrit(aşırı kuraklık) ziyâde olmağla cû'dan(açlık) katî çok nâstelef olmuş", sadece kıtlığın şiddetinden ve açlıktan bile binlerce insan ölmüştür."⁵⁶¹

Çeteci Abdullah Paşanın Diyarbekir mansıbı olmasına dair düşürülen tarihte (H.1157-M.1744) , Lebib ; şehrin ve halkın durumunu da ifade eder.Mal ve can emniyet içinde değildir.Zira şehri, ayaktakımından kimseler işgal etmiştir.Diyarbekir,harp yerine dönmüştür.Her yeri tahrip eden bu kişilerin İslam askeri olmalarına imkan yoktur.Abdullah Paşa,gelişi ile Diyarbekir'i nizâma sokacaktır:

9

Vezîr-i Rüstem-İktidar El-Hâc 'Abdu'llâh Paşa Hazretlerine Vezâret İle Diyârbekr Mansıbı Oldıkda Vezâretine Olan Târihdür. E'ş-Şehîr Beyne'l-Vüzerâ Be-Çeteci

- 24 Gidüp emniyyet ebnâ-yı sebîlin mâl u cânından
Hasar itmişdi gûyâ her taraftan hâyin-i ekrâd
25 Derûn-ı şehri hod evbâş-ı kallâş itdi rûz u şeb
Tüfekler âteş-i peyvestesinden küre-i haddâd
26 Heman müstagrak-ı âlât-ı harb olmuşdı bi'l-cümle
Vilâyet döndi dârü'l-harbe te'sîr itmeyüp feryâd
27 Degüldür 'asker-i İslâm hâşâ böyle bed-kârân
Bir elden memleket tahrîb iderler bir gürûh ırgâd

⁵⁶¹ Mesut Aydın, "Küresel Isınma Tartışmalarına Tarihten Bir Katkı : Arşiv Belgeleri Işığında XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Diyarbekir ve Çevresinde Meydana Gelen Büyük Kıtlık Ve Alınan Tedbirler", dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/26/190.pdf

- 28 Kusûr itmez velî kâ'im-makâm-ı memleket ammâ
Ne çâre kimseden yokdur ne imdâd u ne istimdâd
29 Tükenmez ser-güzeşt-i lâzımı'l-inhâyı serd itsem
Hemân a'lâ du' â-yı devletündür eylemek îrâd⁵⁶²

Lebib, Abdullah Paşanın Diyarbekir mansıblığına atanmasından duyduğu memnuniyeti bildirdikten sonra, şehrin keder dolu olduğu, onun gelişi ile her yerin bayram yerine döndüğünü anlatır. Daha sonra ise, viran olan bu şehrin, Abdullah Paşa tarafından mamur kılınmasını ister.

- 4
Târîh-i Mansıb-ı Âmid Vâlî-Şoden-i Vezîr-i A'zam-ı Esbak Firârî-zâde E's-Seyyid 'Abdu'llâh Paşa e's-Şehîr Beyne'l-Vüzerâ Boymieğri
1 Hoşâ ikbâl-i behcet iştimâl-i şehri-Âmid kim
Mükâfât-ı mihen şâd eyledi a'lâ vü ednâyı
4 Olinmazdı kederle şehrimüz beytül-hazenden fark
Ferah döndürdi sahn-ı 'îdgâha kûh u sahrâyı
46 Ferâmuş itme ol eyyâmı sen devletlü başunçün
Hele biz gamla kalduk farkdan imrûz u ferdâyı
47 Degüldür gördigün ma'mûre buldun şimdilik vîrân
Ümîd oldur ki revh-ı himmetünle bula ihyâyı
48 'Îmâret-pîşe bir vâlî-i müşfik iltimâsıyla
İdüp merfu'-ı dergâh-ı Hudâ dest-i temennâyı⁵⁶³
...

Diyarbakirli şair Lebib'in, şehrin ve halkın durumunu anlattığı ve kendisinden yardım beklediği bir diğer kişi, Sadrazam Râgıb Mehmed Paşadır. Şair, sadrazamdan, halkın ahvalini araştırmasını istemektedir.

Diyarbakir'deki insanların halini anlatmak için kendisinden izin isteyerek, mamur olan Diyarbakir'in her köşesinin şu an viran olduğunu, halkın gam ve sıkıntı içinde olduğunu belirtir. Bu zaman kadar böyle dehşetli bir kıtlık görülmemiştir. İnsanların fakir ve çıplak olduğu, bazısının Haleb'e bazısının da Şam'a göçtüğünü, köylerin boşaldığını, bazılarının da şehre inerek dilencilik yaptığını söyleyen şair, çocukların ağlama sesini ve annelerinin de feryadını işittikçe uyku uyuyamaz olduğunu ifade eder. Köpek ve kedilerin dahi çok az kaldığının anlatıldığı kasidede, insanların dahi ekmeğe hasret kaldığını, Diyarbakir'in savaş meydanı gibi her yerinin leşlerle dolu olduğu dile getirilmiştir. O kadar çok ölü vardır ki; onları kefenlemek ve defnetmek mümkün değildir. Hamallar bunları saharalara(açık arazi) taşımaktadırlar. Sadrazamdan padişaha bu durumu anlatması istenmekte ve kendisinden yardım beklenmektedir:

- 7 Diyâr-ı bekr'ün ahvâlün beyâna ruhsat ihsân it
Ahâlî kullarun tâ hâk-i pâya ide inhâyı
8 Neşât-âbâd-ı 'âlem gördigün ma' mûre-i Âmid
Olup vîrâne yek-ser lâne-i bûm oldı her câyı
9 Nukûd-ı himmetünle fikr-i himmet kıl esîr itmiş
Bu sâl efrenc-i renc ü gam re' âyâyı serâyâyı
10 Perîşân oldı bîrûn-ı derûn-ı memleket bi'llâh
Ki gûş itmiş degüldük böyle kaht-ı dehşet-efzâyı
11 Düşünce zulmet-i ye'se ma'âşından siyeh-rûzân

⁵⁶² İdris Kadioğlu, *Lebib-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv. SBE., Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Diyarbakır, 2003, s.296

⁵⁶³ a.g.e. s.283

- Sevâd-ı Âmid-i sûdâdun itdi terk-i sevdâyı
 12 Ser ü sâmanı nâ-peydâ libâsı' ayşdan 'ârî
 İdüp rihlet kimisi şâmî giydi kimi şebâyı⁵⁶⁴
 13 Yıkıldı hânesi çifti bozuldı karyesi vîrân
 Döküldi şehre indi cû'-ı sâ'il nice hem-pânî
 14 Harâm itmiş giceyle hâbî çeşme gûş itdikçe
 Bükâ-yı tıflı âh-ı mâderi feryâd-ı âyâli
 15 Sifâl u sengi mahv itmiş şufûf eyler zarûretle
 Bununla ehl-i fakr işbâ' ider etfâl-ı nev-pâyı
 16 Dem-i mezbûhı kiraz şerbeti mânendi nûş eyler
 Düşürmez yere cevfinden çıkan ahşâ vü im' ânı
 17 Kilâb u gürbenün âhû vü örneb gibi saydından
 Kemîn idüp der ü bâmî ararlar zîr ü bâlâyı
 18 Segâna lokma olmuş mürdegân-ı cû'un ecsâmı
 Tagılmış heb seri bir kûçede bir kûçede pâyı
 19 Mekânı zindegân u mürdegânı seg tenâvülde
 İlâhî virme bir şehre bu devr-i sîne-fersâyı
 20 Peder mâder çü berd-i zibh iderler tıfl-ı ma' sûmun
 Ciger biryânı pür-giryân olur gör kahr-ı Mevlâ'yı
 21 Kırılmakda bir ucdan hasret-i nân ile pey-der-pey
 Kazâ-yı cenge dönmiş Âmid'ün lâşeyle her câyı
 22 Be-her şeb sadm u sadmiyyet havâlî vü cevâmî'de
 Yürünmez rehde pâ-mâl itmedikçe nice mevtâyı
 23 Ne mümkün kesretinden defn ü tekfîn ehl-i hayrâta
 Taşır hammâllar sahrâlara ber-künde a'zâyı
 24 Budur icmâl-i hâl-i memleket ey âsaf-ı devrân
 Nigâh-ı rahm ile bârî siyânet kıl bekâyâyı
 25 Olursa câ'iz inhâsı serîr-i 'adl-i pîrâyê
 Habîr it şehrimüzden şehryâr-ı 'âlem-ârâyı
 26 'Îmâretle şifâsı kaldı tedbîr-i hümâyûna
 Muvaffak ide hak şâhenşehe o reng-i pîrâyı
 27 Re'âyâsından ol İskender-i 'adl ezmiyâ giçmez
 Degül râzı harâbe böyle bir mülk-i dil-ârâyı
 28 Re'âyâ yok re'âyâ sâhibinden tâb u tâkat yok
 Kim eyler cây-ı 'imrân böyle vîrân dest ü sahrâyı
 29 Ne tuhm u ne zirâ' at kaldı şehrûn şark u garbında
 Kim anlar pâdşâh imdâdı olmazsa re'âyâyı⁵⁶⁵

Lebib, Diyarbekir valisi Çeteci Abdullah Paşa için yazdığı kasidede, Diyarbekir'de eşkıyaların yol kestiğinden ve mescidlerin sarhoşların mekanı haline geldiğinden yakınır ve bu durumdan halkı Abdullah Paşanın kurtardığını söyler. Halk onun devrinde âsâyış ve selâmate ermiştir:

- 14
 36 O vahşetgâhlar k'olmuşdı reh-zenler kemîngâhı
 Harîm-i mescidâsâ cây-ı emn-i zâhidân oldu
 37 O meclisler ki cây-ı na'ra-i mestân idi evvel
 Bugünler ya sadâ-perdâz-ı kâmet ya ezân oldu
 38 Ahâlî râhat için terk-i hâb-ı râhat itmişdür
 Refah-ı nâsda hemvâre dâmen der-miyân oldu
 39 Lisân-ı hikmetlin bir harfîni ta'bîre ebkemdür
 Hevesle hâme farzâ cây-gîr-i tercemân oldu
 40 Emîn ü sâlim ü âsûde olduk devr-i lutfında

⁵⁶⁴ Halep şehri.

⁵⁶⁵ İdris Kadioğlu, *Lebib-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv. SBE., Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Diyarbakır, 2003, s.144

Muhassal hayr-hâh-ı kihterân u mihterân oldu ⁵⁶⁶

...

Tokatlı Kânî, bir mesnevisinde,Ruscuk'a yaptığı seyahatini dile getirdiği bir mesnevisinde,akıllı pek çok kimse gördüğünü,onların aç ve sefil olduklarını, işsiz ve parasız olduklarını dile getirir ve kimsenin onların halini hatırlamı sormadığından yakınır:

7 Nice 'âkilleri gördüm muhtâc
Serserî pâ-yı berehne gezer aç
14 Nice erbâb-ı ma'Ârif ki yeri
Zabt ider 'aklı ile bahr ü beri
15 Bulmamış emr-i ma'âşa çâre
Künc-i külhânda yatur âvâre
16 Dimemiş kimse ki hâlün nicedür
Aç yatarsın burada kaç gicedür ⁵⁶⁷

Yine aynı mesnevide,Kânî,Ruscuk halkının durumunu şöyle anlatır:

58 Bir yere varmış idim Rusnucuk nâm
Kendi ma'mûr ahâlisi bekâm
59 Şehr-i İstanbûli ol etrâfun
Bunda medhali herkez lâfun
60 Halkı hep zevk ü safâya mâ'il
Ekseri mer ü Hüdâya kâil
61 'Ulemâ vü sulehâsı ekser
Şürefâ vü nükebâsı evfer ⁵⁶⁸

Beliğ Mehmed Efendi,yaşadığı dönemde halkın fakirliğini anlatırken, kuyumcularda gümüş para(dirhem) bile göremediğinden bahsetmektedir.Bununla anlatmaya çalıştığı,hem yaşadığı dönemde esnafların gelir düzeylerinin yavaş yavaş azalması hem de kendisinin o dönemin idaresinden hiçbir himmet görmemesidir:

Bırakdı keşf-i tılâ-dûz-ı köhnesin eslâf
Alur satar zürefâ-yı zamâna hep haffâf (G.132/1)
Dest-i ahbâbda gâhîce görürdün evvel
Şimdi dükkânçe-i sarrâfda görmen diremi(K.7/10) ⁵⁶⁹

Rüşvet

Dönemin insanlarındaki rüşveti dile getiren şairlerden biri de Beliğ Mehmed Efendidir. Beliğ, bilim adamları ve düşünürler,devlet işlerini çalışıp didinip zorlukların üstesinden gelmeye çalışırken,toplumda itibar kazanmanın ve devlet işlerinin hallinin artık çalışmaktan değil rüşvetten geçtiğini şu mısralarla yansıtır:

Feylesûfânun şikest olmuş bütün nâhunları
Hall ü 'akd-ı kâr-ı devlet hep yed-i rüşvetdedür ⁵⁷⁰

⁵⁶⁶ İdris Kadioğlu, **Lebîb-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv. SBE., Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Diyarbakır,2003,s.186

⁵⁶⁷ Bilal Elbir, **Kânî Divanı Üzerine Bir İnceleme**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv. SBE. İzmir,1997, s.180-181

⁵⁶⁸ a.g.e.,s.184

⁵⁶⁹ H.Gamze Demirel,**18.yy Şairlerinden Beliğ Mehmed Emin Divanı(İnceleme-Metin-İndeks)**, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniv. SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Elazığ,2005,s.192

⁵⁷⁰ a.g.e.,s.22

İçki Yasağı

İçkinin yasaklanmasını Haşmet,yazdığı bir tesdis'te anlatır ve içki yasağının kendini kahveye esir ettiğini söyler.İçki müptelaları meyhanelerden ayaklarını kesmişler ve cihanın neşesi de gitmiştir artık:

2

Çekdi ayagı mey-kededen cümle mey keşân
Sahbâ-yı şevki dökdü bütün rind-meşrebân
Söndü çerâg-ı şu'le-ver-i neş'e-i cihân
Bu tire rûzu bizlere gösterdi mi zamân
Humlar şikeste câm tehî yok vücûd-ı mey
Etdin esîr-i kahve bizi hey zamâne hey⁵⁷¹

Muvakkit-zâde Mehmed Pertev de içki yasağından bahsederek bu yasağın yanında yer aldığı ifade eder:

1

Tıflân bu çağda sana çeksün bıçağını
Sen ol begenme gör de bunu mey yasagını

3

Kurtıldı ser-hoşun seri renc-i humârdan
Sâkî ki çekdi meykedelerden ayagını

13

Kurtıldı hüsn-i sâhteden terk-i mey ile
Rengiyle dil-berün görür olduk yanağını⁵⁷²

Alış-Verişlerin Kontrol Altında Tutulması

O dönemde alış-veriş hayatı ile ilgili çok önemli izlere, yine beyitlerde rastlamak mümkündür. Belîğ Mehmed Efendi,bir gazelinde,çarşı ve pazardaki fiyatların denetim altında tutulduğunu, hatta padişah izni ve onayıyla malların belli fiyatlarda satılabildiğini, eğer bu denetim olmazsa hiçbir esnafın insafı olmayacağını ve mallarını oldukça pahalıya satacaklarını dile getirmektedir:

Narh bâbında eger hatt-ı şerîf itse sudûr
Kıl kadar yokdur iden şehd-i visâli erhâs⁵⁷³

Dükkanların Bayraklarla Süslenmesi

İstanbul'da, önemli fetih haberleri sonrası dükkânlar bayraklarla süslenmektedir:

Peygâm-ı feth için donanup mülk-i ma'rifet
Herkes metâ-ı nazmını zîb-i dükân ider.⁵⁷⁴

18.yy.'da Çıkan Yangınlar

Edirne'de Büyük Yangın

Tarih boyunca Edirne oldukça yangına maruz kalmıştır. Yaptığı tahribat bakımından bu yangınların başlıcalarını Ahmet Badi'nin kitabında şöyle geçmektedir:

⁵⁷¹ Mehmet Arslan-İ.Hakkı Soyak , **Haşmet Külliyyatı**, Dilek Matbaacılık, Sivas,1994, s.184

⁵⁷² Mehmet Ulucan, **Muvakkit-zâde Mehmed Pertev, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili**, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniv. SBE. Elazığ,2005,s.137

⁵⁷³ H.Gamze Demirel, **Belîğ Mehmed Emîn Divanı**, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniv. SBE. Elazığ,2005, s.179

⁵⁷⁴ Yusuf Çetindağ, **Ataullah Divanı**,Fatih Üniv.Yay.,İstanbul,2006, s.52

“02.08.1746 senesi Recep ayının on dördüncü Cuma gecesi, Üç Şerefeli Camii yakınındaki bir dükkândan kaza ile çıkan yangın, iki kola ayrılıp, bir koldan sepetçileri ve ağaç pazarını ve cebehanenin (Sonradan askeri idadi mektebi denilen yer) kale bedeni dışından yakarak ki topçular ve çuhacılardan (Abacılar başı) ve Saraçhane ve Sipahi pazarından (Batpazarından) zindan altına, oradan Kağacıları yakarak Abdullah hamamından kanlı pınarda son buldu.

Öbür kolu da, Üç Şerefeli'den yazıcılar ve mücellitleri ve un kapanını ve Bedesten etrafını yakarak Yemişçiler sokağıyla yedi yol ağzından Kadirihaneye, oradan, Sultan Camii yakınında Kara Mustafa paşa sarayını (Sivil idadi mektebi ile reji idaresi olan yerde) yakarak kanlı pınardaki kolla birleştiği, yazılan bu hudut içinde bulunan cami, zaviye ve Kervansaray, ev ve dükkânların tamamen yandığı bu ateş, taş yapı binalara da sıçrayıp onları da harab ettiği, Eski Cami'de taştan metin bir yapı olduğu halde, içine halk bir kısım eşya koymuş iken, o eşyalar yanmıştır. Camiin makfelleri ve minberi yanıp kubbelerinin ayakları parça parça olduğu, ateşin şiddetinden musalla yönündeki pencere dışarı fırladığı, iki kapılı han ile kapan hanı (yemiş kapanı) taş yapı iken harap olup sonra tamir olunduğu ve halktan bazıları eşyasını zindan yakınındaki Müslüman kabristanına taşımışlar ise de onlara da kıvılcımın ulaşmasıyla tamamen yanmıştır.”⁵⁷⁵

Nevres, Edirne'deki bu yangının tarihini verdiği manzumesinde, Edirne şehrinin çıkan yangınla, demircilerin küresine döndüğünü söyler:

72

Târîh-i İhrâk-ı Kebîr-i Edrene

- 1 İltihâb-ı şerer-i âteş-i sûzende ile
Dönicek Edrene şehri küre-i haddâde
- 2 Yanarak ehl-i vilâyet okudu târihin
Didiler Edrene'yi yakdı Kezûbî-zâde (H.1160 – M.1746)⁵⁷⁶

İstanbul'da Büyük Yangın (14 Ramazan 1196 - 22 ağustos 1782)

1782 yangın yılıdır; üçü büyük olmak üzere tam beş yangınla İstanbul cehennemî günler yaşamıştır. Birer ay arayla çıkan Balat, Samatya ve Cibali yangınları, İstanbul halkının üzerine ateş yağdırmıştır.⁵⁷⁷ Özellikle 1196 Ramazan'ının on dördüncü günü perşembeyi cumaya bağlayan gece Cibali'de bir mavnacının(Mavnacı Ali)derme çatma ahşap evinde çıkan yangın, poyraz yüzünden kısa sürede her yanı sarmıştır. Cibali, bilhassa Yahudilerin ve ayak takımının kesif olarak yaşadığı bir yerdir ve burada Musevî ailelerin barındığı büyük evler, Rum meyhaneleri, kayıkçı kahveleri ve kalafat yerleri bulunmaktadır.⁵⁷⁸ Yangın önlenemez bir hızla ilerlemiş ve bu yüzden Cuma namazı kılınmadığı gibi Şeyhülislam İshak Efendi-zâde Mehmed Şerif Efendi, halkın oruç bozabileceğine dair fetva da verir. Aşağı yukarı üç gün süren ve Haliç'ten Yedikule'ye, Topkapı'dan Silivrikapı'ya, Koca Mustafa Paşa'dan Beyazıt'a,

⁵⁷⁵ www.edirnedden.biz/icerik.asp?ICID=785

⁵⁷⁶ Hüseyin Akkaya, **Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. SBE. İstanbul,1994,s.414

⁵⁷⁷ Beşir Ayvazoğlu,**Kuğunun Son Şarkısı**,Kapı Yayınları,İstanbul,2006,s.28

⁵⁷⁸ a.g.e.,s.30

Süleymaniye'ye kadar, şehrin neredeyse yarısını kül yığını haline getirmiştir.⁵⁷⁹

Ağa Kapısında İkinci Bölük binasının yanması ile Tokatlı Kânînin yazdığı manzume, bize İstanbul'da çıkan yangınlar hakkında da bilgi vermektedir:

Çıkan bir kıvılcım, her yeri ateşe vermiştir. Ateş, İstanbul'u kasıp kavurmuş, şehirdekilerile dünyayı dar etmiştir. Ya tulumbadaki su kurumuştur veya ateşe suyun tesiri olmamıştır. Halk perişanlıktan birbirini görmez olmuştur. O gün, sanki bir mahşer günü gibidir.

Sultan Abdülhamid, yangının söndürülmesini emreder. Halk denize akın eder ve sanki denizdeki balıklarla karadaki insanlar yer değiştirmiştir. Gönüllerdeki rahatlık kuşu kebab olmuştur.

Sultan Abdülhamid kıyafet değiştirip boğazın öbür yakasına geçer ve halkın durumunu teftiş eder. Pek çok şâhâne köşkün ve evlerin yanmış olduğunu görür. Hacı Bektaş ocağı da(yeniçeri ocağı) bu yangında kül olmuştur. Padişah, kışlanın süratle yapılmasını emrederek gönüllerdeki yaraları sarmayı ister:

3
Târîh-i Binâ-yı İkinci Bölük Der - Ağa Kapısı
3 Kutb-ı ektâb-ı zamân 'Abdül-Hamîd Hân ki tutar
Hızr yoldaşlığını meymenet Elyâs ugrur
15 Lîk âteşde olan hiffet ü ser-keşlikden
Ez-kazâ eyledi çün vak'a-i ihrâk zuhûr
17 Bir kıgılcım biragup dest-i kazâ ortalığa
Oldı pâşîde zemîne şerer-i şûr ü şurûr
18 Kasdı kâvırdı Sitanbûlî o rûtbe âteş
Herkesün başına teng oldı o gün dâhil-i sûr
20 Âb-ı huşk idi Tulumbada yahûd âteş-ter
İtmedi zerre kadar âteşe îrâs-ı fûtûr
22 Birbirin bilmez idi halk perîşânlıktan
Zâhir olmuş idi o gün vâkı'a-i yevm nüşûr
23 Eyledi Hazret-i Hâkân-ı Sikender 'ünvân
Birden etfâsı husûsunda nisâr-ı zerd zor
24 Bahre 'azm itmîşidi vehm ile mâhî-i zemîn
Yer değışmişler idi yâm-ı sipîhr üzre nesûr
25 Mûrg-i ârâm kebâb olmuşidi dillerde
Belki dîvârda tasvîr alman nakş-ı tuyûr
31 Nâ-gehân rûh-ı revân gibi o Hâkân-ı zamân
Şekl-i tebdîlde o semtden itdikte 'ubûr
32 İtdi bu 'arşa siyeh-câme-i mâtemle hemân
Hâlini 'arzına şâhen-şeh bir habîs şu'ûr
33 Gördi yanmış hücerât dil-i 'uşşâk gibi hep
O zîr-i hâne-i seyrân-ı şecâ'at meftûr
34 Hâk ü hâkister ü engûşt-ı şikeste âhir
Kır kevn-i levh ü sûtûn rıhteye câm-ı billûr
35 Ma'dâ cümle telef-gerde-i ihrâk olmuş
Bunca kâşâne-i mînaveş ü şâhâne kusûr
36 Matbah-ı köhne-i deyr âteşde âsâ olmuş
Kışlanun her biri hey'etde bir efserde tenûr
37 Nâr-ı gayretle kül olmuş Hacı Bektâş ocağı
Zâyi' ortada nişân ferh-ı direnk sūrûr
38 Tâb-ı âteşle gül 'iyyşleri fersûde
Dil-i mahzûnları ve meserrede-i gamla rencûr
39 Dest-i gayretle girîbânları çâk ender çâk

⁵⁷⁹ Beşir Ayvazoğlu, **Kuğunun Son Şarkısı**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2006, s.33

- 40 Tâhun-ı gayret ile sîneleri pür nâsûr
Der-'akab sur'at ile eyledi i'mârını emr
Dîl-i vîrânı ola kullarınun tâ ma'mûr
53 İki târîh-i mücevher didi bir beyt içre
Bendesî Kânî-i bî-mâye-i eşkeste şu'ûr
54 Himem-i şâh-ı rezin zây kavî şevket ile
Oldı ikinci bölük aga kapûsı ma'mûr ⁵⁸⁰
...

Muvakkit-zâde Pertev de, manzumelerinde yangınlara yer vermiştir. Bir kıt'asında, çıkan yangını şöyle anlatır:

- 15
Acı Hamâm Kurbunda Vaki' Kollukdaki Yangın Tulunbasında Âteş Zuhûr İdüp Kolluğu
Yakdukda Söylenen Kıt'a
Şan âlet-i itfâ-yı harîk idi tulumba
Kolluk neferi hâdim-i ihrâk olacaktı
Olur olacak çâre nedür hükm-i kazâya
Kollukda tulumba tutuşup kolluğu yakdı ⁵⁸¹

18.yy Ekonomisini Yansıtan Manzumeler

Karlofça Antlaşması sonrası Amca-zâde Hüseyin Paşa, harp masrafları ortadan kalktığı için halktan toplanan vergileri tedrici olarak kaldırmıştır. Arpaemîni Sâmi, daha önce böyle insafılı bir devrin hiç görülmediğini bir mesnevisinde şöyle aktarır:

- Mesnevî der-Tevbîh-i Balyos-ı Küffâr-ı Venedik
66 Adlün yapılup kühen binâsı
Nâs oldı rüsûm-ı cevri nâsî
67 İnsâf budur şehân-ı eslâf
Hiç görmedi böyle vakt-i insâf ⁵⁸²

⁵⁸⁰ Bilal Elbir, *Kânî Divanı Üzerine Bir İnceleme*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Ün. SBE. İzmir, 1997, s.154

⁵⁸¹ Mehmet Ulucan, *Muvakkit-zâde Mehmed Pertev, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Ün. SBE. Elazığ, 2005, s.456

⁵⁸² Fatma Sabiha Kutlar, *Arpaemini-zâde Sâmi Divanı, Tenkitli Metin-İnceleme*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Ün. SBE. Ankara, 1996, s.707

IV. BÖLÜM
ŞAIR VE SİYASET İLİŞKİSİ

IV. Şair ve Siyaset İlişkisi

Ali Nihat Tarlan, ‘Metinler Şerhine Dair’ başlıklı makalesinde, bir metnin, onu meydana getiren sanatkârın iç benliğini ve o devrin hususi karakterini bize vuzûh ile gösteren değerli bir vesika olduğunu söyler.⁵⁸³

Şairlerin manzumelerini değerlendirirken, yaşadıkları dönemi, meslek ve sosyal mevkilerini ve onların hâlet-i rûhiyelerini göz ardı etmemek, hiç şüphesiz bizleri daha doğru bir değerlendirmeye götürecektir. Bundan dolayı, çalışmamızın bu bölümünde, şairlerin hayatlarını ve görev aldıkları devlet işlerini bir bütün içinde vererek, bilhassa kaside ve tarih kıt’aları gibi manzumeleri yazma sebeplerini, daha doğrusu, devlet adamlarını ve siyasi olayları konu alan manzumelerde, şairlerin hayatlarının, makamlarının, almış oldukları mükâfat ve cezaların tesirini ortaya koymaya çalışacağız. Bunun için, şairlerin hayatlarını, varsa devlet görevlerinde bulunuşlarını, divanların tenkitli metinlerini veren matbu kitaplardan, yüksek lisans ve doktora tezlerinden hareketle bu bölümde belirttikten sonra, şairlerin devlet adamlarından beklentilerini, yaşadıkları mutluluk ve hayal kırıklıklarını, divanlarda yaptığımız taramalarla ortaya koymaya gayret ettik.

Yine bu bölümde, her şairin, hangi devlet adamına ne kadar manzume yazdığını da grafiklerle ayrı ayrı göstermeye çalıştık. Grafiklerde yer alan manzume sayıları, başlıklardan ve içerikten hareketle tespit edilmiştir. Bilhassa çeşitli imar faaliyetleri münasebetiyle yazılan kaside, tarih kıt’ası vb.nazım şekillerini, tasnif dışı bıraktık. Ayrıca bu bölümdeki şairleri incelerken, tarihî bir kronoloji yerine alfabetik bir sıralamayı tercih ettik.

Halil İnalçık, matbaanın geniş kitlelere okuma imkânı verdiği, böylece edebî ve ilmî eserlerin yazarın geçimi için yeterince gelir kaynağı sağladığı döneme gelinceye kadar, bilgin ve sanatkârın, hükümdarın ve seçkin sınıfın desteğine muhtaç olduğunu söylemektedir.⁵⁸⁴ Dolayısıyla divan şairlerinin pek çoğu, şiirlerini yazmak; yani maddî olarak hayatlarını idâme ettirmek veya garanti altına almak için bir hâmîye ihtiyaç duymuştur.⁵⁸⁵

Osmanlı Devletinde İstanbul, ilim ve kültür merkezi olmuş; ilim ve sanat buradan Anadolu’ya ve diğer bölgelere yayılmıştır. Bilhassa şiir ve edebiyat, Osmanlının çöküş yıllarına kadar kendine itibarlı bir ortam hep bulmuş; ilim ve sanat erbabını el üstünde tutma geleneği devletin son yıllarına kadar merkezden taşraya doğru aynı hassasiyetle uzanmıştır. İstanbul dışındaki kabiliyetli gençlere, buldukları bölgelerin devlet adamları iltifat ediyorlar, daha sonra İstanbul’a gelip sarayda görev almaları için onlara referans oluyorlardı.⁵⁸⁶

Gerek büyük şairlerin ve gerekse genç şairlerin kaleme aldıkları kaside veya telif ve tercüme gibi çeşitli konularda yazılan eserler saraya takdim edildiğinde karşılık görmeleri, Osmanlı Devletinde bir geleneğin sonucuydu. Bu yolla şairlerin devletin herhangi bir kaleminde

⁵⁸³ Mine Mengi, **Divan Şiiri Yazıları**, Akçağ Yayınları, Ankara,2000,s.72

⁵⁸⁴ Halil İnalçık, **Şâir ve Patron**,Doğu Batı Yayınları,Ankara,2005,s.9

⁵⁸⁵ Bu durum elbette bütün şairler için geçerli değildir. Zira, bazı divanlarda şairlerin gerçekten de maddî pek çok istekleri göze çarpmasına rağmen, bazı şairlerin de devlet ve hükümet adamlarından ve işlerinden olabildiğince uzak durduğu, bazılarının ise devlet işlerinde görev almasına rağmen herhangi bir kaside vs. sunma endişesi taşımadığı yaptığımız çalışmada ortaya konmaya çalışılmıştır.

⁵⁸⁶ Cevdet Dadaş, **“Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şairlere Verilen Câize ve İhsanlar”** ,Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara, 2002, c.11,s.748

memuriyete başlamaları veya buldukları görevlerden terfi etmeleri de mümkündür. Ayrıca, devlet büyüklerinden gördükleri çeşitli ihsanlar karşısında şükranlarını dile getirmek için kaside yazdıkları gibi, devletin cürüm saydığı herhangi bir hareketten dolayı da kaside ile af talep edilirdi.⁵⁸⁷

Sanatkârın, eserini devlet idarecilerine sunmasındaki temel sebepler şunlardır:

1. İdarecilerin bilim, sanat ve kültür hayatıyla iç içe bulunması ve eseri az çok değerlendirme imkânına sahip bulunması
2. Telif edilen eserin jüriyi temsilen büroksasinin zirvesinde olan kişiye verilmesi.
3. Telif ücreti(veya diğer beklentiler) talebi.

Özellikle kasideler, şairden yöneticiye sunulan edebî bir dilekçe mahiyetini taşımaktadır. Şiir meclisinde okunan bir şiir, telif edilip takdim edilen bilim ve sanat eseri, bir talebi temsil eder ve bu talep genelde olumlu karşılanırdı.⁵⁸⁸ Şairler, bu sebeplerden, bilhassa kaside gibi çeşitli manzumeler yazmak için padişahların cülûsları, şehzade ve sultanların doğumları ve düğün merasimleri, hicrî yılbaşı gibi çok çeşitli vesileler aramışlar ve yine bu vesilelerle yazdıkları manzumeler karşılığında çoğunlukla padişah ve sadrazamlardan yukarıda bahsedildiği gibi çeşitli mükâfatlar görmüşler veya affa uğramışlardır. İstanbul'dan uzakta bulunan şairler de, ya muhitlerinde bulunan devlet adamları aracılığıyla İstanbul'a gelmenin yolunu aramışlar veya İstanbul'daki sadrazam ve şeyhülislam gibi bir devlet büyüğüne manzume yazarak meramlarını aktarmışlar; eğer yazdıkları şiirlere bir cevap gelmediyse, tekrar tekrar şiir yazarak onlardan müspet veya menfî bir cevap beklemişlerdir.

Bunların dışında, divan şairlerinden bilhassa tekke mensubu olan pek çok şairin devlet işlerinden uzak durduğuna da şahit olmaktayız. Hoca Neş'et gibi, ordu kadısı olan bir savaşçı şairin ve onun oluşturduğu edebî muhitte yetişen pek çok şairin devlet adamlarını övücü şiir yazmaktan imtina ettikleri tespit ettiğimiz hususlardandır. Pek çok şair, arz-ı hâlini dile getirirken muhatabı padişah ise bunu ima yoluyla dillendirmiş; fakat muhatabı padişah haricinde biri ve özellikle de ikinci ve üçüncü mevkide bir devlet adamı ise, açık açık meramını aktarmış ve kendisinden isteğini manzumesine yazmıştır.

Çalışmamızın bu bölümünde, tenkitli metinlerine ulaştığımız 54 divan şairinin hayatlarına ve siyasî ilişkilerine yer verilmiştir.

4.1. Âgâh

Asıl adı Mehmed Bulak'tır. Kendisi hâfızdır ve haccı ifa eylemiştir. Bundan dolayı Hacı Hâfız isimleriyle de anılır. H.1040 (M.1630-31) yılında Semerkand'da (Buhara?) doğmuştur. İlk tahsilini Semerkand'da yaptıktan sonra Buhara'da meşhur şair Şevket Buhârî'den edebiyat tahsil etmiştir.⁵⁸⁹

Âgâh, bir taraftan da Buharalı Şeyh Saidâ'ya intisab edip Nakşîliği benimser. Daha

⁵⁸⁷ Cevdet Dadaş, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şairlere Verilen Câize ve İhsanlar" ,Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Araştırma ve Yayın Merkezi, Ankara, 2002, c.11,s.748

⁵⁸⁸ M.Muhsin Kalkışım, "Osmanlı Devletinde Şair ve Yazarları Himaye Kriterleri" , Milli Folklor Dergisi, Yıl:15, Sayı:57, s.106

⁵⁸⁹ Şerife Akpınar, Âgâh Divanı ve İncelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv. SBE, Türk Dili ve Edb. ABD, Konya,2006,s.8

sonra İsfahan'a giden şair, burada bir müddet kaldıktan sonra Tebriz, Bağdad, Şam, Kudüs, Mısır, Konya gibi şehirleri dolaşır. Bu şehirlerdeki ulemâ ve ediblerle görüşür.⁵⁹⁰ H.1080 yılında(M.1699) Diyarbakir'e gelir. Burada büyük itibar gören şair, Diyarbakir'i ikinci vatanı olarak kabul eder ve ömrünün sonuna kadar (60 yıl kadar) burada kalır.⁵⁹¹

Şair, ömrünün sonuna kadar, Âmid'de(Diyarbakir) yazarlara ve şairlere hocalık ederek yaşar ve hiç evlenmez. Sâlim, tezkiresinde, şairin evlenmediği için mal mülk derdine de düşmediğini yazar. Osmanlı sadrazamlarından Râgıb Paşa, gençliğinde onun sohbetinden faydalanmış ve hayatı boyunca da bunu dile getirmiştir.⁵⁹² Şair, H.1141 (M.1728) senesinde vefat eder.

Âgâh, herhangi bir devlet büyüğüne yönelik kaside yazmamıştır. Kasideleri 2 tane olup na't türündedir. Kaside nazım şeklinin şairler için bir geçim vasıtası olduğu düşünüldüğünde, şairin böyle bir yolu seçmeyişi, yukarıda da belirtildiği gibi ya evli olmadığı için mal ve mülk derdinde olmayışından veya kendi ifadesiyle sanatı riyâyâ alet etmeyişinden olsa gerektir.⁵⁹³ Nitekim bir gazelinde bu durumu şöyle anlatır:

“Dehrün ne kadar lutf u ‘atâsını görürdüm
Âgâh riyâ san’atum olsaydı benüm de.” (G.310 / 6) ⁵⁹⁴

Buna rağmen, dönemin lütfunu görmeyişini de zaman zaman dile getirir.

“Sana ne fâide müstağnî olmadan Âgâh
Vezir olur beg olur lutf-ı rûzgârı gören.” (G.278/7) ⁵⁹⁵

Âgâh, gazellerinde de dini unsurları kullanmıştır. Allah, peygamberler, dört halife, İslam inançları, klasik gazellerin dışındaki manzumelerine konu olmuştur.

Âgâh divanında dört tarih kıt'ası ve bir tarih beyiti vardır. Tarih kıt'alarından üçü, bina vb.yapımıyla alakalı olup Âgâh bu manzumelerinde Receb Paşa, Ali Paşa, Hüseyin Ağa isimlerini zikreder ve bu kişileri, yapılan binalar sebebiyle manzumelerine konu edinir. Bunun dışında, divanında siyasi herhangi bir kişiye yönelik övgüye rastlanmamaktadır.

Tarih kıt'alarından dördüncüsü, Tebriz'in fethine dâir yazılmış olup 2 beyittir. Bu manzumede Köprülü-zâde Abdullah Paşanın ismi geçer ve kendinden övgüyle söz edilir. Tek beyitlik tarih manzumesinde ise(müfret)bir minare yapımına tarih düşürülmüştür.

4.2. Akovalı Hatem

Hatem'in doğum tarihi bilinmemektedir. Mora yakınlarındaki Akova'da doğmuştur. Asıl adı Ahmed'dir. Babasının teşvikiyle ilim tahsil etti. H.1115'te(M.1703) İstanbul'a geldi. Dâru'l-Fuhûla girdi ve Mirâhur Emir Efendi gözetiminde hüsn-i hat, sülûs ve nesih yazı

⁵⁹⁰ Şerife Akpınar, **Âgâh Divanı ve İncelenmesi**, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv. SBE, Türk Dili ve Edb. ABD, Konya,2006, s.9

⁵⁹¹ a.g.e.,s.9

⁵⁹² a.g.e.,s.9

⁵⁹³ a.g.e.,s.60

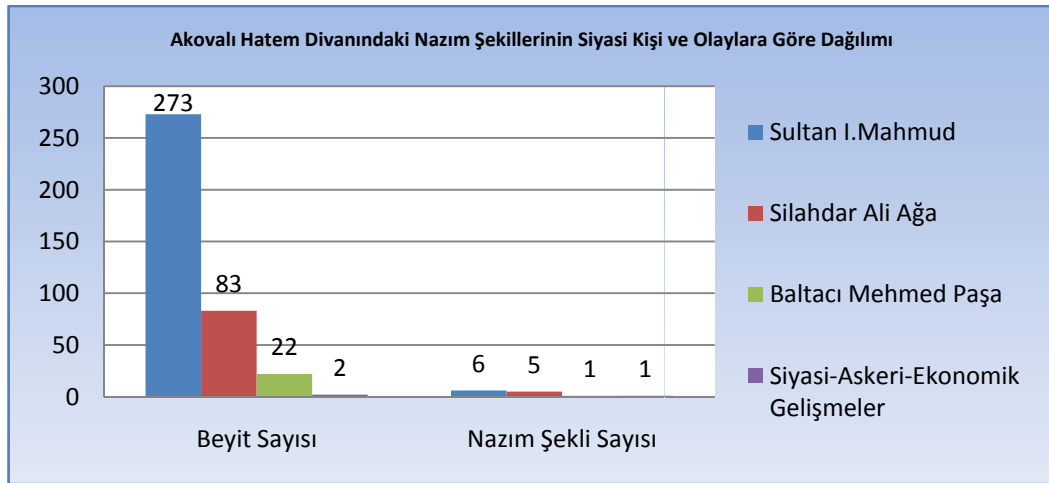
⁵⁹⁴ a.g.e.,s.496

⁵⁹⁵ a.g.e.,s.464

çalışmaları yaptı.⁵⁹⁶ Şehzâde Sultan Mehmed Han Camiinde bulunan Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden Tokâdî Mehmed Emin Efendiye intisap etti. Mekke'ye ve ardından Mısır'a gider. Orada ilim tahsiline devam eder. Kırk yıl sonra Yenişehir-i Fener'e geri döner.

Ömrünün son yıllarını yaşadığı burada sohbet meclislerinde yaptığı konuşmalarla halkı irşada çalışır. Meclisi, onu dinlemek isteyenlerle dolup taşar. Bütün bunlar arasında ilme küçük yaşından itibaren heves eden ve ileride devletin en yüksek makamlarında bulunacak Râtib Ahmed Paşaya ayrıca önem verir ve âdeta onun üzerine titrer.⁵⁹⁷ Devrinin seçkin kişilerinden olmasına rağmen mütevazı bir hayat sürer. Yenişehir-i Fener'de H.1168(M.1754) vefat eder.

Akocalı Hatem divanında yer alan ve siyasi kişilere yazılmış olan manzumeler aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Şairin divanında Sultan I.Mahmud, Silahdar Ali Ağa ve Baltacı Mehmed Paşaya yönelik manzumeler yer almaktadır. Ayrıca 2 beyitlik kalyon yapımına dair yazılmış bir tarih kıt'ası bulunmaktadır. Divanda bulunan diğer kasida ve diğer manzumeler, yakın çevresindeki olay ve şahıslarla ilgili olup; bunlar, siyasi vasıfları olmayan kişilerdir.

4.3. Antakyalı Münif

Antakya'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mustafa'dır. Doğum tarihi belli değildir.⁵⁹⁸ İyi bir eğitim almış ve 1724 yılında İstanbul'a gelmiştir.

Haleb kadısı Râşid Efendi, Osmanlı Devleti tarafından Afganlı Eşref Han'a elçilikle görevlendirilince, 300 kişilik heyet içinde Münif de bulunur. 1728'de bu münasebetle İran'a gider. Münif, altı aylık bir yolculuktan sonra İstanbul'a döner.

İran'a gitmeden önce, Damad İbrahim Paşa ve eniştesi Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşaya yazdığı kasidelere karşılık, şair Nedim'in vasıtasıyla İran dönüşü Hasn-ı Mansure Kazası kuzatlığına tayin edilir. 1730'da bütün kuzatlıkların iptaliyle Münif inzivâya çekilir.⁵⁹⁹

⁵⁹⁶ Mehmet Celal Varışoğlu, **Hatem, Hayatı, Edebi Şahsiyeti , Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi**, Atatürk Üniv. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1997, s.4

⁵⁹⁷ a.g.e., s.5-6

⁵⁹⁸ Muharrem Kılıç, **Münif Antakî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniv. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Erzurum, 1995, s.2

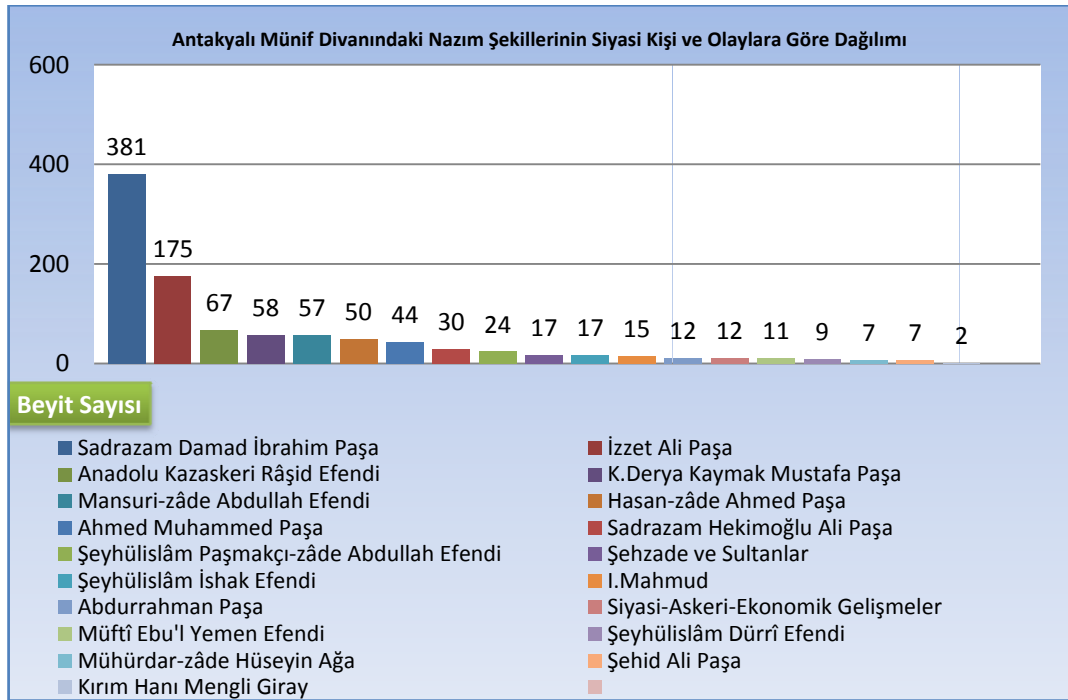
⁵⁹⁹ a.g.e., s.5

Bir zaman sonra başdefterdar Âtîf Efendiye intisap edip ondan aldığı derslerle kendini geliştirir,nazım ve nesirde maharet sahibi olur.Yazdığı bir kaside ile tekrar kuzatlık görevi istemesi üzerine iknâ edilen Münif,mektupçuluk yapabileceğini belirtmiş;Âtîf Efendinin himmetiyle defterdar katipliğine girerek Defterdar Boz İbrahim Paşanın kisedârlığı görevine getirilmiştir.(H.1149-M.1736) Bu görevde iken İsaçcı seferine katılmış ve sefer esnasında İran'a mektup götürme görevini üstlenmiştir.Ancak hastalandığı için bu görevi yerine getiremez.Sefer dönüşü azledilen Münif,bir müddet sonra Yeğen Mehmed Paşaya kaymakam kâtibi olur.Mehmed Paşanın Tuna kıyılarına yaptığı sefer sırasında,Lehistan'a elçilikle görevlendirilir ve Sultan Mahmud'un mektubunu Leh kralına "hâcegân" sıfatıyla götürür.(1757)⁶⁰⁰

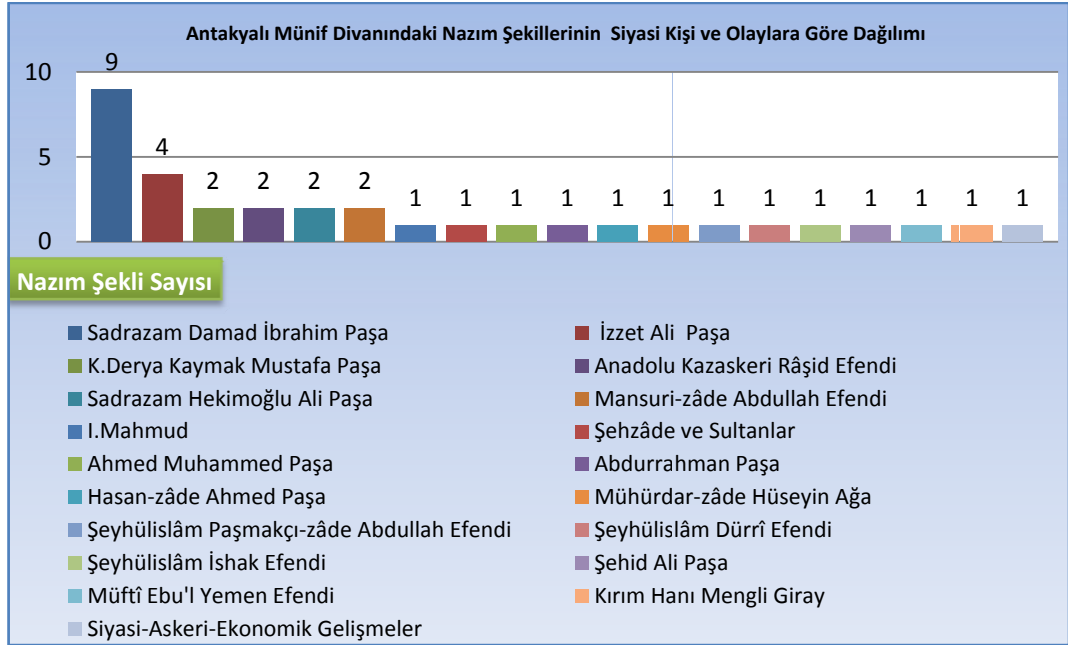
Lehistan'dan dönen Münif,Osmanlı ordusuyla H.1152(1739) tarihinde Belgrad seferine katılır.Sefer dönüşü,Süleyman Efendinin teşrifat kâtipliği görevinde iken sadrazam İvaz Mehmed Paşanın teveccühüyle rûz-nâme-i sâni görevine getirilir.Azlından sonra 1740'ta maliye tezkireciliğine getirilir ve kısa bir süre sonra tekrar azledilir.İran'a Nâdir Şah'a,Caferi mezhebinin İslam'a aykırı olduğunu izah için devlet tarafından nâme-ber sıfatıyla gönderilir.İstanbul'a dönüş sonrası tekrar azledilir.

Hekimoğlu Ali Paşanın ikinci defa sadrazamlığı zamanında, ikinci kez maliye tezkireciliğine getirilir.Ancak,hâmisi Âtîf Efendinin ölümü üzerine inzivaya çekilir.Kaynaklarda,onun kaç yaşında vefat ettiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Münif divanında yer alan manzumelerin siyasi kişilerin ve olayların yansıması tablo halinde şöyledir:

⁶⁰⁰ Muharrem Kılıç,**Münif Antakî,Hayatı,Edebî Kişiliği,Eserleri,Divanının Tenkitli Metni ve İncelenmesi**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Atatürk Ün.v.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Erzurum,1995, s.6-7

Münif'in, yazdığı kasidelerinde devlet adamlarından bazı istekleri vardır.

Sultan I.Mahmud'un tahta çıkışını tebrik için yazdığı cülûsiyyede, padişahın zeâmet(tımar) bunun dışında bir de divan hocalığı bekler:

13 Kıl bir ze'âmet ihsan hem hâcegî-i divân
Olsun Münif-i nâlân ferhunde-fer mübârek ⁶⁰¹

Şairin,Nevşehirli İbrahim Paşadan istekleri de yine yukarıdakine benzer niteliktedir.Şair,paşa gibi biri varken,feleğe asla boyun eğmeyeceğini belirterek, kendisinden bir memuriyet ister:

42 Feyz-i nazarunla bulayum neşv ü nemâ tâ
Ben de olayum sâhib-i berg ü ber-i devrân
43 Bir hıdmete me'mûr olayum yohsa revâ mı
Ben mest-i zarûret olayum muztâr-ı devrân
44 İtmem tek ü pû çerh-i denî-pervere varken
Feryâd-resüm sencileyin mefhar-ı devrân ⁶⁰²

Şair,başka bir kasidesinde ise,herkesin İbrahim Paşanın cömertliğinden nasibini aldığını ifade edere,kendisinin de onlardan olmasını ister:

36 Cümle müstagrak-ı ihsân-ı firâvânundur
Ser-tâ-ser sınıf-ı havâsıyla 'avâm-ı devlet
37 Hân-ı yağmâ-yı nevâl-i keremünden eyle
Beni de behre-ver-i ni'met-i 'âm-ı devlet ⁶⁰³

Münif,bir diğer kasidesinde,İbrahim Paşaya arz-ı halde bulunur ve hal mülazım

⁶⁰¹ Muharrem Kılıç,**Münif Antakî,Hayatı,Edebî Kişiliği,Eserleri,Divanının Tenkitli Metni ve İncelenmesi**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Atatürk Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Erzurum,1995, s.102

⁶⁰² a.g.e.,s.117

⁶⁰³ a.g.e.,s.122

olduğunu,daha iyi bir mevkiye(mansıblık) yükselme arzusunu bildirir:

- 60 Hâlâ mülâzım-ı der-i ikbâl-i cûdunam
Nev-mîd-i lütfun eyleme bu ‘abd-ı kemteri
61 İtdüm şeref bilüp dil ü cân ile ihtiyâr
Bâb- ı kazâde hidmet-i şer’-i mutahharı
64 Bir mansıb ile eylese ibtihâcumı
İklîl-i âf-tâb u dirahşân berâberi ⁶⁰⁴

Şair,İbrahim Paşaya yazdığı başka bir kasidede,kendisine yine zeâmet verilmesinden söz eder:

- 37 Şem’-i ikbâlüne pervâneym ey kân-ı kerem
Çün çerâg iyledün ayakda bırakma elüm al
38 Nâ’l-i bülga-i nâçiz-i ma’âş eyle beni
İtdi ahvâlümü tengî-i ta’ayyüş ihlâl
39 Kendü zu’munca za’im olmağı ister gönlüm
Bir nişân ver yedüme tâ ola ümmîdüme dâl ⁶⁰⁵

Münif,Şeyhülislam Abdullah Efendiye yazdığı bir kaside de ise,kendisinden kadılık görevi istemektedir:

- 19 Eyledi dilde kâdiyü’l-hâcât
Tarh-ı mustâhkem-i esâs-ı lugat
21 Beni bir münye ile şâd eyle
Fâ’iz-i gunye-i murâd eyle ⁶⁰⁶

4.4.Arpaemini-zâde Sâmi

Asıl adı Mustafa’dır.İstanbuldur.Doğum tarihi belli değildir.1718 yılından sonra “hâcegân”lık mesleğine girmiştir.Bunu bir kasidesinde şöyle dile getirir:

“Ümîd-i mertebe-i hâcegî-i divânî
Derûna mâye-i teşvîş ü ıztrâb oldu. (K6/47) ⁶⁰⁷

Sâmi,önce arpakâtibi olmuştur.Daha sonra küçük evkaf muhasebeciliği,küçük ruznameci,haslar hâceliği ve şehreminliği görevlerinde bulunmuştur.1725 yılında piyâde mükâbecisi olmuştur.I.Mahmud zamanında 1730 senesinde,vakanüvis tayin edilmiştir.⁶⁰⁸ Sâmi, H.1146(1733) senesinde İstanbul’da ölmüştür.⁶⁰⁹

Bir aralık gözden düşer ve affedilme isteğini sadrazam Şehid Ali Paşaya yazdığı bir kasidede beyan eder.Şaire göre himmet ve cömertlik,kendi gibi küstah bir köleyi affetmekle gerçekleşecektir asıl.İhsan,sadece para vermek değildir.Aff da lütuflardan biridir :

⁶⁰⁴ Muharrem Kılıç,**Münif Antakî,Hayatı,Edebî Kişiliği,Eserleri,Divanının Tenkitli Metni ve İncelenmesi**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Atatürk Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Erzurum,1995, s.134-135

⁶⁰⁵ a.g.e.,s.142

⁶⁰⁶ a.g.e.,s.160

⁶⁰⁷ Fatma Sabiha Kutlar,**Arpaemini-zâde Sâmi Divanı,Tenkitli Metin-İnceleme,Özel Adlar Dizini**,Basılmamış Doktora Tezi,Hacettepe Üniv.SBS,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Ankara,1996,s.17

⁶⁰⁸ a.g.e.,s.18

⁶⁰⁹ a.g.e.,s.23

Cûd ü himmet ana dirler ki be-cây-ı ta'zîr
 'Afv ile bende-i güstâha ide lutf-ı kesîr
 Yalnız bahşîş-i nakdîne degüldür ihsân
 Lutfdan 'add olunur 'afv ile hüsn-i ta'bîr (K9/1,36) ⁶¹⁰

Af isteğinin muhataplarından biri de Damad İbrahim Paşadır.Şair,sadrazamdan kendi hatırını yapmasını,başkalarına muhtaç etmemesini ister ve ondan başkasının harap olmuş kalbini tamir edemeyeceğini söyler.Sadrazamın bir teveccühü bile şair için yeterlidir.Onun kapısında düşün bir şekilde bekleyen şairi kabul etmesi,kerem ve ihsanların en büyüğüdür şaire göre:

Kıl şeref-yâb sınık hâtırumı yap yalnız
 İhtiyâc ile beni gayre meded eyleme hâr
 Kimse ta'mîr idemez kalb-i harâb-ı âbâdum
 Kerem ü lütfun olur ancak olursa mi'mâr
 Bir teveccüh yiter ikbâlün ile ma'mûr it
 Yiter oldum yiter üftâde-i hâk-i idbâr
 Bilürem fart-ı kabûl-i kerem ü ihsânun
 İtmez işkeste yıkıl diyü derûnum tekrâr (K15/89-82) ⁶¹¹

Sâmî,babadan kalma evinin ve eşyalarının yanmış olduğunu ve paşadan yardım beklediğini;ancak onun lütfuyla ve vereceği dinarla(altın para) derdine bir çare bulabileceğini bir kasidesinde şöyle anlatır:

Ced-be-ced gûşe-i mevrûsemi sûzân itdi
 Oldı kül öksüzi bu tıfl-ı dil-i gam-âzâr
 Âşyânumda olan hâr ü has-ı nâ-çîzi
 Eyledi bâ'is-i ikâd-ı meşâ'il-i hasâr
 Cümleten oldı telef şu'le-i nâ-geh-res ile
 Pîrehen kaldı sînede mânend-i fenâr
 Hâsılı lütfuna her vech ile muhtâc oldum
 Eyleme bendeni mahrûm-ı 'atâ-yı bisyâr
 Ey tabîb-i dil ü cân ancak olur lütfunla
 Çâre sevdâ-zede-i nâra usûl-i dinâr (K20/31,35,37,45,47) ⁶¹²

Divan'daki kasidelerin bazılarında Sami, halinden, çektiği eziyetlerden ve istediği mertebeye ulaşamamasının verdiği üzüntülerden de söz etmektedir:

Kasîdeme nazar it âtîfetlü hünkârum
 Bu 'arz-ı hâle fakat şefkatün cevâb oldı (K6/35)

beyitiyle medhiyyeden durumunu anlatmaya ve isteklerini anlatmaya geçen Sami, felekten feryâd ederek söze başlar. Gönlün onun elinden çektiği eziyetlere değinir. Felek, şairin kalbine azap vermekte, içini mihnet ateşleri ile yakmaktadır. Hele şairlere düşmanlığına şüphe yoktur. Sami, burada padişahın yardım ister :

Meded-res ol meded ey pâdşâh-ı zî-şânun
 Ki lutf u merhametün dehre bî-hisâb oldı (K6/42)

Buradan sonraki beyitlerde padişahın dergâhına sığındığını, ondan yardım beklediğini,

⁶¹⁰ Fatma Sabiha Kutlar,Arpaemini-zâde Sâmî Divanı,Tenkitledir Metin-İnceleme,Özel Adlar Dizini,Basılmamış Doktora Tezi,Hacettepe Üniv.SBS,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Ankara,1996, s.19

⁶¹¹ a.g.e.,s.19

⁶¹² a.g.e.,s.21

inayet ve keremine mazhar ederse, doğru işler yapmayan feleğin kendine yaptıklarını telâfi edeceğini belirtir ve sözü gerçek beklentisine getirir:

Ümîd-i meretebe-i hâceğî-i dîvânî
Derûna mâye-i teşvîş ü ıztrâb oldı (K6/47)
Sonraki iki beyitte arzusuna kavuşturulmayı beklediğini söyler ve arz-ı hale son verir.

Şairin Baltacı Muhammed Paşa'ya yazdığı kasidede de arz-ı hal kısmı mevcuttur. Sami, 9 beyitlik bu kısma,

Dil-i ğam-dîdeyi cerh eyledi mahrûm-ı visâl
İtdi âğûş-be-âğûş saf-ı agyârı (K7/68)

beytiyle başlar. Feleğin gaddarlığından, uygunsuz hareketlerinden ve gençlik çağında ettiği eziyetler dolayısıyla şairi içine düşürdüğü durumdan söz eder. Şayet böyle giderse ne olacağını şöyle dile getirir :

Gerd-i hatır olur ehl-i suhana kuhl-i gelû
Böyle kalursa gam ü mihnettin istimrarı (K7/72)

Gönlünde neşe olsa memduhunu daha güzel öveceğinden, boş yere şikâyet etmemek gerektiğinden ve kadere razı olmaktan başka çare olmadığından bahsederek sözlerini bitirir.

Şair, Damad İbrahim Paşa'ya yazdığı ve medhiye ile başlayan kasidede 14. beyitten 49. beyite kadar süren arz-ı hale

El- 'ataş el-'ataş ey menba '-ı ser-çeşme-i cûd
'Âteş-i ye's ile çâk oldı leb-i hâhişgâr (K20/14)

beytiyle başlamaktadır. Sami'nin, evinin yanması nedeniyle yazdığı bu kasidede maddi yardım beklediği de açıktır. Dertlerini anlatırken Paşa'nın cömertliğinin bunlara çare olacağından, hilekâr feleğin ona yaptığı kötülüklerden, ona atadan miras kalmış evini yaktığından ve bunun sonucunda hem öksüz hem yetim kaldığından bahsetmektedir. Ümitleri darmadağın olmuş, felaket ateşlerinde kalmıştır. Mihnet ateşi ile hanesi harapken paşanın cömertliğini düşünmek ona teselli vermektedir. Böyle bir efendisi varken başkalarına ağlamasına gerek olmadığını düşünmektedir. İhsan kapma gelmiş bu kulundan lütuflarını esirgeme, diyerek paşadan para yardımı istediğini de açıklamaktadır.

Sâmî, arz-ı hal amacıyla yazdığı yirmi birinci kasideyi Damad İbrahim Paşa'ya sunmuştur. 10. beyitten itibaren kasideyi yazma nedenlerini belirtir:

Velik dagdağa-i kesret-i 'iyâl itdi
Beni cesâret-i 'arz-ı merâma pür-tek ü tâz
Mübâderet eser-i killet-i mâ'îşetdür
Bu 'arz-ı hâle be-hakk-ı Hudâ-yı bî-enbâz (K21/10, 11)

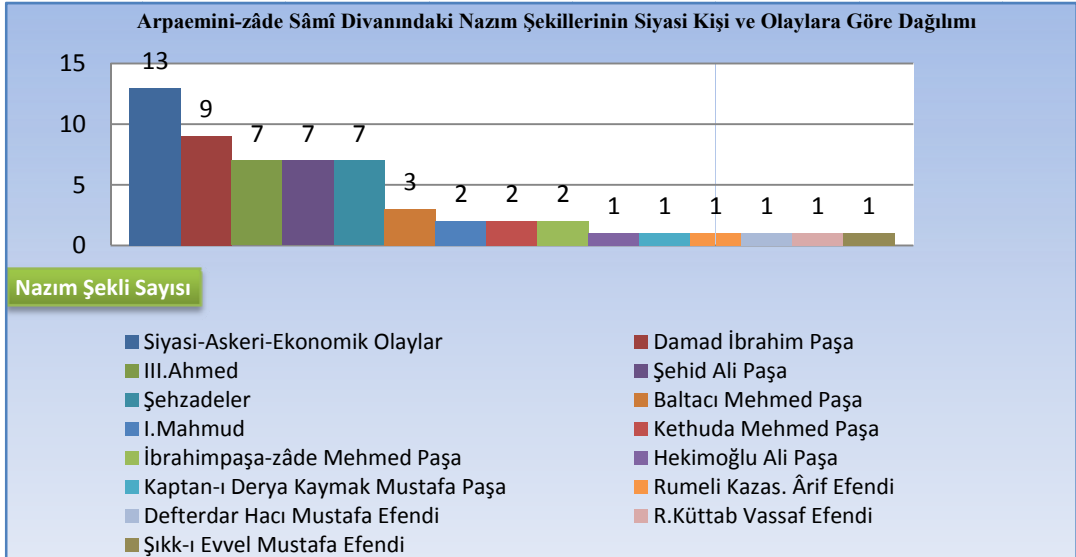
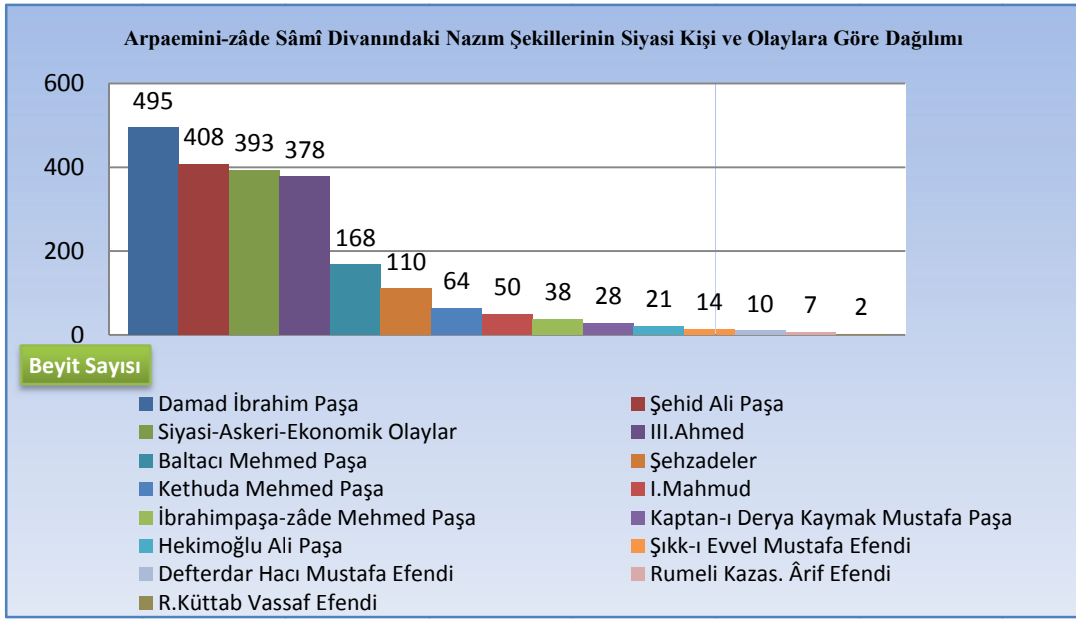
Buradan felaket denizinde boğulduğunu, ölmeyecek kadar bir gelirle geçindiği için her şeyden elini çektiğini, gamların ayağı altında kaldığı için ağzını açmaya mecali kalmadığını ve düşmanlarından çektiklerini anlatır. Paşanın merhametine sığınır ve ondan yardım dilenir. Rütbe istediğini ve bunun gerçekleşmesinin ona bağlı olduğunu aşağıya aldığımız şu beyitlerde belirtir:

Netîce-i emelüm sana kaldı sultânım
Bu hâksâra semâhatla ol nigâh-endâz
'Aceb midür bu kulun dahi kâm-yâb olsa
Hezâr bendelerün itdi rütbeler ihrâz (K21/27,28)

Şair, gönlündeki maksadın bilindiğine ve bu yakıcı sözlere son vermesi gereğine değinerek manzumesini bitirir.⁶¹³

Sâmî Divanında kaside ve tarihlerin daha çok yer tuttuğu söylenebilir.35 kasidesi ve 41 tarih kıt'a-i kebiresi vardır.(Bunların dışında 1 müseddes tarih,2 tarih kıt'ası,1 rubai tarih ve 3 müfred tarih bulunmaktadır.)Dolayısıyla Sâmî,tarihi olayları ve kişileri ebced olarak vermesi ve manzumelerinde bunları ayrıntılı bir şekilde anlatması ile de karşımıza çıkmaktadır.Bunun yanında gazelleri klasik divan anlayışına göre az denebilecek sayıdadır.(141 tane)

Sâmî Divanında,siyasi olay ve kişilerin yer aldığı manzumeler aşağıdaki gibidir:

⁶¹³ Yukarıdaki bölümler,adı geçen eserin 121-124 nolu sayfalarında yer alan "Arz-ı hâller" başlıklı bölümden alınmıştır.

4.5. Ataullâh Mehmed Efendi

Şeyhülislam Ataullâh Mehmed Efendi, Şeyhülislam Es'ad Efendinin oğludur. 1 Ocak 1760 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Atâ mahlasıyla şiirler yazan Şeyhülislam Ataullâh Efendi, on iki yaşlarında müderris olarak göreve başladı. Önce Kudüs Mollalığına (1782), ardından Edirne Mevleviyetine (1789), Mekke Mevleviyetine (1792), İstanbul Kadılığına ve ek olarak Nakibü'l-Eşraflığa (1794) atandı. H.1213'te Anadolu, 1801 (H.1215) Rumeli sadareti pâyesini elde etti. 1804'te ise Rumeli Kazaskerliğine getirildi. Nihayet, 14.11.1806 tarihinde şeyhülislam oldu.

III.Selim'den sonra tahta IV.Mustafa çıkmıştır. Bu arada Şeyhülislam Ataullâh Efendi, Kabakçı Mustafa ve yeniçerilerle Antlaşmasına rağmen, muhaliflerinden bazıları onu III.Selim ve Nizam-ı Cedid taraftarı olarak göstermiş ve Ataullâh Mehmed Efendi, 1807'de azledilmiştir.

Ataullâh Efendinin IV.Mustafa tarafından azli üzerine yeniçeriler ayaklanmış ve saraya baskı yapmışlardır. Bunun üzerine, bir gün sonra ikinci kez şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. İkinci defa geldiği bu makamda vazifesi on ay yirmi altı gün sürmüştür.

Ataullâh Efendi, ikinci şeyhülislamlığı döneminde, devletin en nüfuzlu şahsiyeti haline geldi. Hatta en üst seviyede yapılan bazı tayin ve azillerde etkili oldu. Alemdar Mustafa Paşanın beş bin kadar adamıyla İstanbul'a girmesi sonucu IV.Mustafa tarafından tekrar azledildi.⁶¹⁴

IV.Mustafa, III.Selim'in tahtan indirilmesinde payı olan ulemâyı sürgüne göndermiştir. Ataullâh Efendi de bunlar arasındaydı. Evvelâ Bebek'teki köşkünde ikamete mecbur edildi. Ardından 1808 yılında Bulgaristan'ın Kızanlık Kasabası'na gönderildi. Divanında, Kızanlık'ta sürgünde bulunduğu sırada yazdığı bir manzumesinde şunları söylemektedir:

Kızanlıkta ikâmetleri Esnâda Cum'alarda Edâ-yı Salâte Buyurdıkları Hâcî Çanâk Câmi'inde Olmak Üzre Nazm Eyledükleri Münâcâtdur

- 1 Hâk-i derüne ferş-i cebîn itsem İlâhî
Çün kuhl anı çeksem gözüme ayn-i şerefür
- 2 Gelmiş kapuna Hâcî Çanâk Câmi'i içre
Deryûze-i gufrâna gönül kâse-be-kefdür⁶¹⁵

“Ey Allah'ım, senin kapının toprağına, alnımı sürsem (koysam). Onu gözüme bir sürme niyetiyle çeksem.”

Ataullâh Efendi, iki sene sonra, (M.1810) arpalığı olan Aydın Güzelhisar'a sürüldü. Oğluna yazdığı ve öğütlerde bulunduğu mesnevi tarzı bir manzumesinde, ailesine ve İstanbul'a olan özlemini şöyle dile getirir:

- 11 Nicesüz şevk ü temâşâda mısuz
Çamlıca seyrine âmâde misüz
- 14 Anda esbâb-ı safâ gerçi ki çok
Tutalum cennet imiş âdem yok
- 15 Pek de İstanbullu câ'iz mi fedâ

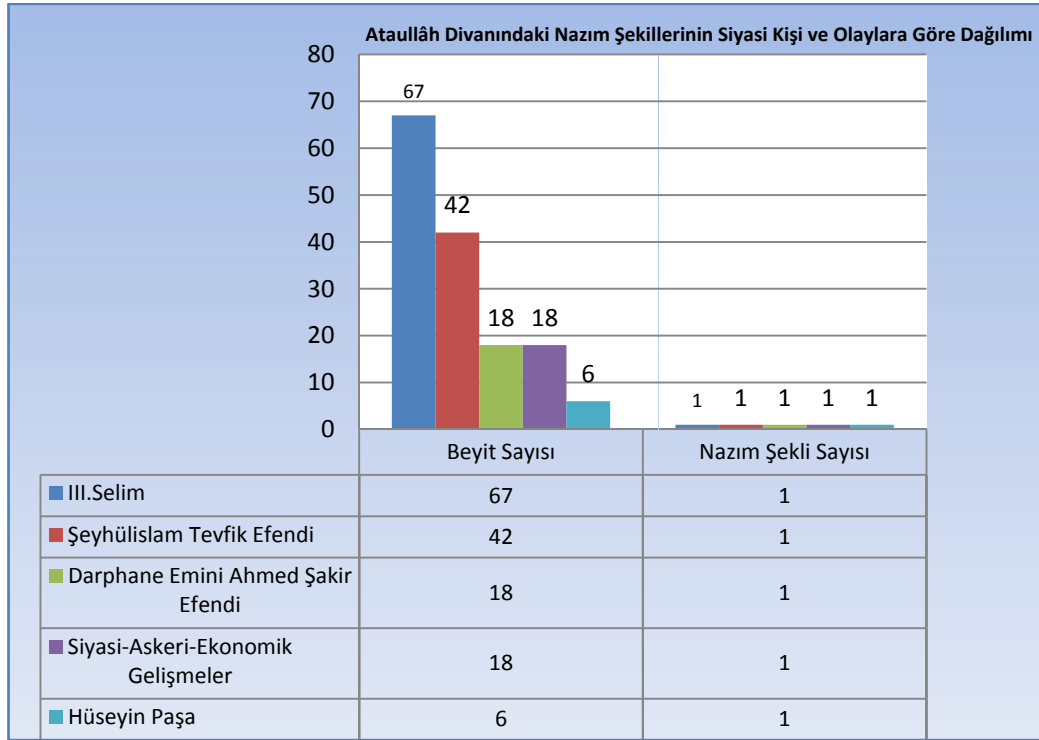
⁶¹⁴ Yusuf Çetindağ, **Ataullâh Divanı**, Fatih Üniv. Yayınları, İstanbul, 2006, s.14-23

⁶¹⁵ a.g.e., s.177

Anun üftâdesidür bâ y u gedâ ⁶¹⁶

Ataullâh Efendi, H.1226'da (M.1811) Aydın Güzelhisar'da vefat etti. ⁶¹⁷

Divanında,siyasi manzumeler çok da bulunmayan Ataullâh Efendi,daha çok din dışı şiirler yazmış ve şeyhülislamlık,kazaskerilik ve mevleviyet gibi büyük makamlarda bulunmasına rağmen,siyasi hayatını şiirlerine çok da aktarmamıştır.Divanındaki siyasi kişi ve olaylara yönelik manzumeler şöyledir:

Ataullâh Efendi,III.Selim'e onun yenilikçi olmasından dolayı karşı çıkmasına rağmen, kendisine yazdığı bir kaside bulunmakta ve şair,III.Selim'den övgü ile söz etmektedir. Üstelik, sultanın vasıflarını anlatmakta yetersiz kaldığı için padişahın özür dilemekte ve onunla her isteğine kavuştuğunu dile getirmektedir:

- 56 Sâbıkda niçe cevri ni çekmiş iken felek
Şimdi yine senünle bize imtinân ider
- 58 Şâhen-şehâ kemîne çerâgun 'Atâ kulun
Dergâhuna bu vechile 'özrin beyân ider
- 59 Çokdur bilür kusûrını vâsfunda gerçi lik
Ümmîd-i 'afv-ı pâdişeh-i kâm-rân ider
- 62 Rû-mâl-i dergehünle bulup her murâdını
Kûy-ı merâma kadd-i hamın savlecân ider ⁶¹⁸

⁶¹⁶ Yusuf Çetindağ, **Ataullâh Divanı**, Fatih Üniv. Yayınları, İstanbul, 2006, s.108-109

⁶¹⁷ a.g.e., s.25

⁶¹⁸ a.g.e., s.95-96

4.6. Azbî Baba

18.yy'da yaşamış bir Bektaşî şairidir.Kütahyalıdır.Asıl adı Mustafa Ahmed Efendidir.İlk öğrenimini ve medrese tahsilini Kütahya'da yapmış,daha sonra İstanbul'a gitmiştir.

İstanbul'a geldikten sonra Dergâh-ı âlî'ye saray çavuşu olarak görevlendirilmiştir.Bu sıralarda Halvetiye tarikatının Mısırî kolunun kurucusu Niyazî Mehmed Mısırî ,Şeyhülislam Vâni Efendi tarafından iftiraya uğrayarak Mustafa Ahmed Efendi refakatinde Limni adasına sürgüne gönderilmiştir. Kendisinin derin bilgisine hayran olan Mustafa Ahmed Efendi,dönüşünde devlet görevinden istifa ederek Niyazî Mısırî'ye intisap etmiştir.Uzun yıllar ona hizmet etmiş ve kendisinden icazet almıştır.Daha sonra İstanbul'daki Merdivenköy Bektaşî tekkesine şeyh olmuştur. Şair,1736 senesinde vefat etmiştir.⁶¹⁹

Azbî Baba Divanında tamamen tasavvufî unsurlar bulunmaktadır. İslam inançları ile Bektaşî tarikatının esasları, manzumelerin mihverini oluşturur. Sadece bir beyitle İsmail Paşa tarafından yaptırılan çeşme(H.1111) ve dört beyitle dördüncü bölüm kışla kapısının yapımından bahsedilmektedir. Bunun dışında siyasi herhangi bir kişi ve olay divanda bulunmamaktadır.

4.7. Belîğ Mehmed Emin Efendi

Asıl adı Mehmed Emin olan şair, Mora Yenişehirlidir. Eğitimi devam ederken Yenişehir'den İstanbul'a gelmiş ve eğitimiyle beraber kadılık mesleğini sürdürmüştür. Bu sırada değerinin bilinmediğinden yakınlıkla İstanbul'dan daha küçük yerlerde görev alma isteği ile hayatının büyük bölümünü İstanbul'dan uzakta yoksulluk içinde geçirmiştir. Bir kıt'asında, yaşadığı sıkıntıları şöyle anlatır:

34

Dikkatle eyledüm niçe bin cüst u cû
Ne akçe var bu yirde ne bir fûls-i mâhî var
Ey nakd-i eşk bârî sen imdâda gel yetiş
Şimdi Belîğ gamzedenün harc-ı râhı var⁶²⁰

İlk olarak Zağra'ya daha sonra Klavrata kasabasına görevlendirilmiş ve buradaki çalışma şartlarının zorluğu neticesinde rahatsızlanmıştır.⁶²¹Eski Zagra'ya mansıb olarak atanmasına dair, şair şu manzumeyi söylemiştir:

Mansıb olunca ehibbâ-yı safâ-perverden
Resm-i ârâyîşe dil-dâde olanlar didiler
Fervesi köhnedi sırtında Belig-i zârün
Oldı eski Zagra mansıbı anı yeniler⁶²²

Şair,Klavrata'ya gönderilişini,burada yaşadığı sıkıntıları anlattığı kasidesinde, hüner

⁶¹⁹ Sibel Bayram,**Azbî Baba,Hayati,Sanati ,Eserleri ve Divanı (İnceleme- Tenkitli Metin)** ,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Trakya Üniv.SBE,Edirne,2006,s.5-6

⁶²⁰ H.Gamze Demirel,**18.yy Şairlerinden Belîğ Mehmed Emin Divanı(İnceleme-Metin-İndeks)**,Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Elazığ,2005,s.6

⁶²¹ a.g.e.,s.351

⁶²² a.g.e.,s.344

ehlinin kıymetsiz olduğunu söyleyerek Râtib Ahmed Paşaya şöyle seslenir:

- 27 Yigirmi dört senedür kim kulun tarîka girüp
Ümîd-i nef'-i menâsıbla bâd-peymâdur
28 Gelüp Kılavrete küffârına esîr oldum
İşüm metâlib-i dünyâ için müdârâdur
34 Ayakda ehl-i hüner sifle evc-i rif'atde
Nizâm-ı kâr-ı cihân bir 'aceb temâşâdır⁶²³
Divanda, Belîğ'in mansıblık vazifesinin devamını istediğini anlatan manzumeler de yer almaktadır:

- 26 Ey âfitâb-ı evc-i kerem feyz-i cûd ile
Lütfun suhanver eyledi erbâb-ı tab'ı hep
Dest-i niyâzı dergeh-i vâlâya ref' idüp
Eyler Belîğ mansıbın ibkâsını taleb⁶²⁴

Başka bir kıt'asında şair, Zagra'ya mansıb oluşunu şöyle anlatır:

- 29 Belîğün egri iken eski rütbe-i câhı
Kazâ savub yeni togrıldı baht-ı bî-basara
'Atiyye-i şeref-efzâ-yı şeh'r yârîden
Yakışdı hil'at-i nev-câhına Yeni Zagra⁶²⁵

Devrin şeyhülislamlarından Mustafa Efendiye yazdığı bir kasidede, vatandan ayrı kalışını şu beyitlerle anlatır:

- 66 Zamâne âteş-i hasretle reşk idüp nâ-gân
Beni ayırdı vatandan misâl-i bûy-ı 'abîr

Belîğ, önceki görev yeri olan Eski Zağra'ya kadı olarak tekrar tayin edilmiş ve burada ölmüştür.⁶²⁶

Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte ölüm tarihi 1174(1760-61) olarak geçmektedir.⁶²⁷ Divanında 11 kaside 31 tarih 54 kıt'a ve rubâî bulunmakla birlikte, bu manzumeler orta mevkideki kişilere yönelik yazılmıştır. Tarih kıtalarında da çevresindeki kişilerin doğum ölüm ve yaptırılan çeşitli binalara dâir hususlar yer almaktadır.

Belîğ Divanında, şairini İstanbul'dan ayrılıp görevine başka bir yerde devam edişini ve bu durumdan duyduğu üzüntüyü şu mısralarda görmek mümkündür:

- Zamâne âteş-i hasretle reşk idüp nâgâh
Beni ayırdı vatandan misâl-i bûy-ı 'abîr⁶²⁸

Belîğ Mehmed Efendi, hayatı boyunca maddi olarak pek çok sıkıntılar yaşamıştır. Bir manzumesinde Râtib Ahmed Paşaya seslenmiştir. Şair, "aç u uryan" olduğundan bahsederek, kendisinin bu geçici dünyadan çok fazla bir şey beklemediğinden ve bu yüzden alemde bir

⁶²³ H.Gamze Demirel, 18.yy Şairlerinden Belîğ Mehmed Emin Divanı(İnceleme-Metin-İndeks), Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Elazığ,2005, s.25

⁶²⁴ a.g.e.,s.348

⁶²⁵ a.g.e.,s.349

⁶²⁶ a.g.e.,s.32

⁶²⁷ a.g.e.,s.6

⁶²⁸ a.g.e.,s.8

çivisinin bile olmadığından söz ederken,sıkıntılı dönemler geçirdiğini de şöyle anlatmaktadır:

Böyle lâıyk mı Belîgün kala aç u ‘uryân
Bâ-husûs ola senün gibi veliyü’n-ni’âmi⁶²⁹

Şair, yine Râtib Ahmed Paşaya yazdığı bir arz-ı halinde,elinde biraz parası bulunduğunu,bunu da sahtekar insana kaptırdığını söylemekte;paşadan maddi yardım beklemektedir:

3 Cem’ idüp müddet-i ‘ömrümde birâz dünyâlık
Saklayup cân evine saymaz idüm derd ü gamı
6 Bir oyun kurdı felek gâfil iken kapdurdum
Bir iki düzâhiye elde olan pîş ü kemi
11 Ser ü sâ mânımı hem-sâyelerün gördikçe
Beni tevbih ile öldürdi ‘ıyâlün sitemi
12 Kalmadı hiç satacak bende hünerden gayrı
Bulamam beytüme bir müşterî-i pür-himemi
13 Meger ol menba’-ı deryâçe-i cûd u keremün
Âb-ı lutfi gidere dildeki gerd-i elemi⁶³⁰

Osman Beğ, şairin yardım gördüğü kişilerdendir. Beliğ Mehmed Efendi,bir kış zamanı Osman Beğin kendisine yakacak yardımında bulunduğunu söyleyerek ona dualar eder:

52 Yokdur ocakda bir çûbum ammâ ki rûz u şeb
Âteş duhânına bedel âhum çeker ‘alem
‘Osman Efendi Beg der-i lütfunda korkarum
Darb anlanur efendim odun isterüm disem⁶³¹

48 Bî-taleb-i hîzüm ‘atasıyla şitâ-hengâmı
Kıldı ahbâbını ‘Osman Big Efendi mesrûr
Nice kim eyledi hîzümle ocağım rûşen
Hak Te’âlâ ide anun da ocağın ma’ mûr⁶³²

Yaklaşan bayram dolayısıyla,efendim dediği kişiden gelecek lütufları beklemektedir:

51 Âdet budır elbette efendisinden
Bayram gelicek yolluk ümîd eyler kûl⁶³³

Beliğ,devlete yakın olanların her zaman kazançlı çıkacağını ve hiçbir zaman zarara uğramayacağını dile getirir:

Kime bir serv-kâmet sâye endâz olsa ‘âlemde
Gam u ekdârdan âzâdedür başında devlet var⁶³⁴

Halil Paşa,şairin hâmilerindedir ve Beliğ,kendisine veda için geldiğini anlattığı manzumesinde, paşadan maddi beklentilerini de dile getirir:

⁶²⁹ H.Gamze Demirel,18.yy Şairlerinden Beliğ Mehmed Emin Divanı(İnceleme-Metin-İndeks),Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Elazığ,2005, s.8-9

⁶³⁰ a.g.e.,h.36

⁶³¹ a.g.e.,s.357

⁶³² a.g.e.,s.356

⁶³³ a.g.e.,s.357

⁶³⁴ a.g.e.,s.175

31

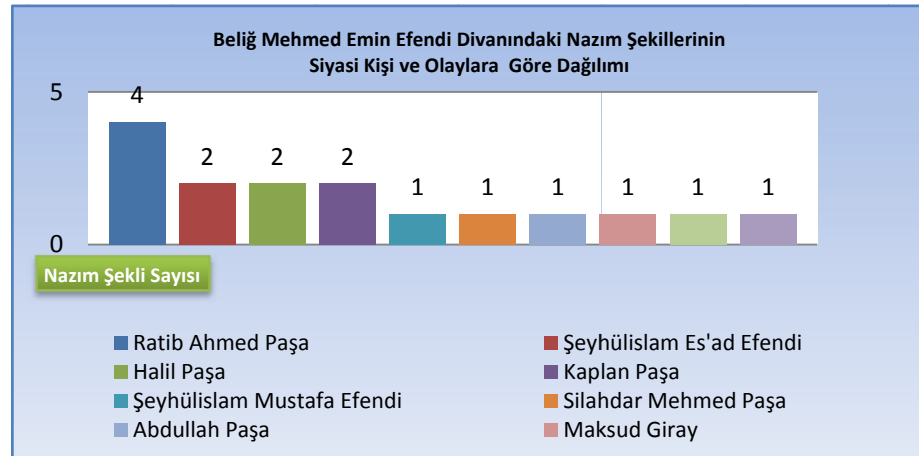
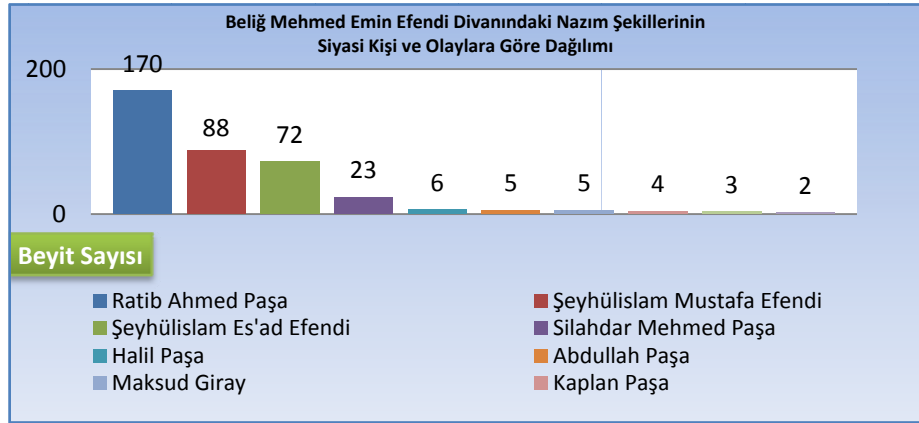
Vedâ'a geldi dâmen-bûs için benden Belîğ ammâ
 Ümîd-i sîm ü zerle hecrün eyler sînesin 'uryân
 'Aceb mi ben nevâl-i cûd u ihsânunla sîr olsam
 Gider mi kürsine-hân Halîl'ullahdan mihmân⁶³⁵

Şair Belîğ Mehmed Efendi, Halil Paşanın lütfuna her an nâil olmayı arzular. Yüzünü, onun altın gibi güzel yüzü ile kızartıp, güneş gibi bazen doğmak ve bazen de dolanmak; böylece akranları arasında onun ikramıyla üstün olmak istemektedir

33

1 Ey âsaf-ı cem-mertebe bu bende-i zârün
 Her demde sezâ lütfun ile mukrim olınsam
 2 Yüz kızdırub altun-sıfat-ı hüsn-i taleble
 Hurşîd gibi gâh togub gâh tolansam
 3 Şad-güne 'inâyetle ne var eyleyüp ikrâm
 Akrân arasında bu kulun yüzli bulınsam⁶³⁶

Belîğ Mehmed Emin Efendi divanındaki siyasi kişi ve olaylara yönelik manzumelerin dağılımı şöyledir:

⁶³⁵ H.Gamze Demirel, 18.yy Şairlerinden Belîğ Mehmed Emin Divanı (İnceleme-Metin-İndeks), Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Ünv.SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Elazığ, 2005, s.350

⁶³⁶ a.g.e., s.350-351

4.8. Beylikçi İzzet

18.yy ikinci yarısında İstanbul'da doğdu.Hoca Neş'et'in öğrencileri arasında yer tutarak çok tanınmış birkaç öğrencisi olmuştur.Çeşitli memuriyetlerde bulundu.Rumeli eyaletlerinde vazifeler aldı.⁶³⁷Şiirlerinde, Bükreş,Tuna,Vidin,Edirne adları geçmektedir. Çeşitli kâtiplik görevlerinden sonra âmedci (reisülküttabın özel kalem müdürü) oldu.

1222'de(M.1807-08) Beylikçi ⁶³⁸ olan İzzet Bey,Ordu-yı Hümâyün ile birlikte sefere gitti.Bunu,Pertev ve Âmir ile söylediği müşterek bir gazelde dile getirir:

154

Ordu-yı Hümâyûnun Edirne'ye Visâlinde Söylenen Müşterek Gazeldir

- 1 Edirne şehrinin medhiin dimekde bir zemîn olsa
İçinde medhe şâyân ya'nî kim bir meh-cebîn olsa
- 2 Çıkar mı renc-i reh râhat bulur mı şehre gelmekle
Kişi ev görmeyip bârân-zede hayme-nişîn olsa
- 3 Sırık meydânına gelse bizimle oynasa mızrak
Uzakdan bakmasa ol serv-kâmet tek yakîn olsa
- 4 Burûdet-i haymede çamur cem' oldu da Nîsanın
Yutulmaz çoğrısı her katresi dürr-i semîn olsa
- 5 Bakılmazdı pala pinyâline vuslat havâsıyla
Edirne dil-berinden fî'l-mesel âdem emîn olsa
- 6 Seferberdir bu demler Pertev ü 'Âmir ile 'İzzet
N'ola yek-digere beyt-i gazel gibi karîn olsa ⁶³⁹

Ordu sefere çıktığında söylediği bir başka manzumede ise savaşa azmettiklerini,sevgili yerine düşmanlarla,eğlence yerine ise savaşla meşgul olduğunu anlatır.Alayda gördüğü bir güzel onun aklını başından almıştır:

159

Der 'Azm-i Sefer-i Güfte Bûd

- 1 Meylimiz râyetedir kâmet-i bâlâ yerine
Tûgadır ragbetimiz zülf-i semensâ yerine
- 2 'Azm-i rezm eyledik erbâb-ı gazâyız şimdi
Rezmi der-pîş idelim bezm-i müheyyâ yerine
- 3 Renci-i reh hayme vü esb oldu bize eglence
Vatan âsâyışı kâşâne vü me'vâ yerine
- 4 Bağımız nîze gül-i sürhî ser-i 'adâdır
Çeng-i harbî çalınır bülbül-i gûyâ yerine
- 5 Bir perî gördüm alayda yine gitdi aklım
O gidişdir ki gider gelmedi hâlâ yerine
- 9 Olmuşuz şimdi yalın tığ ile hem-pehlû-yı üns
Bir yalın yüzlü levend âfet-i ra'nâ yerine ⁶⁴⁰

Beylikçi İzzet,1223'te(M.1808) ruznamçe-i evvel pâyesi ve murahhas-ı sâlis ünvanıyla Eflak ve Boğdan'a barış görüşmelerine gönderilir.Bu görüşmelerde yazdığı bir manzumede, yabancı yerlerde içki eğlencesinde bulunduğunu anlatır:

3

⁶³⁷ Fatma Meliha Şen,**Beylikçi İzzet Bey Divanı**,İstanbul Ün.v.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,İstanbul,1995,s.XI

⁶³⁸ Beylikçi,Bâb-ı Âlî'deki en yüksek memuriyetlerden biri olup,görevi divan-ı hümâyün kalemlerine nezaret etmek,yabancı devletler ile yazışmaları takip ve devam ettirmek,ferman ve beratları yazdırmak,kanun ve nizamları kayıt ve tamim ettirmek.Eğer gizli yazışmalar varsa bunları bizzat kendisi kaleme alırdı.**a.g.e.**,s.XIII

⁶³⁹ **a.g.e.**,s.244

⁶⁴⁰ **a.g.e.**,s.249

Musâlaha Maddesine 'Azîmetlerinde Kefere Hânesine Mihmân Olduklarında Söyledikleri
Küp dibinde gavur evinde ocak başındayız
Neş'e-yâb-ı hânçe-i pîr-i mugânız bu gice ⁶⁴¹

4

Yaş'da Söyledikleri
İller Çayâller kuruyor hem safâda çok
Yaşda bizimse bir kuru eglencemiz de yok ⁶⁴²

İzzet Bey,İstanbul'a döndükten sonra(H.1224-1809) Sultan II.Mahmud'un emriyle öldürülmüştür.İzzet Beyin öldürülme sebepleri arasında,Sultan II.Mahmud'un sened-i ittifâkı kaleme alan İzzet Beyin metni "râkımı'l-hurûf" ibaresi ile bitirmesine kızması,ayrıca Rusya ile yapılan görüşmelere gönderilen İzzet Beyin harcırahı az bularak Âlem-i âb'da yüksek sesle cüretkar konuşması;bütün bunlara onun gençliğinden ve şiirdeki kabiliyetinden dolayı ses çikartılmamasına rağmen Beylikçi İzzet'in kendisine kaleme alması için gönderilen padişahın fermanlarıyla alay etmesi olarak gösterilmektedir.

Başka bir sebep ise şudur:Karadeniz'den Rus gemilerinin geçmesine rüşvet karşılığı göz yuman Kaptan-ı Deryâ El-Hac Mustafa Paşanın idam edilmesi ardından daha önce de verilen görevleri yerine getirmeyen İzzet Bey , önce beylikçilik görevinden alınır daha sonra ise öldürülür. ⁶⁴³

Beylikçi İzzet,divanında dünyanın meta'ına tamah etmediğini Pertev'in bir gazeline yazdığı tahmiste şöyle dile getirir:

7

4 Devlet-i bî-minneti tahsile düşdüh vâhişim
'Arz-i istingâya masrûf oldu sa'y u verzişim
Ya'nî bâbullaha hasr itdim niyâz u nâlişim
Cüst-cû-yı kûçe-i semt-i kana'atdır işim
Kâr-ı dünyâyı talebkâr olmadım olmam yine ⁶⁴⁴

Beylikçi İzzet bu yönüyle dünyanın malına mülküne aldırış etmeyen bir rind görünümü sergilemektedir.Bütün işlerinde Hakk'a riâyet ederek hareket ettiğini dünyanın bu yüzden kendisi için gam dolu olduğunu söyler:

5 Hakkı bildim her umûrumda müsebbib hem sebep
Oldu bu yüzden gam-ı âlem bana 'ayn-ı tarâb ⁶⁴⁵

Beylikçi İzzet Divanında iki siyasi kişiden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki Sultan II.Mahmud'un tahta çıkışına yazılmış 2 beyitlik bir tarih kıt'asıdır.Diğeri ise Alemdar Mustafa Paşanın şehit edilmesine dâir yazılmış müşterek bir tarih kıt'asıdır ; ki bu da 2 beyittir.Bunun dışında ,şairin divanında herhangi bir siyasi kişi ve olaya yönelik yazılmış manzume bulunmamaktadır.

⁶⁴¹ H.Gamze Demirel,18.yy Şairlerinden Belîğ Mehmed Emin Divanı(İnceleme-Metin-İndeks),Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Elazığ,2005, s.298

⁶⁴² a.g.e.,s.299

⁶⁴³ a.g.e.,s.XIV- XV

⁶⁴⁴ a.g.e.,s.34

⁶⁴⁵ a.g.e.,s.35

4.9. Cemalî

Asıl adı Muhammed Celâleddin olup oğluna nispetle Ebû Nizâmeddin olarak tanınır. Edirne’de doğmuştur. Muhammed Celâleddin, herhangi bir devlet memuriyetinde bulunmamıştır. ⁶⁴⁶ Halveti tarikatı şeyhidir. Divanında tamamen tasavvufî konular yer almaktadır. Manzumeleri arasında beş tarih kıt’ası yer almakta olup , bunlar yakın gördüğü kimselerin ölümü üzerine yazılmıştır.

4.10. Dürrî

Asıl adı Ahmed’dir. Van’da doğdu. Tek gözünü kaybettiği için “Dürr-i Yek-çeşm” denmiştir. Van’dan ayrılıp İstanbul’a gelerek Divan kalemine girdi. Önce divan kâtibi oldu. Devrin ileri gelenlerinin takdirini kazandığı için süratle yükseldi ve hâcegânlık mesleğinin çeşitli kademelerinde görev yaptı. 1713’te Anadolu muhasebeciliğine, 1715’te sipahiler kâtipliğine getirildi. Ardından haraç muhasebecisi oldu. Bu son görevde iken Avusturya ile Pasarofça Antlaşması imzalandı ve Dürrî, iki devlet arasındaki ticari konuları içine alan ticaret Antlaşmasınının (27 Temmuz 1718) 19. maddesi gereği, Osmanlı topraklarından geçerek Avusturya-İran yoluna ait meseleleri halletmek üzere şikk-ı sâni payesiyle İran’a elçi olarak gönderildi.

Ayrıca kendisine, devrin sadrazamı Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından gizli bir talimat verilerek o sırada İran’da meydana gelen siyasi olayları yerinde izlemesi, bu ülkenin örf ve âdetlerini öğrenmesi istendi. Dürrî, Ağustos 1720’de İstanbul’dan ayrılarak Bağdad’a gitti. Orada, Osmanlıların Bağdad valisi Eyüplü Hasan Paşa ile görüşükten sonra Dergezin, Hemedan ve Kazvin üzerinden İran Şahı Hüseyin’in bulunduğu Tahran’a ulaştı.

Yaptığı görüşmeler sonunda, ticaret işleriyle ilgili hususların hallini sağladı. Bir süre daha burada kaldıktan sonra 5 Aralık 1724’te İstanbul’a geldi. Elçiliği ile ilgili hazırladığı raporu III. Ahmed’e ve Sadrazam İbrahim Paşaya sundu. Bu hizmeti karşılığı başmuhasebeciliğe getirildi. 11 Aralık 1722 (H. 1135) tarihinde vefat etti. ⁶⁴⁷

Dürrî’nin tarih manzumelerinde, şairin devlet adamlarından bazı isteklerini görmek mümkündür. Sultan III. Ahmed’e yazdığı bir kasidesinde, kendisinden bir makam istemektedir:

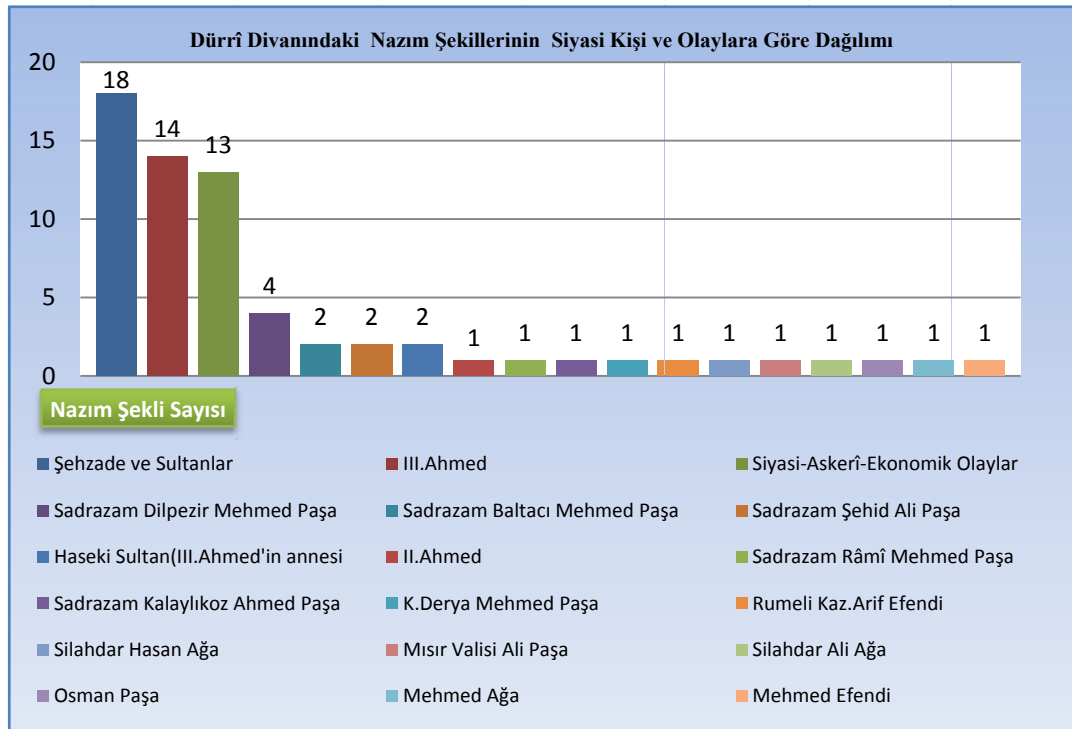
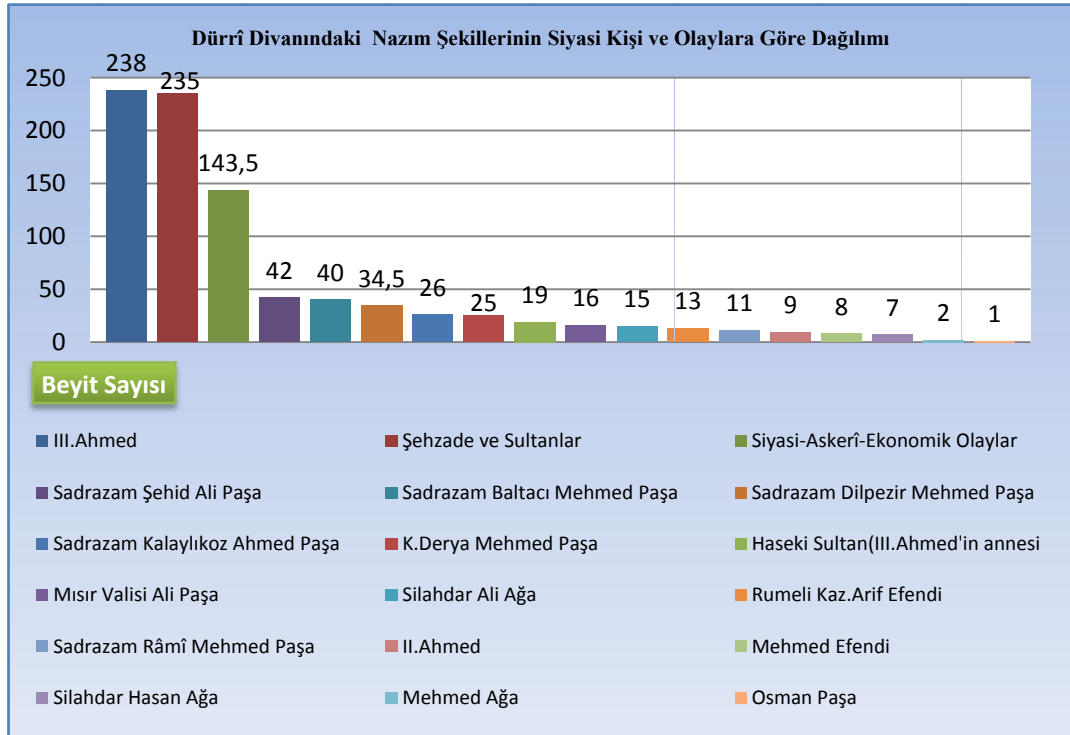
Pâdişâhım nazar eyle bana Dürrî kulinam
Olayım tâ dürr-i yektâ gibi ‘asrında ferîd
İtdi gam cânıma te’sîr Hudâ hakkıçün
Ne kadar nâle vü zâr itsem olunmaz teb’îd
Hâsılı himmet-i şâhânene kaldı çârem
Ne ise lâyıık olan şânına oldur ümmîd ⁶⁴⁸

Dürrî Divanındaki siyasi yönü bulunan nazım şekillerinin dağılımı şöyledir:

⁶⁴⁶ Mehmet Ergin, *Cemâleddîn-i Uşşâkî’nin Hayatı, Eserleri ve Divanının Edisyon Kritiği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. SBE, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Ankara, 1994, s.7, sh.9

⁶⁴⁷ M.Ziya Bağrıaçık, *Dürrî ve Divanındaki Tarih Manzûmeleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniv., SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Van, 1996, s.25-26-27

⁶⁴⁸ a.g.e., s.48

4.11. Ebubekir Sâmi Paşa

Doğum tarihi belli değildir. Babası III.Osman'ın veziri İbrahim Paşa'dır.Eğriboz'da doğmuştur. I.Abdülhamid ve III.Selim dönemlerinde vezirlik yapmıştır.Ölüm tarihi,H.1229

ölüm tarihi olarak gösterilmektedir.⁶⁴⁹

Kapıcıbaşılık sipahi ağalığı Karadeniz kaptanlığı(1786) ve bir sene sonra vezir rütbesiyle Mora yarımadası valiliğine,oradan Varna muhafızlığına, Bosna ve Rumeli valiliğine ,Hotin muhafızlığına ve Selanik valiliğine tayin edilmiştir.Daha sonra İçel ve İnebahtı muhafızlığı yapmıştır.1796'da sadaret kaymakamı olmuş, bir sene sonra boğaz muhafızlığına tayin edilmiştir.Daha sonra gözden düşen Ebubekir Sâmî Paşanın rütbesi alınarak Tekirdağ'a sürülmüşse de kısa zamanda affedilerek vezirlik rütbesi geri verilmiştir.Bundan sonra, Eğriboz, Bosna, Tırhala,Silistre ve Anadolu valiliklerine gönderilmiştir.Daha sonra Akdeniz muhafızı,Livâ-yı Şerif Muhafızı ve Karlı ili sancak beyi olmuş ve 1813'te orada vefat etmiştir.⁶⁵⁰ Mısır, Ebubekir Paşanın Mısır valiliği sırasında Napolyon tarafından işgal edilmiştir.

Divanın çeşitli yerlerinde,Ebûbekir Sâmî Paşanın aldığı devlet görevlerini görmemiz mümkündür.Girit valiliğini şu mısralarla aktarır:

İstima' etdik de vâl-i Girit Sâmî kulu
Eyledi da'vet-i mu'tâda bu gûne müstezâd⁶⁵¹

Hotin muhafızı olmasını ise şu mısra ile dile getirmiştir:
Hotin ser-haddi burcunda bize yekdir Hudâ zikri
Bilirsen Sâmîyâ sen Mısır'a vâlî olmadan yegdir⁶⁵²

Bosna valisi olması üzerine III.Selim'e yönelik bir cülûsiyye yazmış ve padişaha kendisine verdiği vazifeden dolayı dualar etmiştir:

15 Gûş edince vâl-i Bosna kemîne çâkeri
Şevk ile kilik-i beyâna eyledi vaz'-ı benân⁶⁵³

Ebûbekir Paşanın divanında,bilhassa kasidelerinde,devlet adamları ile olan münasebetini görmek mümkündür.Şair,III.Selim'e yazdığı bir kasidede,padişahın kendisine yaptığı iyilikleri dile getirir,makamını yükseltmesinden bahseder:

28 Kul oğlu kul bu kadîmî kemîne çâkerini
Ne gûne lütf u 'inâyetle eyledin hurrem
29 'Ulüvv-i câh ile kadrim semâya ref'etdin
Türâb-ı çâh - ı elîmde bırakmadın dirhem
30 Ne denli lütf u keremdir ne gûne ihsândır
Selefde oldu mu Âsaf bu vech ile mün'am
31 Göreydi ben kuluna pâd-şâhımın keremin
Benim gibi kulun olmak diler idi Hâtem⁶⁵⁴

Yine başka bir kasidede,padişahın kendisine olan lütfunu dile getirir:

44 Pâd-şâhım kulunu lütf ile ihyâ kıldın
Mürde-dil etmiş iken çarh-ı sipihr-i gaddâr
45 Kılmışım hıdmet-i da'vâtını vird-i a'zam

⁶⁴⁹ Musa Tozlu,Ebubekir Sâmî Paşa,Hayati,Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni,Sakarya Üniv.Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Sakarya,2005,s.6

⁶⁵⁰ a.g.e., s.6

⁶⁵¹ a.g.e.,s.6

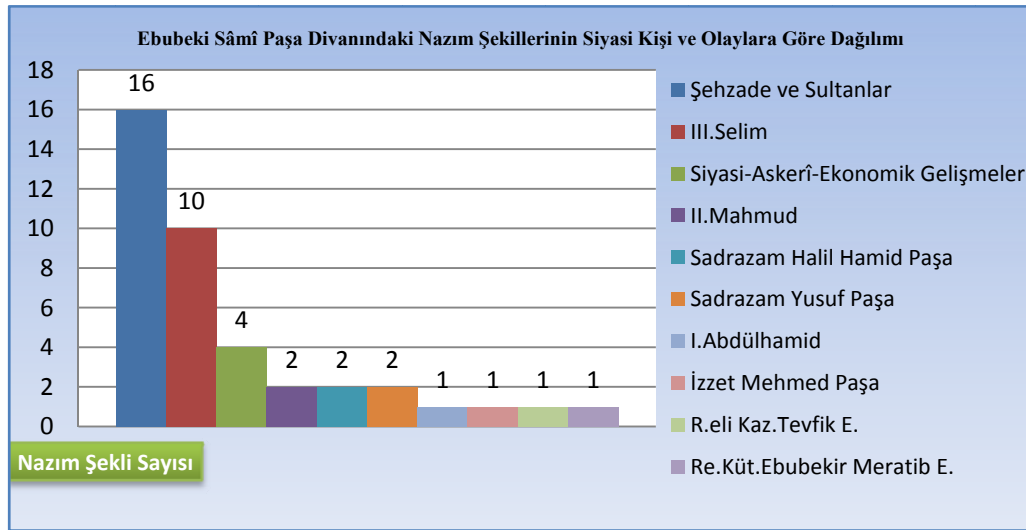
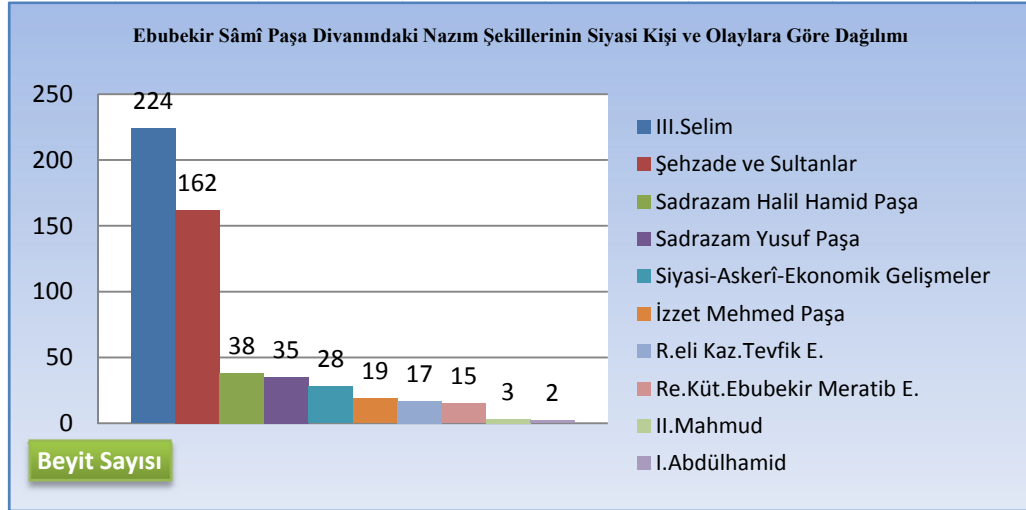
⁶⁵² a.g.e.,s.6

⁶⁵³ a.g.e.,s.57

⁶⁵⁴ a.g.e.,s.29

46 Hakk bilir sıdk ile sa'y eyledigim leyl ü nehâr
Fart-ı ihsân-ı veliyyü'l-ni'amım ile şâdım
Lütfa mahsûb ederim etse de devrân âzâr⁶⁵⁵

Ebûbekir Sâmî Paşa Divanındaki siyasi özelliği bulunan manzumelerin dağılımı şöyledir:

4.12. Edirneli Fâiz

Edirne'de doğmuştur; ancak doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir.⁶⁵⁶ Asıl adı Mustafa'dır. Öğrenimini tamamladıktan sonra 1100(1688) yılında kırk akçe ile medreseden mazul addedilerek Edirne'de yeni yaptırılan Abdülvâsî medresesinin ilk müderrisi oldu. Bu göreve ilaveten Bîduhân medresesi müderrisliği de verildi. Daha sonra başka medreselerde

⁶⁵⁵ Musa Tozlu, *Ebubekir Sâmî Paşa, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Sakarya Üniv. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2005, s.36

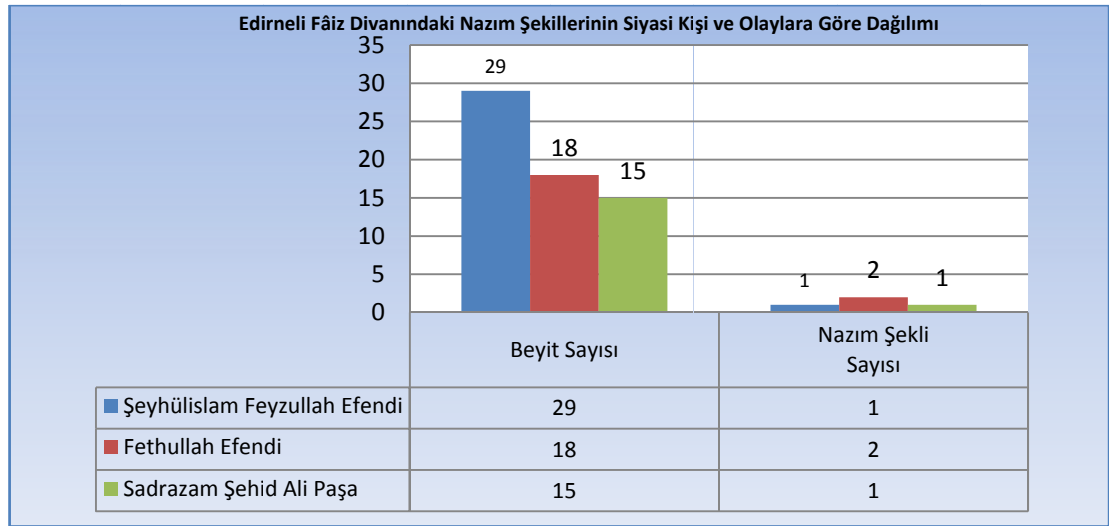
⁶⁵⁶ Tarık Demir, *Edirneli Fâiz Divanı, İnceleme-Metin-Dizin*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. SBE, Eski Türk Edebiyatı ABD, Ankara, 2006, s.3

müdürlük görevleri üstlendi.1130 senesinde(1717) Edirne Sultan Beyazid medresesinde müdürlük görevine devam etmekteyken vefat etti.⁶⁵⁷ Kadirî tarikatına mensuptur.

1704'te öldürülen Şeyhülislam Feyzullah Efendiye ve onun oğlu Fethullah Efendiye kaside ve şiirler yazması onun zamanının din ve devlet adamlarına yakın olduğu ve bazı siyasi olaylarda taraf olduğunu göstermektedir.⁶⁵⁸

Edirneli Fâiz divanındaki kaside sayısı azdır.Na't ve tevhid türünde bulunan bu kasidelerin haricinde , dönemin şeyhülislam ve sadrazamlarına yazılmış methiyelere de rastlamak mümkündür.Tarih kıt'alarında ise daha çok yakın çevresindeki kişilerin vefat tarihlerine yazılmış manzumelerle,medrese,minare,cami gibi dinî yapıların tarihleri yer almaktadır.

Edirneli Fâiz divanına yansıyan siyasi kişi ve olaylara yönelik manzumelerin dağılımı şu şekildedir:

Edirneli Fâiz, bir kasidesinde övdüğü dönemin Şeyhülislamı Feyzullah Efendiye maddi sıkıntılar içinde olduğunu, eğer şeyhülislamın bir lütuf ve ihsanı erişmezse gam hücrelerinin esiri olarak kalacağını ifade ile kendisinden yardım beklemektedir:

- 23 Esirge Fâizi-i bî-çâreyi de kim berîdür
Kadîmî lütfuna mu'tâd derd-mendânun
- 24 Esir- hücre-i gamdur kalur o suhte-dîl
İrişmez ise bahariye lutf u ihsânun
- 25 Fakîre kayd-ı 'ıyâl oldu pâ-y-bend-i 'azîm
Olurken âlem-i 'ıtlâkda senâhânun (K/5)⁶⁵⁹

⁶⁵⁷ Tarık Demir, **Edirneli Fâiz Divanı, İnceleme-Metin-Dizin**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv.SBE, Eski Türk Edebiyatı ABD, Ankara, 2006, s.4

⁶⁵⁸ a.g.e., s.114

⁶⁵⁹ a.g.e., s.134

4.13. Enis Receb Dede

Edirne’de doğmuş olup şiirleriyle tanınmış bir Mevlevî şeyhi olan Enis Receb Dede,Gülşenî tarikatı mensuplarından Derviş Halil adında bir sipahinin oğludur.Asıl adı Receb’tir ve bir rivayete göre Keşanlıdır.⁶⁶⁰

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1733 tarihinde vefat etmiştir.Enis Receb Dede,Edirne Mevlevîhânesinde elli sene şeyhlik yapmıştır. IV.Mehmed, II.Süleyman, II.Ahmed,II.Mustafa,III.Ahmed adlı padişahlar,otuz iki vezir,birçok kadı ve müderris kendisine intisap etmiş;halkın ve devlet adamlarının saygı duyduğu,sıkıntı sırasında himmet ve duâ istediği bir şahsiyettir.Müritleri arasında Koca Râgıb Paşa da vardır.Enis Receb Dede, kısa bir süre şeyhülislamlık vazifesinde de bulunmuştur.⁶⁶¹

Enis Receb Dede,devrinde padişah ve diğer devlet adamları üzerinde nüfuzlu bir şahsiyettir.Ancak o,bu manevi kuvvetini şahsi menfaatlerini temin için değil,muhtaç insanlara yardımcı ve faydalı olmak yolunda kullanmıştır.Denilebilir ki,onun çok sevilmesi ve takdir edilmesinin bir sebebi de,ilim ve amelini dünyevî maksatlar karşılığında değişmemiş olmasıdır.

Enis Receb Dede Divanında derin bir tasavvufî örgü, Allah ve peygamber sevgisi yer almaktadır. Bu hâliyle,şekil ve edâda divan şiiri tarzını benimsemiş tekke şairlerindendir.⁶⁶² Dolayısıyla onun divanında sadece iki yerde devlet adamlarına yönelik manzumeler yer almaktadır. Bunlar, Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa(12 beyitlik bir kaside) ve Sultan II.Mustafa’dır.(7 beyitlik bir gazel olup son beyitinde padişahı söz edilmiştir.) Söz konusu manzumeler, tezimizin ilgili yerlerinde ele alınmıştır.⁶⁶³ Bu manzumelerde dikkati çeken husus, Receb Dedenin diğer şairlerde olduğu gibi bir övgü kullanmayışıdır.

4.14. Esrar Dede

Asıl adı Mehmed’dır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kaynakların belirttiğine göre H.1162’de(M.1748) İstanbul’da Sütlüce’de doğmuştur. Zamanın şartlarına göre iyi bir eğitim görmüştür.Şeyh Gâlib’le tanışmış ve onun yakın dostu olmuştur.Mevlevîliği intisap etmiştir. Esrar Dede,1211(M.1796) senesinde vefat etmiştir.

Esrar Dede,dünyaya önem vermeyen rind bir şairdir. Hatta o zaman III.Selim,Şeyh Gâlib’in yakın dostu olduğu halde, bu hükümdara bile boyun eğmemiş ve ona kasideler yazmamıştır.⁶⁶⁴Divanında siyasi olay ve kişiler bulunmamaktadır. Yalnızca bir tarih kıt’asında Kasımpaşa Mevlevîhânesinin yenilenmesinden dolayı Sultan III.Selim’in annesi Mihrişah Sultan’dan övgüyle bahseder.Bu kaside, tezimizin ilgili bölümünde verilmiştir.⁶⁶⁵

Esrar Dedenin Şeyh Gâlib gibi, Sultan III. Selim’e derin bir muhabbeti ve bağlılığı

⁶⁶⁰ Adem Ceyhan, **Enes Receb Dede,Hayati,Edebi Şahsiyeti ve Eserleri,Divanı**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Marmara Üniv.SBE,İstanbul,1990,s.XII

⁶⁶¹ a.g.e.,s.XIII-XV

⁶⁶² a.g.e.,s.XXII

⁶⁶³ ilgili manzumeler için bkz s. 181 ve s.76

⁶⁶⁴ Hasan Ali Kasır,**Esrar Dede,Hayati,Edebi Kişiliği ve Divanının Karşılaştırmalı Metni**,Basılmamış Doktora Tezi,Atatürk Üniv.SBS,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Erzurum,1996,s.19-25

⁶⁶⁵ Bkz. bu tezde sh.144

vardı. Ancak onun bu muhabbeti, Sultanın aleyhinde olan bazı kimselerin ileri geri konuşmalarına neden olmuş ve kendi “Sultanın kulu” olmakla suçlanmıştır. Esrar Dede,aldığı eleştirilere bir gazeliyle şöyle cevap verir:

Ne Süleymân ne Selim’in kuluyuz
Hazret-i Rabb-i Rahîmin kuluyuz
Husrev-i âleme yok mihnetimiz
Öyle bir şâh-ı Kerîmin kuluyuz.⁶⁶⁶

4.15. Fâzıl Hacı Tâhir Efendi

1762-1795 yılları arasında yaşamıştır. İstanbul’da doğan Fâzıl,ilk eğitimini burada,zamanının önde gelen âlimlerinden almıştır.Küçük yaşta hafız olmuştur.Daha sonra Hoca Neş’et ile tanışan Fâzıl,onun talebeleri arasına girmiş ve Farsçasını ilerletmiş; edebiyatı da burada öğrenmiştir.1788 senesinde hacca gitmiş;hac dönüşünde aynı dergâha devam etmiştir.⁶⁶⁷Genç yaşta vefat eden şairin, Nakşibendi veya Mevlevi olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁶⁸

Fâzıl Divanında 16 kaside yer almakla birlikte, münâcat, na’t vb.özellikler gösteren bu manzumelerinde herhangi bir devlet adamlarının övülmediği dikkati çekmektedir.

Şairin dönemin devlet adamlarına ve ileri gelenlerine herhangi bir nedenle durumunu arz etmek için kaside yazmaması , onun Hoca Neşet’in öğretilerine bağlılığını gösterdiği gibi,bu tür makamlara uzak oluşunun veya bir nüfuzlu kişi aracılığıyla bir yardım beklemediğinin delilidir.Bunda kuşkusuz şairin genç yaşta ölmesinin de etkisi vardır.⁶⁶⁹

Fâzıl,şair olmanın sadece kaside yazmakla mümkün olamayacağını,şiirin her alanında ustalık gerektirdiğini söyleyerek,devlet büyüklerine yazılan arz-ı hallerin,kişiyi gerçek şair de yapamayacağını iddia eder:

Yalnız kasîde ile olur mı Fâzıl
Şuarâyâ belî her kânda hazâkât lâzım. (G.226/7)⁶⁷⁰

4.16. Ferhad Paşa

Ferhad Paşanın hayatı hakkında sınırlı sayıda bilgi bulunmaktadır.Ferhad Paşa,Bostancı ocağında yetişmiştir.Mart 1786’da bostancıbaşılığa terfi etmiş ve 28 Eylül 1786’da vezirliğe yükselmiştir.Bir süre sonra Hotin muhafızlığı görevine getirilmiş;1792’de Adana valiliğine atanmıştır.Adana valiliği sürerken Selanik valiliği de kendisine verilmiştir.1795’te Selanik valiliğinden azledilerek Adana valiliği görevini devam ettirmiştir.Daha sonra İnebahtı ve Hanya valiliklerinde bulunmuştur.Sonra kendisine Kandiye mansıblığı verilmiş ve 1798’de burada

⁶⁶⁶ Ramazan Muslu; **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf(18.yy)**,İnsan Yayınları, İstanbul,2004,s.578

⁶⁶⁷ Metin Arpacı ,**Fâzıl Fazıl Hacı Tahir Efendi Hayatı ve Divanının Transkripsiyonlu Metni**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi ,Gazi Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Ankara,2005,s.2

⁶⁶⁸ a.g.e.,s.5

⁶⁶⁹ a.g.e.,s.66-67

⁶⁷⁰ a.g.e.,s.22

vefat etmiştir.⁶⁷¹

Ferhad Paşa Divanında, klasik Türk edebiyatı nazım şekillerinden tahmis, murabba,mesnevi,gazel,dübeyt ve matla'lar bulunmaktadır.Gazel nazım şekli ile meydana getirilmiş ilahilerin bir kısmının “İlâhî der-Makâm-ı Baba Tâhir” gibi makam adları da yazmıştır.

Ferhad Paşa Divanında, sadece bir yerde(19.gazel, s.43) isim vermediği bir padişahın methedildiğini görüyoruz.5 beyitten oluşan bu gazelde, Ferhad Paşa, memduhu, Osmanlı neslinin temiz bir kişisi ve cihan padişahı olarak anlatmıştır. Divanında, bunun dışında herhangi bir siyasi kişi ve olay yer almamaktadır.

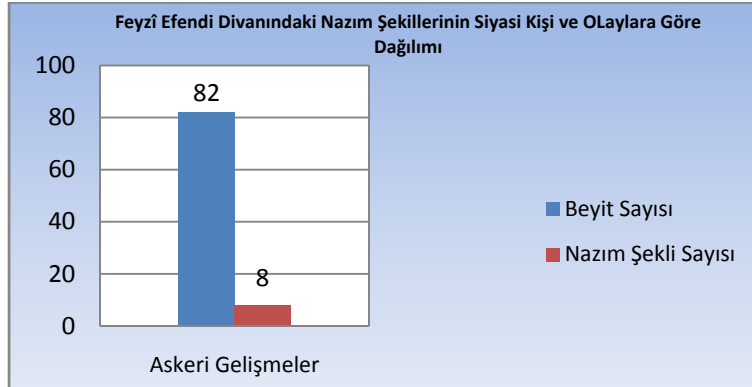
4.17. Feyzî Efendi

Babası Şeyh Hasan Efendidir. Bursa’da doğmuştur. Ancak doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi olmadığı gibi hangi mesleği yaptığı da bilinmemektedir.⁶⁷² H.1182’ de Rus-Osmanlı savaşında esir düşmüş ve ancak iki yıl sonra kurtulmuştur. Bunu yazdığı bir manzumesinden anlamaktayız:

Feyziyâ bin yüzle seksân ikide oldum esîr (H.1182 – M.1768-69)
Leşker-i küffâr içinde olmuşum hor (u) hakîr⁶⁷³

Şair, H. 1185 ‘te Bursa’da vefat etmiştir.⁶⁷⁴

Feyzî, şiirlerinde daha çok tasavvufî düşünceler ortaya koymuş,bunun yanı sıra beşeri aşkı da konu edinmiştir.Feyzî Divanında,herhangi bir devlet büyüğüne yönelik bir methiye olmamakla birlikte,Osmanlı-Rus savaşına yönelik manzumeler bulunmaktadır. Bunların grafik şekli şöyledir:

Feyzî,1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında esir düşmüştür.Hâlini arz etmek için yazdığı musammatta,devamlı ağlayıp feryat ettiğini söyleyerek padişahın düşman elinden kendisini

⁶⁷¹ Ali Yıldız,**18.yy Şairlerinden Ferhad Paşa Divanı**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Marmara Ün.v.Türkiyat Araştırmaları Ens.Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Istanbul,2006,s.VIII

⁶⁷² Sevinç Karagöz, **Feyzî Efendi Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Sakarya Ün.v.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Sakarya, 2004, s.4

⁶⁷³ a.g.e.,s.732

⁶⁷⁴ a.g.e.,s.4

kurtarmasını bekler.

H.1182'de esir düşen Feyzî,Mevlâ'nın bir gün elinden tutmasını ister ve eski rütbe ve itibarına kavuşmayı ümid eder:

175

Çıkdı âfâka sadâ-yı âh ü zârım dir Hâtûn
Yâs ile giydi siyeh burc-i hisârım dir Hâtûn
El dileriz rûh-ı silâhım top (u) ceb-hânem benim
Kalmadı İslâm içinde 'arz-ı 'ârım dir Hâtûn

Pâd-şâhım al beni kâfir elinden gayret it
Devletinde öleyim ser-hadd-i İslâm'a kül it
'Adl-dâd it hakkımı hakk ile feryâdım işit
Virmeye bir hısna Mevlâ intizârım dir Hâtûn

Kâfire put-hâne oldı câmi'-i zibâlarım
Düşmen-i dîn ile toldı ser-be-ser sahrâlarım
Fasl olunmaz bunda kaldı mahşere da'vâlarım
Merhamet eyle bana perverd-gârım dir Hâtûn

Feyziyâ bin yüzle seksân ikide oldum esîr (H.1182 – M.1768-69)
Leşker-i küffâr içinde olmuşum hor (u) hakîr
Umarım bir gün benim çün ola Mevlâ dest-gîr
Bulurum evvelki rütbe (vü) i'tibârım dir Hâtûn ⁶⁷⁵

4.18. (Zübeyde) Fitnat Hanım

Hayatı hakkında bilinenler,yok denecek kadar azdır.İstanbul'da doğmuş olup doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur.Bazılarınca 1730 bazılarınca 1748 tarihinde dünyaya gelmiştir. Babası, Şeyhülislam Mehmed Es'ad Efendidir. Şeyhülislamlar yetiştirmiş bir aileye mensup olup İshak-zâdeler olarak tanınmışlardır.

Fitnat Hanım,ilmiye ricâlinden Derviş Mehmed Efendi ile evlidir.Derviş Mehmed Efendi, nakibüleşraflık ve Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiş bir kişidir.

Fitnat Hanım,Koca Râgıb Paşa zamanında şöhret bulmuştur.Râgıb Paşa ve şair Haşmet'le bazı müşâareleri ve latifeleri vardır.Babası,Râgıb Paşa sadrazam olmadan önce Belgrad seferi sırasında ordu kadısı olarak Rumeli'de bulunurken Avusturya ve Rusya ile 18 Eylül 1739'da imzalanan Belgrad Antlaşmasını hazırlayan heyette,o zamanın sadâret mektupçusu Râgıb Efendi ile beraber murassah olarak çalışmış,daha sonra da bu antlaşma ile ilgili pürüzlerin 2 Mart 1742'de neticeye bağlanacağı mükâleme meclislerinde bu defa reisülküttâb sıfatını taşıyan Râgıb Paşa ile yine birlikte olmuştur.Aralarındaki yakınlık, Fitnat Hanım'ın babası Es'ad Efendinin şeyhülislamlığı esnasında,Mısır'da vali bulunan Râgıb Paşayı bir kaside ile tebrik etmesi gibi vesilelerle kendini göstermektedir. ⁶⁷⁶

Fitnat Hanım'ın divanındaki şiirleri sunduğu kimselerden ve tarih kıt'alarından onun

⁶⁷⁵ Sevinç Karagöz, **Feyzî Efendi Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Sakarya Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Sakarya, 2004,s.732

⁶⁷⁶ İmran Azaklı,**Zübeyde Fitnat Hanım'ın Hayatı,Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Kırıkkale Üniv.,SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Ankara,1994,s.13-15

III.Osman ,III.Mustafa,I.Abdülhamid zamanlarını idrak ettiği anlaşılmaktadır. I.Abdülhamid devrinin sonlarında , H.1194(1780) yılında İstanbul’da ölmüştür.⁶⁷⁷

Fıtnat Hanım,devletin üst mevkilerindeki kişilere yönelik manzumeler yazmış olup, bunlar daha çok şeyhülislam ve ilmiye sınıfına mensup diğer kişilerdir. Bunu,şeyhülislamlar yetiştirmiş bir aileye mensup olmasına bağlamak doğru olacaktır. Manzumelerinde,devlet adamlarından (bir iki manzumesi hariç) ihsan ve lütf beklediğine ve istediğine dair bir ifadeye rastlamadık.Divanında,yalnızca,padişah I.Abdülhamid’e yazdığı bir arz-ı hal ile,isim belirtmediği bir sadrazama yönelik yazdığı ve sadrazamın yardımını gördüğünü belirttiği bir manzume bulunmaktadır.

Fıtnat Hanım,İstanbul’da çıkan yangında evini ve eşyalarını kaybetmiştir.Bu durumu arz-ı hâl adını verdiği manzumesinde dile getirir ve devrin padişahı Sultan I.Abdülhamid’den yardım bekler:

- 13 Mülk-i mevrûsem oldı hâkister
Kalmadı ne lihâf u ne pister
- 14 Meskenim oldı diyu vîrâne
Bûm-veş başlamışken efgâna
- 15 Didiler devlet ile şâh-ı cihân
Oldı bir lahza hânene mihmân
- 16 Hânene çün ki itdi va’z-ı kadem
Fıtnatâ müjde sana çekme elem
- 17 Komaz elbette ol seni mahrûn
Lutf u ihsânı ile memnûn
- 18 Eyle ey şehri-yâr rahm-âyîn
Âb-ı cûdunla âteşim teskîn⁶⁷⁸

Fıtnat Hanım Divanında,ismi verilmeyen bir sadrazama yazılmış ve onun lütuf ve ihsanına teşekkür mahiyetini taşıyan bir kıt’a daha yer almaktadır.Bu kıt’ada şair, sadrazamın yardımını ile perişan halinin düzeldiğini,yapılan ihsan ile mutlu olduğunu anlatmaktadır:

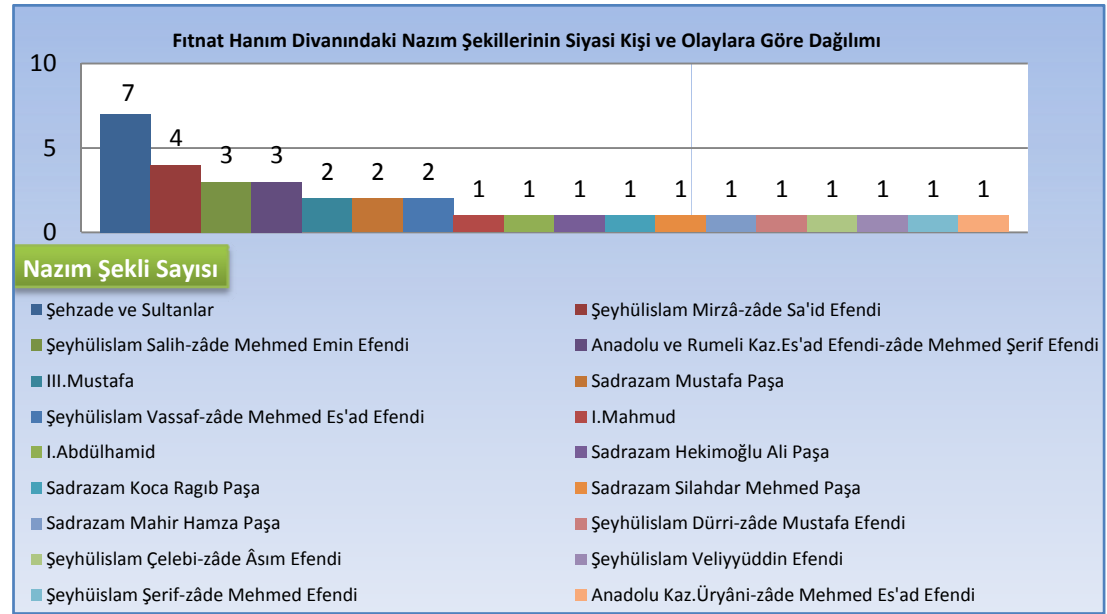
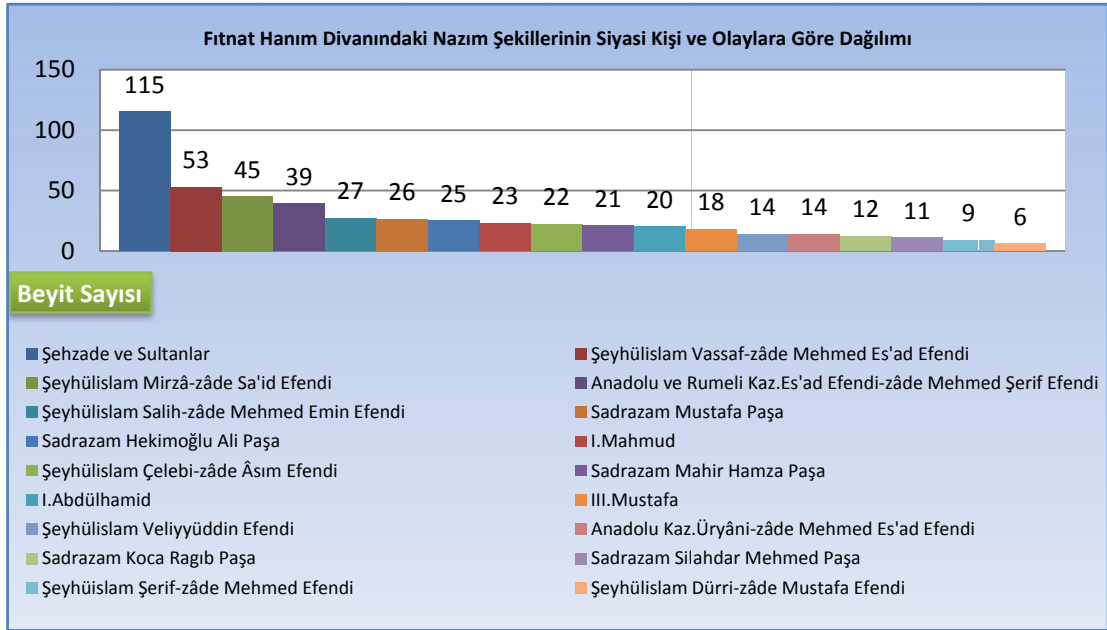
- 1 Ey Âsaf-ı zî-şân Cenâb-ı Mevlâ
Tâ haşr seni itmeye sadrından dūr
- 2 Güftâr-ı perîşânım itdi ‘afvun
Dâmân-ı ‘inâyetiyle kusurun mestûr
- 3 Eltâfa sezâ görüp bu nâ-çîzi
İhsân-ı firâvân ile kıldın mesrûr⁶⁷⁹

Fıtnat Hanım Divanındaki manzumelerin, siyasi kişi ve olaylara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

⁶⁷⁷ İmran Azaklı,**Zübeyde Fıtnat Hanım’ın Hayatı,Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Kırıkkale Üniv.,SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Ankara,1994, s.17

⁶⁷⁸ a.g.e.,s.232

⁶⁷⁹ a.g.e.,s.198

4.19. Garîbî

Adı Yusuf'tur.Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Erbillidir.(Bağdad) H.1210 (M. 1796) senesinde vefat etmiştir.⁶⁸⁰

Şairin divanı daha ziyade tasavvuf temellidir Divanında sadece, III.Ahmed'in şehzadesi Abdülhamid'in (I.Abdülhamid) düğününe dair yazılmış bir kaside(10 beyit) yer almaktadır.Bunun dışında herhangi bir siyasi kişi ve olay bulunmamaktadır.

⁶⁸⁰ Vedat Ali Tok, **Garîbî Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Ün.v. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Kayseri, 1995, s.1

4.20. Hâkim Mehmed Efendi

Asıl adı Es-Seyyid Mehmed bin Halil'dir. Kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Ancak, şairin İstanbullu olduğu belirtilerek ölüm tarihi olarak H.1184 (M.1770-71)verilmektedir. Şair, Sultan I.Mahmud,III.Osman ve III.Mustafa dönemlerinde yaşamıştır. Devrin önemli hocalarından ders okumuştur. Suyolcuzâde Mehmed Necib Beyden kitâbet icâzet almıştır. Kalemdendir. Daha sonra hâcegân sınıfına dahil olmuştur.

Mehmed Efendi,Sadaret mektubî kaleminde bir süre görev yaptıktan sonra hâcegân sınıfına dahil oldu. Daha sonra silahdar kâtibi oldu.1752 yılında vak'anüvist olarak görevlendirildi.1766 yılına kadar bu görevde kaldı. Bunun yanı sıra haslar mukataacısı,cebeciler kâtibi,maliye tezkirecisi ve son olarak da rûz-nâmecilik görevlerinde bulundu.Vak'anüvistlik görevinde bulunduğu yıllar 1752-1766 dır.1770 yılında Üsküdar'da öldü.⁶⁸¹

Hâkim Mehmed Efendi, "ıydiyye" redifli bir kasidesinde durumunu anlatmakta ve III.Selim'den yardım istemektedir:

- 36 Veliy-yi ni'met ü mahmûd-ı şîme zıll-i Hudâ
Vefiy-yi ne'am ü fâtihi-i mehâm-ı 'anîd
50 Garîk-i lutf-ı firâvânın olduğumdandır
Bu kevne menkıbe-hânî bu kevne güft ü şenîd
51 'Înâyetinle gülû-yı te'abbüdümde degil
Teceddüd itmededir her nefesde rebka-i cîd
54 Eyâ sûtûde hasâ'il mücemmili'l- ahlâk
Ne hâle koydı beni gör bu rûzgâr-ı 'anîd
61 Siyâb-ı lutfi ile eyler anları mesrûr
Na'im-i sofrâ-i cûd ile cümle seyr-i serîd⁶⁸²

Şairin yardım gördüğü ve kendisine kaside yazdığı devlet adamlarından biri de, Mirahur-ı Evvel Mustafa Paşadır.Bir kasidesinde Hâkim Mehmed Efendi, Mustafa Paşadan gördüğü yardımları şöyle anlatır:

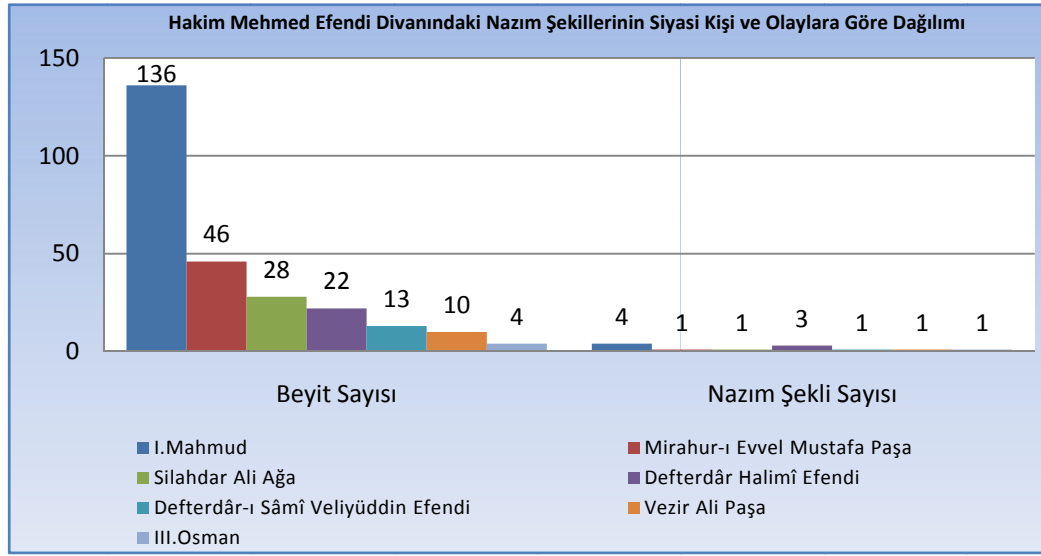
- 38 Kalub bu bî-kesî-yi tengnâ-yı mihnetde
Şu'ûrum olmuş idi Habeş-i muhaş-efkâr
39 Furuhte çekmiş idim berg ü bâr-ı sâ mânı
Meger ki kalmış idi Pend-nâme-i 'Attâr
40 Med ü res oldı gelüp feyz-i nefha-i keremi
Fütâde kalmış iken bî-nevâ 'alîl ü nizâr
41 Hayât-ı tâze bulup pençe-i mazâyıkdan
Niğâh-ı lutfi ile geldi iktidâr-ı yesâr⁶⁸³

Hakim Mehmed Efendi Divanındaki siyasi yönü bulunan manzumelerin dağılımı şöyledir:

⁶⁸¹ Mehmet Çakırcı ; **Hâkim Mehmed Efendi Divanı**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Cumhuriyet Üniv.SBE. Van,2006,s.14-16

⁶⁸² a.g.e.,s.108-109

⁶⁸³ a.g.e.,s.113

4.21. Haşmet

İstanbul'da doğan Haşmet'in, doğum yılı kesin olarak bilinmemektedir. H.1182 senesinde(1768) Rodos'ta vefat etmiştir.⁶⁸⁴Yenişehirli Kazasker Abbas Ebu'l Hayr Efendinin oğludur.Haşmet, Koca Ragıb Paşanın meclislerinde bulunan ve onun yakın dostu olan bir kişidir.

Haşmet eğitimini tamamladıktan sonra,Şeyhülislam Karahalil-zâde Mehmed Said Efendiye sunduğu şiirleriyle kendisini kabul ettirdi.Mülazım olduktan sonra çeşitli medreselerden müderrislik yaptı.Daha sonra hâriç rütbesini talep etti.

Şeyhülislâm Feyzullah Efendi-zâde Seyyid Mustafa Efendiye yazdığı bir kasidede Haşmet,şair olduğunu,ancak bir itibarının olmadığını,kendisine bir hâriclik rütbesinin verilerek itibarının artırılmasını söyler.Bu rütbe ile şair kendini insan gibi hissedecektir. Bu arzusunun şöyle dile getirmiştir:

- 10 Efendim şâ'irim sihr-âferînim i'tibârım yok
Bana bir rütbe-i hâric kerem kıl i'tibâr olsun
- 11 Ru'ûs ile beni bir belli başlı âdem et şimdi
Ser-i bî-servet ü sâ mâna tâc-ı iftihâr olsun.⁶⁸⁵

Haşmet, müderrislik talebiyle I.Mahmud'a da bir kaside yazar.Parasının olmadığını, padişahın gazel kabul etmediğini söyler.Şairlik onun başına bela olduğunu, vaktinin hep kederle geçtiğini söyleyerek kendini şairlik ve bilgi konusunda över ve padişahın hâriçlik rütbesi bekler:

- 41 Akçe yok nişleyeyim kîse-i sad-çâkimde
Gazel almaz o perî ben de ne yapsam bilmem
- 42 Şâ'iriyet başıma oldu belâ hünkârım
Zevke me'lûf dilim sabra tahammül edemem
- 43 Zulmet-i şâm-ı küdüret ile geçdi vaktim

⁶⁸⁴ Mehmet Arsan, İ.Hakkı Aksoyak, **Haşmet Külliyyatı**,Dilek Matbaacılık, Sivas,1994 , s.10

⁶⁸⁵ a.g.e.,s.140

- 44 Subh-ı ümmîdimi göstermedi gerdûn bir dem
Böyle mi nâdire-perdâz olurdu tab'ım
Olmasa dilde gam-ı rütbe-i hâric müdgam
45 İ'tibâr eyle ban şâ'ir-i mu'ciz güyem
Devletinde olayım ben de efendim mükrem⁶⁸⁶

Abdullah Paşaya müderrislik talebiyle sunduğu kasidesinde de aynı isteği tekrar etmiştir:

- 37 Ru'ûs-ı hârice bâ'is ola turdum deyu sad hayf
Vücûdum nûr-ı istigfar u zühd ile mürebbâdır.
39 Neler çekdim efendim sa'y-i hâricde biraz yazsam
Çenâr-âsâ yedimde hâme ta'bîr-sûz-ı imlâdır.⁶⁸⁷

Abdullah Paşaya sunduğu bir diğer kasidede hâric rütbesini elde etmek için iki yıl beklediğini bu görevi hak ettiğini söylemektedir:

- 34 İki yıl intizâr-ı hâric etdim ey kerem kâni
Geçirdim nakd-i vaktim vasf-ı müftî-i zamân üzre
40 Neden nâ-müstehak-ı hâric oldum ben vücûh ile
Tefevvuk eylemişken saydığım şol zâdegân üzre⁶⁸⁸

Haşmet Divanında dikkati çeken, kaside ve diğer musammatlarda, şiirin hangi sebeplerle yazıldığına uzun başlıklarla açıklanmasıdır. On altıncı kaside, Şeyhülislam Es'ad Efendiye sunulmuştur ve hâriclik rütbesinin verilmesine teşekkür mahiyetinde olduğu başlıkta ifade edilmiştir:

“Mesned-Tırâz-ı Sadr-ı Vâlâ-yı Fetvâ Cenâb-ı Cennet Mekân Merhûm u Mağfûr Şeyhu'l-İslâm-ı Fezâ'il-İhtîşâm Sa'dül-Enâm-ı Mekârim-İltizâm Es'ad Efendimiz Hazretleri Sadr-ı İftâyı Teşrifleri Esnâlarında ‘Arz Etdikleri Kaside-i Ramazâniyyedir ki Sile ve Câ'izesi Mukâbilinde Hâric Ru'ûsunu İhsan Buyurmuşlardır. Lâkin Medhiyesi Zâyi’ Olmagla Dest-Res Olundukda Tezyîl Oluna. Ol Girizgâh-Kaside Budur.”⁶⁸⁹

Haşmet, hâric ve daha sonra dâhil rütbesini elde ettikten sonra müderrislikte sahna kadar yükselmiştir.⁶⁹⁰ Ancak şair, müderrislikte kıymetinin bilinmediğinden yakınır ve hünere yoluna kendisi gibi birinin bir daha gelemeyeceğini söyler:

- 8 Kadrini bilmedi çün silsile-i bend-i tadrîs
Bu tarîk-i hünere bir dahı Haşmet gelmez.⁶⁹¹

Haşmet Divanındaki manzumelerde, şair, isteklerini açık olarak dile getirmiştir. Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşaya yazdığı bir kasidede, onun sayesinde sıkıntı çekmediğini ifade ederek Paşanın himmetini ister:

- 51 Sâyende germ ü serdini çekmem bu 'âlemün
Bâg-ı keremde bâr-ı emel her zamân olur
52 Kim söyleşir benimle bu dünyâda ol zamân

⁶⁸⁶ Mehmet Arsan, İ. Hakkı Aksoyak, **Haşmet Külliyyatı**, Dilek Matbaacılık, Sivas, 1994, s.101

⁶⁸⁷ a.g.e., s.140

⁶⁸⁸ a.g.e., s.110-111

⁶⁸⁹ a.g.e., s.136

⁶⁹⁰ a.g.e., s.3

⁶⁹¹ a.g.e., s.253

- 53 Nakd-i nüvâzişinle dilim kâm-rân olur
Bakmam ‘atâ-yı sîm ü zere himmet isterim
Ser-menzil-i makâsıdına reh-zenân olur.
54 Degmez mi bu kasîde-i garrâ ne istesem
Her bir kelâmı Nef’î’ye rûh-revân olur.⁶⁹²

Haşmet, Mustafa Paşanın sadrazam oluşu münasebetiyle yazdığı bir kasidede (11.Kaside), Mustafa Paşayı över ve önceki sadrazam Düztaban Mehmed Paşayı kendisine şikayet eder:

- 19 Bir efendim var felekde ki eyâ reşk-i melek
Gerd-i pâ-yi rahşına çeşm-i kevâkib müşterî⁶⁹³

Mustafa Paşadan önce,şiirin güzelliği ve parlaklığı kaybolmuş ve söz ustaları başka yollardan para kazanmaya başlamıştır.Zira,önceki sadrazam söz ustalarına kıymet vermemiştir.Demircilik sanatı bile,şairlikten üstün tutulmuştur:

- 44 Gitmiş idi senden evvel sûk-ı nazmın revnakı
Başka kâra başladı ehl-i ma’ârif ekeri
45 Bir varak-pâre dahi girmezdi dest-i rağbete
Nüşa-i mergûbeler olmuşdu bAkkâl defteri
46 Şâiran enser keserdi sahn-ı dîvân-hânedede
Şi’re gâlib idi ol dem san’at-ı âhengerî⁶⁹⁴

Mustafa Paşa ile,kemal ve maarif ehlinin kıymeti artmıştır.Şair,irfan ehlinin serseri bir şekilde ordan oraya artık dolaşmayacağını söyler:

- 47 Şimdi devrinde revâcın buldu bâzâr-ı kemâl
Gûşe gûşe gezmesin erbâb-ı ‘irfân serserî⁶⁹⁵

Şairin,bundan sonra Mustafa Paşadan istediklerini sıralar.Uzun zamandır himmet bulamadığını,asıl onu ihyâ eden şeyin iltifat olduğunu,yoksa altın ve gümüşe rağbetinin olmadığını söyler ve melek huylu ve Hâtem gibi cömert sadrazamdan bir yardım bekler:

- 61 Neyleyim bu iktidâr-ı tab’la devletlu ben
Olmadım hayli zamandır feyz-i himmet mazharı
62 İltifât-ı dil-nüvâzıdır beni ihyâ eden
Yohsa zîb-i dest-i ragbet edemem sîm ü zeri
63 Ey melek haslet vezîr-i âsaf-ı Hâtem-nihâd
Eyle makrûn-ı ‘inâyet sen bu ‘abd-i kemterî⁶⁹⁶

Mustafa Paşanın sadrazamlığa ikinci defa gelişi münasebetiyle yazdığı kasidesinde şair Haşmet,kendisinden “velinimetim” olarak bahseder ve halini arz eder.Acıma ve vefa, yardım ve ihsan yalnızca onda vardır.Şair,başkalarının ona rezilce bakmalarından çok muztariptir. Mustafa Paşanın sadarettten ayrılmasıyla çok sıkıntılar çekmiştir ve Mustafa Paşa ile bu sıkıntılar artık gidecektir:

- 23 Sad şükür Hakk’a yine sadrı şeref-yâb etti

⁶⁹² Mehmet Arsan, İ.Hakkı Aksoyak, **Haşmet Külliyyatı**,Dilek Matbaacılık, Sivas,1994 , s.115

⁶⁹³ a.g.e.,s.121

⁶⁹⁴ a.g.e.,s.123

⁶⁹⁵ a.g.e.,s.123

⁶⁹⁶ a.g.e.,s.124

- ‘Arz-ı hâl eyle gönül vakt-i şikâyet geldi
 24 Ey veliyyü’n-ni’amım dinle biraz feryâdım
 Hâk-i pâyine yüzün sürmege Haşmet geldi
 25 Sendedir rahm u vefâ sendedir ihsân u ‘atâ
 Sâye-i ‘âtıfetin halka sa’âdet geldi
 26 Ey benim himmeti çok minneti yok sultânım
 Bana gayrin nazarı ‘ayn-ı rezâlet geldi.
 27 Sâye-i devletini dûr olalı farkımdan
 Söylesem başıma haylice felâket geldi.
 28 Ben neler çekdim ‘inâyetlu efendim bilsen
 Fûrkat-i zâtun ile ‘aklıma hıffet geldi⁶⁹⁷

Şairin yardım beklediği bir diğer kişi Şeyhülislam Çelebi-zâde Âsım Efendidir.Şair,şeyhülislama, müderrislerin maddî sıkıntılar çektiğini,kendisinin de cübbe ve destâr giydiğini ancak bu makamın kendisini çıplak(aç sefil) bıraktığını söyleyerek şeyhülislamdan ilim ehlini kıymetinin artmasını ister:

- 35 Hem-ser geçinir ehl-i ma’ârifle efendim
 Başında kimin var ise destâr-ı fazîlet
 37 Bu cübbe vü destâr u bu esvâb-ı merâsim
 Etdi bizi ‘uryân-ten-i etvâr-ı fazîlet
 40 Tervîc-i metâ’-ı hünere himmetin olsun
 Devrinde kerem-sâz ola bâzâr-ı fazîlet⁶⁹⁸

Haşmet’in yardım beklediği bir diğer padişah,III.Osman’dır.Onun cülûsu münasebetiyle yazdığı bir tarih kıt’asında,kendisinden lütuf ve inayet beklediğini ,ona bende olanın asla gam çekmeyeceğini söyler:

- 23 Zâtınızdan umarız Hazret-i Allah bilir
 Gayri kimden umulur zerrece lutf u ihsân
 26 Bende olduk sana ey şân-ı cihânım bende
 Gam yemez sen gibi sultâna hemân bende olan⁶⁹⁹

Şeyhülislam Feyzullah Efendinin meşihat makamına ikinci kez gelişi münasebetiyle yazdığı manzumede,yine ondan yardım bekler:

- 15 Eyâ mesned-i tırâz-ı merhamet lütfun ile evvel
 Bulurken dergeh-i cûdunda her demde tesellâyı
 16 Tehî-dest-i merâm oldu dilm vâdî-i hayretde
 ‘Inâyetlu efendim terk edince sadr-ı fetvâyı
 17 Hayâl-i makdeminle eglenirken gûşe-i gamda
 Çıkardım zâhire şimdi hulâsa mâl-i hülyâyı⁷⁰⁰

Şairin yardım gördüğü kişilerden biri de Kaptan-ı deryâ Melek Mehmed Paşadır.Mehmed Paşa,şaire,altın dolu kese göndermiştir.Haşmet de bunun için bir teşekkürnâme kaleme alır:

- 1 Fakîre bir peyâm-ı sıhhat-âver geldi sultânım
 Mâriz-i dürr ü mercâna devâlar geldi sultânım
 Yetişdi şerbet-i dünyâ ne hoş-ter geldi sultânım
 Müdâvât-ı dile kibrît-i ahmer geldi sultânım

⁶⁹⁷ Mehmet Arsan, İ.Hakkı Aksoyak, **Haşmet Külliyyatı**,Dilek Matbaacılık, Sivas,1994, s.134-135

⁶⁹⁸ a.g.e.,s.127

⁶⁹⁹ a.g.e.,s.162-163

⁷⁰⁰ a.g.e.,s.167

Cenâb-ı devletinden surre-i zer geldi sultânım
Vücûd-ı nâtüvâna kuvvet ü fer geldi sultânım ⁷⁰¹

Haşmet'in hayatı sürgünlerle geçer. Onun sürgün yaşamasının sebebi,dilinin uzunluğu, acı sözleri ve incitici şiirleridir.⁷⁰² Önce İstinye'de babasının yalısında ikamete memur edilir.Sonra Bursa ve daha sonra da İzmir'e sürülür.⁷⁰³ Yazdığı bir terkiib-bende, Bursa'da altmış yedi ay kaldığını ve kabahatinin ne olduğunu bilmediğini söyler:

100 Biz keşmekeş-i çileyi gurbetde çıkardık
Geh belde-i İzmir'de geh Bursa'da halvet
104 Altmış yedi ay etmiş iken Bursa'da ârâm
Saldım yine İzmir'e dahı nefy ile sâye
106 Zâhirde nedir cürmüme âgâh olaydım
Vallah ağız açmaz idim çün ü çerâya ⁷⁰⁴

Bursa'dayken babası Abbas Efendinin vefatı üzerine Râgıb Paşaya yazdığı bir kasidesinde vefat haberini verir :

10 Niçe kan ağlamasın çeşm-i ter-i gam-dîde
Âteş-i hecr-i peder yakdı dili sultânım
13 Âh devletlu vefât-ı peder öldürdü beni
Felek açdı bana dervâze-i beytü'l-hazeni ⁷⁰⁵

Haşmet ,Râgıb Paşanın kendisi için tek çare olduğunu söyler ve bir zamanlar onun kapısında, onun lütfu ile Dârânın kapısında gibi kendisini hissettiğini,mutlu olduğunu söyler.Şimdi ise gurbet diyarlarda acı çekmektedir.Üstelik,kadınlara meyletmediğini ve içki gibi alışkanlığının olmadığını söyler.Yani,kendini kabahatsiz görür ve suçunun ne olduğunu da bilmez.Şairin,mansıblık ve mal gibi bir derdi yoktur.O,sadece Râgıb Paşanın ayağına yüz sürmek istemektedir:

24 Melce-i çâre-resim sensin efendim sensin
Tanrıdan mültemesim sensin efendim sensin.
26 Dergeh-i 'âtıfetin cilve-gehim olmuşken
Güyyâ Haşmet'in ol bâbda Dârâ-der idi
27 Yâl ü bâlim var idi sâye-i lütfunda benim
Şimdi tâb-ı elem-i hecr ile yağım eridi.
28 Ne zen-i dehre ne bintü'l-'inebe meyl etdim
Ülfet ü sohbe hasr eyledigim hep er idi
29 Ya'nî cürmüm nedir ey kân-ı kerem hiç bilmem
Şöhret-i kâzibemiz gerçi biraz ber-ter idi
34 Hâk-i pâyine yüzüm sürmedir ancak garazım
Ya'nî nâ-merd olayım mansıb u mâl istersem ⁷⁰⁶

Kabahatinin ne olduğunu bilmeyen Haşmet,eğer bir suç işlediyse bile kendisinin şefaaf edilmesini ister.Paşadan, kendisinin affını ve İstanbul olmasa bile oraya yakın bir yerde sürgün hayatının devam ettirmek isteğini dile getirir. Zira,sürgünde olan pek çok kimse İstanbul'a gittiği halde o gurbet illerde kalakalmıştır:

⁷⁰¹ Mehmet Arsan, İ.Hakkı Aksoyak, **Haşmet Külliyyatı**,Dilek Matbaacılık, Sivas,1994 , sh186

⁷⁰² a.g.e.,s.32

⁷⁰³ a.g.e.,s.3

⁷⁰⁴ a.g.e.,s.159

⁷⁰⁵ a.g.e.,s.148

⁷⁰⁶ a.g.e.,s.149

- 46 Cürm-ü 'isyânımıza gerçi nihâyet yog ise
Meslek-i Mustafavî üzre şefâ'at yok mu
47 Âsitân-ı şeh-i devrâna varılmak güc ise
Bâri sâhillere 'azm etmege ruhsat yok mu
48 Kaldı âhir burada bende-i efgendeleri
Gitti İstanbul'a menfâda olan bendeleri

Haşmet,şairlere itibar etmenin padişahlar için bir sünnet olduğunu ifade ile devlete şairlerin lüzûmuna işaret eder.Cihana hükmeden bir padişah,eşi bulunmaz bilginler olmadan yapamaz.Üstelik,o şairlerin söyledikleri,padişah için bir şöhret vasıtasıdır.O padişahların methedildiği kasideleri hutbe gibi kim okusa,padişahın namı da göklere çıkacaktır.Bu cihan arsasında şairler olmasa,kerem ehlinin ve devlet adamlarının namı ve şanını kimse bilmez bile. Bu işi ise(sultanı methetme işi) en iyi yapacak olan Haşmet'tir.Şayet kendisine fırsat verilirse, o da kabiliyetini onların yoluna sergilemek ister:

- 61 İttihâz-ı şu'arâ pâdişeh sünnetdir
Şâ'irân lâzıma-i dâ'ire-i devletdir
62 Pâdişâhân-ı cihân nâdire-dânsız olamaz
Şehr-yârâna sühan vâsıta-i şöhrettir
63 Hutbe-veş kim okusa midhat-i sultânı ne dem
'Arş-ı a'lâya çıka nâmı bu ne rif'atdır
64 Şâ'irân olmasa bu 'arsa-geh-i 'âlemde
Nâm u şân-ı küremâ güm-şüde-i gaybetdir
65 Herkesin kârı mı meddâh-ı şehen-şâh olmak
Vasf-ı sultâna sezâ nâtuka-i Haşmet'dir⁷⁰⁷

Koca Râgıb Paşaya sürgünde bulunduğu sırada yazdığı bir kasidede,kendisinden hacca gitmek için izin ister.Onun hacca gidebilmesi ancak Paşanın himmetiyle olacaktır:

- 67 Bâri edelim 'azm-i sefer Mekke'ye togru
Elbette Hudâ bizleri de kâm-ver eyler
68 Ger kendime kalsa gidemem himmetin ancak
Eylerse beni kâfile-i bend-i sefer eyler⁷⁰⁸

Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel Halimî Paşaya yazdığı bir kasidede, kabahatinin ne olduğunu bilmediğini, şayet bir kusur işlediyse de kerem ehlinin affetmemesinin ayıp olduğunu söyler. Onun sözleri hoş karşılanmalı, kendisine aldırış edilmemelidir. Zira, bazen kafası karışıktır bazen de efkâr doludur. Araya nifak sokanlar olmuş ve Haşmet ile idarecilerin arasını bozmuşlardır. Onlara itimat etmemek gerekir. Çünkü,insanlar acımasızdır:

- 1 Kulda kim her ne kadar zelle vü 'isyân vardır
Anı 'afv etmese erbâb-ı mekârim 'ârdır.
2 Kul günâh eylemese 'afva mukârin olmaz
Câzib-i lutf u 'atâ ma'siyet-i bisyârdır
21 Bakma noksânına her şahsın efendim hoş geç
Kimi mağşûş-dimâg u kimi pür-efkârdır.
22 Jâj-hâyân-ı nifâkın sözüne aldanma
'İtimâd eyleme ebnâ-yı zamân gaddârdır⁷⁰⁹

Haşmet Divanında,pek çok manzumenin bir adı bulunmakta veya yazılma sebebi

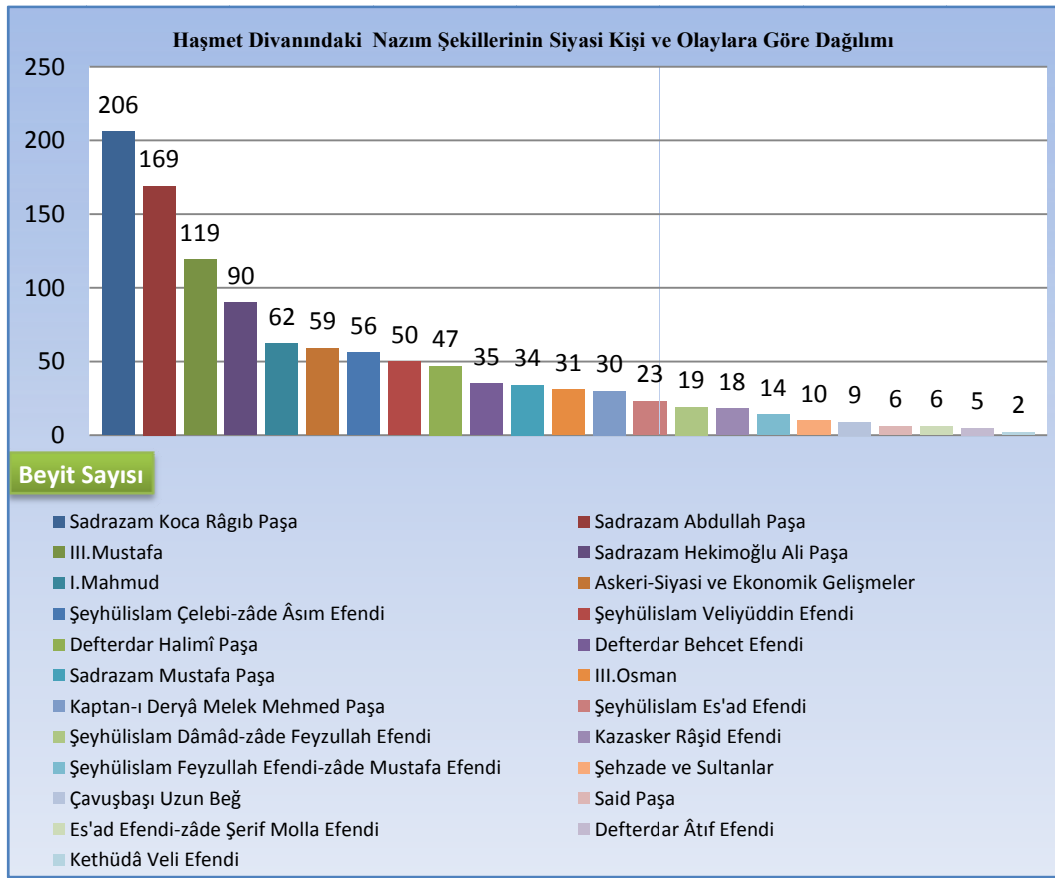
⁷⁰⁷ Mehmet Arsan, İ.Hakkı Aksoyak, **Haşmet Külliyyatı**,Dilek Matbaacılık, Sivas,1994 , s.151-152

⁷⁰⁸ a.g.e.,s.107

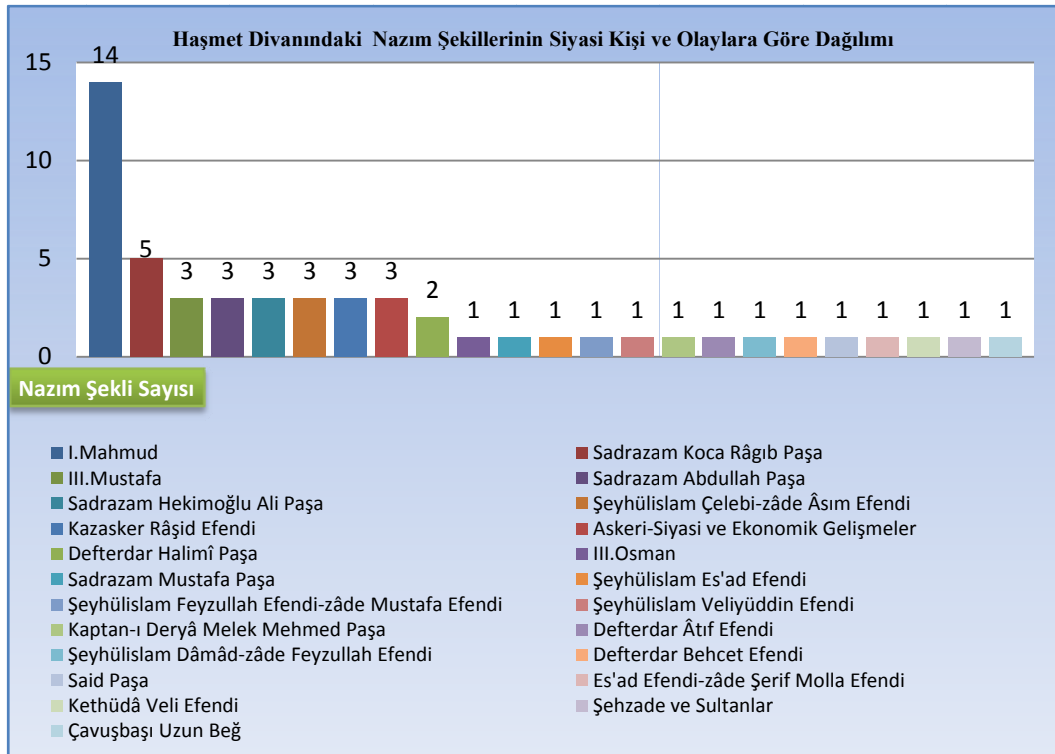
⁷⁰⁹ a.g.e.,s.128

manzumelerin üst kısmında başlık şeklinde yer almaktadır.Özellikle,Koca Râgıb Paşa ve Kazasker Neylî gibi devlet büyüklerinin şiirlerine nazire şeklinde yazılan gazeller ile yine başka şairlerin şiirlerine nazire olarak yazılan ve “li-” Arapça ön eki ile başlayan gazellerin, devlet adamlarına kaside gibi sunulduğunu tahmin ediyoruz.Ayrıca şair, (yukarıda geçtiği üzere) Sultan III.Mustafa’ya yazdığı bir kasidesinde,padişahın gazel nazım şeklini, ihsana şâyeste bulmadığını ifade etmektedir.

Divanda tespit edebildiğimiz ve siyasi muhteva özelliği taşıyan manzumelerin grafik şekli şöyledir: ⁷¹⁰

⁷¹⁰ Haşmet Divanında,nazire türünde ve devlet büyüklerinin adlarını taşıyan pek çok gazel bulunmakta olup,bu gazellerin sadece “li- ” ön ekiyle başlayanları grafikte gösterilmiş; başlığında siyasi bir kişi adı bulunmasına rağmen “berây-ı...” ile başlayan nazire gazeller tasnif dışı bırakılmıştır.

4.22. Hâzık

Hâzık, H.1102'de (M.1690) Erzurum'da doğdu. Asıl adı Mehmed'dir. Babası Erzurum âlimlerinden İspirli Ebu Bekir Efendi'dir.⁷¹¹ Âlim bir babanın çocuğu olarak dünyaya gelen Hâzık, o dönem için iyi sayılabilecek bir öğrenim görür. Çeşitli müderrislerden ilim tahsil eder. İcazetini aldıktan sonra Erzurum'da müderrislik yapar.⁷¹²

Hâzık, seyyid olması dolayısıyla Erzurum nakîbüleşraflığına ve H.1170 yılında (M.1756) Erzurum müftülüğüne tayin edilir. Mûtfî adlı bir şahıs, nüfusunu kullanarak altı ay sonra Hâzık'ı Erzurum müftülüğü görevinden azlettirip kendisinin bu göreve atanmasını sağlar. Aynı şahıs Kuyruk Sâlih isimli birinin de fetvâ kâtibi olarak görevlendirilmesinde yardımcı olur. Her iki şahsın da bu görevleri yürütecek ilim, irfan ve kabiliyete sahip olmadıklarının farkında olan Hâzık, kaygısını nükteli bir beyitle şöyle dile getirir:

Bir zamân haylî semîn idi semend-i fetvâ
Kuyruk'a düşdi zebûn oldı dirîgâ hayfâ

Hâzık daha sonra Erzurum müftülüğü görevine tekrar atanır ve vefat tarihine kadar bu görevini sürdürür. 1763 yılının ramazan ayında vefat eder.⁷¹³

Hâzık Divanında, Erzurum ve civarında görev yapmış çeşitli devlet adamlarına kasideler yazmış; tarih manzumelerinde de yine bu kişilerin yaptığı bazı imar işlerinden bahsetmiştir. Bu

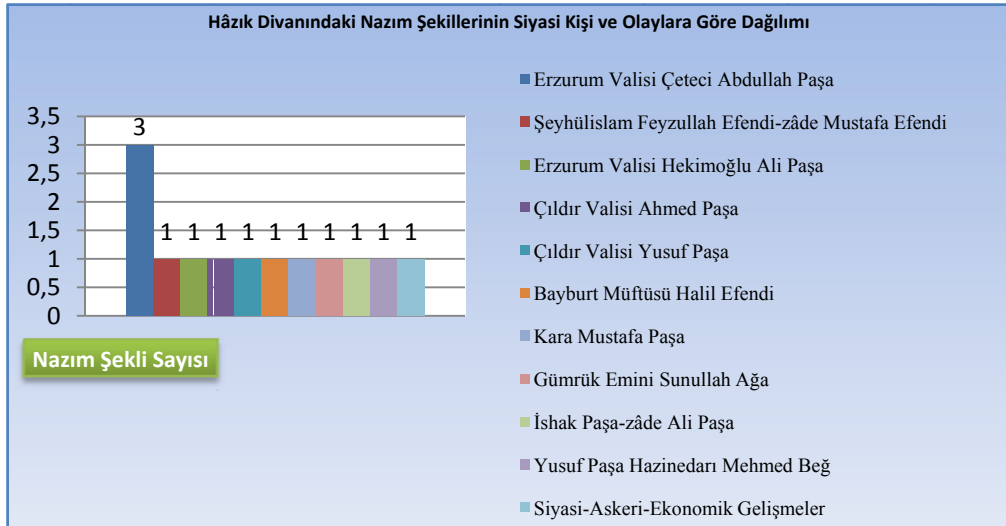
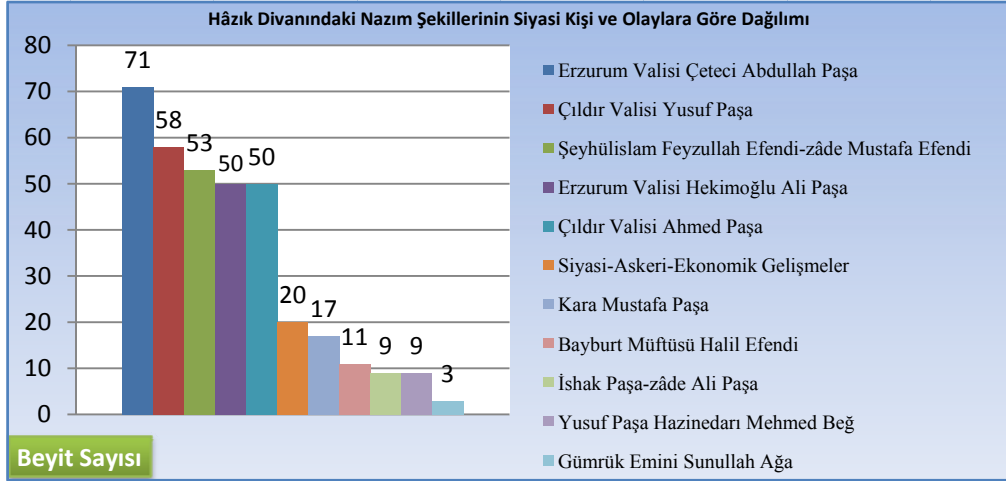
⁷¹¹ Hüseyin Güfta, *Hâzık*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul, 2001, s.17

⁷¹² a.g.e., s.19

⁷¹³ a.g.e., s.21-22-23

devlet adamları, vali, müftü, hazinedar, paşa gibi mevki ve rütbelere sahip kişilerdir. Şair Hâzık, bu kişileri vasfederken çeşitli dini ve tarihi şahsiyetlerden de faydalanmıştır.⁷¹⁴

Divandaki siyasi yönü bulunan bu kişiler ve kendilerine yönelik yazılmış olan manzumelerin dağılımı şöyledir:

Hâzık'ın yazdığı manzumelerde, devlet adamlarından istekleri göze çarpmaktadır. Çeteci Abdullah Paşaya yazdığı bir kasidede, şirinin her beyitinin bir altına satılmamasın halinde, hayal gücünün zarar göreceğini ve dolayısıyla şiir yazamayacağını söyler:

12 Her biri mısra'ım satılmasa çifti bir altına
Sermâye-i tasavvura hayli ziyân verir.⁷¹⁵

Şair, kasidenin devamında methettiği Abdullah Paşanın ihsanının büyüklüğünü deniz ve madenlere benzetir ve paşanın nazm sahiplerinin kıymetini bildiğini ifade ederek, onlara yüksek

⁷¹⁴ Hüseyin Güfta, *Hâzık*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul, 2001, s.77

⁷¹⁵ a.g.e., s.139

rütbeler verdiğini söyleyerek kendisini metheder:

- 23 Ol âsaf-ı kerîm ki mahsûl-ı kân degil
İhsân edince bir kulma bahr u kân verir.
26 Oldukça nazmı zîver-i bâzâr-ı işihâr
Nazm-âverâna rütbe-i vâlâ mekân verir.⁷¹⁶

Şair,Erzurum valisi Hekimoğlu Ali Paşaya yazdığı bir kasidede,zamandan şikayet eder ve dünyanın bilgisizlere lütufta bulunduğunu,bilginlere ise hep eziyet ettiğinden yakınarak paşanın himmetini bekler:

- 39 Şâyeste olsa kulluğa bu dâ`i-i fakîr
Evsâf-ı dil-pezîrini sad-dâstân eder
41 Olmaz mı nâle-gîr teşekkî zamânededen
Engüş-t-i hurde kâse-i çînî figân eder
42 Lutf istedikçe kâr kâr be-nevbetle def` eder
Geldikçe cevre çarh bana her zamân eder
43 Dânâya cevri ü merdüm-i nâ-dâna lutfını
Her dem zamâne bî-garaz u bî-girân eder⁷¹⁷

Çıldır valisi Yusuf Paşaya yazdığı bir kasidede,dünyadan ve felekten şikayet eder.Dünya,alçak kimseleri yüceltmiş ve yüce kimseleri ise alçaltmıştır:

- 3 O gürûhı çıkarıp `arşa `azîz etdikçe
`Âdetin etmedir erbâb-ı kemâli tahkîr⁷¹⁸

Şair,daha sonra Yusuf Paşa gibi kadir-kıymet bilen biri var iken derdini anlatmamayı bir kusur olarak görür.Fakat halini arz etmek için bir bahane bulamaz.Sonra Yusuf Paşanın yaptırdığı çeşmeleri arz-ı hal için bahane görür ve çeşmelerin vasıflarını anlatır.En sonunda da paşanın lütuf ve ihsanına nâil olmayı ister:

- 16 `Arz-ı hâl etmege hâk-i kadem-i devletine
Yok bahâne ki ede hâme-i ferhunde sarîr
17 Çeşme târihi vesîle sana yetmez mi dedi
Çeşme kim olmaz ana Çeşme-i Tesnîm nazîr
41 Lutf u ihsânına şâyeste degil mi zirâ
Şu`ârâ menkabetin böyle ederler tahrîr⁷¹⁹

Hâzık , Kara Mustafa Paşanın vezirliği dolayısıyla yazdığı bir tarih kıt`asında, kendini, onun kemter bir kulu olarak görür:

- 14 Şikeste beste dest-âvîze çesbân-zâde-i tab`ı
Cenâb-ı âsafîye abd-i kemter Hâzık-ı şeydâ⁷²⁰

4.23. Hevâyî (Abdurrahman Kubûrî-zâde)

Asıl adı Abdurrahman'dır. İstanbul'da doğmuştur, fakat doğum tarihi belli değildir.

⁷¹⁶ Hüseyin Güfta,Hâzık,Erzurum Kitaplığı,İstanbul,2001,s.140-141

⁷¹⁷ a.g.e.,s.146

⁷¹⁸ a.g.e.,s.151

⁷¹⁹ a.g.e.,s.152-154

⁷²⁰ a.g.e.,s.159

Kaynaklarda hayatına dâir fazlaca bilgi bulunmamakla birlikte, Şehid Ali Paşanın yardım ve iltifatlarına mazhar olduğu, onun sayesinde büyük ve küçük rûznâmecilik görevlerine kadar yükseldiği söylenir. Ancak buna dâir,divanında herhangi bir ipucu elde etme imkânı yoktur. Vefat tarihi H.1127(M.1715)'tir.⁷²¹

Hevâyî Divanında, kaside, tarih gibi nazım şekillerine yer verilmemiştir. Tamamen hiciv türünde manzumelerden oluşmuş divanında, sadece bir gazelinde Nogay Tatarlarından bahsedilmektedir. Bu manzume, tezimizin ilgili yerinde verilmiştir.⁷²² Bunun dışında herhangi bir siyasi olay ve kişilere divanında rastlanmamıştır.

4.24. Hoca Neş'et

Hoca Neş'et,18.yy'ın ikinci yarısı ile 19.yy.'ın ilk yarısında şiirlerden ziyade yetiştirdiği talebeleriyle şöhret bulmuş bir şairdir. Asıl adı Süleyman'dır. Babası Ahmed Refia Efendi, aslen İstanbullu olup Enderun'da yetişmiştir. Sultan III. Ahmed'in ve I.Mahmud'un yanında musahiplik gibi görevlerde bulunmuş,bir talihsizlik sonucu Edirne'ye sürülmüş ve neşet bu sırada doğmuştur. (1735)

Babasının ölümünden sonra kendisini ilim tahsiline veren Neş'et, ilk Sarı Ali Efendi, Yasinî-zâde gibi isimlerden ilk derslerini alır. Farsça'yı öğrenmek için Tahmasb Kulu Nadir Şah'ın tabib-i sânsî Ahmânî'den Farsça dersler alır. Böylece Farsçanın inceliklerine vakıf olur. Arapça ve Farsçayı şiir yazabilecek bir seviyede öğrenir. Bu sırada,bazı vezirlerin dairelerinde bîrûn ağalığı yapar,Anadolu ve Rumeli'yi gezer ve Hâkim-zâde Ali Paşanın himayesine girer.⁷²³

Hoca Neş'et'in talebelerinin sayısı on sekizi bulmaktadır. Neş'et, az zamanda mesnevihanlıkla şöhret bularak İstanbul'un parmakla gösterilir bir Farisî muallimi olunca, herkes kendisinden ders almaya rağbet etmiştir. Dersine devam edenler arasında Sadrazam İzzet Mehmed Paşa gibi önemli simalarda yer almaktadır. Hoca Neş'et, makam ve mevki kovalamak yerine ilim tahsil edip talebe yetiştirmeyi tercih etmiştir. Bu sebeple devrinde herkesten saygı görmüş ve hayır ile yâd edilmiştir.

Koca Ragıb Paşa 1754'te sadrazam olunca, Neş'et onu ziyarete gelen Bursalı Mehmed Eminle tanıştı. Karşılıklı sohbetlerden çok etkilenen Neş'et, bu şair şeyh vasıtasıyla Nakşibendî tarikatına girdi.

Hoca Neş'et,babasından intikal eden ze'âmet sebebiyle 1768 yılındaki Rus seferinde orduya katıldı; cephe gerisinde yemeklik ağalığı, zahire temini gibi görevlerde bulundu. Bu yönüyle Neş'et, bir gâzî şairdir ve silah kullanmada mâhirdir. Savaşla ilgili olarak:

Budur ümidim gazâda avn-i Hakla düşmenin
Serlerin gül-gonca-i bağ-ı sinân itsem gerek
Bu baht-ı dün ile iklimine az ittiğim Neş'et
Meğer bilmez ola Moskov ki havf-i inhizâm itmez (251-44/8)

⁷²¹ Zehrâ Vildan Çakır,*Hevâyî(Abdurrahman Kubûrî-zâde)Divanının Tenkidli Metni ve İncelenmesi*,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Edirne,1998,s.11

⁷²² bkz. bu tezde s.348

⁷²³ Rıza Öğraş,*Hoca Neş'et Divanı*,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,İstanbul Üniv.SBE,Eski Türk Edebiyatı ABD.,İstanbul,1991,s.4-8

Hasretle gözüm yaşı ki zîb-i çeşm oldu
Rum illeri kuhsâr-ı Bedahş u Yemen oldu
Neş'et vatanım hâne-i zîn yâr-ı hem âgûş
Seyfî dinilir nâmına bir sîm-ten oldu

gibi yazdığı şiirler savaşçı tabiatını ve sefer halini ortaya koymaktadır.⁷²⁴

Başka bir şiirinde de bu savaşçılığını şöyle dile getirmektedir:

Kişver-gûşâ-yı cümle cihân-şâha leşkeriz
Mâh-ı felek sitâresiyiz bizler ahteriz (257-1)

Hak-sârânız velî dergâh-ı devlet bekleriz
Leşker-i sultân-ı aşkız kim vilâyet bekleriz (245-40/1)

Ola Ceyhûn hûn-ı dümen nâvidân-ı tîgdan
Bir gazâ dem ki dinsün bu gazâ söylenmedi. (317-118/1)⁷²⁵

Hoca Neş'et ,H.1222(1807) tarihinde vefat etmiştir⁷²⁶

Hoca Neş'et divanında,siyasi bir kişi ve olaya yönelik yazılmış herhangi bir manzume bulunmamakla birlikte,tarih manzumelerinde bazı siyasi kişilerden,yaptıkları imar faaliyetlerinden dolayı bahsettiği görülür.

Hırka-ı şerîf'in yeniden inşası münasebetiyle I.Abdülhamid'e duâ eder,askerlerinin her zaman muzaffer olmasını ister:

Bu kisveyi teberrük kıldı Berây-ı ta'zîm
'Abdülhamid benden rûy-ı zemîn şâhı
Eyler niyâz 'inâyet feth ü zaferle nusret
A'dâ-yı dîn üzere mansûr ola sipâhı
'Ahdinde cümle ümmet 'adl ile bula râhat
Hük-m-i şerîf-i şer'i icrâ ola kemâhi (T 2/10-11-12)⁷²⁷

Cezzâr Ahmed Paşanın Akkâ'da yaptırdığı cami münasebetiyle yazdığı tarihte,kendisinin şehri yeniden ihyâ ettiğini,düşmana o yerleri sınır yaptığını söyleyerek kendisine hayır duâlar eder:

Eser-i hayrı hemân sanma bu zîbâ câmi'
Belki bu şehri hemîn itdi mücedded ihyâ (T3/10)
Düşmene meslaha itmiş idi bu iklîmi
Nâmı Cezzâr tehî ola mı paşam vüzerâ (T3/12)⁷²⁸

Bunun dışında,bazı çeşme yapımlarından dolayı, I.Abdülhamid,Beşir Ağa gibi siyasi kişilerden bahseder.

Hoca Neş'et Divanında,Kırım hanlarından Devlet Giray'ın vefatına dâir yazılmış toplam 10 beyitten oluşan iki tarih kıt'ası dışında herhangi bir siyasi olay veya kişiyi konu alan herhangi bir manzumeye rastlanmamıştır.

⁷²⁴ Rıza Oğraş,**Hoca Neş'et Divanı**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,İstanbul Üniv.SBE,Eski Türk Edebiyatı ABD.,İstanbul,1991,s.9

⁷²⁵ a.g.e.,s.32

⁷²⁶ Mehmed Süreyya, a.g.e.,c.4,s.1251

⁷²⁷ Rıza Oğraş,**Hoca Neş'et Divanı**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,İstanbul Üniv.SBE,Eski Türk Edebiyatı ABD.,İstanbul,1991,s.184

⁷²⁸ a.g.e.,s.198

4.25. İbrahim Hafid Paşa

Diyarbakır'da 1747 senesinde dünyaya gelmiştir. Babası, Diyarbakır Mutesellimi Şeyh-zâde Seyyid İsmail Ağadır. Şair, küçüklüğünden itibaren iyi bir tahsil gördü. H.1202'de (1787-88) senesinde Diyarbakır voyvodalığına tayin edildi ve kendisinde kapıcıbaşılık rütbesi verildi. Devlete isyan eden Millu aşireti reisinin izalesi kendine verildi. H.1207'te (1792-93) voyvodalıktan azlolundu. İstanbul'a geldi. Üç sene kadar burada oturdu. Bu sırada, rical-i devlet, ulemâ ve üdebâ ile yakınlık kurdu. 1795-96'da Rakka mütesellimliğine ve 1797-98'de vezirlik rütbesi ile Rakka eyaleti valiliğine atandı. 1800-1801'de de Habeş ve Cidde valiliklerinde ve Mekke muhafızlığı kendisine verildiyse de Serdar-ı Ekrem Yusuf Ziya Paşa ordudan ayrılmasını münasip görmediği için uhdesindeki valilikler müsellimler vasıtasıyla idare olunmak üzere orduda kaldı. Oğlunun hastalığı sebebiyle valilikten affını rica etti. Mısır'ın Fransızlardan geri alınmasından sonra Diyarbakır'e döndü. Daha sonra da bazı valiliklerde bulundu. H.1224'te (1809-1810) tekrar Diyarbakır valisi oldu. Diyarbakır'de valilik yaptı. 1813 senesinde vefat etti.⁷²⁹

Hafid Divanında, siyasi kişi ve olaya yönelik yazılmış herhangi bir manzume bulunmamaktadır.

4.26. İbrahim Nazîrî

Edirne'de doğmuştur. Doğum tarihi kesin olmamakla birlikte M.1694 olarak tahmin edilmektedir.⁷³⁰ İbrahim Nazîrî'nin nasıl bir eğitim aldığına dair kesin bilgiler olmamakla birlikte, ulemâ sınıfına mensup bir ailede doğup yetişmiştir.

Edirne'de tahsilini tamamladıktan sonra bir müddet müderrislik yapmış daha sonra Edirne mahkemesinde kâtiplik görevine başlamış, daha sonra da kadı ve kadı nâibi olarak birkaç yerde görev yapmıştır.⁷³¹ Kadı nâibliği yaptığı yerlerden biri Babaeski'dir. Divanındaki 201. gazel bunu göstermektedir.⁷³²

Şairin buradaki kadı nâibliği görevinde bulunduğunu anladığımız bir diğer şiiri ise "Baba-yı 'Atıkde Nâib İken Sezâyî Efendi Hazretlerine Tahrîr Olındı" adını taşıyan 566. gazelidir.⁷³³

Başka bir görevi ise İbrâil kadı nâibliğidir. 469. gazeli, "Mahrûse-i İstanbuldan İbrâil Niyâbetiyle Edirneye Gelüp İbrâile 'Azîmetümde İnşâd Olındı" başlığını taşımaktadır.⁷³⁴

Nazîrî'nin baktığı bir davada nafaka bağlaması, şiirine yansımıştır:

100

Medîne-i Eyüb-i Ensârîde Bir Kibâr-zâde ve Hademelerine Nafaka Takdîr Olındukda Yazıldı

1 Her yetîmün velîsine şer'an

⁷²⁹ Metin Erduran, *Divan-ı Hafid*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, KSÜ, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Kahramanmaraş, 2003, s.7

⁷³⁰ Necdet Şengün, *Nazîr İbrahim ve Divanı*, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Ün., SBE, İslam Tarihi ve Sanatları, Türk-İslam Edebiyatı ABD, İzmir, 2006, s.10

⁷³¹ a.g.e., s.10

⁷³² a.g.e., s.567

⁷³³ a.g.e., s.730

⁷³⁴ a.g.e., s.686

2 Nafaka farzına im'ân eyle
Kudretine göre takdîr olunur
Hakkun ihsânını iz'ân eyle
... (Kit'alar)⁷³⁵

Nazîrî'nin yaşadığı şehirlerden biri de Vidin'dir. Burada kaldığı süreler içinde hâimleri olan Vidin muhafızları Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Ivaz Paşa-zâde Halil Paşa için kasideler yazmış, onlarla ilgili bazı olaylara tarihler düşürmüş ve diğer bazı şiirlerinde onlara temas etmiştir.

Nazîr İbrahim'in Vidin şehrinde yeniçeriler ve yeniçeri efendisi ile de samimi ilişkiler içinde olduğu görülür. Burada hem yeniçeri kâtibine hem de yeniçeri efendisine temas ettiği şiirleri bulunmaktadır.⁷³⁶

Ölüm tarihi 1774 olan Nazîrî, döneminde şiirin değersiz oluşundan ve kimsenin şiire iltifat etmeyişinden yakınmaktadır:

Nazîrâ kimse almaz bir pula râyic degil eş'âr
Velî bu nazm-ı rengîn ile dilde arzû başka (G.713/6)
İde evsâf-ı hüsn-i dil-firib-i yân her demde
Nazîrâ şâ'ir-i garrâ-yı hoş-gû böyle lâzımdur (G.221/7)⁷³⁷

Bir diğer şiirinde ise, halini arz ederek, sevgiliden yakındığı kadar kerem sahibi acıyan bir kişi olmadığından da yakınır ve en sonunda gerçek koruyup gözetenin Hz. Allah olduğunu ifade ile ona niyaz etmekte çare bulur:

Ne bir sâhib-kerem var rahm ile lutfi ile varup
Benüm ahvâlümü 'arz eyleye dergâh-ı sultâna
Niyâz u ilticâdan gayrı olmaz çâresi bilmem
Cenâb-ı hazret-i Bârî Te'âlâya zarîfâne (G.710/2-3)⁷³⁸

İbrahim Nazîrî Divanı, hacimce büyüktür. 32 kasidenin yer aldığı divanında, döneminin padişahlarından ve devlet adamlarından bahsetmektedir. Bunların dışında 207 adet tarih manzumesi divanında yer almaktadır. Ayrıca, şairin kadılık ve kadı nâibliği mesleğinde bulunmasından dolayı pek çok kadı ve kadiaskerlerden söz etmektedir. Nazîr İbrahim Divanında Osmanlı Sultanları da dahil olmak *iki yüze* yakın şahsın adı geçmektedir.⁷³⁹

Aşağıda, İbrahim Nazîrî Divanındaki manzumelerde geçen siyasi kişi ve olayların tablosu yer almakla birlikte, bu tabloya, divandaki isimlerin fazla olması (İki yüzden fazla isim geçmektedir.) dolayısıyla daha ziyâde birinci ve ikinci derecede önem arz eden kişiler alınmıştır:

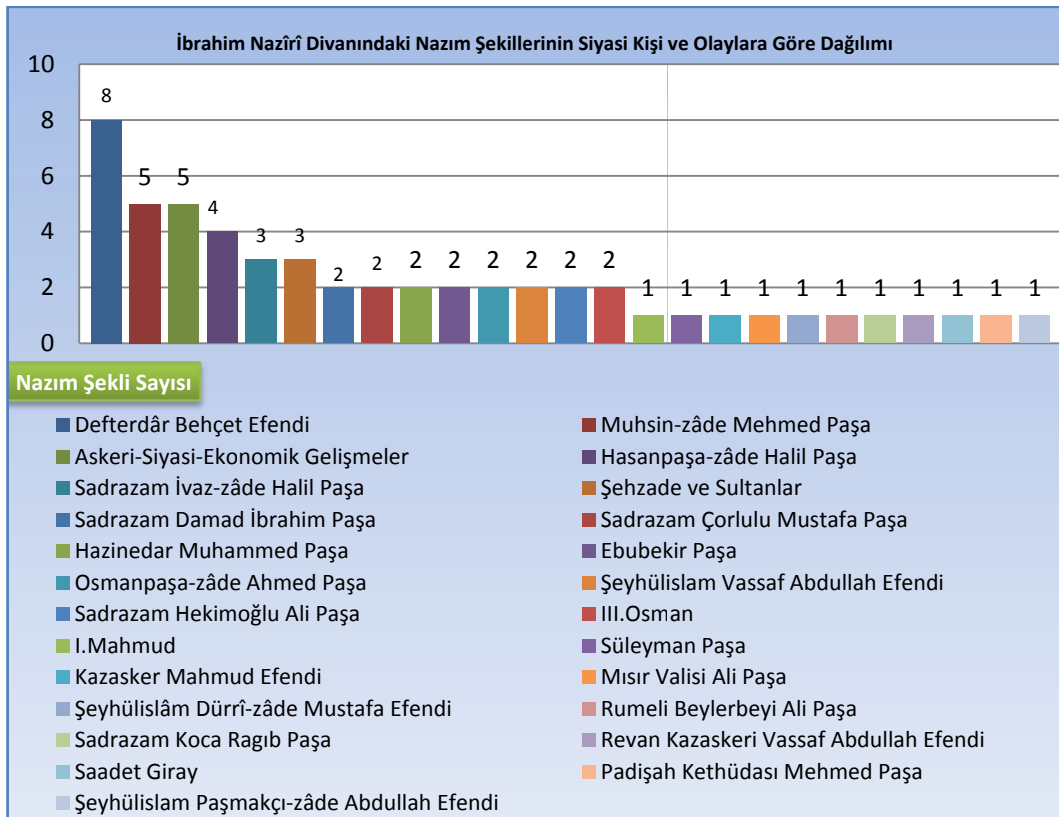
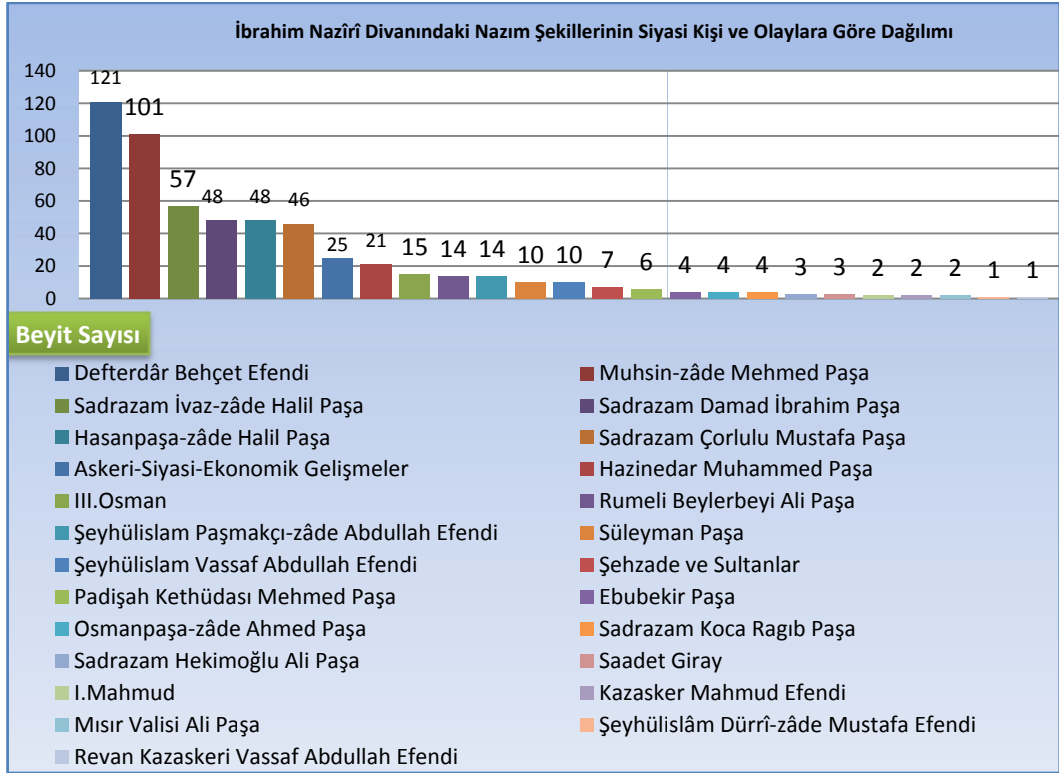
⁷³⁵ Rıza Öğraş, *Hoca Neş'et Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv. SBE, Eski Türk Edebiyatı ABD., İstanbul, 1991, s.879

⁷³⁶ a.g.e., s.24

⁷³⁷ a.g.e., s.71

⁷³⁸ a.g.e., s.796

⁷³⁹ a.g.e., s.195

4.27. İzzet Ali Paşa

Doğum tarihi H.1104(M.1692) yılıdır.İstanbul'da dünyaya gelmiştir.Babası kölelikten yetiştiği için milliyeti belli değildir. İyi hocalardan eğitim aldı.Babası Defterdar Mehmed Paşa'nın iltimasıyla defterdar mektupçusu oldu ve onun ölümünden sonra Osman Paşa, Mustafa Efendi ile El-Hac İbrahim Efendiye mektupçuluk yaptı.1141(1728-29) yılında İbrahim Efendiden sonra,defterdar-ı şıkk-ı evvel oldu.

1730 yılındaki Patrona Halil ayaklanması sırasında saklandı;ama görevine devamı fermanla istenmesi üzerine ortaya çıkarak vazifesine devam etti.Yeni padişahın cülusu sırasında eşkiyadan çekinmeyerek devlet hazinesini korumanın yanı sıra, askerlere verilecekleri zamanında ve eksiksiz temin etti.Ayaklanma sonrasında,Nevşehirli İbrahim Paşa ile damatları Mustafa ve Mehmed Paşaların kalan mallarının sayım dökümünü, Defterdar İzzet Ali Paşa yaptı.

21 Rebiü'l-âhir 1144 Çarşamba günü(24 Ekim 1731) vezir oldu. 13 Mart 1732'de Topal Osman Paşa azledilerek,Hekimoğlu Ali Paşa sadrazamlığa çağrıldı.O gelinceye kadar,İzzet Ali Paşa,sadaret kaymakamı oldu.Fakat bu ikbal fazla sürmedi.23 Nisan 1732 tarihinde azledildi.1732 Nisan sonu,Anadolu valiliği ile Revan'a memur oldu ve sonra da Revan seraskeri oldu.1734 Kasım'ında ise Revan'da vefat etti. Öldüğünde Revan muhafızlığı ve İran seraskerliği görevleri uhdesindeydi.⁷⁴⁰

Sadrazam Damad Ali Paşaya sunduğu kasidesinde, halinden şikayet eden şair, yaklaşık bir yıldır ayrı olmasından bahisle,babasının yanına gitmek için paşadan izin istemektedir. Bu ayrılık,babasının 1717 senesindeki dördüncü defterdarlığından önce, Bender veya Hotin muhafızlığından önce olmalıdır:

- 64 Bu iktidâr ile oldum ne fâ'ide ammâ
Esîr-i halka-ı zincir-i ta'na-i cühhâl
65 Gelû-yı nâtika gîrâyî-i kederle figâr
Dimâg-ı tab' ise efsürde-i zükâm-ı kelâl
66 Kerem kılıp eger izn-i şerîfin eyler ise
Zamân-ı avdeti pencâh rûzeyeye imhâl
67 Cenâb-ı vâlid-i eşfakterînimin edeyim
Înâyetinle varıp dest ü pâyma rû-mâl
68 Şerâr-ı nâr-ı firâk etti tab'ı pür-tef ü tâb
Ki berk-ı hirmen-i sabr oldu dûr-i yek-sâl⁷⁴¹

Basra Valisi Abdurrahman Paşanın bendesi olduğunu ve ondan yardım ve ilgi gördüğünü ve bu sebeple onu her zaman iyilikle andığını şiiirlerinde dile getirmektedir:

Semmâh odur ki bende-i dûr-üftâdesin
Mazhar ede atiyeye-i âlem bahâsına
Bu bende-i atıki yeniden kul eyledi
Şimdi edip zuhûr peyâpey keremler⁷⁴²

İzzet Ali Paşanın,Kaptan-ı Derya Mustafa Paşaya yazdığı bir kasidesinde,halinden

⁷⁴⁰ A.İrfan Aypay,İzzet Ali Paşa,Hayati,Eserleri,Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni,İstanbul,1998, s.1-5

⁷⁴¹ a.g.e.,s.76

⁷⁴² a.g.e.,s.6

şikayetçi olduğu ve paşadan maddî yardım beklediğini görmekteyiz:

Ne istedümse dirîg itmeyüp ‘atâ kıldun
Sen eyledün beni deryûzeğerlige mu’tâd
Ümîd-i ‘afvün ile imtisâl idüp emre
‘Aceb mi va’de-i zerrîni eylesem îrâd
Çü nergis iki gözüm yolda kaldı sultânım
Keremle it kulunı intizârdan âzâd ⁷⁴³

İzzet Ali Paşanın istekte bulunduğu devlet büyüklerinden biri de sadaret kethüdası Mehmed Paşadır:

Lütfunla bana eyle meded dest-gîrlük
Kim senglâh-ı emniye sa’bu’l-menâldir
Fermân ile emr senündür keremverâ
Lâzım olan bu çâkerüne imtisâldir
Bir lahza-i inâyet ile bak fakîrine
Kim ol nigâh-ı nîm bana lutfâ dâldür ⁷⁴⁴

Şair, Evliya Mehmed Bey isimli bir kişiye sunduğu kasidesinde ise, azledilerek Efgân adlı bir yere mansıb olarak tayin olunduğunu söyler ve gurbet diyardaki sıkıntılarından dolayı felekten kendisine şikayetçi olur:

Meclis-i ‘âlemde ney-efgândan ma’zûl olup
Nasb olundum şimdicek Efgân’a âh u zâr ile
Bu gamı kûh-ı girân çekse tezelzûlbâr olur
Ben nice hâtır-perîşân olmayam efkâr ile
Şâh-ı hecrem mülk-i gamm şimdi müsellemdür bana
Hâris-i mülkem cüyûş-ı eşk-i deryâ-bâr ile
Bahşîş-i bigâneye âbdâre vü ta’dâddur
Hâsılı sîm ü zeri hem-kîsedür enmâr ile
Böyle itmezdüm felekden şevke vâsfinda velîk
Nutka kudret kalmadı gurbetde bu ekdâr ile ⁷⁴⁵

Şair, “Sultanım” dediği bir kişiye yönelik yazdığı iki dörtlükten oluşan bir kıt’asında ise, memdûhundan kuzu bekler:

Sadr-ı Tâyi sehâ lütfuna müstagrağ iken
Yine küstahlık eyler dil-i bî-sâmânım
Bir iki kuzıcık ihsân ider isen bi’llâh
Adıgum gibi koyunlardum anı sultânım ⁷⁴⁶

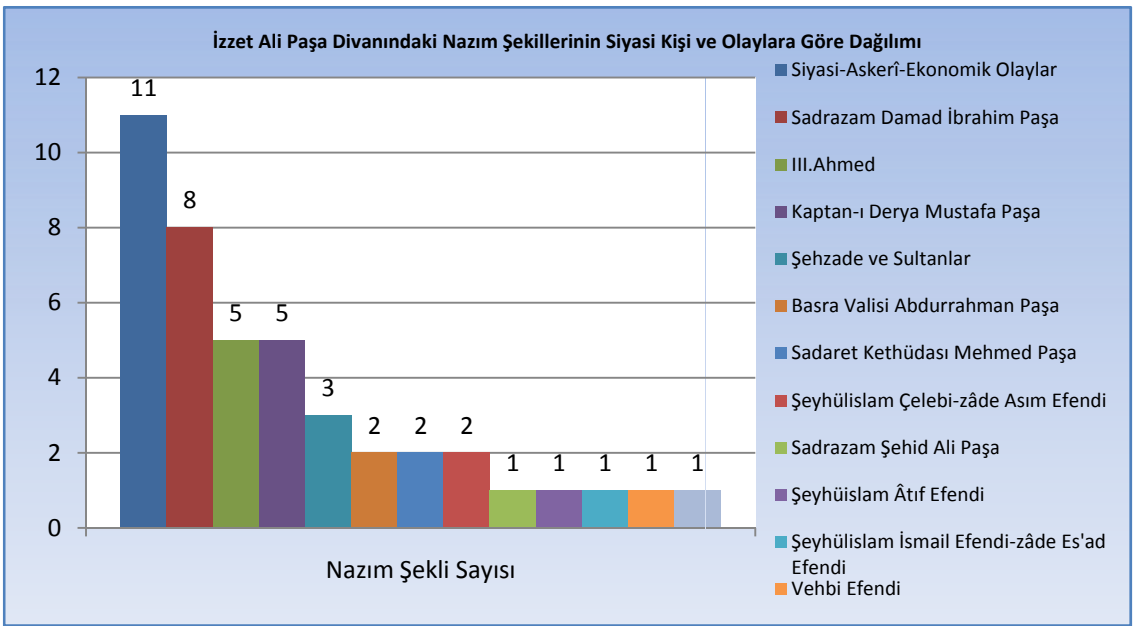
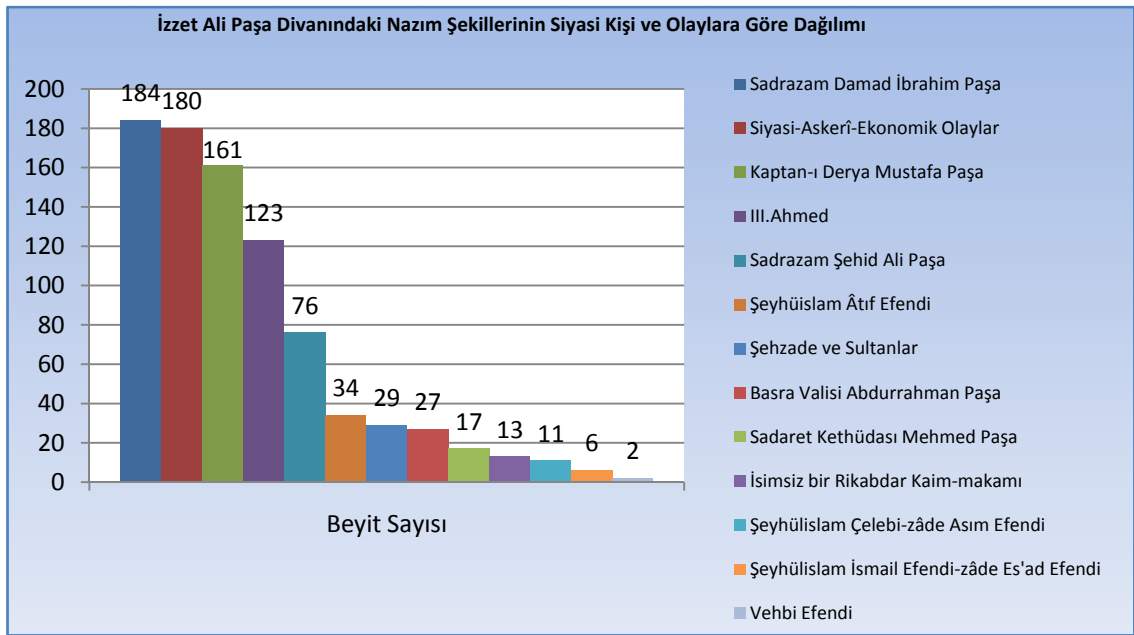
İzzet Ali Paşa Divanındaki manzumelerin siyasi kişi ve olaylara göre tasnifi şöyledir:

⁷⁴³ A. İrfan Aypay, *İzzet Ali Paşa, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, İstanbul, 1998, s.94-95

⁷⁴⁴ a.g.e., s.99

⁷⁴⁵ a.g.e., s.103-104

⁷⁴⁶ a.g.e., s.265

4.28. (Edirneli)Kâmî

Edirne'de doğmuştur. Doğum tarihi kesin olmamakla birlikte, 17.yy ortalarında dünyaya gelmiştir. Babası şeyh İbrahim Gülşenî'dir.⁷⁴⁷ Kâmî Mehmed Efendi, ilk tahsilini memleketi olan Edirne'de yapmıştır. Mülâzım olduktan sonra, 1690 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Bu tarihten itibaren çeşitli medreselerde müderrislik yapar.⁷⁴⁸

H.1116'da (M.1704) Bağdad kadılığına yükselir. Ancak 1706 senesinde bu vazifeden

⁷⁴⁷ Kezban Özyılmaz, *Kâmî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ünv.SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Konya, 1994, s.11

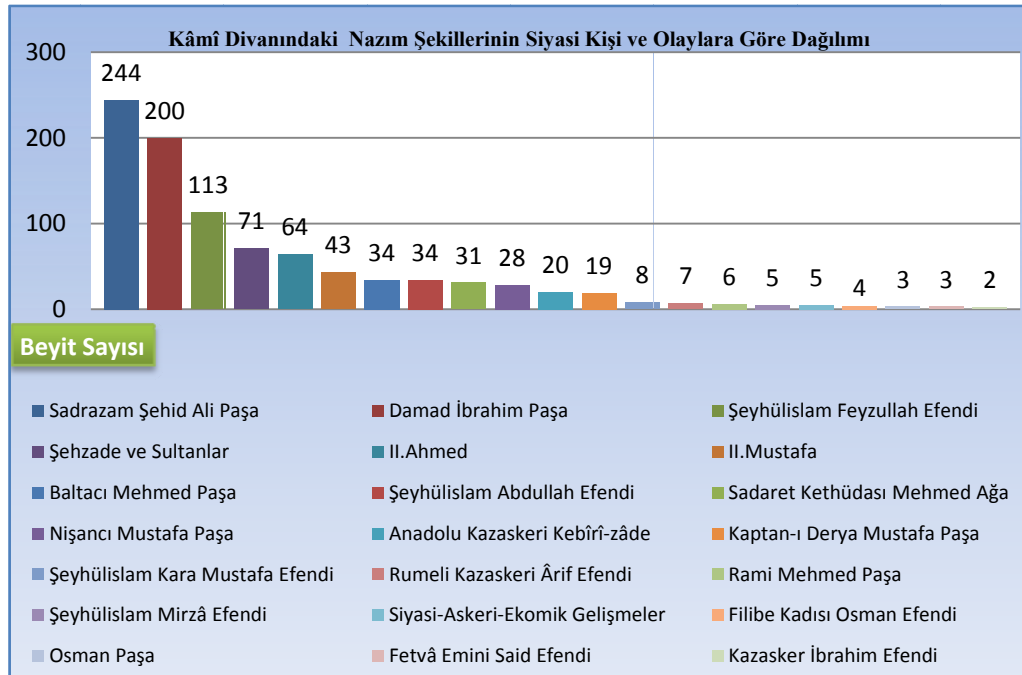
⁷⁴⁸ a.g.e., s.IV

alınır.1707’de fetvâ emniğine getirilir.1708 tarihinde kendisine Şam-ı şerîf pâyesi verilir.1712’de Galata kadısı olur.1713’te evkaf müfettişliğine tayin olunur. Yaklaşık 4-5 yıl bu görevde bulunur.1717’de Mısır (Kahire) kadılığına gönderilir.Fakat bir yıl sonra bu görevinden azledilir. 1724’te kendisine Mekke pâyesi verilirse de yaşlı olduğu için bu göreve gidemez. 22 temmuz 1724 tarihinde İstanbul’da ölür.

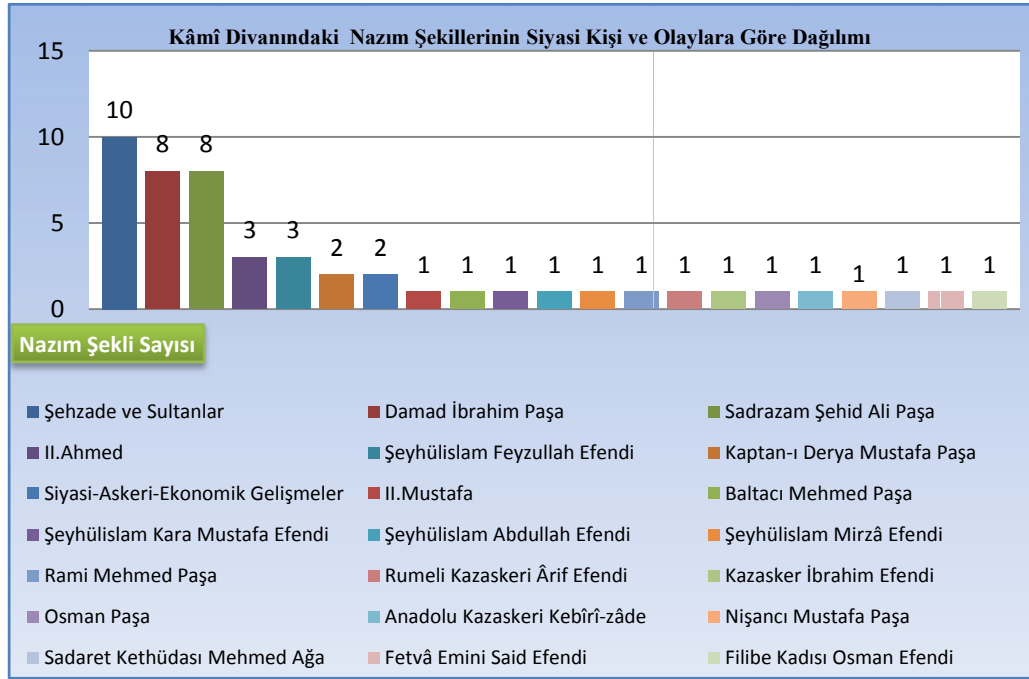
Kâmî Divanında,28 kaside,80 tarih,219 gazel,2 tahmis,1 müseddes,2 terhib-bend, 2 tercî’-bend,17 kıt’a,2 takriz,17 lügaz,28 muamma,164 matla yer almaktadır.

Edirneli Kâmî,Mekke ve Medîne payelerinin müsavi tutulması ve kendisine bu makamın verilmesi üzerine aşağıdaki methiyeyi yazmıştır.Divan şairleri arasında Kâmî kadar çok sayıda kaside yazmış şaire az rastlanır.O,zamanındaki padişahlara, sadrazam, vezir, şeyhülislam ve paşalara birçok kasideler sunmuştur.En çok kaside sunduğu kişiler Sultan II.Ahmed,Damad İbrahim Paşa ve Şehid Ali Paşadır.⁷⁴⁹

Şairin divanındaki siyasi özellik taşıyan manzumeler,aşağıdaki grafiklerde gösterilmiştir:

⁷⁴⁹ A.İrfan Aypay,İzzet Ali Paşa,Hayati,Eserleri,Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni,İstanbul,1998, s.V-VIII

Kâmî, Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşaya yazdığı bir kasidesinde, sadrazamdan çok yardımlar gördüğünü, bundan dolayı yüzünün olmadığını söyler. Bununla beraber, kazancının yeterli olmadığını söyler ve durumunu, Mısır'ın kuraklık vaktine, sadrazamı Hz. Yusuf'a ve onun yapacağı yardımı da Nil suyuna benzetir:

- 30 Yüzüm yok çok 'inâyetler görüldi pîş-gâhunda
Egerçi hâne-sûzî şâh-râh-ı semt-i da'vâdur
- 31 Zamân-ı nevbetüm Mısrun yubûset vaktine düşdi
Yekûn-ı hâsıl-ı şehriyesi harcından ednâdur
- 32 Eger imdâd-ı medd-i Nil mikyâsınca olmazsa
Dil-i sûzâna hüsrân-ı şerâkî şîven-efzâdur⁷⁵⁰

Damad İbrahim Paşa, 1722 senesinde, Medine mevleviyetini Mekke ile müsâvî tutmuştur. Şair, İbrahim Paşayı methettikten sonra padişahı da över. Padişah Sultan III. Ahmed, âlimlerin makamını hep yükseltmeyi isteyen bir kişidir. Hz. Peygamberin hicret yerinin Mekke'den rütbe bakımından daha aşağıda olmasını şair Kâmî uygun görmemektedir. İki şehrin de eşit tutulması ve kendisine bu makamın verilmesinden dolayı padişaha ve sadrazama duâlar eder:

- 15 Der-Menkabet-i Dâmâd İbrâhîm Paşa Berây-ı Hem-Pâye-Şoden-i Mekke vü Medîne
- 5 'Âdet üzre 'ulemâ ile varup meclisine
Eyledüm tûl-i bekâsına du'-â-yı tekrâr
- 6 Cümleye nîm tebessümle nevâzişler idüp
Bir meserret haberin eyledi güyâ iş'âr
- 7 Didi kim şevket ile pâdişeh-i heft iklim
Oldı câh-ı 'ulemâ rif'atini hâhiş-kâr
- 8 Ne revâ belde-i hicret-geh-i fahr-ı 'âlem
Rütbesi mansıb-ı mahrecden ola dîn-ı şumâr

⁷⁵⁰ A. İrfan Aypay, İzzet Ali Paşa, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni, İstanbul, 1998, s. 25

- 9 Eyledi hatt-ı şerîf ile anun pâyesini
Mansıb-ı Mekke vü Bathâya beraber hem-vâr
21 Hamdili'llah ki 'atâyâ-yı şehen-şâhîden
Bir iki yılda ider matlabum 'arz-ı dîdâr
22 Hakk Te'âlâ o şehen-şâh-ı felek 'unvânı
Böyle memdûh esere ide muvaffak her-bâr
23 Hüsrevân-ı felegün gelmedi hiç hâtırına
Böyle ferhunde kerem böyle mübârek âsâr ⁷⁵¹

4.29. (Tokath) Kânî

Asıl adı Ebu Bekir olan Kânî,1712 yılında Tokat'ta doğmuştur.Mevlevî tarikatına mensup olup,Tokat Mevlevîhanesi şeyhine hizmetle ömrü geçmiştir. 1754 yılında üçüncü defa sadrazamlık makamına getirilen Hekimoğlu Ali Paşa,Trabzon'dan İstanbul'a giderken Tokat'a uğradığında Kânî, kendisine bir kaside sunar ve hayatı değişir.Hekimoğlu Ali Paşa kendisini İstanbul'a götürür ve Divan-ı hümayun kalemine yerleştirir.Kânî,çok kısa sürede "Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyûn" rütbesini alır.Fakat sarayın gösterişli hayatına ısınamaz.

Kendisini koruyan Ali Paşanın sadaret makamından ayrılmasını fırsat bilen Kânî, Silistre Valiliğine atanan birinin divan katibi olarak İstanbul'dan kendi isteğiyle ayrılır. Zamanın ileri gelenlerinin ve sadrazam olan Yeğen Mehmed Paşanın divan katipliğinde bulunur. ⁷⁵²Bir mesnevisinde bu durumu şu beyitle dile getirir:

- 101 Giderek Rusçuga geldüm tekrâr
Lîk işler degül eski reftâr
105 Vâli-i evzi Mehemed Pâşâş
Kapusunda ider idüm inşâ ⁷⁵³

Bükreş'te Ulah beylerinden Kazıklı Voyyada Alexandre'nin yanında, ara ile iki defa hususi kâtip olarak çalışmıştır. Yeğen Mehmed Paşanın tekrar sadrazam olmasıyla Kânî, İstanbul'a çağrılır. Ancak protokole riâyet etmemesi ve paşaya senli benli davranması sebebiyle idam cezasına çarptırılır. Reisülküttâb Hayri Efendinin araya girmesi ile idamdan kurtulmuş ancak kalebent olarak Lîmni Adası'na sürülmüştür. Ayrıca bütün mallarına el konulan Kânî, burada çok büyük maddî sıkıntıya girer.

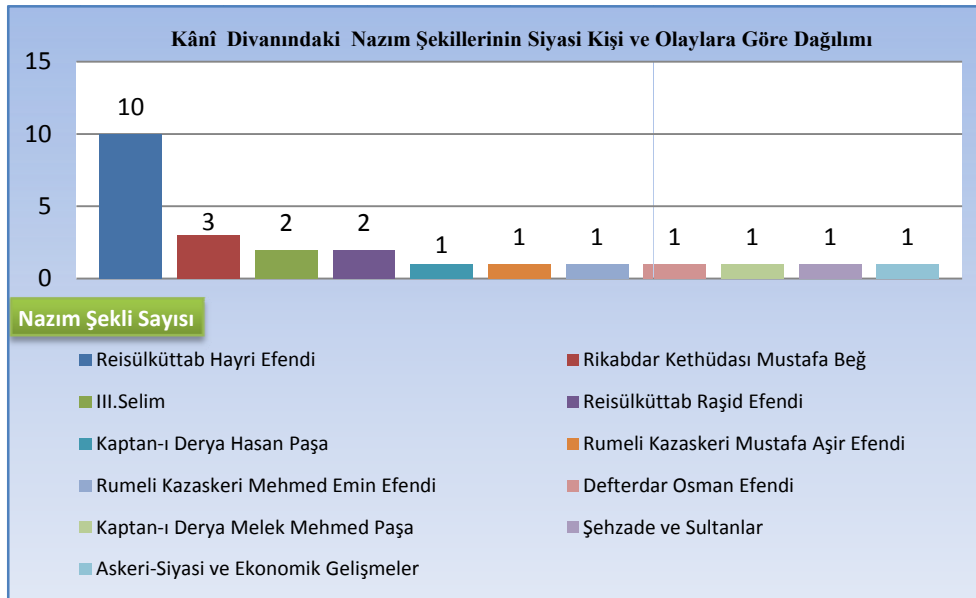
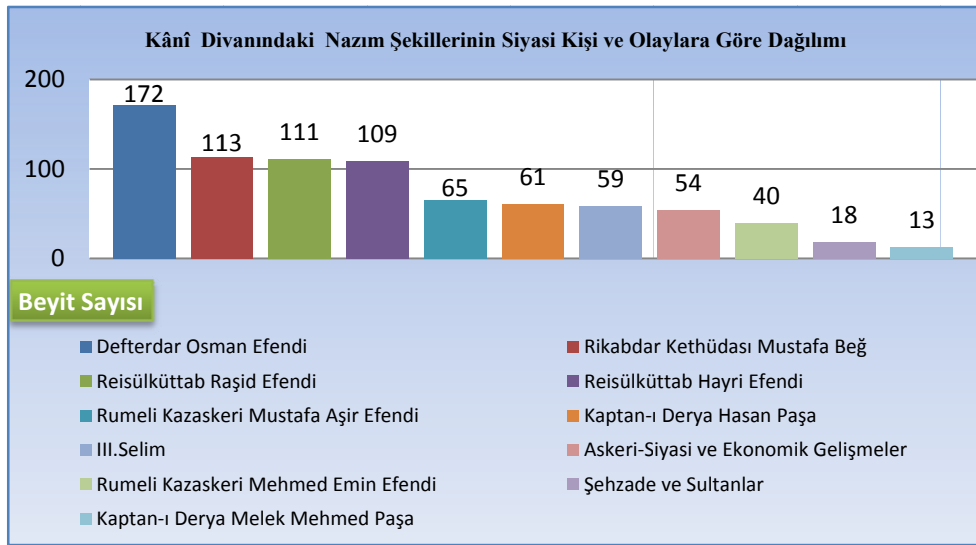
Bağışlanarak İstanbul'a döndüyse de sıkıntıları son bulmaz. Yaşının ilerlemesi ile tekrar tarikat yoluna girer. Seksen yaşında H.1206 yılında(M.1792) vefat eder. ⁷⁵⁴Kânî Divanındaki siyasi olay ve kişilere yönelik yazılan manzumeler şöyledir:

⁷⁵¹ A.İrfan Aypay,İzzet Ali Paşa,Hayatı,Eserleri,Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni,İstanbul,1998, s.36

⁷⁵² Bilal Elbir,Kânî Divanı Üzerine Bir İnceleme,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Dokuz Eylül Ün.v.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,İzmir,1997,s.12-13

⁷⁵³ a.g.e.,s.187

⁷⁵⁴ a.g.e.,s.13

Tokatlı Kânî'nin gerek kasidelerinde ve gerekse diğer manzumelerinde, devlet büyüklerine yönelik bir arz-ı hâline rastlayamadık. Bunun dışında, kaside ve tarih kıt'alarında, daha ziyade ikinci ve üçüncü derecede önemli kişiler konu edinilmiştir. Sadece III.Selim'in cülûsuna, hançerinin özelliklerine yönelik manzumeler yazmış; diğer pek çok padişaha ve sadrazamlara yönelik herhangi bir manzume yazmamıştır.

Şair içinde bulunduğu durumu ve ruh halini, bir gazelinde dile getirir. Felek tekrar dönecek, kötü günler geçecektir. Harap olan gönül evini, hıdiv, müşir ve cihan şahı değil yalnızca Allah yapacaktır. Bundan dolayı şair, Allah'tan ümidini asla kesmez:

- 1 Ne tevân-ger ne ger mûr ne zevi'l-câh yapar
Ne hidv ü ne müşir ü ne şehen-şâh yapar
- 2 Kasr-ı vîrân şede sin hâne harâb gadrün
Sen elem çekme gönül Hazret-i Allâh yapar
- 11 Sen hemân hâzır ol Allâh unutmaz kulını

- 12 Sen uyurken işi birden bire nâ-gâh yapar
Kâniyâ eşk yıkar hânesini gaddârun
Âhı elden koma magdûrun işün âh yapar.⁷⁵⁵

Tokatlı Kânî Rumeli kazaskeri olan Mehmed Efendi hakkında şu sözleri söyler:

- 36 Hemân sen bendesi ol kim bu ni'met sana vâfidür
Hemân sen hâstesi ol derdinün oldur etibbâsı
32 Be Kânî sen kula fi küll ba-pâ-pûş söz yeter gayrı
Medîhinden de taksîrât 'afvı olsa cabâsı
33 O da bir başka ihsândur sana gayrı du'â eyle
Veliyyü'd-dîn Efendi-zâdenün olmak ahibbâsı⁷⁵⁶

4.30. Keşanlı Zihnî

Asıl adı Seyyid Mehmed Said'tir.Edirnelidir.Keşan'da mahkeme katipliği yapmıştır.Sultan III.Selim devri şairlerindedir.Ölüm tarihi H.1202(M.1787)'dir.Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

Divanında 318 gazel ,1 hâtıme-i divan,1 kıta ve 1 terci-bend bulunmaktadır. Toplam 321 şiir yer almaktadır.⁷⁵⁷ Şiirleri, dinî ve tasavvufî içerikli olup hemen hepsi aşka dairdir. Divanında, siyasi kişi ve olaylara dair herhangi bir manzume yer almamaktadır.

4.31. Koca Râgıb Paşa

Osmanlı'nın XVIII. asırda yetiştirdiği sadrazamlık makamına kadar yükselmiş en büyük devlet adamlarından ve aynı zamanda usta bir şair ve tarihçi olarak temâyüz etmiş olan Râgıb Paşa,1699'da İstanbul'da doğmuştur.Asıl adı Mehmed'dir.Babası,Defterhâne kâtiplerinden Şevkî Mehmed Efendidir.

Yetiştirdiği çevre ve şartlar itibariyle çok şanslı bir muhitte dünyaya gelen Mehmed'in küçük yaştan beri tahsil ve terbiyesine ihtimam gösterilmiş;keskin zekası ve parlak kabiliyeti ile kısa zamanda bir ilerleme kaydederek dikkatleri üzerinde toplamasını bilmiş ve babasının da yardımıyla defterhâne kalemine devam etmeye başlamıştır. Kısa bir süre sonra ,gösterdiği başarılar ile divan-ı hümâyun katipliğine getirilir.⁷⁵⁸1722'de başlayan İran savaşları esnasında fethedilen yerlerin tahrîri için defterhane tarafından bir yıl sonra Revan valisi Ârifî Ahmed Paşanın maiyetinde onun mektupçuluğuna atanır.Kısa bir süre sonra Köprülü-zâde Abdullah Paşanın Tebriz seraskerliğine getirilmesiyle birlikte,Râgıb Paşa da ordu-yı hümâyun reisliğine yükselir.Bu görevde iken,İran'la yapılan barış görüşmelerinde kâtip olarak hazır bulunur.Daha sonra,İran seraskeri Hekimoğlu Ali Paşa maiyetinde mühimme kâtibi ve defteremini vekili görevlerinde bulunur.1724 senesinde Revan Defterdarlığına getirilir.Bir yıl kadar bu görevde kalan Râgıb Paşa,Cizye muhasebecisi olarak İstanbul'a dönmüşse de,hemen arkasından

⁷⁵⁵ A.İrfan Aypay,İzzet Ali Paşa,Hayatı,Eserleri,Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni,İstanbul,1998, s.223

⁷⁵⁶ a.g.e.,s.97

⁷⁵⁷ Mehmet Akpınar, Keşanlı Zihnî Divanı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Gaziantep Üniv.SBE. Gaziantep,2005,s.3-4

⁷⁵⁸ Hüseyin Yorulmaz,Koca Râgıb Paşa Divanı,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,İ.Ü.,SBE,Eski Türk Edebiyatı ABD,İstanbul,1989,s.2

Hemedan eyâleti tımar ve zeâmetlerinin yeniden düzenlenmesi ve dağıtılmasına memur edilerek Bağdad valisi ve İran seraskeri Ahmed Paşanın maiyetine defteremini ve reisülküttâb vekili olarak gönderilir.

Râgıb Paşa,her geçen yıl üst mevkilere terfi eder.1730 senesinde,Bağdad Defterdarlığına tayin edilir. Burada,Bağdad valisi Ahmed Paşanın dikkatini çeker ve güvenini kazanır. “Değildim senden özge kimsenin meddâhı hem olmam.” dediği Ahmed Paşa için kaleme aldığı kasidesini:

İde pâyende tâbende hemîşe i'tidâl üzre
Mizâc-ı devlet ü ikbâlini te'yid-i Rabbânî

beyitiyle bitirir.Ahmed Paşa,kendisine ithaf ettiği bu kaside dolayısıyla Râgıb Efendiye yirmi bin kuruş kadar çok yüksek bir para başışı yaptığı gibi o tarihler Osmanlılarla savaşmakta olan Nâdir Şah ile giriştiği müzakerelerde gösterdiği yararlıklardan ötürü de defterdarını murahhas olarak İran hükümdarı nezdine gönderir.

Nâdir Şah'ın Bağdad'ı kuşatması ve teslim edilmesini istemesi karşı,Ahmed Paşa Râgıb Paşa ile yardımcılarında Mehmed Ağayı,İran şahını oyalamak üzere gönderir.Nitekim bu süre zarfında Erzurum Valisi Topal Osman Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu,düşmek üzere olan Bağdad'ın imdadına yetişir ve şehir düşmekten kurtarılır.Râgıb Paşa,daha sonra İstanbul'a çağırılır ve maliye tezkireciliğine getirilir.bu görevinden hemen sonra,Erzurum Seraskeri Ahmed Paşanın maiyetine ordu defterdarı olur ve reisülküttab vekilliğine atanır.⁷⁵⁹

Râgıb Paşa,1736'da Rus seferi için ordu ile hareket ettiyse de,İran elçileri ile görüşmek üzere İstanbul'a geri döner ve yapılan görüşmelere katılır.Bu görüşmelerde diplomatik başarılarla imza atan Râgıb Paşa,1737 senesinde sadaret mektupçuluğuna getirilir.Aynı sene,Avusturya ile yapılan barış görüşmeleri için Niyemirov'a gönderilen heyette âzâ olarak bulunur.

Râgıb Paşa,bir süre sonra Ada kalesin Avusturyalılarından alınması ve bu sırada Rusların sulh istemeleri üzerine bu defa Fransa devleti ile yapılacak müzakerelere katılır. Râgıb Paşanın Belgrad'ın fethi sırasında da büyük hizmetleri vardır.Bu fetih üzerine 1 Eylül 1739 tarihinde Fransızların arabuluculuğu ile Belgrad'da Avusturyalılar ile yapılan görüşmelerde Râgıb Paşa murassah olarak görev yapar.

Bütün bu başarıları sonrası,1741 senesinde reisülkkütâb görevine getirilir.⁷⁶⁰Bu makamda üç sene kadar kalan Râgıb Paşa,yoğun gayret ve faaliyetleri ile Osmanlı diplomasisine hayatî bir önem kazandırmıştır.1744 senesinde I.Mahmud'un fevkalâde takdirini içeren bir fermanla ve vezirlik pâyesiyle Mısır valiliğine getirilir.⁷⁶¹

Bu vazife, Memluk beylerinin Mısır'da idareyi ellerine geçirdiği bir döneme rastlamıştır.Râgıb Paşa,Kölemen beylerinin bu keyfî yönetimine son vermek için Kutamışlu ailesinin reisi olan İbrahim Beyi ve ailenin ileri gelenlerini öldürtüp uzun senelerden beri devletin valilerini ellerinde oyuncak mesâbesine indiren diğer beyleri de te'dip ederek

⁷⁵⁹ Hüseyin Yorulmaz,**Koca Râgıb Paşa Divanı**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,İ.Ü.,SBE,Eski Türk Edebiyatı ABD,İstanbul,1989, s.3-4

⁷⁶⁰ a.g.e.,s.7-8

⁷⁶¹ a.g.e.,s.11

memlekette bir müddet için yıllardır beklenen huzuru yerleştirmeye ve Osmanlı hakimiyetini kurmaya muvaffak olur.

Râgıb Paşa,yaklaşık dört sene kaldığı Mısır valiliği süresince huzur ve âsâyişi sağlamaya muvakk olmuşsa da ,iç huzursuzluklarla,kaynaşma ve nüfuz hakimiyetinin bir türlü önüne geçemedi ve Kahire halkının tazyiki ile valilik görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Olup bitenlerden çok sıkılan Râgıb Paşa, “Çille-i saht-ı vezâret beni dervîş itdi.” diyerek, divanında yer alan bir şiirinde bu huzursuzluğunu şöyle dile getirir:

Nizâm-ı hey’et-i remzi tamâm-ı bezme virüb
Saf-ı sipâh-ı gama sıdk ile hüçüm idelim
Kelâl geldi tasarrufdan ümm-i dünyâyı
Yeter şu Kâhire’nin kahrı ‘azm-i Rûm idelim
Andırdı kahr u mihnet ebnâ-yı Kâhire
Râgıb vezâretinde kitâbet zamânı ⁷⁶²

Râgıb Paşa,nişancı olarak İstanbul’a gelmesi kararlaştırılmış iken, I.Mahmud’un çevresindeki makam ve mansıp düşkünlerinin etkisiyle daha merkeze gelmeden merkezden uzaklaştırılmak için 1748 senesinde Aydın muhassıllığına tayin olunur.Daha sonra Sayda,Rakka ve Haleb valiliklerine gönderilir.Bu ardı arkası kesilmeyen tayinlerden bir hayli gücenen Paşa,

Gözü aydın rakîbin tîrelendi kevkeb-i bahtım
Sevâd-ı şâm-ı gam mı sevdiğim Sayda nedir şimdi
beytini ihtiva eden şikâyet dolu gazelini söylemiştir. ⁷⁶³

Haleb’te on sekiz ay kalan Râgıb Paşa,burada da başarılar göstermiştir.Sultan III.Osman’ın fermanı ile,daha sonra Şam valiliğine getirilen Râgıb Paşa,Bâhir Mustafa Paşanın azledilmesi ile de sadaret makamına yükselir.20 Mart 1757 tarihinde İstanbul’a gelerek vazifeye başlar.⁷⁶⁴ Sadaretinin ilk aylarında Danimarka ile ticaret Antlaşması imzalayarak önemli bir icraat gerçekleştirir.Evi,ilim ve şiir ehlinin toplaşma yeri olmuş,sanat ve ilim ehline büyük önem vermiştir.

Sadaretinin henüz sekizinci ayında,padişahın hasta yatağında can çekişmesini fırsat bilen Dârüssaâde Ağası Ebu Kof Ahmed Ağa,Râgıb Paşayı azlettirip yerine kendisinin güvendiği birisini sadaret makamına getirmek istiyordu.Râgıb Paşa,bunları bir gazelinde şöyle anlatır:

Sana itdükleri bu cevri ezâyı Râgıb
Ola bir gün ide bed-hâhına da çarh-ı anîd ⁷⁶⁵

III.Osman’ın vefatının ardından padişah olan III.Mustafa,kendisine her yönüyle yardımcı olacağını tahmin ettiği Râgıb Mehmed Paşayı yerinde bıraktı ve ona her türlü faaliyetlerinde serbest hareket etme imkanı verdi.Râgıb Paşa,önce,sadareten kendinin azli için uğraşan darüssaade ağasını Rodos’a sürgün ettirdi ve ardından da aldığı fetva ile 1757 yılında

⁷⁶² Hüseyin Yorulmaz, **Koca Râgıb Paşa Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü., SBE, Eski Türk Edebiyatı ABD, İstanbul, 1989, s.11-12

⁷⁶³ Gazelde geçen “Sayda” kelimesi haricindeki “Aydın,Tire,Şam” kelimeleri,sözlük anlamları dışında yer ismi olarak da kullanılmıştır.”

⁷⁶⁴ a.g.e.,s.13

⁷⁶⁵ a.g.e.,s.16

Çanakkâle’de boğdurdu.Sarayda kendisine ayak bağı olabilecek kimseleri bir bir uzaklaştırarak hasımlarını sindiren Paşa,

Yine hem-cinsi ider âdeme Râgıb hasedi
Reşk ider mi sana kimse vüzerâdan gayri

diyerek sadârete göz diken Kaptan-ı deryâ Ali Paşa ile şehzâdeliğinde padişahın yazı hocası olup Galata ve Eyüb kadılıklarında bulunan Kâtib-zâde Refi’ Efendiyi bir vesile ile padişahın çevresinden uzaklaştırır.⁷⁶⁶

Aralarındaki ilişkiyi daha da ileri götüren Sultan Mustafa,dul kız kardeşi Saliha Sultanı Râgıb Paşaya nikahlar.(9 Mart 1758)Râgıb Paşa,sadarettteki yerini böylece daha da sağlamlaştırır.⁷⁶⁷Avrupalıların aralarında çıkan yedi yıl savaşlarına,başarılı bir politika ile Osmanlı Devletinin girmesini engeller.Devlet içinde de önemli çalışmalar yaparak âsâyişi yeniden temin eder;ekonomiyi güçlendirmeye çalışır.Askerî alanda da önemli icraatlar yapar.Orduyu bilgi ve fenle kuvvetlendirme çalışmaları yapar.

Toplam altı yıl üç ay sadrazamlık yapan Koca Râgıb Paşa,8 Nisan 1763’te vefat eder.⁷⁶⁸

Koca Râgıb Paşa,dünya süsünde gözü olmayan kanâatkâr bir şahsiyete sahiptir:

Cihân âlâyışinden dest-şûy ol râhat istersen
Kanâat dâmenin elden bırakma ni’met istersen⁷⁶⁹

Kimseye minneti yoktur ve kimse karşısında boyun eğmeyen bir kişiliği vardır:

Viren Allah’dır ey dil beg ü pâşâ virmez⁷⁷⁰

Bununla birlikte,şairin Sultan III.Mustafa için “veli-ni’metim” ifadesini kullandığı dikkatlerden kaçmaz.Hibetullah Sultanın doğumu münasebetiyle yazdığı tarih kıt’asında Sultan III.Mustafa için şu beyitleri söyler:

- 11 Bendedi Râgıb-ı kem-mâye dahi pîrâne
Leng ü lûk eyleyerek olmuş idim germ-i ‘inân
12 Lûtf u ikbâl-i veliyyü’l-ni’memle buldum
Şöyle bir târîh ki hakkında dinilse şâyân⁷⁷¹

Şairin, manzumelerinde herhangi bir devlet büyüğüne karşı bir arz-ı hâline rastlamadık. Divandaki siyasi kişi ve olaylara yönelik yazılmış manzumeler şöyledir:

⁷⁶⁶ Hüseyin Yorulmaz, **Koca Râgıb Paşa Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü., SBE, Eski Türk Edebiyatı ABD, İstanbul, 1989, s.17

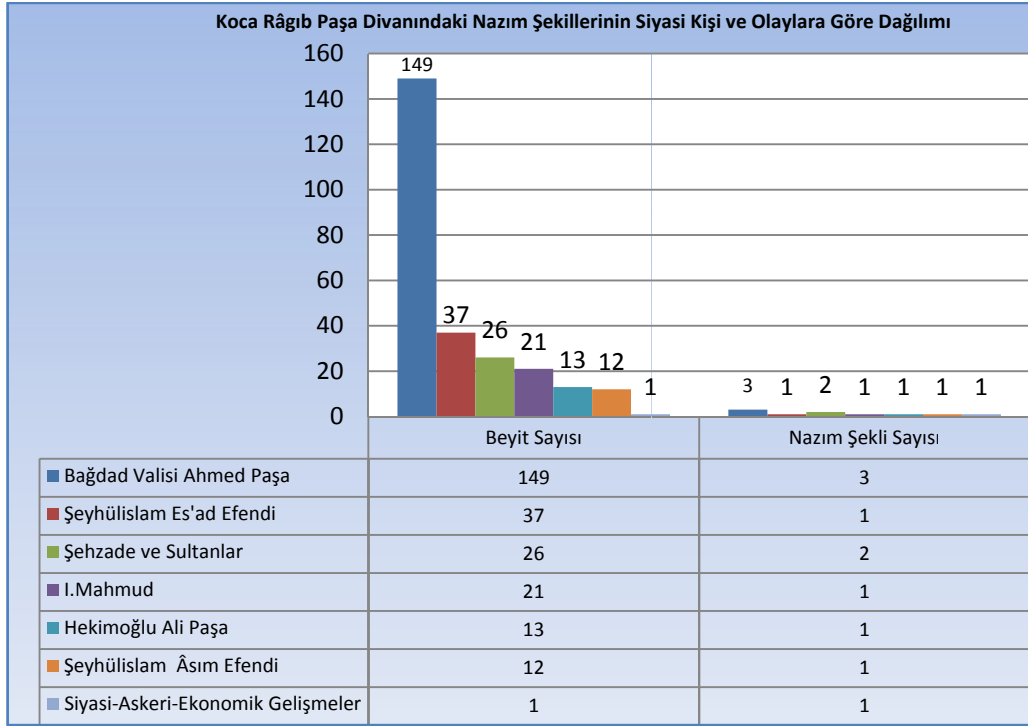
⁷⁶⁷ a.g.e.,s.19

⁷⁶⁸ a.g.e.,s.20

⁷⁶⁹ a.g.e.,s.24

⁷⁷⁰ a.g.e.,s.24

⁷⁷¹ a.g.e.,s.69

4.32. Lebib-i Âmidî

Asıl adı Abdülgafurdur. Diyarbakır'de doğmuştur. Doğum tarihi kesin olmamakla birlikte H.1107(1695-96)'dir. Diyarbakır'de medrese tahsilini tamamladıktan sonra aynı şehirde yirmi yıl müftülük yapmıştır. Nitekim bu durum şiirlerinde de görülmektedir:

Ben ol fetvâ-nüvîs-i 'ilm ü 'irfânem ki bu 'asrun
İder İbn-i Kemâl'i her kemâli benden istiftâ
Müfti-i şehri ki mass-ı lebi-şîrîn eyler
Oldı ma'lûm ki fetvâya gelür şüreb-i nebîz

Lebib, Diyarbakır'e vali olarak atanan vezir ve paşalara sunduğu kasidelerde ve yazdığı tarih kıt'alarında İstanbul'a gitme isteğini, mülazım veya müderris olma isteğini her fırsatta dile getirmiştir. Lebib'e maaş olarak Şeyh Çoban köyünün gelirleri tahsil edilmiştir. Diyarbakır valisi Kürt İbrahim Paşaya sunduğu tarih manzumesinde, kendisine maaş olarak Şeyh Çoban köyünün tevcih edildiğini, köyün durumunun iyi olmadığını, gelirinin çarçur edildiğini ifade ettikten sonra asıl niyetinin iyi şartlarda bir memuriyete geçmek olduğunu belirtmiştir. Mülazım olarak İstanbul'a gitmek istediğini dile getiren Lebib, bu konuda İbrahim Paşanın yardımlarını beklemektedir.

Sebeb kim kısmet-i rûz-ı ezel oldıkda düşmüşdür
Benüm de hisse-i vech-i ma'âşum Şeyh Çoban'a
Lisân-ı nâsda bir tekye-i ma'mûre dirlerdi
Velî buldum ben anı sonra gönlüm gibi virâne
Misâl-i perçem-i dil-ber 'akârı târmâr olmuş⁷⁷²

⁷⁷² İdris Kadıoğlu, *Lebib-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv. SBE, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi ABD, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Diyarbakır, 2003, s.1-4

Meger kim cem' için meşşâta-i lütfun ura şâne

Bu denlü derd-i bi-hüdemle gör fikr-i garîbüm kim
Mülâzım olmak ümmîndeyüm dergâh-ı sultâna
Velî senden 'inâyet şartına meşrûtdur fikrüm
Ki mektûb-ı meveddet şeyhü'l-islâm-ı kerem-kâna

Lebib,ayrıca Şeyh Çoban köyüyle ilgili yazdığı müstakil manzumede,köyün vasıflarını anlatarak memnuniyetsizliğinin sebeplerini ortaya koymuştur.

Şair,müderris veya mülazım olma isteğini Diyarbakır valisi Hekimoğlu Ali Paşaya sunduğu bir kasidesinde de dile getirmiş ve paşanın yardımlarını talep etmiştir:

Ragbetünle ola erbâb-ı ma'ârif dâ'im
Buk'a-i 'âtıfetün ya müderris ya mu'îd⁷⁷³

Şair,yine Hekimoğlu Ali Paşaya, paşa Revan Seraskeri iken yazdığı bir kasidede, bayramının onun vereceği bayram hediyesi(câize,atiyye) ile daha da güzel olacağını ifade etmiştir:

- 9 Keremde nâ-şabûr eşgalde sabr-ı mücessemdür
Yanında bir fakîrün celb-i kalbiyle ber-â-ber 'îd
10 Merâhim-pîşe âsafdur k'ider erbâb-ı hâcâta
Beşâsetle edâsı her demin bir cilve-güster 'îd
12 Hıdvâ hürmet-i hilmünçün ısgâ eyle feryâdum
Egerçi güft-gûyı hep meserret-perver ister 'îd
13 Hevâ-yı iltifâtunla 'umûmen ehl-i hâcâtun
Güşâd eyler riyâzî hâtırında tâze güller 'îd
14 Benüm de dest-gîr ol ref' için üstümdeki 'özri
Bekâyâ-yı hayâtum devletünde ola yek-der 'îd
15 Bu günde maksadum tahrîrine emrün sudûr itse
Efendüm himmetünle 'îdüm olmaz mı mükerrer 'îd.⁷⁷⁴

Şiirlerinde,ömrünün vezirleri övmekle geçirdiğini ifade eden Lebib,vezirler için çok sayıda kaside ve manzume yazdığını belirtmektedir:

'Ömrümün şatır senâ-yı vüzerâ ile giçüp
Söyledüm nice kasâ'id nice nazm-ı ra'nâ

Nitekim,H.1138 tarihi ile H.1182 tarihleri arasında Diyarbakır eyaletine atanan otuz dokuz validen on üçü için çok sayıda manzume yazmış olması,Lebib'in yukarıda ifade ettiklerini doğrulamaktadır.

Lebib'in yaşadığı dönemde Diyarbakır'a atanan ve şairin kendileri için kaside ve tarihler yazdığı valiler şunlardır:⁷⁷⁵

<i>Diyarbakır valileri:</i>	<i>Tayin edildiği yıl (Hicrî)</i>	<i>Görev süresi:</i>
Silahtar Muhammed Paşa	1138	1 sene
Vezir Kürt İbrahim Paşa	1139	2 sene
Vezir Hakimbaş-ı zâde Ali Paşa	1142	1 sene

⁷⁷³ İdris Kadioğlu, *Lebib-i Âmidî,Hayatı,Edebî Kişiliği,Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv.SBE,Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi ABD,Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı,Diyarbakır,2003,s.4-5

⁷⁷⁴ a.g.e.,s.172

⁷⁷⁵ a.g.e.,s.8-9

Vezir Çeteci Abdullah Paşa	1153 (1 .defa)	1 sene
	1157 (2.defa)	1 sene 10 ay
	1162 (3.defa)	1 sene 6 ay
	1165 (4.defa)	1 sene 6 ay
	1173 (5.defa)	1 sene 8 ay
Yahya Paşa	1161	1 sene
Vezir Abdullah Paşa (Boynueğri)	1171	1 sene
Vezir Numan Paşa	1172	1 sene
Feyzullah Paşa	1174	1 sene
Kaymakâm-ı vezaret Ağa-zâde		
Mustafa Paşa	1175	2 sene
Vezir Sarı Abdurrahman Paşa	1175	3 sene
Vezir Gül Ahmed Paşa-zâde Ali Paşa	1180	1 sene
Ragıp Paşa Damadı Hüseyin Paşa	1181	1 sene
Vezir Abdülcelil-zâde M.Emin Paşa	1182	2 sene

Bu valiler arasında Çeteci Abdullah Paşanın şair Lebib'in hayatında önemli bir yeri vardır. Çeteci Abdullah Paşa, Diyarbakır Çermiklidir. Beş defa Diyarbakır valiliğine atanan ve son atamasında vefat eden Çeteci Abdullah Paşa için Lebib, çeşitli vesilelerle on yedi manzume yazmıştır. Çeteci Abdullah Paşa, kendisi için elli dört beyitlik bahariye kasidesi yazan Lebib'e, her beyit için bir altın ihsan eylemiş; Lebib de yazdığı bir kıt'ada, bahariye kasidesinin her beyiti için Çeteci Abdullah Paşanın kendisine bir altın verdiğini, ancak mısralarının ucuza gittiğini belirtmekte; Paşa ile aralarında geçen konuşmayı şöyle anlatmaktadır:

Bezm-i hıdv-ı dehrde kâdir mi ta'nla
Mısrâ'-ı nazm-ı tab'uma bir kimse el suna
İtdüm bir gam-ı hâsîd o mısrâ'ları fûruht
Şehbender-i 'inâyete çifti bir altuna

Cevâb-ı Çeteci Paşa:
Degme bahâya virme Lebibâ metâ' unı
Silk-i le 'âl-ı nazmunı aldurma müftine
Her gevherün bahâsmı a^c lâ bilür gönül
Yüz bin fülûn istesen olmaz mı çiftine

Tekrar cevâb-ı Lebib:
Kıymet-şinâs-ı cevher-i nazm âsaf-ı kerem
Almaz zülâl-i ma'rifeti gerçi müftine
Her harf-i âferîni ki yüz bin hazînedür
Yüz bin fülûn istemek olsun mı çiftine ⁷⁷⁶

Çeteci Abdullah Paşa, beşinci kez Diyarbakır valiliğine atandığında orada vefat etmiş, şair Lebib de üzüntüsünü yirmi beş beyitlik bir mersiye yazarak dile getirmiştir. Lebib'in Çeteci

⁷⁷⁶ İdris Kadıoğlu, **Lebib-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv. SBE, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi ABD, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Diyarbakır, 2003, s.10

Paşanın vefat tarihi ile ilgili H.1 174 tarihli beyti şudur:

Düşdi bir mısra' anun fevtine târîh Lebîb
Ni'âm-ı 'afv ola zâdı Çeteci Paşanın⁷⁷⁷ (H. 1174-M. 1760)

Lebib, Diyarbakır 'de bulunduğu süre zarfında şehrin sosyal hayatıyla yakından ilgilenmiş, gördüğü yanlışları, aksaklıkları anında dile getirmekten çekinmemiştir. H.1171 senesinde Diyarbakır 'de yaşanan kıtlığı, halkın çektiği acılan Sultan 3.Mustafa'nın veziri Râgıb Muhammed Paşaya sunduğu "arz-ı hâl" ile dile getirerek Paşanın yardımlarını talep etmiştir. Kaside elli bir beyittir.

Beyân-ı mâ-veka'dur 'arz-ı hâl-i memleket bi'llâh
Libâs-ı şâ' iriyyetden mu'arrâ bil bu mâ'nâyı⁷⁷⁸

beytiyle yaşanmış bir olayı anlattığını, anlattıklarının hayal ürünü olmadığını ifade etmektedir.⁷⁷⁹

Şair Lebib, sosyal hadiseler karşısında da duyarsız değildir. Lebib yazdığı figâniye (K.39), feryadnâme (K.40), harabiye (K.45) türündeki kasidelerinde ve kizbiyye (Muh.2) türündeki muhammesinde yaşadığı devirde gözlemlediği aksaklıkları anlatmaktadır.

Lebib-i Âmidî'nin kalabalık bir aileye mensup olduğunu, maddi durumunun iyi olmadığını, yaşlı, hasta ve zayıf bir bünyeye sahip olduğunu şu beyitlerden öğrenmekteyiz:

'İyâlüm kesretiyle mihnet ü zank u ma'îşetden
Hulâsa 'arz-ı hâl irsâl idüp itmişdüm inhâyı (K.4/44)

Za'f-ı çeşm ü za'f-ı tâlî' za'f-ı dil za'f-ı beden
Nahv-i gamda za'fa cem'-i kesret oldum gûyiyâ (K.5/83)⁷⁸⁰

Husûsâ dâ'î-i devlet Lebîb-i pür-kusûrâsâ
'Alîl ü âciz ü bî-tâb u tâkat pîr-i nâ-bînâ (K.23/55)

Ma'âş zank u yedüm teng ü dil enîn-âheng
Bu ibtilâ bana ya imtihân-ı Mevlâ'dur (K.24/49)

'İyâl bâr-ı şakîl u nevâl ekall-i kalîl
Mecâl-i kesb muhâl oldığı hüveydâdur (K.24/50)

Dahl ekall harc ekser-i dâd-ı 'iyâl andan beter
Şâhid-i iflâsum oldı sanki ol cemm-i gafîr (T.19/49)
Oldum ey âsaf gehî tahsîl ü geh tedrîsde
Gâh üftâde gehî üftâde-i 'ayş-i 'asîr (T. 19/50)⁷⁸¹

Şair evinin maddi durumunu da bir beyitte şöyle anlatmaktadır:

Kûtsuz hânem güreşçi tekyesiveş gürbeler
Mûş dutmaktan güreş dutmaktadurlar dâ'imâ (K.5/68)⁷⁸²

⁷⁷⁷ İdris Kadıoğlu, **Lebîb-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv.SBE,Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi ABD,Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı,Diyarbakır,2003,s.10-11

⁷⁷⁸ a.g.e.,s.12

⁷⁷⁹ Kasidenin diğer bölümleri, çalışmamızın sosyal hayatın ele alındığı bölümde ayrıntılı olarak verilmiştir.Bkz.bu tezde s.432

⁷⁸⁰ a.g.e.,s.12

⁷⁸¹ a.g.e.,s.12

⁷⁸² a.g.e.,s.12

Lebib'in, hayatının sonlarında sık sık İstanbul'a gitme arzusunu dile getirdiğini ancak kendisinin hasta, zayıf ve yaşlı olmasından ve maddi imkansızlıklardan dolayı bu isteğine kavuşmadan doğum yeri olan Diyarbakır'da vefat ederek orada defnedildiğini öğrenmekteyiz.Şair İstanbul'a gitme isteğini H.1179 senesinde Diyarbakır valisi olan Abdurrahman Paşaya sunduğu kıt'ada şöyle ifade etmiştir:

Böyle vaktümde Sitanbûl'a sefer endişesi
Bi'z-zarûr oldu bu 'abd-i kemtere fikr-i ahîr (T.19/53) ⁷⁸³

Lebib,Koca Râgıb Paşaya sunduğu bir kasidede ise maaşının azlığını daha önce paşaya arz ettiğini söyler.Şair, daha sonra kendini durumunu arz ederek, damadının İstanbul'da iki yıldır yalnız olduğunu söyleyerek kendi tayininin Diyarbakır'e çıkartılmasını sadrazamdan istemektedir:

43 Sadâ '-ı sıkletümden çekme ser devletli başunçün
Biraz da dinle ahvâl-i perîşân-ı Lebîbâyı
44 'İyâlüm kesretiyle mihnet ü zank u ma' işetden
Hulâsa 'arz-ı hâl irsâl idüp itmişdüm inhâyı
45 İki sâl oldu dâmâdum kulun bekler Sitanbûl'ı
Garîb u 'âciz u mehcûr esîr-i künc-i tenhâyı
46 Ne var bu 'abd-i pîrün eylesen şâyeste-i re'fet
İdüp intâk dâmâdum buyursın lutf-ı ısgâyı
47 Husûsâ mâl-ı 'ayşum böyle hengâm-ı felâketde
Ne hacet 'arza zihn-i sâfun a ' lemdür mezâyâyı ⁷⁸⁴

Şair,Koca Râgıb Paşanın vezir olması münasebetiyle yazdığı ve Rıza Efendi isimli biri tarafından paşaya gönderdiği manzumeye cevap bulamamasından yakınmak için bir kaside daha yazar ve paşaya kasidenin kendisine ulaşıp ulaşmadığını sorar.Zira, Râgıb Mehmed Paşa gibi hüner ve maarif ehlinin kıymetini bilen biri varken bir başkasına manzume satmak yasaktır şaire göre.Şair, bu meseleyi halletmesini paşadan rica ederek kendisinin vezirliğini tekrar tebrik eder:

20 Metâ'-ı nazm satılmak yasagdur gayra
Senün gibi var iken ma'rifet harîdârı
24 Huzûr-ı devlete şekvâlî 'arz-ı hâlüm var
Keremle sahla da hall it bu emr-i düşvârı
25 Vezâretün işidince Berây-ı şükrâne
Mukîm-i hîdmet idüp hâme-i güher-bârı
26 Tırâz-ı cild-i hüner bir kasideli târîh
Yazup 'icâle-i vakt eyledüm o âsârı
27 Rızâ efendi ile hâk-pây-ı devletüne
O demde itmiş idüm 'arz-ı tehniyet-kârı
28 Ben olmadum hele âgâh anun vüsûlinden
'Aceb ki olmadı bir kimsenün de ihbârı ⁷⁸⁵

Lebib,maaşının azlığından ve kendisine garazı olan bazı kişilerin maaşını

⁷⁸³ İdris Kadioğlu, **Lebib-i Âmidî,Hayati,Edebî Kişiliği,Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv.SBE,Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi ABD,Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı,Diyarbakır,2003,s.12

⁷⁸⁴ a.g.e.,s.144

⁷⁸⁵ a.g.e.,s.177

noksanlaştırdığından,gelirini zarara uğrattığından,hakimlerin haksızlığından Vezir Abdurrahman Paşaya şikayette bulunmaktadır:

- 1 Ey hıdîv-i kerîm-i kâm-resân
Menba'-ı âb-ı zindegî-i zamân
4 'Arz-ı hâl itmege hayâ iderüm
Vâkîf ol sonra lutf it anı nihân
9 Bir taraftan melâl-i zank-ı ma'âş
Bir taraf derd-i çeşm-i bî-dermâ
10 İtdi ba'zı sefîh ehl-i garaz
Elli yıllık ma' âşumı noksân
11 Ba'zı da mîrime terakki ile
İtdi îrâdumı hasâr u ziyân
12 Bir taraftan hücûm-ı ehl-i hukûk
Sabrı küllî edâya yok imkân
13 Va'dün olan kürrâse-i keremi
Oldı te'hîr dahı hayli zamân ⁷⁸⁶

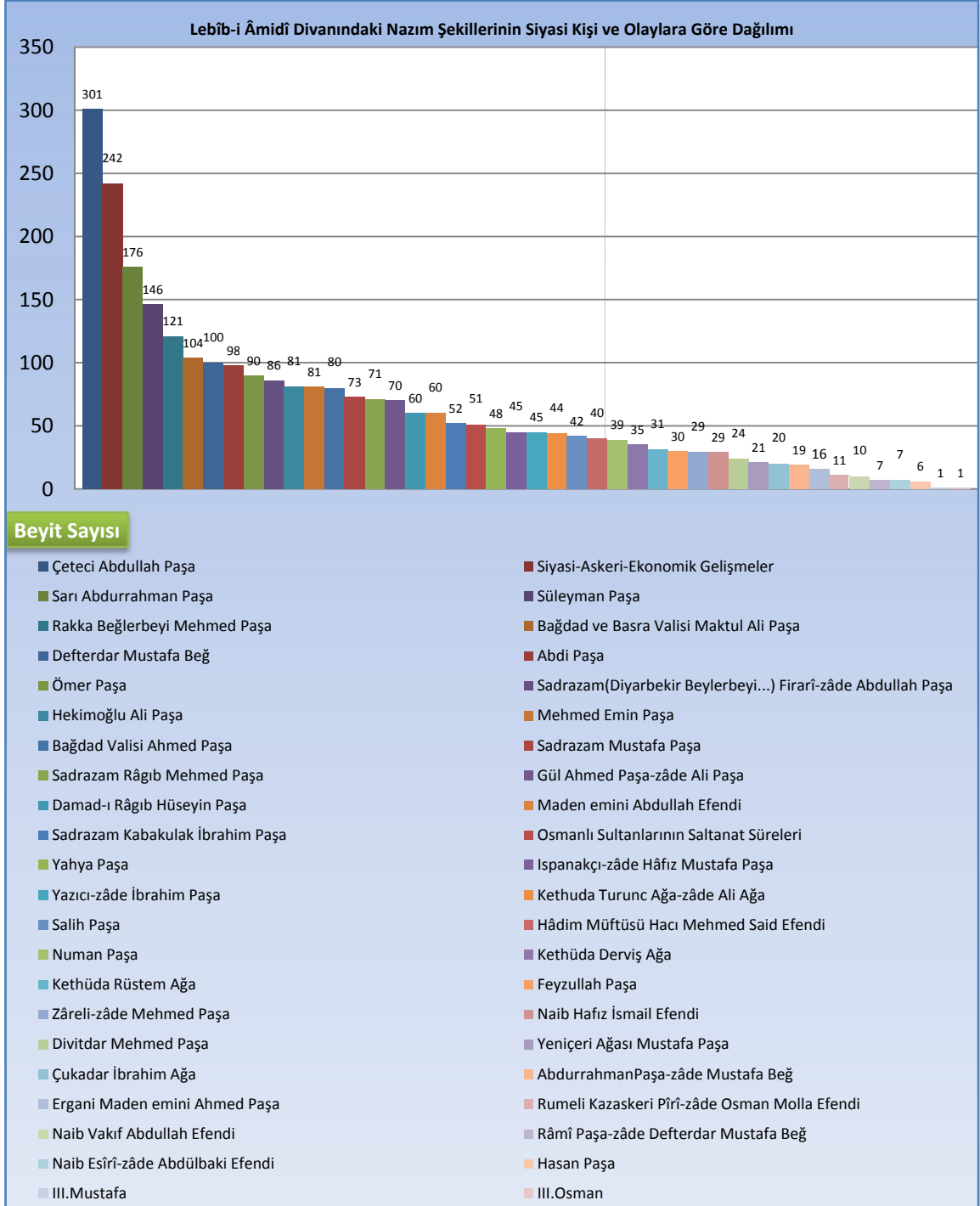
Şair Lebib'i,bazen de açık açık câize isterken görmek mümkündür.Bir kaimmakama yazdığı manzumede şunları söyler:

- 75
Taleb-i câ'ize-i 'Îd ü Tebrîk
1 'İddür 'îdiyye virmek resmdür a yânda
Yok midur agayı bir iftâr ider ihvânda
2 Hâfız-ı miftâh-ı ihbârulla feth itmez misin
Kaldı zîrâ câ'izem sandûka-i nisyânda
3 Bâ-husûs oldı dü-bâlâ hem çü bâdâm-ı dü-magz
Nukl-ı bezm-i 'ayşum olsun sofrâ-i 'irfânda
4 Kim olup kâ 'im-makâm-ı şehîr anun târîhini
Yazdum aga-yı müsellemler bir şereflü anda (H. 1182-M. 1768)
5 'Özr ü 'illet ber-tarafdur nezd-i ehl-i cûdda
Siyyemâ kıymet-şinâsân-ı sehâ 'ünvânda
6 Kıldı sünnet ümmete i tâyı fahr-i kâ inât
Nazm-ı Ka b îbn-i Züheyr'e kisvesin ihsânda
7 Oldur ümmidüm tehallûf eylemez ol sünnete
Okınınca nazmum ana bir dem-i şâyânda ⁷⁸⁷

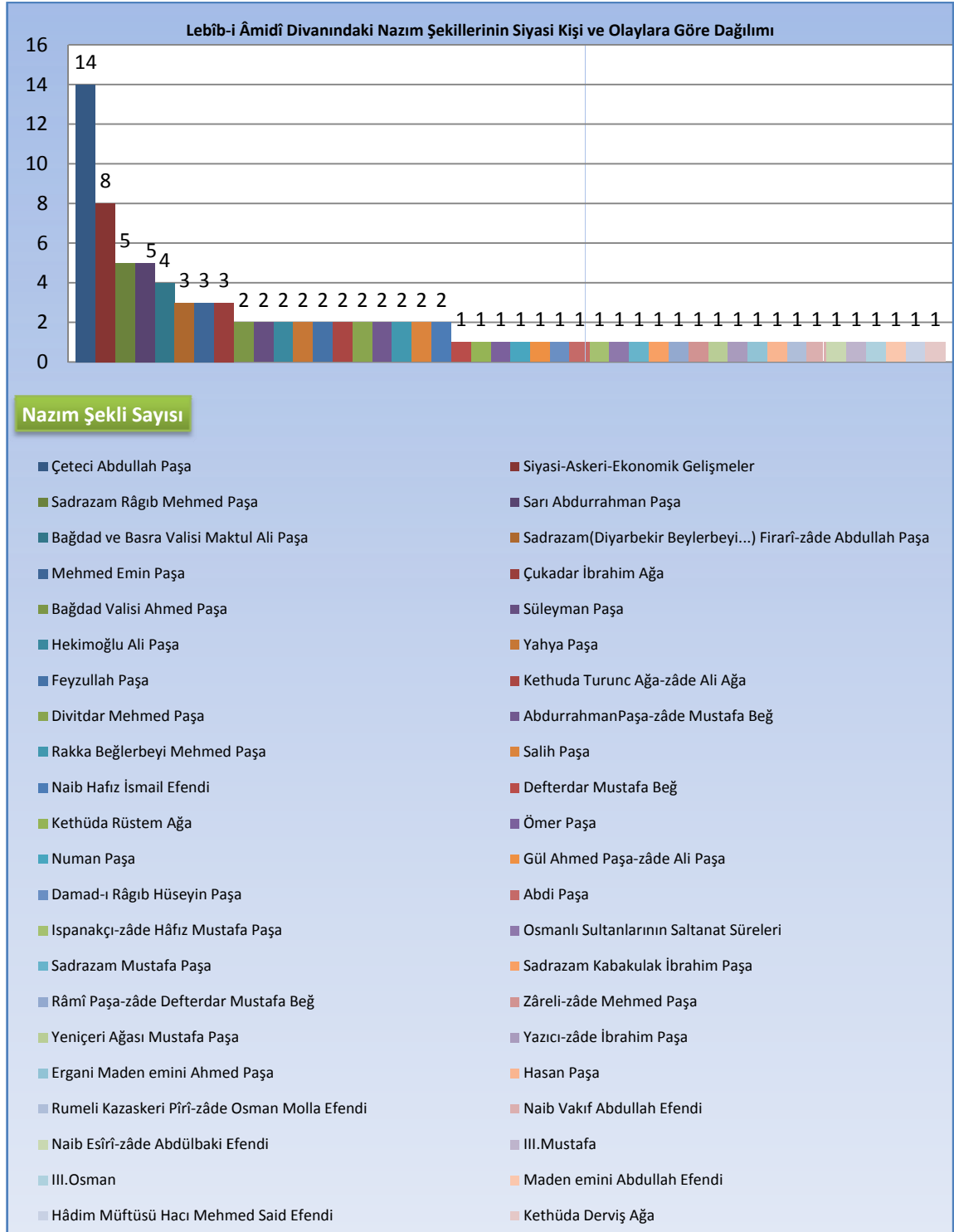
⁷⁸⁶ İdris Kadioğlu, **Lebib-i Âmidî,Hayati,Edebî Kişiliği,Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Ünv.SBE,Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi ABD,Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı,Diyarbakır,2003,s.196

⁷⁸⁷ a.g.e.,s.369

Diyarbakırlı Seyyid Abdülgafûr Efendi, H.1182 yılında(M.1768-69) vefat etmiştir.⁷⁸⁸ Divanında yer alan siyasi manzumelerin hacmi ve sayısı ve bunların muhataplarının isimleri şöyledir:

⁷⁸⁸ Lebib, kasidelerin pekçoğunda, maaşının azlığı ve maddi istekleri, İstanbul'a gitme isteği, mevkisinin yükseltilmesi gibi hususlarda arz-ı hallerde bulunmuştur. Arz-ı halde bulunduğu bazı kişiler, Defterdar Mustafa Bey, Süleyman Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa'dır. Ancak, divanda kaside ve tarih yazılan kişilerin sayıca fazla olmasından dolayı, şairin isteklerinin tamamına yer verilmemiştir.

4.33. Mehmed Nasûhî Efendi

İstanbuldur. Üsküdar'da doğmuştur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte kaynaklarda 1648 veya 1653 olarak geçer. 1718'de vefat etmiştir. Mehmed Nasûhî Efendi, Şabaniyye tarikatının Karabaş koluna intisap eder ve tarikat içinde kısa sürede seyr-i

sülûkunu tamamlar.27 yaşında hilafet alır.Karabaş Veli Hazretlerinin vefatından sonra da postnişin olur.

1705 yılında Eyüp Sultan Camiinde vâizlik yapmış ancak 1714 yılında Sultan III.Ahmed devrindeki hayatı,safahat ve eğlenceyi tenkit ettiği için Kastamonu'ya sürgüne gönderildiği ileri sürülmektedir.1715'te affedilerek tekkesine dönmesine izin verilir.⁷⁸⁹ Mehmed Nasûhî Efendinin divançesinde daha çok tasavvufî unsurlar göze çarpmaktadır. Şekil olarak divan şiirine bağlı olmasına rağmen, tekke şiiri özellikleri taşıyan manzumeler yazmıştır.

Divançesi 47 şiirden oluşmaktadır ve daha çok gazeller yer almaktadır.Mehmed Nasûhî Dedenin divançesinde siyasi olay olarak 16 mısradan oluşan ve 1716'daki Avusturya seferinde Osmanlının galip gelmesi için duâlar ettiği bir musammâtı dışında herhangi bir siyasi olay ve kişiye rastlanmamıştır.

4.34. Mehmed Şerif Efendi

Mehmed Şerif Efendi,Şeyhülislam İshak Efendiden dolayı Ebûishak-zâdeler namıyla meşhur bir aileye mensuptur.10 Aralık 1717 tarihinde İstanbul'da doğdu. Kadın şairlerimizden Zübeyde Fitnat Hanım'ın kardeşidir.Babası Şeyhülislam Mehmed Es'ad Efendidir.

İlim ve kültür seviyesi yüksek bir aile ortamında yetişen Mehmed Şerif Efendi,henüz yirmi bir yaşındayken, Sahn-ı Semân müderrisleri arasına katıldı.1754 senesinde Diyarbakir kadılığına getirildi.1760 senesinde Bursa kadılığına atıldı ve burada Mekke-i Mükerreme pâyesini kazandı. Aralık 1766 tarihinde İstanbul kadısı oldu. Temmuz 1771'de Anadolu kazaskeri ve 28 Temmuz 1775'te Rumeli kazaskeri oldu.

I.Abdülhamid devrinde ikinci defa bu makama getirildiyse de yirmi gün sonra azledildi.21 Temmuz 1778'de,Vassaf-zâde Mehmed Es'ad Efendinin vefatı üzerine şeyhülislam oldu. Dört buçuk yıl kadar şeyhülislamlık makamında kalan Mehmed Şerif Efendi,13 Eylül 1782 tarihinde kendi isteği ile bu makamdan ayrıldı.1789 tarihinde, Mehmed Kâmil Efendinin yerine ikinci defa şeyhülisamlığa getirilmesine rağmen, altmış gün sonra 17 Ekim 1789 tarihinde yaşlılığı, hafıza zayıflığı ve yeniliklere ayak uydurmakta zorlanması sebebiyle azledildi. Bu azilden sekiz ay kadar sonra 23 Mayıs 1790 tarihinde vefat etti.⁷⁹⁰

Bir şeyhülislam olarak devlet yönetiminin en üst kademelerinden birinde görev yapan Mehmed Efendinin, şiirlerinde devrinde yaşanan sosyal ve siyasal hadiselerle hiç değinmemesi dikkat çekicidir. Örneğin,şeyhülisamlığı sırasında kardeşi Fitnat'ın evi de dahil olmak üzere İstanbul'un büyük bir kısmını yakan meşhur yangın veya o dönemde seferler ve savaşlara dair divanında hiçbir işarete rastlanmamaktadır. Bu hususlar dikkate alındığında, Mehmed Şerif Efendinin, şiirini hayatının dışında tuttuğu ve ayrı bir rahatlama ve hüner gösterme alanı olarak algıladığı söylenebilir.⁷⁹¹

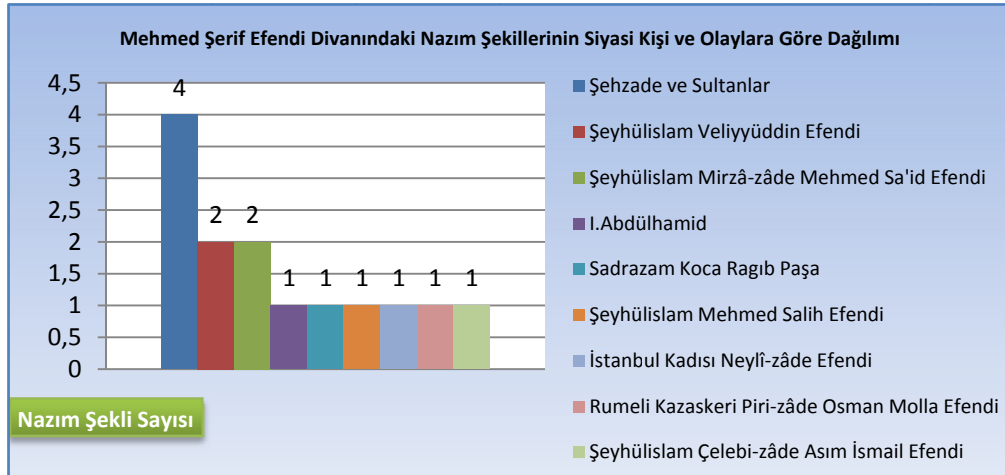
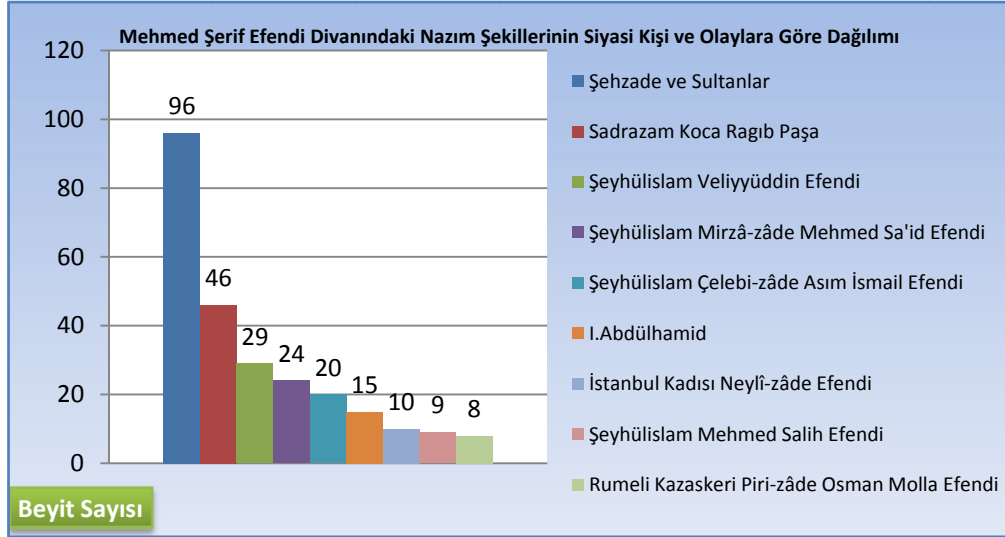
⁷⁸⁹ Mustafa Yılmaz, **Mehmed Nasûhî Efendi,Hayati,Eserleri ve Divânçesinin Tenkittli Neşri**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Marmara Üniv.SBE,İslam Târîhi ve Sanatları ABD,İstanbul,1997,s.1-2

⁷⁹⁰ Ömer Gökhan Yağcı, **Mehmed Şerif Efendi Divanı**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Kırıkkale Üniv.SBE,Türk Dili ABD, Kırıkkale, 2006, s.5-6

⁷⁹¹ a.g.e.,s.10

Şairin,yazdığı manzumelerde, devlet adamlarından herhangi bir talebine rastlanmamıştır. Bununla birlikte, döneminin devlet adamlarından yazdığı kaside ve tarih manzumeleriyle bahsetmektedir.

Mehmed Şerif Efendi Divanındaki siyasi kişilere yönelik manzumelerin dağılımı şöyledir:

4.35. Muvakkit-zâde Mehmed Pertev

H.1159 (M.1746) yılında İstanbul'da doğmuştur.On altı yaşına geldiğinde dönemin önemli ilim,din,devlet ve edebiyat adamı olan Hoca Neş'et'in talebelerinden olmuştur. ⁷⁹²

Devletin çeşitli kurumlarında görevler yapmıştır.Sadaret Mektubî Kalemi, Anadolu Muhasebesi Kaleminde çalışmıştır.Orduda amedcilik ve vak'anüvistlik görevlerini yapmıştır. Mal mülk ve para pul hırsı taşımadan,ölçülü ve kimseye muhtaç olmaksızın şerefıyla hayatını

⁷⁹² Mehmet Ulucan, **Muvakkit-zâde Mehmed Pertev,Hayatı,Edebî Kişiliği,Eserleri,Divanın Tenkitli Metni ve Tahlili**,Basılmamış Doktora Tezi,Fırat Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Elazığ,2005,s.10

tamamlamıştır. Orduda vakanüvistlik görevinde iken, bir sefer sırasında ,H.1122 (M.1807-8) yılında vefat etmiştir⁷⁹³

Pertev, kaside dışında hemen hemen bütün nazım şekilleriyle eser vermiş bir şairdir. Hoca Neş'et'in ,

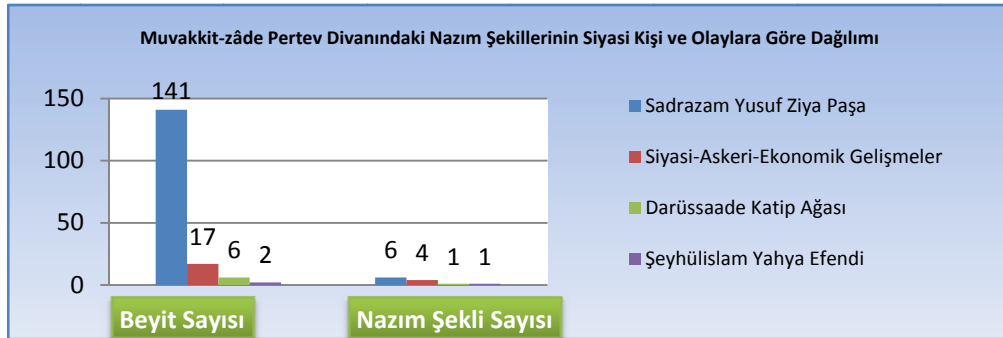
Hasbîce gazel söyleme besdür bize Neş'et
Erbâbına meymûn ola târîh u kasîde

beyti, doğal olarak kasideye olan ilgiliyi azaltmış; Pertev ve arkadaşları da kaside yerine gazel söylemeyi tercih etmişlerdir. Pertev bir şiirinde, padişahını övse de bundan maksadının dua etmek olduğunu söyleyerek, kaside (methiye) yazmadığı iddiasındadır:

Ol sadr-ı kâmkâr o hidv-i mu'azzama
Maksad du'âdur oldı zemîn ü zamân kemân

Muvakkit-zâde Pertev,kaside yazmamakla birlikte, pek çok tarih kıt'ası yazmış ve tarihlerinde de özellikle sözü geçen şahıslar için gerçek olmayan sözlerle övgüler düzmek yerine, onların yaptıklarını hakkıyla değerlendirip iyi niyetle onlara halktan biri gibi dualar ettiğini belirtmiştir.Pertev'in tarih düşürmeyi tercih etmesinde, ,kasidelere övülen şahıstan maddî ve kişisel bir beklenti yerine, asıl mesleği olan vak'anüvistlikten kaynaklanan bir alışkanlıkla toplumsal bir sorumluluk olduğu söylenebilir. Nitekim Pertev'in tarihlerinin içeriğinden hareketle, maddi bir beklenti veya bir mansıblık hedeflemediği görülmektedir.⁷⁹⁴

Mehmed Pertev Divanındaki siyasi olaylar ve kişiler şöyledir:⁷⁹⁵

4.36. Müsellem

Hayatı hakkında kaynaklarda geniş bilgi yoktur .Asıl adı Ahmed'tir.Doğum yeri kaynaklarda tam olarak verilmemekle birlikte Belgradlı olduğu kaydedilmiştir. Belgrad'dan Edirne'ye gelmiştir.H.1106(M.1694-95) tarihinde doğduğu tahmin edilmektedir. ⁷⁹⁶ 1754

⁷⁹³ İdris Kadioğlu, **Lebîb-i Âmidî,Hayatı,Edebi Kişiliği,Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv.SBE, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi ABD,Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı,Diyarbakır,2003, s.22-23

⁷⁹⁴ **a.g.e.**,s.114-117

⁷⁹⁵ Divanda,Beyhan Sultan'ın yaptırdığı bina ve köşkler için yazılmış iki manzume(toplam 35 beyit),III.Selim'in hançerine yönelik yazılmış bir manzume daha yer almakta olup bunlar tasnif dışı tutulmuştur.Sadrazam Yusuf Paşaya yazılan 105 beyitlik tahmis türünde bir gazel ise grafikte gösterilmiş olup bu gazelin başlığında "sitayış" kelimesi yer almaktadır.

⁷⁹⁶ Meryem Kurumehmet, **XVIII.yy Şairlerinden Müsellem (Şeyh Ebu'l-Vefâ Edirnevî) Hayatı,Sanatı ve Divanının Tenkitli Metni**,Marmara Üniv.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,İstanbul,2006,s.8

senesinde vefat etmiştir.⁷⁹⁷

Müsellem, mutasavvıf bir şairdir. Gülşenî tekkelerinde şeyhlik yapmıştır. Divanında kaside yoktur.170 gazel ve 8 tarih manzumesi bulunmaktadır. Bunun dışında 40 beyit tutarında ve rubâiyyat başlığı altında çeşitli nazım şekilleri yer almaktadır.

Divanında, 2 tarih manzumesi Defterdar Behcet Efendiye yöneliktir.Bu manzumelerden ilki ,azledildikten sonra Edirne’ye sürülen Defterdar Behcet Efendinin şehre gelişi dolayısıyla yazılmış olup 5 beyittir.Diğeri ise Defterdar Behcet Efendinin maliye teşkilatına şikk-ı evvel olarak tayini münasebetiyle yazılmıştır ve 23 beyittir.Diğer tarihler ise,bilhassa Gülşenî tarikatının şeyhlerine ve tekke binalarının yapımına yöneliktir. Divanda, bunun dışında siyasi kişi ve olaya dair manzumeye rastlanmamıştır.

4.37. Nahîfî Süleyman Efendi

İstanbul şairlerindedir. Doğum tarihi kesin olmamakla birlikte,Şeyhî’ye göre 1056 (1646-47) tarihinde doğmuştur.Doksan yaşını geçkin olarak ölmüştür. Asıl adı Mehmed Süleyman’dır.

Nahîfî, yeniçeri çocuğu olması sebebiyle yeniçeri kalemine girdi ve adı geçen kalem hulefasına mahsus hizmetleri gördü. İlmi, irfanı ve olgun kişiliği ile 1110 (1698-99) senesinde İran’a elçi olarak gönderilen Ebû Kavuk Mehmed Paşa’nın maiyetine girdi.

İran dönüşünde önemli devlet işlerinde, özellikle maliyede çalıştı. Şehid Ali Paşa, rikâb-ı hümayun kaymakamı iken, bir müddet onun yanında divan efendisi olarak çalışmıştır. Fakat huysuz bir adam olduğundan, onun cevrine dayanamayıp köşesine çekilmiş ve dolaylı olarak bir gazelinde onu hicvetmiştir:⁷⁹⁸

- 1 ‘Aceb hayâlüne mevt ü türâb gelmez mi
Sana bu dagdagadan pîc ü tâb gelmez mi
4 Hemîşe itmedesin gerçi cem’-i mâl-i harâm
Hılâl-ı fikrüne hafv-i ‘azâb gelmez mi
6 Nedür bu nahvet ü kibr ü gurûr zâtında
Sana Cenâb-ı Hudâdan hicâb gelmez mi⁷⁹⁹

1718’de Macaristan’a elçi olarak gönderilen şikk-ı sâni defterdarı İbrahim Aga ile bu ülkeye gitti.Burada da patrikler vs.ileri gelenlerle tanıştı ve onları susturdu.Macaristan’da iken şu beyiti söylemiştir.⁸⁰⁰

Nahîfî bir zaman Mısr u Sıfâhân idi meşhûdun
Diyâr-ı Beç’de bilsem şimdi gurbetle nedür hâlün

Macaristan dönüşü yüksek devlet memurluklarında çalıştı.Safayî’nin ölümü

⁷⁹⁷ Meryem Kurumehmet, **XVIII.yy Şairlerinden Müsellem (Şeyh Ebu’l-Vefâ Edirnevî) Hayatı, Sanatı ve Divanının Tenkitli Metni**, Marmara Üniv.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,İstanbul,2006, s.10

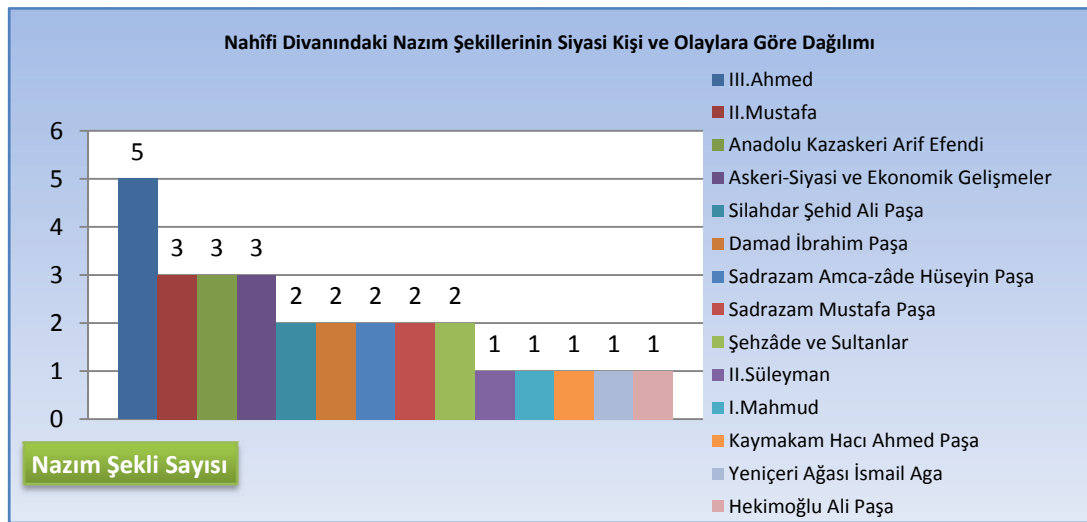
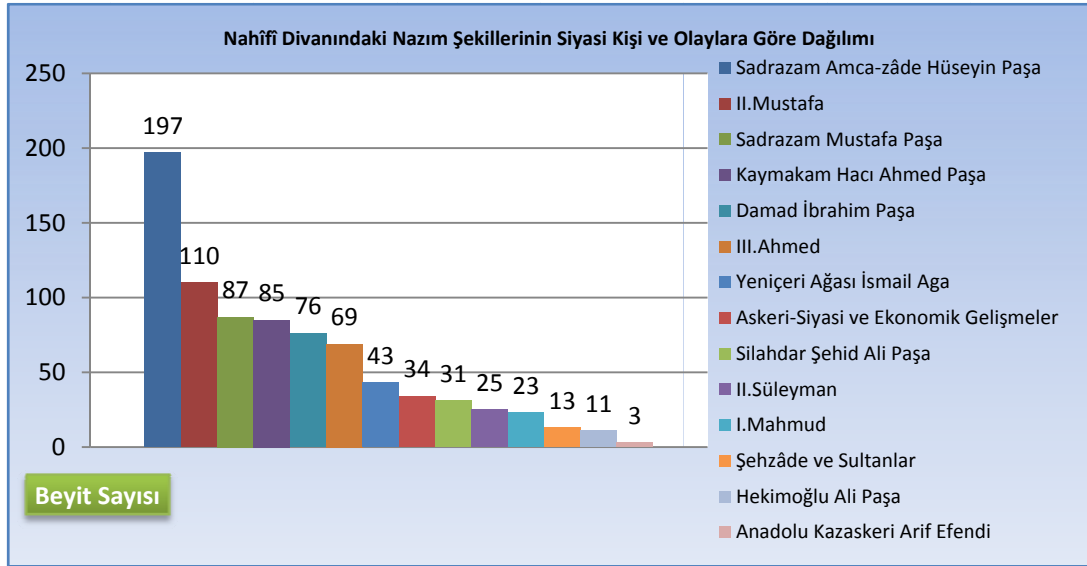
⁷⁹⁸ A.İrfan Aypay, **Nahîfî Süleyman Efendi(Hayatı,Eserleri,Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni)**,Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv.,SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Konya,1992,s.2-3

⁷⁹⁹ a.g.e.,s.513

⁸⁰⁰ a.g.e.,s.2

üzerine(M.1725) şikk-ı sâni defterdarı oldu.Bundan önce baş mukataacılıktan azledilmiş bulunuyordu.Damat İbrahim Paşa devrinde bir süre bu görevde kaldı.Kendi isteği ile emekliye ayrıldı.24 Ağustos 1738’de İstanbul’da vefat etti.⁸⁰¹

Nahîfi Divanında, siyasi kişi ve olaylara yönelik pekçok manzume bulunmaktadır. Bunların grafik şekli şöyledir:

4.38. Nâşid İbrahim Beğ

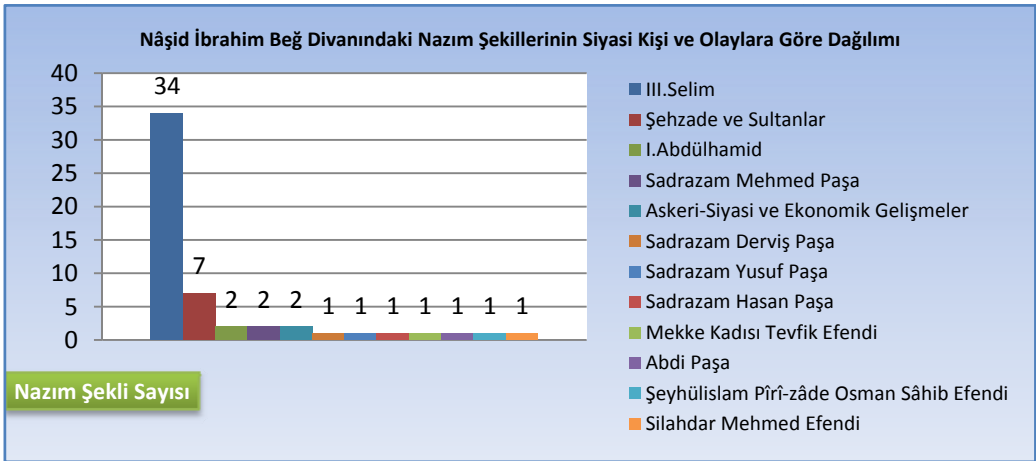
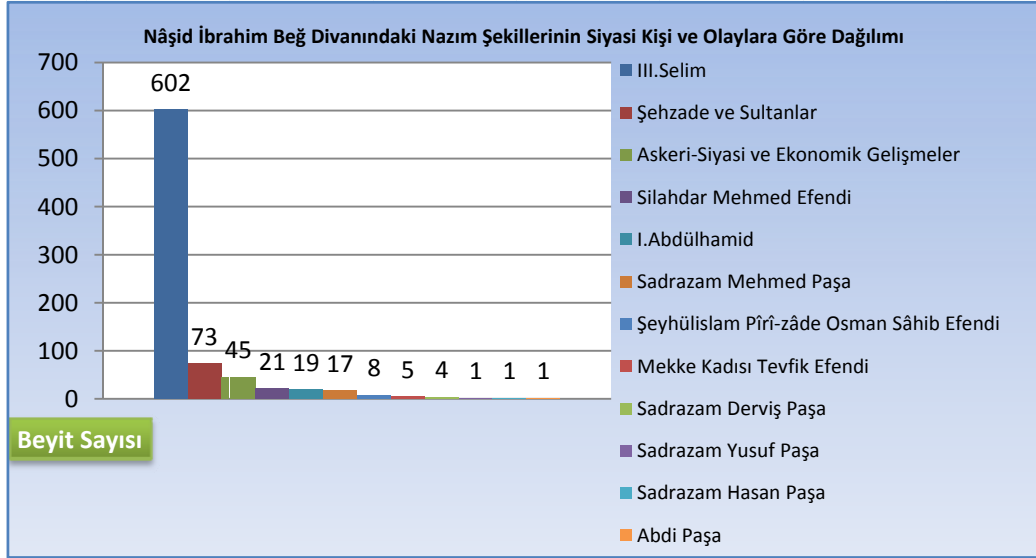
1748 yılında Mora’da doğdu.Râtib Ahmed Paşanın oğludur.⁸⁰²Babasının ölümü üzerine Enderun’a alınarak yetiştirildi. Daha sonra mabeynci oldu.Kapıcıbaşılık ve silahşörlük

⁸⁰¹ A.İrfan Aypay, **Nahîfi Süleyman Efendi(Hayatı,Eserleri,Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni)**,Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Ün.,SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Konya,1992, s.4

⁸⁰² Raziye Öztürk,**Nâşid İbrahim Bey(Hayatı,Eseri,Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni)**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Selçuk Ün.,SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Konya,1998,s.1

yaptı.Yenişehir sancakbeyliğine getirildi.1788 yılında I.Abdülhamid'in kızı Emine Sultan'a kethüdâ oldu.Mirânlıkla Yenişehir'e gönderildi. 1791'de İstanbul'da vefat etti.⁸⁰³

Nâşid İbrahim Beğ Divanına baktığımızda,siyasi vasfı olan kişilerden en çok III.Selim'e yönelik manzume yazdığını görmekteyiz.Şair,Sultan Selim'in bilhassa farklı zamanlarda yaptığı tüfek ile bir nişana yönelik ateş atmasına tarih düşürmüş;bunun dışında padişahın tahta çıkışını,sakal bırakmasını kaside ve tarihlerle ifade etmiş;padişahın bayramını ve hicri yılbaşını tebrik etmiş,kendisinden bu ve benzeri vesilelerle yazdığı manzumelerinde isteklerini de dile getirmiştir.Şairin divanındaki manzumelerin siyasi kişi ve olaylara göre dağılımı şöyledir:

Şair İbrahim Nâşid'in manzumelerinde bazı devlet adamlarından istekleri yer almaktadır.Bu devlet adamlarından biri III.Selim'dir.İbrahim Nâşid Beğ,yazdığı bir methiyede padişahın tahta çıkmasını uzun zamandır gözlediğini ifade ederek onun ihsan eteğinden tutarak bir kat ihsan elbise istediğini söyler.Yalnızca kendisinin değil bütün cihanın onun yardımını beklediğini dillendirir:

3 Bu günü gözlerdim ey mihr-i sipihr-i saltanat

⁸⁰³ Raziye Öztürk,Nâşid İbrahim Bey(Hayati,Eseri,Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni),Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Selçuk Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Konya,1998,s.5-6-7

- Âfitâb-ı cûd-ı in'âmından idem iktibâs
 4 Sad hezârân şerm ile dâmân-ı ihsânın tutup
 İster ey şâh-ı Kerîmü'l-menkıbet bir kat libâs
 5 Yalnız bir ben miyim ey kân-ı lutf u merhamet
 Rûh-ı 'âlemsin 'inâyet senden ister cümle nâs⁸⁰⁴

Şairin Sultan III.Selim'den başka manzumelerde de istekleri vardır.Şair daha önce III.Selim'in babasının kendisine bir yakut hediye ettiğini ama kaderin bunu elinden aldığı (parasını harcadığını) ifade ile kendisinden de böyle bir hediye bekler:

- 3 Emek-dâr-ı kadîmin 'abd-i mevrûsun kulun Nâşid
 Ümîd lutf idüp ihsân umar şimdi efendim
 4 Ki ya'ni vâlid-i mağfûrının ihsânı bir yâkût
 Teberrük eylemişdim 'akıbet aldı felek benden
 5 N'ola bir kırmızı yâkût ile memnûn-ı şâd olsam
 Şu'a'-ı pertevinden çeşm ü cânım eylesün rûşen⁸⁰⁵

İbrahim Nâşid,III. Selim'in cirit atması münasebetiyle yazdığı bir kasidede ise padişahı över ve en sonunda da ondan maddi yardım bekler:

- 52 Sana mevrûs kalmış bir 'abîd-i müstemendindir
 Unutma pâdişâhım Nâşid-i şûrîde sâ mânî⁸⁰⁶

I.Abdülhamid de şairin yardım beklediği padişahlardandır.Hicri yılbaşını tebrik ettiği bir manzumesinde şair,padişahın lütf ve yardımını ummaktadır:

- 13 Tekellüfsüz bedîhi nısf sâ'atde bu târihi
 Yazup 'arz eyledüm hâk-i der-i şâh-ı felek-şâna
 14 Kadîmî çâker-i perverde-i na'mâ-yı a'tâ fem
 No'la şâyeste olsam ben dahi eltâf u ihsâna⁸⁰⁷

Silahdar Mehmed Efendinin oğlunun doğumu münasebetiyle yazdığı bir tarih kıt'asında şair, enderundan çıkalı üç yıl geçtiğini, kira köşelerinde çeşitli hakaretler karşısında yaşamak zorunda kaldığını, akranlarının vezirlik veya mansıplıkla mükafatlandırıldığını söyler Mehmed Efendiden başka iltica edeceği bir devlet büyüğü olmadığını ifade eden şair,onun ihsanını bekler:

- 13 O demde bir niyâzım var efendim lutf-ı tab'ından
 Beni memnûn-ı ihsân eyle bu hayra delâletle
 14 Du'â-gûy-ı kadîmin çâker-i ihlâs-ı endişen
 İrişdir kâmina bir hoşça fermân-ı beşâretle
 15 Ki senden özge yokdur melcâ'im devletlü sultanım
 Kime itsün ifâde hâlini izhâr-ı zilletle
 17 Çıkaldan enderûn-ı pâdişâhîden ki üç yıldır
 Kirâlar gûşesinde kaldım envâ'-ı hakâretle
 18 Efendim cümle ma'lûmun ki akrânım olanlardan
 Çerâğ oldu kimi mansıbla kimi vezâretle⁸⁰⁸

⁸⁰⁴ Raziye Öztürk,**Nâşid İbrahim Bey(Hayati,Eseri,Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni)**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Selçuk Ünv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Konya,1998,s.153

⁸⁰⁵ a.g.e.,s.155

⁸⁰⁶ a.g.e.,s.165

⁸⁰⁷ a.g.e.,s.128-129

⁸⁰⁸ a.g.e.,s.141-142

Sadrazam Mehmed Paşa da,şairin kendisine manzume yazdığı ve yardımını beklediği bir diğer devlet adamıdır.Şair,unutulmaktan yakınır ve paşanın kendisini görmesini ve yardım etmesini beklemektedir:

- 13 Ya'ni bu bende-i nâçîz-i sadâkat-pîşe
Ola yek-nazra-i â'tâfina gâhîce sezâ
14 Âsafâ ragbete şâyeste kulundur kerem it
Görme lutf ile anı gûşe-i nisyâna revâ ⁸⁰⁹

Naşid İbrahim Beğin çeşitli devlet adamlarından istekleri olmuştur.Bunlardan biri Sultan II.Mustafa'dır.Şair,II.Mustafa'ya yazdığı bir kasidede,dünyanın sıkıntılarını çok çektiğini ve hiçbir himmet erinin kendisine el uzatmadığını,ama padişahın tahta çıkması ile artık o günlerin geride kaldığını ümid ettiğini söyleyerek kendisinden yardım bekler:

- 44 Ben o sergerdân-ı dest-ı ıztırâbım şöyle kim
Bana teng itdi elem bu 'arsa-i pehnâveri
49 Âşiyânından cüdâ bir bülbül-i şûrîdeyem
Gülşen-i sâ mânunumun pejmürde gül-berg-i teri
51 Ol kadar çekdüm zen-i fertûde-i dünyâ gamın
Zann iderdüm kalmadı dünyâda bir himmet eri
53 Hamdüli'llâh oldu rahşân pertev-i subh-ı safâ
Şeb-nişînân-ı gama gösterdi Hak bu günleri ⁸¹⁰

Naşid İbrahim Beğ, Sadrazam Damad İbrahim Paşa zamanında rahata ermiştir. Bunu, kendisine yazdığı bir kasidede şöyle dile getirir:

- 36 Senün ey Âsaf-ı devr-i zamân çok lütfunı gördüm
Gerekdür şükr-i ni'metde teşekkür lutf-ı vâlâyı
37 Beyân-ı şükr içündür bu kasîde vâsf-ı zâtunda
Degül zımn-ı garazda kıl ü kâl-ı nükte-pîrâyı ⁸¹¹

Şairin yardım beklediği devlet adamlarından bir diğeri de Sadrazam Mustafa Paşadır. Kendisine yazdığı bir kasidede, sıkıntılarını dile getirir ve paşanın kendisine himmet ve ihsanda bulunmasını ister:

- 40 Koma gird-âb-ı ye's içre murâdum zevrakın lutf it
Revân it bâd-bân-ı himmetünle bahr-ı ihsâna
41 Niçe demdür harâb olmuş yatur bin derd ü mihnetle
N'ola mi'mâr olursa dest-i lütfun kalb-i vîrâna
43 Gel ey kân-ı mürevvet rehber eyle meş'al-i lütfun
Dil-i güm-râhı pûyân eyleme vâdî-i hırmâna
44 Zamân-ı devletünde ben garîbi bir çerâg eyle
Biraz cem'iyet ihsân eyle ahvâl-i perîşâna ⁸¹²

Şair Naşid İbrahim Beğ , Mustafa Paşaya yazdığı bir diğer kasidede, Mustafa Paşa sayesinde ilimle meşgul olduğunu fakat maddi sıkıntılar çektiğini söyler. Şair, daha önce

⁸⁰⁹ Raziye Öztürk,**Naşid İbrahim Bey(Hayati,Eseri,Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni)**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Selçuk Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Konya,1998,s.145

⁸¹⁰ a.g.e.,s.210-211

⁸¹¹ a.g.e.,s.221

⁸¹² a.g.e.,s.227-228

kendisine bir kasideyle müracaat etmiştir; ancak talihinin yaver gitmemiş ve buna bir karşılık bulamamıştır. Şair, padişahın emir ile yolculuğa çıktığını ve Mustafa Paşanın himmetinin kendisine yol arkadaşı olmasını ümit ettiğini söyleyerek paşanın himmetini ve yardımını istemektedir:

3 Sâye-i devletünde sultânım
Taleb-i 'ilme iştigâl itdüm
4 Lîk bezm-i cihânda mihnet ile
Dili sermest-i infî'âl itdüm
7 Bundan akdem cenâb-ı hazretüne
Bir kasideyle 'arz-ı hâl itdüm
8 Lîk şâyeste olmadı nazara
Sitem-i baht-ı pür-melâl itdüm
24 Tâlib-i tûtiyâ-yı lütfun olup
Dîdeme kasd-ı iktihâl itdüm
25 Sefere niyyet eyleyüp şimdi
Emr-i sultana imtisâl itdüm
26 Umaram himmetün refiküm ola
Bu ümîd ile intikâl itdüm⁸¹³

Şair Naşid İbrahim Beğin evi,İstanbul'da çıkan yangında tamamen yanmıştır ve evinin tamir edilmesi için Sadrazam Amca-zâde Hüseyin Paşadan yardım beklemektedir:

82 Ne hâne kaldı ne hod hânümân-ı sâmânım
Ne care böyle imiş hükm-i ser-nüvişt-i kazâ
95 Cihânda lutf it ta'mîr-i hâne-i dil iken
İder müşâhede-i kasr-ı Cennetü'l-me'vâ⁸¹⁴

Şairin, kaside yazdığı kişiler arasında bulunan Hacı Ahmed Paşadan da istekleri vardır. Naşid İbrahim Beğ, ona Arapça ve Farsça tercüme hususunda hizmet ettiğini söyler. Paşaya, söz erbabı sayesinde namının kendisinden sonra da devam edeceğini söyleyen şair, Mehmed Paşanın şair Bâkî'ye iltifatta bulunduğu misalini verir. Dolayısıyla kendisinin de böyle bir iltifata layık olması gerektiğini söyler ve paşanın himmetini ister:

59 Fârsî vü 'Arabîden ne ki emr eyler isen
Terceme hidmetine eyler idüm va'-ı cesûr
64 Kim bilürdi selefün menkabet-i evsâfin
Olmasa safha-i erbâb-ı sühanda mestûr
66 İltifat eyledi Bâkîye Muhammed Paşa
Kıldı te'lîfîn anun nâmına vaz'-ı memhûr
73 Dâd-gârâ umaram sâye-i lütfunda olur
Dünyede hâtır-ı meksûrum olursa mecbûr
74 Umaram kim ola sîr-âb-ı zülâl-ı keremün
Kalmaya teşne zamânunda bu kalb-i mahrûr⁸¹⁵

Şair, Yeniçeri Ağası İsmail Agadan da lütuf ve himmet beklemektedir:

26 Cenâb-ı mihr ü meh-kadrâ meded-kârâ hudâvendâ
Senün dergâh-ı lütfun câna kasr-ı nüh-kıbâbumdur
30 Dil ü cân arzû-yı bûs-ı dâmânun ider her dem

⁸¹³ Raziye Öztürk, **Naşid İbrahim Bey (Hayatı, Eseri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ünv. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Konya, 1998, s.229-2320

⁸¹⁴ a.g.e., s.239

⁸¹⁵ a.g.e., s.248-249

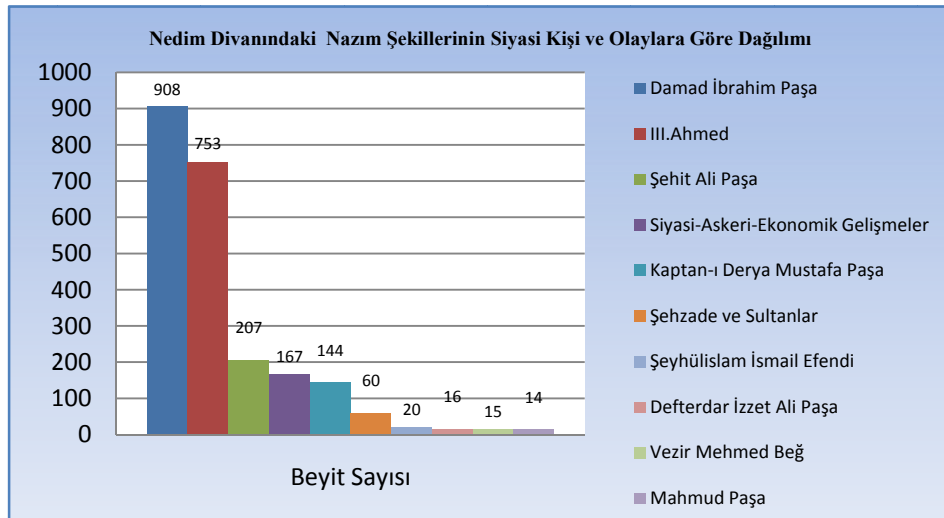
Huzûra varmaga mâni' olan ancak hicâbumdur ⁸¹⁶

4.39. Nedim

Asıl adı Ahmed'dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 1681 olarak tahmin edilmektedir. Nedim, iyi bir tahsil görmüş, döneminin klasik ilimlerini, Arapça ve Farsça'yı bu dillerde şiir yazacak kadar öğrenmiştir.

Tahsilini tamamladıktan sonra, hâric müderrisliğini elde etmiştir. Daha sonra Mahmud Paşa Mahkemesi naibliğine getirilir. Müderrislik mesleğinde çabuk ilerler. Çeşitli medreselerde görev yapan şair, 1729 senesinde Sahn Medresesi Müderrisliğine yükselir. 1730'da Sebkan Ali Paşa Medresesi müderrisi iken Patrona Halil isyanı patlak verir. İsyân sırasında şairin durumu hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Ayrıca ölüm tarihi de kesin olmamakla birlikte 28 Ekim 1730 tarihinden önce öldüğü tahmin edilmektedir. ⁸¹⁷

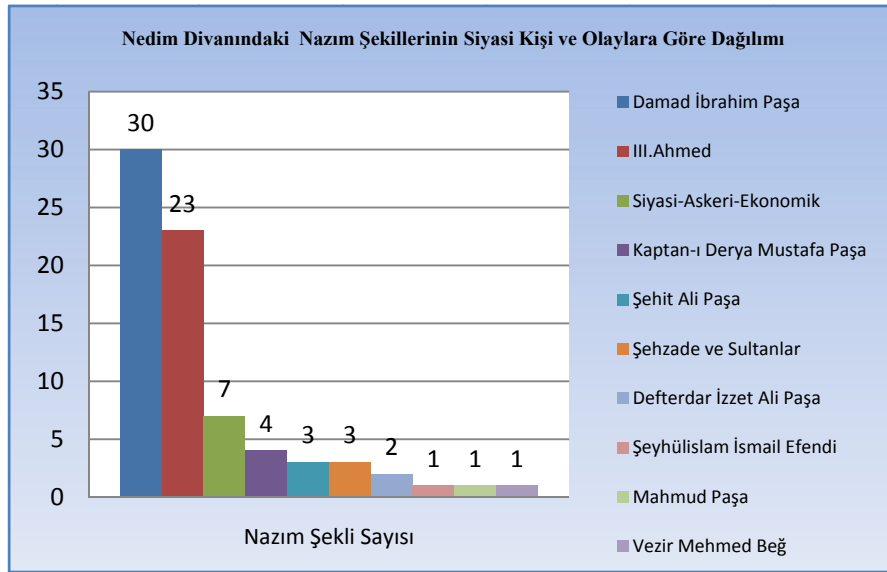
Nedim Divanında, dönemin özelliklerini bütün yönleriyle görmek mümkündür. Şair, saraya her yönüyle yakın olmuş; padişah ve sadrazam gibi üst düzey yöneticilerin çeşitli vesilelerle düzenlediği sohbetlerde yer almıştır. Nedim Divanındaki manzumelerin siyasi kişi ve olaylara göre tasnifi şöyledir: ⁸¹⁸

⁸¹⁶ Raziye Öztürk, **Nâşid İbrahim Bey (Hayatı, Eseri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Konya, 1998, s. 253

⁸¹⁷ Muhsin Macit, **Nedim Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. XV-XVI-XVII

⁸¹⁸ Yukarıdaki tasnife, Damad İbrahim Paşanın yaptırdığı çeşme, kütüphane, köşk vs. yapılara ait olan manzumeler dahil edilmemiştir; ki bunlar da bir hayli yekûn tutmaktadır. Divanda bazı manzumeler, III. Ahmed, Damad İbrahim Paşa ve Kaptan-ı Derya Mustafa Paşaya yönelik ortak yazılmıştır. Bu manzumeler, her kişi için ayrı ayrı kaydedilmiştir. Bunun dışında, incelenen divanda, Nişancı Mustafa Paşa, Defteremini Mehmed Efendi, Başkadın Fatıma Sultan ve Hadice Sultan da yaptırdıkları köşk, cami ve çeşmelerden dolayı kendilerine manzume yazılan şahıslar olup, bunlar da tasnif dışı tutulmuştur.

Nedim'in, bilhassa Sultan III.Ahmed ve Sadrazam Damad İbrahim Paşaya yönelik manzumler yazdığı dikkati çekmektedir. Devlet adamlarından daha çok da maddi isteklerini, yazdığı manzumelerde sıkça dile getiren Nedim'in en büyük hâmişî, tabii ki Nevşehirli İbrahim Paşadır. Şairin en çok manzume yazdığı kişi Damad İbrahim Paşadır.

Nedim, İbrahim Paşaya yazdığı bir kasidede, hâric rütbesi isteğini dile getirir:

- 50 Sözüm gevher dizerken sîne-i havrâya lâyık mı
Ekem elmâs gibi sînemde zahm-ı hûn-çekân üzre
- 51 Senin gibi harîdâr-ı metâ'-ı ma'rifet varken
Kala kâlâ-yı nazmım düş-ı dellâl-ı zebân üzre
- 52 Kalam bir böyle vakt-i sûdda ümmîd-i hâricle
Zer-i hâric gibi dâ'im tasavvurdan ziyân üzre ⁸¹⁹

Şair, İbrahim Paşanın lütuf ve ihsanına mazhar olduğunu, paşanın kendisini çarh rüzgarından korumasını dile getirirken, İbrahim Paşayı bir feyiz güneşi, kendisini ise onun karşısında bir zerre gösterir :

- 61 O denlü lûtf u kerem gördü hezretinden kim
O lûtfu görmedi ebr-i bahârdan gülzâr
- 62 Nedîm kendi kulun kendi müstmendindir
Unutma zerreni ey âftâb-ı feyz-âsâr
- 63 Himâyet et ki senin bir yanan çerâğındır
Ta'arruz eylemesin rüzgâr-ı bed-kirdâr
- 65 Cihanda sen gibi müşfik efendisi var iken
Yazık değil mi kala böyle bî-kes ü bî-kâr
- 68 Derin güşâde iken cümle ehl-i 'irfâna
Kalır mı bî-kes o pâkize-tab'-ı sihr-âsâr ⁸²⁰

⁸¹⁹ Muhsin Macit, *Nedim Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s.30

⁸²⁰ a.g.e., s.35

İbrahim Paşaya yazdığı manzumelerde, onu hâmesi olarak kabul eden şair, kendisine de bağlılığını sık sık dile getirmiştir:

- 25 Ey sadr-ı keremkâr ki dergâh-ı refî'in
Erbâb-ı dile kible-i ümmîd ü recâdır
26 Sensin o cihan-sadr-felek pâyeye ki dâ'im
Dergâhına ikbâl ü şeref perde-güşâdır
27 İhlâs ile bendendir eyâ sadr-ı keremkâr
Kulluktur anun pîşesi dahı neye kâdir ⁸²¹

Nedim, bir mesnevisinde ise İbrahim Paşaya durumunu aktarır ve şikayette bulunur. Onun emsalleri çeşitli makamlarla taltif edilmişler, o ise azledileli beri herhangi bir şekilde göreve nail olmadığını dile getirir:

- 10 Bendesin lûtfuna edüp makrûn
Komaz elbette hâtırın mahzûn
11 Dâverâ bendene himâyet kıl
Pek yamân oldu hâli re'fet kıl
12 Bunca demdir ki derdnâk ü melâl
Kaldı bî-kâr u bî-kes ü ma'zûl
13 Cümle akrânı mükrem ü mansûb
Kaldı ancak cihânda ol menkûb
14 Lûtfun olmazsa ey huçeste-hısâl
Öldürür benden bu derd ü melâl ⁸²²

Şairin kaside yazarak teşekkür ve isteklerini dile getirdiği devlet adamlarından biri de III. Ahmed'dir. Kendisine müderrislik verilmesine dair teşekkürlerini dile getirdiği bir kasidede, padişahı över:

- 41 Yâ nice vasfetmeyem kim dergeh-i cûdunda ben
Olmuşumdur böyle bir lûtf-ı 'amîmin mazharı
42 Ya'ni kıldın medreseyle 'abd-ı nâ-kâmın çerâğ
Oldu câ nâm-ı Nedîme bendegânın defteri
43 Husrevâne lûtf edüp şâhâne in'âm eyledin
Dest-i lûtfun sildi ağlarken bu çeşmân-ı teri ⁸²³

Nedim, bir bayram tebriği münasebetiyle Sultan III. Ahmed'in huzuruna çıktığı ve onun eteğini öptüğü için akranları arasında kendini üstün görür ve padişaha şükranlarını sunar. Padişah, kendisine bahşişler vererek onu mükafatlandırmıştır :

- 24 Şehenşâhâ hidivâ şihriyârâ âsman-kadrâ
Bu devletle bu 'abd-i kemterin sebk etdi akrânı
26 Cemâl-i pâkin sâ'irden artuk görmek ister dil
Efendim kıldı ihyâ nutk-ı cân-bahşın dil ü cânı
61 Yine ıydıyye bahşişler verüp fevvâre-i dil-cû
Dem-â-dem etmede etrâf-ı havza sîm-efşânı ⁸²⁴

Medine şehri kadılığının Mekke ile bir tutulması hususunda çıkartılan kanun, Nedim'i sevindirmiştir ve şair bu yüzden III. Ahmed'e bir kaside yazar. Önceki padişahlar, oraya hizmet

⁸²¹ Muhsin Macit, *Nedim Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s.86-87

⁸²² a.g.e., s.214-215

⁸²³ a.g.e., s.25

⁸²⁴ a.g.e., s.48-50

etmekle övünmüşler ve fakat buranın rütbesini hep geride tutmuşlardır.Padişahın Medine şehrinin kadılığını Mekke derecesine yükselmesi,bir keramettir ancak:

- 12 Mülûk-ı Âl-i Osman hizmetiyle fâhr ederlerken
Kazâsı rütbesin dñn eylemişlerdi ne hikmetdir
13 Bi-hamdi'llâh ki şimdi pâdişâh-ı âsman-mesned
Anı hem rütbe kıldı Mekkeye hakkâ kerâmetdir ⁸²⁵

Şair,III.Ahmed'e yazdığı bir kıt'ada,onun lütfu ile adının anıldığını söyler ve kendisinden gördüğü iyilik ve ihsanlarla mutlu olduğunu ifade eder.Nedim'in tek derdi onun kapısında kulluktur; yoksa cihanın onun gözünde hiçbir kıymeti yoktur:

II

Cihanda lütfunla anıldı adım
Senin ihsânınla dâ'imâ şâdım
Kapında kulluktur ancak murâdım
Almam bu cihâmı pula hünkârım ⁸²⁶

Şair Nedim'in istekte bulunduğu kişilerden biri de sadrazam Şehid Ali Paşadır.Paşadan maddi istekleri bulunan şair,sadrazamın yapacağı ihsanın ümitsiz bedenine can vereceğini ifade eder:

- 69 Şekvâyı koy Nedim ki elbet bu rüzgâr
Eşkeste fülk-i kâmina bir bâdban verir
70 Bir dem gelür ki lutf-ı revan-bahş-ı âsafî
Dilde hezâr mürde-i ümmîde cân verir
72 Sen gayri destin aç yürü bir âstâna kim
Şâh u gedâya matlabını ol âstân verir ⁸²⁷

4.40. Nevres-i Kadîm

Asıl adı Abdürrezzak'tır. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte, Kerkük'te dünyaya gelmiştir. Nevres'in tahsilini nerede yaptığı ve kimlerden ders aldığı bilinmemektedir; fakat Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere her üç dilde manzum ve mensur eser verebilecek derecede iyi bir medrese eğitimi görmüştür.

Nevres-i Kadîm, devlet memurluğuna hizmet-i kitabîlik olarak başlamıştır. Hekimoğlu Ali Paşanın Tebriz seraskerliği (M.1726) ile Revan seraskeri tayin edildiği (M.1730) dönemlerde onun mahiyetine katılmış ve himayesine girmiştir. ⁸²⁸Hekimoğlu Ali Paşa ile Revan seferine katılan Nevres-i Kadîm, sadrazam olan Hekimoğlu Ali Paşanın beraberinde İstanbul'a gelmiş ve paşanın kurmuş olduğu kütüphaneye hâfız-ı kütüb olarak tayin edilmiştir. Bunu yazdığı bir manzumede şöyle anlatmaktadır:

Terk-i vatan ferâgat-ı mâl ü menâl idüp
Nevres Sitanbul'ı giderek mesken eyledim ⁸²⁹

⁸²⁵ Muhsin Macit,**Nedim Divanı**,Akçağ Yayınları,Ankara,1997, s.60

⁸²⁶ a.g.e.,s.270

⁸²⁷ a.g.e.,s.22

⁸²⁸ Hüseyin Akkaya,**Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı**,Basılmamış Doktora Tezi,Marmara Üniv.SBE,İstanbul,1994,s.21-23

⁸²⁹ a.g.e.,s.24

Yaklaşık olarak iki yıl Hekimoğlu Ali Paşanın yanında bu görevi devam ettiren Nevres,ilmî kudreti sayesinde İstanbul'daki münevverler arasında kendine müstesna bir yer sağlar.Sadrazama yakın oluşu,iyi bir çevre edinmesine de sebep olmuştur.

Hekimoğlu Ali Paşanın isteği üzerine İranlı şair Şeyh Sâdî'nin bir kasidesine tahmis yazan Nevres, şiirinin beğenilmesi üzerine müderris olarak taltif edilir ve daha pek çok caize ile mükâfatlandırılır.⁸³⁰

Nevres, müderrislikten sonra 1734-1741 yılları arasında Üsküdar'daki bir medreseye nâib olarak tayin edilmiştir.M.1741 yılında ise mevâlî-i devriye sınıfına dâhil olup Bosna kadısı olmuştur. Hekimoğlu Ali Paşanın ikinci defa sadarete getirilişi dolayısıyla yazdığı bir tarih kasidesinde, bu tayinden maaşının azlığı dolayısıyla memnun olmaz:

İmdâd-ı Re'îs Râgîb Efendiyle efendim
Bîçârene mansıb virilen Bosnasarâ'dır
Ne deynime vâfi o da ne hâneye kâfi
Allâh bilür hâlimi da'vâma güvâdır⁸³¹

Yine aynı kasidenin devamında;
Bir hâne kerem kıl bana mansıbı nakl it
Bir mansıba kim yine tarîkimce sezâdır

diyerek Hekimoğlu Ali Paşadan kendisini başka bir yere tayin etmesini istemektedir.⁸³²

Bosna kadılığından azledildikten sonra beş yıl boyunca görev alamayan Nevres, büyük bir geçim sıkıntısına düşmüştür. Bu sırada Sadrazam Tiryaki Mehmed Paşanın gazabına uğrayarak onun fermanıya bir müddet evinde oturmak mecburiyetinde kalmıştır.Bu mecburi ikametini herhangi bir nedeni kayıtlarda görünmemekle birlikte,Nevres,yazdığı bir kasidede,kabahatli olduğunu ifade ederek Paşadan affını dilemektedir:

'Afv eyle beni Hazret-i Allâh için olsun
Peygambere bağışla bu 'isyânım efendim
Bir dahı eger semt-i muhâlifde bulursan
Vir hançerine su yerine kanım efendim⁸³³

Yine başka bir manzumesinde, kendisine vazife verilmemesini şu manzume ile sitem yollu bildirir:

Ey Âsaf-ı kâmvir zamânında senin
Kimi Haleb oldu kimisi Şâm oldu
Yarın sana da gelür dimişdin nevbet
Kurbânın olam bu gün de ahşâm oldu⁸³⁴

Firârî-zâde Abdullah Paşanın sadarete gelmesi ile Tokat kadılığına gönderilen Nevres, paşaya yazdığı bir kasidede, felekle söyleşerek kendi durumunu da dile getirir. Feleğe sitemde bulunan şair, yine onun ağzından sitemine cevap bulur:

⁸³⁰ Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı,Basılmamış Doktora Tezi,Marmara Üniv.SBE,İstanbul,1994, s.25

⁸³¹ a.g.e.,s.27

⁸³² a.g.e.,s.28

⁸³³ a.g.e.,s.29

⁸³⁴ a.g.e.,s.540

Nice kıydın beni ayırmaga ol bezm-i kudsîden
 Ki reşk-i intizâmı bir dâ gider hayl-i sürûşânı
 Çeküp aldın elimden gûşe-i dâmân-ı ihsânı
 Yetürdün gûşe-i dâmânıma çâk-ı girîbânı
 Gözümde tütüyâ itdin o hâk-i pâk-i dergâhı
 K'ana nisbetle gelmez 'aynıma kuhl-ı Sifâhânı
 Didî ey nev-süvâr-ı herze-tâz-ı sâha-i ümmîd
 Galat-fehmi cihânın rûzigârın yâve-destânı
 Sana ben eylik itdim hakk-ı sa'yim vardır üstünde
 Eger kâ'il olursan hAkkâ isbât eylerim anı
 Ki bundan bir yıl evvel bir şeb-i tarîk-i firkatde
 Hezârân hasret ile eyler idin âh u efgânı
 Kudûm-ı pâk-i 'Abdullah Paşaya çeküp hasret
 Umardın ehl-i istihrâcdan bu derde dermânı
 İderdin çarha minnet yalvarırdın necm-i ikbâle
 Seni itmişdi isti'âb istilâ-yı hayrânî
 Niçün terk itdin İstanbul'ı gitdin semt-i Tokat'a
 Düşüp sahralara mânend-i gül-i beyâbânî
 Sana mansıb yetişmez miydi lutfi ol keremkârın
 Toyurmuşken cihânı cûybâr-ı lutf u ihsânı
 Bakup gördüm ki bahtın sözleri hep sıdka makrûndur
 Kime 'arz eylesem ahvâli tasdik idecek anı
 Zarûrî yine döndüm didim ey baht-ı sa'âdetmend
 Kabâhat bendedir bildim budur mahsûl-i nâdânî
 Kime varsam talebkâr-ı devâ olsam 'aceb bilmem
 Sana kaldı bu derd-i bî-devrânın yine dermânı
 Kerem it Nevres'e bir çâre kıl Allâh için olsun
 Yeter oldu dil ü cân mahbes-i hicrânda zindânî
 Didî Nevres egerçi cürmânî ta'dâd müşküldür
 Tekeffül idemem 'afva bu 'isyân-ı firâvânı
 Tasavvurda velîkin hâtıra bir şey gelür şimdi
 Eger i'mâl idersen vardır anın râh-ı âsânî
 İştirdim sadr-ı a'zam ehl-i dil bir zâtdır dirler
 Severmiş cân u dilden ehl-i tab' erbâb-ı irfânı ⁸³⁵

Nevres, bundan sonra Abdullah Paşaya döner ve ondan kendisini affetmesini ve bu hicran kucağında unutmamasını ister:

Keremkârâ suçum çokdur velîkin 'afvına nisbet
 Anar şebnemle hurşîdi dahı katreyle 'ummânı
 Turalım dergeh-i lütfunda bin kan itmişim 'afv it
 Eyâ kânûn-ı şinâs-ı merhamet kanı kerem kanı
 Bu matla'dan çıkan ma'nâ-yı ra'nâ hakkı sultânım
 Unutma Nevres-i âvâre-i ber-geşte-sâmânı ⁸³⁶

Nevres, Abdullah Paşaya yönelik yazdığı başka bir manzumede, Tokat'a gitmek için bile yol parası bulamadığını anlatır:

Âsafâ Hak 'ömrini devletle efgân eylesün
 Bana itdin bu kadar in'âmlar ihsânlar
 Virmiyorlar yol masrafın bir kimse bilmem n'ışleyim
 Bir gurûşa almıyor Tokat'ı bâzergânlar ⁸³⁷

⁸³⁵ Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. SBE, İstanbul, 1994, s.273-274

⁸³⁶ a.g.e., s.276

⁸³⁷ a.g.e., s.541

Tokat kadılığından M.1748 yılı ortalarında ayrılan Nevres, bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra Filibe kadısı olmuştur. Bu müddet zarfında, Defterdar Behcet Efendinin maddî yardımlarıyla hayatını idame ettirmiştir.⁸³⁸Filibe kadılığından azlini müteakip Edirne olayı meydana gelmiş; Nevres de I.Mahmud'un fermanıyla Edirne'de birkaç ay ikamete mecbur edilmiştir. Bundan sonra, yine I.Mahmud'un emriyle Girit'in Resmo kasabasına sürgün edilmiştir. Şair, bu sürgünler dolayısıyla padişaha sitem etmektedir:⁸³⁹

Kime hâlin aglasun dünyâda bilmem Nevresâ
Şol garîb-i bî-ser ü pâyı ki sultân agladır (G 44/7)

Nevres'in cürmine pâyin yog imiş farz edelim
Ya senin merhametin yok mı meded pâdişehim (G 84/7)

Gönlümü ürkütüdi hattın çıkdı gitdi gelmedi
Düşmesün bir kimse yâ Rab gurbete fermân ile (G 120/4)

Sürgün bile olsa, maddi sıkıntılarında kurtulabilmek için bir yandan Girit eyaletinin Kandiye'deki yetkililerine kasideler takdim eden Nevres'i, diğer yandan özlem ve ıstırap dolu sürgün hayatından kurtulmak ümidiyle İstanbul'daki devlet büyüklerine arz-ı haller, duânâmeler yazar. Pek çoğuna cevap bile alamaz; alabildiği cevaplarda ise, kurtuluş ümidini gerçekleştirecek en ufak bir ışık dahi göremez.

Bu yıllarda kaside yazıp sürgünden kendisini kurtarmasını beklediği devlet adamlarından biri de sadrazam Köse Bahir Mustafa Paşadır. Şair, paşaya yazdığı bir kasidesinde, gurbetten şikayet eder ve paşadan kendisini gurbet diyarlardan kurtarmasını bekler:

Koyup kanda gidersin sen beni ey yâr-ı dîrîne
Murâdın kankı cânibdir ne yerdir kankı milketdir
Bilürsin sen benim bir sâhib-i hasret-keşim vardır
Ki kaç yıldır yeri künc-i mihen zindân-ı gurbetdir
Yetiş bir câm-ı cân -âşûb-ı diger sun bana sâkî
Zamân-ı merhamet vakt-i kerem hengâm-ı şefkatdir⁸⁴⁰

Şair, aynı kasidenin devamında, Mustafa Paşaya beş yıl önce de bunun benzeri bir kaside yazdığını ifade eder. Gurbet, şair için büyük bir ıstırap sebebidir. Bunun üstüne eklenen geçim derdi, Nevres'i daha büyük sıkıntılara sokmaktadır:

Zamânlar oldı ehlimden 'ıyâlimden cüdâ düşdüm
Mekânım küllhan-ı gam meskenim günc-i mezelletir
Gam-ı gurbet beni giryân u biryân itdi imkâna
O rütbe seyl-i eşk ü âteşim vakf-ı sirâyetdir

Egerçi derd ü dâg-ı gurbetde hadd ü nihâyet yok
Beni illâ perîşân eyleyen fikr-i ma'îşetdir
Ümîd-i lutf ider senden efendim yüz hacâletle
Gönül âvize-i dâmân-ı ihsân u 'inâyetdir⁸⁴¹

⁸³⁸ Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv.SBE, İstanbul, 1994, s.29

⁸³⁹ a.g.e., s.116

⁸⁴⁰ a.g.e., s.294-295

⁸⁴¹ a.g.e., s.296

Nevres, devrin şeyhülislamlarından Seyyid Mustafa Efendiye de gurbette oluşundan ve maddi imkansızlıklarından yakınır:

Çok zamândır kim cüdâyam şâhid-i maksûddan
Haylidir devrân beni ser-germ-i hicrân eyledi
Nevresâ besdir şikâyet hâl-i zârın mû-be-mû
Anlandı memdûh-ı ‘âli-şânın iz’ân eyledi
Var emîn ol kim o genc-i feyz nakd-i vaktini
Masraf-ı âsâyış-i erbâb-ı ‘irfân eyledi⁸⁴²

Nevres, Resmo’da tam altı yıl kalır. Sultan I.Mahmud’un vefatı üzerine III. Osman tahta geçer ve nihayet Nevres de bir fermanla Bursa’ya sürgüne yollanır.⁸⁴³

III. Mustafa’nın padişah olması ile Nevres’in makûs talihi döner ve Bursa’ya gelişinin otuz üçüncü ayında (M.1757) affedilerek İstanbul’a gelir.⁸⁴⁴ Nevres, III. Mustafa’nın tahta çıkışı münasebetiyle yazdığı cülûsiyenin medhiyye bölümünde, padişahın kendisini gurbetten kurtardığını şöyle dile getirir:

Gurbet illerde sekiz yıl hasret-i evlâd ile
Mihnet ü kürbet-gam-ı eyyâma oldum mübtelâ
Bunca feryâd eyledim bir kimse imdâd itmedi
Derdim efzûn oldu umdukça etıbbâdan devâ
Hızır-ı ihsânın yetişdi ‘âkıbet feryâdına
Hem bana çok garîbe şefkat itdin Husrevâ⁸⁴⁵

Sürgün edilmeden evvel Devriye mevâlisi olduğu için,tevriye yoluyla kelimelerin ikinci manalarına sığınarak Mahreç mevleviyetlerinden birisine tayin edilmesini, cülûsiyenin müteakip beyitlerinde şu şekilde arz etmektedir:

On yıl olmuş Filibe’den ‘azlim şu’ürüm kalmamış
Yohsa vasf-ı zâtını ben böyle itmezdim edâ
Rûzigârın gadri ahvâlîm perîşân itdi pek
Elvirirse âh bir cem’iyyet-i hâtır bana
Tengnâ-yı ‘azlden mahrec bulursam eylerim
Göklere âvize-i manzûme-i medh ü senâ⁸⁴⁶

Nevres, İstanbul’a gelişinin üçüncü ayında sadrazam Koca Râgıb Paşa tarafından mahreç rütbesine terfi ettirilerek mâzul olup sırası geldiğinde Bilâd-ı erbaaya tayin edilmek üzere M.1758 yılında Kütahya kadılığına tayin edilir. Buradaki görevinden azledildikten sonra, ömrünün sonlarına doğru, Şeyhülislam Dürri-zâde Mustafa Efendinin gayretleriyle ikinci defa Bursa’ya sürgüne gönderilir. Yeni bir gurbete dayanamayan Nevres, Bursa’ya varışından birkaç gün sonra hayata gözlerini yumar.⁸⁴⁷

Nevres’in sürgün sebebi, muhtemelen devlet büyüklerini hicvetmesidir; ama bu tür şiirlerine divanında rastlanmaz.⁸⁴⁸

⁸⁴² Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv.SBE, İstanbul, 1994, s.311

⁸⁴³ a.g.e., s.32

⁸⁴⁴ a.g.e., s.34

⁸⁴⁵ a.g.e., s.36

⁸⁴⁶ a.g.e., s.37

⁸⁴⁷ a.g.e., s.38

⁸⁴⁸ a.g.e., s.36

Nevres Divanında, şairin dönemin devlet adamlarından gördüğü çeşitli maddi yardımlar mukabilinde yazdığı manzumeleri görmek de mümkündür. Devrin sadrazamlarından Divitdar Mehmed Paşaya, paşadan aldığı atıyye karşılığı yazdığı teşekkür-nâme türündeki bir kasidede, şair kendi sıkıntılı durumunu anlatırken, esnafın ve halkın paraya bakışını da gözler önüne sermektedir:

Şair, maddi yönden çok sıkıntılı olduğu anda Sadrazam Mehmed Paşadan gelen yardıma çok sevinmiştir. Sarraflar insafsızdır ve müşteriyi korumamaktadırlar. Şair, canını bile rehin bıraksa, sarrafların kabul etmeyeceklerini söylemektedir. Rehin bedelinin üç katını isteyen sarraflar, üstelik altın ve gümüş dışında bir ücret de kabul etmemektedirler. Bedestendeki(mücevher ve değerli eşyaların satıldığı yer) esnaf da, halkı alenen soymaktadır. Nevres'in yeni eşyasını, eski diye almak istemektedirler.

Satacak bir şeyi kalmadığını söyleyen şair, kasap ve bAKkâln dahi diğer esnaflar gibi olduklarını ve günlerinin sıkıntı ile geçtiğini söyler. Fakat bu dar zamanlarında, sadrazamın gönderdiği akçelerle, gam ve kederi gitmiştir. Şair, Mehmed Paşaya dualar etmektedir artık:

19

Berây-ı Teşekkür-i 'Atıyye-i Sadr-ı A'zam Devât-dâr Mehmed Paşa Yessera'llâhu Mâ-Yeşâ

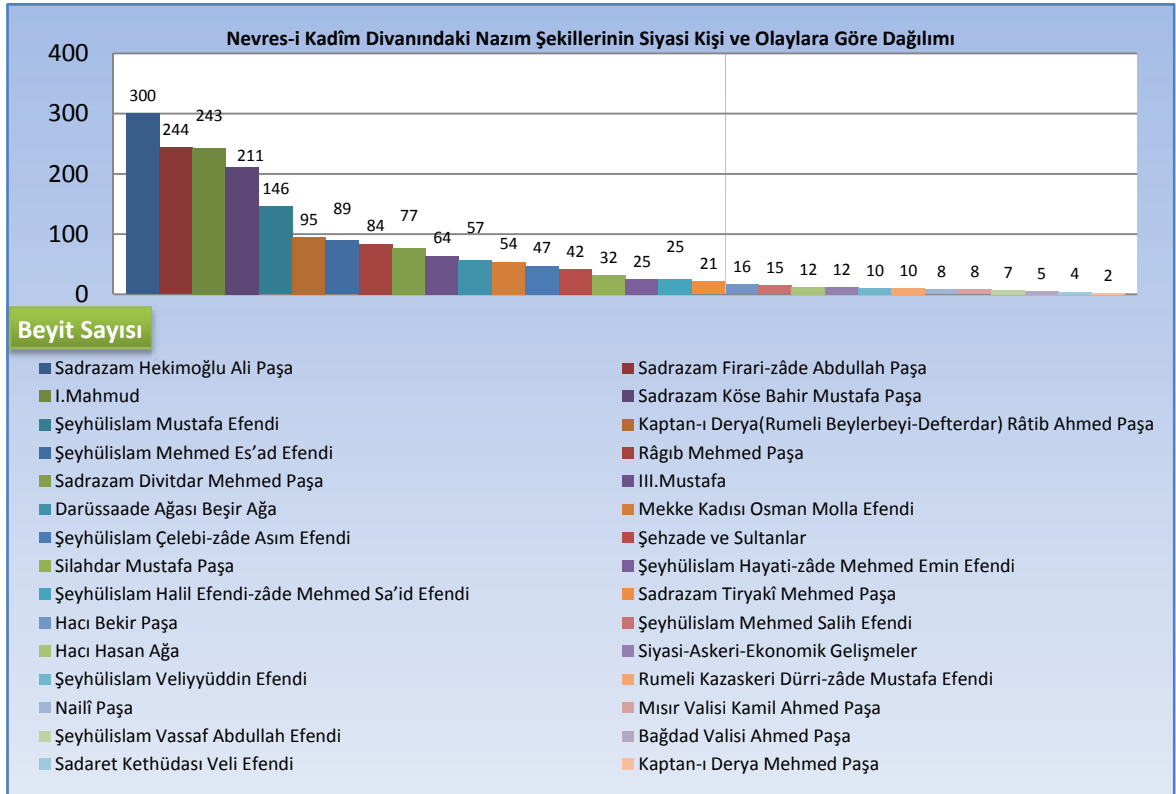
- 2 Şahs-ı iflâs girîbânımı çâk itmiş idi
Dünki gün virmiş idi bana keder sultânım
- 3 Iztrâb itmiş idi nakd-i havâssı gâret
Az kalmışdı vire 'akla zarar sultânım
- 4 Teng-desti bana îrâs-ı gumûm itmiş idi
Komayup dilde meserretten eser sultânım
- 8 Âh o sarrâfların cünbiş-i nâ-hem-vân
Bana anlar neler eylerdi neler sultânım
- 9 Gevher-i cânımı rehn eylesem almazlar idi
Ragbet itmezler idi zerre kadar sultânım
- 10 Rehnin üç katını bir pâreye tutmaz kâfir
O da altun ya gümüş olmalı der sultânım
- 11 Virse de onun on altıya virür anı dahı
Eksik altun ve kesik pare ider sultânım
- 12 Âh illâ sûfi otragı bedestânîler
'Alenen halkı soyarlar gidiler sultânım
- 13 İki yüz akçe ile kapu açar virse biri
Fındık altunını dellâle eger sultânım
- 14 Aldılar köhne behâsiyla cedîd esvâbı
Satacak kalmadı bir pâre deger sultânım
- 15 Düşdi etbâ' vü havâş içre bu kerre gavgâ
Kimi çizme kimi esvâb umar sultânım
- 16 Uydı kassâb ile bakkâl dahı etbâ'a
Girmiş etmekçi de araya meger sultânım
- 17 Vaktimiz ceng ü müdârâ ile geçmekte idi
Hâlimiz böyle idi şâm u seher sultânım
- 18 Geldi bir kimse ki vechinden iderdî leme' ân
Şu'le-i bârika-i necm-i seher sultânım
- 19 Sözi mânende-i sükker dile hâlet-bahşâ
Tavrına şahs-ı edeb gıpta ider sultânım
- 20 Bir peyâm eyledi teblîg-i efendimden kim
Oldi cân gark-ı yem-i feyz-i diğer sultânım
- 21 Sonra el ceyb idüp ol kâsıd-ı ferhunde-peyâm
Kodı meydâna biraz sîm ile zer sultânım
- 22 Didi Nevres sana gönderdi bunu bir dâver
Ki bütün 'âlem edeble ana der sultânım

- 23 Öyle dâver ki muhill-i edeb olur farazâ
Şâh-ı İrân dise yanında eger sultânım
24 Göricek akçayı raks eyledi cân cismimde
Gıtdi fi'l-hâl o kadar derd ü keder sultânım⁸⁴⁹

Nevres, Şeyhülislam Mustafa Efendi tarafından Üsküdar'daki Sugrâ Mahkemesi niyabetine tayin olunur. Ancak bu vazifesini beğenmez. Bunu bir gazelle şöyle anlatır:

İtdim âsûde-i ümmîd dil-i hod-râyı
Büyük iş gördüm alup mahkeme-i sugrâyı
Azgına dahı bulaşmadı mürekkeb kalemin
O tehî-mâye nice zabt idecek da'vâyı
Yüzi ağıyla çıkar mahkemeden mührüm eger
Böyle perhîz ile eylerse dehân âlâyı
Cevz ma'dûd yigirmi beşe Fındık-zâde
Namzed eyledi mahdûmı büyük monlâyı
Lîk saysun yerine koz kosun olsun dilşâd
Yâd idüp Şâmî gibi nâ'ib-i müstesnâyı
Nevresâ böylece kalursa 'abes boş turma
Basvir hüccet-i iflâsa hemân imzâyı⁸⁵⁰

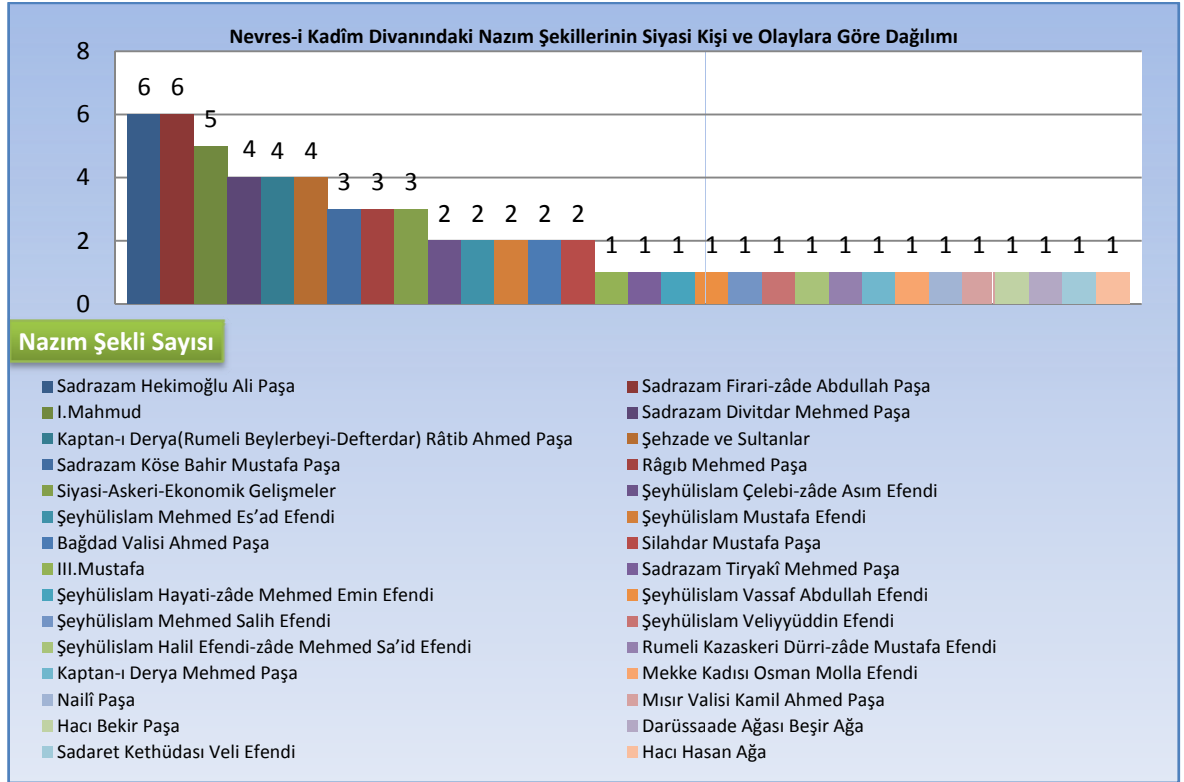
Nevres Divanındaki siyasi kişi ve olaylarla alakalı manzumelerin dağılımı şöyledir:⁸⁵¹

⁸⁴⁹ Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv.SBE, İstanbul, 1994, s.297

⁸⁵⁰ a.g.e., s.522-523

⁸⁵¹ Bu tabloya, çeşme, köşk, cami gibi bina yapımları dahil edilmemiştir. Şairin bilhassa I.Mahmud'un yaptırdığı binalara yönelik pek çok manzumesi bulunmaktadır. Ayrıca, 57 beyitlik bir kaside, I.Mahmud, Sadrazam Abdullah Paşa, Şeyhülislam Mehmed Es'ad Efendi ve Darüssaade Ağası Beşir Ağâ için; 75 beyitlik bir kaside de, Hekimoğlu Ali Paşa ve Şeyhülislam Mustafa Efendi için müşterek olarak yazılmış olup bu manzumelerdeki beyitler, adı geçen şahısların bölümlerine ayrı ayrı yazılmıştır.

4.41. Neylî

Asıl adı Ahmed'tir. Babası, IV. Mehmed döneminde İstanbul kadılığı görevinde bulunmuş olan devrin saygı duyulan âlimlerinden Mîrzâ Mehmed Efendidir. Biraderlerinden biri Şeyhülislam Mîrzâ-zâde Mehmed Efendidir. Neylî, H.1084 (M.1673) yılında İstanbul'da doğdu. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı ve bilinen ilim rütbelerini sırasıyla geçti. Dinî ilimlerde, nazım ve nesirde ilerlemiş ve kısa zamanda devrinin önde gelenlerinden biri olmuştur.

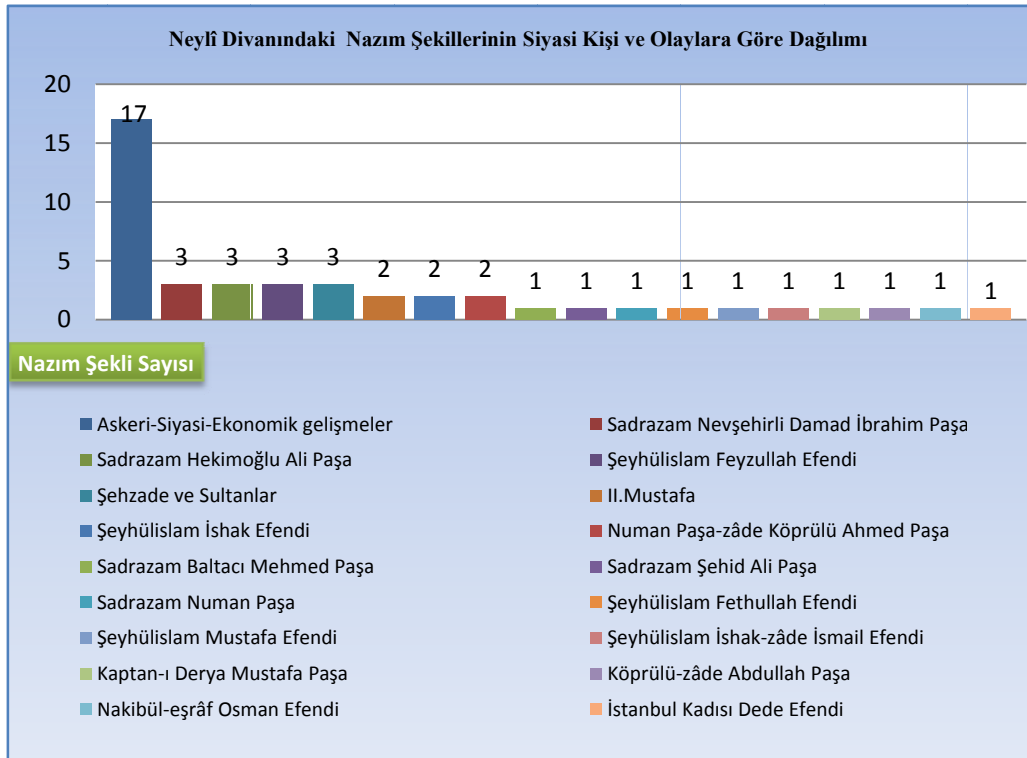
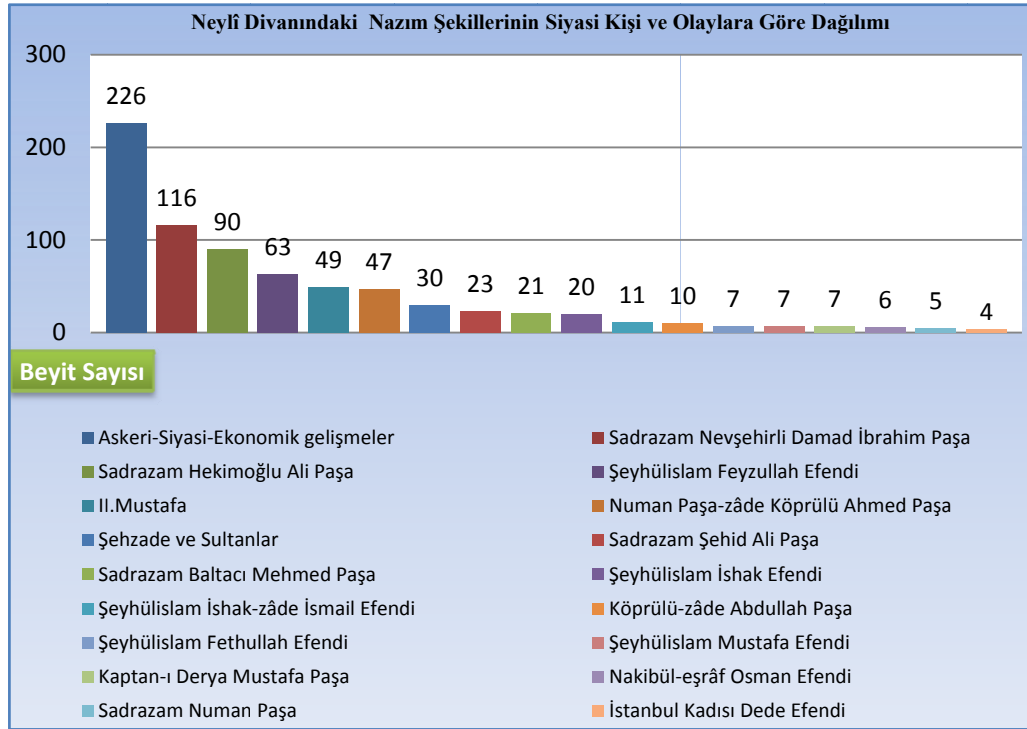
Neylî, çeşitli müderrislik görevlerinde bulunduktan sonra H.1130'da(M.1718) sesesinde İzmir Mevleviyetinde(kadılık) bulundu. Bu görevini, Temmuz 1719 senesine kadar sürdürdü. Daha sonra H.1139-1140 yılları arasında(M.1727-1728) Kâhire kadılığı yaptı. H.1144(M.1731) senesinde Mekke kadısı, H.1147'de(M.1734) Anadolu kazaskeri, H.1149'da(M.1737) İran'la yapılan sulh görüşmesinde devlet temsilciliği görevinde bulundu. H.1154'te(M.1741) Rumeli kazaskeri oldu.

H.1154'te(M.1741) Ca'ferî Mezhebinin beşinci mezhep olarak sayılması hususunda İstanbul'da İran'la yapılan görüşmelerde temsilcilik görevinde bulundu. H.1161'de(M.1747) ikinci defa Rumeli kazaskerliğine getirildi. Bu görevinde iken, halsizlik ve ishal hastalığına yakalandı. Görevini yapmakta güçlük çektiğinden H. Rebiyülevvel 1161'de (Mart 1748) istifâ etti.⁸⁵² Yetmiş yaşlarında olduğu halde H.19 Rebiyülevvel 1161'de(18 Nisan 1748) vefat etti.

Neylî, devlet adamlarıyla ve devlet işleriyle, bulunduğu makamlar gereği içli dışlı olmuş, pek çok siyasi olayı şiirlerine aktarmıştır. Divanındaki siyasi olay ve kişilere yönelik

⁸⁵² Sadık Erdem, **Neylî ve Divanı**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.1-6

manzumeleri incelediğimizde şu şekilde grafikler ortaya çıkmaktadır:⁸⁵³

⁸⁵³ Neyfî Divanının, ayrıca Şeyhülislam Abdullah Efendinin adı, yaptırdığı bir köşk dolayısı ile 31 beyitlik bir tarih kıt'asında geçmekte ise de, köşk, çeşme, kütüphâne vs.bina yapımları tasnif dışı tutulduğu için grafikte buna yer verilmemiştir. Grafikteki isimleri çokluğu dolayısıyla üçüncü derecede önem arz eden siyasi kişiler yine tasnif dışı tutulmuştur.

Neylî Divanında, mesleğiyle ilgili herhangi bir manzumeye rastlamadık. Ancak, yazdığı manzumelerde, devlet adamlarından bazı istekleri göze çarpmaktadır.

Sultan II. Mustafa'ya yazdığı bir kasidede, kendisinden bir makam istemektedir. Padişaha “el-aman” diyen şair, kendisinden daha alt seviyede olan ilim erbabının üst mevkilere gelmesine rağmen kendisine hiç kimse el uzatmamıştır. İlim erbabının altın ve gümüşle işi olmaz. Onun taltif edilmesi, hak ettiği makama getirilmesiyle mümkün olacaktır:

- 27 Şeh-süvârâ it kemâl erbâbına ‘atf-ı ‘inân
Destüne oldu müsellemler çün zimâm-ı serveri
28 El-emân ey dâd bahş-ı dermendân el-amân
Bir nigâh-ı lutfâ şâyân kıl bu ‘abd-i kem-teri
29 Menzile irdi tarîk-i ‘ilmde ebnâ-yı cins
‘İlm ü fazl ile bana hem-pâ degülken ekseri
30 Ben revâ mı böyle pâ-der-gil kalam meddâh iken
Sen gibi bir pâdişâh-ı ‘ârif ü dânişveri
32 Olmuşiken bunca dem üftâde-i çâh-ı belâ
İtmedi bir sâhib-i himmet bana dest-âveri
36 Bes degül mi rûy-ı zerd ü nukre-i eşk-i teri
Hâce-i bâzâr-ı ‘işkun n’eylesün sîm ü zeri⁸⁵⁴

Neylî'nin yardım istediği kişilerden biri de, Sadrazam Baltacı Mehmed Paşadır. Onun vasıflarını anlattığı ve kendisini övdüğü kasidesinde, kaderin kendisini sıkıntı ve gam içinde bıraktığını söyleyerek, onun himmet ve iyilik denizinden bir damlacık da olsa nasiplenmek ister. Zira, çaresiz gönlündeki derdin tek dermanı ve merhemi, Paşanın lütuf ve ihsanıdır:

- 13 Sensin ol çâre-res-i derd-i dil-i şeydâ
Kem-terin lütfun olur zahm-ı derûna merhem
14 Nola kem-katre-i ihsânundan idersem me’ mül
Lücce-i ‘âtıfetünden senün ey bahr-i himem
15 Menem ol bî-kes ü bî-çâre ki her demde
Künc-i mihnetde gam u derd u me’ mülümünden⁸⁵⁵

Damad Şehid Ali Paşa, şairin maddî yardım beklediği devlet adamlarındandır. Kendisine, şefkat ve ihsan nazarıyla bakmasını, cihan aynasında para yüzü hiç görmediğini söyleyerek, kendisinden yardım ister:

- 17 Sezâdur ‘âcizâne ‘arz-ı hâl-i bendeni gûş it
Nigâh-ı şefkat ü ihsânuna kıl anı erzânî
18 Benem ol bî-nevâ-yı zâr u ser-gerdân-ı kem-vâye
Ki mir’at-i cihânda görmedüm hiç rûy-ı sâ mânî⁸⁵⁶

Neylî, Şeyhülislam Abdullah Efendinin yaptırdığı bir sahilhane için yazdığı tarih manzumesinde kendisinden lütuf ve ihsanda bulunan velinimet olarak bahseder:

- 20 Enâma sarf ider dâ’im metâ’-ı lutf u ihsânı
Veliyy-i nakd du’â-yı hayrdur ol masrafâ îrâd⁸⁵⁷

Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşayı övdüğü bir muhammesinde ise, onun kapısında hizmet etmenin bir ülkeye hakan olmaktan, onun kapısında üzülmekten gurbette gülmekten, iltifat dolu bakışının ise mîr-i mîran (beğlerbeği) olmaktan daha üstün olduğunu

⁸⁵⁴ Sadık Erdem, **Neylî ve Divanı**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.39

⁸⁵⁵ a.g.e., s.43

⁸⁵⁶ a.g.e., s.45

⁸⁵⁷ a.g.e., s.67

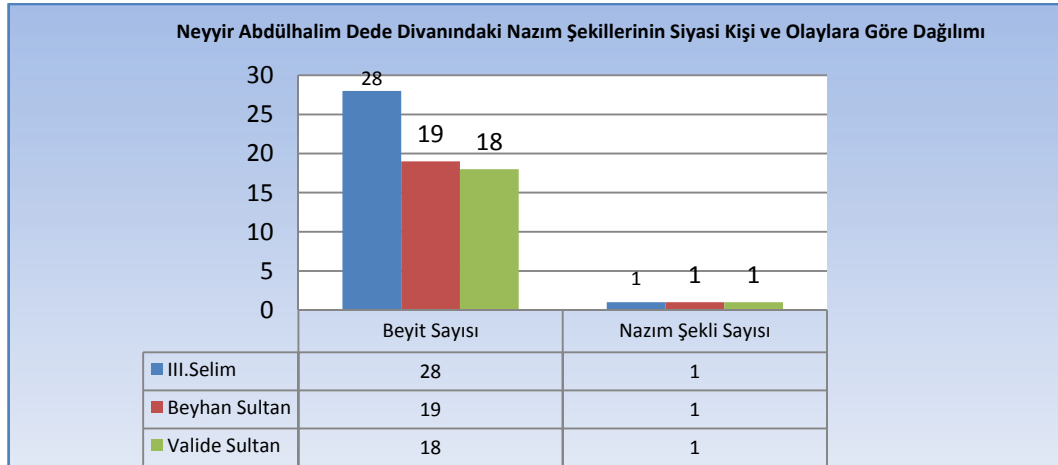
söyler.Onun eşiğinde kul olmak,cihan sultanı olmaktan daha iyidir ,der:

Kapunda hizmetün bir kişvere hân olmadan yegdür
Husûl-i kâm ile gurbette handân olmadan yegdür
Nigâh-ı iltifâtun mîr-i mîrân olmadan yegdür
Deründe rîze-çînî Çine hâkân olmadan yegdür
Eşigünde kul olmak dehre sultan olmadan yegdür.⁸⁵⁸

4.42. Neyyir Abdülhalim Dede

Doğum tarihi konusunda kesin bilgi yoktur.İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir.1791 yılında Şeyh Gâlib'e bağlanmıştır.⁸⁵⁹1795 yılında dede oldu.Şeyh Gâlib'in ölümünden sonra Galata Mevlevihanesinden ayrılarak Rumeli'ni dolaşmıştır.Daha sonra Yenişehir Fener Mevlevihanesine şeyh olur.Neyyir Abdülhalim Dede,1800 senesinde ölmüştür.(H. 1215)

Neyyir Abdülhalim Dede Divanındaki manzumeler daha çok tasavvufî konuları içermektedir. Siyasi kişi ve olaylara yönelik manzumeleri ise,aşağıda tablo halinde gösterilmiştir:⁸⁶⁰

4.43. Ömer Besim

Asıl adı Ömer'dir.Kırım'dan İstanbul'a gelerek ilim tahsil etmiştir.Kethüdâ kaleminde yetişip hâcegândan oldu.Silahdar katipliği başta olmak üzere çeşitli memuriyetlerde bulundu. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekte ve fakat ölüm tarihi 1781 olarak geçmektedir.⁸⁶¹

Şair, Kırım ülkesine gitmesini bir manzumesinde şöyle anlatır:

6 Bir nev-nihâl-i şîveye meftûn olub Besîm

⁸⁵⁸ Sadık Erdem,**Neyyir ve Divanı**,Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları,Ankara,2005,s.233

⁸⁵⁹ Melek Altunel,**Neyyir Abdülhalim Dede,Hayati,Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Selçuk Ünv.SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Konya,1995

⁸⁶⁰ Şair,Beyhan Sultan ve Valide Sultan için,yaptırdıkları imarlardan dolayı manzume yazmıştır.

⁸⁶¹ Zafer Beşli,**Ömer Besim Divanı,Hayati,Edebî Şahsiyeti,Eseri,Divanının İncelenmesi**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AKÜ,SBE, Afyon, 2007, s.16

Gitdi Kırım ülkesi Bağçasarây'ına⁸⁶²

Ömer Besim'in devlet adamlarından bazı istekleri,divanında yer alan manzumelerde göze çarpmaktadır.Dönemin sadrazamlarından Mehmed Paşa bunlardan biridir.

Şair,ömrünü ilim yolunda harcadığını,bunu anlatmanın doğru olmadığını söyleyerek, halinin perişan oluşundan yakınır ve Mehmed Paşadan yardım bekler.Bir şehzadenin doğumunu şefaataçi kılarak Mehmed Paşanın kapısından ricacı olduğunu ifade eder.Vezir-i azamdan şanına layık olan yardımı yapmasını bekler:

- 21 Lütfuna gırre olub hâl-i dil-i zârundan
Azıcık bahs ideyüm âsaf-ı yektâ-güherâ
22 Sarf-ı 'ömr eylemişüm 'ilm ü kemâlâta velî
Zümre-i ehl-i kemâlâta yakışmaz da'vâ
23 Vüzerâ öksüzi üftâde perîşân hâlüm
Rahma şâyetse emekdâr-ı gürûh-ı hulefâ
24 Sıdk ile mevlid-i şehzâdeyi teşfî' idüb
Eylerüm hâk-i der-i devletüne 'arz-ı recâ
25 Gerçi ben bende-i nâ-çîz o vezîr-i a'zam
Eylesün her ne ise lâyıık-ı şâni icrâ⁸⁶³

Şair,Mehmed Paşaya yazdığı bir diğer manzumede de,onun lütfundan ümidini kesmeyeceğini ifade eder:

- 49 Kesmem ümîdüm efendim merhamet ü cûdundan
Eyledümse ne kadar cürm ü hatâyâ-yı vebâl
50 İltimâsum bu ki şâyetse-i ihsânun olub
Hân-ı lütfundan olam behrever-i berr ü nevâl⁸⁶⁴

Şairin Hekimoğlu Ali Paşadan da beklentileri vardır.Yazdığı bir rubâide,çok kötü durumda olduğunu ifade ederek Ali Paşadan lütuf ve ihsan beklemektedir:

- 1 Efendim kîlk-i cûdun lüle-i yenbû'-ı ihsândur
Hemîşe zâtuna lutf u mürüvvet lâyıık-ı şândur
2 Kemâl-i ıztırâbumdan zarûrî keşf-i râz itdüm
'Înâyet himmet eyle gâyet ahvâlüm perîşândur

Ömer Besim Divanında, kime ve hangi makama yazıldığı belli olmayan, ancak şairin devlet adamlarından gördüğü ihsan ve lütuf karşılığında teşekkürlerini dile getirdiği manzumeler de bulunmaktadır:

- 1 Oldum garîk-i lücce-i lutf u mürüvvetün
Dil-mürde oldı zinde-i nutk-ı 'inâyetün
5 Sâyende def'i-i gam idüp oldı 'Ömer Besim
Farkında ber-devâm ide Hak zıll-ı re' fetün⁸⁶⁵

Şairin divanındaki manzumelerin, siyasi kişi ve olaylara göre dağılımı şöyledir:⁸⁶⁶

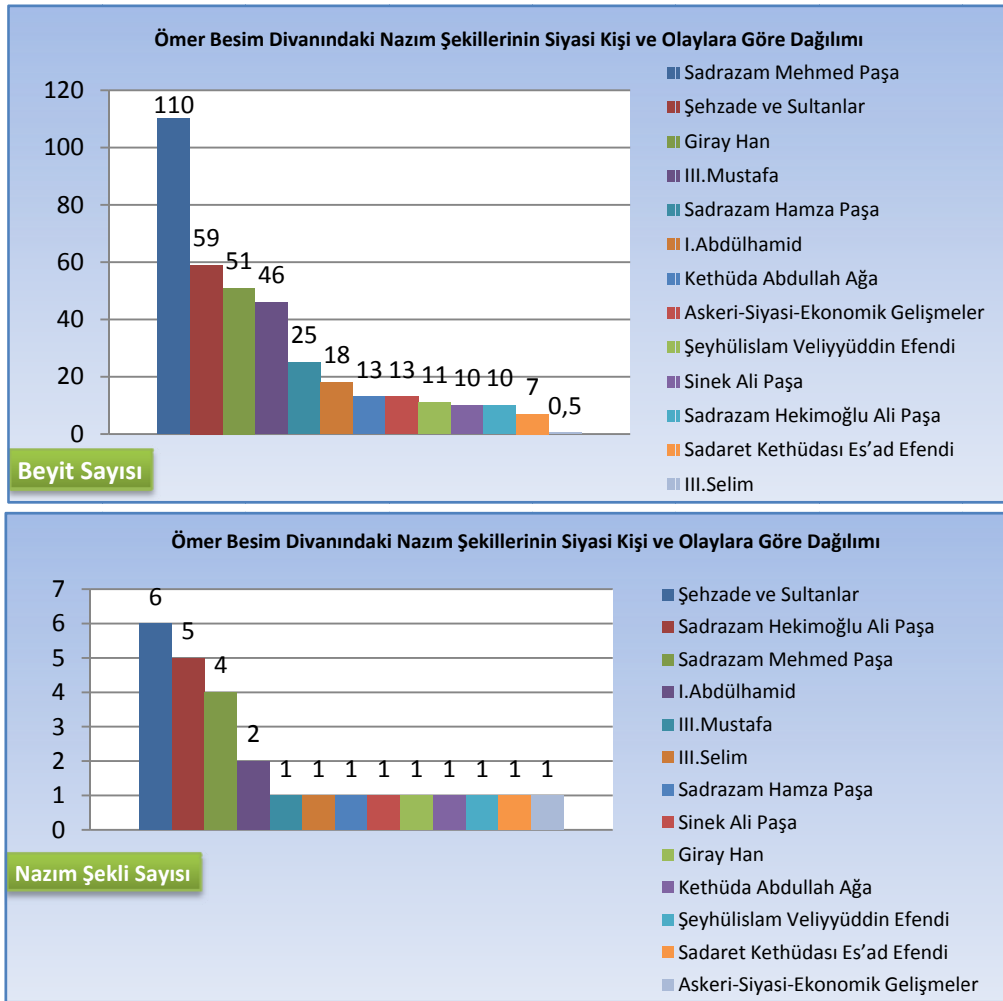
⁸⁶² Zafer Beşli,Ömer Besim Divanı,Hayati,Edebi Şahsiyeti,Eseri,Divanının İncelenmesi,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AKÜ,SBE, Afyon, 2007,191

⁸⁶³ a.g.e.,s.184

⁸⁶⁴ a.g.e.,s.190

⁸⁶⁵ a.g.e.,s.230

⁸⁶⁶ Ömer Besim Divanında yukarıdaki tabloda yer almayan , riyaset makamına gelmiş ve ismi verilmeyen bir kişiye yazılmış 21 beyitlik bir manzume daha yer almaktadır.Bkz.a.g.e.,s.223

4.44. (Kırımlı) Rahmî

Asıl adı Mustafa'dır.Kırım'ın Bağçesaray Kasabası'nda doğmuştur.Doğum tarihi bilinmemektedir.İlk bilgileri amcası Hüseyin Efendiden aldıktan sonra İstanbul'a gelip Damad İbrahim Paşaya kaside takdimiyle intisab etmiş;sonra İbrahim Paşanın oğlu Mehmed Paşanın defterdarlığına tayin olunmuş,daha sonra Tersane katipliğinde ve İran'a sefir olarak giden Kesriyeli Ahmed Paşanın maiyetinde bulunmuş,dönüşünde yine Tersane katipliği hizmetinde bulunuyorken M.1752 yılında vefat etmiştir.⁸⁶⁷

Kırımlı Rahmî,bir manzumesini Kırım'a sürgüne gönderilmesi üzerine yazmıştır.Bu manzumede,kendini hüner sahibi olarak vasıflandırır ve hüner sahiplerinin vatandan uzakta,gurbet diyarlarda tek başına olmasını,sedef içinde tek başına bulunan büyük bir

⁸⁶⁷ Sevgi Elmas,**Rahmî(Kırımlı,Mustafa)Hayatı,Edebî Şahsiyeti,Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Trakya Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Edirne,1997,s.IV

mücevherin durumuna benzetir:

78

Kırım'a Nefyinde Demiştir

1. Değildir nâ-şinide merdüm-i dâna garîb olmak
Sühanda şartdır lafz âşinâ ma nâ garîb olmak
2. Hüner-mendâna gurbet-der-vatandır şâhid-i rühcân
Ki 'âdetdir sadefde gevher-i yektâ garîb olmak
3. Değil bî-gâne çarhın âşinâyım her cefâsıyla
Tahammülsüz-terdir cümleden ammâ garîb olmak
4. Eder îmâ sühandân olduğım vâ-beste-i mihnet
Kafesde böyle Rahmî bülbül ü bebgâ garîb olmak
5. Sebeb budur dururken sad-hezâr üşkûfe-i bî-sûd
Miyân-ı hârda gül-gonca-i ra nâ garîb olmak ⁸⁶⁸

Rahmî,bir manzumesinde Nevşehirli Damad İbrahim Paşadan,yaklaşan bayram münasebetiyle sıkıntısını bildirerek maddî yardım bekler:

33. İşte bayram üstüdür hengâm-ı zînet vaktidir
Mevsim-i 'id-i şerîf âvân-ı hacletdir gelen
34. Ben de bilmem neylesem nitsem dil-i bi-çâreye
Derd-i gûn-â-gûn ile bir başka hâletdir gelen
35. Besdir ey dil tâ-be-key tasdî-i nâ-ber-câ yeter
B'ad-ezîn vakt-i duâ-yı isticâbetdir gelen ⁸⁶⁹

Bir başka manzumesinde,kaside söylemekten asıl gayesinin İbrahim Paşanın ihsanına ulaşmak olduğunu söyleyen Rahmî,aksi takdirde paşanın vasıflarını anlatmanın imkansız olduğunu dile getirir.Şairin,halini arz etmesindeki gayesi şikâyet değildir.Yalnız,herhangi bir gelirin olmuyuşu,şairi zor durumda bırakmaktadır:

24. Kaside söylemekten kasdı hayl-i bî-nevâyânın
Vesîle ittihâz etmektir ancak cerr-i ihsâna
25. Ki yohsa hakk-ı t'abîr olsa sultânım ne mümkündür
Senin evsâf-ı zâtın eylemek pâkîze-gûyâna
26. Efendim lutf-ı Hakla böyle mi eylerdim evsâfın
Amân verseydi gamdan çarh bir lahza dil ü câna
27. Şikâyet sanma kasdım sana ahvâlim hikâyetdir
Şikâf-ı sîne-i sad-pârem etdi işte dâmâna
28. Değil îrâd ü masraf belki gökde yıldızım yokdur
Kemend atsam nola âhımla her şeb necm-i rahşâna ⁸⁷⁰

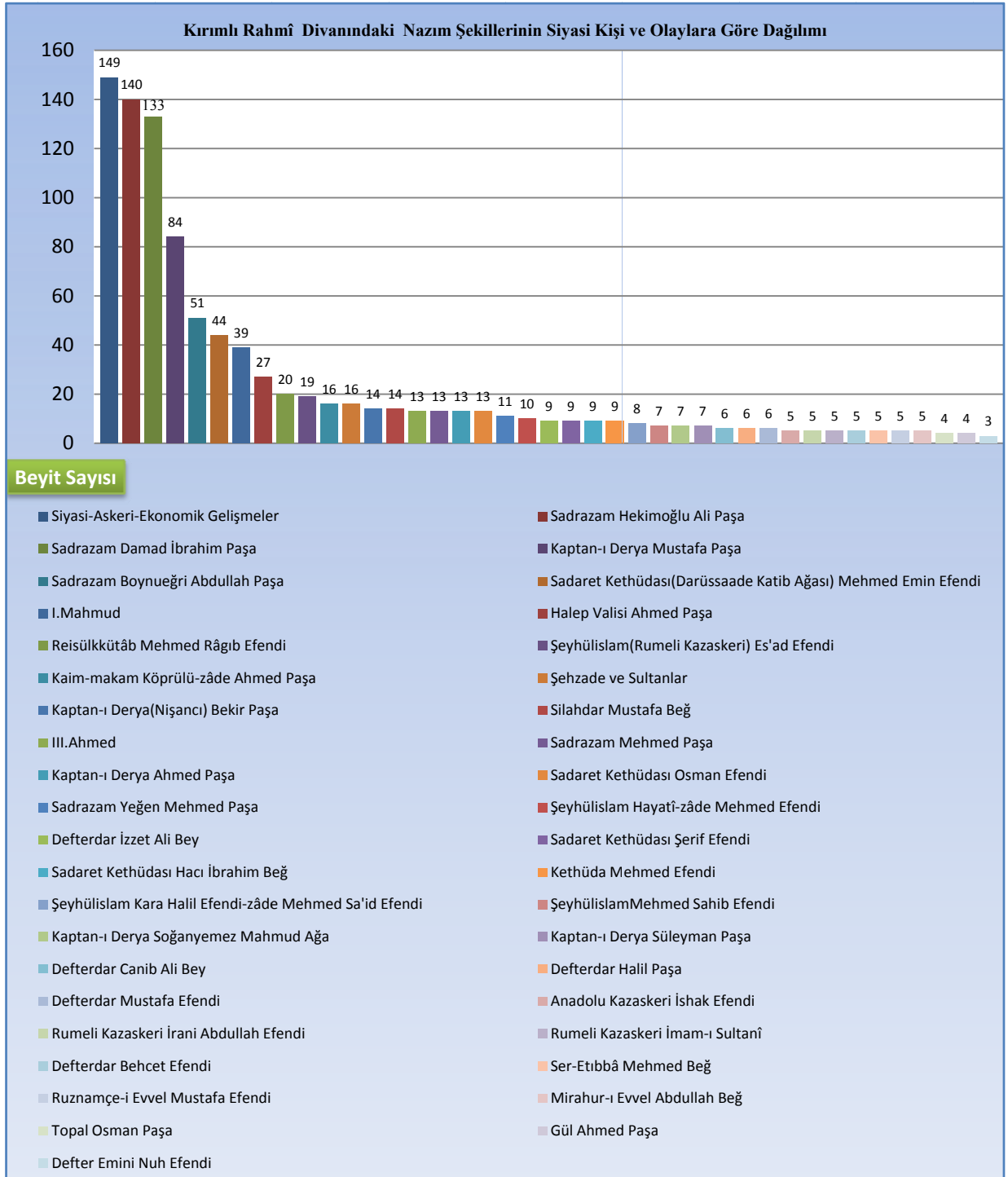
Rahmî Divanında, 20 kaside, 117 tarih manzumesi bulunmaktadır.Ayrıca şair,bazı gazellerinde ve çeşitli musammatlarında siyasi kişilerden de bahsetmektedir.Sultan III.Ahmed,Sultan I.Mahmud'un ve diğer sadrazam ve devlet adamlarının yaptırdığı binalara yönelik manzumeler de yine divanda yer almaktadır.Şair,sadrazam,şeyhülislam ve kaptan-ı deryâ gibi siyasi kişilerin dışında,ikinci ve üçüncü derecedeki diğer pek çok devlet adamından çeşitli vesilelerle manzumelerinde bahsetmektedir.

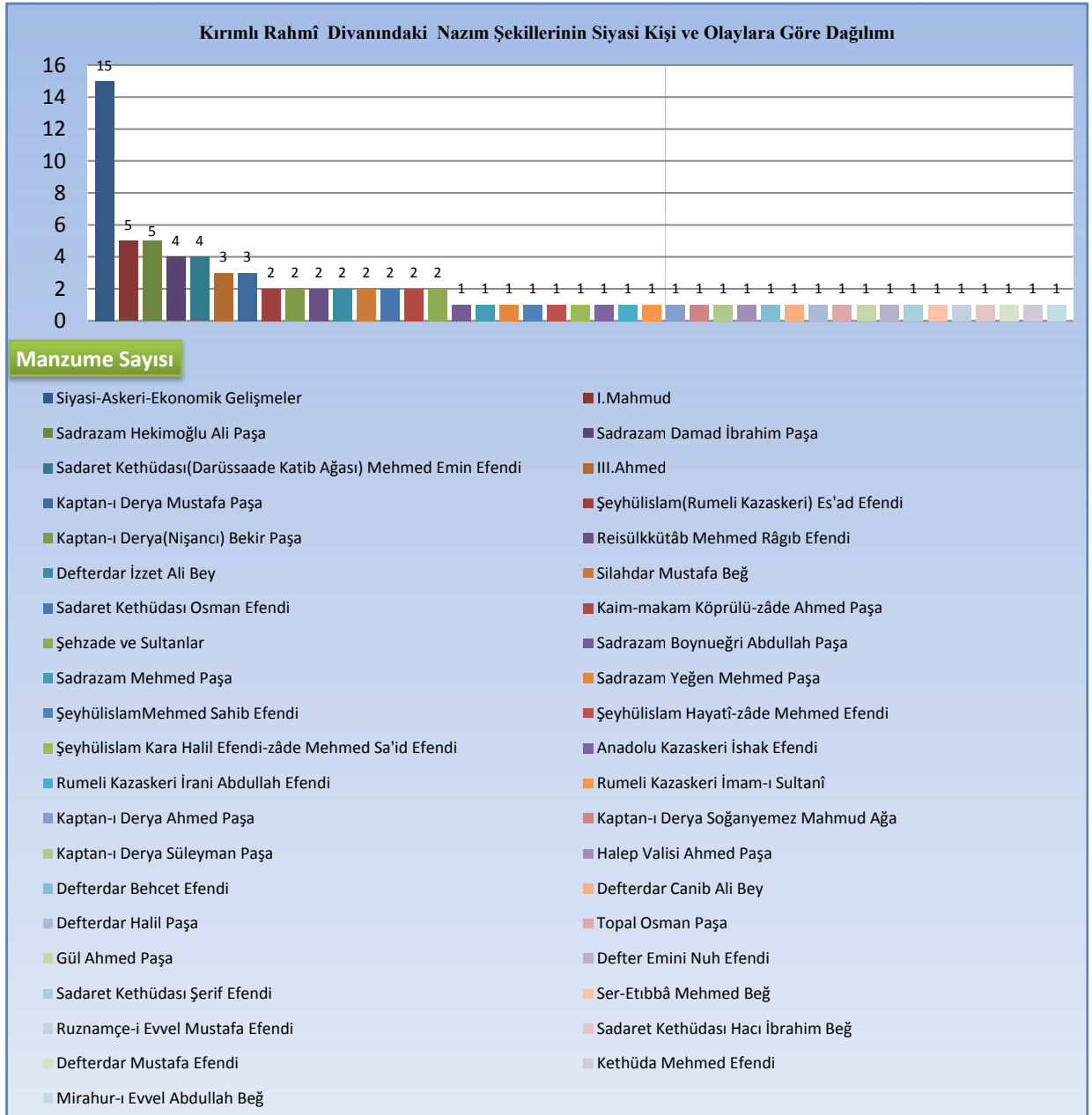
⁸⁶⁸ Sevgi Elmas,Rahmî(Kırımlı,Mustafa)Hayatı,Edebî Şahsiyeti,Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Trakya Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Edirne,1997,s.87

⁸⁶⁹ a.g.e.,s.7

⁸⁷⁰ a.g.e.,s.9

Divandaki siyasi kişi ve olaylara yönelik yazılmış manzumelerin dağılımı şöyledir:

4.45. Râsih

XVIII. yy'ın ilk yarısında yaşamıştır. Hayatı hakkında fazlaca bilgi bulunmamaktadır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Mısır valisi Râmî Mehmed Paşaya kâtip olmuştur. Ölüm tarihi 1731'dir.⁸⁷¹

Râsih Divanında, bir münacât dışında kaside bulunmamaktadır. Divanının sonunda ise, 21 tarih manzumesi yer almaktadır. Gazellerinden biri ise müzeyyel tarzda olup Mısır Valisi Râmî Mehmed Paşaya yazılmıştır. Paşa, şaire yardım elini uzatıp onu koruduğu gibi şairlik yönü

⁸⁷¹ Özge Öztekin, *Râsih Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniv. SBE, Ankara, 1997, s.8

de olan bir kişidir:

Vâdî-i şî're ayak basmak dilersen Râsihâ
Kıl niyâz-ı dest-giri Râmî-i üstâddan

Râsih,bakır paraya muhtaç olacak kadar yoksul biridir.İçinde bulunduğu durumu,şu beyit en iyi şekilde anlatımtır:

Rûs-i ahmer görince âh iderem
Müflisem yılduza kemend ataram⁸⁷²

Ancak buna rağmen kanaatkarlığı elden bırakmaz ;taç ve taht sahibi olmaksansa,bir hırka ve bir külâhı olmak yeğdir:

Tende mû serde dūd-ı âh yeter
Bana bir hırka bir külâh yeter. (G34/1)
Kânî ol bir hırka-i peşmîne-i sad tâneye
Terk-i tâc ü taht it İbrâhim Edhemlik budur.(G.35/3)⁸⁷³

Bu ifadelerine rağmen Râsih, Rûznâme-i-zâde Mehmed Ağaya yönelik yazdığı 49 beyitlik mektubunda,kendisinden yardım bekler ve kulluğunu kabul etmesini diler:

10 Bendeni kulluga kabûl eyle

Lutf ü ihsânun ile kul eyle

11 Kullarun gerçi bî-kıyâs ammâ

Kılma bana mukâyese cânâ

Şair daha sonra,başkalarının para ile övündüğünü buna karşılık ,kendisinin sevgili yoluna feda edilecek bir canı ile gözyaşı olduğunu dile getirir ve Mehmed Ağadan yardım ve ihsan bekler:

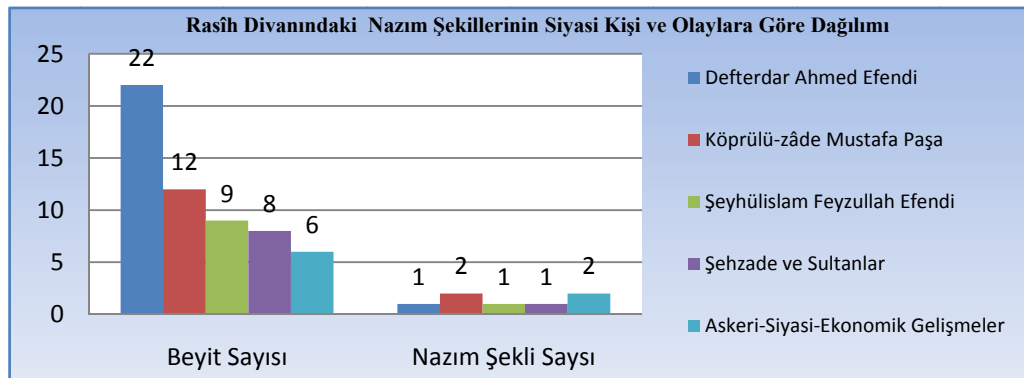
44 Vâsıl oldukda bu du'â-nâme

Dest-i ihsânuna olup hâme

45 Ol nüvisende-i cevâb şehâ

K'olasın nâ'il-i sevâb şehâ⁸⁷⁴

Râsih Divanında daha çok ders ve öğüt verici hikâyeler bulunmakla birlikte, özellikle tarih kıt'alarında bazı siyasi kişi ve olaylara yönelik manzumelere yer almaktadır. Bunların tablo hâli şöyledir:

⁸⁷² Özge Öztekin,*Râsih Divanı*,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Hacettepe Üniv.SBE,Ankara,1997, s.76

⁸⁷³ a.g.e.,s.76

⁸⁷⁴ a.g.e.,s.169,173,174

4.46. Râtib Ahmed Paşa

Moralıdır.1772'de Mora Yenişehir Fener'de doğmuştur.Sultan I.Mahmud devrinin meşhur sadrazamlarından Moralı Topal Osman Paşanın oğludur. Akovalı-zâde Ahmed Hatem tarafından yetiştirilir. Arapça ve Farsça'ya vâkıf, şiir ve inşada söz sahibi bir zât olan Râtib Ahmed Paşa, sürekli hocasının meclislerine katılır ve ondan istifade etmeye çalışırdı. iyi bilir. Nakşibendî tarikatına bağlıdır.

Râtib, öğrenimini tamamladıktan sonra, babasının sağlığında mîr-i mîranlıkla Mora'ya muhassıl olur. Bu memuriyete başlama tarihi tahmini olarak 1731 ile 1732 arasındadır.

Şehid Ali Paşanın sadrazamlığı döneminde vezaret rütbesini alan şairin babası Topal Osman Paşa,Sultan I.Mahmud döneminde birkaç ay sadrazamlık yaptıktan sonra,aynı yıl ordu komutanı olarak atanarak İran seferine gönderilir.Topal Osman Paşanın komutasındaki Osmanlı ordusu, 20 Temmuz 1733'te Nâdir Hân'ın ordusu ile Bağdad civarında karşılaşır.Yapılan savaşta Nâdir Hân mağlup edilerek Bağdad kurtarılır.Savaştan sonra Kerkük kalesine çekilen Topal Osman Paşa, düşman ordusunun ani baskınına uğrayarak şehit edilir.Bunun üzerine onun tuğ ve alemleri olduğu gibi Râtib Ahmed Paşaya verilir.

H.1145'te(M.1733) beylerbeyi olan Râtib Ahmed Paşa , Sultan III.Ahmed'in kızı Ayşe Sultan'la nişanlanınca kendisine vezirlik rütbesi verilir ve kaptan-ı deryâlık makamına getirilir.Ancak kısa bir müddet sonra bu görevinden azledilir.

Râtib Ahmed Paşa,H.1159'da(1746) Eğriboz ;iki sene sonra da Rumeli valisi olur.Aynı sene içinde (H.1161-M.1748) ikinci defa Eğriboz valisi olan Râtib,ardından Aydın ve üçüncü defa Eğriboz valiliklerinde bulunur.1164'te(M.1750) Mora valisi olur.Daha sonra Turhal ve Rumeli valiliklerinde bulunur.Ardından 1165 senesinde(M.1752) Vidin ardından Yanya valiliklerinde bulunur.⁸⁷⁵

1754 senesinde tekrar Rumeli valisi ve daha sonra da üçüncü defa Mora valisi olur.Bu görevinde iken 1762 tarihinde vefat eder.

Râtib Ahmed Paşa Divanında na't türünde bir kaside dışında başka herhangi bir kaside yer almamaktadır.Divanda yer alan on tarih manzumesi bulunmakta olup,şair bu manzumelerinde ise, kendi yaptırdığı saraydan,Gülşenî tekkesinin tamirinden,bazı kişilerin vefatından bahsetmektedir. Divanda,siyasi herhangi bir kişi ve olaya rastlanmamıştır.

4.47. Sâlim

1688'de İstanbul'da doğdu.Asıl adı Mehmed'dir.Salim mahlasını kullandı. Babası Şeyhülislam Mirza Mustafa Efendidir. Sâlim,zamanının ilimlerini öğrendikten sonra 16 yaşında iken şeyhülislam Paşmakçı-zâde Seyyid Ali Efendiden ibtidâ-i hâric alarak Eyüp Siyavuşpaşa Medresesine tayin edilir.Aynı yıl dâhil rütbesini alır.Daha sonra çeşitli medreselerde çeşitli rütbelerle vazifesine devam eder.⁸⁷⁶

1713 senesinde Selanik kadısı olur. Ancak zevk ve eğlenceye düşkünlüğü sebebiyle bu

⁸⁷⁵ Yasin Kılıç,*Râtib Ahmed Paşa,Hayati,Edebî Şahsiyeti,Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Atatürk Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Erzurum,1996, s.3-5

⁸⁷⁶ Hüseyin Güfta,*Sâlim(Mirza-zâde), Hayati,Edebî Kişiliği,Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*,Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Erzurum,1995,s.11-12

görevinden alınır.Babasının 1714'te şeyhülislam olması üzerine Galata kadılığına getirilir.1715'te kendisine Mekke payesi verilir.Fakat aynı yıl uygunsuz hareketleri yüzünden Sadrazam Şehid Ali Paşanın gazabına uğrar. ve Galata kadılığından azledilir.Babası bu sırada şeyhülisamlıktan uzaklaştırılmıştır.Baba oğul beraber Trabzon'a sürgüne gönderilir.⁸⁷⁷

İsmail Efendi şeyhülislam olduğunda Sâlim ondan İstanbul'a geri dönmesine izin vermesini rica eder:

Ya'ni gûstâh-ı recâ olsam derûnde ben n'ola
Lütfuna mu'tâd bir benden durur zâr u hazîn
Bir zaman zâl-i felek 'aksine devrân eyleyüp
Atdı Lâz-istâna zâtum kahr ile zâr u hazîn
Yâd illerde neler çekdük şikâyet olmasun
Kimseye göstermesün 'âlemde Rabbü'l-'âlemîn ⁸⁷⁸

Baba oğul Trabzon'da bir buçuk yıl kaldıktan sonra Sultan II.Mustafa tarafından İstanbul'a dönmelerine izin verilir.Salim yedi yıl memuriyetten uzak kalır.Bu sürede kendisine önce Keşan kazası arpalık olarak verilir.1720'de İstanbul pâyesi kendisine tevcih edilip Balya kazası arpalığına eklenir.Sâlim,on sekiz yılda ulaştığı,ilmiyyenin yüksek rütbelerinden biri olan İstanbul pâyesinin kendisine verilmesini Sultan III.Ahmed'e borçlu olduğunu minnet duygularıyla ifade eder:

Tahta devletle geçdiğinde o şâh
Bana tâli' olup müsâ'id câh
Dâhil oldum tarik-i vâlâya
Kat' idüp hâsılı nice pâyê
Heşt ü deh sâlde olup vâsıl
Oldı nakdine-i emel hâsıl
İtdüm ihrâz câh-ı me'mûh
Ya'ni kim pâyê-i Sitanbul ⁸⁷⁹

1722'de tamamladığı Salim tezkiresinin beğenilmesi üzerine İstanbul kadılığına getirilir.Şair ,şiirini methederek, İbrahim Paşadan buranın kendisine câize olarak verilmesini bir müzeyyel gazelinde şöyle istemiştir:

Bu dil-keş nev-zemîne câ'ize devletli sultânım
Beni ger eylesen kâdî-i İstanbul degmez ⁸⁸⁰

H.1135(M.1722-23) yılında bu görevinden azledilir.Kasım 1730 tarihinde Anadolu kazaskerliğine getirilir.H.1144 senesinde(M.1731-32) azledilir. H.1148'de (M.1735-36) Rumelil kazaskerliğine getirilir.Görev süresi dolunca H.1149 senesinde (M.1736-37) azledilir. Sâlim, 1744'te vefat etmiştir.⁸⁸¹

Sâlim,Damad İbrahim Paşanın döneminde ilim ve maârif erbabının yardım gördüğünü anlatırken,paşanın yardımı olmasa kendinin çok zor durumda olacağını ifade eder :

⁸⁷⁷ Hüseyin Güfta,Sâlim(Mirza-zâde), Hayatı,Edebî Kişiliği,Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni,Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Erzurum,1995,s.12-13

⁸⁷⁸ a.g.e.,s.14

⁸⁷⁹ a.g.e.,s.14

⁸⁸⁰ a.g.e.,s.15

⁸⁸¹ a.g.e.,s.15,sh.17

- 60 Eger mîzân-ı lütfun olmasaydı hâl müşkildi
Tolardı keffe-i âmâlümüz hirmân ile gamdan
61 Bi-hamdillâh zamânında olup ehl-i hüner makbûl
Ser-â-ser görmede ikrâm ol zât-ı mükerrerden ⁸⁸²

Sâlim,Damad İbrahim Paşaya yazdığı bir mektubunda,ailesinden ayrı kaldığını,yedi seneden beri vazife verilmeden gurbet diyarlarda bulunduğunu ifade ederek kederini dile getirir:

- 45 Mevc-i deryâ gibi olup pâ-mâl
Sâhil-i gamda buldum izmihlâl
46 Şu kadar tîre-dil ider devrân
Beni baht-ı siyâh ile her ân
51 Heft-sâl eyledi kederle güzer
Ki gönül haml-i bâr-ı ‘azli çeker
52 Şöyle tursun hicâb-ı ehl-ü ‘iyâl
Gayret itdi beni perîşân hâl
53 Hâsılı ey vezîr-i pâk-nihâd
‘Azl-i dîr u dîrâzdan feryâd
61 İde zeyl-i ‘inâyetünle meger
Rûy-ı mir’ât-i sîne def’-i keder
62 Yohsa hâlüm benüm dige-gündür
Gam u mihnetle dîde pür-hündür ⁸⁸³

Sâlim’in, azledilmesi sonrası yazdığı bir mektupta,ismi belli olmayan bir şeyhülislamın lütfuna sığındığını görmekteyiz:

- 38 Ey bihîn-sadr-ı mesned-i iclâl
Mevkî’-i inhilâl-i her işkâl
39 Olsa ger zeyd-i ‘âciz ü mahzûn
Maraz-ı müzmin-i ‘azille zebûn
40 Olsa da bir tabîb dünyâde
K’anda her derde merhem âmâde ⁸⁸⁴

İsmi vermediği bir şeyhülislama yönelik bir başka mektubunda ise,şair, ramazanın yaklaşması dolayısıyla kendisinden maddî yardım beklemektedir:

- 40 Geliyor şehri kerem şöhr-i ni’met ramazân
Destûni bâz-ı kerem-hâne-i na’mâ eyle
41 Yıldı bir kerre gelür ‘âleme şehri-i şa’bân
Hân-ı lütfunla dil-i zârumu ignâ eyle
42 Bir sene içre efendüm iki şa’bân oluyor
Zeyl-i ihsânun ile birini ihfâ eyle
43 Ramazânun keremün ile benüm ‘ıyd olsun
‘ıyd-ber-‘ıyd ideyüm bendi ihyâ eyle ⁸⁸⁵

Sâlim,Şeyhülislâm Abdullah Efendiden de maddî yardım bekler.Yazdığı bir mektubunda,paraya ihtiyacı olduğunu anlatan şair,şeyhülislamın “Kendisi duâcımdır.” demesini bile yeterli gördüğünü de manzumesine ilave eder:

- 37 Fakîrün şimdi sultânun o denlü arzû-mendem
Ki nakd-i fikretüm toldurdu ceyb-i mâlihülyâyı
39 Ümîdüm der-gehünden bu durur devletlü sultânun

⁸⁸² Hüseyin Güfta,Sâlim(Mirza-zâde), Hayatı,Edebî Kişiliği,Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni,Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Erzurum,1995,s.246

⁸⁸³ a.g.e.,s.250-251

⁸⁸⁴ a.g.e.,s.268

⁸⁸⁵ a.g.e.,sh272

40 Açıp keff-i nevâl-i cûd u lutf-ı mekremet-zâyı
Beni akrânuma lutf it ser-efrâz eyle cûdunla
41 Çerâğ itmek sana çok mı bir iki ‘abd-i ednâyı
Du’âcumdur dimen bile yeter bana sa’âdet kim
Değişmem intisâbum virseler ger bana dünyâyı⁸⁸⁶

Sâlim, İstanbul’dan ayrı kalmaktan dolayı çok üzülmeştir. Vazife ile dahi olsa, başka yerlerde görev yapmak onu kederlendirmektedir. Selânik şehrine molla olarak tayin olunmasını kuru bir ikrama razı iken tuzağa düştüğünü söyler. Bunun yanı sıra kazancını da yetersiz görür. Kendinden önceki müderris tarafından bu mansıblık beğenilmekte ise de Sâlim bu görevin riyâ gerektirdiğini söyler ve kendinin riyâ nedir bilmediğini dile getirir:

55 Ya’ni şehir-i Selânik’e âhir
İtdi bahtum hemîn beni dâ’ir
56 Olalı biz Selânik’e mollâ
Yüregümde Selânik oldu şehâ
57 Katı korkak olur imiş bunda
Her gelen hâsılı her efkende
58 Biz de düşdük neticede ol dâma
Kâ’il idük kurı bir ikrâma
59 O da yok akçe ise sad hâşâ
Ya neye bunca renciş ü gavgâ
60 Bunı evvel müderris-i kirâm
Eyü mansıb dir idi cümle tamâm
61 Eyü mansıb netice bu mansıb
Lîk ammâ riyâyı müstevcib
62 Bilmez itmekliği riyâ Sâlim
Nic’ olur bunda bilmezem hâlim⁸⁸⁷

Padişaha yönelik yazdığı bir mektubunda gurbetin sıkıntılarını yine şöyle dile getirir:

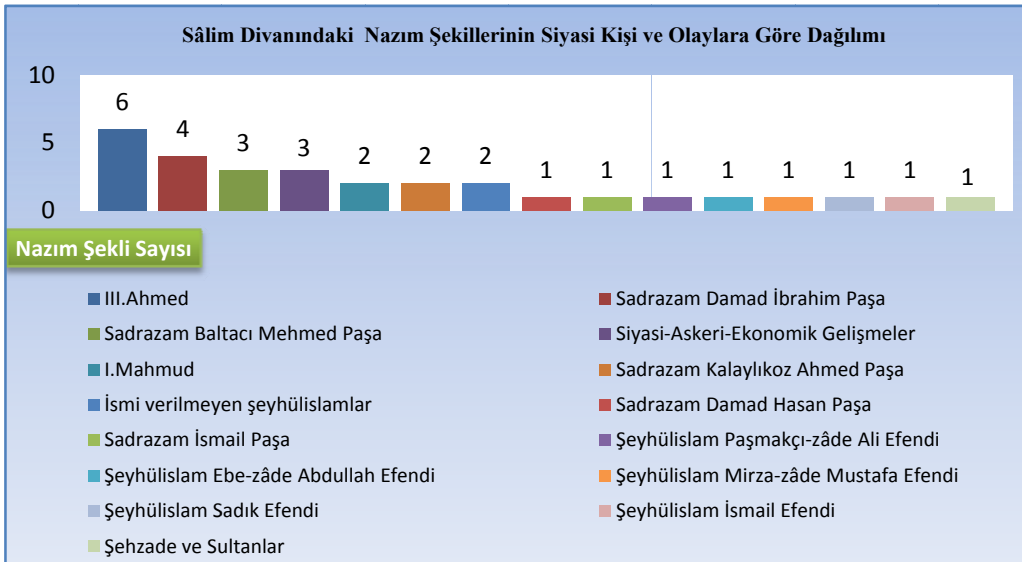
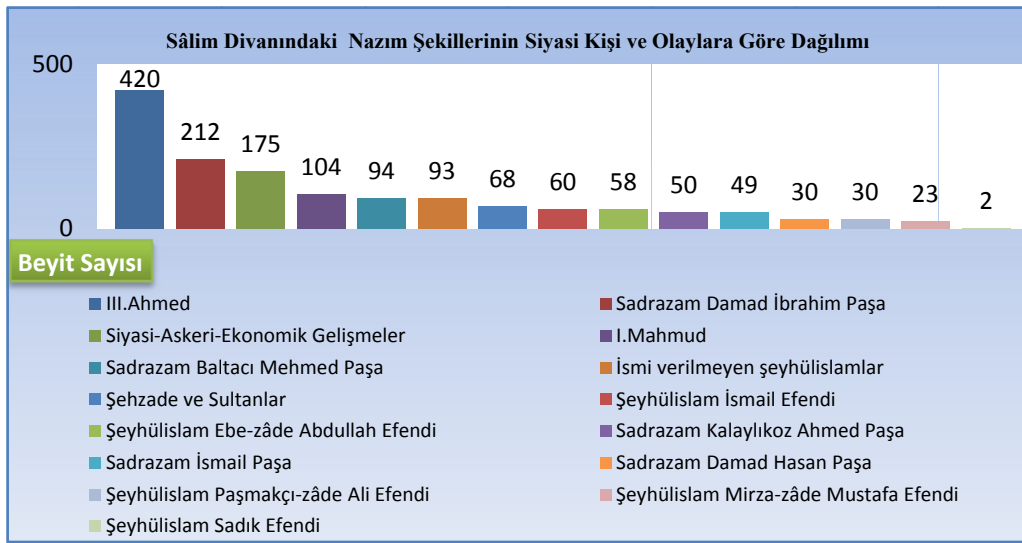
6 Ya’ni ol şâh-ı mülk-i temkîne
Yûsuf-ı Mısr- ı hüsn ü tahsîne
7 Biz hazâ’in-güşâ-yı ikbâlüz
Hidmet-âverde-kâr-ı iclâlüz
8 Pây-mâlüz rehinde galtânuz
Heçr ile dil-şikest-i hicrânuz
9 Levme-kâr-ı firâk-ı ta’yînüz
Kef katî’-ı hezâr sikkînüz
11 Olalı ben mukârin-i hicrân
Oldı ‘âlem bana bütün zindân
20 Kime râzum diyem bu gurbetde
Hâl müşkil derûn hayretde
21 Ne nedîmüm ne gam-güsârüm var
Ne tahammül ne ihtiyârüm var
26 Dile fikri Sitanbul’un toldı
Gözüme hâki tûtiyâ oldu⁸⁸⁸

Sâlim Divanındaki siyasi kişi ve olaylara yönelik yazılmış olan manzumeler şöyledir:

⁸⁸⁶ Hüseyin Güfta, Sâlim (Mirza-zâde), Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Erzurum, 1995, s. 262

⁸⁸⁷ a.g.e., s. 343

⁸⁸⁸ a.g.e., s. 327-328

4.48. Senâî

18.yy ortalarında yaşayan Senâî'nin ası adı Ali'dir. Hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır.Celvetî tarikatına mensuptur.Edirmeli'dir.Tahsilinden sonra Keşan'a gitmiş orada Celvetî tarikatına girmiştir. Uzun süre burada hizmette bulunan Senâî,postnişinliğe yükselmiş ve Keşan'dan Edirne'ye döndükten sonra aynı vazifeyi ifa etmiştir. Divanını H.1182'te tertip ettikten sonra H.1199'da vefat etmiş ve postnişin olduğu dergaha gömülmüştür.

Senâî Divanında 6 kaside yer almaktadır.Bu manzumelerinde tevhid, mahşernâme, sülûk-nâme gibi konuları işlemiştir.Şair,daha çok gazele rağbet etmiştir.⁸⁸⁹ Tarih kıt'aları ise yakın çevresinde yer alan kişilere yönelik olup ,divanında herhangi bir siyasi kişi ve olay yoktur.

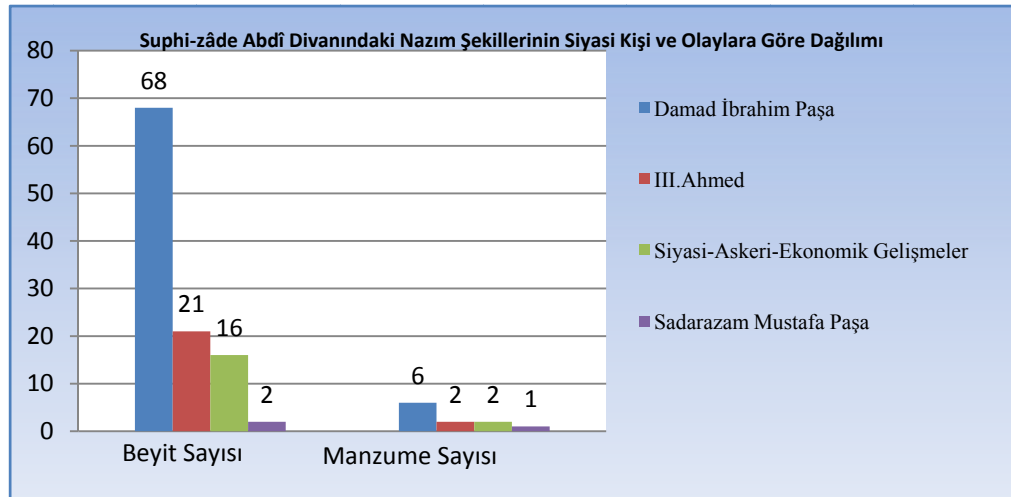
⁸⁸⁹ Emine Öte,**Senâî Divanı**,Gazi Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Ankara,2000,s.X-XIV

4.49. Suphi-zâde Abdî

“Abdî” mahlasıyla şiirler söylemiş olan Abdullah Efendi hakkında kaynaklarda verilen bilgiler yeterli değildir. Doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Suphi-zâ'nin ölüm tarihi de kaynaklarda farklı yer almaktadır. Vefat tarihi, bazı kaynaklarda 1761, bazısında 1763 olarak yer almaktadır.

İlmiye sınıfından olan Suphi-zâde, 1748’de ruz-nâme-i sâni, sonra maliye tezkirecisi, 1758’de yeniçeri kâtibi ve 24 Nisan 1759’da sadâret kethüdâsı olmuştur. Bu görevinden azledildikten sonra kendisine miras olarak kalan şehremini ruznamçe memuriyetini devam ettirmiştir.⁸⁹⁰

Şairin divanındaki siyasi kişi ve olaylarla ilgili manzumeler ve bunların sayısı şöyledir.⁸⁹¹

Suphi-zâde Divanında, şairin devlet adamlarından sadece Damad İbrahim Paşadan istekleri olduğunu tespit edebildik. Suphi-zâde, paşaya yazdığı bir kasidede, kendisinden irâd beklediğini ifade eder. Paşanın kendisine lütuf ve ihsanda bulunması, şairin şiir yazma gücünü artıracaktır:

- 21 Kerimâ safdârâ ey âsaf-ı düstûr-ı rezm-ârâ
Bana müdde’â hâcet ise irâd-ı itâna
- 22 Hilâfım yok efendim vasf-ı pâkin eylemem itrâ
Suâl eyle gülân ‘ayân eyle erkân u mizâna
- 23 Cerîd-âsâ ne cünbüşler iderdi hâme-i fikrim
Ayaklansa semend-i tab’-i pâkim gelse cevâlâna
- 24 Görünce iltifâtın nev-be-nev sadr-ı ‘âlişâne
Tegazzül eylemek lâzım gelür tab’-ı sühandâna⁸⁹²

Şair, Sadrazam Damad İbrahim Paşaya yazdığı “ıydiyye” başlıklı kasidede, yine

⁸⁹⁰ Hakan Yalap, *Subhizâde Abdî (Abdullah), Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniv. SBE, Türkçe Eğitimi ABD, Niğde, 2007, s.14-17

⁸⁹¹ Divanda, I. Mahmud, III. Ahmed ve karısı Başkadın tarafından yaptırılan çeşitli köşk, saray ve çeşmelere dair manzumeler de bulunmakta olup bunlara grafikte yer verilmemiştir. Söz konusu manzumeler, dokuz tane olup 131 beyit tutarındadır.

⁸⁹² a.g.e., s.25

kendisinden maddi yardım beklediği göze çarpmaktadır:

- 11 Tab'ın nidem ki meyl ide nutk u tekellüme
Gavvâs-ı bahr-, kulzüm dürr-i semîn ola
12 Destin idince bezl-zer-i sürh u dirhemi
Rûy-i zemîn pür-zî-gül ü yâsemîn ola ⁸⁹³

4.50. Surûrî

Aslen Adanalıdır. Şair, bir tarih kıt'asında, doğum tarihini araştırdığını ve yaşının kırka geldiğini ifade ederek H.1165(M.1751-52) tarihinde doğduğunu hesaplamaktadır. Asıl adı Osman'dır. ⁸⁹⁴

1779 yılında Adana niyabetinden Mekke pâyesine yükselen ve daha sonra Şeyhülislam olan Tefîk Efendi,Sürûrî'de gördüğü kabiliyet üzerine İstanbul'a gelirken onu da beraberinde götürmüştür.Sürûrî'nin hayatında bir dönüm noktası olan İstanbul'a gelişi Tefîk Efendinin yardımıyla olduğu gibi bundan sonraki dönemlerde de alacağı makamlarda yine Tefîk Efendinin dostlarından çok yardım görecektir.

Dest-gîrümoldı Tefîk-i Hudâ geldüm hele
Vaz' idünce şâh-râh-ı şehri-i İslambola pây ⁸⁹⁵

Tefîk Efendinin ,İstanbul'a gitmek isteğini kabul etmesini ise şöyle anlatır:

- 13 Kudret elvirse didüm kesb-i hüner kılmak için
Vaz' iderdüm reh-i İslambûla el-an pâyı
14 Merhamet ehli imiş eyledi şefkatle nazar
Didi lâzım sana görmek o mübârek cây ⁸⁹⁶

Sürûrî, İstanbul'a geldiği sene içinde Tefîk Efendinin de yardımı ile Şeyhülislam Es'ad-zâde'den mülâzım olduysa da oldukça sıkıntılı bir ömür sürdü. Mülâzımlık vazifesinin kendisine Tefîk Efendinin yardımıyla Şeyhülislam Es'ad-zâde tarafından verildiği tarihi şu şekilde ifade etmiştir:

Şeyhül-islâm suhândâne bahâriye virüp
Mültefit oldum ki efzûn idi hasbü'l-'âdeden
Sırasın kabz eyledüm geldi şu târîhe sıra
Behremend odlu Sürûrî nakd-i Es'ad-zâdeden
Ben Es'ad-zâdeden oldum mülâzım
Ki Tefîk-i Hudâdur bunda rehber
Yazılsun bî-nukat harfî ile târîh
Mülâzımdur Sürûrî-i hünerver ⁸⁹⁷

Şöhretininin bu derece yükselmesi sonucunda Sürûrî, M.1780 yılında Hayâti-zâde Mehmed Said Efendiden imtihan verip Anadolu sadaret kaleminden kadılığa geçer.16 yıl bu görevde kalan Sürûrî, dört ayrı yerde kadılık yapmıştır.bu durumu aşağıdaki kıt'asında şu

⁸⁹³ Hakan Yalap, *Subhizâde Abdî(Abdullah), Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Niğde Üniv.SBE,Türkçe Eğitimi ABD,Niğde,2007, s.27

⁸⁹⁴ Atilla Batur,*Süruri Divanı*,Basılmamış Doktora Tezi,İnönü Üniv.SBE,Malatya,2002,s.20

⁸⁹⁵ a.g.e.,s.23-24

⁸⁹⁶ a.g.e.,s.316

⁸⁹⁷ a.g.e.,s.27-28

şekilde dile getirmiştir:

Anatoliya meh-i şevvâlde kıldum duhûl
Kim Hayâtî-zâde merhûm eyledi beni ihyâ
Ey Sürûrî kendüm inşâd eyledüm târihümi
‘Adl ile bindürdi mansib atına Mevlâ beni H.1195(M.1780)

H.1196(M.1781) tarihinde Yeğen Mehmed Paşanın sadareti sırasında Bâb-ı Âlî’den kendisine on iki kuruş ücretle duâ-gû vazifesi verilmesi ve aynı yıl Kadılık verilmesi üzerine şu tarihleri söylemiştir:

Kapudan ayda on iki gurûş itdi bana ta’yîn
Yeğen Pâşâ ki nakd-i lutfla tab’ı leb-â-lebdür
Der-medâr-ı hurûf ile mu’ayyen oldı târihüm
Sürûrî bâb-ı âsafdan vazîfe aldı ensebdür

H.1196(M.1781) tarihinde kadılık vazifesi üzerine şu tarihi düşer:

Çünkü kadı’asker ‘âli-nejâd
Eylemişdi ben kulin mansıbla şâd
İtdi tebşîr esdikâ târihle
Sâmene oldun Sürûrî müjde bâd

Sürûrî, H.1202(M.1787) senesinde tekrar bir kadılık görevine getirilir.Bu görevinden sonra da Sünbül-zâde Vehbi’nin kethüdâlığını alarak Eski Zağra’ya gitmiştir.Yeni Pazar’daki kadılık görevine H.1215(M.1800) yılında Mostar kadılığı izledi.

Ben du’âcı bendesin kâbil mi mahrûm eylemek
Bâ-husûs ol efendüm cânibinden va’d ola
El açub dergâh-ı HAKKâ söyledüm târihümi
Bir du’â ile Sürûrî aldı mansıb sa’d ola

Ancak Sürûrî, Eski Zağra’da Vehbi ile geçinememiş ve daha başlarda başlayan geçimsizlik bil’ahare bir vak’a ile daha da fazlalaşmış; hatta halkın şikâyeti üzerine bir müddet hapsedilmiştir.⁸⁹⁸

Sürûrî, H.1229(M.1813) tarihinde 64 yaşında olduğu halde vefat etmiştir.⁸⁹⁹

Şair, İstanbul’a geldikten sonra Tevfik Efendinin yardımı ile vazifeler almış, kadılıklarda,naiblikler bulunmuş ise de,söylemiş olduğu her tarihe karşılık câize almış ve nüktedanlığı,hoş sohbetliği ile devrinin ricâli ve kibarının meclislerinde bulunarak,kendisine büyük bir şöhret temin etmiştir.Onun koyverilen sakallara varıncaya kadar tarih söylemesi sırf câiz almak ve bu meclislerde kendi kudretini,sanatkarlığını ispat etmek için olsa gerektir.

Şair Sürûrî,sanatındaki şöhretine ve yaptığı kadılık görevlerine uygun düşmeyen bahşiş almaktan da geri kalmamıştır.Zamanının en meşhur heccav ve tarihçisi olan şair,özellikle ebced hesabı ile tarih düşürmekteki kudreti,ona devrinde haklı olarak “Sürûrî-i müverrih” ünvanını kazandırmıştır.⁹⁰⁰

Sürûrî, pek çok manzumesiyle câize aldığını ve câize beklediğini göstermektedir. Aşağıdaki kıt’asında onun, Sultan III. Selim’den câize beklediğini ve bununla zengin

⁸⁹⁸ Atilla Batur,**Süruri Divanı**,Basılmamış Doktora Tezi,İnönü Üniv.SBE,Malatya,2002, s.28-30

⁸⁹⁹ a.g.e.,s.33

⁹⁰⁰ a.g.e.,s.65

olabileceğini dile getirmektedir:

Şeh-i deryâ-himem Sultan Selîm ilkâ idüb bahre
İki keşti-i nevle yeknesak indi Üç Anbarlı
Sürûrî câ'izeyle kalkınursun söyle târîhin
Üç aylarda müyesser kıldı Hakk indi Üç Anbarlı⁹⁰¹

Şairin,III.Selim'den başka manzumelerinde de istekleri olmuştur.Felekten şikayet eden Sürûrî,kaderin kendisine devamlı azap çektiğini söyler.Öyle ki,onun sabahları çektiği ah,insanların sabah ezanı zannedip uyandırmasına sebep olmaktadır:

80 Ey şâh-ı dâdger alıvir intikâmumı
Gerdûn hemîşe bana 'azâb-ı nihân virür
81 Allah dirüm sadâ-yı bülend ile her seher
Halk uyanup sanur ki mü'ezzin ezân virür⁹⁰²

Felek,şair gibi bilgililere ekmek vermez,fakat kendisi gibi alçak kimselere can verir. Anadolu'da boşu boşuna dolaşan Sürûrî,Rumeli'nde bulunanların yağma yaptıklarını, kendisinin bir dükkân gelirinin bile olmadığını,külhanilerin ise han ve hamam sahibi olduklarını ifade eder. Şairin dünyada bir dikili ağacı bile yoktur.Kış ve yaz mevsimleri bile onun aleyhindedir.Şair, felekten ümidini keser ve o vermezse bile padişahın kendisine lütuf ve ihsanda bulunacağını söyler:

101 Anadolu'da boş boşına yıldurur bizi
Yagmagerâne Rûm-ilide ilbasan virür
104 Ben bir dükkândan olmadum îrâd sâhibi
Dehr ise külhânîlere hamâm u hân virür
112 Bir dikili ağacum olaydı benüm diyü
Her dem riyâz-ı hasrete âhum fidân virür
113 Kış gelse âh-ı serd iderüm kim bu hâleti
Evzâ'-ı bârid-i felek bî-emân virür
126 Terk-i şikâyet it ki Sürûrî merâmun
Virmezsa çarh o dâver-i çarh âsitân virür⁹⁰³

Sürûrî,başka manzumelerinde de Sultan Selim'den lütuf ve ihsan beklemektedir. Felek,ilim tahsil etmiş kişilerin kıymetini bilmemektedir.Şair,padişaha,bir hat yazarak feleğe bunu bildirmesini ve kendisini içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtarmasını söyler:

68 Hatla kıl kulunı kayd-ı elemden âzâd
Çok zamân şâh olusun dehre be-vech-i ta'zîm
71 Kurtar işkence-i dehr-i cühelâ-perverden
Tevbe tahsîl-i hüner itmede oldumsa esîm⁹⁰⁴

Sürûrî,yazdığı kasidelerde devlet adamlarından taleplerini tekrarlar.Sultan Selim'e yazdığı ve padişahın hicri yeni yılını tebrik ettiği kasidesinde,kendisine ihsanda bulunmasını,Sünbül-zâde Vehbî'ye yapılan yardım ve lütufların kendisine de yapılmasını ister:

25 Kudûm-ı sâl bahâne kılup husûsâ kim
Müverrihini ider lutf-ı 'âmele hoş-hâl
27 'Înâyet eyledi Vehbî-i nükte-sence yine

⁹⁰¹ Atilla Batur,**Süruri Divanı**,Basılmamış Doktora Tezi,İnönü Üniv.SBE,Malatya,2002, s.65

⁹⁰² a.g.e.,s.216

⁹⁰³ a.g.e.,s.217-219

⁹⁰⁴ a.g.e.,s. 224

Sürûriye dahı itmek gerek bilâ imhâl ⁹⁰⁵

Sürûrî,Sultan I.Abdülhamid'den de isteklerde bulunur.Şair,sıkıntılar içindedir ve felek hil'attan çoktan vazgeçmiş olan şaire,bir lokmayı bile çok görmektedir.Bayram günü,herkes yeni elbiselerle giyinmişken şair,çıplak kaldığını söyleyerek padişahıtan üç beş akçe elbise parası ister.Padişah ve onun kapısı varken,felekten şikâyet etmeye de gerek yoktur:

31 Çarh-ı dîn hil'at degül bir lokmasın virmez bana
Âteş-i âhumla itsem ceddini biryân-ı 'îd
42 Şeş cihetde üç beş akçe virse bana nâ-çâre Hakk
Halkdan beş pâre ummazdum çü cerrârân-ı 'îd
44 İntisâbum var iken dergâhına âfâkda
Çarhdan itmek şikâyet gerçi nâ-çesbân-ı 'îd ⁹⁰⁶

Sürûrî, yazdığı bir tarih karşılığı Sultan II.Mahmud'un verdiği parayı şöyle anlatır:

3 Bir buçuk kîse kerem kıldı o şâh-ı ekrem
Yed-i ümîdime girdi yedi yüz elli gurûş

Şairin istekte bulunduğu kişiler arasında sadrazamlar da önemli yer tutar. Devrin sadrazamlarından İzzet Paşa, Sürûrî'nin kaside yazıp istekte bulunduğu siyasi kişilerdendir. Şair, İstanbul'a geldiğini ve çok sıkıntı çektiğini söyler. Paşanın kendini gözetmesini, aksi takdirde azar kılıcını çekeceğini bunun da kavgayı artıracığını ifade eder. Müderris ve müftüler medresede kendisine kalacak bir yer vermemişlerdir. Bir handa kalan şair, kira parasından yakınmaktadır. Bir lokma ekmeğe muhtaç olduğunu söyler ve paşadan yardım diler:

31 Geleli belde-i İslambûla iki senedür
İtse bir etmege nâ'il n'ola çarh-ı hodrâ
32 Sulh kıl bendeni billâh efendüm yohsa
Tîg-ı tevbih çekersem dahı artar gavgâ
37 Cüst-cû eylerüm ahşama kadar yorilurum
İstirâhat idecek yer bulamam bu ne belâ
38 Medrese hücresi virmezse müderrisler müft
Hoş idi hân otası hâncılar almasa kirâ
40 Olurum kâni' iki lokmaya ammâ ki yine
Gam yerüm bulmayup anı dahı hengâm-ı gıdâ
45 Gam-ı rûzî virmeden beni kurtar kerem it
Ki toyunca ideyüm sana du'â-yı ihrâ ⁹⁰⁷

Bir diğer yardım beklenen kişi Sadrazam Halil Hamid Paşadır. Bir tekke şeyhi kendisine fakir olduğu için sadaka vermiş ve şairin ramazan ayında yüzü biraz gülmüştür.

Kendisine, ramazanda kalbi yumuşamış bir hâmî arayan şair Sürûrî, sadrazama yönelir ve halkın yüzünün bu ayda gülerken kendisinin ise sıkıntıda olduğunu, sahurda bile bir iki lokma bulamadığını ifade eder. Şayet, bir şeyler yiyemezse oruç tutacak takati bile kalmamıştır. Hatta, kendisine İstanbul dışına git şeyhlik et, diye akıl vermişlerdir. Şair, sadrazamın yardımlarını bekler:

3 Şeyh cem'-i sadakât itdi fakîrem diyerek

⁹⁰⁵ Atilla Batur,**Süruri Divanı**,Basılmamış Doktora Tezi,İnönü Üniv.SBE,Malatya,2002, s.227

⁹⁰⁶ a.g.e.,s.259-260

⁹⁰⁷ a.g.e.,s.253-254

- 26 Oldı miskine biraz mûcib-i servet ramazân
 ‘Arzuhâl itmege bir ehl-i kerem ister idüm
 Ki anun kalbine virmiş ola rikkat ramazân
 28 Âsafâ tut ki tahammül ideyüm lâyük mı
 Halka ‘arz eyler iken cûd u semâhat ramazân
 31 Kulunuz seyr-i simât-ı kerem olmazsa eger
 Bulamaz anda oruc tutmaga tâkat ramazân
 33 Çok tama’ kılmam iki lokmaya kâni’ olurum
 Eylemez az ile ammâ ki kana’ât ramazân
 38 Didiler taşraya git şeyhlik it kim olmuş
 Tâlibe mevsim-i tahsîl-i mâ’îşet ramazân ⁹⁰⁸

Melek Mehmed Paşanın yaptırdığı bir çeşme dolayısıyla kendisine bir methiye yazan Sürûrî,Hızır gibi bir zatı rüyasında gördüğünü,kendisine paşaya bir kaside yazmasını, sonra da bu çeşmeden su içmesini söylediğini ifade eder.Sözü kendi maddî susuzluğuna bağlar ve kendisinin de dünyanın suyundan bir içim nasibinin olmadığını ifade ederek sadrazamın lütuf ve inayetini bekler:

- 9 Görmedüm dolâb-ı devrün bir içim suyun dirîg
 Çarha yalvarmagla huşk oldı dehânümde lu’âb
 21 Bir kasîde vir tuyınca celb idüp in’âmunı,
 Sonra gel bu çeşmeden iç kana kana âb-ı nâb
 31 Virmek için pâre ararken mu’abber hâceye
 Tiz yetişdi surre-i destûr-ı himmet iktisâb ⁹⁰⁹

Şair Sürûrî,Salih Efendinin Rumeli kazaskeri olmasına dair yazdığı manzumesinde, Rumeliye İnebahtı diyerek nakletmese,kendisine de bir mansıblık hissesinin düşeceğini söyler.Yine de ümidini kesmemiştir.Zira,Salih Efendi şimdilik Rumeli’ye gitmiştir ve dönüşünde ona muhakkâk bir lütufta bulunacaktır:

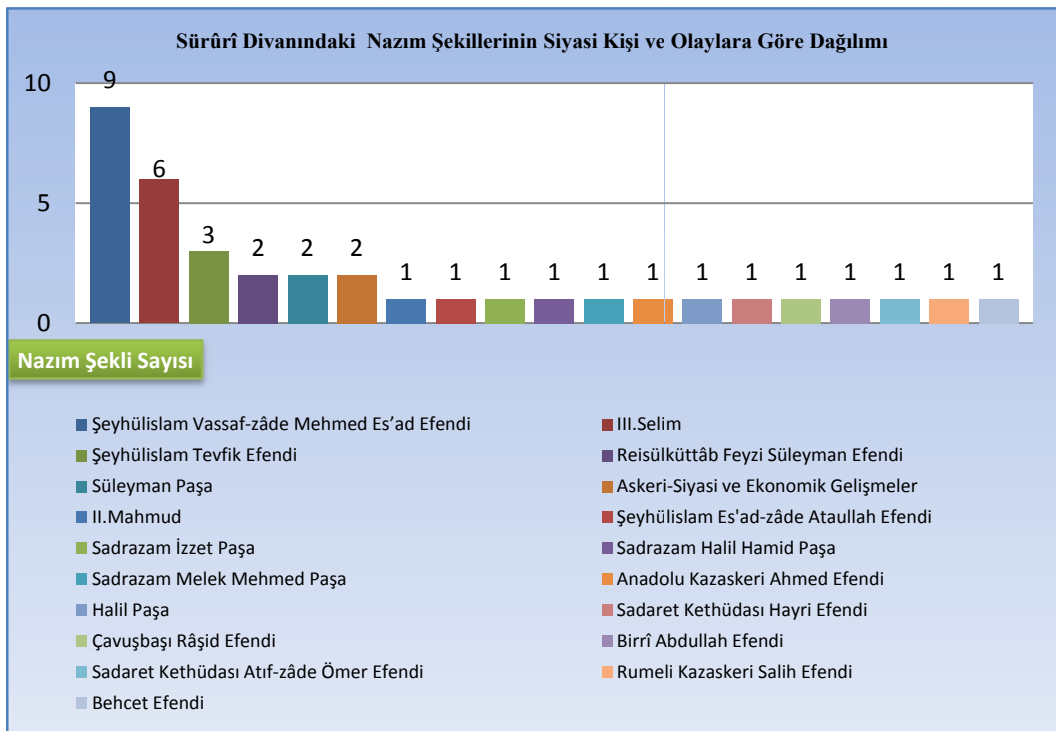
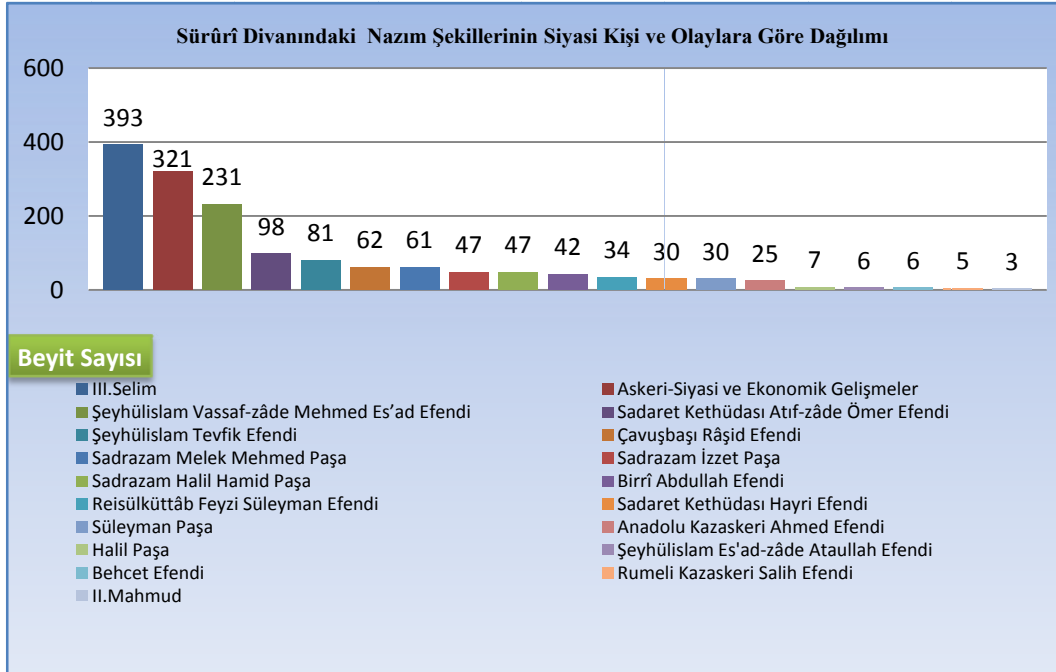
- 4 Rûmiliye İnebahtı diyerek nakl itmesem
 Ben de bir mansıbla lutfından olurdum behremend
 5 Hak nasîb eylerse hoş imdi garîbü’n-‘an-karîb
 Sadr-ı Rûma girdiler geldükde eyler ser-bülend ⁹¹⁰

Sürûrî,bu devlet adamlar dışında,Şeyhülislam Es’ad-zâde Atâullah Efendi,Anadolu kazaskeri Ahmed Efendi,sadaret kethüdası Atıf-zâde Ömer Efendi ve Hayri Efendi, Reisülküttâb Feyzi Süleyman Efendi ve Çavuşbaşı Raşid Efendiye, kendilerine yönelik yazdığı manzumelerle arz-ı haller sunmuş ve onlardan yukarıdaki beyitlerdeki isteklerine benzer maddi yardımlar beklemiştir.Sürûrînin manzumelerinde geçen istek ve taleplerinde dikkatimizi çeken,isteklerini çok açık bir şekilde belirtmiş olmasıdır. Divandaki siyasi kişi ve olayların manzumelere yansması şöyledir:

⁹⁰⁸ Atilla Batur,**Süruri Divanı**,Basılmamış Doktora Tezi,İnönü Üniv.SBE,Malatya,2002, s.261-262-263

⁹⁰⁹ a.g.e.,s.265-266

⁹¹⁰ a.g.e.,s.318-319

4.51. Şeyh Gâlib

18.asırda ,devlet adamları genellikle , şeyhlere ihsan ve iltifatta bulunmuşlardır. Şeyhler de her zaman,devlete karşı sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmış ve gördüğü ihsanın karşılığını bir şekilde vermiş veya vermeye çalışmıştır.Bu dönemde düşmana karşı yapılan birçok seferde,şeyhler de dervişleriyle birlikte orduda yer almışlardır.Masraflar ise, çoğu zaman devlet bazen de şeyhler tarafından karşılanmıştır.Bunun dışında,sefere çıkan ordunun moralini düzeltmek bakımından şeylerin resmî sorumlulukları bulunmaktadır. Şeyhlerden bazıları ordu şeyhi olarak katılırken, diğer bir kısmı da dervişleriyle beraber katılırlar;cesaret verici konuşmalarla ordunun moralini yüksek tutarlardı. 18.asırda sefere katılan şeyhlerin sayısı 12'dir. Bunların, bu asırda faaliyet gösteren şeyhlere oranı ise %1,5'tir.⁹¹¹

Mehmed Es'ad (Gâlib) H.1171'de (M.1757-58) İstanbul'da doğdu.İlk bilgilerini babasından aldı.Şairlik kabiliyeti daha pek genç iken gelişen Gâlib,bir aralık Divan-ı hümâyun beylikçilik kalemine devam etti.Daha sonra Hoca Neş'et'e intisab ederek ondan mesnevi okumaya bir müddet sonra da büyük bir hevesle şiir yazmaya başladı.

Genç yaşta divan yazan Gâlib,ardından Hüsn ü Aşk adlı mesnevisini yazdı ve Osmanlı sahasında haklı bir şöhrete ulaştı ve gerek Mevlevîler ve gerekse o devir şairleri arasında mümtaz bir mevki sahibi oldu.III.Selim'in tahta çıkması,Gâlib için çok mes'ut bir hâdis oldu.Gâlib Dede,yeni hükümdarın teveccüh ve himayesini kolaylıkla temin etti.Padişah,artık Gâlib'i takdir ediyordu.⁹¹²

Şeyh Gâlib'in III.Selim'le aralarında derin bir muhabbet bulunmaktadır.Bu yakınlıktan dolayıdır ki,Sultan Selim,İstanbul'daki Mevlevihaneleri maddî açıdan desteklemiş;buraları tamir ve restorasyonlarla ihyâ etmiştir.⁹¹³Ayrıca,Sultan III.Selim, H.1209(M.1794) yılında çıkardığı bir fermanla,Mevlevîhanların tayin yetkisini Şeyh Gâlib'e vermiştir.Bu, Şeyh Gâlib'i,bütün Mevlevî şeyhlerinin üstünde bir mevkiye yükseltmek anlamına gelmektedir. Şeyh Gâlib,Sultan Selim için 10 kaside,26 tarih,1 terci'-bend ve 1 kısa mesnevî kaleme almıştır.⁹¹⁴

Meselâ, Galata Mevlevihanesinin III. Selim tarafından tamirinden ötürü Şeyh Gâlib III. Selim'e yazdığı kasidede kendisini şöyle övmüştür:

20 Cenâb-ı Han Selîm-i ma'delet-güster ki devrinde
Olur tanzîm dehrin çok binâ-yı na-behencârı⁹¹⁵

III.Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan,Mevlevî tekkelerine yiyecek yardımında bulunmuştur. H.1210'da(1795) Mihrişah Valide Sultan ile III.Selim tarafından yeniden inşa ettirilen Kasımpaşa Mevlevîhânesinin,parlak bir törenle açılışı yapılmıştır.⁹¹⁶

Şeyh Gâlib,1205'te(M.1790) Hz.Mevlana ve çevresinde yatanların sanduka örtülerinin yenilenmesi emrini veren III.Selim'den övgü ile söz etmiş ve

⁹¹¹ Ramazan Muslu; **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf(18.yy)**,İnsan Yayınları, İstanbul,2004,s.579-582

⁹¹² Naci Okçu,**Şeyh Galib Divanı**,Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları(İnternet Yayını), s.3-4

⁹¹³ Ramazan Muslu; **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf(18.yy)**,İnsan Yayınları, İstanbul,2004, s.578

⁹¹⁴ **a.g.e.**,s.576

⁹¹⁵ Naci Okçu,**Şeyh Galib Divanı**,Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları(İnternet Yayını),s.23

⁹¹⁶ **a.g.e.**,s.359, sh.361

Müceddid olduğu Sultan Selim'in dîn ü dünyâya
Nümâyândır bu nev' pûşîdesinden kabri-Monlâ'ya
demiştir.⁹¹⁷

Padişah,Gâlib'in şiir kudretine hayran olmuş ve onun divanını 3000 lira sarf ederek yazdırmış,ciltletip tezhip ettirmişti.Padişahın bu iltifat ve ihsanlarına şair,onun adına yazdığı kasidelerle mukabele etmeye çalışıyordu.Ayrıca şair ve hattat Cevrî'nin yazdığı mükemmel bir Mesnevi'yi de III.Selim,Şeyh Gâlib'e hediye etmişti.Padişahın bu iltifatından büyük bir memnuniyet duyan şari o zaman,

Bana Sultân Selîm-i kâmver kâm-ı cihân verdi
Bütün dünyâ değer bir genc-i hâsı râyân verdi

matlarıyla başlayan kaside ile padişahın bu ihsan ve iltifatlarına mukabele etmeye çalışıyordu ve ona karşı olan minnettarlığını ifadeden geri durmuyordu.⁹¹⁸

Bilhassa III.Selim için yazdığı kasideler,o devre ait yapılan muhtelif yenilikler hakkında ve yapılan her müessese için Gâlib uzun methiyeler,tarihler tanzim etmiş, müceddidliğini hemen her kasidesinde ,her tarih manzumesinde dile getirmiştir. Özellikle o devirde mevlevîlere ait bir takım müesseselerin tamir ve yapılmasında yukarıda da belirtildiği gibi,Gâlib'in büyük tesiri olmuştur.Nitekim bir kasidesinde,

Ol padişah ki verdi mühimmât-ı devlete
Hüsn-i nizâm Mehdi-i sâhib-zaman gibi

diyerek III.Selim'i Nizam-ı Cedid hareketiyle bir dünya müceddidi olarak methetmektedir.

Şeyh Gâlib'i ve onun bulunduğu mevki' itibariyle Mevlevî çevrelerini,III.Selim'in yenilik hareketleri desteklediğini,divanda yer alan manzumelerden yola çıkarak söylemek mümkündür.Şeyh Gâlib,bir kasidesinde III.Selim'i ve onun Nizam-ı Cedid hareketini överek,kendi beyitlerinin divan içinde dizilişini,cihan sultanı dediği III.Selim'in yeni ordusunun dizilişine benzetir.III.Selim gibi bu derece Osmanlı mülküne yeni bir hayat veren bir padişah daha olmadığını söyleyen şair,sıhhati muhafaza etmenin;yani eskiyi korumanın,helak olmaktan kurtulmakla bir tutulamayacağını ifade ederek,onun düşüncelerinin panzehir misali devlete ve halka taze can bağışladığını dile getirir:

15 Ebyâtım oldu saf-keş-i divân-ı mârifet
Nev askeri müretteb-i şâh-ı cihân gibi
24 Vermiş mi kimse mülke bu rütbe hayât-ı nev
Sultân Selîm-i sâlis-i Osmâniyân gibi
25 Hiçbir mi hıfz-ı sıhhat ile def'-i mühlîkât
Pan-zehr-i re'yi geldi bize tâze cân gibi⁹¹⁹

Şeyh Gâlib bir başka şiirinde, III.Selim'in yaptığı yeniliklerden yine övgü ile bahseder:

29 Kışlâlar kal'âlar ecnâd u silâh u edevât
Hâsılı etmededir himmet-i merdânî çerâg⁹²⁰
Gâlib Dede,yakın dostu Esrar Dedenin vefatından dolayı müteessir olmuş;nihayet

⁹¹⁷ Naci Okçu,Şeyh Galib Divanı,Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları(Internet Yayını),s.575

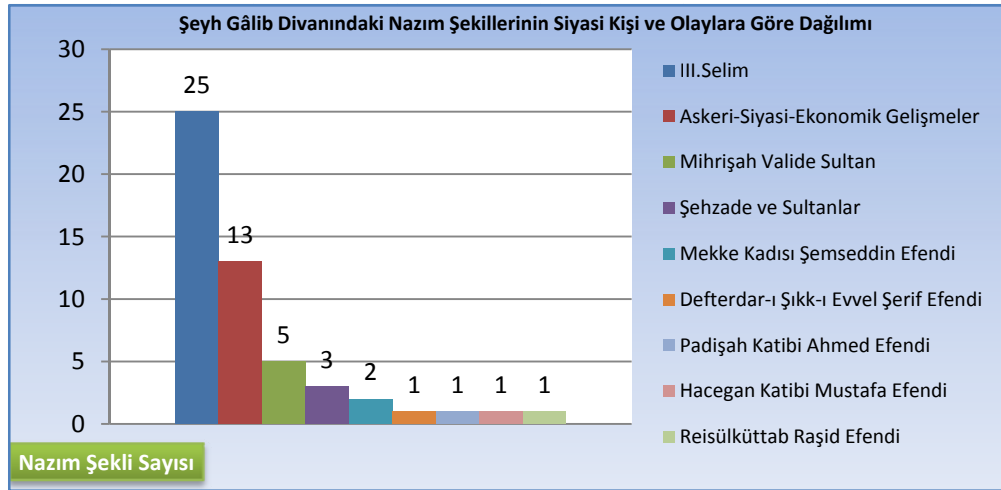
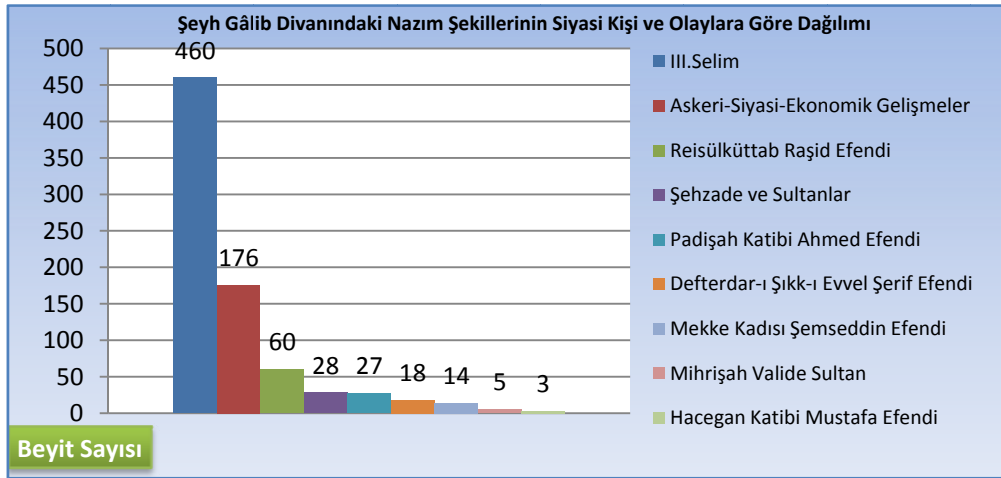
⁹¹⁸ a.g.e., s.5

⁹¹⁹ a.g.e.,s.17-18

⁹²⁰ a.g.e.,s.21

hastalanarak 1213'te(M.1799) vefat etmiştir.

Şeyh Gâlib Divanındaki siyasi kişi ve olaylar şöyledir.⁹²¹

Şeyh Gâlib Divanında dikkati çeken hususlardan biri de, şairin, dönemin sadrazam ve şeyhülislamlarına yönelik herhangi bir kaside veya manzume yazmamış olmasıdır. Bu durumu şairin, III. Selim'e yakın olmasına ve ondan başka bir hâmiye ihtiyaç duymamasına bağlamanın doğru olacağı kanaatindeyiz.

4.52. Şeyhülislam Es'ad Efendi

Es'ad Efendi, Ekim 1685'te İstanbul'da doğdu. Osmanlı Devletinin 56.şeyhülislamı olan Ebû İshak İsmail Efendinin oğlu ve yine şeyhülislam İsmail Efendinin kardeşidir. İlk derslerini babasından aldıktan sonra, Mutavvelci Mehmed Efendi ve diğer âlimlerin yanında mükemmel olarak yetişti.7-8 yaşlarında,kendisine teberrüken mülâzemet makamı verilmiştir.

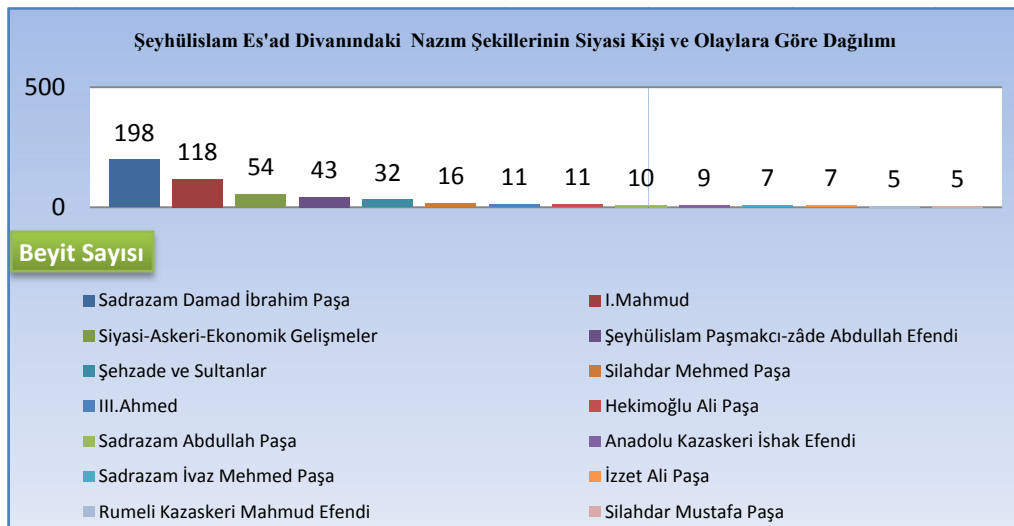
⁹²¹ Divanda,Mihrişah Valide Sultan,Beyhan Sultan ve Hadice Sultan'ın yaptırdığı köşk,saray,çeşme gibi yapılar için yazılan manzumeler tasnif dışı bırakılmıştır.Şair,Hadice Sultan'ın yaptırdığı binalar için 18 beyitlik bir manzume yazmıştır.Beyhan Sultan'ın yaptırdığı binalar için 172 beyit tutarında 7 manzume divanda yer almaktadır.Yine Valide Sultan'ın yaptırdığı bu tür yapılar için şair, 69 beyit tutan 8 manzume yazmıştır.

1710 yılında kendisine hâric derecesindeki Galatasaray sâlisesi pâyesi verilen Es'ad Efendi,böylelikle müderrisliğe başlamış,usûlü dairesinde yükselerek önce,babası İsmail Efendinin şeyhülislamlığı döneminde Mûsıla-i Sahn derecesindeki Abdüsselâm Medresesine,bunu müteakiben Sahn-ı Semân'dan birine tayin ve terfi ettirilmiştir.Daha sonra Mekke ve Medine müfettişliği ve fetvâ emniyeti gibi hizmetlerde bulunan Mehmed Es'ad,nihayet Edirne pâyesi ile Selanik kadılığına getirildi.Bu vazifedn mâzul iken kendisine Medine-i Münevvere pâyesi verildi.1734 yılında İstanbul pâyesi ile Mekke kadısı oldu.14 Mart 1737 tarihinde Anadolu kazaskeri pâyesi ile ordu kadılığına getirildi ve Osmanlı-Avusturya harbi sırasında bir hayli hizmet gördü.

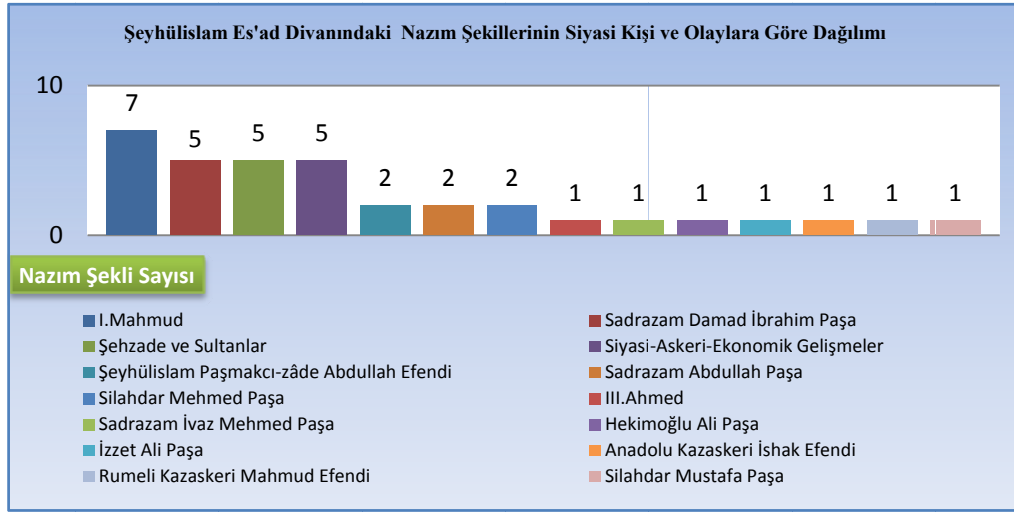
Kendisine Belgrad Antlaşmasının imzalanması sırasında Rumeli kazaskerlik pâyesi verilen Es'ad Efendi,bu makama,bilfiil 1744 yılında tayin olunmuştur.17 ay kadar bu makamda kaldıktan sonra 27 Temmuz 1745 tarihinde azledilmiş ve bir seneden fazla süren azil sonrası 29 Ekim 1746'da ikinci defa bu makama getirilmiştir. Bu ikinci Rumeli kazaskerliği görevinden de örfi müddeti tamamlanmadan azledilen Mehmed Es'ad Efendi,bir müddet ikamet etmiş ve I.Mahmud zamanında(20 Temmuz 1748) kendisine meşihat makamı tevcih edilmiştir.

Şeyhülislam Es'ad Efendi,bir seneden bir ay kadar fazla bu makamda kaldı;iffet,dirayet ve doğrulukla vazife gördü.12 Ağustos 1749'da azlolundu. Gelibolu'da üç sene müddetle sürgün hayatı yaşayan Es'ad Efendi, 1751'de padişah tarafından affedilerek İstanbul'a dönmesine müsaade edilmiştir.Buraya gelmesini müteakip hastalanan Es'ad Efendi,10 Ağustos 1753'te vefat etmiştir.⁹²²

Es'ad Efendi Divanında siyasi olaylara ve dönemin önemli devlet adamlarına yönelik pek çok şiir bulunmasına rağmen,şairin bu şiirlerinde arz-ı hal niteliği taşıyan herhangi bir manzumesine rastlamadık.Divandaki siyasi özellik gösteren manzumelerin kişilere göre dağılımı şöyledir:

⁹²² Muhammet Nur Doğan,Şeyhülislam Es'ad ve Divanı,MEB,İstanbul,1997,s.9-14

4.53. Tayyar Mahmud Paşa

Asıl adı Mahmud'dur.Samsunlu'dur.Vezir şairlerden olup Trabzon valisi Canikli Ali Paşa-zâde Battal Hüseyin Paşanın oğludur.Anapa Kalesi muhafızı iken (1205/1790) Ruslara esir olmuş ve üç sene esarette kalmıştır.Şair,bunu bir beytinde şöyle ifade etmektedir:

Aceb mi vaz'-ı dunândan gönül rencide olmazsa
Alişdirdim dil-i nâçârı Tayyâr esîr olup Rûsa⁹²³

1208(1793) yılında esaretten kurtulup İstanbul'a gelmiştir.1215(1800) yılında vezaretle Trabzon valiliğine gönderilen Tayyar Paşa,oradaki münasebetsiz hareketinden⁹²⁴ korkarak Kırım'a kaçmış,Sultan IV.Mustafa zamanında affedilerek İstanbul'a dönmüştür. Daha sonra 1218'de(1803) Diyarbakir valisi olup bir yıl içinde azledilmiştir.1218'de (1803) Erzurum, 1219'da(1804) ikinci defa Trabzon valisi olmuş ve 1220'de(1805) azledilmiştir. Şaban 1222'de(Ekim 1807) üçüncü defa Trabzon valisi olup aynı ayın sonunda da sadâret kaymakamı olmuştur. Muharrem 1223'te(Mart 1808) görevinden alınarak Dimetoka'ya sürülmüş,ardından da Hacıoğlu Pazarı'na nakledilmiştir.1223'te(1808) Hacıoğlu Pazarı'nda başı kesilerek idam edilmiştir.Kesilen başı İstanbul'a getirilerek Eyüp'te Hasip Efendi mezarlığına defnedilmiştir.

Çok memleketler gezip, pek çok badireler atlatan Tayyar Paşa, yaşadıklarını şiirlerine yansıtarak en güzel şekilde söylemenin sırrına ermiştir:⁹²⁵

‘Âlemin zevk ü sefâsın hem dahî mihnetlerin
Gezmeyince bilmedim ben Avrupa devletlerin

⁹²³ Nebahat Çalık Taçalan,**Tayyar(Mahmud)Paşa,Hayati,Edebi Şahsiyeti,Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Trakya Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Edirne,1998,s.V

⁹²⁴ Tayyar Mahmud Paşa,Çorum,Yozgat ve çevresine hakim olan Çapanoğulları ve Süleyman Paşa ile mücadelede,devletin zaafından yararlanarak devletin aleyhine yer almış,bilhassa III.Selim devrinde Nizam-ı Cedid fikrine karşı çıkmıştır. Cevdet Dadaş,**Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 11, Ankara 2003, s.757

⁹²⁵ Nebahat Çalık Taçalan,**Tayyar(Mahmud)Paşa,Hayati,Edebi Şahsiyeti,Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**,Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Trakya Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Edirne,1998 , s.V-VIII

Tayyar Paşa Divanındaki manzumeler incelendiğinde, şairin felekten çok şikayet ettiği; ayrıca yaşadıklarını ve siyasi hayatını bilhassa yazdığı kasidesine yansıttığı görülür. Bir kıt'asında şair,Ruslara esir düşmesini şiirine şöyle yansıtmıştır:

26

...
Tayyâr düşüp Moskova esîr olmuş idim ben
Şimdi beni bir Rûma esîr eyledi gönlüm⁹²⁶

Tayyar Mahmud Paşa, III. Selim'e yazdığı bir kasidesinde, Canik'e doğru gemi ile hareket etmesinden bahseder. Padişah uğruna esir olduğunu, padişahın kendisine himmet ederek lütuf ve inayette bulunarak vezaret verdiğini dile getirdiği bu manzumesinde şunları söyler:

28 Tasîh etdim çok iskandiller atdım bahr-ı 'âlemde
Efendim devletin-veş bulmadım bir devlet-i vâlâ
29 Çekip bu rûzigârdan nice envâ'-ı belâ oldum
Ugurunda giriftâr-ı esîr-i mihnet-i a'dâ
38 Olurken pâyimâl-i mevc-i gam girdâb-ı hayretde
Yetişdi himmet-i lütfun bana İlyâs u Hızır-âsâ
39 Nice kerte-füzûn pusula-i kadrim iken kıldın
Vezâret sancağıyla fûlk-i hâlim pâyesin 'ilâ
42 Çıkıp yelken kürek Cânîk'den arzû-yı sitânınla
Efendim on sekiz gün olmuşuz mâv(ü) tıyn-i yem-âsâ
43 Tüvâna on sekiz bin müntehab 'asker kılıp ihzâr
Güşâd etdim hem-ân-dem bâb-bân-ı şevkî dilden tâ
44 Bi-hamdillâh yetişdik şimdi mersâ-yı 'inâyâta
Bi-hamdillah oldu fûlk-i ümmîde meserret-câ⁹²⁷

III. Selim'e yazdığı kasidelerinde, şairin kendisini padişaha affettirme endişesinde olduğu görülür.⁹²⁸ Anapa Kalesi muhafızı iken yaşadıklarını ve yaptığı fedakârlıkları, kaleyi düşmanlardan korumak için yaptığı mücadeleyi ayrıntılı bir şekilde anlatan Tayyar Paşa, bütün bunlara rağmen padişahın kendisini affetmediğinden yakınır ve onun affına nâil olmak ister.⁹²⁹

45 Edip haylûlet-i tâli' o ni'metden beni mahrûm
Benimle olmadı şâh-ı gamın bir sulha imkânı
46 Sikender himmetâ şâh-ı Tehemten savletâ şimdi
Eger Dârâ vü Cemşîd olsalar olmaz sana sâni
47 Olaldan 'abd-i derbânın hacîl etdim nice kere
Sadâkatle hünerle ma'rifetle sınıf-ı akrânı
54 Ne güller kondururdum vasfına Hünkârımın amm3a
Beni mebhût u hayrân etmeseydi çarh-ı hicrânı
60 Yıkıldı hân-mânım hâne berdûş eyledi devrân
Gönül nâlân gözüm giryân amân ey merhamet kânı

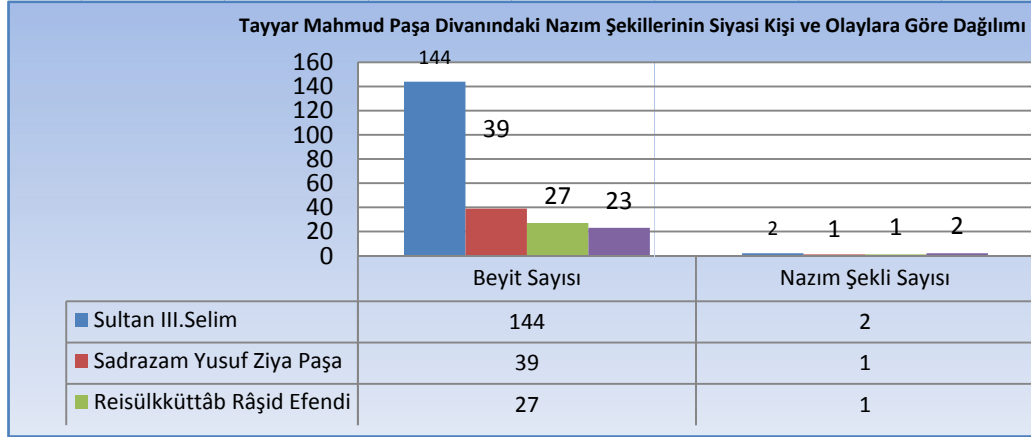
⁹²⁶ Nebahat Çalık Taçalan, **Tayyar(Mahmud)Paşa,Hayati,Edebi Şahsiyeti,Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniv.SBE,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Edirne,1998 , s.130

⁹²⁷ a.g.e.,s.10-11

⁹²⁸ Cevdet Dadaş, "**Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şairlere Verilen Câize ve İhsanlar**" adlı makalesinde,Tayyar Mahmud Paşanın Nizâm-ı Cedid fikrine karşı olmasından dolayı Çorum,Yozgat ve çevresinde devletin aleyhinde bulunduğunu,III.Selim'e sunduğu kasidesiyle pişman olup af talebinde bulunduğunu kaydeder.Aynı makalede,Tayyar Paşanın kaside ile birlikte bir de takrir sunduğu bilgisi yer alır.Tayyar Paşa bu yazısında,padişaha ve devlete yaptığı hizmetlerden,padişaha sadakatinden ve altı bin kişi ile emrine âmâde olduğundan bahsetmektedir.Takririn sonunda ise paşa,padişahın hayatının bağışlanmasını talep etmektedir.Yine aynı makalede Cevdet Dadaş,söz konusu takrire ilave edilen yukarıdaki kasidenin,Tayyar Paşanın gördüğü ihsanlar dolayısıyla,özellikle Trabzon ve Amasya sancaklarının kendisine tevhîhinden dolayı yazıldığını;Tayyar Paşanın bunun dışında padişahın yakın maiyetindeki İbrahim Ağanın silahşör olması ve Cümdi Selim'in saraya alınması talebi olduğunu da söylemektedir. Cevdet Dadaş,**Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 11, Ankara 2003, s. 753-757

⁹²⁹ Tayyar Paşanın Anapa Kalesini korurken yaşadıklarını anlattığı manzume,tezimizin ilgili bölümünde verilmiştir. Bkz. s. 412

- 62 Anâpa kal'asının emrin ile vakt-i gavgâda
Tüvâna üçbin 'asker ile olmuşdum nigejbânı
- 63 Kulundan gayri me'mûrinden bu gayri bir gelmiş
No'la her bir cihetden sebkâ etsem sınıf-ı akrânı
- 90 Güvâhım hazret-i Allah'dır şevketli hünkârım
Ugurunda esîr oldum bi-hükm-i emr-i sübhânî⁹³⁰
- Tayyar Mahmud Paşa Divanındaki siyasi kişi ve olayları içeren manzumeler, aşağıda tablo halinde gösterilmiştir:

4.54. Vahîd Mahtûmî

Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Vahîd Mahtûmî, İstanbul'da doğmuştur. Ne zaman doğduğu ve ne zaman öldüğü belli değildir. Asıl adı Mehmed'dir. Zamanın en önemli eğitim-öğretim merkezi konumunda bulunan Enderûn Mektebi'ne girebilen şanslı kişilerdendir. Tahsilini burada tamamlar.

Tahsilini bitirdikten sonra saray görevlileri arasına katılır. Bu yıllarda on sene gibi uzun bir müddet Hırka-i saadet'te vazife görür; bilahare kendisine çavuşluk verilir ve gedikliler arasına girer. Hayatının bu devresinde itibarı giderek artar ve sarayda yükselmeye devam eder. Şair ve kültür adamı olarak III. Ahmed'in gözüne girer ve padişahın yakın adamlarından biri olur. Kısa bir süre sonra silahşörlük vazifesi ile taltif olunur. Bilhassa bu görevi sırasında padişahın yanından ayrılmamıştır. Çünkü Mora seferi sırasında padişahın yanında bulunanlardandır.⁹³¹ Şair, hece ölçüsüyle yazdığı bir manzumesinde bu seferi anlatarak III. Ahmed'i över:

Dîn ugruna geçüp cân ile serden
'Adûdan intikâm alanlardanuz
Mansûr u muzaffer dönüp seferden
Bahâdırlıkla nâm alanlardanuz

Sultân Ahmed bize eyleyüp himmet
Gazâlar eyledük Hak virdi nusret
Hûrîler elinden mey-i şehâdet

⁹³⁰ Nebahat Çalık Taçalan, *Tayyar (Mahmud) Paşa, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniv. SBE, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Edirne, 1998, s. 43-44-46

⁹³¹ Bahattin Kahraman, *Vahîd Mahtûmî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniv. SBE., Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya, 1995, s. 17-18

Nûş etmege biz câm alanlardanız

Vîrân idüp nice muhkem hisârı
Esîr itmişüzdür bunca çâsârı
Murâd üzre kırup ceyş-i küffârı
Gazâlarda biz kâm alanlardanuz

Bırakdurup cebhâne vü âlâtı
Yakadan geçürdük çok mühimmâtı
Bunca yılda cem' itdügi dârâtı
Elinden bi't-tamâm alanlardanuz⁹³²

Şair,III.Ahmed'in her an yanındadır.Onun devrinde yaşadıklarını şu mısralarla anlatır:

Eyleyüp şâh-ı cihân ile safâ Despotda biz
Ya'ni olduk mazhar-ı cûd u 'atâ Despotda biz
Hazret-i Hân Ahmed-i kişver-sitân ile çıkup
Kâm alup olduk gönül kişver-küşâ Despotda biz

Uçurup gözden 'adûnun mürğ-i hab-ı râhatın
Dergehinde bende olduk şâh-ı 'âlî hazretin
Nice müddet yasanup dâru'ş-şifâ-yı devletin
Eyledük derd-i dil-i zâra devâ Despotda biz⁹³³

Vahîd Mahtûmîye hazine ağalığı görevi de verilmiştir. Vahîd,H.1129(M.1717) yılında gözden düşerek önce hapsedilir ve sonra da İstanbul'dan uzaklaşarak sürgüne gönderilir.Bu sürgün hayatı,III.Ahmed'in tahttan indirilmesiyle sona ermiş ve on yıl devam etmiştir. Gözden düşme sebebi ise, Damad İbrahim Paşa ile ters düşmüş olmasıdır. Vahîd, haksızlığa uğradığını ve günahsız olduğunu söylemekte, dost gibi görünenlerin fitneleriyle böyle bir hadiseye maruz kaldığını defalarca ifade etmiş ve fakat isim vermemiştir:

Düşmenüm bilmem 'özü idem her bâr
Günehüm bilmem idem istiğfâr
Günehüm çok Hudâ bilür ammâ
Kankı cürmüm belâsıdur bu cezâ
Ne şefâ'at ne tevbe olur sed
Ne günehdür ki 'afv olunmaz ebed

'Aceb akrânım içre ser-tâ - ser
Yog idi benden artuk ehl-i hüner
O sebebden mi çarh-ı sifle-nüvâz
Bana kahr itdi anlara i'zâz

İdüp ehl-i hased nice efsûn
Lutf sûretlü kahr-ı gûn-â-gûn
Çün silahdâr olup çerâg oldum
Az zamân içre dâg dâg oldum⁹³⁴

Mahtûmî, tanıdığı devlet adamları ve dostları vasıtasıyla uğradığı haksızlığı padişaha

⁹³² Bahattin Kahraman,**Vahîd Mahtûmî,Hayati,Eserleri,Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni**,Basılmamış Doktora Tezi,Selçuk Ünv.SBE.,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı,Konya,1995, s.483-484

⁹³³ a.g.e.,s.485

⁹³⁴ a.g.e.,s.19-20

arz etmek ister. Fakat kimse, bu işe bulaşmak niyetinde olmadığı için yardım etmek istemez. Bu, şairde hayal kırıklığı yaratan bir durumdur:

Ahvâlûme efsâne-i Mecnûn kodılar nâm
Devletde varup her kime itdümse hikâyet
Ol pâdişeh-i memleket-ârâ-yı cefâdan
Bilmem ki kime eyleye Mahtûmî şikâyet ⁹³⁵

Şair, III. Ahmed'den af isteğini, Anaboli kalesinin fethine dair yazdığı tarih manzumesinde de dile getirir. Padişah'tan tek isteği, hakikati bir kez olsun anlatabilmektir:⁹³⁶

10 Dergehünde çok degil ursam hakikat lâfını
Da'vî-i sıdk u hulûs eyler seg-i bî-i'tibâr
11 Merhamet-kârâ zamân-ı devletünde eyleme
Lütfuna mu'tâd olan bî-dilleri kahrunla zâr ⁹³⁷

Vahîd, III. Ahmed'in affını o kadar ister ki, yazdığı şarkı türündeki nazım şekillerinde bile bunu görmek mümkündür:

Ben günâh itsem n'ola 'abde hatâlar yaraşur
Pâdişehsin sen sana lutf u 'atâlar yaraşur
Hıl'at-i nâz ile çâk eyler giribânın gören
Kâmet-i mevzûnuna nâzik kabâlar yaraşur

N'ola eylersem der-i 'adlünde sarf-ı âb-rû
Devlet-i hüsnünde yokdur dilde gayrı ârzû
Pâdişâhân-ı zamâne eylemezse ser-fürû
Âsitânun yaşdanan kemter gedâlar yaraşur ⁹³⁸

Bu hadiseden sonra şair,Suriye'nin Rakka vilayetine gönderilir ve bir mektupla Rakka valisine teslim edilir.Burada üç sene kalır.Daha sonra kendisine verilen tımar dolayısıyla Rumeli'ye geçer:

Var idi Rûmilinde hünkârum
Bir çürük kem-'ayâr tîmârum
Çün bulundı elümde ol tîmâr
Eyledüm hacdan âhir ana güzâr ⁹³⁹

Yenişehir'e yerleşen şair,İstanbul'a dönmek için can atmaktadır.Lakin Sultan III.Ahmed'in kendini affetmeyeceğinin farkındadır:

Lîk bu devletün ricâli sana
Sanma kim şefkat eyleye aslâ ⁹⁴⁰

Vahîd, ancak I.Mahmud'un tahta çıkmasıyla affedilmiş ve İstanbul'a dönebilmiştir. Şair, İstanbul'a dönmek için I.Mahmud'a bir arz- ı hâl yazmış, ayrıca tekrar silahşörlük

⁹³⁵ Bahattin Kahraman,**Vahîd Mahtûmî,Hayati,Eserleri,Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni**,Basılmamış Doktora Tezi,Selçuk Üniv.SBE.,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı,Konya,1995,s.20

⁹³⁶ Şairin,60 beyit ve 10 bendden oluşan bir terkeb-bendi daha bulunmaktadır ki bu manzumesinde de halinden şikayet etmekte ve III.Ahmed'den af dilemektedir.Bkz.a.g.e.,s.441.Aynı şekilde,Vahîd'in 20 beyit ve 5 bendden oluşan başka bir terkeb-bendinde,halinden şikayetini ve III.Ahmed'in kendisini affetmediğine dair ifadelere rastlamak mümkündür.Bkz.a.g.e.,s.446

⁹³⁷ a.g.e.,s.425-426

⁹³⁸ a.g.e.,s.461

⁹³⁹ a.g.e.,s.21

⁹⁴⁰ a.g.e.,s.23

vazifesine getirilmeyi yeni padişahın istemiştir:

Gele bir vakt-i merhamet-‘ünvân
Tevbeler ide zulm-i gadre cihân
Göndere halka Hazret-i Ma’bûd
Bir şehen-şâh-ı ‘âkıbet-Mahmûd
O civân-baht-ı a’del ü ehrâm
İde zahm-ı derûnuna merhem
Fi’l-asıl zi’l-yed iken ey dâna
Bir silahşorluk nedür ki bana

Mahtûmî, İstanbul’a döndükten kısa bir zaman sonra, H.1145’te(M.1732-33) vefat etmiştir.⁹⁴¹

Vahîd Mahtûmî, III. Ahmed’in hazinedârı Abbas Ağayı dertlerin dermanı olarak görmektedir. Şair hastadır ve onun dermanı, Abbas Ağa gibi bir can tabibine intisaptır. Onun lütuf eli gaflet uykusundan bedenlerin uyanmasına bir vesiledir. Hiç kimse onun hâlini sormamaktadır ve Abbas Ağanın bir selam göndermesi, bile onun sıhate kavuşmasına sebep olacaktır. Zirâ onun konuşması, şair için merhem gibidir:

10 Ey Vahid-i haste-hâtır şâ’ir-i mahmûm-ten
Ey devâ-hâh-ı dil-i bîmâr olan ma’zûr-ı teb
11 Ol tabîb-i câna yoksa intisâbun yok mîdur
Kim tenünde zencebîl-âsâr olur kâfûr-ı teb
13 Dest-i lutfi olmasa gâhî kilâb-efşân-ı cûd
Hâb-ı bîhûdîden ayılmazdı hiç rencûr-ı teb
15 İtmedi kimse ‘ıyâde hâlini ben bî-kesûn
Ey devâ-sâz-ı dil-i derd-ülfet-i magrûr-ı teb
16 Her selâmun kim gelür sıhhat gelürdi cânuma
Nutm-ı pâkûn oldı gûyâ merhem-i nâsûr-ı teb⁹⁴²

Şairin, Abbas Ağadan başka istekleri de vardır. Etrafındaki düşmanlar onu günahsız yere suçlamışlar ve onun sürgüne gönderilmesine sebep olmuşlardır. Şair, Abbas Ağaya sığınır ve kendisini bu elemden kurtarmasını ister:

12 Günehüm n’eydüğünü bilmez iken kimse niye
Rûz u şeb olmadayum nâvek-i sad-ta’na nişân
13 Döndüm ol Yûsuf-ı güm-geşteye kim anı ‘Azîz
Bî-günâh eyledi zindân-ı belâda iskân
14 Hakkuma şimdi hep ihvân-ı bed-endiş benüm
Kimi ‘âşık kimi sârık diyü eyler bühtân
16 Kalmak insâf mîdur bana bu gamda var iken
Bir senün gibi veliyyü’n-ni’am-ı nâdire-dân
19 Beni devründe çerâğ it bu elemden kurtar
Yakdı yandırdı medem cânımı nâr-ı hirmân
20 Egriler togıryı elbette atar yabana
Der-miyân olsa bu söz vâzih olur tîr ü kemân⁹⁴³

Vahîd, Darüssaade Ağası Beşir Ağadan bir kasidesinde, kendinden başka herkesin isteğinin yerine geldiğini fakat kimsenin kendi isteklerine karşılık vermediğini belirterek Beşir

⁹⁴¹ Bahattin Kahraman, **Vahîd Mahtûmî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Ünv.SBE., Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya, 1995, s.23-24

⁹⁴² a.g.e., s.371

⁹⁴³ a.g.e., s.399-400

Ağadan yardım beklemektedir. Şair, bunu şu mısralarıyla dile getirir:

- 17 Zebân-ı kâl ile ahvâlümü beyân ideyüm
Olursa bezm-i şerîfünde ruhsat-ı takrîr
25 Harâbezâr-ı hünerde neler yapardum eger
Olinsa hâne-i vîrân-ı hâtırum ta'mîr
26 Erâzil içre zelîl olduğum çün aglardum
Çemende olmasa gül ceyš-i hâr elinde esîr
27 Cevâhir-i sühanım eyle zîb-i gûş-ı kabûl
Eyâ bihîn-güner-i dürc-i sun'-i Rabb-i Kadîr
28 Vücûd-ı matlabum itme 'adem-pezîr-i husûl
Olursa senden olur maksadum vücûd-pezîr
34 Ne oldı rişte-i tûl-i emel güsiste-i ye's
Ne açdı 'ukde-i maksûdı nâhun-ı tedbîr⁹⁴⁴

III. Ahmed'in aynı zamanda silahdarı olan Vahîd, padişahın maiyetiyle birlikte gittiği Sinan Paşa(Sepetçi) Kasrında, boş bulunarak bir söz etmiş ve bunun üzerine padişahın attığı bir oku ağzıyla tutmak zorunda kalmıştır. Padişah, oku tereddüt etmeden tutması halinde kendisine elbise ve pek çok ihsanda bulunacağını söyler. Şair, oku ağzıyla yakalar:

- 18 Nigâh-ı tîrini sînemde âzmâyiş ider
Halîde derdle ol tîr-i la'l-gûn sokar
26 Nedür elündeki tîr ü kemân-ı şâhâne
Kulun Vahîd-i hazîne yine ne lütfun var
27 Didi o şâh-ı cihân lutfu bir bahâne gerek
Ki ola mûris-i şâdî vü dâfi'-i ekdâr
28 Eger ki nâvek-i tûmârı bezm-ı hâsumda
Bilâ tereddüd idersen dehânun ile şikâr
29 Kerem idem sana bir kat libâs-ı fâhire hem
Virem dahi nice nice 'atiyye-i bisyâr
34 Hele kemânını rıfk u mülâyemetle çeküp
Küşâd virdi hadengine ol kerem-girdâr
36 Zebânuma leb ü dendânuma dokunmadı hiç
Bogazuma kaçıra yazdum ok yılanı-vâr⁹⁴⁵

Vahîd Mahtûmî, bir manzumesinde, padişah pazarında manzumelerini satmak istediğini; fakat bininin bir para bile yapmadığını söyler ve kendisi gibi hiçbir şairin kendisi kadar caizeden mahrum kalmadığından şikâyet eder:

Sûk-ı sultânîde bey' itmek Vahîd itdüm murâd
Gevher-i nazmun bini bir akçe âhir mezâd
Dürr-i 'irfân bî-revâc olalı zirâ çekmedi
Câ'ize bâbında bir şâ'ir benüm gibi kesâd⁹⁴⁶

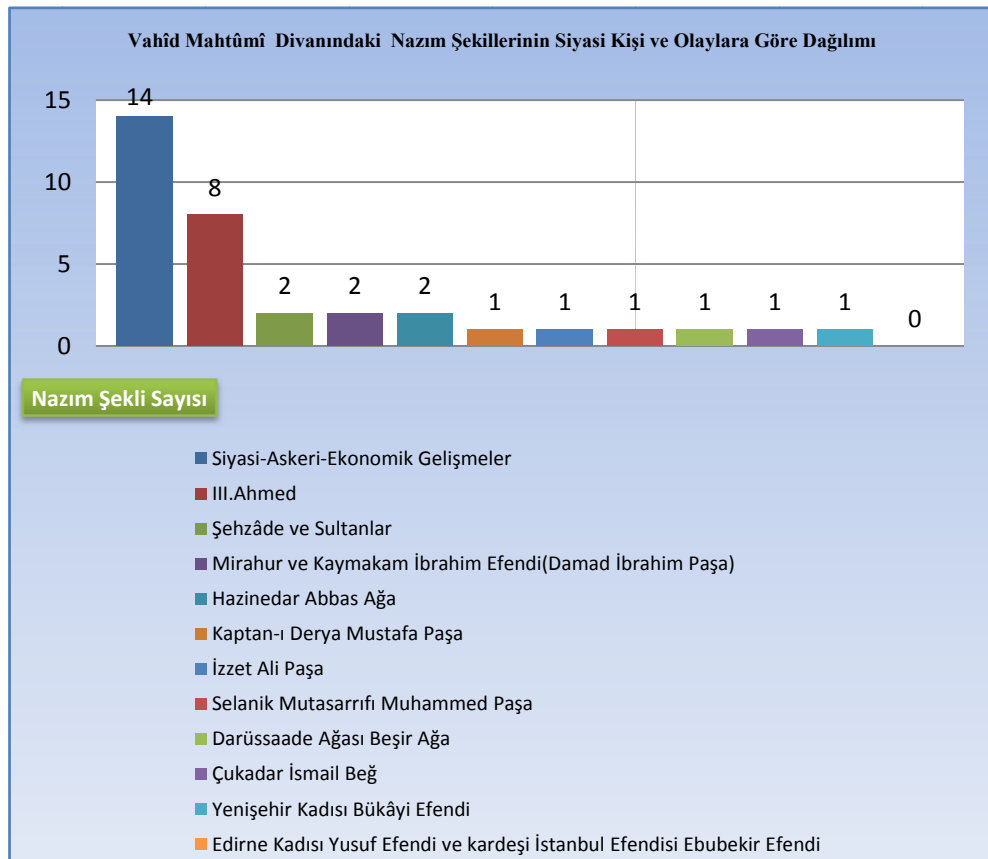
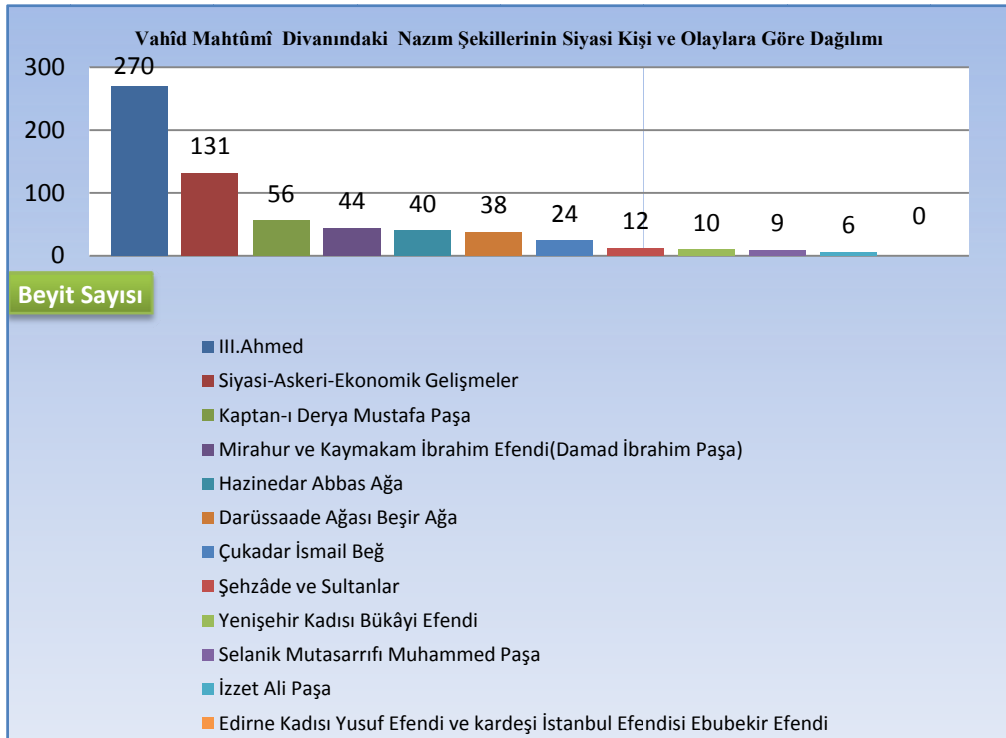
Şair Vahîd'in siyasi yönü bulunan manzumelerini daha ziyade ikinci ve üçüncü derecedeki devlet adamlarına yazdığını görüyoruz.Vahîd Divanındaki siyasi kişi ve olaylara yönelik yazılmış manzumeler şöyledir:⁹⁴⁷

⁹⁴⁴ Bahattin Kahraman,**Vahîd Mahtûmî,Hayati,Eserleri,Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni**,Basılmamış Doktora Tezi,Selçuk Üniv.SBE.,Türk Dili ve Edebiyatı ABD,Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı,Konya,1995 ,s.369

⁹⁴⁵ a.g.e.,s.390

⁹⁴⁶ a.g.e.,s.762

⁹⁴⁷ Divanda,grafikte yer almayan bazı kişilerin yaptırdıkları çeşme vb.yapılara dair yazılmış manzumeler de bulunmaktadır.Ali Paşanın yaptırdığı bir çeşme,17 beyitlik bir manzumeye anlatılmıştır.Ayrıca,Abdullah Paşanın kızının vefatı 11 beyitle anlatılmış,Çukadar Hüseyin Ağa,14 beyitlik ve Çukadar İsmail Beğ 24 beyitlik manzumelerde yaptırdıkları çeşmelerden dolayı ele alınmışlardır.

SONUÇ

Lâle Devrinin etkisiyle artan imar ve eğlence faaliyetleri ve uzun yıllar süren bıktırıcı İran savaşları, devrin şiiirlerinde bilhassa İstanbul'u ön plana çıkartmış; şairler İran'ı ve oranın güzelliklerini övmek yerine İstanbul'u şiiirlerinde anlatmışlar ve övmüşlerdir. Artık İsfahan'ın Çarbağ'ı, Şiraz'ın Rükânâbâd ve Musallâ mesireleri, yerlerini İstanbul'un Gökusu, Çubuklu, Sa'dâbâd gibi eğlence merkezlerine bırakmıştır.

XVIII. yüzyılda Sultan III. Ahmed ve III. Selim, kültüre çok önem vermişler ve etraflarında kültür muhitleri oluşturmuşlardır. Devrin iki önemli şairi Nedim ve Şeyh Gâlib, bu iki padişahın döneminde yetişmiştir. Klasik şairler, bu yüzyılda, günlük hayatı ve konuşma dilinin kendine özgü kelimelerini ve tabirlerini bilinçli olarak şiire yansıtmışlardır.

Bu yüzyıla ait tespit ettiğimiz 98 divandan 54 tanesine ulaşma ve bunları inceleme fırsatımız oldu. Bu inceleme sonunda ulaştığımız sonuçlar aşağıya çıkartılmıştır:

1. Şairler, başta padişahlar olmak üzere pek çok devlet büyüğüne yönelik manzumeler yazmışlar ve bu manzumelerinde sadece kendi duygularını dile getirmekle kalmamışlar; dönemin siyasi tarihine de ışık tutmuşlardır. İstanbul'dan uzakta bulunan bazı şairler, yaşadıkları coğrafyada bulunan daha ziyade orta derecedeki devlet adamlarına manzumeler yazarak istek ve dileklerini aktarmışlardır. Bunların başında, Diyarbekirli şair Lebib ile Erzurumlu şair Hâzık gelmektedir. İstanbul'dan uzakta bulunan bu gibi şairler, İstanbul'daki siyasi gelişmeleri yakından takip etmişler; padişahların tahta çıkışları, vefatları, şehzadelerin doğumları, sadaret ve meşihat makamlarına tayinler gibi önemli hadiselerle yazdıkları - özellikle- tarih kıt'alarıyla bigâne kalmadıklarını göstermişlerdir.

İstanbul'dan uzak kalan şairlerin bazılarının, devletin merkezinde bulunan idarecilerle ile münasebetleri kesilmemiştir. Kendilerine çeşitli manzumeler yazmışlar ve bunu bir şekilde payitahtta bulunan devlet adamlarına ulaştırmayı denemişlerdir. Cevap bulamadıklarında ise, yeni bir manzume ile onlardan isteklerini dile getirmişlerdir. (Mesela Lebib, Koca Râgıb Paşanın vezir olması münasebetiyle yazdığı ve Rıza isimli biri ile gönderdiği kasideye cevap bulamaması üzerine tekrar bir manzume yazarak bunun sebebini sormuştur.) Bütün bunlar, Divan Şiiri için iddia edilen "Saray çevresinde gelişen bir sanat anlayışı" ifadesinin yanlış olduğunu göstermektedir.

2. Divan şairlerinden bazıları, İstanbul'da bulunmalarına ve hatta devlet işlerinde görev almalarına rağmen, methiye yapılmasının kolay olduğu kaside gibi nazım şekillerinden ve diğer tarih manzumeleri yazmaktan özellikle imtina etmişlerdir. Bu şairlerden bazılarının, hayatları incelendiğinde, daha çok tarikat çevresine bağlı olduğu görülmektedir. Bu şairlerin başında Hoca Neş'et gelmektedir. Hoca Neş'et, kendisi devlet büyüklerine yönelik herhangi bir methiye yazmadığı gibi oluşturduğu edebî muhitte öğrencilerinin de methiye yazmaktan imtina etmelerini kendilerine tavsiye etmiş; bu alandaki kabiliyetlerini gazel gibi diğer sahalarda değerlendirmelerini onlardan istemiştir. Onun talebeleri arasında yer alan Fazıl Hacı Tahir Efendi, Muvakkit-zâde Pertev gibi devrin önemli simalarında bu tavsiyenin izlerini görmemiz mümkündür. Şeyh Galib'in yakın dostu olan Mevlevî müntesibi Esrar Dede, bir Mevlevî tekkesininin Mihrişah Sultan tarafından onarılması münasebetiyle yazdığı bir tarih kıt'ası

dışında şiirlerinde devlet adamlarından veya siyasi olaylardan herhangi bir şekilde bahsetmemiştir. Ayrıca, Nakşî tarikatına bağlı Âgâh, Bektaşî tarikatına bağlı Azbî Baba, Halvetî tarikatına bağlı Cemâlî, dönemin idarecileri üzerinde büyük nüfuzu olan Mevlevî Enis Receb Dede (Nevşehirli Damad İbrahim Paşaya yönelik 12 beyitlik bir kasidesi bulunmasına rağmen methiye yapılmamıştır.), Şabaniyye tarikatı şeyhi Mehmed Nasuhi Efendi, Celvetî tarikatına bağlı Senâî divanlarında daha çok tasavvufî unsurlar yer almakta olup, devlet adamlarını metheden herhangi bir manzume yer almamaktadır. Bu durum kuşkusuz, tarikat mensubu bütün şairler için geçerli değildir. Meselâ, Şeyh Gâlib, manzumelerinde Mevlevî çevrelerine tekke yapımı ve onarımı, yiyecek gibi hususlarda yardımlarını esirgemeyen III. Selim ve Mihrişah Sultan için pek çok kaside ve tarih manzumesi yazmıştır. Bunun böyle olmasında, Şeyh Galib'in III. Selim'in yakın dostu olmasının ve III. Selim tarafından kendisine bütün Mevlevîhanların tayin yetkisininin verilmesinin, yani Şeyh Galib'in bütün Mevlevî şeyhlerinden üstün tutulmasının tesiri de büyüktür. Şeyh Galib'in divanında dönemin şeyhülislam ve sadrazamlarına yönelik herhangi bir manzumeye ise rastlamıyoruz.

Yukarıdaki şairlerin dışında Ferhat Paşa, Râtib Ahmed Paşa, İbrahim Hafid Paşa divanlarında da siyasi herhangi bir özellik gösteren manzumeye rastlamadık. Ayrıca Şeyhülislam Atâullah Efendi, döneminin idarecilerine manzume yazmışsa da, devrinin pek çok önemli olayına yakından tanıklık edecek büyük bir makamda olmasına rağmen, siyasi ve sosyal olaylara şiirlerinde yer vermemiştir.

Devrin şairlerinden Hevâyî'nin divanı ise tamamen hiciv türünde manzumelerden oluşmuştur. XVIII. yüzyılın bir diğer şairi Keşanlı Zihnî'nin divanında da siyasi olay ve kişiler yer almamaktadır. Garîbî divanında ise, III. Ahmed'in şehzade Abdülhamid (I.) için yazılmış bir kaside dışında siyasi özelliği olan şiir bulunmamaktadır.

XVIII. yüzyıl divan şairlerinin içinde devlet idaresinde görevi bulunanlar (Sadrazam Koca Râgıb Paşa, Şeyhülislam Es'ad Efendi, Defterdâr İzzet Ali Paşa gibi) olduğu gibi, herhangi bir görevde bulunmayan şairler de yer almaktadır. Şairlerden bazıları, yazımızın başında da belirttiğimiz gibi devlet adamlarına yönelik herhangi bir kaside vb. manzume yazmazken, bazı şairlerin divanlarında bu tür nazım şekillerine rastlamak mümkündür. Devlet adamlarına yönelik manzume yazan bazı şairler, manzumelerinde herhangi bir isteği dile getirmezlerken, bazı şairler, özellikle kasidelerin arz-ı hal kısımlarında isteklerini devlet adamlarına açıkça söylemişlerdir. Bu istekler arasında, para, altın, herhangi bir mansıplık, af isteği, odun ihtiyacı, evinin tamir edilmesi, varsa eğer makamının yükseltilmesi vs. istekler yer almaktadır. Şairlerin aldığı ihsanlar, câize ve atâlar, bir makamın kendilerine verilmesi, yine devlet adamlarına kaside yazma sebeplerini oluşturmaktadır.

Devlet görevlerinde bulunmuş Râtib Ahmed Paşa, vezirlik ve kaptan-ı deryalık gibi önemli mevkilere gelmiş olmasına rağmen, manzumelerinde siyasi olaylara ve kişilere yer vermemiştir. Paşa şair, on tarih manzumesi yazmış olmakla birlikte bu manzumelerinde kendi yaptığı saraydan, bir Gülşenî tekkesinin tamirinden ve bazı kişilerin vefatlarından bahsetmektedir. Aynı durumu, yine bir Osmanlı paşası olan Ferhat Paşa'da görmek mümkündür. Divanında sadece bir gazelinde isim vermediği bir padişahı metheden Ferhat Paşa, diğer manzumelerinde siyasi kişi ve olaylara yer vermemiştir.

3. Divan incelemelerinde dikkatimizi çeken bir diğer husus, özellikle meşihat makamına gelmiş Mehmed Şerif Efendi ile Es'ad Efendinin gerek bu makamlarda buldukları esnada gerekse daha önceleri, devlet büyüklerine yönelik herhangi bir arz-ı hallerinin olmamasıdır. Mehmed Şerif Efendi, meşihat makamına gelmiş bir kişidir ve herhangi bir padişaha ve sadrazama arz-ı halde bulunmamıştır. Mehmed Şerif Efendi, sadece arz-ı halde bulunmamış bir şair özelliği göstermez. O, kardeşi Fıtnat Hanımın evinin yanması da dâhil dönemin sosyal ve siyasi herhangi bir olayını divanına yansıtmamıştır. Bu durum, şairin şairini hayatından ayırdığı şeklinde de algılanabilir. Şeyhülislam Es'ad Efendi Divanında da aynı şekilde herhangi bir arz-ı hal yer almamaktadır. Bununla birlikte, her iki şair de, devlet adamlarına methiyelerde bulunmuşlardır.

4. Divan şairlerinin, padişahlara yönelik yazdıkları şiirlerin başında kasideler ve tarih manzumeleri gelmektedir. Şairler, cülusiye olarak adlandırılan tarih kıt'alarında padişahları tebrik etmişler, kasidelerde ise onları övmüşlerdir. Cülûsiyelerde, padişahların tahta çıkışı, Allah'ın hem onlara hem de halka bir lütfu olarak düşünölmüştür. Padişahlar, tahta şeref ve şan vererek süslemişlerdir. Padişahların tahta çıkması, üzüntü ve kederin de sona ermesine vesile olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, divan şairlerinin her yeni padişahı, gelecek güzel günler adına bir ümit olarak gördükleri sonucuna ulaşmak mümkündür.

Cülûsiyelerde dikkat çeken bir diğer husus ise, şairlerden bazılarının yeni padişahı överken eski dönemlerde zulüm, sıkıntı ve üzüntünün bulunduğunu söylemeleri; yani daha önceki padişahların dönemlerinden serzenişle bahsetmeleridir. Bu duruma misal olarak Arpa-emîni Sâmî'nin bir kasidesini verebiliriz. Sâmî, I. Mahmud'un tahta çıkışı dolayısıyla yazdığı manzumede , III. Ahmed dönemini sıkıntı ve gam karanlığı olarak tavsif eder.

Padişahlar, kasidelerde divan şairlerince övölmüşler ve kendinden önceki dönemdeki bazı tarihî ve dinî vasıfları bulunan şahsiyetlere benzetilmişlerdir. Bu şahsiyetler arasında, bazı peygamberler, dört halife, İran şahları, Hatem, Dârâ... gibi isimler yer almaktadır. Manzumelerde en çok dikkati çeken ise, padişahlardan bahsedilirken diğer devlet büyüklerinde görölen övgülerde olduğu gibi, en çok onların cesur, kuvvetli, adaletli ve cömert oluşlarıdır. Hemen hemen bütün şairlerde, bu ortak bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Padişahlara yönelik kasidelerde (diğer kasidelerde olduğu gibi) hiciv yapılmamıştır.

5. XVIII. yüzyıl, Edirne Vak'ası, Patrona Halil isyanı gibi karışık olaylara sahne olmuş bir asırdır. Bu isyanlar, divanlarda çok az şair tarafından dile getirilmiştir. Patrona Halil isyanını ibret alınması gereken bir ilahi takdir olarak gören şairler de vardır.

Divanlarda şairler, bilhassa devlete isyan niteliğinde olan ve padişahların hal'i ile neticelenen hadiseleri şiirlerinde anlatmaktan imtina etmişlerdir. Aynı şekilde, III. Selim'in tahttan indirilmesini ve katledilmesini de hiçbir divan şairi dile getirmemiştir. Bunun sebebinin, yeni Osmanlı padişahının ve Osmanlı toplumunun psikolojisini bozmak istenmemesi olduğu söylenebilir. Ayrıca, devlete karşı isyan ve bir padişahın tahttan indirilmesi, kanunlara olduğu kadar dine de aykırı menfur bir durumdur. Bu tür hadiseler, bu sebeplerden ötürü şairlerce ifade edilmemiş olsa gerektir.

6. XVIII. yüzyılda 11 padişaha tahta geçmiştir. Padişahlara yönelik nazım şekillerinin tamamına baktığımızda en çok nazım şeklinin 82 adet ile III. Selim'e yazıldığı görölmektedir.

Bu 82 manzumede bulunan beyit sayısı ise 1962,5'tir. Daha sonra bu sırayı 74 adet manzume ve bu manzumedeki 2296 beyit ile III. Ahmed almaktadır. Sultan III. Selim 1789-1807 yılları arasında yaklaşık 8 yıl padişahlık yapmıştır. III.Ahmed ise, 1703-1730 yılları arasında 27 yıl civarında tahtta bulunmuştur.En çok manzumenin bu iki padişaha yönelik olmasında, bu padişahların tahtta bulunma sürelerinin etkisi elbette vardır.Fakat burada dikkati çeken, III.Selim'in 8 yıllık padişahlık süresi bulunmasına rağmen sayı bakımından en fazla kendisine manzume yazılan padişah olmasıdır.İki padişahın, sanatı sevmeleri, şair ve sanatkarı korumalarının bu durumu büyük etkisi olsa gerektir.III.Ahmed ve Damad İbrahim Paşa ile özdeşleşen Lâle Devri de, sanatçıların devlet idarecileri tarafından rağbet gördüğü bir dönem olduğu hesaba katıldığında, III.Ahmed'in kendisine çokça manzume yazılmış bir padişah olmasını yadırgamamak gerekir.

Bu nazım şekillerinin yekûnunda dikkati çeken bir diğer husus, yaklaşık 13 ay tahtta bulunmuş padişah IV. Mustafa'ya yönelik, şairler tarafından herhangi bir kaside, cülûsiye vs. manzume yazılmamış olmasıdır. Öyle ki, incelediğimiz divan çalışmalarında, ondan bahseden tek bir satıra bile rastlayamadık. IV. Mustafa'nın Kabakçı Mustafa isyanı sonrası III. Selim'in yerine tahta çıkması, hele hele halkın ve sanatkârların gönlünde taht kurmuş kendisi de sanatkâr olan bu padişahı boğdurması, devrin divan sanatçılarının bu padişaha bu şekilde bir tepki göstermelerine sebep olsa gerektir. Ayrıca, IV. Mustafa, tahta geçer geçmez, selefi olan III. Selim'in saray çevresinde oluşturduğu sanat muhitini kovmuştur. Bu yönüyle yeni padişah, sanata ve sanatçıya düşman bir vasıf taşımaktadır ki, bu durumda şairlerce olumlu karşılanmamış olacaktır ki, kendisine divanlarında asrın şairleri yer vermemişlerdir.

7. Divan şairlerinin manzume yazdıkları veya manzumelerinde dile getirdikleri bir diğer devlet adamları sadrazamlardır. Divan şairleri, sadrazamların sadaret makamına gelişlerine tarih düşürmüşler; yazdıkları bu tarih manzumelerinde ve ayrıca kasidelerinde onlardan övgüyle söz etmişler; onların sadaret makamına gelişleriyle duydukları sevinç ve mutluluğu ifade etmişlerdir. Sadrazamlarla yönelik bilhassa tarih manzumelerini ve kasideleri incelediğimizde, onların mizaçlarına, ülkeyi idare etmelerine ve askerî alandaki başarılarına yönelik vasıfların ön plana çıktığı dikkatleri çekmektedir.

Mizaçlarıyla ilgili olarak, sadrazamların en çok cömert oluşlarından söz edilmiştir. Sadrazamlar, lütuf ve kerem madeni ve denizi olarak gösterilmiş ve cömertliğinden dolayı kendisine telmihte bulunulan Hatem'den üstün tutulmuştur.

Sadrazamların mizaçlarıyla ilgili olarak faziletli ve iyilik dolu olmaları da sıkça söz edilen özelliklerdendir. Onların iyiliği, bir güneş gibi bütün cihanı doldurmakta ve kuşatmaktadır. Faziletlidirler; öyle ki, böyle faziletli bir vezir, Allah'ın, devrin padişahına bir lütfudur ancak.

Sadrazamlar, ülkeyi çok iyi bir şekilde idare edecek vasfa sahiptirler. Onların dönemlerinde bütün ülke bayındır kılınmış; insanlar mutlu ve refah içinde yaşamışlardır. Bütün bunlar için, sadrazamlar rahatlarını ve uykularını terk etmişler ve halkın huzur ve mutluluğunu düşünmüşlerdir.

Sadaret makamına gelen kişilerin askerî vasıfları da özellikle kasidelerde dikkati çekmektedir. Bu makama gelişlerini halk büyük bir mutluluk içinde karşılamış; fakat

düşmanlarının yüreğini bir korku kaplamıştır. Savaş zamanında düşmanlara aman vermeyen sadrazamlar, yapılan antlaşmalardan da galip çıkmışlardır. Böyle olması, onların akıllı oluşlarından gelmektedir ki, bu da Allah'ın onlara bir lütfudur. Bu sadrazamların bu makama gelişleri, padişahlar için de Allah'ın bir nimetidir.

Sadrazamların içinde gerek manzume ve gerekse beyit sayısı bakımından kendisine yönelik en fazla manzume yazılan kişi Lâle Devri sadrazamı Nevşehirli Damad İbrahim Paşadır. Damad İbrahim Paşa için 89 manzume yazılmış olup bunların beyit tutarı 3031'dir. Damad İbrahim Paşa 12 yıl sadaret makamında kalmış ve bu dönem Osmanlı tarihine Lâle Devri olarak geçmiştir. İbrahim Paşanın sadarete bulunduğu yıllarda sadece İran ile savaş yapılmış; yani bu dönem tam anlamıyla sükûnet ve huzur içinde geçmiştir. Şairlerin ve sanatkârların korunduğu bu dönemde, bilhassa eğlencenin toplum hayatında kabul görmesi, Paşaya sanatkârlar tarafından rağbet olmasında etkili hususlardır. Damad İbrahim Paşa için en fazla şiir yazan şair ise Nedim'dir. Damad İbrahim Paşa için yazılan şiirlerde, Paşanın memlekete huzur ve sükûnet getirdiği, kendisinin cömert oluşu en çok karşımıza çıkan ifadeler olmuştur.

Manzume sayısı bakımından ikinci sırayı Hekimoğlu Ali Paşa almaktadır. Beyit sayısı dikkate alındığında ise Mora fatihi olarak da anılan Şehit Ali Paşa şairlerin en fazla manzume yazdığı ikinci devlet büyüğüdür. Kendisi de aynı zamanda şair olan ve divanı bulunan Koca Râgıb Paşa da şairlerin rağbet ettiği devlet büyüklerindedir. Baltacı Mehmed Paşa, bu sıralamada manzume sayısı dikkate alındığında 5.sırada gelmektedir. Baltacı Mehmed Paşa, Prut savaşı dolayısıyla daha ziyade şairlerce değerlendirilmiş ve manzumelere konu yapılmıştır. II. Mahmud'un tahta çıkmasına vesile olan Alemdar Mustafa Paşa ise, sarayının asilerce basılması sonucu, vefatı münasebetiyle yalnızca bir tarih manzumesinde zikredilmektedir.

8. Şairlerin kendilerine önemli ölçüde şiir yazdıkları başka bir makam ise devletin üst düzey yönetiminde bulunmuş ve ülke kaderinde söz sahibi olan meşihat makamıdır. Şeyhülislam, divan şairleri tarafından bilhassa kaside ve tarih kıt'alarıyla manzumelere konu edilmişler ve övülmüşlerdir. Şeyhülisamlarla ilgili olarak, ilim ve irfan ehlinin önderleri olmaları, fetvaları ile insanların kalplerine şifa vermeleri, fazilet takva ve edep sahibi olmaları ve cömert oluşları divan şairleri tarafından en fazla dile getirilen hususlar olmuştur. Ayrıca şeyhülislam, dinin ve devletin direğidir, İbn-i Hacib onların kapıcısıdır. İmam-ı Azam bile onların fetvalarına imrenerek bakar.

XVIII. yüzyılda meşihat makamına gelmiş olan şeyhülislam için yazılan nazım şekillerinin yekûnuna baktığımızda şu neticeler karşımıza çıkmaktadır:

Şeyhülisamları içinde kendisine en fazla manzume yazılan kişi, Vassaf-zâde Mehmed Es'ad Efendidir. Bunun sebebi olarak ise, şairlerin kendisinden himaye görmesi gösterilebilir. Bu manzumelerde dikkati çeken bir diğer kişi, adı Edirne Vak'ası ile de anılan Erzurumlu şeyhülislam Feyzullah Efendidir. Feyzullah Efendi 1695-1703 yılları arasında meşihat makamında bulunmuş ve akrabalarını yüksek mevkilere getirdiği için halkın tepkisine sebep olmuş bir kişi olarak tarihte yer almaktadır. Bununla birlikte, Râsih, Edirneli Kâmî, Edirneli Fâiz, Neylî gibi şairler ondan övgü ile bahsetmektedirler. Hatta Neylî, onun Edirne Vak'ası sonrası öldürülmesini haksızlık olarak görür ve bu hareketi Yezid'in Hz.Hüseyn'i katletmesi olarak ifade eder. Şeyhülislam, verdikleri doğru fetvalarla din mülkünü yeniden ihya eden

kişiler olarak tavsif edilmişlerdir. Bunun dışında, sahip oldukları ilim ile İslam dünyasında âlim olarak tanınan pek çok kişiyi kendilerine hayran bırakan kişiler olarak manzumelerde yer bulurlar.

9. XVIII. yüzyıl divanlarında, padişah, sadrazam ve şeyhülislamın dışında, padişahların çocuklarının doğumları, düğün merasimleri gibi hususlar da karşımıza çıkmaktadır. Bazı şairler bu merasimleri ayrıntılı olarak tarih kıt'alarında anlatmışlardır. Ayrıca, valide sultanlar ile kadın efendiler, sultanlar ve şehzadelerin yaptırdıkları köşk, sahilsaray, camii, çeşme, han, kervansaray, kütüphane gibi yapılar için de pek çok manzume yazılmıştır.

10. Devlet adamlarından; kazaskerler, silahdarlar, kaptan-ı deryalar, defterdarlar, nişancılar, reisülküttaplar, kethüdalar, yeniçeri ağaları, farklı mevkilerdeki kadılar, valiler, ve pek çok paşa, şairlerin çeşitli sebeplerle kendilerine manzume yazdıkları veya manzumelerinde kendilerinden bahsettikleri devlet adamı olarak bu yüzyıla ait divanlarda yer almaktadır.

11. Yine bu yüzyıldaki savaş, barış, antlaşma, isyan gibi memleketin dâhilinde ve haricinde gerçekleşen siyasi olaylar da şairler tarafından yakından takip edilmiş ve manzumelere aktarılmıştır. Yazımızın başında, padişahların tahttan indirilmesine sebep olan iç isyanlardan bahsetmiştik. Divanlarda, devletin kaderini etkileyen bu tür isyanlar dışında, yine devleti idare edenleri uzun süre meşgul etmiş diğer iç isyanlar da şairlerce dillendirilmiştir.

12. Askeri alanda yapılan bazı çalışmalar, divanlarda yer alan manzumelere konu olmuştur. XVIII. yüzyıl, askeri alanda Batının örnek alındığı birasırdır. Hendesehâneler kurulmuş; ordu Batı tekniğine benzetilmeye çalışılmıştır. Çeşitli gemiler yapılmış, askeri binalar oluşturulmuş ve tamir edilmiş; en önemlisi de Nizam-ı Cedid adında yeni bir ordu oluşturulmuştur. Bunun gibi pek çok gelişmeyi yine divan şairleri yakından takip etmişlerdir.

Nizam-ı Cedid adlı yeni ordunun bilhassa Mevlevî çevrelerince kabul gördüğünü Şeyh Gâlib'in mısralarından çıkartabiliyoruz. Şeyh Gâlib, bir manzumesinde kendi beyitlerinin divan içinde dizilişini, cihan sultanı dediği III. Selim'in yeni ordusunun dizilişine benzetir.

Askeri alanda yapılan yenilikler ve bilhassa Lâle Devrinde yapılan binalar şiiirlere yansıdığı halde, Batının örnek alınarak bilhassa Lâle Devrinde yapılan diğer yenilikler (matbaa, itfaiye teşkilatı vs.) hiçbir divanda yer bulmamıştır.

13. Yabancı devletlerle yapılan savaşlar ve antlaşmalara dair de pek çok manzume, divan şairlerince kaleme alınmıştır. Bu yüzyıl, İran, Avusturya, Rusya, Venedik, ve Fransa ile savaşların olduğu bir dönemdir ve şairler, bütün bu olaylara manzumelerinde anlatmışlardır.

Divan şairlerinin savaş, antlaşma gibi siyasi olaylara yaklaşımı, tarihi kaynaklarda anlatılanlardan çok farklıdır. Mesela, Prut savaşında Rus ordusunu Prut bataklığında kıstıran ve fakat Osmanlı ordusunun üstünlüğüne rağmen antlaşmaya rıza gösteren Baltacı Mehmed Paşa, Edirneli Kâmî, Sâmi gibi bazı şairler tarafından göklere çıkartılır. Hatta Edirneli Kâmî, Baltacı Mehmed Paşanın, Rus Çarını esir etmişken onu serbest bırakma büyüklüğünü gösterdiğini ifade eder.

Bazı divan şairlerinin 1699 yılında imzalan ve Osmanlı Devletinin gerileme dönemine girişi olarak kabul edilen Karlofça Antlaşması karşısındaki tutumları , yine tarihi belgelerde anlatılanlardan farklıdır. Divan şairlerinden bazıları, on altı yıl süren savaş sonunda imzalan Karlofça Antlaşmasını, memlekete huzur getirdiği gerekçesiyle tasvip etmişler, antlaşmayı

imzalayan Osmanlı devlet adamlarını verdikleri isabetli karardan dolayı alkışlamışlardır.

Divan incelemelerinde savaşlarla ilgili olarak dikkatimizi çeken bir diğer husus ise, şairlerin bozgun ve mağlubiyetlere manzumelerinde yer vermemeleridir. Mesela, 1716 senesinde Avusturya'ya ilan edilen savaşta Osmanlı ordusu Petervaradin önlerinde bozguna uğramış ve Sadrazam Şehid Ali Paşa şehit olmuştur.(5 Ağustos 1716) Fakat; dönem şairlerinin hiçbirinin şiirlerinde bu olaya yönelik herhangi bir mısra bulunmadığı gibi, bu seferle ilgili manzume sayısı da oldukça azdır.

Bu yüzyılda uzun yıllar savaş yaptığımız devletlerden biri de İran'dır. İran ile yapılan savaşlar ve fethedilen yerler, şairlerce çöşku ile karşılanmış ve manzumelere konu olmuştur. İranlılarla yapılan savaşlarda, şairler, onların Şiî ve bu yüzden sapkın görüşlere sahip olmalarını çeşitli şekillerde dile getirmişlerdir. Şairlerin onları aşağılamaları gayet tabiidir. Zira, Şiilik İslam dünyasını uzun yıllar meşgul etmiş; Şiî İran da Osmanlı Devletinde kargaşalıklara sebep olmuştur. Bu yüzden şairler, zaman zaman onlara hakaret etmişler, zaman zaman da onların itikadî yönden sevmedikleri hatta reddettikleri İslam büyüklerini ön plana çıkarmışlardır.

Bu yüzyılda savaşmak zorunda kaldığımız bir diğer devletin Fransa olduğunu söylemiştik. Napolyon'un Mısır'ı ele geçirme düşüncesi iki devlet arasında savaşa sebep olmuştur. Bu savaş, yine şiirlere konu olmuştur. Bu savaşı anlatan şairler, Mısır'ın Fransızlardan geri alınması dolayısıyla Sultan III. Selim'i Mısır'ın ikinci fatihi olarak kabul ederler ve Yavuz Sultan Selim'in Mısır fethine sık sık telmihlerde bulunurlar. Hatta bazı şairlerce Sultan III. Selim, Yavuz'dan daha üstündür. Zira, Yavuz, Mısır'ı Osmanlı topraklarına katmak için Müslümanlarla savaşmışken; Sultan III. Selim, bu savaşı, din düşmanlarıyla yapmıştır.

14. Divan şairleri, yabancı devletlerle yapılan savaşları anlattıkları gibi toplum hayatını bir bütün olarak şiirlerine aktarmışlar; kendilerini toplumdan soyutlamamışlardır. Osmanlı toplum yapısının bütün izlerini, aslında manzumelerde bulmak mümkündür. Diyarbekirli şair Lebib, Sadrazam Koca Râgıb Paşaya yazdığı ve klasik kaside kalıplarını tamamen kırdığı bir manzumesinde, 1757-1758 (H.1170-1171) yıllarından itibaren Diyarbekir ve civarında meydana gelen kıtlık, salgın hastalıkları anlatmakta ve paşaya feryat etmektedir. Şair, Diyarbekir'deki insanların halini anlatmak için sadrazamdan izin isteyerek, mamur olan Diyarbekir'in her köşesinin şu an viran olduğunu, halkın gam ve sıkıntı içinde olduğunu belirtir. Bu zaman kadar böyle dehşetli bir kıtlık görülmemiştir. İnsanların fakir ve çıplak olduğu, bazısının Haleb'e bazısının da Şam'a göçtüğünü, köylerin boşaldığını, bazılarının da şehre inerek dilencilik yaptığını söyleyen şair, çocukların ağlama sesini ve annelerinin de feryadını işittikçe uyku uyuyamaz olduğunu ifade eder. Köpek ve kedilerin dahi çok az kaldığının anlatıldığı kasidede, insanların dahi ekmeğe hasret kaldığını, Diyarbekir'in savaş meydanı gibi her yerinin leşlerle dolu olduğu dile getirilmiştir. O kadar çok ölü vardır ki; onları kefenlemek ve defnetmek mümkün değildir. Hamallar bunları sahralara(açık arazi) taşımaktadırlar. Sadrazamdan padişaha bu durumu anlatması istenmekte ve kendisinden yardım beklenmektedir:

15. Divanlarda, idarecilerden, dönemin insanından, adâletsizlik ve haksızlıklardan şikayetler de göze çarpmaktadır. Rüşvet, yine bu asrın amansız hastalıklarından biridir. Dönemin insanlarındaki rüşveti dile getiren şairler, devlet işlerini çalışıp didinip zorlukların üstesinden gelmeye çalışırken, toplumda itibar kazanmanın ve devlet işlerinin hallinin artık

çalışmaktan değil rüşvetten geçtiğini mısralarına yansıtmışlardır.

XVIII. yüzyıl, Osmanlı toplumu için bilhassa İstanbul ve Edirne halkı için yangınlar çağıdır. İstanbul'da sadece 1782 senesinde 5 büyük yangın çıkmış ve bu yangınlar şehri harabeye çevirmiştir. Edirne şehri de aynı şekilde yangınlara maruz kalmıştır. Şairlerden bazıları, İstanbul ve Edirne'de çıkan bu yangınları şiirlerine yansıtmışlardır.

KAYNAKÇA

- [ALTINAY], Ahmet Refik, **Lâle Devri**, İstanbul 1331, (Haz. Haydar Ali Dirioz), Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1973
- AKKÂYA, Hüseyin, **Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün. SBE. İstanbul,1994
- AKPINAR, Mehmed, **Keşanlı Zihnî Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Ün. SBE. Gaziantep,2005
- AKPINAR, Şerife, **Âgâh Divanı ve İncelenmesi**, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Ün. SBE. Konya,2006
- ALTUNEL, Melek, **Neyyir Abdülhalim Dede Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ün. SBE. Konya,1995
- ARPACI, Metin, **Fazıl Hacı Tahir Efendi, Hayatı ve Divanının Transkripsiyonlu Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ün. SBE. Ankara,2005
- ARSLAN, Mehmed, AKSOYAK, İ.Hakkı, **Haşmet Külliyyatı**, Dilek Matbaacılık, Sivas,1994
- AYDINER, Mesut, **Küresel Isınma Tartışmalarına Tarihten Bir Katkı: Arşiv Belgeleri Işığında XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Diyarbakir ve Çevresinde Meydana Gelen Büyük Kıtık ve Alman Tedbirler** <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/26/190.pdf>
- AYPAY, İrfan, **İzzet Ali Paşa, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni**, İstanbul, 1998
- AYPAY, İrfan, **Nahîfî Süleyman Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanın Tenkidli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Ün. SBE, Konya,1992
- AYVAZOĞLU, Beşir, **Kuğunun Son Şarkısı**, Kapı Yayınları, İstanbul,2006
- AZAKLI, İmran, **Zübeyde Fıtnat Hanım'ın Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Ün. SBE. Ankara,1998
- BAĞRIAÇIK, M. Ziya, **Dürrî ve Divanındaki Tarih Manzumeleri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Ün.SBE. Van,1996
- BATUR, Atilla, **Sürûrî Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Ün. SBE. Malatya,2002
- BAYRAM, Sibel, **Azbî Baba, Hayatı Eserleri Sanatı ve Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Ün. SBE. Edirne,2006
- BEŞLİ, Zafer, **Ömer Besîm Divanı, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eseri Divanın İncelemesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Ün. SBE. Afyonkarahisar, 2007
- BİLKAN, Ali Fuat, **Tarih Araştırmalarında Edebi Metinlerin Değeri ve Divanların Tarihiye Sundukları**, Yağmur Dergisi, Sayı 23 (Nisan-Mayıs-Haziran) , Ankara,2004

Bilkan, Ali Fuat, **Hayri-nâmeeye Göre XVII.Yüzyılda Osmanlı Düşünce Hayatı**, Akçağ Yay., Ankara, 2002

CEYHAN Adem, **Enis Receb Dede, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri: Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün. SBE. İstanbul, 1990

ÇAKIR, Zehra Vildan, **Hevâyî (Abdurrahman, Kubûrî-zâde) Divanının Tenkidli Metni ve İncelenmesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Ün. SBE. Edirne, 1998

ÇAKIRCI, Mehmed, **Hâkim Mehmed Efendi Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Ün. SBE. Van, 2006

ÇETİNDAG , **Yusuf, Atullah Divanı**, Fatih Ün. Yay., İstanbul, 2006

DADAŞ, Cevdet, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şairlere Verilen Câize ve İhsanlar**, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Araştırma ve Yayın Merkezi, c.11, Ankara, 2002

DEMİR Tarık, **Edirneli Fâiz Divanı İnceleme-Metin-Dizin**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ün. SBE. Ankara, 2006

DEMİREL H.Gamze, **Beliğ Mehmed Emîn Divanı**, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Ün. SBE. Elazığ, 2005

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, 11.Baskı, Ankara, 1993

DOĞAN, Muhammet Nur, **Lâle Devri Şairi Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve Dîvânı**, MEB Yayınları, İstanbul, 1997

ELBİR, Bilal, **Kânî Divanı Üzerine Bir İnceleme**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Ün. SBE. İzmir, 1997

ELMAS, Sevgi, **Rahmî(Kırımlı Mustafa) Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Ün. SBE. Edirne, 1997

ERDEM, Sadık, **Neylî ve Divânı**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay, Ankara, 2005

ERDURAN Metin, **Divan-ı Hâfid, İnceleme, Tenkitli Metin İndeks**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, KSÜ, SBE. Kahramanmaraş, 2003

ERGİN Mehmed, **Cemâleddîn-i 'Uşşâkî'nin Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Edisyon Kritiği**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ün. SBE. İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Ankara, 1994

GÜFTA, Hüseyin, **Sâlim(Mirzâ-zâde) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Ün. SBE. Erzurum, 1995
GÜNEŞ, Hüseyin, **Hâzık**, Erzurum Kitaplığı Yayınları, Erzurum, 2001

GÜNTAN, Halil, **Receb Enis Dede, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ün. SBE. Konya, 1990

İNALCIK Halil ve Diğerleri, **Osmanlı**, Cilt 1, Yeni Türkiye Yayınları Ankara, 1999

İNALCIK, Halil, **Şair ve Patron**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005

KADIOĞLU İdris, **Lebîb-i Âmidî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Ün. SBE. Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Diyarbakır,2003

KAHRAMAN, Bahattin, **Vahîd Mahtûmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Ün. SBE. Konya, 1995

KAHRAMAN, Seyit Ali ve Diğerleri, **İlmiye Sâlnâmesi**, İşaret Yayınları İstanbul, 1998

KALKIŞIM, Muhsin, **Osmanlı Devletinde Şair ve Yazarları Himaye Kriterleri**, Milli Folklor Dergisi, Yıl:15, Sayı:57

KALKIŞIM, Muhsin, **Şeyh Gâlib Divanı**, Akçağ, Ankara,1994

KARAGÖZ, Sevinç, **Feyzi Efendi Divanı**, İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Ün. SBE. Sakarya,2004

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**,5.cilt,5.baskı, Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri,1789-1856 Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988

KASIR, Hasan Ali, **Esrâr Dede Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanının Karşılaştırmalı Metni**, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Ün. SBE. Erzurum, 1996

KILIÇ, Muharrem, **Münîf Antakî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ün. SBE. Erzurum,1995

KILIÇ, Yasin, **Râtib Ahmed Paşa, Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ün. SBE. Erzurum, 1996

KİRAZ, Celil, **Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin Beyzâvî'ye Yönelik Eleştirileri**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 15, Sayı: 1, 2006

Kuran-ı Kerim'in Meal ve Tercümesi, Diyanet İşleri Başkanlığı, (İnternet)

<http://www.diyaret.gov.tr/kuran/default.asp>

KURUMEHMED, Meryem, **XVIII. yy. Şairlerinden Müsellem(Şeyh Ebu'l-Vefâ Edirnevî, Hayatı, Sanatı, Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün. Türkiyat Araştırmaları Ens. İstanbul,2006

KUTLAR Fatma Sabiha, **Arpaemini-zâde Sâmi Divanı, Tenkitli Metin-İnceleme**, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Ün. SBE. Ankara,1996

MACİT, Muhsin, **Nedim Divanı**, Akçağ, Ankara,1997

MERMER, Ahmet ve Diğerleri, **Eski Türk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006

MUSLU, Ramazan, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf(18.yy)**,İnsan Yayınları, İstanbul, 2004

OĞRAŞ, Rıza, **Hoca Neş'et Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ün. SBE. İstanbul,1991

OKÇU, Naci, **Şeyh Gâlib Divanı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları(İnternet)

<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFF7BA884A184682F1DDD F1821F0523986>

ONAY, Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Türk Diyanet Vakfı, II. Baskı, Ankara, 1993

ÖTE, Emine, **Senâî Divanı ve Tenkitli Metin**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ün. SBE. Ankara,2000

ÖZTEKİN, Özge, **Râsih Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Ün. SBE. Ankara,1997

ÖZTUNA, Yılmaz, **Büyük Osmanlı Tarihi**, cilt 4-5, Ötüken Neşriyat, İst.1994

ÖZTUNA, Yılmaz, **Devletler ve Hanedanlar**, c.2,Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996

ÖZTÜRK, Raziye, **Nâşid İbrâhim Bey(Hayati, Eseri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni)** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ün. SBE. Konya,1998

ÖZYILMAZ, Kezban, **Kâmî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ün. SBE. Konya,1994

PAKALIN, Mehmed Zeki, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.1-2-3, MEB, Ankara,1993

PALA, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yay. Ankara, 1995

PALMER, Alan, **Osmanlı İmparatorluğu, Bir Çöküşün Yeni Tarihi, Son Üç Yüz Yıl**, Çeviren: Belkıs Çorakçı DİŞBUDAK, Sabah Yayınları,İst.1995

SAK, İzzet, **1736–1741 Yılları Arasında İstanbul'a Gelen İran Elçilerinin Bazı Masrafları**, Selçuk Ün. Fen-Edebiyat Fak. Edebiyat Dergisi, Yıl:2006, Sayı:16

SAMİ, Şemseddin, **Kâmus-ı Türkî**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004

SERTOĞLU, Midhat, **Osmanlı Tarih Lûgatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul,1986

SÜREYYA, Mehmed, **Sicilli Osmanî Yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniye**, Yayına Haz. Mustafa Keskin ve Diğerleri, Sebil Yayınevi, C.1-2-3-4-5-6 ,İstanbul 1996

ŞEN, Fatma Meliha, **Beylikçi İzzet Bey Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ün. SBE. İstanbul,1995

ŞENGÜN, Necdet, **Nazir İbrahim ve Divanı**, Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Ün. SBE. İslam Tarihi ve Sanatları Türk İslam Edebiyatı A.B.D.İzmir,2006

ŞEREF, Abdurrahman, **Devleti Tarihi**, Gökkuşbu Yayınları, İst. 2005

TAÇALAN, Nebahat Çalık, **Tayyar (Mahmud)Paşa Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Ün. SBE. Edirne,1998

TAŞTAN, Abdulvahap, **Nasreddin Tusi: Hayatı, Eserleri, Din ve Toplum Görüşü**, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.11, Kayseri 2001,

TOK, Vedat Ali, Garîbî Divanı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv. SBE. Kayseri,1995

TOZLU, Musa, **Ebûbekir Sâmî Paşa, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv. SBE. Sakarya, 2005

ULUCAN, Mehmed, **Muvakkit-zâde Mehmed Pertev, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili**, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniv. SBE. Elazığ,2005

UNAT, Faik Reşit, **Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, TTK, Ankara, 1988

UZUNÇARŞILI, İSMAİL Hakkı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.cilt, Ankara,1995

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları**, TTK Yayınları, Ankara,1988

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, TTK Yayınları, Ankara,1988

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara,1988

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, 4. cilt, I.ve II. Bölümler Ankara,1988

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlıların Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara,1988

ÜLKER, Necmi, **İzmir Şehri Tarihi I**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994

VARIŞOĞLU, Mehmed Celal, **Hâtem Hayatı Edebi Şahsiyeti Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniv. SBE. Erzurum, 1997

www.edirnedden.biz

www.e-tarih.org

YAĞCI, Ömer Gökhan, **Mehmed Şerif Efendi Divanı(İnceleme-Metin)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniv. SBE. Kırıkkale,2006

YAKIT, İsmail, **Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ötüken Yay. İstanbul, 1992

YALAP, Hakan , **Subhizâde Abdî(Abdullah), Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,Niğde Üniv.SBE,Türkçe Eğitimi ABD, Niğde, 2007

YILDIZ, Ali, **18.Yüzyıl Şairlerinden Ferhad Paşa Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Ens. İstanbul,2006

YILMAZ, Mustafa, **Mehmed Nasûhî Efendi, Hayatı, Eserleri ve Divançesinin Tenkidli Neşri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. SBE. İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D. İstanbul,1997

YORULMAZ, Hüseyin, **Koca Râgıb Paşa Divanı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü.SBE. İstanbul,1989

DİZİN

A

Abbas Vesîm Efendi, 37
 Abdî Dede, 145
 Abdi Paşa, 25, 332, 333
 Abdullah Birrî Efendi, 219
 Abdullah Efendi, 219, 220, 238, 241, 248, 268, 275, 278, 279, 280, 285, 433, 547
 Abdurrahman Paşa, 312, 316, 321, 328, 336, 340, 355, 507
 Acem, 12, 33, 34, 77, 83, 85, 86, 87, 188, 189, 298, 302, 317, 318, 346, 395, 396, 397, 399, 400, 401, 403, 406
 Ada, 17, 406, 407, 502
 Adana, 25, 163, 166, 188, 194, 203, 283, 309, 318, 328, 336, 358, 473, 548
 Afganlı Üveysî, 10, 391
 Âgâh, 37, 282, 314, 315, 397, 450, 451, 574
 Ahmed Efendi, 275, 298, 299, 304, 461, 552
 Ahmed Paşa, 7, 11, 14, 50, 55, 128, 159, 166, 167, 194, 226, 227, 228, 294, 304, 308, 309, 310, 311, 313, 314, 323, 325, 327, 331, 332, 338, 341, 360, 402, 422, 425, 502, 507
 Âişe Sultan, 130
 Akdeniz, 8, 21, 27, 29, 32, 226, 261, 289, 378, 379, 380, 386, 409, 469
 Akkâ, 23, 24
 Akkerman, 21, 22, 27, 62, 281, 412
 Akovalı-zâde Ahmed Hatem, 37, 542
 Alemdar Mustafa Paşa, 73, 74, 160, 359, 360, 570
 Ali Ağa, 148, 150, 341, 452
 Ali Nihat Tarlan, 449
 Almanyâ, 1, 417
 Amca-zâde Hüseyin Paşa, 3, 4, 5, 48, 163, 436, 447
 Anadolu Kadı-askerleri, 272
 Anapa, 28, 211, 370, 412, 413, 558, 559
 Anapoli, 8, 386
 Antakyalı Münif, 35, 37, 180, 229, 273, 280, 301, 302, 323, 338, 343
 Arap, 3, 78, 140, 231, 286, 298, 338, 352, 356, 400, 401, 440
 Arap-zâde Ahmed Ataullah Efendi, 231
 Ârif Efendi, 35, 265, 272
 Arif Süleyman, 37
 Arif-zâde Âsım, 37
 Arpaçayı, 15
 Arpaemini-zâde Sâmî, 37, 56, 57, 80, 109, 114, 115, 119, 120, 121, 122, 168, 173, 174, 179, 181, 189, 221, 265, 299, 300, 330, 331, 345, 346, 367, 376,

378, 380, 382, 383, 386, 387, 388, 389, 392, 393, 394, 395, 396, 399, 404, 406, 422, 455, 456, 576
 Atâullah Efendi, 37, 230, 231, 238, 262, 278, 552
 Âtıf Efendi, 35, 37
 Avusturya, 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 43, 44, 45, 46, 47, 51, 62, 65, 66, 68, 103, 171, 211, 246, 296, 346, 351, 377, 390, 391, 401, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 417, 419, 420, 421, 424, 425, 426, 439, 467, 475, 502, 513, 557, 571, 572
 Âyanlar, 19, 74
 Aydın Valileri, 309
 Aynalıkavak Tenkihnamesi, 22, 23, 28, 65
 Ayşe Sultan, 542
 Azak kalesi, 2, 6, 7, 16, 18, 22, 381, 406
 Azbî Baba, 37, 461, 574
 Azerbaycan, 11, 12, 14, 51, 79, 247, 391, 397, 399, 402

B

Bağdad, 14, 54, 166, 170, 186, 194, 213, 287, 309, 310, 311, 340, 354, 356, 395, 405, 451, 467, 496, 502, 542
 Bahadır-zâde Arabacı Ali Paşa, 159
 Bahr-i Sefid Mütarekesi, 21, 409
 Baltacı Mehmed Paşa, 6, 7, 50, 155, 159, 167, 380, 381, 382, 384, 385, 389, 570, 571
 Basra, 3, 19, 43, 65, 213, 309, 311, 312, 313, 328, 356, 494
 Battal Hüseyin Paşa, 333, 334
 Batucina bozgunu, 43
 Bayburd, 284
 Behcet Efendi, 198, 303, 306
 Bekir Paşa, 324, 326
 Bekri Mustafa Paşa, 42, 43
 Belgrad, 2, 9, 10, 17, 18, 20, 25, 27, 28, 42, 43, 45, 47, 48, 51, 55, 68, 69, 163, 167, 205, 206, 208, 226, 295, 296, 377, 407, 408, 412, 424, 425, 453, 475, 502, 515, 557
 Belîğ Mehmed Efendi, 37, 245, 247, 294, 326, 335, 336, 342, 443, 444, 462, 463, 464
 Bender, 16, 21, 27, 62, 162, 188, 203, 213, 296, 409, 412, 494
 Besni, 324
 Beylerbeyi, 11, 12, 29, 54, 73, 188, 213, 308, 309, 311, 312, 313, 315, 318, 326
 Beylikçi İzzet, 37, 74, 360, 465, 466, 577
 Bıyıklı Ali Paşa, 58, 160, 201
 Bıyıklı Mustafa Paşa, 45

Boğdan, 7, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 26, 224, 381, 406, 409, 465
 Bosna, 2, 7, 16, 17, 18, 28, 48, 62, 68, 167, 187, 188, 195, 203, 211, 226, 283, 293, 328, 404, 406, 407, 417, 424, 469, 526
 Bucaş, 2
 Bulutkapan Ali Bey, 23
 Bursalı İsmail Hakkı, 36
 Bursalı Mehmed Efendi, 230
 Bükâyî Efendi, 279, 433
 Bükreş Antlaşması, 73

C

Cafer Paşa, 47, 313
 Caferî, 18
 Canımhoca Mehmed Paşa, 8
 Cânib Ali Efendi, 302
 Canikoğlu İsyanı, 358
 Câzim, 37
 Cemâlî, 37
 Cenaze Hasan Paşa, 27, 412
 Cenâze Hasan Paşa, 213
 Cezayir, 3, 50, 68, 378
 Cezayirli Hasan Paşa, 24
 Cidde, 166, 193, 194, 198, 209, 211, 226, 293, 313, 331, 491

Ç

Çandarlı Halil Paşa, 158
 Çapanoğlu Mustafa Bey, 25
 Çatalcalı Ali Efendi, 230
 Çavuşbaşılar, 156
 Çelebi Mustafa Paşa, 73, 160
 Çelebi-zâde Âsım, 35, 36, 252, 482
 Çelebi-zâde İsmail Âsım, 38
 Çelebi-zâde İsmail Asım Efendi, 231
 Çelebi-zâde Şerif Hasan Paşa, 160
 Çeşme Vak'ası, 32
 Çeteci Abdullah Paşa, 318, 342, 352, 439, 442, 507
 Çıldır, 213, 313, 314, 351, 352, 488
 Çorlulu Ali Paşa, 50, 159, 170, 171, 289
 Çukadârlar, 156

D

Dağıstan, 10, 11, 14, 391
 Daltaban Mustafa Paşa, 3, 4, 5, 48, 159
 Damad Hasan Paşa, 159, 165
 Damat Ali Paşa, 7, 8, 381, 390
 Damat İbrahim Paşa, 9, 11, 12, 86, 391, 517
 Darendeli Bekâyî, 37

Darendeli Cebecizade Mehmed Paşa, 160
 Darendeli Mehmed Paşa, 65
 Darphâne, 155, 375
 Darü's-saâde Ağaları, 146
 Dede Efendi, 276
 Defter Emînleri, 304
 Defterdârlar, 298
 Dellâk Ali Paşa, 325
 Demirbaş Şarl, 50, 381
 Derviş Mehmed Paşa, 65, 160, 207
 Devlet Giray, 4, 5, 7, 344, 490
 Divitdar Emin Mehmed Paşa, 197
 Dökümhâne, 373
 Dürrî, 34, 35, 37, 46, 53, 84, 85, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 137, 141, 145, 148, 149, 157, 165, 167, 169, 171, 216, 228, 230, 231, 242, 249, 265, 267, 288, 313, 325, 342, 343, 360, 361, 365, 367, 381, 382, 418, 419, 467, 574
 Dürrî-zâde Mehmed Arif Efendi, 231
 Dürrî-zâde Mehmed Efendi, 230
 Dürrî-zâde Mustafa Efendi, 231
 Düztaban Mehmed Paşa, 199

E

Ebe-zâde Abdullah Efendi, 230, 238
 Ebû İshak-zâde Mehmed Atâullah Efendi, 231
 Ebû İshak-zâde İshak Efendi, 230
 Ebûbekir Merâtib Efendi, 218, 219
 Ebubekir Paşa, 26, 293
 Ebubekir Sâmi Paşa, 37, 69, 70, 74, 97, 102, 103, 108, 133, 134, 135, 207, 210, 212, 219, 271, 371, 415, 468
 Ebulhayr Ahmed Efendi, 230
 Edirne Antlaşması, 50
 Edirne Vak'ası, 5, 47, 235, 568, 570
 Edirneli Fâizî, 37, 336
 Edirneli Kâmî, 76, 82, 108, 109, 114, 116, 117, 118, 119, 122, 139, 140, 141, 142, 165, 170, 174, 175, 183, 215, 222, 233, 234, 238, 239, 240, 264, 265, 275, 276, 277, 279, 287, 289, 290, 291, 331, 342, 365, 385, 386, 389, 393, 497, 570
 Eflak, 6, 9, 16, 17, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 381, 406, 407, 409, 412, 424, 465
 Eğriboz, 21, 42, 43, 468, 469, 542
 Ehramlar Muharebesi, 29
 Elmas Mehmed Paşa, 47, 48, 159
 Emetullah Sultan, 145, 146
 Enderunlu Fâzıl, 35, 37
 Enis Receb Dede, 35, 37, 76, 472, 575
 Enişte Hasan Paşa, 50
 Erbil, 14, 404
 Erdebil, 79

Erdel, 2, 17, 48, 314, 406, 417
 Erdelan, 11, 12, 14, 51, 54, 422
 Erivan, 15, 51
 Ermenistan, 11
 Erzurum, 5, 6, 14, 19, 65, 81, 150, 167, 168, 180, 182, 186, 206, 207, 213, 233, 278, 298, 318, 321, 323, 351, 352, 353, 402, 404, 434, 452, 453, 454, 455, 472, 486, 487, 488, 502, 542, 543, 544, 545, 558, 575, 576, 578
 Erzurumlu İbrahim Hakkı, 36
 Es'ad Efendi, 119, 149, 193, 222, 224, 231, 246, 247, 259, 260, 270, 273, 277, 401, 407, 425, 531, 556, 557
 Esîrî-zâde Abdülbâki Efendi, 285
 Esmâ Sultan, 131
 Esrar Dede, 36, 144, 472, 473
 Eşref Han, 12, 344, 345, 392, 422, 423, 452
 Eşref Şah, 11, 51, 89, 422

F

Fâtıma Sultan, 115
 Fatih Sultan Mehmed, 158
 Fazıl Hacı Tahir Efendi, 473, 574
 Ferhad Paşa, 473, 474, 578
 Feyzi Efendi, 219, 230, 233, 337, 576
 Feyzî Efendi, 233, 337, 410, 411, 474, 475
 Feyzî Süleyman Efendi, 219
 Feyzullah Efendi, 5, 6, 230, 231, 233, 234, 235, 243, 250, 316, 479, 570
 Feyzullah-zâde Seyyid Mustafa Efendi, 230
 Fitnat Hanım, 62, 63, 66, 67, 88, 95, 98, 124, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 190, 201, 202, 206, 208, 250, 252, 253, 255, 257, 259, 260, 261, 268, 269, 270, 273, 274, 475, 476, 513, 574
 Filistin, 30
 Flemenk, 28, 45
 Fokşan bozgunu, 68
 Fokşani bozgunu, 27, 412
 Fransa, 12, 15, 16, 18, 23, 28, 29, 30, 31, 36, 61, 65, 68, 69, 401, 412, 502, 571, 572

G

Garp Ocakları, 3
 Gazi Giray, 4
 Gazi Hasan Paşa, 27, 65, 97, 160, 296, 371, 412
 Gence, 11, 14, 15, 51, 52, 80, 350, 397, 400, 401, 422
 Gladova, 377
 Gördes, 386
 Gürcistan, 5, 11, 20, 22, 78, 392, 409
 Gürcü İsmail Paşa, 54

H

Hacc Emîri, 342
 Hacı Ali Paşa, 25, 45, 159, 333
 Hacı Bekir Ağa, 53
 Hacı Beşir Ağa, 17, 147, 187
 Hacı Halil Paşa, 50, 159
 Hacı Hasan Ağa, 228
 Hacı İbrahim Beğ, 224
 Hacı İbrahim Paşa, 289
 Hacı İvaz-zâde Mehmed Paşa, 159, 193
 Hacı Selim Giray, 5
 Hacı Veliyeddin Efendi, 231
 Hadice Sultan, 128, 129
 Hâdim, 284
 Hâkim Mehmed Efendi, 60, 89, 90, 148, 149, 152, 193, 478, 575
 Halil Efendi, 267, 284
 Halil Hamid Paşa, 27, 31, 66, 160, 209, 411
 Halîmî Paşa, 304
 Hamdullah Beğ, 276
 Hâmi, 170, 261, 341
 Hamid Paşa, 62, 160
 Hamidî-zâde Mustafa Efendi, 231
 Haremeyn, 43, 146, 157, 176, 245, 255, 263, 264, 276, 277, 287
 Hasan Efendi, 281
 Haşmet, 36, 59, 63, 64, 76, 77, 86, 87, 110, 111, 125, 157, 192, 193, 194, 196, 199, 200, 202, 223, 247, 250, 254, 257, 282, 287, 303, 304, 364, 433, 434, 444, 475, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 574
 Hayreddin Paşa, 371
 Hâzık, 36, 245, 284, 314, 317, 318, 319, 328, 332, 351, 352, 434, 486, 487, 488, 566, 575
 Hazinedâr Abbas Ağa, 151
 Hazinedârlar, 151
 Hekimoğlu Ali Paşa, 14, 17, 20, 55, 58, 159, 160, 188, 191, 317, 323, 402, 406, 494, 499, 501, 511, 525, 531, 570
 Hemedân, 11, 12, 14, 51, 52, 54, 80, 85, 340, 350, 395, 396
 Hendesehâne, 374
 Hevâyî, 38, 348, 488, 489, 575
 Hibetullah Sultan, 93, 123, 124
 Hibetullah Sultân, 93, 124
 Hicaz, 3, 23, 25, 45, 64, 287, 342, 352
 Hilmi Paşa, 69, 72, 160
 Hoca İbrahim Paşa, 50, 159
 Hoca Neş'et, 36, 37, 97, 344, 450, 465, 473, 489, 490, 492, 514, 515, 554, 576
 Hotin, 18, 20, 27, 28, 55, 62, 203, 205, 209, 295, 412, 469, 473, 494
 Humbaracı Ahmed Paşa, 54

Huveyze, 401

I

I. Mahmud, 53, 54, 55, 246
 I. Abdülhamid, 26, 64, 65, 66, 67, 96, 97, 98, 103, 122, 129, 132, 154, 208, 412, 468, 476, 477, 490, 513, 518, 519, 551
 I. Mahmud, 13, 53, 54, 56, 57, 58, 60, 86, 111, 113, 123, 146, 147, 150, 241, 242, 243, 402, 425, 452, 454, 455, 478, 502, 503, 528, 529, 531, 538, 542, 547, 557, 562, 568
 I. Mustafa, 41
 I. Osman, 31
 I. Petro, 6, 7
 II. Ahmed, 6, 44, 45, 46, 49, 76, 108, 113, 141
 II. Beyazid, 41
 II. Murad, 41
 II. Mustafa, 3, 5, 6, 41, 46, 47, 57, 62
 II. Osman, 41, 59
 II. Süleyman, 42, 43, 44, 45, 46
 III. Ahmed, 5, 6, 10, 12, 13, 33, 49, 50, 51, 53, 54, 57, 58, 60, 61, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 96, 109, 114, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 145, 151, 153, 239, 348, 383, 399, 401, 436, 560, 562, 563, 564, 566, 569
 III. Ahmed, 52
 III. Murad, 146
 III. Mustafa, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 93, 94, 110, 123, 140, 142, 143, 200, 204, 529
 III. Osman, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 111, 123, 529
 III. Ahmed, 34, 36, 41, 56, 58, 64, 110, 122, 145, 146, 165, 171, 176, 188, 237, 239, 242, 246, 247, 258, 276, 289, 331, 357, 361, 375, 376, 381, 386, 402, 410, 436, 467, 472, 477, 498, 513, 522, 523, 524, 525, 538, 542, 543, 547, 561, 562, 569
 III. Selim, 25, 32, 34, 41, 72, 100, 125, 128, 142, 154, 217, 260, 269, 297, 298, 335, 359, 370, 371, 375, 412, 415, 416, 459, 460, 468, 469, 472, 478, 500, 501, 515, 518, 519, 550, 554, 555, 558, 559, 568, 569
 Irak, 3, 11, 12, 14, 45, 78, 79, 318, 323, 324, 391, 402
 İsfahan, 10, 12, 64, 84, 253, 391, 392, 402, 451
 IV. Mehmed, 41, 42, 44, 45, 49, 233, 532
 IV. Murad, 15
 IV. Mustafa, 41, 68, 72, 73, 74, 569
 IV. Mustafa, 41, 132, 359, 459, 558

İ

İbrahim Efendi, 152, 231, 264
 İbrahim Müteferrika, 10, 49, 51
 İbrahim Nâşid, 38, 518
 İbrahim Nazîrî, 59, 60, 63, 111, 125, 126, 142, 143, 153, 185, 193, 198, 199, 201, 203, 204, 205, 224,

237, 248, 249, 266, 275, 276, 278, 281, 282, 283, 285, 303, 306, 327, 337, 338, 339, 341, 343, 344, 358, 366, 370, 407, 408, 426, 491, 492
 İlbasanlı Halil Paşa, 9
 İmam Mahmud Efendi, 230
 İmam Mehmed Efendi, 230
 İmam-ı Sultânî, 266
 İngiliz, 7, 9, 30, 32, 69
 İran, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 31, 33, 49, 50, 51, 52, 55, 64, 73, 75, 78, 80, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 171, 176, 178, 179, 184, 188, 190, 193, 224, 227, 241, 248, 252, 296, 310, 311, 317, 318, 328, 338, 345, 346, 350, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 401, 402, 403, 404, 422, 423, 426, 436, 452, 453, 467, 494, 501, 502, 516, 532, 537, 542, 566, 568, 570, 571, 572, 577
 İsfahan, 33, 394, 566
 İshak Efendi, 35, 241, 242, 272, 273, 445
 İshak Paşa, 5, 332
 İskenderiye, 24, 29, 30, 69, 73, 258
 İsmail, 2, 3, 4, 13, 15, 18, 20, 21, 22, 26, 28, 31, 32, 36, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 53, 54, 58, 61, 62, 64, 65, 68, 69, 72, 73, 94, 105, 112, 123, 136, 146, 147, 148, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 202, 209, 211, 215, 220, 225, 228, 229, 230, 231, 239, 240, 252, 263, 264, 267, 284, 285, 286, 287, 288, 296, 302, 360, 361, 362, 368, 379, 381, 412, 426, 461, 491, 521, 543, 556, 557, 564, 578
 İsmâil Ağa, 228
 İsmail Beğ, 26
 İsmail Hakkı Bursevî, 35
 İsmail Paşa, 336
 İspanya, 1, 417
 İstanbul Antlaşması, 4, 378, 382, 419
 İstanbul Kadıları, 276
 İsveç, 6, 7, 18, 27, 28, 32, 50, 66, 68, 168, 381, 386, 401, 412
 İsveç Kralı XII. Şarl, 6, 381
 İşkodra, 7, 26, 386
 İvaz Mehmed Paşa, 17, 55, 193, 406
 İvazpaşa-zâde İbrahim Efendi, 231
 İvaz-zâde Halil Paşa, 160, 205
 İzzet Ali Beğ, 300, 301
 İzzet Ali Paşa, 34, 35, 185, 300, 302, 308, 338, 386, 397, 399, 401, 494, 495, 497, 498, 499, 501, 567, 574
 İzzet Mehmed Paşa, 65, 68, 69, 160, 206, 489

K

Kabakçı Mustafa, 27, 31, 68, 69, 72, 73, 359, 459, 569
 Kabakulak İbrahim Paşa, 147, 159, 187
 Kadı Ali Paşa, 45

Kadılar, 263, 277, 278
 Kafkasya, 10, 11, 12, 28, 51, 346, 391, 412
 Kahire, 23, 24, 29, 30, 415, 416, 497, 503
 Kalafat Mehmed Paşa, 65, 160
 Kalas Mütarekesi, 28
 Kale Muhâfizları, 337
 Kamanîçe, 2, 42, 239
 Kâmî, 34, 35, 38, 82, 108, 113, 139, 142, 164, 165, 170, 239, 276, 287, 290, 385, 496, 497, 498, 577
 Kâmil Ahmed Paşa, 325
 Kandiye, 44, 149, 162, 166, 167, 188, 194, 213, 226, 296, 325, 337, 473, 528
 Kanije, 42, 43
 Kapıkulu Ocakları, 26, 30, 228, 578
 Kaplan Giray, 16, 343
 Kaplan Paşa, 335
 Kaptan Paşa, 287, 288, 295
 Kaptan-ı Derya, 13, 24, 27, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 295, 296, 297, 327, 412, 452, 494, 522
 kaptan-ı derya Süleyman Paşa, 16
 Kaptan-ı Derya Vezir Mustafa Paşa, 13
 Kapudâne, 288
 Kara Mustafa Paşa, 8, 12, 328
 Karadağ, 6, 7, 167, 381, 386
 Karlofça, 2, 3, 4, 8, 10, 18, 30, 31, 32, 46, 47, 48, 163, 164, 216, 378, 390, 417, 418, 419, 435, 436, 447, 571
 Kars, 15, 19, 188, 194, 311, 318, 328, 352, 439
 Kasımpaşa Mevlevî tekkesi, 143
 Katerina, 61, 64
 Kâtipler, 157
 Katip-zâde Sâkıp Mustafa Dede, 38
 Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 69
 Kavanoz Ahmed Paşa, 6
 Kaymak Mustafa Paşa, 290
 Kaymakamlar Kâim-makâmlar, 225
 Kaynarca Antlaşması, 31, 32
 Kazaskerler, 263, 264
 Kazaskerler Kadı-asker, 264
 Kebîrî-zâde, 274, 275
 Keçiboynuzu İbrahim Hilmi Paşa, 160
 Kerç Kalesi, 2
 Kerim Han, 65
 Kerkük, 14, 19, 346, 404, 525, 542
 Keşanlı Süleyman Zâtî Efendi, 38
 Keşanlı Zihni, 38, 501, 574
 Kethüdâlar, 153
 Kılburun kalesi, 16
 Kırım, 4, 5, 7, 15, 16, 20, 21, 22, 25, 27, 28, 43, 45, 46, 54, 62, 65, 66, 342, 343, 344, 406, 409, 410, 411, 490, 535, 536, 537, 538, 558
 Kırım Giray, 20, 409
 Kırımlı Rahmî, 38, 89, 110, 150, 153, 184, 190, 196, 197, 216, 217, 222, 223, 224, 227, 228, 246, 248,

266, 267, 268, 273, 291, 292, 293, 294, 295, 301, 302, 304, 305, 307, 308, 324, 326, 327, 331, 332, 343, 346, 351, 362, 363, 364, 367, 368, 369, 403, 404, 407, 422, 423, 537
 Kirmanşah, 11, 12, 14, 51, 54, 402, 422
 Koca Râgıb Paşa, 34, 38, 94, 123, 124, 125, 201, 252, 283, 310, 402, 403, 408, 426, 472, 475, 485, 501, 502, 503, 504, 529, 567, 570, 578
 Koca Ragıp Paşa, 160
 korsan gemileri, 380
 Kosova, 17
 Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa, 44, 159, 162
 Köprülü-zâde Abdullah Paşa, 11, 187, 397
 Köprülü-zâde Fazıl Mustafa Paşa, 3, 43
 Köprülü-zâde Numan Paşa, 50
 Köprülü-zâde Nûman Paşa, 8, 167
 Kôr Yusuf Paşa, 74
 Kôr Yusuf Ziyâüddin Paşa, 160
 Köse Bahir Mustafa Paşa, 30, 198
 Köse Bâhir Mustafa Paşa, 58, 160
 Köse Halil Paşa, 5
 Köse Mustafa Paşa, 55
 Küçük Hüseyin Paşa, 32, 297
 Küçük Kaynarca, 22, 27, 28, 61, 64, 65, 410, 411
 Küçük Kaynarca Antlaşması, 22, 28, 61, 64, 410
 Kütahya, 241, 318, 322, 323, 461, 529

L

Lâle Devri, 10, 33, 86, 177, 400, 402, 569, 570, 574, 575
 Lebîb-i Âmidî, 35, 38, 44, 46, 49, 53, 57, 61, 63, 90, 111, 126, 127, 188, 200, 269, 284, 285, 286, 300, 308, 309, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 328, 329, 332, 333, 336, 340, 341, 350, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 508
 Lehistan, 2, 6, 7, 15, 20, 21, 23, 28, 62, 409, 410, 417, 453
 Levend Ocakları, 19
 Limni, 21, 26, 62, 166, 168, 296, 297, 411, 461
 Luri, 51
 Luristan, 11, 12, 14, 402
 Lûristan, 400
 Lübnan, 30

M

Macaristan, 1, 2, 9, 17, 51, 417, 516
 Maden, 101, 308, 324
 Mahmûd Beg, 154
 Mahmud Efendi, 265
 Mahmud Paşa, 26, 103, 285, 522
 Maksud Giray, 342

Maktul Ali Paşa, 311, 354
 Malatya, 33, 34, 154, 157, 283, 324, 548, 549, 550, 551, 552, 574
 Malta, 29, 45
 Manisalı Birrî Mehmed Dede, 38
 Medine, 43, 80, 89, 211, 246, 255, 259, 263, 264, 276, 277, 278, 498, 524, 557
 Mehmed Ağa, 149, 157, 187, 222
 Mehmed Beğ, 221, 223, 331
 Mehmed Emin Paşa, 20, 55, 62, 159, 223, 321, 322, 325, 409
 Mehmed Hayri Efendi, 218
 Mehmed Kâmil Efendi, 231
 Mehmed Mekki Efendi, 38
 Mehmed Nasuhî, 38
 Mehmed Nesib Dede, 35, 38
 Mehmed Râgıb Efendi, 216
 Mehmed Râsim, 38
 Mehmed Salih Efendi, 231, 250
 Mehmed Şerif Efendi, 38, 66, 93, 94, 124, 125, 126, 129, 130, 203, 231, 251, 253, 255, 256, 257, 258, 260, 269, 270, 274, 445, 513, 514, 568, 578
 Mekke, 3, 25, 43, 80, 89, 238, 239, 241, 242, 245, 246, 247, 249, 254, 258, 259, 260, 261, 263, 270, 271, 276, 277, 278, 283, 342, 346, 452, 459, 484, 491, 497, 498, 499, 513, 524, 532, 543, 548, 557
 Mekki Mehmed Efendi, 231
 Melek Mehmed Paşa, 68, 160, 295
 Mengli Giray, 16, 343
 Menteşe-zâde Abdurrahim Efendi, 230
 Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 1, 290
 Mevlevî-hâne, 143, 144
 Meyyit Hasan Paşa, 160
 Mısır, 13, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 43, 58, 62, 65, 69, 80, 147, 149, 164, 165, 187, 188, 194, 195, 197, 198, 205, 206, 209, 211, 213, 226, 233, 237, 238, 239, 242, 248, 255, 263, 264, 289, 293, 296, 297, 314, 325, 342, 400, 414, 415, 416, 417, 451, 452, 469, 475, 491, 497, 498, 502, 503, 540, 572
 Midilli, 21, 168, 170, 188, 198
 Mihrişah Vâlide Sultan, 128, 143, 144
 Mirâhurlar, 152
 Mîr-i Mîrân, 309
 Mirza-zâde Seyyit Mehmed Sa'id Efendi, 231
 Mirza-zâde Şeyh Mehmed Efendi, 230
 Moldavancı Ali Paşa, 62
 Moldovancı Ali Paşa, 21, 160, 409
 Mora, 2, 8, 9, 21, 24, 43, 50, 51, 62, 69, 149, 150, 171, 176, 198, 199, 203, 205, 211, 213, 289, 296, 311, 326, 345, 378, 386, 387, 388, 389, 390, 404, 409, 417, 419, 451, 461, 469, 517, 542, 560, 570
 Muhadiye, 17, 406
 Muhammed Kulihan, 351, 352

Muhsin-zâde Abdullah Paşa, 16, 54, 159
 Muhsin-zâde Mehmed Paşa, 22, 62, 160, 203, 339, 357, 409, 492
 Mustafa Aga, 222
 Mustafa Âşir Efendi, 270
 Mustafa Beğ, 35, 150
 Mustafa Efendi, 36, 217, 224, 230, 231, 242, 243, 244, 249, 267, 281, 282, 287, 299, 300, 304, 306, 307, 494, 531
 Mustafa Fennî, 38
 Mustafa Reşid Beğ, 153
 Musul, 14, 19, 55, 194, 321, 322
 Muvakkit-zâde Pertev, 35, 37, 38, 105, 214, 262, 416, 447, 515
 Müfti-zâde Ahmed Efendi, 231
 Müftüler, 283
 Münif, 57, 188, 452, 453, 454, 455
 Müsellem, 38, 174, 303, 307, 515, 516, 576

N

Nâdir Han, 12, 14, 15, 54, 402, 403, 404, 405
 Nâdir Şâh, 195, 248, 346
 Nahcivan, 394, 395
 Nahçıvan, 11
 Nahçıvan, 51
 Nahîfî, 35, 38, 43, 44, 48, 51, 52, 55, 56, 75, 76, 77, 110, 122, 137, 162, 163, 164, 177, 188, 226, 228, 229, 272, 392, 400, 401, 516, 517, 520, 521, 574
 Nâibler, 285
 Nâilî Abdullah Paşa, 58, 160
 Nâilî Paşa, 293
 Nakibü'l-eşraf, 286
 Napolyon, 29, 30, 69, 469, 572
 Nâşid, 67, 70, 71, 72, 98, 106, 107, 129, 130, 131, 133, 149, 154, 155, 207, 208, 209, 212, 213, 258, 278, 332, 340, 367, 414, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 577
 Natikî, 38
 Navarin, 9, 24
 Nazif Mustafa Efendi, 224
 Nazirâ İbrahim Edirnevî, 38
 Neccar-zâde Rıza, 38
 Necib, 38, 478
 Nedim, 33, 34, 38, 77, 78, 121, 145, 300, 301, 362, 392, 400, 423, 452, 522, 523, 524, 525, 566, 570, 576
 Nemçe, 46, 50, 103, 164, 378, 390, 391, 407, 408, 413, 419, 421, 425, 426, 427
 Nevres-i Kadim, 38, 525
 Nevres-i Kadîm, 33, 35, 91, 92, 96, 112, 125, 127, 128, 141, 148, 150, 191, 194, 195, 198, 199, 217, 228, 244, 246, 248, 249, 251, 254, 256, 267, 277,

283, 293, 294, 296, 304, 311, 324, 325, 326, 327, 364, 404, 437, 525, 526, 527, 528, 529, 531, 574
 Neylî, 35, 38, 76, 114, 123, 146, 167, 169, 176, 186, 226, 227, 228, 235, 236, 240, 242, 243, 276, 281, 286, 290, 368, 369, 370, 371, 390, 394, 396, 397, 398, 400, 401, 408, 421, 422, 485, 532, 533, 534, 535, 570, 575
 Neyyir Abdülhalim Dede, 38, 144, 145, 535, 574
 Nihavend, 51
 Nihâvent, 11
 Niş, 9, 16, 17, 25, 43, 176, 377
 Nişancı Mehmed Paşa, 9, 159
 Nişancılar Tevki', 214
 Nizam-ı Cedid, 26, 30, 31, 68, 73, 74, 99, 128, 298, 359, 374, 459, 555, 558, 571
 Nogay tatarları, 4
 Nûh Efendi, 305
 Nûman Paşa, 23
 Nüzûli Mustafa, 38

O

Orsova, 43, 54, 377
 Osman Beğ, 463
 Osman Efendi, 222, 223, 258, 279, 286, 463
 Osman Halisane Efendi, 16
 Osman Molla Efendi, 258, 269, 277
 Osman Paşa, 26, 131, 289, 294, 405, 494, 542

Ö

Ömer Besim, 67, 70, 96, 99, 110, 128, 142, 204, 206, 209, 224, 257, 309, 344, 410, 411, 535, 536
 Ömer Efendi, 224, 552
 Ömer Hulusi Efendi, 231
 Ömer Paşa, 312, 356, 357
 Özi, 2, 4, 5, 16, 22, 27, 28, 62, 65, 66, 188, 203, 205, 226, 296, 328, 412

P

Panuki Mehmed, 356
 Pasarofça, 9, 10, 18, 49, 51, 420, 421, 467
 Paşmakçı-zâde Abdullah Efendi, 230, 240, 266
 Paşmakçı-zâde Seyyit Ali Efendi, 230
 Patrona Halil, 12, 13, 50, 51, 52, 54, 186, 241, 290, 348, 349, 402, 494, 522, 568
 Pazvandoğlu İsyani, 26, 69
 Petervaradin bozgunu, 50
 Pîrî-zâde Osman Sahib Efendi, 231
 Podolya, 2, 15, 417
 Polonya, 1, 61, 417
 Prusya, 21, 23, 27, 29, 61, 68, 409, 410

Prut, 6, 7, 50, 168, 381, 382, 383, 385, 389, 419, 420, 570, 571

R

Râfizî, 52
 Râmî, 2, 5, 6, 159, 164, 165, 216, 245, 299, 418, 540, 541
 Râmî Mehmed Efendi, 216
 Râmî Mehmed Paşa, 6, 164
 Râsih, 113, 163, 171, 234, 299, 377, 378, 437, 540, 541, 570, 577
 Râşid, 34, 35, 36, 157, 217, 218, 224, 273, 281, 432, 452
 Râşid Efendi, 157
 Râşid Efendi, 217
 Râtib Ahmed Paşa, 293, 294, 327, 542, 567, 576
 Râzî, 77, 249, 250
 Receb Paşa, 314, 451
 Reisü'l-Küttâblar, 215
 Reis-zâde Mustafa Aşir Efendi, 231
 Revan, 19, 80, 314, 338, 350, 392, 402, 422, 494, 501, 506, 525
 Revân, 11, 12, 14, 15, 52, 80, 85, 191, 234, 248, 275, 338, 350, 392, 394, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 403, 520
 Revân Kadı-askerleri, 275
 Riyâle, 288
 Rodos, 4, 21, 164, 188, 194, 195, 198, 203, 315, 479, 503
 Rum, 77, 78, 83, 154, 178, 206, 267, 269, 270, 271, 327, 445, 490
 Rusçuk, 22, 296, 359, 368, 409
 Rusya, 1, 2, 6, 7, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 61, 62, 65, 66, 69, 73, 103, 168, 205, 211, 213, 258, 346, 381, 382, 391, 406, 409, 410, 411, 412, 417, 419, 426, 466, 475, 571
 Ruznâmeciler, 305, 306
 rüşvet, 168, 194, 279, 280, 433, 435, 466

S

Saadet Giray, 4, 5
 Saâdet Giray, 343
 Sâcidî Efendi, 287
 Sadâret Kethüdâları, 220
 Sadık Mehmed Efendi, 230, 237
 Sadrazam Mühürdarları, 229
 Sadrazamlar, 158, 161, 225, 569
 Safevîler, 10, 391
 Sahip Giray, 21
 Sakız Adası, 44, 46, 47
 Salankemen muharebesi, 45

Salih Paşa, 309, 313
 Salih-zâde Camgöz Mehmed Emin Efendi, 231
 Sâlim, 35, 81, 82, 87, 88, 138, 166, 167, 171, 182,
 183, 187, 221, 237, 239, 240, 278, 279, 289, 326,
 336, 348, 349, 351, 382, 383, 385, 420, 421, 437,
 451, 542, 543, 544, 545, 575
 Sarı Abdurrahman Paşa, 316
 Sarı Beyoğlu, 20
 Sarıbeğ-zâde Mustafa, 350, 351
 Sarıbeyoğlu, 350, 351
 Sebk-i Hindî, 34
 Segbân-ı Cedid, 73
 Selim Giray, 21, 43, 45, 343, 409
 Semendre, 27, 412
 Senâî, 546, 577
 Seyyid Abdullah Paşa, 55, 159, 194, 246
 Seyyid Hasan Paşa, 55, 159, 315
 Seyyid Mehmed Paşa, 54, 65, 159, 160
 Seyyid Vehbî, 34, 35, 36
 Sırbistan, 6, 9, 17, 55, 381, 407, 424
 Sırlar, 26
 Silahdar Ali Paşa, 50
 Silahdar Damad Ali Paşa, 159
 Silahdar Damad Mehmed Paşa, 159
 Silahdar Hamza Mahir Paşa, 160
 Silahdâr Hasan Paşa, 149
 Silahdâr İbrahim Paşa, 11
 Silahdâr Mâhir Hamza Paşa, 205, 326
 Silahdar Mahir Paşa, 62
 Silahdâr Mehmed Efendi, 149
 Silahdar Mehmed Paşa, 54, 62, 160
 Silahdâr Osman Paşa, 228
 Silistre, 22, 25, 62, 162, 205, 208, 226, 409, 469, 499
 Sivas Valileri, 327
 Siyavuş Paşa, 42
 Soğanyemez Mahmud Macid Paşa, 295
 Soğucak, 28, 412
 Soley Bey, 350
 Sultan Abdülmecid, 122
 Sultan II. Mustafa, 5, 46, 47, 48, 49, 51, 75, 113, 141,
 259, 348, 534
 Sultan İbrahim, 41, 44, 239
 Suphi Efendi, 281
 Suphi-zâde Abdi Abdullah, 83, 84, 91, 146, 185, 368
 Suphi-zâde Abdullah, 38, 368
 Suriye, 3, 23, 30, 65, 69, 264, 323, 346, 416, 562
 Süleyman Paşa, 50, 159, 295, 311, 336, 358, 511, 558
 Sünbül-zâde Vehbî, 35, 550
 Sürmeli Ali Paşa, 45, 47, 159, 233
 Sürürî, 33, 34, 35, 102, 132, 154, 157, 207, 211, 219,
 220, 224, 225, 261, 271, 275, 276, 278, 283, 334,
 335, 337, 348, 358, 360, 364, 373, 376, 377, 415,
 548, 549, 550, 551, 552, 574

Ş

Şah Hüseyin, 11, 89, 179, 394
 Şah İsmail, 19, 415
 Şah Sultan, 125, 128
 Şahin Ali Paşa, 27, 66, 160, 412
 Şahin Giray, 22, 25
 Şam, 23, 24, 149, 246, 250, 259, 261, 263, 264, 271,
 280, 286, 287, 289, 298, 314, 439, 441, 451, 497,
 503, 572
 Şehirköy, 9, 17
 Şehr-emînleri, 155
 Şehzâde Abdülhamid, 51, 122, 134, 140
 Şehzâde Abdülmelik, 118, 119
 Şehzâde Ahmed, 6, 131, 135, 142
 Şehzâde Beyazıt, 133
 Şehzâde İbrahim, 113, 122, 141
 Şehzâde İsâ, 115
 Şehzâde Mahmud, 113, 133, 359
 Şehzâde Mehmed, 116, 117, 119, 128, 129, 130, 131,
 132, 135, 142, 297
 Şehzâde Murad, 117, 133
 Şehzâde Mustafa, 120, 132
 Şehzâde Nu'man, 121
 Şehzâde Osman, 134
 Şehzade Selim, 61, 125
 Şehzâde Selim, 113, 114, 118, 120, 125, 126, 127,
 142, 154
 Şehzâde Seyfeddin, 114
 Şehzâde Süleyman, 131, 141, 142
 Şemseddin Efendi, 277, 286, 287
 Şerif Efendi, 223, 260, 274, 568
 Şerif Hasan Paşa, 68, 587
 Şeyh Gâlib, 33, 34, 35, 37, 99, 100, 101, 132, 143,
 144, 217, 218, 261, 277, 278, 287, 307, 372, 373,
 374, 375, 426, 472, 554, 555, 556, 566, 567, 571, 576
 Şeyhülislam Es'ad Efendi, 85, 86, 118, 119, 121, 150,
 170, 187, 191, 194, 222, 266, 272, 273, 401, 407,
 408, 423, 556, 557, 567, 568
 Şeyhülislamlar, 229, 230, 475, 570
 Şikk-ı Evveller, 307
 Şiî, 262, 345, 350, 354, 394, 398, 403, 572
 Şirvan, 11, 12, 14, 79, 80
 Şirvan Hanlığı, 11, 12

T

Tahmasb, 11, 12, 14, 89, 179, 310, 345, 346, 394,
 402, 404, 405, 489
 Tameşvar, 9
 Tayyar Mahmud Paşa, 103, 214, 218, 333, 334, 335,
 358, 359, 370, 412, 413, 414, 416, 558, 559, 560

Tebriz, 11, 12, 14, 51, 52, 80, 188, 189, 202, 350, 394, 396, 397, 398, 402, 403, 422, 451, 501, 525
 Temaşvar, 51
 Temeşvar, 2
 Tepedelenli Ali Paşa, 73
 Tersâne, 153, 368, 369
 Tımarlı Sipahiler, 31
 Ticaret Antlaşması, 28
 Tiflis, 11, 12, 14, 15, 51, 52, 80, 314, 350, 392, 393, 397, 404
 Tireli Ahmed Efendi, 231
 Tiryâkî Hacı Mehmed Paşa, 159, 194
 Tiryaki Mehmed Paşa, 55
 Tokatlı Kânî, 70, 98, 133, 154, 218, 270, 271, 272, 296, 297, 434, 443, 500, 501
 Topal Osman Paşa, 14, 54, 159, 404, 494, 502, 542
 Trablusgarp, 3
 Trabzon, 20, 22, 25, 166, 188, 213, 238, 239, 314, 328, 404, 410, 499, 543, 558, 559
 Tuna, 2, 7, 9, 18, 21, 27, 28, 298, 368, 407, 409, 412, 424, 453, 465
 Tunus, 3
 Turan, 78, 86, 188, 401

U

Ukrayna, 2, 15, 281, 417
 Urfa, 328, 329
 Urfa Rüha, 328
 Uzun Beğ, 157

Ü

Ümmü Gülsüm Sultan, 117

V

Vahhâbiler, 73
 Vahîd Mahtûmî, 82, 83, 120, 141, 147, 151, 152, 156, 225, 279, 280, 292, 340, 375, 376, 380, 382, 387, 389, 390, 391, 403, 419, 420, 433, 560, 561, 562, 563, 564, 576
 Vâlid Efendi, 341
 Varadin, 8, 9, 45, 162
 Varna, 27, 62, 64, 65, 412, 469

Vassaf-zâde Mehmed Es'ad Efendi, 231
 Vasvar Antlaşması, 1
 Veli Efendi, 223, 256, 257
 Venedik, 1, 2, 7, 8, 10, 45, 46, 47, 50, 289, 326, 378, 379, 386, 387, 389, 390, 417, 420, 435, 447, 571
 Verd-i Nâz Kadın, 146
 Vezir Abdullah Beg, 153
 Vezir Ali Paşa, 3, 193, 315
 Vezir Hasan Paşa, 11
 Vezir Mustafa Paşa, 150, 152, 248
 Vidin, 16, 26, 188, 193, 205, 208, 211, 213, 226, 281, 295, 297, 314, 338, 339, 404, 465, 492, 542
 Viyana, 1, 2, 10, 44, 417, 435

Y

Yahya Paşa, 322, 507
 Yahya Tevfik Efendi, 231, 261
 yangın, 53, 58, 445, 513, 573
 Yaş, 7, 18, 27, 28, 68, 412, 426, 466
 Yaş Antlaşması, 68
 Yazıcı-zâde İbrahim Paşanın, 352
 Yeğen Hacı Mehmed Paşa, 160
 Yeğen Mehmed Paşa, 17, 19, 66, 159, 193, 208, 406, 407
 Yekçeşm Hüseyin Efendi, 230
 Yeniçeri Ağaları, 228
 yeniçeri ocağı, 4, 30, 446
 Yenişehirli Abdullah Efendi, 230
 Yergöğü Mütarekesi, 21, 409
 Yerköyü zaferi, 62
 Yirmisekiz Çelebi Mehmed, 18, 36
 Yirmisekiz Çelebi Said Efendi, 10
 Yirmisekiz-zâde Mehmed Said Paşa, 58, 160
 Yusuf Paşa, 5, 27, 66, 68, 69, 74, 159, 160, 211, 212, 213, 214, 314, 351, 412, 488

Z

Zâhir Ömer, 23, 24
 Zâreli-zâde Mehmed Paşa, 327
 Zeynep Sultan, 117
 Zıştovi, 26, 28, 68, 412, 426
 Ziyaüddin Paşa, 69, 213